GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA

VENETIIS. ∞ D L X X I I X

Apud Aldum.

ALEXANDRO FARNESIO
CARDINALI AMPLISSIMO
ALOYSIVS CONTARENVS
S. P. D.

IN HOC *volumine libri sunt eius, quem tu singulari quadam beneuolentia prosecutus es, qui tibi deditissimus fuit, quem Paulus III. Pontif. Max. auus tuus, sacri Collegij honore decorauit, & ad maxima, grauissimaq; negotia sibi consiliarium, ac ministrum esse voluit, Gasparis Contareni patrui mei. Quos tibi gratissimos fore spero tum propter hominis memoriam, tum propter officium, quo ego, & omnes mei adducti sumus, vt eos tibi potissimum offerremus, cum hoc testimonio quamuis leui nostram in te obseruantiam, atque animi grati voluntatem ostendere vellemus. Ex hoc numero quidam iam antea impressi fuerant, nō sua quidem voluntate, sed coacti, & in alienas manus nescio quo pacto delapsi: reliqui apud nos iacebant, vix audentes lucem aspicere, tanquam filij sic à patre instituti, vt verecundiam sibi colendam in primis arbitrarentur. Qui tamen nobis hortantibus atque impellentibus, tui nominis amplitudinè, tuaq; auctoritate tecti atque confisi, tandem in publicum prodire vnà cum alijs non dubitauerunt. Omnes enim in vnum coëgimus, atque coniunximus, eum ordinem in iis collocandis adhibentes, quo ipsum ferè in scribendis vsum esse sciebamus: consueuerat enim ille studia sua ei vitæ generi, in quo versabatur, accommodare. Itaq; cum primùm philosophiæ operam dedisset, deinde ad Rempub. accessisset, postremò ad sacros ordines vocatus fuisset, in vnoquoque vitæ statu, quanquam legationibus, & alijs publicis muneribus pro sua, Christianaq; Repub. obeundis semper ferè fuerit occupatus, ea scripsit, quæ tempori, & viuendi instituto conuenirent. Quo circa primo loco ea posuimus, quæ ad philosophiam spectant, videlicet de Elementis, de Prima philosophia, de Animæ immortalitate, nonnullaq; alia. Secundo loco quæ ad res ciuiles pertinent, de Magistratibus inquam, & Repub. Venetorum. Postremo ea, in quibus de rebus sacris agit. hi sunt libri de Sacramentis, de Officio Episcopi, Scholia in Epistolas D. Pauli, Summa Conciliorum magis illustrium, quem librum ad Pont. Max. auum tuum misit, aliaq; variorum argumentorum opuscula. Hos igitur libros ad te mittimus, & quasi pupillos quosdam tuæ tutelæ tradimus. Tu pro tua benignitate eos libenter accipies, quamq; in tuis soles necessarijs amplectendis ac fouendis, eandem in his protegendis atq; ornandis consuetudinem seruabis. Vale.*

INDEX OPERVM
GASPARIS CONTARENI
CARD. QVAE HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

GASPARIS CONTARENI
OPERVM CATALOGVS TVM EORVM, QVAE ANTEA IMPRESSA FVERE,

Tum eorum, quæ nunc primum in lucem edita ſunt, cum Teſtimonijs Doctorum Theologicæ facultatis Pariſienſis, quibus hæc à ſe probari, & Chriſtiana veritate nihil diſcrepare, aſſeuerant.

LIBRI V. de Elementis fuerunt impreſsi Pariſijs per Nicolaum Diuitem. 1548.

Item per Andream Vuechelum. 1564.

Libri VII. primæ philoſophiæ compendij, fuerunt impreſsi Pariſiis ex typographia Gulielmi Nigri. 1556.

Liber primus de immortalitate animæ fuit impreſſus Venetiis apud hæredes Octauiani Scoti. 1525.

De libro ſecundo. Ego Simon Vigoreus doctor Theologus, canonicus Eccleſiæ Pariſienſis, atteſtor me in poſteriore Apologia illuſtrisſimi domini Cardinalis Contareni, quam ſcripſitde immortalitate animæ, nihil offendiſſe, quod meo iudicio Chriſtianæ fidei aduerſetur, in cuius rei fidem ſyngrapha hac atteſtationem meam confirmaui. 1570. 14. Octobris.

S. VIGOR.

De quarta figura, de Homocentricis. Ego ſubſcriptus certifico me ſupra ſcripta ſatis diligenter perlegiſſe, in quibus nihil puto alienum eſſe à vera, & Catholica religione, quod hæc ad Aſtrologiã, & Dialecticã ſpectent, in cuius rei fidẽ hæc propria manu ſignaui. anno domini 1570. die 2. Nouẽb.

DE MOCHARES.

De ratione anni Epiſtolæ fuerunt impreſſæ Lugduni apud hæredes Sebaſtiani Griphij. 1561.

Libri V. de Magiſtratibus, & Repub. Venetorum fuerunt impreſsi Pariſiis apud Michaelem Vaſcoſanum. 1543.

Item Baſileæ apud Forbenium, & Epiſcopium. 1547.

Item Venetiis apud Baldum Sabinum. 1551.

Fuerunt impreſsi Florentiæ apud LaurẽtiumTurrentinum. 1553.
- Libri IIII. de Sacramentis Chriſtianæ legis, & Catholicæ Eccleſiæ.
- Catechiſmus ſiue Chriſtiana inſtructio.
- De poteſtate Pontificis.
- Conciliorum magis illuſtrium ſumma.

Nos ſubſcripti Doctores regẽtes Theologicæ facultatis Pariſienſis ingenue, ſanctéque teſtamur prælecta accurate, & diligenter à nobis eſſe ea, quæ ſequuntur Reuerendisſimi & Illuſtrisſimi Cardinalis Gaſparis Contareni cõmentaria, & opuſcula; nimirum comment. in D. Pauli epiſtolas ad Ro-

manos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenses, Collossenses, Thessalonicenses, Timotheum, Titum, Hebræos, nec non in epistolam D.Iacobi. Itẽ epistolam de Iustificatione, Confutationem articulorum seu quæstionum Lutheri, Commentarium in Psalmum, Ad te leuaui oculos meos. Tractatum de officio Episcopi, Epistolam de libero arbitrio. quibus in omnibus nihil comperire licuit, quod sit Catholicæ Ecclesiæ, aut Sacrosanctis Patrum Sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam, & Christianum lectorem offendere. In cuius rei testimonium syngrapham nostram hic duximus apponendam. Kalend. Decembr. anno salutis restitutæ. M. D. LXX.

HVGONIS. AYMONIS.

Nos subscripti Doctores regentes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue, sancteque testamur, prælecta accurate, & diligenter à nobis esse ea, quæ sequuntur Reuerendissimi & Illustrissimi Cardinalis Gasparis Contareni, commentaria, & opuscula, nimirum commentaria in D.Pauli Epistolas ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenses, Collossenses, Thessalonicenses, Timotheum, Titum, Hebræos, nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de Iustificatione, Confutationem articulorum seu quæstionum Lutheri, Commentarium in Psalmum, Ad te leuaui oculos meos, &c. Tractatum de officio Episcopi, Epistolam de libero arbitrio, & epistolam de prædestinatione. quibus in omnibus nihil comperire licuit, quod sit Catholicæ Ecclesiæ, aut Sacrosanctis Patrum Sanctionibus dissonum, quod que possit pium quemquam, & Christrianum lectorem offendere. In cuius rei testimonium syngrapha nostra hic duximus apponenda, anno salutis restitutæ. 1571. tertio Idus Februarij.

DAHY. HVGONIS.

Nos infrascripti Doctores Regentes Theologi Ordinis Prædicatorũm, in alma Vniuersitate Parisiorum, testamur accurate ac diligenter perlegisse opuscula diuersa Reuerendiss. & Illustriss. Cardinalis Gasparis Contareni uiri eruditissimi, nimirum Commentaria in D. Pauli Epistolas ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenses, Collossenses, Thessalonicẽses, Timotheum, Titum, Hebræos, nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de Iustificatione, Confutationem articulorum, seu quæstionum Lutheri, Commentarium in Psalmum, Ad te leuaui oculos meos &c. Tractatum de officio Episcopi, Epistolam de libero arbitrio, & Epistolam de prædestinatione. quibus in omnibus nihil comperire licuit, quod sit Catholicæ Ecclesiæ, aut sacrosanctis Patrum Sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam, & Christianum lectorem offendere. In cuius rei testimonium syngrapha nostra hic duximus apponenda, anno salutis restitutæ 1571. Sexto Idus Aprilis.

Michael Ferre Doctor, & Regens in Vniuersitate Parisien.

F. Franciscus Goraceus Italus, Doctor, & Regens Collegij Ordinis Prædicatorum.

Nos fratres Nicolaus Bourinus, Franciscus Goraceus, conuentus Parisiensis ordinis Prædicatorum, Doctores Theologi ac Regentes affirmamus, & attestamur librum Reuerendiss. ac Illustriss. D. Cardinalis Gasparis Contareni continentem commentaria, & opuscula in D. Pauli epistolas ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, Thessalonicensis, Timotheum, Titum, Hebræos, nec non in epistolam D. Iacobi, item epistolam de Iustificatione, confutationem articulorum, seu quæstionum Lutheri, commentarium in Psalmum Ad te leuaui oculos meos &c. Instructionem Christianam, Tractatum de officio Episcopi; epistolam de libero arbitrio, & epistolam de prædestinatione, nobis oblatum fuisse à D. Clarissimo Aloysio Contareno Amplissimi Senatus Venetiarum apud Christianissimum Galliarum Regem Oratore præstantissimo, vt eum visitaremus. quod & fecimus. perlecto tandem libro testamur, nihil in eo inuenisse, quod sit Catholicæ Ecclesiæ, aut Sacrosanctis Patrum Sanctionibus dissonum, sed pium esse, Catholicum, nec non etiam eruditum, & vtilem. In quorum omnium fidem has signauimus syngraphis nostris hac die xxiii. Aprilis. 1571.

Frater Nicolaus Bourinus,
primus Regens.

Ego Ioannes Maldonatus, sacerdos professus Societatis Iesu, & professor Theologiæ in collegio Parisiensi eiusdem Societatis, testificor me legisse diligenter libros Reuerendiss. Cardinalis Gasparis Contareni, qui sequuntur, de Sacramentis Christianæ legis & Catholicæ ecclesiæ libros 4. de officio Episcopi libros 2. Scholia in epistolas D. Pauli, Catechismum, Conciliorum magis illustrium summam, confutationem articulorum Lutheranorum, de Potestate Pontificis, de Iustificatione, de Libero arbitrio, de Prædestinatione, explanationem in Psalmum, Ad te leuaui. nihil verò reperisse, quod Ecclesiæ Catholicæ ac Romanæ sensui aduersatur; quin multa inuenisse, quæ magnam legentibus vtilitatem afferre possint. In cuius rei fidem hanc tabellam scripsi & meo chirographo signaui, Parisijs in collegio Societatis Iesu, quod Claromontanum dicitur, Anno 1571. die decima nona Iulij.

Ioannes Maldonatus.

Quæ in hoc volumine Gaſparis Contareni Card. opera continentur, conſentiente, & approbante Sanctiſs. Sedis Apoſtolicæ Officio Generalis Inquiſitionis, denuo impreſſa ſunt.

Ita eſt. Fr. Marcus Medices Veronenſis, Ordinis Prædicatorum, in Ciuitate Venetiarum, & toto eius Sereniſs. Dominio Inquiſitor Generalis.

GASPARIS CONTARENI
VITA
A IOANNE CASA CONSCRIPTA.

CVM permultum inter laudationem atque historiam, interesse oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo praeconium quaerit; haec veritatis in vtranque partem testimonium continet, saepe mihi de Gasparis Contareni vita cogitanti in mentem veniebat, vereri, ne, si eam literis mandassem, laudare me hominem magis, quam, qui eius vitae cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur. qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude seiunctum, quae reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me praetermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio praeterire: in altero facile praestare possum; vt hic meus commentarius plurimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est, in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod si qui erunt, qui cum plus de aliena virtute praedicari sentiant, quàm quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut aegre id ferant, aut orationi meae fidem non habeant, ij sic cogitare debebunt; dici haec à nobis de eo, qui iam non sit: quique cum suae ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, caeterarumq; nationum clarissimis quibusq; hominibus notus, beneq; cognitus fuerit: quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illustrium praesertim hominum, vanitatis impudentiaeq; nostrae testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus fauere potius quàm obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicendum. Venetorum ciuitas optime morata, optimeq; constituta est. id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, sine vlla seditione, sine vllo intestino malo, annos eorum Respublica amplius mille manet, quodq; à paruis initiis profecta ad eam opulentiam, atque ad id imperium, quod videmus, peruenit: complures vrbes, easq; claras atque florentes socias vectigalesq; habet: Corcyrae, Cretae, Cypro, multis magnisq; insulis, transmarinisq; prouincijs dominatur: classem instructã paratam'que habet, quantã nullus Rex, nullae nationes valeant cõparare. ea ciuitas vna omnium, de

quibus memoriæ proditum sit, libertatis, æquabilitatisq; maximè amans, maximeq; retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus seruitutem fugiens, è continenti sese in vndas æstusq; coniecerit; fortunisq; omnibus relictis, vnam modò secum extulerit libertatem, atq; in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemq; vsu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaq; libertatis fortasse nomen alibi quoq; gentium inuenias; libertatem ipsam puram atq; incorruptam, ab omniq; metu vacuam, vtinam aspicere in alijs ciuitatibus, vti quondã fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. illud salutare institutum mordicus à Venetis retentum est, vt Respub. attingenda, præterquã iis, qui initio in ciuitatẽ conuenerunt, quiq; germani, Veneti & tanquã ab origine sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi si quando deliberata re, bene de Repub. meritis, eius vrbis inquilinis, aliis've quibusdam, id ius nominatim ad hodiernum diẽ concessum est. Ex eo igitur priscorũ genere ciuiũ Aloysius Contarenus fuit, cũ prudens paterfamilias & locuples, tum præstãs Senator & nobilis: atq; is Polyxenam Malipetriã in matrimonio habuit, fœminã primariã. Ea, cũ aliquot iam peperisset pueros, neque ij diutius viuerent, ad amicas æqualesq; dicitur rursum prægnans retulisse; à quibus, vt sunt pleraq; mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; vti, qui natus esset puer, ei nomen imponeretur vnũ ex iis nominibus, quibus vocati ij Reges sunt, qui ad Christũ Deũ nostrũ paruulum ac lactantẽ venerunt: fore enim vt vitalis esset. Cum salua igitur paucis post mensibus peperisset, puerum nominari Gasparem iussit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus est. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad literarum studia propensio: itaq; facilè Aloysius pater consilium, quod de puero cœperat, mutauit; mercaturis enim illũ faciendis, reiq; augendæ, (quippe cui multa atque amplæ multis in locis res rationesq; cum multis essent cõtracta) filiũ scilicet natu maximũ Venetijs destinauerat: est enim ferè in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoq; non modò non turpe, sed, si bono modo fiat, etiã honestũ. Verũ vbi pueri ingenium naturamq; maius quiddã spectare atq; polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neq; vlla in re filij voluntati ac studio defuit. Is, vbi quod satis esset, operæ Antonio Iustiniano, Laurẽtioq; Bragadeno Venetijs visus est dedisse: (nã ij publicè à ciuitate constituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atque in philosophia erudirent) Patauium profectus, Petro Põponatio Mãtuano, magno nobiliq; philosopho in disciplinã sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidẽ, &, vt mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quo modo magnitudine & firmitate, potius præstãs &, quod maximè rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum, & tanquam philosophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum. huc accedebat animi ac victus, vitæq; totius constantia quædam, vt, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re Venerea illum omnino vsum esse nunquam. defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dediderat, eoq; pasta atque alta, nihil præterea concupierat. Itaque celeriter assecutus est, vt æqualium magister, grandiorum natu magistrorumq; tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis spatium, horarum sanè haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec vnquam quicquam detraheret, nec ferè adderet. qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusq; consumebatur: eæ de literis scilicet

cet

tes erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret, idq; ipsum nihil agens, ageret tamen, urgeretq; propositum, & tamen animũ à cõtentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquã se in omni adolescentia cõmisisse, ut mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea, quæ pridie percepisset, diligentissimè reminiscendo recordatus esset: vitandã enim asotorum consuetudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, onerantur, q; minus virium, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu cum sedulitate magis quàm contentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atq; eos, qui in eodẽ curriculo erãt, lõgo interuallo antecederet, mortẽ Aloysius pater obijt. duodeuiginti ille annos natus erat eo tẽpore, liberorum autem magnũ sanè numerũ, filios septem, quatuor filias, præterea magna cũ multis contracta, implicitaq; negotia Aloysius reliquerat. atq; odiosum omnino negotiũ est homini in cogitationis ac doctrinæ studijs occupato, familiaris rei procuratio; ut minus mihi mirũ videri soleat, Democritum, nobilẽ quondã philosophũ, ut ea cura eoq; impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti literis proditum est, abiecisse. Veruntamen quanquã inuitus ac mœrens discedebat à literis, tamen Patauio profectus est: atq; eandem illam animi moderationem æquabilitatemq; adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriã, (ibi enim magnas societates Aloysius pater habuerat) distributis, partim Venetijs relictis, bene domi constitutis rebus Patauium reuersus est: studiumq; haudquaquã longo interuallo à se intermissum, cupidè renouauit. in ea urbe doctissimorũ hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos cõmoratus est: cum in principibus iam philosophis numeraretur, atq; eius nomẽ plurimũ in dies increbresceret. Atque hoc loco postulari, exigiq; à nobis arbitrati sumus, ut, qui eius progressus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiã perlustrauit, ut illius singulas tanquam oras non viseret modò atq; inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaq; etiã illius quasi regione cõmoraretur, & habitaret. Itaq; illud assecutus est, nihil in ea ut arte, ita copiosa & magna atq; varia, tam esset magnum atq; arduum, aut tam minutum atq; paruum, quod eius aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abstrusum aut reconditũ, quin promptum illi expositumq; quamuis subito esset atque ex tempore. Eius nos rei permagnum quondam specimen cepimus. nã cum Florentiæ fortè essemus, quà ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem, erant in ea urbe, cum alij complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atq; exercitati, tum duo præter cæteros, Petrus Victorius & Franciscus Medices, quorũ erat utriusq; & natura admirabilis, & exquisita doctrina, tum studium ardens in utroque ac peracre vigebat, flagransq; & singularis in utroque industria: sed alterius breue tempus doctrinæ augendæ, & declarandæ fuit: Victorius qualis vir, quantusq; iam tum esset, ea quæ nunc est, eius doctrina, librią; ab eo editi declarant. Ii per eos dies ad Contarenum sanè ventitabant, à quo nos quoq; non ferè discedebamus: hoc affirmare possum, cùm omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca, & literis recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet & oratione tam facilè explicaret, quàm quæ facillima sunt. Præstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum est (natura enim quoq; plurimũ ille excellenti fuit) quàm ipsa, via ac ratione percepta do-

 ctrina.

ctrina. Sic enim eum ipsum dicere solitum esse accipimus: non modò certam artium mul
tarum inter se quandã naturalem esse dispositionẽ, vt aliam alia suo quoque loco dein-
ceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed vnius quoq;
eiusdemq́; cuiusuis scientię si quis ordinem & tanquam seriem conturbauerit atq; inter-
sciderit, ad exitum perueniri non posse: magnoq́; in errore versatos superioris ętatis ho-
mines aiebat esse, qui multa properantes transilirent; aut vllam artem ediscere se posse
dissipatã arbitrarẽtur, aut mutilam atq; hiantẽ: amputatis enim interscissisq́; disciplinis
progredi, peruenirìq́; ad scientiã non magis posse, quàm interruptis iter pontibus confici.
vnũ autẽ omnino sibi comitẽ ac monitorẽ ad Aristotelis iter, multis sępe obstructum dif-
ficultatibus, Thomã Aquinatẽ asciuerat, hominẽ non contentionis, sed veritatis aman-
tem, qui & subtilitatẽ habeat, nec vltra, quàm par est, progrediatur acumine, atq; idem
articulatim partiteq́; ac distribute doceat. Doctus etiã Gręcis Latinisq́; literis erat; Poë
tas, Homerũ, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitauerat atq; didicerat. Itaque, cùm
nõ artis factitandę, sed eruditionis liberalisq́; doctrinę fruendę causa, philosophię se de-
disset, omnes tamen artifices, magistrosq́; omnes, non scientia modò, sed fama quoq; & ce-
lebritate facilè superabat. Erat hominis vita atq; victus non tam excultus atq; expoli-
tus, quàm cum grauitate quadam, simplex ac lenis placatus'que; oratio inculta illa quidẽ
atq; inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco, splendida atq; iucunda, pura, ac natu-
rali suo tanquam colore amabilis pellucens, plenaq́; auctoritatis ac fidei. nulla mollities,
nullę, ne in adolescentia quidẽ animi aut corporis delitię, sermo nulla assentatione suf-
fusus, nulla animus maleuolentia infuscatus, & cum festiuitas leposq́; haud magnopere
adesset, aberat etiam rusticitas atq; tristitia. Quin etiã hoc ab eo dici memini, deuorare
sese certorum hominũ, qui in aliqua vitę parte claudicarent, incõmoda aut etiam vitia
solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cũ Galeatius Flo-
rimontius, qui nunc Suessę Episcopus est, vir cum omnibus honestis artibus perpolitus,
tum pręcipuè castus atq; integer, tum religione ac pietate in primis incensus, in notandis
autem, reprehendendisq́; amicorum vitijs vnus omnium maximè acer ac liber, castiga-
tor nonnunquã etiam subamarior (atq; is à Contareno in fratris locũ diligebatur) cum
ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset nun
dissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdã, quos ipse appellabant, id quod nobis mi-
nimè necesse est, qui turpitudine aliqua, tanquam morbo affecti atq; inquinati haberen
tur, tam sępe conflictari. Quę ille cum sanè cõmotus ac stomachans diceret, quid nos, in-
quit Contarenus, nunquam ne absynthio aut scamonea radice curari nos patimur? quid
ni? inquit ille. Ergo, inquit Contarenus, earũ potionũ exorbemus sapores teterrimos, vt
succo epoto illius iuuemur vi salutari: horũ vitia, si qua sunt, nõ deuorabimus, & tanquã
amaritiem perferemus atq; exorbebimus, vt illorũ tanquam vescamur virtute, atq; ala-
mur bonis? quid autẽ ipsis nobis fiet, si amandũ statuerimus, nisi qui perfectus absolutusq́;
fuerit, esse neminẽ? laudare se, quod in quoque probaret, libenter aiebat, quod reprehen-
deret, vituperare non se necesse habere. Hanc animi ęquitatem, hanc tam pręclarã ma-
ximarũ artium doctrinã, alia longè iis maiora bona decorabant, summa integritas, sum-
ma innocentia, pietas, non hęc quę facie, motu, amictu cõmendatur, quã in multis cerni-
mus, simulata, & specie atq; oratione hominũ opinionem captans, sed solida, nuda, since-
raq́; in mente atq; in animo inerat. quibus ille rebus instructus, cum magnum eius esset
nomen

nomen,magnaq; non solũ laus,sed etiam admiratio,aliquanto citius,quàm constituerat, Patauio decessit. Nam,cum omnis propè dixerim terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, periculosissimumq; ei ciuitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patauio ipso obesso,nec multò post amisso, maturius omnino,quàm in animo habebat,inuitus,nondum discendi siti scilicet expleta,domum sese recipere coactus est. Erat eius ætas nondum firmata, vt Reipub. operam nauare posset,itaque in ijsdem sese studijs aliquot annos continuit,cum eius domus, tanquam bonarum artium gymnasium quoddam,ab ijs,qui doctrinæ desiderio tenebantur,frequentaretur. Veruntamen ad Rempub. vbi primum accessit,eius ingenium,quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum,simul aspectum ac probatum est. Itaque cum septem & triginta tum haberet annos, à ciuitate ad Cæsarem Carolum hunc quintum in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratusq; adipiscendos commendationem, sæpeq; à multis vnà petitur,& in comitio suffragijs oratores magna ambitione creantur. Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum Rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant,atq; cum eo Pontifex maximus Leo x. sese coniunxerat. cum Rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat. nã eam vrbem Gallis Venetisq; defendentibus,Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum,quicum bellum sua erat ciuitati, planè que ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris non legati locum obtinere eum necesse esset, atq; ipsa res cogeret. Accedebat etiam,quod Cæsarem,quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat, illisq; maximè,qui Gallorum fauerent rebus. Itaque animo sane cõmoto ad Cæsarem adijsse dicitur:nã & sponte ipse sua verecundus,ingenuo quodam quod tamen sine segnitia esset pudore fuit. Verum eadem illa doctrina, castitatis,ingenuitatis, innocentiæ opinio, multò ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata,Cæsaris illi animum voluntatemq; conciliauerat.nam amare ille plurimum ingenuos apertosq; hominum animos dicitur. Itaque, vt semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit, & illo, quanquam ciuitati erat iratus, non modò pacato, sed etiam propitio vsus est. ac paulatim,cum eam,quæ antea de se fuerat,opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret,iam ipsi Cæsari non modò gratus, sed etiã familiaris erat. Itaq; cũ certior factus esset,Gallorũ, Venetorumq; copias in Insubribus fusas superatas'que, Gallos ex oppido esse expulsos, cæde & fuga suorum; qui eam rem nuntiarent,Contareno misisse dicitur,atque ijs præcepisse,vt de incommodo,quod Veneti accepissent,reticerent,neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse:eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, vt excruciari eum illam noctem sua tanta illa patriæ clade nunciata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit: ibi'que nauibus conscensis in Britanniam appulit, paucis'que intermissis diebus rursum naues soluit, atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosecutus est: cum'que in Hispaniam peruenissent, biennium apud eum est commoratus. atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod à Græcis qui-

busdam Poëtis mandatum versibus video, magnā gratiosi nuntij esse vtilitatem. Nā, cū omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac ferè continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam obtinuit; multa sua ciuitatis mandata confecit: magno quoque vsui Reipublicæ fuit. simulq; illud est assequutus, vt multarum magnarumq; rerum diuturna consuetudine ac tractatione, tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vsum, magnamq; haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamq; suam ciuitati mirifice probasset, absens & in Senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non ferè diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotijs, ad consilium de publicis capiendum conuenirent, Rogatorū concilium appellatur: eiusq; per magna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis Respublica permissa sit, vicissimq; in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque ciuibus summis opibus, summa contentione expetitur. magnæ præterea auctoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarij ac vectigalium; quæ in continenti Veneti magna atque ampla habent. nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate omnibus suffragijs adeptus est. habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in Senatu, vberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisq; dissereret, earumq; nationum, ad quas adiisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures audire ad eam diem consueuissent, tanta diligentia, tanto'que silentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sanè exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudicii'que nescius: arbitrantur enim philosophiam hominum, vitæ'que huius communis quasi corruptelam esse quandam; atque eos, qui in studijs cogitationis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in huius ciuilis turbæ ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatum'que ignaros, atque à communi vita & hominum sensibus, victuq; longe, multumq; abhorrentes. sic vulgo existimant. sed falluntur sanè, multo'que id aliter euenit. nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; sic nullis aut leuibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad Rempublicam accedunt, ij artem, quam facere intendunt, vnam quidem omnium maximam ac difficillimā, Reipublicæ patriæ que periculo discere coguntur; atque, vt in vetere Græcorum prouerbio est, Dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere. idq; ipsum de malis auctoribus magistrisq; sane insciis atque improbis, vulgo & foro. quanquam nobilitari homines ijdem Græci in foro aiunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, vt in maiore luce posita locata'que sit, ita magis, magis'que splendescere, atque illustrari, ipsi sanè videant, vbi nam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene viuendi rationem, tuendarum'que ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus

expo-

expositam virtutem vanire, næ ego mihi locum modò demonstrari, magno emere possum: sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt: aut huius nobis ætatis, tanquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est. Quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad Rempublicam è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant, operæpretium est attendere. Nam ij, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumq; ciuitatum artem edidicerunt, neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet, neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissident. Reipublicæ verò gubernator ille de populo, nec ignauiam à verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem seiungere à forti atque constanti magnopere nouit, nisi vsu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in Republica offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento, (vt antea à me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maximè in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, vt illi morati tandem sint, quemadmodum cum ijs confictari non incommodè queamus, vias rationesq; tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus Reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentesq; ciuitates subleuentur, tenet, & ad eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat, remedia'que temporum, locorum, casuum'que incommodis adhibet salutaria, eadem multa de hominum vitijs, quæque eorum cautiones sint, præcipit. eadem qui cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensus'que comitari soleant, commonet. ad eam doctrinam tam fructuosam, tam'que opimam, vbi vsus quoque atq; exercitatio accessit, tum verò præclari illi ac singulares ciues existunt: qualis vel imprimis Contarenus sua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus, & tanquam Philosophiæ alumnus quidam ad agendum descendisset, maximo'que sibi vsui præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, de'que rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. nec verò occultabat hoc ipse de se. Nã à principio cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat; vt in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causa, cùm cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur, eam'que rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad Rempub. posthac non accedere, suum'que locum alijs concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis, timidis'que locum præripi. verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia, ac consilio Rempublicam priuari: nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magis've compositè loquutum vnquam fuisse constaret. docebat ille quidem verbis, quàm maximè poterat, proprijs, cum partitè ac distinctè, tum memoriter ac copiosè. animos autem cum oratione minimè conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permouebat & fide. lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: mentes enim ciuium inflecti, atque incitari, quo maximè tempore sedatos, re-

ctosq; eos esse oporteret, cum concilium capturi de Republica essent, turpe atque inutile esse existimabat; atque eos, qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum, atque motus commouendos admouerent; si id sua priuatæ vtilitatis causa susciperent, improbè; si Reipublicæ causa, arroganter sine controuersia facere aiebat: quòd tantum sibi sumant, vt non communi Rempublicam consilio regi velint, sed suo: quamq; ipsi probarent sententiam, in eam cæteros ciues non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renunciatus est. eum magistratum Capitaneum Veneti appellant. quò cum proficisci cogitaret, iam'que impedimenta imposita in lintrem haberet, repentè horribilis nuntius adfertur: Romam à Cæsaris militibus captam, Pontificem maximum in arcem compulsum, vrbem ipsam diripi ac vastari. quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subitò cum dolor, tum etiam terror inuasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur alijs armis Brixiam egere, quàm quibus sese ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusauit. atque interim otium à Republica nactus, studijs scilicet suis, illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum grauis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens vij Pontifex maximus communiter gerebant; sed totius imperij summa tradita erat Francisco Mariæ Vrbinatum Principi, quem illi Ducem appellant. Eum Veneti suarum copiarum seorsum Ducem habebant: nam ciuē terrestres copias ducere per leges non licet. ac cum seditione facta Clemens iam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asseruaretur, cumq; vrbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ modum homines feri ac barbari, sibi statuerent nullum, cui rei Cæsarem, quod longè abesset gentium, cum maximè cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atque acerbitate Christianorum Principes plerique omnes inter se de Pontifice maximo è custodia educendo conspirauerunt. eius rei causa, Concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui eius vrbis imperium, à maioribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reiq; militaris peritissimum, adiungi sibi vehementer studebant: à quo cum propter consilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellíq; instrumenta, quibus ille abundaret, earumq; rerum omnium facultates, quæ ad bellum vsui erant, multa, magnaq; auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæq; Reges legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos, idem & ij, quibus Pontificis maximi salus priuatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis Dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maximè enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fœdere coniuncti, continentibus bellis non longè à suis finibus cum Cæsare contenderent. eo Concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ ciuitatis iussu, legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæq; totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumuentus in hostium potestatem venisset, quod superbè crudeliter'que tractatus, & in deditionem receptus tam diu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset. quod omnia exempla, cruciatus'que in suos edita Romæ, atque in omnibus vicis & oppidis essent. Accedebat, quod Florentini Hippolytum

polytum

politum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuissent, è ciuitate eiecerant: quod ille grauissime, atque indignissime ferebat. eius dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis causa erat, atque conditio. Nam & bello superatus captus'que, tantum se de vetere virtutis opinione, deq; bellica gloria deperdisse, maximo erat illi dolori & sui, liberorumq; suorum mercatu (vt ipse existimabat) mundinationeq; illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant, atque eam rem ad suam rempublicam magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, vt in tanta animorum mutatione & discordia renouari in Italia bellum necesse esse omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamq; conciliauerat: & quò liberius patriam iracundiam exercere posset, iustissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias, & suas illi iniurias, aut condonauerat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui vlciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimauit, vt propius ipse accederit, itaque Bononiam sese contulerat. eò Cæsar quoque ex Hispania venit, vt à Pontifice maximo, cuius vnius ea potestas est, diadema cæteraq; imperij insignia acciperet. atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra vrbem processisset, dicitur eum Cæsar per quam longo sanè interuallo à se visum agnouisse, atque ijs oculis, ea'que vultus hilaritate eum aspexisse, vt id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleuerat, animaduerteretur: atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione, & discordia, tot vltro citro'que illatis acceptis'que iniurijs ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, pax'que inter omnes constituta quæ res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum suæ ciuitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice eius & gloriam, & auctoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. memoria teneo me Romam illis temporibus venisse, tantus erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tanta'que admiratio: vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. atque omnino multa præclarè legibus sancita sunt apud Venetos, in his quod vetantur legati ab ijs, ad quos missi sunt, vlla aut munera aut beneficia accipere. quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut reperissent, aut repertum à Venetis, imitari saltem vellent, ne suos ciues (id quod vsu fere euenit) pleros'que foris venales, domi hostes haberent; quandiu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipub. cura, locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque ijs sese venditant: ijdem domum reuersi beneficijs ac muneribus alligati, atque deuincti quam patriæ charitatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus præstare, ac persoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut Regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum à ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eæ ciuitates, apud quas magna cura, summa'que fide ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donauerunt: tot enim tamq; variarum

gen-

gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoq; laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria, muneratum ditatumq; domum dimiserunt. seuerissimis legibus Venetijs ambitus constrictus est; suffragium ne per se, ne've per alium quenquam rogent, interdictum est. itaque cum à ciuitate ipsa vniuersa non à singularibus ciuibus nominatim petendi magistratus sint, idq; sæpe (ijdem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem esse oportet, vt qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ij non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortasse auaritiæ, sed ipsius Reipublicæ, certissimum de se testimonium habeant. nam multis locis reprehendendi erroris sui, ciuitati facultas datur, itaq; sæpe vsu euenit, vt, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragijs assecuti sint; ijdem, iterum petentes, repulsam ferant. quò maior eorum ciuium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tanquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine vlla offensione confecerint, ij clarissimi apud ciuitatem sunt: ijs honos ab omnibus ætatibus, omnibusq; ordinibus habetur; ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria, anteferuntur omnibus; eadem est enim ciuium omnium parq; species, vna toga, eaq; simplex, nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem, vt primi ciuitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus interuenit) vni de multis facile videri possint. sed ij quoquo venerint, salutantur, appetuntur, iis in viis deceditur, obuiam itur in curia, in foro assurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduentitijs ornamentis exuta, in vna ea ciuitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere, ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter vrbis modo eximiam pulchritudinem, nouitatemq; antea inauditam. etenim maximam formosissimamq; vrbem in medijs excitatam æstibus sese fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas passim ad priuatorum ianuam religatam, triremes in plateis nauigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? mihi quidem sic videtur, hanc profecto vrbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque cum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet vnquam fuit; tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus, illa vrbe praeclarius posset, aut quod magis diuinæ conuenit naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem sentio, vel maxima, quod vna dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & ciues æque ad vnum omnes: atque eo vsque mihi potentiam execrata prudentissima ciuitas videtur, vt neminem vnum illi magistratui præesse passa sit. Terni, quini, seni, deni, imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, vt non solum Domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior obijci species potest, aspiciendum ciuibus non sit, sed ne Domini quidem imago similitudo, aut effigies. quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec vrbis modo causa, quod dicere institueram, sed vel maxime ciuitatis pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse profecto intelligent. Postquam Roma Contarenus rediit, confestim ad summos honorum gradus sine vlla dubitatione vel controuersia elatus est. nam & maturius quàm ciuitatis consuetudo antea tulisset, sapiens magnus factus est, & Consiliarius. qui duo Magistratus summi apud

Venetos

Venetos sunt, neque dubium erat, quin, si quis ex diui Marci Procuratorum Collegio demortuus esset, eius Contarenus in locum substitueretur. ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus est. id vnum ad honorum perfunctionem Contareno abfuit. Itaq; sic in Republica versabatur, vt, etiam si literas omnino non didicisset, illustrissimum tamen ciuitatis locum obtinere eum necesse esset. Sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, vt, tametsi Rempublicam attigisset nunquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. accedebat Christianæ Theologiæ singularis quadam atque exquisita cognitio: ea'que non scientia modo aut ostentationis disceptationis've, sed vitæ, ac disciplinæ causa comparata; ad eius enim præcepta animum mentem'que referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad Philosophorum regulas bene beate'que, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc præscriptum piè sancte'que viueret. Est Venetijs quidam quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis Concilium nominatur. ad id concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset Consiliarius, custos'que positus sortibus, quibus Veneti in petendis Magistratibus vtuntur; nam quorum sors exiit, ij pronunciant, quem potissimum sua sententia ei Magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt, ibi cum esset, in vniuersæ ciuitatis conspectu atque oculis, publicæ Roma allatæ literæ sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata; illi quidem certè ipsi prorsus incredibilis, scripta esset, cooptatum Contarenum à Paulo Pontifice Maximo in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se literas, primum eius collegæ; à quibus satis magno interposito ille interuallo ad sortium vrnas, vt dixi, assidebat. itaque excepta inter legendum vox ab ijs, qui proximi consederant, susurro primum & rumore dubio bonam euenire, felicem faustam'que eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit. ille verò respuere, nec adduci posse, vt eam sibi rem narrari saltem pateretur, atq; omnino ne aures quidē ad audiēdum præbere, verùm recitatis palam literis magna vniuersæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ; atque ad eum cum magna cum lætitia, tum etiam obseruantiæ significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac sese id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab ijs vniuerso eo Concilio comitatus, deductus est. Cum'que collegæ, hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. erat eo tempore inter collegas Aloysius Mocenigus grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratissimus cum esset, princeps'que Concilij publici haberetur, sæpe à Contareno de Republica dissenserat. is ad eum gratulatum cum alijs non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt à cuncto exaudiretur Senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret, ac Paulo malediceret, affirmasse dicitur, maximam ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. Concilio dimisso (id enim is conuentus nomen habet) vniuersa ciuitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit. ille uero suspenso animo, incertusq; etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quā cæteri, hilaris, ac ~~nec mehercule iniuria: quid enim honos ille homini in re sua~~

fami-

familiari ampla, atque illustri, in Republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat: praeter molestias ac labores? mutanda, vita victusq; quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo, sua ciuitatis dediscendi mores, alienae discendi, haud parua quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnius hominis non semper prudentissimi penè arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, saepe diu eodem censu; alia cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Saepe mihi narrauit vir omnium clarissimus atque grauissimus, quem Romae his paucis annis à sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate, summaq; gratia vidimus Paulum & Iulium tertios (in vtriusque enim tempora eius legato incidit) Matthaeus Dandulus sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoq; vix aegre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, vt Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset, aspernari videretur: praesertim his Republica Christiana temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret: quippe in Romanam Ecclesiam impietatis scelerisq; nefarij Gasparem Contarenum, virum vnum omnium maxime pium, maximeq; religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseq; in eo impudentissime iactaturi essent, quippe qui, cum à Pontifice Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret, nemini dubium relinqueret. Haec cum Dandulus diceret, adderetq; eos, qui Contareno aequissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque aequabilitatem, tantam illum dignitatem à se remouisse, sed propter imbecillitatem atque ignauiam defugisse: peruicit homo grauis atque eloquens, omniq; necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum praecipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, vt dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multumq; cunctantem ac tergiuersantem perduceret, qui maximam partem eorum, quae à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficijs prosequeretur: sic enim ait: laudem feremus omnium pulcherrimam, vniuersa à Graecia; Fecisse cum memorabimur bonis bene. quod ille Graece optime, nos Latine vt potuimus. verumtamen is est virtutis splendor. vt non modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant. id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est. nec enim dici potest, quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit. quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virq; egregiè magnanimus & planè maximus. Ab hoc tempore aliud tanquam vitae exordium, & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea ciuitas passa non est. victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quae plerasq; Italiae ciuitates nuper inuasit, permultum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt. Consuetudo autem eorum modera-

moderatio'que vitæ quotidianæ discrepat illa quidem fortasse non nihil, sed ita, vt ad summam expolitionem desit forsitan aliquid, firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptijs vacet. quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuictu & congressionibus Romani sunt: sed accersito quodam interdum genere minimeq; vernaculo. vita autem cultus lautior est, atque, vt video nonnullos existimare, etiam delicatior. in Principibus quidem luxus pæne Regalis, magnus equorum, iumentorumq; numerus, multitudo familiarium, lauta, splendida, sumptuosa supellex; vt dedisse mihi operam videantur non modo re magni vt essent, atque clari, sed etiam specie atque pompa. neque eo hoc dico, quòd exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quò mihi id arrogem vt vtrius ciuitatis studia rectiora sint diiudicare me posse profitear. Sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeq; aliter moratam ciuitatem Contareno ingrauescenie iam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. veruntamen, ita vitæ victusq; mutatio facta ab eo est; vt ingenium tamen, institutaq; sua vna pristina retineret: nec vllos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem quæ in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidiosa illa, tanto'que opere à multis expetita purpura recens induta erat) in tegumentis inuoluta, & quasi personata: elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam, cum intempestiui ipsi complures, molestiq; sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat; admonitus est à suis, non tam faciles eius ordinis cæteros sese præbere consueuisse, sed certam diei horam constitutam habere, ante quam adiri ad se non paterentur, neque cuiquam sui potestatem facerent. quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed eius partem amicos, parem inopes homines, & egentes iure sibi optimo vindicare; ad quorum arbitrium viuendum sibi esse statueret, non ad suum; nec enim æquum esse amicorum clientum'que negocijs, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab ijs ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta exigant, statui oportere: itaque vt quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime seruabat; vt sæpe tenuium aut miserorum hominum causa ad summos Reges iterum & sæpius adire non dubitauerit: cum id præcipue Christiani esse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare quod maxime opis & auxilij egeret. Quod iudicium ipsius etiam faciebat, vt reliquias Græcæ nationis, multis grauibus'que malis conflictatas, foueret, ac quibuscunque rebus posset, subleuaret. accedebat autem huic animi propensioni erga illos, vt miseros & durissima seruitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ vniuersi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde nanque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. nam quin maiores eorum pietatem Christianam, cultum'que hunc optimum nostræ vitæ strenuè adiuuissent, dubitari non posse dicebat. cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribus'que suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eò inseruerunt. quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam, stirpesque

que eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos Theologos quos appellaui, vt Philosophos quoque eiusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus vigilijs'que se instructum esse recordabatur. Quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, vt ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quæ res à potentioribus non paucis neglecta efficere solet, vt multis in locis sit fides angustior. neque hoc tantum maioribus in nominibus custodiebat: ad tempus'que ijs, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat, (quod tamen vt faceret ægre & vrgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam aduersus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat: quæ culpa moribus eorumdem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miseros'que illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. declarat quantopere maculam hanc fugeret, quam'que omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diæcetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum iussit pecuniam eam statim dissoluere, addidit'que, si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsum'que diuenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quàm se argento illo, mensæ'que ornatu egere. eodem'que pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honesto viro quæstibus. non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessarijs sumptibus, & vt inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quauis ratione ac sordidissima. quum igitur eo tempore, quo Bononiam Legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum eiusdem animi esse, cuius plerumque sunt, qui negotijs illis implicantur.) esurimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cuncta'que in ciuitate concordia atque otij plena sunt: inquit ille, voluptatem magnam mihi nuntias, cupio'que hunc statum rerum permanere, videre'que diem illum, quo ego, vt habeam sumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putaui autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoriæ mandare, quum præsertim huiuscemodi breuia dicta, quia ab intimis sensibus proficiscuntur, subito'que prolata sunt, in singulis factis, ac motibus animi, vt reliquis etiam casibus humanis, videantur imprimis mores voluntatem'que eorum, vnde erumpunt, indicare: eadem'que voces multum valere, non sine causa semper existimatæ sint ad homines informandos, illos'que etiam emendandos, qui contrarijs vitijs tenentur. Quam causam fuisse puto, cur plures & docti & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. Sæpe multum'que ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi consueuisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremum prostratam illam & domitam aiebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos à consilio, atque à nobismetipsis abscedere: quod de se Terentianus ille prædicaret, præ iracundia Menedeme non sum apud me; Bibulum autem illum, qui cum Libone fuit ad Oricum, (quamquam hoc de Scribonio ab inimicissimo homine memoria traditum est, & qui quacunque re potuit existimationem eius semper violauit) sibi nullius pretij hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendam esset cum Cæsare, ad colloquium non prodijt, ob eā rem, quod furenter consueuisset, irasci

irasci; ne res maximæ spei, maximæq; vtilitatis eius iracundia impedirentur. itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum vnquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant: vt nimirum prope patiens ac lentus existimaretur, neque ijs, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum est; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua, vt nullum vnquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret; id vero de hoc nostro prædicari potest: in illisq; sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quicquid illis aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriaq; quæsiuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multò laudibus commendati, ruunt. & sane hanc culpam, ille, vt scopulum aliquem, magnopere vitabat: quod si vnquam in sermone aliquo aliquid à se forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat. vt contigit quodam tempore. cum enim Paulus tertius loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum, ostendissetq; se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præseferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Maximus inquit, ijs ipsis verbis, insitum fuit semper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne sibi alijs dignitate exæquentur; respondit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime Pater ita de me existimare: cognitum enim tibi est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ. Quin etiam dictitabat, amplissima sacerdotia plus in se oneris, quàm splendoris habere: quoque maiora illa forent, eò molestiæ plus sollicitudinisq; continere. Quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent. Cuius iudicij Seleucus quoque Rex quondam fuit: ille namque dixit: Quæ vox eius monimentis literarum mandata est à doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falsò putant opulentissimos quosque homines non beatos esse, magnisq; semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem: inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoq; magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod si scirent tantum, quàm arduum sit, ac molestiæ plenum, tot epistolas scribere, ac legere, futurum prorsus vt diadema abiectum iaceret sine honore vllo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret, ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribusq; curis premi necessariò illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresq; eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt; animosq; ab omni labe purgandos, quàm qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoq; conseruando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret; ac, si quis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso fo-

ret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni sermone suo, factoq; integer, ac liber, remotus ab omnibus blanditijs orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationis'que, quæ nunc in locum inuasit simplicis veritatis, libertatisq; loquendi, meritò quondam magnopere probatæ. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hac igitur probitas nuda, expers'que omnis fuci ac fallaciarum: quaque vii eò venerat, ita se Romæ in longe alijs moribus, institutis'que conseruarat, causa fuit, vt superbiæ à non nullis insimularetur. quasi ille contemnens cæteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus aduersari. quam ansam quidam arripientes, ipsum vt contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt. quod nimis libere in Senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quos'que viros offenderet. ipse vero, id diuerso consilio faciebat: neque vt impediret commoda aliquorum, sed vt religioni suæ; & ei, quod rectum esse sentiebat, seruiret. vt autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamuis intelligeret, se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulata'que oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in vtramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo astante in Senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo vni alicui Pontificis Maximi nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ iustitiæ causa, vacua'que à culpa conseruandæ sanctissima Sedis, mandaret vt iura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione eius oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne iniuriæ aliquid ipsa in ea re acciperet. Hac sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per Vrbem sparsa, disseminata'que est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratias'que illi maximas egit, causam'que totam ei commendauit; cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti, inhumano'que ingenio profectum potius dicerent, respondit, Non oportebat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, vt æquitati officio'que meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, cura mea mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione vsus, studuisset gratiæ illi, sine vllo suo labore partæ, nouam gratiam addere: animum'que honesti viri inani spe, falsisq; pollicitationibus lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusq; Dionis Syracusani: vt enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere conuenit, taceam; non deerant etiam in Regia illa, Dionysii filij (vt ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes, & sane easdem has propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem superbiam esse dicerent: libertatemq; loquendi contumaciam vocarent. Qui Dion, cum induci non posset, vt vnà cum alijs peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. fertur tamen ille durior fuisse natura, tristior'que. vnde temperare

perare

perare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimoq; gloria ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus est enim Plato, vt gratijs hostias immolares, suasitq; vt aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisq; reliquorum mortalium: non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos, beneuolentiamq; eorun'dem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. atque hæc priuati officij sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor, suasorq; fuit; quod in dicenda sententia nunquam inuidiam reformidauit, multaq; contra collegarum suorum commodum sæpe suscepit, atque perfecit. vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus ciuitatibus vnus & idem dabatur custos, qui Græco verbo, Episcopi appellantur: neque in ijs ipsis ætatis progressus expectabatur', qui annalibus Pontificum maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri maximis administrationibus præficiebantur. has atque huiusmodi alias prauas, corruptasq; consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresq; sacerdotum hominum, nimium non nunquam deformatos emendabat, magnaq; sua ipse offensione communem Reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem conditione est (collegium Cardinalium, cæterarumq; ciuitatum Senatus aut consilium; nam illæ ex ea, quam habent, ciuium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium verò Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici maximo visum sit, eos cooptare licet: eoq; factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe è Christianorum flore decerptus atque collectus, veruntamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pontifex Maximus magni atque acris iudicij vir, eximia singulariq; virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat. vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. vehementer erat Cæsar anxius sollicitus'que, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant: propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi vsui esse poterant. abiecti quidam perditi'que ac desperati homines, quadraginta fere ab hinc annis, iampridem receptas ratas'que disciplinæ Christianæ sententias in controuersiam reuocauerunt; multitudini'que persuaserunt imperitæ, vti à Romano Pontifice, quod caput Christianæ Reipublicæ, atque Ecclesiæ est, desciscerent: sese'que in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, à quibus opprimi id & poterat & debebat: paulatim infimæ plebis; vulgi'que mulierum animis legum vinculis laxandis & dissoluendis, pollicenda'que cupiditatem multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idemq; nefarius furor, postquam populare existimari cœptum est, pietatem euertere, multos quoque principes inuasit, alios metus impellebat, veritos ne à suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, par-

tim rerum nouarum studio, partim leuitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusq; spernendis fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur, partim etiam auaritia, quod Sacerdotum maximis amplissimasq; possessiones publicabas, inter se partiebantur. multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramq; pietatem constantissime complexi, nullus permulceri illecebris, nullis illici præmijs, nullo timore depelli sese passi sunt. eaq;, à maioribus, quæ acceperunt instituta, ad hoc vsque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter vtrosque extitit non modo contentio, ac disceptatio, sed etiam concertatio, atque pugna, tantumq; exarsit odium; vt maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo ante hunc furorem religiosissimæ, optimæque de Republica meritæ nationis, vires, opes, & copiæ absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda sint. quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedariq; discordiæ possent. qua de re cum omni contentione cum Germaniæ ciuitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in ijs maxime locis indici postulauerunt, quò adire tuto ipsi possent. is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec vllis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus. ad id concilium venturos, eius'que decretis iudicijsq; staturos sese pollicentur. id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem maximum nunquam eò descensurum sibi persuaserant: verum ubi probari à Paulo III conditionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod vltro ipsi postulauerant, manere, dirimi controuersias per colloquium posse; id breuius, expeditius certiusq; esse, dicere longum esse expectare, dum ex vltimis terris conueniretur. omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si vlla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero vndeni. ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia ab ijs, qui se ipsi protestantes appellant, disputatur, atque in omni genere calumniæ delitescitur. eos ij, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholiciq; appellantur, acriter refellunt, constantissimeq; in sententia perseuerant. ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conueniret, prorsus disiunctis discordibusq; opinionibus, infecta re, à colloquio discedunt. quod quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reuerituros, aliquid de pertinacia, atque calumnijs remissuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conueniant: atque eò ipse proficiscitur, vt maiore auctoritate de concordia ageretur, simulq; magnopere à Paulo III per literas petit, legatum vt ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit: quod is magnum iam antea eius gentis propter eas causas, quæ commemoratæ nobis sunt, haberet vsum, & Cæsari esset gratissimus: idemq; innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animiq; moderationis magna apud Germanos opinione excelleret: quiq; (id quod Cæsar magnopere postulauerat, maximeq; ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeq; pertinax. eò cum venisset, mirabiliter acceptus à Germania

mania est, & maximo in honore apud Cæsarem fuit: nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipse, officij, honorisq; honestandiq; hominis causa domum ad eum venit, & in sacris cærimonijsq; solennibus datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilq; earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueuerunt, in eo prætermissum est. quæ, tametsi ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius quàm antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta; accedebat quod Cæsar iucundissima eius consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat: cumq; de grauioribus negotijs, de'que Republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis priuatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quærebat; quibus ille scientijs, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maximè) pertinent, operam multam illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in ijs artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucida'que respondebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate, ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam essent allatæ; ventum est in spem fore, vt res conueniret, mitigatis'que Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis, teterrimæ discordiæ tollerentur. quæ res quoniam maiorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer inuideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptum'que esse, nisi quia aduersarijs indulsisset: ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, ijsdem pro didisset. Hæ uerò graues acerbæ'que uoces ab ijs, qui æquo animo laudem gloriam'que Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, uerum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant. quas tamen ille, magno animo præditus, rei'que ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit: ad eam namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam usque delati sunt; simul'que sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidem'que patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduis'que rebus usu uenit, ut negotium illud, Christianæ Reipublicæ magnopere vtile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia, fraudeq; illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germania'que pacata creuisset, suspectam habebant, suis'q; rebus periculosam existimabāt. Hi nam'q; non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non euellebant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eò inferentes. Vt autem astuta hæc consilia rem remorabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quòd animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finem'que disputationi illi, ac colloquio faceret. Hoc autem fuit incursus Turcarum Regis in Pannoniam cum maximis copijs, communis'que hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerunq; consueuit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcunque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore in-

tercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quinctili, ceperunt Germani arma: totos'que se ad impetum illum coercendum, finesq; suos tuendos contulerunt. Cæsar verò aliam rationem iniit eius periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel vsurpatum fuit, & satis tutum semper vtile'que cognitum est: statuit enim cum classe, quam maximam ædificauerat, ornauerat'que in Africam nauigare. magno nanque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. vrgebant præterea Carolum, vt hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebra'que damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo vt mare pæne omne clausum illic foret. quare vt iam grauibus malis regnum illud suum liberaret, deleretq; maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, vt dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedemq; nefariorum hominum, si posset, omni ratione euertere: quamuis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo destitueret. in Italiam igitur celeriter venit. cum verò muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius nauare operam Reipublicæ, vna cum Cæsare reuersus est. Postea verò quam Tridentum ventum est, Imperatorem, vt se dimitteret, rogauit: velle enim se, quum commodè id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longè inde abesset, inuisere: ac postquam publice non posset, priuatim religioni, officioq; suo seruire. venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice Maximo literæ, quæ iuberent ipsum persona legati retenta, apud Imperatorem esse, Mediolanumq; vnà cum eo proficisci. in quam vrbem ille, vt veteris imperij iuris, non multo ante receptam, volebat (vt moris est) cum pompa ingredi, inde'que Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipse Cæsarq; statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoueret. cum enim Brixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sanè vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, vt capita, quæ ferrentur prolata ab aduersarijs, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret. cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresq; prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontif. Max. concessurus aduersarijs fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt, & firma aliter receptum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit rem aliter atque ille putaret se habere: neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque literas vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaret'que, digna verò merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras; statimq; vt innocentiam suam existimationemq; tueretur, misit Epistolam ad Pontificem Maximum, qua valde questus est de iniuria illa, sermone'que improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem

Italiam

Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogauitq; simul, vt, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quidquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum peruenisset. sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumq; laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna vlla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. cum Mediolanum peruentum esset, quæ ciuitas omni genere lætitiæ, magnificentiaq; apparatus Cæsarem excepit, mirifice facto suo quodam Contarenum Carolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singulariq; probitate hominis, notum testatumq; omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cumq; hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturq; aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni è famulis, vt pæne inuitum ipsum traheret, ac propè se collocaret, omneq; id tempus, donec eò perueniret, quò paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero cum personæ, dignitati'que datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, vt qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quàm Contareno laudi & honori futuram. & sane literis mandatum est, eius nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello cœperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum Areum, grauissimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse; familiariter'que cum eo solo in tanta lætitia, fortunæ'que magnitudine loquutum esse, quem etiam, vt magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus: sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt; quantopere Contarenum diligeret: id quod animaduersum ab alijs opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit vt omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, vt supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiosè parabat: imperarat'que vt Genuam classis, propinquos'que in portus cogeretur. quare, vt id celerius fieret, statuit sibi in eam vrbem accedendum, inde'que Lucam eundum, quò Pont. Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breuiore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Maximum vidit; qui sanè hilari vultu, nulloq; signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessauit etiam in alijs magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo vsus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romæ multa falsò iactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre, sincere'que personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: quiq; ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ vtuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; se'que eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse: tantum'que oneris ei imposuisse; facturum'que etiam breui, vt nemo dubitare possit de beneuolentia sua erga illum, ac quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, vt omnem scrupulum ex animo Contareni euelleret, gauderet'que ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis, ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem:

monem:

monem: simulq; suasit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ versibus suis expresserunt; moremq; illam habere tradiderunt, vt summa loca feriret, non minus quàm venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consueuerunt: omniq; demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere; cumq; etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breuiore via accederet: ipse nanque vicinitate inuitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est. nondum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declarauit: quæ publica cura prouinciaq; reliquas omnes superat, quas intra suos fines, imperiumq; status Reipublicæ possidet. ille igitur hoc nouo onere sibi imposito, vt qui non minus rebus gerendis, quàm contemplandis factus erat, Martio mense se in prouinciam contulit. factumque est, vt VI. Kal. Aprilis in Vrbem ingrederetur. qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit: summa igitur lætitia totius ciuitatis exceptus est. conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusq; omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quàm durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: vt primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minùs ipsum in rebus iudicandis clementia vti & æquitate, quam summo illo iure, quod sæpe merito reprehenditur, ac si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersiisque tollendis operam dabat: nec vnquam molesto sanè hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur. hoc autem faciebat, naturamq; ille suam, consuetudinemq; flectebat, quia vere gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus quacunque re poterat, studebat. quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda eius nobilissimæ ciuitatis: cum repente inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sanè ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. cum enim sedari nunquam potuissent, vlla vllius opera iræ inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, sed quotidie magis nouis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretur que aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies Reipublicæ Christianæ grauissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pontif. Max. tanto malo, si vlla ratione posset, mederi: tantumq; & tam sæuum incendium extinguere. quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros, & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad vnam quamque rem efficiendam: hancque curam, omnium maximam requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas, & non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos detinere ac flectere deberent. elegit igitur, quem ad Cæsarem in Hispa-

nis

niis tunc degentem mitteret Gasparem Contarenum, & ad Gallorum Regem ire voluit Iacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenij laude florentes, &, ut collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos, quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ. quare significauit per literas Pontifex Contareno quod de illo statuisset: mãdauitq́; ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio, ille, qui nullum unquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamuis ætate iam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo animo tulit sibi onus illud imponi. quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset, tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summo Pontifici cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit. nec enim (ut à me nunc diligenter narrabitur,) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata est. Agebat Contarenus ætatis suæ annum LIX. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum iam in id munus, quod instabat, deriuans. incumbens igitur illis, quæ multæ profectò ac graues erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum urbi locum conferebat: ubi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi; & aliquantulum à perpetuis suis laboribus animum relaxaret. nam siquid maioris momenti subito euenisset, facilè illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporiq́; illi accommodatus, ac quo plurimum varijs de causis delectabatur, erat sacellum diuæ Mariæ à monte vocatæ, cuius possessio procuratioq́; est sodalium diuæ Iustinæ. acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius illius salutandi & visendi causa Bononiam veniret, qui superiore anno Patauij inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adolescens esset, seminaq́; nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur. ille igitur primo apud suos in urbe mansit in diui Proculi dicato ipsis domicilio: ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseq́; itidem sitim suam expleret visendi virum, quem maxime optabat, secum sanguine coniunctum, cuius etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetrauit à suis, ut se illic esse paterentur. Quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusq́; illic cõmorandi. hic collis ab urbe abest spatio mille passuum, amoenissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum. & sanè qui desideria optimi huius viri gaudiaq́; cognita haberet, quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile iudicaret, paucos illos dies, quos illic traduxit, iucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam gustasset: viuebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumq́; alijs nonnullis comitibus illius; eorundemq́; sacrorum socijs, honestis sane viris & eruditis rem diuinam crebro faciebat; omnisq́; sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum à me est, calores essent maximi, crebrò in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebãt, &, ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad septemtriones, urbemq́; ipsam quasi ante pedes positam prospicit,

cit,

cit, planitiemq́; omnem, quæ ipsam cingit. Quin etiam remotiores vrbes illinc commode cernuntur Mutina, Ferraria, aliaq́; nobilia oppida. quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritq́; oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius Contareno, nihil tale timenti, exitium compararit. aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiusculusq́; aër, cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, paruoq́; momento sæpe commoueretur, facile ad imas partes penetrauit, sanguineq́; inflammato abscessum in latere creauit è genere eorum, quæ ἀποστήματα Græci vocant. quare statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamuis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognouit se ægrotare, Bononiam reuersus est. ipse autem in primis naturam, vimq́; eius morbi mature perspexit: tribus namq́; diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludouico Beccatello, vni è familiaribus suis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere, reconditasq́; corporis partes magis ipsum oppressisse, quàm exteriores male habere, in promptuq́; esse. addiditq́; genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatio trium quatuor've dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturaq́; penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. cui ille, qui saluti ipsius prospiciebat, respondit rogans, vt abduceret animum ab his molestis cogitationibus, rationemq́; omnem sui curandi in prudentia, diligentiaq́; medicorum positam esse vellet: affirmans præterea Deum optimum Maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito munus mandatum obiret, iterq́; ad Imperatorem faceret. ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, idq́; ipsos breui cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumq́; animo æquo ferat se è vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantaq́; beneficia à Deo acceperit, quorum etiam pleraq́; commemorauit, non gloriæ causa, ostentationis'que, cui tunc locus minimè erat, verum vt se gratum esse, erga auctorem illorum significaret, inquit igitur, se ortum esse ea in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerso terrarum orbe existunt: è familia'que, quæ haud postremum locum in ea Republica teneret: consecutumq́; itidem illic esse honores non paruos: & , vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: vtranque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eã quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ætatis annũ LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse, canereq́; se debere vna cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum, grauatumq́; animum significandum pertinet, nomenq́; illius laude gloriaq́; cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentem'que: vnum tantum sibi molestum esse, quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se, Deum optimum Max. Pontificem'que, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuaturos. nec oblitus est suo, opportunoq́; tempore mãdare custodi ipsius, vt priuilegiũ, quod beneficij loco à Pontifice impetrat ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret,

ret, dum mente orationeq; consisteret. cum hac animo versaret, sanè constanti ac forti, atque hoc sermone semet consolaretur, suos, qui præsentes aderant, (ij autem erant, vt quisque maxime illi acceptus, probatusq; fuerat) angebat, atq; ita perturbabat, vt lachrimas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant; quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoueri, & è statu illo animi deijci. Eadem verò hominis prouidentia in intelligendo, prædicendoq; suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in cæteris rebus iudicandis significandisq; sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remedijsq; omnibus superatis, oppressus ille est: animam'que efflauit IX. Kal. Septembris meridie. Quamuis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaq; extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indicijsq; perspectum est; confiditq; clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu admonitus diligenter de hoc significauit. vt vero se constantem in hoc, maximeq; pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisq;, non solùm magno, verum etiam alacri animo geri custodiriq; passus est. quæ sanè, vt nuntia mortis perterrefaciunt plerosq;, ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in fidem Christianam, perturbant. Reliquit uerò ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus, plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore magno adfectam, quæ sanè, quacunque ratione potuit, funus illius honestauit, &, quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quæ sequuta est mortem ipsius, funus ductum est. orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amasæus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia publica Reipublicæ administrabat. Corpus in diui Proculi dispositum est, eo concilio vt Venetias postea comportarerur, in sepulchro'que maiorum ipsius clarissimorum virorum collocaretur. Paulus tertius nuntio allato de obitu Contareni ægre admodum illum tulit: declarauit'que, quanti hominem fecißet, omni genere liberalitatis vsus erga domum illius: nec tantum Pontifex max. qui sæpe opera ipsius fideli & vtili vsus fuerat, verum etiam Romæ cæteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt. nam quantum luctum eadem in patria excitarit, non facilè dici potest. omnes deniq; qui aliquando doctrinam illius gustarent, singularisq; probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collega'que ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepißet ex graui morbo Contareni, desperataq; iam à medicis salute, notum omnibus eße uoluit: in epistola enim ad Flaminium Tomarotium quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. verbis ipsis, quam illustri loco posita sint, alio'que sermone edita, superſedebo: possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione viuendi, veroq; cultu Christiani hominis, & acerrimi aduersarij opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterũt. magnifice tamẽ de eruditione continentiaq; illius, in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, loquuti sunt: quod ferè vsu ueni re non solet, vt à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur

deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. & quoniam de dolore, quem illo tempore cœpit Paulus III mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officijs cum eo coniuncto, Ludouico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam. nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouisse, quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat. quũ.n. ad se illum euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus vsurus, diligẽter ex eo quæsiuit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogauitq́; ut diceret aliquid de institutis & vita illius. cui statim, mihi affirmauit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem, fidemq́; in ijs omnibus gerendis, quæ mandata illi ab ipso forent, intelligeret've ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ Reipublicæ conseruandam, virumq́; illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plerique, vt eò perueniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt: vnum'que omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse. quo sermone accepto commotum Pontificem Max. qui deambulabat, stetisse, manuq́; iterum percussisse mensam propè positam, dixisseq́; non sine gemitu quodam ac suspirio (quod indicauit, euulsam esse penitus omnem ex animo ipsius suspitionem, quæ quondam ei inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat) Amisimus profecto magnum virum, ac valde vtilem Reipub. nostræ ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantiq́; animo ferendum. Quoniam autem non semel dictum est in hac uita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo uitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem semper meliorem, uel optimam potius omnium, longe alij videri uolunt, quam uere sint; atq; ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicantibus, unde plurimum ipsos expectare oportebat. non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cauendos in uita admonerent, nunquam tamen ita probi uiri eruditi & instructi fuerunt, ut satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam uitare. in primis autem in pietatem nostram christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atq; incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. quo maiore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quò magis pura integra'que est, eò magis probatur, astutis consilijs vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit postremam iniustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. idemq́; ab Aeschylo, non solùm graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cœlum magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundemq́; sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, vt videretur optimus, verum vt esset. nam quod nos, malus multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos; faciunt'que, vt probos honestosq́; viros ab improbis & impuris distinguere nequeamus; non dici etiam

potest

*poteſt quantopere hoc pacto obſint, cum apud Euripidem etiam ſapiens antea ſemper ha-
bitus Theſeus, eo nomine ſuſpectam habuerit eximiam probitatem, caſtitatemq; filij: in-
ſimulatus enim falſo Hippolytus, quod cubile ipſius violaſſet, quum ſe ille apud eũ purga
ret, quod vita ſua ab eo ſcelere valde remota eßet, fidem ea de cauſa non fecit: timuit.n.
pater ne tenuis victus cultusq; quo filius delectabatur, abſtinentiaq; à veſcendis animan
tibus ſimulata foret: ſimulq; ne diſciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasq;
demum Dianæ, in qua ſe valde iactabat, ficta eſſet. quare in alteram partem miſerabili-
ter peccauit. ſed eò redeamus vnde digreſſi ſumus. idem etiam intimus conſilij Conta-
reni, nec minus ſtudioſus famę exiſtimationisq; huius optimi ac prudentiſſimi viri, quem
ſibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis propoſuerat, notam, quam
improbe vitæ ipſius inurere præpoſterus quidam amicus ſtuduit, hoc pacto deleuit. nar-
rat enim forte eueniſſe, vt illo ipſo tempore, quo grauiter Contarenus ægrotabat, Ber-
nardinus Ocbinus, ille nouæ condendæ Franciſcanę familiæ dux & auctor Bononiam
venerit, Romam ad cauſam dicendam euocatus: inſimulabatur enim in ijs concioni-
bus, quas Venetijs habuerat, nonnulla dixiſſe, quæ veteribus decretis Romanæ Reipu-
blicæ aduerſabantur: additq; habuiſſe illum literas ad ſe ſcriptas à Giberto Epiſcopo Ve
ronenſi, quibus à ſe petebat, vt diligenter ageret cum Legato, vt hortaretur hominem ad
ſiſtendum ſe in iudicio: coramq; ad ea, quæ ipſi obijciebantur, defendenda. quum cogno-
uißet ipſum timide ad id deſcendere, egereq; ſtimulo quopiam & auctoritate magni ali-
cuius & grauis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconſtantiamq;
perſpexerat. Is autem veſperi venerat, quum iam cœnaßent omnes, legatus tamen ad-
huc in lectulo vigilaret: qui, quum ſperaret morbum poſtridie leuiorem fore, ut com-
modius eum audire poßet, loqui'que cum ipſo familiariter, iuſſit vt præberentur illi,
quæ ad curandum corpus pertinerent: contigiſſe uerò contra, vt ea nocte morbus in-
graueſceret: quare mane legatum totum diſtentum fuiſſe in remedijs, quæ medi-
ci adhibenda iuſſerant, ſumendis, nouis'que curationibus: unde factum fuerit, ut ne-
que de hoſpite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in
primis mala ſua mens, malusq; animus cognitus erat: atq; vmbras etiam, vt, qui ſibi ali-
cuius ſceleris conſcij ſunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne aſtute illic detineretur:
putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppreſſus (nã hoc uerum eße non
multo poſt è conſilio, quod cepit, perſpectum eſt) non ceſſabat Ludouicum vrgere, vt ro-
garet legatũ, poteſtatem ſibi faceret abeundi; in quo ille ipſi non obtemperabat, putãs bre
ui fore vt melius eſſet legato: videbatur enim ſibi perſpexiße, cupere illum magnopere cũ
Bernardino loqui; qui ſanè ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi,
& opinione ſanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magisq; ſemper timore creſcen-
te, inſtaret, Ludouicus importuno ſane tempore, coactus eſt, cum æſtu febris in lectu-
lo legatus iactaretur, eò irrumpere: rogareq; ut pateretur ipſum abire. in quo ſane hu-
maniſſimus vir ei morem geſſit: quumq; ad eum Bernardinus introductus eſſet, hæc ip-
ſa verba protulit. Vides, quo in ſtatu ſim, excuſatio hæc apud te iuſta ſit, & ora, vt Deus
opt. max. mihi propitius ſit, feliciter'que inſtitutum iter perage. cui ille tantum demiſſo
(vt moris eſt) capite reſpondit, ſe prorſus ita facturum: illico'que abijt. Hic eſt ſermo,
quem Bononiæ habuit, cum ſanctiſſimo & modeſtiſſimo viro Bernardinus. nec verbum
præterea additum eſt. qui tamen poſtea quum ſuſceptam vitæ rationem deſeruiſſet; acer-*

rimumq; se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, vt se sapienter id fecisse ostenderet, à erditaq; causa & flagitijs multis contaminata, meritò defecisse: habere'que se multos ocios eius consilij probare vellet, non verius est, criminari amicum, memoriæ'que ac literis prodere, questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutis'que Romanorum antistium, & insectatione sæua atque iniusta bonorum: huiuscemodi'que alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solùm à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. Quæ cuncta Ludouicus (vt est vir optimus, & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obseruantissimus) asseuerabat. refellendi eius mendacij causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem viuum magnopere dilexerat: nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes huius rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum fratris legati filium, qui post eius mortem & naturæ probitate, & commendatione patrui creatus est Pontifex ciuitatis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. cum hoc tanti momenti sit, ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendam'que maculam illi falsò aspersam, volui totam rem, vt factam eam accepi, ac pæne ijsdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare. rebus autem gestis ab eo, dum vixit, enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructusq; otij ipsius indicabo. prius tamen, quod adhuc ualet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re grauissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimonijs, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstanti'que cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simul'que non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerunque occupata, tot tamq; præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuo'que testentur, qualis ille, quantus'que vir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio, summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit. mortuo Contareno, quum sermò ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimis'que animi dotibus, ac maximis virtutibus vnà cum eo extinctis, inquit doloris plenus (nam virum cum valde dilexerat; in familiaritatem'que se eius insinuarat illo tempore, quo Legati nomine vrbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere posse, nec enim malum me omnino esse extstimatorem bonum rerum arbitror, adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philosophiæ studijs meritò laudatos, qui sanè non pauci fuere, præstitisse & scientià multarum rerum, & iudicij firmitate: ipsum'que vere philosophi grauissimo nomine dignum fuisse iudico. Certe cum ego de aliqua re, propria eius studij, cum eo disserebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse, vel potius nouus quispiam auditor, & plane rudis eius artis quam profitetur. quare ad ipsum sæpe me conferebam, vbi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus voluminibus, præterito die consumpsissem: ille verò, vt existimari potest, spatio multorum annorum, nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissoluebat, vt videretur diu multum'que non multo antea de ea cogitasse. quare (inquit) sæpe ego pænè stupidus euasi; mihi'que potius cum cælesti aliqua natura,

quàm

quàm cum mortali homine visus sum loqui: id'que nunc, quia res ita se habet, verumq; id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus: quis enim non videt assentationi nunc locum non esse, quæ præterea à persona, quam sustineo, longe semper abesse debet? hæc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sanè vt ordine à me tradantur, hæc sunt: Edidit igitur iuuenes adhuc (xxx enim tertium ætatis tunc annum agebat) librum contra iudicium Petri Mantuani doctoris sui. Nec tamen ea de causa minus pius, quamuis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione, sententiaq; Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. Quum contra ipse sedulò aduersus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: videri'que potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, sine vlla dubitatione fuerat. argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuisse, opusq; totum valde elaboratum, perspicitur: quia acutissimus ille Physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & vberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persequuti sunt, additq; videri prorsus eum diuina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationem'que Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Matthæum Dandulum sororis suæ virum: cuius hic supra mentio cum magnis verisq; ipsius laudibus facta est. addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros septem, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui, qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum, vt facilius diuinas contemplaretur, Deo'que ipsi toto animo seruiret; in Hetruscos montes, cætumq; Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus grauioribus tractandis. sed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura & studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumq; semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, vitam'que colens solutam ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officiis eorum sacerdotum: finxitq; ita, atque informauit talem virum, quales si forent quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus: quis enim non fateatur pias in primis, castas'que fuisse cogitationes ipsius, tota'que mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat, nec vnquam cogitarat, præcepta illa sibi vtilia aliquando futura? præterea quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Max. potestate, diuinitus ne illa stabilita foret; an humanis consiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in vtranque partem disputatum esset, domum reuersus, vt quid ipse de eo sentiret, ostenderet, omni'que errore ciues suos liberaret, spatio vnius noctis libellum confecit, qui non excusus in manibus versatur: sed vt iisdem etiam in suo proprio'que ipsorum munere prodesset; effigiemq; eius Reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de ma-

 gistra-

gistratibus, req; publica Venetorum, qui itidem diuulgati sunt. postquã vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ varijs temporibus ob emendandum statum Christianæ Reipualicæ coactæ sunt, in breue quoddam corpus grauissimas quasque ipsarum collegit: seruato temporum ordine, materiaq; omni, quam persequutæ sunt, demonstrata. vtile vero mirifice esse potuit volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III aduersarijs, reconciliandorum animorum gratia, proponebat; multumq; opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent. misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. absoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimonijsq; nostræ religionis, ac fidei Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix vsq; ipsarum fuisset, declarauit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus argumentis'que satis firmis confirmauit: nam ipsum argumento hoc sumpto, si quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæ'quæ lites & concertationes inter dissidentes partes Reipublicæ existunt, explicare, planum, & exploratum est. quare sic quoque præclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus. vt autem libellum alium admodum vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis conficeret, occasionem hanc habuit. factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, vt vir prudens salutisq; gregis illius, qui fidei ipsius potestatiq; commissus foret, vt pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemq; accipere cupiens, qua saluum ipsum incolumen'que redderet, quum grauiter ægrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilem'que ciuitatem regeret, vt ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. confecit tanquam institutionem quandam breuem Christiani hominis, collegit'que quæ magis mordere animum debent, probra omnia, & ita vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit, qui sane non vni illi ciuitati sanandæ factus uideretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis. Eum uero grauis ille vir ad suos comportauit, diuulgatum'que studio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur, cuncti'que se viæ illi tenendæ, legibus'que seruandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: postea'que & ipse formis excussus est. Quum autem, vt gesta tunc res est, tempori'que illi aptum fuit, nomen & ciuitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis cœlauerim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclaras'que alias animi dotes, auctus dignitate est à Pontifice maximo: cuius amplissimi sa-

cer-

cerdotij insigne Bononiæ manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholijs quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in Epistolis diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas, vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus, præcipue autem studijs amicorum, varijsq; eorum temporibus seruiens, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magniq; semper momenti habita ad vitam bene beateq; degendam: qua traditur liberam esse potestatem nostram, omniq; nexu causarum ac necessitate solutam, Veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ipsam vocabant: & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt. eum vero librum misit ad Victoriam Columnam, fœminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemq; ingenij laudem in condendo carmine maximo quoque honore digna est. sed etiam, vt sorori suæ, quæ se in castissimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret; animumq; ipsius suauissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est, duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioq; suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis vllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebrò, mercaturis faciendis operam dantes, nauigabant; confecit libellum de æstu maris, & quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac iudicij, finem faciam. possum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum à negotijs nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesq; vigilias suas eum consueße temporibus amicorum necessariorum'que suorum consecrare: neque enim ostentationis & gloriæ causa huiuscemodi scriptiones suscipiebat, in hisq; se dies atque noctes macerabat: quamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, voluntati amicorum, commodisq; indulgens, siue studijs suis, memoriæque seruiens, à scribendo nunquam cessabat.

DE ELEMENTIS.

LIBER PRIMVS.

A NEMO est hominum, Matthæe Dandule, ingenij adeò tardi, ac ferè stupidi, qui non singularem quandam voluptatem capiat ex rerum naturæ contemplatione, cuius vel species ipsa oculis obiecta sui splendore ac pulchritudine summopere nos delectare cōsueuerit. Quo effectum est, vt plurimi, excellentiori animo, sublimioriq; ingenio prædíti, quibus fortuna huiusmodi otium non inuidit, omnibus alijs voluptatibus spretis, omissa etiam cura rei familiaris, ac pene sui ipsorum obliti, se totos dederint huic philosophiæ parti, in qua traduntur à sapientibus viris in lucem proditæ rerum natura constan B tium causæ, ac in huiusmodi studijs omnem ætatem consumpserint: in quibus cum ego adolescentiæ ac iuuentutis annos impenderim, postquàm ad rempub. accesi, nulla ex re maiorem soleo capere voluptatem, magisq; mederi molestijs, quibus plerumque afficior in muneribus publicis obeundis, quàm si quando per succisiuas horas antiqua hæc mea studia repeto. Tunc etenim mihi videor fœlices horas agere, tūc immortalium Deorum vitam æmulari. Neque interdum hoc tantum me iuuat, si sumpsero in manus monumenta summorum virorum, commentaque eorum excellentissima memoria repetiero: verum, si quippiam maioris otij mihi contigerit, consueui non solum illa iucundissime meditari, sed etiam interdum literis mandare, si qua à nobis in eis meditandis inuenta sunt, simulq; commentis priscorum C philosophorum obscurioribus lucem ac splendorem quendam scriptis nostris afferre, ac sparsa colligere in vnum: hac etenim ratione, nostra opera, quod præstantissimos auctores dilige̅ter fecisse constat, philosophiæ mysteria magis obuia fiunt iis, quos nimius labor & longior deterret ab excelle̅tium alioqui monumentorum lectione. Quamobrem decreui, mi Matthæe, ne ab instituto meo recederem, nunc, cum aliquot horas vacem à negotijs reipublicæ singulis quibusque diebus, omne illud tempus impendere in conscribenda ea philosophiæ naturalis parte, quæ versatur circa elementa, ex quibus mundus hic constat, eorumque mixtionem, ex qua tam magnam rerum varietatem cernimus effectam esse: ac demum de ijs agere, quæ mixtionem elementorum plerunque consequuntur, vt tandem ora-

tio nostra consistat citra formas metallorum & lapidum, ac similares partes corporum viuentium, quæ propinquissimæ sunt mixtioni elementorum: quæ physicæ philosophiæ pars etsi continet principia & radices totius scientiæ, quæ circa species & naturas proprias mixtorum omnium versatur, maximeque facit ad omnem medicæ disciplinæ notionem, parum culta ferè ab omnibus est, qui physicen profitentur, quod sæpe mecum es questus. Hæc pars igitur si nostra opera in vnum colligatur, dilucideque tractetur, arbitror non incassum has nobis horas abituras, neque operis huiusce nostri pœnitere nos posse. Verum, vt omissa longiori præfatione ad rem deueniam, illud tantum lectorem admonitum esse volo, nos huic opusculo nullum eloquentiæ fucum aut verborum ornatum esse adhibituros, sed satis nos facturos putare, si res alioqui difficiles atque obscuræ suapte natura tractentur à nobis ea dicendi forma, eoque orationis genere, vt intelligi dilucidè queant. Vt autem in hoc à nobis opere instituto progrediamur ea ratione & via, quæ scientiæ cuiuis tradendæ maximè conuenire solet, incipiemus ab expositione definitionis elementi. Omnis namque cuiusque rei doctrina primum tradere debet quidnam illud sit, de quo ipsi est agendum: ac deinde proprias subiecti affectiones, partes demum ac proprietates partium, vt Aristoteles dicit in posterioribus. Elementum verò id esse, ex quo fiat aliquid, cui insit, & sit indiuisibile secundum speciem, Aristoteles idem auctor est in quinto libro Primæ philosophiæ. Namque si ex eo aliquid non fiat, nullius vtique rei elementum esse poterit. Omne etenim elementum pertinet ad genus causæ materialis, materia verò omnis inest in re cuius est materia. Nam id ex quo fit aliquid cum tamen rei effectæ non insit, sed deperit, habet rationem & modum priuationis, non autem materiæ, & ad priuationem pertinet, quam distingui definitione & natura à materia, in primo Physicorum euidentibus rationibus probatum est. Simulque eo in loco edocemur materiam à priuatione differre, quòd materia remanet post rem factam, priuatio verò minime. Inest ergo elementum, quod ad genus materiæ pertinet, in ea re cuius est elementum. Verum quoniam materia prima, quæ nullam suapte natura formam propriam habet, elementum dici non consueuit, (omne enim elementum aliquid actu est) neque etiam materiæ secundæ illæ, quæ in priora corpora resoluuntur, & ex prioribus corporibus constituta sunt, elementa iure dici queunt, sed tantum prima corpora, ex quibus aliqua constant, hoc vindicare sibi videntur, vt elementa sint: iccirco additum est, in ea, quam attulimus, elementi definitione, quod est indiuisibile secundum speciem. Materia prima etenim, quæ non habet speciem vllam, dici non potest indiuisibilis secundum speciem, neque etiam aliæ materiæ posteriores post prima corpora indiuisibiles sunt secundum speciem, cum in priora corpora resolui queant. Eadem ratione nullum corpus dissimilarium partium poterit dici elementum, quoniam eo priores sunt partes illæ similares, ex quibus est constitutum: quo fit vt non sit indiuisibile secundum speciem. Consimili prorsus ratione orationis, quæ voce pronunciatur, elementa sunt literæ. Ex lite-

A ris nanque fit oratio, quæ in ea insunt, speciemque aliquam secundum se habent literæ omnes, neque in priores voces resoluuntur. Dictiones verò ac syllabæ, quamuis ex eis etiam oratio constituta sit, ac in oratione insint, elementa tamen dici minime possunt, quia in literas priores resoluuntur. Verum quoniam elementa corpora quædam sunt prima, ex quibus aliud quippiam corpus constituitur, constitui verò quippiam ex alijs potest vel nullo modo immutatis, aut alteratis inuicem ac permutatis: iccirco, vt dilucidior sit tractatio nostra, ac ordine apto procedat, priora elementa appellabimus elemẽta compositionis, sicut lateres domus, aut grana acerui. Alia dicemus elementa mixtionis, vt in oxymelle acetum & mel. Ex his, quæ B à nobis dicta sunt, cuiuis compertum esse potest, elementa simplicia corpora esse. Sed quoniam eo tantum modo simplicia sunt elementa, quòd non sunt mixta ex prioribus corporibus, non tamen simplicia sunt ea ratione, vt non cõposita sint ex materia & forma, quemadmodũ infrà euidentissima ratione probabimus. Antiquorum philosophorum multi, quibus nondum erat comperta huiusmodi compositio ex actu scilicet & materia, cum perspicerent ea, quæ appellare consueuimus elementa, non omnino simplicia esse, existimauere illa esse composita ex prioribus quibusdam corporibus. Plato verò in Timæo (si ea quæ in eo opere literis mandauit sunt potius ad eius dogmata referenda, quàm ad Pythagoricorum disciplinam) putauit elementa hæc esse composita ex superficiebus. Quam eius viri sententiam Aristoteles multis C in locis confutare conatur. Anaxagoras (vt ab eo ordiamur) cum existimasset corpora similarium partium esse primam omnium rerum materiam, videretque ex his corporibus, quæ nos elementa vocare cõsueuimus, omnia generari, existimauit in hisce elementis præcipuè esse omnium similares partes, & quasi rerum omnium semina, ex quibus itidem omnes res generari possent & oriri. Qua de re minimè omnium huiusmodi corpora, ignis scilicet, aer, aqua, & terra appellationem elementi mereri possent: si ea, quam supra attulimus, est elementi natura ac definitio. Verùm Anaxagoræ sententia certissimis argumentis in primo Physicorum ab Aristotele confutata fuit: ideo, ne ineptus iure haberi queam, nihil mihi amplius dicẽdum esse duxi de huius philosophi dogmate. Democritus verò, quem sequutus est D Epicurus, dixit omnium rerum materiam esse corpora indiuisibilia, quæ Atoma appellauit, figuris distincta inuicem. Ex his Atomis constituta esse voluit elementa hæc omnia: ex quibus sequitur, vt etiam sententia Democriti corpora hæc, quæ diximus, ex quibus hic mundus constat, vere elementa dici non possint: quoniam constant ex corporibus prioribus, quibus proculdubio conuenit definitio elementi superius à nobis exposita. Democriti hæc positio ab Aristotele multis rationibus euidentibusque argumentis confutata in tertio libro de Cœlo, vt alios locos omittam, tandem loco cedere coacta est. Nobis ergo erit etiam abstinendum ab huius philosophi dogmate confutando, ne videamur officere velle Aristotelis gloriæ, si noũa argumenta excogitare forte vellemus, aut lectorem tædio afficere,

ficere, & acta agere, si repeteremus hoc in loco Aristotelis argumēta cōtra Democritum. Platonis uero sententia in Timæo, siue ea Platonis sit, siue Pythagoricorū, ea est, ut uelit prima principia constituentia elementa esse, duo genera triangulorum, isoscelem scilicet triangulum, & scalenum. Nam cum censerent Pythagorici corpora ex superficiebus constituta esse, prima corpora utique ex primis constare superficiebus censebant necessario sequi. Primæ uerò superficies seu figuræ planæ species sunt trianguli: prætereo circulum, qui rectis corporibus, cuiusmodi sunt elementa, accommodari non potest. Elementa ergo constituta esse ex triangulis necessario sequi putabant. At in triangulorum speciebus eas rebantur esse priores, quæ angulum rectum haberent: rectus namque angulus natura prior est acuto, & obtuso angulo, ut ex eorum definitione liquidò patet. Nec nō etiam, quoniam rectus unius naturam refert, cum uariari non queat, sed semper sibi sit par, omnesque recti anguli inter se æquales sint. At acutus obtususque angulus magis ac magis, minusque etiam ac minus acutus obtususque fieri potest. Neque sibi sunt pares obtusi omnes acutique anguli. Quamobrem præcipuè elegit Plato triangulos rectangulos, isoscelem scilicet, & scalenum, præterito æquilatero, in quo nullus rectus angulus esse potest. Verùm quoniam isosceles, qui rectangulus est, unius tātum est modi, (nam rectum unum angulum habet, duos uerò semirectos, neq; unquam ab eo mēsu deduci possunt isoscelis anguli) ideo nihil amplius fuit in isoscele quærendum. At scalenus, etiam si semper angulum unum rectum haberet, quod tamen minime perpetuum est, infinitis utique modis duos, qui supersunt, uarios ac diuersos habere potest. Iccirco constituenda fuit certa scaleni ratio ac species, quæ elementis constituendis accommodanda esset. Sed, cum proportio anguli recti ad semirectum alterutrum in isoscele triangulo sit proportio prima in numeris dupla inquā, quæ scilicet est duorum ad unum; neque hæc proportio in scaleno triangulo inueniri queat, quamuis rectum unum angulum habeat: duo etenim, qui supersunt, inæquales inter se sunt: ideo post isoscelem, in quo est dupla proportio, duorum inquam ad unum; præcipuam habuit Plato eam scaleni speciē, in qua angulus unus esset rectus; inter omnes autem angulos esset proportio, quæ in numeris sequitur proportionē duplam, eam scilicet, quæ est triū, duorum, ac unius inter se, in qua duorum ad unum proportio dupla est, at trium ad duo, sesquialtera: trium autem ad unum tripla. Elegit igitur Plato illud scaleni genus, quod rectum unum angulum haberet; eamque inter latera proportionem, ut maximum latus sit in potentia ad proximum, in proportione sesqui altera; ad tertium uerò omnium minimum latus, medium sit in potentia in proportione dupla. Et (ut more Ptolemæi loquamur, & à lateribus ueniamus ad angulos eos descriptos in circulo, quibus ea latera contraposita sunt à quibus sumitur laterum potentia,) erit in hoc scaleni genere, quod selegimus, unus angulus rectus, centum scilicet & octoginta graduum: alter uerò huic proximus continebit duas tertias partes recti anguli, ac propterea erit centum & uiginti graduum: tertius autem angulus, qui reli

A quus eſt, neceſſe eſt vt tertiæ partis vnius recti ſit, quæ ſupereſt ad perficiendos duos angulos rectos: quibus ſunt æquales tres anguli cuiuſcunque trianguli; quo fit vt terrius hic angulus ſit graduum ſexaginta. Erunt ergo in hiſce gradibus & angulis eæ proportiones, quas diximus, ſeſquialtera ſcilicet, triū videlicet ad duo, inter centum & octoginta, & centum & viginti. Dupla verò, duorum inquam ad vnum, inter centum & viginti, & ſexaginta. Atque tripla, trium inquam ad vnum, inter centum & octoginta, & ſexaginta. Ex quibus efficitur vt eadem etiam ſit potentia laterum, quæ opponuntur angulis illis. Ab angulis nanque hæc ſumitur potentia laterum illis oppoſitorum. Hanc rationem, ut arbitror, Plato in Timæo innuit, quamuis ipſam ſubti-
B cuerit, maiorisque negotij eſſe dixerit, quàm ut ibi explicari potuerit; cui. ſ. Deus elegerit illud ſcaleni genus; quod poſtea diuerſa quadam ratione exponit. Inquit enim in eo ſcaleno unum latus eſſe in potentia triplum ad minus. Et aliquanto infrà inquit, in eo hypotenuſam eſſe longitudine duplam ad minorem lineam. Hoc autem eſt in eo ſcaleni genere, cuius meminimus, in quo ordine quodam eſt proportio trium, duorum & unius. Nam hypotenuſa eſt uerbi gratia ſex cubitorum, minima linea trium erit, ut oſtendam. Quadratum hypotenuſæ erit triginta ſex. minoris uerò lineæ quadratū erit nouem: quæ ſi demantur à triginta ſex, relinquentur uiginti ſeptem, quod erit quadratum tertiæ lineæ; quæ ſimul cum minori continet angulum rectum: uiginti ſeptem uerò ſunt tripla ad nouem. Hoc patet, quoniam in
C triangulo rectangulo quadratum hypotenuſæ eſt æquale duobus quadratis ſimul ſumptis duarum linearum continentium angulum rectum. Quòd autem hypotenuſa ſit dupla longitudine minoris lineæ, oſtenditur: nam ſi ſcaleno circunſcribatur circulus, utique hypotenuſa erit diameter, centum inquam & viginti graduum: minor linea quæ eſt chorda ſexaginta graduum, eſt latus hexagoni deſcripti in eodem circulo. Erit igitur ſemidiameter ſexaginta ſcilicet graduum; ut oſtenſum eſt in Geometria. Erit igitur hypotenuſa dupla longitudine minoris lineæ. Huius generis ergo ſi ſex trianguli ſcaleni æquales inter ſe in unum coniungantur, ita, quòd anguli qui ſunt centum & uiginti graduum, in eodem puncto uelut centro conueniant, ex duobus uerò angulis ſexaginta graduum inuicem compactis efficiatur unus an-
D gulus centum & uiginti, ac recti duo in medio laterum coniuncti ex duobus lateribus ſcalenorum, unum tantum efficiant latus: ex ſex ſcalenis hoc modo coniunctis efficietur triangulus unus æquilaterus. Hæ igitur duæ triangulorum ſpecies, æquilaterus ſcilicet, qui ex ſex ſcalenis conſtitutus eſt, & iſoſceles rectangulus (alij etenim modi iſoſcelis indefiniti ſunt & natura poſteriores rectangulo) omnium figurarum rectilinearum videntur primi & perfectiſſimi. Quamobrem Plato ſeu Pythagorici poſuerunt duos hos triangulorum modos principia eſſe quatuor elementorum, ex quibus mundus hic conſtat, hoc inquam pacto: nam quatuor trianguli iſoſceles ſi in vnum compingantur, ita quòd recti anguli in centro coëant, vtique quadratum efficient, vt quiuis per ſe facilè intelligere poteſt: ſex verò quadrata corpus cu-

bum efficiunt, nullaque alia figura solida ex quadratis componi potest. Corpus autem cubicum Plato terræ attribuit, vtpote quæ stabilis sit, neque ob suum pondus facilè dimoueri possit. Neque præterea ex isosceele triangulo, seu ex quadratis superficiebus aliud corpus effici potest præter cubicum. At trianguli æquilateri, qui modus reliquus est, & tres in vnum compacti solidum angulum efficiunt: quibus si quartus addatur, pyramis oritur æquilatera, quæ cum acutissima omnium figurarum solidarum sit, igni adscribebatur à Platone. Item quatuor trianguli coniuncti, inuicemque complicati constituunt angulum solidum; quorum octo efficiunt figuram solidam octahedram, seu octo basium: hanc Plato aëri adscripsit. Demum quinque trianguli æquilateri inuicem annecti queunt, constituuntque solidum angulum: ex quibus si compleatur corpus vt Stereometræ ostendunt, efficitur corpus viginti basium. hoc aquæ Plato imposuit, vtpote quæ sit aëre crassior. Ex pluribus autem triangulis, quàm quinque in vnum compactis, effici angulus solidus præterea nequit. Idcoque dicebat nullum aliud corpus simplex inueniri, præter ea quatuor, quæ sensibus etiam exposita sunt nostris. Sed quoniam præter has quatuor solidas figuras regulares, quinta etiam constitui potest ex pentagonis, quorum tria in vnum compacta angulum solidum faciunt, sicque duodecim figuram complent duodecim basium, vt omnino corpora, quæ natura constant, responderent mathematicis, quæ Pythagorici principia esse naturalium censebant, vniuerso hanc duodecim basium figuram adscripsere. Ex quo facilè conijci potest, hanc Pythagoricorum fuisse sententiam, non Platonis: quoniam Plato in eodem opere attribuit vniuerso seu cœlo figuram circularem & sphæricam: cum de constitutione animæ vniuersi verba facit. At quoniam principia trium elementorum, ignis scilicet, aquæ, & aëris sunt trianguli scaleni, terræ verò isosceles seu æquicrures trianguli: iccirco sequitur quòd tria priora elementa inuicem transmutari queunt; terra verò, quæ ex eisdem principis non constat, minimè possit in alia elementa transmutari: quod etiam Aristoteles in hac positione reprehendit. Hæc de elementis Platonis seu Pythagoricorum sententia, quam latius explicari operæpretium esse duximus, quoniam in Timæo paucis obscureque traditur, ab Aristotele verò vix tangitur; euidentissimis argumentis refelli potest. Nam præter quàm quòd natura constantium corporum mathematica principia facit, primis scientiarum mathematicarum principijs contradicit. Nam suppositio est in Geometria, lineam diuidi in infinitum, ac propterea non constitui ex punctis: item superficiem diuidi in infinitum, corpora quoque pari ratione semper diuidi, atque diuisiones nullibi sistere. Quamobrem sequitur neque superficiem constare ex lineis, neque corpora confici atque compingi ex planis figuris, quæ sunt in superficie, eamque ambiunt. Præterea nutritio, auctio, generatio, mixtorum corporum præcipuè fieri solet ex terra, quam propterea matrem omnium appellauere prisci omnes; non ergo terræ conuenit in alia minime mutabilem esse. Ad hæc commentitium ac figmentum

procul-

A proculdubio videtur, figuram duodecim basium attribuere vniuerso, quòd sphæricum esse ostenditur certissimis rationibus. Amplius tum hæc Pythagoricorum sententia, tum Democriti positio de atomis, vnica ratione euidenter refellitur:Ea,quæ pati & immutari nequeunt à sui natura, sunt elemẽta compositionis tantum, nequeunt tamen esse elementa mixtionis; neque ex illis quippiam constitui potest, quod sit aliud præter ea, aliamque ab illis naturam, & qualitatem habeat; quæ actu non sit in elementis componentibus: vt ratione & inductione cuiuis compertum esse potest. Si ergo atomi, hique trianguli Pythagorici sunt immutabiles, neque aliquid pati possunt; vtique mixtio vlla fieri nequit:mixtumque nullum erit:sed tantum compo-
B sitio quædam, & congeries atomorum corporum seu triangulorum. Nam illud,cuius quæcunque pars est à quauis passione immunis,vtique totũ quoque omnis est passionis expers. Verùm & ab Aristotele in tertio de cœlo,& à Galeno in libro de elementis multis rationibus horum sententiæ sunt confutatæ:ideo nobis hæc dixisse sufficiat. Igitur quoniam elementa neque constant ex atomis,neque ex triangulis, id nobis discutiendum restat,an sint omnino incomposita, an potius aliquam habeant compositionem. Aliquibus videri posset, quoniam hæc prima sunt corpora, aliorumque omnium elementa, ac propterea in priora quæpiam corpora resolui nequeunt, ea vtique incomposita esse. Attamen,quemadmodum non grauatè concedendum est, prima hæc elementa non esse composita compositione mixtionis, quia sim-
C plicia sunt ac immixta;neque etiam ea compositione,qua confecta sunt corpora dissimilarium partium:ita fatendum est ea composita esse ex materia & forma substantiali, per quam sunt, & à qua nomen habent & definitionem, necnon etiam quam sequuntur qualitates vnicuique illorum propriæ. Nec tamen propterea verendum est, ne potius materia & forma sint elementa, quàm hæc, quæ ex his constituta sunt,corpora:quoniam neque materia corpus est, neque speciem habet; neque forma corpus est, neque speciem habet per se. Horum igitur vtrunque principium est elementorum simplicium,nõ autem elementum. Nec difficile est ratione probare corpora prima, simplicia elementa inquam, ex forma & materia constare. Nam omne, quod est actu, uel est actus per se existens, uel habet actum, per quem existit: nullum
D autem corpus esse potest actus per se existens: nam actus per se existens est forma abstracta & separata à materia: necesse est ergo vt elementa, quæ sunt corpora per se existentia,habeant actum,per quem sint. Erunt ergo composita ex materia & actu seu forma substantiali, per quam sunt. Huic addamus quòd elementa sunt corpora composita, non tamen immortalia, quæ.s.non sint obnoxia generationi & corruptioni; sed generari & corrumpi queant. Hoc etiam ratione probatur. Nam elementa secundum naturam mouentur motu recto, recti uerò motus inuicem contrarij sunt: erunt ergo elementa inter se contraria: at substantia omnis habens contrarium, corruptibilis est: erunt igitur elementa corruptibilia corpora. Neque tamen propterea quispiam suspicetur poni à nobis substantiæ aliquid contrarium esse per se & se-

cundum ſubſtantiam. Verùm hæc elementorum contrarietas eſt in qualitatibus eorum propriis,ſine quibus eſſe non poſſunt. Præterea, ſi elementa eſſent incorruptibilia, vtique ex his mixtũ corpus fieri non poſſet, quod aliam quandam naturam haberet, præter eas,quæ actu ſunt in elementis. Quamobrem proculdubio in eas reciderenius anguſtias, à quibus ſeſe explicare nõ poſſe Democritum & Pythagoricos ſuprà oſtendimus: qui conſtituunt elementa ex atomis & triangulis immutabilibus. Sequitur ergo ex his, quòd elementa vicisſim inter ſe generantur & corrumpuntur. Materiam ergo primam communem inter ſe habent atque eandem: differunt autem forma & ſpecie:nec non etiam qualitatibus illis quæ ſunt diſpoſitiones propriæ ac ferè veluti proprietates elementorum cuiuſque. Verùm quoniam elementa mixtorum omnium corporũ materia ſunt; neceſſe eſt vt ſubſtantialium formarum omnium elementares formæ imperfectisſimæ ſint, ac maximè propinquæ naturæ materiæ & accidentium. Hæc de elementis in vniuerſum dicta ſint ſatis. Cæterùm quoniam elementa hæc, de quibus tractare instituimus, & elementa ſunt vniuerſi, quod ex ipſis conſtat; & etiam elementa ſunt mixtorum corporum,vtraque ratione de his à nobis agendum eſt.Prius autem tractabimus de elementis, tanquam de partibus, ex quibus conſtitutum eſt vniuerſum; deinde perſcrutabimur omnia ea, quæ pertinent ad elementa ea ratione,qua ſunt materia mixtorum corporum; tractaturi demum de ijs, quæ mixtiones elementorum conſequuntur; vt tamen ſiſtamus citra formas & naturas proprias metallorum, & lapidum, ac etiam ſimiliarium omnium partium,ex quibus conſtant animata corpora.Sed antequam quippiam aliud dicam; illud nobis ſumendum ex prima philoſophia, atque ex prioribus tractatibus ſcientiæ naturalis:Inferiora hæc elementa,vniuerſumque hunc inferiorem mundum ob imperfectionem, quam habet, (plurimũ nanque diſtat à primo principio) eſſe omni mutationi obnoxium, multumque multitudinis ac inordinationis in ſe habere; quia plurimum recedit ab vno: quod eſt ſtatus omnis ac ordinis principium atque origo. Quo fit vt multa contingant in elementis à caſu, & præter ordinem naturalium agentium, quæ non poſſunt verè referri ad aliam cauſam, præterquam ad priuationem & non ens: in quo eſt abyſſus illa multitudinis & inordinationis, vt in compendio primæ philoſophiæ, quod ſcripſimus, ſatis luculenter à nobis eſt expoſitum è ſententia Platonis in ſophiſta. Nullus ergo mirari debet,ſi in plurimis elementorum mixtionibus,quas natura inchoat,non tamen abſoluit; quin diuerſa alia via,vel rurſus diſſoluuntur,vel in monſtra quædam deſinunt, aut in alias mixtiones recedunt longè diuerſas à prioribus. Vtendum nobis eſt hac cauſa, priuationis inquam ſeu imperfectionis & non entis, à qua eſt omne ens per accidens; omniſque fortuna & caſus: quam diuinatores ignorãtes putant ſe ex cœleſti corpore poſſe adferre omnium effectuum, qui hic producuntur,cauſas & rationes.Hanc non entis cauſam etiam Ariſtoteles in primo Phyſicorum libro dicit eſſe rerum natura conſtantium cauſam, quæ generationi & corruptioni ſunt obnoxia, per accidens tamen:licet

à poſte-

A à posterioribus Peripateticis in reddendis causis effectuum, qui fiunt interdum ob hanc causam, omnino fuerit omissa. Vnde etiam nonnulli eorum coacti sint fateri, omnia euenire ex necessitate propter cœlestes ac superiores causas necessarias. Inde nata est Astrologia hæc diuinatrix, cæteræque huiusmodi inanes artes. Alterum, quod velim lectores attentè animaduertere, id est, quod Aristoteles dicit in Meteoris, hæc elementa inferioremque mundum sese habere veluti materiam, corpora verò cœlestia ac superiores mentes esse causam efficientem, quæ.s. imprimant motum suo lumine, & tempore illo, qui assecla est luminis, diuerso quodam à calore elementari & igneo; quem iure appellare possumus teporem æthereum. Hunc Platonici & antiquiores philosophi putauerunt esse corpus quoddam æthereum tenuissimum omnia penetrans: quod etiam magnum naturæ seminarium nonnulli eorum vocare consueuerunt apud Aristotelem: quoniam corpus nullum, quamuis tenuissimum, quin etiam mathematicum, aliud corpus penetrare potest: vtique nullum tale est corpus permeans inferiora hæc elementa: sed cœleste corpus æthereum est, ab elementis separatum: cuius naturalis motus est circularis: ab hoc tamen corpore in elementa profluit lumen, motus, & hic quem diximus tepor æthereus, non corpus; sed atherea qualitas, quæ omnia penetrat & permeat elementa. huius teporis meminit in libris de generatione animalium, quem dicit ibidem non esse calorem ignis; sed proportionatum elemento stellarum. Cum ergo elementa sint materia, quæ formatur à corporibus cœlestibus, eorumque mentibus, nulli est ambigendum, quin multa fiant in elementis, quorum causam referre non possumus in naturas formásue elementorum proprias: sed referatur omnis eorum causa necesse est in cœlestia corpora; quorum vim & actionem elemēta recipiunt, hancque eis legem optimus naturæ institutor imposuit, vt cœlis pareant, ac eorum veluti dicto inseruiant. Hæc rectè animaduersa fuisse operæpretium est, antequam ad tractationem de elementis deueniremus. In qua is à nobis ordo seruabitur, vt prius de eis agamus, quatenus sunt elementa vniuersi, ex quibus mundus hic inferior constet: postmodum de mixtionibus, eorumque naturis dicendum erit, prout scilicet elementa mixtionis sunt. Nullusque mirari debet, si ea diximus esse vniuersi elementa; quoniam mundum componunt & constituunt, nulla tamen sui mixtione. Nam pari ratione dicimus literas esse vocum elementa, quia voces componunt, nulla tamen mixtione, sed tantum compositione quadam non dissimili; quin potius eadem propemodum ratione Aristoteles vsus in primo Meteororum appellauit corpus cœleste elementum: inquit enim, lato primo elemento circulariter, quod propinquum est inferioris mundi motum disgregatum acceditur. Elementa igitur hæc vniuersi sunt, quoniam componunt & constituunt vniuersum: verùm hoc tantum modo vniuersum componunt; quoniam in proprijs locis natura sui quiescunt, & ad locos illos natura etiam mouentur. sic partes animalis constituunt animal: quoniam quæque in suis collocatæ sunt locis, à quibus si recesserint vspiam, confestim animal ægrè se habet, doloremque

(Marginal letters: B, C, D)

remque sentit: qui sedatur cum rursus fuerint restitutæ positioni illi, quæ E naturæ earum conueniat. Ex his illud perspicuum est tractatui, qui est de elementis prout vniuersum constituunt, maximè conuenire; vt primum paucis ea percurramus, quæ spectant ad motum & quietem elementorum: ex quibus inuestigabimus an ex motu quieteque elementorum, eorum numerus à nobis inuestigari queat, qui præcipuè accōmodandus sit ad congruam vniuersi constitutionem. tum demum paucis perstringemus ea ferè omnia, quæ singulis eorum conueniunt, prout sunt partes vniuersi: quod congressu suo constituunt. Elementa simplicia corpora esse, supra satis perspicuè, vt reor, ostensum est: corpori autem simplici secundum naturam couenit motus simplex. Genera verò simplicium motuum, si Aristotelem sequimur in primo F libro de Cœlo, sumuntur à generibus figurarum simplicium; quæ duo sunt, recta inquam & circularis. Sed, ne ratio hæc calumniam patiatur, quod s. videamur ex principijs geometricis in philosophia naturali conclusionem quampiam demonstrare; hocque pacto de genere descēdere ad aliud genus; addamus rationi Aristotelis id quod sensus experitur. Nam per se quiuis intueri potest obiectam oculis speciem vniuersi, ac deprehendere in cœlestibus corporibus motum circularem: in elementis uerò reliquis, ac mixtis pro elementi alicuius in quouis mixto excellentia, motum rectum, uel ad superiores mundi partes cœlique circunferentiam, uel ad centrum infirmumque locum uniuersi. Genera igitur simplicium motuum duo sunt: rectus. s. & circularis. Motus circularis natura conuenit corpori cœlesti, quod G neque graue est, neque leue, nullique generationi aut passioni obnoxium absque labore ullo suapte natura perpetua circulatione circumagitur, de quo nihil à nobis dicendum esse instituimus. Superior nanq; mundus diuino illo corpore plenus est. nostrum autem institutum est agere de elemētis, ex quibus constat inferior hic mundus. Motus simplex rectus, duplex est: à medio unus, alter ad medium. Natura igitur quoduis elementum uel mouetur ad medium; ad quod cūm peruenerit, quiescit; aut contra natura recedit à medio, ad supernasque euolat sedes. Motus huiusce recti quodnam principium sit, iure ambigere quispiam potest: an. s. elemento intrinsecum, an potius extrinsecum quodpiam. Nam in octauo lib. Physicorum Aristoteles uidetur connumerare elementa ac omnia grauia & leuia inter ea, quæ mouentur ab H alio: ex se etenim moueri, uidetur solum animalibus posse attribui, quæ etiā ex se quiescere queant. Præterea ea, quæ ex se mouentur, diuiduntur in partē per se mouentem, & partem per se motam; quod nec elementis, nec denique ulli corpori graui leui ue conuenire potest. Nam neque ex se quiescunt cum eis libuerit: immò mouentur motu continuo, nisi quid obstiterit, quousque peruenerint ad proprium naturalemque locum. neque diuidūtur, ut animalia in partem per se mouentem, & partem per se motam: constant enim ex forma imperfectissima, & materia prima tantum, quæ est ens in pura potentia. Non ergo mouentur elementa ex se: qua de re efficitur, ut ab alio moueantur; nisi uelis ea immobilia efficere. Contra hæc esse uidentur, quoniam clemen-

A elementa mouentur motũ naturali,immò motus eorũ simplex est: quia forma simplex est principium motus simplicis: illud autem principium motus, quod est natura; est principium eius in quo est,vt dicit Aristoteles in secundo Physicorum. Non ergo elementa videntur moueri ab extrinseco & ab alio,sed à principio quod intra ea sit. Præterea mouens proximum,& motum sunt simul, vt ostenditur à philosopho in septimo Physicorum: cum autem grauia deorsum ferantur, & sursum leuia; nullum extinsecum deprehendi potest, nec etiam fingi, quod ea moueat: non ergo mouentur à principio vllo quod sit extra ipsa. Hanc quæstionem non est admodum difficile soluere; si attentè dispiciamus ea, quæ dicuntur ab Aristotele in octauo Physicorum, & in quarto libro de Cœlo. Nam illud maximè verum est:

B Elementa grauia & leuia naturali motu non moueri ab vllo, quod extra ipsa sit,quodq; sit efficiens proximum illorum motus:immò mouentur à propria forma, propriaque leuitate seu grauitate, tanquam à principio proximo motus; quæ in maiori mole maior est & efficacius mouet, id est velocius. Hoc verò est adeo perspicuum, vt sensui etiam sit exploratum: quamuis nulla ratione comprobaretur. Mouentur igitur elementa à principio intrinseco: non tamen propterea mouentur ex se, vt animalia; sed ea de causa mouentur ab alio, quoniam proximum principium motus est inclinatio ad locum, ad quem vnaquæque res mouetur: inclinatio verò in elementis propria eorum grauitas seu leuitas est; qua deorsim sursumve tendunt. in animalibus verò propria inclinatio est appetitus siue rationa-

C lis, siue sensitiuus; vt ostendit Aristoteles in tertio de anima. Appetitus autem quicunque animalis sequitur apprehensionem siue boni siue mali: at apprehensio omnis est propria & intrinseca animalis operatio; ideo animal rationale ex se mouetur, quia sibi ipsum est causa illius inclinationis, appetitus inquam quo mouetur. Sed in elementis nihil est quod queat esse causa grauitatis leuitatisve, quarum nixu mouentur: verum generans elementum tribuit ei simul cum forma inclinationem hanc, quam habet ad proprium naturalemque locum: ideo non mouentur ex se elementa vt animalia; sed ab alio, à generante inquam; à quo inest eis propria naturalisque inclinatio ad locum proprium; ad quem semper tendunt; & si à re quapiam detineantur ne eò ferantur, semper premunt, & rem illam vrgent;

D quæ obstiterit; vtpotè quæ propria inclinatione semper ad proprium locum tendant. Igitur non ex se mouentur,sed à generante: habent tamen nihilominus principium proximum motus intra se, inclinationem videlicet illam, cuius nixu feruntur ad suum quæque locum. Hac de principio motus elementorum quæstione soluta. rursus alia suboritur quæstio: An scilicet grauitas hæc vel leuitas, qua elementa feruntur sursum deorsumue veluti à principio intrinseco, sint formæ quædam, quæ sint substantiæ, quibusque natura & species elementorum constituantur:an potius sint accidentia quædam, quæ formas & naturas elementorum consequantur. Nonnulli, qui Auerroi primas partes attribuunt in philosophia naturali, ex quibusdam locis, quos in eius auctoris monumentis annotarunt, pronuntiauere ex Auer-

rois

rois ſententia grauitatem & leuitatem formas eſſe pertinentes ad ſubſtan- E tiam & elementorum ſpeciem conſtituentes, quod etiam ratione adſtruere conati ſunt. Nam natura eſt principium motus eius, in quo eſt. cũ verò grauitas & leuitas ſint principia motus naturalis intrinſeca elemẽtis, erunt igitur eorum natura, ſed non materia, vt perſpicuum eſt. Nam in materia elementa conueniunt, (vna etenim omnium eſt) at in grauitate & leuitate differunt: ergo erunt natura, quæ eſt forma. Cæterum quamuis hæc doctiſsimorum philoſophorum ſententia ſit, nobis tamen videtur non ſatis conuenire ijs, quæ Ariſt. tradidit, & ratio ſuadet. Etenim nulla ſubſtantia eſt per ſe ſenſibilis, quod Ariſtoteles inquit in ſecundo libro de anima. Senſus nanque circa cortices ſubſtantiarum verſantur, id eſt, circa accidentia: ſola verò mens ad nucleum, id eſt ad ſubſtantiam penetrat; ſed grauitas & leuitas per ſe à ſen- F ſu comprehenduntur, vt quiuis experitur ac ſentit; nec minus comprehenduntur à brutis animalibus quàm ab homine: quin muli quidam & cameli ferè omnes, qui impedimenta ac merces gerunt, cum ſentiunt ſibi plus iuſto oneris impoſitum fuiſſe, excutere conantur clitellas, ac onus impoſitum, calcibusq́ue & vniuerſo geſtu corporis ſignificant ſe iniquo pondere premi. Per ſe ergo ſenſu percipiuntur tum grauitas tum leuitas. igitur ſubſtantiæ non ſunt, ſed accidentia. Præterea Ariſtoteles in ſecundo libro de partibus animalium conuenerat accidentia elementorum, ac poſt caliditatem & frigiditatem mentionem facit de grauitate & leuitate. accidentia ergo, non ſubſtantiæ ſunt grauitas & leuitas. Neque difficilis admodum ſolutio rationum, quæ adductæ ſunt. Nam natura præterquam quòd eſt princi- G pium eius in quo eſt, & intrinſecum; eſt principium primum; vt in eius definitione dicitur; cui coniunctum eſt inſtrumentum proprium, id eſt accidens proprium, quo natura agit. Grauitas ergo & leuitas, quia non ſunt prima principia, non ſunt naturæ. verùm quoniam conſequuntur naturam, iure dici poſſunt ineſſe ſecundum naturam elementis; quemadmodum etiam motus, qui ex eis principijs conſequuntur, ſecundum naturam inſunt elementis. ignis enim ſecũdum naturam leuis eſt, itemq́ue ſecundum naturam ſurſum euolat. E contrariò terra grauis ſecundum naturam, itemq́ue pari modo ad centrum tendit. Neque etiam loci de Auerroe adducti multum me mouent, vt credam Auerroem ita ſenſiſſe. etenim ſæpenumero cum naturæ rerum proprijs nominibus careant, vtimur in eis explicandis vocabulis ac- H cidentium, quæ notiora nobis ſunt, & ſenſui magis familiaria; à quibus oritur cognitio intellectus. Hæc ſatis ſunt dicta de principio motus intrinſeco, grauium & leuium elemẽtorum. Nunc paucis ea quæſtio eſt à nobis pertractanda; an ſcilicet elementa in motu naturali, quo feruntur, per ſe indigeant medio, & quonam pacto moueantur. Ariſt. in quarto Phyſicorum, vbi agit de vacuo, inquit, quòd in ſpatio vacuo grauia & leuia mouerentur in tempore indiuiſibili, id eſt in inſtanti & momento, quod impoſsibile eſt. Ergo ad motum grauium & leuium per ſe requiritur medium: in vacuo etiam ſpatio moueri non poſſent. Nam qualis eſt proportio ſubtilitatis, aut ſpiſsitudinis medij ad medium, talis eſt ratio etiam quòd æquè graue,

cadem

A eadem figura magnitudineque præditum velocius seu tardius moueatur,alia re item æquè graui eiusdemque figuræ & magnitudinis. Pleni verò spatij ad uacuum nulla est proportio; sicuti lineæ ad punctum. In nulla igitur tēporis parte mouebitur æquè graue in spatio vacuo; sed in eo tempore, quod ita se habet ad tempus; sicuti punctū ad lineam:quo efficitur vt in instanti moueatur:hoc autem fieri nequit,quia omnis motus est in tempore quopiam, vt in sexto libro eiusdem operis certissimis rationibus ostenditur. Hæc Aristotelis ratio ab Auen Pace viro doctissimo habita est veluti sophistica: inquit enim,quòd sicuti in motoribus corporum cœlestium,vbi nullū est medium, nihilque quod eorū motum impediat,velocitas motus sequitur motoris excellentiam & virtutem:ita etiam in grauibus & leuibus corporibus excellentiam grauitatis sequitur velox descensus, leuitatis præstantiam velox ascensus. Igitur per se grauius uelocius descendet eo, quod est minus graue: æquè uerò grauia,æquè uelociter.Per accidens tamen in motu grauium & leuium contingit aliud impedimentum ex medio allatum; quod cum ægrè patiatur se diuidi,(unumquodque etenim sicut natura appetit esse,ita appetit unitatē, quæ in diuisione constat)resistit proculdubio medium & impedit motū tum grauium corporum,tum etiam leuium:ex quo contingit motum fieri tardiorē.non tamen propterea sequitur,si fiat medium,quod prius erat spisfius,longè subtilius, crescere etiā motus uelocitatē, in ea proportione, qua medium fuerit factū subtilius;sed sequitur in ea proportione decrescere tarditatē,quæ C per accidens addita fuerat ex medij densitate, naturali motui:qui sequitur naturam illius corporis grauis: sicut si pedali lineæ addatur itē quantitas pedalis extranea, bipedalis tota efficitur: à qua si auferatur dimidium lineæ additæ, remaneatque dimidium tantum prioris lineæ additæ, quæ subdupla est eius pedalis lineæ, quæ adiuncta fuerat; non tamen proportio totius prioris lineæ bipedalis inquā ad totā, quæ remanet, pedalē.f.cum dimidia, erit proportio dupla. Aristotelis igitur rationē inefficacem esse putauit Auen Paces, quin potius fallacem & sophisticā. Beatus Thomas vir item doctissimus & nunquā satis laudatus,existimauit rationem illā fuisse factā ad hominē, & ex principijs priscorum philosophorū procedere;qui adeo addicti erant uacuo, ut absq; uacuo existimarent nullius rei motū fieri posse.Quod ex præclarissi-D mo poëmate Lucretij, qui Epicuri & Democriti sententiā de uacuo conatur adstruere,quiuis facilè perspicere potest.Dicit ergo beatus Thomas in uacuo motū in instanti & momento minimè fieri posse; sed omnem motum in uacuo etiā spatio futurum in tempore.Nā fieri nō potest,ut in eodem temporis momento corpus quodpiā sit in duobus locis, quorum alter distet ab altero. Igitur si gleba quæpiā terræ quieuerit in loco quopiā, à quo incipiat spatium uacuum, utique dat ultimum instans huiusce quietis, ut in sexto libro Physicorū ostensum est.Quòd si gleba hæc moueatur & perueniat ad locum illum, ubi uacuum esse desinit;dabitur etiā primum instans,in quo incipit esse in loco eo,qui terminus est,ad quē motu peruenit.motus nanque omnis datur ultimū,in quo mobile mutatum est. vel ergo hæc instantia momentaque tēporis re idē sunt,cogitationeque tātum distinguuntur:uel re diuersa erunt mo-

menta. Si dicas quòd re idem sint,& cogitatione solū differant,efficitur pro- E
culdubio, ut in eodem momento temporis gleba hæc sit in duobus locis distantibus, quo nihil magis est impossibile. sin uerò eadē momenta non sint; ut necesse est fateri,interque duo quæuis momenta,quāuis proxima,tempus medium sit, (nā neque linea ex punctis, neque tempus ex momentis confici potest) in eo igitur temporis spatio motus per vacuum erit. Aristotelis ergo ratio (inquit Thomas) ijs nititur, quæ ab aduersario posita sunt: sic circoque contra eum efficax est. sed ad motum grauium & leuium medium non est per se necessarium,quia in spatio etiam vacuo moueri possent. Auerrois verò in quarto Physicorum,qui maximè excelluit ingenio,vsusque est incredibili perspicacia in eruendis Aristotelis sententijs,inquit,rationem Aristotelis esse efficacissimā, & medium spatium adeo esse necessarium in motu grauium & leuium,ut sine medio moueri nullo modo possint.quæ res vt melius intelligatur,pauca quædā præsabimur. Ex definitione motus quiuis facilè intueri potest, (vt alias rationes omittā) quemlibet motum esse continuum: motus etenim est actus entis in potentia,quatenus est in potentia. Si ergo per motū mobile est in potentia ad vlteriorem actū,perfectū inquam,necesse est vt motu ipso mobile tendat ad ulteriorem actū, neque vllo pacto sistat. Continuus ergo motus omnis est,nullusque motus est indiuisibilis,& in momento temporis factus. Nō potest autem esse in motu cōtinuatio hæc ex sola virtute mouentis,nisi fuerit etiā resistentia aliqua, quam virtus mouentis superet. Itaq; secundum eam proportionem,qua virtus mouentis superat resistentiam,motus quoque uelox est:atque in his motibus,in quibus proportio maior est,est maior celeritas:ubi minor proportio, tarditas maior est. Vbi autem virtus mouentis non superat resistentiam,aut nō secundum certum & à natura cōstitutum excessum superat,nullus efficitur motus,de qua re in septimo Physicorum lib.ab Aristo.luculentissimè est tractatum. Ex quibus sequitur propositionem sumptam ab Auen Pace minimè ueram esse: velocitatem.s.motus sequi tantum uirtutem mouentis,nulla facta de resistentia mentione.Nō tamen propterea quispiam putet resistentiā esse nō posse, nisi ubi vis inferatur, & fiat motus cōtra inclinationē rei mobilis. Nā interdum resistētia est cū vi; quandoq; autē potest esse resistentia sine vlla vi.Si.n.mobile à natura ita sit factum,ut in motū quempiā inclinetur;in ipso autē nō sit principium actiuum motus,sed passiuum tantū;vtique absque mouēte nō mouebitur,quāuis suapte natura tēdat in eū motū. Sicuti autē à natura in eū motū inclinatū est mobile,vt s.à mouente naturaliter moueatur eo motu,& nō alio:ita etiā à natura,quē habet,effectū est,ut ab vllo mouente moueri nequeat; nisi quod certo excessu excesserit uirtutē mobilis,& actum,quē mobile habet; eoque excessū certa quadam uelocitate moueat,ampliori uerò excessu celerius quoque moueat. Mobile ergo,quod certā naturā habet, quamuis ea natura inclinetur ad motū quēpiā, resistit tamē mouenti per eādē naturā & actū sine vlla vi; ne uelociùs tardiùsve moueatur,quàm deceat excessum eū,quo exceditur à uirtute mouentis.Necesse est ergo in omni motu esse resistentiā. aliter nanque cōtinuus motus esse non posset; resistentia tamen esse potest sine vi vlla. Quo fit

ut in

A ut in corporibus cœlestibus,cum actum quendam habeant certamque naturam, qua ad certum motum inclinantur, uelocitas motus sequatur proportionem excessus virtutis mouentis;quo superat naturam & perfectionē propriam mobilis; licet ibi nulla sit vis,omniaq; fiant secundum naturam. Ideo Aristoteles in secūdo libro de cœlo inquit: Si stella adderetur cuipiam orbi, aut orbis ille ab eo motore non moueretur, aut tardius moueretur. Nam ex perfectione stellæ additæ nō amplius motor eo excessu superaret mobile;sed minori. At in elementis;quæ sunt cōposita ex duobus tantum principiis simplicissimis,forma.s.simplici & materia prima, quæ est ens in pura potentia; neque determinata est à quapiam natura,vtique principium actiuum motus B eorum forma est,& grauitas seu leuitas.Materia verò,quæ principium passiuum est,nullum habet actum,nullamq; naturam:Ideoq; ex ea,resistentia nulla sumi potest,siue cum vi,siue sine vi,resistentiam velis.Nam vis esse nequit, ubi nulla est natura,nullus actus;cōtra cuius nixum vis fiat.Nulla item est ad motum quempiam determinatum & certum inclinatio;ubi non est determinata natura, ac certus quispiam actus. Ergo in motu naturali elementorum, si principia tantum intueamur,ex quibus elementa constant,nullam inuenie mus resistentiam;quæ tamen necessaria est in quouis motu,nisi fuerit motus indiuisibilis:quod esse non posse,suprà ostendimus ex definitione motus.Cogimur ergo inuenire resistentiam ĩ medio,quod vi diuiditur ac dispellitur ex impressione elementi. Iccirco Aristo. uerissima ratione usus est in quarto C Physicorum, uelocitatemq; motus elementi tantum sumpsit ex spissitudine ac raritate medij; neq; illa addita est naturali uelocitati, ut dicit Auen Paces vir alioqui doctissimus. quia si demas mediū,nulla est uelocitas motus,quin potius nulla continuitas, cum nulla ibi sit resistentia. Quod uerò acutissimè inquit beatus Thomas, non diffitemur,impossibile esse uacuum quodpiā spatium esse in rerum natura. Quod si quis esse posuerit,nihil esse absurdi videri debet;si positioni impossibili addideris ueras propositiones sequi posse contradictoria. Ex positione igitur vacui,sequitur ĩ eo vacuo spatio fieri motum nō posse,nisi indiuisibilem;quoniam in inani nulla est resistentia.Itē sequitur motum esse in tēpore;quia fit per spatiū extensum,& quantū, & à loco ĩ locū alium.Per se ergo medii requiritur ad motum elemētorū:quod ni sit,vtique D moueri non possunt.Qūa de re quidā philosophi nostra tēpestate illustres dixere elemēta per accidens moueri, quoniā mouētur ad motū alterius, medij scilicet. Nos uerò dicimus elementa nō simpliciter moueri per accidens,sed per se moueri: quodā tamen modo cōmodè posse dici elementa moueri per accidens.Illud nanque propriè & simpliciter mouetur per accidens,quod ita mouetur & fertur,sicut is qui in curru vehitur aut in naui.In quinto Physicorum cōmodè de hoc agitur. Si ergo elementa simpliciter mouerentur per accidens; nimirum oportet elementa per se neq; sursum ferri, neq; deorsum: verùm inhærere alicui quod per se moueretur illis motibus. Constat tamen elementa non ita moueri,sed ipsa suo nixu tendunt deorsum sursumve. Neque fingere est quodpiam aliud,in quo hæreant: quod eis motibus per se mo

 ueatur.

ueatur. aliquo tamen modo per accidens elementa mouentur, quoniam propterea mouentur, quoniam medium disrumpitur & diuiditur ex illorum nixu: & quo citius medium sectum fuerit, eo celerius mouentur; neque aliunde resistentiam habent, præterquam ex medio. Hac ergo ratione non iniuria concedere possumus elementa naturali motu moueri per accidens. Discussa hac quæstione, alia suboritur: Cur scilicet elementa grauia leuiaque omnia, quæ mouentur, prout natura fert elementi, quod in eis præ cæteris dominatur, citius & celerius semper moueantur, quousque eò peruenerint quo tendunt. Huius rei causam nonnulli adscribunt impetui. Inquiunt enim maiori semper impetu hæc omnia ferri, ideoque etiam celerius moueri. Sed cum eos magis vrges, interrogasque quidnam sit hic impetus? quæ qualitas? vnde ueniat in elementa? vel tacent, vel confingunt commenta quædam, quæ non satis intelligi queunt, nedum sunt. Nõnulli alterari atque affici elementa putant à proprio naturalique loco: quæ quo magis eò appropinquant, eo magis afficiuntur: vnumquodque etenim magis afficit propinquam rem, quàm distantem. Cæterum, si ab his quæras, cur nam, si idem lapis seu eadem terræ gleba delata fuerit deorsum, spatioque quinque passiuum tantum descenderit, eademque iterum sublata è solo, in quod decidit, idem solum repetat vnius tantum passus spatio delata, postrema inquam parte prioris spatij quinque passuum; longè celerius per eum passum postremum priori motu descenderit, quàm posteriori hoc; cum tamen à centro eodem interuallo distet & hoc posteriore motu, & priore, cum ferebatur per postremum hunc passum, quintum inquam: nimirum silent, neq; aliquid habent, quo positionem causamque suam tueantur. Ideo dicimus nos huiusce rei plures causas esse, quæ (vt reor) in vnum conueniunt, faciuntque motum velociorem ad finem vsque. Primo nanque, ut in octauo Physicorum Arist. dicit, vbi tractat de motu eorum, quæ proiecta per se mouentur, inquiritque à quonam moueantur, postquam liquerint proijcientem hominem, seu machinam: animaduertendum est eam esse naturam aeris & aquæ, ut in propria naturaliq; sui ipsorum sphæra, si à quopiam impellantur quoquo versus suo nixu post impulsum eum primum aliquo spatio feruntur, ac aliquantisper motum citatiorem faciunt: deinde paulatim motum sistunt; donec planè conquiescant. huic addas, quoniam vacuum spatium esse quodpiam natura maximè abhorret, ne mundi vnitas tollatur. Iccirco cum in aqua uel in aere quippiam mouetur, simul ad illius terga cõcurrunt partes proximæ aeris vel aquæ, quæ prius pulsæ proprio deinde nixu pellunt, & ultra promouent. hæ uerò, quo plures fuerint maioriq; nixu pulsæ, eo citius & vehementius concurrentes ad terga mobilis illius, illud impellunt ac mouent. Cũ ergo gleba terræ deorsum descenderit, vtique aerem secat, & deorsum pellit, partes uerò aeris diuulsæ concurrunt ad terga glebæ, eamq; vicissim deorsum pellunt: quo fit, ut naturali nixui etiam hic addatur, ac propterea velocius gleba moueatur; quæ item velocius mota maiore nixu aerem pellit, & secat; vehemẽtius diuulsi aeris partes cõcurrentes ad terga, & plures quàm priores & velocius motæ magis adhuc

&

A & magis glebam impellunt: quo fit ut citius gleba descendat, parique ratione semper citius; quousq; ad solum peruenerit, in quo quiescit. Hæc causa verissima est, ut quiuis facilè intelligere potest, cur grauia & leuia, quanto magis accesserint ad suum quæque locum, tanto moueantur celerius. Præter hanc est & alia causa. Nã res mota in aêre, præterquàm quòd aêrem secat, impellit etiam deorsum inferiorem aêris partem, antequã descendens amplius ipsam quoq; secuerit. Nulli autem dubium est, quin medius aêr, si in cõtrariam partem moueatur, magis obsistat ei, quod contra eius impetum mouetur, quàm si quieuerit: item si quiescat, magis resistit descendenti glebæ, quàm si in eandem partẽ moueatur, ad quã fertur elementum seu gleba, quæ deorsum per

B eum aêrem fertur. Quin etenim perspicuum est, quòd quãto celerius aêr fertur in eandem partem, tãto minus obsistit. Cum ergo terræ gleba ad partem illam aêris, quam iam vi, nixuq; suo deorsum impulit; certissimum est, quòd ob minorem obsistentiam velocius descendet: quamobrem magis propellet proximam aêris partem, ad quam cum deuenerit, ob minorem eius resistentiã adhuc velocius mouebitur quàm prius. Itaq; hac ratione semper motus fiet uelocior, quousq; peruenerit ad locum eum, in quo secundum naturam quiescit. Duæ hæ rationes mihi uidentur uerissimè adduci posse, Cur scilicet grauium & leuium corporum naturalis motus semper fiat uelocior, quousq; ad finem peruenerit. Nonnulli præterea addunt hanc quoq; rationem tertiã: Inquiunt etenim, Cum natura omnis ab intelligentia dirigatur; nihil absur-

C dum esse, si in operationibus naturalium agentium interdum perspiciamus aliqua rationis vestigia: hinc esse, (vt alia innumera omittam, quæ omnibus obuia sunt, in generatione animalium & plantarum, earumq; operationibus atq; accidentibus) quòd uidemus aquam calefactam citius ab aêre frigido frigefieri & coagulari, quàm frigidam: quoniam scilicet magis imprimit frigiditas in contrarium, quàm in simile. Sic fiunt antiperistases, compluraq; huius generis mira. Hac ergo de causa euenire dicunt, quòd res grauis seu leuis quanto diutius mota fuerit secundum naturam, locoque natura sibi debito propinqua fuerit; tanto magis niti & premere, nulla tamen propterea addita qualitate aut pondere, sed eodem naturali pondere magis ac vehementius niti, quanto longiori spatio delata fuerit, & fini propinquior. Hanc causam

D neque improbandam neque approbandam mihi sumo. Sed cum duæ suprà expositæ optime mihi satisfacere uideantur; ac sine ope intelligentiæ ac rationis cuiuspiam, ex accidẽtibus eorum motuum, causam adferre, satis mihi sint duæ priores causæ. Postquam à nobis ferè omnia exposita ad motum rectum & simplicem elementorum, inuestigemus quotnam sint elementa, ex quibus constituitur uniuersum, præter primum corpus æthereum, quod mouetur motu circulari, sempiterno atque perpetuo. Plato in Timæo, mundum hunc corporeum quidem, maximè tamen pulchrũ, inquit factum fuisse à primo rerum omnium opifice: quamobrem & tactu & oculis comprehensibilẽ esse effectũ: nihil autem oculis percipi posse absque luce, neque tactui obsistere, & palpabile esse posse absq; terra: ex terra ergo mundum constare & igne.

 Nam

Nam lucem ab igne prodire, immò quandam ignis ſpecie͂ eſſe putauit Plato. E
Duo ergo hæc corpora extrema ſunt, ex quibus conſtat uniuerſum. Verum extrema indigent medio,quo veluti vinculo & nodo fiant unum,& inuicem coniungantur. Medium uerò illud maximè eſt ſecundum naturam; quod etiam maxime unum eſt cum vtroque extremo. Tale autem medium reperitur in proportione geometrica. Nã in ea proportione medium alterutri extremorum collatum ſtatim refert naturã alterius extremi; ut puta, duo,quatuor, octo. nam octo ad quatuor duplam habet proportionem:item quatuor ad duo,duplam.Contrà,duo ad quatuor collata,ſubduplam:quatuor item ad octo,pari modo ſubduplum eſt. Huiuſmodi ergo medio contraria ſeu extrema maximè efficiuntur unum. Ignis igitur & terræ mundi elemẽta extrema F
huius rationis medio cõiungi opus eſt;ſi mundus maximè vnus effici debet. Verùm,ut à geometris demonſtratur,inter duas ſuperficies planas vnum tãtum mediũ in hac geometrica proportione inueniri poteſt: at in corporibus ſolidis hoc fieri nequit, vnico medio corpore: quod ita ſe habeat ad extrema corpora, quemadmodum ſupra diximus quatuor ſe habere ad duo atque ad octo. Sed duo corpora oportet eſſe media,quibus extrema vniantur hac proportione geometrica. Hoc Euclides euidentiſsimè demonſtrat.Igitur in mũdi conſtitutione ignis & terra, ſi coniungi optima ratione debeant, duobus indigent corporibus medijs. Merito ergo ab optimo & ſapientiſsimo rerum opifice aêr & aqua collocata fuerunt inter ignem & terram. Mundus igitur ſumma ratione ex quatuor his elementis conſtat, igne, aêre, aqua, & terra. G
Hæc Plato in Timæo. Nobis uerò neque illud in præſentia diſcutiendum ducimus,an ſcilicet lux abſque igne eſſe queat:nihilſque tactu percipi ſine terra. Itemque an corpus æthereum cœlorum inquam ſit igneum,ut ſenſiſſe etiam hoc in loco uidetur Plato. Id tantum dicemus, hanc Platonis rationem de mediis elementis inter ignem & terram,nõ eſſe ſumptam ex principiis propriis: quæ per ſe conueniant corporibus naturalibus; ſed ſumptam fuiſſe à qualitatibus mathematicis. Itaque de genere in genus aliud proceſſiſſe uidetur Plato. Cæterum quoniam conſimili argumentationis genere uidetur Ariſt. vſus fuiſſe in primo de cœlo in oſtendendis generibus motuum ſimplicium: Rationem etenim ſumit à figuris geometricis, ut ſuperius adnotauimus: quoniam tamen ea ratione ſequebatur id, quod ſenſu conſpicimus,uerum eſſe: duos ſcilicet eſſe motus ſimplicium corporum & ſimplices, re- H
ctum inquam & circularem:ſic etiã concedamus Platoni rationẽ ſumptam à geometris de duobus elementis medijs:quandoquidem conſtat, ſenſuq; deprehenditur, duo eſſe elementa media inter ignem & terram, aêrem ſcilicet atque aquam. Nos uerò in oſtendendo elementorum numero vtimur ratione Phyſica, ſumpta à natura motus recti: Duo ſunt genera motus recti; ad medium uidelicet alter, & alter à medio. Nam ſphærica figura duos hoſce veluti terminos habet, centrum inquam & circunferentiam. Corpus ergo vnum eſt ſimplex.quod etiam appellamus elementum,quod ad medium fertur, alterum à medio ad circunferentiam tendit. Prius omnino & ſimpli-

citer

A citer graue est, posterius omnino & simpliciter leue, terra scilicet & ignis. Verùm quoniam natura, quantum fieri potuit, conata est etiam in diuersis & contrarijs generibus referre vnitatem; miroque artificio omnia ita inuicem colligauit, ut postremum superioris generis maximè propinquum sit supremo generis inferioris: vt hac ratione vniuersa entia indiuisa inter se quodammodo essent, & vnam speciem vniuersi facerent. Necesse ergo fuit ad mundi vnius constitutionem, vt hæc duo extrema elementa, graue inquam simpliciter, & leue simpliciter medio quodam vincirentur. huiusmodi uerò medium unum tantum esse non potuit. Nam locus vnius corporis medij, qui ei natura deberetur, nimirum medius esset inter centrum & circunfe-
B rentiam æque inter ea extrema medius. Hoc ergo medium corpus absolutè dici non posset, quod natura tenderet ad medium, neque natura recederet à medio: sed vterque horum motuum pari & æqua ratione ei corpori conueniret, & ab eodem negari posset. Nam cum natura moueretur ad locum hunc medium æquo distantem interuallo ab illorum vtroque, circunferentia scilicet & centro; vtique locus ille non magis pertineret ad medium, quàm ad circunferentiam attineret. Motus ergo huius corporis simplicis recti ad neutram speciem motus recti referri posset; ac propterea uerè ac propriè motus rectus nequiret esse. Omnis nanque motus rectus uel est ad medium uel à medio: neque dici posset absolutè aut graue aut leue. Quamobrem efficitur, si recti motus naturam seruare voluerimus in quolibet simplici corpo-
C re recto; ut unum tantum medium esse nequeat inter ignem & terram. Erunt ergo duo media, quorum vtrunque graue est & leue: vtrunque & à medio, & ad medium mouetur: absolutè tamen alterum eorum leue est, & secundum quid graue: Item absolutè mouetur à medio, & secundum quid ad medium tendit. Alterum uerò absolutè est graue, & secundum quid leue: Item absolutè mouetur ad medium, & secundum quid mouetur à medio: quod in uno tantum medio inter extrema dici non potest; vt modò ostendimus. Duo igitur necesse est esse media elementa; si natura definitiove motus simplicis recti est accommodanda medijs elementis. Quintum uerò elementum inter quatuor hæc medium esse nequit eadem de causa, qua unum tantum tertium diximus esse non posse. Nam quinto huic medio motus re-
D ctus nullus accommodari posset, neque absolutè graue esset, neque absolutè leue; si grauitas & leuitas in eo essent pares. Plura uerò quàm quinque si quis fingere uellet: iam sensu ipso conuinceretur longè falli, & tota (vt aiunt) errare uia. Quatuor igitur elementa hunc vniuersum componunt: Ignis, Aër, Aqua, & Terra: ex quibus sigillatim nonnulla percurremus infra. Attamen primo huic volumini modum statuemus, si superius constitutis de motu grauium & leuium addiderimus id, quod Aristot. dicit in quarto libro de cœlo: Terræ scilicet, quoniam omnino grauis est, nullibi leuitatem conuenire: Ignem uerò, quoniam leuis est, nullibi grauem esse: Aëri verò & Aquæ elementis medijs utrunque accommodari: nam alicubi graues sunt, alicubi leues. Aqua etenim in ignis loco & aëris, grauis est: in ter-

ræ,leuis. Aër in terra,& aqua leuis,in igne grauis. Præterea tum aqua,tum aër **E**
in proprijs naturalibusque locis alio quodammodo sunt & graues & leues:
magis tamen vterque grauis, quàm leuis: quod quamuis vtrique conueniat,
magis tamen conuenit aquæ,quàm aëri: sunt inquam graues & leues in locis
proprijs alia quadam ratione,quàm extra locos proprios. Nā extra proprios
locos tum aqua tum aer constituti violenter quiescunt,& ab eis recedere nituntur,ad naturalesque locos tendere. At in locis proprijs eorum vtrunque
corporum secundum naturam quiescit,indeque moueri non appetit. Verùm
si impellantur tam aqua quàm aer in proprijs constituti locis, suo nixu mouē
tur quoquo uersus; in latus scilicet, sursumque & deorsum: facilius tamen &
pronius deorsum feruntur, quàm sursum. Ideo hac ratione in locis proprijs **F**
& graues sunt & leues, magis tamen graues quàm leues. Quòd si etiam partem aquæ seu terræ summoueris contingentem corpus aereum; aer facile in
eum locum descendit: facilius adhuc & pronius descendit aqua, si terra subtracta fuerit. Contrà, si aer superior aquam pertingens recesserit, sublatusque
fuerit; difficilè magnaque vi aqua sursum euehitur. Parem rationem credibile est, si ignis aere superior ipsumque tangens remoueretur, futuram in aeris ascensu; licet minore fortasse vi aer in locum ignis succederet, quàm aqua
in locum aeris. Sicuti econtra aqua procliuior est ad descendendum quàm
aer. Huiusce rei Auerrois præclarissimus auctor duas causas adfert. Cum
mixta omnia generentur in mundi imo; ex elementis uerò mixta constituantur; rectè à natura factum esse in elementis, quæ non sunt omnino leuia, sed **G**
aliquam grauitatem habent, vt proniora sint ad descendendum ad locum
medium, quàm ad recedendum ab eodem loco medio. Hæc ratio sumitur à
causa ea, quæ finis est. Aliam præterea addit, inquitque: humiditatem magis
affinem esse grauitati quàm leuitati. Res nanque omnes factas humidiores, pariter fieri grauiores. Cum ergo tum aer, tum aqua humidissima sint
corpora; hinc esse quòd proniora sunt ad grauitatis nixum, quàm ad eum,
qui est leuitatis. Præter hanc, quam attulimus, rationem, quòd elemēta quatuor sint, ignis scilicet, aer, aqua, & terra, Arist. in primo Meteororum aliam
adducit sumptam ab analogia, & proportione, quæ inter elementa esse debet quo ad materiam. Nam elementa contraria sunt: quamobrem, si eorum
quodpiam fuerit maius iusto, nimirum actione & vi sua corrumpet & de- **H**
struet elementa ipsi contraria: ideo eam oportet esse inter ea corpora analogiam, ut æqua sit in omnibus materiæ portio; quamuis rarioribus densioribusve dimensionibus, vel compacta in unum, uel expansa & resoluta, prout
cuiusque eorum natura exigit. Quo fieri vt præter aquam & terram sensibus manifesta, id quod reliquum est spatium infra cœlum uno tantum corpore plenum esse non possit; sed duo sint oportet. Planius ac diffusius
quisque hæc legere poterit apud Arist. in Meteor. Quamobrem nobis satis
sit hanc postremam innuisse rationem. Quæ uerò de singulis elementis dicenda sunt, in sequens volumen differantur.

DE ELEMENTIS.

LIBER SECVNDVS.

A CVM ita natura comparatum sit, ac certisſima ratio nobis perſuadeat, vnumquodque, quod ab aliqua cauſa in lucem prodit, quantum fieri poteſt pro naturæ ſuæ captu, referre imaginem ac ſpeciem illius cauſæ, à qua effectum fuerit: mundusque hic vniuerſus eſſe & naturam quam habet, acceperit, ſemperque accipiat à primo rerum principio; quod maximè omnium vnum eſſe eſt demonſtratum in prima philoſophia: iccirco maximè quoque vnus eſt mundus. Quamuisque multa & innumera ferè intra ſe contineat, ea tamen ita inuicem coniuncta ſunt, ac

B ſuperioribus ea, quæ deinceps ſunt, adeo cohærent; vt quiuis, qui aciem mentis paulum intenderit, perſpiciat, facileque deprehendat auctoris vnitatem mira hac partium coniunctione luculentisſimè vniuerſum pro ſui natura referre, ac mirificè æmulari. Ideo cum poſt corpus æthereum diuinum, & immortale primo loco collocatus ſit ignis (vt in priori libro oſtendimus), maximè elementorũ omnium, quantũ mortalis natura imitari potuit immortalem, propinquus eſt ignis cœleſti & æthereo corpori. Nam & naturali motu ignis ad cœlum tendit, tanquam ad proprium locum, naturaq; ſibi debitum; à quo præcipuè foueatur & conſeruetur. obtinet etiam qualitatem & virtutem degenerantem quidem ab ætheris qualitate, & diuino eo tepôre æthereo; ei tamen propinquam, caliditatem. ſ. ſummam, quam etiam calor ille

C æthereus ac lumen cœleſte generat, ſi fuerit paulò intenſius. Caliditas hæc ignea qualitatum omnium primarum maximè actiua eſt: hac item mater rerum omnium natura utitur, vt præcipuo inſtrumento in generatione & conſeruatione mixtorum omnium; eorum præcipuè, quæ animata ſunt, aliisque perfectiora: de qua infrà plurima dicenda ſuperſunt; quæ hoc in loco omittimus. Ignis item purus hic & elementaris maximam inter res mortales omnes obtinet raritatem; & propterea minimum materiei habet; vtpote qui præcipuè accedat ad naturam formæ; ac ueluti abſolutus ſit à craſſitie materiæ: ſuapte etiã natura, non aliunde lucet, lumenq; naturale habet non aliunde mutuatum: quãuis non adeo magnum, ut aliis quoq; rebus, corporibusq; propinquis ualeat lumen impartiri; ſi in propria naturalique raritate perſtiterit.

terit. Verùm cum primum fuerit adſcitus ad materiam denſiorem, quæ tamen non ſit omnino opaca, ſed lumini peruia, confeſtim lumen emittit. Calore igitur & lumine ac raritate ſubſtantiæ, proindeque paucitate materiæ, formæque præſtantia, actionis quoque vi, ad generationem mixtorum omnium proculdubio ignis ſummopere æmulatur præſtantiam cœleſtis corporis. Ideoque, quemadmodum uniuerſa hæc elementorum ſphæra ſe habet veluti quædam materiei maſſa & moles, quam corpus cœleſte effingit & format: ita cætera tria elementa, ſi igni comparentur, habent ſe tanquam materia: ignis verò forma eorum eſt & figulus, qui ex illis mixta omnia efficiat. Verùm hæc à nobis inferius aptiori loco diffuſius differentur; cum de mixtione elementorum uerba faciemus. Præterea ignis magnitudine ſua, qua in immenſum diffunditur, imitatur corpora cœleſtia. Nam cum elementa proportionem hanc inter ſe habeant, ut æqua ſit materia omnium, eamque proportionem habeat elementum uniuerſum ignis ad terræ elementum, quam habet ad certam quandam glebam terræ ignis ille, qui ex ea generari poteſt; nimirum omnibus perſpicuum eſt, uel ex nimia ligni parte, quod terra longè eſt rarius, tam magnam ignis copiam generari, vt, ſi perdurare tota ea vis ignis poſſet, ſimulque conſpici, incredibilis quædam moles diffuſa eſſe uideretur; quæ ex puſillo ligni ſtipite prodijſſet. Hac ergo ratione perſpicuum eſſe reor, ſphæricam ignis eximiæ magnitudinis eſſe. Præterea ex aſtrologorum rationibus, qui metiuntur quantum luna à nobis diſtet, quæ infima omnium ſyderum eſt, facilè cuiuis compertum erit ſphæram ignis maximam eſſe oportere. Amplius ex cœli motu & uertigine idem proculdubio perſuaderi poteſt. Nam motus diſgregatione calorem facit, ac nimium calefaciendo, ignem: vt ſenſus teſtatur. Cum igitur cœli vertigo ferè pertingat etiam ad vniuerſum aërem, qui eſt ſupra altiſsimos montes conſtitutus; nulli vtique dubium eſſe debet, quin maxima pars illius totius corporis circumacti motu rapidiſsimo diſgregata accendatur, & ignis fiat, ſeu in natura ignis conſeruetur. Elementum ergo ignis longè ſuperat magnitudine alia elementa omnia: ideoq; hac quoque ratione naturam cœleſtis corporis imitatur. Ad hæc ignis elementum particeps quodammodo eſt motus circularis, qui proprius cœlorum eſt. De quo paulò latius eſt à nobis differendum. Sphæra ignis uniuerſa circumagitur, motuque in circulum ſemper uertitur: huius motus tamen cauſa non eſt à natura, formave huius elementi: neque hic motus uerè circularis eſt & ſimplex, ut aliquibus uideri poteſt. Nam vnius corporis ſimplicis unus tantum motus ſimplex naturalis eſt: ignis corpus eſſe ſimplex conſtat, naturaque ferri à medio ſurſum verſus: non ergo poteſt motu circulari moueri ſecundum naturam: neque etiam motu circulari ſimplici poteſt uiolenter moueri. Nam motus uiolentus eſt naturali contrarius, motui autem circulari nullus motus ſimplex contrarius eſſe poteſt. Vni etenim unum tantum contrarium eſt: at motui naturali, qui eſt à medio ſurſum uerſus, quem diximus natura conuenire igni, contrarius eſt motus ſimplex rectus, qui eſt ad medium. Motus igitur circularis ſimplex neque ſecundum

natu-

A ram neque contra naturam igni, alterive corpori simplici attribui potest, præterquam corpori cœlesti: cuius naturalis est motus. Igitur motus, quo circumagitur elementum ignis, non est motus simplex, neque proprio nomine atque appellatione circularis appellari potest: sed uertiginis motus est quidam & circularis seu circumactionis, compositus ex pulsu & tractu: quo fit ut eo motu tota ignis sphæra non moueatur uniformi, eademque uelocitate & passu; sed quædam ignei elementi partes uelocius, nonnullæ lentius uertiginem illam consequantur; aliæ inuicem impingantur & conglobentur; contra aliæ dissoluantur. Quamuis autem minimè concedamus motum hunc non simplicem, quo ignis circumagitur, esse naturalem igni; quia
B corpus simplex natura motu simplici mouetur, non autem motu composito: non tamen motus is uiolentus est. Nihil etenim uiolentum potest perpetuò perseuerare: perpetua tamen uertigine elementum ignis circumagitur: erit igitur motus hic igni neque contra naturam eius, neque secundum naturam; sed, ut ita dicam, est præter naturam, necnon etiam præter uiolentiam. Causa uerò efficiens huiusce motus, nulli dubium quin sit corpus cœleste circulariter motum. Quo pacto autem cœlum mouere queat ignis sphæram, cum simplicissimo circulari motu moueatur, neque unquam magis uergat in quampiam partem, quàm in aliam: itemque habeat superficiem concauam læuissimam, in qua nulla est ruga; nihil est quod emineat, aut intrò recedat; dubitare aliquis merito posset. Verùm,
C si rectè attendamus ea, quæ loco naturali conueniunt, non difficile erit nobis hanc quæstionem dissoluere. Locus naturalis cum contineat locatum, se habet ad corpus contentum, ut forma ad materiam, seu ut totum ad partem. Mirum ergo nulli esse debet, si nulla vi, ex connexione tamen, quæ est inter ignem & cœli concauum, locum inquam naturalem ignis, cœlum in gyrum moueat ignem, corpus sibi proximum. Ab extrinseco igitur principio est hic motus, à cœlo inquam: quod secum ducit ignem coniunctum. Possemus huic non ægrè addere aliam causam, qualitatem scilicet cœlestem illam, qua omnia elementa fouentur, & mixta corpora generantur: quæ cum è cœlo fluat continenter, ab eoque conseruetur; ut in lumine conspicimus: nimirum incredibile nequaquam
D est, si, circumacto cœlo, ac propterea circumacta qualitate hac, ab ea ignis moueatur in gyrum. Nam in motu quoque aquei elementi & maris oceani, ut infrà docebimus; nulla alia causa afferri potest, præter huiusmodi qualitatem: cuius vi omnia elementa imitantur motum cœli circularem, præter naturam tamen cuiusque eorum, nec minus præter uiolentiam vllam: terram excipio, & eam elementorum portionem, quæ continetur intra terræ recessus. Nam terra, tum quoniam gerit vicem centri, quod in motu sphæræ est immobile; tum etiam suo pondere & constipatione, motui cuius inepta est, si in proprio naturalique loco constiterit: sola ergò non afficitur terra cœlorum motu; cum illis, quæ intra eius recessus continentur, & intercipiuntur, ab eius partibus eminentissimis, summis scilicet montibus. Motu hoc circulari difformi &

 inæqua-

inæquali sphæra ignis circumacta necesse est interdum partes eius conglobari & constipari: quod cum accidit, confestim splendorem emittunt, & illustres fiunt, quod prius pro summa ignei corporis raritate facere non poterant; sicque imitantur speciem flammæ. Verùm cum corpus igneum natura tendat in suam raritatem, calorque constipatus resoluat & rarefaciat; rursus dissoluuntur partes illæ, & flammæ species euanescit. Quinetiam motus & vertigo cœli, cuius vi constipatæ sunt, eas demum eadem vi dissoluit & rarefacit: accidit interdum tamen vt exhalatio sicca à terra resoluta, cum ad regionem ignis ascenderit, sphæræ motu inflammetur; ignisque ab eius extremo ad finem vsque breui percurrat, hocque modo fiunt stellæ currentes. Exprimitur etiam quandoque ex constipatione superioris aëris, seu vaporis frigidi exhalatio ea arida terram versus, quæ motu accensa speciem stellæ cadentis nobis refert. Verùm cum in sphæra ignis facta fuerit ea constipatio partium, (vt oratio redeat vnde digressa est) quæ tam magna multaque sit, ut non facilè dissoluatur: exaltatioque item à terra resoluta fomentum illi præstet: tunc fit cometa, cæteraque illius generis. Cometæ duæ sunt species. Altera eorum, quæ consistunt in parte huius elementi ignei, de quo agimus, inferiori. hi cometæ per se apparent nulli errantium fixarumve stellarum coniuncti, ac quamuis circulari motu moueantur, deficiunt tamen à motu cœli, semperque retrocedere uidentur. Immò obseruaui ego proximis annis huius generis cometam, qui quouis vesperi uidebatur magis accessisse ad polum septentrionem versus. Cuius rei causa in promptu est (vt reor ego) Nam uerisimile est cum ignis sphæra circumagatur à cœli vertigine, difformi tamen motu, inferiorem eius partem tardius moueri quàm superiorem. Neque etiam mirum est, si à vertigine maxima æquinoctialis circuli, cœlique medij propellantur eius partes septentrionem versus, ubi uertigo est minor. Altera autem cometarum species fit, si constipatio partium ignis illa, quam diximus, facta fuerit in superiori parte elementi ignei, cœloque propinquiori, ubi commodè lumen cuiuspiam stellæ fixæ, errantisve in ea ueluti in speculo, quod figuram quidem non referat, sed solum lumen, reflectatur: qua flexione luminis radius in seipsum redeat, ac uisibilis fiat. tunc etenim uidetur stellæ erranti seu mobili: addita cauda, siue crinis adiunctus: quomodo fiunt cometæ alterius ordinis; consequiturque cometa motum stellæ, aut adeo parum deficit, ut sensu, nisi post certum temporis spatium, deprehendi non queat. Huiusce rei ratio illa est, quoniam constipata ea pars ignea sita est in suprema regione ignei elementi, quæ cœlo propinqua omnes alias cognatas partes celeritate superat. Potest attamen interdum accidere, ut priori destituta & resoluta, alia pars stellam uersus constipetur, sicque nobis eandem speciem referat: quamuis alia, non autem eadem uerè existat. Eiusdem modi existimauit Aristot. esse uiam lacteam: sed, quoniam eius uiæ species perpetua est, & immutabilis, posteriores Peripatetici complures eo in loco præceptorem minimè sequuti sunt. Mirum namque & incredibile uisum est eis consistentiam corporis ignei in uia illa semper eodem modo perseuerare, neque in parte ulla unquam immutari.

Ideo

A Ideo hi omnes in eam sententiam deducti sunt, vt putarent viam lacteam accidens quoddam esse corporis ætherei ob multitudinem innumeram stellarum ibidem existentium; quæ adeo sunt minutæ, ut earum corpora à nobis sigillatim perspici nequeant: simul tamen conspiciantur confusa omnia earum lumina, quæ nobis referunt candorem illum. fortasse etiam densiores ibi partes sunt cœli, in quibus lumen earum stellarum refractum fulgeat, ut in lunam à sole deductum lumen. Præterea ipsæ quoque cœli partes densiores, suapte natura splendidiores sunt, ideoque non tantùm fulgent alieno lumine, verùm etiam per se splendent. Sed de his satis, ne egrediamur institutum à nobis opus de elementis. His quæ hactenus diximus de ignis elemen-

B to si hoc vnum additum fuerit, satis hoc loco dictum fuisse de igne, ut elementum est uniuersum constituens, videri poterit. Simplex scilicet & purum huius elementi corpus inueniri tantum iuxta orbes æthereos. Nam qua parte aerem attingit, in dubium uerti non debet, quin ignis impurus sit. sicuti etiam cætera omnia elementa apud nos impura sunt, vt infrà dicemus: nisi fortasse ea pars terræ sit pura, quæ iuxta centrum sita in se compacta vim actionemque aliorum elementorum non admittit. Efficaci ratione cuiuis facile hoc persuaderi potest. Nam cum elementa vicissim aduersa & contraria sint, naturaque contrarium omne agat in rem contrariam, quæ non magis ab eo distat, quàm ut eò vis eius possit pertingere: vtique aer, qui maximè humidus est, proculdubio sui humiditate afficiet proximum

C ignem; qui propterea grauior factus ad frigidiorem locum descendens magis ac magis grauescens cum grauioribus aeris partibus cum vapore mixtis in centrum hoc delatus mixtarum rerum generationem facit. Is namque, qui apud nos est ignis, omnis impurus existit, alienæque materiæ immixtus, siue fumus accensus flammam effecerit, aut carbo huiusmodique alia incensa fuerint. Sed inferius longè plura de his. Hoc ergo elementum igneum purum est quà pertinet ad aerem: contrà verò quà corpus cœleste attingit, verisimile est purum, simplexque esse. Nam ibi nihil contrarium est igni, quod ipsum afficere queat: immò in loco naturali est situs, & eo, qui maximè aptus sit fouere igneum corpus, tum lumine & qualitate à se dimissa, tepôre inquam æthereo, tum motu celerrimo & vertigine rapidissima.

D Quòd si quæris, an partes illæ ignis puræ perpetuò immortales perseuerent: aut si mortales sint, quònam pacto corrumpantur, cum nullum ibi contrarium existat, à quo corrumpi queant: Respondemus, quòd vertigo illa, qua circunducitur ignis, difformis est: ac propterea partes ignis fluctuant, ex quo fiat ut deorsum pellantur partes ignis illæ etiam, quæ corpus æthereum contingunt, quæ tandem truduntur a erem versus: à quo affectæ descendant, deorsumque ad terram ferantur: sicque corrumpantur & intereant. Hæc de ignis elemento, prout vniuersum constituit, satis sint dicta. Post corpus igneum aeris elementum nobis occurrit: quod suprà diximus non omnino leue esse, sed secundum quid graue. Nam aer in ignis sphæra descendit: in proprio etiam naturalique loco si impellatur,

pronius deorſum fertur, quàm ſurſum. Elementum hoc aeris poſitum E ſitumque eſt inter ignem,aquam, & terram,nulla ſui parte (vt reor ego)ſimplex & purum, ſed vel aliena qualitate affectum, vel alienis corporibus immixtum. Regio namque ea aeris, quæ igni proxima eſt, ab igne ſemper afficitur, viciſsimque ignem afficit, ut ſuprà diximus; quamobrem ſiccior eſt iuſto. itemque à cœli vertigine diſgregata, etiam fortaſſe iuſto eſt rarior. At pars ea aeris, quæ terram & aquam contingit, à frigidiſsimis elementis præter naturam afficitur eximia frigiditate, adeo vt frigidiſsima eſſe ſentiatur: vbi radij ſolis incipiunt in immenſum diffundi, nec ſic in vnum coguntur, ut calorem efficiant. Præterea cum ſyderum omnium ſoliſque radij cogantur & coeant in centro, reflectanturque à terræ ſpiſsitudine, mirificè afficiunt aerem. Item cum vi radiorum & tepôris cœleſtis, tum ex F terra perpetuò reſoluatur exhalatio quædam arida, tum ex aqua & terræ locis uliginoſis & paluſtribus aqueus uapor, qui ferè eſt aqua, uiciſsimque mixta hæc in aerem diffundantur; proculdubio continenter & ex omni parte aliena hæc corpora immixta ſunt aeri. Quamobrem reor ego his rationibus ſatis efficaciter oſtenſum eſſe uniuerſum, impurum eſſe, ac fortaſſe nullam eius partem ſupereſſe, quæ non ſit alienis corporibus immixta, aut aliena qualitate affecta. Idem ſenſus teſtatur: nam & ea quæ in aere apparent, ut iris, area, uirgæ; & ea, quæ deſcendunt in terras, grandines inquam, pruinæ, pluuiæ, rores, uentorum quoque impetus, nubes, tonitrua, flumina, currentes ſtellæ ſereno cœlo, certiſsima argumenta ſunt ma- G gnæ alienorum corporum copiæ aeri immixtorum. ſimplicem uerò aerem ſi ratione & mente diſpiciamus, (quandoquidem ſenſibus ſimplex offerri non poteſt) corpus quoddam calidum erit, præcipueque humidum, igne denſius, ſed longè rarius aqua & etiam uapore aqueo: quod neque ita efficax eſt in agendo, ſicut ignis. humiditate etenim calor obtunditur: neque ita obuium paſsioni, ut ignis; utpote quod magis contumax de materia, & craſsius ſit quàm ignis. Hoc è duobus medijs elementis prius eſt; quo ignis aquæ & terræ coniungitur. Nam calidum eſt, ac propterea igni cognatum: item humidum eſt, ac ideo cum aqua conuenit: necnon cum terra etiam quandam habet affinitatem, quamuis terra arida ſit, & aer humidus; quoniam humiditas magis eſt affinis frigiditati, quàm calori, H quem hebetat: qua de re ob humiditatem aer quodammodo conuenit cum terra, quæ eſt frigida. Huiuſce corporis accidentia, quæ quotidie ferè ſeſe nobis offerunt, paucis perſtringemus. Horum quædam viſuntur tantum & apparent, nullibi uerò in aere conſtant. Nonnulla autem verè in aere conſiſtunt, ac in eo efficiuntur. Prioris generis ſunt Iris, area, ſoles gemini, ac terni interdum, virgæque. Omnium horum vna quædam genere eſt cauſa, reflexio inquam radiorum ſolis ac interdum lunæ, itemque aliorum ſyderum inſigniorum, rarius tamen. Nam cum circa lumen ac nonnunquam circa ſolem; quamuis id raro de ſole contingat; conſtiterit caliginoſus aer exhalationi vaporique immixtus, adeoque ex minutis

A nutis corporibus compactus, ut eorum ſingula efficiantur veluti ſpecula; quæ colorem tantum ſyderis referant, circa quod ſunt; figuram uerò nequeant referre ob exiguitatem: tunc circa id ſydus area conſpicitur: cuius figuræ ratio in Meteoris ab Ariſtotele ex propoſitionibus mathematicis eſt explicata. Quòd ſi quando ita fuerit compactus aer exhalatiove, vt interius ualde opaca ſit, exterius uerò diaphana & læuis, adeoque ſimul coacta, ut non plura ſpecula efficiantur, ſed unum tantum: nimirum ſpeculum illud & colorem & figuram ſyderis refert. ea propter inſpiciuntur quandoque plures ſoles, gemini inquam, ternive: quod ſæpenumero habitum fuiſſe in prodigijs hiſtorici referunt. Nubes uerò

B plena rore poſt imbrem plerunque ſoli obiecta irim facit in ſemicirculi ſpeciem: figuræ ratio ex geometricis poſitionibus fusè oſtenditur, ut ab Ariſtotele in Meteoris. Virgæ ſunt veluti imperfectæ Irides. Hæc, atque huius generis, ſi qua alia ſunt, ſpeciem tantum quandam oculis obijciunt: nullibi tamen conſiſtunt. Ea uerò, quæ præterquam quòd nobis apparent, conſtant etiam in ſuperiori quidem aeris parte, ſunt ſtellæ currentes: quæ tunc fiunt, cum exhalatio ſicca vſtioni apta eò peruenit, & à vertigine incenditur. interdum quoque hæ currentes ſtellæ fiunt in parte aeris inferiore; cum exhalatio arida incluſa vapori frigido in inferiorem locum exprimitur, ob id quòd vapor in ſuperiori ſui parte conſtringitur, ſicque infra ſe exprimit exhalationem, quam conti-

C net. expreſſa hæc, ſi vehementiori motu feratur, ignem concipit, ſtellæque cadentis ſpeciem refert. At nubes denſa valdeque opaca poſita ſecus lucidiorem nubem lumini peruiam, imaginem quandam nobis refert hiatus & ſpecus. Nam ut oſtendunt perſpectiui, quanto quæque res longius ſita eſt, tanto magis nigricat & ad opacitatem tendit. Etenim, cum viſus deficere incipit, cuiuſque rei color videtur vergere ad opacitatem & tenebras. Quo fit vt vicisſim contrà rem commeare viſus ac imaginatio iudicet: vt ſcilicet res, quarum ſpecies nigrior ſit, longius ſitæ ſint, interiusque recedant. Quod pictores imitati ludificant oculos ſpectantium, hoc in picturis artificio vtentes, à perſpectiuis mutuato. Hiatus ergo ac foueæ, quamuis non ſunt in aere, vt viſus eſſe putat: eſſe ta-

D men uidentur, propter eam quam diximus cauſam. conſtat tamen in aere nubes illa opaca, quæ ſpeciem hiatus refert. Itaque ſtellæ currentes & hiatus hi, quamuis conſiſtant in aere; attamen maximè cognata ſunt his, quæ ſuprà diximus apparere tantum, & non conſiſtere: quoniam non ſecundum eam ſpeciem conſiſtunt, quam referunt. Ea uerò quæ uerè conſiſtunt in aere, neque oculos deludunt, ſunt nubes, pluuiæ, grandines, rores, nix, pruina, fulmina, ventrorum impetus, nonnullaque alia huiuſce generis. horum omnium cauſa eſt exhalatio duplex: altera ſicca, altera humida. prior è terra, poſterior ab aqua, aqueisque locis reſoluitur vi ſolis & ſyderum. quæ quamuis ſemper mixtæ inuicem ſint; nihilominus abſolutè trahuntur ad genus illud, quod in eis magis fuerat

abundans. Vapor cum in superiorem aeris partem peruenerit, interdum de- E
stitutus ab eo calore, à quo sursum tractus, & vi fuerat rarefactus, iterum sen-
sim concrescit, descenditque minutissimis guttulis coactus in rorem. Inter-
dum uerò ab aeris frigiditate cogitur primò in nubem, deinde in aquam;
coactisque inuicem minimis guttulis iam maiores factæ deferuntur in ter-
ram, pluuiamque efficiunt. Quòd si fuerit adeo magna frigiditas in unum
coacta ex calore aeris circunsistente; ut antequam aqua deorsum cadat, in gla
ciem concrescat; grandines fiunt. Sin uerò ex nimia aeris frigiditate non in
unum coacta locum tantum, sed ubique per aerem sparsa, siccitateque frigo-
ri adiuncta vapor antequam cogatur in aquam, inspissetur & concrescat;
fiunt niues & pruinæ: quæ inter se eam habent proportionem, quam ro- F
res ad pluuias: ut scilicet pruina rori, nix pluuiæ respondeat. In aere hæc
solent effici à vapore, qui semper vi solis & syderum à terrá aquâque resolui-
tur: rursusque immutatus in ea, quæ dicta sunt, defertur in terram & aquam.
Quam vaporis circuitionem Homerus (si Aristoteli credimus) expressit
fluuio illo Oceano, quem posuit terram circunfluere. Exhalatio uerò sicca
è terra resoluta cum occurrerit vaporibus exhalationibusque frigefactis;
quæ deorsum ad terram sensim semper feruntur; eis immixta, cum neque
ab illis deprimi queat deorsum, neque attollere sursum versus eas possit, vi
percita ex insito sibi contrario nixu in transuersum fertur. Inde euenit, vt ma
ximus fiat ventorum impetus: cum magna extiterit in aere exhalationis va-
porumque, quos diximus, copia. At lenes auræ excitantur, cum minor hu- G
iusce generis rerum vis copiaque in aere fuerit. Item si nubibus vaporibusś
que inclusa fuerit exhalatio hæc arida; & vi coactis supernè nubibus detru-
sa fuerit terram versus, Ecnephiæ fiunt; venti inquam flantes è nubibus; &
procellæ. Sin autem non satis in unum coacta, sed dispersa per nubes erupe-
rit; accenditur, atque efficit fulgura & tonitrua. At in unum constipata, va-
porique frigido implicita, magnaque vi explosa fit fulmen: cuius non unum
tantum genus est; ut in Meteoris ostensum est. Nobis hæc recensuisse suf-
ficiat in enumeratione accidentium aeris; quatenus elementum quoddam
est uniuersum constituens. infrà uerò, cum de mixtione elementorum disse-
remus, longè subtilius inuestigabimus causas accidentium horum omnium.
Sequitur aerem aqua de qua paucis ea quoque dicenda sunt à nobis, quæ fa- H
ciunt ad hanc tractationem. Aqua elementum infra aerem positum cen-
trum versus licet nonnullam habeat leuitatem, quia terræ superstat; absolutè
tamen est grauis; ea propè ratione, qua supra diximus aerem absolutè le-
uem esse: sed, ut reor ego, etiam magis aqua grauis est, quàm aer le-
uis: quoniam aer in propria sphæra grauitatem illam habet, de quà
suprà meminimus; ex qua nonnihil demitur de eius leuitate. Aqua
uerò maiorem habet in propria sphæra eam grauitatem, quàm aer:
quæ, sicuti officit leuitati aeris, ita uidetur addere ad grauitatem a-
quæ. Quamobrem iure vnusquisque pronunciare potest, aquam esse ma-
gis grauem, quàm aer sit leuis. Item aqua natura frigidissima est, &

maxi-

A maximè humida. Verũ ratio cuiuis facilè persuadet nullibi inueniri aquã purã; sicuti neque aerem purũ. Nã ab aere semper aqua afficitur; magisq; & adhuc magis à terra, cui implicata est, & ueluti in globum cõpacta. Exhalationes itẽ vi syderũ è terra resolutæ, aquæ immiscentur: adhæc pluuiæ, uenti, rores, huiusmodiq; generis cætera, quæ ab aere in mare decidunt, proculdubio aquã inficiunt, ac (ut ita dicã) impurant. His ego ducor, ut rear aquã purã nullibi locorum esse: rationi sensus consonat. Etenim aquã omnem sapore quodã affectam esse gustu deprehendimus; at sapor omnis admixtione quadã terrestris partis cum humido aqueo efficitur, ut infrà docebimus. Maria omnia salsa esse quis ambigat? Lacus quidem, itemque fontes & salsi & amari è terra B scatent. Nonnulli saporem aluminis, alij bituminis referunt. Dulces quoque aquæ, quamuis intensiorem saporẽ non habent vllum; occultum tamen ipsæ quoque proculdubio saporẽ gratumque habent. Ex his facilè sibi quisq; persuadere potest, aquam omnem impuram esse; ac nusquam locorum fortasse aquam puram inueniri. nisi fortè quispiam uelit minimas quasdam aquæ puræ particulas, ac per se insensibiles immixtas esse mari, lacubus, ac fluminibus: cui neque pertinaciter repugnare uolumus, neque leuiter assentiri. Sint aut esse possint: dummodo minimæ sint & insensibiles existant. Aquæ elementum uerum, eiusque locum proprium Plato uoluit tartarum esse intra uiscera terræ situm; à quo ueluti aquarum omnium fonte & maria, & lacus, fontesque ueluti per fistulas quasdam erumpant. Aegyptij Chaldæique forsi- C tan idem sensere, adeo ut nonnulli Mosi etiam hanc sententiam adscribant; cum in Genesi diluuium factum temporibus Noẽ describens, mentionem facit de magna abysso. Contrà, Aristoteles sensit maria esse aqueum elementum, ibidemque existere aquæ locum natura debitum. fontiumque origines & fluminum in aliam causam refert: cui ratio & sensus magis adstipulantur. Nam si locus aquæ naturalis esset tartarus intra uiscera terræ locus, seu potius iuxta centrum situs: nimirum secundum naturam aqua esset grauior terra; quoniam locus aquæ naturalis est infra terram iuxta centrum situs. Non tamen diffitendum est intra terram hanc, quam colimus, esse maximas specus aqua & aere plenas: cuius rei certissimum argumentũ sunt terræ motus, qui quandoque totas prouincias simul cum altissimis montibus qua- D tiunt: vnde & terras subsidere, ac mergi insulas, alias emergere & nasci è mari uisum sit. Quemadmodum igitur negamus tartarum illum Platonis; sic concedimus intra terram esse aquarum copiam magnam in speculis ingentibus contentam: sub quibus deinde terra in se stipata ad centrum usque: in quo natura terra quiescit. Præterea terræ, quam incolimus, magna aquæ copia est immixta: ex qua fit ut terra plantis omnibus & animalibus quibuscunque pabulum, nutrimentumque præbeat. Si etiam terram foderis, nisi solum admodum sit aridum ac sterile; continuò in foueam, quam feceris, confluent aquæ, quæ prius terræ immixtæ quiescebant, deinde in inferiorem locum defluunt. Quinimò nonnullis in locis quantamcunque aquæ copiam è puteo, quem foderis, exhaurias, confestim tantumdem

è terra circunfluens aquæ copiam resarcit. Necnon aëri terræ proximo magna vis aquæ est immixta: vtpote qui plenus est vaporibus. Vapor autem nihil aliud est, quàm aquæ disgregatio, seu potius aqua rarefacta. Quapropter, ut suprà adnotauimus, Homerus cecinit fluuium quendam Oceanum uniuersam terram circunfluere. hæc aquæ copia terræ, aërique immixta dulcis est in morem fluminum, non salsa. Ideo Philo vir doctissimus in libello, quem composuit de factione mundi, inquit Mosem in Genesi, cum ait, in medio paradisi esse fontem, ex quo emanant flumina, quæ irigant uniuersam faciem terræ, nihil aliud innuisse, præterquam hanc dulcium aquarum copiam, quæ & alia est à mari salso; quod Deus à terra disiunxerat; & terræ uniuersa est immixta, & è fontibus defluens in flumina irrigat uniuersam faciem terræ, ac terram efficit aptam mixtioni, ac propterea generationi mixtorum omnium ualde commodam, & ferendo pabulo animalium plantarumque idoneam. Marium omnium Oceanus, qui extra columnas Herculeas diffunditur, terramque ambit, longè maximus est. Post eum est mare Mediterraneum intra terras receptum, quod per fretum Herculeum cum Oceano coniungitur. Horum vtrumque magnos efficit sinus: qua terra recedens curuatur, & mari aditum præstat. Caspium vnum mare uidetur, & omni ex parte terra circuncludi. Nonnulli tamen probatissimi auctores geographi hoc quoque mare sinum quendam fecere Oceani: quod etiam Arist. in opusculo de mundo ad Alexandrum sentire uidetur: in Meteoris tamen secus dicit. Horum marium nomina, situs, magnitudines, cæteraque eius generis scrutari potius pertinet ad Cosmographiam, seu Chorographiã; quàm ad hoc à nobis institutum opus de elementis. Sic de fluminibus ac de lacubus tractatio alterius operis est. Illud tantum huic nostro negotio uidetur reliquum esse: ut pauca quædam perstringamus de motibus, qui in mari esse deprehenduntur. Nam flumina quis nesciat è superiori loco secundum naturam defluere in inferiorem? In mari Oceano, quod extra columnas Herculeas latè est fusum, ambitque uniuersam terram continentem, duo visuntur motus: quorum alter non est admodum conspicuus, proculdubio tamen dignoscitur in eo mari esse. Aqua in Oceano mouetur continenti ac perpetuo lapsu ab oriente in occidens. Motum hunc naturæ, qui Oceanum nauigant, certissimè deprehendunt. Nam si soluerint à Nerito Hispaniæ promontorio, & vela fecerint Britanniam uersus ad orientem solem, longè tardius procedunt, quàm si ex Britannia nauigauerint in Hispaniam ad occidentem solem: quod afferunt accidere ob aquarum cursum ad occasum solis. illi quoque qui ab Hispania nauigant ad eas insulas, terramque continentem, quas nostris temporibus Columbus Genuensis inuênit ad occidentem solem, vigintiquatuor diebus circiter iter perficiunt: quòd si inde reuerti in Hispaniam uelint, ob aquarum nixum in contrariam partem, tribus totis mensibus, quatuorve vix perficiunt institutum iter. Idem animaduertunt quotannis Lusitani; qui circunflectentes Africæ oram; promontoriumque cui bonæ Spei nomen indiderunt; tendunt in Indiam ad orientem solem.

E F G H

A De his audiui ego, cum essem in Hispania, ac legatione fungerer apud Carolum quintum Cæsarem, ni secundos ventos vehementius spirantes habeant, superare se non posse promontorium illud, ac rectà in Indiam tendere, ob maris motum occasum uersus. Vnus hic est Oceani motus. Alter quotidianus æstus, quo sex horis mare mirificè extollitur & diffunditur; rursus sex horis retrocedit & deprimitur. Hic æstus adeo magnus est in Oceano, ut, qui ipsi non inspexerint, ægrè credant aliis narrantibus. Vidi ego in Belgica, quæ nunc Flandria nuncupatur, flumina crescente maris æstu retrofluere; eorumque refluxum percipi in locis etiam à mari ualde distantibus. In Britannia vidi Tamisim fluuium ingentem Londini, quod à mari distat quin-
B quaginta ferè millibus passuum, sursum ad fontes refluere cursu præcipiti, sexque horarum spatio intumescere tribus penè passibus: tam magnus est impetus æstuantis maris, quod actum & pulsum vi æstus ad terras diffunditur. In mari Oceano duo hi deprehenduntur aquæ motus. In mari Mediterraneo item duo uisuntur motus. Nam & æstus conspicitur immutari singulis quibusque sex horis, quod nos quotidie Venetijs conspicimus; multisque aliis in locis maris accolæ idem experiuntur. Verum in hoc mari Mediterraneo hic æstus exiguus est, si Oceani æstui conferatur: Ita tamen certus est sicut ille. Attamen non vbique locorum deprehenditur hic æstus in pelago Mediterraneo. Nam Tyrrheni maris accolæ Ligures, Galli, qui Prouinciam, Narbonēsemve Galliam incolunt, & oram Hispaniæ, quæ hoc mari alluitur,
C nullum prorsus sentiunt æstum. Id ego, cum essem Barchinonæ, diligentissime quæsiui ab incolis: necnon cum iter facerem per Narbonensem Galliam, diligenter percunctatus sum Gallos maris accolas; qui omnes constantissimè asserebant illis in locis nullum percipi maris æstum. Præter hunc æstum in mari Mediterraneo alium motum obseruamus. Nam in sinu hoc nostro Adriatico siquis legerit oram Dalmatiæ, Histriæ, Illyridisque totius, sentiet maris motum perpetuum esse uersus occidentem solem: ac deinde in intimo hoc recessu, vbi Venetiæ sunt sitæ, flecti ad meridiem versus Flaminiam indeque flecti Apuliam versus ad orientem solem. Is maris motus iuxta littora à solertibus nautis vbique ferè deprehenditur in mari hoc Mediterraneo: quo uideri potest mare hoc veluti in gyrum moueri. Nam ab Hellespon
D to occidentem versus flectitur, ac perpetuo eius cursus tenore circuit uniuersam oram continentis ad columnas vsque Herculeas: inde verò per oras Africæ, Aegypti, Syriæ flectitur ad solis ortum. Horum motuum eas causas afferemus, quæ nobis videbuntur magis verisimiles esse: vno in loco fatebimur ingenuè, nullam ad hanc diem causam uerisimilem deprehendi à nobis potuisse: ideo perspicaciores excitabimus: nobis dubitasse satis erit. Eius motus, qui in Oceano conspicitur perpetuus esse ad occidentem solem, nullam aliam esse posse causam existimamus præter motum diurnum cœlorum; cuius vi sphæræ etiam ignis aerisque bona pars circunducitur. Fieri etenim nō potest vt naturaliter aqua hoc motu moueatur. Nam vnius corporis simplicis vnus tantum est motus simplex secundum naturam. Motus hic ergo à

motore extrinseco est. Nullum tamen conspicimus corpus quod aquam con E
tingat & vi circunducat. Illud ergo restat, ut moueatur Oceanus hoc motu vi qualitatis in eum defluentis ab extrinseco quopiam corpore: Hanc autem uerisimile est nullam aliam esse posse, præter cœlestem illam qualitatem defluentem in omnia elementa: de qua statim in exordio huius opusculi fecimus mentionem; quæ in modum luminis dependet conseruaturque à cœlo. Ideoque circunuoluto cœlesti corpore, ipsa quoque (vt ita dicam) circun uoluitur; secumque ignis sphæram, aerisque magnam partem & Oceanum circunducit. Quamuis etiam, ut suprà dixi, ignis, continuusque illi aer, quoniam cœlum contingit, à cœlo queat ipso moueri & circumuolui: hæc (vt reor) causa est motus illius perpetui maris Oceani occidentem versus. Eandem puto causam esse eius motus, qui in mari Mediterraneo deprehenditur F
iuxta terrarum oras, quas alluit, quo (vt paulo ante diximus) versus fretum Gaditanum per littora Europæ mouetur, rursusque redit versus orientem solem per oras Africæ atque Asiæ. Nam quoniam conclusum inter has terras pelagus perpetuo tenore moueri non potest ab oriente in occasum; obstant etenim littora continentis: ea ratione, qua potest, imitatur motum circularem: Ideoque in gyrum voluitur, & nostra littora uniuersa lustrat. Alter motus reliquus est, quem maris æstum nuncupamus, quemque in nostra hac patria quotidie experimur: in Oceano uerò mari est maximus. Hunc maris motum, ut ex æstus nomine atque etymologia antiquiores sensisse credibile est; nihil aliud esse, præterquàm rarefactionem quandam & tumefactionem maris, ausim asserere. ob eam causam crescente æstu mare vndique terram petit, & circunquaque supra littus effunditur: rursus decrescente æstu intra se cogitur, & vndique à terra recedit: quod fit condensatione quadam. G
hoc ita se habere sensu ferè percipi facilè potest. Etenim nullus, quamuis fingere vellet, proferre posset vnde tam repente adeo magna aquæ aduentitiæ copia erumperet in mare, ex qua mare tumesceret: aut rursum, qu'onam se reciperet decrescente æstu, cum mare se contrahit. Hoc ergo constituto, æstum scilicet maris nihil aliud esse, nisi tumefactionem quandam, vicissimque constipationem aquei elementi; restat ut inuestigemus à qu'onam fiat vicissim huiusmodi rarefactio & condensatio. Nullus sanæ mentis in dubium uertere potest, quin rarefactio tumefactioque omnis fiat vi caloris; quo deficiente cesset; vicissimque efficiatur constipatio vi frigiditatis seu insitæ, seu aduentitiæ. Id nobis quotidie intueri licet in aheno feruenti ad ignem, rursusque residente imminuto ablatove igne. Igitur ui cuiusdam caloris fiunt maris æstus. Atqui experimento euidenter comprehendimus vim hanc caloris, qua mare tumescit, pendere à luna: cuius tepor præcipuè uidetur humori accommodatus esse, & cuiuscunque rei humorem afficere. Si ergo cœlum diuiserimus in quatuor partes æquales, duobus maximis circulis, meridiano scilicet, & horizonte recto; qui à polis secet meridianum ad angulos rectos sphærales: in æquinoctiali autē Circulo secet horizontem obliquum cuiusuis regionis, nam æstus maris non fiunt ubique locorum eodem tem- H

poris

A poris momento, sed pro modo meridiani circuli & illius recti horizontis, de quo meminimus, cuiusque regionis. ita igitur secto cœlo, cum luna à puncto horizontis recti, quem constituimus, ad meridianum mouetur supra horizontem; tumescit aqua & diffunditur. Cum autem à meridiano tendit ad alteram aduersamque partem horizontis recti ad occasum; refluit mare, aquaque decrescit. Rursus cum ab eo horizontis recti puncto, quod est in occasu, mouetur infra terram sub pedibus ad oppositam meridiani partem, punctum inquam noctis mediæ: iterum tumescit aqua, æstusque crescit. A puncto rursus mediæ noctis recedente luna ad punctum horizontis recti in oriente situm, à quo moueri cœperat; defluit aqua, æstusque imminuitur. Hoc

B semper ferè modo deprehendes aquam moueri, si attentè animaduerteris, sequique lunæ periodos; nisi quando solis motus obstiterit, ut paulò post dicam. Vi ergo tepòris lunæ accommodati aqueis omnibus fiunt maris æstus. Quo verò pacto id fiat, perscrutandum restat. Non admodum arduum est causam inuenire, cur mota luna & ascendente ab oriente in meridiem, aqua tumescat: rursumque decrescat, luna descendente à meridie in occasum. nam lumen teporque ille cœlestis à luna defluens luminis comes, quanto magis accesserit ad lineam perpendicularem & ad angulos rectos, tanto maiorem vim habet & magis calefacit. Contra uerò cùm à perpendiculari linea & ab angulo recto recesserit, angulumque obtusiorem effecerit, tanto minoris est vis. Hoc in solis radijs experimur, & apud perspectiuos compertissimum est.

C ob hanc causam ascendente luna ab oriente in meridiem, accedenteque eius lumine ab obtuso ad angulum rectiorem, aqua tumescit: recedente autem à meridie occasum versus, ab angulo recto ad obtusum, defluit & decrescit. At reddere causam, cur accedente luna ab occasu ad noctis medium, aqua tumescat; rursus decrescat recedente luna à noctis medio, orientem uersus infra horizontem; id uerò difficillimum est. Mihi hac in re ualde obscura satis erit, si referam quæ legi apud probatos auctores: lectores iudicabunt rectène an perperam dicantur. Nonnulli dicunt partem cœli oppositam radijs lunaribus ab eis affici & mutuare eandem propè vim, quam ipsi habeant: ideoque cùm occidente luna pars cœli opposita oriatur, & feratur ab oriente ad meridianum circulum, aquam tumescere, quasi per reflexionem quan-

D dam lunaris luminis ab ea cœli parte centrum uersus. Sic recedente luna à mediæ noctis puncto, in circulo meridiano infrà horizontem, partem cœli oppositam moueri à puncto meridiei occidentem uersus; iccirco aquam decrescere. Quamobrem tunc etiam maris æstus à luna pendet: nō tamen quatenus fertur sub horizonte circulo: sed quatenus eius lumen reflectitur à parte cœli lunæ opposita terram mareque uersus. Contra hanc quam addiximus, causam ambigere quispiam meritò posset: quoniam cum luna longè sit minor, quàm terra; umbra terræ prodiens à radijs & lumine lunæ, quanto magis à terra recesserit, tanto etiam magis crescit, neque unquam minui potest: quo fiat ut lunæ radij nunquam pertingere queant partem cœli lunæ oppositam: ideoque ab ea parte reflecti nòn possunt terram mareque uersus,

Obic-

Obiectioni huic nonnulli respondent, inquiuntque: Cum terra, si cœlo conferatur, obtineat vicem puncti; eius umbra, quamuis magna, exiguam admodum cœli partem offuscare potest; ac propterea à propinquis partibus fieri reflexionem, quam diximus. Lumen etenim ad omne punctum diffunditur. Illud quoque attentè considerandum est: Cum cœleste corpus diaphanum sit & perspicuum, ægrè ab eo lumen reflecti posse. præterea mirum est cur non oculis dispiciamus in obscurissimis noctibus uel exiguam quandã imaginem reflexionis huius. Qua de re dicere cogemur non lumen, sed aliam quandam qualitatem reflecti; cuius vi fiat maris æstus. Nobis in hac parte satis fuerit dubitasse: cum ad hanc diem nullam causam inuenerimus, neque acceperimus ab alijs proditam, quæ animum nostrum impleat. Illud etiam ad hanc diem ignoramus; cur scilicet in mari Tyrrheno, neque apud Ligures, neque apud Gallos Narbonensis prouinciæ incolas, atque apud Barchinonẽ in Celtiberia, ut alios omittam, nullus vnquam maris æstus sentiatur; cum tamen & in mari Oceano maximi fiant æstus, & in nonnullis locis maris Mediterranei, ut in sinu Adriatico, euidentes sint. Verùm, (ut negotium totum hoc de maris æstu expediamus) duo recensenda restant, quæ digna notatu esse sciam. Aestum maris pendere à luna omnibus propemodum cõpertum est. Cæterum nonnihil etiam sol facit ad concitandum maris hunc æstum: quod singulis quibusque mensibus obseruamus in quadratis lunæ. Nam cum post plenilunium nonaginta gradibus ad solem luna accesserit; necesse est eodem temporis vestigio lunam ab orientis puncto in horizonte, eo recto quem constituimus, ascendere ad meridianum; solemque à puncto mediæ noctis uersus orientem descendere, ut ita dicam: sicque deinceps eadem propè ratione post lunæ coitum, cum luna ab oriente eodem puncto ascendit ad meridianum circulum, sol à meridiano descendit uersus occasum. quo tempore, bis inquam singulis mensibus, exploratum Venetis omnibus est, uel nullos fieri æstus, uel incertos quosdam. Ex quo quiuis facilè conijcere potest, solem etiam nonnihil operari ad cõcitandum & sedandum maris æstum. Aliud scitu dignum reor esse, æstum maris incipere ab eius fundo, ac subinde ferri uersus superficiem. Hanc rem ego facili coniectura deprehendi ex nostris nautis, & ijs qui obseruant ostium portus nostri; vbi ædificatæ sunt duæ turres illæ, quas duo Castella uocamus. obseruant hi quotidie, cum æstu mare intumescit, influitque per illud ostium in hæc nostra æstuaria, post sex circiter horas adhuc aqua maris in nostra æstuaria influente, qui motus est crescentis æstus, aquam tamen iuxta turrium muros demitti, ac iam per semipedem ferè aut paulominus aquam decreuisse, antequam incipiat refluere, ac in mare ex æstuarijs retrocedere. Cum ergo simul decrescat, & superior maris pars oculis subiecta influat, nulli dubium esse potest, quin principium recessus & constipationis aquæ sit in fundo. Hactenus dixisse nobis sufficiat de elemento aquæ. Nam cur aqua semper ex Bosphoro & Hellesponto defluat, nunquam refluat: omnes sciunt fieri ex copia fluuiorum, qui in pontum influunt. Nunc ad terram postremam omnium descendamus.

A ſcendamus. Terra infimo mundi loco in centro inquam ſita grauisſima eſt; in qua nullum ſit leuitatis veſtigium. Sicca quoque eſt & frigida, maximeque omnium conſtipata & denſa. ſicuti enim raritas ignis maxima eſt omnium; ita terræ denſitas eſt ſumma. Item natura eſt neque lucida neque diaphana, ſed maximè omnium opaca & imperuia lumini: necnon maximè omnium eſt inepta ad motum lationemque omnem. Vnde ſemper immobilis perſeuerat. Terram puram, neque aliena qualitate affectam, neque immixtam alienis corporibus inueniri poſſe iuxta mundi centrum, ſicut ignem purum iuxta cœli concauum, facilè nobis perſuadere poſſumus. Nam cum pars ea terræ nullum corpus contrarium attingat, à quo affici queat, cuique
B poſſit immiſceri, & ibi maximè ſit conſtipata & imperuia; non eſt mirum, ſi diuturno tempore ibidem pura & intacta perſeuerat. ſemper enim rem corruptibilem immortalem perſeuerare impoſſibile eſt. Propterea credendum eſt maxima vi terræmotuum, huiusque generis accidentium, ut omittam cœleſtes radios & vim cœleſtis qualitatis, interdum fieri, ut alieni corporis vis ad centrum uſque perducatur; à qua partes illæ afficiantur, affectæque & è loco moueantur, alijs ſuccedentibus; & demum corrumpantur. Verùm poſt ingentia temporum interualla hæc fieri cenſendum eſt. Terra igitur iuxta centrum conſtipata pura eſt, ideoque proportione quadam reſpondet igni; grauisſimum ſcilicet leuisſimo. Supra has terræ partes, quæ centro propinquæ ſunt, quicquid reliquum eſt terræ, plurimum aquæ admixtum ha-
C bet, nonnihilque aeris. Nam & maria intra terræ oras continentur; & ſub terra maximæ ſunt ſpecus longè lateque diffuſæ, aqua & aere plenæ; adeo ut maxima terræ pars ſupra aquas emineat. Quod ab optimo ſapientisſimoque rerum omnium opifice factum eſſe iure quilibet exiſtimare poteſt, ob ſalutem animalium omnium perfectorum; quæ ob ſpirandi neceſsitatem, naturæque eorum qualitatem, neque uiuere, neque ali, neque generari poſſent. Etenim quamuis, ſi per ſe naturam ſpectes elemẽtorum grauium & leuium, terra omnis vndiq; aquis obruta circunfuſaq; eſſe deberet: ſicuti omni ex parte aer aquas ambit, aeremq; ignis, itemq; igneum elementum corpus æthereum: Nihilominus ratione finis ad conſeruationẽ ſcilicet animalium perfectorum, factum eſt à natura, præter horum corporum nixum; ut terræ hæc ſu-
D perficies emineat. Quemadmodum in paruo mundo, animali inquam, multa conſiſtunt præter naturam materiæ, ratione finis. Vt ſinciput os durisſimum & maximè terreum, ac propterea graue, poſitum in ſuprema parte hominis. Cæterùm præter hanc rationem à fine ſumptam, alia etiam (vt reor) non incommodè adduci poteſt. Etenim cùm ſolis, Lunæ, cæterorumque omnium ſyderum radij, quin potius vniuerſi cœli lumina in unum cogantur in hoc mundi centro, ubi terram aqua attingit; nimirum neceſſum eſt vi caloris ſyderum fieri quandam terræ & aquæ mixtionem; ac quadam terrei elementi fermentatione exteriorem hanc terræ partem rareſcere & intumeſcere: quod quotidie fieri cernimus in panis confectione a piſtoribus fermento appoſito. Quin omnis ratio colendorum agrorum ad hoc præcipuè ſpectat;

ut

vt arationibus, ſtercorationibus, paſtinationibusque terra fermentet, ramque efficiat, ac peruiam aeri, aquæ, radijs ſolaribus, alijsque huiuſmodi: vt horum omnium mixtione & opera ali,generarique ualeant fruges & plantæ.Igitur vi caloris ſyderum tumefacta terra aquæ immixta,aqueoque humore & terreis partibus in vapores & exhalationes reſolutis impulſa eſt vndique ſuperficies terræ in exteriorem partem, adeo vt in plurimis locis aquæ emineat,& ingentes ſpecus intra ſe habeat,aqua & aere plenas. Itaque rationi finis accommodata fuit natura & ſitus cauſarum agentium, quod ſemper natura ſagacisſimè facit. Nullus nanq; mihi perſuaſerit quorundam ſententiam; qui aquæ marisque ſuperficiem eſſe terra eminentiorem, vique quadã diuina cõtineri aquas ne terram vndique obruant. Nam & ſuadet ratio,nihil violentum eſſe poſſe perpetuum:& ſenſus teſtatur,cum vndique flumina defluant in mare, proculdubio mare depresſius eſſe ſuperficie hac terræ, quam colimus. His ergo de cauſis terra mari eminet; & ſi alia quadam ratione dici poſſet aquam circunquaque terram ambire. Nam cum aer hic, quem colimus, omni ex parte ſemper innumeris vaporibus plenus ſit; vapor verò ſit aquæ diſgregatio:nimirum hoc pacto hæc quoq; terræ ſuperficies, quam maria non tegunt,ambitur aquis, id eſt,vaporibus qui ſunt aqua diſgregata & rarior effecta. Ex hoc facilè etiam diluere ualemus aliam quæſtionem. Cum enim ea debeat eſſe inter elementa proportio, ut æqualia ſint ſecundum materiam, aqua autem ſit longè rarior terra; vtique elementum aqueum longè maius eſſe debet terra. Attamen cum noſtris temporibus ex Hiſpanorum nauigationibus compertum ſit vndequaque à terra Oceanum ambiri; liquidò apparet terram non ſolùm non eſſe aqua minorem in ea,quam diximus,proportione; ſed fortaſſe maiorem:quo ſit, ut rectè dixerimus in mari minimè contineri omnem aquarum copiam, ſed infra terram in maximis illis ſpecubus maximam vim aquæ contineri. Item uniuerſam hanc, quam incolimus, terram, quæ tot fontibus, tot fluminibus rigatur, quæ vbique ueſtitur herbis & plantis, aqua plenam eſſe veluti ſpongiam quandam: Præterea uniuerſus hic aer plenus vaporibus eſt, unde Homerus cecinit (vt bis ſuperius diximus) fluuium Oceanum vndique terram circunfluere. Propterea facilè nobis perſuadere poſſumus, ſi omnis hæc aquæ copia in unum colligeretur, aquam longè maiorem terra futuram eſſe; pulchreque ſeruari eam proportionem inter hæc duo elementa,qua mundus perdurare queat. Terra hæc omnis, quæ diuina prouidentia ac coitione ſyderum in hoc centro ſuper aquas eminet, eſt inſtar animalis conſtituta, ut mater omnium mixtorum, ac præcipuè uiuentium, eſſe queat. Nam & dulci aqua plena eſt, ut animal ſanguine: qui ut per venas diductus totum corpus alit, ita aqueus humor per fontes, per flumina, terræque fiſtulas ac meatus minimos uniuerſam hanc terram rigat & alit. Et quemadmodum animalis corpus vbique fouetur ſpiritu; ſic hæc terra plurimum intra ſe continet ætherei vaporis, & igneæ exhalationis; quibus immixta & generare & nutrimentum præſtare omnibus poteſt. Aer quippe ſponte ſubit meatus terræ,

cum

A cùm ei aditus patet. Nam, ut suprà ostendimus, aër facilè trahitur inferius: natura enim pronior est ad grauitatem, quàm ad leuitatem. Itemque ignea pars vapori immixta deorsum in terram fertur. necnon vi solis & syderum è terra generatur exhalatio ignea. Quinetiam in subterraneis specubus flantes venti vehementiori motu accenduntur, flammasque concipiunt, quæ à pluribus terræ locis erumpunt; ut ex Aetna Siciliæ monte, & ex insulis Aeolijs. hinc fontes calidi scaturiunt è terra, quorum aqua iter facit per loca ignita, terramque sulphuream. Habet etiam uniuersa hæc terra habitabilis ossa sua in vicem animalis; quibus substentata non facilè dehiscit: Montes scilicet ferè continuos; qui (vt arbitror) mira quadam

B naturæ prouidentia & arte effecti sunt, tum ut substentent terram, tum ut ex eis profluant flumina, quæ maximam utilitatem præstant omnibus, quæ ex terra oriuntur & aluntur, usibusque humanis plurimum inseruiunt. Causas uerò & materiam, ex quibus montes constituti sunt, non quæremus longius. Etenim fingamus uel nunc primũ ortum esse inferiorem hunc mundum, uel illius partem aliquam. Nam quamuis Peripateticorum sententia mundus perpetuus est; eius tamen partes vicissim oriuntur & occidunt. Eleuetur ergo ea, quam diximus, ratione vi syderum calorisque concepti pars terræ aliqua, seu tota hæc habitabilis terra, ex aquisque prodeat: nulli dubium esse debet, quin inæquali superficie tota prodeat. Etenim vniformis hæc species cœlestibus conuenit non ter-

C restribus; in quibus multum est priuationis & multitudinis. In superficie ergo inæquali nonnullæ partes depressiores erunt, aliæ eminentiores: quod ita esse experientia deprehendunt, qui terram peruagantur. Nam præter valles & colles, accliuia & decliuia sola, vnaquæque continens terra inter duo maria sita medio sui plurimum adsurgit, sensim uerò vtrinque uersus maria demittitur. Hoc ego animaduerti ita esse & in Germania, & in Hispania. Nam Venetijs profectus, cùm à mari hoc nostro Adriatico iter facerem in Germaniam, vtique sensu percepi ex modo itinerum usque ad eam planitiem, in qua sita est Augusta Vindelicorum, terram accliuem esse: Indè profectus Belgicam versus animaduerti sensim terram demitti, humilioremque fieri ad Oceanum vsque. Idem obseruaui in Hi-

D spania, cùm ex Toleto ciuitate in medio continentis illius sita Venetias redirem defunctus legatione pro nostra Republica apud Cæsarem. nam deprehendi in medio continentem illam eminentiorem esse, quàm campi sint Cathelaunici & Barchinon ciuitas. Cùm ergo ita res se habeat, illæ terræ partes, quæ alijs eminentiores prodiere, aqua vdæ, ac intra se concipientes terrestris exhalationis copiam vi caloris concoctæ tandem actione ac vi frigidi aeris concrescent in lapidem & saxa: ut nunc omittam cœlestem vim, quæ prima effectrix est omnium mixtorum corporum, commodèque dici posset esse similis caloris animæ nutritiuæ; qui cibi partem conuertit in ossa, partem in carnem, in neruos, cartilaginesque partem: ut ex omnibus sui partibus integrum animal constet. Huius ergo generis

D cau-

causæ sunt montium effectrices: qui paulatim minuuntur vi imbrium & uentorũ; vicissimque appositione materiæ, quæ apta est in saxa conuerti, augentur: ut in lapidicinis compluribus est obseruatum. nam & in fontibus lacubusque nonnullis, & in certis terræ locis comperimus hanc vim esse ad generandos lapides. Hactenus de montibus. Verùm sicuti vi caloris terra fermentatur, montesque & insulæ oriuntur impulsu eiusdem impetus: sic contrà aliquibus in locis terra concussa disrumpitur, ac repente prouinciæ interdum non exiguæ, vrbesque cum populis demerguntur. De Athalanta insula vastæ magnitudinis refert Plato in Critia; quòd concussa maximo terræ motu obruta est, ac forsan mari Atlantico nomen dedit. Insulas quoque nonnullas subitò è mari natas prodijsse memoriæ proditum est; contraque vicissim alias submersas. quam ob causam nihil perpetuum in terra perseuerat; sed omnia commutantur: ut omittam diluuia, conflagrationesque prouinciarum, seu vi imbrium ignisve ex oris supernis demissi, ob quempiam tumultum & vim in eis regionibus ignem deorsum impellentes; seu etiam igne è terra prodeunte, aut aquarum copia impetu quodam è mari delata in terram, siue fluminibus crescentibus obstructis eorum ostijs, aut terra disrupta aquam eructante. Sicuti hac tempestate apud Valentiam accidisse accepimus, dum essemus in Hispania. Nam improuisa quadam & occulta vi cœlo sereno confestim nullis sentientibus maxima aquarum copia, quæ ingentes fluuios superaret, è continenti delata eam vrbem versus: nisi clausis portis & obicibus oppositis iter in mare diuertisset; magnam ciuitati calamitatem intulisset. Nullusque vnquam comprehendere ualuit vndenam tam magna aquarum vis eruperit. Nos credimus, alijque plurimi rerum naturæ periti, eam aquarum vim erupisse è quopiam specu subterraneo terra dehiscente, ac confestim post eam vim, qua & terra hiatum fecit, & aqua erupit, iterum restituta in eandem speciem. Hæc de terra in vniuersum sint dicta. De habitabili nunc pauca quædam addemus, quæ pertinent ad climata habitationi commoda incommodave. Aristoteles antiquioresque auctores omnes censuère, totam eam terræ zonam, quæ subiecta est polo, eique propinquat; inhabitabilem esse ob nimium frigus geluque continuum: quoniam maximè omnium à sole distat, radijsque adeo obliquis sol eam attingit; ut nihil ferè virium habeant ad generandum faciendumve calorem. Contrà arbitrati sunt uniuersam eam terræ zonam, quæ subiacet æquinoctiali circulo, & à tropicis includitur, torridam esse, & ob nimios æstus inhabitabilem: quoniam sol directis aut parum obliquis radijs uniuersam eam partem illustrat. Inter has mediam temperatam, & habitationi idoneam posuere zonam, nostram inquam habitabilem. Rationi hac in re sensus attestari uidebatur. Nam si iter feceris Septentrionem versus, semper adibis regiones magis ac subinde magis frigidas, quanto magis ad Septentrionem accesseris: adeo ut postremæ illa tempestate cognitæ triginta & septem gradibus distantes à polo vix habitari conspicerentur ob frigoris intemperiem. Sic contrà, si æqui-

A noctialem versus proficiscceris, semper occurrent tibi regiones magis ac magis calidæ, tantoque feruentiores, quanto magis accesseris ad tropicum Cancri, iuxta quem in Africa comperies Aethiopas & Troglodytas habitare sub terra in fossas & cauernas, ob nimios æstus. Quo argumento sibi facilè persuaserunt ultra hos terminos esse terræ zonas inhabitabiles, ob nimium frigus alteram, alteram uerò ob ingentes feruores. Pari ratione versus polum antarcticum posuere inhabitabilem regionem ob ingentes algores; ac deinceps temperatam zonam pertinentem ferè ad tropicum vsque Capricorni. In nostra autem habitabili zona Aristoteles existimauit quartum Clima esse omnium temperatissimum, sub quo est magna Græciæ pars. Hæc antiquio-
B rum sententia fuit. Auicennas vir summus hac in parte ab Aristotele dissentit: existimauit enim ad feruorem & æstum regionis non tantùm facere directionem radiorum solis, quantùm nimiam moram solis. Quamobrem cùm circa tropicos sol diutius moretur propter obliquitatem & flexum zodiaci; in æquinoctiali uerò circulo vix (vt ita dicam) momento temporis perseueret, sed confestim ulterius progrediatur: existimauit Auicenna sub æquinoctiali circulo esse habitationem non inhabitabilem, propter nimium calorem: quin potius omnium temperatissimã, & maximè idoneam hominum habitationi, ob eam causam quòd ibi est perpetuũ æquinoctium. Hanc Auicennæ positionem Auerrois eius viri laudis æmulus, acerrimusque infectator, plurimis rationibus conatur euertere in ea paraphrasi, quam edidit in
C Metheora Aristotelis. Inquit enim: Cum nullus diffiteri queat, quin directio radiorum solis calorem maximũ faciat; itemq; sensu & experimento cõpertum sit post solstitium plurimis diebus maiores fieri æstus, quàm in ipso solstitio, eo quòd aer iam concepto in se calore citius & vehementius inflammatur à sole etiam magis distante, quàm in solstitio. His ita constitutis putauit Auerrois liquidò patere posse, sub æquinoctiali circulo esse æstus intolerabiles. Nam sol in æquinoctijs perpendiculares radios iacit, ac propterea magnos calores cit: deinde iam feruefactus aer, quamuis sol per viginti quatuor ferè gradus recedat, & non amplius maiores æstus concipit. Post quos nõ subit autumnus & hyems, ut apud nos; sed iterum sol incipit accedere ad eorũ verticem, quamobrem augetur potius æstus, quàm imminuatur; donec
D iterum radij redeant ad perpendicularem lineam: quem continuum modum motus cùm semper sol seruet, nimirum sequitur sub æquinoctiali circulo esse æstuantem regionem. Hæc Auerrois. Hanc quæstionem, quæ multis iam annis uersata est inter maximos philosophos, nostris temporibus experientia dissoluit. Nam ex hac noua Hispanorum ac præcipuè Lusitanorum nauigatione compertum esse sub circulo æquinoctiali & inter tropicos habitationem esse, innumerasque gentes ea loca incolere subfuscas, non omnino atras ut Aethiopes sunt. Quin sub eo circulo, sub quo in Africa inueniuntur Aethiopes, nusquam locorum sub eodem circulo Aethiopes omnino inuenti sunt. Ergo sub æquinoctiali circulo est habitatio, quod nemo negare potest. Non tamen temperatissima omnium,

ut putauit Auicenna: quod ex colore atque ex operationibus earum gentiũ, E quæ incolæ ſunt eorum locorum, facilè conijci poteſt. Nã & imbelles ſunt, & timidi, neque ingenij dotibus cum Græcis conferendi; qui incolunt quartum clima. Sub tropicis uerò ſunt regiones feruentiores, quàm ſub æquinoctiali, non tamen inhabitabiles, præter ſolitudines Africæ arena plenas; in quibus (ne vacuæ omnino ſint) incolunt Aethiopes & Troglodytæ. Ex his ſenſu atque experientia compertis poſſumus commodè rationem reddere, cur ſub æquinoctiali ſit habitatio; cùm tamen ſolis radij ita perpendiculares ſint bis ſingulis quibuſque annis. Etenim hoc incommodum ex perpendicularibus radijs illatum illis regionibus reſarciunt, nulla ferè mora ſolis in circulo æquinoctiali, directus enim ibi zodiacus eſt, non flexus vt in tropicis: F Item noctes cõtinuis temporibus horarum duodecim; ac poſtremo receſſus ſolis ab eorũ horizonte qui præceps deſcendit, ac rectà fertur ſub pedes eorum populorum. Contrà ſub tropicis iuxtaque tropicos mora ſolis ob flexum zodiaci longiores dies æſtiui, nec tam magnus deſcenſus ſolis ſub horizonte faciunt æſtatem feruentiorem, quàm ſub æquinoctiali. De Aethiopibus verò cur in Africa tantum inueniantur & nuſquam alibi, illud puto eſſe in cauſa, quòd præcipuum reor eſſe ad cõmoditatem, incommoditatemque regionum omnium: qualitas ſcilicet & conditio ſubiectæ telluris; an ſcilicet ſit plana, uel frequens montibus: an rigetur fluminibus, an contrà arida ſit: an ſaxea, an arenoſa uel pinguis ſoli. Etenim omnia hæc ſummopere faciunt ad regionis temperiem intemperiemve. Illud quoque nõ omittendum, qui- G buſnam ventorum flatibus ſit expoſita, vnde ferantur venti, quibus perflatur: an ſcilicet à locis vliginoſis, an à feruentibus uel à frigidis. Hæc vſqueadeo immutant totam rationem habitationum, vt interdum comperias propinquas inter ſe terras ſub eadem plaga cœli ſitas, quarum altera calida ſit, altera frigida: ſalubris una, altera morboſa. ob hanc cauſam fit (vt reor ego) vt in Lybia, ubi maxima eſt planities arenoſa, nulli uerò fontes, ea loca maximum concipiant à ſole calorem, vicisſimque aerem calefaciant: vnde immutetur complexio hominum eas regiones incolentium, efficianturq; Aethiopes. In alijs uerò locis tropico ſubiectis, aut vicinis, irriguis fontibus, montibus frequentibus, & ſolo vliginoſo, id non item fiat; ibiq; naſcantur homines fuſci, non tamen Aethiopes. Mirum namque quantum in generatione rerum om- H nium faciant materia, cæteræque cauſæ proximæ, quæ ſunt ſub cœlo. Quamobrem plerunque euenit, ut qui ex cauſis tantùm cœleſtibus rationes harum rerum mortalium contemplari uoluerit, nõ habita ratione materiæ, cæterarumq; cauſarũ mortaliũ, quæ ſæpenumero euariãt, facilè labatur, plurimumque erret. Sicuti ergo cauſa cœleſtis nõ eſt omittẽda, ita nõ ſunt negligendæ aliæ cauſæ, & qualitates materiæ ſubiectæ in rationibus rerũ mortalium contemplandis. qui contẽplandi modus, cùm ab Aſtrologia diuinatrice omnino dimittatur; liquidò patet uniuerſam eam artem ueracem eſſe non poſſe. De quatuor igitur elemẽtis, quatenus ex eis mũdus hic inferior cõſtituitur, ſatis dictũ eſſe reor, pro modo huius opuſculi, quod inſtituimus; ideo finẽ faciam.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER TERTIVS.

B EA ratione à sapientissimo optimoque rerum omnium principio sub æthereo globo mundus hic inferior est constitutus; ut elementa, quæ illum componerent, ea temperatura inuicem commisceri valerent, vt ex eis omnia corpora mixta generari possent. Ideo statim in exordio huius operis proposuimus nonnulla esse elementa compositionis, vt sunt literæ dictionum orationumque elementa: alia verò esse elementa mixtionis, vt acetum & mel elementa sunt oxymellis. Vtriusque generis elementa sunt hæc mundum constituentia corpora, de quibus tracta-
C re instituimus. Postquàm ergo de eis egimus, prout cõponunt & constituunt hoc vniuersum: reliquus nobis tractatus est de hisce elementis, quatenus sunt principia constituentia cuiusque generis mixta. Aggrediamur ergo, primumque dicamus, Elementum vnum tantum esse, ex quo mixta omnia corpora generentur, impossibile esse, ratione euidentissima demonstrari. Nam si vnum tantum esset elementum, inueniri non posset corpus ei contrarium: nullum nanque aliud corpus esse præter hoc simplex elementum fingere possemus; quod ei esset contrarium: neque etiam in elemento ipso contrarium quippiam esse potest. Etenim (vt in libro primo ostendimus) elementum corpus simplex est & vniforme: nihil igitur vni illi elemento esset contrarium: quare neque alterari, neque aliqua in parte immutari pos-
D set. Ex quibus sequitur nullum posse effici ex eo mixtum corpus: quin potius sequitur omnia esse vnum; quemadmodum Melissus dicere consueuerat; quamuis multa & innumera esse uiderentur. Cùm ergo vnum elementum esse non possit, plura sunt ergo elementa. Quot autem sint, Aristoteles in secundo libro de generatione acutissima simul verissimaque ratione inuestigat. Etenim elementa ob eam causam conficiunt mixta omnia, quoniam inuicẽ immutãtur & alterantur. Omnis autẽ alteratio pendet ex qualitatibus primis sibi inuicẽ cõtrarijs. Nã secundæ qualitates pendent à primis, sicuti à principijs. Primæ qualitates sunt tactu perceptibiles, maximeq; omniũ actiuæ. Huius generis qualitates quatuor sunt: caliditas scilicet, frigiditas, humiditas, & siccitas. cũ igitur sit impossibile aliquod corpus inueniri, in quo vna

D iij tan-

tantum ſit harum qualitas, opus eſt ad omnes mixtiones faciẽdas quodlibet E horum elementorum à quolibet pati & immutari poſſe. Senſus item hoc atteſtatur. Nunquam etenim viſum eſt corpus calidum, nullo tamen pacto humidum ſiccumve: aut frigidum, neque humidum neque aridum. Sic de ſiccitate & humiditate ſenſu comprehendes; neutram earum diſiunctam eſſe à caliditate frigiditateve. Ex coniunctionibus harum qualitatum primarum & ſimplicium inueniri commodè poteſt numerus elementorum componentium mixta corpora omnia. Hæ verò quatuor qualitates ſex coniunctionibus cogitatione inuicem componi poſſunt; quarum duas impoſsibile eſt eſſe in rerũ natura. quî enim fieri poteſt ut ſumma caliditas ſit cum ſumma frigiditate? aut ſumma humiditas cum ſumma ſiccitate? nequeunt enim con F traria ſimul eſſe in eodem ſubiecto corpore. Quòd ſi has qualitates ſumpſeris non ſummas, vt.ſ. vnum idemque corpus & caliditatis partem & frigiditatis portionem obtineat: iam corpus illud non amplius ſimplex, ſed mixtum eſt. in corpore namque ſimplici, ſimplices & puras qualitates eſſe oportet, non immixtas & impuras. Reſtant ergo quatuor copulationes, caliditatis inquam & humiditatis; item caliditatis & ſiccitatis; frigiditatis & humiditatis; item frigiditatis & ſiccitatis. Quatuor ergo elementa erunt. Hoc, quod ratio perſuadet, ſenſus teſtatur. Nam ignis, aer, aqua, & terra, quæ communi omnium conſenſu ſunt elementa mixtorũ omnium, hiſce qualitatibus affecta ſunt, in hunc modum coniunctis. Ignis namque calidiſsimus eſt & ſicciſſimus. Aer item calidiſsimus & maximè humidus. Aqua frigidiſsima eſt, G ſummeque humida. Terra ſua natura frigidiſsima eſt & ſicciſsima. Verùm antequam accedamus ad tractationem mixtionis horum elementorũ; ut recto ordine perſcrutatio diſciplinaque noſtra procedat; quædam prius in vniuerſum de elementis, & qualitatibus his primis dicemus; quæ ad tractationem hanc plurimum faciunt: ſigillatim deinde de natura harum primarum qualitatum, necnon ſigillatim de quatuor elementis ea dicemus, quæ ſi quis ignoret, mixtionis rationẽ probè intelligere nõ poterit. Primum ergo quod de qualitatibus primis uenire in dubium poteſt, illud eſt: An ſcilicet qualitates hæ primæ ſint elementorum ſubſtantiæ & naturæ & formæ, per quas elementa ſint; vt Alexander Aphrodiſeus illuſtris auctor in ſcholis Peripateticorum opinatus eſt. Paucis huic quæſtioni reſpondemus, qualitates has H primas, ſubſtantiales formas & naturas elementorum eſſe non poſſe. Nam nulla ſubſtantia eſt ſenſibilis per ſe, vt dicit Philoſophus in ſecundo de Anima. Nulli autem dubium eſt, quin hæ primæ qualitates ſint perceptibiles tactui & ſenſibiles: ſubſtantiæ ergo eſſe nequeunt. Item cùm vnumquodque elementum ſimplex duas habeat qualitates, (vt diximus) vel ergo vna tantùm earum erit forma ſubſtantialis, & altera qualitas & accidens; aut vtraque erit elementi forma. Si unam tantùm dixeris eſſe formam, & alteram accidens: ſtatim apparet figmentum id eſſe. Cur etenim eadem ratione altera quoque non erit qualitas? Item cùm quatuor ſint elementa, neceſſe erit vnumquodque eorum vnam ſibi qualitatem vin-

A dicare, vt substantiam & naturam: at quî fieri potest? vt, verbi gratia, siccitas sit natura terræ eiusque substantia, eadem tamen siccitas pura & immixta in igne sit accidens: sic caliditas in igne substantia, in aere qualitas. Amplius, si ex terra generetur ignis, frigiditas tantùm pellitur, siccitas remanet: forma ergo terræ substantialis remanebit. Quo pacto terra ignis esse poterit? Quòd si dixeris vtramque qualitatem esse elementi substantiam, nimirum vnamquanque formam & actum suum esse consequitur: vtranque igitur harum qualitatum suum esse substantiale consequetur. At cùm esse & vnum dicant eandem naturam, vnumquodque elementum erit non vna, sed duæ substantiæ: vnaque & eadem materiæ portio erit, atque existet per duo B esse: quod omnium maximè est impossibile. iureque equidem ineptus haberi possem, si vellem in hoc ostendendo diutius immorari. Vnumquodque igitur elementum corpus est simplex, compositum ex materia simplici & forma maximè simplici; habetque suam grauitatem & leuitatem; quibus mouetur ad locum natura sibi debitum, & in eo quiescit: habet item duas qualitates primas; quarum vi agit & patitur, generatur, corrumpitur, & mixtionem facit mixtorum omnium. hoc in loco illud non est prætereundum, qualitates has primas esse in elementis simplicibus intensissimas, & secundum omnem earum latitudinem, non tamen secundum omnem agendi vim. Etenim si in elemento quopiam aliqua earum remissa esset, uel ergo hoc contingeret ob mixtionem qualitatis contrariæ, vel absque vlla contra- C rij mixtione. Sicuti contingit in lumine, quod remissius est interdum, nullum tamen contrarium habet. Si prius dixeris; statim sequitur corpus illud simplex non esse: non enim in puro simplici elemento quæpiam mixtio esse potest. Si secundum dixeris; id contingit primo absurdum, quòd in qualitatibus primis habentibus contrarium ponitur remissio absque mixtione contrarij, quod etiam in secundis Arist. negat: inquit enim in Topicorum libro tertio: Albius est id, quod est nigro impermixtius. Et Galenus in libro complexionum in compluribus locis. Deinde, si verbi gratia ignis propinquet aeri, vtique cùm caliditas ignis sit summa, aeris uerò remissa, ignis aerem calefaciet in momento temporis. Nam ubi non est contrarietas, nequit esse resistentia: & ubi non est resistentia, non potest esse motus continuus, D & quantus: ut suprà diximus, dum loqueremur de motu elementorum in uacuo. Calefactio autem omnis, alteratio est. Nam in tertia specie qualitatis est motus alterationis: alteratio ergo quæpiam erit in momento temporis. Amplius, calefactus aer ab igne ad summum vsque gradum erit'ne purus aer, an impurus? Impurus dici non potest, nulla etenim in eo est qualitatum mixtio. Purus ergo aer erit summè calidus. Amplius, si ex aere & terra corrupta humiditate aeris, & terræ frigiditate, fiat ignis, ut dixit philosophus in secundo lib. de generatione, & corruptione; erit'ne caliditas ea summa? diffiteri non potes; quoniam est ignea: at ea erat in aere corrupto. in aere igitur est summa caliditas. Quòd si quæris, cur aer non ita calefaciat vt ignis: Dicimus hoc fieri ob humiditatem adiunctam, quæ caliditatem obtundit,

& ficcitatem igneam, quæ calorem acuit. Sed de hoc latius infrà. Cæterum, quoniam mixta corpora fiunt ex elementis, in quibus oftendimus effe fubftantiales formas; & præterea qualitates primas præter grauitatem & leuitatem: confeftim quæftio infurgit, An fcilicet, cùm ex elementis mixtione quapiam fuerit corpus mixtum generatum, formæ fubftantiales elementorum, & qualitates primæ remaneant in eo mixto corpore, an potius tum formæ, tum qualitates primæ corrumpantur. Ac demum quo'nam pacto fint in mixto? Auicenna vir fummus, ut Auerrois refert in libro tertio de cœlo, quoniam elementa funt mixtorum materia, arbitratus eft in mixto corpore elementa effe in actu perfecto, quantum attinet ad formas fubftantiales: neque in formis illis fieri mixtionem; fed elementa inuicem mifceri ob primas qualitates, illifque mutua actione redactis ad temperaturam; quæ complexioni cuiufdam corporis mixti conueniat, generari mixtum illud corpus. Hæc viri alioqui magni pofitio euidentisfima ratione confutatur. Nam fi in actu perfecto formæ fubftantiales elementorum remanent in mixto corpore, vtique fieri non poffet, ut in eo mixto alia effet forma fubftantiæ præter illas. Quicquid enim aduenit enti & fubftantiæ in actu per fe exiftenti, accidens eft, non fubftantia. Nifi vellemus concedere unum, idemque corpus habere duplex effe; ac propterea non effe unum. Itaque fequitur ex pofitione Auicennæ, mixta corpora omnia non effe una, nifi ob complexionem & fecundum accidens; abfolutè uerò & fimpliciter vnumquodque mixtum effe plures fubftantias; non autem unam. Quamobrem beatus Thomas vir doctisfimus, omnesque ferè Latini fenferunt in mixtis corporibus non remanere formas elementorum in actu; fed tantùm in potentia & virtute (vt fic dicam.) Eft ergo horum fententia, in vno quoque mixto corpore, terra eft, aqua, itemque aer & ignis; non tamen actu. Nam in mixto nullius elementorum eft forma & fubftantia, fed potentia & virtute: quoniam forma cuiufque mixti, pro eius temperie continet vim & perfectionem omnium elementorum. Hæc fententia licet non posfit improbari ratione ita euidenti, quemadmodum Auicennæ pofitio: non tamen omnino fatiffacit rationi mixtionis, & definitioni elementi; quam in fronte huius opufculi pofuimus. Etenim ea, ex quibus componitur mixtum, materia quædam funt mixti illius corporis. Materia verò differt à contrario & à priuatione; quia materia remanet poft generationem factam: contrarium uerò & priuatio non remanent. Qui ergo dicit, quòd formæ & fubftantiæ elementorū fecundum fuum effe omnino non remanent, fed omnino pereunt, videtur auferre rationem & naturam mifcibilium; ac potius facere mifcibilia contraria quædam; ex quibus mixtum generetur, quàm vllam materiam mixtorum. Præterea elementum id effe diximus, ex quo fit aliquid, cùm infit. Quo igitur pacto elementum erit, fi omnino fecundum fui effe nō infit? Amplius, mixtum omne diffolui poteft in elementa, ex quibus eft mixtum: atqui quomodo diffolui in ea poterit, fi in ipfo omnino non fint? eaque mutatio fi fiat, diffolutio appellari non poterit: fed mixti corruptio, & elementorum generatio. Iccirco

E F G H

reor

A reor ego Auerrois de hac re sententiam magis uerisimilem esse, rationique magis consentaneam. Inquit is auctor in tertio libro de cœlo, Formas elementorum esse formarum omnium substantialium imperfectissimas: ideoque plurimum recedere à natura substantiæ, & accedere ad naturam accidentium: ex quo fieri, ut more accidentium frangi, imminui, & remitti queant; rursusque si contingat, intendi & fieri perfectiores. Sicuti conspicimus calidum intensius & remissius; item frigidũ magis minusve fieri. Cùm ergo more accidentium possint formæ elementorũ frangi, & minui; vtique, quamuis destituantur per certam imminutionem qualitatum ab esse substantiali, remanent tamen formæ illæ in quopiam actu. nam cùm ab esse substan-
B tiali recesserint, iam fiunt ita imperfectæ, ut amplius præstare nō queant materiæ, in qua sunt, esse substantiale. Itaque si, verbi gratia, ignis immutatus sit adeo, ut formam eius substantialem, esse substantiale destituat, geret forma ignis imminuta vicem accidentis; sicque igne corrupto mixtum generabitur; quod tamen iure poterat dici igneum, seu ignitum ob formam ignis ipsi inexistentem, imperfectam tamen & refractam. Quæ tamen non in eam sententiam accipi uolumus, ut scilicet fateamur dari certum quendam gradum, quo minimo consistant elementa; sub minori uerò constare non queant. Nam rei & substantiæ per se existentis daretur ultimum instans, in quo est: quod tamen falsum esse Aristoteles ostendit in octauo Physicorum. sed in bonum sensum capias uelim nostra hæc dicta, quisquis legeris ea. Imminu-
C tio uerò & infractio hæc elementorum seu formarum elementarium multis innumerisque modis fieri potest. Nam tum fit immutatione vtriusque qualitatis, tum tantum alterius. quinetiam rarefactione & condensatione, diuisione nimia, cæterisque huius generis immutationibus compluribus. Cùm ergo mutua actione passioneque elementa sic inuicem fracta fuerint, & impurata; vt nullum eorum proprium esse, per quod est, conseruare queat: tunc vi caloris proprij & cœlestis qualitatis (vt infrà dicam) conflatur forma media mixti corporis, generaturque mixtum: in quo sunt elementa in actu, non perfecto, ut posuit Auicenna; nec non corrupto, vt Latini ferè omnes Peripatetici senserunt; sed refracto, adeo vt illæ formæ vicem potius habeant accidentium quàm substantiarum. Nec illud ab hac sententia dedu-
D cere nos debet, quòd substantia magis & minus non recipit, (vt in prædicamentis dicit Philosophus) nam elementa in genere substantiæ imperfectissima sunt, acceduntque ad naturam accidentium: inde fit, vt vtriusque naturæ proprietatem referant. Nam quoniam elementorum formæ substãtiæ sunt, hoc habent quòd secundum certum & cõstitutum, quendam earum gradum dent esse simpliciter & substantiale materiæ, in qua sunt; constituuntque indiuiduum per se existens in determinata substantiæ specie. isque gradus summus est & indiuisibilis, non recipiens magis minusve. fieri nanque nullo modo potest, ut rectè inquit Diuus Thomas, ut species vlla seu differentia specifica prædicetur secundum magis & minus de indiuiduis subiectis: quod proculdubio contingeret, si forma illa, per quam materia & subiectum in spe-

in ſpecie & natura cõſtituitur,reciperet magis min'uſve.Nam ſi forma ignis, E quatenus ignem conſtituit, reciperet magis & minus; aliquis ignis eſſet magis ignis, alter uerò minus ignis. ideoque differentia ſubſtantialis non eſſet ſicuti vnitas & ſpecies, vt numeri: quod tamen Ariſtoteles docet in octauo lib. Methaphyſices. Natura enim vniuſcuiuſque rei in indiuiſibili differentia conſiſtit.Ens etenim & unum dicunt eandem naturam.Sunt ergo formæ elementorum ſubſtantiæ ſecundum gradum illum indiuiſibilem;in quo cõſtitutæ dant eſſe ſubſtantiale, & indiuiduum ſubſtantiale ſuæ ſpeciei conſtituunt. Cùm uerò ab eo indiuiſibili receſſerint per alterationem qualitatum; quia modum qualitatum habent,& naturam accidentium referunt; non penitus intereunt more ſubſtantiarum perfectarum; ſed remanent,ut acciden- F tia quædam materiam diſponentia ad receptionem formæ mixti perfectioris elementorum natura.Et hoc pacto vt elementa mixtum conſtituunt:prio ri modo ſunt ſubſtantiæ, ex quibus corruptis generatur corpus mixtum. Illud uerò, quod penè omnes Auerroi adſcribunt, ac ferè ab eo auctore exprimitur in tertio lib. de cœlo, qualitates ſcilicet primas eſſe proprias elementorum affectiones; ita quòd ad inductionem qualitatis pariter inducitur forma elementi; itemque ad remiſsionem remittatur,parique paſſu procedant formæ & qualitates hæ primæ:mihi non placet. Nam cùm vnaquæque qualitas prima duobus elementis conueniat; vtique neutrius erit propria paſsio: ſi proprium accipiatur in quarto ſignificato; quod ſcilicet omni, ſoli, & ſemper conuenit: ſed erit proprium ſuperioris cuiuſdam generis in- G nominati. At cùm genus non ſit præter generis ſpecies: vtique innominata natura generis induci non poteſt, niſi inducta forma alterius elementorum uel utriuſque. Si utriuſque dixeris,certè impoſsibile eſt ſimul duas ſubſtantias eadem ſimplicique alteratione in eadem ſubiecta materia generari: Si uerò alteram tantum dicas, vtra tandem hæc erit? Etenim ea qualitas non minus huic, quàm alteri conuenit. Quòd ſi dixeris illius elementi formam induci,quod tunc agit ea qualitate:vt puta ſi caliditate agat ignis,induci ſubinde formam ignis;ſin aer agat,aeris formam:nimirum hoc dici non poteſt. Nam interdum ex duobus extremis elemẽtis tertium medium generatur: ut Ariſt.dicit in ſecundò lib.de generatione; vt puta ſi aqua humiditate ſuperauerit ſiccitatem ignis; contrà ſi ignis caliditate ſuperauerit aquæ frigiditatẽ: H vtique fiet aer;non autem aqua aut ignis.Quo pacto igitur dici poteſt calefactione ignis inductam eſſe formã ignis; & humectatione aquæ inductam eſſe formam aquæ: ſi perfecta abſolutaque alteratione neutrum ſit generatũ, ſed tertium elemẽtum medium, aer ſcilicet. Ex his efficitur, ſi aqua pura calefiat ab igne, caliditatẽ in ea recipi, diminuique frigiditatem ad certum vſque gradum: ſub quo ſtare non poteſt forma aquæ; ad quem cùm peruenerit alteratio,uel fieri ignem, ſicque nihil prioris formæ remanere.Etenim nullum elementum poteſt eſſe,ut elementũ in altero elemento:omnia nanque eiuſdem ordinis ſunt ſimplicia, non mixta; uel fieri mixtum quoddam tertium, in quo remanet forma aquæ in gradu remiſſo,qui uariat pro natura mixti,vt accidens

A cidens quoddam in ea aquæ portione, & tunc immisceri cum aliorum formis elementorum: non enim substantiæ amplius sunt; adeo ut in portione aquæ recipiatur forma ignis, vicissimque in portione ignis forma aquæ: sicque fieri mixtionem elementorum non tantùm secundum qualitates; sed etiam secundum substantias. Itaque in primo illo momento in quo incipit esse mixtum, incipiunt etiam esse formæ elementorum, refractæ tamen pro natura mixti in vnaquaque mixti portione: ita tamen, vt vnaquæque in suæ materiæ portione longè magis inhæreat rei, in qua fixa sit, quàm in portionibus comparium elementorum. Quo fit, ut in dissolutionem mixti longè facilius unaquæque portio elementi ad naturam pristinam reuertatur, quàm B ad alienam, alterius uidelicet elementi. Postquam satis dictum puto de proposita quæstione, quo'nam pacto scilicet elementa sint in mixto corpore, quod ex eis generatur: pauca perstringenda sunt de qualitatibus primis; ex quibus conflatur complexio; secunda scilicet quædam qualitas primis proxima. De primis qualitatibus id primum inquiri debet, quod proximum atque affine est ei; quod iam peregimus de elementis. An scilicet, cùm ex quatuor primis efficiatur complexio, secunda inquam qualitas conflata ex mixtione primarum, remaneant qualitates primæ; an potius corrumpantur: & si remaneant, qu'onam pacto remaneant. Puto enim nullum ambigere qualitates primas post conflatam complexionem remanere aliquo pacto, nec omnino intercidere. Nam experimur mixta corpora; quorum vnumquodque C suam habet complexionem; calefacere, frigefacere, humectare, & exiccare pro cuiusque natura. hæ autem actiones fieri non possent, nisi in eis esset uis caloris cæterarumque primarum qualitatum. non ergo intercidunt. Verùm nonnulli arbitrantur remanere quidem in complexione qualitates primas, non tamen actu, sed virtute, ita scilicet, vt conflata complexione confestim corrumpantur qualitates omnes primæ; solaque complexio remaneat; in qua vis sit omnium qualitatum illarum: itaque complexionis vi mixta corpora agere actiones omnes primarum qualitatum. Horum positio, meo iudicio, & experimento sensus, & rationi contradicit. Etenim sensus nullus circa proprium sensibile decipitur; si & medium & organum sensus secundum naturam se habeant. Cùm ergo sensu tactus, si mixta corpora tetigerimus, D percipiamus qualitates illas primas; calorem inquam & frigus, humorem & siccitatem: uelle contrarium adstruere, assererequе nullam ibi actu esse harum qualitatum, sed uirtute tantùm: est experimento sensuique contradicere. Ratio etiam idem nobis suadet. Nam qualitates primæ sunt ueluti elementa quædam complexionis; ex illis etenim conflatur complexio, sicuti mixtum ex elementis. Inesse ergo actu oportet in complexione qualitates primas. Amplius, dispositiones, quæ faciunt materiam quamque propriam esse formæ cuiuslibet mixti, saltem in prima mixtione elementorum, sunt qualitates primæ ad certum gradum, modùmque redactæ. Dispositio uerò, quæ facit materiam propriam cuiuspiam formæ, non corrumpitur, esseve desinit adueniente forma; immò remanet & ab ea conseruatur forma in illa

mate-

materiæ portione: ita ut illa dispositione recedēte pereat forma. Igitur in pri- E
ma elementorum mixtione adueniente forma mixti remanent primæ qualitates: quamobrem remanebunt etiam cum complexione propria illi mixto. Parique ratione in aliis mixtis secundis tertijsve remanebunt. Dicendum ergo nobis est sub complexione qualibet remanere actu qualitates primas, refractas tamen inuicemque mixtas ea temperatura, quæ complexioni conueniat. His expositis nunc à nobis sigillatim agendum est primum de quatuor primis qualitatibus, deinde de quatuor elementis: eaque de ipsis paucis exponenda, quæ faciunt ad institutum mixtionum negotium. Nam si naturæ eorum omnium diligenter recteque fuerint à nobis inuestigatæ; magna nobis fundamenta iacta erunt ad superstruendam omnem tractationem F
de mixtione. Exordium sumam à caliditate; quæ omnibus iure est præferenda: quoniam longè præstantior est cæteris omnibus. Caliditas omnium primarum qualitatum præstantissima quodam modo æmulatur excellentiam cœlestis qualitatis. Nam & maximè actiua est, omnium quoque mixtorum generatrix: vtpote quæ primum sit proximumque instrumentum cœlestis uirtutis, & qualitatis: omnia etiam, quæ mixta sunt, dissoluit: adeoque cæteris primis qualitatibus præstat, vt, si conferantur caliditati, omnes habeant vicem materiæ & patientis; calor uerò sit ut efficiens causa, & ut forma. Vt autem in summa concludam: Natura caliditatis hæc est; ad agendum, omnium est efficacissima & potentissima: contrà ad resistendum, omnium maximè infirma, & imbecillis. vim caliditatis in agēdo præter rationem, quam G
tetigimus, ex ipsius perfectione & cognatione quadam ad cœlestem vim, sensu & experimento quilibet facilè experitur. Si conferatur ergo caliditas frigiditati, cæteris omnibus partibus, virtus caloris in agēdo lōgè lōgèque maior est, quàm uirtus in agendo frigiditatis. Itē uirtus actiua caliditatis superat nō tantùm uirtutē in agendo frigiditatis, sed etiam in resistendo. quo fit, ut caliditas ut quatuor, & ut tria (sumendo gradus latitudinis harum qualitatum, non gradus uirtutis, seu in agendo, seu resistendo) aget & superabit frigiditatem ut quatuor; immò fortasse etiam frigiditatē ut quinque. Quoniã uirtus actiua caliditatis superat uirtutē resistendi frigiditatis etiã maioris latitudinis, quo ad intentionem qualitatis inquam, non autem actionis, siue (ut ita dicam) actiuitatis. Hi nanque gradus differunt inter se: ut infrà ostendam. H
Caliditas, quæ tam magnæ uirtutis est in agendo, minimè tamen omnium resistit corrumpenti. hoc tum rationibus, tum experimento probatur. Etenim quiuis experitur, si fuerit uis frigiditatis superans caliditatem; dicto citius rem calidam frigefieri, confestimque caliditatem corrumpi. non item hoc uidebit in frigiditate, aliave qualitate. Mira etiam ratione hoc natura efficit. Nam cùm proportio par debeat esse in elementis, si elementum ignis, in quo præcipuè uiget calor, in resistendo non deficeret tantum, quantum superat cætera in agendo; proculdubio omnia iam conflagrassent ui ignis absumpta. Item cùm resistentia sit ex forma, quatenus est in materia; sicuti actio pendet à forma, prout est à materia absoluta: cùm caliditas sua natura

parum

A parum habeat materiei, ab eaque multum sit absoluta; iccirco meritò in agendo efficacissima est, in resistendo verò parum potens. Nã eius materia vtpote pauca & disgregata, habensque formã absolutiorem, materialem tamen citò vincitur ab agente alio, sicque facilè exuit caliditatẽ. Itẽ calor, si frigori conferatur, habet rationẽ naturæ, vitæ, & habitus: frigiditas verò, priuationis & interitus: quod clarius patebit, cũ loquemur de mixtione. Si uerò conferatur caliditas humiditati, & siccitati; actiua est caliditas, & forma; duo hæc passiua & materia. Caloris etenim est componere & congregare homogenea per concoctionem, aliena uerò separare. Hæc de calore in uniuersum dicta sint; quæ, cũ de mixtione tractabimus, magis illustrabuntur. Sequitur calorem fri-

B giditas: quæ item actiua est qualitas, habetque suã vim in agendo; itemque in resistendo, longè tamen diuersam ab vtraque vi istiusmodi vi caliditatis. Nã quamuis frigiditas magnam habeat in agendo efficaciam, minimè tamen cõferenda est cum vi caliditatis. in resistendo uerò contrà longè superat resistentiam caliditatis. sicque natura proportione quadam compensat ac librat vim utriusque qualitatis: quæ cùm sint inter se contrariæ; alteraque alterius interitum machinetur; hac moderatione librantur, ut perpetuò perseueret. Cæterùm cùm eam, quam diximus, in agendo vim habeat frigiditas; longè tamen diuersa est caloris frigorisque actio. Nam calor veluti instrumentum est primum & per se totius naturæ cœlestisque qualitatis; quo congregantur homogenea ad generationẽ conseruationemque mixtorũ omnium. Frigiditas

C contrà cùm sit veluti priuatio, habet etiã in agẽdo vim priuatiuam. Nã frigus congregat tam homogenea, quàm heterogenea, constipatque omnia & vnũquodque reddit suapte natura immobile ac veluti mortuum, ut ita dicam. Etenim sicuti motus indicium est vitæ, ita immobilitas mortis & interitus. Qua de causa suprà diximus calorem collatũ frigori habere rationẽ naturæ & uitæ: frigus uerò interitus. Per accidens tamen frigoris actiua vis facit ad operationem naturæ. Etenim cùm calor non quilibet, sed temperatus varia; pro rerum naturis, tẽperatione fiat naturalis & accõmodus omnibus mixtorum generibus, (quod latius infrà explicabitur) huiusmodi tẽperatio nullius alterius ui fieri potest, præterquã frigiditatis. Ea nanque sola calorem refrangit & temperat. Item facta mixtione ex concoctione caloris naturalis, massa

D tota ui frigoris constipatur & cogitur; sicque perficitur & diutius perseuerat. Sæpenumero etiam ui frigoris circunquaque obsistentis per antiperistasim calor cogitur in unum, multaque generat & concoquit. qua de causa rigore hyemis & niuium terra melius fermentatur coacto intra se calore; & frugum radices augentur, roburque capiunt; vberibus inde segetibus frumenta proueniunt. Insuper alia quoque ratione frigus operatur ad rerum conseruationem: quoniam ui frigoris arcetur calor extraneus, à quo est corruptio putrefactioque mixtorum omnium. Multis ergo modis, per accidens tamen & secunda quadam actione frigiditas plurimum facit ad naturæ actiones. Quamobrem merito dicere ualemus frigiditatem quoque quodammodo esse instrumentum naturæ non primum & per se, ut est calor;

sed secundum & per accidens. Post frigus humiditas sequitur & siccitas, E par alterum primarum qualitatum: quæ sunt inuicem contrariæ, ut caliditas & frigiditas. vis humiditatis in agendo longè inferior est vi frigiditatis, & maximè vi caliditatis: in resistendo tamen superat vim utriusque: adeo, ut nonnulli existiment, si in quopiam corpore fuerit humiditas coniuncta calori aut frigori; si qua ab eo corpore humida fiant, non ab humiditate fieri eam actionem, sed à frigoris calorisque vi ob adiunctam sibi humiditatem. Aristotelesque in exordio statim quarti Meteor. si verba tantùm spectentur, videtur hoc dicere; similique ratione produnt de exiccatione. Verùm cùm ratio & sensus conuincant nos, ut fateamur, si fuerint duo corpora uicissim æqualia in calido & frigido, quorum alterum sit longè humidius F altero, & maius molle; proculdubio humectari siccius ab humidiori. Contrarium nanque omne in contrarium agit, si potentius fuerit. Aristotelis uerò dicta in eam sententiam sunt accipienda, ut calor exiccet per resolutionem & euaporationem partis aqueæ humidæ factam vi caloris. parique ratione humefaciat per colliquationem partis aqueæ coagulatæ prius. sic frigus quoque exiccat & humectat, non quòd humiditatem per se aut siccitatem generet: sed quòd uel uaporem in aquam cogit, aut calorem fugat & exprimit, quem propria humiditas veluti formam materia consequitur, pariterque euaporat. Sic ergo calor & frigus humefaciunt & exiccant: per se autem humiditas humidum facit, & siccitas siccum. vis ergo humiditatis in agendo non est admodum magna. in resistendo contrà humidi- G tas vim magnam habet: qua ratione quodammodo rependitur debilitati infirmitatique eius in agendo. humiditas uerò collata caliditati eam vim habet, ut obtundat calorem, sicuti contrà siccitas acuit. Qua de re aer quamuis nihil habeat frigiditatis (corpus nanque simplex est,) ac propterea nequeat vi frigiditatis calor in eo remitti; ob humiditatem tamen sibi propriam longè obtusiorem calorem habet, quàm ignis. obtundit igitur calorem humiditas. attamen (ut infrà dicemus) propria materia caloris, qua nutritur & seruatur, est humidum. Inde euenit, ut natura calor vim habeat trahendi ad se humidum: uicissimque humidum uim habeat non attrahendi, sed consequendi calidum: inter se nanque se habent calidum & humidum, ut perfectio & perfectibile. frigori collata humiditas non eo pa- H cto eam obtundit, quo calorem; sed quoniam crassiorem reddit frigiditatẽ, ac propterea parũ idoneam penetrationi. Iccirco non per se, sed per accidens frigiditatem obtundit humiditas: siccitatem uerò humiditas formabilem facit, ut infrà dicã. Per humiditatem nanque corpora omnia facilè terminãtur termino alieno, proprio verò minimè. hæc de humore. Sequitur siccitas: quæ minimã omnium vim habet in agendo, maximã omnium in resistendo. Qua ratione ut in alijs, ita in sicco fit cõpensatio quædam uirium. utrumq; experimento facilè cõprehenditur. Nã si siccam rem quampiam, ut lignũ, marmor, pumicem, proximã feceris rei humidæ; vtiq; humiditas longè citius afficiet lignũ aut pumicẽ, quàm patiatur ab eorũ siccitate. facilius tamen humidum

illud

A illud corpus arescet, quàm siccum vertatur in aqueum. hæ sunt siccitatis vires. Ideoque siccum definiunt esse illud, quod terminatur proprio termino, difficilè uerò alieno termino definitur. verùm quidam hoc in loco dubitationem adferunt. Nam ignis siccissimus est, tamen formatur & terminatur facilè termino alieno, continentis inquam. Nonnulli summi viri quæstionem hanc ita soluunt: inquiuntque propterea siccũ ignis & terræ non terminari termino alieno: humidũ verò aquæ, & aeris facilè terminari posse: quoniã ignis licet possit densari, rarefieri tamen amplius nequit. maxima etenim raritas omnium corporum, est raritas ignis. item terra quamuis possit fieri rarior, fieri tamen densior nequit: densissima nanque omnium est. Contrà B humiditas aquæ & aeris possunt deduci in vtram partem uolueris; uel scilicet ad maiorem raritatem, uel ad maioritatem densitatem: Ideoque terminabilis est alieno termino. Hanc ego solutionem non improbo: verùm, quoniam, si rectè diligenterque res dispiciatur; proculdubio uidebimus non in eam sententiam definitiones illas humidi & sicci adductas esse: sed proculdubio referri ad formationem & terminationem, quæ fit à continente. ideo id addam: Siccitati suapte natura & per se conuenire, ut constipet corpus illud; in quo primò per se est: indeque effici, ut terminari nequeat, & definiri termino alieno: sed ut proprium terminum suamque finitionem obtineat, alienam respuat. Sicubi uerò fit siccitas, non primo, sed per sequelam quandam, vbi id quod primo inest illi corpori, obstiterit constipationi sicci- C tatis; nil mirum si corpus id alieno termino terminabile est. Quamobrem cùm siccitas per se insit terræ; vtique terram constipat; quæ cùm à frigiditate adiuncta non disgregetur, in ea remanet id quod est siccitatis. Ideoque non terminabilis aut finibilis est terra termino alieno: in igne uerò siccitas est secundario quasi assecla caloris. Etenim ignis primo & per se calidissimus est; at siccitas calorem acuit: ideò oportuit ignem esse siccum; non tamen à siccitate constipatur: immò ob caliditatem summam omnium corporum rarissimum est corpus igneum, ob quam causam bene terminabile est termino alieno. Dicendum est igitur ad propositam quæstionem: Siccitatem per se facere constipationem, & per constipationem efficere corpus, cui inest, interminabile: vbi ergo prohibetur constipationem facere, ut in igne; in D quo calor eius qualitas maximè naturalis obstat, facere nequit corpus illud interminabile. Collata calori siccitas mirificè, quin potius omnium maximè calorem acuit. Est etiam siccitas admixta humiditati caloris ignei pabulum, ut infrà dicam. frigiditatem autem siccitas nõ obtundit: quòd si fecerit, eam magis penetrantem acuit. humiditatẽ uerò suapte natura fluidam continet, & in vnũ cogit. Hæc de sicco. Illud uerò in uniuersum admonendus est mihi lector. Corpus dici alio calidius frigidius've, aut humidius siccius've, nõ simplici quadam, sed multiplici ratione. Nã interdum dicimus calidius, id quod est affectum maiori caloris gradu. Interdum calidius dicitur esse aliquod, quod quamuis maiorem non habeat caliditatis gradum, habet tamen secundum quandam extensionẽ plus caloris: nam quoniam densius est, plus obti-

 net

net materiei:ideoque plus etiam formæ, quæ est in ea materia,obtinet secundum extensionem quandam huius qualitatis. Aliquando calidius propterea dicimus, quia magis calefacit, quoniam siccius:siccitas nanque calorẽ acuit. Præterea calidius dicitur id,quod intra se, porosque suos plus continet corporis calidi: licet fortasse remissius caleat. Insuper calidius id dicitur, quod facilius potest calefieri. Amplius, nõnulla sunt calida,quæ sensu percipimus frigere:tamen si manducentur, intra nos calorem cõcipiunt; eumque interdum maximũ,nosque mirificè calefaciunt.Infrà tangam huiusce rei causam. Totidem modis frigidum frigidiu'sve,humidũ humidiu'sve,siccũ sicciu'sve dici solere omnibus perspicuum est. Postquam satis accuratè à nobis exposita est natura quatuor qualitatum primarum; agendum est sigillatim de quatuor elementis, prout sunt elementa mixtionis: primumque ab igne exordium sumemus. Ignis (vt suprà dixi) natura calidissimus est, ac propterea siccissimus, omni prorsus humiditate carens,quæ calorem obtundit. Item habet corpus omnium rarissimum; ac propterea parum materiæ continet: habet etiam in se lumen; quamuis simplex purusque ignis non splendeat, ullum've lumen emittat ob maximam sui raritatem. Hæc natura puri ignis,quẽ in propria sphæra iuxta orbem lunæ crẽdimus existere. alibi ignis, quem sentimus, impurus est aliis corporibus immixtus, & alienis qualitatibus affectus: est tamen ignis, quia habet formam & naturam ignis. Ex proprietatibus ignis, quas modò recensuimus,iure ea sequi videntur, quæ sensu experimur inesse igni. Primum quòd ignis omnium sit elementorũ maximè efficax ad agendum:obtinet enim, maximeque naturæ suæ propinquã habet caliditatem; cuius in agendo efficaciam suprà exposui:eamque habet adiunctam siccitati; quæ veluti cos quædam est calorem acuens. Sequitur item ignem minimæ resistentiæ esse,tum ob naturam caliditatis:cuius vim in resistendo suprà diximus esse omnium minimam; tum ob maximam raritatem paucitatemque materiæ. Nam forma materialis omnis sustinetur à materia, neque resistit corrumpenti;nisi quatenus materia ei subiecta non vincitur ab alienis substantijs. Paucissima uerò materia & rarissima, quæ ob raritatem suam dispersa est; ac totam se exponit viribus agentis omnibus; quod non faceret,si in se constipata esset,& collecta:facilè uincitur & corrumpitur vi corporis alieni. Non ergo mirum alicui uideri debet,si ignis præ alijs elementis omnibus sit iniuriæ & corruptioni expositus.Leuissimus etiam est & rarissimus:quà de causã contineri non potest,ne euolet ad superas oras. Ex omnibus his facilè illud sequitur,quòd ita essẽ experiẽtia nos docet; ignem.s.apud nos existentẽ, præterquam quòd est impurus, nõ posse tamen per se manere, diutiusque constare; sicuti constat terræ gleba, aquæ situla, aerisque portio quædam; sed confestim euolare; ideoque statim corrumpi & intercidere: ac propterea fieri ut ignis indigeat continuo nutrimento, ex quo posit continuato tempore generari, atque fluere, veluti ex quodam fonte, ex quo in sublime, ut fluuius quidam, feratur, pauloque pòst intercidat ab aere alii'sve corporibus alienis corruptus ob sui tenuitatem, atque in resistendo imbecil-

A becillitatem. Proximum ignis alimentum est vapor aereus, præsertim si immixtus fuerit terrestri siccitati, seu terreæ exhalationi. Vi ergo ignis à cō-bustibili corpore resoluitur vapor istiusmodi; qui statim correptus ab igne flamma efficitur: hæc ab eo fonte, ubi vapor ille resoluitur, fluit continuato lapsu, ad supernaque euolat, ac confestim intercidit. Ignem hunc impurum hoc pacto tantùm apud nos existere; neque alibi purum ignē inueniri atque consistentem præterquam in propria sphæra impossibile est. Quamobrem cùm ignis adeo sit expositus corruptioni & iniuriæ, natura omnium parens solertissima plures modos viasque adinuenit, quibus ignis generari potest. Nam & ab igne ignis generatur, & ab radiis solis coeuntibus in vnum, vt fieri

B videmus à speculis concauis; à quibus radij reflexi in unum punctum coeuntes ignem generant; resque in eo puncto positas inflammant. Item rarefactione & disgregatione aeris; siue motu quopiam, siue contritione quadam corporum solidorum rarescat; confestim generatur ignis: quæ ratione certa accidunt. Nam lumen qualitas cœlestis proxima est calori: ideoque caliditatem generat. Ad caliditatem autem intensiorem sequitur forma ignis, sicuti ad propinquissimam dispositionem. Item rarefactionem sequitur caliditas: sese etenim vicissim comitantur raritas & caliditas. Quare sicuti ad caliditatem illico sequitur rarefactio; ita contrà ad rarefactionem sequitur caliditas: eam ignis consequitur. His ergo tribus modis ignis apud nos generatur; qui statim generatus perit, nisi habeat nutrimentum; ex quo semper

C nouus ignis prodeat, affectus tamen qualitate illius nutrimenti, id est, vaporis aut exhalationis: ex qua fit, illique semper immixtus fluit. Hinc fit ut apud nos sint uariæ ignis species, tum colore & aspectu, tum viribus diuersæ. Hinc fit etiam, ut magnus ignis paruum extinguat aut imminuat: quam ob causam ligna incensa lucernæque ardentes æstate & sub sole positæ diutius durent, quàm per hyemem, & in vmbra. hinc fit, vt interdum aqua ignem non extinguat, quem tamen extinguit oleum alioqui idoneum ut accendatur & inflammetur. aliquando acetum id faciat, quod aqua nequit. hinc fit, ut sub cinere conseruentur prunæ, quæ rebus aliis obrutæ extinguuntur: aeri uerò expositæ penitus consumantur & redigantur in cineres. hinc metalla liquefiunt interdum ab igne exiguo, quæ à feruentissima aqua liquescere

D minimè possunt. Hinc est quòd calore leuiore solis offuscantur corpora, quæ tamen ignis non offuscat. Inde fit ut cadauer totum vi ignis non queat absumi & in cineres resolui, quin aliquid reliquum sit: inclusum tamen sepulchro confecto ex lapide sarcophago breui temporis spatio totum in cineres redigatur. Horum omnium causæ petendæ sunt ex his, quæ diximus de nostrate igne. Nam cùm alimento continuo egeat ignis, & fontem habeat à quo profluat: nil mirum si magnus ignis vi sua arrepto & consumpto fomento exigui ignis, ipsum extinguat. Item cùm exiguus ignis fonticulus sit corpus quoddam immixtum vapori & exhalationi, totus fit veluti pabulum maioris ignis, ideoque ab eo consumitur & euanescit. Eadem proportione cùm per æstatem & sub sole vis ignis ob eam (quam diximus) cau-

ſam flaccefcat, nil mirum ſi minus conſumit & vrit. ignis quoque ſuapte na- E
tura lucidus magis minus've immixtus atro fumo diuerſas refert coloris ſpe
cies. Viribus quoque diuerſæ ſunt ignis ſpecies pro ſubiecti uarietate & ma-
teriæ. Plurimum nanque refert, an inflammata ignitaque materia denſa ſit
an rara; ſiccior an humidior; an poros latos habeat multoſque, an arctos &
paucos. Quòd aqua quandoque ignem non extinguat, oleum uerò extin-
guat, in cauſa eſt, quòd aqua, quia fluida eſt, interdum non attingit ignis fon-
ticulum, ſed præterlabitur: aut ſi attigerit, citò defluit: oleum uerò lentius &
tenacius non ita labitur, ſed obturat ignis fonticulum, adeo vt profluere
ignis non poſſit; conſumptoque exiguo illo nutrimento cōfeſtim flaccefcat,
& extinguatur. Acetum autem tum ob frigiditatem, tum quia partes ali- F
quas acutas habet, præcipuè ſi fuerit mixtum oleo, cuius lentore detineatur,
potius eſt aqua in extinguendo ignem. Prunæ uerò cinere tectæ conſeruan-
tur, quoniam cinis rarus eſt, adeo vt per intermedios cineres efflare queat
vapor fumuſque igneus prunarum: qui, cùm craſſo denſoque corpore te-
ctæ fuerint prunæ, coactus in unum, abſumpto momento ferè temporis ali-
mento proximo, ſeipſum conficit & interimit, ſicque extinguitur. Aer etiam
frigidus ad contectas cinere prunas penetrare non poteſt, atque ignem ex-
tinguere: necnon prohibet nimius defluxus vaporis igniti à cineribus. quas
ob cauſas prunæ cinere contectæ conſeruantur. Metalla liqueſcunt ab igne;
non autem ab aqua etiam feruentisſima; quoniam aquea ſunt: ægrè igitur
ab aqua patiuntur. Præterea partes aquæ calidæ crasſiores ſubire nequeunt G
poros metallorum arctiores, ita ut totam maſſam ſubeant ac ita diſſoluant.
Ignis uerò ſiccior, & magis agit in contrariam materiam, & etiam per poros
vndique penetrat maſſam metalli; eoque pacto facilè diſſoluit. Vnde calor
quoque ſolis, ſeu aer à ſole calefactus ſubit tenuisſimos cutis poros; reſolu-
toque vapore, cuteque exiccata fuſcos reddit. Ignis uerò, qui eſt in crasſiori
materia, offuſcare non poteſt. Conſimilis propè eſt caloris vis in lapide ſar-
cophago, quo cadauera tota reſoluuntur in cineres. Varia ergo eſt vis ignis;
diuerſæque ſpecies ob diuerſam materiam, in qua eſt. Sed ut tandem re-
deam unde diuerti: Ignis collatus cæteris elementis mixtionis ſe habet ut a-
gens & ut forma; cætera uerò ut materia & ut patiens. Nam proprium ignis,
quia calidisſimus eſt, eſt componere & congregare homogenea, alienaque H
ab eis ſeparare. Hoc autem pacto neceſſe eſt, ut fiat mixtorum corporum ge-
neratio; ut ſcilicet vi agentis ea in unum componantur, quæ naturæ mixti
conueniant; aliena uerò abijciantur & ſecludantur. eſt etiam (vt dixi) veluti
forma aliorum elementorum miſcibilium. nam vi caloris ſeu ignis conti-
nentur in unum, ea quæ ſunt inuicem compoſita, & commixta; ut inferius
lucidius explicabitur. Aer ignem ſequitur, qui medius eſt inter elementa
duo, quæ præcipuè pertinent ad materiam mixtorum corporum, & ignem
qui eſt veluti eorum forma. etenim aer ſui humiditate interdum temperat
ſiccitatem ignis, interdum longè etiam imminuit. Nam quorundam mixto-
rum generatio, itemque digeſtio quædam & concoctio fit à calore ſicco per

modum

A modum cuiusdam assationis. Quædam uerò fit à calore humido, per modum cuiusdam elixationis. Aer igitur humiditate sibi insita temperare ignis siccitatem potest; sicque ad formam pertinet: ad materiam item non minus aer pertinet, quàm ad formam, immò fortasse longè magis. Nam quoniam ignis fomento indiget, ut suprà dixi: terra autem & aqua, cùm sint maximè frigida, proculdubio præcipuè sunt igni contraria: quamobrem nisi prius molliantur, ignis partem propinquam extinguent, non nutrient: indigent ergo alterius corporis ope, ut igni præstare fomentum possint. Id uerò aer commodissimè facit. nam innata caliditate temperat utriusque illorum frigiditatem; adeo ut terra aquaque aeri immixtæ compositæque pabulum B suppeditent igni, quo foueatur & conseruetur: tenuitate etiam aeris massa aquæ & terræ compacta fermentatur adeo, ut vis ignis totam queat permeare & concoquere. Aqua uerò & terra sunt materia mixtorum omnium corporum perfectorum; eorum inquam, quæ habent formam mixti corporis: per quam in propria specie constituantur. Etenim sine magna terræ copia nullum corpus constans esse posset; sed difflueret, passimque in minutissimas partes deduceretur ob vim eorum, quibus occurreret: nullum item terminum seu finitionem propriam haberet. At terræ partes sine aqua inuicem hærere minimè possent; sicuti farinæ ramenta sine aqua nequeunt inter se hærere. ad compactionem ergo mixti opus est aqua & terra. Amplius, aer terræ per se misceri minimè posset, nisi aqua quasi medio quodam & velu- C ti internuntio conueniret cum terra: per se autem neque etiam fingi posset, qua ratione aer terræ misceri ualeret. Amplius, præterquàm quòd corpus ex aqua & aere compactum sine terra nequiret per se constare: duo ea elementa cùm sint maximè humida, non præstarent pabulum igni conueniens, quo ali posset. sicuti ergo caliditate aeris temperatur aquæ & terræ frigiditas; ita siccitate terræ temperatur aquæ & aeris humiditas: hocque pacto paratur fomentum igni, quo ali possit & sustentari. Rationi experientia concordat. Nam ea mixta corpora, quæ sunt aerea & terrea, sunt etiam aptissima vstioni, facillimeque comburi possunt. Hæc tetigisse de elementis pro modo huius libelli satis sit, prout apta sunt mixtioni, & mixtionis elementa appellari queunt. Nunc ad differendum de mixtione accedamus. Mixta ex ele- D mentis duplicia sunt. Quædam enim sunt imperfecta, nonnulla uerò perfecta sunt. Item perfecta mixta duplicia: etenim nonnulla prima statim compositione componuntur ex elementis, aliqua uerò secunda, tertia'ue, immò quarta & pluribus compositionibus ex elementis constituuntur. Mixta imperfecta ea appello, quæ non habent aliam substantialem formam, per quam sint, præter elementorum ipsorum formas: huiusmodi uerò imperfecta mixta duobus modis fiunt, duplicisque generis sunt. Nam illorũ quædam unius tantùm elementi formam habent, aliorum uerò elementorum qualitate & affectionibus impurata sunt & affecta: nihil uerò, aut admodum exiguum aliorum elementorum in eis est immixtum: sicuti aqua maris salsa, item niues, rores, pluuiæ. Nonnulla uerò imperfecta mixta ex pluribus elementis

constant in unum coactis: non tamen formam aliam substantialem mixti habent: sed sunt veluti quædam congeries elementorum inuicem compactorum inpuratorumque. Prior mixtionis modus consimilis est illi mixtioni, de qua Aristoteles mentionem facit in primo libro de generatione & corruptione. inquit enim in mixtione corporum interdum unum eorum tantum conseruari, alterum uerò euanescere: sed tantùm affectionem quandam & qualitatem eius remanere; qua prius illud, quod constat & conseruatur, fit affectum. Sicuti ex duobus metallis interdum mixtio quædam fieri solet, qua unum euanescit; alterum uerò remanet calore prioris intinctum. Non dissimili ratione mare salsum est, ob mixtionem partis terrestris adustæ, quæ tamen potius aquam inficit, quàm iusta mixtione cum aqua misceatur. Sic sunt pluuiæ aqua quædam infecta & impura. Alterius generis mixta imperfecta ob mixtionem aliorum elementorum non tantùm suam speciem retinentia inficiuntur: verumetiam cum alijs compacta quoddam tertium efficere uidentur: licet reuera ibi non sit nisi quædam elementorum congeries inuicem compactorum.. Huius generis (vt puto) sunt grandines, niues, pruinæ. mixtaque huius generis fiunt plerumque vi frigoris: nam proprium frigoris est congregare heterogenea; contrà caloris natura est heterogenea disiungere & separare. Post mixta imperfecta sequuntur mixta perfecta; in quibus propter mixtionem, variamque inter se mixtorum elementorum alterationem refractis elementorum formis; ac propterea secundum esse substantiale corruptis emergit forma mixti media: qua tota illa massa vnum fit quoddam præter elementa: sicque secundum substantiam etiam elementa miscentur, ita tamen, vt cuiusque forma magis infixa sit in sua priori materia, quàm in aduentitia. Ideoque facilius ad pristinam naturam elementi commutatur, quàm ad alteram. In mixtis hisce perfectis cùm elementa coæquata esse oporteat; maximaque sit vis ignea; omniumque præcipua; portio ignis mole alijs est minor; eadem prope ratione portio aeris non est mole admodxm magna. huic adde, quòd constare non possent, sed statim dilaberentur: si mole, aer & ignis, terram aquamque superarent. Terra etiam in mixtis omnibus, quæ constantia sunt non fluida, superat aquam mole: quamobrem Aristoteles dicit in secundo libro de generatione, omnia mixta supra terram consistentia esse terrea mole. s. & magnitudine partis terrestris ex qua constant. Nonnulla etiam aquea sunt, (vt reor ego) ea inquam quæ fluida sunt, vt lac, sanguis, huiusmodique alia, in his præsertim animalibus; quorum sanguis fibras non habet. Verùm pro diuersa natura mixtorum corporum diuersæ sunt etiam elementorum portiones, tum mole, tum mixtione, & temperatura; necnon etiam raritate & densitate, alijsque huiusmodi. Quo fit ut formæ elementorum corrumpi queant, non uno tantum modo alterationis, ut sit necesse unum tantum modum mixtorum fieri: sed longè diuersis, ut pro alterationum diuersitate, mixtura seu complexione & nexu elementorum inuicem, item mole & modo substantiæ fiant mixtorum diuersa genera. Horum ratione exposita accedamus ad rationem explican-

A plicandam, qua & generentur mixta omnia perfecta, & corrumpantur. Superius, cùm exponeremus vim qualitatum omnium primarum, diximus calorem & frigus qualitates esse actiuas: contrà uerò humiditatem & siccitatem, passiuas: non tamen ea de causa, quòd hæ duæ posteriores non agerent, siue quòd priores duæ non paterentur; sed quoniam in generatione mixtorum corporum, eorumque mixtione duæ posteriores qualitates, humidum. s. & siccum, seu (vt rectius dicamus) corpora hisce duabus qualitatibus affecta ex natura & vi harum duarum qualitatum inuicem componerentur & miscerentur. Contrà uerò vi caliditatis ac frigiditatis fieret eorum inuicem mixtio & coniunctio: quod patêre liquidò potest, ex harum qualitatum B definitionibus. Nam calor est, cuius vi congregantur homogenea: frigus, cuius vi congregantur tum homogenea tum heterogenea: humidum uerò quòd facilè terminabile est termino alieno: contrà siccum id est, quod difficile termino alieno definitur; suo uerò facilè. Cæterùm à qualitatibus ad elementa deueniamus, in quibus hæ vigent qualitates, & quorum est mixtio. Cùm terra, aqua, aer, ignis inuicem miscentur, ex hisque mixta corpora generantur; mixtionem eam primo & per se fieri non posse, nisi vi corporis calidi, ignis inquam. si prima fiat elementorum mixtio, seu corporis ignei: si secunda, tertia've, aut aliæ deinceps fiant; & ratio & experientia nobis persuadent. Nam si debeat fieri mixtio accommoda naturæ cuiuspiam mixti, necesse est vt ea inuicem componantur, quæ conueniunt naturæ illius mixti cor- C poris: aliena uerò separentur. At hoc caloris proprium est, congregat etenim calor homogenea, aliena separat: frigus uerò omnia indiscretè constipat, & in unum aceruum cogit. Qua de re constat frigus ineptissimum esse, vt primo ac per se eius vi fiat mixtio, generatioque mixtorum corporum. Præterea commodè mixtio fieri nequit; nisi miscibilia corpora diuidantur in minutissimas partes; ac deinde inuicem partibus illis minutissimis uniantur, separatis paulatim alienis; & mixtioni illi ineptis. id uerò fieri non potest, nisi per concoctionem quandam: omnis autem concoctio est à calore, & à corpore calido. Item actio uera & generatio uera, quæ est ad formam, debet primo & per se attribui illi qualitati, quæ se habet ut habitus & forma: ei uerò, quæ se habet ut priuatio, attribui non potest nisi per accidens, & secunda D quadam intentione. sed caliditas si conferatur frigiditati, se habet ut habitus & perfectio; frigiditas uerò ut priuatio. igitur per se & primo frigiditati adscribi nequit mixtorum corporum generatio. Item suprà diximus primum instrumentum & natura proximum cœlesti tepôri, in quo est magnum omnium seminarium, ut Platonici dicunt, esse caliditatem. experientia rationibus hisce attestatur. Nam quotcunque mixtorum generationes fieri sensu perspicimus; eas omnes uidemus fieri per concoctionem quandam vi caloris. quin omnes mixtiones, quæ artificijs quibusdam fiunt, (quæ sunt quamplurimæ) calore adhibito, & per concoctionem quandam fieri experimur. Neque vllus artifex, seu pharmacorum & esculentorum, poculentorumque confector, seu metallorum compositor quippiam mixtionis attentaret, ex

qua

qua noua complexio nouaque massa fieret, si adimeres eis vsum ignis. Vi E igitur caloris primo & per se fiunt generationes mixtorum omnium. nihilominus secunda quadam intentione etiam frigori attribui potest mixtorum generatio. Nam præterquam quòd calor non efficitur proprius & naturalis,(vt infrà dicemus) nisi temperamento quodam certo; quod efficitur mixtione frigoris, ut infrà dicam: in concoctione mixtioneque ipsa necesse est sæpenumero id fieri à natura; quod fieri conspicimus à fabris ferrarijs, qui ferro, ex quo ensem aut hastæ cuspidem efficere uolunt, certum temperamentum adhibeant: quamuis per se primo utantur vi ignis; tamen certis interuallis id ferrum quod voluunt in fornace forcipe, & malleis tundunt; aqua frigida intingunt. sic natura frigefactione interdum præparat materiam; F quæ, nisi id fieret, inepta esset illi temperamento, mixtionique illi, quam vult efficere: idque sæpenumero facere more fabri verisimile est. Amplius, post concoctionem & mixtionem perfectam, totam eam massam frigiditate constipat & cogit, cum id exegerit illius mixti natura; vt in metallis factum esse conspicimus. Generatio ergo mixtorum omnium calori per se primo est attribuenda & igni; qui fons est caloris cuiuscunque: itemque aeri ut efficientibus: terræ uerò & aquæ, ut materiæ. Verùm cùm calor sit causa generationis mixtorum, quæri potest, quænam sit causa corruptionis horum mixtorum, quæ caloris vi generantur. Possetque alicui uideri frigori attribuendam esse corruptionis causam. Nam contrariorum contrariæ uidentur esse causæ. Contrà uerò esse uidetur efficax ratio. Nam sicuti generatio mixtorum G fit per compositionem quandam; ita corruptio fit per resolutionem & separationem corporum componentium mixtum: at frigus semper congregat & constipat omnia, tum homogenea tum heterogenea: igitur per se à frigore resolutio & separatio esse nequit. Quamobrem neque etiam mixtorum corruptio attribui potest frigori primo & per se. Verùm frigus primo & per se si caloris actionem impediat nimia sui vi immixti cuiuspiam factione; generationem succedere non sinet. hoc pacto impedit etiam frigus digestionem seu concoctionem caloris, & indigestionem cruditatemque facit. Cui igitur primo & per se attribuenda erit mixti corporis dissolutio & corruptio? Perspectum est cuique acutius inuestiganti nulli attribui posse dissolutionem præterquam calori. A calore ergo mixta generantur, & compo- H nuntur. item à calore mixta dissoluuntur, & corrūpuntur. at qui fieri potest, ut ab eadem causa prodeant effectus contrarij per se primo? Nimirum minimè omnium. ex hisce efficitur, alium esse calorem à quo est generatio; item alium eum, à quo est corruptio & dissolutio mixti corporis. priorem dicimus naturalem & proprium: posteriorem alienum & extraneum. Fiunt autem hi calores, seu hæc corpora calida diuersa ob mixtionem frigiditatis, seu humiditatis, siccitatis've, aut ob maiorem minorem've illius calidi copiam, quàm par sit: seu densatione, aut rarefactione nimia. Sicuti ergo certa quadam temperie calor corpus've calidum fit naturale (nunc etenim in hoc sensu vtimur caloris nomine) ita diuersa temperatura fit calor extraneus &

alienus.

A alienus. Duoque hi calores inter se pugnant; alterq; ab altero dissoluitur, resoluto seu extra naturæ limites affecto naturali calore, à calore extraneo mixtum corrumpitur. Nam forma mixti primo inest calori naturali, ac per eum continet reliqua elementa omnia inuicem mixta. Euanescente forma, resolutoque calore humidum aqueum aereumque simul euaporant: est enim caloris fomentum & materia. Terrea pars demum dispergitur & dissoluitur in cineres. Calor autem extraneus calorem naturalem corrumpit seu resoluit duobus modis: per putrefactionem videlicet mixti, aut per exustionem. Putrefactio corruptio est caloris naturalis à calore extraneo in humido. Necesse est ergo ut in putrefactione post immutationem caloris naturalis humi-
B dum remaneat aliquantisper, neque statim resoluatur. At in exustione simul cum calore naturali resoluitur humidum & euanescit. Quamobrem plerunque putrefactio fit à calore extraneo humido non admodum vehementi. At exustio contrà fit vi caloris sicci vehementis. Quo fit, ut, quoniam natura sensim res mixtas infirmat, & ad interitum ducit, nihilque violenter agit; ut corruptio naturalis cuiusque mixti fiat putrefactione quadam. Quod etiam perspicuè ostendunt & senectus animalium, & exiccatio plantarum. Nam harum vtraque via est quædam ad putrefactionem. Qua de re facilè conijci potest naturam ducere res mixtas ad interitum per putrefactionem. Satis expositum sit hactenus de calore extraneo: redeamus ad calorem naturalem; vi cuius suprà ostendimus mixta corpora generari. Dubitare
C quispiam potest non immeritò, cùm calor naturalis sit pars corporis mixti, quin potius cùm forma mixti primò insit calori naturali, ac per eum contineat reliqua elementa; prima & præcipua pars est mixti: agens uerò & materia id numero esse nequeant; nihil enim seipsum format & efficit: quo ergo pacto dici potuit mixta generari à calore naturali? Vt hanc quæstionē diluamus, illud est animaduertendum; non omnino dissimilem esse generationem corporum mixtorum à generatione animalium plantarumque; quamuis in plurimis dissideant. Nam sicut in generatione animalium est quædam certa materia, in qua inducitur anima, quæ primo inexistit, participaturque à calido naturali, sibique proprio, ac per eum membra format: ita in generatione mixti corporis est forma, quæ inducitur in sua materia, & primò inest
D in calido naturali. Item quemadmodum in generatione animalis præter calidum, in quo est anima, existit etiam semen; in quo est vis generandi animal à parente deducta: Ita in generatione mixtorum omnium est qualitas cœlestis; in qua veluti in quodam magno seminario est vis generatiua mixtorum omniũ deducta à corpore cœlesti & à mētibus illis cœlorum motricibus. Hac vi veluti quadam arte à suprema illa arte deriuata, & dispensantur elemēta in mixtorum generatione, & forma mixti inducitur. Etenim si hoc pacto nobis fingamus mixta generari; non arbitror longè nos à veritate aberrare. Coeunt in unum elementa in mixtis; quæ prima mixtione ex elementis fiunt; vique hac cœlesti, pro qualitate materiæ & loci partes maiores, minoresve, densiores, rarioresve, uaria etiam alteratione impuratæ in unũ coeunt,

inui-

inuicemque alterantur, & componuntur: Ita tamen ut ois ignea eiusque elementi pars sit veluti organum primum cœlestis qualitatis: Sicque cùm omnia uicissim omnia uicerint, uictaque sint, iam concocta & in unum mixta vi cœlestis qualitatis, & complexio & forma mixti inducitur: quæ primo recepta in calido proprio, seu in parte ignea deriuatur ad alia elementa. Hoc pacto vi caloris naturalis fit mixtio & concoctio; & in calore naturali forma mixti recipitur à cœlesti qualitate omnium effectrice. Si uerò mixtum fiat ab elementis non prima mixtione; sed secunda, aut tertia quarta've compositione; idem propemodum dicendum est. nam vicem ignis obtinebit corpus igneum, quod propriam complexionem habebit accommodã mixto corpori generando; vicem terræ & aquæ corpus mixtum crasfius, sic uicem aeris item corpus mixtum aereum. vicissim igitur agent, patienturque hæc corpora; fietque ex illis mixtum tertium vi qualitatis cœlestis, corruptis prioribus formis mixtorum, non refractis; eo quòd imperfectiora illa, prioraque mixta non sunt elementa aut materia posterioris. sed quoniam hoc vtitur ordine, huncque semper seruat tenorem natura, ut ab extremo sensim producat res omnes ad extremum aliud; non statim & repente: inde effectum est, ut in generatione animalium, eorumque nutritione, non continuò ex elementis, aut ex inanimis etiam animal perfectum generet: uerùm multa media posuit imperfecta; in quibus tamen non sistit, sed per ea animal perfectum facit. Etenim in libris de generatione animalium Arist. dicit, quod animal prius uiuit uita plantæ, forma scilicet quadam imperfecta; in qua non sistit natura, uim tamen habet ea forma uegetandi; deinde ea exuta uiuit uita animalis; in qua prior forma est uirtute & potentia; tandem uiuit uita bouis, aut asini; ad perfectumque peruenit & in ea natura sistit. Sic in corrumpendo animal non confestim resoluit illud in elementa; sed sensim agit per formam cadaueris, cæterasque nobis non notas. In nutritione autem utitur natura mixtis aliis perfectis, ut fructibus, frugibus, animalibusque ad animalium alimentum. Non dissimili ratione existimandum est naturam operari in mixtorum corporum perfectorum generatione; licet media, per quæ natura procedit in his, obscuriora sint, quàm à nobis sciri aut dici potuerũt. Attamen in metallorum generatione nullus ambigit, quin omnia fiant ex argento uiuo & sulphure. hoc igitur pacto mixta fiunt à proprio naturalique calore. Si quis uerò uellet asserere, quòd præter corpus illud calidum, quod remanet in mixto corpore, postquam generatum est mixtum; aliqua etiam eius portio, qua ut agente instrumentoque proprio usa est cœlestis qualitas, remaneret; neque mixtionem ingrederetur, & postea euanesceret, uel aliud quippiam ex eo fieret à natura: ut de spiritu & calore existente in semine maris Aristoteles dicit, postquam eius vi generatus est fœtus: ut reor, neque euidenti argumento improbari posset, neque ipse positionem suam posset adstruere efficaci ratione.

DE

DE ELEMENTIS.

LIBER QVARTVS.

B SATIS à nobis expoſita fuiſſe videri poteſt ratio mixtionis, & generatio mixtorum omnium vniuerſali quadam doctrina. Id etenim inſtituti noſtri fuit; quemadmodum in exordio ſtatim diximus; tractationem.ſ.nos facturos de elementis,& de elementorum mixtionibus in vniuerſum. ita oratio noſtra ſibi conſtiterit citra formas metallorum & lapidum proprias; itemq́ue citra naturas proprias partium ſimilarium,ex quibus conſtant animalia & plantæ. Verùm quoniam generatio mixtorum fit vi caloris naturalis;corruptio contrarij caloris extranei: Itemq́ue mixta omnia
C perfecta fiunt ex aqua & terra,tanquam ex materia;quorum alterum eſt ſiccisſimum,alterum humidum ualde & fluidum:nimirum tractatio hæc imperfecta uideri haberiq́ue iure poſſet, niſi à nobis exponerentur tum actiones caloris naturalis ſigillatim, tum accidentia illa,quæ per ſe conſequuntur mixtionem:quorum quædam tangibilia ſunt,& ad paſsionem impaſsibilitatemq́ue mixtorum referuntur: alia ad actionem in ſenſus alios præter tactum accommodantur. Nam qualitates primæ,illæq́ue,quæ eas ſequuntur; quibus mixta ſunt affecta; ſunt tactiles qualitates,vt ſapor,odor,color;quibus præponenda eſt complexio; quoniam mixtioni propinquisſima eſt, ſtatimq́ue ex qualitatibus primis conflatur, earumq́ue vim maximè obtinet. Nemo ignorat operationes caloris naturalis proprias eſſe,cōcoctionem ſeu digeſtionem,matu-
D rationem,elixationem,& aſſationem,non quidem illas tantùm,quæ fiunt arte,ſed eis cōſimiles à natura factas.Concoctio ſeu digeſtio,ut Latini auctores dicunt,eſt perfectio à proprio,naturaliq; calido ex oppoſitis paſsiuis.quæ definitio adaptari poteſt ad terminum concoctionis: tunc enim perfectio ineſt paſsiuis elementis, ſeu mixtis vicem elemētorum præſtantibus, cum fuerint cōcocta vi caloris naturalis. Poteſt etiā hæc definitio referri ad motū ipſum, quo fit concoctio & digeſtio; ad quem ſi referatur, dicenda eſt eſſe perfectio; quoniam eſt uia ad perfectionem. Motus nanq; eſt eiuſdem ſpeciei, cuius eſt ipſius terminus.Quamuis autem & humidum & ſiccum concurrant ut materia ad concoctionem: propior tamen materia concoctionis eſt humidum, quàm ſiccum. Illud etenim,quod interminatum erat,concoctione termina-

tur,& eo veluti medio ſiccum molleſcit,ſicque inuicem miſcentur. Maturatio propriè eſt digeſtio alimenti in fructibus.Etenim tunc fructus maturi dicuntur & ſunt, cùm in fructu alimentum concoctum eſt. Per metaphoram uerò quandam multa etiam alia matura dicuntur per concoctionem quandam:quorum nonnulla eſui,potui alia,expulſioni alia apta fiunt:tuncque dicuntur digeſta & matura. Animaduertendum hoc in loco eſt omnem digeſtionem, itemque maturationem per ſe fieri à calore: à frigore uerò fieri per accidens tantum. Item notandum eſt per ſe id, quod digeſtum primo & maturatum eſt, craſsius fieri per digeſtionem. horum vtriuſque ratio ſatis euidens eſt, & in promptu. Nam maturatio digeſtio quædam eſt; omnis autem digeſtio eſt concoctio, ſeu per concoctionem fit; quæ proculdubio per ſe eſt à calore. Item digeſtio perfectio quædam eſt; calor uerò per ſe principium eſt perfectionis & generationis: ſicuti contrà frigiditas eſt per ſe principium interitus:per accidens autem frigiditas facit ad digeſtionem.Tum quoniam digeſtio fit à calido naturali, quod definitione quadam & remisſione fit naturale: remisſio uerò caliditatis per frigiditatem fit. Item frigore in unum cogitur calor, & fit ualidior per antiperiſtaſim. Præterea ſæpenumero accidit, ut maſſa mixtorum non ſit apta certi generis concoctioni,niſi prius paſſa fuerit à frigido: idque à natura ſæpe fieri ſuprà diximus more fabrorum, qui ferrum cudunt & temperant. Accidit etiam in multis mixtis, ut poſt completam digeſtionem à calido, frigiditate afficiantur pro cuiuſque natura, & ob eam cauſam frigidiora apparent poſt digeſtionem. vt lac, quod fit per digeſtionem ſanguinis, eſt tamen frigidius ſanguine. Quamuis alia etiam ratione contingere poſſet, ut poſt digeſtionem à calido factam, ea tamen res digeſtione perfecta frigidior euaderet; per ablationem inquam partis calidioris. Nam vi caloris naturalis & proprii ſicuti in unum conflantur homogenea,id eſt apta naturæ illius generis mixti; ita extranea ſeparantur & amouentur. Itaque partibus calidioribus amotis, quæ extabant in materia generationis mixti frigidioris naturæ, id quod remanet,quamuis calore ſit concoctum non frigore,frigidius tamen erit ſua ipſius materia, ex qua cōfectum eſt. Ex his ſatis perſpicuè reor apparere digeſtionem maturationemque omnē per ſe primo fieri à calido;non autē à frigido niſi per accidens. Quòd uerò omne id,quod primo digeſtionē maturationem've recipit,fiat craſsius,euidēti ratione oſtēditur. Nā id,quod primo recipit digeſtionē,eſt humidū; eoque veluti medio ſiccū terreſtre molleſcit,& fit mixtioni idoneū:humidum verò propterea cōcoctionē & maturationē recipit,eo quòd vi caloris miſcetur terreo.Quare ſequitur id,quod primo maturatur & digeritur,humidū.ſ.propter admixtionem terreſtris partis, neceſſe eſſe ut efficiatur craſsius. Quòd ſi qua mixta poſt digeſtionē ſubtiliora facta eſſe uideātur,hoc vtiq; nō fit diuerſa ratione ab ea, quā ſupra expoſui, per amotionē.ſ.partiū terreſtriū ei mixtionis digeſtionis've generi non accōmodatarū.Poſt expoſitam digeſtionem & maturationē accedamus ad alias caloris naturalis operationes;quæ diuerſæ ſunt ob naturam paſsiuæ qualitatis coniunctæ calori naturali, à quo digeſtio fit.

Nam

A Nam talis ille calor vel eſt humiditati coniunctus, aut ſiccitati. Si humiditati coniunctus eſt calor ille; ſic ab eo fit digeſtio per modũ elixationis. Sin uerò cõiunctus fuerit ſiccitati, fit digeſtio per modũ aſſationis. hæ uerò plurimorum diuerſorumq́ue generum ſunt pro intenſiori aut remiſſiori humiditate ſiccitate've. Quæ omnia natura tẽperat inſita diuina arte, quã intellectus humanus ad vnguẽ attingere nequit: ſed generali quadã notione mira hæc naturæ opera ſcrutatur & cognoſcit. Sicuti uerò à frigiditate impedita digeſtione indigeſtio fit: Ita impedita maturatione ſequitur cruditas dicta in fructibus propriè, in aliis ſecũda quadã ſignificatione. Impedita uerò elixatione & imperfecta, ſequitur diſpoſitio quã Græci & Ariſtoteles, inquinationem ap-

B pellant; cùm.ſ. à caliditate humida in re elixãda motus humor aqueus interminatus adhuc & imperfectus ſe ipſe cogit, ſimulq́ue poros conſtringit; in quibus inhibitus & coactus eſt; ſicq́ue elixandæ res fiunt duriores, quàm fuerint antequã elixari inciperent. Aſſationẽ imperfectã ſequitur diſpoſitio, quã latino vocabulo neſcirem ego explicare, Græci appellant [illegible]. Hæ actiones ſunt caloris naturalis. Caloris uerò extranei operationes ſingulæ à nobis non ita perfectè cognoſcuntur; quoniam pertinet ad corruptionem & interitũm. Sed genere quodam duplices ſunt, putrefactio inquam & exuſtio. De quibus ſatis ſint ea, quæ ſuperiore libro ſunt expoſita. Nunc tẽpus eſt, ut paucis percurramus differentias, quibus corpora mixta homogenea humida ſicca've differunt inter ſe. Primumq́ue exordiemur ab his qualitatibus, quas paſſiuis

C affines coniunctasq́ue cõſueuimus appellare ob id, quod per eas corpora homogenea apta uel inepta ſunt aliquo paſſionis genere affici. Accedemus deinde ad complexionem & qualitates eas; quibus agunt, paſſionemq́ue ſenſibus ingerunt. Sumemus autem exordium à coagulatione & liquefactione, à quibus etiam Ariſtoteles in quarto Meteororum orditur: quoniam corpora omnia tam dura quàm mollia conſtant, & conflata ſunt quadam coagulatione. Coagulatio omnis fit exſiccatione quadam: ſicuti contrà liquefactio efficitur per humectationem. Quoniam ſicci eſt terminari definiriq́ue: ſicuti contrà humidi eſt diffluere & proprio termino non contineri. Neceſſe igitur eſt, ut id, à quo res coagulatur, ſiccitatem faciat. Siccitas uerò duobus modis in aliquo effici poteſt: ut ſcilicet alteratione quadam noua inducta ſiccitate, uel

D per ablationem partium humidarum: quæ ſcilicet aut lateant compreſſæ & contentæ à terreſtribus partibus ſiccioribus, aut euolent reſolutæ in vaporem, ſicq́ue euaneſcant. Non diſſimili ratione neceſſe eſt, ut id, à quo res quæpiam liquefit, humiditatem efficiat. Pluribus item modis humiditas in re quapiam poteſt effici: aut enim alteratione fit, qua ea res exuat ſiccitatem priorem, & induat humiditatem nouam; aut reſolutione quadam partium aquearum, quæ compreſſæ conſtipatæq́ue prius erant; uel coactione vaporis in aqueam naturam; ſiue per ſubingreſſum in poros partium aquearum, diſſolutioneq́ue terreſtrium prius in unum coactarum. His expoſitis dicendum coagulationem interdum fieri à calido per ſe, ſi calidum illud fuerit etiam ſiccum, tum inducendo nouam ſiccitatem, quatenus eſt ſiccum,

tum componendo partes aqueas aereas've, & humidas cum terrestribus siccis, necnon resoluendo partes aqueas in vaporem, qui euolet & euanescat. Hoc pacto calidũ coagulationem facit per se. Interdum calidum etiã per accidens efficit coagulationem; cùm per antiperistasim cogit in unum frigidum; quemadmodum in grandinis generatione contingit. Frigidum autem coagulationem per se facit exiccando, si fuerit coniunctum siccitati, item condensando partes aqueas in vnumq́ue cogendo cum partibus terrestribus, à quibus fortius condensatæ etiam continentur, maioremq́ue soliditatem accipiunt. Per accidens uerò frigidum etiã coagulat exprimendo partes calidas subtiliores immixtas humido; cum quibus humidum quoque implicitum euanescit. Item per accidens coagulationem facit frigidum; si vi caloris humidum resoluatur, qui in unum cogitur, circunstante & constipante frigido. Cæterum ea coagulatio, quæ fit mixtione quadam cõplexioni cuipiam apta partium terrestrium cũ aqueis & aquearum resolutione, frigido per se attribui non potest. hæc etenim per concoctionem fit; quæ est à calido per se, non autẽ à frigido, ut suprà diximus. Ideo Aristoteles in quarto Meteororum, in quo primo agit de coagulatione, quæ sequitur mixtionem, quæ duræ res mollesq́ue fiunt, nõ facit mentionem de ea coagulatione, quæ fit per se à frigido; sed meminit de ea tantum, quæ fit à calido per se, à frigido uerò per accidens. Ea uerò coagulatio, quæ fit per se à frigido, conuenit mixtis illis imperfectis, quæ non sunt unum per formã quandam substantialem tertiam cõflatam ex elementorum mixtione, sicut grando, nix, pruina, cæteraque huiusmodi. Ea namque per se fiunt à frigido; non tantùm quia calidũ exprimat, simulq́ue humidum; sed quoniã vi sua humidũ aqueum seu vaporem condensat, & in vnũ cogit, partesq́ue terrestriores congregat; quæ tenacius solidiusq́ue detinent partes aqueas aut vaporibus cõstipatas. De huiusmodi coagulatione inferius Aristoteles dicit, quòd fit per remotionem calidi, non autem humidi; de quo non meminit. Nã frigidum ideo coagulat, quia frigefaciendo cõdensat, & cõstipat humidum aqueum uel vaporosum; frigiditas uerò, quæ coagulationẽ facit, quãdoque extrinseca est ab illo mixto corpore, quod coagulatur & præter illius naturam; quandoque secundũ naturã & intrinseca. Præter naturam est in mixtis imperfectis illis, de quibus suprà fecimus mentionẽ. In metallis uerò & lapidibus est intrinseca & naturæ eorum propria. Quo fit, ut glacies, grãdo, nix liquefactæ permaneant fluidæ. Metalla uerò liquefacta ignis vi, cũ primum vis illa ignea cessauerit, cõfestim nulla vi frigiditatis extrinsecæ, sed proprio intrinsecoq; nixu coguntur & durescunt. Qualis uerò & cuiusmodi sit hæc vis latitans, infrà dicemus, cũ tractabimus de cõplexionibus. Hæc de coagulatione sint satis. Coagulata uerò liquefiunt per se à calido; quoniã calidum partes in unũ coactas à frigido rarefacit & disgregat, simulque disiungit partes terrestres, quæ vi frigoris arctius cõtinebant partes aqueas. Necnõ calidum etiã per accidens liquefacit, quando scilicet resoluit partes aqueas in vaporẽ, simulq; in unũ cogit partes frigidas per antiperistasim, quarũ vi vapor ille disgregatus in aquam cogitur vi frigiditatis in unũ coactæ. A frigido uerò

A rò per se liquefieri dici possunt, impropriè tamen: vapor enim in aquam cogitur à frigore, sicque condensando & coagulando frigidum liquefacit. Item à frigido humido liquescunt sal, nitrum, eiusque generis cætera: quoniam humidum aqueum frigidum eorum poros subit, sicque discindit partes terrestres exiccatas & in unum coactas vi caloris. Per accidẽs uerò à frigido quædam liquescnnt; quoniam à frigido expellitur calidum, cuius vi fit crassitudo in aliquo corpore, & impinguatio quædam ut sperma, quod à frigido liquescit euanescente & euaporato calido, cuius vi crassius effectum erat. Nonnulla uerò corpora sunt, quæ nequeunt coagulari neque à calido neque à frigido: ab vtroque tamen crassescunt. Quædam uerò neque coagulari neque B crassescere possunt; sed semper fluida perseuerant. Ea, quæ aeris plurimum habent, habentque etiam lentorem, crassescunt à calido & à frigido, à neutro durescunt, ut oleum. In quo multum est aeris, ideoque aquæ supernatat, crassescit interdum aliquatenus à calido, quoniam partes nonnullæ aqueæ vi caloris resoluuntur; cogi tamen & durescere non potest, quia non habet multum terræ, sed plurimum aeris, quo præcipuè natura olei constat. à frigido uerò non purescit; quoniam aeris vis superat, qui ob frigus crassescit, ut in niue & in pruina conspicitur: nõ autem durescit, ut grandò, quæ ex aqua efficitur. itaque conspicimus oleum frigore coactum habere quandam speciem niuis viridis. Nonnulla etiam quamuis non sint aerea, quia tamen ualde tenacia & glutinosa sint, nequeunt durescere, sed crassescunt, vt mel; eo quòd neque ca C liditas eique iuncta humiditas exprimi potest vi frigoris propter tenacitatẽ & lentorem; neque etiam vi caloris partes aqũeæ resolui queunt ob tenacitatem. Postremo loco nonnulla sunt corpora fluida, quæ neque caloris neque frigoris vi durescunt, crassiora've fiunt, ut acetum: in quo quamuis paucissimæ sint partes terrestres, itemque calor ille, à quo acutum saporem habet, adeo implicitus est, per totumque diffusus, vt vi frigoris exprimi non possit. Ideoque continet partes aqueas, ne densentur à frigore, & ob paucitatem partium terrestrium contineri non possunt partes aqueæ, ne diffluant. Quapropter neque etiam à calido durescere crassescere've potest acetum ob exiguitatem partis terrestris. Nam quæ coagulantur à calido, necesse est, ut habeant terræ plurimum, quod constare possit parte aquea ob calorem resoluta. Præ D ter hæc, quæ hactenus à nobis exposita sunt, quædam inueniuntur coagulata, quæ prius à frigido coacta sunt, deinde à calido perfectam capiunt duritiem & compactionem, ut fictilia omnia. Nonnulla contrà prius compinguntur in unum à calido; demum post actionem & concoctionem calidi perfectam coagulationem capiunt à frigido. huiusmodi à natura sunt metalla & lapides; quorum duritiei extremam manum imponit frigidum; licet eorum mixtio & coactio facta prius fuerit à calido. Ex his, quæ hactenus à nobis sunt exposita, facilè intelligi potest, quænam mixta potius sint terrea, quæ item potius aquea, item quæ potius aerea. Coagulationem, liquefactionem, crassationemque mixtorum corporum sequuntur plurimæ aliæ dispositiones; quibus apta uel inepta sunt mixta corpora certis quibusdam

passionibus. Quædam etenim dura corpora molliri possunt & inflecti, quædam minimè. Ea inquam, in quibus humor aqueus propter coagulationem non ita resolutus est atque euanuit, quin tantùm eius reliquum sit, & in tota ea massa dispersum, ut vi ignis dissolui nequeat; & si ob paucitatem multasque partes terreas, quibus est implicatum, nequeat fluere. hæc vtique igne mollescunt, ut ferrum, & cornu: quamuis ferrum violentiori igne adhibito liquescat. Item nonnulla mixta aqua aspersa madescunt, ut lana & huius generis alia; liquescere tamen non possunt. Quædam contra in aqua posita liquescunt; ægrè tamen madescunt, ut nitrum, sal. Nonnulla in aqua & madescunt & liquescunt, ut later nondum in fornace coctus, similiaque terrea mixta. Ea, quorum partes terreæ glutino tenaci inuicem compactæ sunt, poros tamen habent maiores, aquæ globulis, in aqua posita madescunt; non autem possunt liquescere. Contrà quorum partes terreæ lentore glutinoque carent, poros tamen habent neque ita exiguos, ut sint aquæ imperuij, neque adeo magnos, ut sine iniuria & scissione aqua per eos meare possit: in aqua posita non madescunt, sed soluta ab aqua liquescunt. Terrea uerò, quia glutinum habent, & poros latos, madescere possunt, ut lateres incocti. rursus quia compacta sunt glutino non admodum tenaci, alijsque minores poros habent, quos subiens aqua diuellit, liquescunt & soluuntur ab aqua. nonnulla flexibilia sunt; contrà aliqua flecti nequeunt. Flexibilia ob humiditatem flecti queunt, ut iunci, virgæque virides. inflexibilia non possunt flecti ob siccitatem. Nam humidum est terminabile termino alieno; siccum contrà: neutra tamen horum igne mollescere possunt ut ferrum: quia in lignis terra & aer superant humorem aqueum, non superinfusum dico, sed intrinsecum; ex quo compositum est lignum. Nonnulla frangibilia sunt in partes magnas, nonnulla comminui facilè queunt in partes exiguas & minutas. Item quædam scindi possunt, necnon etiam frangi, ut ligna: lapides uerò frangi queunt, non autem scindi. Omnis huius generis accidentium causa est in poris, eorumque situ; item in modo, quo partes terræ inuicem cohærent. Nam quorum pori in longum sunt protracti, partesque terreæ glutino aqueo tenaci per longum inuicem compactæ, scindi possunt, non item frangi. Quòd si humoris glutinosi pars resoluta sit ob nimiam siccitatem; pori noui fiunt etiam in latitudine; sicque frangibilia fiunt. Lapidum uerò pori, ubi rari sunt & in omnem partem diffusi, faciunt lapides frangibiles: ubi uerò crebri & frequentes, comminuibiles lapides efficiunt, non scissibiles autem, quia non certo ordine in longitudinem protracti sunt: neque etiam, ut diximus, in lapidibus partes terreæ cohærent tenaci glutino aqueo, ut in lignis. Pari ratione, atque ex eadem causa quædam sunt malleabilia, ut plumbum, ferrum, & pleraque omnia metalla: quædam minimè. Quod contingit ex humiditate aquea, cõstipata tamen à frigiditate intrinseca; in qua est lentor & glutinum. Illa uerò, quæ sunt terrea, aut aquea absque lẽtore, malleo extendi non possunt. Quòd si cum humido aqueo glutinoso fuerit etiam admixtũ aeris, quantũ sit satis, minusque terræ habeant; fiunt corpora, quæ etiã

E F G H

mani-

A manibus fingi possunt in diuersas formas, quas retinent, ut cera huiusque generis alia: hæc poros habent intraneos, intra quos partes compressæ recipere se queunt & contineri. Item præter has qualitates, & huiusmodi alias nonnulla mixta accendi & inflammari non possunt; licet ferueant, ut omnia aquea: quædam contrà inflammantur, sed flammam non emittunt, carbonesque ex eis fiunt. huius ordinis sunt ea, in quibus plurimum est terræ, & nonnihil crassioris aeris; porosque habent, quos ignis subire potest. Illa uerò, in quibus plurimum est aeris terræ admixtum & aquæ modicæ, inflammantur & flammam emittunt. Nonnulla quoque per se ægrè inflammantur: coniuncta uerò ligno arido, aut lino confestim flammam concipiunt &
B emittunt: in hisce aereo humido admixtus est aqueus plusquàm modicus parumque terrei: iccirco per se ob humiditatem nimiam inflammantur ægrè; adiuncta uerò siccæ rei citò flammam concipiunt, eo quòd ignis suapte natura siccus est. Ideo cum multa humiditate, quamuis aerea sit, parum est sicci; ægrè prodit flamma. hæc superius latius à nobis exposita sunt, cùm de mixtione terrei elementi loqueremur. Item ad ignem nonnulla apposita vaporem emittunt, aliqua fumum, suffitum alia, nonnulla nidorem, alia fuliginem. Vaporem aquea; fumum & suffitum quæ aerea sunt; nidorem vnctuosa ut oleum; fuliginem ea quæ cum aere lentoreque plusquam modicum terrestris partis habent. Hæ ferè sunt qualitates, seu dispositiones mixtorum corporum; quibus pro materiæ & agentis qualitate inuicem differunt, apta-
C que uel inepta sunt ad patiendum. Ex quibus facilè dignosci potest & materia & efficiens eorum, ac propterea qualis nam sit eorum cuiusque complexio. Quam partem Arist. in quarto Meteo. præclarè complexus est. Ego paulò infrà pauca quædam perstringam. Accedo nunc ad complexionem, eiusque genera: paucisque hanc rem omnem perstringam: quandoquidem accuratè lateque de complexionibus tractauit Galen. opere ad eam rem industriè confecto, & de complexionibus inscripto. Complexio secunda qualitas est conflata ex mixtionibus primarum qualitatum, qua mixtum corpus agit certa actione, & patitur certa passione. Nam, cùm temperamento primarum qualitatum fiat complexio, nonnullæ uerò actiuæ sint ut caliditas & frigiditas; duæ quæ supersunt passiuæ, humiditas scilicet & siccitas: necesse
D est, ut harum omnium natura reluceat in complexione, quæ ex ipsis conflatur. Per complexionem ergo mixtum corpus & certa actione aget pro cuiusque temperamento, & certa item passione patietur. Complexionum genera Galenus nouem posuit: quorum unumquodque latissimum est, innumerosque gradus sub se continet. Prima omnium est temperata, quæ duobus modis potest intelligi: aut scilicet complexio, in qua qualitates primæ quatuor coæquatæ inuicem sunt, adeò ut ne puncto quidem aliqua earum alias excedat, sed posita sit in medio. Alio modo dicimus complexionem temperatam & æquam eam, quæ operationi maximè omnium sit accommodata, & præcipuè cuique generi conueniat, sicuti solemus dicere quippiam æquum esse secundum proportionem & æqualitatem geometricam,

in qua constituta est iustitia distributiua; ut in quinto lib. Ethico. Arist. tradit. Sic ergo dicimus complexionem temperatam & æquam, quæ operationi cuiusque speciei conueniat. Prior illa complexio temperata una est tantum; quia consistit in medio rerum, id est, qualitatum; quod unum est tantùm. Posterior hæc temperata est multiplex, pro natura scilicet quarumcunque rerum. Prior illa, si ita medium affectat, ut contrariæ qualitates ita libratæ sint, & elementa contraria, quòd unum in aliud compar non habeat proportionem maioris inæqualitatis minoris've: nimirum huiusmodi temperata complexio in rerum natura inueniri nequit. Nam complexio conflatur ex mutua actione qualitatum contrariarum: hîc uerò ita libratæ ponuntur, ut una in alteram comparem agere nequeat. Item si caliditas frigiditatem longè superat in agendo, in resistendo verò magnopere superatur, vtique non possunt ita inter se coæquari, & librari, ut neutra in alteram agat. Quòd si huiusmodi æqualitas attendatur penes quantitatem & molem elementorum, ex quibus mixtum componitur; sic etiam complexio temperata effici non potest. Nam cùm elementa actiua, ignis videlicet, aerque, maiorem vim habeant quàm passiua: necesse est, ut mole passiua superent actiua; ideo materia mixtorum corporum sunt aqua & terra, & maior terræ copia existit in plerisque omnibus quàm aquæ. mole igitur terra & aqua longè superant ignem & aerem. Amplius, cùm omnia mixta constantiam quandam habeant, impossibile est constantiam hanc fieri; nisi terra & aqua aerem ignemque in eis superauerint. Nullo ergo pacto in rerum natura inueniri potest huius generis temperata & librata complexio. Proximam tamen huic complexioni temperatæ, in qua scilicet virtute & gradu qualitates primæ maximè sint coæquatæ, arbitratur Galenus esse hominis complexionem: quod efficaci (vt reor) argumento adstruit. Inquit enim: Cum sensus tactus non percipiat qualitates tangibiles, nisi excedant gradu & intensione qualitates, ex quibus constat & confectum est organum tactus; oportet enim recipiens carere ea natura, quam recepturum est. Iccirco necesse est tanto præstantiorem esse tactum, quanto magis recesserit à qualitatibus extremis, & redactus ad medium sit: sed homo præstantissimum omnium tactum habet, vnde est etiam prudentissimum animalium: Igitur necesse est, ut eius complexio sit propinqua complexioni illi mediæ, in qua libratæ sint & coæquatæ qualitates eo, quo diximus, modo. Quod si secus esset, (vt nonnulli perhibent) & recederet humana complexio plurimum à medio versus calidum & humidum; frigidiora animalia, & sicciora homine, quæ plurima sunt, excederent etiam hominem tactus perfectione. Verùm de hominis complexione magis propriè disserere ad hoc negocium institutumque nostrum non pertinet. sequamur ergo in hac parte Galenum, constituamusque complexionem hominis maximè accedere ad temperiem, in hocque superare omnia mixta corpora: Hocque mensu quodam lato amploque dicamus. Quoniam in hominis complexione magna est latitudo, adeo ut hominum aliqui dicantur complexionis temperatæ, qui sunt admodum rari: reliqui uerò homines sint comple-

 xionum

A xionum recedentium à temperie versus aliquod extremum, magnopereque inter se discrepant. Sed nos crassiori minerua ponemus humanam complexionem esse maximè temperatam: aliorum uerò corporum mixtorum intemperatam esse. Intemperatarum genera à Galeno ponuntur esse octo in homine: parique ratione à nobis poni possunt octo genera complexionum intemperatarum, quæ mixtis corporibus præter hominem conueniunt. cuius speciei solum temperatam complexionem adscripsimus: quamuis vniuscuiusque speciei mixtorum corporum complexio temperata sit, & æqua operationi, quam natura habet. Octo genera intemperatæ complexionis hæc sunt, calida inquam tantùm, aut tantùm frigida: humida quoque tantùm, B aut sicca tantùm, hæ quatuor unica tantùm qualitate recedunt à temperamento. Aliæ quatuor in utraque qualitate intemperiem habent. Quædam enim est calida & humida, alia calida & sicca: Item aliqua frigida & humida, alia frigida & sicca. Quæ si colligantur, octo erunt intemperatæ complexionis genera. Inueniri autem posse complexiones intemperatas, propterea quòd vnica tantùm qualitate excedunt temperamentum, facilè probatur. Nam si calidum inueniri potest cum summè humido, itemque cum summè sicco, cur ergo si fuerit æqualitas inter siccum & humidum, calidum exuperare & excedere temperamentum non potest? Consimilis est ratio de frigido: item de humido & sicco, comparatis calido & frigido. Auerrois tamen in opere, quod pulcherrimum fecit de medicina, conatur C Galenum refellere; quod libenter facit cùm potest: diligentemque operam præstat, ut demonstret Galenum errasse. Inquit igitur Auerrois in eo opere quatuor tantùm esse genera complexionum intemperatarum; ea scilicet in quibus excessus est in duabus qualitatibus. Nam inquit, Cùm humidum & siccum sint materia calidi & frigidi, (vt nos etiam suprà ostendimus) impossibile esse inueniri formam sine materia propria: quare necesse esse si calidum excedat, pariter excedere temperiem, aut humidum aut siccum: parique ratione si humidum aut siccum excedit, excedere calidum aut frigidum. Hæc Auerrois ratio si referatur ad gradum caliditatis, seu frigiditatis; quomodo Galenus posuit excessum in complexionibus inæqualibus; omnino inefficax est. Verùm si referatur ad gradum actionis, eiusque vim, effi- D caciam habet. Nam si posuerimus duo mixta esse; in quibus caliditatis & frigiditatis gradus idem sit, item idem sit gradus humiditatis & siccitatis: deinde alterum eorum efficiatur siccius: proculdubio gradus caliditatis idem erit post exiccationem; qui & antea. attamen vis agendi maior erit in exiccato, quàm in altero mixto, quod mutatum non est; ac etiam maior quàm erat in eodem mixto, antequam esset exiccatum. Sin uerò contrà efficiatur humidius, cùm humiditas obtundat actionem caloris, minus erit efficax in actione, quàm alterum mixtũ; ac etiam quàm esset, antequam fuisset factum humidius. non ergo, quantum ad vim actionis pertinet, gradumque simul, fieri potest, ut sit æqualitas in calido & frigido, sit autem excessus in sicco aut humido; quia semper siccius calidum erit acutius, calidum humidius erit

obtu-

obtusius. Sic etiam siccitas calori adiuncta efficacior est in agendo; quia calidum resoluit humidum aqueum; ideoque maior apparet exiccationis vis in calido, quàm in frigido. contrà frigidum cogit vaporem in aquam, si fuerit humidum; ideoque humiditas videtur maioris efficaciæ in humefaciendo coniuncta frigori, quàm calori. Nam & si calor liquefaciat coagulata; per accidens humectat; sed per se exiccat: quia resoluit tandem liquefactum humorem aqueum & exiccat. Hanc arbitror ego fuisse Auerrois rationem, eiusque sententiam; quæ non discrepat à dogmate Galeni, quod confutat. Nam Galenus non loquitur de qualitate efficaciæ actionis; sed de æqualitate graduum & latitudinis qualitatum. Quo ad gradus ergo octo sunt genera complexionum intemperatarum, quorum vnumquodque in rerum mixtarum natura amplissimũ est, multasque ac ferè innumeras sub se species continet. Ex accidentibus tamen & differentijs mixtorum corporum, quas suprà memorauimus, materia cognita, itemque agente; facilè etiam formula quadam tenui dignoscere poterimus complexionem corporum homogeneorum. Nam cùm eorum materia sint terra & aqua, ac in nonnullis aer; calor uerò & frigus coagulantia: nonnulla autem liquida sint & fluant, fluida aquea sunt ob materiam, ideoque frigida & humida: sed si immixtum aerem habeant, aut vaporem igneum, calida erunt ob vim caliditatis. Quo interdum exhalante & euanescente cùm à propria natura recesserint, remanent frigida. Itemque ob eandem causam, licet fluant, vim tamen habent exiccandi ob partes terrestres adustas in fluore illo inclusas. Coagulata terrea, si à calido sint coagulata, calida sunt ob calorem impressum ab actione calidi, & ob resolutionem aquei frigidi. itemque sicca sunt tum ratione materiæ terrestris, tum ratione agentis calidi. Sin autem à frigido coagulata sint, frigida sunt actuque sicca: sed virtute etiam erunt sicca, si coagulata sunt à frigore; postquam mixta fuerint & compacta in unum à calido, ut saxa, marmora, cæteraque huiusmodi. Glacies uerò & metalla actu sicca sunt ob coagulationem, virtute tamen sunt humida: quoniam priora abscessu caloris & humoris, qui partim à calore resolutus est, & reliquus omnis ferè vi frigoris simul cum calore expressus est, ob terream naturam, quæ remanet, sicca sunt: posteriora uerò, quoniam aqueam naturam retinent compressam à frigido, necnon contentã à terreo, quod in eis est, potentia sunt humida, licet tactu & actu sicca sint & appareant. Hæc pauca de his libasse sit satis nostro operi. alij latius de hisce edisserunt. Sed ambigere aliquis potest in mixtis illis quæ sunt ualde frigida, quo'nam pacto à calore confecta esse queant, ab eoque con tineri. Etenim suprà diximus mixta omnia generari, conseruarique à proprio naturalique cuiusque rei calido. Item ambigi dubitarique potest, qua vi fieri queat, ut pleraque mixta huiusmodi sint, vt neque calida neque frigida admodum uideantur; apposita tamen corpori aut intro suscepta, nonnulla summopere calefaciant; alia contrà frigefaciant; exiccent alia; aliaque humectent. Si rectè memoria repetantur ea, quæ à nobis de natura caloris supra exposita sunt, itemque de natura cœlestis qualitatis; quam etiam magnum

A gnum seminarium appellauimus secuti Platonicos: non ita tamen, ut ponamus seminarium hoc esse corpus æthereum omnia permeans: sed accidens qualitatemque à corpore cœlesti defluentem, omniaque penetrantem. Iacta videbuntur fundamenta esse solutionis prioris quæstionis. Diximus etenim caloris eam esse vim in agendo; vt etiam si fuerit minoris latitudinis quo ad gradus; tantæ tamen est efficaciæ & vis, ut superet frigus maioris gradus non tantùm quo ad efficaciam agendi, verumetiam quo ad vim resistendi ipsius frigoris. Item diximus præter vim calefactionis, quæ est in calore, inesse etiã in calore vim cogendi homogenea: ideoque vi caloris naturalis fieri concoctionem & mixtionem. Item diximus in mixtorum generatione calorem B naturalem esse organum cœlestis qualitatis, in qua est seminarium mixtorum omnium. Itaque ex his non est difficile soluere priorem quæstionem. Nam illorum mixtorum complexio licet sit frigida ob maiorem latitudinem gradus frigiditatis, quàm caliditatis; tamen minor calor potuit vi agendi superare & actionem, & resistentiam frigoris: sed multò magis potuit facere mixtionem & congregare homogenea, id est, conuenientia illius mixti naturæ & speciei. Idque amplius potuit ob uirtutem cœlestis qualitatis, cuius calor naturalis est organum. his addas id, quod est potissimum in mixtis frigidis: quòd post mixtionem factam à calore compacta sunt & coagulata à frigido: cuius vi expressa est magna pars illius caloris, qui mixtionem fecerat; eoque exiguo, qui reliquus est crasso & terreo mixtio continetur. Secun-C dam uerò quæstionem difficilius est soluere. Nam si nihil agit præter eum gradum, quem habet: omne etenim agens agit quatenus est actio, & ex non ente nihil fit; item si forma non agit in subiectum, in quo est, ipsum alterando; quia idem non agit in seipsum, neque simile in simile, ut ostendit Arist. in primo lib. de generatione; difficillimum est inuenire qua'nam ratione hæc mixta calefaciant, frigefaciant've longè magis quàm ipsa illis qualitatibus sint affecta. Dicam ego quid sentiam; alij perspicaciores fortasse quippiam aliud inuenient. Cùm mixtio elementorum fit; quamuis per contrarias alterationes formæ elementorum corrumpantur secundum esse substantiale, & remaneant in esse refracto; non tamen putandum est qualitatem elementi propriam vniformi ratione, eodemque gradu remitti in tota ea portione D materiæ; in qua est forma illius elementi; sed diuersa difformique ratione; adeo ut in aliqua particula insensibili portionis illius remaneat qualitas elementi propria secundum gradum ualde intensum: cui proxima particula eamque circunsistens remissiori gradu, intenso tamen est affecta; sicque deinceps. Ex quibus efficitur, quòd in aliquibus mixtis esse queant particulæ calidissimæ, in aliis frigidissimæ, disiunctæ tamen, intraque alias cõtentæ, adeo ut sensu percipi nequeant. Vi tamen caloris, aut etiam frigoris per antiperistasim illæ, quæ sunt solutiores, possunt in unum cogi: nam calidi est congregare homogenea. ideoque in unum coactæ aut calefaciunt vehementer, aut frigefaciunt summopere. Hinc est, quòd nonnulla tactu non percipiantur esse calida, aut frigida; cùm tamen in ea calor naturalis egerit, siue appo-

sita

ſita ſint corpori, ſeu intra corpus ſuſcepta, coactæ in unũ vi caloris particulæ E illæ frigidisſimæ aut calidisſimæ vehementisſimos æſtus aut rigores faciant, & ſæpenumero interficiãt. Nam ſi nihil agit præter gradũm proprium, proculdubio à calore naturali remisſiori generari non potuit vehementioris maiorisque gradus caliditas; longeque minus frigiditas per ſe à calido generari poteſt. Neque etiam à forma mixti aut elementi poteſt proprium ſubiectum & materia, in qua ſunt formæ illæ, alterari; ſicque fieri vehementior caliditas frigiditas've in ipſis. Dicemus igitur propterea fieri vehementiorem; quia particulæ illæ vi caloris in vnum coguntur, actionemque faciunt; quam facere ſeparatæ, exiguæ, aliisque abruptæ non poterant. Huius rei exemplum in promptu eſt. Calx ſi tangatur, videtur eſſe frigida, nihilque vehementio- F ris caloris in calce ſentitur; quòd ſi fuerit aſperſa aqua frigida, per antiperiſtaſim à frigido particulæ calidæ & igneæ diſperſæ prius & inſenſibiles in unum coguntur. Nam ſolutiores aliquanto ſunt, quàm in aliis mixtis eiuſdem ordinis, & vehementem calorem faciunt. Quo fit, ut calx vetuſtior fuerit, aut non habuerit maiores glebas, ſed comminuta ſit, aut non calefiat, aut non ita vehementer, ut calx recens non comminuta. quoniam in comminuta plurimæ partes igneæ exhalarunt, in veteri extinctæ ſunt ob temporis diuturnitatem. Id ergo, quod ſenſu fieri uidemus in calce, cur ratio nobis non perſuadeat fieri etiam in mixtis aliis vi caloris naturalis in unum cogentis homogenea? Alia etiam cauſa adduci poteſt, ſi vellemus aſcendere ſupra qualitates primas & complexionem; ad potentias uidelicet naturales & G proprias cuiuſque corporis mixti, quæ ſunt ſecundæ ſpeciei in coordinatione qualitatis; & ſequuntur formas proprias mixtorum. Hæ etenim naturales potentiæ vim habent maximam etiam agendi ea, quæ inferiores qualitates agere poſſunt. Quid enim mirum eſt, ſi inferioris virtus contineatur in ſuperiori & excellentiori? Dicemus ergo, quòd mixta illa per naturales potentias ſeu proprietates agunt, cum calorem, ſeu rigorem: multaque alia præter hæc, de quibus medici tractant. Non autem aptæ ſunt cogere huiuſmodi effectus, niſi excitatæ fuerint à calore animalis: qui ſimilis eſt æthereo tepôri; à quo vires omnium excitantur & promouentur ad ſuas quæque actiones. Hæc de complexionibus hactenus dicta ſint inſtituto operi ſatis.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER QVINTVS.

B PERVENIMVS iam ad poſtremam partem ſuſcepti à nobis operis: In qua reliquum eſt, ut tractemus de ſaporibus, odoribus,& coloribus:hæc etenim accidentia complexionem conſequuntur, proximeque ad mixtionem accedunt. Verùm primum ordiemur à ſaporibus: nam ſapor maximè affinis eſt qualitatibus tangibilibus, ſicuti etiam guſtus tactui. Etenim (vt dicam inferius) odoris generatio ſaporē ſequitur:nec diſpari ratione odorandi vis guſtū. Saporis naturā nulli ſimpliciū elementorū conuenire,tum per ſe manifeſtū eſt,tum ratione ita eſſe probatur. Nam ſa C por ſequitur nutrimentum;nihil autem nutriri ali've poteſt ſimplici elemento. ſicuti enim mixtum eſt corpus animatum, quod alitur: ita etiam oportet alimentum mixtum corpus eſſe:à ſimili namque vnumquodque nutritur. Sapor ergo nequit accidens eſſe ſimplicis elementi.ſaporis naturā Democritus accōmodauit figuris; & pro diuerſitate figurarum uoluit eſſe diuerſas ſaporū ſpecies: ſed Democriti placita de figuris multis in locis ab Ariſtotele ſunt cōfutata.Quantū uerò ad ſaporis naturā attinet,pauca hæc ſufficient.figura ſenſibile cōmune eſt,quod per ſe percipitur ab vnoquoque ſenſu; ſed præſertim à viſu & tactu. Sapor uerò eſt ſenſibile proprium ſenſus guſtus;neque ab vllo ſenſu per ſe percipi poteſt. item figuræ nihil eſt contrarium; infinitæque enumerari figuræ poſſunt.At ſaporis ſpecies finitæ,inter ſeque cōtrariæ ſunt. dul D cis etenim ſapor contrarius eſt amaro. reijciendæ ergò ſunt Democriti figuræ. Empedocles verò,qui poſuit quatuor elementa eſſe omnium rerū principia ſimul cum lite & amicitia, uoluit ſapores non fieri mixtione & alteratione mutua elementorum:ſed præexiſtere in terra,in qua putauit eſſe omnium ſaporum ſemina: ex qua deriuarentur in plantas fructuſque, indeque in animalia, quæ natis è terra nutriuntur. Cæterum poſitio Empedoclis quoque de principijs rerum confutata eſt alijs in locis philoſophiæ naturalis: hoc uerò, quod de ſaporibus,eorumque generatione dicit,experimento deprehenditur falſum eſſe.Nam ſi ſapores generarentur,ut Empedocles dicit,nouus ſapor fieri non poſſet, niſi noua pars terreſtris accederet: neque etiam prior ſapor poſſet abijci, niſi quæpiam pars terreſtris recederet. at contrà fieri

uidemus, in fructibus ab arbore decerptis per concoctionem, & alteratio- nem nouos sapores generari mitiores & dulciores, prioribus omníno intercidentibus: generantur ergo noui sapores, non prius extabant. Sapores igitur non præexistunt, neque sunt figuræ quædam, neque etiam in corporibus simplicibus elementorum scilicet inueniuntur. Erit ergo sapor accidens sequens mixtionem: in mixtionibus autem, ut in superioribus libris diximus, aqua & terra se habent, ut materia; ex illisque præcipuè constant mixta corpora: aer uerò & ignis ut efficiens & forma; licet aer magis attineat ad materiam, quàm ignis. Sapor qui accommodatus est materiæ, propterea quòd est accidens elementi, pertinebit ad mixtionem terræ & aquæ. uerùm cùm aqua ob sui naturam magis formabilem quàm terra, potius pertinet ad alimentum quàm terra: nam & maxima pars terrestris naturæ ueluti excrementum à nutrimento secernitur. Saporis natura magis erit accommodata aquæ quàm terræ; ex admixtione tamen terrestris naturæ facta per concoctionem à calido. Erit igitur sapor absterfio quædam, seu percolatio partis terrestris siccæ per humidum aqueum facta à calido; quæ potest afficere gustum, eumque ex potentia in actum operationemque propriam deducere.. Postrema hæc particula differentia postrema quoque est constituens naturam & speciem saporis. Nam sapor proprium sensibile est sensus gustus. Qua de re Plato in Timæo, cùm saporis definiret species, non aliunde definitiones earum sumpsit, quàm ab affectu, quem in lingua, eiusque venulis & meatibus humoribusque sapores faciunt. Verùm definitiones omnes illæ sunt sumptæ ab alterationibus materialibus & naturalibus, quæ non per se pertinent ad potentiam gustus, sed per accidens. Attingunt autem per se gustus organa: sed id per se saporem in gustu facere posse dicimus, ut scilicet spirituali specie gustandi potentiam efficiat actu gustantem, ut ita dicam. Sensus etenim susceptiuus est specierum sine materia. Ex his facilè confutatur quorundam sententia, qui putauerunt, (ut ait Theophrastus in opere de causis plantarum) eandem rem posse homini dulcem esse, cani autem seu cuipiam alteri animali amaram. Nam cùm gustus potentia eiusdem naturæ sit in omnibus animalibus, quatenus gustatiua est & saporum perceptiua; sensusque rectè dispositus non fallatur circa sensibile proprium: imposibile est, quin eandem dulcedinem omnium animalium gustus iudicet dulcedinem esse, si organa fuerint secundum naturam disposita: nihil attamen obstat, quin dulcedo eadem aliquibus animalibus suauis sit & salubris, aliis uerò insuauis & incommoda. quis nescit casfiam fistulam dulcem esse? nulli tamen hominum ea dulcedo suauis est: quin potius contrà omnes homines eam oderunt & auersantur. Contrà nonnulla alioqui amara suauia sunt, ut intubi radices. Idem de aliis saporum generibus est sentiendum: nisi quispiam vellet Cratilli, eiusque sectæ philosophorum sententiam sequi; qui putabant, eo quòd omnia semper mouerentur, nec momento quidem temporis quippiam consisteret; nihil esse suapte natura dulce aut amarum, album nigrum've: sed omnia hæc fieri, cùm

sentiun-

A sentiuntur ex coniunctione ad sensum gustus visus've: quorum dogma perbellè deridet Plato in Theæteto; Aristoteles etiam in nonnullis locis. Postquàm constitutum est quid sit sapor, accedemus ad explicanda enumerandaque præcipua saporum genera; quorum vnumquodque amplissimum est, innumerasque ferè sub se differentias continet. Saporis genera sunt septem, octo've; dulce, pingue, acidum, austerum, acerbum, acutum, salsum, & amarum. E quibus quoniam dulce & pingue propinqua ualde sunt, uno tantùm genere contineri perhibentur; quamuis re uera duo sint genera. Hæc saporum genera nonnulli ita distinxere; ut eorum quædam pertinere dicant ad speciem; alia ad priuationem quandam & naturæ speciei'que defectum.
B Dulcis sapor (inquiunt) pinguis, huiusque generis alij ad speciem pertinent: Acidus, amarus, salsus ad priuationem. cæterùm cùm multa inueniantur, in plantis præsertim earumque fructibus, quæ cùm ad perfectionem speciemque suam perfectam peruenerint, huiusmodi sapores habent, quinimò indigesta & imperfecta cùm fuerint, quadam veluti dulcedine sunt affecta; deinde ampliori digestione perueniant ad amarum, austerum, acidum've saporem: proculdubio non est ita absolutè pronunciandum saporum hæc genera pertinere ad priuationem & naturæ defectum. Quamuis ut in pluribus res ita se habeat, quòd dulcis pinguisque sapor digestione fiant & perfectione consistant. Verùm, ut expositione nostra tota hæc res fiat illustrior, altius ordiamur. Dicamus igitur in uniuersum tres esse
C saporis ordines. quidam enim veluti priuationes & corruptiones naturæ sunt: alij contrà sunt veluti exordia quædam naturæ saporum; in quibus natura non sistit, sed ab eis ad perfectionem progreditur. Nonnulli uerò sapores perfecti sunt, in quibus natura sistit. Primi duo ordines saporum scilicet crudorum & putrescentium consimiles sunt formis illis mixtorum imperfectis: per quas medias natura progeditur ad generationem perfectorum mixtorum: itemque ab specie perfectioneque mixtorum regreditur per dissolutionem ad elemẽta. Hi sapores quoniam nutritioni inutiles sunt, neque per se, primaque intentione à natura effecti, innominati sunt, nobisque ferè incogniti: quamuis eorum nonnulli ferè consimiles sint speciebus saporum; quos inueniri etiam in mixtis perfectis, fierique per perfe-
D ctam mixtorum concoctionem suprà exposuimus. Omissis ergo duobus illis ordinibus, qui incerti incognitique sunt, nec à natura intenti per se; tractabimus de his septem generibus pauca quædam. qua in parte lectorem admonitum esse volo, sæpenumero contingere & in mixtorum substantialium perfectorum generatione, & in saporibus, odoribus, coloribus, omnibusque tandem, quæ progressione quadam natura perficit, ex priuationis & non entis natura, ut ita dicam, in rebus his inferioribus immixta, ut ad perfectionem non ueniant: immò in contrarium mutentur, aut etiam dissoluantur. ludit etenim in mortalibus rebus casus & fortuna, multaque per accidens fiunt ob priuationes, & non entis naturam hisce inferioribus immixtam. Sed reuertamur ad saporis naturas explicandas.

Summa ergo ſaporum genera ſunt dulce, pingue ſeu vnctuoſum, acutum, amarum, ſalſum, acidum, auſterum, acerbum uel acre. Hæc genera ſeptem ſunt, ſi pingue cùm dulci coniunxeris; nam admodum affinia genera ſunt, & utraque alimento aptisſima. Quidam his generibus addiderunt ſaporem vinoſum & inſipidum. attamen vinoſus ſapor plerumque pertinet ad aliquod generum ſuperius expoſitorum: nam dulcis eſt, uel acris, uel auſterus. Etenim ſi hoc pacto per ſingula diſtinguenda genera ſaporum eſſent; pari ratione in medium adduci poſſet lacteus ſapor, qui tamen uel dulcis uel pinguis eſt. Noſtri uerò inſtituti eſt referre tantùm ſumma & amplisſima ſaporum genera. Inſpidus autem ſapor non eſt; ſed veluti ſaporis priuatio, quæ guſtu percipitur, ſicuti viſu percipiuntur lumen & tenebræ. Dulcis ſapor (vt ab eo ordiamur) fit ex admixtione partis terreſtris cum aqueo, concoctione & percolatione facta à calore paulo plus quàm mediocri. Ideo homini, cuius complexiò propinqua eſt medio, dulcia ſunt calida. Non tamen propterea quiſpiam exiſtimet, ſi res quæpiam uideatur affecta ſapore dulci, confeſtim totam eam rem eſſe calidam. Nam fieri poteſt, ut quamuis nonnullæ partes ſint calidæ, illæ inquam in quibus dulcis ſapor apparet; plurimæ aliæ ſint ſapore carentes ualde frigidæ. non enim neceſſe eſt quodlibet mixtum corpus ſaporem habere: ideoque uniuerſam eam rem eſſe non calidam, ſed frigidam: quamuis paucas quaſdam particulas habeat dulces ac propterea temperatè calidas. Sapor vnctuoſus ſeu pinguis plus aeris obtinet quàm ignis, caloreque obtuſiore, id eſt, magis aereo conſiſtit, quàm dulcis ſapor. Eſt etiam plerumque dilutior quàm dulcis ob eam cauſam, quòd maiorem habeat aquæ copiam: affinis tamen eſt dulci ſapori. Sapor acutus fit à calido ſicco ſubtili, & parum continet humidi aquei; quare vergit ad calidam & ſiccam complexionem: & per ſe eſt calidior dulci ſapore. Nil tamen obſtat, quin per accidens aliquod dulcis ſaporis ſit calidius alia quapiam re ſaporis acuti ratione ſuperius expoſita. Salſus ſapor fit à calido ſicco non admodum ſubtili: ſed terreſtre illud, quo pars aquea percolatur, eſt aduſtum, parumque in eo ſupereſt aquei humoris. Tale quippiam eſt illud, in quo primo eſt ſapor ſalſus. verum ab exiguo huiuſmodi poteſt infici magna aquæ copia, totaque ſalſa fieri ex admixtione exiguæ portionis ſalſæ. Salſa ergo, in quibus primo ineſt ſalſedo, ſunt ſicca & calida; non tamen habent calorem adeo tenuem, ut aromata quæ ſunt ſaporis acuti. Amarus ſapor per ſe ſiccior eſt ſalſo, magiſque terreſtris. ſiccitas illa amari ſaporis interdum eſt à frigido, ſed plerumque eſt à calido. Quo fit, ut pleraque amara ſint calida: nonnulla uerò contrà ſint ualde frigida, ut oppium, quod amarum eſt, adeo tamen eſt frigidum, ut reſolutionem mēbrorum faciat, & nimia frigiditate interficiat. Quòd ſi quæras quod'nam amarum fiat à calido, & quod'nam à frigido: Mihi hac in parte Auerrois ſententia vehementer probatur. inquit enim eam amaritudinem fieri à frigido, quæ rudimentum quoddam eſt aliorum ſaporum: quod conſpicimus in fructibus plantarum, qui principio ſunt amari ſiccique ualde

&

A & frigidi, vtpote qui ſint imperfectisſimi; poſtea humore & ſicco adueniente fiunt acerbi, ac deinde auſteri & dulces: horum amaritudo nimirum, ut conſtat, eſt à frigido. Si uerò amaritudo ſit alicuius naturæ perfectio non rudimentum, ut in abſinthio, in aloê, in multis alijs: vtique in pleriſque omnibus amaritudo illa eſt à calido; & huiuſmodi omnia ferè ſunt calida; niſi habuerint partes alias frigidiores inſipidas, ex quarum vi contingat rem totam eſſe amaram & frigidam. Horum vterque, amarus inquam & ſalſus ſapor, eo quòd ſunt ualde ſicci, plurimumque terræ habent, ineptisſimi omnium ſunt nutrimento: vtpote qui minimè omnium ſuperari & immutari posſint: iccirco reijciuntur à calido naturali, & ſubſi-

B dent in excrementis, nec alimento immiſcentur, vtpote quos natura aſpernetur & reijciat. Nec etiam ea, quæ in mari naſcuntur & degunt, nutriuntur ſalſo per ſe, ſed pro alimento attrahunt dulcem humorem, qui ſalſo eſt immixtus. ac propterea fit, ut nulla arbor planta've alia fructum efficiat ſaporis ſalſi: quamuis nonnullæ plantæ attrahant cum alimento quippiam etiam ſalſi; non quo alantur, ſed quo corticem aſpergant, vt cicer; ſic enim à putrefactione ſeruatur: aût quo humiditatem ſuperfluam & nimiam conſumant, ut brasſica, cui ob eam cauſam prodeſt ſalſedo: proptereaque fiunt mitioris ſaporis à ſalſedine, quæ, cùm conſumpſerit nimiam humiditatem quæ non poterat à calore naturali bene concoqui, reliquum humidi reddit concoctioni idoneum: ideoque mitioris ſaporis fit. Sal uerò aſper-

C gitur radicibus palmarum, (vt inquit Theophraſtus) non ut ſale alantur palmæ, ſed ut ſalis vi meatus aperiantur, quibus facilius queant humorem attrahere, necnon ut vi ſalis extimulata vis attractiua efficacior fiat ad alimentum attrahendum. Satis de ſalſo. Sapor acidus fit à calore diminuto, id eſt, qui non plenè concoxit & miſcuit humidum aqueum cum terreſtri ſicco; uel qui propterea diminutus eſt, quòd ex mixto illo corpore arido exhalauit pars calida purior, ſeu mitior, aere inquam. Hoc ſaporis genus propinquum eſt dulci ſapori, & ei præcipuè dulci, qui vinoſus eſt: quo fit ut intueamur in uuis, & moris, cæteriſque vinoſis fructibus, quòd cùm fiunt maturi, poſtquam deſierunt eſſe acerbi, neque adhuc ſunt dulces, acidi ſaporis eſſe ob imperfectionem caloris & digeſtionis. Item ſi

D vi quadam calor aereus exhalet, fiunt acidi. Sic ex vino fit acetum. Acidus ergo ſapor frigidus eſt; quamuis contineat aliquas partes calidas aduſtiores, & terreſtriores; ac propterea earum vi abſtergat, mordicet, conſumat, exiccet. Auſterus & acerbus ſapor frigidi ſunt, magiſque acerbus auſtero. Inſipidus autem propriè non eſt ſapor; ſed ſaporis priuatio. non tamen ita ut omne inſipidum omni prorſus ſapore careat: ſed quòd plurima ſint parum admodum ſapida, ut vix ſentiantur. Inſipida ferè omnia ſunt aquea & dilutiora. Ea nanque natura eſt aquæ, vt per ſe careat ſapore omni; ſuſceptiua tamen ſit, veluti prima ſaporũ materies, cuiuſcunque ſaporis generis. Hactenus ſatis ſit explicatum de ſaporum generibus, quantum conueniet huic noſtro operi inſtituto. Duæ tantùm ſuperſunt quæſtiones ſoluendæ. Prior

de saporum contrarietate; an scilicet maximè contrarij sapores sint dulcis & amarus, an potius acutus & acerbus. Altera quæstio est, an sapores medij componantur ex saporibus extremis contrarijs, veluti ex quibusdam principijs & elementis saporum. Galenus putauit sapores maximè contrarios esse acutum & acerbum; quoniam acutus omnium calidissimus est, acerbus contrà omnium frigidissimus. Sed quoniam contrarietas in quouis genere sumenda est ab ea distantia maxima quæ per se pertinet ad illud genus: non autem ab ea distantia maxima, quæ pertinet ad illud genus per accidens: ideo contrarietas in saporibus non est sumenda à distantia in qualitatibus primis; quæ sunt tactiles; non autem gustu per se perceptibiles: sed sumenda est ab affectu gustus. Cùm ergo cuilibet compertum sit gustus affectum à dulci sapore inditum gustui maximè distare ab affectu gustui indito ab amaro; ideo pronunciandum est dulcem saporem maximè contrarium esse amaro, non autem acerbum acuto. quamuis ratione sumpta à calido & frigido, vt censuit Galenus, magis inter se distent acutus & acerbus, quàm dulcis & amarus. Quantum uerò attinet ad alteram quæstionem, in decimo libro primæ philosophiæ ostensum est, in vnoquoque genere maximam quandam distantiam esse secundum habitum & priuationem, non quidem absolutè sumptam, sed in eo genere determinatam: cùm autem cuiusque distātiæ duo tantùm esse extrema possint; ideo in vnoquoque genere duæ sunt differentiæ contrariæ: quarum altera ad habitum pertinet, altera veluti priuatio est quædam. In eo tamen genere, à quibus duæ constituuntur species, quæ simplicissimæ omnium sunt in extremis illius generis constitutæ. cæteræ differentiæ contrahentes genus, quamuis oppositæ sint & quodammodo contrariæ, non tamen maximè contrariæ sunt; quoniam non maximè distant. Ideoque species ab eis constitutæ non censentur esse adeo simplices, ut priores. Sed quoniam medium comparatum extremis rationem habet vtriusque extremi; iccirco species illæ mediæ dici consueuere esse compositæ ex extremis simplicibus; non tamen propterea necesse est, ut sit in eis uera compositio tanquam mixti ex elementis, aut complexionis ex qualitatibus primis. Vt autem ueniamus ad dissoluendam quæstionem de saporibus propositam: Dulce & amarum contrariæ sunt saporis species, ac propterea maximè simplices omnium. reliquæ uerò mediæ species sunt veluti ex his compositæ: quoniam habent in sui natura quandam vtriusque participationem. Non tamen ex dulci & amaro, tanquam ex elementis, aliæ saporum species componuntur. Quod euidenti ratione confirmo. Nam si austerus acutus've sapor componerentur ex dulci & amaro, veluti ex elementis; vtique oporteret semper antequam sapores illi medij à natura efficerentur, præextitisse sapores extremos, inuicemque commixtos fuisse, ex ijsque non corruptis, sed imminutis & refractis factos fuisse sapores eos medios. id tamen non fieri à natura in saporum generatione euidenter deprehendimus. quin potius contrà præexistere uidemus in fructibus saporem acerbum austerum've, ex quibus processu digestionis & perfectionis fit sapor dulcis. Artificio tamen no-

A stro misceri queunt præexistentes à natura facti sapores; itaque arte nostra ex eis fieri plurimos medios, quos natura plerunque non facit. Huius generis quamplurimos ars coquinaria humanæ gulæ deseruiens adinuenit. Hactenus de saporibus dixisse sit satis. Post sapores sequuntur odores; qui adeo natura saporibus coniuncti sunt ab eisque pendent, ut in re insipida nullus odor inesse posit. Quo efficitur, ut nullum elementorum simplicium odorē habeat, quoniam sapore caret. Item metalla, quæ sapore carent, nullum odorem emittunt. Sequitur ergo odor saporem; interque accidentia alia omnia post sapores odor maximè pertinet ad nutrimentum, ut paulò infrà dicam. Odoris natura etiam, sicut saporis, non est sine siccitate: etenim quāuis nonB nulla odora humida sint, ut aqua vaporque humidus: attamen nisi affecta fuerint, alterataque à sicco, nullum prorsus odorē haberent. Quo fit ut perspiciamus dilutiora parum odora existere. Ex his colligi facile potest odoris definitio. Est igitur odor passio & affectio facta à sicco terrestri sapido in humido aereo aqueo've, quatenus odoris susceptiuum est. Ex quo perspicuum est sicuti natura odoris perfectior est quàm saporis; neque ita pertinens ad nutrimentum: ita effectiuum odoris esse perfectius quàm saporis factiuum. saporem enim efficit siccum terrestre tantùm: odorem siccum sapidum: item materia saporis est humidum aqueum tantùm; odoris uerò humidum aqueum aereum've, quatenus scilicet odoris est susceptiuū. neque odor tamen, neque sapor fit absque digestione facta à calido: omnium nanque efficiens est calor.
C Ideoque odorifera pariter & sapida modicè aptèque calefacta illustriores reddunt & odores & sapores. Odorum genera & modi tres sunt eiusdem ordinis: quem in saporibus suprà recensuimus. Nam quidam odores sunt veluti inchoationes & rudimenta naturæ; per quæ natura tanquam per media deducit inodora ad perfectos odores. Nonnulli sunt tanquam priuationes, ut putrefactorum odores tetri. Horum medij perfecti sunt; in quibus natura sistit concoctione & digestione perfecta. horum species innominatæ ferè sunt, parumque homini notæ: quoniam hunc sensum odoris ualde imperfectum homo habet. Sed ad species odorum explicandas plerunque vtimur saporum vocabulis: dicimus enim odorem suauem seu dulcem; item acutum odorem, grauem've, aut lenem. Interdum commiscemus vocabula, vt
D dicamus quempiam odorem suauem quidem esse, sed grauem: sicuti nonnulla dulcia sunt, quæ habent nescio quid amaritudinis. In summa uerò duo odoris genera esse ponimus; quorum alterum per se sequitur alimentum, ideoque nobis per se non affert voluptatem tristitiam've, sed tantùm per accidens. Nam famescentibus nidor carnium gratissimus est: plenis uerò & saturis ingratus & nauseam faciens. Hoc vnum est odoris genus quod brutæ animantes exquisitissimè sentiunt; omnesque huius generis modos sagaciter dignoscunt: nos non item. Aliud est odorum genus, quod per se alimentum non sequitur; licet non sit absque sapore. nullus etenim est odor rei insipidæ. Huiusmodi sunt florum, coronariorumque odores. hoc odoris genus soli homines uidentur sentire; cætera uerò animalia nullum habe-

re sensum huius generis odorum Aristoteles putauit: vtpote quæ ventri dedita sensum non habeant eorum, quæ per se non faciant ad alimentum. quòd si quæ uidentur duci odoribus, ut canes venatici, qui in pratis florentibus non sentiunt odorem leporum: quædam item odorem sulphuris ægreferunt intereuntque; id per accidens fieri Aristoteles idem auctor est. Nam aspectus florum canes oblectat, ideoque diuertuntur ab sensu odoris. Grauitas etiam, quæ sulphuris odorem comitatur, malè afficit ac interimit nonnulla animalia; sicuti carbonum fumus homines strangulat, & interficit. hæc Aristoteles. Verùm si ea, quæ de pardali referuntur, uera sunt, quòd scilicet odore sui alijs animalibus suauissimo alliciat ad se cætera animalia; quibus vescatur; nimirum necesse est fateri à brutis animalibus sentiri quoque hoc odorum genus. Amplius ratione etiam idem possumus nobis facilè persuadere. Nam cùm potentia olfactus eiusdem sit naturæ in animalibus, quæ eam habent; potentiæ uerò distinguantur per actus, & actus per obiecta: impossibile ferè uidetur, quòd bruta, quæ olfactum habent longè præstantiorem homine; obiectum uerò olfactus sit odor; non percipiant hanc odoris speciem; quæ sub obiecto illius potentiæ, quam habent, continetur. Quamobrem fortasse dicendum Theophrastum melius expressisse Aristotelis præceptoris sententiam, reique naturam. inquit enim is auctor in sexto libro de causis plantarum, animalia bruta non duci ab hoc odoris genere; sicuti etiam à venustate colorum non ducuntur; quamuis eos colores perspiciant: neque pulchras formas mirantur, cùm tamen eas visu percipiant. Nec mirum. Nam cùm natura effinxisset animalia bruta ventri Venerique dedita, ea omnia, quæ sensu percipiunt, nec tamen faciunt ad gulæ illecebras Veneream've voluptatem, ne animaduertunt quidem, sed percepta prætereunt, & quasi præteruolant. Hoc ergo genus odorum si animalia bruta percipiunt, (vt ratio nobis persuadet) non tamen hisce odoribus tanguntur, vllo've pacto afficiuntur: quoniam gulæ non inseruiunt, adeo ut ab eis non sentiri dici possint. Homini uerò mirificè conferunt ad sanitatem, temperant enim nimiam cerebri frigiditatem & humiditatem. Vt autem redeamus ad naturã odoris: Odor fit à sicco sapido percolato per humidum aqueum aereum've, ut est odoris susceptiuum aut odori peruium, vi caloris. Ex his perspicuum esse reor, odorẽ esse non posse sine vlla humiditate, neque etiam sine siccitate, sicuti sapor. verùm odor magis attinet ad siccitatem quàm sapor. Item materia & subiectũ odoris proprium est longè subtilius, quam saporis materia. Nam huius, saporis scilicet, subiectum est humidum aqueum: illius, odoris inquam, est aqueum aereum've; seu mediũ quoddam inter aquam & aerem, aqua subtilius, aere crassius, ut inquit Plato in Timæo. Duo uerò hæc odorum genera, de quibus meminimus, ita se habent, ut odores illi, qui per se consequuntur esculenta & poculenta, plerique omnes magis sint aquei, eorumque materia sit crassior, accedens scilicet ad naturam aquei elementi. Alterius uerò generis odores, florum inquam, radicum, corticum, lachrymarum, & huius ordinis alij, magis aerei sint, subtilioremque

A tisioremque materiam habent, & plerunque ficciorem. hinc fit, ut hoc odorum genus consequatur potius sapores amaros, stypticos, acutos, austerosque, quàm dulces aut pingues. Nam sapores illi sunt magis sicci, subtilioremque exhalationem emittunt. Inde est, quòd nullum ferè animal bene olet hoc odoris genere, præter Pardalim seu Pantheram; si uera sunt, quæ de eo animali feruntur. Contrà arbores, plantæ, radices, flores, rami, lachrymæque plãtarum multarum optimè olent; ficciores enim sunt: animalia uerò humidiora magisque aquea. Inde etiam est, quòd multi flores si atterantur, odorem emittunt: contrà multa non olent, si atterantur. Quædam insuper torreantur, necesse est. Item quædam remotiora suauius olent: admo

B ta propè, grauius. In locis item siccis & calidis odorata nascuntur. Necnon si cæpæ & allia serantur iuxta odoras plantas & coronaria, suauius olere illas plantas agricolæ asserut. Horum omnium ea est causa, quòd odores accidentia sunt corporis ficcioris & subtilioris; quod tamen humiditate non careat, sed quod, cùm sapte natura sit humidum, afficiatur vi caloris commiscentis à substantia partis terrestris, siccæ & sapidæ. Inde accidit, quòd flores, in quorum superficie vaporis subtilis est, non autem interius, bene olent statim: quòd si terantur, euanescit fumus ille odorus. Is uerò, qui interius latet, vapor, & ex interioribus partibus prodit, nequaquam est odorus: ideo si terantur non olent, aut grauius olent: alijs contrà, corpus id tenue vapor inquam odorus intraneus est, parumque eius existit in superficie;

C quæ terantur opus est, si exeuti debet vapor ille odorus. Quòd si compresiores poros habeat, valdèque compactum sit, magis magisque contritione eget; & in aliquibus non nisi vi ignis resoluitur & euaporat. Item in aliis, quæ latiores poros habent, simul cum puro eo vapore odoro exit terrestrior fumus parum odorus: ideo cum purus ille vapor subtilior longius diffunditur, terreus uerò propius; iccirco remotiora melius olent: purus nanque vapor tantum sentitur: propius uerò admota halant terreum fumum immixtum vapori odorifero; ideo olent grauius. Eadem de causa loca sicca & calida odoratiores plantas ferunt, quoniam odor à siccitate est vi caloris percolata. Quidam putant ob eandem causam cæpas & allia sata iuxta plantas odoras eas efficere odoratiores: quoniam calida sunt &

D sicca. Exiccant ergo & calefaciunt propinquum solum; sicque odorem promouent. Aliqui uerò aliam causam adferunt; inquiunt enim: Cum vnumquodque à simili nutriatur; ideo cùm cæpe & allium grauiter oleant, ab eis trahi vaporem & nutrimentum malè olidum: quo efficiatur, ut plantæ odoræ habeant putrius nutrimentum, ut pote purgatum extracto excremento ab allio, cæpeque malè olentibus. hinc etiam fit, quòd vinum caliditate sua facilè attrahat, & densitate contineat & conseruet vaporem hunc odorum, facileque afficitur odore rerum propinquarum. oleum item densitate sua & glutino conseruat odores. fiunt etiam artificio vnguentariorum olea, referentia odorem quorumcunque florum, aliarumque rerum odoratarum, prius tamen purgant oleum à nimio illo lentore, & glu-

tino

tino pinguique. Etenim si ea fuerint in oleo nimia; prohibent oleum affici E
externis odoribus: contumacius nanque est ad patiendum, nisi sit effectum
mollius. Iris etiam, ut ferunt, si incubuerit ubi est adusta materia, odorem
elicit. Eius nanque vapor humidus & roridus affectus siccitate adustæ materiæ,
temperamentum sortitur quandoque odori commodum. vestigia
etiam leporum, si terra fuerit aliqua humiditate affecta, melius odorem
continent, & produnt leporem. Aqua inepta est ad odores recipiendos extraneos;
eo quòd per rariorem substantiam statim diffluat vapor odorus.
Hanc ob rem antiquiores putarunt odorem esse exhalationem quandam.
Non tamen exhalatio est, sed est sensibile accidens inhærens exhalationi.
Neque necesse est, si odor sentiri debeat, ut exhalatio tangat odoris sensum, F
olfactum inquam, ut arbitrati sunt antiqui, sed spiritali specie multiplicatur
odor à vapore odoro per aerem medium seu aquam pro cuiuscunque
odoris vi, sicque sensum afficiunt. Nam olfactus non est tactus quidam ut
gustus; ideo medio extrinseco eget, ut sentiat, licet non tam magno, ut visus
auditus've. Hoc odoris genus, quod bruta uel non sentiunt, uel non
aduertunt, quodque diximus in sicciori materia existere, quàm prius,
quod saporem alimenti sequitur; si non nutrit, ut Pythagorici putarunt, accommodatum
tamen est sanitati, bonæque valetudini humani cerebri;
vt pote quod aliquanto magis declinat ad frigidum & humidum. Siccitate
ergo & caliditate mediocri huius generis odorum temperatur & melius
se habet. Odorum species singulæ, quia innominatæ & incognitæ nobis G
sunt, non possunt certo numero comprehendi. Id tantùm dixisse repetijsseque
nobis sufficiat, odores illos dilutos, esse rudimenta quædam odoris
perfecti, sicut sapor insipidus saporum aliorum perfectorum rudimentum
& materia est. Odores uerò putridos & tetros veluti corruptiones quasdam
esse; nisi si quæ res natura suapte putrem odorem habeant, vt cimices.
Nec etiam omnia, quæ oriuntur ex putridis rebus, tetrum odorem
habent, ut fungi nati è stercore, non tamen propterea malè olidi sunt. Miscentur
arte hominum odores, ut sapores; plurimique medij humano artificio
fiunt ex elementis, id est odoribus natura constantibus. de his vnguentariorum
negocium est: sicuti coqui artifices sunt condiendorum miscendorumque
saporum. Hi uerò odores perfecti, qui natura constant, habent H
& ipsi species contrarias, ut sapores, mediasque; uerùm nobis ignotæ
innominatæque sunt, eo quòd praue olfaciat homo. iccirco satis hucusque
de odoribus dictum uideri debet. Sequitur ut agamus de colore. Coloris
natura longius distat à qualitatibus primis, quàm saporis odorisque
species. Non enim color per se efficitur ex admixtione qualitatum primarum,
ut sapor & odor; sed si fiat ex eorum mixtione color, per accidens
non per se efficietur. Per se uerò coloris natura sequitur admixtionem
luminis in ea natura, quæ est luminis receptiua. huiusmodi uerò natura
est diaphanum. Itaque color nihil aliud est, quàm extremum & terminus
diaphani eius, quod est lumine affectum. Extremum uerò in diapha-

no

A no interminato esse non potest. Quo etenim pacto poterit esse quispiam terminus interminatæ rei? color autem terminus est. diaphani ergo terminati terminus per se est color. Attamen quamuis diaphanum omne corpus sit, corporisque terminus sit superficies: color vtique superficies non erit, sed est in superficie. Aliud enim est extremum corporis, quatenus quantum corpus est, & aliud extremum corporis diaphani, quatenus diaphanum est: extremum tamen diaphanum est in superficie corporis. Color igitur est in superficie, non autem est superficies. Diaphanũm uerò nullum terminum habet, nisi quatenus opacum est. illud enim diaphanum, quod opacitate omnino caret, suapte natura terminum non habet, sed est B & lumini & visui peruium. Admixtio igitur luminis cum diaphano corpore scilicet luminis receptiuo opacitatem habente in extremo illius corporis colorem efficit. Nam natura diaphani non æquè est in corporibus omnibus, quæ sunt eius naturæ capacia. verùm in quibusdam perfectius inest; in alijs imperfectius. in diaphanis interminatis perfectius, quæ etiam, cùm extremum nullum habeant quo visus nitatur, colorem sui natura nullum habent; sed vndique penitusque sunt lumine illustrata, ut aër perlucidus. Nonnulla, quæ imperfectius sunt diaphana, ac propterea aliquo pacto opaca, si lumine perfundantur, quamuis visui peruia sint, ob opacitatem tamen extremum habent; in quo visus quoquo modo figi potest: videnturque colore aliquo affecta. vitrum, aquarum complures huius ordinis C sunt: in quibus deprehenditur aliqua species coloris. alia uerò diaphana, id est, luminis receptiua, & à lumine affecta multam habent opacitatem; ideoque sunt imperuia visui, statimque in extrema eorum superficie visus figitur. hæc tantùm colorata uidentur, & non diaphana. Ex his perspicuè sequitur colorem fieri ex admixtione luminis cum opaco: coloremque esse, vt Aristoteles inquit, extremum diaphani terminati. Quamobrem Auen Pace arbitratus est coloris naturam & speciem non differre à natura luminis, ideoque colorem & lumen putauit esse eiusdem speciei; nihilque aliud colorem esse, nisi extremum luminis: huic addidit colores in tenebris nihil esse actu, sed tantùm esse in potentia, id est, inchoatione quadam; quos postmodum perficeret præsentia luminis illius, quod expelleret tene- D bras. Ratione uerò hac dictum fuisse Auen Pace verisimile est; quoniam non animaduertit in corporibus coloratis intrinsecus aliquid luminis esse. Verùm censuit omne extrinsecus accedere à præsentia corporis lucidi. Auerrois in secundo libro de anima, acuta ratione refellit hanc sententiam Auen Paces. Nam inquit, color est motiuus diaphani secundum actum, id est eius diaphani, quod actu est diaphanum. Actus autem diaphani lumen est. Sequitur ergo quòd diaphanum, quatenus lumen habet, sit per se mobile à calore. Sed omne susceptiuum, receptiuumque per se alicuius naturæ, caret natura & specie rei quam recipit. Ergo color, qui per se motiuus est diaphani, quatenus est lumine illustratum, non est eiusdem speciei cum lumine. Pulchra sanè & efficax ratio. Præterea Auen Pace ægrè causam

reddere

reddere posset, cur est quòd magnum lumen offuscat lumen minus, adeo quòd præsente re ualde lucida, vix ægreque percipiamus rem minus lucidam. Inde fit, ut lucernæ lumen vix appareat sub lumine solis: stellæ quoque interdiu non uidentur ob eandem causam; calorem uerò magnum lumen non offuscat, sed illustrat & euidentius apparere facit: si color nihil aliud est, quàm lumen debile in extremo diaphani existens. Coloris ergo natura alia est à natura luminis: & licet originem, formamque habeat à lumine, degenerat tamen à luminis specie in speciem lumine inferiorem & imperfectiorem. Sic tepor cœlestis efficit interdum calorem elementarem, qui est infra naturam illius teporis. in obscuro autem & in tenebris colores actu sunt, non potentia; quia res coloratæ componuntur ex elementis, in quibus ex se natura lumen est: ut de igne exploratum est omnibus. Quid de aere & de aqua statuendum, infrà dicemus. Color igitur est extremum diaphani terminati, non tamen lumen est, nisi participatione quadam & deriuatione à lumine: sed species & natura quædam est degenerans à luminis perfectione. Duplicis uerò generis est color. Nam quidam colores sunt secundum apparentiam tantùm, id est, qui nobis uideantur inesse rebus, non tamen insint. Nonnulli uerò perfectam speciem habent in rebus; & uerè, non ex oculorum illecebra res affectæ sunt illis coloribus. Primi generis colores illi sunt, quibus visus eluditur. Nam quoniam color est extremum diaphani terminati; contingit interdum, ut diaphanum re uera interminatum sit, ac propterea re nullum terminum habeat; ac ideo nullum colorem. color etenim extremum est & terminus. Nobis uerò ob accidens aliquod diaphanum illud uidebitur terminum habere; seu quòd deficiat visus, neque ultra certum terminum extendi queat, sed in eo figatur: siue ob aliam quandam causam. Tunc vtique nobis apparet in eo diaphano certus quidem color, cæruleus inquam, aut purpureus pro qualitate scilicet diaphani; qui tamen reuera non est. Nihil enim refert, quantum ad apparentiam pertinet, an sit in eo diaphano opacitas, ac propterea mixtio luminis cum opaco & terminus diaphani; an re uera non sit, sed nobis ob accidens aliquod esse uideatur. colores igitur huius ordinis esse apparent, cùm tamen non sint; pendentque ex lumine extrinsecus influente in diaphanum illud, & uariam speciem præbent propinquis remotisvé obliquè & rectè spectantibus. Ea de causa cœlum uidetur cæruleum, itemque colles & montes, si distent multùm à nobis, præseferunt colorem cæruleum, interdumque cyaneum. deficiente enim vsu ob spatium longinquum aer opacior uidetur; itemque terminum quendam offert, in quo figitur visus; admixtioque illa luminis cum opaco colorem cæruleum refert, seu cyaneum; si maior opacitas inesse apparebit. Hoc ergo coloris genus secundum apparentiam, & phantasiam quandam est, non secundum existentiam. Id enim, quod existit, lumen est, non color: eluditur tamen ob eas visus, quas diximus, causas, & colorem putat se uidere. Nam species luminis deficiens colorem refert. Quandoque etiam ui-

detur

A detur diaphanum infici alieno colore; cùm ſcilicet illuſtratur lumine, quod refrangitur à re quapiam illuſtri colore colorata. Sic quandoque cubiculum apparet viride aut rubeum, ſi vitrea feneſtra fuerit viridis cærulei'ue coloris; per quam intra thalamum radij tranſmittuntur. Sic à nobis res citrinæ uidentur, ſi oculus infectus fuerit colore citrino. Aliud coloris eſt genus ſecundum exiſtentiam; quoniam ſcilicet reuera plurima corpora ſui natura ſunt affecta colore quopiam. Nam, cùm componantur ex rebus lumen habentibus, quo tota afficiuntur, proculdubio diaphana ſunt, id eſt ſuſceptiua luminis: ſed cùm ſint imperuia viſui, terminata item ſunt, non autem interminata. Sunt ergo ſuapte natura diaphana terminata; ideo-
B que ſua etiam natura eorum corporum diaphanum terminum habebit. Sed, ut ſuprà definiuimus colorem, nihil aliud eſt color, niſi terminus ſeu extremum diaphani terminati. Erunt ergo natura & ſecundum exiſtentiam huiuſmodi res coloratæ. Species uerò coloris innumeræ ſunt: attamen ad ſeptem quaſdam illuſtriores rediguntur, referunturque omnes: Album ſcilicet Flauumque, Cæruleum, Viride, Purpureum, Puniceum, Croceum Luteum've, Nigrum Fuſcumque. Horum colorum extremæ ſpecies contrariæque ſunt album & nigrum, quibus affines ſunt fuſcum & flauum: Flauum ſcilicet albo, & fuſcum nigro. Album in colorum genere ſe habet ut habitus; nigrum ut priuatio. ideo cùm lumen ſit forma coloris, à quo ſcilicet coloris natura per degenerationem quandam deſcen-
C dat, in albo eſt plurimum luminis, pertinetque album ad lumen: in nigro exiguum luminis eſt, plurimumque opaci; pertinetque nigrum ad tenebras. Qua de re tenebræ vbicunque fuerint, nigricare uidentur. Non tamen propterea putandum eſt nigri coloris naturam eſſe priuationem omnem luminis, tenebraſque ipſas. Nam nullus viſu percipit neque quàm magnæ ſint tenebræ, neque quali figura præditæ ſint. At niger color & quàm magnus ſit, percipitur, & cuius ſit figuræ, quotuſque numero etiam ſit. Ideo ergo viſu percipiuntur tenebræ, quia viſum non mouent, non autem quoniam ſui ſpecie viſum afficiant. Sic ſilentium auditu, & inſipidum guſtu percipitur. At nigrum ſui ſpecie viſum mouet; ideo nigrarum rerum & figura & numerus percipitur viſu. Niger tamen color, quia per-
D tinet ad priuationem, fit veluti per luminis extinctionem quandam in opaco. contrà color albus fit per præſentiam luminis & illuſtrationem opaci. Nigri uerò ſpeciem referunt & tenebræ, quoniam viſum non mouent, & percipiuntur ut priuatio, & res opaca, in quibus lumen offuſcatum eſt, & tenebricoſum effectum ob opacitatem; ac propterea extrinſecum lumen, ab eo ad viſum non reflectitur. Ea etiam, in quibus parum eſt luminis, eiuſque exiguum reflectitur ad viſum, nigricare uidentur, ut vmbræ omnes & vmbroſa loca. in his etenim lumen eſt, ſed exiguum & opacitate obrutum refrangitur ad viſum. Fuſcæ item res eiuſdem ordinis eſſe uidentur. Duo hæc extrema ſunt, & contraria colorum genera; quæ lata amplaque

ſunt pro diuerſo gradu opacitatis luminiſque illius veluti extincti in nigro, E
uel etiam copia & quantitate luminoſi corporis exiſtentis in albo corpore. nanque opacitatis intenſio remiſſio've, eiuſdemque amplitudo aut exiguitas coloris nigri modos euariant. contrà in calore albo copia uel intenſio vigentis luminis, aut contrà paucitas remiſſio've, ſeu copia paucitasque opaci lumine illo illuſtrati, uarios longeque diuerſos faciunt albedinis modos. Ariſtoteles in opuſculo de coloribus, quod eius nomini inſcriptum ad nos peruenit, attribuit colorem album aeri, aquæ, itemque terræ: ignem uerò & ſolem flauum facit. Nigrum uerò colorem attribuit aquæ aut aqueo vapori, cùm ſicceſcit, vel vi ignis, uel etiam ſenſim vi ſicci alterantis & exiccantis. Vnde in mutatione quadam aquæ ad ſiccitatem colorem nigrum conſiſtere dicit. hinc fieri prædicat, quòd in puteis parietes, F
qui ſub aqua ſunt, nigredinem contrahunt. Hinc fumus lignorum humidorum ater eſt; carbonesque atri ſunt fumo ſcilicet illo craſſiori & aqueo intincti. Qui, ſi exurantur, conſumpto vapore eo nigro reſoluit in cinerem, redeunt ad albedinem; quamuis cinis aliquid adhuc retineat illius tincturæ, ac propterea ſit pallidus. Quæ ſi omnino vi ignis conſumpta fuerit, ut in calce, tunc conſpicitur purus nitor & candor. Hanc ſummi philoſophi ſententiam ſi improbare auderem, iure haberi poſſem audaciſſimus. Afferam tamen dubitationes eas, quæ me aliquanto acrius vrgent; easque, quas potero, ſoluam; alias uerò peritioribus ſoluendas relinquam. Id, quod primum Ariſtoteles dicit, aerem ſcilicet & aquam eſſe coloris candidi ſui natura; G
non uidetur admodum exploratum eſſe. Nam ſi aer & aqua ſui natura ſunt alba corpora; ergo etiam ſui natura luminoſa ſunt corpora: qui nanque fieri poteſt, ut ſit color quiſpiam, ac præſertim albus, ſine lumine, immò ſine copia luminis? Quòd ſi duo ea elementa ingenitum lumen haberent; nimirum non eſſent diaphana in potentia, alterius ſcilicet indiga luminis; ſed ſui natura eſſent actu diaphana. lumen enim eſt actus diaphani, cui tamen rei ſenſus contradicit. Quilibet enim facilè experitur amotis luminibus cæterisque rebus lucentibus, aerem ſummopere fieri tenebricoſum: nec minus aquam, nullo prorſus apparente luminis veſtigio. Contrà uerò adſtruere Ariſtotelis ſententiam videtur id, quod experientia nos docet; aerem ſcilicet aut aquam ſeu vaporem aqueum, ſi denſiora facta fuerint, continuò referre colorem candidum, ut perſpicuum eſt in niue & pruina. Quis H
enim diceret niuis pruinæque candorem eſſe à corpore igneo incluſo? cùm nix & pruina cogantur per expreſſionem corporis calidi, in eisque ſumma ſentiatur eſſe frigiditas? Iccirco quantum pertinet ad hanc quæſtionem, fortaſſe non ineptè dicere poſſemus in aere & aqua quoddam lumen eſſe inchoatum: potiusque in aere quàm in aqua, vtpote qui magis accedat ad perfectionem ignis quàm aqua: non tamen adeo magnum eſt, ut perfectum ſit lumen, actusque diaphani eſſe queat; ſed hæc natura in aqua & aere inchoationem tantùm luminis facit, id eſt, diaphaneitatem, ut ita dicam;

A cam; quæ inchoatio quædam est perfecti luminis. Etenim actus & potentia pertinet ad idem genus. Cùm ergo aer & aqua diaphana sint corpora; natura sui quandam habent luminis inchoationem: qua caret terra. Hæc uerò perspicuitas illorum corporum ab extrinseca luce perficitur. Sicuti ergo ignis ob sui raritatem non lucet, densatus autem & coactus in unum lucere incipit, & lumen emittere: ita aer aqueusque vapor, cùm habeant inchoationem quandam naturæ luminis,non autem perfectionem aliquam, ut ignis; cùm rara sunt, neque lucem emittunt, neque colori peruia sunt: in quo deficiunt ab igne, qui sui natura actu diaphanus est. At cùm vtrumque eorum corporum, aer inquam & aqua, densatum fuerit; non equi-
B dem lucet, aut lumen emittit, quod facit ignis: sed ob perspicuitatem, id est, naturam luminis inchoatam efficiuntur colorata eo colore, qui ad naturam luminis maximè accedit, candore inquam & albedine. Hæc non incommodè mihi uidentur dici posse super hac quæstione. Altera uerò mihi longè difficilior uidetur esse in eo, quòd Aristoteles statuit terram sui natura esse candidam, & colorem nigrum fieri mutatione aquæ, seu vaporis aquei in siccitatem. Nam si color sit ultimum diaphani terminati; terræ uerò natura maximè remota sit à perspicuitate ob sui opacitatem & densitatem; quo'nam pacto poterit terræ naturæ attribui coloris, qui in se omnium maximè lumen contineat, albedo scilicet & candor? Item suboritur alia quæstio, qua ratione fieri possit, ut aqua siccescens efficiatur a-
C tra. Nam si terræ natura candida est; ignis item flauus, uel lucidus, & splendens; in illa mutatione, qua aqua tendit ad naturam terræ, siue mutetur vi ignis, siue vi sicci alterantis aquam, cùm agens omne faciat passum sibi simile; nescio ego perspicere à quo'nam fiat nigredo illa, cùm & terra natura sit candida, & ignis plusquam candidus; splendet enim. equidem ingenuè fateor quæstiones has mihi difficillimas uideri, adeo ut in dubium mihi reuocent non iudicium Aristotelis, sed auctorem operis illius: nescioque an falsò nomen Aristotelis adscriptum fuerit. Quare peritiores mo soluent has quæstiones. Ego uerò potius sentirem, (si libera mihi daretur optio) terram sui natura esse maximè tenebrosam & carentem lumine; ac propterea nobis referre colorem maximè atrum; qui potius ob lumen ex-
D trinsecum refractum à superficie terræ rationem habet coloris, quàm ex natura terræ. Ea nanque potius dicenda esset tenebricosa quàm nigra. Verùm ob id quòd lumen diaphani, in quo terra uidetur, pertingit & quodammodo admiscetur opacæ illi superficiei: ideo colorem atrum facit. Nec me moueret ratio de calce & cinere adducta. Nam reor in vtraque plurimum esse vis igneæ, ac propterea luminis; quam ob causam calx candida est, cinis subalbidus, in quo minus sit ignis quàm in calce. His constitutis accedamus ad colores alios, eorumque naturam explicandam. Nigerrimus ergo est color terræ: aqua etiam aqueusque vapor, si siccescat propinquiorque fiat naturæ terræ, nigrescit. Eo quòd siccitate opacior fiat

aqua: ea tamen nigredo minor eſt, quàm nigredo terrea, quia inibi minor E quoque opacitas eſt. Albedo uerò propinqua eſt lumini, licet latisſimè pateat, multosq́ue ſub ſe modos contineat. quòd ſi maiori fuerit lumine illuſtrata, ferè ſplendet; ſed proculdubio flaueſcit. Vt igitur ordiamur, colorum mediorum primus cæruleus eſt. Fit hic color ab opaco admodum raro & diaphano à remisſiori quodam lumine illuſtrato. Hinc eſt, quòd & cœlum videtur cæruleum & mare. Nam opacum id,ex quo fit cæruleum, propinquum eſt illi nigro, quod diximus eſſe in vmbra; minus tamen & remisſius. Quòd ſi opacum fuerit denſius priore, magisq́ue nigreſcat, quemadmodum aqua cùm ſicceſcit fit nigra, admixtumq́ue fuerit nigro opaco've illi aqueo lumen mediocre, fit color viridis; cuius plurimi ſunt modi. Ob F hanc cauſam omnes plantæ ſunt coloris viridis; quoniam nutriuntur humore aqueo radijs ſolis exiccato illisq́ue admixto. Quòd ſi cæruleus color fiat magis opacus, aut in quopiam mixto corpore ſit maior opacitas quàm in cæruleo, lumenq́ue intenſius quàm in cæruleo & viridi, magisq́ue denſum fuerit: efficitur color purpureus. Quòd ſi opaco denſiori & terreſtri mixta fuerit magna copia luminis intenſiorisq́ue gradus, fit color puniceus: indicio ſunt carbones, qui nigerrimi ſunt; accenſi tamen efficiuntur coloris punicei. Viridis color ſi ſicceſcat vertitur in luteum: inde videmus frumenta, paleas, frondesq́ue cùm areſcunt flaueſcere, ac fieri coloris lutei: licet nonnulla, in quibus maior eſt humoris copia, antequam fiant coloris lutei, rubeant. hæc in ſumma eſt horum colorum natura; quorum G quilibet amplisſimus eſt: multosq́ue ſub ſe modos continet pro temperatura opaci & luminis; quorum ſingulos enumerare neque eſt inſtituti noſtri, neque ferè posſibile. Tum ſciat,ſi quis intuebitur colores plantarum virides omnes, innumeros tamen colores florum ferè infinitos. Modos etiam temperamenti in ſingulis, ſolius dei eſt noſſe & facere. Præclarè Plato in Timæo; qui hæc (inquit) facere quærit, ignorat quid interſit inter deum & hominem. Ille nanque & nouit menſuras omnium & temperat; rurſusq́ue facilè diſſoluit: homo neque præſtare hoc poteſt opere ipſo; neque noſſe. Huiuſmodi eſt colorum natura. Verùm non ſemper ſpecies cuiuſque coloris oculis noſtris offertur talis, qualis ſua natura eſt; ſed lumen diaphani, quo medio videntur colores & illuſtrantur, plurimum facit H ad cuiuſque coloris apparentiam: hinc fit quòd multa, quæ interdiu apparent viridia,noctu cærulei ſeu purpurei coloris eſſe videntur.Item lumen ipſum ſæpenumero afficitur colore diaphani; per quod peruenit ad colorem, qui uidetur; ſicq́ue color dupliciter inficitur. Nam & qualitate luminis, quo illuſtratur, afficitur; & aduentitio illo colore, quo lumen affectum eſt. hinc fit quòd raro tales nobis appareant colores, quales re uera ſunt. Euenit illud etiam quandoque,ut in re quapiam multi propinquiq́ue ſint pori,qui aliquo colore tincti infectiq́ue ſunt: ideoq́ue tota ea res videatur eſſe illius coloris; quo tincti ſunt pori; cùm tamen ea res interius natura ſui aliũ colorẽ habeat.

hinc

A hinc est quòd uidemus nonnullos lapides atri coloris trahere lineas candidas, eo quod eorum pori tincti sunt atro colore fumi, à quo concoctus est lapis, & postea coactione lapidis per minutissimos illos poros expressus: quamobrem ater uidetur esse lapis; cùm tamen sui natura & interius sit candidus. Is color conspicitur; cum comminutis poris in linea protracta, partes tantùm & ramenta lapidis sunt. Contrà alia obtincturam flaui coloris uidentur esse: cùm tamen minimæ particulæ, ex quibus constituta sunt, colorem atrum habeant. Non dissimili ratione ea, quæ arte tinguntur, ingrediente ac subeunte colore intra poros propinquos adeo & sic implicitos, ut interualla non persentiantur, tincturam capiunt; quæ in mul-
B tis adeo est tenax, vt dilui non queant. Hæc colorum genera, innumeræque species artificio à pictoribus temperantur & commiscentur; interdum alij aliis euidentioribus superponuntur, adeo ut infinitos ferè faciant colorum modos. Natura quoque in animalium villis, in plantis, earumque fructibus & floribus ita commiscet & digerit, ut omnes præstantiori ingenio præditos summa admiratio capiat oblectatioque non mediocris; cùm solertiam naturæ in illis contemplantur. videtur autem natura tum materia uaria, tum digestione diuersa in efficiendis tot coloribus. Sed color villorum in animalibus plerunque sequitur naturam eorum pellis: nam plerunque fiunt pili intra poros cutis. In fructibus uerò & floribus plantarum multum faciunt solis radij, qui admixti coloribus plantarum pro copia &
C qualitate nutrimenti, & natura plantarum pulcherrimos variosque colores effingunt. Hinc est quòd plerunque in animalibus colores virides, puniçei, lutei, innumerique alij conspiciuntur; qui passim sunt in folijs, fructibus, & floribus plantarum. Quòd si quæ aues, ut pauones, columbæ, galli hisce coloribus sunt pictæ, cùm plumæ ex cute exeunt, vtique eis non sunt infectæ coloribus, sed postea illustratæ radijs solis & lumine aeris, quem imbibunt, quæ idoneam naturam habent coloribus illis pinguntur. Sed de coloribus plantarum & animalium sigillatim tractare non est instituti huius à nobis operis; sed ad eam philosophiæ partem pertinet, quæ tractat de animalibus & plantis. Nobis hactenus dixisse sit satis; sicque Deo bene iuuante ad calcem instituti à nobis operis peruenimus. Nam &
D de elementis, quatenus mundum constituunt, itemque quatenus mixta conficiunt, tractationem peregimus: itemque de eorum mixtione, & qualitatibus mixtionem facientibus: necnon de qualitatibus mixtionem consequentibus; quibus uel apta uel inepta sunt mixta ad passionem quampiam recipiendam. Adiunximus breuem tractatum de complexionibus, quæ mixtionem sequuntur, quibus tum agunt, tum etiam patiuntur mixta corpora. Postremo tractauimus de saporibus, odoribus, & coloribus; quæ communia quædam accidentia sunt mixtorum ferè omnium: & quibus mixta immutare sensus possunt; ubi constitit presfitque gradum nostrum hoc opusculum: quemadmodum in fronte statim lectoribus proposuerat.

Supra hæc sunt naturæ & propria accidentia mixtorum corporum homogeneorum; ac deinde natura plantarum & animalium: quorum corpora organica sunt. Horum formationis & figurationis causa superat vires calidi frigidi humidi & sicci, mixtionemque elementorum: sed naturæ artifici, vique generatiuæ est attribuenda. Hæc omnia contemplatur philosophia; ex hisque ad vim cœlestium corporum & mentium illa mouentium; indeque subuehitur ad primam rerum omnium causam. Quare nunquam satis dignè, prout de hominum genere merita est, laudari poterit diuina hæc scientia; quæ homines euehit ad deorum immortalium commercium quoddam, & ad supremi summique boni cognitionem. Quod tota natura appetit: cuiusque præstantiam & excellentiam exprimere, & imitari conatur pro viribus sibi tributis. Cui semper agendæ sunt gratiæ, & laudes decantandæ pro ineffabili eius bonitate & innumeris bonis naturæ hominum præstitis. quorum præstantissimum iure existimari debet philosophia, quæ nos efficit propè diuinos.

FINIS.

GASPARIS
CONTARENI
PRIMAE PHILOSOPHIAE
COMPENDIVM.

GASPAR CONTARENVS
REVERENDO FRATRI
PAVLO IVSTINIANO
Eremitæ Camaldulensi S.

REVERENDE *pater. Cùm superioribus mensibus Gaspar Perusinus monachus, ac theologus praclarus tuas mihi literas attulit, simul cum epistola, quam scripseras ad Marcum Antonium Flaminium iuuenem elegantissimum, ac nostri studiosum, tui verò obseruantissimum: quibus à me petebas, vt compendium illud Primæ Philosophiæ, quod composueram dum in Hispania pro Repub. nostra legatione fungerer apud Carolum Cæsarem, tibi transcribendum, ac mittendum curarem; adeò eram animo consternatus ex acerbissimo obitu Augustini Pisauri, vt mihi vix satis ipse constarem. Etenim quidnam magis molestum mihi accidere* C *potuisset: aut quamnam tantam iacturam facerem, vt cum eo infortunio conferri potuerit? Nec mea tantùm causa mihi dolendum eo casu esse sciebam: verùm etiam amicorum omnium, ac præcipuè nostræ ciuitatis. Amiseram ego amicissimum hominem, à quo vehementissimè me diligi noueram, cuiusq; multa præclara officia in me collata plurimùm dignitatem nostram auxerant: cuius uel consuetudine sola & iucunda mihi vita videbatur, & in bonis artibus virtutumq; omnium genere adeò me proficere sentiebam; vt cogitationes omnes meæ vniuersáq; viuendi ratio ex eo homine penderent: cum quo tum bonarum artium studia, tum ciuiles curæ, ac priuata negotia, cessationesq; mihi communes erant: cuius denique amicitia mihi ipse fœlix esse videbar. Hæc mihi priuata doloris ratio. at publica quàm ingens, quàm pe-* D *nè intolerabilis? Ciuem amisimus animi adeò excelsi, vt nihil rerum mortalium admiraretur, honores hosce vulgi, quos tantopere suspicimus, diuitias quas tam magno studio colimus, magistratus quos miserè ambimus, vitam denique ipsam mortalem despiceret, nihiliq; faciendam esse existimaret: interdum irridebat, modò misericordia prosequebatur vulgi studia. Econtra adeò pietatem erga Deum optimum maximum colebat: adeò patriæ boni studiosus erat; reiq; christianæ, ac religioni tantùm addictus; honestatis verò, quæ virtutis quouis genere continetur, tam magnus admirator, vt nihil aliud animo versaret: de nulla alia re libentius audiret, verba've faceret. Quid dicam de illius hominis modestia, quem omnium modestissimum, hacq; laude præ alijs præcipuè dignum omnes existimabant? Erat in eo præterea prudentia singularis, comitas verò tam magna, tantaq; affabilitas; vt*

 iudi-

iudicio omnium delitiæ huius nostræ ciuitatis haberetur, atque etiam ore omnium prædicaretur. Quid dicam de literis? quid de scientiarum peritia? vtriusque linguæ peritissimus erat, ingenium verò tam acre, tam sibi constans, iudicium adeò graue; vt nullum alium libentius consuleremus, si quis nodus in literis incidisset. at officiorum omnium erga amicos, ac consanguineos iam ingens studium, tantaq; sedulitas; vt non solùm rerum commodorumq; suorum obliuisceretur; verumetiam bonam valetudinem, ac vitam denique negligeret; ne vlli officio vnquam defuisse videri posset. cui rei dum studet, per grauissimos æstatis æstus, in febrem eam incidit, qua diem extremũ clausit. Harum rerum memoria, ac propterea ingens mœror eo tẽpore penitus animo insederant; quo Venetijs ad me perlata tua illa literæ fuerunt. Rus enim concesseram, vt amœnitate cœli illius, rusticisq; delitijs, quibus mirificè oblectari soleo, eam ægritudinẽ lenirem saltem, si penitus ex animo amouere non possem. qua de re minimè valui tibi tunc satisfacere, cui maximè cupiebam. verùm cum paulatim aliquantulum animum eo dolore leuassem, alia cura confestim mentem subijt. Nam instabat tempus eundi ad præfecturã Brixiensem; qui magistratus pridem (cum adhuc in Hispania essem) mihi fuerat à Senatu demandatus: iam supellectilem omnem instruxeram, conductamq; nauem oneraueram, cùm subitò in febrem incidi, qua multos dies laboraui: sed tandem febre liberatus, adeò eram macie confectus, adeoq; valetudine parum firma; vt medicorum ac cognatorum amicorumq; cõsilio coactus fuerim ei magistratui, quãuis honestissimo, renuntiare. Cùm primũ verò melius me habere cœpi, publicisq; occupationibus vacuus in otio esse; statim in mentem venit occasionem mihi præstitam esse eius rei agendæ, quam pridem pollicitus tibi eram me facturũ, simulq; tibi, qui cuperes has nostras lucubrationes videre, & mihi, qui eas qualescumque essent tibi recognoscendas castigandasq; mittere summopere desiderarem, hac vna opera faciendi satis. Itaq; in manus hoc opusculum sumpsi, relegi, paucisq; immutatis tibi transcribendum curaui: in quo multi delicatioris stomachi in re literaria, quàm nos simus, reprehendent fortasse quòd omnem ornatũ orationis, omnemq; eloquentiæ splendorem neglexerimus: immò quòd sæpius vsi fuerimus & nominibus & dicendi figuris, quæ latinæ linguæ nõ sint; sed potius ex media barbarie sumptæ videantur. Quibus illud respondendum censemus, in primisq; ingenuè fatendũ; nos quidẽ eloquẽtiæ studia attigisse: ne verò penitus tantum inde hauserimus, quantũ ipsi vellent, (vt omittã publicas & priuatas occupationes) præclariora studia philosophiæ inquam tum humanæ, tum diuinæ impedimento nobis fuisse: indeq; nos auocasse ad sui splendorem, ad quem potissimum cõtuendum à natura homines progenitos esse nullus sanæ mentis ambigat. Erat etiã alia difficultas: nam auctorem latinum nullũ habemus, qui de hisce rebus scripserit, à quo vocabula seligere potuerim, modosq; dicendi mutuare, qui huic disciplinæ proprij sint: in aliena verò lingua non satis tutum mihi videbatur, si per me vocabula fingerem magis apta, quibus vterer; quin potius temerarij hominis esse arbitrabar id sperare, nedum tentare. Ea ratio præterea me plurimum mouit, quod cùm de rebus perquàm arduis eminentissimisq; tractaturus essem; quæ attentissimi etiam lectoris mentem, nedum illecebris eloquentiæ, aut verborũ inuolucris, circuitionibusq; occupati facilè effugere solent: valde verebar, ne si paulò ornatior esse vellẽ, fierẽ magis obscurus: atque ea quæ suapte natura difficillima obscurissimaq; sunt, facerem oratione elocutionisq; generè abstrusiora, & quæ in lucem promi vix possent. Grauissimus etiam auctor Aristoteles

idem

A *idem mihi persuadebat: qui inquit in eo opusculo, quod praeclarissimum nobis reliquit de arte poetica, non oportere, si quando poeta sententia quapiam grauiori uti voluerit, ea in parte adhibere orationis splendorem: nam lector facilè abduci potuerit à grauitate sententiæ illius percipiendæ, ad splendorem eum, ornatumq; orationis: quo primo statim congressu delinitus, occupatusq; ad interiorem sensum peruenire minimè poterit. Quid quod parens eloquentiæ Cicero in tertio libro de Finibus perhibet, vbi loci philosophiæ abstrusiores tractantur, consectari elegantiora vocabula, velleq; ornatè dicere, puerile quoddam studium esse: verùm perspicuè ac dilucidè dicere, id demum esse docti & intelligentis viri. His ergo rationibus adductus neque dum essem in Hispania, ac inter publicas occupationes grauissimas, me quandoque conferrem, ad quæ pridem ex philosophiæ*
B *fontibus hauseram, literarum monumentis mandanda, vt animum curis molestijsq; hac ratione leuarem, recrearemque: neque nunc, cùm magis ociosus essem, nunquam mihi hanc operam adsumendam esse decreui, vt opusculum hoc nostrum elegantius facerem, vllumve in eo orationis fucum adhiberem. Verùm in eo tantum elaborandum mihi esse duxi, vt quantum possem, ac cõpendij modus pateretur, perspicuè dicerem de rebus hisce eminentissimis, & quæ suapte natura obscuræ nobis sint, aciemq; mentis facilè effugiant. Nec sine magna ratione hanc potissimum philosophiæ partem quamuis altissimam selegimus, ac literis mandandam esse censuimus. Nam, vt probè nosti, quamuis omnes philosophiæ partes, ac loci animum hominis mirificè perficiant; cæterisq; quibuscunque artibus, ac fortunarum copijs longè antecellant: multis tamen partibus diuina scientia, seu primam philosophiam seu sapientiam appellare malueris, philosophiæ partibus alijs præ-*
C *ferenda est: ac in eius præcipuè functione hominis felicitas constituenda: qua imbutus diuinam quodammodo vitam æmulari potest, atque attingere. Quapropter in nulla philosophiæ parte explicanda maius studium impendi oportere reor, quàm in hac longè omnium præstantissima. At, vt veritatis maiorem rationem habeam, quàm pudoris, nullus philosophiæ locus ieiunius ab Aristotele tractatus est; nullibi plura desiderantur, quàm in prima Philosophia. Nec tamen propterea reprehendendum arbitror totius philosophiæ parentem, verùm iustis de causis opinor parciorem eum fuisse in hac parte explicanda: quas in hoc loco afferre fortasse non sit opus. Ideo cum plurima animaduertissem in Platonis monumentis, antiquiorumq; philosophorum decretis, quæ huius scientiæ essent; nonnullaq; assidua cogitatione harum rerum mihi assecutus esse viderer, quæ alios fortaße præterijssent, statui me operæpretium facturum si vniuersa, quæ ad hanc scien-*
D *tiam pertinent, ordine quodam ac serie distribuerem, in vnumq; compendium colligerem, vt alij doctores planiùs explicare, diffusiusq; tractare possent, quæ ego succinctè tantùm attigißem. Dedi igitur operam, vt hoc opusculo id conficerem. Primùm verò de præstantia huius disciplinæ, deq; auditore eius idoneo mihi dicendum eße visum est: omniaq; explicui, quæ officere possint viro sapientiæ studioso. Hæc præferenda præmonstrandaque censui; quæ mihi videbantur pertinere ad peritiam huius disciplinæ, atque scientiam antecedere. In secundo verò ac tertio volumine iam scientiam aggreßus de ente, de vno, item de vero, ac bono, necnon de actu & potentia, ea collegi quæ maximè ad rem facere existimaui, & quæ difficiliora eße arbitratus sum. In quarto postmodum acceßi ad primum rerum omnium principium; eaque tantùm de eo attigi, quæ rationis naturali lumine nobis comperta eße poterant, omißis illis, quæ à religione hominibusq; di-*

uino excellentiori'que numine afflatis tradita per manus accepimus. Etenim constantissimè statueram intra rationis limites me contingere, expeririq; quantum lumen menti nostræ à natura inditum valeret ad cognitionem excipiendam, seu potius eruendam de rebus eminentissimis maximeq; remotis ab omni sensuum vi. Digressi à prima rerum causa, in quinto volumine generali quadam ratione exposuimus, quonam pacto omnia entia à primo principio effluxerint, quo'que modo causa prima entium causa esse existimanda sit. Deinde ad intellectus naturam exponendam accessimus. In sexto verò libro descendimus ad animas cælestium corporum, ad naturamq; cælorum exponendam. Vniuersum demum tractatum de inferioribus entibus septimus liber continet: necnon etiam quid sentiendum sit de naturis, seu eßentijs rerum, quæ speciei generis've appellationem habent. Ac tandem, ne quid tractationi de entibus, quatenus entia sunt, deesse videri posset, tetigimus tum entia rationis, tum etiam artis opera, ac figmenta; ut in non ente postremo omnium ac infimo sermo desineret. Hæc vniuersi operis series, in quo pictores imitati delineatione quadam videmur effinxisse formam huius præexcellentissimæ scientiæ; quam alij doctiores magisq; ociosi perficerent. Quamobrem nihil mihi optatius accidere potuisset; quàm vt tu id à me peteres, quod ego maximè cupiebam. nam cùm recognosci castigariq; hoc opusculum nostrum summopere desiderabam à viro, qui nos amaret, summæq; eruditionis esset; tum magis adhuc atque magis cupiebam aliquem sese nobis offerre, qui vellet ac præstare posset, ut hæc disciplina aliarum omnium facilè princeps, quam nos lineamentis quibusdam complexi sumus, opera atque industria sua perfecta in publicum prodiret. Quibus in rebus nullum puto magis votis nostris satisfacere potuisse te vno; qui olim à prima iuuentute maxima mihi necessitudine coniunctus es: à quo etiam tantum amari me sentio, quantum nec optare ausim: & qui omnium bonarum artium sis peritissimus: sapientiam verò adeo colas, vt neglectis quibuscumque fortunæ bonis, ac corporis commodis, in eius te arce collocaueris: indeq; curas mortalium vanaq; studia despicias quotidie, assiduisq; ad Deum optimum precibus, ac iugi diuinarum rerum meditatione animum purissimum habeas, nulli perturbationi obnoxium, quæ te auocet à sapientiæ cultu: aut officiat mentis tuæ oculis, ne veritatis tenues etiam semitas inuestigare valeas, atque deprehendere. Dabis igitur operam primùm, vt libellum hunc nostrum recognoscas, emendes, ac quidnam de eo statuas me per literas certiorem facias. Deinde, vt vniuersam hanc scientiam omnium præclarissimam, quam nos vix attigimus, amplifices, atque compleas; nobis'que hac retaliatione respondeas in officio. quàm maximè etenim cupio hoc officium, quantuluncunque sit, à nobis tibi feneratum iri. Vale, ac me tui obseruantissimum ama. Venetijs M. D. XXVII. III. Calen. Septmeb.

PRIMAE

PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

LIBER PRIMVS.

PRIMA Philosophia iure merito sapientiæ ac diuinæ scientiæ nomen obtinuit: nam in vnoquoque artis disciplinæque genere is sapiens appellari solet; qui non partem aliquam artis nouerit; sed vniuersam eam teneat; causasque eius generis non ignoret, quod arti illi subiectum sit: ut sapiens medicus ille & est, & habetur, non qui genus aliquod morbi curare idoneus fuerit; sed is, qui omnium ægritudinum remedia nouerit; earumque causas atque accidentia vniuersa perspecta habuerit. Eadem ratione sapiens pictor omnem picturæ modum ac genus teneat, opus est; si verè in pingendo sapiens existimari velit. Idem in artibus quibuscunque licet intueri: pari ratione ergo ille etiam non in aliquo genere, sed absolutè sapiens est habendus; qui non genus aliquod rerum tantùm calleat, eiusque causas nouerit; sed totius Entis peritus sit; supremasque causas omnium, ac prima principia vniuersitatis rerum, quatenus homini fas fuerit, habeat explorata. Ac uideri alicui posset, hoc præstare non esse vnius cuiusdam scientiæ, sed plurium, aut potius omnium. Nam vna scientia vnius tantùm est generis; a quo, ut philosophi dicunt, habet vt vna sit: plura ergo rerum genera, quæ in uniuerso sunt, non videntur ab una tantùm scientia comprehendi posse; verùm id plurimarum artium opus esse. Cæterùm nō difficile fuerit hanc quæstionem dissoluere; de eadem re speculationem ad plures scientias pertinere posse, secundum tamen diuersam rationem, & ex alijs alijsque principijs: de homine etenim medicus tractat, in quantum est sanitatis atque ægritudinis capax: Item ciuilis philosophus agit de homine ea ratione, qua ad virtutem instrui potest, & ad ciuilem societatem institui. Itaque de Entibus agere secundum propriam quandam rationem diuersorum generum ad particulares scientias pertinet. verùm tractare de entibus, quatenus entia sunt, primaque eorum principia speculari, à quibus esse in uniuersitatem rerum deducitur, vnius scientiæ officium est; eius inquam, quam non iniuria sapien-

tiam dici profitemur: & qua imbutus non certa quapiam disciplina sapiens, E
sed absolutè ac nullo addito, sapiens haberi debet. Diuinæ etiam scientiæ, seu theologiæ appellationem meritò sortita est. Prima namque philosophia præcipuè de Deo agit. Non inficias eo, physicen, quæ de natura speculatur, Deum ac primum principium quodam modo attingere; cùm ostendit difformes hosce rerum natura constantium motus ad vniformem cœlestium corporum circularem motum referri, atque ab eo contineri; eum verò nequaquam eodem semper tenore circunduci posse, nisi à principio penderet, quod omnino immobile sit, nullique mutationi obnoxium; quæ proprietas Deo optimo maximo præcipuè conuenit; quamuis etiam supremæ mentes in diuini numinis vestibulo constitutæ immunes sint cuiuscunque mutationis. F Compertum satis ex his esse potest, physicen veluti per somnium attingere primum rerum principium; cùm nihil de eo tradat, nisi quod immobile sit ac materiæ expers. Hoc verò supremis etiam intelligentijs, immò animabus cœlestium corporum conuenit. Sed eam principij excellentiam, qua omnibus Entibus, mobilibus inquam ac mutationis expertibus antecellit, ac qua omnium Entium cuiusque modi suprema est causa, is, qui certi cuiuspiam generis peritus fuerit, minimè attingere potest; verùm si ad tam eximiam lucem oculos verterit, cæcutit, ac exigua quædam persentit totius excellentiæ ignarus: nec dissimili ratione vti videtur, ac si quis rusticus, qui nunquam rure discessisset, ex his, quæ ruri aguntur, atque ex ratione, modo've totius illius rectionis, regium culmen contemplari velit. Modica certè G sunt sensibilia omnia, si amplitudini totius Entis conferatur. Theologia ergo propriè scientia hæc, de qua agimus, dici debet; cùm præcipuum eius opus sit Deum contemplari, & ad supremam entium omnium causam euehi: quæ, cùm in latibulo arcanoque suo lateat, ac supra intellectum sit, vt infrà docebimus, ipsa se verè nouit atque comprehendit, cæteris omnibus ignorata. Iccirco huiusmodi ratione hac præterea Theologia nuncupabitur, quasi scientiam dixeris; quæ uerè Deo conueniat: alijs uerò mentibus, quæ participes Dei esse queunt, inferiori quadam nota. Nobilissima quoque ac maximè certa omnium aliarum disciplinarum atque artium meritò existimanda est. Nulli namque dubium aut incompertum esse potest, qui n contemplatiuæ disciplinæ factiuis artibus atque actiuis sint præferendæ: cùm hæ H alterius gratia institutæ sint, finemque opus quodpiam habeant aut actionem; à qua perfectionem suam quæque nanciscitur: contemplatiuæ uerò disciplinæ sui ipsius gratia expetuntur, nulli præterea seruiunt. Harum cum nonnullæ alijs antecellant, quæ scilicet circa nobilius genus versantur, his, quæ ignobilioribus student; hæ proculdubio nobilissimæ omnium sunt habendæ; quæ de rebus maximè eximijs tractant. Quid verò tantopere egregium, ut cum primis entium causis conferri possit? Quamobrem compertissimum cuilibet esse debet, primam philosophiam cæteris omnibus disciplinis longe præstare; cuius qui compos fuerit, ad diuinam, quantùm homini licet, sublimitatem tendit; tantoque magis eam adsequitur, quantò ma-

gis

A gis promouerit atque profecerit in hac diuina ſcientia. Quæ ſuapte natura eſt etiam cæterarum certisſima. Nam rei mutationi obnoxiæ certa notitia minimè eſſe poteſt. Quo enim pacto id certò vnquam ſciueris, quod in dies aut in horas mutatur, aliudque fit? Hoc verò in rebus omnibus licet intueri, quæ natura conſtant, de quibus diſſerunt Phyſici. Mathematicæ autem diſciplinæ, quamuis circa immobilia verſantur, quia magnitudines ac numeros cogitatione à motu mobilitateque ſeparant; nihilominus re mobilis eſt vnaquæque magnitudo. præterea omnis ea cognitio non maximè nititur vi intelligendi:cuius propria perfectio eſt ſcientia; verùm quàm maximè imaginatione, quam ſemper ſibi comitem adſciſcit. Hac qui valet, is profectò B in eiuſmodi diſciplinis excellit. At prima philoſophia primùm ea contemplatur, quæ penitus immobilia ſunt, & ab omni ſenſu imaginationeque remotisſima:quorum notitiam qui voluerit aliqua in parte attingere, ei certè opus eſt, ut quàm maximam operam det, ne imaginatione nitatur; verùm vt,quantum fieri poteſt,ab imaginatione ſenſuque omni recedat.à quibus ni cauerit, quàm longisſimè à rerum intelligibilium cognitione retrahetur. Quocirca Timæus apud Platonem naturalem philoſophiam ac mathematicas diſciplinas nomine atque appellatione ſcientiæ non dignatur; ſed appellat diſciplinas, quæ opinionem fidem've pariant, non autem certam ſcientiam. Res enim, quæ natura conſtant, ſenſibiles ſunt atque mutabiles. Cæterùm quia ab immutabili principio pendent,aliqua in parte,ſecundum for- C mam inquam, immutabilitatis participes ſunt, atque vnitatis:quam intellectus vi intelligibilis luminis in rebus hiſce deprehendens,licet ſordibus materiæ obrutam,multitudine inquam,mutatione,atque contractione; eruit tamen, atque interna vi rerum ſenſibilium concipit intelligibiles notiones; ſicque ſcientiam earum conſtituit. in qua tamen aliquid ſemper remanet, quod materiam atque mutabilitatē ſapit. At mathematicæ quantitates,quia magis à materia ſunt abſtractæ, ad immobilitatem magis accedunt: qua de cauſa ſunt etiam certiores. Ideo Plato in libris de Repub.appellauit mathematica exempla quædam ac imagines idearum; quæ eius philoſophi ſententia per ſe intelligibiles ſunt:plurimumque hortatur eos,qui in diuinis excellere voluerint, vt ſeſe exerceant in mathematicis diſciplinis; à quibus aſſerit D facilem aſcenſum eſſe ad diuina. Suapte ergo natura prima philoſophia certitudine longè cæteris diſciplinis antecellit:atque adeò nobilis excellensque eſt, ut eius potisſimum adeptione homines adſpirent ad diuinam quandam ſimilitudinem; quam adepti in Deum quodammodo tranſeant, ac diuina fœlicitate ſint ipſi quoque fœlices. Non tamen quiuis eius ſupremæ ſcientiæ erit auditor idoneus, neque mentis aciem poterit figere in tam immenſa luce; niſi prius cæteris ſcientijs fuerit imbutus atque prauis purgatus affectibus. Nam impuro purum tangere non licet, ut inquit Plato. Qua enim machinatione animus,addictus ſtudio pecuniæ, aut ventoſæ gloriæ, aut obſcœnis voluptatibus ſeruiens, capax erit altisſimarum cauſarum; quæ non tantùm à materia mortalibusque rebus longisſimè diſtant; verum etiam

quamuis

quamuis purgati animi aciem effugiunt? Is ergo non incassum tam magnæ prouinciæ se accinget, qui spretis affectibus atque animi perturbationibus superatis maximè omnium honestatem affectat, eiusque præcipuo amore detinetur. nec non etiam physicæ scientiæ peritus sit, quæ proculdubio hominum generi, quorum cognitio à sensu pendet, semitam ostendit, qua ad intelligibilia entia mutationisque cuiuscunque expertia peruenitur. Mathematicæ etiam disciplinæ mirum in modum faciunt ad hanc, de qua agimus, primam philosophiam. Nam cùm in eis imago quædam sit rerum penitus immobilium, his mens assuefacta, vt inquit Plato, facilius ad prima principia Entium adscendere poterit. Opus autem est, ut is auditor, quem effingimus, auctoribus non quibuscunque, sed quàm lectissimis vsus sit: quibus nixus paulatim dialecticas rationes à demonstratiuis descernere sciat; atque acie mentis, veritatem rerum etiam inter dialecticas rationes perspiciat; ac tandem id consecutus sit, vt ea, quibus prius assentiebatur ex auctoritate egregij cuiuspiam philosophi, iam per se intueri incipiat; ac acie mentis roborata, non amplius multum nitatur aliorum sententiæ, sed conetur suis, non alienis oculis veritatem rerum perspicere. Cæterum modestè matureque hoc, quod diximus, præstandum est. Nam si inualidis adhuc viribus id quispiam attētauerit, proculdubio longè deuius à veritate feretur; ac ignorantia pro scientia imbutus sibi tantum sapiens erit. Caueat etiam oportet ab impedimentis; quæ menti hominum obsistere solent, ne ad veritatem perueniat, quæ suapte natura perspicua est. primum quidem cùm intellectus noster in quacumque actione intelligendi indigeat phantasia, ac in phantasmatibus sensibilium rerum, cuiusque etiam altissimæ causæ, veritatem contempletur; sæpenumero id euenire consueuit, vt ea, quæ sensibilium ac phantasmatum sunt, mixta putemus intelligibilibus entibus; eorumque naturam more sensibilium perscrutemur. inde fit; vt plurimi intelligere non queant aliqua entia esse, quæ nusquam sunt; neque in aliquo temporis interuallo aut momento. Nam cùm phantasmatibus immixtum sit tempus, ac locus semper adiunctus, at in illis veluti in speculis intueamur intelligibilia abstractaque entia, ægrè disiungere valemus quod phantasmatum est, à rebus, quas in eis speculamur: ac siquis in speculo viridi seu rubeo homines, ædium ædificia, animantes brutas, cæteraque id genus intueretur, facilè decipi posset, ac colorem speculi attribueret hisce rebus, quas in speculo intueretur. Adnitatur ergo philosophus puræ veritatis contemplator ea, quæ phantasmatum ac sensibilium sunt, secernere à natura rerum, quam in eis contemplatur. Non minus impedimentum mens sibi præstare solet in veritate perspicienda, quàm phantasia. Nam cùm receptum in recipiente sit secundum modum recipientis: intellectus uerò mediam quandam naturam sortitus sit inter intelligibilia sensibiliaque entia; is etenim superior est. intelligibilibus uerò longè inferior: iccirco sæpenumero in vtroque intellectionis genere fallitur. Nam sensibilia putat esse suprà id quod re vera sunt; intelligibilia uerò minora facit, ac longè inferiora censet, quàm eorum naturæ conueniat. Hinc

de

A de Ideis sententia ortum duxit. Nam cùm intellectus apprehendat formam rei, quæ à materia contracta est, ac propterea sensibilis absque affectibus materiæ, quam facultatem habet tum ex vi interni luminis, intelligibilis inquam, tum ex natura sui, est nanque separatus à materia: nonnulli existimauêre talem quoque formam esse, qualem eam intellectus intelligit: Necnon etiam asseruerunt re uera abstractas esse à materia sensibili; quia eo modo intellectus eas concipit. Videndum ergo atque diligenter in hisce sensibilibus rebus est perspiciendum rem, quæ intelligitur, extra mentem existere, modum tamen intellectionis pendêre à natura intellectus; in quo res intellecta recipitur, qui supra materiam est, suaque vi ea, quæ re coniuncta sunt, B discernit, ac separat. nec tamen propterea disiuncta sunt re, quia intellectus paratim, ac ut disiuncta percipit. nec etiam ob eam rem mendacium aut falsitas vlla in ea est cognitione, quæ simplicium rerum apprehensio est, qua neque ita esse, neque non esse mens debet, sed rem tantùm per se concipit: non dissimili ratione, immò multo ad fallaciam procliuiori erramus, cùm speculamur abstracta entia, quæ supra nos sunt, ac maximè si aciem animi conuerterimus ad primam omnium causam contemplandam, ut infrà docebimus. Nam cùm intellectus humanus sit illis longè inferior, semper minus de eis concipit, ac imperfectius quàm sit: deinde cùm à sensibilibus cognitionem accipiat, in quibus etiam semper versatur, idem censet de intelligibilibus iudicandum, quod in sensibilibus expertus est. hinc fit, ut concretum C & abstractum; indiuiduum, & natura in abstractis differre uideantur: cùm tamen minimè differant. nec potest intelligentiam eorum atque appetitum discernere ab ea cognitione & desiderio, quod sentit in se ipso esse. quamobrem summopere cauendum est ei, qui legitimè philosophari uoluerit, ne vllo huiusce generis offendiculo seu obice distineatur, ac propterea longè à veritate perspicienda distrahatur. Is igitur, qui decipulas hasce nouerit, ac purgati animi fuerit, meritò ad diuinam hanc philosophiam admitti poterit; atque idoneus eius auditor haberi. Nos Deo duce compendium tantæ rei faciendum nobis duximus; ut inter tot negotia Reipublicæ, quibus iam quadriennium occupatissimi fuimus, dum legatione hac fungimur apud Carolum quintum Cæsarem, Hispaniarumque Regem, aliquando in parentis nostræ philosophiæ delicijs, dum liceat, respiremus.
D

LIBER SECVNDUS.

SCIENTIAM hanc vniuersalem atque omnia complectentem, quam etiam sapientiæ nomine honestamus, de ente agere ac inquirere prima principia, ac primas entium causas, satis pro huius operis compendio à nobis superius expositum est. Primum ergo officium eius erit perscrutari quonam pacto ens se habeat ad ea, quæ habent esse. Nam ea contemplatio, quæ præferri cæteris solet, huic negotio minimè conuenit: ut scilicet diffinitio ac ratio Entis primo loco exponatur: Hoc etenim tentandum minimè nobis est, cùm ens primum omnium percipiatur ab intellectu; neque aliud quidquam notius inueniri queat, quo ens innotescat; iccirco ea tractatione omissa, primum omnium inuestigabimus, quonam modo ens se habeat ad entia omnia. Quidam, ut licet intueri apud Platonem in Parmenide, ac itidem in Sophiste; cùm sibi persuasissent eo modo res esse atque existere, quo ab intellectu concipiuntur; putauerunt vniuersalia, præsertim species ipsas rerum, sub quibus multa, quin potius innumera indiuidua continentur, per se existere in rerum vniuersitate, earumque participatione indiuidua in eis contineri, atque harum appellationem nancisci. quo effectum est, ut cùm Ens de omnibus prædicetur, pari modo etiam de ente enunciauerint: Ens scilicet vnum esse, quod de omnibus entibus dicitur; à cuius participatione entia sunt, & appellationem entis habent. inde palàm asseruerunt; quamuis entia sensui plura ac infinita ferè uideantur; vnum tamen tantùm modo Ens esse ab intellectu probè intelligi. Addebat præterea rationem Parmenides eiusmodi: quidquid præter id, quod verè ens esset, poneretur esse, proculdubio non esse; atque non ens nihil esse: ex quibus assumptionibus effici putabat, ens tantùm vnum esse. Nam si plura entia essent, iam aliquid haberet esse, quod diuersum esset, atque alienum ab ente. quapropter efficacissimè comprobatum esse dicebat Parmenides huiuscemodi argumento, entia non esse multa; sed vnum tantùm ens esse. Melissus eiusdem sententiæ fuit. verùm quoniam physico potius argumento nitebatur, quàm rationibus primæ philosophiæ proprijs; iccirco prætereundam duximus hac in parte eius viri sententiam. Cæterum, ut ad Parmenidem redeamus, præter quàm quòd sensu perspicuum cuilibet esse potest multa entia esse, non vnum tantùm; nihilominus agendum quoque ratione est. Exploratum est omnibus vnum-

A vnumquodque in quantum est, operari: id enim quod ab esse deficit, pariter deficit ab operatione; & quatenus deficit ab esse, deficit etiam ab actione. si ergo omnium rerum esset idem esse, quin magis si omnia essent vnum ens; omnium ergo eadem esset operatio. quod manifestè falsum esse perspicitur. Adhæc, quis tam amens vnquam fuerit, ut putaret contraria esse inuicem unum; calidum inquam frigido, aut humidum sicco, album've nigro? Præterea ubi multitudo non est, neque ordo vllus, aut ornatus esse potest: nec fingi vnquam poterit, ni multa sint, alia esse quæ pareant, alia quæ imperent, alia quæ agant & perficiant, alia quæ patiantur & perficiantur. Amplius, generatum esset idem corrupto: & cùm corruptum recedat

B dat ab esse, generatum uerò accedat, & esse acquirat; idem ergo ab vno esse recedet & accedet, perdet & acquiret. quibus certè nihil magis absonum excogitari potest. Rationes uerò Parmenidis soluere non admodum difficile est. nam neque uniuersalia, aut ideæ per se subsistunt à singularibus abstracta, quamuis eo modo à mente concipiantur. Hæc nanque decipula ex eo est fonte erroris, quem plerumque intellectus nobis adfert; ut in priori libro iam exposuimus. Rationem etiam alteram diluere paruum negotium est. Nam & aliquod esse potest, quod tamen est præter aliquod; quod uerè est propter diuersas rationes entis. Ac etiam si ens uno modo diceretur de entibus; illud quod esset præter aliquod singulare ens, posset ipsum quoque sub ente contineri, ac de eo uerè dici quòd sit ens, sicut in homine & cæ-

C teris indiuiduis, quæ sunt eiusdem speciei, intueri licet. Habitus est Parmenides quibusque ferè temporibus in magna existimatione, ut ex Platonis monumentis colligitur. iccirco nonnulli, quamuis Ens, quod de omnibus prædicatur, eorum sententia non sit unum subsistens in omnibus; arbitrati tamen sunt præter naturã, atque essentiam cuiusque rei, vnamquanque rem existere per ipsum esse; quod secundum rem distinguitur, & à materia & à forma cuiusque compositi, ad quod totum cõpositum est in potẽtia, quemadmodum materia ad formam: idque dixerunt esse actum totius, per quem totum existat. Et hoc pacto dixère vnumquodque esse per participationem ipsius esse; quod per se existit solùm in primo rerum principio, ut infrà docebimus. in cæteris uerò, quæ sunt entia per participationem, asserunt ipsum

D esse formam quandam, seu actum quendam totius, per quem totum existat. nec absque ratione in huiusmodi sententiam uidentur deuenisse: nam de quacumque re possumus intelligere quidnam sit, & eius essentiam seu naturam comprehendere: Cùm tamen incompertum sit nobis, sit'ne res illa necne, hoc tamen impossibile videri potest, si per formam à qua res quæuis naturam atque essentiam sortitur, etiam existat. Amplius, cùm vnumquodque perfectè naturam atque essentiam suam obtineat, si natura aut essentia esset ipsum esse rei, unaquæque res perfectè obtineret ipsum esse; & sic non existeret per participationem ipsius esse; sed haberet plenitudinem essendi. hoc uerò penitus impossibile est alicui attribui, præterquam primo Enti; ut infrà dicemus. Ex hisce colligi putant, quòd asserere oporteat,

in unaquaque re esse ipsum secundum rem ab essentia distingui. Hæc positio E quamuis doctissimorum virorum fuerit, quibus me multum in bonis artibus ac disciplinis debere fateor; nihilominus omni ex parte animum, mentemque meam non implet: Nam quæstiones omnes, quæ de forma afferuntur, ne ipsa scilicet sit esse rei, cuius est forma seu natura, mihi probè adduci posse uidentur de ipso esse participato. Nam quæro, an ipsum hoc esse ex sui natura sit, an ipsum quoque actu alio indigeat, per quem sit. si ex natura sua est; vtique non potest non esse; nec perit per corruptionem rei cuius est actus. Præterea si ex natura sua est, continet omnem plenitudinem essendi. est ergo primum esse, & primum principium essendi: sicque paulatim decidemus in sententiam Parmenidis, à qua tamen auctores huius positionis F sunt maximè alieni. Amplius, quiuis potest sicuti naturam & essentiam rei cuiuspiam, ita etiam hoc ipsum esse participatum comprehendere: propter quod, ut hi dicunt, res ea existit; nec tamen propterea compertum habebit, an res ea sit, an non sit. Sin uerò fateantur ipsum hoc esse participatum indigere alio actu, per quem sit; redibit rursus quæstio ad actum illum: ac sic ratio in infinitum procedet. Ea uerò, quæ dici possent de hoc esse participato; quòd scilicet in re illa participatum sit, sed si in natura sua consideretur, in qua per se existit; ea omnia, quæ adduximus, iure ei adscribi posse, quæ tamen non conueniunt esse, prout est participatum, atque à natura sua deficiens. nos probè dicemus de forma. Nec minus me mouet, ut ab hac sententia dissentiam, natura formæ; nam si cuiusque rei esse participatum est actus G ille totius secundum rem à forma distinctus; quidnam dicemus de forma per se sumpta? erit'ne quædam participatio primi esse, primi actus, ac summi boni? an omnia hæc amouebuntur à forma? amoueri certè non possunt, ut cuique sanæ mentis compertissimum est: cur ergo ad aliud esse participatum recurrimus præter formam? Præterea ista esse, ut sic dicam, in rebus diuersæ speciei, erunt'ne eiusdem naturæ uel differentis? si differentis, rei ergo natura non complebitur per formam, sed hoc insuper actu indigemus. sin eiusdem; Ens dicetur de omnibus, quæ sunt secundum unam rationem. Amplius, cùm unumquodque operetur, inquantum est; & esse in omnibus sit eiusdem naturæ: omnium ergo erit eadem operatio. quo argumento iam vsi sumus contra Parmenidem. Quo autem modo soluantur rationes; quibus hi H alioqui excellentissimi philosophi nituntur, tunc dicemus, quando exponemus quonam pacto censeamus se habere ad entia. Post hos, recentiores nonnulli, licet non existiment ens tantùm unum esse, ut Parmenides; neque esse cuiusque rei secundum rem distingui ab eius rei natura, ut illi, de quibus suprà meminimus; credunt tamē Ens de omnibus Entibus vniuocè dici: adeò ut non solùm de substantia & accidente, verumetiam de prima rerum omniū causa, ac de cæteris entibus existiment Ens dici vniuocè: multaque in medium afferunt, quibus hanc positionem suam conantur adstruere. nobis uerò, qui compendium facimus, ac potissimùm breuitati studemus; pauca tantùm, quæ potiora sunt, tetigisse satis fuerit. Inquiunt ergo primam philosophiam

A phiam hanc, de qua agimus, vnam quandam ſcientiam eſſe omnes fateri: vnã uerò ſcientiam unius eſſe generis; ut perhibet Ariſtoteles in poſterioribus Analyticis. vnitas namque ſcientiæ ſumitur à ſubiecto genere, de quo agit: Cùm ergo prima philoſophia circa ens verſetur, quod commune eſt omnibus entibus, neceſſe eſt Ens ſecundum unam rationem atque vniuocè dici de entibus. Amplius comparationes in æquiuocis prædicatis fieri nequeunt: cùm ergo dicimus ſubſtantiam eſſe magis ens, quàm accidens, ac Deum, quàm cætera quæque: manifeſtum ergo erit compertumque omnibus, Ens vniuocè dici de entibus. ſed meo iudicio præterquam quòd hæc poſitio aliena eſt ab Ariſtotelis ſententia, ut pluribus locis eius auctoris liquidò colligi

B poteſt, veritati minimè conuenire uidetur. Nam id, quod vniuocè dicitur, ſecundum eandem rationem dici non poteſt de Entibus: alia eſt enim ratio, ſecundum quam ſubſtãtia eſt Ens, & alia ratione accidens ens eſt. Nam unumquodque eſt per propriam naturam ſeu formam: quò fit, ut cùm rerum naturæ diuerſæ ſint, diuerſa ſit quoque ratio, per quam ſunt entia. neque ſimile eſt iudicium de ente, & de quouis alio genere; quia genus ſumitur ab eo, quod eſt in potentia, in naturis, quæ genere conueniunt, & ſpecie differunt: neque genus eſt actu, niſi per differentias. Animal namque non eſt actu, niſi aut rationale, aut irrationale: aut vnumquodque dicitur Ens per id, quo eſt actu, & diuerſa ratione ab ea, qua genus contrahitur per differentias, eſt entis contractio: illa enim per actum, hæc per potentiam fit, & per imperfectionem,

C qua res ab eſſe deficiunt. Ex quo clarè conſtat diuerſam eſſe rationem generis, quod vniuocè de rebus differentibus ſpecie prædicatur; & entis. vnde ſicuti ſi quodpiam prædicatum de homine diceretur ſecundum quod rationalis eſt, & de equo ſecundum quod eſt irrationalis, ſeu hinnitui habilis; impoſſibile eſſet illud prædicatum vniuocè prædicari de vtroque. Ita etiam cùm vnumquodque dicatur Ens per propriam naturam atque formam; ac differentium ſpecie diuerſæ quoque naturæ ſint & formæ, fieri nequit, ut ens vniuocè dicatur de entibus; non tamen omnino æquiuocè dicitur: Nam neque ſcientia vlla de ente eſſet, neque in ente comparatio fieret aliqua. Ex hiſce colligitur Ens de entibus haud aliter, quàm analogicè prædicari poſſe. huiuſcemodi autem prædicata, ſicuti dicit Ariſt. in quarto Metaphyſices libro,

D quamuis non dicantur ſecundum idem, ut vniuoca; dicũtur tamen ad idem, id eſt, licet prædicentur non ſecundum eandem rationem, ſed diuerſam, ad eandem tamen rationem omnia dicuntur, ſicuti ſanum, quod dicitur de animali, de pharmaco, & de lotio, ſecundum diuerſam rationem; quæ tamen omnes rationes referuntur ad ſanum: quod de animali dicitur; cuius ſanitatis pharmacum factiuum eſt; at lotium eandem ſanitatem colore ac tenuitate temperata ſignificat. Non diſſimili ratione Ens de entibus dicitur ſecundum diuerſas rationes; quæ tamen ita diuerſæ ſunt, ut ad unum, idemque habeant habitudinem, quod uerè atque abſolutè Ens eſt: cætera uerò dicuntur entia, quatenus unumquodque ſuapte natura atque forma illius uerè entis particeps fuerit. Ex quo liquet facile ſolui poſſe argu-

menta, quibus posteriores quidam decepti à maioribus desciuere; posuerùntque Ens vniuocè dici de entibus. Neque uidentur re uera distinxisse inter modum, quo ens dicitur de entibus, & eum quo genus dicitur de speciebus, quæ sub eo continentur. Nam manifestum est illius, quod non vniuocè prædicatur, sed analogicè, unam posse scientiam esse: etenim quamuis id non dicatur secũdum unam rationem, sed diuersis rationibus; nihilominus quoniam diuersæ eæ rationes ad idem dicuntur, quodam modo eadem sunt. Quamobrem & genus scientiæ illi subiectum unum erit, & unam habere rationem poterit, à qua scientia unitatem capiet. quemadmodum de sano una est scientia, medicina inquam: quamuis sanum non dicatur secundum unam rationem, ut liquido patet. pari ratione in huiusmodi analogo possunt commodissimè fieri comparationes; immò longè commodius quàm in vniuoco illo, quòd non fuerit specialissima, ut ita dicam, seu ultima species: illud enim, in quo analogiam habentia comparantur, est uerè unum, & unam uerè rationem habet per accessum & recessum, à qua analogata conferuntur inter se: idem enim est dicere, substantia est magis ens, ac si quis diceret, substantia natura sua magis accedit ad id, quod uerè est; quàm accidens. In vniuoco verò, quod est genus, uel superius genere; quemadmodum est Ens apud eos; qui ponunt Ens esse vniuocum, non possunt commodè comparationes vllæ fieri, quemadmodum docet Aristoteles in septimo libro Physicæ auscultationis. Dimissis igitur aliorum sententijs, fatendum nobis erit, Ens analogicè seu secundum proportionem quandam se habere ad Entia; ac de eis dici rationibus diuersis; quæ tamen omnes ad primum ens, quod uerè est, & in quo est plenitudo essendi, habitudinem habeant. Huiusmodi uerò primum ens, quamuis inferius de ipso nonnulla dicere ac effari tentabimus; attamen, ut inquit Plato & cæteri omnes, qui elati viribus mentis, alijsque animi diuinorum periti habiti sunt, à nobis minimè intelligi, nedum dici potest, quid, quale, quantum've in se sit: verùm eo modo neque nomen neque conceptus vllus illius est, sed sacro silentio tantummodo venerandum est, atque excolendum: Eius nanque sedes ob splendorem nimium nobis inaccessa est. Ideo non amplius de eo nunc agatur: at posterius pauca quædam. Cæterum cùm eadem sit contrariorum scientia, neque satis commodè contrarium quodpiam intelligi possit altero compari'que contrario ignorato, postquam hactenus de Ente tractatum est, subdemus pauca quædam de non Ente. Non Ens ad ea, de quibus dicitur, non dissimili ratione se habet, qua Ens ad entia. Prætereamus nunc id eius significatum; quod tùm falsa enunciatione, tum falsa mentis conceptione prolatum non ens dici solet; ut diametrum commensurabilem esse lateri quadrati. sicuti etiam Ens illud consueuit appellari, quod uera enunciatione mentisque cogitatione profertur. Nam cùm de uero & falso agetur, tunc etiam de ea re commodius locus tractationis erit. Dicimus igitur vnumquodque Ens præter primum, iure posse appellari non Ens, quatenus scilicet deficit ab essendi perfectione: qua de causa existimo

A ſtimo dictum eſſe à doctisſimis viris, omne ens, præter primum, eſſe compoſitum, (quamuis plurimi aliter interpretentur, ij inquam, qui poſuerunt eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia cuiuſque rei) vt videlicet perfectio, qua accedit ad ipſum verè Ens, ſit veluti vna eius pars: at imperfectio, qua recedit à verè ente, ſit quodam modo altera pars. Hoc verò cùm contingat cuilibet Enti, præter primum, iccirco non abſque ratione dictum exiſtimari poteſt, vnumquodque Entium, præter primum, eſſe compoſitum. Hoc igitur modo non ens conuenit cuilibet rei præter primam omnium cauſam: necnon etiam alio modo quodlibet Entium, præter primum, iure non Ens dici poteſt; quia ſcilicet eſſe, perfectionemque, quam obtinet, à ſe non habet, ſed B per emanationem & influxum primi entis, à quo etiam omnia in ſua natura ac perfectione conſeruantur. vnde ſibiipſis ſi relinquerentur, in nihilum tenderent. quamobrem omnia non entia dici queunt in ſui natura ſumpta. Amplius, non ens magis propriè conuenit illis, quæ ea perfectione priuata ſunt, quæ eis priuata ſit, & ad quam natura tendunt, præſertim ſi eo tempore ac loco, quibus ea perfectio rebus illis debebatur, deſtituta ſint. Præterea, adhuc magis magiſque propriè non Ens dicetur, quod eſt tantùm in potentia, & caret eſſe, ſeu actu, per quem exiſtat. Alia quoque eſt ſignificatio non entis. Ens etenim per accidens non ens dicitur: Nam cùm vnum ſequatur naturam entis; id quod non eſt vnum niſi ſecundum quid, neque etiam Ens verè dici poteſt, ſed eſt non Ens indeterminatum ac infinitum; quò fit, vt nulla ſcientia C tractet de Ente per accidens, neque ad vllam naturalem cauſam effectus per accidens referri poteſt. Quapropter totum hoc de Ente per accidens negotium derelictum eſt ſophiſtæ; qui ſæpenumero ſe atque alios decipit paralogiſmo accidentis, qui ideo dictus eſt verſari circa non Ens, quia plerumque ea aſſumit ac colligit in ſuis argumentationibus, quæ per accidens ſunt. Poſtremò, non ens dicimus illud, quod neque actu neque potentia, nulloque tandem pacto eſt; pura, inquam, entis priuatio; quæ certè, ut inquit Plato in Sophiſte, neque verbis explicari, neque cogitatione attingi poteſt. id enim, quod eloquimur, aut cogitamus, ſaltem rationis Ens eſt, & habet eſſe in mente ipſa, à qua intelligitur. is enim modus eſt intellectus noſtri, vt ea, quæ infrà ſe ſint, altiori modo intelligat, quàm ſuapte natura exiſtant. Ac etiam cùm D mentis obiectum ſit ens, nequaquam cogitatione attingere poterit id, quod omni ex parte entis eſt expers; niſi efficiat quodam modo etiā eam priuationem entis ens quodpiam. Pura uerò entis priuatio prout in ſe eſt, attingi animo nequit, neque voce exponi, reſidetque in tenebris, ad quas non eſt menti aditus. Ideo primum hoc ac purum non ens neſcio qua ratione æmulatur primum ens; ut ſcilicet vtrunq; inexcogitabile ſit: illud, propter lucem ſplendoremque nimium: hoc propter tenebras longè denſisſimas, atq; aciei mentis imperuias. Cæterùm de vtroque plura inferius; in præſentia hæc de non ente dicta ſint ſatis. Conſequens huic tractatui de ente eſt, ut agamus de uno, quod ita uidetur annexum enti, ut longè difficillimum ſit eorum inter ſe differentiam intueri. Vnius autem naturam Platonici adeò extulere, ut non ſolùm

æqualem enti posuerint, uerumetiam ente superiorem. Nam & materiam primam, & primum omnium principium unum esse confessi sunt; neutrum tamen eorum concessere esse ens. Nos hac quæstione interim omissa, rei ueritatem, quantum assequi potuimus, exponemus. Vnum ergo licet multipliciter dicatur quemadmodum ens: nam & unum genere quædã esse dicimus; nonnulla vnum esse specie; quædam unum numero; aliqua proportione vnũ, ac multi præterea modi eorum sunt, quæ dicuntur una numero; nec non etiã eorum, quæ alia ratione sunt una. Multa etiam sunt unum, causa uel loco uel tempore. quamuis ergo tot modi unius sint; siquis tamen rectè animaduertat, sicut inquit Aristoteles, horum quique unum uidentur esse, & dici ea ratione, qua indiuisionem præseferunt ac significant. & iccirco satis exploratum esse uidetur, quòd unum nihil aliud significet, quàm ens indiuisum. ac ita uidetur unum, licet secundum rem nihil addat ad ens ipsum; addere tamen secundum rationem intellectuum, seu conceptum indiuisionis. Nec perturbare nos debet, cùm unum prius sit, & multitudine omni & diuisione; ac indiuisio priuationem diuisionis significet, priuatio uerò sit posterior habitu, & pugnare sibi inuicem existimentur hæc, quæ de uno diximus. Nam eo modo significamus ea, quæ concipimus, non quo sunt, sed quo à nobis intelliguntur. Et quoniam sensibilia, in quibus est multitudo ac diuisio, prius intelligimus, quàm abstracta à sensibus; in quibus clarior est unitas ac indiuisio: iccirco etiam hæc, quæ nobis familiaria sunt, magis nomine habitus significamus, ac ita concipimus. Remota uerò à nobis enunciamus priuationis nomine, ac sub priuationis ratione concipimus. Re autem unum ut habitus quidam censeri debet, diuisio uerò ac multitudo ut priuatio: nam, ut in principio huius opusculi diximus, natura intellectus, in quo intellecta recipiuntur, plerumque nobis occasionem erroris affert. Vt ergo reuertatur oratio unde digressa est; dicimus unum eandem cum ente naturam significare, uerùm addere secundum rationem conceptum indiuisionis: neque secundum rem aliud est esse & aliud esse indiuisum: sed id, quod re est, idem non assequimur totum, neque perfectè unico conceptu mentis; uerùm pluribus nitamur conceptibus opus est; si eo, quo ualemus modo, id assequi velimus, quod secundum rem simplicissimum atque idem est. itaque interdum concipimus ipsum ut unum; modò ut ens; nonnunquam ut perfectum seu bonum; modò ut uerum. Si quis tamen contulerit conceptionis hosce modos inuicem; proculdubio intueri poterit conceptum entis simpliciorem esse conceptu unius: quia unum proculdubio addit supra naturam entis, indiuisionis rationem. Platonici uerò, cùm non dissentirent à Parmenide hac in parte, posuerunt ipsi quoque ens dici secundum unam rationem de entibus. quamobrem ea, quæ illius rationis expertia sunt, asseruerunt esse non entia; quibus tamen competat esse unum. uerùm entis ratio censebatur ab eis eiusmodi esse; ut ens id diceretur, quod haberet esse. Et quia prima materia secundum se considerata, cùm careat forma, caret etiam esse: iccirco materiam absolutè fassi sunt esse non ens, neque distinxerunt

A inter materiam & priuationem, ut colligitur ex primo libro Physicorum Aristotelis. non tamen propterea dixerunt materiam esse nihil; immo & esse aliquid, & esse unum confitebantur. nam nihil susceptiuum actus esse non poterat; quod tamen de materia diffiteri nequibant. Pari ratione cùm primum principium simplicissimum sit; id uerò quod habet esse, uideatur esse compositum ex esse scilicet quod habetur, & ex eo, in quo est ipsum esse; ideo etiam negauerunt primum principium esse ens; sed quia simplicissimum existit, arbitrati sunt unius rationem & nomen ei maximè conuenire. Amplius, quoniam primum principium est causa æquiuoca rerum omnium, sicuti sol plantarum & animalium; efficit autem esse rerum aliarum; ideo dicebant B non conuenire primæ causæ ipsum esse; cuius ea esset causa æquiuoca: sed primo principio conuenire unum; sicque posuerunt & communius ente & ente superius. Nobis uerò non difficile est reijcere in auctores ipsos hæc omnia eorum argumenta. Primò nanque, quî fieri potest, cùm unum indiuisionem dicat, ut quodpiam indiuisum sit, nisi sit etiam? deinde materia prima sicuti est susceptiua actus, quem sequitur esse, ita etiam susceptiua est actus, quem sequitur sua indiuisio. sicuti ergo secluso actu non habet esse; ita non habet indiuisionem: non ergo poterit dici unum, sicuti eorum sententia non potest dici ens. Quòd si dixerint propter indiuisionem, quæ sequitur actum, habere ipsam suam propriam indiuisionem, qua dici unum poterit; ita etiam nos dicimus, propter esse, quod sequitur actum, habere materiam suum esse C proprium: quia scilicet potentia est. quod esse quamuis sit diminutum à uero esse actus; est tamen aliquod esse, sicuti unum, quod est secundum eos in materia per se sumpta, quamuis sit diminutum ab unitate formæ; est tamen aliquod unum. ac tandem compellentur fateri ens non dici secundum unam rationem. De primo uerò rerum omnium principio dicimus, quod, quemadmodum est unum, nón tanquam habens unitatem, (sic enim sua ipsorum ratione in eo esset compositio) sed sicuti simplicissima vnitas longè superexcellens unitates, quas nos intelligimus: ita etiam non est ens quasi habens esse, sic ut esse in ipso sit contractum ad aliquam naturam; quemadmodum in cæteris rebus, quoniam est ipsum esse per se subsistens, eminenter ens dictum, modoque excepto ab omnibus alijs, quæ sunt atque dicuntur D entia. Verum longè melius atque enucleatius omnia hæc discutientur processu operis. Nunc redeamus eò vnde diuertimus. Asserimus igitur unum eandem non aliam naturam dicere quâm ens; addere uerò secundum rationem intellectũ indiuisionis: ut unum scilicet nobis explicet ens indiuisum; ac quatenus indiuisum est quodpiam, eatenus etiam dicitur esse unum, sed præter hoc unum, quod cum ente conuertitur, est unum principium numeri, ex quo multiplicato fit numerus, ipsumque est numeri pars. hoc posterius unum addit supra prius unum, ac supra ens, rationem mensuræ, in qua includitur ratio quantitatis. Est ergo hoc unum quantum, quoddam indiuisum, ac ad numerum se habet sicuti mensura, quæ aliquoties repetita totum metitur; atque hac ratione fit pars numeri. Alio præterea modo se ha-

bet ad multitudinem oppositam sibi unum, de quo prius egimus. atque hoc vnum, quod est principium numeri ad sibi comparem multitudinem: illud ut priuatio uel ut contrarium, vicissimque multitudo ea ut contraria, uel ut priuatiuè opposita uni illi. Ad hoc unum posterius, principium inquam numeri, secundum propriam rationem, qua pertinet ad quantitatem, opponitur suæ multitudini, numero inquam secundum oppositionem relatiuam; quæ est tertij modi; qua mensura & mensuratum vicissim relatiuè opponuntur; quemadmodum latius de hoc relatiuorum modo Aristoteles disserit in quinto Primæ philosophiæ, atque in decimo eiusdem operis de hoc uno & numero tractans. Non tamen propterea diffitendum est prius unum, quod cum ente conuertitur, in primo eorum, cui cõuenit tum unum, tum ens, scilicet in prima entium causa, non habere rationem mensuræ respectu cæterorum omnium, quæ sicuti deficiunt ab entitate ac admixta sunt potentiæ, & non enti; ita etiam deficiunt à uera unitate & ad multitudinem accedunt. alio tamen modo hoc unum primum cæterorum mensura est, & unum pars numeri est mensura numeri. nam unum posterius, est mensura numeri tanquam unius existens generis cum numero, atque ut aliquoties repetitum metiatur quemcunque numerum, sitque, ut diximus, pars numeri. At primum illud unum, quod primum etiam Ens est, mensura cæterorum est entium, tanquam exceptum ab entibus alijs, & à cæteris, quæ sunt una: ad quod quanto magis quippiam accesserit, tanto magis erit unum & ens eadem propè ratione, qua solemus dicere scopum, ad quem sagittarij arcus dirigunt, esse mensuram ictuum sagittarum. non enim scopus mensura est, ut scilicet repetitus aliquoties iactus sagittarum metiatur; sed quoniam quanto magis sagitta iacta fuerit propè scopum, tanto perfectior sit iactus; imperfectior verò si remotius. Ex quo etiam liquere illud potest, intensionem ac remissionem cuiusque formæ non debere censeri, ut quidam perhibent, per recessum à non gradu, sed per accessum ad summum gradum, & recessum ab eo. nam non ens mensura statui non potest; ut pote quod suapte natura infinitum sit, incertum atque ignoratum ac fluctuans. econtra perfectissimum in quoque genere, est etiam maximè certum & maximè finitum ac maximè unum, sicuti scopus sagittam iaculanti. Qualis uerò sit hic accessus ad summum & recessus, alterius perscrutationis est; ideoque à nobis omittetur. Est ergo primum ens ac primum unum cuiusque cæterorum mensura eo modo, quem diximus; qui longè diuersus est ab ea ratione, qua unum est mensura numeri. Postquàm de uno hactenus dictum est, de numero ac multitudine pauca quædam sunt perstringenda: demum nonnulla de modis, seu speciebus tum unius, tum multitudinis. Multitudo, sicuti suprà diximus, quamuis secundum nostrum modum intelligendi uideatur in sui ratione includere habitum, diuisionem inquam, seu diuisibilitatem, ut ita dicam: unum uerò priuationem, indiuisionem uidelicet: attamen secundum rem ipsam unum perfectionis est, multitudo uerò imperfectionis ac priuationis. Vnde ab eo, quod uerè unum est, per deficientem quendam modum

A rerum multitudo effluxit, quæ tamen congruentia & ordine vnum sunt, atque earum quælibet per se sumpta, quamuis sit una: non tamen est absque multitudine vna; vt infrà latius exponetur. quo fit, ut quemadmodum vnum attinet enti, ita multitudo attineat non enti: & sicuti non ens, quod esse aut etiam intelligi posit, semper existit in aliquo ente, atque alicui enti coniunctum est, cuius ratione existat, ac intelligatur; pari modo multitudo neque esse, neque concipi potest, nisi coniuncta fuerit vni; ratione cuius existat ac intelligatur. ea namque multitudo, quæ ab vnitate penitus & secundum se & secundum partes suas destituta fuerit, vtique neque esse neque intellegi potest: verùm abyssum quandam obscurissimam impermeabilemque cuique præ se fert eodem propè modo, quo etiam à nobis suprà expositum est de non ente; quod penitus à quocunque esse disiunctum sit. Etenim cùm primum cui, entis, vnius, veri, ac boni ratio conuenit, & ex cuius deficienti similitudine reliqua omnia entia vna, vera, & bona sunt, ac dicuntur, ab intellectu nostro perfectè attingi nequeat; iccirco id, quod in se simplicissimum est, pluribus conceptibus conatur mens effingere; qui tamen ordinem quendam inter se habeant, ac ita, vt in vno reliqui eluceant, vicissimque alius ex alio pateat. Quo fit, vt demonstrationes entis pleræque sumantur ab vno, & vnius vicissim ab ente. idemque de vero & bono censendum est; vt infrà docebimus. Horum quoque priuationes, seu contraria malueris dicere, pari pacto inuicem habent; quemadmodum & habitus inter se. Nunc ad multitudinem redeamus. Multitudo aliquibus conuenit plurali numero; hoc modo dicimus multos homines in foro esse, ac multas animanres in pratis, multasque res nunciatas esse. Nonnullis conuenit multitudo numero singulari: sic dicere consueuimus multum aerem, multam aquam, ac multum ignem. Alijs verò conuenit multitudo, quamuis non in recto aut secundum modum prædicati; obliquè tamen; vt Socrates unus tantum est, non multi, nec multus, ei uerò conuenit multitūdo ratione partium, ex quibus constituitur; ac etiam ratione accidentium, atque effectuum; necnon etiam ratione operationū: nihilque tandem existit in rerum natura, præter primam omnium causam, in quo non sit aliquo pacto multitudo. Verùm omnes hi multitudinis modi ab unitate continentur; quæ perfectiori modo existit in rebus perfectioribus, utpote quæ etiam à multitudine magis distant. imperfectiora uerò, quanto minus unitatis habuerint, magis participant multitudinis. Illa igitur, ut à primis ordiamur, quibus conuenit multitudo plurali numero, unum sunt unitate prædicati uniuersalis: ut multi homines unum sunt in homine de ipsis prædicato; & multa animalia unum in animali; & multæ res unum in re. Sunt præterea hæc omnia unum propter determinationem, ac finitionem multitudinis sui. nulla nanque multitudo actu est finita: finitio uerò in multitudine est ab unitate non tamen ab ea unitate, quæ principium est numeri (in præsentia etenim neque de multitudine loquimur, prout est numerus, neque de unitate illa, quæ est principium numeri) sed ab unitate, de qua nunc loquimur, quæ cum ente conuertitur. nam per hanc

unitatem

unitatem septem sunt tantùm septem,& decem tantùm decem,non bis qnin que aut quatuor & sex, ut rectè dicit Auicenna, ideſt quod ab hac vnitate quælibet multitudo ad certam naturam definitamque contrahitur, ne infinitum & indeterminatum defluat. ac contrà vnitas ipsa, quæ absoluta est, & eminenter continet omnem multitudinem, contrahitur & determinatur ad certas & definitas naturas multitudinum. Quamobrem diuinus Plato multa de naturis rerum ab Arithmetica mutuatus est. nam quamuis numerus & vnitas, de quibus tractat Arithmeticus, diuersum quodpiam sit ab hac multitudine & vnitate, de quibus nunc à nobis agitur; nihilominus & harum proprietates in numeris & vnitate perspiciuntur. Hinc etiam Pythagorici posuêre numeros esse substantiam rerum. Aliâs latius de hisce dicetur. Ea igitur, quibus multitudo cõuenit numero plurali duobus his modis, de quibus meminimus suprà, sunt unum: ac præterea eorum vnumquodque per se sumptum est unum: neque vllo pacto consistere multitudo posset, nisi ex hisce constaret; quorum quodlibet per se sumptum esset unum. Illa uerò, quibus multum conuenit singulari numero, sicut dicitur multus aêr, multa aqua,ac multus ignis,& cætera huiusmodi, sunt magis una,quàm superius dicta. Nam præterquam quòd conueniunt in uniuersali prædicato, sunt etiam unum numero. verùm quoniam facilè diuidi queunt in plura numero eiusdem speciei ac naturæ; iccirco multum singulari numero eis conuenit:ut eo pacto significetur vnitatem illam numeralem propinquam esse multitudini: & quamuis actu indiuisum sit eorum vnumquodque,tamen potentia diuisibile est in plura eiusdem naturæ. quo fit, vt commodè dicere queamus, magnam aquam, magnumque aerem, simulque vtrunque eorum multum. maximè omnium autem unitas illis conuenit, de quibus multitudo neque plurali neque singulari numero prædicatur, vt vnus homo Socrates ac Plato, cæteraque eiusdem modi: quamuis in his quoque insit pluribus modis multitudo. Nam & ex multis partibus constituta sunt, plurimisque affectibus prædita, ac demum in operationes functionesque varias distributa:ac in ea diuisione entis, qua in vnum & multa diuiditur, harum rerum vnitas accipitur, ut opposita multitudini. At illud unum, quod enti æquale est, conuenit quibuscunque multis; neque vlla multitudo ab ea vnitate penitus disiuncta esse potest. Econtra hoc vnum, quod competit tantum rebus illis, quæ & actu indiuisæ sunt, necnon potentia diuidi non queunt in plura eiusdem naturæ; id est quod capitur ut pars entis, atque multitudini opponitur; quæ & plurali & singulari numero prædicatur de nonnullis entibus, ut superius diximus. ea uerò, quibus econtra unitatem multitudini oppositam conuenire asseruimus, longè inter se differunt in modo vnitatis: nam pleraque omnia, in quibus scilicet inest aliquo pacto multitudo, totius rationem habent,dummodo perfecta sint; ac tota sunt quædam. id verò, quod ab omni est multitudine exceptum, totum dici minimè potest, cùm partes nullo modo habeat. id verò tantùm conuenit primo principio. Cæterum ea,quibus conuenit ratio totius, quædam sunt ante partes suas, ac sese in parte explicant;

A plicant; quas intra suam colligunt unitatem, qualem Platonici perhibent esse intellectum, qui sese in ideas rerum omnium explicat, quas etiam intra se colligit continetque. Nonnulla uerò tota, quamuis sint ante partes suas, non tamen omnino eas intra se colligunt, immò sese in aliena fundunt. Huiusmodi sunt animæ cœlestium corporum, quæ corporibus illis actum, ac esse præstant: sub has rationales hominum animi, qui non tantùm sunt actus corporum humanorum; verumetiam multas virium suarum explicant in corpora, ut sensitiuas potentias omnes ac vegetatiuas vires. Hunc modum æmulantur brutorum quoque animalium animæ, quæ perfectiora sunt: quod Aristoteles in priori libro de Generatione, cùm de augmentatione tractaret,

B annotauit. Infrà hæc sunt tota, quæ sunt post partes suas; in quorum numero absolutè constituendæ sunt etiam brutorum animæ: hæc constantur ex suis partibus, ac item vnaquæque partium ex suis quæque particulis. in hisce infinitas materiæ apparet. Huius generis sunt omnes formæ materiales, quæ ea de causa sunt fatigabiles ac finitæ, tandemque corruptibiles: à quarum ordine Aristoteles in octauo Physicorum vult eximere primum motorem: eiusque argumentationis vim, qua hoc adstruit, si quis hæc quæ diximus, non animaduertit, proculdubio non attinget. necnon etiam ea, quæ in Parmenide Plato ludit, cùm contraria elicere uideatur, ac sequi ostendat, si unum sit; si hæc oscitans quispiam legerit, minimè explicare poterit. Sed reuertamur ad multitudinem, à qua diuertimus. Est præterea alius modus

C multitudinis, quæ scilicet non multitudini, sed paucitati opponitur relatiuè; ac id est multum, & dicitur, quod habet multitudinem excedentem id, quod satis esse uideatur. Econtra paucum illud appellatur, quod deficientem ab ea mensura, quæ satis est, multitudinem habet. Horumque propè eà ratio est, quæ magno & paruo inesse conspicitur. Accedamus demum ad eam multitudinem, quæ est numerus; ut commodius postea de modis vnius, ac de modis multitudinis, quos nunc interim præterimus, separato quasi tractatu agere queamus. Numerus quædam multitudo est, quam vnitates metiuntur. quamobrem nonnulla conueniunt numero ratione multitudinis, quæ veluti quoddam genus est numeri: quædam uerò ratione sui ipsius, quatenus scilicet est numerus. numero ratione multitudinis diuisio conue-

D nit, nec vllus numerus esse potest, qui sit indiuisibilis. Et quoniam multitudo existere nequit, ut suprà diximus, nisi ab unitate contineatur; iccirco quilibet numerus suam habet unitatem, qua multitudo numeri compescitur ac diffinitur; eaque quilibet numerus ab alijs numeris differt, vicissimque ipsa vnitas contrahitur ad certam naturam unitatis, ut in septenario est unitas septenarij & non quinarij aut denarij numeri. Præterea quælibet pars numeri à sua vnitate continetur. Illud enim, cuius diuisio non sistit in aliquid actu indiuisum, neque ex illis constare partibus potest, neque ipsum actu consistere. Hæc igitur conueniunt numero, quatenus est multitudo quædam in rerum natura existens. At secundum propriam ipsius numeri rationem ei conuenit, quòd vnitas aliquoties repetita eum ut mensura metiatur. iccirco

circo & numerus & vnitas, quæ mensura est numeri, pertinet ad quantitatem: illud enim, quod in vnaquaque re per se subiacet mensuræ, est quantitas; quam cùm metiatur, item aliquod sui generis, necesse est vnitatem eam, quæ mensura est numeri, ad quantitatem pertinere. Mensura etenim omnis, vnigenea est mensurato. hac de re effectum est, ut nonnulli ex priscis philosophis non infimi ordinis viri non distinguentes inter numerum & multitudinem, necnon inter eam vnitatem quæ est principium numeri; & eam quæ cum ente conuertitur, posuerint substantiam rerum esse numeros; ac potisśimum philosophati sint de naturis rerum ex numeris. Nos uerò, sicuti non diffitemur à numeris & ab vnitate, quatenus multitudines sunt quædam, & quatenus vnum eandem enti naturam dicit; multa sumi posse argumenta, quæ naturis rerum conueniant. Hæc enim ascendentia omnia, ut sæpe diximus, eandem naturam significant, quam eorum quodlibet non perfectè sua significatione explicat. Verùm in vnoquoque horum alia relucent; iccircoque commodisśimæ demonstrationes de uno ab alijs sumuntur, ac vicisśim aliorum ab uno: quomodo nos quoque processu operis vtemur. sicuti hæc inquam minimè diffitemur, ita censemus erroneum esse, numeros asserere rerum substantiam: cùm numeri, ut diximus, secundum propriam rationem pertineant ad certum genus, quantitatis inquam. Numerus uerò; quidnam est numeratus numerus, quidnam numerus numerans. Numerans numerus est discreta quantitas abstracta secundum rationem à quauis materia, ut unum, duo, tria, & cætera eiusmodi; numerus uerò numeratus est eadem quantitas certæ materiæ applicata, ut decem homines, decem dolia, decem domus, aliaque huiusmodi: in quorum serie est tempus. Cæterùm de hisce omnibus latius ab Aristotele in quarto Physicorum tractatur. Accedamus nunc ad modos vnius, itemque ad modos multitudinis, quos suprà omiseram, atque ad hunc locum distuleram. Idem; æquale, ac simile pertinent ad vnitatē: dissimile, inæquale, differens ac diuersum, multitudini conueniunt. Simile vnum significat in qualitate: ea nanque similia esse dicimus, quæ eadem sunt prædita qualitate. æquale item unum in quantitate dicit. econtra dissimilia sunt ea, quæ multa sunt in qualitate, ut si unum album sit, alterum nigrum. inæqualia uerò ea, quæ multa sunt in quantitate, ut si unum maius, alterum minus fuerit. Eadem uerò sunt illa, quæ sunt unum substantia. Horum multi sunt modi: Nam quædam eadem sunt, siue unum substantia ratione prædicati; quia scilicet idem habeant prædicatum, quod pertineat ad eorum substantiam: Contrà nonnulla sunt unum substantia, siue eadem ratione subiecti, in quo sunt, aut de quo dicuntur. hinc fit, ut quædam eadem sunt genere, nonnulla eadem specie, alia eadem proportione, item aliqua causa atque origine, postremò nonnulla eadem numero sunt. Illa quæ sub uno genere continentur, eadem sunt genere: at eadem specie sunt illa, quæ una ultima specie continentur. hæc in forma cōueniunt ac unum sunt forma: nam à forma rei species sumitur. Eadem uerò proportione, quæ conueniunt in prædicato uno secundum proportionem de eis dicto, sicuti os & spina sunt

proportione

A proportione eadem; quoniam eam proportionē, quam habet os ad animal, habet spina ad piscem. Illa autem dicuntur numero eadem, quæ conueniunt in materia seu in subiecto. Atque huiusmodi quandoque magis vnitè significantur, interdum remotius. vnitè, cùm vtrumque eorum, quæ dicimus esse eadem numero, pertinet ad substantiam eandem, ut Socrates & filius Corisci; hic homo & hoc animal rationale. magis remotè, cùm alterum pertinet ad substantiam, alterum ad accidens. quod si accidens id fuerit proprium, magis unitè dicentur eadem, quàm si accidens fuerit accidens per accidens. Exemplum prioris, ut hic homo & hoc risibile: Posterioris, ut hic homo, albus hic seu magnus hic. Remotissimè uerò dicuntur eadem nu-

B mero ea, quorum utrumque significat accidens, ut magnus & albus eadem sunt, si Socrates unus utraque fuerit præditus qualitate. id quod opponitur eidem, est aliud seu diuersum, atque ad multitudinem pertinet. Et quoniam quot modis dicitur unum oppositorum, totidem dicitur alterum; tot sunt modi diuersitatis quot sunt identitatis: quorum explicatio satis comperta esse potest ex his, quæ diximus de modis eiusdem. Verùm est illud animaduertendum, quòd quædam tantùm sunt alia ac diuersa; quædam uerò cum hoc quòd sunt diuersa, dicuntur etiam differētia. Diuersa tantùm ac non differentia ea dicuntur, quæ non conueniunt in aliquo uno prædicato, quod scilicet sit ad essentiam eorum pertinens; neque sit unum, ut ad eandem coordinationem spectet: ut si dixero substantiam esse diuer-

C sam à qualitate, probè dixero: sin autem dicam substantiam à qualitate differentem, non probè; nisi aliquid addidero, ratione cuius licet non ita propriè, vsitatè tamen possimus proferre substantiam à qualitate differre, aut lineam ab albedine; ut scilicet si addidero, quòd differunt genere: nam vtrique conuenit esse in genere, seu esse genus quoddam. aliud tamen genus est substantia, aliud quantitas. sic coordinatione prædicamenti differunt; quoniam tum substantia, tum quantitas pertinet ad coordinationem prædicamenti, quanuis melius diceretur, quòd diuersa sint genere seu coordinatione; quàm quod differant: tamen & ille modus loquendi receptus est in vsum. sed si absolutè nullo addito protuleris, minimè dices substantiam differre à qualitate aut lineam ab albedine, sed diuersam esse. Diffe-

D rentia igitur significat unum quodpiam esse, quod vtrunque rerum differentiam spectet, in quo tamen differant. quare si absolutè nulloque addito differre quæpiam dicantur; necesse est, ut sint in eadem coordinatione, in qua tamen differentiam habeant. quod si eiusdem coordinationis non fuerint, aliquid addatur necesse est, quod unum utrique eorū conueniat, in quo deinde differentiam habeant. Contingit autem in rebus tum diuersitas, tum differentia ratione imperfectionis; secundum quam accedunt ad multitudinem, ac ab uno recedūt deficiuntque: in eo namque omnia unum sunt, à quo cùm recesserint, iam incipit apparere diuersitas & oppositio in rebus; secundum quam dicitur de quaque re, quod est ipsa & quod non est ipsa; verbi gratia, de homine quòd sit homo & quod non sit nō homo, id est quod nō sit res

quæpiam alia ab homine, de qua non homo prædicari queat. nam in ipſo uno, homo eſt non homo, id eſt res quæ eſt homo, eſt illudmet ac unum cum rebus quæ non ſunt homo: Etenim omnia in ipſo ſunt unum, ut infrà pluribus docturi ſumus. Ecce ergo quonam pacto oppoſitio, quæ in rebus apparet, originem traxit: quæ primò conſpicitur ſecundum modum contradictionis; deinde paulatim accedit ad habitum ac priuationem, præterea ad contrarietatem, demum ad relatiuè oppoſita. de quibus operæpretium erit, ſi pauca quædam diſſeramus, quando de multitudine loquimur, quæ oppoſitionum origo eſt. Oppoſitio contradictionis, quæ omnium maxima eſt; & qua alij nituntur oppoſitionum modi, primùm apparet inter ens & non ens. & quoniam non ens purum nihil eſt in rebus, ſed tantùm conceptione intellectus; iccirco huiuſcemodi cõtradictionis oppoſitio primò ab intellectu ortum habuit; deinde cùm ab uno atque ab ente accedimus ad multitudinem, & ad res alias, de quibus non ens dici poteſt ob imperfectionem eis admixtam; intellectus rebus etiam huiuſcemodi oppoſitionem adaptauit ſecundùm affirmationem & negationem. vt ſcilicet quemadmodum ens primum eſt ipſummet ens, nõ eſt autẽ non ens; ita vnaquæque res ſi tantùm ipſamet, non autem aliquid aliorum, quæ non ſunt ipſa, ſiue entia ſiue non entia fuerint; quibus conuenit negatio illius met rei, ut ſicuti uerum eſt hominem eſſe hominem, ita falſum ſit hominem non eſſe hominem, cùm tamen non eſſe hominem cæteris omnibus conueniat præter hominem. Hæc igitur oppoſitio contradictionis perfectè non eſt in rebus: ſed licet à re originem habeat, perficitur tamen ab intellectu, ac præcipuè in ſecunda ſui operatione, ad quã pertinet affirmatio & negatio. Ideo nullam rem inuenias contradictoriè oppoſitam alteri, quamuis de rebus illis contradictoria verè dici poſſunt; quam intellectus primò inuenit in ente & non ente puro; deinde tranſtulit ad cæteras quoque res. Incipit ergo ſtatim cum intellectu ſeu conceptu diuiſionis, quam mens concepit, eſſe inter ens & non ens: deinde adaptata eſt rebus, in quibus diuiſio erat, ac multitudo. huiuſmodi prima oppoſitio, contradictionis inquam, rebus applicata diuerſitatem rerum fecit, easque inter ſe diuerſas conſtituit. Subſtantia namque ea ratione diuerſa eſt à qualitate; quia de ſubſtantia uerum eſt dicere quòd ſit ſubſtantia: ac de qualitate, hoc falſum eſt: uerum autem quòd non ſit ſubſtantia. vicisſim de qualitate uerum eſt dicere quòd ſit qualitas, quod tamen falſum eſt de ſubſtantia, ſed uera negatio huius eſt, ſubſtantiam ſcilicet non eſſe qualitatem. Ecce ergo quamuis res diuerſæ non opponantur contradictoriè: id tamen, quod inuenitur in rebus præter intellectum huiuſmodi oppoſitionis, eſt rerum diuerſitas. Contradictio igitur ſtatim orta in intellectu poſt conceptum diuiſionis quæ eſt inter ens & non ens, quæ etiam tantùm ſecundum rationem eſt, ſecundum rem minimè; quoniam non ens in re eſſe nequit, ſed tantùm ratione concipitur, veluti quoddam ens, enti uero oppoſitum, concomitatur ueram diuiſionem, ac multitudinem rerum; quam nos non probè concipimus, niſi contradictione innixam. Hactenus ſatis ſint ea, quæ ad contradictionem pertinent.

A pertinent. Post contradictionis oppositionem sequitur oppositio, quæ est inter habitum & priuationem; in qua quamuis priuatio sit non ens oppositum habitui, nihilominus in intellectu priuationis connotatur subiectum capax illius habitus; cui opposita fuerit priuatio. Habitus ergo & priuatio cùm in subiecto conueniant, quod à priuatione significatur; minus inter se discrepant, quàm contradictoriè opposita: quæ, quatenus sic opposita intelliguntur, in nullo conueniunt, sicuti non ens in sui ratione nihil dicit, quod enti conueniens sit. At cæcum notat oculum, qui sicuti cæcitatis, ita visus subiectum sit; sic surdum dicit aurem, eademque ratio est de omnibus priuationibus. Quamobrem deficiunt priuatiuè opposita ab op-

B positione contradictoriorum. priuationes uerò in duplici sunt differentia, ut dicit Aristoteles: nam quædam primò respiciunt formam; & significant in subiecto eo proprio corruptionem quandam seu deprauationem formæ; quæ natura subiecto illi debetur, ordinemque ad formam habet: nonnullæ uerò priuationes primò respiciunt subiectum, ad quod ordinem primum habent: neque in eo subiecto oportet præextitisse formam, deinde corruptam esse aut saltem in generatione deprauatam. sic tenebræ se habent ad lumen, & immusicum ad musicum, inalbumque, ut ita dicam, ad album. huiusmodi uerò priuationes posteriores illæ sunt, ex quibus est generatio; ac quæ ab Aristotele in primo Physicorum dicuntur, Tertium principium esse rerum generabilium & corruptibiliũ, licet per accidens principiũ

C sint. ex prioribus uerò priuationibus habitus proprij generatio nunquam fuerit, immo à priuatione ad habitum non est regressus, quemadodnm in Prædicamentorum libello Aristoteles dicit, nisi prius resolutio fiat ad materiam priorem: verbi gratia, ex cæco secundum naturam nullus potest fieri uidens; aut ex mortuo viuum. Qua in re satis mirari non possum Platonem in Phædone hanc rationem adduxisse ad animæ immortalitatem adstruendam: ac si sicuti mortuum fit ex viuo, ita & viuum ex mortuo fieret; cùm generationes sint ex oppositis. nimirum ea ratio præterquam quòd in aliis assumptionibus, quas assumit, non satis certa est, in hoc tamen longè uidetur nos fallere, quòd accipiat generationem habitus esse ex illis priuationibus, ex quibus secundum naturam, ut dixi, non est regressus ad habitum. Priuatiua hæc opposi

D tio si adhuc magis recesserit à non ente, atque ad ens accesserit, parit oppositionem contrariorum: nam cùm formæ seu perfectionis cuiuspiam priuatio non tantùm nobis significauerit, atque inuenerit commune quoddam subiectum cum habitu, seu communem quandam naturam, seu præterea distantiam quampiam ab habitu seu ab forma opposita; iam incipit suboriri ac apparere contrarietas; secundum quam alterum contrariorum se habet ut forma atque ut habitus; alterum uerò ut priuatio illius habitus in ea natura, non tamen ut quæuis priuatio, sed ut priuatio, quæ ab habitu distet: distantia uerò esse nõ potest, nisi priuatione illa aliquid positiuum significetur: nam inter ens & non ens nulla est distantia nisi secundum rationem. at distãtia ea quæ secũdum rem sit, necesse est ut existat inter entia. Hac igitur ratio-

ne priuatio ad contrarium descendit. sicuti ergo priuatiuè opposita deficiunt ab oppositis contradictoriè, quia priuatio accedit ad ens; ita contraria deficiunt à priuatiuè oppositis; cùm necesse sit contrariorum vtrumque ens esse. Ac licet quæuis distantia in eadem potentia seu natura generis contrarietatem aliquam faciat; uera tamen contrarietas existit in maxima distantia. Vnde licet nobis definire contraria ea esse, quæ sunt opposita, maxima inter se distantia. Ex qua definitione colligitur huiusmodi uera contrarietate unum tantùm esse uni contrarium, quia unius distantiæ duo tantùm extrema esse possunt. ea uerò, quæ maximè distant, extrema sunt; reliquorum nullum alteri collatum maximè ab eo distare dici potest. Ideo cuiuis compertum esse hac ratione debet unum tantùm vni contrarium esse; reliqua uerò inter illa duo extrema posita, quamuis oppositionem inter se contrariam habeant, contraria tamen inuicem non sunt; nisi sicuti medium medio aut extremo itidem medium. Ex his palàm est illud effici, omnia contraria esse in eodem genere, ac differre secundum formam seu secundum speciem: genus namque potentiam dicit, quam eiusdem naturæ esse oportet in his, quæ sunt eiusdem generis: ac quoniam potentia sumitur à materia, necesse est ea, quæ sunt eiusdem generis, conuenire in materia. genus ergo quamquam significat compositum ex materia & forma; vnde prædicatur in recto de specie; id compositum tamen exponit secundum indeterminationem quandam, quæ pertinet ad potentiam & determinatur postmodum, ac definitur per differentias, per quas indeterminatio illa, ut ita dicam, ac potentia ad definitas species contrahitur. nec eiusdem speciei est genus contractum ad unã speciem cum ipsomet genere ad aliam speciem determinato: non enim animal in homine eiusdem est speciei cum animali, quod est in boue, quia indeterminatum genus, ut puta animal nullius per se est speciei determinatæ, sed contrahitur differentiis ad speciem determinatam. Quamobrem manifestũ est, quàm falsa sit eorum positio, qui uoluerunt genus dicere formam quandam propriam re distinctam à forma speciei. Nam hi fateantur etiam oportet, speciem non dicere eandem naturam cum genere, sed naturam quandam superadditam, nec differentias contrahentes esse per se illius generis, sed extraneas ac per accidens: sicuti si quantum diuideretur per album & nigrum. Vnam ergo eandemque naturam fateamur significari à genere & à specie, sed à specie determinatam & in actu, à genere indeterminatam & in potentia. Verùm de his satis. Reuertamur ad contraria, quæ propriè sumpta sunt eiusdem generis, differuntque secundum formam & speciem. Hisce illud addendum est, quamuis genus semper diuidatur per differentias contrarias, quæ scilicet se habent per modum habitus & priuationis, licet priuatio illa distantiam quandam dicat ab habitu, ac propterea significet positiuum quodpiam; non tamen semper species differentijs contrarijs constitutas inuicem contrarias esse. Nã differentiæ cõparantur generibus per modũ formæ cõtrahentis. sicuti ergo qualitates cõtrariæ idem subiectũ informant ac cõtrahunt, altera ut habitus, altera ut priuatio; ita uidẽtur differẽtiæ habere se ad genus: qua-

propter

A propter in eis est semper contrarietas. at species constitutæ multoties nō sic vicissim habent. qua de causa dicimus substantiæ nihil esse cōtrariū, necnon quātitati propriè cōtraria sunt hæc, quæ descripsimus. Nōnulla uerò cōtraria etiā dicuntur, quæ tamen pertinent ad eandē speciem, aliqua uerò etiam genere differunt. Prioris modi sunt masculus & fœmina, quæ eiusdem sunt speciei, neque forma differunt, sed tantùm his, quæ pertinent ad materiam: nam aliquibus partibus corporis discrepant, quæ ad materiam pertinent. Corruptibile uerò & incorruptibile dicuntur contraria; tamen differunt genere, quia differunt in potentia, quæ ad genus pertinet: nam corruptibile id est, & dicitur quod potentiam habeat ad corruptionem, & hæc à materia est. Incor-
B ruptibile uerò dicitur, quia huiusmodi potentiam non habet, quare nec eandem materiam. Ecce ergo qua ratione genere differunt; nam à materia sumitur genus, & hanc eiusdem rationis oportet esse in omnibus, quæ sunt eiusdē generis: differant ergo genere necesse est corruptibile & incorruptibile. Nec contrarietas propriè huiusmodi attribuitur, nisi secundum rationem; quia ratio accipit illud, in quo conueniunt: ut unum, licet re non sit unum, verbi gratia ut dicamus corpus seu natura corruptibilis ac incorruptibilis, similiter in masculo & fœmina accipit sexum, ut ita dicam, tanquam genus, quod contrahatur differentijs maris & fœminæ, tanquam formis diuersis. Quamobrē unum & multa non dissimili ratione contraria dicere possumus: quia videlicet ratio nostra accipit ens & unum quodpiam, quod contrarijs quasi differē-
C tijs diuidatur. Hactenus de contrarijs dicta sufficiant. Accedamus ad relatiuè opposita, de quibus pauca quædam perstringenda sunt. Cùm entia, quæ à primo principio effluxere, multa diuersaque sint: quædam ita se inuicem habēt ut mutuum quendam ordinem, mutuamque habitudinem præseferant: nonnulla uerò quamuis ordinem quendam atque habitudinem habeant ad alia; non tamen contrà vicissim hæc ad illa ordinem vllum habitudinem've vllam obtinent. Inter quædam demum secundum naturam neque mutuus est ordo, neque altera ex parte tantùm; nisi si quando ab intellectu nostro concipiantur, veluti ordinem inter se habentia. hinc ortum ducit omnis relatio, omniaque opposita ad aliquid dicta sunt ex hoc fonte. Inter ea, quibus vicissim secundum naturam habitudo est, etiam relatio existit secundum rem.
D huiusmodi uerò habitudo uel est ratione actionis & passionis; uel nititur vnitate ac multitudine. Relatio ea, cuius fundamentum est actio & passio, uel nititur actione & passione, veluti quæ adsit & præsens sit, uel tanquam quæ præterierit, aut demum potentia ac facultate istiusmodi actionis passionis've. Exemplum primi modi est ut calefaciens & calefactum, amans atque amatum, cæteraque eiusmodi, quæ actionem & passionem dicunt. secundi ordinis relationum exemplum, ut pater & filius: Pater namque dicitur non quia generet, sed quoniam generauit filium: filius uerò quòd generatus sit. tertij modi exemplum, ut dominus ac seruus: dicitur etenim dominus propter facultatē agendi in seruum, seruus uerò quia pati potest à domino. Hæc prima est species seu modus eorū, quæ sunt ad aliquid. secunda, ut diximus,

nititur unitate multitudine've: res enim multæ ac diuersæ, quæ unitatem quandam inter se habeant, seu in substantia seu in quantitate seu in qualitate sit hæc vnitas, inter se habent habitudinem vnitatis. Huius generis sunt similia, æqualia, eadem siue genere siue specie, seu ob materiam ac subiectum eadem fuerint. Econtra quorumdam habitudo est secundum multitudinem ac diuisionem quandam, ut inæqualia, dissimilia, differentia seu diuersa. Tertius relatiuorum modus ille est atque inter ea, in quibus ex una tantùm parte est habitudo secundum rem, ex altera uerò parte habitudo non est, neque ordo vllus respondet, nisi secundum rationem nostram nostrumque intelligendi modum. huiusmodi uerò relatiua dicuntur se habere ut mensura & mensuratum: nam mensuratum inquantum huiusmodi habitudinem ac ordinem habet ad mensuram sui: econtra uerò mensuræ ad mensuram re nulla est habitudo; sed si fuerit aliqua, est secundum rationem nostram. huius rei exempla frequentia nobis occurrunt quotidie in hac ciuili vita, ut omittam interim rerum naturam. Si quis enim Regem comitatur, is equidem comes est Regis, atque habitudo ipsius ad Regem est secundum rem: econtra uerò si dicamus Regem priuati comitem esse, qui officij gratia Regem domo deducit, hæc vtique habitudo seu relatio Regis ad priuatum comitem non est nisi secundum rationem. hoc pacto cæteræ res omnes se habent ad Deum optimum; quoniam relatio rerum ad primam causam est secundum rem: At relatio vicissim primæ causæ ad res alias non est nisi secundum rationem. nec tamen propterea concedendum est Deum esse causam rerum aut dominum non re sed ratione nostra. Nam re quidem est causa ac dominus; quia re terminus quidam est habitudinis ac relationis aliarum rerum ad ipsum: sicuti enim cætera re habēt ad Deum habitudinem; ita etiam re non ratione Deus est illius habitudinis terminus, ac propterea re dominus est & causa omnium. Quòd si hisce nominibus velimus significare habitudinem Dei ad res alias, quam nos concipimus, & quam more aliorum relatiuorum adaptamus primo principio; vtique hæc non erit secundum rem; sed ratione nostra apposita. quomodo etiam dicere possemus Regem comitem esse cuiuspiam priuati. Ecce ergo quonam pacto in hoc tertio modo relatiuorum non est relatio secundum rem, præterquam ex una tantùm parte, ex altera uerò vicissim non respondet relatio nisi rationis. Eis uerò, in quibus non est quispiam ordo neque aliqua habitudo secundum rem, si relationes affingantur, rationis opus erit. similiter si quis eandem rem conceperit duobus modis, ac eo pacto uideatur eiusdem ad se relationem esse; certè non erit nisi secundum rationem nostram: quia habitudo, quæ re sit, requirit ea, inter quæ sit habitudo, esse etiam re distinctam. Illam uerò quæstionem, an scilicet relatio in re, quæ relatiuè dicitur, aliquid addat præter fundamentum relationis: & si non addat, quonam pacto relatio ab aliis prædicamentis distinguatur, nunc omittendum reor: infrà fortasse nonnulla.

LIBER

LIBER TERTIVS.

TRACTATVI de vno atque ente ea ſpeculatio proxima eſſe iure videri poteſt, quæ fuerit de uero ac bono: nam omnes res, quæ quoquo pacto ſunt, vtriuſque eorum ſunt etiam participes. etenim Ariſtoteles in ſecundo libro Primæ philoſophiæ inquit, Vnumquodque ita ſe habere ad ueritatem, ſicuti ſe habet ad eſſe. & in primo Ethicorum itidem dicit, bonum dici æqualiter enti. iccirco nobis, quibus inſtitutum eſt tractare de omnibus entibus, ac de eorum principijs, quatenus ſunt entia, nequaquam ſunt omittenda illa, quæ cuique enti conueniunt: præſertim quoniam, ut diximus ſuperius, cùm nequeamus unico conceptu attingere id, quod in primo ente eſt ſimplex atque unicum, pluribus, quorum quiſque deficiens eſt, id aſſequi conamur. Verum autem ac bonum primò uidentur deducta ad entia ex facultatibus animæ, intellectu inquam & voluntate; quarum neutra eſt determinati cuiuſdam generis, ſed omnia entia pertingit. ac intellectus ea ratione uidetur attingere, reſpicereque ens, qua ſcilicet uerum eſt. voluntas uerò in omne ens fertur, quatenus boni rationem habet. hinc vtriuſque conceptus atque appellatio emanauit ad entia omnia. inde poſtmodum euenit, ut propria etiam ratione vtrumque conſpexerimus eſſe in entibus; longè priori illa, qua ineſſe entibus vtrumque eorum diximus ex facultatibus animæ ſumpta. Cæterùm, quoniam intellectus prior eſt voluntate, videtur etiam tractatio de uero eam præcedere debere, quæ eſt de bono. At econtra, quoniam res non intelliguntur niſi ſecundum, quòd ſunt in intellectu; voluntas verò fertur in bonum ſecundum quòd eſt extra voluntatem, & in rebus ipſis extat, (quod ita eſſe aſſerit Ariſtoteles in ſexto libro Primæ philoſophiæ: inquit enim, verum & falſum ſunt in intellectu, bonum & malum ſunt in rebus) res uerò omnes prius in ſe ipſis ſunt, quàm in intellectu: iccirco alicui uideri poſſet, tractatus de bono ei præferri debere, qui eſt de uero. ſed quoniam nos de vtroque eorum nobis agendum duximus, eo præcipuè modo quo conueniunt entibus, qui alius eſt ab eo quo è facultatibus animæ vtrumque eorum deductum eſt ad entia: ac ratio ueri hoc pacto ſumpta, ut uidebimus infrà, maximè coniuncta ſit rationi unius: iccirco putamus de uero prius agendum eſſe, poſtmodum accedemus ad tractationem de bono. Verum igitur primo apparuit in intellectu, nec tamen

men promiſcuè in quauis eius operatione,ſed in ea,quæ compoſitio ac diuiſio dici conſueuit, in qua etiam eſt affirmatio & negatio. nam, ut Ariſtoteles in pluribus locis teſtatur, ac luculenter Plato in Cratylo, conceptu ſimplici neque dicitur uerum neque falſum: ut puta ſi quis dicat hominem aut pecudem, ſiue marmor, acſi plurium rerum imagines depictas habeas, ac earum quamuis depromas, certè nec veritas nec falſitas ibi conſpicitur in ſimplici ea prolatione imaginum. At ſi cœperis imagines adaptare rebus,atque cum exemplaribus componere, & bouis imaginem adaptaueris equo, alter uerò boui, confeſtim prodit veritas ac falſitas; tuamque compoſitionem,ſeu adaptationem malueris, dicemus falſam:alterius uerò qui bouis imaginem con iunxerit boui, ut exemplari, aſſeremus ueram fuiſſe: non diſſimili ratione ſi bouem aut equum hominem've conceperis mente, vtique in ea conceptione nec falſitas nec veritas vlla apparet. at ſi mente incipias alteram alteri componere, uel ſecundum affirmationem, aut ſecundum negationem, iam incipiet tibi elucere veritas falſitaſque. Sed poſtmodum cùm primæ operationis intellectus ſimplex conceptus ab aliqua re ſit deductus, & cuiuſdam entis imago ſit; dicimus quidem ſimplicium intellectum verum eſſe; quia eo attingimus rem illam, cuius conceptum habemus: non tamen propterea confitendum eſt in ſimplici conceptu ueritatem vllam eſſe. Multum namque hæc differunt,quoniam ſimplici illa intelligentia non exprimimus, quòd attingamus rem cuius conceptum gerimus; ſeu quòd non attingamus. non eſt ergo in conceptu ſimplici veritas vlla, licet conceptus ſimplex ſit uerus, quemadmodum in tertio libro de Anima Ariſtoteles dicit,aſſeuerans intellectum ipſius, quod quid eſt ſemper eſſe verum. Hîc tamen aduertendum, quòd veritati huiuſmodi ſimplicis intelligentiæ non opponitur falſitas, ſed ignorantia: quemadmodum item Ariſtoteles teſtatur in nono Primæ philoſophiæ: niſi ſimplex is conceptus compoſitionem aliquam in ſe habeat; ratione cuius dici poſſet falſus: ut ſi quis exiſtimaret definitionem alicuius rei eſſe animal inſenſibile. huiuſmodi ergo eſt veritas intellectus, quæ primùm nobis illuxit:inde deducta eſt veritas ad res ipſas; ex habitudine tamen, quam habent ad intellectum prius, deinde poſtea diuerſa etiam quadam ratione, quam exponemus paulò inferius. Ad intellectum uerò res duobus modis referri poſſunt, aut ſicuti effectus illius intellectus, ad quem referuntur; ſeu ſicuti cauſæ intellectionis ac ſcientiæ. Res omnes, quæ natura conſtant intellectui noſtro collatæ ſe habent vti cauſæ intellectionis ac ſcientiæ: nam cognitio noſtra gignitur à rebus, à quibus intellectionem haurimus. At res artificio confectæ intellectui artificis collatæ ſe habent ut effectus ad cauſam: nam ſecundum ideam ſeu formam domus mente artificis conceptam domus conſtituitur: ſimili ratione ſtatua omniaque huiuſmodi conſtant. Ab intellectu igitur ad res ipſas deducta eſt veritas,ut quædam ueræ dicantur res, quædam falſæ. ad illas res, quæ natura con ſtant, ac ſunt cauſa intellectionis noſtræ, veritas ac falſitas quodammodo per accidens ac remotè attribuuntur; quoniam res non per ſe habent habi-

tudinem

A tudinem ad intellectionem nostram, sed sicuti mensura ad mensuratum, de quo modo habitudinum suprà diximus. Veræ ergo res dicuntur, quæ aptæ natæ sunt gignere in nobis cognitionem ueram. at falsæ, quæ in se aliquid habent, unde facilè decipi possumus: sic dicimus uerum hominem: pictum uerò, dicimus falsum hominem. Eadem ratione uerum aurum, & aurum pigmentum dicimus aurum falsum. falsum etiam hominem appellamus mendacem & fictum ratione non dissimili. Hoc ergo pacto ab intellectu nostro ad res natura constantes deducta est veritas ac falsitas. At ea quæ arte confecta sunt, cùm sint effectus mentis artificis arte præditi, ac ab arte pendeant, magis propriè atque intimius uera falsa've dici queunt ex intellectione nostra. B dicimus namque ueram domum, quæ respondet ideæ domus conceptæ; falsam uerò domum, quæ deficit ab idea illa. à quo modo paulatim latiùs serpit ueritas ac falsitas. Nam cùm vnusquisque effectus similitudinem gerat sui principij, is effectus, qui principio suo accedit, uerus appellari potest: at ille qui deficit, falsus; ac quanto magis effectus accessit ad causam, tanto plus etiam veritatis obtinebit: quanto uerò defecerit, tanto quoque magis obtinebit falsitatis. Cæterùm quoniam omnia entia dependent à primo ente, tanquã à causa efficiente, (vt infrà lucidissimè efficacissimisque rationibus probabimus) ac quandam entis primi similitudinem assequantur: iccirco ueritas adæquata est entitati, ut unumquodque ens etiam uerum dicatur: atque ea ratione, qua ens vnumquodque deficit ab ente primo, tanto etiam minus compos sit ueritatis, atque ad falsitatem accedat, sicuti accedit ad non esse. C Hinc apparet illud, quod paulo antè dicebamus, uerum ualde propinquum esse vni. Nanque quanto effectus magis est unus cum causa, tanto etiam magis obtinebit veritatis. inde fit, ut quoniam primum principium est, maximè sibiipsi unum, neque ad aliud, sed ad seipsum refertur; sicuti est maximè ens, ac maximè unum, ita etiam sit maximè ac præcipuè uerum; vtpote quòd sit omnibus alijs causa entitatis, vnitatis, ac veritatis: ipsum uerò sibiipsi, & à seipso sit ens, unum ac uerum. Quapropter Aristoteles in secundo libro Primæ philosophiæ inquit eandem esse in unoquoque dispositionem entitatis ac veritatis, quem locum suprà adduximus. Quamobrem prima quæque principia entium, quia sunt maximè entia, maximè quoque uera esse. D Ergo ex hisce compertum cuilibet esse potest, uerum dici æqualiter enti. de quo quoniam satis dictum uideri potest, pro modo huiusce compendij, paucis à nobis agendum est de falso, quod opponitur uero. Falsum, sicuti etiam uerum, primò deprehendimus in intellectu, ac in secunda operatione intellectus, quæ siue fiat compositione siue diuisione ac negatione; si non respondet rei, quam significat, falsa est & nuncupatur. prima uerò & simplex mentis intelligentia licèt dicatur uera, falsa tamen meritò dici non potest, nisi per accidens, ratione alicuius compositionis in ea existentis, ut suprà diximus. Quamobrem in nono Primæ philosophiæ libro Aristoteles dicit, huiusmodi ueritati primorum intellectum non opponi falsitatem, sed ignorantiam. Ad res postmodum deducta

est falsitas. Ac primùm falsæ quædam dicuntur, eo quòd natæ sunt deceptionem parere ac falsitatem, ut falsum aurum auri pigmentum, & fel, falsum mel: inde falsitas etiam transferri potest ad effectus illos, qui deficiunt à causa sua, ut sicuti quatenus causam assequuntur, dici possunt ueri; ita etiam, quatenus à causa deficiunt, falsi nuncupantur ac ueluti spurij. de huiusmodi falsitate tractare pertinet ad primum philosophum, quemadmodum etiam tractatio de uero, quod falso huic opponitur, est philosophiæ primæ. Hoc igitur falsum ad multitudinem pertinet, & ad non esse. nam sicuti uerum dicit indiuisionem & unitatem effectus cum causa; ita contrà falsum diuisionem significat, quæ multitudinis est & non entis: & quemadmodum eà ratione, qua unumquodque assequitur aliquam similitudinem entis, dicitur ens, ac econtra, qua ratione deficit à perfecta ratione entis, dici potest non ens: ita etiam quatenus unumquodque attingit ad ens, dicitur & concipitur ut uerum: quia tamen quoduis à perfecta ratione entis deficit; iccirco in unoquoque est falsitas, præterquam in primo principio omnium. & sicuti non ens non existit nisi in quopiam ente, & multitudo non constat nisi in quapiam unitate; ita etiam falsum minimè constat præterquam in quopiam uero, ut exploratum cuilibet facilè esse potest. illud autem quod penitus falsum est, neque in vlla parte nititur vero, vtique neque dici neque intelligi potest; verùm pertinet ad abyssum illam multitudinis, à qua omnis vnitas sit remota, & ad densissimas tenebras non entis, nequaquam ab acie mentis penetrabiles. de uero & falso hactenus. postremo nunc loco de bono nobis agendum est. Boni conceptus, quemadmodum suprà diximus, principiò deductus est ab appetitu, quod superius annotauimus; vt id scilicet diceretur bonum, in quod appetitus fertur. quamobrem Aristoteles in principio Ethicorum dixit, bonum esse quod omnia appetunt. Sed quoniam appetitus tendit in res, prout in se sunt, non autem secundum quod sunt in appetitu; ideo bonum magis attinet ad res ipsas, quàm uerum: quoniam intellectus rem quampiam non intelligit, nisi prout res est in intellectu intelligente. Bonum igitur significat id, quod appetibile est. Verùm postmodum cùm ad vlteriora intellectus processit, inspexitque nihil esse appetibile præterquam perfectum, & inquantum perfectionem quandam habet, post primum illum conceptum boni & post rationem appetibilis, adinuenit atque applicuit conceptum boni perfecto, rei cuicunque, quæ perfectionis esset compos. Et cùm omne ens, quatenus est particeps entis, sit etiam perfectionis esse cuiuspiam particeps, omne ens concepit ut bonum quodpiam: sicque bonum enti æquum factum fuit; quamuis aliam rationem dicat ens, aliam uerò bonum: id namque, quod suprà dictum est, pluries quoque est repetendum, eo quòd intellectus nostri conceptus deficiunt à simplici illo, cui hæc omnia primò conueniunt: iccirco ad id quod simplici intelligentia assequi non potuimus, multis conceptibus peruenire conamur. Bonum ergo idem est cum ente & uno: sed ratio boni alia quædam est ab vtriusque eorum ratione. nam bonum

perfe-

A perfectum quoddam dicit: hoc uerò neque ens, neque unum primò significat, licet, ut sæpe diximus, in vniuscuiusque eorum ratione appareat ratio aliorum. Cùm igitur ita se habeat ratio boni ad entis rationem: hinc est, ut quamuis bonum æqualiter enti dicatur, nihilominus ens simpliciter, & bonum simpliciter differant: nam per eum actum, quo unumquodque existit, id est, per actum & formam substantialem res est simpliciter: per actum secundum & ultimam perfectionem res est secundum quid, non simpliciter: is namque actus posterior accidens est. econtra uerò per ultimam perfectionem & actum secundum res est bona simpliciter: per actum uerò substantialem est secundum quid bona: quoniam ratio entis sumitur ab eo, id-

B que primò significat, quo aliquid existit. at ratio boni sumitur ab eo, quo quodpiam perfectum sit & consummatum. iccirco cùm actu substantiali res existant; actu uerò secundo, qui accidens est, minimè; sunt quoque entia simpliciter & absolutè ab actu substantiali, non ab actu secundo. At quoniam unaquæque res consummata & perfecta est sua operatione actuque secundo, non autem forma substantiali & actu primo; ideo unumquodque est simpliciter bonum per actum secundum, qui posterior est, non autem per priorem substantialem scilicet. Quoniam ergo ratio boni in perfectione consistit, perfectum uerò quatenus est perfectum, & est appetibile, & perfectionem suam communicat eis, quæ capacia illius sunt: ita namque Aristoteles dicit in secundo ac tertio libro de Anima, quòd animatum cùm ad perfe-

C ctionem peruenerit, gignitiuum est sui similis: iccirco bonum meo iudicio præter rationem finis, quam dicit, est enim appetibile, significat præterea rationem causæ efficientis: quoniam, ut diximus, perfecti est suam perfectionem capacibus eius impartiri. atque ex hac boni ratione deductum est, ut dicatur bonum esse communicabile, boni non esse inuidere, boni esse amare. Huiusmodi omnia, ut ego censeo, non ita uidentur cõuenire bono, prout est appetibile, & prout dicit rationem finis; quemadmodum conueniunt bono, quatenus perfectum est: perfecti namque est perficere, ac suam perfectionem aliis impertiri. Omnia uerò hæc præcipuè inueniuntur in primo & summo bono, in cæteris uerò bonis, prout sunt bona, pro cuiusque captu. Hisce hactenus demonstratis compertum iam cuicunque esse potest, quam-

D uis unumquodque quod est, quatenus particeps est entitatis, esse etiam particeps bonitatis: non tamen propterea uerè & propriè posse dici bonum, nisi perfectionem eam adeptum fuerit, quæ ipsi natura debeatur. ea uerò, quæ deficiunt à perfectione natura sibi conueniente, nequaquam posse dici propriè bona: ideo ex huiusmodi priuatione malum originem habet, ut inferius ostendemus. Bonum igitur, quoniam appetibile est, & quia ex perfectionis redundantia impertiri his, quæ capacia sunt, bonitatem suam quærit; ideo ex bono originem trahit amor, quem iuxta duplicem eam boni rationem duplicem quoque non iniuria ponemus: nam quoniam bonum appetibile est, iccirco unumquodque appetit, amatque bonum suum. hic autem amor non omnino plenus est, sed natus, ut inquit Plato in Conui-

uio,

nio, ex abundantia & penuria. Etenim quoniam amans perfectionis & bo- E
nitatis capax est, ideo hac in parte uidetur abundans esse: (nam quoddam bonum est, quædamque perfectio esse boni capax) quatenus uerò eo caret, quod assequi cupit, uidetur esse indigens. quando uerò bonum quod appetebat, fuerit quodpiam consecutum, atque in eo quiescat, cessat prior ille amor, qui desiderium quoddam est illius potiundi, & voluptas consequitur, quæ est quædam quies in bono concupito prius, cuius compos sit factum. Alter uerò amor radicem habet in bono, non quatenus appetibile est, sed ratione qua perfectum est. Huic amori in amante nulla est cognatio cum indigentia, immo totus est in perfectione & redundantia perfectionis constitutus: sed si locus fuerit indigentiæ, erit in re amata, modo prorsus F
priori amoris speciei opposito. nam in amante indigentia erat, in amato abundantia. Hic econtra est, ac quidem longè perfectior est posterior hic amoris modus. ille namque qui amat priori eo amoris genere, bonum quod appetit, sibi, non amato cupit. At illud, quod perfectum in se est amatque, ut impertiatur bonum quod possidet, uerè ac propriè non se amat, neque sibi bonum cupit, sed alteri. huiusmodi uerò amor naturam boni consequitur, sicuti risibilitas naturam hominis. Qua in re mihi uidetur Auicenna ualde laborare, neque satis attigisse huius amoris naturam: ac propterea neque satis perspexisse quænam sit boni, ac perfectione redundātis natura. In eo namque loco ubi tractat, quomodo res à primo principio productæ fuerint, uidetur non posse satis intelligere, quonam pacto agens quodpiam ex propo- G
sito in agendo sibiipsi bonum non quærat: multumque in hoc nodo uertitur; tanquam amor omnis significet in amante indigentiam quandam, cuius perficiendæ gratia amet. At nos dicimus perfectum ac redundans bonum amare, atque ex amore agere, non ut sibi bonum cupiat at quærat, uerùm ut his impertiat, quæ capacia sunt. Quinimmo hic amor in bono existens excitet secundum amorem in indigente; facitque ut indigens ac perfectibile perfectionem ac bonum suum cupiat, quærat, ac tandem adipiscatur. Longè melius Plato in Timæo, Causam etenim productionis rerum cùm adferret, inquit, conditor optimus erat: ac optimi non est inuidere: nam inuidia procul abest à natura perfecti & à natura potioris illius amoris, quo bonum aliis quæritur: sed cum eo amore, qui indigentis est, satis conuenire H
inuidia potest: qui si expellere uoluerit inuidentiæ virus, necesse est, ut pro viribus priorem illum amorem æmuletur; ut scilicet qui amat bonum cupiat capacibus boni, siue id iam adepta sint, siue desiderio in id ferantur, quod ab ipso tribui illis queat, uel ab alio quopiam. Cæterùm de modo productionis rerum à prima causa, ac de amore plura processu operis à nobis dicentur. Negotio, de quo in præsentia agimus, hæc sint satis; si illud tantùm adiunxerimus, utrumque amorem extasim amantis facere. Nam in posteriore amoris genere, quo aliquid cupitur ut bonum & appetibile, amatum fit forma amantis, qua ratione nescio quonam pacto amās in amatum transformatur, ac extra se fit. Nō dissimili modo in priori quoque amoris genere,

quo

A quo bonum amat ea, quæ sunt perfectionis capacia suamque eis bonitatem impertit, extra se fit bonum: ac nescio quonam modo incipit esse in altero, eo scilicet cui se impertijt. Consequens tractatui de bono est, ut nonnulla de malo disseramus, quod bono opponitur, ceu falsum uero, & uni multum. Nonnulli existimauêre, in quibus Pythagorici fuisse uidentur, malum esse naturam quandam bono oppositam. At cùm ea, quæ sunt effectus, ad primas causas, primaque principia quædam reducantur, inuenêre principia prima malorum diuersa, quin potius opposita principiis bonorum. At quoniam Pythagorici magni faciebant numeros, atque inter cæteros denarium; ideo constituêre decem malorum principia; de quibus Aristoteles B meminit in primo libro Metaphysices: sed Themistius latiùs in tertio Physicorum. Ab hisce nonnulli dissensêre. Ac quoniam multitudo omnis ad unitatem reduci, ad eamque tendere uidebatur, unum quoque dixerunt principium malorum oppositum primo bonorum principio. Hanc positionem longius refellere si vellem, acta, ut dici solet, agerem: cùm à summis viris, magnis pulcherrimisque operibus sint huiusmodi positiones confutatæ. Nobis tantùm id sufficiat dixisse, Omnem naturam, quatenus esse habet, bonam esse; neque omnino ab appetitu boni recedere posse: quamuis fortasse à potiori bono ad inferius retrocedat; fieri tamen nequit, ut omnino ab appetitu bono destituatur, ne've ipsa quodpiam bonum non sit. Sed dicet quispiam, Si malum natura nulla est, quo modo ergo erit malum in reC bus, quæ tamen plurima esse quilibet exploratum habet? huic respondemus, malum non esse in rebus veluti naturam, sed tanquam priuationem quandam, ratione cuius subiectum, in quo est, atque natura cui adiuncta est huiusmodi carentia, mala dici consueuêre. sicuti ergo non ens non existit, nisi coniunctum alicui enti; quomodo namque non ens per se existat? ita malum esse nequit præterquam bono coniunctum. Nam cùm ab ipso bono recedimus, iam in particularibus bonis incipit apparere perfecti boni defectus ac priuatio; quoddam videlicet vestigium mali. quòd si adhuc infrà tetenderimus, inueniemus in bonis contractioribus non tantùm defectum summi absolutique boni, verumetiam defectum boni; quod alioqui naturæ illi deberetur. ac tunc primum tum uideri, tum esse malum incipit. Propriè D namque id malum dicere solemus, cui deest quodpiam bonum, quod illi natura debetur: ut id scilicet sit malum, quod à natura sua degenerat. Præterea bona hæc contracta ob imperfectionem & contractionem sui, simul esse non possunt; sed unius adeptionem consequutionemque sequitur abolitio corruptioque alterius: immò inuicem incipiunt esse inimica, aduersantia atque cōtraria: inde fit, ut alterum alteri corruptionem atque interitum moliatur. Hinc turba illa malorum prodit: quæ tamen omnia licet vicissim sibi sint mala ac perniciosa, attamen absolutè mala non sunt, sed contracta bona. Ex defectu ergo & priuatione malum, neque habet per se causam efficientem, sed, ut probè inquit Augustinus, malum causam habet deficientem, nisi fortasse per accidens: quoniam causa generationis cuiuspiam rei, item causa est

M corru-

corruptionis alterius rei per accidens: iccirco etiam mali & priuationis per accidens causa est. Malum igitur non opponitur bono, ut natura quædam, sed ut priuatio; quæ tamen non existeret, nisi in bono esset & bono cuipiam adiuncta. Verùm cùm in operatione cuiuspiam defectus, & priuatio huiusmodi fuerit, id propriè peccatum dici solet. Vnde etiam natura peccare dicitur, cùm monstrum generatur. sin uerò ea actio agentis rationalis fuerit, iam non tantùm peccatum, sed etiam culpa est. inde habitus ac dispositiones ad huiusmodi operationes uel rectas uel prauas, dicuntur uirtutes ac uitia: Ac iam inter bona malaque huiusce ordinis incipit apparere contrarietas, ut malum non tantùm boni priuatio sit, sed etiam bono contrarium. Cæterùm quoniam de bono & malo generi morum proprio non est primæ philosophiæ speculari, sed illius doctrinæ, quæ moralis seu ciuilis dici solet: iccirco hæc in præsentia missa faciamus, dicamusque quamuis malum propriè sumptum non sit quicunque defectus boni, sed priuatio, id est, defectus boni, quod alioqui naturæ illi deberetur: tamen, latius si rationem mali extendamus, quicunque boni defectus poterit dici malum. atque hoc pacto nullum ens præter primum erit immune à malo; sicuti etiam nullum ens à primo immune est multitudinis non entis, & falsi, ut suprà ostendimus. Ac sicuti non ens purum immixtum enti, id est, in quo nihil omnino sit entis, & ea multitudo, quæ omnino sit expers cuiuscunque vnitatis; & falsum, in quo nihil vlla in parte sit veri, non tantùm existere non possunt, sed neque etiam intelligi: ita malum illud, quod omni ex parte sit boni expers, non tantùm existere suapte vi poterit, sed neque percipi mente poterit. Hæc ferè prodita sunt ab antiquioribus philosophis tanquam enti æqualia. Auicena post priscos excellens auctor, quatuor hisce addit, rem & aliquid. Sed quoniam res dicitur tanquam quæ esse ratum habeat; & aliquid veluti non aliud quid à seipso, sed sibi indiuisum; ideo res attinens quoddam, agnatumque enti uidetur: aliquid uerò uni, nam non esse aliud quid à seipso si quis dixerit, dicet vtique illud esse à se ipso indiuisum, quod est unum esse. Quamobrem cùm satis superius tractatum à nobis sit tum de ente, tum de uno, non est quod præterea uel de re uel de aliquo quippiam sit addendum. Verùm quoniam præcipua entis diuisio deductioque est per actum & potentiam, operæpretium erit, maximeque ad primam philosophiam accommodatum, ut pauca quædam perstringamus de vtroque horum. Nam si plurimum vellem in ea re immorari, de qua Aristoteles summus philosophus accuratè luculenterque disseruit in nono libro Primæ philosophiæ; ineptus meritò haberi possem. Potentia propriè sumpta duplex est, actiua inquam & passiua. actiua potentia est principium agendi in alterum, inquantum alterum. potentia uerò passiua est principium, quo quodpiam potest ab altero pati, inquantum alterum. Non dicimus transmutandi, ut Aristoteles, ne presius accipere potentiam uideamur: eam scilicet, quæ est in rebus mobilibus, hîc etenim etiam actionem & passionem latissimè capimus, non eam presſam quæ non est absque alteratione. Potentia uerò actiua, quæ est agendi principium,

A cipium, primò quidem duplex est, rationalis scilicet & irrationalis: irrationalis potentia est tantùm ad unum, ut puta potentia calefaciendi in igne, & frigefaciendi in aqua. Rationalis uerò potentia eadem est contrariorum, quoniam eadem etiam est ratio contrariorum, eademque scientia. iccirco huiusmodi rationalis potentia cùm simul agere contraria nequeant, ex se uerò sit indeterminata ad contraria, in actum non prodit, nisi per electionem definiatur ad alterutrum. Passiua uerò potentia, quæ est principium patiendi, quædam quæ magis propriè etiam potentia esse & dici consueuit, ea est quæ actum excludit. Alia uerò potentia est, quæ actum non excludit; id est, quæ esse nequit absque actu suo, cui subijcitur: & ideo poten-
B tia & sit & dicatur. Prioris ordinis potentia passiua eadem est contrariorum: non enim carere actu unius contrarij potest, nisi perficiatur ab altero comparique contrario: & iccirco eadem est, quæ ab vtroque contrariorum, quamuis non simul potest perfici. Contraria namque, ut suprà diximus, conueniunt in eodem genere atque in eodem subiecto. non tamen inficias iuerim, hanc potentiam, quæ contrariorum est, magis propensam natura esse, potiusque habere id contrarium ex duobus quòd se habet ut habitus, & perfectius est, quàm alterum quòd uel imperfectius est, uel ut priuatio se habeat. At illa potentia quæ actum non excludit, sed subijcitur actui proprio, ab eoque perficitur; eadem non est contrariorum, quia eorum alterum tantum sibi adsciuit ut proprium: ac huiusmodi potentia in-
C uenitur in corporibus cœlestibus; necnon etiam in substantiis illis, quas proprietatibus quibusdam natura insigniuit, vt puta ignem caliditate & aquam humiditate. quocirca Aristoteles in Prædicamentis cùm dixisset illorum esse aliquid medium, quorum non est necessarium alterum inesse susceptibili, subdit, nisi si qua eorum alterum natura sibi præscribat. In hisce tamen ubi uera est contrarietas, quamuis eadem substantia completa, ut puta ignis uel aqua, non sit susceptiua contrariorum; materia tamen, ex qua constant huiusmodi substantiæ, eadem susceptiua est contrariorum. Tot igitur sunt potentiæ species, quibus illud commune est, ut sint quædam inchoationes actus ac perfectionis: quamobrem inchoatio & potentia ad imperfectionem, seu ad priuationem & corruptionem à nobis potentia non
D dicetur, sed impotentia. Nam quemadmodum illud, quod non potest quapiam perfectione perfici, impotens & est, & dicitur; ita etiam illud, quod potest imperfici, seu perfectione quapiam priuari, impotens est, ac per impotentiam imbecillitatemque, non autem per potentiam, dicitur posse incommodum illud pati. econtra resistere ac repugnare corrumpenti imperficienti'ue est ex potentia. Vt ergo diximus, uera potentia est quædam actus inchoatio, diuersa tamen ratione inchoatio actus intelligitur in potentia passiua & in actiua. Nam passiua potentia inchoatio quædam est actus, qui pertinet ad id, in quo est potentia, immo qui perfectio est illius potentiæ. At is actus, cuius inchoatio est potentia actiua, non est perfectio agentis aut potentiæ actiuæ, sed patientis ac passiuæ potentiæ. &

ideo potentia passiuā imperfectionem quandam significat in eo in quo est, cuius actus proprius perfectio est. At in potentia actiua nullam dicit imperfectionem in agente, immo ex perfectione est. Non enim est inchoatio actus seu perfectionis agentis in agenteque, sed est inchoatio effectus agentis. Nam effectus omnis antequam fiat, sicut est in potentia patientis, ita quoque est in virtute agentis. & icc irco in vtroque inchoationem quandam habet. Sed diuersa est hæc inchoatio, quia in patiente est imperfectio capax perfectionis; in agente uerò est perfectio & virtus agentis. Veruntamen potentia hæc agẽtis, quam diximus inchoationem effectus, tanquam quæ effectum contineat, triplici modo se habere potest ad effectum. Nam uel continet effectum secundũ eã rationẽ, secundum quã effectus producitur ac existit; ut ignis qui ignẽ generat. vel effectus continetur in potentia agentis, non eadẽ ratione qua in se est. hoc uerò adhuc duplici ratione accidere potest; nam uel imperfectiori modo continetur effectus in agente, quàm in se ipse est, uel modo & ratione perfectiori. Exemplũ prioris, sicuti semen in quo est vis productiua animalis vel plantæ, seu serra in qua est vis factiua scamni. Posterioris modi exemplũ, ut in sole est vis plantæ productrix, & in corporibus cœlestibus vis est horũ inferiorũ generabiliũ effectiua: nõ quòd in eorũ potentia sit forma plãtæ aut cuiusuiã generabilis secundũ eandem rationẽ, qua est in planta aut in quopiã alio generato, nec secundũ rationẽ inferiorem, ut in instrumento, sed quoniã insit secundum eminentiã & excellentiam quandã. Quo in loco illud non est prætereundũ, agentia illa, in quibus est effectus forma, seu secundum eandem rationẽ, seu secundũ inferiorem rationem, esse veluti instrumenta quædã, & indigere ad actionem quæque suam, superioris agentis fomento, cuius ratio est, primò quantũ ad illa agentia, in quibus effectus est secundũ inferiorẽ modum; quia ex nihilo nihil fit: iccirco nihil potest actione sua pertingere ad id, quod est perfectius se. Quamobrem si effectus in quopiam fuerit secundum rationẽ inferiorem, impossibile est id agens virtute propria pertingere ad eũ effectum producendum; sed indiget superiori agente, in quo effectus perfectiori modo sit, cuius posterius hoc agens veluti instrumentum sit. At agentis, in quo effectus sit secundum eandem rationem, illa est conditio, ut esse nõ queat effectus causa, præterquam dum fit, seu in fieri, non autem in esse; eo quòd non est causa formæ illius per se, id est inquantum talis forma est: sic enim sui ipsius esset causa. indiget ergo superiori agente, quod sit causa per se illius formæ. Etenim cum effici queat, causam habeat necesse est. Aliter etiã eandem rationem formemus. Omne in quo aliqua perfectio existit secundũ participationem, indiget ut foueatur ab aliquo, in quo forma illa perfectè secundum se totam existat; id est completè & non participatione quadam. Tale autem agens opus est, ut contineat formam illam eminentiori modo & ratione potiori; iam enim ideæ repudiatæ sunt. Ecce quonam pactò colligitur illud agens, in quo est forma effectus secundum eandem rationem, indigere superiori quodam agente à quo foueatur; eo inquam in quo forma effectus non sit secundum participationem, sed secundum eminentiam. Satis iam arbitror

A bitror expositum esse quonam pacto diuersa ratione inchoatio actus sit in potentia passiua & in potentia actiua. sed quoniam ratio & definitio potentiæ sumitur ab actu, ut perfectius intelligantur ea, quæ dicta sunt de potentia; pauca quædã de actu subijcienda sunt his, quæ de potentiã tractata sunt. Actus omnis perfectionem dicit. perfectio uerò multiplex est: nam quædam sunt perfectiones, quæ complent substantiam per se existentem. ac eiusmodi perfectiones dicuntur formæ seu actus substantiales, à quibus substantia esse habet. quædam uerò perfectiones adueniunt substantiæ iam existenti: & hæ, actus accidentales nuncupantur: hi uerò quidam perfecti sunt, quidam imperfecti, id est, semper admixti potentiæ. perfecti, ut albedo, nigredo, figura, B ac huiusmodi. imperfecti, ut motus & tempus: nunquam enim horum actus perfectus est, sed semper potentiæ admixtus: quare si quis omnem ab eis potentiam auferat, auferet etiam proculdubio, quemuis actum ut omnibus constat. Ex actibus illis qui perfecti sunt, quidam secundum esse & secundum speciem sunt imperfectiores substantia, sicuti accidentia per accidens & proprietates, quæ substantiam quampiam consequuntur: Nonnulli uerò actus qui itidem accidentia sunt, quamuis secundum esse imperfectiores existant substantia, cuius sunt actus; tamen ratione propriæ speciei perfectiores substantia illa, cuius sunt actus. huiusmodi sunt operationes & habitus perfectiui substantiarum, ut scientia & intelligere intellectui comparata: quæ quoniam accidẽtia sunt, utique imperfectius etiã esse habebunt quàm substãtia, utpote C quæ per se existit. Attamen secundum rationem propriæ speciei sunt substantia perfectiora; quia sunt quædam participationes naturæ substantiæque longè superioris ac prioris intellectu; in qua natura utique substantiæ sunt. at in natura inferiori, à modo propriæ speciei degenerant, atque accidentia fiunt; participationesque sunt naturæ longè præstãtioris, per quæ intellectus quodam modo attingit ea, quæ ipso præstãtiora eminentioraque existunt. Actus uerò si comparetur ad potentiam, prior est & definitione & natura & perfectione, necnon etiam tempore, si potentia temporaria fuerit, non æterna. Quòd actus perfectior sit potentia, perspicuum est: nam potentia est inchoatio actus, actus uerò perfectio potentiæ. Quòd etiam natura prior sit actus, manifestum est; nam perfectum natura prius est imperfecto: imperfectum D etenim tum dicitur, cùm existit per deficientiam à perfecto. Quòd etiam definitione prior sit actus, nulli ambiguum esse potest: nam potentia neque definiri potest, neque intelligi nisi per actum: actus uerò non eget in sui definitione potentia. At quòd tempore prior sit actus potentia temporaria, neminem latet: nam potentia illa non potuit deduci de non esse ad esse, nisi à quopiam quod actu esset. Cæterùm in his, quæ de potẽtia ad actum deducuntur; potentia tempore est prior actu illo, non autem actu absolutè, quoniam effectus nullus de potentia ad actum deducitur, nisi ab aliquo existente in actu. Quamquam longè plura dici possent de potentia & actu, nihilominus compendio huic nostro ea, quæ hactenus diximus, satis uideri debent.

LIBER QVARTVS.

SAPIENTIAM non circa partem quampiam entis, ut cæteras ſcientias, ſed circa ens ipſum verſari, atque agere de primis principijs entium, quatenus entia ſunt, F iam ſtatim in exordio huius opuſculi expoſuimus. necnon etiam oſtendimus ens de entibus dici, non eadem ratione, neque penitus diuerſa, ſed ad eandem, quæ primis entium conueniat. ob vtramque igitur cauſam aggredienda à nobis tractatio eſt, de primis principiis entium; ex quibus deductum deriuatumque eſt ipſum eſſe, in cætera omnia quæ ſunt. Primùm uerò omnium id breui ratione probandum eſt in principiis entium, cuiuſcunque illa fuerint ordinis, non poſſe in infinitum procedi, ſed ad quædam principia deueniri, quæ ſint prima, & in quibus ſiſti oporteat: quod certiſſimo argumento ita ſe habere conuincitur. Nam in vnoquoque genere principiorum, in quo principia quæpiam fuerint priora; G quædam uerò poſteriora & veluti ſecunda principia, ſemper omnis vis poſterioris dependet à priori cauſa in eo genere, illique innititur. exempli cauſa, in genere principij efficientis, ſi duo agentia fuerint, alterum poſterius, alterum prius; poſterius agens ſemper innititur vi prioris: quæ ſi ceſſaret, poſterius vtique agens nihil poſſet agere. ſic ſerra nihil agit niſi adſit faber lignarius; neque plantæ ſemen aut animalis abſque vi cœleſtium corporum. Eadem propemodum ratio eſt in genere cauſæ materialis: materia namque ſecunda opus eſt, ut primæ inhæreſcat; ex qua vim habeat, vt materia & eſſe, & dici queat. ſic in finibus, medij etenim propter ultimum finem expetuntur. Non diſsimilis modus eſt formæ; omnes namque differentiæ ſuperiores continentur in ultima differentia; atque ab ea complentur. quamobrem vniuerſa- H li quadam ratione probatum ſatis videri poteſt, medias quaſque cauſas veluti inſtrumenta quædam eſſe priorum ſui generis: inſtrumenta uerò non agunt, neque vim vllam habent, ſi virtus primi agentis ceſſauerit. Ex his liquidò, & luce clarius colligitur, infinita principia eſſe non poſſe; ſed ad prima deueniri. nam in infinitis principijs nullum conſtitui primum poteſt, ſed omnia media ſunt, ac veluti inſtrumenta: inſtrumentum uerò agere quodpiam nequit virtute primi principij ceſſante. igitur ad prima deueniendum eſt, à quibus vis in poſteriora defluat. Ariſtoteles in ſecundo libro Metaphyſices rationes adducit, quibus ſigillatim in vnoquoque gene-

re

A re causæ id probet, quas in eo loco facilè quilibet poterit intueri, ut omittam ea, quæ dicit in octauo Physicorum de causa mouente, & in primo Posteriorum de causa formali, quam explicat definitio. Cùm ergo omnino repudiandus sit processus ad infinita, & ad prima principia deueniendum; vtique etiam entium, quatenus entia sunt, prima aliqua principia cõstituenda sunt. Verùm quoniam tum intrinsecæ causæ principia appellantur, tum extrinsecæ ut efficientes & fines: si qua fuerint principia, causæ've seu intrinsecæ seu extrinsecæ, quæ pendeant ab alijs causis: ea nimirum principia prima entium neque esse, neque dici iure poterũt. De primis ergo principijs entium (omisso interim, an unum sint an plura) primùm scrutari conemur, quid non sint:
B deinde uerò pro tenuitate ingenij nostri eo quo poterimus pacto tentabimus leui significatione innuere quid sint. Principium primum entium corpus esse non potest, multis de causis: nam corpus omne mobile est, motus uerò generatio quædam, qua de quodam non esse tenditur ad quoddam esse: à primo uerò principio totius esse, maximè alienum est non esse. Amplius motus omnis actus est entis in potentia. Cùm autem actus prior sit potentia qualibet, ut superius comprobatum est, primo enti potentia conuenire non potest, quamobrem neque corpus esse. Præterea omne mobile à motore quodam mouetur, qui est prior & perfectior mobili: primum uerò à nullo mouetur, neque ab vllo pendet: ergo primum principium non potest esse mobile, quare neque corpus. Amplius, omne corpus constat ex partibus,
C quarum quæuis saltem per se sumpta secundum rem à toto distinguitur: dependet igitur quodlibet corpus ab alijs à se: primum uerò principium non potest pendêre ab alio à se: nam si dependeret ab alio, non esset primum: non ergo primum principium corpus esse poterit. Idem quoque probari potest rationibus sumptis ab uno: nam quauis multitudine prius est unum, corpus autem omne maximè addictum est multitudini, multitudinemque præcipuè præsefert. igitur corpus primum locum in entibus nequaquam tenere potest. Minor propositio huius rationis adstruitur, ne quis dubitet; tum quia corpus omne multitudinem, immo infinitatem quandam partium habet: tum quia cùm mobile sit, de esse quopiam ad aliud tendit, eoque pacto quandam, ut ita dixerim, essendi multitudinem secum defert. Quòd si
D ex ratione boni rem hanc scrutatus fueris, idem proculdubio tibi liquebit. illud etenim quod continuo quodam tenore semper generatur, & nunquam est, ut inquit Plato in Timæo, certè ex omni parte perfectum atque absolutum esse nequit: mobile autem omne, cuius ordinis est corpus, semper generatur; quoniam ex vna essendi dispositione ad aliam tendit, simul eas omnes minimè possidere potest: ergo mobile nullum perfectè atque absolutè bonum potest esse. Item cùm actus sit perfectio potentiæ, id quod aliquo pacto est in potentia, non potest esse omnino perfectum: sed omne corpus quia mobile est, est in potentia: motus namque est actus entis in potentia; igitur nullum corpus est absolutè perfectum. Amplius corpus omne constat ex partibus: partes autem habent esse deficiens, & esse in potentia:

ergo ratione partium quamuis alia deessent, in quolibet corpore est potentia: quare nullum corpus est absolutè bonum. Ex veri etiam natura idem colligitur. nam verum id est, quod est conforme suo principio. Primum ergo verum est id, quod sibi ipsi tantùm conforme est, & à nullo pendet: hoc enim modo erit prima radix & prima origo veritatis. Corpus autem nullum rationibus iam expositis apparet tale esse posse, ut sit omnino independens. neque igitur prima veritatis origo seu fons esse poterit. Ecce ergo quàm luculenter probatum est primum entium principium corpus esse non posse. Nequit etiam fieri, ut primum principium entium sit forma aliqua corporea, seu materialis. nam huiusmodi forma duplex est, accidentalis inquam, & quæ substantiam constituit. Exploratum cuicunque est primum entium principium nulla ratione fieri posse, ut sit accidentalis forma; quoniam accidens omne posterius est substantia; primum uerò principium est omnium primum. Amplius, accidens propriè non est, quia ipsum sit, sed quoniam eo aliquod est affectum. Primum uerò principium entium maximè propriè est. Item, ens posterius dicitur de accidente quàm de substantia: at de primo principio, sicuti maximè, ita primò etiam dicitur; de aliis uerò entibus per habitudinem ad primum. Certissimis ergo rationibus constat, euidentissimisque argumentis, primum principium non esse formam accidentalem. Sed neque natura formæ materialis, quæ substantiam constituit, ac propterea substantialis forma dici conuenit, primo principio conuenire potest: forma namque materialis à materià dependet, tanquam à causa in suo esse: sed primum principium à nullo dependet: quî namque fieri posset, ut esset primum? igitur forma materialis minimè omnium erit. Præterea omnis forma materialis habet esse incompletum: ac propterea non est per se, neque etiam definiri, intelligi've perfectè potest, nisi cũ materia. At primo principio conuenit esse maximè omnium perfecti: summum. igitur primum principium forma materialis esse non poterit. Amplius omnis forma materialis diuiditur, prout diuiditur etiam materia, in qua est, & à qua in esse dependet. at diuisibilitas repugnat primo, sicuti etiam multitudo; quoniam est maximè vnum; de cuius ratione est indiuisio. Amplius, quæcunque forma materialis est definitiua per materiam ad certum locum, certumque tempus: quamobrem actionem quoque definitam habet, certoque loco, tempori've accommodatam: sed primi principij actio minimè definita est; atque ad omnia pertinet. Ad hæc, omnis forma materialis est mobilis, atque ad subiecti mutationem immutatur: Sed primum principium est omninò expers mutationis, ut superius demonstratum est. fieri ergo nullo modo potest, ut primum principium sit forma materialis. Est præter istas ratio Aristotelis in octauo Physicorum. nam rationibus physicis satis ei philosopho probatum esse uidebatur, motum æternum esse, atque continuum: ex quo colligi putabat virtutem mouentem non esse virtutem in corpore, sed indiuisibilem. virtus namque omnis diuisibilis tempore finito mouet, infinito autẽ minimè. est enim virtus quæcunque diuisibilis, quæ item corporea est, in corpore finito: nequit

A quit enim corpus aliquod infinitum esse: virtus verò corporea finiti corporis est finitæ actionis. nam eius pars, quia esse deficiens habet, in minori tempore mouebit, quàm tota virtus: eo namque modo res quæuis agit quo est. ergo pars tempore finito mouebit. At tota virtus ea proportione, qua partem excedit, maiori quoque tempore mouebit. quamobrem colligitur eam etiã finito tempore moturam esse, non autem infinito: nam infiniti ad finitum tempus quo pars mouet, nulla est proportio, nullaque comparatio; quam tamen esse opus est inter totum & partem. Sic ergo in omnibus exploratum esse potest primum principium entium, quod etiam cuiusque motus prima causa, primumque principium existit, virtutem corpoream seu diuisibilem
B esse non posse: in qua, ut superius tetigimus, totum est post partes ac à partibus pendet, à quibus etiam conflatum est, ac ad infinitatem materiæ non entisque tendit. Sed ratione quoque satis efficaci conuincitur primam hanc entium causam neque etiam esse posse formam corporis abstractam à materia incorpoream, atque indiuisibilem; quales sunt animæ corporum coelestium. Anima namque omnis quoniam forma est corporis, proportionem habet ad corpus illud, cuius est forma: corpus autem omne diuisibile est. Idcirco omnis anima uel est diuisibilis, ut eæ quæ materiales sunt: uel quandam sapiunt præseferuntque diuisibilitatis naturam, ut eæ quæ sunt immateriales & abstractæ. qua de re Plato in Timæo dicit animam constitutam esse ex indiuisibili & diuisibili, substantiaque, siue essentiam dicere maluerit
C ris: ac si diceret essentiam animæ consistere inter ea, quæ penitus indiuisibilia sunt, & ea, quæ penitus sunt diuisibilia, corporea inquam; ac proterea utrorumque naturam referre, ut indiuisibili suo attingat ea, quæ indiuisibilia sunt, animæque natura præstantiora: diuisibili uerò item suo attingat corporea diuisibilia, quibus conuenire eam oportet, vtpote quæ eorum sit forma. Præterea omnis anima, quia est actus corporis, non agit in exteriora, præterquam vtens corpore cuius est forma, tanquam instrumento actionis: & iccirco non agit nisi per motum. Omnis uerò huiusmodi actio definita ac terminata est, neque se extendere potest ad omnia entia: ideo primum entiũ principium anima esse non potest. Verùm neque etiam est intellectus purus superior anima, is scilicet, qui secundum proprietatem, & non eminentia
D quadam dici debeat intellectus seu intelligentia, (nam secundum quandam eminentiam principium entium esse & dici intellectum infrà ostendemus) in eo etenim, qui propriè intellectus est, quamuis omnia sint, attamen definito determinatoque modo sunt; ratione scilicet intelligibili, eius quoque intellectus esse ad certam quandam naturam determinatum est, intelligẽtiæ inquam seu intelligibilitatis, ut ita dicam. quamobrem in eo ipsum esse est secundum quandam essendi participationem. At id, quod est quadam essendi participatione, primum entium esse non potest: sed necesse est, ut ab eo pendeat, in quo sit esse perfectum; quinimmo quod sit ipsum esse per se existens, non contractum ad quampiam naturam essentiamve. Præterea omne agens, in quo natura aliqua existit secundum participationem, non potest

eandem naturam alteri impertiri, nisi foueatur à superiori agente, in quo eadem natura eminentiori modo fuerit. nam cùm in ipso natura ea sit participatione quadam, ipsum nequit esse causa per se illius naturæ, sed à superiori agente, quod sit per se causa illius naturæ foueatur, necesse est. Hoc experimento ita esse comprehendimus in agentibus hisce inferioribus vniuocis: ignis namque ignem minimè generaret, neque planta plantam, aut animal animal, nisi à corporibus cœlestibus foueantur; in quibus formæ omnes hæ inferiores & corruptibiles existunt eminentiori modo. Agens igitur, ut reuertamur unde digressi sumus, in quo est aliqua natura secundum participationem, non potest esse omnino primum, sed superiori indiget; in quo ea natura sit eminentius. si ergo in intellectu puro esse ipsum participatione quadam est, intellectus vtique primum principium entium esse non poterit; immo is intellectus erit à primo, quod ipsum eo esse impertijt. Amplius ubi est definitio & contractio essendi, ibi est multitudo atque imperfectio: primum uerò ut ostendimus, cuiusque imperfectionis est expers. Hactenus satis explicatum ac rationibus comprobatum esse uidetur, quid non sit primum principium entium. Nunc uerò tentandum nobis duco, idque uerecundè si quo modo pro ingenij nostri imbecillitate possumus attingere quid nam sit. Tentabimus hoc equidem, ea præfatione tamen, ut nobis id constet, id quod ipsum in se est, effugere & superegredi omnem intelligentiam ac cuiuscunque cognitionem. Verum quoniam hominis fœlicitas, ut Philosophi Christianique perhibent, in eius contemplatione præcipuè sita est, ac huius primæ philosophiæ, de qua agimus, negotium illud eximium est, ut de Deo notitiam tradat, eique cognitioni summam operam impēdat, ut in exordio huiusce operis diximus; qua de re Theologiæ etiam appellationem obtinuit, pauca hæc libabimus. Illud igitur primò dicendum est, primum principium entium esse ipsum esse per se existens, ad nullamque naturam siue essentiam contractum. hoc ratione comprobatur. Nam omnis natura, quæ pluribus conuenit secundum analogiam quandā, perfectè atque absolutè inuenitur in primo, ratione cuius in cæteris quoque, quæ ad eam analogiam pertinent, ea natura inuenitur. at ens dicitur de entibus per analogiam, ut in secundo libro ostensum est. Ergo absolutè conuenit primo enti, ac primæ entium causæ, non autem ex contractione quadam. Amplius, illud cui natura quæpiam secundum participationem conuenit, dependet ab eo, cui ea natura inest eminentiori modo siue per essentiam: Sed primum principium entium à nullo pendet: igitur esse participatum seu contractum ipsi conuenire non potest. est igitur ipsum esse per se subsistens. Amplius, omne id in quo esse contractum est, quandam multitudinem præsefert, illius scilicet naturæ, cuius est atque ipsius esse, quod contractum definitumque est ad eam naturam: multitudine uerò quacunque prior est vnitas: ideo necesse est ut hoc, in quo apparet multitudo, non sit omnium primum. Præterea, ubi est contractio, ibi non est absoluta atque omnibus modis completa perfectio seu bonitas; imperfectum uerò quodlibet à perfecto pendet: dicitur

namque

A namque imperfectum secundum diminutionē perfecti. ergo in primo principio entium nulla esse potest essendi contractio. Erit igitur ipsum esse per se existens, ad nullamque naturam contractum, sed omnem perfectionem essendi in se continens. Post hoc id etiam asserimus, primum rerum omnium principium esse ipsum unum atque ipsum bonum ipsumque uerum. Cùm autem dicimus primum principium esse ipsum unum, vtique non intelligimus unum illud, quod est principium numeri, quodque ad genus quantitatis pertinet, sed unum quod eandem naturam cum ente significat; quamuis secundum rationem ab ente distinguatur, ut expositum fuit satis luculenter in secundo huius operis libro. Probatur hoc, quod proposuimus, ratione. Nam

B si primum principium est unum participatione quadam, non autem ipsum unum, non esset primum. id enim quod alicuius naturæ est particeps, semper indiget superiori natura, à qua contineatur ac foueatur, ac in qua demum ea natura, cuius ipsum est particeps, eminenter contineatur. Adhæc si primum principium non esset ipsum unum, sed participatione unum, in eo vtique uideretur esse aliqua compositio ac multitudo; ex uno scilicet cuius est particeps, & ex sui ipsius natura: sed tum compositio, tum multitudo maximè aliena sunt à primo entium. ergo primum entium est ipsum unum. Præterea nisi esset ipsum vnum, vtique neque etiam esset ipsum ens; infirmareque opus esset omnes eas rationes, quas paulo antè attulimus: unum etenim atque ens eandem naturam significant obtinentque, licet defi-

C cienter & ægrè eam vtrumque eorum explicet. Illud igitur, de quo iam constat, quod est ipsum esse, proculdubio erit etiam ipsum unum. Item quicquid sit illud, quod ipsum unum explicet, nimirum pertinet ad esse quodpiam: illud uerò de quo constat, quod sit ipsum esse, continet omnia, quæ pertinent ad quemcunque essendi modum. in ipso ergo cōtinetur etiam ipsum unum, quicquid sit illud. Amplius, ut elegantissimè disserit Boëtius in aureo opusculo de Philosophica consolatione, siue sapientiam seu bonitatem siue potentiam dixeris, mancum quoddam ac deficiens dixeris, nisi posueris ea omnia unum esse simplicissimum, omnisque compositionis expers. si ergo primum principium non esset ipsum unum simplicissimum, mancum quodpiam & deficiens in eo esset: quamobrem neque primum constitui illud

D oportet. Est præterea ipsum uerum: nam si ueritatis esset particeps, ob id propterea ueritatis participatione esset uerum, quoniam principio suo conforme esset, à quo penderet: sed primum à nullo pendet: non ergo ueritatis particeps est, sed est ipsa ueritas ipsumque uerum; sibi namque ipsi est unum atque idem. Nec dissimili ratione est ipsum bonum: nam cùm bonum, ut suprà diximus, habeat rationem appetibilis; id quod appetitur ab omnibus, omniaque appetibilia cætera propterea appetuntur, quia quandam similitudinem illius gerunt: ac demum id propter quod omnia appetuntur, ipsum uerò nequaquam propter quippiam aliud; est certè ipsum appetibile, ideoque ipsum bonum. Ad hæc si bonum sumatur, prout perfectum est, & secundum rationem perfecti; idem de primo principio adhuc magis constabit.

bit. Nam si bonum esset participatione quadam bonitatis, non esset omnino, atque absolutè perfectum. Item cum omnis bonitas pertineat ad aliquod esse, id quod est ipsum esse, est etiam ipsum bonum: pari ratione qua superius vsi sumus de vno. Præterea cùm multitudo imperfectionis sit, vnitas verò perfectionis ac bonitatis; proculdubio illud quod est ipsum unum, est etiam ipsum bonum. quod argumentum latius ac luculentius tractatum est à Boëtio in eodem libello de Philosophica consolatione. Est etiam primum principium maximè intelligens ac maximè uiuens, maximeque potens, ac propterea maximè infinitum, ac iterum maximè omnium finitum. Sed antequam ad huiusmodi magis explicanda ueniamus, id nobis probandum est, primum principium entium esse unum tantum: minimè uerò omnium fieri posse, ut prima principia entium sint plura, id quod superius in hunc locum distulimus: sic enim perfectè colligi poterit primum principium esse ipsum unum; cæteraque prima principia in suo quæque genere, de quibus Physici perhibent, ab hoc supremo omnium pendêre atque effluere. Neque difficile arduumque erit hanc rem certissimis euidentissimisque rationibus adstruere. Nam si plura sunt prima principia, verbi gratia, duo, quorum neutrum ab altero pendeat, nimirum vtrumque erit ipsum esse, & necesse esse. hoc enim conuenire præcipuè omnium primo principio iam superius ostensum est. Quòd si peruicax quispiam dixerit, eorum alterum esse ipsum esse, seu necesse ex se esse; alterum uerò minimè; seu neutrum esse ipsum esse; fateatur is quoque opus est, eorum alterum tantum esse primum principium, illud inquam, quod est ipsum esse: alterum uerò, in quo esse inest participatione quadam, pendêre à primo principio, nequaquam uerò esse primum principium. Quòd si neutrum fuerit ipsum esse, confestim sequitur neutrum etiam esse primum entium principium; sed eorum vtrumque dependere à tertio quodam vtrisque priori. quibus argumentis coactus si concesserit eorum vtrumque esse ipsum esse, & ex se necesse esse, vtique cùm differant inter se, duo namque sunt, proculdubio quopiam alio different, quàm ipso esse, quod ex æquo vtrisque conuenire concessum est: non enim plura esse ac distingui eo poterunt, quo conueniunt. Ea itaque, quibus vicissim distinguuntur, uel proprietates quædam erunt, quæ ab ipso esse effluunt, vel ab extrinseco aliquo inflictæ: si fluunt ab esse ipso, cum conueniant hæc prima principia in natura ipsius esse, fieri non potest ut differant à proprietatibus, quæ ab eadem natura fluxerint: sin uerò per accidens ab extrinseco inflictæ fuerint, necesse est eorum vtrumque si extiturum sit, indigere tertio, ac à tertio quodam dependere. sicque res in easdem angustias redibit: Nam neutrum primum principium erit, cùm à priori pendeant. Amplius in eorum vtroque esset compositio & potentia, si proprietates aliæ ab vtriusque natura inessent vtrique: itaque prima esse non possent: Iam enim compositionem atque potentiam exclusimus à natura primi. Colligamus igitur certissimo argumento, cùm ipsum esse per illud idem sit indiuiduum, & hoc per quod est

esse

id

A esse, fieri minimè posse, ut ipsum esse in plura una distrahatur, pluribusque uno conueniat. Præterea, sicuti, inquit Aristoteles ex sententia Homeri, qui peritissimus omnium ab antiquitate habitus est, multitudo principum mala: multi namque nisi conueniant, & quodam modo fiant unum, distrahunt & corrumpunt ea, quibus præsunt: quod ergo multi bene præsideant, non ijs per se conuenit, sed per accidens; quatenus scilicet hi multi principes quodam modo fiunt unum: per se igitur multitudo principum mala est. id uerò quod per accidens est, fieri nequit ut sit primum principium. Ideo cùm entium vniuersitas neque sit, neque esse queat malè disposita, vnus tantùm erit princeps, non multi. Amplius ratio Parme-B nidis efficacissimè meo iudicio hoc probat. Nam quicquid est præter ipsum ens, id est præter ipsum esse, quod solùm verè est ens, est non ens: ac huiusmodi non ens nihil est: quî namque fieri potest, ut quippiam sit præter ipsum esse? etenim reliqua quæ sunt, non sunt præter ipsum esse, quinimmo sunt participatione ipsius esse, ab eoque continentur. ens igitur, id est ipsum per se ens, & per se esse, est unum tantùm: nam si plura essent, aliquid id ergo existeret, & esset præter ipsum esse. Hoc uerò adeò falsum est, ut intellectu capi non queat. Hoc igitur modo, atque huiusmodi interpretatione, sententia ratioque Parmenidis est adeò certa atque efficax, ut nihil euidentius esse queat. Nihil enim est propter unum esse, nam cætera omnia, quæ participatione essendi sunt, vtique non existunt, seu sunt C præter ipsum esse; cuius participatione existunt, fouentur, ac conseruantur. Nunc reuertamur ad eas primi principij proprietates, à quibus recensendis confirmandisque superius digressa oratio est. Primum entium principium esse, maximè intelligens eo argumento constat. Nam quemadmodum formæ actus've contractio, definitioque per materiam, intelligentiam omnium impedit; sic econtra abstractio à materia intelligentiam rerum earum profert, ac promouet: quapropter vis sensitiua quoniam coniuncta materiæ est, atque in sui actione vtitur corporeo instrumento, nequaquam intelligentiæ est capax. Formæ etiam materiales, quia sunt in materia, non sunt actu intelligibiles. Intellectus uerò eò quòd abstractus est à materia intelligit: formæ quoque materiales, cùm vi intelle-D ctus agentis abstractæ fuerint, eadem vi efficiuntur actu intelligibiles. At intellectus intelligit suapte vi: quantò ergo quippiam magis fuerit à materia abstractum; tantò etiam magis intellectus intellectionisque erit capax. Sed primum principium maximè omnium est abstractum ei; ergo maximè omnium conuenit esse intelligens. Est præterea maximè potens, nam agere proprium est actus, ac unumquodque agit, quatenus in actu est: potentia ergo agendi conuenit actui. illud ergo est maximè potẽs agendi, quod maximè est in actu. Sed primum principium entium præ omnibus est in actu, quia potius est purissimus actus nullius prorsus admixtione potẽtiæ infectus. Igitur primũ principiũ est maximè potẽs agẽdi; passiua uerò potẽtia cũ ad imperfectionẽ pertineat, & ad inchoationẽ quandã perfectionis, omnino aliena est à

primo principio. Ex his ſequitur liquidò hoc primum principium eſſe maximè viuens & maximè infinitum. viuens maximè propterea, quoniam illud eſt viuens, in quo fuerint vitæ operationes: præcipuæ verò vitæ operationum ſunt, intelligere ac velle; quas ſuprà oſtendimus præcipuas eſſe in primo principio. primum ergo principium maximè eſt viuens. Amplius viuens à non viuente in hoc diſtinguitur, quòd viuens ex ſe ipſo, ſuoque nixu mouetur; non viuens verò alieno: vnde ea etiam viuentia nominare conſueuimus, in quibus conſpicimus eſſe huiuſmodi principium motus intrinſecum, non aliunde accerſitum. Deus uerò ſeu primum entium, neque etiam fingi poteſt alieno impulſu mouere atque agere; ſed quæcunque operatur, ex ſe maximè omnium agit. igitur ſummè ac præ omnibus viuens eſt. alia namque viuentia etſi habent principium intrinſecum, quo ſe ipſa mouent, non tamen quicquam agere queunt, niſi præterea ab extrinſeco principio moueantur, ac dirigantur: nam & à fine mouentur tanquam ab appetibili; & diuerſi varijque voluntatis motus ſenſuum've à principio extrinſecè immobili omnino diriguntur ac continentur, proferunturque, ut in Ethicis ad Eudemum Ariſtoteles præclariſsimus philoſophus teſtatur. Amplius effectus nullus perfectione antecellere poteſt cauſæ ſuæ: ille namque exceſſus ex nihilo eſſet: in mundo uerò multa uiuentia conſpicimus, necnon intelligentia pleraque. Primum igitur horum omnium cæterorumque entium principium, niſi illa ex nihilo extiterint, præ omnibus viuit atque intelligit. Ratio hæc Socratis latius explicatur à Xenophonte gratiſsimo diſcipulo in primo libro Dictorum factorumque Socratis memoria dignorum. Infinitum uerò propterea eſt primum principium; non ea infinitudine inquam, quæ pertinet ad materiam, ad imperfectionem atque ad multitudinem; immo, ut infrà dicturi ſumus, ab ea infinitate penitus alienum eſt, ac ob eam cauſam maximè finitum; ſed infinitate ea, quæ perfectionis eſt, & ad formam pertinere poteſt: materia namque & forma ſeſe inuicem contrahunt, ac vtraque vtriuſque infinitudinem compeſcit. forma infinitudinem materiæ,qua materia ad multitudinem,non entiſque infinitatem tendit, cohibet,ad certamque naturam con trahit: materia econtra formam, quæ neque loco vlli aut tempori ſuapte natura obnoxia eſt, contrahit ad certum finitumque locum, tempus've. Huius rei ſimilitudinem perſpicuè licet intueri in numeris: in quolibet etenim numero vnitas multitudinem compeſcit, ne defluat ad indeterminabilem infinitatem; econtra multitudo vnitatem definit, ac cohibet ad certam definitamque naturam numeri. in ſeptenario etenim ſeu denario numero vnitas ac natura,qua ille ſeptenarius eſt, & hic denarius (nam ut bene dicit Auicenna,ſeptem ſunt ſolummodo ſeptem,non autem duo & quinque,aut quatuor ac tria)compeſcit multitudinem certamq; ei naturam tribuit,quæ ſuopte ingenio indefinita eſt:viciſsim multitudo cohibet vnitatē,ut ſcilicet efficiatur propria denario ſeptenario've;aliis uerò numeris minimè conueniat. Eadē fermè ratio eſt in materia & forma: nā forma infinitū illud ac indeterminatum

A minatum materiei compeſcit, certamque ei naturam ac ſpeciem tribuit; econtra materia formam ipſam, quæ alioqui per ſe eſſet indeterminata, certo loco adſcribit infraque certum tempus coercet, eique eandem adijcit. Vt autem reuertamur vnde diuertimus, primum principium entium eſt maximè infinitum, quia in eo nulla omnino eſt definitio coarctatioque: neque enim certo tempori loco've adijcitur ex materia. ſuprà namque liquidò conſtitit primum entium, neque eſſe corpus compoſitum ex materia & forma, neque formam materialem ſeu corpoream eſſe poſſe. neque etiam in eo eſt vlla contractio ipſius eſſe ad quampiam definitam naturam eſſentiam've. Nam ſuperius oſtenſum eſt efficaciſsimis rationibus, argumen-

B tisque euidentisſimis perſuaſum, primum entium principium eſſe ipſum eſſe per ſubſiſtens, ad nullam naturam contractum: eſſe inſuper ipſum unum, non autem alicuius multitudinis vnitatem. pari modo eſſe ipſum bonum, non autem bonum, ſiue perfectum alicuius naturæ & eſſentiæ. Ecce ergo quàm luculenter oſtenſum eſt, primum principium eſſe maximè omnium infinitum, eorum etiam, quæ infinitam virtutem habere poſſent in quapiam natura, ut ſi ignis infinitus eſſet, virtus quoque calefaciendi eſſet infinita; non autem ſimpliciter abſoluteque infinita eſſet, ſed in ea natura calefaciendi, ſcilicet eſſet infinita: ſic in infinita aqua vis ineſſet frigefaciendi infinita: primum uerò principium eſt abſolutè infinitum, non autem in aliqua certa determinataque natura. ideoque eſt præ

C omnibus infinitum. Econtra maximè omnium eſt etiam finitum, quoniam præ omnibus alienum eſt ab infinitate materiei ac multitudinis: in eo nanque nullum eſt materiei multitudinis've veſtigium, immò, ut ſuprà oſtendimus, eſt ipſum unum: ut ſcilicet non propterea ſit unum, quia vnitatis eſt particeps, ſed quoniam eius eſſentia eſt ipſa unitas. Cùm ergo quanto in numeris magis ad unitatem acceſſerimus, tanto etiam finitudini magis propinqui efficimur, illud, quod ita accedit ad unitatem, ut ſit ipſa eſſentia vnitatis, erit proculdubio maximè omnium finitum. Hactenus multa videmur in medium attuliſſe, quæ conueniant primo principio entium.

Atqui obijciet quiſpiam, Qui fieri poteſt, ſi tot tantaque conueniant primo entium, niſi ſynonima quædam vocabula congeſsimus, ut in pri-

D mo principio non ſit aliqua multiplicitas? verùm his reſpondendum eſt, conceptus hoſce omnes eſſe eiuſdem ſimplicisſimæ rei, ſed deficere ad unum omnes ab eius perfectione, excellentiaque: iccirco intellectum noſtrum eniti, vt multiplicitate ac difformitate ſua attingat, hiſce conceptibus pluribus deficientibus tamen & mancis eam ſimplicitatē unicam & primam, eoque pacto veluti diuidere id, quod in ſemetipſo unum eſt, ſuæque naturæ multiplici, multis quoq; conceptibus accōmodare illud, quod unum ac ſimplicisſimū ſit: iccirco veluti à principio repetentes retexenteſque, aſſerimus nihil eorū, quæ attulimus, cōuenire primo principio, niſi per eminentia quandā. Arcanū quippe illud diuinum, quod eſt maximè ſimplex atq; vnicū, plurimis conceptibus deficientibus à rebus ſumptis, inter quas verſamur,

quarum ipſum cauſa eſt: proindeque nonnullam gerunt auctoris ſimilitudi- E
nem, intellectus noſtri acies infirma quoquo pacto in ſe effingere nititur: ipſum tamen in re ſuper omnia eſt, quæcunque noſtra aut etiam quæuis alia mens concipere poteſt. ipſum tamen quicquid eſt, minimè ab vllius intellectu comprehenditur. Cuius rei illa ratio eſt; nam quicquid intelligimus, definita quadam ac certa ſpecie, quæ intellectus noſtri forma eſt, intelligimus: quamobrem illud, quod ſupra quancumque definitam naturam eſt, immo ſupra quamuis definitionem, minimè poteſt ab intellectu attingi, niſi deficienti notione: quicquid ergo de ipſo dicimus, nouimus, ac concipimus, infra ipſum eſt. Amplius alia etiam ratione efficaciter probatur primum principium entium eſſe ſupra ipſum eſſe, ſupra unum, ſupra uerum, F
ac ſupra bonum, ac item ſupra vitam, ſupra potentiam, ac intelligentiam omnem, atque hæc omnia excellere: adeò ut magis propriè ab eo remoueantur, quàm de ipſo aſſerantur: ea remotione inquam, non quæ priuationem dicat, ſed quæ eminentiam ſignificet. Nam quæcumque cauſa cuiuſpiam naturæ, qua alterum impertiat, ſi contineat hanc naturam, quam alteri impartitur uel imperfectè uel perfectè etiam, ſed ſecundum eandem rationem, qua illa natura effectui illius cauſæ conuenit, ea equidem cauſa, ut ſuperius diximus atque oſtendimus, indiget ſuperiori cauſa, à qua foueatur, neque ſimpliciter conſtitui poteſt cauſa eſſe illius natura, quam ſuo effectui impartita eſt; ſed tantùm cauſa eſt, ut in eo effectu generetur & inſit. ſic homo qui hominem generat, & ignis qui ignem, ac planta quæ item plantam G
gignit, indigent corporibus cœleſtibus, in quibus omnes eæ naturæ ſecundum eminentiam continentur. Veriſſima ergo eſt ea propoſitio, quam ſumpſimus, eam videlicet cauſam non eſſe primam, in qua natura effectui tributa inſit ſecundum eam rationem, qua exiſtit in effectu. huic alteram addamus, eſſe, unum, uerum, bonum, omnibus conuenire, quæ quouis modo ſunt, vitam perfectioribus, intelligentiam perfectiſsimis. Ea igitur entium cauſa, cui hæc omnia conuenirent ſecundum proprietatem, nullo pacto eſſe poſſet prima cauſa, ſed egeret priore, à qua foueretur, ut ita dixerim. Ecce quonam pacto, ut reor, luculenter oſtenſum eſt omnia hæc conuenire primo principio entium, non ſecundum proprietatem, ſed ſecundum eminentiam: quamobrem uerius ab eo remoueri, quàm de eo H
aſſeri. De primo igitur ente, quod item omnium entium principium eſt, hactenus dicta ſint ſatis: arcanum namque ipſius, cùm verba ac cogitationes deficiant, ſacro ſilentio eſt venerandum: qua de re diuinus Plato & in epiſtolis, & in Sophiſte, pluribusque aliis locis ſe de primo principio nihil dicere poſſe aſſeuerat: aciem nanque intellectus tam magna luce offuſam hebeſcere atque hallucinari. A quo fortaſſe accepit Dionyſius, qui in libro de Myſtica theologia inquit, Quantò magis de primo principio loquimur per ea, quæ multum ab eo diſtant, tantò etiam pluribus nos verbis vti, immo verba nulla ſatis eſſe: & econtra, quantò magis ad ipſum mente acceſſerimus, tantò pauciora quoque verba nobis ſuppetere. quòd ſi ad ipſum

A ſum, ut in ſe eſt, accedamus, tunc ſilentio penitus vtendum eſſe. Nam & verba & conceptus nulli ſunt, quibus ſufficiamus id effingere aut referre.

Nunc conſentaneum eſt, quando hanc abyſſum entis ſupremi, quo valuimus pacto enarrauimus, ut abyſſum aliam pertentemus, non entis inquam: non eius, quod aliquo pacto eſt, cum tamen alio non ſit, ſed eius, quod penitus, atque omnino non ſit. huiuſmodi non ens quadam proportione oppoſita, tamen reſpondet primo entium. nam quemadmodum primum entium non eſt cuiuſpiam naturæ ſeu eſſentiæ definitæ, ſed cuicunque naturæ antecellit; ita etiam huiuſmodi non ens nullus eſt definitæ naturæ, ſeu certæ eſſentiæ; quoniam à quauis natura, & ſi imperfectisſima,

B deficit, ac infrà eſt. Item quemadmodum ipſum ens non eſt contractum ad certum locum aut tempus, quia non eſt aliquod corporeum, materiæ've vlli obnoxium; ita etiam hoc non ens nullius eſt certi loci ſeu temporis: quoniam etiam natura materiæ primæ, quæ omnium eſt infima, ab eo excluditur, ac infrà ipſam eſt hoc non ens. verùm ut primum ens excedit, ac conſtitutum eſt ſupra locum & tempus; ita primum hoc non ens deficit à loco & à tempore, atque infra locum omnem tempuſque eſt. Præterea, ut ſuperius oſtendimus, primum ens eſt maximè infinitum infinitate ea, quæ eſt unitatis ac perfectionis: ac maximè finitum, quia ſummopere alienum eſt ab infinitate multitudinis & imperfectionis. Non diſſimili ratione primum non ens eſt maximè infinitum, ac maximè finitum,

C oppoſito tamen modo: nam infinitate ea, quæ multitudinis eſt atque imperfectionis, ſummè infinitum eſt; quinimmo eſt ipſa infinitudo, imperfectioque ac multitudinis abyſſus; quippe quod non tantùm non aſſurgit ad naturam aut eſſentiam quampiam, verumetiam deficit à potentia & ab inchoatione naturæ cuiuſcunque. Sic ergo maximè indeterminatum eſt, ac præcipuè infinitum. eſt etiam econtra ſummè finitum, id eſt coarctatum & contractum: vtpote quod non ſolùm ſit infra ea, quæ ſuperant locum ac tempus; verumetiam exiſtat infra omnem locum & tempus, id eſt infra materialia corporeaque omnia, quæ certo loco, certoque tempore ſunt definita; ac demum ſit infra materiam primam, quæ ſaltem potentia eſt in certo loco & tempore. Eſt etiam in primo hoc non ente natura fal-

D ſitatis ac malitiæ, vtpote quod ſit maximè alienum à vero & à bono: à bono inquam, quoniam omnino imperfectum eſt, ac penitus deficiens, minimeque appetibile; immo cui appetitus omnis aduerſetur maximè: à uero aûtem, quoniam penitus diſforme eſt atque omnino diuerſum. Demum quemadmodum primum entium propriè non eſt aliquid eorum, quæ ſunt de eo dicta, ſed ea omnia ſuperexcedit; ita etiam hoc non ens nihil eorum eſt, quæ hactenus de ipſo diximus; immo adhuc deficit ab omni eo, quod de ipſo dici excogitari've poteſt: ac ſicuti primum ens ab intellectu comprehendi nequit; nec vllis verbis explicari; ſic etiam primum hoc non ens nec vllis nominibus, nec vllo conceptu effingi poteſt, ut probè inquit Plato in Sophiſte. Ratio vtriuſque conſimilis eſt, quoniam omne

quod intellectus attingit, determinata quadam intelligibili ſpecie attingit. Primum uerò ens, ut ſuprà oſtendimus, omnem ſuperexcedit ſpeciem, omnemque naturam anteit; iccirco ab intellectu pertingi nequaquam poteſt. ſed deficienter minusque intelligitur, quàm in ſe ſit: hoc uerò primum non ens, quia eſt infra quamcunque ſpeciem, & quamlibet naturam, immo etiam infrà ſpeciei cuiuſuis inchoationem; ideo ab intellectu nequit pertingi, ut in ſe eſt, ſed potius ut in ſe non eſt, neque vllis vocibus effingi; ſed eſt inintelligibile ac ineloquibile, ut ita dicam, infraque omne, quod intelligi poteſt, aut voce explicari. Compertum igitur nobis eſſe poteſt intellectum noſtrum nos fruſtrari in harum rerum cognitione: nam quædam concipit infra id quod ſunt; econtra nonnulla alia ſupra id quod ſunt. quod in primo libro annotauimus.

LIBER

LIBER QVINTVS.

B GENVS humanum ita natura est institutum, ut mirari soleat ea, quæ viderit, audiuerit, aut quouis alio sensu perceperit, cùm causam ignorauerit: qua admiratione, veluti stimulo quopiam, adactum tandiu scrutari, ac secum putare rem eam non desinat, donec vel certa ratione causam consequatur, uel saltem quapiam coniectura eliciat. Huiusmodi admirationem solum homini natura indidit, nulli præterea cæterorum animalium; eò quòd solus homo rationis ac scientiæ capax est; cæteræ uerò brutæ animantes sensibus tantùm ac memorijs, necnon existimatione quadam naturali ea, quæ profutura ipsis sunt, prosequuntur; aliena uerò, noxiaque vitant; omniaque uel ad C tuendum corpus, uel ad sensuum illecebras referunt cognitionis cuiuscunque ac scientiæ securæ. sic homines post cataclysmum, re domestica, ac ciuili quoquomodo constitutis, continuò ex admiratione rerum natura constantium, ac totius huius vniuersitatis rerum ornatus contemplatione, ij qui cæteris ingenio & solertia antecellebant, totos se causarum speculationi tradiderunt: ac primum obuia confestim eis fuit causa materialis, quam vel ἄτομα, vel infinitum chaos, vel elementorum quodpiam: aut ὁμοιομερείας prodiderunt; in eaque morati, alia causarum genera aut penitus ignorarunt, aut leuiter tetigerunt. quo effectum est, ut axioma illud, Ex nihilo scilicet nihil fieri, videlicet nihil fieri absque causa, (hoc namque pacto intellectum axioma uerè est & per se notum) retulerint ad genus causæ D materialis, ut scilicet nihil existere posset, uel in lucem prodire absque materia ex qua fieret. Post materiam maximè, ac primam causarum omnium enituit effectrix causa. Hanc Empedocles amicitiam & litem: Anaxagoras intellectum esse perhibuerunt. Deinde ueritate ipsa, ac rerum natura viam pandente, formam primò tenuiter attigerunt: postmodum perspicacius inspexerunt. postrema omnium cognita est ratio boni, ac finis, quam tamen potissimam ac præcipuam causarum esse constat. Nam materia à forma speciem sumit: at agens formam in materia efficit: nullum uerò est agens, quod propter finem non agat: prima ergo causarum omnium atque penitus independens, atque immobilis est ipsum bonum. Ratio namque finis constituta est in appetibili: id autem, quod omnia appetunt, est bonum. Itaque hac

semita, atque hoc progressu philosophia paulatim incrementa suscepit. Nos in hoc opere rerum naturam imitati, nō autem humanum ingenium, (quippe qui non rudibus physices disciplinæ scribamus) continuò cœpimus ab ipso bono, eaque paucis perstrinximus, quæ maximè conuenire primæ philosophiæ videbantur. Namque agendum nobis sumpsimus de ente ipso: hoc uerò iam ostendimus non conuenire his, quæ sunt eadem ratione, neque etiam ratione penitus diuersa; sed diuersis rationibus ad idem relatis: sicuti sanum de lotio, de pharmaco, atque de animali dici solet. Quamobrem cùm cæterorum omnium quæ sunt, ratio deducatur à primo entium, ad idque referatur, vtique minimè fieri poterat, ut ignorato primo entium, de alijs quæ sunt, cognitio aliqua haberetur; quatenus inquam entia sunt. ideoque cùm hactenus satis tractatum sit de primo entium, ad cætera nobis est accedendum: primumque communi quadam ratione, postmodum magis propria utemur. Omnia entia pendere quodam modo à primo, nulli prorsus, qui philosophiæ sacris fuerit initiatus, cōtrouersum cùm aliis fuit. Nam neque entia constitui poterant inconnexa & plura prima principia habere: & ratio Parmenidis vrgebat: Quo namque pacto vnquam fieri poterit, ut quippiam sit, quod tamen existat præter ipsum esse? sed hoc proculdubio contingeret, si aliquod ens à primo non penderet, quod iam satis in superiori libro demonstratum fuit esse ipsum esse per se subsistens: illud namque quod nullo pacto dependeret à primo, esset vtique præter ipsum esse. Hisce rationibus nulli vnquam dubium fuit, omnia, quæ sunt aliquo pacto pendere à primo entium. Verùm nonnulli, immo complures cùm ratione naturali illis constitisset plurima entia, neque generationi neque corruptioni vlli obnoxia esse, hanc rerum omnium à primo dependentiam, habitudinemve veluti à fine esse prodiderunt. omnia namque agere perhibent propter illud bonum amatum & desideratum ab omnibus, ut suis actionibus munijsque, pro naturæ suæ captu, quæcunque id attingant, aliquamque eius similitudinem assequantur. Nam necessaria æternaque entia quonam pacto causam efficientem habere possent, minimè intelligebant. hæ uerò duæ tantùm causæ extrinsecæ sunt, Sed horum, etsi præstantissimi fuerint, sententiæ neminem assentiendum esse reor. Etenim cùm omnia, præter primum, habeant esse participatione quadam, necesse est, ut id ab eo sortita sint, quod per se & per essentiam sit ipsum esse: sic omnia ignita ab igne ignita sunt, omnia item, quæ illuminata sunt, ab eo vtique lumen acceperunt, quod suapte natura est luminosum. Amplius vnumquodque operatur, secundum quod est: si ergo cuiuspiam esse omnino est independens, & à se est, neque ab alio quopiam; quonam pacto fieri aut intelligi potest, ut finem quempiam alium à se operatione sua affectet? Quamobrem rectè Auerrois inquit in libello de Substantia orbis, finem significare agentem significatione necessaria. impossibile namque est, ut quippiam operetur propter finem alium à se, quod secundum esse suum à nullo prorsus dependeat. Eorum uerò, qui secus sentiunt, rationem soluere non admodum difficile est. nam æterna quamuis causam

habere

A habere nequeant, quæ ea effecerit motu seu mutatione aliqua, (hæc namque sine nouitate effectæ rei non queunt esse) attamen efficientem causam habeant per emanationem quandam simplicem & effluxum quendam, nihil absurdum est. Necessaria etiam duplicia sunt: quædam namque sunt necessaria à se, quæ scilicet nullam habeant causam necessitatis suæ: quædam verò, quamuis sint necessaria, sunt tamen necessaria ab alio, & causam necessitatis suæ habent. huiusce rei exemplum aptissimum affert Aristoteles in quinto Metaphysices: conclusiones namque demonstrationum necessariæ sunt, itemque prima demonstrationum principia sunt necessaria; verumtamen principia prima à se sunt. neque causam habent suæ necessitatis vllam.

B At conclusiones demonstrationum sunt ab alio necessariæ, quoniam à primis principiis dependent, eaque habent necessitatis suæ causam: nihil ergo prohibet necessaria causam habere, à qua sint. Colligamus igitur ex dictis hactenus, omnia entia præter primum dependere à primo, tum in genere causæ finalis, tum in genere causæ efficientis. De finali causa, quamuis omnes in ea consenserint, afferamus tamē rationem. Omnia quæcunque quippiam agunt, propter finem aliquem operantur. finis uerò habet rationem appetibilis, & ex consequenti rationem boni. omnia igitur agunt propter bonum. Sed iam superius declaratum est ipsum esse, ac primum principium entium esse etiam ipsum bonum: omnia uerò alia bona participatione quadam existere ipsius boni. Necesse ergo est, ut omnia, quæ agunt, actione sua affectent

C quandam similitudinem ipsius boni: sicque causa finalis omnium est primum principium entium. quòd autem sit causa efficiens, paulo antè probauimus. Verùm illud restat explicandum, quonam pacto sit causa efficiens, & quonam modo efficiat reliqua entia: ac præterea id quòd suprà omisimus, exponendum nobis est, quonam scilicet pacto entia omnia præter primum se habeant ad ipsum esse. Et ut soluamus rationes, quas in secūdo attulimus, ac quibus nonnulli rētur efficaciter probatum esse, in quolibet entium præter primum esse secundum rem distingui ab essentia cuiusque. Primum principium (vt rem iam ordiamur) eminentiori quadam ratione, atque excellentiori modo, causa est efficiens, quàm causæ hæ, quas non efficientes esse dicimus: etenim efficientes hæ causæ nobis familiares nón sunt ex omni parte,

D neque omnium suorum effectuum causæ: non enim efficiunt nisi per motum, transmutando materiam: atque effectus ipse, id scilicet, quod est factum secundum se totum, non est ab agente causa: materiam namque ex qua effectus constat, agens causa præsupponit, non autem efficit: deinde forma, quæ iure uidebatur posse sibi id assumere, ac uendicare, ut scilicet esset à causa efficiente, sustentatur ac pendet à materia, cum qua simul est. Præterea pleræque efficientes causæ huiusmodi sunt, ut, postquam ab eis effectus productus in lucem fuerit, non amplius indigeat vlla opera causæ, à qua effectus est. Sic mortuo patre viuit superstes filius: & ædificatore vita functo, remanet ædificium. At primum principium entium, à quo est omne esse, non efficit motu mutatione've aliqua, quæ uidentur moram afferre agenti, & ic-

circo

circo imperfectionem agentis arguunt; sed statim continuoque entia in esse protulit, immo profert potius, ut dicemus. Praeterea effectus secundum se totum ab hoc agente dependet: nam siue effectus sint per se subsistentes, actus inquam simplices, seu ea quae in esse proferuntur, composita fuerint ex materia & forma, secundum se tota à primo principio pendent. Omne namque, quod quouis modo est particeps ipsius esse, est à primo, quod per naturam & essentiam est ipsum esse. quare tum forma, tum materia quae entia sunt, dependent, & sunt à primo principio entium. Amplius id, quod factum est semper pendet, immo, ut rectius loquar, semper fit à primo principio, adeò ut si mouendo aliquo deficeret actio primae causae, in nihilum vnumquodque entium redigeretur. Hoc uerò ratione comprobatur. Nam effectus quicunque, in quo forma agentis secundum esse perfectum, quo est in agente, esse non potest, indiget continua conseruatione, continuoque effluxu agentis. Hoc licet intueri in lumine; nam quoniam lumen est propria qualitas corporis luminosi, diaphanum uerò cum lumine effunditur, eam naturam non recipit, sed participatione quadam fit capax luminis: iccirco ad hoc ut aer, seu quoduis aliud diaphanum corpus lumine perfusum maneat, continuum fomentum adsit oportet, continuusque effluxus à luce solis, seu alterius corporis lucidi; qui si paululum cessauerit, confestim lumen diaphani intercidit. Idē comperies in imagine, quae in corpore leni apparens deperit, abeunte illo cuius imago erat. Sic cùm caetera membra omnia viuant, quoniam participant animae vim, quae tota & integra est in corde; non tamen assequuntur perfectam naturam cordis, pereunt, vitaque funguntur euestigio cùm effluxus à corde cessauerit. Omnis ergo effectus, qui est ab aliqua causa, participatione quadam, nec perfectè assequi naturam causae ualet, continuò fomento causae suae eget; quae si defierit, eodem momento effectus pariter perit. Cùm ergo omnia, quae habent esse à primo entium participatione quadam ita se habeant, ut nullum eorum possit perfectè assequi ipsum esse, necesse est ut continuo quodam effluxu ac efficientia ab ipso ente, seu esse emanante conseruentur; quin potius ut continenter efficiantur. qua in re adhuc efficientia primi superat solis effectionem, qui aërem illustrat: nam lumen, quia actus diaphani est, licet à sole pendeat, pendet etiam à diaphano, in quo est. At à primo ea, quae sunt, tantùm pendent, à nullo praeterea: neque enim ea quae sunt, extra ipsum sunt, sed in ipso continentur ac consistunt. Ecce ergo quantopere deficiunt causae efficientes nostri ordinis à primo efficiente: quod nonnulli parum animaduertentes eum cùm perspexissent efficientiam nostri ordinis rebus aeternis, ac primo principio minimè accommodari posse, negauerunt Deum optimum causam esse effectricem totius entis, cùm aciem mentis in tam magna luce nequaquam figere potuissent: nos autem comperimus huiusmodi omnem efficientiam, quam nouimus & sentimus, simulachrum quoddam esse illius primae efficientis causae, quod tamen ab eius excellentia atque praestantia valde deficiat. Ex his, quae hactenus dicta sunt, non cùm magna difficultate disquirere poterimus ac inuestigare, quo-

nam

A nam pacto entia omnia præter primum, ſe habeant ad ipſum eſſe: nec non qua via ſoluantur rationes, quibus nonnulli, alioqui præſtantiores viri nixi enunciauerūt, eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia omnium rerum præter primum. Quantùm pertinet ad primum, quod inueſtigandum nobis propoſuimus, videtur mihi commodum exemplum afferri poſſe, quo facilè intuebimur quonam pacto entia ſe habeant ad ipſum eſſe. colores pendere à lumine, ſpecie tamen & natura à lumine differre ſit nobis ſuppoſitum, licet nonnulli graues auctores diſſentiant: hæc tamen poſitio meo iudicio magis ratione nititur. Item ſupponantur colores in obſcuro ac tenebricoſo loco non eſſe colores niſi in potentia, actu autem non exiſtere, niſi per illuſtrationem luminis, quod ſenſit Auempace: quamuis Auerrois in commentarijs B ſecundi libri de anima diſſentiat. verùm, quicquid de hac re ſtatuendum ſit, ſupponamus rem hanc ita ſe habere, ut hoc tanquam accommodatisſimo exemplo vtamur, in quo intueri posſimus, & luculenter, ut mihi uidetur, quonam modo entia ſe habeant ad ipſum eſſe. Ponamus lumen eſſe primum eſſe, per ſe exiſtens, primumque ipſius eſſe principium; opacum verò eſſe non ens, colores autem ſicuti cætera entia, lumen ipſum in ſe clarum eſt ſplendidum nihil habens opaci ſuapte natura: ideoque ſuperius ac eminentius eſſe habet, quàm ut dici queat color; niſi dicatur color ſecundum eminentiam & præſtantiam quandam; quoniam ſuperexcellenter continet colores omnes, licet diuerſos ſpecie, vnica tamen ratione longè colorū naturis præſtan-C tiori eos omnes comprehendit. Quòd ſi à lumine puro immixtoque diſceſſeris ad lumen mixtum opaco, iam degenerat lumen à perfectione ſui, atque contrahitur ad certam quādam coloris naturam; quæ etiam certæ cuiuſdam eſſentiæ eſt. verbi gratia albedo aut color viridis ſeu luteus ſiue niger, lumen tamen nequaquam eſt niſi participatione quadam: ac inter colores quemadmodum quiſque magis præſtat, ita etiam magis eſt particeps luminis; nulla tamen ex hiſce colorum naturis in actu exiſtit, niſi per effluxum & illuſtrationem à lumine; atque illuſtratio illa in re colore affecta nihil aliud eſt, niſi eſſentia coloris in actu exiſtens à lumine: quæ tamē certa quædam natura eſt infra eſſentiam & naturam luminis ad opacum accidens atque opaco mixta. Nunc à coloribus & à lumine orationem mentiſque aciem conuertamus ad D entia, atque ad ipſum eſſe. Primum eſſe eſt tantum eſſe purum, cuilibet non enti immixtum, veluti lumen nulli opacitati. quòd ſi à primo eſſe receſſerimus, ac non eſſe ceu quoddam opacum attigerimus, iam nobis apparere incipiunt reliqua entia, veluti quidam colores, in quibus ipſum eſſe contractum eſt ad certam quandam naturam atque eſſentiam, quam nimirum perfectè obtinet: eſſe tamen in eis exiſtit participatione quadam, non quòd in illis aliud ſit eſſentia, quam perfectè obtinent, & eſſe quo exiſtunt ſua: namque eſſentia eorum quodlibet exiſtit. ſed quoniam id, quod eſt perfecta huius rei eſſentia, eſt eſſe imperfectum & contractum; ſicuti id, quod eſt albedo, aut viridis color, imperfectum eſt & participatum lumen: verumtamen ſicut eſſentia coloris non exiſtit actu, niſi à lumine & influentia luminis; ſic eſ-

sentiæ eorum quæ sunt, non existunt actu, nisi ex perenni influentia ipsius esse, à quo sunt & cuius participatione existunt: non tamen quòd in ipsis entibus alia res sit earum natura, & alia res sit influentia ipsius esse; immo una atque eadem res sunt vtraque: quemadmodum in re colorata idem diximus esse colorem & influentiam luminis, per quam color est in actu: unaquæque ergo natura, secundum quòd in se est, quædam est natura, in qua esse contractum est ex admixtione non entis, ceu in natura coloris est contractum lumen ab opacitate ad naturam quandam. Attamen quoniam à se non est, neque à se conseruari potest in esse, cùm sit imperfectum esse, & quod degenerauerit in inferiorem naturam; iccirco non actu existit natura illa, nisi habitudinem habeat ad primum perfectumque esse, à quo semper emanet atque actu sit. Satis commodè mihi uidetur hactenus expositum esse, quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse: & quomodo quamuis essentia cuiusque sit esse participatum, quo intrinsecè vnumquodque existit, tamen actu nullius essentiam existere nisi ab alio primo inquam, à quo pendet: neque etiam quamuis à nobis cuiuspiam rei essentia intelligatur, intelligi tamen posse ipsum actu existere, nisi intelligatur habere influentiam ab ipso esse, sicuti essentia coloris non potest percipi quod actu existat, prætérquam ex influentia luminis, & hoc modo esse existere cuiusque rei secundum rationem distinguitur ab essentia illius rei: nam ea natura in se considerata est essentia; illa eadem quoque est esse existere eius rei, prout intelligitur emanare à primo ente, ex cuius influxu efficientiaque actu existit. Reliquum modò est, ut soluamus rationes eas, quibus quidam probasse se putant, esse uniuscuiusque præter primum secundum rem distingui ab eiusdem rei essentia: has namque in secundo libro omiseramus, in huncque locum distuleramus. Duæ fuêre rationes adductæ, prior quoniam cuiusque rei essentia perfectè intelligi potest, cùm tamen de ea re ignoremus, sit, an non sit. altera ratio, quoniam cùm vnumquodque perfectè obtineat suam essentiam ac naturam, si natura non distinguitur ab esse cuiusque; vtique vnumquodque perfectè obtinebit ipsum esse. Quamobrem non erit ens participatione sed per essentiam; quod tantùm conuenit primo entium, ut demonstratum est. Hæ sunt rationes, quas ex dictis hactenus non est admodum difficile soluere. Ad primam dicimus, quòd ea ratione non probatur, nisi quòd essentia secundum rationem distinguitur ab esse cuiusque, per quod est: secundum rem uerò distinguatur; item cuiusque essentia ab esse à quo est in se: namque intellecta essentia concipimus quid nam sit. Quòd si eadem essentia intelligatur emanationem & effluxum actu habere à primo entium, iam concipimus eam actu existere; quemadmodum opus est auctores huius positionis dicere, ac eadem propemodum solutione vtere de ipso esse participatum cuiusque rei, quod constituunt esse actum essentiæ: ipsum etenim non actu existit in se ipso, sed tantùm per emanationem à primo entium: itaque intelligi concipique potest, multæque de eo disputationes fieri; cùm tamen interim lateat, an ipsum actu existat necne, quoniam ab alio est, & per emanationem

A tionem à primo entium existit; in quo simpliciter atque absolutè est, non autem participatione quadam. Eisdem fermè uerbis utimur nos, cùm de essentia alicuius rei disserimus, quam ponimus esse participationem ipsius esse primi. Iuxta Aristotelem tamen in posterioribus Analyticis possemus etiam aliter rationem eam dissoluere, dicereque quòd de nulla re potest intelligi quid rei, nisi de qua constiterit, quòd existat: sed de qua id non constat, intelligitur quid nominis, quamuis quandoque itidem sit quid rei & quid nominis. verumtamen ille, cui non constiterit rem esse, ac tenet quid rei, non percipit quid rei, nisi secundum accidens: sed ei quid rei est quid nominis. Alteram etiam rationem facile diluimus: nam quemadmodum coloribus unaquæque coloris species, vtputa albedo seu rubedo, perfectè obtinet suam essentiam naturamque: ea tamen natura, quæ in se perfecta est atque absoluta, est lumen diminutum. Lumen namque admixtum opaco in naturam degenerat inferioris notæ, quæ tamen in sua specie perfecta sit. Ita dicimus quòd essentia vniuscuiusque, est ipsum suum esse, per quod est: non tamen sequitur, quòd sicuti perfectè continet suam essentiam, ita perfectè obtineat ipsum esse: quia essentia cuiusque in se perfecta est esse diminutum: quod cùm à sua simplicitate recesserit, & non enti admixtum fuerit, degenerat in naturam atque essentiam inferioris ordinis, quæ in sua specie est; attamen est esse diminutum. Idem ferè uidetur Aristoteles sentire in nono libro Primæ philosophiæ: inquit enim quòd cùm vnumquodque sit, quatenus actu est, illa entia, quæ sunt actus tantùm, per se & ex se sunt: nec oportet quærere per quid existant, ut scilicet dicamus ceu Parmenides, uel ut Plato, quòd scilicet existant per esse aut per unum, seu per numeros: per se namque actus est. Cæterùm cùm ad hunc vsque locum satis accuratè discussum à nobis sit, quo'nam pacto entia se habeant ad ipsum esse, & quòd à primo entium pendent, non tantùm tanquam à fine, quem omnia pro cuiusque natura & captu attingere conantur; verumetiam tanquam à prima causa omniũ effectrice. Illud quoque satis luculenter expositum à nobis fuit, efficientiam primi principij esse ueram ac summam efficientiam; à qua cæteræ agentes causæ omnes deficiunt, cùm eam tamen omnes æmulentur. Nunc reliquum est, ut paucis tangamus quæstionem eam, quæ multos exercuit, quo'nam pacto scilicet primũ principium agit; an videlicet ex necessitate naturæ agat, an ex voluntate: qualisque sit ea voluntas. Primùm id asserimus, primum principium non agere ex necessitate naturæ, quemadmodum cætera agentia natura conspicimus agere. Nam cætera agentia naturalia quæ natura agunt, neque finem sibi præstituunt neque se dirigunt ad præstitutum finem, verùm à causa ea, quæ omnium naturam dirigit, certa quadam via certisque mediis vnumquodque ad finem suum mouetur. Ex quo liquet huiusmodi mouentia non sese ipsa agere, sed agi. Hoc uerò maximè alienum esse à primo principio entium, illique summè repugnans esse, quis ignoret? quî namque primum omnium esset, si ab alio moueretur? neque etiam prima hæc causa agit voluntate arbitrio've tali, ut quãdoque agat, interdũ ab actione cesset, aut una omissa ad aliã

actionem se conferat, sicuti conspicimus agere homines, qui voluntate & arbitrio agunt: nam omne agens huiusmodi est mutabile, & iccirco alio atque alio modo se habet: qua de re interdum aggreditur, quæ nuper omisit, neque etiam ea necessitate voluntatis agit, qua voluntas fertur in suum finē, ac in ea, quæ faciunt ad eum finem consequendum. Omne namque huiusmodi agens perfectionem suam nanciscitur ab alio, neque eam in se obtinet. At Deus optimus in se, atque ex se omnino perfectus est, nulliq́ue obnoxius, ut superius euidentissimè ostendimus. Modus ergo diuinæ actionis exceptus est, atque excellit efficientiam cuiuscumque alterius causæ efficientis; neque à nobis satis comprehendi potest, ceu etiam eius esse ab omnibus exceptum, nequaquam potest à nobis attingi: dicemus autem, quæ possumus. Agit primum principium ex sui bonitate, nam superexcellentissimæ illius bonitatis, ac superfluentis non erat in se contineri, aliorumq́ue bono inuidere, ut præclarè inquit Plato in Timæo. agit autem, ut cætera omnia, quæ esse queunt, pro cuiusque captu suæ faciat bonitatis participia: non autem ut propterea sibi quicquam accrescat, cui nihil deest: hoc enim est amoris, qui est in ipso bono, ut suprà tetigimus. quem modum miror Auicennam alioqui excellentissimum philosophum latuisse. Ac quoniam eius bonitas eius quoque voluntas est, & eius intellectus, in quo huiusmodi facultates nō sunt, nisi secundum quandam eminentiam: iccirco & intellectu voluntateq́ue & natura agit, non tamen ea natura, quæ ab alio agatur, sed quæ seipsam agat. quamobrem neque collocari potest in ordine aliarum causarum naturalium. Agit præterea uoluntate liberoq́ue arbitrio, non tamen uoluntate mutabili; de qua dubitari possit, ne quandoque ab agendo desistat, aut ut eum actionis suæ pœniteat, ac propterea omnia in nihilum redigantur: neque etiam voluntate ita necessaria, sicuti voluntas humana perhibetur necessariò finem, atque perfectionem suam appetere, cæteraq́ue, quæ nos ad perfectionem nostram perducunt. Primum namque principium in se perfectum nullius eget. Hæc atque huiusmodi sunt, quæ à nobis dici excogitari've possunt de actione primi principij: verùm qualis ac cuiusmodi ea in se sit, nulli profectò compertum est, vtpote, quæ omnem intellectum exuperet. Cùm ergo hactenus ostensum fuerit, entia dependere à primo, ut à supremo fine, & à prima, præcipuaq́ue causa effectrice, non omittendum nobis est, cætera quoque entia se habere ad primum, ut ad formam omnium primam. Id ex superioribus satis cuiuis exploratum esse potest. Nam si vnumquodque ens eousque ueritatis est particeps, quousque attingit principium, à quo est: in primo ergo principio est veluti exemplar quoddam vniuscuiusque rei, quod unumquodque attingere conatur, ut in se quantū possit, ceu in quadam imagine exprimat exemplar illud. Exemplar verò omne veluti causa formalis est, & prima forma omnium imaginum, quæ ab eo fuerint deductæ, aut deduci queant: non propterea quòd imagines formet, sed quoniam ab eo exemplari deductæ effictæq́ue sint. Est præterea tanquam causa materialis omnium rerum, ea scilicet conditione materiæ, qua similis uidetur loco: est

namque

A namque & locatum in loco & forma in materia. Itaque cùm nihil sit extra Deum maximum: omnia namque ipse continet, ac sustinet modo ac ratione, quam satis uerbis explicare nequimus: ideo nescio, quomodo in ipso exprimitur quædam imitatio materialis causæ, in eo scilicet, quod perfectionis in ea est amotis conditionibus, quæ imperfectionem continent: neque enim in potentia est actus purissimus, neque pars vllius id, quod perfectione excedit omne totum. Satis iam uideri possumus uerborum fecisse pro compendij nostri modulo de primo principio entium, à quo quæcumque & sunt, & entium nuncupationem habent. Nunc tempus poscere uidetur, ut ad perscrutationem tractatumque cæterorum entium accedamus,

B quatenus scilicet entia sunt, ut oratio nostra progrediatur ea uia, quæ huic scientiæ propria est, atque à primo entium ad ea, quæ maximè ipsi propinqua sunt, descendamus. Entia nonnulla immaterialia esse atque abstracta, efficacissimè, ut reor, probatum est ratione Aristotelis in octauo libro Physicorum sumpta à motu. Ac quamquam de primo entium absque ea ratione, quæ sumitur à motu ex ratione entis, unius, boni, euidentissimè demonstrari arbitremur, non tantùm quòd immateriale sit, verumetiam quòd superet omnē naturam, atque essentiam, cæteraque, quæ à nobis suprà de ipso demonstrata sunt certissimis rationibus: tamen de aliis abstractis entibus à materia, meo iudicio, ratio efficax sumpta ab ente inueniri non potest, quæ certitudinem nobis faciat; nisi supponat rationem à motu sumptam, cui nitatur quodpiam

C aliud ens prætet primum, abstractum esse à materia. Neque ut idem arbitrer, ac in eodem calculo ponam rationes, quibus vsi sumus, cùm de primo principio tractaremus; mouet me argumentum Auerrois præstantissimi philosophi, qui hac in parte reprehendit Auicēnam in calce expositionis primi Physicorum: inquit enim, Nulla scientia probat suum subiectum esse, sed supponit: ens uerò primum, abstractaque entia sunt subiecta primæ philosophiæ: non igitur eius scientiæ erit hoc ostendere, sed physices. Cui dicimus, quamquam prima philosophia agat de primis principijs, ac de primis causis entium, ut in procemio Metaphysices dicit Aristoteles, nihilominus supposito, quòd sint aliqua prima principia, primæque entium causæ, de eis scrutari potest primus philosophus, quænam & qualia sint: sicuti de primis prin-

D cipijs rerum naturalium in libris Physicorum supponimus quòd sint, scrutamur attamen & ratione agimus, quænam & qualia sint. Dicimus ergo, ut redeamus unde deflexerit oratio, post primum ens esse alia entia abstracta à materia. Hoc ratione comprobatur à motu sumpta. Nam cùm hæc, quæ cernimus quandoque moueri, interdumque quiescere, necesse est, ut dependeant à corporibus, quæ sempiterno motu circunferantur: motus uerò sempiternus non possit esse, pendere've à motore mobili: nam ex mutabilitate, varietateque causæ sequeretur mutatio in effectu, id est variatio in motu. Amplius causa, motor've diuisibilis non potest mouere motu infinito ac perpetuo: nam pars eius, cùm habeat esse deficiens à totius perfectione, mouebit tempore minori quàm totum, id est finito tempore: totum

uerò cùm finitam proportionem habeat ad partē, tempore etiam finito mouebit: necesse est igitur virtutem mouentem tempore infinito esse impartibilem. At virtus impartibilis atque immobilis materialis esse nullo modo potest. Nam virtus materialis quæcunque quoniam in esse sui dependet à materia, diuisione etiam materiæ afficitur atque diuiditur: necnon etiam mouetur motu eius corporis, cuius forma fuerit seu virtus. ergo necesse est motores corporum cœlestium esse formas immateriales atque abstractas, formas inquam; quoniā certissimis quoque rationibus adstruitur, colligiturque hosce motores æternos, esse animas dantes esse corporibus cœlestibus. Nam cœli mouentur ex se, non autem ab alio: quoniam id, quod mouetur ex se, prius est eo, quod mouetur ab extrinseco, seu ab alio. motor ergo corporum cœlestium, quæ sunt omnium mobilium prima ac suprema, intrinsecus est corpori mobili. Amplius si ab extrinseco motore mouerentur, circuitione quadam mouerentur; motu videlicet composito ex pulsu & tractu. At corpora simplicia secundum naturam mouentur motu simplici. Præterea nisi motores ij immateriales essent animæ cœlorum, necesse vtique esset corpora cœlestia habere quandam aliam formam, qua existerent: omne namque, quod actu existit, uel est actus simplex per se existens immaterialisque forma; vel actum habet, per quem est: ea verò forma, ni anima esse dicatur, materialis erit atque corporea, necnon natura corporis simplicis, cœli scilicet. At natura corporis simplicis est principium motus simplicis: erit ergo forma hæc principium motus simplicis, non circularis; quoniam motus circularis infinitus est, & perpetuus, neque effluere potest à virtute quapiam finita ac diuisibili, ut paulò antè ostendimus: esset igitur ea forma principium motus recti: proindeque necesse esset fateri corpus cœleste, esse corpus graue aut leue. Hisce rationibus igitur, quæ à Physicis latius ac vberius tractantur, satis compertum cuiuis esse potest, entia quædam abstracta à materia esse in rerum natura, quæ sunt animæ cœlorum. An uerò infra primum rerum omnium principium sit quodpiam, quod præstantius sit animabus corporum cœlestium, magna equidem dubitatio est. neque reor ego hac in re rationem naturalē vllam nobis afferre certitudinē posse. Quamobrem breui perstringam summorū philosophorū sententias; itemque cur præ alijs positio Platonis mihi probabilior uideatur, cæterisque præferenda. demum optionē lectori dabo, ut eam præeligat, quæ cæteris potior sibi esse uideatur. Auerrois in duodecimo Metaphysices uidetur opinari, nullum ens abstractū esse à materia præter animas cœlorum. Deumque opt. nihil aliud constituere uidetur, præterquam animam octauæ sphæræ, quæ mouetur motu diurno, ac esse, ceu quandam artem uniuersalem, cuius fini plurimæ particulares artes inseruiunt. Nā sicuti equestri arti complures inferiores artes inseruiūt; ita etiam ei fini, quem primus motor constituit, motuque diurno affectat, reliquæ cœlorum animæ, planetarum uidelicet, seu errātium syderū, proprijs suisque motibus inseruiunt. Hæc sententia meo iudicio falsissima est; nam quemadmodum ex ijs, quæ superius ostensa sunt, quilibet liquidò intueri potest

A test, tantum abest, ut primum principium nedum sit anima, quæ cùm proportionem habeat ad corpus, cuius est forma, quandam diuisibilitatem præsefert; quod neque vllius certæ naturæ, definitæ've essentiæ constitui potest; sed est ipsum esse per se existens. Præterea efficientia primi principij longè præstantior est, quàm ut motu agitationeque cœli efficere omnia potuerit. Amplius cuiuscunque ordinis institutor est supra eum ordinem, quem instituit, vtpote ab eo exceptus. Primum ergo principium absurdè constituitur in serie classe've motorum, seu animarum cœlestium: id quod uidetur quoque sentire Aristoteles in duodecimo Primæ philosophiæ libro, in eo loco, vbi inquit, quod in vniuerso præter cuiusque bonum, quod vnum-B quodque sua natura affectat, est præterea bonum extra vniuersum, propter quod omnia agunt. sicuti in exercitu dux est, propter quem tandem omnes, qui in exercitu sunt, operantur. in quo loco, si quis diligenter animaduerterit, perspicere facilè poterit, ipsum quoque Aristotelem ponere bonum per se existens extra seriem vniuersi, supraque quæuis entia. Alpharabius in libello de intelligentijs ponit primum principium entium esse supra animas cœlorum: nullum tamen præterea ponit ens abstractum, in materia uerè esse. Huius philosophi sententia, vt reor, nullo efficaci argumento reprehendi posset, quamuis, ut infra dicam, ratio Platonis mihi valde probabilis videatur. Auicenna in Metaphysicis libris præter primum principium, quod ipse nominat, necesse est, itemque præter animas corporum cœlestium, totidem C ponit intellectus puros, qui non sunt animæ, quot sunt motus cœlestes. Huius positionis rationem affert. nam cùm finis præstantior sit his, quæ sunt ad finem, nimirum dici non potest motores cœlorum mouere suos orbes propter hæc inferiora, quæ rebus cœlestibus longè sunt ignobiliora. necesse ergo est, ut nobiliores fines affectent suis motibus. Hi uerò & multi sint oportet, quoniam diuersi, varijque item sunt cœlorum motus; quibus efficitur Auicennæ sententia, ut fines totidem constitui oporteat supra cœlorum animas, quot sunt motus cœlestes, qui intellectus puri immixtique omnino sint: nihil namque percipi potest, esse supra animum intellectualem, ac infra necesse esse præter intellectus puros. Huic sententiæ adstipulari uidetur Aristoteles in duodecimo Metaphys. quamuis dignosci satis non queat, an cum D Auicenna, an cum Alpharabio sentiat. Attamen, ut ego puto, ratio, quam attulit Auicenna, non est adeò euidens, ut ei concedere debeamus, quoniam illa agentia, quæ perfecta sunt, atque ex affluentia bonitatis agunt, non ob eam causam operantur, ut sibi aliquid suis actionibus accrescat, sed ut res indigentes impertiant sua bonitate. dicemus igitur Auicennæ, cùm animæ corporum cœlestium in se perfectæ sint, præcipuamque bonitatis partem sortitæ sint à primo principio, prima intentione agunt ex sui bonitate: deinde ob vtilitatem harum inferiorum rerum. Non igitur ponendi sunt superiores quidam intellectus, cùm animæ cœlorum ipsæ sibi sint primi fines: secundi uerò hæ inferiores res. Præterea, omnes hæ animæ operantur, ac mouent ob eam potissimam causam, ut inseruiant primo principio, idque pro

naturæ cuiuſque captu æmulentur, à quo eſſe & perfectio totius vniuerſi intenditur. Hac ergo ratione etiam ſequitur animas cœlorum agere prima intentione propter finem excellentiorem. Diuerſitas uerò motuum eſt ex diuerſa, uariaque natura animarum mouentium: quam rationem uidetur Plato ſignificaſſe in Timæo. Nam poſtquam expoſuiſſet quanam ratione animæ omnes,& omnis natura immortalis formata eſſet à primo principio, dicit omnium parentem cõuerſum ad minores Deos hæc eis præcepiſſe. Cùm reliqua, quæ ad uniuerſi abſolutionem ſuperſunt, mortalia ſint, ideo à me cõtinuò ea fieri non poſſunt: neque enim fas eſt:immortalia namque eſſent, ſi tantùm à me fierent. Iccirco vos imitantes eam, quam in me perſpicietis efficiendi vim, quæ ſuperſunt mortalia efficere conemini. Illi uerò, inquit idem Plato, minores dij, cùm mandatum patris intellexiſſent, confeſtim ad res inferiores efficiendas conuerſi ſunt, ac motum circularem pro cuiuſque natura proprium quiſque molitus eſt. Ecce quàm præclarè Plato protulit minores deos,animas ſcilicet cœlorum, ut parerent imperio patris, atque ut eius bonitatem imitarẽtur, cœpiſſe ſuum quemque orbem mouere. Propter igitur ſummum bonum,veluti tãquam propter ultimum,poſtremum, ſummumque finem, animæ cœlorum ſuos orbes agitãt: motus uerò diuerſi ſunt pro cuiuſque natura, atque ut rerum inferiorum generatio & incolumitas exigit. Poſtrema omnium ſententia eſt Platonis,ut arbitror,eſſe ſcilicet infra primum principium, ac ſupra animas corporum cœleſtium, intellectus ſeu mundum intelligibilem: cuius ratio,ni fallor,fuit. anima, ut ſuperius diximus, duplicem præſefert naturam, diuiſibilem ſcilicet, qua corporeæ naturæ affinis eſt, nam forma eſt corporis; & indiuiſibilem, quatenus intellectus eſt, & intelligibilia attingit. ſicuti ergo infra animam eſt corpus naturæ penitus diuiſibilis, ita par eſt ſupra animam eſſe intellectum purum naturæ omnino indiuiſibilis. Huiuſmodi uerò intellectus neceſſe eſt,ut ſit infra primum principium: id namque eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens, nulli naturæ addictum: in intellectu uerò eſſe eſt contractum ad intelligibilitatem, ut ita dicam, ſeu ad intellectionem. quapropter Plato poſuit hunc intellectum eſſe cauſam exemplarem, in qua ſint ideæ rerum omnium. Nam in primo principio res altiori modo ſunt, quàm ut in eo exẽplaria rerum conſtitui queant. exemplar etenim omne cognoſci poteſt, & quatenus exemplar eſt comprehendi quit. At in primo principio res ſunt ſupra cognoſcibilitatem, (ut planius explicem quod volo, ſic eam libeat appellare) ac in arcano ſitæ, quod minimè peruium eſt cuiuis intellectui. Quamobrem Plato, ut reor, poſuit cauſam exemplarem in ſecundo ente, in quo eſſe contractum eſt, ac definitum ad naturam intelligibilem. quod etiam quoquo pacto innuit Dionyſius in libello de Cœleſti hierarchia: inquit enim ſupremos intellectus nuncupatos eſſe angelos, id eſt nuncios; quoniam arcanum illud diuinum incomprehenſibile primi enunciant. Hac ratione meo iudicio ſatis probabile fit, ſupra animas corporum cœleſtium eſſe intellectum. Nam imbecillitati mentis noſtræ,cuius acies in tam clara luce non figitur, de rebus altiſſimis

certiſſi-

A certisſima ratio eſſe non poteſt. Icc irco contenti probabili argumento, & ſapientisſimorum hominũ ſententia, qui acrioris ingenij fuerunt, quàm nos, dicamus ſupra animas cœlorum eſſe intellectum, in quo res ſint ſecundum eſſe intelligibile. Quot uerò ſint ij intellectus, ſi quis ſcire cupiat, animaduertendum illi eſt Platonicos nonnullos ponere hoſce intellectus ferè innumeros: Platonem tamen vnius tantùm mentionem facere in Timæo, cùm de fabricatione mundi uerba facit. Beatus Thomas rationem ſatis probabilem affert, qua efficiatur, vt pene innumeri ſint. Etenim inquit Deum optimum, cùm agat ex bonitate inſita, quam aliis impartiri vult, optimas ac perfectiores res maiori quoque vbertate produxiſſe: ac proinde corpora cœle-

B ſtia adeò ingentia effecit, ut generabiles corruptioniq́ue obnoxiæ, res ipſis collatæ, nullius ferè ſint magnitudinis. Icc irco pari ratione perfectisſimos entium intellectus innumeros feciſſe. id quod ſacræ etiam literæ teſtantur. Nos quibus inſtitutũ eſt nihil aſſerere, niſi ex certa ratione, hac in parte nihil aſſeuerandum nobis eſſe ducimus: ea enim eſt natura intellectus humani, ut certos terminos in cognitione rerum nõ egrediatur: quos qui egredi volunt, veluti oculis mentis allucinati, in multis deerrant, compluraq́ue incomperta pro compertis habent. Nonnulli diuerſa ratione, dum ea, quæ ſunt ultra fines à natura nobis præſcriptos, incerta eſſe uident, de rei cuiuſcunque cognitione uel modica deſperant. Nos medium iter tenentes, ea tãgemus, quæ ratione naturali comperta ſunt; incerta uerò, atque ea, ad quæ lumen intelle-

C ctus noſtri nõ pertingit, linquemus pro incompertis. Cùm ergo præter ſummorum philoſophorum auctoritatem, qui magis quàm nos in rerum contemplatione exercitati, luculentius etiam veritatem intueri potuêre, ratione etiam ſatis efficaci ſeu mauis probabili, nobis conſtiterit ſupra animas cœleſtium corporum eſſe intellectum, ſeu unus is ſit, ſeu plures; ea, quæ naturalis hominis ratio de intellectu comperta habere poteſt, paucis perſtringamus. Eſſe ipſum atque ipſum unum, quod ex ſuperfluenti bonitate extra ſe in alias quoque naturas defluxit, paulatim delapſum eſt, ac veluti per gradus proceſsit à perfectisſimis naturis in imperfectisſimas: & demum deſiit in materiam primam, quæ propè nihil eſſe uidetur. Primum igitur, in quod eſſe ipſum à puritate ſui degenerat, eſt intellectus, qui iam aliqua natura eſt

D non eſſe purum, uerùm tam latè fuſa, ut in ſe ſuo tamen modo omnes quoque res alias, atque naturas comprehẽdat: qua in parte æmulatur ipſum eſſe, deficienti tamẽ ratione. Nam in primo principio res omnes ſunt, ſecundum unicum eſſe eminens ac præexcellens quibuſcunque naturis, ac cuiuis rerum modo. At in intellectu res omnes ſunt, ſecundum determinatam tamen rationem & definitum modum, id eſt ſecundum eſſe intelligibile: ea namque eſt natura intellectus ipſius. Quamobrem licet coniunctus ſit cum primo eſſe, vtpote cui proximus exiſtat; nihilominus primum eſſe in intellectu eſt ſecundum modum intelligibilem; non quòd per ſpeciem quampiam ab intellectu intelligatur; ſed per eſſentiam ſuam intelligitur, quæ perfectio atque actus quidam eſt primi intellectus: in eo tamen habet modum quendam, vi-

delicet intelligibilitatis, ut sic dicam, ac hoc pacto degenerat ab esse, quo est in se ipso. iccirco intellectus, quamuis diuinitatis sit particeps, quoniam est vndique plenus Deo; attamen longè excellentiori modo, immo in immensum excelsiori, est Deus in se ipso, quàm sit in intellectu, in quo iam incipit esse secundum modum intelligibilem. ac propterea à primo esse res omnes primò in intellectum effluxerunt, secundum esse intelligibile; quod est longè perfectius, quàm esse id, quo res in sui natura subsistunt; vtpote quod proximum sit esse sui, quo sunt in primo rerum omnium principio. Primus ergo intellectus ipse quoque est omnia, sicuti primum ens, sed modo ut declarauimus deficienti: ac quemadmodum intellectus deficit ab ipso esse, quoniam in naturam certam degenerat; ita etiam deficit ab ipso uno, ac degenerat in multitudinem: nam in eo primùm incipit apparere multitudo, quoniam rerum species in eo multæ sunt: atque has Plato, ut arbitror, ideas fecit: ac propterea in hoc intellectu posuit causam exemplarem uniuersi sensibilis, quod asseruit animatum esse, ut ex Timæo liquidò quiuis intueri potest: qua de causa is intellectus à Platonicis appellari solet mundus intelligibilis, tanquam in quo res vniuersæ sint secundum esse intelligibile. nominatur etiam à nonnullis unum multa; vtpote quod in se unum sit, ac desinat in multitudinem rerum intelligibilium: ita tamen ut unitas superet multitudinem, ac multitudo in eo colligatur in unum, tanquam in verticem. ac proinde is intellectus totum quoddam est, ac primum totum, quod tamen sit ante partes, neque depẽdeat à partibus, aut ab eis constituatur, ut tota hæc materialia, in quibus versamur: quam rem annotauimus supra, cum de uno uerba faceremus. Dixerunt ergo intellectum unum multa, animam uerò, quæ inferiorem sortita est gradum, perhibent esse unum & multa, tanquam vtriusque naturæ participem, ac magis propinquam multitudini, quàm intellectus sit: an uerò hæc mens suprema intelligat singularia sensibilia; & si intelligit, an præsentia tantùm intelligat, an etiam futura omnia, puto ex vi mentis humanæ nobis incompertum esse. ideo, quamuis de hac re maximæ sint inter philosophos altercationes; nos contenti humanis limitibus omnes eas omittemus, ac perspicacioribus hominibus hanc operam concedemus. Post intellectum sunt animæ corporum cœlestium, de quibus proximo volumine à nobis dicetur.

E F G H

LIBER

LIBER SEXTVS.

IDONEVS primæ philoſophiæ auditor is iure exiſtimari debet, qui naturali ſcientiæ non tantùm operam dederit, verumetiam in ea excelluerit: innata nanque nobis via doctrinæ eſt à notioribus nobis. Huiuſmodi autem ſunt ſenſibilia entia: omnis enim noſtra cognitio ortum habet à ſenſu. Repetamus ergo à Phyſicis, indeque id, quod ſupereſt, ordiamur. Omne, quod mouetur, ab alio mouetur. ita quod motor alius eſt à re mobili, præterea ea, quæ moueri uidentur, quædam ab alio extrinſeco uidelicet motore mouentur; nonnulla ex ſe. huiuſmodi autem ſunt animata. Cùm ergo in illis, quæ ab extrinſeco mouentur, non poſſit res in infinitum protrahi, tandem ad motum ex ſe perducetur: mota uerò ex ſe, generabilia & corruptioni obnoxia utique neque conſiſtere poſſent, neque eorum generatio infinito tempore perdurare; niſi à moto ex ſe æterno continerentur, cuius fomento ſemper egent. id quod ſuprà ſæpius ſumpſimus. Hoc uerò motum ex ſe æternum ſenſu comprehendimus eſſe corpus cœleſte, quod ex motu circulari ſempiterno conuincimus componi ex duabus naturis; quarum altera eſt forma, altera materia: forma uerò anima eſt immaterialis, indiuiſibilis, atque immobilis; quæ poſt intellectum, de quo iam tractatum eſt, proximum primo enti locum tenet inter entia, ac in ea maior quædam ſpecies multitudinis iam ſeſe nobis offerre incipit. Nam cùm forma omnis actus ſit materiæ quædam congruentia ſeu conformitas formæ, cum materia ſit oportet. Quamobrem cùm materia diuiſibilis ſit & extenſa, non dico oportere formam eſſe diuiſibilem, atque extenſam: hoc etenim non niſi formæ materiali conuenit, quæ in eſſe à maria dependet: ſed neceſſe eſt, ut natura formæ, quamuis immaterialis ſit, nonnullam referat diuiſibilitatem; id eſt, ut quodammodo affinis ſit extenſioni diuiſioni ve: idcirco, deſcendendo à primo principio, quod vnum omnino eſt ad intellectum, in quo eſt vnitas contracta ad naturam intelligibilem, ac propterea etiam ad quandam multitudinem, ab eo deinceps deſcendimus ad animam, in qua maior eſt multitudinis ſpecies, propter affinitatem ad corpora. Cùm ergo nobis conſtiterit eſſe cœleſtium corporum animam, ac ſuperficie tenus qualis nam naturæ ea ſit; nunc dicendum eſt à nobis, an cauſam efficientem habeat, & quænam ea ſit. Auicenna præſtantiſſimus philoſophus opinatus eſt, quoniam ab uno non eſt niſi unum, à primo principio

entium esse tantùm primũ intellectum, tanquam à causa effectrice: à primo deinde intellectu, in quo est quædam compositio ex actu & potentia, seu ex perfecto & imperfecto: inquantum intelligit primum principium emanare, atque effluere secundum intellectum: inquantum uerò intelligit eam, quam obtinet, perfectionem, effluere animam primi cœli: ac quatenus intelligit imperfectionem adiunctam sibi, effluere substantiam primi orbis, sicque deinceps à secundo intellectu emanare tertiam mentem, ac animam secundi orbis, orbemque suum, item à tertio quartum, quousque deuentum sit ad mẽtem præsidentem hisce inferioribus generationi, corruptionique obnoxijs; à qua perhibet tum omnes formas esse generabilium rerum, tum etiam intelligibiles species. Hanc Auicennæ positionem D. Thomas, excellentissimus vir, ac nunquam satis laudatus, satis efficaci ratione reprehendit: inquit enim, si generatio uniuersi ita constaret, & hoc pacto procederet, vtique ordo vniuersi esset à casu, non autem ab aliquo per se intentus: verùm oporteret fateri accidisse uniuersum, ita constitutum esse ex diuersis multorum agentium intentionibus; quæ tamen à nullo excitata sint, aut mota ad hunc ordinem conficiendum. ac propterea inquit Thomas omnem factionem cuiusq; rei, quæ non sit per transmutationem motum've aliquem: sed per simplicem emanationem totius eius quod sit, quodque per se existat, esse à primo principio, non autem ab aliqua causa secunda. argumentoque nititur satis valido: nam sicuti agens per artem præsupponit in sui factione rem à natura constitutam, ac natura constantem, quoniam is agens posterior est agente naturali; ita quælibet secunda causa præsupponit in effectu, quem agit, aliquid iam inchoatum à prima causa, quod ipsa perficiat: At in emanatione totius entis per se existentis nihil supponitur: si quid enim supponeretur, iam non totum emanaret ab ea causa: non ergo à secunda causa quapiam hæc emanatio esse potest. Neque etiam confugere ad illud possumus, effectum eum scilicet esse à causa secunda, veluti ab instrumento primæ: nam causa omnis, quæ vicem instrumenti habet, licet ex se non attingat productionem effectus, cuius factionis dicitur instrumentum esse, tamen actione quadam, quæ ipsius formæ naturæ've conuenit, à superiori agente directa ad effectus sui productionem peruenit; cuius effectionis instrumentum nominatur: sic serra, quæ organum est fabri lignarij ad factionem scamni seu lectuli, quamuis vi propria non attingat ad inductionem, effectionem've formæ scamni illius seu lectuli, attamen secando ac incidendo, quæ actiones formæ serræ conueniunt, à fabro artifice directa pertingit ad efficiendam formam scamni, quæ proculdubio emanat à mente artificis. eadem ratione calor naturalis animalis calefaciendo, quod suæ vis est, carnem procreat ossaque, ac membra denique; quorum forma est ab anima. Ex inductione hac colligitur necesse esse causam instrumentariam quamcunque actione suæ naturæ propria, directa tamen à causa superiori, pertingere productionem effectus sui: sed in emanatione totius entis per se existentis, cùm nullum subiectum sit eius effectionis, nulla etiam actione ne fingi quidem, nedum esse potest cu-

iuspiam

A iuſpiam inſtrumentariæ cauſæ, qua pertingat ad effectionem totius entis per ſe exiſtentis, quæ eſt à prima cauſa rerum omnium: ut nulli unquam pro dubio fuit. Iccirco emanatio entium omnium per ſe exiſtentium non eſt ab vlla cauſa ſecunda, ſed tantùm à primo principio entium, à quo etiam ſunt animæ corporum cœleſtium: ideoque Plato in Timæo poſuit vniuerſum totum eſſe à primo principio tanquam à cauſa efficiente, quam etiam patrem omnium appellat: inquitque patrem hunc ſupremum animam ex eſſentia diuiſibili indiuiſibilique conflaſſe. Verùm quoniam ſuperiora quoque pro ſuæ naturæ captu efficiendis inferioribus operam ſuam præſtant, ut ſummi boni bonitatem æmulentur, iccirco poſuit intellectum ſeu mun-
B dum intelligibilem eſſe cauſam exemplarem uniuerſi. Itaque ſtatuit primum rerum omnium auctorem, iuxta illud exemplar, mundum perfectum effeciſſe. Erit ergo, iuxta ſententiam Platonis, intellectus rerum cauſa non efficiens, à qua ſint entia in prima rerum emanatione, qua in ſuo quæque eſſe ſubſiſtunt, ſed cauſa exemplaris, per quam primum animo, deinde totum uniuerſum effecta ſint: necnon etiam illud Platonem mouit, quod ſuprà tetigimus, quoniam exemplar habet rationem intelligibilis; ideo in eo, quod ſuperat omnem naturam cum ſenſibilem tum intelligibilem, nos non poſſemus ſatis percipere rationem exemplaris: quà de re non in prima cauſa, ſed in prima natura, intelligibili inquam, hoc genus cauſæ Plato conſtituit. Ex qua poſitione ratio Auicennæ facilè ſolui poteſt. Nam ab uno, id eſt à primo
C principio immediatè non eſt niſi unum, intellectus videlicet ac mundus intelligibilis. Verùm poſt intelligibilem hunc mundum, quem dicimus primum rerum principium nõ ut unum, ſed ut multa, iuxta multitudinem, quæ eſt in exemplari, multa conſtituit, ac in vnũ vniuerſum conflauit. Non tamen propterea cenſuerim ego Platonem arbitratum fuiſſe, Deum ſupremum indigentem fuiſſe, ut ſcilicet exemplari alio à ſe indiguerit in rerum productione, cùm in eo ſupereminenter ſit exemplar cuiuſcunque exemplaris, & in quo uno eſt multitudo omnis eminenter: immo etiam quodammodo abyſſus ille non entis, ſicuti priuatio eſt in habitu: ſed ea ratione arbitror cauſam eam exemplarem in ſecundo ente poſuiſſe; quoniam primum principium à nobis capi non poteſt, cùm ſuperet intellectum. Exemplaris uerò ratio ac
D definitio in hoc eſt, ut intelligibile ſit: quare ratio Auicennæ alio quoque modo commodè ſolui poteſt, quod ſcilicet ab vno inquantum unum non eſt niſi unum: ſed ab uno in quo eminenter eſt omnis multitudo, & in quo natura non diſtinguitur ab intellectu & voluntate; ac propterea per intellectum ac voluntatem agit, quemadmodum per naturam, ut ſuprà diximus, nullum inconueniens eſt, ſi multitudo effluat, in unum tamen ordinem redacta. Hæc de cauſa effectrice animarũ cœleſtium. nunc melius diligentiuſque inueſtigemus, qualeſnam ſint, & cuiuſmodi ſit earum operatio. Animos cœlorum eſſe abſtractos à materia, iam ſuperius conſtitit. Quoniam uerò forma abſtracta eſt intellectus ac intelligibilis, ut ex ijs, quæ de anima dicta ſunt, in phyſicis planè conſtant: Animæ ergo corporum cœleſtium ſunt actu intel-

intellectæ & intellectus: ac eum vnumquodque ideo intelligatur, quoniam E forma eius coniuncta est cum intellectu, ac unum cum eo affecta, sibi ipsi autem actu coniunctæ, idemque sunt animæ corporum cœlestium; icicireo seipsas per suam essentiam intelligunt. Reliqua uerò, quæ item à materia abstracta sunt, ut intellectus ac superiores animas, ea ratione intelligunt inferiores, quoniam superiorum formas, ut perfectiones quasdam sui in seipsis recipiunt. Quamobrem superiores quoque intelligunt per essentiam superiorum, qua formantur: nam superiores formæ cùm sint actu intellectæ & perfectiores inferioribus, nimirum formare inferiores possunt, ac eo pacto per suas ipsarum essentias ab eis intelligi. Econtra uerò minimè commeat ratio, ut scilicet superiores intelligant inferiores, eò quòd F earum essentijs informentur: nam forma semper, ac in quacumque re perfectio quædam est rei formatæ: sic etiam animæ corporum cœlestium non intelligunt inferiora hæc entia corruptibilia, eò quòd ab ipsis recipiant impressionem vllam, quoniam semper agens est nobilius patiente, ac principiũ materia, formaque subiecto. Nec tamen dicendum propterea est, quod hæc inferiora ignorent, quorum sunt causæ ac moderatrices consilio quodam ac intellectu, immo perfectiori modo intelligunt, eoque perfectiùs, quò superiores atque excellentiores fuerint. Nã sicuti in supremo esse sunt omnia modo nobis ignoto, ita in intellectu omnia sunt secundum modum intelligibilẽ, ac perfectiori modo in intellectibus perfectioribus, deterius uerò in inferioribus: obiectũ nanque intellectus est ens. Amplius si humanus intellectus, qui G est omnium infimus, quodammodo intelligit omnia, & quodammodo est omnia, multo magis asseuerandum est hoc de supremis illis intellectibus. Quamobrem superiores animæ inferiores intelligunt, ac omnia etiam infima entia generationi corruptionique obnoxia per formas ab intellectu primo in eas influentes, ac vicissim à superioribus traditas, inferioribusque excellentiori modo ac ratione magis una sunt in his, quæ superiores sunt: in inferioribus uerò magis multæ ac magis diuisæ: neque enim earum capaces essent, nisi ipsis magis dearticulatæ fuerint, tanquam imbecillioribus, & quæ magis recedant à perfectione unius, atque ad multitudinem accedant: sic inter homines accidere uidemus, ut ea, quæ præstantes ingenio statim, ac uno nutu admoniti percipiunt, imbecilliores ac magis tardi H capere nequeant, nisi eadem eis fuerint distincta & dearticulata. non dissimili omnino ratione se habent mentes illæ supremæ. huius uerò non æquè perceptionis ratio in promptu est, nam receptum omne est in recipiente secundum recipientis modum: quantò ergo recipiens magis accesserit ad multitudinem, ab unoque recesserit, tantò etiam oportet receptas species in eo magis esse multiplices, inferiorisque notæ. Sic ergo omnis cœlestium corporum anima omnia intelligit, se ipsam per sui essentiam, superiora entia per eorum essentias, quas in se ut perfectiones intelligibiles recipit: inferiora uerò per species ab intellectu supremo, in eam animam emanantes; ordine tamen certo progressuque seruato, ut scilicet species eæ prius, pro-

ximiusque

A ximiusque defluant in animas superiores, quæ intellectui propinquæ sunt magis, ac per eas deriuent in animas inferiores. Ac vtrique præter hunc modum alius quoque non incommodus afferri potest, quòd uidelicet superiores animæ inferiores intelligant per sui essentiam, quæ inferiorum forma est intelligibilis: nam cùm forma, & perfectio quælibet subiectam sibi materiam penetret, ut ita dixerim, superioresque mentes inferiores informent, ac in eis recipiantur, (qua via fieri diximus, ut inferiores mentes superiores intelligant per superiorum essentias ipsas formantium) neutiquam absurdum esset, si superiores quæ vnum fiunt cum inferioribus eas formando, per suam'met essentiam inferiores intelligerent. Si enim intellectus humanus, ut Aristoteles testatur, se ipsum intelligit per formas alias intelligibiles, per quas actu sit intellectus, quî conueniens esset? si quis assereret, supposito eas formas intelligibiles esse formas, quæ per se subsisterent, atque esse actu intellectus, per se ipsas eas quoque intelligere intellectum humanum per suam ipsarum essentiam. quandoquidem intellectus humanus se intelligit per eas formas intelligibiles. Primum uerò entium omnes pro captu suo attingunt, quòd se cuiusque capacitati accommodet: ac ea ratione id quod in se incomprehensibile est, in prædictis intellectu esse incipit secundum modum intelligibilem: excellentius quidem in excellentioribus, deterius in inferioribus. sicque omnes eæ mentes diuinæ sunt, quoniam capaces sunt diuinitatis, ac unum factæ cum Deo, qui in eis omnibus est.

C Præterea in eis summus quidam est amor, quo sese inuicem mirificè connectunt. Nam intellectum quemcunque sequitur intellectualis appetitus, qui in ratione est, & à philosophis voluntas nominatur. appetitus uerò huius primus motus, ac præcipuus est amor; cuius obiectum est bonum. vbi ergo excellentissimi sunt intellectus, ac summum bonum intellectum, ibi maximum oportet amorem esse: inferiores ergo mentes superiores intellectus, ut potiora bona, sibique benefica, summum uerò bonum tantùm amant, quantùm nec excogitari potest; superiores uerò vicissim amant inferiores ex suæ bonitatis ratione ac natura, non ex indigentia, ipsisque bonitatem, ac perfectionem suam communicant, seque eis insinuant pro earum captu. hic nanque perfectissimus est amoris modus, ut supra ostendimus, fitque

D hoc pacto mirus quidam, inexplicabilisque supernarum mentium contextus. His hactenus expositis, nunc illud reliquum est, ut disseramus quo'nam scilicet modo superiores hæ mentes causæ sunt rerum inferiorum. In eis est species boni, à quo sunt: boni uerò ea est natura, ut perfectione sua impertiat omnia ea, quæ capacia fuerint: non enim est boni inuidere, ac intra se bona sua continere, sed effundere ac effluere. Cùm ergo in supremis hisce mētibus sit lucida forma summi boni, non offuscata tenebris non entis, nec dissimilitudinis labyrinthis inuoluta, nimirū ualde cupiūt æmulari pro viribus summum bonū, ac rebus aliis bonitatē suā elargiri, ad idem à summo etiā bono aguntur, quod intra res omnes est, ac interius in eis operatur. Etenim omnia operantur, quatenus sunt, ac ut supra ostendimus, nec momento esse possent

P quæcunque

quæcunque sunt, nisi à primo esse continuè eorum essendi vigor emanaret, qui motus rebus intrinsecus à primo bono effluens, à Platone in Timæo significari uidetur: cùm inquit, patrem omnium ad minores Deos conuersum eis præcepisse, ut in factione inferiorum rerum, quam eis demandauerat, se imitarentur. Cupiunt ergo hæ supremæ mentes elargiri aliis perfectionem suam: verùm ad eum modum effectionis, quo primum agit, quoque res omnes à principio rerum omnium emanant secundum se totas, ac consistunt, attingere non queunt; iccirco conantur deteriori nota, eum tamen efficientiæ modum æmulari, ac per motum corporum cœlestium formas effingunt in hac inferiori materia, quas ab intellectu acceperunt veluti quidam naturæ artifices: quamobrem in effectione rerum inferiores omnes concurrunt quædam perfectius, imperfectius aliæ. Intellectus supremus, à quo in animas cœlorum effluunt omnes formæ, patris vicem gerit, animæ ipsæ vicem matris, ac inferiora hæc entia sunt veluti fœtus, quos in lucem edunt cœli motu & lumine medio, tanquam instrumentis quibusdam suorum fœtuum pariendorum; sic ergo per motum localem, ac lumen cœlorum materia hæc inferiorum formatur his formis, quas animæ ab intellectu conceperunt. Et hæc, ut reor, est sententia Platonis in Timæo. hoc idem sensus quoque nobis ostendit, & ratio persuadet, ut ex naturali philosophia cuique perspicuum esse liquido potest. Satis iam disputatum est de incorporeis entibus pro huiusce opusculi modo, ac prout humanæ rationis imbecillitas attingere ualet ea, quæ suapte natura manifestissima sunt, atque in maxima luce constituta. Paulatim in entium ordine res à primo principio degenerant, sensim dilabuntur. ideo post naturam animæ, quæ suo modo præsefert diuisibilitatem quandam, est natura corporis, quod ab anima formatur. Hoc uerò primum est corpus, id est cœlum, quod & diuisibile est, licet maximè inter corpora ad vnitatem accedat: nisi enim diuisibile esset & extensum, vtique corpus non esset, ac propterea etiam est nobile, nam omne corpus mobile est, non enim corpus vllum infinitum esse potest, attamen ingenerabile & incorruptibile est, nec diminutionem, aut augmentum vllum recipit, penitusque cuiusuis alterationis est expers; ut naturales philosophi demonstrant: quare ex generibus motuum solum localem motum admittit. est præterea simplex ac purissimum corpus: magis nanque ad unitatē accedit simplex compositio. figuram habet maximè simplicem, sphæricam inquam, quæ una tantùm superficie continetur: mouetur motu locali maximè simplici, circulari inquam. agit simplici qualitate, qua est præditum, lumine videlicet, quod caliditatem quandam annexam habet, quæ se habet ad cæteras qualitates sensibiles, ut lumen ad colores omnes. Itaque caloris cœlestis omnes alias qualitates sensibiles virtute sua fouet ac continet; licet cùm à puritate sua degenerat, confestim decidat in calorem elementarem, qui calori cœlesti magis propinquus est, atque magis attinet, quàm vlla alia qualitas simplicium corporum; sic lumen cùm à primo degenerat, in albedinem migrat. hinc est, quod interdum pro

materiæ

A materiæ captu calor cœlestis vrat, atque perniciem afferat, cùm tamen sui natura vitam præstet omnibus, omniaque foueat ac conseruet. verùm cùm pro materiæ captu degenerarit, in calorem elementarem migrat, cuius ea propria munera sunt. Hunc calorem asseclam luminis cœlestis, alium à calore elementari, vel ob eam rationem censuerim ego statuendum esse. (omittam nunc interim alia, præteriboque complura dicta philosophorum præstantium in hanc sententiam) quod si secus esset, vtique satis intelligi nō potest quonam pacto calor elementorum, qui intra viscera terræ,& in seminibus est conclusus, constitui posset esse instrumentum cœlestium corporū, ab eisque moueri(omnium etenim mixtorum generationes conseruationis, B causa est calor naturalis, ut Aristoteles inquit in quarto Meteororum libro) nisi ab ipsis itidem tangeretur. mouens nanque proximum & motum simul sunt: quod luculenter Aristoteles testificatur in septimo Physicorum volumine. Tangi autem quî potest? cùm tantopere distent, nisi qualitate quadam, ac virtute à cœlis emanante ac omnia permeante. Lumen uerò tantùm diaphani est actus, opaca non penetrat, ideo assecla luminis alia est virtus omnia penetrans, ac omnia formans. Hunc nos calorem cœlestem dicimus alium ab elementari. Platonici dixêre corpus hoc esse æthereum vehiculum animæ mundi, cæterarumque animarum omnium. cæterùm quoniam corpus nullum cætera corpora penetrare potest, qualitatē quandam esse hanc oportet, quam ponimus, ut artificem motricemque aliarum qualitatum omnium, ac C vt vehiculum quoddam virtutis animæ. Hæc uerò omnia, quæ inesse corpori cœlesti diximus, ac perspicimus, ab anima ei proculdubio insunt. Nam materiam conuenire formæ opus est. Ast animæ cœlorum maximè sunt æternitatis capaces, nullique obnoxiæ mutationi; iccirco corpora etiam sortitæ sunt immortalia, ac immutabilia mutatione, quæ pertineat ad intrinseca. Hæ præterea animæ simplicissimæ sunt, suaque operatione spiritualē quendā circularē motū exprimunt referunt've. Circuli nanque spirituales quidam sunt nexus illi superiorū mentiū: quia & mutuò se intelligunt, ac mutuò se ardent nedum amant, ideo corpora quoq; habent simplicia, circularesque figuræ, circulari quoque motu agitata. insuper hoc lumen, cui calor coniunctus est, nō elemētaris sed cœlestis, effluxus quidā est in cœlestia corpora ab animarū in- D telligibili lumine, atq; ab amore illo, quo ardēt: id enim est lumē in corpore, quod intelligētia in anima, id est calor hic omnia generās ac cōseruans, quod in anima amor. sunt ergo hæc omnia imagines quædā corporeæ proprietatū animæ immaterialiū; quod, ut puto, Boëtius vir doctissimus sentit; cùm inquit de cœli anima, mentemque profundā circuit, ac simili cōuertit imaginē cœlum. Inter cœlos autē supremū obtinet locum, supremamque dignitatē octaua sphæra, quæ innumeris fulgoribus est illustrata, ac motu velocissimō, maximeque vniformi mouetur: diurno inquam ab oriente in occidens. quāuis non me lateat astologos Platone & Aristotele iuniores cōmentos fuisse primò nonā, deinde decimā quoque sphæram, cui diurnū motum attribuerent alium item tardissimum: octauæ uerò sphæræ attribuunt monstruo-

ſum quendam motum titubationis ſeu acceſſus & receſſus. Verùm & in his & in planetarum circulis commenta, ſeu potius figmenta Aſtrologorum à nobis omittantur, ac ſequamur potiores philoſophos, Ariſtotelem videlicet & Platonem. Hunc diurnum motum Plato in Timæo vocat motum ſimilitudinis ſeu vniformitatis: & Ariſtoteles in ſecundo libro de cœlo, à dextro in ſiniſtrum permeantem motum eum eſſe dicit, vtpote qui perfectus ſit, & ad vnitatem accedat, quem motum cæteri quoque planetæ ſequuntur, uel ex natura propria motoris à quo mouentur, uel quatenus motores planetarum formati à prima anima octauæ ſphæræ motrice, motum illius proprium, perfectiſsimum tamen omnium in ſuis ſphæris effingunt. Hic uerò diurnus motus cauſa eſt, quod generatio corruptioque iſtorum inferiorum ſempiterno tempore conſeruetur ac perduret. Poſt octauam ſphæram planetæ ſunt, orbesque eis accommodati, in quibus quoniam ad multitudinem atque ad diſsimilitudinem magis accedunt præter motum diurnum, qui eſt ſimilitudinis, alius quoque ineſt motus, qui diſsimilitudinis à Platone appellatur, & ab Ariſtotele perhibetur eſſe veluti à ſiniſtro in dextrum: dextrum nanque, à quo eſt motus ille, ſiniſtrum eſt vniuerſi: deficit ergo ab eo, quòd eſt ſecundum naturam in vniuerſo, cùm præpoſterè procedat. hic uerò planetarum motus obliquus ſub zodiaco, cauſa eſt, ut generatio ac corruptio euariet: quòd uerò generatio inferiorum quamuis varians, ſemper eundem tenorem ſeruet, à motu diurno eſt. Inter planetas uerò nobiliores ſunt, ſi antiquis philoſophis aſſentiamur, illi qui ſunt ſuperiores elatioresque: inferiores autem ac depreſſiores econtra imperfectiores. cuius rationem afferunt, quoniam continens eſt nobilius contento: contentumque ad continens ſe habet tanquam materia ad formam, & perfectibile ad perfectionem. verumtamen ſi ab effectu ad cauſam intelligendam nobis eſt via, difficile mihi perſuaderi poteſt planetas cæteros ſuperiores eſſe præſtantiores ſole, quem potiſsimum inſpicimus cauſam eſſe harum inferiorum rerum, ab eoque variari anni tempora, cæteraque, quæ hìc inferius aguntur. Cæteri uerò planetæ vel nihil vel inſenſibile quodpiam uidentur afferre. Præterea ſi lux eſt qualitas, quà cœlũ agit, ac defluxus quidam à lumine intelligibili in ipſum corpus cœleſte, id corpus, in quo præſtantior lux eſt, excellentius exiſtimari debet cæteris, quæ non adeò luce decora ſunt, neque adeò luce pollent. At ſolis lux quantum lucem aliorum planetarum præcellat, omnibus præterquam cæcis compertum eſt. Præcipuus ergo ſol erit meo iudicio, cui ſententiæ etiam aſtrologi adſtipulari uidentur; qui inquiunt planetas cæteros dirigi ac temperari à ſole, ac quaſi cooperarios ſolis eſſe: qua de cauſa Venerem Mercuriumque non recedere à ſole niſi parum, ſiue anteceſſerint ſiue ponè fuerint. Lunam uerò agere, prout à ſole illuſtratur: trium præterea ſuperiorum motum planetarum rationem habere ad motum ſolis. Antiquorum uerò philoſophorũ argumentũ non difficile eſt ſoluere: nam recipimus cõtinens perfectius eſſe contento, ſi cætera paria fuerint: at ſi cætera præualeant præponderantque

A rantque, non semper continens absolutè perfectius censendum est esse contento, sicuti in animali cor non est imperfectius membrum alijs, à quibus continetur. At in sole cætera longè prævalet, ut cuiuis exploratissimum est. Sol ergo præstantissimus est, ac perfectissimus planetarum omnium, luna imperfectissima, quæ à sole lumen mutuatur, ac veluti terra cœlestis est, ut inquit Alexander Aphrodiseus. Reliquorum planetarum stellarum've numeros, ac gradus perfectè dignoscere supra humanum captum est. Nam qui perfectè cognoscit aliqua, etiam differentias & gradus eorum sigillatim dignoscit. Nos uerò imperfectè cognoscimus superiora, ac à nobis remotissima entia: quamobrem etiam communia quædam, generalia've non-

B nulla ipsorum cognoscimus, non tamen ualemus minuta quæque attingere. Hactenus ergo de corporibus cœlestibus dixisse sufficiat, nunc accedendum nobis est ad entia generationi, ac corruptioni obnoxia, in quibus iã magna turbatio est, plurimusque tumultus; quoniã ab vnitate atque ab esse maximè recedunt, ac ad multitudinem & non esse accedunt quam proximè, multamque eorum partem habent. Hîc uerò tum entia vicissim contraria, tum contingentia, ac fortuna casusque apparent, seseque nobis offerunt, quæ omnino à superioribus sunt aliena: nam & in supremis mentibus, & in cœlis nihil est contingens, nulla ibi contrarietas, sed summus omnium consensus, nihil fortuitũ, verùm omnia summa, ac certa ratione procedunt. Etenim propinqua sunt ea primo entium, cuius similitudinem referunt; lon

C gissimè uerò distant ab infinitate & contractione non entis; de quo suprà est facta à nobis mentio. econtra in hisce quæ sunt infra cœlum, contingentia est: nam propter contumaciam ac inæquabilitatem, ut ita dicam, materiæ, quæ non enti propinquissima est, ut dicetur infrà, effectus non omnino respondet impressioni ac efficientiæ agentis; quamobrem quamuis cœlorum influxus & impressio ad bonum & ad perfectum sit; tamen, quoniam materia ob imperfectionem contumax, diuersa, atque inæqualis est, effectus minimè respondet impressioni agentis, inde contingentia est. Amplius quoniam præter materiam, in qua effectus recipitur: concurrunt etiam particularia agenda præter cœlum, quæ materialia sunt, & propterea eorum concursus inter se certam causam non habet, ideo multa contin-

D gunt, neque necessario omnia conueniunt. Ratio igitur contingentiæ in inferioribus est ex imperfectione seu à non ente, cui infima hæc entia propinquiora sunt, quàm superiora, eadem de causa vicissim quoque contraria sunt inferiora hæc, quæ infra cœlum esse conspicimus: nam ex contractione entis incipit primo diuersitas, deinde contrarietas, ut superius docuimus. Quoniam ergo in hisce inferioribus ens & bonum ualde cõtracta, coarctataque sunt, iccirco alterum alteri incipiunt non tantum diuersa esse, verùm etiã vicissim contraria; ac ea, quæ in uno ac in bono vniuersali conueniebant, iam inuicem pugnant; quoniam alterius priuatio alteri coniuncta est. hinc corruptiones sunt ac mutuæ generationes. ob eandem causam plurima fortuitò, atque casu eueniunt, quæ nullam habeant causam per se, sed temere fiant, ad

causasque infinitas ac indeterminatas, quæ sunt per accidens causæ, reducuntur. Nam ex infinitate & diuersitate non entis, quæ summopere viget in hoc mundo inferiori multa præter intentionem agentium particularium, & præter intentionem cœlestium corporum nonnulla fiunt: nam cum id quod est, per accidens non sit unum nisi secundum quid, ab agente naturali, quod unum intendit, non potest effectus per accidens intentus esse: ludit ergo in rebus hisce fortuna, ac temeritas ex indeterminatione & inæqualitate non entis: non tamen propterea diffitendum est à superioribus causis, præsertim à prima omnium causa etiam effectus fortuitos contineri, à qua abyssus quoque non entis continetur, eique perspicua est. Quamobrem ea, quæ inordinata sunt suapte natura atque inæqualia; tandem à summo bono, cuius limites transgredi nequeunt, in vnum concentum atque in unum bonum, pulchritudinemque vniuersi nectuntur, ut hisce, quæ non ad partem aliquam, sed totum ordinem uniuersi perspicere queunt, compertissimum est: cuius partes reliquas paucis infra percurremus.

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

NVLLA in rebus hiſce, quæ infra lunam agitantur, ſubſtantia ſimplex eſt, ſed omnis ex duabus partibus B conſtat; quarum alteram dicimus formam, alteram uerò materiam: forma, actus, perfectio, ac propria vniuſcuiuſque rei natura eſt; per quam ſubſtantia conſtituitur, ac per ſe exiſtit, vnde etiam actus ſubſtantialis appellari conſueuit. Materia eſt veluti inchoatio quædam ſubſtantiæ per ſe exiſtentis, de qua tractabitur infra; poſteaquam tractatui de ſubſtantijs completis, ac per ſe exiſtentibus finem impoſuerimus. Duplici uero de cauſa ſubſtantia quæcunque inferior lunæ orbe compoſita eſt, ac nulla ſimplex exiſtit; primò quidem quoniam propinqua non enti cùm ſit, tendit etiam ſuapte natura ad non eſſe: in nihilum uerò ſubſtantiam quampiam redigi, atque funditus interire boni- C tas primi principij, à quo omnia ſunt, non permittit. Iccirco hiſce ſubſtantiis conſtitutum eſt fundamentum, in quo omnia hæc inferiora inchoationem quandam habent, atque cùm his interitus contingit, in id reſoluuntur, nullumque redigitur ad nihilum; quamuis intereat, neque ex omni parte perit. Altera etiam ratio eſt, cur conſtant ex materia omnia ea, quæ ſunt infra lunam. Nam cùm iſta omnia non immediatè, ſtatimque fiant à primo principio, ſed à corporibus cœleſtibus, eorumque mentibus medio motu; neceſſe fuit, aliquod ſubiectum præexiſtere, in quo ſuperiorum corporum agentium impreſſio, ac motus reciperetur. Conſtant ideo omnes hæ ſubſtantiæ ex forma & materia: ac propterea cùm natura, eſſentiaque vniuſcuiuſque rei ſit actus, & forma, natura nulla in his D inferioribus per ſe eſt; ſed vnaquæque contracta eſt ad indiuiduas, ſingulareſque ſubſtantias; quæ tum certo loco, tum definito tempore continentur: omneſque eiuſdem ſunt generis; quoniam in eadem materia conueniunt, à qua genus ſumitur, viciſſimque omnes mutantur tandem in omnes, ac ſic interitu alterius alter inſtauratur, omniſque hic demum tumultus generationis, corruptionis, alterationis ab optimo opifice, in vniuerſi pulcherrimum ordinem temperatur. Paulatim uerò, ac ſenſim natura à ſuperiori genere ad inferius deſcendit, ac media quædam ſemper ſtatuit, quæ vtriuſque quodammodo partem habent. ideo, inter ſubſtantias inferiores homo ſupremum locum obtinet, qui ſuprema ſui parte etiam cœleſtes mentes quadam ratione attingit. huic omnia inferiora deſeruiunt, ac, ut ita

dicam, obtemperant. Eius forma, intellectus inquam, immaterialis est ac immortalis, ut opusculis duobus, quibus respondimus excellentissimo huius ætatis philosopho Petro Pomponatio, præceptori nostro, ostendimus. Sed quoniam humanus intellectus supremi illius luminis statim capax non est ob imbecillitatẽ intelligibilis luminis, quod natura fortius est, nisi prius, veluti solent cæcutientes oculi in rerum sensibilium opacitate, fuerit exercitatus. iccirco corpori, in quo vires sensitiuæ præexcellentes ædificatæ essent, coniunctus fuit, à quibus cognitionem sensibilium rerum nancisceretur, per quam ascenderet ad capiendas immateriales abstractasque formas. sic ergo intellectus humanus imitatur ipsum bonum; in quo sunt omnia, sed eminenti modo ac supra cognoscibilitatem. intellectus autem & mentes bono proximæ, sunt & ipsæ omnia, verum secundum determinatam naturam, & secundum quandam multitudinem, ut superius exposuimus, id est secundum naturam intelligibilem corpus cœleste, quia habet esse ab anima, in qua sunt omnium formæ, & quoniam in ipso est lux, calorque ille non elementaris, sed æthereus, in quo virtute sunt formæ omnium inferiorum, ipsum quoque quodammodo est omnia; intellectus uerò humanus est & ipse omnia, non actu, sed potentia, quia scilicet capax est omnium. Ob excellentiam ac perfectionem hoc habent quædam formæ, ut non tantùm sint id, quod sunt, secundum esse naturale; verumetiam vt possint aliarum naturam & formã induere, ea ratione quòd capaces formarum cæterorum entium secundum esse spirituale. Intellectus igitur humanus inter has'ce formas, quæ actu non sunt id tantum, quod sunt secundum esse naturale sunt, sed potentiam habent, ut fiant etiã alia secundum esse spirituale, primum præcipuumque locum obtinet, quia omnia fieri potest. Post intellectum est anima sensibilis, quæ etiam non contenta finibus essendi, quod à natura sortita est, in alia se transformat: verùm non in omnia, sed sensibilium tantùm formarum, atque accidentalium capax est, multasque differentias, ac species huius animæ comperias; quarum quædam perfectiores existunt, ac quadam ratione ad hominem accedunt; quædam imperfectiores; adeoque imperfectæ aliæ, vt plantis quàm proximæ sint. quemadmodum ex historijs animalium cuilibet potest exploratum esse. Animæ subiectum, corpus est; quod quantum fieri potest, temperiem æqualitatemque cœlestis corporis imitatur. iccirco elementa ad maximam æqualitatem in eo constituendo sunt mixta; ac præterea in eo calorem esse oportet, qui adeò sit temperatus, ut caloris illius, seu teporis cœlestis aptissimum subiectum esse queat; à quo perpetuò in membra terrestria, ac crassiora dispositio quædam huiusce cœlestis qualitatis quodam modo permanet & influat; quæ maximè propinqua est animæ naturæ, ac quæ item nisi perpetuò foueatur à calore illo, confestim euanescit, animæque aptum subiectum corpus illud amplius minimè esse potest. vt ergo corpus, quod est subiectum animæ, sit maximè vnum, id est, capax unius illius cœlestis qualitatis, propterea etiam maximè mixtum est. Post animalia in hac uniuersi scena sunt plantæ, in quibus vestigium quoddam animæ

A nimæ est, augmenti inquam ac nutritionis motus. Mouere namque corpus, in quo est secundum circularem motum, proprium est animæ, quæ circulos illos intelligibiles potissimum imitatur. Hoc uerò præcipuè assequitur corporum cœlestium anima; animalia cætera ipsa quoque suo tamen modo circulari motu mouentur, quoniam non versus vnam tantùm partem, ut inanimata corpora grauia inquam & leuia moueantur; verùm ad omnem loci differentiam ut dextrorsum & sinistrorsum, sursum deorsum, anterius & retro; plantæ autem non queunt locali motu ex se moueri, sed motu augmenti ac nutritionis in omnem loci differentiam sese explicant, superius inquam & inferius, & vndique in latus. Plantarum anima est tantùm id, quod est secundum

B esse naturale, neque est capax aliarum formarum secundum spirituale esse; corpus uerò crassius habent quàm animalia, in quo plurimum sit terrenæ fæcis, calorem tamen etiam ipsæ obtinent, qui instrumentum est animæ cuiusque. in plantis magna est latitudo ac diuersitas; adeo ut quædam uideantur accedere proximè ad naturam animalium: nonnullæ autem sunt, in quibus ambigas an sint radices an metalla. Post plantas inferiorem adhuc in entibus locum tenet mixta inanimata, ut metallorum genera, in quibus quidam putauerunt nullam aliam esse formam, nisi complexionem tantùm ex mixtione elementorum confectam. Ego tamen uerius esse existimauerim in metallis, præter qualitatem illam secundam, complexionem eam videlicet, quæ resultat ex mixtione qualitatum primarum, esse etiam substan

C tialem formam conflatam quodammodo ex formis elementorum: diuersæ namque operationes metallorum, dispares que vires ostendunt formam etiam, ac naturam eorum diuersam esse; parùm tamen in eis forma elucet, elementa uerò mixta sunt in eorum quibusdam secunda ac tertia mixtione: in nonnullis uerò prima quasi mixtione: nam argentum viuum statim videtur ex aqua & terra compactis & commixtis tepore cœlesti conflatum esse, in quo parum fit tum aêris tum ignis. Sulphur autem quædam terræ species censetur esse. duo autem hæc uidentur postmodum materia esse, ex quibus constent cætera metalla: quamuis sulphur, ut perhibent Physici, gerat vicem patris atque agentis, argentum viuum verò sit tanquam materia ac mater. hæc in nonnullis metallis, ut in auro maxima ac perfectissima mixtione

D conflata in unum sunt: etenim in eo metallo pretiosissimo omnium sic partes terreæ continent aqueas; & aqueæ perfundunt terreas, ut nulla vi ignis tum aqueæ euanescere, seu in vaporem diffundi nequeant, tum terreæ ab aqueis destitutæ arescieri. in aliis metallis mixtura est solutior. Eandem formæ rationem comperias in lapidibus & lapillis, quamuis eorum principia non sint argentum viuum ac sulphur; magis namque terream naturam præseferunt: è contra metalla aqueam. Infra huiusmodi mixta inanimata, quæ tamen perfecta mixtione sunt mixta, ea inquam, quæ unum medium ex mixtis elementis tandem referat, sunt imperfecta quædam mixta, in quibus præter complexionem quandam nulla est natura seu forma alia præterquam elementorum, grandines huiusmodi sunt pluuiæ venti ac fulmina. Tandem

in

in ſubſtantijs poſtremum ac infinitum gradum tenent elementa, in quibus E ignis perfectisſimus eſt adeò, ut ipſe ſe habeat ad alia elementa, ſicuti agens ad materiam, in eoque plurimum formæ, & minimum materiæ appareat; Terra maximè omnium craſſa eſt ac feculenta, & quæ maximè uideatur mixtorum omnium materia. Aër ad modum ignis accedit. Aqua uerò terræ proxima eſt. his ſimplicibus corporibus locus quoque à natura tributus eſt, prout perfectio naturæ cuiusque eorum exigebat; infimum locum terra obtinuit, ſupremum ignis. Terra uerò maximè commoda viſa eſt, in qua omnia mixta tam animata quàm inanimata eſſent, ac generarentur, tum ob eam cauſam, quòd in omnibus mixtis terræ plus eſt quàm aliorum elementorum; tum quoniam radij ſtellarum ex omni parte conueniunt in centrum, F in quo vniuntur, ac propterea efficaciores ſunt ad agendum. Plura tradere de harum rerum natura eſt Phyſices diſciplinæ, non autem diuinæ ſcientiæ, quæ de entibus omnibus ea duntaxat ratione tractat, quatenus entia ſunt, id eſt ſecundum habitudinem quam habent ad primum ens, & ſecundum gradum quem ſortita ſunt in entibus. Poſtquam diſſeruimus de ſubſtantijs cuiuſcunque modi ac generis, reſtat ut pauca quædam dicamus de entibus illis, quæ non per ſe ſunt, ac propterea ſubſtantiæ dici nequeunt. huiuſmodi ſunt accidentia ac materia prima. Cæterùm quoniam materia potentia eſt, accidentia actus, licet non ſimpliciter, ſed ſecundum quid ſint actus, de accidentibus pauca prius, poſterius de materia ea perſtringemus, quæ huiuſce negotij fuerint. Accidens neque eſt, neque dicitur ens: quoniam ipſum ſit, G ſed quoniam alicuius entis eſt: quamobrem egregiè dicit Ariſtoteles in ſeptimo primæ philoſophiæ, melius ac verius dici album, ſeu magnum eſſe quàm albedinem eſſe, aut magnitudinem: incompletum namque ens accidens eſt, & iccirco per ſe eſſe non poteſt, nec etiam per ſe perfectè intelligi quit, ſed in eius ratione neceſſe eſt ſubiectum apparere: accidentium uerò nonnulla magis attinent ad formam, nonnulla magis ad materiam. affinis materiæ eſt quantitas, qualitas uerò formæ; ideoque inſtrumenta quædam actionis ſunt qualitates, quantitas autem actiuum principium minimè eſt, quoniam formæ eſt agere, materiæ uerò pati. hac etiam de cauſa quantitas ex ſui natura indeterminata eſt, habet autem terminum à forma, atque ut infrà docebimus, materia per quantitatem fit apta ad recipiendum impresſio- H nem agentis; qualitas uerò ad formam pertinet: qua de re eſt, ut modò dixi, principium actiuum, formæ namque eſt agere. Infima qualitatis ſpecies eſt ea, quæ longè abeſt à principio agendi, ac maximè accedit ad quantitatem: huiuſmodi eſt forma ac figura, quam ſolent philoſophi appellare qualitatem circa quantitatem; licet enim in motu locali figura reddat ſubiectum, in quo eſt, magis minus've aptum ad motum: non tamen propterea eſt principium actiuum localis motus, quod in quarto libro de cœlo pulcherrimè Ariſtoteles oſtendit. Eſt præter hanc qualitatis ſpeciem naturalis potentia, quæ agendi ſeu patiendi principium eſt, pasſionem nunc eam dico, quæ ad perfectionem pertineat, nam potentia ad perpetiendum id, quod corruptio-

nem

A nem afferat, impotentia naturalis non potentia censenda est. habitus uerò, seu dispositio est potentiæ naturalis, perfectio autem impotentiæ naturalis accidens, si prauus fuerit habitus ac potentiæ naturalis deprauatio; passibiles autem qualitates non tantùm actionis, sed etiam alterationis principium sunt; quæ peculiari quadam ratione solet actio nominari, ac secundum eam passio propria est. Verùm de his magis est physicæ disciplinæ tractare, quàm primæ philosophiæ. Reliqua accidentium genera ab hisce re nequaquam distincta sunt, sed ratione ac modo nostro intelligendi: eadem namque res, quæ est albedo, est item similitudo, prout est alteri albedini una cum specie tum gradu; item eadem dissimilitudo est, prout à nigredine diuersa est; eadem

B dem quoque quatenus fit atque est, ab agente actio est; ac prout recipitur in quopiam patiente, passionis rationem habet; sic, ubi nihil aliud est quàm superficies, prout locatum continet ac denominat. sic tempus est, quando, ut ea, quæ in tempore sunt, ambit ac denominat. de situ atque habitu eadem ferme est ratio. hisce autem generibus omnibus imperfectio annexa est, corruptibilibus uerò insuper priuatio. Quamobrem tria quoque horum accidentium principia esse ab Aristotele dicuntur, subiectum scilicet in quo existunt ac fiunt, forma quæ sunt, ac priuatio semper formæ annexa. materia prima reliqua est, quæ ultimum in entibus locum sortita est, ac iuxta non ens collocata, adeò ut multi, in quibus Platonici, eam non ens esse dixerint, ut superius à nobis expositum est. Hæc nullum habet entitatis & substantiæ mo

C dum, nisi potentiæ. Est namque potentia substantiæ, ac si dixeris inchoatio quædam substantiæ; hoc tamen quod est, in potētia actu obtinet; sicuti enim non est aliqua multitudo, quæ omnino careat vnitate, neque contingens vllum, in quo non sit necessitas aliqua, ita nulla potentia nedum esse, sed neque intelligi potest; quæ omnem rationem actus excludat. est ergo materia actu in potentia, hac nonnulli pronunciauêre eandem esse quantitati, ita ut materia nihil aliud sit, quàm quantitas sensibilibus qualitatibus priuata. eiusmodi antiqui posuêre esse vacuum. Cæterum aliter mihi uidetur sentiendum esse: nam quantitas est per se sensibilis, materia uerò, quoniam pars substantiæ est, non potest esse per se sensibilis. Amplius quoniam potentia distinguitur per actus ac perfectiones proprias, actus uerò materiæ est forma sub-

D stantialis, figura uerò siue terminus est actus quantitatis: Efficitur ex his materiam non esse quantitatem. idem etiam uidetur sentire Aristoteles, qui in septimo Metaphysices inquit, materiam primam non esse, neque quid, neque quale, neque quantum, sed omnia hæc in potentia. Ex his tamen ambigere quispiam possit, si materia non sit quantitas, ac omne, quod in certo loco constituitur, sit quantum: neque enim in diuisibili loco aliquo constitui potest, quod non sit quantum, in indiuisibili uerò situ id quod est, puncti instar habet. Punctum autem omne terminus est quantitatis continuæ. Ecce ergo effectum, materiam primam si non sit quantitas per se non esse in certo loco; omne uerò huiusmodi uidetur abstractum esse, atque existere supra locum & tempus. Effecimus ergo materiam primam secundum sui

naturam

naturam abstractam à materia. soluenda est adducta quæstio, ac dicendum materiam primam secundum naturam suam non esse in certo loco; hoc nāque habet à quantitate, ut ratio ostendit; neque tamen propterea concedimus materiam esse supra locum, ut abstracta esse queat; sed dicimus materiam suapte natura esse infra locum & tempus, vtpote quæ sit propè non ens; quod superius ostendimus eiusmodi esse, ut infra locum & tempus sit. Primoque materia eleuatur à quantitate, per quam certum locum adipiscitur, in quo constituta impressionem ab agente recipere potest. Non enim agens ad eam demitti ualeret, nisi prius erecta esset à quantitate ad certum locum. Hactenus de materia, ne fines huius scientiæ egredi uideamur. Itaque perfectus est uniuersi, ac totius entis ordo; in quo nihil relictum uideri potest à primo entium vsque ad extremam non entis abyssum. Verùm quoniam omnis substantia secundum id quod est, emanat à primo ente, ac versus non ens tendit; nimirum necesse est, si vnumquodque pro suo captu perfectum futurum sit, ut etiam vnicuique à natura inditæ sint vires, quibus rursus conuertatur ad ens, à quo est. Hac namque ratione efficitur circulus solidus, atque perfectus. Nam processus cuiusque rei ab ente est, veluti linea quædam recta, quæ imperfecta existit in sui natura; ideoque si perfecta futura sit, necesse est, ut in circulum flectatur. Vnumquodque igitur vires quasdam proprias habet, quibus operationem pro sui natura promit, qua maximè Deum æmulatur, atque attingit. Nonnullæ uerò perfectius hoc assequuntur, ac interiorem quendam circulum peragunt ualde propinquum entis centro immobili: quædam uerò exteriorem, ac longius à centro distantem circulum. Imperfectissima uerò reflexam quandam lineam æmulantur, quæ ad perfectionem circuli minimè peruenit. ac iccirco sententia Dionysij in libro de cœlesti Hierarchia non temere à philosopho est reijcienda, ubi inquit in natura cœlestium mentium esse substantiam, virtutem & operationem. Nam cum substantia à primo ente procedat, non uidetur commodè reflexio fieri posse, nisi in substantia sit virtus, per quam promatur operatio; operatione autem, quæ est postremus actus, attingat vnumquodque entium primum omnium principium, à quo est, prout est vniuscuiusque earum captus, inferiora uerò entia ob imperfectionem multam adiunctam eorum naturæ, sæpenumero deficiunt ab operatione ac functione ea, quæ alioqui sibi natura deberetur, constant enim ex materia, ac propterea degenerant ad superiora, in quibus plus est unitatis: è contra multitudinis, diuersitatis atque imperfectionis minus: nequaquam deficiunt ab operatione ea, quæ conueniat eorum naturæ. Satis hactenus disseruimus de entibus, quæ natura constant, quatenus entia sunt: reliquum est, ut pauca quædam perstringamus, de quod quid est esse rerum, cæterisque vniuersalibus, quæ de pluribus dicuntur, ac præterea de entibus rationis, figmentisque animi. Platonici existimasse uidentur, eo modo res existere, quo ab intellectu concipiuntur; quamobrem cùm intellectus concipiat species à singularibus abstractas, sic etiam censuêre ideas substantias quasdam esse abstractas ab indiuiduis omnibus

A nibus, quæ ſingularium horum, quæ ſenſu percipiuntur, ſpecies ſint, ac de eis prædicantur. Hanc Platonis ſententiam Ariſtoteles pluribus in locis reprehendit, ſed præcipuè in ſeptimo libro primæ philoſophiæ, multasque affert rationes, quarum non ignarus uidetur fuiſſe Plato, cum earum complures recitet in Parmenide. Sed proculdubio fieri non poſſe iure quicunque arbitrabitur, ut una quædam ſubſtantia per ſe exiſtens prædicetur de pluribus ſubſtantiis diſtinctis numero, ea prædicatione, qua hoc dicitur eſſe hoc, ſicuti Socrates homo, ac item Plato homo. Iccirco exiſtimauerim ego Platonem poſuiſſe Idæas eſſe rationes rerum inferiorum, quæ ſunt in primo intellectu, quem etiam appellat mundum intelligibilem, ac cauſam exemplarem
B conſtituit, quemadmodum ſupra pluribus oſtendi, ac intellectum noſtrum à ſenſu ac phantaſmatibus inferiorum ſenſibilium excitari, ut ad rationes rerum conuertatur, quæ ſunt in ſuperioribus intellectibus. Quam ſententiam Auicenna ſecutus eſt, verùm Ariſtoteles cenſuit intellectionem vniuerſalium, ac ipſius quicquid eſt fieri per abſtractionem à ſenſibilibus virtute intellectus agentis. Sed iam quaſi à propoſito digreſſi uidemur. Quod quid eſt ergo, ac ſpecies rerum inferiorum ſingularium non habent eſſe extra intellectum eo modo, quo ab intellectu concipiuntur, ſed præter mentem ſingularia ſunt, non abſtracta à ſingularibus vniuerſalia, nec tamen ob id figmenta quædam ſunt, aut entia rationis, quoniam mentis conceptus huiuſmodi originem habet ab ipſa re. Vnaquæque enim ſubſtantia materialis
C compoſita eſt ex forma atque materia. forma omnis ſuapte natura non eſt determinata ad certum locum & tempus; ſed forma hanc definitionem loci & temporis habet à materia, à qua in eſſe dependet propter imperfectionem ſuam. Si quis ergo conceperit mente compoſitum ſecundum modum formæ abſtrahendo à materia, id eſt non concipiendo modum, quem ex natura materiæ compoſitum ac forma habet, concipiet vtique ſpeciem vniuerſalem ab indiuiduis abſtractam: nec ideo mendacium vllum eſt, quoniam hoc fit ſimplici operatione intellectus, non compoſitione aut diuiſione, neque enim mentitur viſus, ſi in lacte concipiat albedinem non concipiendo dulcedinem. Forma ergo eſt principium vniuerſalis, ſicut materia ſingularium: ſic ergo in quod quid eſt, ac in vniuerſali id quod intelligitur,
D eſt in re ut homo, equus, aſinus: modus uerò eſt ab intellectu, qui tamen originem ducit à re, id eſt à natura formæ. Poſt conceptiones rerum iſtiuſmodi ab intellectu nobis ſeſe offerunt entia rationis, de quibus eſt negotium logicum; Genus inquam, ſpecies, differentia, prædicatum, ſubiectum, ac huiuſmodi alia, quæ ſunt habitudines quædam rerum inter ſe, non ſecundum eſſe naturale in quo exiſtunt, ſed ſecundum eſſe intelligibile, quo à mente concipiuntur. Poſtremum locum habent ea, quæ intellectus per ſe confingit ex ſpeciebus ac intellectibus natura conſtantium rerum, quarum quædam artificio exprimit, ac promit in exteriorem materiam, ut nauis formam, aut domus, aliorumque huiuſmodi, quæ ab arte efficiuntur: quædam uerò pura figmenta ſunt, quæ neque natura eſſe queunt, neque vlla arte effici, ut Centauri

tauri ac Chimeræ ſpecies. Nobis hæc delibaſſe ſufficiat ex fontibus primæ E philoſophiæ, ac de toto entis genere, ac de non ente quædam dixiſſe, quæ fortaſſe & Pythagorici & aliorum priſcorum plerique ſenſiſſe uidentur, præterquam quod naturam quandam poſuerunt non entis, quæ nulla eſt; ac ſecuti ipſi quoque uidentur intellectum noſtrum, qui non ens, cæteraque illi proxima apprehendit modo altiori, quàm is ſit quo re vera ſunt. Alij doctiores ac minus occupati ciuilibus negotijs rem perficiant: Noſtrum namque inſtitutum fuit, vt potius alijs præſcriberemus, quonam pacto diſciplinarum omnium facilè princeps philoſophia, ſcilicet hæc prima, ſeu ſapientiam appellare malueris, tractari debeat; quàm ut noſtro labore id fieret, cui impares nos eſſe ſentimus; maiuſque otium F poſcit, quàm nobis inter tot bellorum procellas, atque publicas occupationes, hinc indeque occurſantes in hoc legationis munere, quo fungimur, præſtari poſſit.

FINIS.

DE IMMORTALITATE ANIMAE ADVERSVS PETRVM POMPONATIVM.

DE IMMORTALITATE ANIMAE.

LIBER PRIMVS.

ADHIBVI excellentisſime vir ferè ab ineunte ætate, te præceptore atque duce, Philoſophiæ ſtudijs operam; quamuisque parùm, vel potius nihil in eis profeciſſe me ſentiam, mihi tamen ipſe non defui, quin ea vterer diligentia, quam vires noſtræ præſtare poterant. Verùm cùm in pleriſque omnibus philoſophiæ quæſtionibus id ferè præſtiterim, nulla tamen in re tam diu moratus ſum, tantamque diligentiam adhibui, quantam in quæſtione de animi humani immortalitate mihi C ipſi explicanda. Ea namque mihi quæſtio huiuſmodi viſa eſt, vt ab eius explicatione totius humanæ vitæ ratio ſumi debeat. Maximè namque diuerſam putabam viuendi rationem fore, ſi mortalis anima ſtatuatur, ab ea, quæ immortali naturæ debetur. Quo effectum eſt, ut multis annis quotidie ferè mecum ipſe hanc quæſtionem tractarim, diutiusque in eius rei conſideratione moratus ſim. Cæterùm cùm Patauij eſſem, quo in gymnaſio totius Italiæ celeberrimo Auerrois commentatoris nomen, atque auctoritas plurimum poterat, omnesque eius auctoris poſitionibus aſſentiebantur, easque velut oracula quædam cernui excipiebant. Plurimùm, ut noſti, celebris erat apud omnes eius de vnitate intellectus poſitio, ideò ut qui aliter ſentirent, neque peripatetici, neque philoſophi nomine digni puta- D rentur. Ego uerò (ingenuè fatebor) quamquam aliis omnibus magni nominis philoſophis palàm contradicere verebar, nunquam tamen mihi perſuadere potui, id Auerrois commentum verum eſſe, atque rationi conſentaneum; Ariſtotelisque ſententiæ conueniens; illis quoque, qui arbitrantur animos immortales eſſe ac multos, minimè aſſentiendum putabam. Cum propter multas rationes, quæ poſitionem eam mihi refellere videbantur, tum etiam quòd nulla mihi uidebatur ratio efficax eſſe ad efficiendam de animi immortalitate ſciéntiam. Quare Alexandri Aphrodiſei ſententiam omnibus alijs præferendam exiſtimabam, licet multis Ariſtotelis dictis non planè conſentientem. Interim tamen animum meum laceſſebat quam plurimorum excellentisſimorum auctoritas, quos friuolis qui-

busdam argumentationibus manus dedisse, ac tam leuiter tantam rem asseuerasse, incredibile certè sano homini uideri posset. In hac dubitatione constitutus cœpi animo mecum vtrorumque rationes perpendere, penitusque eas perscrutari. Nonnullas rationes perspiciebam eorum, qui immortalem animum affirmant, quas nõ satis intelligebam. Econtra, eorum, qui asserunt animum mortalem, mixtam omnium rationem existimabam, quod cùm nulla afferri posset demonstratio ad immortalitatem comprobandam, nullique assentiendum sit viro philosopho, quod neque per se sit notum, neque efficaci ratione comprobatum, concludendum apud philosophos uideretur animum non esse immortalem, sed mortalem. Tum ego mecum, cur non fieri potest, inquam, cùm hi negent animum esse immortalem, quia nullam ad hoc comprobandum argumentationẽ inspiciant efficacem: econtra illi asserant esse animum immortalem, idque certis rationibus comprobari asseuerent, ut priores illos licet excellentes viros ratione istorum aufugerint, easque non rectè perceperint; quo factum sit, ut negarint animæ immortalitatẽ. Posterioribus uerò istis, cùm asserant se id inspicere certis rationibus, cur nõ potius adhibenda sit fides. Pari namque ratione iudicandi vteremur, si duo perspicacis admodum visus, cùm in longinquum locum aliquem aciem intendissent; alter uerò assereret, eo in loco hominem esse, se namque eum videre: alter uerò negaret ibi hominem esse, quoniam nihil à se eo in loco videretur: magis certè adhibemus fidem illi qui asserit, quàm illi qui negat: fieri namque facilius posse iudicaremus, ut posterior hic, cùm imbecillioris sit visus, non attingat ad illud inspiciendum, quàm quod sanæ mentis vir perspicacisque visus non videat id, quod se uidere affirmat. Hac ego ratione ductus mecum sæpius repetebam argumentationes eas, quibus excellentes illi philosophi demonstrasse se putabant animi immortalitatem; cumque id sedulò facerem, tota re diligentius perspecta, in eam tandem deueni sententiam, quam paulò post pluribus explicabimus. A qua excellentissime præceptor cùm pulcherrima, luculentissimaque illa tua de animi immortalitate disputatio, quam mihi pro tua humanitate proximis hisce diebus miseras, nonnullis in locis discrepet; rem mihi maximè vtilem facturum me arbitratus sum, si, quid mihi de animi immortalitate sentiẽdum esse uideretur, quibusque in locis libelli tui dubitarem, tibi per literas significarem. Hac enim ratione rem tibi gratissimam, simulque mihi non inutilem facturum putaui. Nam pro ea qua me semper beneuolentia prosecutus es, si quid rectè à nobis dicetur, id tu tanquam tuum agnosces: quicquid enim illud erit, tibi acceptum referimus. Si qua uerò in re errauero, noui te humanissimè ac diligentissimè discipuli tui errores castigaturum. Quo fit, ut omnem hanc nostram lucubrationem tibi in voluptatem non mediocrem, mihi uerò in maximam vtilitatem concessuram putem. Nec est, quod in nostro hoc libello vllum dicendi nitorem requiras, cùm in eam rem contulerim ingentem operam, ut quàm maximè me accommodarem stylo huic Parisiensi, quo uideo Latinos omnes Peripateticos vsos esse: rem itaque aggrediar.

DE

A DE animi humani immortalitate scientiam censeo ego ratione naturali haberi posse, atque ex Aristotelis dictis colligi: Verùm multa, quæ ad animi immortalitatem consequuntur, illique sunt annexa, naturali ratione perfectè percipi non posse existimo, licet nonnullis coniecturis naturalibus uti possimus in illis explicandis, quæ fidem potius faciunt, quàm ueram scientiam pariant. Exempli causa, Si anima immortalis sit, quænam sit eius dispositio post mortem, & an ante corpus illud fuerit, cuius est anima, necne. puto ego rationem naturalem minimè sufficere, ad horum inuestigationem, licet nonnullis coniecturis uti possimus ad huiuscemodi quæstiones explicandas. Quo fit, ut sano homini credendum putem, cùm in re tam necessaria

B defectum humanæ rationis agnouerit, diuinitus aliqua fuisse hominibus reuelata, ex quibus ea cognoscere possint, in quibus cognoscendis naturale intellectus lumen deficiebat. Duo uerò, quemadmodum puto ego, de intellectu humano naturalis efficacissimè ostendit. Horum alterum est, quòd intellectus humanus vnicus in omnibus hominibus esse non potest, ut putauit Auerroës. Alterum uerò, quòd anima hominis simpliciter sit immortalis, licet deficiat ab intelligentiarum immortalitate. Neque arbitror in duobus his Aristotelem dubitasse vllo pacto: In aliis uerò, ad quæ diximus rationem naturalem non pertingere nisi per coniecturas, censeo Aristotelem valdè ambiguum fuisse. Verùm quoniam scientia non ex auctoritate, sed ex demonstratione procedit: (nam si quis Aristotelis uel alicuius alterius au-

C ctoritati innixus, alicui quantumcunque veræ conclusioni consenserit, veram eum opinionem habere, scientiam uerò minimè dicimus) Iccirco ab auctoritatibus nunc nobis abstinendum duco, sed solis rationibus, quibus tamen Philosophi veteres vsi fuerunt, insistendum. Postmodum uerò, quidnam de duabus conclusionibus illis, quas ratione naturali probari posse censemus, Aristoteles senserit, ex eius viri dictis hinc inde colligemus. Prima conclusio, quòd intellectus scilicet non sit vnicus, quemadmodum existimauit Auerroës, ea ratione, quam tangit etiam excellentia tua, efficacissimè probari puto. Nam intellectus ille vnicus, vel est forma dans esse substantiale singulis hominibus, uel non. Si dicatur quod non, cum intellectio sit actio immanens in intellectu, sicuti visio est actio immanens in oculo: in-

D tellectus uerò non sit in nobis, vtique neque intellectio, neque operationes illæ quæ sequuntur intellectionem, ut uoluntas & electio, vllo pacto pertinebunt ad nos: neque possumus recurrere ad phantasmata existentia in nobis, quia in phantasmatibus non est intellectio, sed phantasmata mouent intellectum ad intellectionem, sicut color mouet visum ad visionem. Si uerò dicatur, quod intellectus ille vnicus sit forma dans esse homini, quemadmodum sanus quisque dicit, tunc sequitur, quod omnium hominum sit vnum esse secundum numerum, immò quod Socrates sit ille, qui est Plato, quod omni impossibili impossibilius est. Consequentia probatur, quia cùm esse insequatur formam substantialem, unam formam numero insequitur unum esse: quo efficitur, ut omnium hominum sit unũ esse numero: deinde

cùm compositum quodque maximè sit principalis compositi pars, & præcipuè cùm ab ea omnes aliæ in esse dependent, sequitur quod Socrates maximè sit intellectus, qui est eius forma, ad quam sequitur esse in toto Socrate, & præsertim cùm sit forma per se subsistens apud Auerroëm, Socrates ergo maximè est intellectus ille vnicus. Idem dicemus de Platone ac Cicerone. Sequitur ergo omnes homines esse eundem hominem, quo quid stolidius concedi possit non video. Sunt præter hanc etiam aliæ rationes: sed hanc puto ego omnium validissimam, & eam quæ nullo pacto ea ratione, quæ est interius, cuius interest cognoscere, ac assentiri principis demonstrationis; sicut dicit Aristoteles, infringi possit. Secundam uerò conclusionem, in qua non penitus idem sentio cum excellentia tua, ostendemus, si prius nonnulla, ex quibus huiusce rei probatio omnis pendet, perstringemus. Ens quod neque per accidens est, neque veritatem propositionis significat, à philosophis diuisum est in substantiam & accidens. Differt uerò ab accidente substantia, quòd substantia per se subsistit, & per se est. Accidentis uerò esse est in alio esse. Deinde cùm ad considerationem substantiæ conuersi philosophi fuissent; multasque substantias uiderent generationi atque corruptioni obnoxias esse; ratione coacti dissoluerunt substantiam per se subsistentem in duas naturas, quarum alteram appellarunt formam alteram uerò materiam. Harum deinde diuersitatem inter se contemplati sunt, ac materiam, quia subiectum generationis est, diuersasque formas substantiales recipit, appellarunt potentiam in genere substantiæ, scilicet inchoationem quandam per se incompletam illius substantiæ, quæ per se existit: formam uerò dixerunt esse actum, seu complementum substantiæ per se subsistentis; & cùm pro tanto vnumquodque verè sit, pro quanto est in actu, pronunciarunt quod formam substantialem insequitur esse substantiale. Verùm cùm omnium ferè substantiarum generabilium operationes contemplati essent materiam non transcendere; formas seu actus huiusmodi substantiarum appellarunt formas materiales, tanquam eas, quæ non sint per se in actu, neque habeant esse per se completum. Ex quibus concluserunt, quod esse substantiale, quod facit per se esse, licet sequatur formam veluti principium quoddam, non tamen est in forma tanquam in subiecto primo, quia forma per se non est, sed existit in composito ex materia & forma. Hoc enim per se existit, & per se est. Cùm uerò operari præsupponat esse illud, verè operabitur quod uerè est. Sed cùm formæ huiusmodi non sint, ut diximus, sed compositum sit, illud, quod per se est: dixerunt nullo pacto formam operari, aut agere, siue moueri, aut corrumpi, aut generari. Sed composito deberi hæc omnia, & compositum esse illud quod ageret, moueretur, ac corrumperetur. Cùm uerò compositum constitutum sit ex materia & forma, existimarunt quod in operatione ea, quæ est propria speciei alicuius, quam compositum operatur, concurrant & materia & forma, ex quibus compositum constitutum est. Verùm diuersimodè: nam formam dixerunt esse principium actionis illius, materiam verò esse veluti organum quoddam operationis; ex quibus

concluserunt,

A concluſerunt omnem formam materialem eſſe virtutem organicam large extendendo nomen organici (propriè namque loquendo organicum corpus eſt, quod habet diuerſitatem in partibus, quale eſt corpus, quod eſt ſubiectum animæ) deinde de huiuſmodi forma materiali dixerunt, quod cum per ſe non ſit, ſed indigeat materia, tanquam ſuſtentaculo quodam in quo ſit, quod materia eſt cauſa in eſſendo talis formæ. Suſtentat namque ipſam. Cum autem affectiones cauſæ in eſſendo, illius inquam cauſæ, quæ & ipſa non per ſe eſt, pertingant ad illud, cuius eſt cauſa: affectiones vtique materiæ pertingent ad ipſam formam: quare cùm materia ſecundum ſe ſit diuiſibilis, talis etiam forma erit diuiſibilis, & extenſa ad extenſionem ſubiecti;
B & cùm materia ſit limitata ad certum locum, & tempus, talis etiam forma limitata erit, & comprehenſa à certo loco ac tempore: non enim aliter fieri poteſt; cum huiuſmodi forma non ſit in actu, neque per ſe ſit, ſed ſit tantùm actus quo compoſitum eſt, indigeatque in eſſendo materia ſibi intrinſeca, à qua dependet velut à ſuſtentaculo in ſuo eſſe. Ex his ergo breuiter colligamus, quod formæ materialis conditiones, quia non eſt in actu, ſed eſt tantùm actus, ſunt hæ. non eſſe illud quod operatur, ſed eſſe principium operationis organo indigens, atque eſſe formam limitatam & extenſam ad limitationem & extenſionem ſubiecti, à quo dependet tanquam ab intrinſeco quodam ſuſtentaculo in eſſendo. His hactenus declaratis præterea addamus Philoſophos ratione ſumpta non à generatione & corruptione, ſed
C à motu & operatione, cuius principium eſt forma; deueniſſe ad cognitionem formarum alterius cuiuſdam generis. Nam cùm vidiſſent ſubſtantias naturales moueri; has quidem viderunt moueri ab alio, veluti à principio; Illa uerò uiderunt moueri ex ſe. Mouentur ab alio omnia, quæ violenter mouentur, & omnia quæ inanimata ſunt: nam in motu toto naturali de potentia accidentali mouentur à remouente prohibens: de potētia uerò eſſentiali mouentur à generante: quare cùm non ſit in infinitum procedere in mouentibus & motis, ab his, quæ ab alio mouentur, neceſſe eſt peruenire ad motum aliquid ex ſe: Huiuſmodi uerò ſunt animata, ut manifeſtum eſt. Hæc autem mota ex ſe, quæ animata ſunt, ſimplicia eſſe non poſſunt; nam nihil ſe ipſum promouet. Idem namque eſſet in potentia & in actu reſpectu eiuſdem, quod
D contradictionem claudit. Sed diuiduntur in duo principia, ex quibus componuntur, per quorum alterum mouent, per alterum uerò mouētur. Verùm cū mota ex ſe, quæ hîc infra orbem lunæ uidemus, generentur & corrumpantur, ſicque in infinitum procedant: nullum ipſorum ſigillatim, neque omnia ſimul poſſunt eſſe cauſa continuæ huius ſucceſsionis & infinitæ; quia in omni eſſentiali cauſarum ordine, ubi primum non agit, neque media agere poſſunt; at in infinito non eſt primum: quamobrem neceſſe eſt, ut omnia hæc mota ex ſe generabilia contineantur ab aliquo moto ex ſe æterno, ſiue unum ſit, ſiue plura. Hoc uerò motum ex ſe æternum diſtinguetur etiam ipſum, ſicuti alia mota ex ſe, in duo principia, quorum alterum eſt mouens & alterum motum. Verùm mouens principium per tempus infinitum non

poteſt

potest esse virtus materialis, quia omnis virtus huiusmodi per materiam intrinsecam, à qua in essendo dependet, est terminata, ut superius diximus, quare sequitur, quod non est virtus, aut forma in materia, sed est virtus abstracta, per se existens in actu, neque in suo esse indigens materia, à qua substentetur. Ex quibus omnibus colligitur, quod per viam motus philosophi deuenerũt in cognitionem alicuius generis formarum, quæ perficiunt & actuant, ut ita dicam, materiam & sunt actus: cùm hoc tamen quod à materia in esse non dependent, & sunt in actu per se, ita quod esse, per quod ipsæ subsistunt, communicant materiæ actuando & perficiendo ipsam, in qua re differunt à formis materialibus, quia ipsæ non sunt per esse, quod eas insequitur; Sed sunt principium, per quod compositum est. Huiusmodi uerò immateriales formæ cum hoc quod sunt principium, per quod materia est actuando ipsam, ipsæ etiam per se sunt. Neque affectiones materiæ pertingunt ad tales formas, quia in essendo non dependent à materia, sicuti formæ materiales dependent; quo fit, ut tales formæ non sint diuisibiles aut extensæ ad extensionem materiæ, neque limitentur ad certum locum & tempus, à quo comprehendantur, immò sunt supra locum & tempus, in suisque operationibus intrinsecis non indigent organo corporeo: quia cum operatio insequatur esse: Istæ uerò formæ per se sint, absque materia in suo esse intrinseca: iccirco per se etiam absque organo intrinsecas operationes exercent, hæque formæ sunt simpliciter immortales, ut paulò post declarabimus; Materiales verò formæ sunt mortales, ut certis argumentis probabimus. Nunc illud declaremus ex sententia Aristotelis, (quod an uerum sit, Theologis iudicandum relinquimus) quod formæ dantes esse corporibus cœlestibus sunt huiusmodi; id est sunt immateriales formæ. Hoc quidem ex his, quæ supra dixi, satis perspicuum esse potest, quia corpus cœleste est illud primum motum ex se, ad quod est deueniendum: motum uerò ex se est illud, in quo principium actiuum motus est intrinsecum mobili: quo fit, ut principium actiuum motus cœlestis sit intrinsecum corpori cœlesti; quod fieri non potest, nisi det ei corpori esse: Omnis enim forma substãtialis intrinseca alicui materiæ esse non potest, nisi illi tribuat esse. Præterea si cœlum moueretur ab intrinseco, uel ergo pulsu, uel tractu, uel vertigine moueretur, quod esse non potest: quia omnes hi motus sunt violenti: tum etiam quia vertigo, quæ motui cœlesti maximè accommodari posset, est motus compositus, cœlum uerò mouetur motu simplici. Amplius si cœlum sit per se subsistens absque intelligẽtia, cùm omne quod est actu, vel sit actus, vel habeat actum; Cœlum uerò non possit esse actus, vt manifestum est. ergo habebit actum, id est formam substantialem præter intelligentiam: cùm uerò natura, id est forma corporis simplicis, sit principium actiuum motus simplicis, hæc vtique forma erit principium actiuum motus simplicis; non recti, ergo circularis. Is uerò motus est infinitus; & virtus materialis nõ potest mouere tempore infinito. Quare sequitur talem virtutem esse immaterialem & intelligentiam. Concludamus ergo quoniam motus cœli est motus simplex naturalis illi corpori,

A pori,principiũ illius motus est forma substãtialis, quæ est natura illius corporis:at quoniam est infinitus, sequitur eam formam esse immaterialem & per se subsistentem. Adducerem nunc multos Aristotelis locos, ex quibus hoc manifestè colligitur. Quin etiam B. Augustinus in libris de ciuitate Dei ab hac positione non est alienus,quod uidelicet angeli sint animæ corporum cœlestium. Verùm nolo ab instituto discedere, atque alicuius auctoritati inniti, præsertim cùm tu id fatearis. Quorsum hæc tanta? ad hoc inquam, ne alicui uideatur impossibile aliquem esse actum seu formam perficientem aliquam materiam, quæ sit hoc aliquid, & quæ sit per se subsistens. Nam quamuis forma huiusmodi sit in actu & per se perfecta:est tamen actus.Quã-
B obrem perficere,& ut crassius loquar in re difficili,actuare potest. A D.Thoma uerò, qui aliter sentit, hoc non negatur, quia repugnet actui per se subsistenti actuare. Sed quia materia ordinatur ad formam, & ad utilitatem formæ referri debet,quod non est in intelligentijs apud ipsum. Verùm si in alicuius formæ per se subsistentis vtilitatem cedere posset aliqua materia,per se subsistere nullum impedimentum afferret, quin ea forma actus esset materiæ illius. His autem positis reuertamur ad probandum id, quod superius non probatum dimisimus. Hoc autem est,quod formæ materiales sint mortales. Formæ uerò immateriales sunt immortales & incorruptibiles:hoc uerò sic ostenditur. Omne quod corrumpitur, per se corrumpitur,uel per accidens:per se corrumpitur id, quod per se est, quando amittit ac perdit actũ,
C per quem est. Per accidens uerò corrumpitur actus ille, qui est in ente per se, non tamen ipse est per se impossibile,namque est aliquod esse,quin uel per se sit, uel sit in aliquo per se ente. Omne autem compositum ex materia & forma materiali, cum forma ea non sit in materia illa nisi disposita qualitatibus habentibus contrarium; corruptis dispositionibus illis à contrario, actum suum amittere potest, quare & esse quod insequitur actum; ex quo sequitur, quod corruptibile sit. Forma uerò illa seu actus, cùm amplius non sit in ente per se, ipse uerò per se non sit, desinit etiam ipse esse; sicque mortalis est. Quamobrem dicit Aristoteles de formis, quæ sunt & non sunt absque generatione & corruptione ipsarum. Ex his ergo manifestum est, quod omnis forma materialis est mortalis. Probemus modò,quod forma immaterialis,
D quæ per se est, est simpliciter immortalis. Nullum Ens in actu, quod amittere non possit actum, per quem est, deduci potest ad non esse;quoniam esse, actum insequitur. Sed huiusmodi formæ, quæ sunt per se in actu, non possunt amittere actum, per quem sunt; ergo sunt simpliciter incorruptibiles & immortales. Maior est manifesta, ut dixi, nihil enim potest perdere esse, quod non perdit actum, per quem est; Minor probatur, quia istæ formæ sibi ipsis sunt actus: nihil autem se ipsum perdere potest: quare sequitur absque dubio, quod formæ immateriales, quia sunt in actu,& sunt actus sibi ipsis,simpliciter incorruptibiles sint,sibi namque ipsis sunt vigor essendi. Omnibus his certissimis,ut puto, rationibus comprobatis, accedamus modò ad propositam animi immortalitatem inuestigandam. Principium huius perscruta

scruta

ſcrutationis certum ac firmum eſſe hoc exiſtimo, cuius cauſa omnia ſuperio- E
ra ſtrictim tetigimus. Palam eſt intellectum eſſe ſubſtantiam, & eſſe hominis formam; non repugnat autem formæ, quæ eſt actus, eſſe in actu, ut probauimus. Innata uerò nobis eſt via ex notioribus nobis. Notiores uerò nobis ſunt operationes, quàm eſſentiæ. Iccirco ab operationibus intellectus procedamus, conſideremuſque, an ex operationibus eius probari poſſit ipſum eſſe formam per ſe ſtantem & actu eſſentem: an potiùs econtra ex illis concludatur, intellectum non eſſe per ſe ſtantem neque per ſe actu, ſed tantùm actum corporis. Nam ſi prius concludetur: ſequitur proculdubio intellectum eſſe immortalem ſimpliciter. Si uerò ſecundum, intellectus proculdubio erit ſimpliciter mortalis, quæ eſt ſententia tua. Verùm quoniam vana F
omnis eſſet perſcrutatio noſtra, Si animam eſſe immortalem eſſet articulus fidei, quod dicit excellentia tua. Nam lumen naturale hominis non pertingit ad articulos fidei oſtendendos; verùm ex ſupernaturali tantum lumine cognoſcuntur. Dicimus igitur, quod fides aliquorum per ſe eſt, aliquorum uerò per accidens. Fides per ſe illorum eſt, atque nullo pacto ratio naturalis attingit, verbi gratia, Deum eſſe trinum & unum: per accidens uerò fides multorum eſt, quæ licet à ſapientibus per demonſtrationem ſciantur; hominibus tamen craſſioris ingenij, & qui philoſophiæ non vacarunt, proponuntur credenda ex fide: verbi gratia, Deum eſſe vnum eſt probatum demonſtratione naturali; proponitur tamen credendum ſtatim in principio ſymboli, cùm dicitur, Credo in unum deum. Sic dicimus, quod credere reſurrectio- G
nem corporum, eſt articulus fidei, qui ratione naturali probari non poteſt: Illud uerò quod eſt ſuppoſitum ab hoc articulo, ſcilicet animam eſſe immortalem, pertinet per accidens, non per ſe ad fidem; ſicuti etiam unum Deum eſſe. Quamobrem non vana erit inquiſitio noſtra, ſi inueſtigabimus, an hoc ratione naturali probari queat. His ergo declaratis, quæ neceſſaria erant bene intelligere ad rationes, quas ſubdemus, percipiendas: quo effectũ eſt, ut aliquandiu immorati ſimus in eis explicandis: accedamus ad probandam concluſionem noſtram, ſcilicet quod intellectus humanus ſimpliciter ſit immortalis, ita quod remaneat poſt corruptionem compoſiti. Duæ ſunt operationes propriæ animæ intellectiuæ, quatenus intellectiua eſt, harum altera eſt intelligere, altera uerò quæ pertinet ad appetitum ſequentem intelle- H
ctum, eſt uelle atque eligere. Dico ego, quod ex vtraque oſtenditur intellectum eſſe ſimpliciter immortalem. Primò ergo procedamus ab intellectione, vtamurque ratione Ariſtotelis; nolo tamen ut auctoritas Ariſtotelis nos aliquo pacto moueat; ſed tantum conſideremus rationis vim. Forma illa, quæ omnia intelligit, eſt per ſe ſtans atque non mixta materiæ. Sed intellectus omnia intelligit; ergo intellectus eſt forma per ſe ſtans, & non mixta materiæ. Maior probatur tripliciter ſeu quadrupliciter. Primò ſic; Forma quæ omnia intelligit, vniuerſalia intelligit, & quicquid eſt eorum, intelligit. Omnis autem huiuſmodi eſt per ſe ſtans & immaterialis, ergo forma omnia intelligens eſt per ſe ſtans & immaterialis. Huius rationis

minor

A minor est nota. Nam oppositum prædicati infert oppositum subiecti. Maior probatur, quia omnis cognitio vel est idem præcisè cùm forma existente in potentia cognoscitiua secundum esse spirituale: uel est actio immanens, cuius principium est forma illa: vel est comprehensio, ac veluti quædam continentia illius formæ à potentia cognoscente: quodcunque horum statuatur, modus cognitionis necessariò sequitur esse formæ cognoscibilis in virtute cognoscente. Nam si cognitio sit ipsamet forma, manifestum est id quod diximus. Si uerò fuerit actio, cuius principium est forma illa, manifestum etiam est, quod sequetur modum atque esse formæ, quæ ipsius est principium. Si uerò sit comprehensio formæ illius, mani-

B festum etiam est, quod forma eo modo comprehendetur à potentia, quo habet esse in potentia illa. idem hoc etiam experimento comprobari potest, quia oculus citrinus iudicat omnia esse coloris citrini, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo: oculus etiam eius qui mouetur, iudicat res stantes moueri, quia secundum illud esse, forma visibilis est in oculo eius qui mouetur. His declaratis accedamus ad probationem maioris. in virtute seu forma cognoscente vniuersale & ipsum quod quid est, necesse est formam rei intellectæ esse secundum esse abstractum ab hic & nunc: aliter per eam vniuersale, aut quod quid est, intelligi non posset ut demonstrauimus. Sed forma secundum esse abstractum impossibile est, ut sit in corpore aut vlla parte corporis: quia omne corpus limitatum est: rece-

C ptum uerò est in recipiente secundum modum recipientis, ut est per se notum. Ergo hæc forma erit in intellectu tantùm, non autem in corpore: quod si est, de necessitate sequitur, quod intellectus sit per se stans. Si enim non per se esset, sed haberet intrinsecam materiam, à qua dependeret in essendo, penitus impossibile esset, aliquid esse in intellectu, & non esse in corpore, seu in materia. Nam forma & materia, ut diximus superius, non sunt partes integrantes; ita quod una possit esse extra aliam. Sed sicuti forma actuans materiam, est in quacunque parte materiæ, & totam materiam penetrat, ut ita dixerim, ita quod nihil est materiæ, quin illud actuetur à forma. Ita etiam forma, quæ est tantùm actus, & non est in actu, sed dependet in esse à materia, necesse est, ut secundum totam pene-

D tretur, ut ita dixerim, à materia, ita quod nihil sit inuenire formæ illius, in quo intrinsecè non sit materia. Nam si aliquid formæ inueniamus, in quo non intrinseca esset materia, illud certè per se staret, neque in esse dependeret à materia. Sicuti etiam, aliquid materiæ si inueniremus, quod non actuaretur à forma, necesse esset dicere, quod illud per se stat absque forma; quod accidere in materia, quæ est tantùm potentia, implicat contradictionem, ut manifestum est. Reuertamur ergo ad probationem nostram, & dicamus quod cum forma intelligibilis, quæ est principium intellectionis vniuersalis, seu ipsius quod quid est, sit in virtute sic cognoscente secundum esse abstractum, ut probauimus, necesse est, ut talis forma nullo pacto sit in corpore; sed tantùm sit in virtute

R illa

illa vniuersali cognoscente. Quare necesse est illam virtutem per se esse in actu sine corporis mixtione. Alio etiam modo hoc idem deduci potest. Forma intelligibilis est in virtute illa secundum esse abstractum: Ergo etiam ea virtus habet esse abstractum: quod si fuerit, ergo affectio materiæ, quæ est hic & nunc, non pertingit ad ipsam. Ergo, ut probauimus superius, in esse non dependet à materia, quare per se est. Efficacissima igitur ratione ostensum est, quòd virtus comprehendens, quod quid est & vniuersale, per se stat. Ex quo sequitur, quod virtus cognoscens omnia per se sit. Secunda ratio qua probatur maior illius primi syllogismi, scilicet quod forma comprehendens omnia per se stat, virtus comprehendens omnia, comprehendit omnia organa corporea. Sed virtus comprehendens omnia organa corporea, non est mixta alicui organo, quare per se est: ergo virtus comprehendens omnia per se est, & hæc est maior primi syllogismi. Huius rationis minor est per se nota: maior probatur; quia organum, quo aliqua virtus de necessitate vtitur in sua operatione, semper est medium inter obiectum, circa quod virtus operatur, & ipsam virtutem. Quare impossibile est eam virtutem circa organum illud operari; verbi gratia, si in scribendo necessarius est calamus, impossibile esset virtutem illam, cui annexus esset calamus, scribere circa illum calamum, & sic in aliis, per inductionem manifestum est. quamobrem virtus, quæ intelligit, & comprehendit omnia organa corporea, in sui operatione non vtitur organo corporeo; quo fit, ut etiam in esse mixta non sit organo corporeo: res enim non potest operari, nisi eo modo quo est; sequitur ergo quod per se sit. Quare probata maiore nostræ rationis sequitur nostra conclusio, quæ erat maior illius primi syllogismi, quod scilicet forma comprehendens omnia per se sit. Tertia ratio, qua probatur eadem maior: virtus comprehendens omnia, se ipsam comprehendit & suas operationes intrinsecas; sed nulla virtus comprehendens seipsam vtitur organo aliquo, quia semper organum, (ut diximus per inductionem esse manifestum) est medium inter obiectum, circa quod operatur virtus, & ipsam virtutem. Ergo virtus cognoscens omnia non est virtus organica: quare in esse non dependet ab organo aliquo corporeo. Organum namque corporeum illud, à quo in esse dependeret, esset intrinsecè admixtum ipsi, quare sine ipso operari non posset: sequitur ergo, quod per se sit. Quarta ratio, qua eadem maior probatur illius primi syllogismi: virtus cognoscens omnia cognoscit omnes formas materiales: sed forma comprehendens omnes formas materiales, non potest esse in genere formarum materialium, & mixtarum materiæ, ergo forma cognoscens omnia non est mixta materiæ: quamobrem per se est. Minor est manifesta, maior probatur, quia recipiens est denudatum à natura rei receptæ: non enim recipit, nisi quatenus est in potentia ad naturam rei receptæ: quare actu secundum essentiam siue naturam suam non est in genere rei receptæ. Hoc autem præter rationem est manifestum

A manifestum inductione: nam nulla figura alicuius speciei est subiectum recipiens alias figuras, neque subiectum recipiens colores secundum essentiam potest esse in aliqua specie coloris. Materia etiam prima, quia recipit formas substantiales, in sui natura non habet aliquam formam substantialem. Ex quo sequitur, quod virtus recipiens omnes formas materiales non sit in genere formarum materialium, ergo erit non mixta materiæ: quare per se stans sine materia: omnis igitur virtus cognoscens omnia, est virtus per se stans. Probata ergo est efficacissimis rationibus maior primi Syllogismi. Minor autem, quod scilicet intellectus cognoscat omnia, est nota ex inductione: nam vniuersallia, & quod

B quid est cognoscit: immò quod quid est, est obiectum proprium intellectus; cognoscit & inuestigat naturam omnium organorum corporeorum; seipsum & suas operationes inquirit & comprehendit, omnes quoque formas materiales perscrutatur; ut manifestum est ex hominibus, quorum aliqui in disciplina certi cuiusdam generis sunt excellentes, alij uerò in disciplina alterius generis, & sic de omnibus rerum generibus. Concludamus ergo cum Philosopho, & dicamus, quod necesse est, non probabile inquam aut rationabile, sed necesse est intellectum esse non mixtum materiæ secundum esse. nam intus apparens in materia, quæ ipsum intrinsecè penetraret; si ab ipsa in esse dependeret, alienum prohibebit, & obstruet: obstruet namque cognitionem vniuersalis, & quod

C quid est: hoc enim est alienum à natura materiæ, prohibebit cognitionem organorum omnium corporeorum, & sui ipsius. Hoc enim est alienum à natura, in cuius esse est materia; prohiberet cognitionem formarum materialium, quibus necesse est ipsum non esse mixtum, & esse immaterialem. Cæterùm cur morer in huius rei ostensione, cùm excellentia tua concedat, quod nec intellectio, neque forma intelligibilis sit in organo corporeo. Sed duo adiungit excellentia tua, quibus positis, propter ea quæ diximus, non uidetur tolli mortalitas ab intellectu: primum quod dicit, est, quod pro tanto dicitur intellectio, aut forma intelligibilis non esse in organo corporeo; non quia non sit in corpore, nàm uidetur esse impossibile, cum anima, in qua est intellectio, sit in corpore; quod for-

D ma intelligibilis non sit in corpore: Sed propterea quod recipitur in anima indiuisibiliter, non autem extense: quo fit, ut intellectus possit seipsum supra se reflectere, & se intelligere. Alterum, quod dicit excellentia tua, est hoc, quod licet intellectio non sit in organo corporeo, possumus tamen dicere, quod totum corpus sit organum ipsius intellectus, & concurrat ad intellectionem, quia concurrit ad esse intellectus, in quo est intellectio. Ex quo postremo dicto mihi videtur excellentiam tuam inferre velle; quod licet intellectio sit tantum in intellectu, & non in corpore, intellectus tamen per separationem à corpore perit, sicut exempli gratia, si quis diceret manum esse non mixtam brachio, & illud quod est in manu, non esse

in brachio: manus tamen per ſeparationem à brachio corrumpitur & perit. Sequitur ergo, quod licet intellectio non ſit in organo corporeo, ſed tantum in intellectu, non tamen concluditur, quin intellectus ſeparatus à corpore pereat. Ad primum horum reſpondeo, interrogando excellentiam tuam quid intelligat per eſſe formæ indiuiſibile in intellectu. Nam indiuiſibile, quantùm ſpectat ad propoſitum, dicitur duobus modis: punctum namque indiuiſibile dicimus uno modo: quia pertinens ad quantitatem non habet partes, in quas diuidatur. Alio uerò modo dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, non ſicuti punctum: nam punctum habet determinatam poſitionem in quantitate continua. Sed dicitur intelligentia indiuiſibilis, ſicuti vox dicitur inuiſibilis: quia ſcilicet non eſt ex eorum genere, quæ uideri poſſunt: ita etiam intelligentia indiuiſibilis, quia nullo pacto pertinet ad genus, in quod cadit aut per ſe, aut per accidens diuiſio: forma ergo intelligibilis, quæ eſt in intellectu indiuiſibiliter & indiuiſibilis, uel erit indiuiſibilis ſicuti punctum, aut ſecundum modum, quo diximus de intelligentia. Si primo modo, ſtatim ſequitur, quod intellectus ſit virtus organica, quia illud punctum corporis ſecundum determinatam poſitionem, cuius forma intelligibilis eſt indiuiſibilis; erit organum intellectus, quod eſt contra ea, quæ demonſtrauimus, & contra ea, quæ dicit excellentia tua: poſtea neceſſe erit aſsignare, in qua parte corporis ſit hoc punctum, an ſcilicet in corde, an in cerebro, aut in aliqua alia corporis parte, ibique dicemus eſſe organum intellectus: ſi uerò excellentia tua dicat formam eſſe in intellectu indiuiſibilem, ſicuti dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, cum receptum ſit in recipiente ſecundum eſſe recipientis, erit ergo intellectus etiam ſic indiuiſibilis: omnis autem forma ſic indiuiſibilis eſt forma immaterialis, quia affectio materiæ ad ipſam pertingere non poteſt; ut manifeſtum eſt ex fine octaui Phyſicorum. Ad ſecundum quod uidetur dicere excellentia tua, manifeſtum eſt, quod id quod poteſt dici de manu abſciſſa, aut aliquo alio corpore, nullo pacto poteſt applicari intellectui, qui ponitur per ſe eſſe, & actuare corpus, quia manus abſciſſa corrumpitur, eo quod perdit actum ſuum: perdit autem ſuum actum per corruptionem diſpoſitionum conuenientium illi actui: ſed intellectus, qui ponitur eſſe in actu, & per ſe eſſe, cum ipſe ſibi ſit actus, amittere ſuum actum non poteſt; ut ſuperius demonſtrauimus: quare ſequitur, quod ſimpliciter ſit immortalis. Hactenus oſtenſum eſt, quòd animus hominis ſit ſimpliciter immortalis; rationibus ſumptis ab ea operatione, quæ eſt intelligere. Nunc uerò tentemus, an etiam ex operationibus appetitus intellectui, id eſt voluntatis hoc idem oſtendi poſſit. Voluntas, ſicuti dicit Philoſophus, differt ab appetitu ſenſitiuo in eo, quod appetitus ſenſitiuus eſt particularis cuiuſdam boni: voluntas autem eſt boni vniuerſalis, huiuſque ratio eſt in promptu: quia

A appetitus retinet naturam potentiæ cognoscitiuæ, quam insequitur: sensus autem singularium est, intellectus uerò uniuersalium: quo fit, ut uoluntas appetat honestum, quod in se est absolutè bonum: appetitus uerò sensitiuus appetat bonum ipsi delectabile, voluntas autem circa bonum, quod appetit, duas habet operationes, quarum altera est ipsius finis, & huiusmodi operationi applicatur nomen ipsius potentiæ, diciturque & ipsa voluntas, seu velle. Altera uerò est eorum bonorum, quæ sunt ad finem, & istorum, est electio, diciturque intellectus ea eligere, & circa hæc est liberum arbitrium. Modo sicuti se habet intellectus circa principia prima & conclusiones, ita se habet voluntas circa ea, quæ appetit. Nam sicuti veritas

B absque vlla falsitate, & omnium tandem veritas continetur in primis principijs: quo fit, ut intellectus statim eis assentiatur, neque ab illis dissentire queat: conclusionibus uerò assentitur necessariò his quidem, quæ necessariam consequentiam habere uidentur ex principijs: alijs uerò conclusionibus, in quibus hæc necessaria consequentia non inspicitur, non penitus assentitur intellectus: sic quoque voluntas in ipsum finem ultimum de necessitate fertur: illis autem quæ sunt ad finem, & sunt omnia alia bona quæ appetit; nisi necessariam uideantur aperte habere dependentiam à fine ultimo, quia sunt bona, & habent etiam aliquem boni defectum, potest voluntas in ea ferri, & ea renuere; quo fit, ut se ipsam agat in illis prosequendis. His positis argumentamur primo ex parte operationis volunta-

C tis, quæ est circa vltimum finem; deinde ex parte operationis eius quæ est electio; quòd intellectus hominis est immortalis. Argumentemur ergo, bonum, quod voluntas appetit ut ultimum finem, est bonum, quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Sed huiusmodi bonum esse non potest nisi bonum illud, quod continet omne bonum; vel status omnium bonorum aggregatione perfectus; ergo bonum, quod est finis vltimus voluntatis nostræ, est bonum continens omne bonum. Antequam vlterius procedamus, declaremus propositiones istius syllogismi. Minor propositio, quæ primo est posita, quantum ad primam eius partem, scilicet quod bonum, quod est vltimus finis voluntatis, est bonum in quod necessario fertur voluntas, manifesta est ex superius

D dictis: quia voluntas eodem modo se habet ad illud bonum appetendum, quo intellectus se habet ad assentiendum primis principijs. Quantum uerò ad secundam partem, quòd scilicet illud bonum est bonum, quod omni ex parte implet uoluntatem, probatur. Deus & natura non dedit appetitum rebus, nisi ut per illum inclinarentur ad finem, atque ad perfectionem sibi conuenientem. Quo fit, ut in omnibus rebus appetitus correspondeat perfectioni, adeò ut neque sit maior, neque sit minor perfectione, ad quam res illa est ordinata. Non enim fecit natura intrinseca repugnantia extrinsecis, sicut dicit Philosophus in primo de Cœlo contra Platonem: quapropter corruptibili dedit causas extrinsecas ipsum

corrumpentes. Illud uerò, cui non dedit causas extrinsecas corrumpentes, fecit natura incorruptibile: appetitus ergo non excedit ultimam rei perfectionem, neque ab ea deficit; sed cum ad ea peruenerit res; appetitus quiescit, & vndique est satur, ut ita dixerim: antequam uerò ad eam perueniat, semper inclinat & mouet, ac quasi rem stimulat ad perfectionem suam, quantumcunque res illa extrinsecis fulcimentis substentata quiescat. Hoc uerò sensu comprehendimus in rebus omnibus naturalibus: graue nunquam quiescit, nisi cum ad centrum peruenerit; tunc enim planè quiescit; anteaquam uerò quantiscunque fulcimentis sustentatum quiescat, semper tamen vergit ad centrum, resque ipsum sustinentes premit. Minor ergo propositio assumpta, est manifesta, quòd bonum, quod voluntas appetit ut finem, est bonum, quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Maior uerò, quòd huiusmodi bonum, est bonum continens omne bonum, & est status omnium bonorum aggregatione perfectus, probatur: quia bonum illud, quod non continet omne bonum; sed aliqua ex parte deficit; quia defectus boni habetur pro malo; voluntas renuere potest, nisi in eo necessaria dependentia ad finem ultimum appareat; quod non potest esse in ultimo fine, qui à nullo alio fine dependet: quare voluntas in illud non necessariò feretur, ac propterea non erit ultimus finis: tale etiam bonum, quod non continet omne bonum, non omni ex parte implet appetitum nostrum, ut quilibet in se ipso experiri potest: interroget vnusquisque se ipsum, an in quantauis cognitione ex scientijs habita, aut in quauis alia virtutis operatione omni ex parte quiescat, & uidebit quod non quiescit, licet magis quiescat in illis, quàm in rebus alijs, quia per illas ad finem suum tendit, non autem per res alias: sicuti graue si moueatur ad centrum, magis secundum naturam se habet in illo motu, & magis eius appetitus quiescit, quàm si moueatur sursum, aut si sursum detineatur; non tamen penitus quiescit, sicuti quiescit in centro; quia ad centrum tendit; consimile quoddam in se ipso vnusquisque rectè considerans intuebitur. Cum ergo conclusum sit, quod finis, in quem tendit voluntas, sit bonum, quod continet omne bonum, & sit status omnium bonorum aggregatione perfectus: huic conclusioni adiungamus, quod virtuti mortali & formæ materiali huiusmodi finis conuenire minime potest; quod probatur: quia virtuti limitatæ conuenit bonum limitatum, cuiusmodi non est bonum, quod diximus. Præterea rei bonum esse non potest, quod nunquam res illa assequi ualet. Sed huiusmodi bonum nec à re mortali, nec à nobis ante mortem pertingi potest: ergo sequitur quod animus humanus, cuius finis ille est continens omne bonum, sit immaterialis & immortalis. Secunda operatio voluntatis est electio rerum, & ex hac inspiciamus, si colligere possimus animi humani immaterialitatem & immortalitatem. principium cuiuscunque motus secundum naturam est aliqua inclinatio, seu appetitus illius, quod mouetur. Appetitus autem est triplex, quidam est naturalis, quidam sensitiuus,

A uus, quidam intellectiuus, ficuti eft electio. Ea, quæ appetitu naturali tantum mouentur, neque cognofcunt finem, neque ea quæ funt ad finem, fed à fuperiori caufa diriguntur per conuenientia media ad fuum finem. Illa, quæ mouentur appetitu fenfitiuo, licet cognofcant id, ad quod proximè mouentur, fecundum tamen impresfionem formæ obiecti mouentur, non autem ipfa confultant, aut deliberant; quare abfolute non fe agunt, fed aguntur, quæ uerò mouentur electione, non aguntur, fed fe ipfa agunt, & dominantur fuis actibus. His declaratis dicamus, quod anima eft principium motus ex fe cuiufdam intrinfeci in re animata, ut manifeftum eft, & hoc eft proprium animæ, agere inquam, è contra corporis proprium eft moueri & agi. Quamobrē
B & corpora omnia inanimata ponuntur inter ea, quæ mouentur ab alio. His fuppofitis argumentamur hoc pacto: ficut anima illa, quæ in operatione fua tantum agitur, penitus corporea eft, & ea quæ quoquo modo fe agit, abfolutè tamen agitur, licet quoquo modo incorporea eft; abfolutè tamen eft corporea. Ita anima illa, quæ fe ipfam abfolutè agit, abfolutè incorporea erit, & abfolutè anima non mixta corpori. Hæc præpofitio eft manifefta ex proprietate animæ, & ex proprietate corporis, quas diximus. Sed anima intellectiua fola fe ipfam agit in eligendo, cum fit domina fui actus, liberumque arbitrium habeat: reliqua uerò ut vegetatiua tantum agitur, cum appetitu naturali feratur; Et fenfitiua, quæ abfolutè agitur, licet quoquo modo fe agat, cum ex cognitione moueatur: ipfa certè erit fola abfolute incorporea; & ab-
C folute anima immixta corpori. Et fortaffe hanc rationem tetigit Plato, cum dixit, animam effe immortalem, cùm fe ipfam moueat. Ecce ergo quod ex electione libera voluntatis, fequitur humanum animum per fe effe fine corpore: quare & abfolutè immortalem. Si quis etiam fe ipfum confideret, poterit hoc perfpicue comprehendere: interroget enim fe quifque, quis fum ego? videbit vtique fe neque effe cerebrum, neque cor, neque aliquam corporis partem, fed fuperius quoddam partibus omnibus corporis fuperftans. Ex his igitur rationibus iudicio meo conftantisfimè oftenditur animi humani immortalitas: adeo ut putem quamcunque aliam demonftrationem factam in philofophia naturali faciliùs infringi poffe, quàm has. excipio femper illas fexti Phyficorum, & primi de cœlo in tractatu de infinito, & fi, quæ
D huiufmodi funt: quæ potius dicendæ funt mathematicæ, quàm naturales. His hactenus difcusfis, immortalitatem hanc animæ demonftratam meo iudicio circunftant multa, ad quæ demonftranda ratio naturalis, ut puto, perfecte attingere non poteft; fed quibufdam tantum vti poteft coniecturis in eis tractandis. Talia autem funt de ftatu animarum poft mortem, & an præcedant corpora, quorum funt animæ, an fecus res habeat. Ifta ut puto demonftrari non poffunt ratione naturali; quod probatur: quia ratio naturalis ad inueftigationem cuiufque rei ex fenfatis procedit: at nullæ funt operationes animæ, quæ fentiri poffunt, aut fenfu comprehendi poft mortem, atque ante generationem hominis. Nam intelligere, & velle fenfu comprehendi non poffunt, quo fit, cum neque anima feparata fit fenfibilis, neque operationes

eius sensibiles, quod ratione naturali perfecte ad statum eius post mortem, E aut ante generationem pertingere non possimus; quibusdam tamen coniecturis quidam vsi dixerunt, quod anima humana cum inter formas abstractas non deuenerit ad tantam perfectionem, ut statim sit capax supremi luminis: in quo omnis intelligentia est fœlix; necesse est, ut prius acquirat dispositiones quasdam, per quas disponatur ad perfectionem illam acquirendam, sicuti materia prima non induit formam quampiam, nisi prius disposita sit dispositionibus formæ illi conuenientibus: dispositiones uerò, per quas animus humanus fit deiformis, ut ita dixerim, id est dispositus ad attingendum Deum, sunt scientiæ ac virtutes. verum cùm has acquirere non possit à rebus propter materialitatem rerum sensibilium, suamque immaterialitatē, F necesse fuit, ut mediante sensu eas adipisceretur; in quo formæ sensibilium habent esse medium inter esse materiale & esse intelligibile; potentia uerò sensitiua; cum sit organica, indiget corpore nobilissimæ complexionis: ad corporis uerò salutem & conseruationem multæ aliæ potentiæ requiruntur, vt vegetatiua, cæteræque facultates. Iccirco anima propter bonum ipsius fuit coniuncta corpori. Et hucusque dicta sunt maxime naturali rationi conuenientia: non enim puto secundum rationem dici, corpus esse carcer animæ; & quod anima sit in se perfecta antequam ingrediatur corpus: quia materia est propter formam; & natura instituit imperfectum ad perfectum, non autem perfectum ad imperfectum. Ex his perspicuè sequitur, quòd post mortem animæ, quæ dispositiones conuenientes suæ perfectioni acquisiuerint; G suæ item perfectioni, id est, summo bono, coniungantur, & in eo sint fœlices, quamuis quædam clarius, quædam obscurius. Illæ uerò, quæ deprauatæ diuersa via incesserint, fine suo frustratæ infœlices degunt. Ex quibus etiam rationabiliter uidetur sequi, quod anima non sit ante corpus, cuius est anima; sed simul incipiat esse cum ipso. Verum econtra quis scit, an cùm tales dispositiones, quas diximus in anima fieri ad supremum lumen capiendum, sint extrinsecus acquisitæ, id est, à sensibilibus rebus, an post longissimum tempus paulatim abolescant: quod cum fuerit factum, tunc animæ veluti potantes læthenm flumen, incipiant in corpora velle reuerti, ut iterum dispositiones induant pro sua perfectione facientes: sicuti uidemus contingere in materia prima, quæ modo unam, modo aliam formam recipit. Et hoc pa- H cto animæ non perfecte, sed imperfecte propter bonum suum iterum corpori coniungantur: atque huiusmodi ratione esse eas ante corpus nil prohibeat: certè ista ratione naturali certa & comperta esse non possunt. iccirco puto ego sani hominis esse agnoscere defectum naturalis luminis, & credere necessariam homini fuisse doctrinam quandam superiori lumini innitentem: ex qua hæc nobis naturaliter ignota, comperta esse possint: in hacque parte consentio ego excellentiæ tuæ, necessarium esse lumen fidei, sed ad ostendendam animi immortalitatem puto sufficere rationem naturalem, ut dixi. Postremo restat, quantum ad hanc pertinet partem, ut soluamus rationes eas, quas adducit excellentia tua ad improbandam animi immortalitatem

A tem simpliciter,ita quod post mortem non remaneat anima. Argumentatur autem excellentia tua multis rationibus:primo hoc pacto intelligere non est sine phantasia,ut patet: ergo anima non est separata nec immortalis. secūdo, cum plures operationes indicent animam esse mortalem quàm immortalem, ut operationes omnes potentiæ vegetatiuæ, & sensitiuæ, quæ non sunt sine organo corporeo;& à superabundanti debeat fieri denominatio:cur potius simpliciter dicenda est anima immortalis quàm mortalis.Tertio,nostra scientia est potius ignorantia, uel negationis uel dispositionis, quàm scientia appellanda; cur ergo tam magni facere debemus intellectum nostrum,ut faciamus ipsum immortalē? Quarto,anima post separationē, cùm habeat natu
B ralem inclinationē ad corpus,cuius fuit forma,uel reunietur, uel non:si reunietur,incidemus in resurrectionem & in fabulas Pythagoreas,de quibus dicitur in primo de anima: si non reunietur,aptitudo illa erit frustra. Quinto,si non reunietur, non seruabitur ordo naturæ, quia finiti ad infinitum nulla est proportio.Sexto,anima separata uel ociabitur uel intelliget; non est dicendū ociaturā,nulla enim est forma,à qua non sit actio aliqua:si uerò intelliget,uel à phantasmate, uel sine phantasmate:cum phantasmate dici non potest; quia separata est à corpore. si sine phantasmate, dico quod hoc esse nō potest,quia diuersus modus operandi indicat diuersitatem in essentia, & in specie. quare anima coniuncta & separata non erit eiusdem speciei; quod est impossibile. Septimo, post separationē animæ à corpore, si amplius anima non reuniatur
C corpori,potentiæ sensitiuæ & vegetatiuæ,quæ radicaliter sunt in anima, erūt frustra; operari namque nunquam poterunt, cum careant organo corporeo. Octauo, illud quod est hoc aliquid nullius esse potest actus: sed si anima sit immortalis simpliciter,erit hoc aliquid:quare nōn erit actus corporis, quod est contra definitionē animæ.Nono,post separationē animæ à corpore, quid dicemus de esse cōpositi?remanebit'ne?an corrūpetur?Decimo,si animæ tot sunt, quot sunt indiuidua,erūt ergo formæ materiales,quia omnis multiplicatio in eadē specie est per materiam. Vndecimo,si animæ sunt immortales, nec reuniuntur corpori, & mundus sit æternus, animæ essent actu infinitæ, quod uidetur impossibile.Duodecimo,si anima est immortalis,& incipit esse cum corpore,creatur à Deo,& sic daretur creatio noua; quod est cōtra om
D nes philosophos.Decimotertio,si anima est incorruptibilis,est ingenita,quia omne incorruptibile est ingenitum apud philosophos.Decimoquarto,nullū est signum probans intellectum intelligere sine phantasmate; ergo nō debet concedi à philosopho:& per consequens, neque concedi debet animam esse immortalem. Decimoquinto:Anima humana nō est intellectus,nisi per participationem; ergo nō erit immortalis nisi per participationem, nō ergo erit absolutè immortalis.Hæ,ni fallor,sunt rationes excellentiæ tuæ. Auctoritates uerò philosophi in secundam partem huius tractatus differemus, in qua perscrutabimur,quid'nam de hac re senserit Aristoteles. Ad has ergo, prout poterimus,respōdebimus. Ad primam dico, quod vel excellentia tua loquitur de intellectione intellectus coniuncti corpori,uel separati:si separati,nego

go

go quod intellectio illa non sit sine phantasia, immò est, ut latius dicemus inferius. Si uero de intellectione coniuncti loquatur, sic nego consequentiam, concesso antecedenti: sufficit enim ad ostendendam immaterialitatem & immortalitatem intellectus, quod intellectio non sit in organo corporeo, ut ex rationibus nostris patere potest: quòd dependeat à phantasmate, non conuincit ipsum non posse separari; & non esse per se sine phantasia; sicuti oculus, quamuis in uidendo dependeat à colore, per se est tamen absque re colorata, & à coloribus separatus per se agit. Ad secundã dicimus, quod quamuis omnes operationes præter unam cõuincerent animam esse formam materialẽ; una uerò tantum cõuinceret illam esse immaterialem; debemus dicere, quod absolutè est immaterialis, & secundum quid materialis: cuius ratio est, quia forma materialis nunquam potest ascendere ad operationem immaterialẽ, sed forma immaterialis potest descendere per potentias organis affixas ad operationes formæ materialis. sicuti etiam anima sensitiua descendit per potentiam, quam continet, ad opera vegetatiuæ, vegetatiua autem ad opera sensitiuæ ascendere nõ potest. Vel etiam dicimus, quod natura essentiæ specificæ debet dignosci ab his, quæ sunt propria illi speciei, non ab his, quæ species illa continet communia cum alijs speciebus. proprium autem hominis in eo, quod homo, est intelligere, & velle; quo fit, ut in illis operationibus philosophus inquirat hominis fœlicitatem: reliquæ uero operationes, quas connumerat excellentia tua, sunt communes homini & bruto; quare ab illis & non ab istis debet sumi natura propria humani animi. Ad tertiam dicimus, quod licet nostra intellectio comparata intelligentijs sit valde debilis, animalibus uerò aliis comparata est admodum magna; & est eius naturæ, ut superius ostẽdimus, quod ex ea apertissime colligitur immaterialitas intellectus nostri. qua in re illud etiã in capacitatem naturalem humani animi agnoscendã inducere nos potest: quod scientiam hanc, quam habet, non magnam putat. ex quo colligitur, quod multo perfectioris sciẽtiæ capax est: in qua summa eius perfectio consistit. Ad quartam dicimus, quòd certitudo illius, quod quæritur, ratione naturali haberi non potest: vtrumque tamen probabiliter sustineri potest: possumus namque dicere, quòd reunietur alteri cuidam corpori humano, per generationem factam ab homine & à sole. Et sic non erit resurrectio illa, quæ superat vires naturæ; de qua est fides: neque incidimus in fabulas Pythagoreas, de quibus in primo de anima: quia non ponimus animam hominis formare corpus bruti alicuius animalis, sicuti Pythagoras dicebat. possumus etiam probabiliter dicere, quòd non reunietur; neque aptitudo illa ad corpus erit frustra: quia iam anima adepta est finem, propter quem habuit aptitudinem, ut corpori uniretur; illud enim dicitur frustra, quod finẽ intentum non est adeptum. Ad quintam dicimus, quòd licet possemus dicere probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus, ut superius diximus. si etiã nõ reunirentur, nõ tolleretur ordo naturæ: immò hoc maximè est secundũ naturam, ut labor & motus finitus sit ordinatus ad quietem infinitam, tanquã ad finẽ. Contrarius uerò ordo posset videri contra naturam, si infinitus aut longus

E F G H

A gus labor ad paruam quietem, aut momentaneam esset ordinatus; quemadmodum necesse est dicere illis, qui ponunt animam mortalem. Ad sextam dicimus, quod diuersæ operationes secundum essentiam in rebus eodem modo se habentibus, fortasse indicarent diuersitatem naturæ: sed diuersitas operationum accidentalis in rebus præsertim non eodem modo se habentibus, non arguit diuersitatem essentiæ. immò uidemus in rebus naturalibus naturam, quæ est principium naturalis motus, alio atque alio modo operari, secundum diuersum scilicet modum rei, in qua est: natura namque grauis, quæ est principium motus descensus: dum graue est extra locum proprium: illa eadem est causa, quod graue in loco proprio quiescat. quies tamen & mo-

B tus uidentur contraria, si secundum se considerentur. quantum vero ad modum accidentalem, quod diuersificentur operationes eiusdem naturæ, manifestum ferè in omnibus est. Accedendo ergo ad intellectionem dicimus, quod intellectus semper intelligit per formam rei intellectæ, neque in hoc sibi ipsi vnquam diuersus est: verum quandoque perfectius: quandoque imperfectius; & hoc est antequam perfectionem suam attigerit. Cum est in corpore, indiget phantasmate, à quo hauriat intellectionem. postquã uerò perfectus est, secundum cursum naturalem inquam; ex comparatis (vt ita dicam) thesauris sibi ipsi sufficiens est ad intellectionem; immò ad altiorem intellectionem eleuatur, neque indiget phantasmate. Huius uerò rei exemplũ commodissimum intueri possumus in animalibus, quæ antequam perfecta,

C corroborataque membra habeant, nutriuntur ex sanguine menstruo digesto à matre per vmbelicum; matrique adhæreant necesse est; à qua nutrimentum capiunt: postquam uerò perfectus est fœtus, ex vtero matris in lucem prodit, sibique ipsi sufficit ad capiendum & digerendum cibum. Sic in proposito intellectus donec imbecillis est, & ad supremam lucem recipiendam ineptus; intellectionẽ veluti cibum digestum prius in phantasia recipit; postquam uero perfectus est, iam per se sibi sufficit; neque amplius indiget phantasia. Ad septimam dicendum, quod corrumpuntur. & si non corrumperentur, quòd cum vegetatiua & sensitiua potentiæ ordinatæ sint ad intellectiuam tanquam ad finem; cùm ea perfecta fuerit, suum finem adeptæ sunt: quare non sunt frustra: sicuti etiam potentia augmentatiua, quæ post ætatem

D consistentiæ non operatur, non dicitur frustra esse in animato, quia finem suum attingit. Si uero dicemus probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus: ratio nullo pacto procederet. Ad octauam, patet per ea, quæ demonstrata sunt, quod hoc aliquid, cum est actus, potest esse alicuius actus; neque hoc incónuenit: immò ostendimus, quòd actus corporum cœlestium sunt actus, qui sunt hoc aliquid. id uero, quod obijcitur ex B. Thoma, non est ad propositum; quia apud ipsum actus, qui sunt in actu per se, & quantum ad actum primum essendi, id est, ad esse, & quantum ad actum secundum, id est, ad perfectionem, non sunt vniti materiæ; quia talis vnitio in nullam cederet vtilitatem formæ: materia uerò cum sit propter formam, debet cedere in vtilitatem formæ. actus uerò noster, qui est hoc aliquid; quia in principio

indiget

indiget corpore pro sua operatione,ut diximus; conuenientissime vnitus est corpori. Ad nonam, de esse compositi, respondeo quod in composito non est aliud esse, quàm esse quod insequitur formam, quod, quando forma per se non est in actu, insequitur formam tanquam principium tantum; est tamen in composito veluti in primo subiecto, & per illud esse compositum actu est. quando uerò forma est in actu,illud esse non tantùm insequitur formam tanquam principium, sed est in forma tanquam in subiecto: communicaturque composito. quo fit, ut per illud idem esse, per quod forma est, ex communicatione formæ compositum etiam sit. quo fit, ut post corruptionem compositi, esse compositi non pereat:sed sit in forma,in qua etiam primò erat. Neque in composito est aliud esse præter hoc. Et hæc est sententia D. Thomæ in quarto Sententiarum, ubi tractat de resurrectione. Ad decimam dicendum, quod, quamuis anima humana per se sit sine corpore, cum tamen vnumquodque, cuius est aliquid opus, sit propter suum opus,ut dicitur à philosopho in secundo de cœlo; illud, quod per se operari non potest, connumeratur inter ea, quæ per se non habent esse completum: talis autem est anima humana; quæ, ut diximus,propter infirmitatem luminis intelligibilis indiget prius, ut exerceatur in rebus istis sensibilibus,in eisque prius superiora illa intueatur: postmodum per has res disposita superioribus illis perficiatur. hoc autem facere non potest sine corpore: quare inter eas formas connumeranda est, quæ omnino per se non habent esse completum; sicque cum proportionata materiæ esse debeat, poterit multiplicari per materiam:quod in formis penitus,& omnino abstractis dici non potest. Ad vndecimam dicendum, quod si probabiliter teneamus reunitionem illam, ratio non procedit, ut est manifestum. quod si illam non teneamus:mundumque putemus esse æternum:non putauit inconueniens Algazel vir excellentissimus, quod in rebus incorporeis, quæ sunt indiuisibiles, & transcendunt tempus & locum, neque ordinatæ sint essentialiter, sit actu infinitum. quo fit, ut uideamus Aristotelem in tertio Physicorum in tractatu de infinito, secludere à perscrutatione sua entia abstracta, & immaterialia: quod si quis etiam interius consideret,ac teneat mundum æternum,teneatque vt necesse est fateri asserenti Deum esse penitus immutabilem; æternitatem comprehendere,& continere totum tempus quantumcunque infinitum,necesse est, ut hic fateatur, quod,licet ea,quæ à finito quodam tempore cõtineantur, sint actu finita, neque possint esse actu infinita; in indiuisibili tamen æternitate illa necesse est, velit nolit, ut fateatur actu contineri infinita, si actu simulque totum tempus infinitum, & omnia, quæ sunt in tempore in æternitatis illa abysso,ad quam intellectus noster nequaquam attingit,continentur. quid ergo prohibebit animas,quæ sunt supra tempus & locum,esse infinitas? verum hoc argumentum quærit illud, de quo humana ratione certi esse non possumus: ut sæpe superius diximus, quamobrem sani hominis est censere, huic naturalis luminis defectui supernaturali quodam adminiculo prouisum esse à Deo: cui etiam, secundum philosophos, est de omnibus prouidentia.

quare

A quare si quis teneat id, quod fides Christiana ponit, nullum inconueniens sequetur. Ad duodecimam dicendum, quod, si quis rectè consideret, hæc animæ creatio nequaquam philosophiæ repugnat. Nam priores philosophi adeo putauerunt hanc propositionem (ex nihilo nihil fit) esse ueram, ut dicerent generationem nihil aliud esse, quàm extractionem quandam rerum latitantium, & actu existentium; veriti, ne si concessissent res generatas prius actu non fuisse; cogerentur negare principium illud, ex nihilo nihil fit: paulò posteriores melius considerantes uiderunt principium illud id tantum innuere, quod nihil fit ex nihilo: quia factio, quæ mutatio quædam est, non potest esse sine subiecto; verum, cùm putassent subiectum esse substantiam quan

B dam in esse completam: putarunt, quod mutatio esset in accidentibus: & quod accidentia fierent, cum prius non latitarent; sed cùm prius actu non essent. ecce quomodo recesserunt à crasso intellectu eorum, qui concedebant latitationem rerum; ne negarent ex nihilo nihil fieri. post hos Aristoteles dissoluit substantiam completam in esse, in duo principia, materiam scilicet & formam, putaruntque formam substantialem esse, postquam prius actu non erat absque latitatione illa; neque necessarium esse dixit subiectum factionis illius esse substantiam completam: sed materiam primam. postmodum interius res considerantes; videntesque omnia præter primum, esse per participationem ipsius esse; solum autem primum, esse per essentiam: concluserunt omnia entia, ut totum entis genus materiamque primam, cæ

C teraque omnia esse à primo, tanquàm à causa efficiente, non quidem per generationem; sed per simplicem emanationem. ecce quomodo paulatim deuenerunt ad hanc factionem, quæ est sine aliquo subiecto. Verum cùm ab agente æterno apud ipsos non possit prouenire noua actio: nisi alia quædam nouitas præcesserit, putarunt hanc simplicem emanationem totius entis à primo, esse æternam non nouam. Ecce ergo quod apud philosophos non est inconueniens, quod aliquod ens emanet à Deo, non per generationem, sed quod hoc fiat nulla nouitate præcedente, hoc putant ipsi inconueniens: modo nos in ipsa anima humana dicimus, quod est à Deo per creationem, uel per simplicem emanationem, (idem namque hæc sunt) mutationibus præcedentibus, & hæ sunt dispositiones materiæ factæ à sole & ab homine. quo

D fit, ut quoquo pacto concedere possemus, quod ad esse animæ concurrant sol & homo, veluti instrumenta quædam valde remota tamen. Hocque modo animæ productio media est inter ueram puramque creationem, & generationem: licet enim fiat anima in se: fit tamen etiam simul in materia, quod pertinet ad generationem; sine qua materia anima in suo primo ortu secundum naturam, ut diximus, esse non potest. quare quoquo pacto actio hominis & solis pertingit ad esse animæ: cum per alterationes factas à sole & ab homine fit anima in materia illa: sine qua secundum naturam fieri non poterat. Ecce ergo, quod hoc, quod ponitur de factione animæ, nullo pacto, si quis rectè consideret; repugnat rationi naturali, sed si quis teneret reunitionem illam, argumẽtum nullam haberet vim. Ad decimamtertiam dicendũ,

S quòd

quòd impossibile est aliqua ad inuicem comparari, nisi conueniant in eo, in quo comparantur: quare cum in primo de cœlo Aristoteles comparet ea, quæ semper sunt, ad ea quæ quandoque sunt, & quandoque non sunt, necesse est ergo, ut conueniant in mensura durationis, in qua comparantur. Cum autem mensura durationis eorum, quæ quandoque sunt, & quandoque non sunt, sit tempus, ut manifestum est; necesse est ergo, ut Philosophus accipiat ea, quæ semper sunt, & sunt in tempore; non quòd infinitum possit tempore mensurari: quia nec motus infinitus mensuratur tempore, ut dicitur in quarto Physicorum: sed quia extenditur secundum extensionem temporis duratio illa. Sed cùm eo modo debeant accipi termini in conclusione, quo accipiuntur in propositionibus: ratio philosophi hanc conclusionem concludet, quod ea, quæ quandoque sunt, & quandoque non sunt, siue per generationem non esse præcesserit eorum esse: siue per corruptionem non esse sequatur esse: non possunt semper esse, id est, eorum duratio extendi non potest per tempus infinitum. Non autem sequitur, quod illud quod semper est, cuius duratio non mensuratur, neque extenditur tempore, sed tota est simul, licet deficiat ab æternitate primi entis: non potuerit, cum prius fuerit in tempore, incipere esse & desinere esse in tempore: postea uerò esse extra tempus in æternitate. nos ergo de anima humana dicimus, quod si incepisset esse in tempore, cum prius non fuisset; postea uerò nunquam desineret esse in tempore; sed eius duratio extenderetur per tempus infinitum: hoc posset uideri inconueniens. Sed hoc nos non dicimus; immò concedimus, quod sicuti incipit esse in tempore: ita desinit esse in tempore. post uerò semper est æquiuoce: quia non subest tempori; quod de motu, & ordinatione mundi per motum, Plato dicere non poterat; quia motus est sub tempore, & extenditur ad extensionem temporis. Si uerò teneamus reunitionem illam, argumentum nullam vim habet. Ad decimamquartam dicendum, quod est signum demonstratiuum concludens, quod intellectus intelligit sine phantasmate: Nam si ex eo, quod intellectio non est in organo corporeo, demonstratur intellectum per se esse, & per se subsistere: post separationem à corpore erit; quare & operabitur suam propriam actionem, quæ est intelligere; neque cum phantasmate: quia corpori vnitus non est. ecce quomodo ratio hoc conuincit. Sed dicet aliquis, hoc sensu non comprehenditur aut experimento; respondeo, quod stultum est velle ea experiri sensu, quorum non est sensus; sicuti stultum esset, si quis vellet vocem oculis intueri. neque hoc est principium; sed conclusio, ad quam necesse est peruenire ratione: quæ conclusiones non uidet in seipsis, sed in suis principiis, & per sua principia: quemadmodum est in hac re. hæc enim est conclusio scita per comprehensionem naturæ intellectus; naturam uerò intellectus comprehendimus per operationem, quam agit, dum est in corpore. Est ergo philosopho concedendum, quod intellectus sine phantasmate intelligit. Ad decimamquintam dicimus, quod licet humanus animus non sit intellectus, nisi per participationem, est tamen ratio-

nalis

A nalis per essentiam: ratio uero est operatio, ad quam forma materialis non pertingit, ut ostendimus; licet ratio sit intellectus obumbratus. Est enim, ut recte inquit excellentia tua, humanus animus medius inter formas materiales & immateriales puras. quare particeps est proprietatum vtriusque generis, neque est ita abstractus sicuti intelligentia; quia in principio ad suam operationem indiget corpore; suaque operatio deficit à perfectione intellectus, neque est ita immortalis & æternus, sicuti est intelligentia, quia quandoque est in corpore, & quandoque non est: simulque esse incipit cum corpore. Est tamen absolutè connumerandus inter formas immateriales; sicuti conspicimus in his medijs, per quæ natura ab uno genere in aliud descendit sensim:

B ea namque omnia media uidemus simpliciter pertingere ad genus superius; licet imperfectissimum obtineant gradum in eo genere, media illa de quibus dicit Aristoteles, quod dubitamus an sint radices an metalla; absolute sunt in genere vegetabilium: licet operationes animæ vegetatiuæ in eis sint ualdè obscuræ, & imperfectæ: sic zoophyta, quæ sunt inter animalia & plantas, ut spongiæ atque vrticæ, absolute sunt in genere animalium, non plantarum: quamuis operationes animæ sensitiuæ sint in illis ualde obscuræ. quare & intellectus humanus medius inter formas materiales & immateriales absolutè ponendus est in genere immaterialium: licet operationes intellectuales sint in eo valde obscuræ & imperfectæ. Huiusque rei ratio in promptu est: quia inferius genus nullo pacto potest pertingere ad operationes generis

C superioris. Sic ergo concludamus, quod intellectum humanum esse absolute immortalem, multiplicatumque secundum hominum multiplicationem, sciri potest rationibus naturalibus. Ea uerò, quæ ad immortalitatem intellectus consequuntur, scilicet quid & quomodo post mortem operetur, an fuerit ante corpus necne, nequaquam ratio naturalis attingit; nisi quibusdam persuasionibus probabilibus. quamobrem existimo maximè esse sani hominis; cum in his rebus, quarum cognitio præcipuè facit ad finem suum hominibus attingendum, ratio naturalis deficiat, credere quod Deus optimus, cuius interest omnibus prouidere, hoc autē est, omnia ad fines suos conuenientibus mediis dirigere, aliam quandam homini cognitionem dederit harum rerum ex supernaturali releuatione, superque naturali lumine fidei; à quo, ut

D reor, nemo nisi aut non intelligens, aut valde arrogans, ob idque non parum perspiciens, dissentire potest. Nunc, postquam rem hanc explicuimus rationi naturali tātum innixi, nullius uerò auctoritati, videamus quidnam de hac re Aristotelem sensisse ex eius dictis colligere possimus. Cum uerò in omnibus ferè locis Aristotelis dicta de hac re non sint parui facienda: omnium tamen maximè ea sunt animaduertenda, quæ dicit in tertio de Anima, in eo lo co; in quo inuestigat definitionem & naturam intellectus. ibi ergo, cùm declarasset, quod intellectus est virtus susceptiua speciei, in quo cum sensu conuenit, tanquam in genere quodā; quia intelligere est sicut sentire: statim inuestigat propriā differentiā intellectus; per quā differt à sensu; dicitque, necesse est immixtum esse, sicuti dicit Anaxagoras, ut imperet, hoc est, ut cognoscat,

intus namque apparens alienum prohibebit & obstruet. De nulla uero forma mortali siue materiali (idem namque sunt) vt clamat Auerrois, hoc dici potest; quod scilicet sit immixta, neque vlla forma materialis habet eam comparationem ad materialia & corporea, quam habet intellectus apud Anaxagoram. Ex quibus cum postmodum conclusisset, quod nullam habet naturam: nisi quod possibilis vocatus est, & cætera, subdit, quocirca neque cum corpore mixtum esse rationi consentaneum est; Nam formæ sensibiles pertinerent ad illum; & sic non esset tantum possibilis: neque habet aliquod instrumentum: sed est locus specierum. Paulò inferius deinde inquit, quod sensus ex vehementer sensibili fit imbecillior: intellectus uerò ex ualde intelligibili aliquo fit ualidior ad intelligenda minora, inferioraque. cuius rationem subdens inquit. sensitiuum enim non sine corpore; at intellectus ab eodem separabilis est. quis per Deum non excandesceret? quemadmodum Auerrois Alexandro: qui positionem suam adaptare Aristotelis dictis uolebat? inferius deinde declarans quomodo intellectus seipsum intelligat: intelligendo alia, inquit, In his enim quæ sunt sine materia intelligens, & id quod intelligitur, est idem. ac si dicat, cum intellectus sit sine materia; sit res intellecta: quamobrem intelligendo rem illam, seipsum intelligit. Et hoc reuera ita se habet; nam nullus recte iudicium facere potest de intellectu: nisi qui multa intellexerit; valdeque peritus sit; & in diuinis exercitatus; ac puræ mentis fuerit. hic certe conspicit diuinitatem intellectus in rebus illis, quas contemplatur. qui uerò impura mente est, ac circa corporea tantum intendens; iudicat intellectum esse eiusdem naturæ cum rebus, in quibus semper versatur: ac quibus vehementer est affectus. Ex quo fit, ut tam diuersæ sint sententiæ de animi natura: eam namque vnusquisque talem iudicat, qualem cernit: cernit autem eam in rebus, quas contemplatur; quare ex diuersitate rerum diuersum etiam de animi natura iudicium fit. Sed de his satis. reuertamur ad Aristotelem in secundo de Anima, in textu vigesimo primo ita inquit. de intellectu alia ratio est: sed uidetur hoc genus animæ esse diuersum: idque solum perinde atque perpetuum ex eo, quod accidit, seiungi, separarique potest. Et ne quis diceret Aristotelem locutum de intellectu intelligentiarum: subdit: cæteras autem partes separabiles quidem non esse, ut quidam dixerunt, ex his patet; ratione uerò differre non obscurum uidetur; namque sensitiui ratio diuersa est à ratione principij opinandi, siquidem sentire, & opinari sunt diuersa. ecce quàm clare dicat quod intellectus, quem dixit separari à corpore, & esse perpetuum, sit principium opinandi; differatque ratione à partibus sensitiuis, quæ non sunt separabiles. Sed quid moror in re tam clara? innumeros certe adducere possem Aristotelis locos hoc explicantes: ab quibus abstinere volo. Nunc respondeamus ad duos tres've locos, quos adducit excellentia tua. primus locus est in tertio de Anima, ubi dicit, quod intellectus agens solum est immortalis uerè ac separatus; & quod non recordamur post mortem, quia intellectus passibilis corruptibilis est: & sine hoc nihil intel-

ligit

A ligit anima. Alius locus est ex primo de Anima, quod si intelligere phantasia fuerit, aut non sine phantasia, non contingit ipsum separari. Tertius verò locus est in tertio de Anima in trigesimo tertio textu, ubi inquit. vtrum autem ipsum non separatum à magnitudine intelligat aliquid abstractorum, inferius est perscrutandum. ex quo uidetur colligi, quod intellectus non separetur à magnitudine. Ad primum dicendum, quod ea verba adeo sunt obscura, ut uariis modis commode exponi possint: nulla tamen expositio sit adeò clara, ut aliis repudiatis, possimus dicere Aristotelem id tantum sensisse. quomodocunque tamen exponatur; non colligitur ex eo loco animam esse mortalem: immò potius oppositum. Nam ea verba, hoc solum

B est immortale & perpetuum, possunt referri ad intellectum agentem, uel ad possibilem. Si referantur ad possibilem, sunt pro nobis, ut clarum est. Si uerò referantur ad agentem intellectum; & intellectus agens sit pars animæ humanæ, ut clarissimi ex Peripateticis dixerunt, faciunt etiam nobiscum. Si uerò referantur ad intellectum agentem: dicamusque intellectum agentem esse uel Deum, uel aliquam ex intelligentiis; recte intellecta verba illa non faciunt contra nos. inquit enim, separatus uerò, id est solum quod est. ac si dicat, cum intellectus possibilis quandoque intelligat, & quandoque non: & intellectus efficiatur res intellecta, non est solum id quod est: immò uarias formas suscipit. hic uerò intellectus agens separatus, quia est intellectus in actu, & non in potentia; est id solum quod est: quare subdit, atque

C id solum est immateriale, ac perpetuum: quia mutatio secundum uarias formas est quædam veluti corruptio intellectus speculatiui, seu intellectus in actu. iccirco uere ac proprie intellectus agens est immortalis & perpetuus; quia semper eodem modo est intellectus in actu, neque de potentia ad actum uenit, aut ab actu in potentiam; quod contigit possibili intellectui; quo fit, ut incipiat esse cum corpore. ex quibus manifeste colligitur, quantum deficiat à uera immortalitate intellectus agentis. Sic ergo, ut diximus, hoc solum, id est, intellectus agens est uere immortale & perpetuum: nō autem ex hoc vult intellectum possibilem corrumpi per corruptionem hominis. quod manifeste & aperte verba, quæ sequuntur, ostendunt. dubitat namque cur est, quod post mortem nullus recordatur amicorum aut filiorū, uel inimicorum. Hæc

D certè quæstio, si conclusum esset superius, quod intellectus possibilis est mortalis; nullo pacto fuisset inducta ab Aristotele. manifestum namque esset ex se cur hoc contingeret. sed quæstio contingit: quia oppositum dictum est statim ab exordio tertij vsque ad eum locum. sed quid moror amplius? ex solutione quæstionis patet hæc res. inquit enim, iccirco non recordamur post mortem amicorum, & cætera, quia intellectus passiuus corruptibilis est: & sine hoc anima nihil intelligit. quantum autem differant non tantum in significato, sed etiā in appellatione intellectus possibilis ab intellectu passiuo; manifestum ac notum est cuiuis, vel mediocriter in Græcis literis erudito. Non ergo recordamur non ob eam causam: quod intellectus possibilis est corruptibilis; sed quia corruptibilis est intellectus passiuus, id est, vis interior sen-

ſitiua, in qua ſunt animæ perturbationes. Et per conuerſionem, ad quam intellectus per formam intelligibilem intelligit ſingulare. Sine hoc ergo paſſiuo intellectu neque reſtat amor, aut odium: neque etiam ſingularium cognitio. Et hoc conſonat illi, quod dicitur in primo Ethicorum, quod inferius tangemus. Ecce quomodo ex hac auctoritate expreſſe colligitur, quod intellectus poſsibilis remaneat poſt mortem: licet deficiat ab immortalitate intellectus agentis. nam & ego conſentio excellentiæ tuæ in hoc: quod dicis intellectum agentem, de quo hoc in loco meminit Ariſtoteles, non eſſe animæ partem, ſed ſuperiorem quendam intellectum. Ad ſecundam poſſemus dicere, quod ibi, cum non ſit locus, in quo tractetur ex propoſito ab Ariſtotele de intellectu; non eſt facienda magna vis. Hæc enim eſt conſuetudo Ariſtotelis, ut non loquatur exacte de naturis rerum, niſi in propriis locis. verum hæc à nobis abſolutio abſit. Dicendum ergo, quod operationes ſeu paſſiones animæ poſſunt ipſi ſoli attribui duobus modis, uel ſecundum eſſe, quod ſignificat eſſentiam, uel ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtentiam, verbi gratia, ſicuti dicimus formam eſſe actum ut actuare materiam, & dicimus formam uel generari, uel corrumpi, uel mouere, aut aliquid agere. priora prædicata, quæ attribuuntur formæ, coniunguntur formæ per eſſe, quod ſignificat eſſentiam; & iccirco attribuuntur formæ; non autem compoſito; nam forma eſt actus, non autem compoſitum eſt actus; & forma actuat, non autem compoſitum actuat. non tamen propterea conuincunt formam eſſe ſeparatam; quia licet forma ſola ſit actus & actuet, non tamen actuat, aut eſt actus, niſi exiſtendo in compoſito, non autem exiſtendo per ſe: ſi autem attribuamus poſteriora prædicata formæ per ſe, quod ſcilicet ipſa ſit id, quod mouet, aut corrumpitur; cum hæ actiones præſupponant exiſtere illius, quod agit, aut patitur: ſtatim ſequitur, quod forma per ſe ſit actu; & ſeparabilis à compoſito. modo eo in loco, ut palam eſſe poteſt recte intuenti; Ariſtoteles loquitur de paſsionibus ſeu operationibus, prout attribuuntur animæ, ſecundum eſſe quod ſignificat eſſentiam; non autem ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtentiam. Deinde adiungit id, quod pertinet ad exiſtentiam, quod clariſsimum eſt contextum ipſius conſideranti. inquit enim, non ſolùm oportet conſiderare quid eſt anima, ſed etiam accidentia & paſsiones animæ: quæ reuera in concluſione ſcientifica ſecundum eſſentiam attribuuntur ſubiecto; ſed ex paſsionibus & operationibus animæ quædam animæ ſoli attribui non poſſunt; ut iraſci, lætari, & cætera. ſed ſunt corpori animæque communes: quædam uerò uidentur attribui ſoli animæ, ut intelligere: modo inquit ipſe; ſi hoc intelligere, quod attribuimus ſoli animæ, ſit phantaſia, aut non ſine phantaſia, id eſt, quod licet attribuatur tantum intellectui, non tamen ipſi attribuatur, niſi ut eſt phantaſiæ coniunctus; non poteſt ſeparari: ac ſi diceremus in forma eſſe actum & materiam actuare, licet attribuatur ſoli formæ, & non compoſito: Si autem alicui formæ non attribuitur ſiue compoſito, id eſt niſi inquantum coniuncta eſt compoſito, quamuis ſoli formæ attribuatur, non contingit talem formam ſeparari. Non ergo uoluit philoſophus, quod ſi in-

A ſi intelligere non ſit ſine phantaſia, non contingat intellectum ſeparari, id eſt, quod ſi non ſit ſine phantaſmate, tanquam mouente intellectus non poſſit ſeparari. Hoc enim, ut oſtendimus ſuperius, ſeparationem intellectus non prohibet. Sed ſi intelligere, quod attribuitur ſoli intellectui, non attribuitur ipſi ſine phantaſia, id eſt in quantum eſt coniunctus phantaſiæ attribuitur, (ſic enim intellectus eſſet virtus materialis) non poterit intellectus ſeparari. quod autem ita intellexerit, ex ſequentibus patere poterit; ſtatim namque ſubdit. Namque ſi aliqua animæ operationum propria eſt, contingit ipſam ſeparari. Hic quæro ego an id verbum, ſit, dicat eſſentiam uel exiſtentiam: ſi dicat exiſtentiam, ita quod iſte ſit ſenſus. ſi aliqua operatio propria ſit animæ, ita quod anima per ſe abſque corpore eam operetur, dico quod falſo dixiſſet, quod contingit eam ſeparari: immò neceſſe eſt eam ſeparari: quod ſi id verbum, ſit, dicat, eſſentiam: tunc reuera dici poteſt, quod poſſibile eſt eam ſeparari, non autem neceſſe eſt. quia ſecundum exiſtentiam anima cuius eſt propria operatio, ſi erit per ſe, erit ſeparata; ſi coniuncta & dependens à corpore non poterit ſeparari: ſi uerò nulla operatio tantùm animæ attribui poteſt, impoſſibile eſt ipſam ſeparari: quod ſi anima non ſit ſeparata, eæ paſſiones, quæ tantum ipſi uidentur competere, erunt ſicuti in recto: cui inquantum rectum & per ſe; quod eſt ſecundum eſſentiam: competunt multa, verbi gratia, tangere ſphæram in puncto; ſecundum tamen exiſtentiam nunquam tanget ſeparatum à materia ſenſibili. Si ergo in propoſito intelligere

C ſecundum eſſentiam attribuatur tantum intellectui, non tamen ſecundum exiſtentiam exiſtenti ſine phantaſia; vtique ſeparari non poterit intellectus. Ecce quàm clare hoc exemplum, quod adducit Ariſtoteles de recto, nobis indicat, quo'nam pacto locutus fuerit ſuperius de intelligere, quod ſcilicet non ſit ſine phantaſia. in tertio uerò declarat, ut oſtendimus, quod intelligere attribuitur intellectui exiſtenti ſine phantaſia, id eſt, per ſe exiſtenti, & immixto materiæ nulloque venti organo; quare erit ſeparatus. poſſumus etiam dicere, quod Philoſophus dixit, intelligere non eſſe ſine phantaſia; ſi non tranſcenderet genus imaginabilium phantaſia: ſic enim non eſſet ſeparatus. Poſſumus etiam dilucidius eam obiectionem ſoluere, nullus eſt, qui ignoret Ariſtotelem gloriæ Platonis æmulum, ingenij vires in eam rem ſemper

D intendiſſe, ut ea, quæ Plato dixerat, refelleret, præſertim ſi qua in re non rectè ſenſiſſe Platonem animaduertiſſet. Plato de anima non ſenſit eam eſſe formam & actum corporis, ſed à corpore ſeparatam, non inquam immaterialem & tantum & immortalem, ac propterea ſeparatam: verum etiam ſeparatam, id eſt corpori non inhærentem, neque dantem eſſe, ſed ſe habentem ad corpus ea ratione, qua nauta ad nauem ſe habet. Hoc ergo Platonis placitum ſeu dogma hoc in loco Ariſtoteles vult reprehendere; inquitque, cum vnumquodque operetur eo modo, quo eſt. Si anima eſſet à corpore ſeparata, non ut immaterialem formam dicimus ſeparabilem, ſed ut tu Plato aſſeris animam ſeparatam, id eſt minime corpori inhærentem, vtique aliquam comprehenderemus animæ operationem, in qua corpus partem nullam ha-

beret. Verùm si singula opera animæ scrutatus fueris, nullam eiusmodi inueneris: quin intelligere, quod maximè alienum à corpore uidetur, non est sine phantasia, ut experimur in nobis ipsis; non ergo erit anima separata eo modo, quo Plato sensit, ut scilicet se habeat ad corpus, ut nauta ad nauem. Nam fieri nequit omnino, ut operatio alicuius potentiæ ei immanens adiuuet operationem alterius potentiæ etiam immanentem in ea: nisi vtraque operatio pertineat ad eandem formam, & in ea sit veluti in radice quadam. Cum ergo phantasia sit operatio potentiæ, quæ est actus corporis, ut perspicuum est: vtique non posset opem ferre, ut ita dicam, neque adiuuare intellectionem, quæ est in intellectu: Nisi etiam intellectus esset à forma, quæ est actus corporis. Manifestum ergo est intellectum non posse esse separatum à corpore, ut Plato posuit, id est, ut sit extrinsecus, non autem sit actus corporis, sed ita se habens ad corpus, ut nauta ad nauem, per æquiuocationem, ergo peccant hi, qui eo loco Aristotelis nituntur. Nam ibi non accipit formam & actum separatum à materia, id est immaterialem, & per se existentem: sed accipit separatum actum à corpore, pro eo actu, qui non sit actus corporis animati: sed se habeat ad corpus, ut nauta ad nauem. Et hæc proculdubio sententia est Aristotelis in hoc loco. Ad tertiam dicendum, quod ex eo loco Tertij de anima potius conuincitur intellectum esse separabilem à corpore, quàm quod sit inseparabilis. Nam si esset inseparabilis; Aristoteles absolutè quæstionem illam proposuisset, dixissetque: an uerò intellectus intelligat aliquid abstractorum considerandum est, nullo addito: Nunc uerò cum dicat: vtrum autem contingat intellectum non separatum à magnitudine intelligere aliquid abstractorum: innuit duos modos essendi intellectus, in quorum altero non contingat quæstio; in altero uerò contingat. Nã quando intellectus separatus est à magnitudine; non est dubium, an intelligat abstracta; immò manifestum esse potest, quod intelligat. Sed dubitatio est, an intellectus, dum est coniunctus corpori, proueniat ad tantam perfectionem, ut aliquod abstractum intelligat. Hanc enim quæstionem proponunt etiam nostri Theologi: apud quos non est dubium de separatione animæ. Ex hoc ergo non colligitur Aristotelem uoluisse intellectum non esse separabilem, immò potius colligitur Aristotelem oppositum sensisse. Hanc uerò quæstionẽ puto ego ab Aristotele fuisse solutam in duodecimo Metaphysicæ in textu trigesimo nono & quadragesimo. vbi inquit, dispositio qualis optima nobis quidem paruo tempore, & cætera. Hic enim existimo Aristotelem illud innuisse, quod dicit Algazel in sua Metaphysica: quod aliquando sapientum, bonorumque virorum intellectus adeò eleuatur; ut pertingat ad fulgorem diuinorum quendam capiendum: eique diuina appareant, sed tanquam fulgur quod citò pertranseat. sic quoque nos citò decidimus ab intellectione illorum. Nam, ut inquit Augustinus in Octauo de Trinitate, statim nobis se obijciunt imagines & nubila phantasmatum, sicque ab optima illa dispositione decidimus. in Nono uerò Metaphysicæ fortasse eam quæstionem soluit, ubi inquit, quod ignorantia illa, quæ opponitur ueritati simplici, quæ est in intelle-

A in intellectione abstractorum, non est in nobis ut cœlitus, & cætera. Locus uerò ille in duodecimo Metaphysicæ in textu decimo septimo est adeò perspicuus; vt ei, qui textum extorquere non vult, nihil possit esse clarius: nam ibi loquitur de mente, quæ est anima: & de anima, quæ est forma simul incipiens esse cum facto, id est composito. talem autem mentem inquit ipse nihil prohibet separari. Ecce quod apud Aristotelem nil obstat, quod sit actus corporis: quin possit separari, neque etiam quia simul incipit esse cum corpore, propterea separari non poterit. in Primo uerò Ethicorum, ubi dubitat, an fœlicitates ac infortunia amicorum pertineant ad defunctos; quid clarius dicere potuisset? inquit enim concludendo. Videntur autem tam B prosperitates, quàm aduersitates amicorum aliquid defunctis afferre; tale autem ac tantum, ut neque fœlices infœlices; nec quicquam aliud huiusmodi faciat. Sed aliquis dicet, paulò superius sub dubitatione locutus est. inquit enim, Si aliquis ex his ad illos perueniat; exile autem esse bonum aut contrarium. Respondeo, quod si quis rectè animaduertat, dictum illud sub dubitatione positum est propter illud, quod dixit in primo de anima; quod nullus post mortem reminiscitur amicorum; quia amor odiumque, ac singularium cognitio est in intellectu per conuersionem ad intellectum possibilem; qui intellectus passiuus corruptibilis est: & post mortem non est. Et iccirco dixit, si peruenit ad illos non, quia non sint: sed quia non sunt sensui coniuncti: per quem habuit intellectus cognitionem horum singularium. C quamobrem vsus est hoc modo loquendi: ut diceret, Si peruenit ad illos: tanquam qui disiuncti sint à rebus istis sensibilibus. in secundo uerò Physicorum in textu vigesimo sexto, postquam dixit, quod consideratio naturalis stat ad formas, quæ specie sunt separatæ; sed existunt in materia, quia sol & homo generant hominem, id est, ad animas intellectiuas hominum, ut etiam exponit excellentia tua; subdit, quomodo se habeat hæc separabilis, & quid sit, primæ philosophiæ est opus determinare. Et hoc consonat ei, quod dicit in primo de partibus animalium, capite primo, quod agere de intellectu secundum omnem modum non est naturalis: interque alias rationes hanc adiungit, quia intellectus non est natura, quæ sit principium motus, principium enim vegetandi est anima vegetatiua; principium alteratio- D nis, quæ est secundum sensum, est anima sensitiua. Principium delationis est aliud ab intellectu, nam delatio est in cæteris animalibus; intellectus uerò non est; cum dicit intellectum non esse in cæteris animalibus, in quibus est delatio; secludit certè hominem, in quo vult esse intellectum; qui non est cõsiderationis naturalis secundum omnem eius operationem: de quo etiam dicit statim posteà, quod est abstractus; naturalis autem non considerat de formis abstractis: quomodo autem intellectus sit considerationis Physicæ, alterius est negotij perscrutari. In secundo uerò de generatione animalium in capite tertio, ubi dubitant, an omnes animæ ueniant in conceptum, qui est in potentia ad illas, cum ante fuerint; an nullæ ueniant, cum ante fuerint. an aliquæ aut fuerint, & aliquæ non. Respondet his verbis. Cæterum omnes

ante esse impossibile his rationibus esse ostenditur. quorum enim principiorum actio est corporalis, hæc sine corpore in esse non posse certum est, verbi gratia ambulare sine pedibus: itaque ea extrinsecus venire impossibile est. nec enim ipsa per se accedere possunt, cum inseparabilia sint: neque cum corpore: semen enim excrementum alimenti mutati est. Restat igitur, ut mens sola extrinsecus accedat, eaque sola diuina est; nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis. quid clarius dici potuisset, quàm hæc mētis immaterialitas? Sed dicet aliquis, hic uidetur Aristoteles dicere, quod mens præcedit in esse corpus compositum; & quod uenit in corpus cum ante fuerit. in duodecimo uerò Metaphysicæ in textu decimo septimo; & est locus, quem superius adduximus; uidetur dicere, quod simul incipiat esse cum corpore, sed remaneat post corpus. Ad hoc respondeo; quod de illo, ad quod ratio naturalis ex operatione intellectus pertingit, scilicet quod intellectus sit immaterialis, & ex consequentti immortalis simpliciter, Aristoteles non dubitauit. de his uerò, ad quæ ratio naturalis non pertingit per certitudinem, Aristoteles ambiguus fuit: & iccirco uno in loco uidetur dicere, quod anima simul cum corpore incipiat esse, in alio uerò quod extrinsecus ueniat; in omnibus tamen sibi ipsi consentit; quod sit immixta materiæ, & quod actio suà sit incorporalis; & quod per se sit; neque in suo esse indigeat corpore. quia de causa neque de fœlicitate post mortem locutus est. quia ad eam non pertingit ratio naturalis, nisi per coniecturas. in Primo uerò Ethicorum loquitur de fœlicitate hominis compositi: & præcipuè de fœlicitate politica, ut patet diligenter consideranti ea, quæ dicit. Hac etiam de causa in duodecimo Metaphysicæ, ubi loquitur non de animabus hominum, sed de intelligentiis, dixit, tot esse, quot sunt motus cœlestes, ad plures uerò ratio naturalis non pertingit per certitudinem. Nec tamen propterea asseuerandum est non esse plures: quia hanc negatiuam non demonstrat ratio naturalis: quamobrem in eo loco dicit, rationabile est tot esse: necessarium uerò fortioribus relinquatur. Quamuis autem præter hos alii etiam loci adduci possent ex Aristotele, hos tamen puto satis esse: ex quibus meo iudicio colligitur Aristotelem de immortalitate animæ dubium non fuisse. Verùm de eius operatione post mortem: an antecedat corpus nec ne: cum ratio naturalis ad hæc per certitudinem non pertingat; puto eum fuisse ambiguum, proptereaque parum aut nihil de rebus illis locutum fuisse: non enim fuit Aristoteles tam insipiens; quemadmodum multi ex his, qui nunc philosophantur; ut putaret, quicquid nesciret ipse, non esse, ita ut metiretur esse rerum sua cognitione ac scientia. immò nec naturali hominis cognitione metiendum, esse rerum dicit ipse in locis plurimis: nullus ergo miretur, si de statu animarum post mortem locutus non est: quamuis putarit animas post mortem remanere: quod si putasset, eas post mortem non remanere, nulli dubium, cùm omnes fere oppositum crederent temporibus Aristotelis, quod in eum retorqueri posset ratio; quam adducit ipse in secundo Physicorum contra antiquos, qui de casu & fortuna mentionem non fecerunt, inquit

A enim. Si non putarunt casum & fortunam aliquid esse; hoc eis declarandum fuit. cùm omnes contrariam habeant existimationem, putentque casum & fortunam aliquid esse. Sic nos quoque diceremus in Aristotelem, si non putat animam post mortem remanere; cum omnes existiment eam essem immortalem; aperiendus fuit hic error viro philosopho. præsertim cum Plato, quem in omnibus reprehendere conatur; tam clara voce tot & tanta de animabus dicat, cur non aliquo in loco figmenta Platonis ab Aristotele non reprehenduntur: Mirum reuera hoc esset; si putasset Aristoteles illa fuisse penitus figmenta. At dicet aliquis veritus est leges. Respondemus: quod Epicurei ac Cyrenaici non verebantur leges; dicebantque sine periculo animam

B esse mortalem: at in alijs Aristoteles veritus estne leges? in secundo Metaphysicæ, vbi inquit, quantum ualeat consuetudo, leges ostendunt; in quibus fabularia & puerilia magis creduntur, quàm per se manifesta. in duodecimo, ubi deridet facientes Deos humana forma; veritus ne est leges? minime. Non ergo etiam in hac re veritus fuisset leges. Multa adhuc indiscussa supersunt ab excellentia tua dicta. an scilicet homo naturaliter appetat immortalitatem: an posita anima mortali aliquis debeat mortem eligere: an miracula possint fieri à corporibus cœlestibus: an impossibile sit homines ad proprium finem dirigere absque mendacio. Verùm satis, superque censeo abusum me fuisse humanitate tua: cùm tam longis nugis te detinuerim ac fatigarim: in quibus noui ego multa esse, quæ castigatione indige-

C ant: quo factum est, ut tibi tanquam medico cuidam animorum excellentissimo nostrique amantissimo, quicquid carcinomatis aut vlceris intus geram; palam fateri non erubuerim. quo enim pacto medelam quærat, qui medico vlcus tegit? Tu uerò pro ea, qua me semper beneuolentia prosecutus es, benigno animo & sereno vultu, quicquid id totum est accipe: bona tanquam tua cognoscas: mala uerò tanquam mea castiges, ac corrigas. Vale præceptor ac pater honorandissime.

LIBER SECVNDVS.

LEGI excellentisſime præceptor magna animi attentione diuinam apologiam tuam, in qua mortalitatem humani intellectus rationibus aſtruere, ſimulque ea refellere conaris, quæ immortalem eſſe animam uidentur aſſerere. Viſum ſanè mihi eſt opus adeò præclarum & inſigne; vt cum in cæteris operibus tuis, quæ edita ſunt, recentiores omnes ſcriptores longe ſuperes; in hoc te ipſum planè ſuperaſſe uidearis. Nam tam magna rationum copia, aculeiſque tam acutis vndequaque aduerſarios vrges, ac opprimis: ut nec reſpirandi quidem facultas præſtò illis eſſe queat. ingenuè fatebor ego, cui perſuaſiſſimum eſt immortalem eſſe animam, inter legendum ſæpenumero adeò me rationibus obrutum ſentiebam; ut certisſima res in dubium mihi reuocari uideretur. plurimis uerò in locis mirabar in noſtro tractatu ea fuiſſe, quæ rationibus validisſimis refelli uidebam. Verùm cum mentem, animumque à lectione reuocaſſem, cœpiſſemque mecum putare hinc inde rationes, dicam ingenuè, (non enim noſtrum eſt opinari, ac aſſentiri cui voluerimus) multa inueniebam, in quibus nondum mihi ipſe ſatisfacere poteram; quod ex tarditate ingenij mei mihi contingere facilè poſſe exiſtimo: quo effectum eſt, ut diutius mecum ipſe ambigerem, an ſcriptis mandanda, tibique mittenda à nobis eſſent quæcunque dubitamus; an potius ſilentio tranſeunda, ne toties abuterer humanitate tua, ineptiſque diſputationibus noſtris obtunderem purgatisſimas aures tuas; cæterùm me animi dubium ad ſcribendum plurima compulêre; in quibus non minima, nec poſtrema ratio fuit, quod in fine primi libri luculentisſimæ apologiæ humaniſſimis uerbis me ad ſcribendum inuitas; Si quid adhuc ſuperfuerit, quod dubitem; deinde, quoniam cùm non ambitionis, ſed indagandæ veritatis gratia huius mihi quæſtionis diſputatio ſit inſtituta, cuilibet licere ſine arrogantiæ nota cenſendum eſt, quid ſentiat, profiteri; quemadmodum in Senatoribus ciuibus, qui de republica conſulunt, nam vtrobique de communi agitur bono, pariterque licere cuique, nulla perſonarum habita ratione, veritatem à quocunque in lucem edita fuerit, amplecti ac venerari. Vnicus namque eius in lucem prodendæ auctor Deus, qui hominibus interdum inſipientibus veluti quibuſdam inſtrumentis vtitur in oſtendenda veritate. quamobrem nullus ex hac re gloriam ſibi deberi exiſtimet, ſed optimo maximo

F

G

H

ximo

A ximo Deo tantùm gratias agat, quas potest; veritatemque à quouis editam, tanquam à Deo prodierit, veneretur, ac amplectatur. postremo si in quauis rectè instituta Republica lege sancitum est, ne reus quispiam habeatur, nisi prius suam ipse, alius've eius causam egerit; quod si quandoque contingat ob inopiam, reum oratorem ad suam causam tuendam conducere non posse, tunc publico salario oratores ad huiusmodi munus à Republica conducti, inopum reorum coram iudicibus, uel in nefandissimis sceleribus causas tuentur: certè grauissimorum virorum sententiam hanc de animæ mortalitate, absque defensore ream agi nullo pacto à à viris philosophis permittendum est. Quamobrem præceptor ac pater nunquam sine honoris præfatio-
B ne appellande, quicquid id erit quod leges, æqui bonique consules, inscitiamque meam castiges ac corrigas; nulloque pacto in animum inducas tuum, me ambitione motum ad hæc scribenda. Nam, ut sileam de impietate, insanus proculdubio, furijsque agitatus haberi possem, si certandi animo hæc à me prouincia suscepta esset: quid enim, ut Lucretius inquit, facere tremulis artubus ludi consimili incursu possunt & fortis equi vis. Verum, ne te multis detineam, ad rem deueniam: & quia infinita ferè adducta sunt ab excellentia tua, multaque sæpius repetita; quæ omnia si discutienda essent, & longissimum volumen exposcerent, & ociosissimum hominem, nec modicum tempus: quæ cum ego præstare nec velim, nec per occupationes familiares possim: iccirco ea tantum breui oratione perstringam, quæ maximè ad
C rem facere uidebuntur, omissis interim cæteris, quæ fere omnia in libello nostro de animi immortalitate continentur, uerum strictim adeò, ut nisi à solerti lectore colligi nequeant; de quo libello id uere dicam, nequaquam à nobis conscriptum eo animo fuisse, ut in lucem prodiret, sed ea tantum ratione, ut abs te legeretur & castigaretur. qua de re maxima in eo componendo negligentia vsus sum, paucisque diebus, uel paucis potius horis conditum, ita ut erat primo calamo scriptus, transcribendum tradidi; nec recognitum ad te misi, quo effectum est, ut multis in locis multa desint à scriptore omissa; nonnullaque perperam posita. Verùm nunquam mihi persuaserim tam negligentem fuisse qui scripserit, tamque ignarum: ut is quem impressum uideo, tibi legendum missus sit, in quo plures certè errores con-
D spicio, quàm uerba, ut omittam quæ desunt, nam aliquibus in locis tres, quatuor've lineæ desiderantur. Sed de hoc satis. Ad rem accedam, ne te amplius morer: eoque vtar ordine, qui accommodatior mihi uidetur. Non incipiam ab argumentis tuis, cum argumenta ac solutiones pendeant ex rationibus nostris ad astruendam animæ immortalitatem. ideo à suppositis ac rationibus nostris ordiar, deinde, an argumenta excellentiæ tuæ procedant, pauca dicam, postmodum nonnulla de philosophi dictis, postremo de tertia illa conclusione, quam excellentia tua erroneam & ridiculosam appellat: vtarque quàm maxima breuitate. Primum suppositum, quod dicit excellentia tua nos fecisse, est, quod omnis forma materialis est extensa ad extensionem subiecti. Hoc uerò dicis esse falsissimum, immò

formæ materiales quædam sunt indiuisibiles, sicuti vox est inuisibilis: quod B probat multorum præclarisſimorum virorum auctoritatibus, deinde rationibus. Nam vegetatiua & sensitiua in homine cum idemptificentur, secundum positionem nostram intellectiuæ sunt indiuisibiles, & tamen sunt formæ materiales, ut manifestum est. postea sicuti forma immaterialis, dat esse extensum, cur è contra forma materialis non poterit esse inextensa? deinde subdis gradus quosdam formarum materialium, dicisque quasdam esse extensas secundum essentiam & potentias, quasdam uerò inextensas secundum essentiam, extensas uerò secundum omnes potentias, ut brutorum animæ. quasdam uerò inextensas secundum essentiam & aliquas potentias, ut anima intellectiua. illæ uerò formæ, quæ secundum essentiam & omnes potentias sunt inextensæ, sunt immateriales simpliciter; huiusmodi uerò sunt intelligentiæ. Hæc fere, quantum colligere potui, dicta sunt circa hoc suppositum. in quibus magna mihi dubitatio est. Nam nec rationes excellentiæ tuæ cogere, nec rationes probantes hoc suppositum, facilè solui posse uidentur. qua in re ualde miror, cum hoc suppositum apud excellentiam tuam, dum philosophiam profiteretur in gymnasio Patauinio, compertisſimum esset; nec centies, sed decies millies ego ab id ea audiuerim, tanquam axioma quoddam afferri; quid in causa fuerit, quod nunc sententiam mutauerit. Verùm quicquid sit de hoc, accedamus ad rem hanc discutiendam. quantum ad auctoritates pertinet; quia mihi ocium non est tot auctores uoluere, (licet uiderim D. Thomam in prima G parte, & in libro contra gentiles) qui nihil loqui uidetur de anima intellectiua, de qua tractat, & per animalia perfecta uidetur mihi intelligere animalia habentia animam perfectam, non partem animæ: huiusmodi uerò sunt homines, non bruta; quæ habent partem animæ, non perfectam animam. deinde si standum est auctoritatibus eorum, quos adducit excellentia tua, cum dixerint omnes illi animam esse immortalem: idem quoque profiteamur nos; nec etiam pauciores adducerem ego auctoritates ex Auerroê excellentisſimo viro oppositum dicente expresisſimè, ut nouit excellentia tua. verùm, quoniam non est viri Philosophi auctoritatibus inniti, sed rationibus: iccirco abstinebo ab auctoritatibus, solisque rationibus contendam. Prima ergo ratio adducta meo iudicio non pro- H cedit. quia per vegetatiuam, & sensitiuam quæ sunt in homine, uel intelligis potentias & facultates humani animi, uel essentiam ipsius animi humani, qui forma substantialis quædam est. Si potentias, falsum est, quod assumitur, illas scilicet esse indiuisibiles; immò sunt potentiæ quædam de secunda specie qualitatis, affixæ organis corporeis; & extensæ ad extensionem subiecti; quæ etiam corrumpuntur per corruptionem compositi: si uerò intelligis essentiam, à qua fluunt illæ potentiæ, sic falsum est illam esse formam materialem: immò forma immaterialis est, & iccirco immortalis. Ad secundum dico, quod esse extensum non est in materia ab ipsa forma, sed extensio est de accidentibus proprijs materiæ, ipsamque

insequen-

A in sequentibus. nec pertingit ad formam, nisi ea fuerit mixta cum materia, licet extensionis limitatio & terminatio, quæ ex diuisibilitate formæ procedit, & veluti indiuisibilitas quædam est extensionem compescens, sit à forma. Verùm, quia non sufficit soluere aduersantes rationes: sed ad astruendam positionem aliquam non per se notam, oportet præterea adducere in medium rationes eam probantes: iccirco, ut puto, firmissima adducemus argumenta probantia suppositum nostrum. primò igitur nulla forma, quæ habet esse non in se, sed mixtum cum materia; est indiuisibilis vt vox inuisibilis: sed forma materialis habet esse non in se, sed mixtum cum materia; ut manifestum est ex quid nominis formæ mate-
B rialis: ergo nulla forma materialis est eo modo indiuisibilis. maior probatur ex ratione mixti, à qua sumpta translatione dixerunt formam aliquam mixtam cum materia, & aliquam immixtam. quomodo enim intelligibile est aliquod alteri esse mixtum, nisi qualitas & dispositio eius cui miscetur, ad ipsum pertigerit? nec hoc dissimile est ab eo, si diceremus mel mixtum esse aceto, non tam acutum illum aceti saporem inficere mellis dulcedinem. Postea omnis forma materialis est hic, id est, est comprehensa à certo loco, & veluti digito demonstrari potest; nulla forma indiuisibilis eo pacto est comprehensa à certo loco, nec digito ostendi potest; ergo nulla forma materialis potest esse eo modo indiuisibilis: prima propositio est nota ex conditionibus formæ materialis; nam
C forma, quæ non est hic, est forma abstracta. Altera propositio probatur. Nam omne quod comprehenditur à certo loco, & quod digito ostendi potest, determinatam positionem habet, ut notum est: nam huius oppositum est intelligibile: omne uerò quod determinatam positionem habet, est affectum quantitate: quale non est indiuisibile, vt vox est inuisibilis. Postea omne accidens, quod est non per abstractionem intellectus, sed per realem existentiam in ea forma, quæ non est per se in actu, sed est tantum actus, afficit materiam, quæ illius formæ est subiectum, & ab illo materia denominationem sumit. Non enim oppositum est intelligibile, sed forma materialis est tantùm actus per se existens; ergo eius accidens afficiet materiam ut subiectum, & ab eo materia denominabitur.
D Si ergo aliqua forma materialis secundum realem existentiam sit indiuisibilis vt vox inuisibilis, etiam materia ea indiuisibilitate afficietur: erit ergo & materia ipsa sic indiuisibilis. at ex altera parte est extensa propter quantitatem inhærentem. Simul ergo erit extensa & indiuisibilis; quod implicat contradictionem. Postea cum vnum & ens eandem dicant naturam ex quarto Metaphysicæ, illa quorum vnitates sunt impermixta, nec etiam sunt mixta secundum esse, sed vnitas rei secundum realem existentiam indiuisibilis, vt vox est inuisibilis, nequit esse permixta cum vnitate rei existentis continuè, qualis est materia, ut manifestum est & notissimum: ergo talis forma non poterit habere esse mixtum cum materia. postea, secundum ea, quæ dicit excellentia tua, potentia & facultas

formæ alicuius, quæ facultas est indiuisibilis vt vox inuisibilis, est immaterialis: cur ergo forma substantialis, quæ eo modo est indiuisibilis, non erit immaterialis? certè nulla ratio afferri potest. Amplius circa gradus illos formarum adductos, demonstratio octaui Physicorum per se sumpta erit insufficiens ad probandum abstracta esse, nisi fulciatur per locos topicos à minori, ut eam fulsit excellentia tua, qui etiam sunt insufficientes. nam quis scit, an aliqua potentia alia nobis non nota sit intelligentia mouens cœlum affixa materiæ? quum adhuc sumus dubij, an secundum essentiam intelligentia sit abstracta. Quamobrem certissimum est apud me nullam formam materialem posse esse indiuisibilem, vt vox est inuisibilis. Hæc de primo supposito. Postmodum inquit excellentia tua nos supposuisse intelligentiam esse formam corporis cœlestis, quod falsum est, primo quia tunc cœlum esset in pura potentia: quorum subiectum motus esse non posset, cum ex quinto Physicorum generatio ideo non sit motus, quia materia, quæ est subiectum generationis, est in pura potentia. Postea sequeretur, quod intelligentia esset pars essentialis cœli: & ita definiretur per orbem. Postea intellectus quà intellectus, non est actus alicuius corporis; intelligentia uerò non habet de viribus animæ, nisi vim intellectiuam & appetitum insequentem intellectum. postea motum ex se diuiditur in partem per se mouentem, & partem per se motam; cœlum est motum ex se: ergo pars mota per se est: quare non potest habere esse à mouente parte tanquam à formali causa. amplius forma & materia ex secundo Physicorum, sunt sibi inuicem causæ: Si ergo intelligentia est forma cœli; dependeret à materia tanquam à causa. Sunt deinde plures loci Auerrois hoc dicentis, quòd cœlum est medium inter ens simpliciter & puram potentiam: quare uerius dicetur subiectum, quàm materia. quapropter dicit excellentia tua falsissimum esse intelligentiam esse formam dantem esse corpori cœlesti, ut præclarè ostendit B. Thomas rationibus adductis. Non possum etiam hoc in loco clarissimè præceptor non mirari; quod etiam hac in re mutaueris eam sententiam, quam clarissima voce profitebaris in Gymnasio Patauino. immò cum memoria repeto acerrimas disputationes tuas cum Antonio Frachanciano de hac re, qui tenebat ntelligentiam non esse formam dantem esse corpori cœlesti: nequeo non obstupescere, quod sententiam mutaueris. Cæterum quicquid huiusce rei causa fuerit, ad rem accedamus. & quia satis superque rationum ad hæc probandum adduximus in nostro tractatu, illæ sint satis. Soluam tantummodo rationes, quas adducis. Ad primam ergo dicendum, quod recedendo à non gradu entis, magis distat ab eo corpus cœleste, quàm materia prima. quare cum recessus à non ente sit per actum quendam: corpus cœleste non est in pura potentia, sicuti materia prima: Sed est in actu, si comparetur materiæ. Non tamen habet esse completum, ita quod per se existat, sed ab intelligentia hoc sortitur. quamobrem habet esse ab intelligentia; habet tamen tantum actus, quod sufficere possit ad hoc, ut sit subiectum

A iectum motus. Ad secundum dicendũ, quod cùm esse partis sit esse deficiens, intelligentia uerò habeat esse omnino completum, non habet rationem partis: licet det, & communicet suum esse alteri, nam communicare esse non est perfici sed perficere, quare etiam non sequitur, quod definiretur per orbem. Ad tertiam dicendum, quod cum dicimus intellectum, quà intellectus, non esse actum corporis, noluimus dicere formam substantialem, quæ est intellectiua, non esse actum corporis, id est, perficientem corpus: sed quod virtus intellectiua non est affixa corpori, aut eius parti; tanquam ab ea in esse & in operari dependens. quare hoc non tollit, intelligentiam posse informare corpus cœleste. Ad quartam dicendum, quod ea ratio est

B adducta pro nostra suppositione. nam non est imaginabile aliquid posse dici motum ex se, nisi pars mouens & mota sint comprehensa sub vno esse: neque oportet, quod pars mouens per se sit tanquam suppositum quoddam, & pars mota per se sit tanquam alterum quoddam suppositũ. Hac enim ratione nullum animal posset dici motum ex se, nisi constaret ex duobus suppositis, quæ nequeunt esse vnum. Sed sensus est, quod in moto ex se aliqua est pars mota per se, id est distincta à mouente, & aliqua est pars mouens distincta à mobili; quæ ex propria inclinatione non insequente naturam, sed cognitionẽ mouet. oportet eas vtrasque partes sub uno esse comprehendi, aliter motum esse dici non posset. Ad quintam dicimus, quod ibi Philosophus inquit non esse inconueniens, cum plura sint genera causarũ, causas sibi inuicem esse causas.

C non autem dicit quod sit necesse, quod clarum est: nã & de materia & forma loquitur, quæ sunt inuicem causæ, & de efficiente & fine. Modo non est necesse causam finalem actionis dependere ab agente, tanquam à causa efficiente, ut patet de fine operationum totius vniuersi, cuius causa efficiens non est aliquid agens in uniuerso: cuius tamen ipse est finis. Verùm non inconuenit aliquãdo efficiens, & finem sibi esse inuicem causas in diuersis generibus. illud, quod addebat excellentia tua, quod forma & efficiens non coincidunt in idẽ numero: quãuis solui posset, quod intelligitur de forma terminante generationẽ: quia tamen in solutione argumenti de creatione, dicis æterna nõ habere causam efficientem, sed conseruantem, non procedit etiam secundum sententiam tuam. Auctoritates uerò Auerrois mirum quàm faciant pro nostra

D sententia. Nam uerum est, ut diximus, cœlum esse medium inter puram potentiam, & ens in actu simpliciter. & secundum positionem tuam esset ens in actu simpliciter, quia per se existeret seclusa intelligentia. Verùm ab auctoritatibus nobis abstinendum ducimus in hoc opere, ut diximus in præfatione. nam quilibet textum videns meliu s iudiciũ afferre potest, quàm ex alicuius scriptis. Cæterum hoc, quod dicitur de B. Thoma; scio B. Thomam non assentiri huic sententiæ: non tamen apud ipsum inconuenit actum per se existẽtem, qui habet esse deficiens, posse dare esse materiæ. quare si eius auctoritati est standum, nil curo de hoc supposito, an sit verum necne, dummodo alterũ concedamus, quod ipse habet pro cõpertissimo. hæc satis de his suppositis: illud uerò ubi tota vis est, omnisq; de hac re perscrutatio inniti debet, scilicet

quod considerandum est, an anima intellectiua sit actus tantùm, an actus **E** qui est in actu; ad quod etiam omnes nostræ rationes tendunt. miror omissum fuisse ab excellentia tua, ibi enim est cardo totius huiusce quæstionis. Hæc de suppositis. Nunc accedamus ad solutiones argumentorum probantium animam esse immortalem. Primum accedis ad soluendam rationem, quam adduximus ex Auerroe in tertio de Anima, quod scilicet intellectus non est forma materialis, quia recipit omnes formas materiales. soluit hanc rationem excellentia tua. licetque multa dicat, in summa tamen uideris mihi dicere, quod materialitas circa gradum vegetatiuum impedit cognitionem. Vltra uerò non impedit cognitionem, adeò ut secundum auctorem huius rationis, quam nos adducimus, Auerroêm inquam, in virtutibus **F** sensitiuis materialibus deueniatur ad virtutem cogitatiuam humanam, quæ comprehendit indiuidua omnium generum; substantiamque cognoscit absque sensibili; communi & proprio. Ex quo etiam uidetur, quod intelligat vniuersale. quare ualde miraris quod Auerroes, cum hæc dixisset in secundo de Anima; postmodum in tertio adduxerit eam rationem ad probandum intellectum esse virtutem abstractam. Ego uerò excellentissime præceptor (ingenuè loquor) quamquam etiam miratus sum; adeò ut sui oblitum & ebrium existimarem Auerroem. verum contrà incredibile mihi uidebatur, quod excellentissimus philosophus, omniumque iudicio præclarus in eodē opere adeò à se ipso dissentiret; tanquam futilem rationem adduxisset in tanta re: quam ipse adeo compertam habuerit: ut non sit veritus fateri intelle- **G** ctum humanum esse unicum in omnibus hominibus: ne fateretur eum esse materialem. quamobrem interius re prospecta mihi proculdubio uidetur eā rationem esse ualidissimam, si quis eam rectè consideret. dicimus ergo, quod cum virtus receptiua comparetur ad suum obiectum proprium, ut potentia ad actum: de ratione uerò potentiæ est, ut secundum naturam & essentiam suam careat actu, quem respicit: iccirco virtus receptiua obiecti proprij, quod respicit per se; debet secundum naturam & essentiam non esse in genere sui obiecti, (an uerò secundum existentiam quoque oporteat, ut obiecti natura careat, in præsens quando breuitati studemus, differatur.) His addamus, quod proprium obiectum intellectus nostri est, quod quid est rei materialis, quod sententia Aristotelis in tertio de Anima, ita se habet ad intellectū, sicut **H** sensibile proprium ad particularem sensum: quo fit, ut sicuti sensus semper sit uerus circa proprium sensibile, ita intellectus circa quod quid est, semper sit uerus. id autem experimento cōprehendimus. nam percepta re quapiam sentimus impulsum intellectus quærentis quid sit res illa. Verùm quoniam quod quid est rei; uerè ac propriè est forma rei, quæ est uerè natura rei; quare & Philosophus semper ferè appellat causam formalem, quod quid erat esse: iccircò ex his sequitur, quod intellectus respiciat formas materiales tanquā proprium obiectū; quæ ita se habeant ad intellectū, sicuti sensibile propriū se habet ad sensum particularē. Ex quibus sequitur meo iudicio efficacissimè, quod intellectus secundū naturā & essentiā non sit in genere formarum materialium

A terialium. illud uerò, quod adducitur ex Auerroe de virtute cogitatiua, est ualde dissimile, ut puto. Nam virtus cogitatiua, dato quod deueniat ad cognitionem indiuidui substantiæ, ex accidentibus id cognoscit: licetque ipsum distinguat ab accidentibus; cognoscit tamen in quantum indiuiduum est, quod esse non completur, nisi per aliqua accidentia. verbi gratia, quantitatem; neque de indiuiduo comprehendit, aut inquirit quid sit, neque secundum rationem uniuersalem, neque secundum rationem indiuidualem, ut dicit cōmentator in secundo de Anima, commento sexagesimo quinto: & est locus, quem adducit excellentia tua. iccirco non respicit formas materiales, tanquam obiectum proprium, sicuti diximus de intellectu. Hæc de prima

B solutione. De alia uerò ratione nostra, quod scilicet intellectus est immaterialis, quia intelligit vniuersalia, nihil hîc dicam: cum satis dictum sit in nostro tractatu: conferant qui legerint argumentum solutioni, & vt cuique videbitur, adhæreant. Illud tamen non omittendum reor; mirum mihi uideri, quod argumentum illud reflectatur ab excellentia tua: ac si idem sequatur ponentibus animam esse immortalem, scilicet quod intellectus sit in materia; nam apud ponentes animam immortalem, anima est actus qui per se est; neque habet esse mixtum cum materia: iccirco nil prohibet intellectionem esse in intellectu, non autem in corpore tanquam in subiecto. Neque anima est in materia, nisi tanquam perficiens materiam secundum esse substantiale: non autem secundum eas perfectiones; quas habet in se. Sed apud ponen-

C tes animam mortalem, anima est forma, quæ non est in actu per se, sed est tantum actus. modo implicat contradictionem, neque intelligibile est, quod secundum realem existentiam aliquid sit in actu, qui est tantum actus, non autem per se est: tanquam in subiecto. & est ratio, cuius solutionem sæpius quæsiui ab excellentia tua; ob tarditatem tamen ingenij, neque in apologia, neque in priori tractatu tuo eam deprehendere potui. Hæc satis de hac solutione. Accedit postmodum excellentia tua ad soluenda simul duo argumenta nostra, quæ reuera eandem habent vim: scilicet quod intellectus est reflexiuus supra se suasque operationes, & se intelligit organice: ergo est virtus non organica, & per consequens immaterialis. Hîc dicit excellentia tua vtramque consequentiam falsam esse, scilicet quod virtus organica non est

D reflexiua supra se, immò sensus exterior percipit se sentire, ut dicunt plurimi clarissimi auctores, in quibus est B. Thomas nunquam satis laudatus. neque uera est illa propositio, quod organum semper sit medium inter virtutem vtentem organo, & obiectum illius virtutis. Sed hoc habet veritatem tantum in virtute non affixa organo & obiecto primo: altera etiam consequentia est falsa: non est virtus organica, ergo est immaterialis: quia apud excellentiam tuam intellectus non est virtus organica, tamen simpliciter est materialis, neque uerus est circulus in intellectione, qua intellectus se intelligit: quia non primò, sed intelligit se, intelligendo alia. Nos uerò dicimus vtramque consequentiam videri nobis necessariam. Primò namque prima necessaria est. sicut enim omne, quod localiter mouetur, est quantum; ita om

ne,quod operatur, est; at in motu locali corpora,quæ mouentur motu recto, sunt quantitatis rectæ: quæ uerò circulari motu mouentur, sunt circularis quantitatis. Nam figura, quæ est qualitas, in quantitate proportionatur motui naturali locali: qui est per se in subiecto quanto. Cum ergo operari præsupponat esse, illa quorum operatio est per modum motus recti; esse quoque habent per modum lineæ rectæ: quæ ab uno puncto incipit, & ad aliud tendit. Sic in his esse incipit à forma rei tanquam à principio, & desinit in compositum, non autem in formam; nam compositum est illud, quod est. forma uerò non est illud, quod est, sed est principium essendi. in illis uerò, quorum operatio est per modũ motus circularis, esse quoque debet esse per modum circuli,ita quod in illud desinat, à quo incipit. talia uerò sunt formæ per se subsistentes & immateriales. Virtus ergo, quæ est reflexiua supra se, nõ potest esse organica. Postea id quod se cognoscit perfectè; oportet ut secundum se totum sit intelligibile, & secundum se totum sit intelligens; materia uerò cum sit à cognitione & cognoscibilitate aliena, nequit esse intrinseca & mixta ei, quod se cognoscit. At in virtute organica cum id, quod operatur & cognoscit,sit id quod est: compositum ex potentia & organo cognoscit, quia cùm intrinsecam habeat materiam,se perfectè cognoscere non poterit.quod uerò subdit excellentia tua,quod sensus sentit suam operationem: dato quod hoc esset uerum; (dicam tamen paulò infra de hoc) non tamen propterea est virtus reflexiua supra se,& mediante organo suam operationẽ cognoscit, dato quod ea cognoscat: mediatque semper organum inter id, quod sensus cognoscit,& ipsum sensum.quod probatur ratione primùm,deinde auctoritate philosophi.primò ergo,cum sensus sentit suam operationem,uel vtitur organo uel non. si non vtitur,ergo essentialiter nõ est virtus organica: illud enim, quod separabile est ab aliquo,essentiale non est. Si utitur, cum de ratione organi hoc sit,quod scilicet sit illud,quo agens operatur,de necessitate sequitur organum esse medium inter virtutem scientem & ipsam sensationem.postea illud quod intrinsecum est esse alicuius,magis illi est propinquum,quàm eius accidens. sed in sensu organum est principium intrinsecum sui esse; est enim materia,sensatio uerò est accidens. ergo magis propinquum est organum virtuti sentienti, quàm ipsa sensatio: medium ergo est organum inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. Ex qua ratione apparet secundum rationem contingere oppositum eius, quod dicis. inquis enim, virtus non affixa organo habet hoc,quod organum est medium inter ipsam virtutem,& id,circa quod operatur. at in virtute affixa, hæc propositio est falsa, ex ratione uerò,quam adduximus,apparet; quod ex hoc quod est affixa organo,& non per se est, sequitur de necessitate, quod organum sit illi magis proximum, & per consequens medium inter ipsam, & id, circa quod operatur. Philosophus etiam dicit in libello de somno & vigilia, & in libris de anima sæpius, quod sentire est motus animæ per corpus, ac si corpus sit medium. nunc reuertamur ad id, quod supra dimisimus, an scilicet sensus sentiat suam operationẽ, licet B.Thomas in aliquibus locis id dicat: tamen in secundo de anima vult

ex

A ex eoque,quod per sensum percipimus nos sentire,hoc autem non possit sen sus exterior,quod detur sensus communis. sed quicquid sit de opinione Thomæ; certè philosophus in libello de somno & vigilia adducit hanc rationem ad probandum dari sensum communem, dicitque ea ad verbum quæ subdo. Est autem quædam & communis potentia, quæ sequitur omnes, scilicet quinque sensus, quia & quod uidet,& audit sentit,non enim visu videt, quoniã uidet & iudicat, itaque potest discernere alba à dulcibus, &c. Ecce quàm clare dicat philosophus sensu communi, non autem visu nos iudicare quoniam uidemus. Verùm quicquid sit de hac re, cùm non multum faciat ad præsens negotium,omittatur. De secunda uerò consequentia, quod non sequitur, si non sit organica quod sit immaterialis, & quod intellectione, qua

B intellectus se intelligit, non est perfectus circulus. primo,dicimus de secundo.quamuis intellectus intelligat se,intelligendo alia,facit tamen perfectum circulum; quia perfectè se inquirit & cognoscit. & hoc est de ratione circuli, quod ab uno puncto incipiat; à quo primo dilongetur, postmodum uerò ad illud idem perfectè reuertatur; ex quo conuincitur intellectionem, qua intellectus se intelligit,esse maximè similem circulo. intelligentiæ uerò,quæ se primò intelligunt, habent potius modum vnitatis,quàm circuli: cùm à se non exeant, ut ad se reuertantur:sed in seipsis maneant. De consequentia uerò quod scilicet si non est virtus organica,est materialis;dicam ingenuè,meo iudicio oppositum intelligi non potest. Nam cùm res eo modo operetur

C quo est; si qua forma per se non sit, sed si actus tantum quo compositum est; neque per se sine materia in qua est, operari poterit. illa ergo virtus, quæ per se sine vllo corpore,seu organo corporeo operatur,mihi videtur,quod etiam per se sit; quare quod etiam sit immaterialis; intelligant alij oppositum. fateor,apud me non esse illud intelligibile. id uerò,quod postmodum veluti in transcursu & obiter quærit excellentia tua, cur scilicet apud tenentes animã immortalem,sicuti anima afficitur passionibus concupiscibilis & irascibilis, quæ sunt materiales, non ita possit affici quantitate & qualitate. ad quod dico,quod longè est diuersa ratio in vtrisque. Nam irascibilis & concupiscibilis radicantur in anima, cuius sunt potētiæ: & idcirco earum affectiones pertingunt ad animam, licet vi ducere contra imperium rationis eam non pos-

D sint. quantitas uerò & qualitates sunt dispositiones materiæ, à qua anima secundum esse non dependet. post hæc pergit excellentia tua ad soluendas rationes nostras sumptas ab operatione voluntatis. primò eam soluit, quæ sumitur ab appetitu vltimi finis, in qua nihil mihi amplius dicendum, conferant qui legerint. eique adhæreant,cui libitum erit. Vnum tamen subdit excellentia tua ex B. Thoma, de pueris qui sunt in limbo, in quibus nulla est pœna sensus, quamuis priuati sint ultimo fine; quia scilicet inquit Thomas is finis secundum naturam non sibi debebatur; sed est finis, qui improportionatus est humanæ naturæ. Ad hoc dico,quod finis ultimus intellectus ratione suæ receptionis, seu, ut clarius loquar, ratione potentiæ receptiuæ, qui sibi naturaliter debetur, non solùm apud philosophos, sed etiam apud

Chri-

Christianos, est Deus gloriosus, in quo est omne bonum. non'ne, inquit Augustinus in libro Confessionum, Domine creasti nos ad te, & inquietum est cor nostrum, donec quiescat in te. & in psalmo, Satiabor, cùm apparuerit gloria tua. Verùm quo ad principium actiuum, quod est lumen naturale, finis hic secundum philosophos est etiam naturæ intellectus proportionatus, ut patet ex Auicenna & Algazel. licet Auicenna posuerit, quod in Colcotea illi copuletur noster intellectus. idem etiam patet ex Auerroë: qui uoluit, quod post perfectionem intellectus speculatiui cursu naturæ deueniat homo ad eam copulationem. At nostri Theologi uoluerunt, quod ratione nostri luminis finis hic sit naturæ nostræ improportionatus; requiraturque ad eum attingendum gratiæ & gloriæ lumen. quare etiam dicunt in limbo pueros propter defectum habilitatis ad gratiam capescendam carere pœna sensus, licet habeant pœnam damni. De solutione argumenti nostri sumpta ab electione id tantum dicam. Si intellectus & voluntas, quatenus materialis est, subditur corpori cœlesti, caretque libero arbitrio, quatenus uerò immaterialis est liber, quod cùm simpliciter sit materialis, & secundum quid immaterialis, sequitur quod simpliciter careat libero arbitrio, neque sit dominus suorum actuum, quod, an sit uerum, alij considerent. An uerò solutio rationem nostram soluat, iudicent, qui rationem & solutionem uiderint, ac inuicem contulerint. Hæc de solutionibus nostrarum rationum. Reliquum modò est, ut breuiter ac strictim percurramus destructiones nostrarum responsionum ad argumenta tua. quo in loco præfatione mihi utendum duco, qua etiam in nostro tractatu quodammodo sumus usi. Nos scilicet ad ea argumenta, quæ directè probabant animam esse mortalem, certas etiam dedisse responsiones. ad ea uerò, quæ procedebant ex statu animæ post mortem, alijsque quæ circumstant immortalitatem, dedisse responsiones non certas, sed probabiles. huiusce rei illa ratio est, quia meo iudicio animam esse immortalem sciri potest ratione naturali. ea uerò, quæ sunt huic annexa, de statu scilicet animæ post mortem, de operatione eius an reuniatur corpori necne, non possunt sciri ratione naturali: & iccircò non certæ, sed dubiæ quædam solutiones dantur, quare quædam ex omni parte non satisfaciunt. Neque propterea, quamuis ad plenum satisfieri non possit rationibus, quæ sunt circa consequentia ad animæ immortalitatem, debemus dicere repugnare rationi naturali animam esse immortalem; quia naturale lumen in plerisque pertingit ad cognitionem alicuius antecedentis, licet de consequentibus, ex quibus particularior cognitio haberetur illius antecedentis, ex defectu cognitionis omnium accidentium illius rei, non sibi satisfacere vndequaque possit. Quam rem ne quis miretur, clarissima exempla afferam. Scitur ratione naturali corpora cœlestia esse sphærica, rationem non affero, cùm nullus eam ignoret, quare scitur corpus cœleste, in quo est sol, esse sphæricum. Verùm cùm de definitione sphæræ est, quod habeat centrum, corpus ergo hoc solem deferens sphæricum habebit centrum. Vel ergo centrum huius corporis est centrum mundi, uel aliquid aliud punctum. hæc certè disiunctiua necessa-

A necessariò sequitur ex eo antecedente, quod orbis solem deferens sit sphæricus. quod si dicas hoc centrum solis esse aliud punctum à centro mundi: hoc certè est contra principia naturalia. primò quia omnis motus simplex, uel est à medio mundi, uel ad medium, uel circa medium mundi: quare cùm motus solis circularis sit motus simplex, erit ergo circa mundi medium, & sphæra mouetur circa suum centrum: quod est penitus immobile; ergo centrum huius sphæræ est centrum mundi; non ergo aliud punctum. postea si esset aliud punctum, uel oporteret esse vacuum, uel dari penetrationem corporum, uel oporteret ponere corpora quædam cœlestia nō verè sphærica, sed veluti monstra quædam ex una parte grossiora, & altera parte tenuiora. quemad-B modum ponit Ptolomeus esse duo corpora deferentia augem solis, quæ omnia ridicula sunt & repugnantia principijs naturalibus. ergo centrum huius corporis non est aliud punctum à centro mundi. At ex altera parte, obseruatum est certissimis obseruantijs, solem duos dies (ni fallor) amplius morari in motu, qui est ab æquinoctio verno, scilicet à primo puncto arietis per æstatem & cancrum vsque ad autumnale æquinoctium, id est, ad primum punctum libræ; quàm à primo puncto libræ per hyemem & capricornum vsque ad vernum æquinoctium. quæ tamen spatia sunt omnino æqualia in octaua sphæra. Vel ergo motus solis est irregularis, aliquando scilicet velocior & aliquando tardior, quod est impossibile: uel maior sui orbis est ab ariete ad libram per cancrum, minor uerò à libra per capricornum ad a-C rietem. quamobrem sequitur, quod orbis solis sit accentricus, aliudque centrum habet à centro mundi. Ex illo ergo antecedente, quod scimus scilicet quod sit sphæricus, sequitur quod sit excentricus & non concentricus, & quod neque sit excentricus neque concentricus, quod implicat contradictionem. quia ergo de consequenti verificari non possumus, negemus antecedens. dicamusque quod repugnat principijs naturalibus orbem solis esse sphæricum. certè hæc res esset viri immoderanter philosophia & cognitione naturali vtentis. at si quis dicat nos quidem lumine naturali scire antecedēs, de disiunctiua uerò illa consequente certos esse non posse, quia sicut dicit Aristoteles in secundo de cœlo, pauca habemus accidentia cœlestis corporis propter distantiam, iccirco particularis admodum scientia haberi à no-D bis non potest, vniuersalis tamen habetur. quo fit, ut de illo antecedente simus certi, de disiunctiua consequente incerti. Hæc certè solutio uideri meo iudicio potest esse viri grauis & eruditi: dignoscentisque quid sciri potest ab eo, quod sciri non potest ex defectu cognitionis accidentium rei, de qua est quæstio. Similiter certum est ratione naturali astra non posse moueri, sed infixa esse corpori, in quo mouentur. nam per se neque in uacuo, neque in pleno moueri queunt. Nunc rationem omittam, quæ notissima est. Luna ergo mouetur infixa alteri corpori. Vel ergo hoc corpus, in quo infixa est luna, est epiciclus, uel orbis ipsam deferens. aliud enim dari non potest. si dicas quod est epiciclus, certè hoc repugnat principijs naturalibus. primò, quia esset aliqua sphæra mota motu simplici; quæ circa mediū mundi non moueretur: deinde

quia

quia corpora cœlestia, orbes inquam, essent perforata. postea quia cùm plenilunium contingat, ut etiam concedunt astrologi, luna existente quandoque in auge epicicli, quandoque in opposito augis, interdum uerò in latitudinibus medijs, si luna moueretur in epiciclo, facies in luna non semper eodem modo uideretur se habere, sicuti uidetur. non ergo infixa est epiciclo. at contra, luna quandoque est altior, quandoque depressior, quod manifestum per eclipses, nam in eodem puncto longitudinis & latitudinis existens, quandoque magis subintrat vmbram terræ, magisque eclipsatur, quandoque minus: quod certissimis obseruationibus comprehenditur, ergo est infixa epiciclo. Aliæ etiam ad hoc validissimæ rationes adduci possunt, quas dimitto gratia breuitatis. ergo ex illo antecedente, quod scilicet non per se mouetur luna, sequitur contradictio, quod scilicet sit infixa epiciclo, & quod non sit infixa epiciclo, sed orbi ipsam deferenti. quare cùm de consequenti certi esse non possimus: immò vtraque pars cõsequentis disiunctiuæ habeat contradictiones naturales, à quibus nescimus euadere: destruamus ergo antecedens, dicamusque lunam per se vagari, modò sublimiorem, modò depressiorem; certè hoc non esset sani ac grauis philosophi: immò quilibet sanus diceret se de antecedẽte certum esse, de disiunctiua consequente incertũ: quia habet cognitionem huiusce rei vniuersalem; particularem uerò habere non potest, ex defectu accidentium propter distantiam cœlestis corporis (alia huiusmodi exempla adduci possent, sed hæc sint satis.) Si ergo hæc solutio & responsio grauis, sapientisque viri est in corpore cœlesti, quod est corpus sensibile, cuius motum & lumen sensu conspicimus: quî ergo mirum uideri debet, si de humano intellectu dicimus; quod sciri potest ratione naturali ex eius operatione, qua experimur dum viuimus, eum esse immortalem. de statu uerò eius post mortem, an uniatur corpori necne, nos illud scire non posse ex defectu accidentium; quia certissimum est omnibus, animo existenti immortali, quod eius separati nullum accidens à nobis persingi potest. quo fit, ut certè euadere non possimus contradictiones naturales, quæ adduci possunt ad ea, quæ circunstant animæ immortalitatem. Neque propterea debemus destruere antecedens, scilicet animum esse immortalem. Hoc meo iudicio est recte ac sobrie philosophari: ille uerò qui ex eo, quod in particulari cognitionem habere non potest de re quapiam, destruit etiam cognitionem in uniuersali, facile destruere posset omnem philosophiam, & omnem cognitionem naturalẽ. Hæc præfatus reuertor vnde digressus sum. Solutiones ergo ad argumenta, quæ directè impugnant animum esse immortalem, certæ dantur nec dubiæ meo iudicio. Solutiones uerò, quæ dantur ad argumenta, quæ destruunt immortalitatem animi ex consequentibus ad illud antecedens, non sunt certæ, sed probabiles & dubiæ. cuius ratio est, quia cum rectum sit index sui & obliqui, de priori uerò simus certi, certæ etiam responsiones dantur: de secundo uerò cùm simus incerti, non certæ, sed probabiles & dubiæ solutiones dari possunt. Accedamus ergo ad argumentationes tuas contra solutiones nostras, erimusque quàm maximè breues. De prima ergo impu-

A impugnatione nil amplius dicam, cum tota pendeat, an ex hoc solùm, quod intellectio non sit in corpore tanquam in subiecto, ostendi possit animam esse immortalem, necne. De secunda impugnatione solutionis dicimus optimè conuenire, id quod diximus de vegetatiuo & sensitiuo, materiali & immateriali virtute. Nam sicuti vegetatiuum per se sumptum constituit plantam, quæ repugnat animali, quod constituitur per sensitiuum; tamen anima sensitiua continet virtutem vegetatiuam; neque esset intelligibile aliquid simpliciter esse in genere plantæ, & habere potentiam sensitiuam. ita sensitiuum per se sumptum constituit materiale, quod est mortale, & repugnat immateriali; tamen forma immaterialis, qualis est intellectus, continet virtutem materialem, quæ qualitas quædam est ab ipsa anima influens, existens

B tamen in corpore tanquam in subiecto. Non est autem apud me intelligibile, quod forma simpliciter materialis habeat potentiam immaterialem, quia secundùm modum essendi nunquam potentia est supra essentiam; sicuti etiam non est intelligibile aliquid esse in genere plantæ simpliciter, habere tamen potentiam sensitiuam. quod uerò dicis, quòd potentia non potest separari ab essentia, à qua fluit: quod tamen contingit in anima intellectiua secundum nos; nam potentiæ sensitiuæ & vegetatiuæ corrumpuntur à remanente: dicimus nos quod potentia, quæ est in essentia tanquam in subiecto, non potest separari ab essentia; at illa, quæ est ab essentia tanquam à principio, est tamen compositi ut subiecti, & est affixa corpori, po-

C test separari ab essentia, à qua fluit: quod etiam secundum positionem tuam manifestè sequitur. Nam potentia visiua cùm sit affixa oculo, corrumpitur per euulsionem oculi, tamen essentia animæ inuisibilis ab illa remanet. Ecce ergo quod secundum positionem excellentiæ tuæ idem dici oportet. cætera quæ dicuntur in impugnatione, & an impugnatio procedat, alij considerent. De tertia oppugnatione nil dicam, quia supponit id, quod est in controuersia, an scilicet intellectio, quæ non est in corpore tanquam in subiecto, cōuincat animam esse immortalem: ideò ad eam rationem lector dimittatur. De quarta oppugnatione, hoc in loco applicanda est præfatio, quam fecimus. dicendum nos probabiliter, non certè responsuros. pro solutione uerò aduertendum est, quod pars & totum in hoc differunt: quod pars habet de ratione

D sui esse deficiens, totum uerò habet esse perfectum: quare dicitur in primo de cœlo, quod omne, totum, & perfectum sunt idem secundum ideam, licet differant in subiectis. quandiu ergo aliquod habet esse deficiens, habet ratione partis: quandiu uerò non habet esse deficiens, habet ratione totius, non autem partis. Hoc supposito dicimus probabiliter, quod vtraque pars potest sustineri. dicimus ergo quòd dici potest, quòd non reunietur. Cùm autem argumentaris, est pars, ergo reunietur. dicimus, quod licet in principio habuerit esse deficiens, & ideò vnita fuit corpori: quare tunc etiam habuit rationē partis; postquam perfecta est, amplius non habet rationem partis, sed totius: iccircò secundum naturam non appetit reunitionem: sicuti surculus arboris, cum est in arbore, habet rationem partis, quia habet esse deficiens: at

auulsus ab arbore sulcoque traditus, actis radicibus, quia per se sibi sufficit, non habet amplius rationem partis, sed totius; neque appetit reuniri arbori. Ad id uerò quod adducitur ex B. Thoma & reliquis Theologis dicentibus oppositum, respondemus quod Theologi postquam per lumen fidei intellexere resurrectionem futuram, cùm verum vero consonare debeat ex omni parte, iccircò dixerunt, quemadmodum reuera est, quod anima separata habet rationem partis. tamen non posita resurrectione, quæ innotuit lumine fidei, sic dixissent, ut Agazel & Auicenna dixerunt. possemus probabiliter & alteram partem tueri, quod retinetur per nouam generationem, cùm inceperit habere esse deficiens abolitis dispositionibus prius acquisitis à materia, (licet prior pars sit mihi magis probabilis) neque ista transmigratio est motus localis, quia non sunt in loco animæ separatæ, eritque nouus homo quantum ad partem principalem idem homo, licet non absolutè sit idem propter uariationem aliarum partium: circunstantiæ uerò aliæ, quæ quæruntur, sciri non possunt. dicimus tamen non esse inconueniens per aliquot tempus animam morari sine aliqua intellectione, & iccircò non est inconueniens, si non statim vniatur corpori. Ratio uerò cur potius isti quàm illi vniatur, assignari non potest; sicuti etiam non potest assignari ratio, cur in determinata aliqua parte materiæ prius fuerit, a, indiuiduum bouis, verbi gratia, & b. indiuiduum alterum fuerit posterius; nisi quis ponat ordinem essentialem in generationibus indiuiduorum; sicut videtur sequi ex dictis Marsilij in quæstionibus primi de generatione. & secundum hanc positionem licet anima separata sit immunis à motu cœli, & ab eo tempore: tamen & ipsa habet suas mutationes & mensuram durationis quandam, quæ deficit ab æternitate. Neque inconuenit, quod terminet generationem factam à sole & ab homine, quamuis sit immaterialis, sicuti non inconuenit apud Auerroem, quod intellectus ille vnicus terminet generationem factam à sole & ab homine. Quod uerò ex B. Augustino contra Porphyrium obijcis, quod tali posita reunitione cùm anima separata sciat se non esse firmam & stabilem in ea fœlicitate, in qua fruitur optimo, nunquam ergo erit uerè fœlix. dico, quod hoc maximum mihi uidetur argumentum, neque mihi satisfacio in solutione. quare alteram partem, ut sæpe dixi, puto probabiliorem. tamen dici potest, quod cùm anima sciat illud fieri post longa sæcula, noritque etiam se non perpetuò priuandam ea fœlicitate, iccircò propterea infœlix tunc dici non potest, cùm optimo fruitur; præsertim cùm eius ordini tunc maximè obtemperare cupit. illud uerò quod subdit excellentia tua miraculosum esse, animam separatam per se existere, sicut etiam est de accidentibus in sacramento altaris; fateor me nunquam id antehac nec apud Theologum aliquem vidisse, neque secundùm Christianum dogma dici audiuisse. fortasse id vidisti tu, ego nunquam audiui nec vidi. Hæc de hac quarta solutione satis sint, de qua re certa solutio, ut puto, afferri non potest: De quinta solutione & impugnatione dicimus, quod vtrumque tempus & separationis & vnitionis ad corpus

est

A est animæ naturale, sicuti naturalis est rei grauis, & motus ad centrum, & quies in centro. Quod si quæras, cur anima potius definitur per esse actum corporis, quàm per esse separatum quod habet: dicimus ad hoc, quod cùm definitiones dentur, ut res definita innotescat, anima uerò secundum esse coniunctum sit nobis nota, secundum esse separatum ignota; iccirco potius definitur secundum esse coniunctum, quàm secundum esse separatum. illud uerò, quod subdis, perfectionem rerum non consistere in quiete, sed in operatione; nos quoque dicimus uerum id esse. neque nos per quietem intellexisse priuationem operationum, sed adimpletionem quandam appetitus per conuenientem, & omnino sibi proportionatam operationem. De B sexta solutione, impugnationeque nil mihi dicendum amplius iudico: conferant qui legerint solutionem nostram impugnationi, adhæreantque, cui libitum fuerit. id uerò, quod subditur, quod si intelligit sine phantasmate, tunc non erit rationalis, sed intellectus; possumus & negare consequentiam, & etiam concedere consequens. Nam cùm ratio sit intellectus obumbratus, quid mirum, si post rationem perfectam anima deueniat ad cognitionem, quæ dici possit intellectus? immò ferè hoc accidit in viris, qui exercitatissimi sunt in scientiis, ut dicit B. Thomas in pluribus locis. Hæc de sexta. Nunc dicendum de septima solutione impugnationeque: dicimus quod desunt quædam verba in solutione nostra, quod scilicet potentiæ illæ corrumpuntur, ut manifestum est. sunt enim affixæ organis & materia-C les. quod uerò dicis quod corrumpi nequeunt, quia essentia nequit separari à potentia, diximus supra, quod ab illis potentijs, quæ non sunt in ipsa tanquam in subiecto, sed in composito, & sunt affixæ materiæ, potest essentia separari, quod sequitur etiam secundum positionem tuam. Nam si cui eruantur oculi, potentia visiua corrumpitur, quæ affixa erat illi organo, licet essentia animæ remaneat. De eo uerò quod dicis, quod quoniam potentia ordinatur ad actum, esset frustra, si semper suo priuaretur actu: dicimus, quod quando actus illius potentiæ ad aliquid aliud ordinatur tanquam ad finem, cùm potentia per suum actum comparauit ei, cuius potentia est, illud, ad quod ordinabatur eius actus, non dicitur esse frustra, licet postmodum careat actu; quia suum assecuta est finem, ut patet de au-D gmentatiua. De octaua solutione impugnationeque satis dictum in secundo supposito, quoniam intelligentia det esse orbi. iccirco non repeto. Id uerò quod in fine dicis de B. Thoma, qui dixit intelligentiam esse formam cœli in secundo contra Gentiles, capite septuagesimo, in quo nihil dicit de hac re, ego non satis intelligo quid dicas, puto fuisse impressoris vitium. De nona solutione, impugnationeque, quia illa solutio, quam impugnat excellentia tua, non est nostra solutio, ut manifestum est legenti, iccircò nil mihi dicendum est. de eo, quod subdis an homo uerè corrumpatur, patet, quod non ita uerè corrumpitur sicuti cætera, quorum formæ desinunt esse. De solutione impugnationeque decima dicimus, quod quamuis Scotus excellentissimus vir tenuerit, indiuidua

eiusdem speciei inuicem distingui per proprietates indiuiduales, non autem E per materiam, & nos eam solutionem retulerimus ad eam partem, quam putamus magis probabilem, quod scilicet reunitio non detur: tamen sustinendo, quod fiat illa reunitio, & etiam tenendo quod distinctio indiuiduorum, in eadem specie fiat per materiam, (hoc enim putamus magis Aristotelicum) dicimus, quod cum per illud, per quod aliquid constituitur in specie, habet etiam esse cõpletum; per illud idem est hoc aliquid, id est indiuiduum; quare cùm idem nequeat esse causa, ac principium indistinctionis, seu idemptitatis & distinctionis, iccircò in vna specie vnicum tãtùm est indiuiduum. At quando per illud, per quod aliquid constituitur in specie, non habet esse omnino completum, sed habet esse deficiens; cùm defectus ille com- F pletur per materiam, in qua recipitur, & secundum quam habet esse omnino completum, vtique principium per quod est indiuiduum, & per quod distinguitur ab alijs indiuiduis eiusdem speciei est materia; attamen ipsæ formæ secundum se intrinsecè distinguuntur, licet prima radix, origoque distinctionis, sicut & indiuiduationis sit ipsa materia, propter esse deficiens ipsius formæ, quod vel habet actu, vel habet aptitudine, id est, non quod habitura est, sed quod habuit ex sua natura. Hoc stante dicimus, quod animæ separatæ distinguuntur secundum se; origo tamen illius distinctionis fuit materia, quam informarunt: quod si fuerit eadem portio materiæ primæ, nil refert. Nam cùm non simul, sed diuersis temporibus, & diuersis dispositionibus affectam materiam informarint, neque materia sit causa distin- G ctionis in esse & in conseruari: nam, ut diximus, distinguuntur secundum se, separatæ animæ non inconuenit duas animas distinctas ab eadem materia sumpsisse distinctionem. si etiam teneamus reunitionem, idem dicimus, quod animæ quia sunt aptæ natæ habere esse deficiens, quod completur per materiam, sunt multiplicatæ in eadem specie, & prius secundum naturam, intelligitur anima vnita corpori, quàm separata, licet neutrum esse sit altero absolute prius tempore, posita mundi æternitate: sicuti secundum naturam gallina est prior ouo, quia perfectum quoddam est, ouum imperfectum, tempore uerò absolutè neutrum alterò prius est: nec inconuenit, quod eandem uel diuersam materiam informent. Nam, ut dixi, distinguuntur secundum se, licet origo illius distinctionis sit materia: tamen prio- H rem partem, quod scilicet non reuniatur, tenemus magis esse probabilem. Rationes, quas adducis contra tenentes materiam esse indiuiduationis principium, non est nostri negotij soluere. De vndecima solutione impugnationeque dicimus, quod ea ratio de infinito procedit directè circa annexa immortalitati. iccirco probabiliter respondemus, nam secundum veritatem fidei nulla est ambiguitas, dicimus ergo quod infinito esse aliquid maius ea parte, qua finitum est, non inconuenit: nec etiam inconuenit duo esse infinita, quæ secundum quid sint finita, sicuti est de præterito tempore infinito, & futuro infinito; quorum vtrumque in æternitate est in actu, licet in duratione hac temporali sit in potentia. id uerò quod postea

subdit

A ſubdit excellentia tua de infinitate Dei, & cætera: quia id nos non diximus, neque eam aſsignauimus rationem,ut legens inſpicere poteſt: à nobis omittatur. De duodecima uerò,decimatertia,decimaquarta & decimaquinta ſolutionibus noſtris,oppugnationibusque tuis nil mihi dicendum ſupereſt. conferant qui legerint, adhæreantque cui libuerit. Nunc accedendum nobis eſſet ad textus Ariſtotelis, in quibus uel de immortalitate uel de mortalitate loqui uidetur. Sed quoniam ex lectione textus, & ex his quæ antecedunt,& conſequuntur quilibet melius ſibi ſatisfacere poteſt; quàm ex alicuius interpretationibus ſeorſum ſcriptis:iccircò lectores ad textum mittantur,ipſique dijudicent vter ſenſus de mortalitate ſcilicet an de immortalitate magis ac-

B commodari queat: nos uerò tantùm quoſdam locos notabimus, qui ſunt omnes ferè extra textum. primum ergo quod dicas nos dixiſſe eò quod Ariſtoteles in ſecundo de anima dixerit opinatiuum eſſe alterum à ſenſitiuo, voluiſſe ex eo loco intellectum, quo opinamur, eſſe immortalem, reuera non eſt ita: ſed ex ſuperiori textu, ubi dicit de intellectu & perceptiua potentia altera ratio eſt,&c. nos diximus hoc colligi. Sed quòd ibi locutus ſit de intellectu humano, colligitur ex eo, quod immediate ſubdit de opinatiuo & ſenſitiuo, quæ ratione diſtinguuntur. Alter locus,in quo me taxat excellentia tua, eſt in textu vigeſimo tertij de anima, ubi dicitur, quod hoc ſolum eſt immortale. inquis ſi hoc ſolum referatur ad intellectum poſsibile, quemadmodum dicis in vna tuarum expoſitionum, ſequitur quod agens intelle-

C ctus ſit corruptibilis; nos uerò dicimus hoc non ſequi. Nam cùm ſuprà dixerit agens eſſe nobilius patiente, & principium materia, particula ea ſolum licet referatur ad poſsibilem,non habet relationem ad agentem; quem dixerat nobiliorem poſsibili; ſed ad alias partes animæ in eodem textu, ubi nos diximus Ariſtotelem loqui de reminiſcentia horum ſingularium, id eſt,ſenſibilium. infinita ferè dicit excellentia tua,cur ſcilicet anima ſeparata per ſpecies hîc acquiſitas non intelligit ſingulare, ſicut intelligit vniuerſale; cuius rationem dimitto, quia omnibus eſt obuia. quod uerò dicis quod ſe intelligit,& Deum, quæ ſingularia quædam ſunt, miror quod non differentiam facias inter ſingularia abſtracta & ſenſibilia, quorum eſt ſenſus, & quæ intellectus non intelligit niſi per reflexionem ad ſenſum. quare etiam Theolo-

D gi noſtri inquiunt, quod anima ſeparata intelligit hæc ſingularia ſenſibilia. non per ſpecies acquiſitas hîc, ſed per ſpecies infuſas intelligunt, ut dicit D. Thomas in prima parte, ubi etiam dicit pulcherrimè de intellectione abortorum ac infantium. quomodo uerò expoſitio noſtra quadret, vnuſquiſque ex Themiſtio colligere poterit; à quo nos etiam ſumpſimus eam expoſitionem. Alter etiam locus notandus,dicit excellentia tua,quod in primo de Anima,ubi philoſophus dicit,ſi anima habet operationem propriam, contingit ipſam ſeparari. quòd accepit, contingit,pro neceſſe eſt. Sed uideat excellentia tua; quòd hoc ſtare non poteſt cum inferius poſitis, ubi inquit, ſi non habet operationem propriam, non contingit ipſam ſeparari. vbi non contingit, non ſignificat, non neceſſe, quod tamen oporteret ſecundum ex-

positionem tuam: sed significat impossibile seu non possibile. ex quo colligitur, quod suprà acceperat, contingit, pro possibile est, ut nos exposuimus. Alius locus est in quinquagesimo sexto textu tertij de Anima, ubi dicis nos dixisse, quod an separata anima à magnitudine intelligat abstracta, philosophus omisit, tanquam rem manifestam. hîc dicis nos nobis contradicere, ubi diximus, quod de operatione animæ separatæ sciri non potest qualis sit. hîc nos dicimus re uera accepisse manifestum, pro minus dubio. deinde stat, quemadmodum puto, quod sit manifestum, quod intelligat abstracta: tamen quo pacto hoc fiat, & qualis sit hæc intellectio, non esse compertum nobis. quare nulla secundum rei ueritatem est in dictis nostris contradictio; licet qui in malum sensum omnia trahit, inuenire possit nodum in scirpo, ut dicitur in prouerbio. de eo uerò loco in primo Ethicorum, ubi dicis, nos nobis contradicere, non possum satis mirari, quàm in sinistrum sensum dictum nostrum acceperis, nec totum sed partem recites. diximus, quemadmodum re uera est, philosophum dixisse, quod infortunia nepotum & amicorum non faciunt fœlices & infœlices defunctos, si ad eos pertingunt. Hoc enim subditur in textu & à nobis; quam conditionem diximus apposuisse philosophum; quia in tertio de Anima in textu vigesimo, declarauit quod non pertingunt, quia intellectus passibilis corruptibilis est. Est'ne hæc contradictio? repugnant'ne hæc dicta dicenti, quod non reminiscuntur mortui singularium sensibilium? Re uera si alius nostra dicta ita perperam interpretatus esset, ac legenda in publicum tradidisset; non possem eum non arguere malignitatis & impietatis. Verùm de me potius quàm de te hoc suspicarer, quem noui mei amantissimum esse. de illo autem loco, quod quidditatem animæ separatæ diximus pertingere ad primum philosophum, cum tamen in alio loco dixerimus, sola fide hoc sciri posse, neque lumen naturale ad id pertingere, dicimus nos, quod cum prima philosophia, sicut dicit philosophus in primo Metaphysicæ, sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet; multa pertinent ad primam philosophiam secundum se consideratam, quæ tamen à nobis lumine naturali capi non possunt, neque tradi queunt in philosophia prima participata ab homine: nam cùm sit scientia de Deo, & quam maximè Deus habet; præcipuè ad ipsam pertinet tradere quid sit Deus; tamen à nobis pertingi non potest quid sit Deus, ut etiam tu in multis locis dicis. quare non mireris, si hoc spectat ad primam philosophiam secundum se, ut etiam uidetur dicere Themistius in prologo Physicorum, non tamen à nobis pertingi possit. de opinione uerò Solonis, quam Aristoteles taxat in primo Ethicorum, & ex quo loco vult excellentia tua non fuisse à philosopho reprehendendum Solonem, si anima est immortalis, quia secundum hanc positionem dictum Solonis est uerum, quod scilicet *Vltima semper Expectanda dies homini; diciq; beatus Ante obitum nemo, supremaq; funera debet:* nihil meo iudicio est clarius quàm huiusce rei solutio. Nolebat Solon aliquem in obitu esse fœlicem, quia post obitum ei contingeret fœlicitas, neque de alia fœlicitate locutus est, quàm de fœlicitate politi-

A politica, verùm tunc eum dicebat fœlicem propter exactas operationes & fortunas, à quibus in obitu amplius non poterat decidere in infortunia. & hoc reprehendit Aristoteles, & contra hunc sensum procedunt rationes ipsius. inquit enim, quomodo in obitu uerè dici potest quod fuit fœlix; cùm nunquam antea de præsenti uerè dici potuerit eum esse fœlicem, &c. De eo uerò, quod dicis extasim esse infirmitatem cerebri, quia à præclarissimis uiris disputatum abunde est, quòd intersit inter ægritudinem cerebri, & diuinum afflatum illum, quem præter Paulum & Moysem, quos ob reuerentiam fidei excellentia tua excipit, plurimis excellentissimis viris contigisse memoriæ proditum est, inter quos Plotino summo philosopho & præclarissimi no
B minis viro: nunc à nobis nihil dicendum duco. quod uerò inquis conatum B. Thomæ fuisse, ut faceret Aristotelem Christianum; mirum quod in octauo Physicorum hoc non fuerit conatus; immò reprehendat eos, qui dicunt Aristotelem adduxisse rationes eas ad probandum motum esse æternum, nō tanquam necessarias, sed tanquam probabiles: mirum etiā, quod Theophrastus eius discipulus, quique viuam eius vocem complures annos audiuit, & relictus successor in Academia fuerit, Themistius innumerique alij conati fuerint Aristotelem Christianum facere. quod autem dicas dictum nostrum, quod scilicet anima esse immortalis probari potest ratione naturali, sit contra fidem; quia ex hoc probari posset resurrectio. Ergo & B. Thomas, Augustinus, omnesque ferè Christiani, qui hoc censuerunt, contra fidem sunt
C locuti. Mirum certè; immò dicimus hoc maximè esse secundum fidem, quæ profitetur lumen supernaturale non esse contrarium lumini naturali, sed esse perfectionem quandam defectus luminis naturalis. Maximè ergo secundum fidem est; ut id quod inchoauit lumen naturale, neque perficere potuit, lumine supernaturali fidei perficiatur. Cùm ergo lumen naturale probet animam esse immortalem: de statu uerò animarum post mortem fluctuet, nihilque certi afferre possit; maximè congruum est, ut id lumine supernaturali perficiatur, neque hoc quod perfectum est, disconuenit ei, quod lumine naturali inchoatum est. Ecce quàm pulchrè & commodè conueniant omnia secundum nostram positionem: at secundum positionem oppositam, quæ vult lumen naturale perfectum esse, nihilque inchoare quin perficiat, ualde pericu-
D losum est ne lumen supernaturale ponatur, non perfectionem, sed destructionem naturalis luminis. itaque cùm nobis sint comperta ea, quæ lumine naturali scimus, periculum est ne putemus fabulas esse ea, quæ dicuntur sciri lumine supernaturali: hocque lumen figmentum quoddam censeamus. quod uerò subdis Platonē sensisse animæ mortalitatem, à quodamque Græco te id audiuisse, qui Platonem ac Platonicos uiderit, iudicet. Ego ex hoc minus miror, quod etiam Aristoteli, qui pressius est locutus, attribuatur hæc sententia. In postrema parte nequeo satis obstupescere, quod dixeris nos postremis verbis nostri tractatus arguisse te insufficientiæ. Mirum certè. dixeram ego quod multa mihi supererant, quæ facta fuerant in tuo tractatu: in quibus dubitationes esse possent. Verùm nolle me abuti humanitate tua:

cùm ſuprà multa feciſſem verba. certè mirandum, quod in tam malum ſenſum omnia noſtra amicè ad te miſſa ut caſtigarentur, interpretatus ſis, notumque poſtmodum omnibus eſſe volueris. Nunc ſupereſt, ut de tertia illa concluſione ridiculoſa & erronea parcisſimè dicam. Primùm ridiculoſa eſt ratio probans concluſionis primam partem, quod ſcilicet non posſit ſciri ſtatus animarum poſt mortem. Nam dicebamus, quod ratio ducens ad hoc eſſent animæ operationes, ſcire ſcilicet & velle; quæ cùm non ſint ſenſibiles, ex illis ſciri non poterit. Quare inquit excellentia tua: hæc ratio contra auctorem retorquetur. nam cùm nulla ſit via ad ſciendum immortalitatem animæ, niſi ex intelligere & velle, & hæc non ſint ſenſata: ergo fruſtra nitimur ea intelligere, & velle probare animam eſſe immortalem. Erronea ergo & ridiculoſa ratio. per Deum, niſi fortaſſe contradicendi deſiderio hæc ſint abs te dicta; fateor me eſſe ebrium, cui nil ridiculoſum hìc uideatur, admodumque debilis reflexio & ratio longè diſpar uideatur: intelligere & velle, ex quibus infertur animæ immortalitas, eſt illud intelligere & velle, quæ in nobis experimur dum viuimus, & quæ, licet non ſint ſenſata, ex ſenſatis cognoſcuntur. at intelligere & velle, ex quibus poſſumus eſſe certi de ſtatu animarum poſt obitum, eſt velle & intelligere ipſarum; ad quæ diximus pertingi à nobis non poſſe, quia nec ſunt ſenſata, nec connexionem habent cum ſenſatis, quis non uiderit tam diſparem rationem. Alterum quoque ridiculum eſt, quod diximus, quod ſani hominis eſt credere aliqua fuiſſe diuinitus reuelata, quibus ſimus certi de re dubia, quæ ſcitu tamen neceſſaria eſt. Nos autem diximus hoc eſſe neceſſariò conſequens ad dicta noſtra, & eſſe uerum ſecundum ſe, & eſſe neceſſarium ſecundum dicta excellentiæ tuæ. diximus nos, quod animam eſſe immortalem ſcitur ratione naturali: ſtatus animarum poſt mortem ſciri non poteſt. attamen ſtantibus his, quæ diximus, cum fœlicitas noſtra maximè ſit poſt obitum; cognitio uerò fœlicitatis tanquam ultimi finis omnium operationum maximè ſit homini neceſſaria: Deus autem, cui de omnibus eſt prouidentia etiam ſecundum philoſophos; non deficiat in neceſſarijs: cur ergo non eſt ſani credere fuiſſe aliqua diuinitus reuelata: putet qui velit hoc non eſſe ſani hominis, ego puto, itaque profiteor putare me, ſanisſimi hominis, hoc eſſe. Amplius hoc eſt uerum ſecundum ſe lumine naturali, intellectus ſe cognoſcit & ſuum lumen, at ex ſuo lumine ſecundum rei ueritatem inchoatio quædam eſt cognitionis, quod perficitur lumine fidei: ergo intellectus comprehendit ſe inchoare cognitionem quandam, quam perficere non poteſt, & ad quam naturalem inclinationem in ſe ſentit. cùm autem nihil ſit mancum in natura, aliquo alio lumine ſibi opus eſſe noſcit. quòd autem dicis ad lumen fidei, ac ad gratiam nullam deberi in homine præparationem; dicimus nos quod quamuis nullam operationem homo operari queat ſine influentia primæ cauſæ; tamen ad habitualem gratiã acquirendã requiritur præparatio in anima ſecundũ Theologos, licet & huius præparationis, ſicuti cuiuslibet rectæ actionis, primus auctor eſt Deus. quare dicit dominus per Prophetam, Conuertimini ad me, & ego conuertar

A uertar ad vos. & de hoc uideas B. Thomam in fine primæ secundæ hoc pulcherrimè declarātē. Postremò ex dictis tuis in tractatu de immortalitate animæ, capite vltimo, nōne hoc expressè sequitur? inquis enim, quod animā esse immortalē aut mortalē, sciri non potest ratione naturali. subdis postea, quod alius statuēdus finis, si anima mortalis, alius uerò si immortalis. Ex his dictis sequitur, quod homo ex lumine naturali de suo fine est incertus; at si est incertus de fine, qui est mensura omniū actionū; erit etiā de aliis actionibus incertus. at cū diuina prouidētia secundū Philosophos vnicuiq; speciei nō desit in necessarijs, sicut dicit Philosophus; ergo secundum tuā sentētiā scimus nobis opus esse aliquo alio lumine à naturali; nonne hoc sequitur ex dictis excellen

B tiæ tuæ? quin potius hoc quasi expressè dicit: hoc nō appono, verba tua qui legerit, iudicet. Finē hîc faciā, & breuiter colligā in duobus nos inuicē discrepare. quantū ad modū abstractionis intellectus à materia, in omnibus, ut uideo, conuenimus. ponimus unū intellectū secundùm essentiam esse indiuisibilē, ponimusque unum non esse comprehensum à certo loco & tempore. item ponimus, quod intellectio fit in intellectu tantùm tanquam in subiecto, non tamen in corpore tanquam in subiecto. at apud me qui concedit ista de intellectu, de necessitate debet concedere ipsam esse formam, quæ non sit actus tantùm; sed sit actus, qui per se est, & est in actu; quod consequens, ut credo, euitari nō potest. at omnis talis forma de necessitate est incorruptibilis. Excellentia uerò tua nescio quo'nam pacto, quamuis eam abstractionem con-

C cedat in intellectu, ponit eum esse mortalem. Hoc uerò ego capere nequeo. In altero deinde differimus, quod non putamus inconueniens, lumine naturali nos peruenire ad scientiam alicuius antecedentis; cùm tamen de consequentibus, eodem lumine certificari non possimus; de qua re superius longū sermonem fecimus. Hocque putamus esse uerè philosophari; hancque philosophiam, quæ suum noscit defectum, perfectionem animi esse censemus. illam uerò quæ putat lumen naturale sibi debere in omnibus sufficere, negatque scientiam eius inchoatam, quia nequit pertingere ad perfecta: putamus nos esse philosophiam admodū periculosam, & quæ instillare animo possit pestiferum & noxium infidelitatis impietatisque venenū. & quāuis se candidam dicat, atque sub legibus viuentem, veremur nos ne inflata sit ac tumida.

D Hæc ferè summa est eorum, in quibus vicissim dissentimus. Qua in re me admodum hinc mouet auctoritas tua, quē philosophorum nostræ ætatis principem puto, grauissimique iudicij virum; inde verò me rationes cogunt, quas cōmodè solui posse nō uideo. quāobrē cùm me ipse colligo, cū assentior tuæ auctoritati, opinionē uerā habere me arbitror: & ex altera parte cum me conuerto ad rationes, ignorantiam mihi dispositionis adesse puto. quo fit, ut omnibus consulam tuæ potius auctoritati assentiri, quàm nostris ineptiis; quas, excellētissime vir, putato tanquam præludium quoddam fuisse veræ pugnæ ac certaminis: quod tibi futurum conijcio ex his, quæ dicis in luculentissima hac apologia, cum clarissimo philosopho Augustino Suessano, cum quo ueram pugnam ineas oportet. Nos satis superque prælusimus: tu benigno vultu, quidquid id est, perlege ac castiga. Vale, præceptor mi honorandissime.

NON DARI QVARTAM FIGVRAM SYLLOGISMORVM SECVNDVM OPINIONEM

Galeni, Ad Oddum de Oddis.

ETSI (vt probè nosti) sum publicis adeò occupationibus implicatus, vt vix respirandi spatium habeam, non potui tamen manum continere, quin pauca hæc conscriberem, quæ memoria repetere potui, ex antiquis studijs meis longo iam diuturnoque temporis spatio intermissis; nam euoluendi codicem aliquem tempus vllum non habeo. Vidi quæ accuratè, sanè docteque abs te scripta sunt, ut sententiam Galeni probares de quarta syllogismorum figura; C ego è contra pauca quædam conscribam sumpta è media Aristotelis disciplina; in quibus facilè cuiuis compertum esse poterit, eam terminorum complexionem, quam adinuenit Galenus, neque secundum naturam esse posse, neque etiam ex ea complexione, seu syllogismo illam conclusionem sequi secundum materiam, quam existimauit Galenus: paucis rem agam, cum parum habeam ocij. Nullus ignorat omnem artem, omnemque disciplinam primò versari circa ea, quæ sunt per se, & secundum naturam; ea uerò quæ sunt per accidens, non nisi ex sequela quadam, quatenus scilicet ordinem quendam habent ad ea, quæ sunt per se, & secundum naturam à scientiis, disciplinisque omnibus considerari: Huic addas id, quod dicit Philosophus in primo posteriorum, D ubi probat, quod in terminis non possumus in infinitum procedere, quod etiam tangit in septimo libro Metaphysices: prædicationes scilicet eas, in quibus prædicatum formam dicit, & subiectum materiam, esse per se, id est, secundum naturam; illas uerò esse per accidens, in quibus aut subiectum de accidente prædicatur, aut accidens de accidente alio. homo est musicus, si quis dicat, prædicationem per se, & naturalem affert, è contra si dixerit, album esse hominem, aut musicum esse album, per accidens prædicationes in medium profert; non enim musicus est homo, quia homo insit musico; sed quoniam is cui accidit musicum esse, est homo. sic item albus est musicus, quia is, cui accidit esse album, est musicus. pari ratione quoniam vniuersalia habent rationem

for-

formæ, minus vniuerſalia materiæ, ideo ſecundum naturam, & per ſe ſuperiora in eadem coordinatione de inferioribus prædicantur; inferiora uerò de ſuperioribus minimè, ut inquit Porphyrius. quamobrem indirectæ prædicationes dicendæ ſunt, niſi ſecundum quid; abſolutè uerò pronunciandum eſt ſpeciem de genere non poſſe prædicari, neque inferius aliquod de ſuperiori. His addatur tertium in definitione ſyllogiſmi, cum dicitur ſyllogiſmum orationem eſſe, in qua quibuſdam poſitis neceſſe eſt aliud euenire, &c. illud aliud, quod euenit quibuſdam poſitis, nihil aliud eſt, niſi ea concluſio, quæ per ſe primò ſequitur ex præmiſsis illis. quod ſi qua ex conſequenti ſequatur, ac veluti per primum, non eſt dicendum ſequi ex propoſitionibus illis per ſe, & ſecundum naturam, ſed artificio quodam, neque de ea aliquam conſiderationem eſſe debere, cum figuræ conſtituuntur, ſed tantùm de prima concluſione, quæ primò ſequitur quibuſdam poſitis, &c. hæc omnia ſunt veluti principia quædam logices diſciplinæ; quæ nullus, qui Peripateticus dici velit, ignorare debet: quibus conſtitutis facilè quicunque intelligere poterit, quartam figuram ſecundum naturam eſſe non poſſe, duabus de cauſis: nam neque ea complexione terminis ſecundum naturam, & uera prædicatione diſpoſitis, vllo pacto accommodari poteſt; neque etiam ſi accommodaretur, ex ea complexione terminorum primò, & ſecundum naturam deduci poteſt ea concluſio, quam putat Galenus; ſed alia in prima figura. primum euidentisſima ratione probatur, nam ſi A. de C. vera prædicatione, & ſecundum naturam prædicatur: imposſibile eſt, quòd illud, quod eſt conſequens ad A. id eſt quod de. A. ſecundum naturam prædicetur, ſit antecedens ſecundum naturam ad C. ita quod. C. ſecundum naturam de eo prædicetur: nam quidquid prædicatur de prædicato, prædicatur etiam de ſubiecto, ut dicit Ariſtoteles in prædicamentis, & ſi prædicabitur B. de A. prædicabitur etiam de C. non ergo C. de eo poterit ſecundum naturam prædicari; nihil namque eſt prius, & poſterius ſeipſo. ecce ergo quàm euidenti ratione demonſtratum eſt, eam terminorum compoſitionem nullo pacto poſſe accommodari terminis ſecundum naturam diſpoſitis; & iccirco eam figuram naturalem eſſe non poſſe, & ideo ab Ariſtotele omiſſam. non enim fuit philoſophorum omnium princeps tam tardi, ac hebetis ingenij, ut facilè intueri non potuerit, præter tres complexiones terminorum, de quibus mentionem fecit, hanc quartam reliquam eſſe; nam, ut dicit ipſe in primo priorum, ubi tractat de inuentione medij; ſi conſequens maiorem extremitatem repugnabit minori, uel conſequens minorem repugnabit, ac oppoſitum erit maiori, fit ſyllogiſmus in ſecunda figura negatiuus: hæc ergo complexio eſt naturalis, vel medius terminus vtrique extremitati ſubijcitur, & hæc compoſitio eſt tertiæ figuræ, & eſt naturalis; nam antecedens maiorem eſt idem cùm antecedente minorem, & eſt ſyllogiſmus particularis in tertia figura, & vtraque figura eſt ſyllogiſmorum imperfectorum, qui ſcilicet aliquibus egent, ut uideantur neceſſarij. neque ſtatim euidentes ſunt per dictum de omni, & dictum de nullo; naturales tamen, quia

illæ

A illæ complexiones terminorum accommodari possunt terminis secundùm naturam dispositis.alia complexio terminorum est,si medius terminus prædicetur de minori, & subijciatur maiori, vereque sit medium inter extremitates positus, & complexio est primæ figuræ omnium perfectissimæ, cuius syllogismi nullo egent, ut uideautur necessarij; sed confestim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo. nec refert, si quando hæ figuræ accommodentur terminis etiam præposterè,& contra naturam dispositis,ut si dicam, omne animal homo, omne corpus animal, ergo omne corpus homo: hoc.n.simile est, ut si re quapiam naturali vteretur aliqua ars, eamque vsui suo accommodaret:nec tamen propterea dicendum esset,eam rem non
B constare natura, quamuis arti accommodata esset. quartam complexionem reliquam esse ex vi terminorum trium, nulli uel tardioris ingenij non compertum esse potest, ut scilicet medius terminus subijciatur minori,& prædicetur de maiori. hanc Aristoteles reliquit,arripuit Galenus.Omisit summus philosophus, quoniam illa complexio terminis secundum naturam dispositis,de quibus primo, & per se agit logicus, nequit vllo pacto accomodari:arripuit Galenus, ut uideretur in medium attulisse rem nouam, quæ Aristotelem latuisset; danda venia tanto viro, nam plerique omnes, & excellentes homines studiosi gloriæ esse solent etiam plus iusto. Hactenus probatum est eam terminorum complexionem non esse naturalem, quia terminis secundum naturam dispositis nullo modo accommodari potest. nunc perspicuè
C ostendam,ex ea complexione terminorum non fieri syllogismum,ex quo primò,& per se sequatur illa conclusio,quam putat Galenus sequi in quarta figura:verum ut totùm hoc melius intelligatur, paucis repetam ea,quæ dicit philosophus in secundo priorum statim in vestibulo eius libri,ubi agit de potentia syllogismorum.inquit ibi;quosdam esse syllogismos,ex quibus plures cõclusiones sequuntur, quosdam uerò, ex quibus una tantùm conclusio sequitur.omnes syllogismi,quibus concluditur conclusio vniuersalis affirmatiua, seu vniuersalis negatiua,seu particularis affirmatiua,plures conclusiones efficere possunt, quæ secundæ sunt, & per primam sequuntur, conuersæ scilicet conclusionis primæ, & subalternæ uniuersalium conclusionum. at syllogismus, quo concluditur particularis negatiua, in unam tantum conclusionem
D potest,nam particularis negligentia non conuertitur. Hæc Aristoteles. nunc ad rem deueniam, si quis syllogismũ hunc cõstituat, omne.C.est.B.omne B.est.A.(dicit Galenus) quod sequitur in quarta figura secundum naturã,& per se,quod aliquod.A.est.C.Nos uerò dicimus,quod cuiuis etiã conniuentibus oculis intuenti perspicuum est, quod per se, & primò non sequitur quod aliquod. A.est. C. Sed quod omne.C.est.A. & conclusionis sequela euidens est per dictum de omni. per hanc conclusionem sequitur,& eius conuersa, scilicet quod aliquod.A.est.C. non per quartam figuram, sed per primam; cuius potentia est, ut primus eius modus ad plures conclusiones se extendat, quarum una tantum per se primò sequitur ex ea terminorum complexione, aliæ uerò per accidens, idest, per primam conclusionem. hoc adeò clarum est, ut

X nulla

nulla egeat probatione. quis enim ambigere potest vir sanæ mentis in re E tam perspicua? non igitur hæc quarta figura naturalis est, tum quia ea complexio accommodari non potest terminis secundum naturam dispositis; tum quoniam ea conclusio, quam putat Galenus, non sequitur secundum naturam, id est, per se, & primò, sed alia in prima figura, & hoc per accidens; non in quarta, sed in prima figura, ut ex his quæ dicit Aristoteles in secundo priorum, quiuis intueri potest. Reliquum est, ut pertingam ea, quæ obijcis de quibusdam syllogismorum modis; quos, quia inutiles sunt in tribus figuris, vis tu reducere ad figuram quartam. nam si dicam nullum C. est B. omne B. est A. proculdubio in prima figura nil sequitur, sequitur tamen in quarta, quod aliquod. A. non est C. laudo ve- F hementer ingenium tuum, singularemque obseruantiam, qua Galenum medicorum excellentissimum merito quodam iure prosequeris; vellem tamen ut rationem haberes summi philosophi, quem omnis antiquitas semper est admirata, eumque sibi præcipuum magistrum asciuerit. non latuit Syllogismorum modus ille Aristotelem; nam in primo priorum inquit; si altera propositionum fuerit uniuersalis negatiua, & altera affirmatiua, siue posterior hæc uniuersalis sit, seu particularis, fieri syllogismum uel per se, & secundum naturam maioris extremitatis ad minorem in modis vtilibus; uel minoris ad maiorem in modis inutilibus; nam conuersis propositionibus, uel eorum altera, & transpositis, si opus fuerit, omnes modi illi reducuntur ad primam figuram, ad modum scilicet quo maior G est uniuersalis negatiua, & minor particularis affirmatiua: hæc ferè Aristoteles. Ad rationem nunc deuenio: si dicam nullum C. est B. omne B. est A. ergo, & C. dico hunc modum, & hanc complexionem esse non quartæ, sed primæ figuræ, & esse inutilem; quia mutatis terminis sequitur conclusio vniuersalis negatiua, & vniuersalis affirmatiua, arte tamen quadam efficitur utilis, si fiat syllogismus minoris extremitatis ad maiorem; ut si colligam aliquod. A. non est. C. quamuis ergo in conclusione. A. sit subiectum, & C. prædicatum, non tamen in ea complexione terminorum. A. est minor extremitas, & C. maior, sed econtra, quia secundum naturam minor extremitas non potest medium continere, quod prædicetur de maiori. fit ergo syllogismus in prima figura inutilis, si quæramus conclusionem natu- H ralem, in qua maior de minori prædicetur; sed utilis, si fiat præpostera prædicatio, minoris. s. de maiori: neque propterea dicemus hunc modum esse in alia figura, quàm in prima; quia est inutilis ad conclusionem per se, & ideo applicandum esse figuræ non primæ; nam pari ratione si dicam, aliquod B. est. A. nullum. C. est. A. ergo & C. vtique modus hic inutilis est in secunda figura; quia maior propositio est particularis, neque potest colligi conclusio, necessariò sequens maioris ad minorem extremitatem; fit tamen conclusio minoris extremitatis ad minorem ex regula à philosopho habita, de qua superius memini. an propterea dicemus hunc modum, quoniam artificio quodam efficitur vtilis, non esse in secunda figura? minimè omnium

A nium: nam non possumus modum hunc accommodare quartæ figuræ, ut perspicuum est; erit ergo in secunda figura per se inutilis, per accidens vtilis. pari modo si dicam omne C. est. A. nullum. C. est. B. ergo, & C. vtique modus hic syllogismi inutilis est in tertia figura, quia minorem habet negatiuam, & nulla conclusio deduci potest maioris extremitatis ad minorem; vtilis tamen est in cõclusione præpostera, minoris scilicet ad maiorem. erit'ne modus hic in quarta figura, quia inutilis est in tertia figura? minimè omnium, sed erit modus tertiæ figuræ per se incommodus, commodus per accidens. pari ergo ratione modus ille primus, si dicam, nullum. C. est. B. omne B. est. A. est modus primæ figuræ inutilis per se, ad

B conclusionem præposteram vtilis. Non ergo propterea concludendum est, ergo dari figuram quartam syllogismorum naturalem. Hæc sunt, quæ memoria repetere potui ex studijs, quæ per xxv. annos intermisi. doctiores, & minus occupati, quàm ego, plura præstare poterunt, vix pauca hæc ego calamo præcipiti conscribere potui. Vale.

DE HOMOCENTRICIS
AD HIERONYMVM FRACASTORIVM.

IOANNES Baptista Rhamnusius nostri amantissimus, tuique in primis studiosus, mihi legendum tradidit opusculum tuum, in quo præclarè complexus es vniuersam cœlestium motuum rationem, nullis adhibitis eccentricis orbibus, aut epicyclis sphæris: cuius operis lectioni (quamuis summopere cupiebam intelligere ea, quæ tu ac Turrius noster summo ingenio, ac singulari bonarum artium peritia præditi supra ea re commenti eratis;) superioribus tamen mensibus dare operam non potui propter maximas occupationes publicas, quibus detinebar. proximis uerò diebus, cùm à collegio nostro decem virùm impetrassem, vt rus concedere possem, aliquotque dierum vacationem haberem; nihil mihi prius fuit, quàm omnes hosce dies consumere in præclarissimi huius operis tui lectione. ac equidem satis verbis assequi non possem, quàm magnam ceperim voluptatem, quantasque Deo immortali gratias egerim, quòd nostra tempestate deformitas ea, ac turpis, ut ita dicam, ignominia, quam priorum astrologorum auctoritas diuinis corporibus illis inusserat, opera uestra ablata sit. mihi certè, ut uerum fatear, nunquam potuit à grauissimis etiam auctoribus persuaderi, eam esse figuram, eosque motus cœlestium corporum, quales Ptolmæus cæterique astrologi prodiderant nobis: ac ex eo motu cuius poli essent in Zodiaco, cuique Aristoteles attribuit motum planetarum in latitudinem, præsagibat animus posse fortasse quippiam reperiri, quod in hanc rem esset. qua de re sæpe memini me locutum fuisse cum nostro Turrio. perlegi igitur totum opusculum tuum hisce diebus, quibus rusticatus sum cum Marco Antonio Flaminio, elegantissimi ingenij viro, quem nosti. admiror equidem vniuersam hanc, quam commenti estis, rationem, nihilque omissum puto, quod faciat ad perspicuitatem ordinemque totius operis. verùm, ut amici officio tecum fungar, ac ne probem ea, quæ non satis intelligo; nonnulla sunt in tuo opusculo, quæ mihi non satis sunt explorata. ea paucis

perstringam

A perstringam, tum ut tua opera ea ego mellius intelligam, ut tute operam des, ne quid sit in hoc opusculo tuo (multos etenim aduersarios est habiturum) quod iure reprehendi queat. scis quantopere omnes nouis inuentis, ac aliorum gloriæ soleant inuidere, & quàm ægrè illi, qui in quapiam disciplina consenuerint, senes fateantur ea delenda esse, quæ imberbes didicère. Ne ego pluribus te detineam, paucis singula quæque annotabo, quæ mihi dubitationem faciunt.

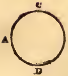
Dicis in prima suppositione, tres esse motus, quibus recta corpora ferantur, ante, & retro, sursum, deorsum, destrorsum, sinistrorsum; vide ne hoc calumniam patiatur; nam motus hi non uidentur inesse natura rectis corpo-
B ribus, sed animalibus quæ secundum locum mouentur; qua ratione anima uidetur quodammodo attingere motum circularem, cum secundum omnes differentias positionis moueat, ut ex secundo libro de cœlo à Philosopho colligi potest.

Dicis item, quod secundum naturam tres sunt motus circulares, diurnus inquam, & is cuius poli sunt in coluro superiori, isque cuius poli sunt in Aequinoctijs, motum uerò obliquum, quo nunc mouentur planetæ, esse per accidens in natura. Vide ne nonnullis uidearis uti principijs geometricis in demonstratione conclusionis Physices: simulque ne uidearis contradicere Aristoteli & Platoni summis philosophis, qui cum doceant nos, plures motus cœlestes esse ob generationem, & corruptionem horum in-
C feriorum entium, præcipuè tamen attribuunt vicissitudinem hanc motui huic obliquo, sic Aristoteles in secundo libro de generatione, & Plato in Timæo, qui etiam attribuit animæ totius, postquam per numeros harmonicos eam distinxerat, figuram græcæ literæ X. quæ postea in orbem conuoluta, duos hos motus nobis refert, diurnum inquam, & obliquum sub Zodiaco circulo: quod si Sol Planetæque cæteri per se, & secundum naturam mouerentur, vel sub æquinoctiali circulo, uel sub vtro uolueris coluro, maximè certè incommodus esset motus ille vicissitudini huic generationis, & corruptionis: nam sub æquinoctiali si fuerit, ad nullam inquam partium terræ accederet, nec ab vlla recederet Sol, uerùm eodem modo omnes semper respiceret. si uerò sub vtrouis coluro moueretur, & æstate continuus dies es-
D set habitantibus ferè omnibus citra æquinoctialem plurium mensium, pauciorum've, hyeme uerò continua nox: itidem vicissim habitantibus ultra æquinoctialem, hic uerò solis planetarumque motus, ut quiuis perspicere facilè potest, maximè incommodus esset generationi, conseruationique rerum generabilium: quamuis ergo ratione geometrica propter tres lineas tantùm quæ se intersecare possunt in centro ad angulos rectos, aliqua coniectura fieri posset eius, quod tu dicis, ratio tamen hæc non est ex proprijs naturæ principijs sumpta; immò naturæ officit ob ea quæ diximus, & quamuis Aristoteles in primo libro de Cœlo ex figuris simplicibus eliciat motus simplices; consonat tamen conclusio ex sensui, nam circularem, & rectum motum inesse conspicimus simplicibus corporibus, quare non est

par in vtraque argumentatione ratio. E

Dicis in suppositione secunda, quod impossibile est eundem orbem moueri per se à duobus intellectibus, quia idem simplexque corpus duas naturas habere non potest. Vide ne hæc ratio plurimis necessaria non appareat. Nam cùm inferiores intellectus intelligant primùm per essentiam primi, quæ est in omnibus sicut forma intelligibilis in intellectu intelligente, nihil uidetur officere, quin intellectus seu anima primi orbis, quæ est forma aliarum inferiorum, moueat per se inferiores orbes, siue is motus immediate sit à prima anima, siue à propria cuiusque orbis, pro ut formatur à prima, præsertim cum motus circulares, quemadmodum dicit Philosophus in secundo libro de cœlo, non differant specie; sed tantùm numero. F

Dicis in tertia suppositione, quod inferior sphæra à superiori non per se mouetur, sed per accidens, & quod motus ille est vectio, ad quam in sphæris illis sufficit solus contactus, cum nulla sit in eis repugnantia & contrarietas. Vide ne hæc suppositio, nisi aliud addatur, calumniam patiatur, nam secundum sententiam philosophi in libello de motibus animalium, id quod mouetur, indiget aliquo quiescente, nam & niti, seu quiescere oportet rem mobilem in eo, à quo motus immediatè ad ipsam peruenit, atque etiam præter hanc quietem extrinseco quodam eget quiescente, cui motor nitatur, nisi in se ipso immobilis fuerit; si ergo sphæra quæpiam inferior moueatur super polos. A. &. B. motus uerò sit in. C. impossibile est meo iudicio, quod super eisdem polis vehatur sphæra hæc in partem oppositam, verbi gratia in D. nam in eo motu vectionis secundum nullum ipsius punctum quiescit, seu nititur in superiori sphæra. immò secundum omne punctum in oppositam partem mouetur. quamobrem puto ego motum hunc vectionis accommodari posse omnibus sphæris alijs, præterquam illis orbibus, quos tu ponis, & supra octauam sphæram, si mouetur octaua super polis Zodiaci, & in quibusdam planetis, ne scilicet vehantur in latitudinem, illi enim duo motus oppositi sunt super eisdem polis, & tamen inferior orbis vehitur à superiori immediatè in partem oppositam illi, ad quam per se mouetur, cæteris uerò accommodari potest meo iudicio. Nam poli circumducentis octauæ sphæræ non sunt sub polis primi orbis, qui diurno motu mouet, sed sub æquinoctijs; poli item circitoris, qui proximus est circumducenti, non sunt sub æquinoctijs, sed sub coluro superiori, quare alter alterum vehere potest, cum secundum polos quiescat in proximo sibi orbe superiore, à quo vehitur; at in illis duobus in contrariam partem motis, ne inferior planeta, seu sphæra octaua moueatur, in latitudinem hoc dici non potest, ut ostendimus.



G H

Nollem in xiij. capitulo irrideres eos, qui dicunt Deum pluuiæ causam, & quæ subdis de prophetis, ne arguaris impietatis ab illis, qui omnia in malam partem accipiunt.

Item reprehendi posset id, quod dicis habitates sub polis, quibus dies est sex mensium, habere certum meridianum.

Item

A Item, quòd dicis recedente sole à Tropico diminuitur calor, quinimmo augetur propter dispositionem poli.

Dicis ne orbis planetæ à circumducente moueatur in latitudinem simul cum circitore, esse supra planetam orbem contranitentem. dubitationem habet motus hic contranitentis, nam cùm omnis motus circularis sit circa centrum, idque intendat motor, is qui circulariter mouet, ut centrum ambiat; motus hic cõtranitentis nunquam assequitur quod intendit: nam nunquam centrum ambit motu suo, quin potius retrocedit, ut dicis: hanc enim causam ponis, quod declinationes ab Aequinoctiali minuuntur, præter motum octauæ sphæræ.

B In his quæ dicis de motu solis, dubitatio est, si poli motus proprij solis sunt poli eclipticæ, cur per motum circitoris sol non pellatur modò in Meridiem ab ecliptica, modo in Septentrionem: nam contranitens nihil officere poterit, cum medius circulus circitoris respiciat polos contranitentis, qui sunt sub æquinoctijs.

In his quæ dicta sunt de luna, orbis ille infra lunam positus, cuius pars densior sicut zona lunæ obuia in quadratis aspectibus facit lunam maiorem, & nobis propinquiorem uideri, dubitationem habet, cur cùm singulis quibusque mensibus soli, aliisque stellis sit obuius, non faciat eandem apparentiam, ac nos fallant quemadmodum luna.

In his, quæ de Ioue sunt dicta, orbis ille supremus suppositus saturno ne C motus Saturni Iouem pertingat, dubitationem habet: nã si unius orbis unus item est motus, orbis hic vnico per se mouetur motu: unus autem motus nõ uidetur posse officere nisi vnico Saturni motu, ne is scilicet Iouem pertingat. Saturnus uerò pluribus mouetur motibus, ut manifestum est, cur ergo alii motus Saturni præter illum cui officit ille orbis non perueniunt ad Iouem? eademque dubitatio est in omnibus aliis planetis.

In motu omnium planetarum, qui retrocedunt ob circitoris motum, dubitatio est, cur per modum circitoris nõ moueantur in latitudinem tot gradibus ut minimùm, quot retrocedunt, nam cum æquali, & vniformi motu circitor moueatur, ac circunducatur, item à circunducente motu vniformi, sphæricaque figura sibi omni ex parte æqualis sit, ac eadem: vtique circitor D motu suo deberet in latitudinem vehere planetam, eiusque polos, per totidem gradus, & amplius, quod eum retrocedere facit, nam proprius planetæ motus obstat retrogradationi, motui uero in latus nihil officit.

Dubitatio est in ratione, quam adducis contra eccentricos, inquis n. quòd sol non æqualiter recederet ab æquinoctiali, in hyeme, cum est in antapside, & in æstate, cum est in apside: ratio hæc calumniam patitur, nam responderet Ptolemæus, licet sol non æquali spatio recedat, recedit tamen æquali, & proportionali parte circuli, seu sphæræ, nam si à centro terræ ad antapsidem protrahatur linea, eaq; semidiameter describat circulũ, itẽ si à centro terræ protrahatur linea ad apsidem, eaq; semidiameter describat circulũ, longe maior erit hic posterior circulus priore, quare si protrahatur linea à centro terræ

ad punctum prioris circuli, quod est sub æquinoctiali; item ad punctum antapsidis à centro terræ altera linea, in priore circulo, itidem in posteriore circulo, qui maior est, si protrahatur linea ad punctum eius circuli, quod est sub æquinoctiali, & ad punctum apsidis alteri: vtique pars inter duas lineas in priori circulo, qui minor est, est minor, ea quæ intercipitur inter duas lineas, in posteriori, & maiori circulo, proportionales tamen inter se sunt, eandem etenim proportionem vtraque habet ad suum circulum, quod ratione manifesta probatur. nam si priores duæ lineæ fuerint protractæ ad octauam vsque sphæram, & item posteriores duæ ad octauam sphæram, pars meridiani intercepta inter duas priores ab æquinoctiali scilicet & tropico Capricorni, est æqualis portioni Meridiani interceptæ inter duas posteriores, ab æquinoctiali inquam, & tropico cancri, & hoc uoluit Ptolemæus, cum dixit, quòd vtrinque recedit ab æquinoctiali per spatium æquale, id est proportionale: nam cum moueatur velocius versus antapsidem, quàm versus apsidem sequi putat Ptolemæus, quòd peragat minus spatium, & iccircò etiã quod minus recedat ab æquinoctiali, proportionale tamen est minus illud spatiũ maiori.

Hæc sunt, quæ præstare possum ego pro iure amicitiæ, quæ mihi tecum intercedit; ego inquam, qui occupationibus multis detineor, & qui iam quindecim, & amplius annos hæc studia intermisi, quæ nunc penè oblita, ut potui in memoriam reuocaui. tu pro tua pueritia in omni disciplinarum genere acutius rem omnem perpendes, dabisque operam, ut hoc opusculum in lucem prodeat nulli calumniæ obnoxium. quod ut facilius facias, dicam quæ mihi addenda uiderentur in suppositionibus tuis; nam non vereor ne tecum possim transgredi pudoris terminos. An motus obliquum sit per accidens, an per se in natura, tute hoc considerabis, hoc namque inuentioni tuæ negotium nullum facit, sed quæ magis officiunt, sunt, ut reor, dubitationes eæ. cur scilicet motus superioris planetæ non pertingant inferiorem, cur circitor non moueat planetam, in latitudinem per spatium per quod retrocedit, & huiusmodi alia; iccircò quamuis rectè, ut reor, supposueris vnicum motum ab uno intellectu primo & per se esse, & quod intellectus moueat motu vniformi, nam difformi motu mouere non posset, neque etiam diuerso motu, nisi in mobili, uel in motore esset mutatio, maiori etenim nixu, ut ita dicam, moueret cum velocius citat, quàm cum tardius; hæc rite supposita sunt; non mihi displicet illud etiam, quod solo contactu superior orbis vehat inferiorem, cum scilicet polus inferioris vehi potest à superiori, vellem tamen illud addi, quod sicut solo contactu vehere potest, potest etiam non vehere, nam cum leuissimæ sint superficies eorum corporum, connexa inferioris, & concaua superioris; nihil obstat inferiorem non vehi à superiori. vellem itidem alind addi, causæ genus, finalis inquam, nam corpora cœlestia, ut dicit philosophus in secundo de Cœlo, non mouentur à natura tantùm, sed ab anima, & intellectu, qui mouet secundum præconceptum finem, totque motibus, & his motibus suum quæque orbem citat, quot quibusque attingere queat finem præconceptum. his addendum puto, id quod dicit A-

uerroes

A uerroes in duodecimo metaphysicæ, quod scilicet motus vniuscuiusque planetæ, est sicuti motus particularis artis quæ deseruit motui primi motoris tanquam principi arti, & architectonicæ. Hæc si quis supposuerit præter ea, quæ tu supponis ex causa finali, poterit soluere dubitationes, quæ inuentioni tuæ officere possunt; quandoquidem non est necesse superiorem inferiorem vehere, neque secundum omnem partem eodem modo vehere, sed potest in tantum hoc facere, inquantum ratio finis præconcepti id exigat. ideoque planetæ qui veluti artes quædam particulares sunt inter se diuisæ, proprium quæque finem habentes, non ita se habent, ut superioris motus inferiorem attingat, neque etiam necesse erit ponere contranitentes, neque B deduci poterit, quòd in latitudinem moueantur per spatium, per quod retrocedunt. Hæc ego adderem; verùm tu perspicatius totam rem perpendes, mihique rescribes quid sentias, nam vehementer cupio exploratum habere, quid sit sentiendum de his cœlestibus motibus.

HIERONYMVS FRACASTORIVS GASPARI CONTARENO S.

QVOD tam benignè, tamque sedulò commentaria nostra de stellis perlegisti clarissime Gaspar, ego quidem & maximas tibi gratias habeo, & mecum magnopere gaudeo: & tu enim maximam quandam, & non vulgarem in me beneuolentiam ostendis, & ego id mihi cumulatè uideor consecutus, quod mecum semper desideraui. nam cùm noua admodum ea essent, quæ circa stellas scripsissem, in quibus nec mihi satis fiendum soli esset, semper quidem optaui aliquem dari mihi, qui ea posset, ac vellet diligenter examinare: in quo qui te magis idoneus uideretur, ego quidem neminem cognoscebam. non solùm enim astronomo, quod & aliqui alij fortasse præstent, sed & philosopho ea res indigere uidebatur, quorum vtrumque in te esse longè supra communem consuetudinem pernoscebam: quamobrem ipse quidem mecum optabam id negotij ad te deferri, poscere autem nunquam ausus fuissem, tum quadam, qua te prosequor, reuerentia, tum quòd in ijs te uidebam occupatissimum, quæ ad Reip. administrationem pertinent, præsertim eo in decemuiratu grauissimo, ac laboriosissimo constitutum. igitur hoc magno quidem, sed tacito desiderio plures dies perductus fui: quum tu vltro & librum à me poposcisti, & otium legendi captasti, voluistique non solùm primum legendi laborem subire, sed & secundum scribendi quæcunque aut à maleuolis carpi, aut vlli suspecta esse possent, aut demenda, aut addenda uiderentur, ne tu vlla in re aut honori meo, aut beneuolentiæ deesses, quo neque humanius quicquam, neque mihi gratius fieri potuisset. cum uerò præclarissimam illam epistolam tuam Ramusius mihi aliquantisper serus dedisset, audiuissemque iam te Venetias rediisse, atque in publicis occupationibus detineri, mecum diu anceps fui, num ad te respondens tertium tibi laborem iniungerem, quod certè tum inhumanum, tum temerarium uidebatur, cum nec nisi longissima epistola fieri posset. mecum tamen ipse considerans quanta parsimonia, quantaque diligentia horas partiri soleas, esseque id ingenij tibi, quod & Reipub. simul, & literarum studijs facere satis possit, volui ad te rescribere, vt & simul significarem, quanto me officio obligaueris, & eorum, si possem, rationem redderem, quæ tu in dubium reuocasti,

quæ

A quæ quoniam ſeriè ſcripta à te ſunt, eodem ego ordine recenſebo, ac tecum, quo potero breuius examinabo.

Scribebam in primis ſphæricorum corporum motus tres principales eſſe, qui ſeſe ad rectos angulos ſecant ea inter alia ratione, quod ſphærica corpora termini ſunt rectorum, recta autem cum moueantur, ſecundum tres dimenſiones, & ſphærica ſimiliter moueri. hanc tu rationem infringi poſſe ſcribis, quoniam ſimilitudo non ſit inter ea recta, quæ ad tres dimenſiones mouentur, & ſphærica: horum enim motus naturales ſunt, illorum autem animales. moueri enim ad tres poſitionis differentias tantum animalium eſt. illud autem te in primis ſcire velim, me rationes illas induxiſſe, non quidem ut om-
B nes demonſtratiuas putarem, ſed ſi rationi conſonas attuliſſem ſatis viſus mihi ſum feciſſe; inter quas hæc plurimum probabilis, & conſentanea uidetur, in qua ego quidem non ſolùm è natura animalium, ſed à tota rectorum natura ſimilitudinem, & proportionem capio ſic; rectorum corporum tres ſunt dimenſiones, igitur & ſphæricorum, qui termini ſunt rectorũ, tres proportionaliter erunt, quaſi uniuerſum ipſum, quod ex rectis & ſphæricis conſtat, atque unum ſit, tribus totum dimenſionibus terminetur: ſi igitur huius totius pars una, hoc eſt tota rectorum natura ſecundum illas tres dimenſiones motus ſuos habet, vtique & altera pars, hoc eſt ſphæricorum natura proportionaliter ſecundum tres illas dimenſiones mouebitur, præſertim quum pars hæc habeat ad aliam attributionem, conſeruetque, atq; influat in illam,
C quæ omnia mediante motu facit; quod autem non animalia tantum, ſed & ſimplicia quoque & tota rectorum natura ſecundum tres dimenſiones moueantur, palam eſt diuiſo toto uniuerſo ſecundũ tres illas dimenſiones: quælibet enim pars ignis, & aeris, quæ aſcendit, & quælibet aquæ, & terræ, quæ deſcendit, per aliquam illarum mouetur, ad quas omnes alij intermedij motus reducuntur, ſicut & in motu animalis, vnde, & ad circulum deſinunt: ita igitur, & tres erunt in ſphæricis motus, qui rectos terminabunt, deſinent autem & ipſi in circulum, ſi in latitudinem circunferantur, ut ponimus, ac ſic vbique, & vndequaque influent.

Quod autem ſcribis uidendum eſſe mihi ne ex principijs mathematicis putem naturalem concluſionem deducere, non certè me latet, ſæpe aliter ſe
D habere mathematica, aliter naturalia. neque enim ſi contractus duorum circulorum mathematicus in puncto ſit, ita etiam & naturalis eſſe debet, at in multis tamen ſe conſequuntur, ut ſi circulus capaciſsima figurarum, & corporum quoque capaciſsimum erit circulare, ita ex natura linearum, quæ ſeſe ſecant, uidetur mihi, & natura, & numerus naturalium axium capi conſimili ratione. ſicut enim illæ tãtum tres eſſe poſſunt, quæ terminatæ ſint, illæ ſcilicet quæ ſeſe ad rectos ſecant, ita & axes qui poſſunt eſſe terminati ac certi tres tãtum ſunt, quare & tres tantum motus determinati: plures enim ſi dentur, pari ratione infiniti eſſe poſſunt in ſphæra, pauciores autem ſi ſint, contra naturam ſphæræ fiet, ſi enim is eſt, qui eſt per a.b. cur non ſit & ille qui per c.d. &c.

Ex quibus ſequitur ſitum, quem nunc planetæ habent, naturalem non eſſe,

neque

neque perpetuum, neque ſolem habere per ſe,ut ſemper per eclipticam feratur, cui & ſenſus conſentit, uidemus enim eum circulum continuè ad æquinoctialem appellere, & arcum inter tropicos interceptum corripi, cum autem dicimus ſitum eius naturalem eſſe ſub æquinoctiali, aut coluro inferiori, non ita intelligimus, ut illic ſemper manere debeat, aut eſſentialem eum habeat ſitum, ſi quidem nullum certum habere debet propter generationes, ſed omnes ſucceſsiuè, ſic enim melius, quàm eo pacto quo ſcribis fient omnia, quæ fieri poſsibilia ſunt. nam certè ſi circulo ſolis ſub coluro conſtituto alia,& longè diuerſa gignenda ſunt, quàm nunc fiant, neceſſe quandoque futurum, ut ſol illic ſe habeat, alioquin non omnia fiant, quæ poſsibilia ſunt. quanquam autem nullus determinatus ſit ſitus,ſi tamen orbes proprie ſituarentur, & naturali ſuo ordine, ſubalterni eſſent planetæ omnes, aut æquinoctiali, aut coluris, fortaſſe autem & temperatiſsimus eſſet ſolis ſitus ſub æquinoctiali, dum nō ſemper illic maneret, vbi paritas horarum vbique eſſet, & aſpectus eius vbique:in coluro autem inferiori ſi eſſet, faceret quidem helicem circa totam terram in anno vno, & bis perpendicularis fieret ad omne punctum. quod uero ſcribis, Ariſtotelem, Platonemque dicere ſolis circulum factum eſſe obliquum, quo melius generationes fiant: poſſem quidem ego reſpondere eos nihil aliud uoluiſſe, niſi ut is circulus non neceſſariò rectus ſit, cum primo mobili, ſed oportere obliquum fieri propter generationes,quanquam ſic eſſet magis eorum uerba, quàm mētem interpretari: quare puto eos exiſtimaſſe eum ſolis ſitum perpetuum eſſe, quum nondum obſeruata fuiſſent, quæ mox à poſterioribus notata ſunt. acceperunt autem, & alia aliter, ac mox cognita ſunt, ut quod Aplane eſſet primus orbis, & alia.

Scribebam in ſecunda ſuppoſitione,unum orbem non niſi unum motum habere,quoniam ſimplex quum ſit unum omnino eſt, unum autem unam naturam habet, una uero natura tantum unum facit, hanc rationem dicis poſſe non neceſſariam uideri, quoniam inferiores intellectus per eſsentiam primi intelligunt,veluti per formam intelligibilem exiſtentem in intelligēte: quare nihil prohibet & per animam primi moueri inferiorem orbē, & per propriam;ſiue immediatè anima primi moueat, ut uidetur Auer.velle, ſiue vtatur alio intellectu ut inſtrumento; at uero ſi neceſsaria ratio noſtra non eſt, uidetur quidem mihi ex ijs, quæ parum abſunt à neceſsarijs,ac primum quidem ex parte mobilis,ſi ſimplex eſt,cœlum unum omnino erit,unum autem tantum unam inclinationem habet, & ad unum motum, & ad unum motorem per ſe:ex parte autem mouentis,ſi primus intellectus, eo quod ſit forma intelligibilis inferioris mouet eius orbem, mouebit quidem non unum magis quàm alium, ſed omnes,hoc autem impoſsibile uidetur, quoniam ſpecie differunt inter ſe orbes, qui & ſi non mouentur quidem per reſiſtentiam, quam habeant motori, proportionem tamen quandam habent ſinguli ad ipſum indiuiſibilem:impoſsibile autem eſt unum ad multos differentes ſpecie orbes pariter proportionem habere; ſpecierum enim hæc quidē perfectior, illa minus. amplius ſi omnes orbes mouet unus intellectus, nullū per ſe, aut

ſaltem

A ſaltem nullum primo mouebit, ſed aggregatum, & totum primo, partes autem, aut per accidens, aut ſecundario. oportebit igitur intellectum illum eſſe formam eius aggregati, quod eſſe quidem non poteſt, quum vnum per ſe non ſit; præterea ſi ſecundus intellectus per primum mouet, ſic ergo, & tertius per primum & ſecundũ mouebit, vnde fiet, vt vltimus per omnes moueat: ſi igitur quot ſunt orbes, tot ſunt & intellectus, ſunt autem orbes penè ſexaginta, fiet quidem, vt vnus intellectus modis ſexaginta moueat, & illis quidem per ſe, quod valde quidem alienum à ratione videtur. Quod autem poſtremo inconuincibile videtur mihi, illud eſt, quod ſi vnus orbis mouetur, & à proprio intellectu, & à communi, alterum certè illorum fruſtrari neceſſe eſt, contrarij B enim ſunt motus, & in oppoſita inferiorum orbium, & ſuperiorum. neceſſe igitur eſt, aut ſuperiorem ab eo fruſtrari quem intendit, aut inferiorem, aut vtrumque. nec ſoluit, quod dici poſſit, oppoſitos illos motus non eſſe ſubalternos, ſed obliquos, ac ſuper diuerſis polis: primum quidem, quia apparentia ſaluari non poſſunt, niſi ponantur contranitentes orbes, qui per eandem cauſam ſunt; deinde quia mutatio propriorum verſus æquinoctialem oſtendit fore quãdoque, vt ſol feratur per æquinoctialem primo mobili ſubalternus. ſed ut iſta non ſint, dici tamen non poteſt, quin obliquus motus oppoſitionem recto non habeat, obliquus enim quum in latus totaliter nõ ſit ad rectos angulos, partim quidem recti, partim lateralis habet; quanquam inquam recto non opponatur, quatenus lateralis habet; ei tamen opponitur, quate- C nus recti habet; cuius ſignum eſt, quod planetæ omnes ſimpliciter ab ortu ad occaſum mouentur, & motum ſuum non exercent, niſi quatenus in latus mouentur, quare omnino fruſtrantur aliquo modo; quod ſi dicas per ſe habere illos ſolum, ut in latus moueantur, quid ergo dicemus de puncto medio inter ſectiones, hoc eſt de tropico puncto, qui nullo modo in latus mouetur, ſed in rectum ſolum æquidiſtanter æquinoctiali, fruſtrari quidem neceſſe eſt motum eius. quanquam enim velocitati mouere cum intendat intellectus proprius, fruſtra quidem intendet, ſiquidem impedietur à ſuperiori, eſſe autem impedimentum vnius ad alterum in diuinis, & aliquid fruſtrà non videtur rationabile. propter hæc igitur neceſſaria mihi videtur ratio à nobis adducta, loquendo quidem de neceſſitate ordinatur, quia intelli- D gentiæ ordine naturæ mouent orbes ſuos, non de eo, quod per voluntatẽ Dei fieri poſſit. ſcimus enim quando ſibi libuerit firmari etiã cœlos omnes poſſe.

In tertia ſuppoſitione ſcribis te intelligere non poſſe, vehi inferiorem orbem à ſuperiori, proprio tamen motu moueri in oppoſitum poſſe ſuper eiſdem polis ac ſubalternum, quoniam omne quod mouetur, quieſcente aliquo indiget in quo nitatur, & in quo aliquo modo quieſcat, in vecto autem orbe nullus eſt punctus, qui in vehente niti poſſit, ſi in oppoſitum agitur per eandem lineam.

Verùm placet primo ut examinemus, quid eſt, quod dicitur omne motum indigere quieſcente: multiplex enim uidetur mihi, & ſcio uariè accipi. tria autem cum ſint circa motum; termini à quo, & ad quem, id ſuper quo

fit motus, & motor, poteſt in primis intelligere, quod omne motum indigeat terminis quieſcentibus, hoc eſt, quod terminus à quo, & ad quem rationem habeant firmi: alioquin ſi fixum aliquid non imaginemur, à quo recedat, aut accedat motum, impoſsibile eſt ipſum motum intelligere; & ſic poteſt eſſe dubium quo modo ſphæra vecta poſsit in oppoſitum per ſe moueri. dato enim quocunque fixo in vniuerſo, ad illud neque accedit, neque recedit per proprium motum, ſed ſolùm per vectionem: quo quidem pacto ſi intelligis, ego in eiſdem ſuppoſitionibus declaraui ſimpliciter, & ad comparationem partium vniuerſi verum eſſe non poſſe fieri proprium motum ſphæræ vectæ, ſed tantum ſecundùm quid, & comparatione partium vehentis fieri: & hoc ſufficit ad proprium motum exercendum. nam & qui vehitur à naui, ſi in ea deambulet, quis neget eum per ſe moueri, quanquam ſimpliciter ſolum vehatur, ita & orbis in orbe vehi poteſt, ac per ſe moueri: & ita terminari à quo, & ad quem rationem firmi habent. aliter potes intelligere, quod omne motum indiget quieſcente, eo ſcilicet ſuper quo mouetur, ut recta quidem corpora ſuper ambiente in quo nituntur, firmo quidem quatenus in eo firmantur, ſphærica uerò circa centrum, & terram. ac ſi quoque dubium eſſe poteſt, quomodo vecta ſphæra motum proprium habeat in oppoſitum: cum enim locus ſphærarum ſit centrum, & motus earum circa centrum, hoc autem nunquam acquirat ſphæra vecta per propriũ motum, uidetur quidem per ſe nõ moueri, ſed ſolum vehi; ad quod dicimus, eo dato quod locus ſphæricorum omnium ſit cẽtrum, tamen nihil prohibet per accidens quandoq; fieri, ut non circa centrũ vertantur, dũ non ſemper id ſit. inconueniens enim eſſet, ſed rarò, quum ſcilicet accidit medios circulos ſubalternos eſſe cum primo, ac in oppoſitum duci: tunc enim & ſi finem non conſequantur, fiet tamen vt mox, & ut plurimũ cõſequantur, poſitis circũducentibus orbibus. quod ſi quandoq; eo fine careant, nõ tamen tunc ſequitur, ut non exerceant proprios motus: non enim ſequitur, non vertitur circa centrũ motu proprio, ergo non mouetur proprio motu, ſed ſolùm ſequitur, ergo non mouetur ſimpliciter. diximus enim ad motũ proprium exercendũ ſufficere id, quod ſecundũ quid mouetur; uel dicamus clariùs cẽtrũ eſſe locũ ſphærarũ, quatenus ſimpliciter mouetur, contentarum autẽ proprium locum eſſe continentes ſphæras, in quibus quandoq; ſimpliciter mouentur, quãdoq; ſolũ ſecundũ quid. quod ſi quæras in quo nituntur, cum ſecundum quid mouẽtur, dicimus totũ in toto niti, ſed quodã modo æquiuocum eſt, quod dicimus niti, in rectis corporibus, & circularibus: in rectis enim id niti dicitur, quod per motum ſuum inclinat in certam partem, ſed à cõtinente prohibetur, per quã prohibitionem in eo ſtat. vt graue dicitur inniti terræ, quia ab ea prohibitum deorſum ferri ſtat in ea, & ignis aſcẽdẽs prohibetur ab aere, & in eo ſtat, & in quãtum nititur quieſcit; in circularibus autẽ niti nõ dicitur hoc modo, ut prohibeatur à motu proprio, à continente, ſed ſufficit quod contineantur ſolum, & contingant, & ſic nituntur, non aliter. & ita ſola hæc poſſunt vehi, & moueri ſuis motibus in oppoſitum ſine vlla repugnantia, & contrarietate.

recta

A recta autem, si vehi debet, violentia indigent; potes quoque intelligere, quòd omne motum indigeat quiescente ut motore, hoc est, quòd motor sit simul cum moto, uel ut forma si sit motus naturalis, uel alligatum si sit motus non naturalis, ut sagitta alligata est aeri vehenti illam; & ambulans in naui alligatus est per grauitatem in ea, & ita etiam potest esse dubium in orbibus: vehens enim neque est forma vecti, neque alligatus est illi, ad quod eadem dici mus in ijs non aliam alligationem requiri, nisi contractum & continentiam.

Quod uero scribis me in fine xiij. cap. irridere eos, qui dicunt Deum causam esse pluuiæ, & quod prophetæ non tenent rationem eorum, quæ dicunt, quorum alterum impium est, alterum etiam hæreticum; valde quidem indo B lui te rem non accepisse vti à me scripta fuerat; puto quæ abhorrens primo aspectu visa sit, fecisse, ut non potueris accuratius considerare. absit enim ut ego, & tam impius animo sim, ut ita putem, & tam ineptus ut scribam; assimilabam autem pueris eos qui particulares, & proprias causas rerum, aut ignorantes, aut nolentes inuestigare, ad multa respondent per primas vniuersalissimas, ac remotissimas, ut pueri, qui si de pluuia, aut alio interrogentur, quomodo fiat, à Deo fieri respondent, ita, & qui motum trepidationis dicunt inesse per se octauæ sphæræ, si interrogentur quomodo fiat, respondent ita fieri ab intelligentia, eosdem fortasse similes prophetis dicebam, qui ea, quæ futura sunt prædicunt, nescientes ea. ita, & qui de motu trepidationis locuti sunt, de re quidem uera locuti sunt, nescientes quo pacto esset, & quid C dicerent, quasi de ijs per figuram locuti. quæso hæreticum ne uidetur tibi dicere; eos rationem non tenere eorum, quæ Deus in ipsis loquitur, quæque ipse solus scit, an putas necessarium, qui de Christo prophetizarunt, cognouisse ipsum, non ne & prophetæ fuerunt etiam multi alioquin mali? similiter impium ne dices, si quis de pueris rideat, qui interrogati quomodo fiat pluuia, à Deo respondeant, est ne hoc negare Deum facere pluuiã, certè non, immò asserere, sed tamen de quæsitis non esse respondendum per uniuersales, & primas causas, vt multi faciunt. eorum quippe quæ quærimus, quædam causæ sunt propinquissimæ & particularissimæ, quædam uerò uniuersalissimæ, ac remotissimæ, quædam uero inter has mediæ, propinquissimas igitur & particularissimas attingere difficillimum est, & in multis vanum inqui- D rere, vtpote quòd inuentu pene impossibile sit; vniuersalissimas autem, & remotissimas assignare, nec ultra quærere, negligentis, aut puerilis ingenij est, medias uero perquirere philosophi esse puto, & qui magis proprias tenuere, hos magis philosophos arbitror; certum est Deum, & pluuias, & omnia reliqua facere, qui & uniuersum fecit, ipse tamen idem Deus naturas rerum fecit, & secundas, & tertias causas, quas vult à nobis perquiri, vtpote opera eius. quare in ijs quæ causas suas habent, si quis ob pietatem recurrat in omnibus ad Deum, non ultra cogitans, hunc ego non pium, sed negligentem dicã in ijs uerò quorum nulla alia causa esse potest quàm Dei optimi, & prouidentis voluntas, impium puto, & sceleratum Deo non dare, quod nullius alterius esse potest. quare obsecro, ne me eius impietatis arguas. etenim si libellus ille quicquam impij mihi insusurus sit, inuram ego potius ipsum.

Rectè præterea id notas, quod contranitentem orbem mèlius est facere B non æqualem circumducenti, sed cedentem insensibiliter, quæ possit finem sphæræ quandoque consequi, quòd est circa centrum verti.

Id quoque in sole à te diligentissimè annotatur, quod ego de industria prætermisi, ne tot orbibus multiplicatis confusionem, ac fastidium ingererem. certum enim est medium circulum solis in punctis æquinoctijs debere in latitudinem pelli à circitore, qui ea respicit puncta, nisi illic ponantur duo alij contranitentes, hoc est circumducens, & contranitens, quibus positis tollitur difficultas: sed tamen, & non positis potest esse modus quomodo moueantur ea puncta in latitudinem à circitore, nec tamen sensibile à nobis sit. videre enim in sphæra solis eum motum non possumus, cum de tota illa F sphæra nihil præter stellam uideamus, per solem autem deprehendere non datur, quoniam ea est proportio, ut cum æquinoctium vernum in Septentrionem pellitur, tum & sol ab eodem puncto in eandem partem per se mouetur. quare insensibile est, si vlla mutatio fit eius puncti in latitudinem; similiter fit & in alio puncto, quod cum dici posset, prætermitti contranitentes; fortasse autem non esset malum difficultatem annotare.

In ijs quæ de luna scribimus, dubitationem affers in eo orbe, quem lunæ supponimus parte densa in quadraturis. ais enim sic oportere, & stellas quasdam tunc minores uideri, quæcumque per zonam densam reflectunt lumen. ad id dicimus oportere hoc obseruari, necne sit, quam obseruationem difficilem admodum puto propter multa, quæ aspectum euariant, & propter par- G uitatem stellarum, & distantiam: dato autem, quod ita non obseruetur in stellis vti in luna, nihil mirum uideri debet. nam media densa diuersimode multum repræsentat in diuersis distantijs, quod licet in specillis, siue ocularibus aspicere, quæ si prope literas ponas, minores uidebis literas, quàm si in media distantia ponas, ubi maximæ uidebuntur, minores uerò rursus si propè oculos eadem statuas. sunt porrò quædam ocularia, quæ prope rem posita maiorem repræsentant, minorem uerò mox continuè, quantò magis à re amota fuerint. quare ualde uaria est densorum repræsentia in sibi propinquis, & distantibus.

In ijs, quæ de Ioue scripta sunt, ponimus sub Saturno orbem contranitentem per longitudinem, alioquin uideretur simul & sphæra Iouis circumuerti H cum Saturno; per hunc autem contranitentē dicis tu saluari forte posse motum unū Saturni, ne ad Iouem pertingat, quòd scilicet sit in longitudinē directus: alios autē nō quos Saturnus habet, habet enim & in latitudinem motū, & retrogradatione, meminisse autē primùm oportet, nos in Ioue ponere circitores duos, & consequenter contranitentes duos cum eius circunducentibus, alterum per puncta media, alterum per sectiones; qui igitur fiunt motus in latitudinē à Saturno, nō pertingunt ad Iouem propter contranitentes, qui tam in sectionibus, quàm in punctis medijs contra operātur, potētiores quidē motu Saturni. qui autē in longitudinē fit motus, si quidē medius motus sumatur, nullo pacto ad Iouē peruenit propter contranitentē; si autē uerus motus sumatur, cuius una pars est velox motus, altera motus retrogradus conce

dendum

A dendum fortasse est in Ioue fieri aliquam diuersitatem, & cùm velox moue-tur Saturnus, & cum retrogradus; cuius indicium est, quòd óbseruant reuo-lutiones eius inæqualitatis, quæ directionem, & retrogradationem facit non æquales esse, quod licet soluetur, prout accidũt fieri in medietate, vbi est pun ctus mox tarditatis, & medietate ubi est punctus maximæ velocitatis, tamen posset contingere, & propter prædictam causam motus Saturni, sed hoc ob-seruari oporteret, nondum enim omnia esse obseruata circa stellas arbitror.

Quæris præterea, quòd commune est planetis omnibus, cur circitor non tantùm moueat in latitudinem, quantum in longitudinem retroducit, cum tamen in latitudinem etiam magis mouere debeat, ubi proprius motus pla-

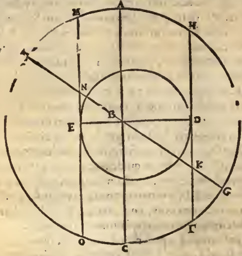
B netæ non resistit. ad quod dicimus per se ita esse oportere, per accidens tamẽ sit, ne tantum in latitudinem moueat, immò interdum nihil propter circun-ducentes orbes, & cõtranitentes, quos ponimus, tum in punctis mediis, tum in sectionibus, in quibus fieri latitudo potest, si igitur circitor motu proprio tardior, & debilior sit, quàm contranitens, & circumducens, nihil in latitudi-nem mouet, si uerò fortior, tantum quidem mouet, quantum proportionem ad ipsos habet modo maiorem, modo minorem, quare neque latitudines æquales sunt. quod uerò dicis venerem nonaginta quatuor grad. retrogradari, Mercurium quadraginta octo, non ita est, sed tantùm solum abest à sole vterque, non autem tantùm retrogradatur, quantum abest.

Respondes postremo ad eam demonstrationem, quam ego aduersus ec-

C centricum solis faciebã, quod scilicet sequeretur tropicos non æqualiter ab æquinoctiali distare, & diem maximã non esse æqualem maximæ nocti, quod cõtra experientiã est: huic rationi niteris tu respõdere, sed certè, (vt ruditatẽ meã fatear) nõ possum responsionẽ aptare rationi, quare (nisi molestus sum) placet rursus eandẽ demonstrationẽ iterare, ut uideamus qualis respõsio sit; (ergo sit æquinoctialis A.B.C. linea apsidis B.D. linea antapsidis B.C. orizon noster F.G. protrahaturq; parallelus, quẽ sol ducit faciẽs diẽ & noctem, cum est in apside h.d. K. L. deinde & parallelus facit in antapsidem M.N.E.O. pa-ralleli igitur apsidis arcus diurnus erit H.K. qui supra orizontem est, arcus au tem nocturnus erit K. L. qui est infra orizontem, paralleli autem antapsidis arcus diurnus erit m.n. nocturnus N. O. vide igitur, quod sequatur posito sic

D eccentrico, primum N. minimus dies M.N. inæqualis est minimæ nocti K.L. & maximus dies H.K. inæqualis maximæ nocti N. O. quod aliter esse debet, amplius tropici in quibus nostro tempore sunt apsis, & antapsis non æquali-ter distant ab æquinoctiali, quomodo ergo accipiemus quantitatem latitudi-num ciuitatum, quæ certè inconuenientia sunt: sciuntur autem ad positio-nem eccentrici. cum uerò loquimur hic de arcu diurno, & nocturno, intel-ligimus diem, qui mẽsuratur per horas æquinoctiales. ratio igitur nostra hæc erat, quam quidem quanto magis considero, tanto minus responsionem pos sum comprehendere, quæ dicit, licet sol per minus spatium recedat, ab æqui-noctiale in antapside, quam in apside, spatia tamen illa proportione æqualia sunt, ego quidẽ non intelligo quomodo æqualia proportione sint, nisi quod

respectu zodiaci, æqualiter diuidunt ipsum, quamuis ipsa inæqualia sint: sed hoc non soluit quod dicebam; procedebat enim ratio de arcu diurno, & nocturno in apside facto, & antapside, qui æquales esse non possunt, quoniam alter magis distat ab æquinoctiali, quare ad orizontem inæqualiter se habet, & E



F

G

in altero nox erit horarũ septem, dies horarum XVII. in altero nox horarum XV. dies horarum nouem, quæ secatur dato eccentrico in sole, nisi fallor ego. Mones postremò suppositiones duas addendas esse nostris, quæ si additæ fuerint difficultates, omnes tollant; quarum altera est, quod orbis superior inferiorem vehat, non tamen necessariò, sed possit & non vehere, cum expedit; altera est, quòd motus à propriis intellectibus nõ merè naturaliter fiant, sed per intellectum & voluntatem, prout præconceptus exposcit finis. quas suppositiones ego quidem diligentius cõsiderabo: amplexandæ enim quãlibetissimè erunt, si cunctas difficultates soluant, sed vereor, ne prioribus contradicant, & cum ius non cõcordent; considerabimus tamen, & de hac re uel unà aliàs loquemur, uel ad te scribam quid senserim. fecit autem epistola tua, ut libellum relegerim, & multa auferenda decreuerim, nonnulla addenda iudicauerim, quædam aliter ordinanda, alia melius declaranda, nuper quoque, & duas dubitationes à D. Federico Astronomicæ lectore accepi: alteram de orbe lunæ supposito, quòd sibi uidetur frustra esse, cũ nihil aliud facturus sit, nisi diuersitatem aspectus lunæ in quadraturis. alteram, quod sibi uidetur circitorem debere in longitudinem circumducere contranitentem sibi suppositum: quod non sequitur, ut scilicet circumducatur, sed solummodo deprimatur, modò eleuetur quantum & orbis planetæ. Hæc sunt, quæ ad te scribẽda putaui, ignosces autem, si aut importunus, aut audax tibi uidebor, cui me plurimum commendo. Vale, è Capliys die 1. Iulij M. D. XXXI. H

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS

IOANNI GENESIO SEPVLVEDAE S.D.

ACCEPI opusculum tuum de ratione anni, simul cum epistola mihi scripta plena singularis cuiusdam erga me beneuolentiæ, & eximiæ humanitatis: quandoquidem seriò iudicium meum de tuo hoc opere requiris; nec ludis, vt plerique nostra hac ætate facere consueuerunt, qui post libros publicatos, & editos laudari potius volunt, quàm fidum consilium habere. Quamobrem meas partes esse duxi, (quamuis C parum peritus, ac propterea minus idoneus sim, afferre iudicium de operibus præclarorum hominum, qualem te esse omnes nouerunt) si non doctum, saltem tibi fidum me amicum præstare. Mihi visum est opusculum tuum hoc multis in partibus illustre. Ea quoque, quæ in calce dicis de Aera, mihi ualde uerisimia uisa sunt, ac diligenter notata: causa etiam illa prior, cur annus noster euariet, uerissima est, & quam nullus negare queat. Altera uerò, quam addis, ac miraris præteritam esse ab aliis, non mihi uidetur satis constans. Ego diu sæpenumero dubitaui hoc in loco, in quo uideo te hærere, cur scilicet annus, cùm à Bruma sumat initium, non etiam cœperit à die Brumæ, sed octaua post Brumam die, iam à temporibus Augusti. Rebar ego id, quod tu reris, erratum fuisse nescio qua ratione: D nec tamen conijcere poteram, quæ fuisset errandi causa. Post nonnullos annos tandem deprehendi id, quod Forosempronienſis Episcopus Astrologiæ peritissimus mihi illustre fecit. Iulius Cæsar, Genesi, in anno constituendo habuit rationem solis, in mensibus uerè putauit habendam rationem Lunæ, à qua etiam dicti sunt menses: aureumque numerum xix. annorum collocandum putauit in mensibus sui anni. Icciirco post Brumam, nouam Lunam expectauit, à qua primum mensem inchoaret, quæ fuit octaua die post Brumam. Sicque in suis fastis constituit aureum numerum, unum inquam, post xx. dies Ianuarij ad diem pridie Cal. Februarij, sicque secundum aureum numerum, unum inquam post xxix. dies men-

ſe imperfecto, ſeu octauo Cal. ſcilicet Martij. Hæc ergo ratio fuit, cur calendæ Ianuarij fuerint protractæ octo diebus poſt Brumam. Tuum erit iudicium. Ego cum Foroſem pronienſi Epiſcopo ſentio hac in re. Id uerò, quod affers de anno corrigendo, ut ſcilicet ſtatim, ac ſimul tot diebus annum unum minorem faciamus, quot errauimus, cùm non vulgaris turbatio tum faſtorum, tum negotiorũ uideri poſſit, ſi id fiat: minùs mihi probatur, quàm ſi dimiſſa diei intercalatione totidem annis, quot ſufficiant ſarciendis diebus illis, quibus anteuertimus, ſenſim ratio anni uel inſtituta à Iulio Cæſare, uel quæ extabat Nicæni Concilij tempore, reſtituatur; multo minore turbatione, hoc pacto (vt reor) res tota proceſſura eſt, verum non ita tueor ſententiam meam hanc, quin facilè ſim conceſſurus tuæ. Hæc notanda viſa ſunt in tuo præclaro hoc opere. Tu pro ſingulari tua eruditione rectius omnia iudicabis, & ſtatues. Vale. Romæ.

Vij. Cal. Maij. Anno
M. D. xxxix.

GASPAR CONT. IOANNI GENESIO SEPVLVEDAE S. D.

B NVLLO pacto tibi persuadeas velim, Sepulueda doctissime, vllâ negligentia, aut obliuione tui factum esse, ut tam diu respondere distulerim tuis literis amoris, & officij erga me plenis. verùm cùm nonnulli amici mei, tui nominis studiosi, à me legenda petijssent, atque habuissent, eisque per manus traditas, cùm mihi redditas esse arbitrarer, sedulò inter meas schedas inquirens, nusquam reperisse: ea in re dum ego, & mei diligentiam adhiberemus, demum ad hanc diem res est protracta, nec tamen literæ inuentæ. Quamobrem duxi non amplius mihi differendum esse: ne, dum vellem officiosus esse,
C & singulis earum partibus respondere, tibi iure uideri possem parum officio satisfaciens. Legi igitur, & Galeni locum in primo Epidemiarum, quem citas, & Ouidij in primo Fastorum. in Græco codice Galeni res est magis expressa, quàm in Latino: ibi enim Februarius δεύτερος μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπάς mensis dictus est, & Ianuarius, primus: ubi planè uidere poteris, nostræ sententiæ locum illum nihil obstare. Etenim nos quoque putamus, prima post Brumam Luna fuisse Cal. Ianuarij. in Ouidij uerò versu, quod sol nouus, & annus nouus eat Cal. Ianuarij non fuisse seruatum exactum illud quod Græci dicunt, ut scilicet propterea velimus eam fuisse diem Brumæ, cum sol Capricornum attingit, perspicuum ostendit auctor idem inferiùs, qui scribit secundo post Carmentalia die, xvj. scilicet
D Cal. Februarij ingressum solis in Aquarium, qui vtique esse nulla ratione posset, si ipsis Cal. Sol primum attigisset Capricornum. Columella grauis auctor, qui floruit tempore Augusti non multo post Iulium Cæsarem, libro ix. de re rustica cap. xiiij. inquit ab occasu Vergiliarum Brumam, quæ ferè conficitur circa viij. Cal. Ianuar. in octaua parte Capricorni condito melle vtuntur examina. Dicit octaua parte Capricorni octauæ sphæræ, quæ processerat Orientem versus. Libro xj. eiusdem operis. cap. altero, versus finem, idem dicit iuxta obseruationē Chaldæorum, licet in codice impresso sit scriptum xj. Calend. Ianuar. Brumam esse, quem locum puto legendum viij. Cal. Verùm vtro modo legatur, nihil refert, cōstat Brumā fuisse, ante Cal. Ianuar. Plin. libro xviij. cap. xxv. de quatuor cardinibus anni loquens, cùm dixisset

fieri

fieri illos in octauis partibus signorum ea de causa, quam supra tetigimus, E subdit, Bruma Capricorni octaua scilicet parte ab viij. cal. Ianuar. mihi certè loci hi, præter eá quæ priori epistola ad té scripsi, magnopere persuadent, Iulium Cæsarem non inchoasse annum à Bruma, sed à prima Luna post Brumam. Poteris tu & peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Forosempronienſis Episcopus non citat auctorem quempiam antiquum. Hæc pro iure amicitiæ nostræ volui tibi afferre, ut tota causa diligenter perspecta, statuas quid tibi sit sentiendum, & agendum de opusculo illo tuo eruditionis pleno, quo me honestare (quæ tua est humanitas) voluisti. Nos bene ualemus, ac tibi omnia bona optamus. Vale, Non. Februar. M. D. XL.

F

IOANN. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CONTARENO *S. R. E. Cardinali amplissimo. S. P. D.*

QVOD tam longum fuerit mearum literarum interuallum, G & de quæstione corrigendi anni silentium, mallem equidem aliqua mea desidia, uel obliuione commissum fuisset, & in eo culpam agnoscere, & deprecari, quàm ex vestra, hoc est, sacerdotum Romanorum (ut liberè loquar) negligentia, ueram causam afferre, quos nimirum frigere, & nihil minus, quàm de cogendo Concilio cogitare uideo: cuius ut spes me prius acuebat, & incitabat, sic desperatio iam pridem hebetat, atque retardat. Quos enim maximè in publicam Ecclesiæ salutem excubare, atque eius dignita- H tis augendæ nullam occasionem prætermittere oportebat, ab ijs Concilij, rei salutaris, & si vnquam aliàs, nunc maximè necessariæ mentionem fieri non alio tẽpore uideo, quàm cùm bellum aut geritur inter Principes Christianos aut impendet: ad summã cùm spes certa est horum discordia impediri posse. Nam cum pax redijt, & firma concordia, de nulla re maius est silentium: ut quid intempestiuis edictis alieno tempore captent, neminem, quamlibet tardum, ad intelligendum, dubitare patiantur. Sed quoniam in tanta multorum desidia, tua mihi singularis Reipublicæ cura explorata est, & studiũ boni publici perspectum, redibo ad quæstionem de ratione mensium & anni, quam, ad te misso libello, complexus sum: respondeboque ad ea, quæ obstare meæ sententiæ

A ſententiæ tibi viſa eſſe, proximis literis ſcripſiſti; uel hoc ipſo nauaturus operam, quòd tecum viro doctisſimo, religionis Antiſtite grauisſimo, de rebus honeſtisſimis, & ad bonum publicum pertinentibus tantiſper colloquar. Scio (quod ſcribis, & admones) traditum eſſe tum à Columella, tum à Plinio Brumale ſolſtitium, in octaua parte Capricorni confici ad octauum Cal. Ianuar. Sed illud non ignoro, quod te quoque meminiſſe oportet, hæc eos non à Iulio Cæſare, aut Iuliano Soſigene ſumpſiſſe, ſed, ut ipſe Columella declarat, ab Eudoxo, & Metone veteribus aſtrologis, hoc eſt à Græcis auctoribus, apud quos diuerſa ratio erat tum anni, quem à ſolſtitio æſtiuo inchoabant, tum menſium, quos ad Lunæ motum accommodabant: vt hi, ſine magno

B gno errore, & inconſtantia, ad Romanorum Cæſariſque menſes interpretando referri nequaquam posſint. Vnde Ouidij quoque manauit inconſtantia, qui planè teſtatus (id quod erat cōſuetudine Romanorum indubitatum) initium anni ſumi à ſolſtitio brumali, & ut par erat, Cal. Ianuar. in cuius menſis principio, de faſtis ſcribens, cùm hæc traderet, verſabatur, paulò poſt ad Græcorum obſeruationes redit, de tranſitu ſolis in Sagittarium xvj. Cal. Februa. in quo ut Columella docet, ſecutus eſt Hipparchum, cui placuiſſe refert ſolſtitia & Aequinoctia nō in octauis, ut Eudoxo, & Metoni, ſed in primis partibus ſignorum cōfici, & Brumale ſolſtitium in xvj. Cal. Ianuar. incidere: tāta Græcorum varietas eſt atque diſſenſio. Hæc cum ita ſint, uideo tamē difficile factu fuiſſe, ſeptē illos dies Brumæ, & Cal. Ianuar. interiectos publico morta-

C lium errore, latēter obrepſiſſe. Itaq; admonitu tuo re diligētius, & accuratius inſpecta, uenit mihi in mentē ſuſpicari, id quod ipſe initio tibi placere cōſcripſeras, Iulium Cæſarem, uel potius Soſigenem, principium anno ſolſtitium brumale feciſſe, Ianuario uerò nouam Lunam, quæ proximè ſecuta eſt, octauo ſcilicet pòſt die, idque non ob eam cauſam, quam ipſe priore tua epiſtola, auctore Foroſempronienſi Epiſcopo propoſueras; quod Cæſari oportere viſum fuerit, ut menſium initium ad motum lunæ, unde ſcilicet nomen acceperunt, accommodaret, quemadmodum anni ad ſolis circumactum. Hæc enim cauſa, quod ad menſes attinet, inanis prorſus (quod pace Foroſemproníenſis Epiſcopi dixerim) mihi ſemper viſa eſt, & ab inſtituto Cæſaris abhorrere: qui uarietatem ſuperioris rationis, & inconſtantiam pertæſus, quæ in men

D ſibus conſtituendis lunæ curſum ſequebatur, ut annum, item menſes ad ſolis motum referri noluit: ut annus intelligatur, ſpatium temporis, quo ſol totum ſigniferum peruagatur, menſis uerò unius ſigni ſolis eiuſdem peragratio. Nō igitur hanc cauſam, quæ nulla eſt, ſecutus Cæſar eſſe, uel Soſigenes uideri poteſt, ſed illā, quā ſolā mihi uenit in mentem ſuſpicari, quòd tum ad Faſtorum ſibi cōficiendā rationē accōmodatius, tum inueteratæ ſacrificiorum cōſuetudini cōuenientius viſum eſt Cæſari, à noua Luna Ianuarium menſem inchoari, ſaltē eo anno, unde xix. annorum circuli ab ipſo traditi, principium ſumendum, ac repetendum erat. Cui conſuetudini quantopere ſoleant auctores interdū ſeruire, docet Columella, qui libro de re ruſtica IX. cùm Hipparchi ſententiā ſolſtitia, & Aequinoctia in primis ſignorū partibus cōfici docentis

proba-

probaret: se tamē profitetur, iccirco Fastos Eudoxi atque Metonis vetustiorum Astrologorum in octauis tradentium, sequi, quod hi publicis sacrificiis essent aptati,& notior illa vetus agricolis concepta opinio. itaque Cæsari uel maximè fuit optandum, ut Lunæ cum sole congressus eo anno in Brumale solstitium incideret,ne scilicet quæ natura indiscreta sunt distraherentur,vtque annus naturalis,& ciuilis,eiusque primus mensis ab eodē principio repeterentur. Sed aliter cadente, non putauit prorsus sibi esse à more maiorum, & sacrificiorum temporibus recedendum. Erat enim vetus Romanorum consuetudo, (vt satis me puto in meo libello ex Ouidio,Simplicio,& alijs bonis auctoribus docuisse) vt à brumali solstitio annum inchoarent. primum uerò mensem,hoc est Ianuarium,à noua Luna, quæ proximè Brumam sequeretur: Februarium, à secunda, & cæteros eodem modo: vt Hebræi mensem primum,à noua Luna post Aequinoctium vernum,quod eis erat initium anni, & Athenienses à noua Luna post solstitium æstiuum, vnde principium anni capiebant: quo fieri necesse erat etiam in maxima sacerdotum fide, ac diligentia, ut non semper in octauum post Brumam diem, aut alio certo numero Calendæ Ianuarij, sed plerunque citiùs, aut tardiùs pro varietate temporis Lunæ silentis inciderent. Cùm igitur accidisset eo anno, quo noua ratio est à Cæsare instituta, vt viij post Brumam die esset noua Luna: quo die superiore consuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus: itidem sibi Cæsar faciendum ob eam, quam dixi causam, putauit: quæ ut illi Pontifici Maximo propter vanæ religionis iam abolitos fastos grauis est visa,sic apud nostræ religionis Antistites nullius debet esse pōderis,cum nihil faciat ad Christianorum Fastos: aut si quid facit, leue incommodum maxima commoditate pensetur: ut obstare non debeat, quò minus in correctione anni, Calendæ Ianuarij,ad anni naturale principium,& diem Christi natalem,& hæc omnia ad brumale solstitium reuocentur, plana,luculenta, & plena dignitatis ratione inita: quæ nec à summa veteris Romanorum instituti abhorreat, & sit piæ christianorum consuetudini à natali Christi, quem natum constat in ipsa Bruma, caput anni repetentium aptissima, sublata quorundam errorum occasione. De quo quid sentias, erit humanitatis tuæ, & mihi gratissimum, ut rescribas. Nam si tibi probabiles causas, cur illud dierum, ex quacunque certè parum, aut nihil ad nos pertinente causa interiectorum, interuallum multifariam importunum tolli debeat,attulisse uidebor:poterit fortasse non inutiliter libellus edi, paucis mutatis de spatij temporis interiecti causa, de qua nobis fuit adhuc, nec erit amplius dissensio. Sequar enim te quocunque duxeris, hac in parte, modo ipse mihi in summa causæ ne refrageris. Vale.

GASPARIS CONTARENI,
DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM.

DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM,

LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO animaduerti complures aduenas, prudentes homines, nec bonarum artium ignaros, quum primum Venetias venissent, atque amplitudinem eius vrbis contemplati essent, tanta esse admiratione & veluti stupore quodam perculsos, ut nihil mirandum magis, aut illu- C strius se vnquam uidisse præseferrent, ac totius oris significatione ostenderent. Non tamen omnes eiusdem rei capiebat admiratio. nā quibusdam mira quædam res, ac prorsus incredibilis esse uidebatur, tam magnam mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac constanti tenore, in hanc unam ciuitatem inuehi, indeque in longe diuersissimas gentes terra marique deduci. At alios detinebat vrbis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, veluti commune orbis emporium, vna Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latamque & terra & mari ditionem: at plerique omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam situs vrbis rationē adeò D ad omnia opportunam, ut deorum immortalium potius, quam hominum opus atque inuentum fuisse arbitrarentur, & ob hanc potissimum causam Venetam vrbem omnibus alijs præstare, quæ aut hoc tempore vsquam gentium sint, aut vnquam fuerint. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas vrbes inuenire facilè poteris, quas cum hac nostra conferas; non paucas uerò seculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerumque omnium copia & magnificentia vrbi Venetæ longè præstitere. verùm post hominum memoriam, nulla vsquam gentium ciuitas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto situ, atque adeò superante omnium fidem condita fuerit. Plerique in condenda vrbe satis se fecisse arbitrati sunt, si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus

hostibus accessus esset ad eam inuadendam atque obsidendam. inde euenit, E ut complures ciuitates conditæ sint, aut in editioribus & præruptis, aspero difficilique accessu, aut palustribus demissisque locis. diuersa quadam ratione nonnulli nihil præferendum censuere cōmodo, oportunoque situi ad importanda exploranda que omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tū ad necessitatem, tum ad molliorem atq; elegantiorem quendam vitæ cultū. Qui uerò vtriq; rei studuerint, paucos admodū inuenias, pauciores uerò qui id præstiterint, nullos autē quos sciā, qui omni ex parte id fuerint assequuti. At Venetiarum situs diuino potius quodā consilio, quam humana industria præter fidem eorum omnium, qui eam ciuitatē non uidere, cū ab omni impe tu terra mariq; tutissimus est, tum etiā aptissimus omniū ad cuiusque rei co- F piā, siue ex mari, siue ex continente ciuibus suggerendā, atq; ad cōmercia om nis generis mercium, cum omnibus penè nationibus habenda. Nā in recessu penetralique Adriatici pelagi est sita, unde quà mare attinet ad continentem, magna æstuaria panduntur, miro artificio naturæ munita. Nam xij. millibus passuum à continente mare incipit esse vadosum: intra vadosa breuiaq; littus assurgit, veluti agger quidam. Hæc fluctibus impetuique marino obsisten tia, uniuersam eam stationem interiorem, longè latéque fusam adeò tutā red dunt, ut nō tantū maris impetus, quum assurgit, ualida tēpestate actus, fractis fluctibus retrocedat, verumetiā neq; nauibus aduētātibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi leues admodū fuerint, ut his in locis, vbi vadosum mare esse incipit, in anchoris consistant: nactæ deinde tranquillā tempestatē, G à peritisque gubernatoribus, seu potius vadorū exploratoribus circumactæ, angusta quadam & implicata via, quà scilicet altior est vnda, (hæc uerò singu lis ferè diebus æstu maris mutuatur & uariat) tandē ad vrbem perueniāt. Littus illud, quod assurgit post vada, sexaginta fermè millibus passuum extenditur, atq; interiora æstuaria concludit. Non ita tamen continuum est, ut non septem locis diruptum mari aditum ad internam stationem præbeat. Distat autem à continente sex millibus passuum. Hac ergo ratione Venetæ vrbis æstuaria hæc partim continente terra, partim littore ac vadis cōclusa sunt; in quibus medijs, ea regione quæ Riuoaltus dicta à maioribus, in hunc vsq; diē nomen seruauit. Cōdita vrbs fuit Veneta quo tēpore Hunni duce Attila totā oram Venetam, insignem Italiæ prouinciam, quæ hisce æstuariis finitima est, H igne ac cædibus deuastabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini, illustrium Venetiæ vrbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitijs alijs præstitere, primum se cum familiis recepere in nonnullas insulas, seu potius tumulos, qui in æstuarijs hisce paululum è mari eminebant: ibidemque oppida extruxere, in quibus tanquam in tutissimo portu turbulētissimam illam Attilæ tempestatem effugerent. eodem autem tempore in littore, (de quo supra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò cōuenientibus eiusdem oræ incolis, qui patrias item sedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutumque locum quæsierant vxoribus, liberisque, atque (ut ita dicam) diis penatibus. Postmodum Caroli Pipinique regum temporibus

A bus communi consilio omnes in Riuoaltum conuenere, veluti in locum omnium tutissimum, & maximè commodum. ita eò conuenientibus omnibus, quicunque vexationem & deuastationem eam Italiæ ab immani illa barbarorum illuuie illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem, quam nunc cernimus, excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ situm maximè tutum esse liquere omnibus potest, uel ex ipsa ratione eius vrbis constituendæ, quum sibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrocissimam effugere: ibique incolumes cum familijs in tantis calamitatibus perstitere. quin post ea tempora (quod nulli vnquam ciuitati legimus contigisse) à prima vrbis origine ad hæc vsque tempora per mille ferè ac cen

B tum annos integra semper ab hostili vi vrbs Veneta perseuerauit, quum tamen opulentissima ditissimaque auri argentique, ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, ut non male sentire existimem eos, qui una hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præstare censuere. Verùm aliud quiddam est in hac ciuitate, quod longe omnium præstantissimum censuerim ego: mecumque omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos esse putant, sed ciuium conuentum, atque ordinem potissimum hoc sibi nomen uindicare existimant. ea est Reipublicæ scilicet ratio & forma, ex qua beata vita hominibus contingit. hoc ego reor esse eximium illud ac præclarum, quo Venetiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem superare uideantur.

C nam & si compertum est, nonnullas Respublicas extitisse, quæ imperio, ditione, tum militiæ disciplina ac bellorum gloria Reipublicæ Venetæ longè præstiterint, nulla tamen fuit, quæ institutione ac legibus ad bene, beateque uiuendum idoneis, cum hac nostra conferri possit: quo effectum esse perspicimus, ut neque adeò diuturna vlla vnquam perstiterit. Quam rem cum mecum ipse considero, magnopere mirari soleo maiorum nostrorum sapientiam, industriam, excellentem animi virtutem, atque adeò incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues vitæ probitate, atque in rem publicam insignes pietate viri: sed adeò pauci, ut multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores nostri, à quibus tam præclaram Rempublicam accepimus, omnes ad

D unum consensere in studio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiusce rei coniecturam facere quiuis facilè poterit, minimè inquam ambitiosos fuisse Venetos homines, sed patriæ commodo tantum studuisse: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetijs extant, cum tamen domi forisque præclarè se gesserint, optimeque de Republica meriti fuerint: non sepulchra, non equestres aut pedestres statuæ, non rostra nauium, aut vexilla ab hostibus direpta, ingentibus prœlijs superatis. Vnum ex innumeris gentilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum afferam. Genuensi bello grauissimo, ac longè omnium periculosissimo, cum Dux hic nostræ Reipublicæ præesset, incredibili sapientia, animique magnitudine singulari

rem patriam seruauit, hostesque iam victores maxima clade illata profligauit, omnesque ad unum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conseruata patria, re aucta confirmataque Republica diem extremum clausit, ac testamento cauit, ne eius sepulchro, quod ad hunc vsque diem visitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla Ducis insignia, vlla've gentis nostræ affigerentur. ne nomē quidem ibi tam magni Ducis inscriptum uideas. qua eius modestia effectum est, ut viri celeberrimi illustrisimique Principis monumentum plerique ignorent. certissimum hoc reor argumentum esse, non ambitionis ventosæque famæ maiores nostros studiosos fuisse, sed patriæ tantum bono, communique vtilitati consuluisse. hac ergo incredibili virtute animi, maiores nostri hanc Rempublicam instituere, qualem post hominum memoriam nullam extitisse, si quis hāc nostram cum celeberrimis antiquorum conferat, facilè animaduertat. quin asserere ausim, neque monumentis insignium philosophorum, qui pro animi voto formas Reipublicæ effinxere, tam rectè formatam atque effictam vllam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minimè ingratam, atque inutilem me facturum, si tam præclaræ Reipublicæ institutionem literis mandarem, quum præsertim nullum his temporibus uideam ex quamplurimis doctissimis viris, qui multum ingenio, eruditione rerum omnium, ac eloquentia valent, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra afferri posse certò sciam, per se tamen est adeò illustris, ut non tantum sibi, uerumetiam orationi alioquin tenui multum splendoris & dignitatis sit allatura. Quamobrem cum de hac nostra Republica scribere instituerim, ut quilibet facilè dignoscere queat, rectè ne an perperam se habeat, hinc mihi potissimum exordium sumendum reor. Hominem scilicet à natura ciuile animal effectum esse, solum uerò nedum rectè uiuere, sed nec uiuere posse: id quod quotidiana necessitas, ac victus vestitusque ratio planè ostendit: ac ob eam causam, & à principio homines conuenisse in hanc ciuilem societatem, ac deinde perseuerasse, ut bene beateque uiuerent, hoc est, ut mutuo adiumento atque opera summum hominis bonum assequerentur, quoad fieri potest donec mortalem hanc uitam degimus. Quamobrem etiam uniuersa ratio ciuilis institutionis eò pertinet, ut qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat fœlicis vitæ compotes. At fœlix beataque vita vsu virtutis præcipuè contineri à summis philosophis perhibetur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verùm vsus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totaque militaris ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro conseruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & splendoris plurimum habeat; nihilominus respuit communis hominum sensus officia bellica, (quibus cædes ac mortalium detrimenta in primis procurantur,) esse per se expetenda, atque ad ea cætera omnia ciuilia munera esse referenda. ac crudelis quidem ingenij, uel potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare prœlia, cædes, incendia, hac duntaxat de causa,

ut

A ūt in re militari clarus ſit; adde etiam ſi libeat, ut ſummi Imperatoris laudem conſequatur. Quare omnes philoſophi inſignioris notæ in hanc ſententiam cōſenſere, bellum propter pacem expetendum eſſe, omnemq́ue functionem uirtutis militaris atque uniuerſam laudem bellicam ad pacis officia eſſe referendam. Quamobrem is reipublicæ inſtitutor, qui laude dignus haberi, &, ut dici ſolet, omne pūctum tuliſſe uideri vult, eam moderationem adhibeat, ac eum ordinem tueatur, ut ad uirtutem accommodata tota reipublicæ inſtitutio uideatur: atque ad pacis functiones magis quàm ad bellica munia ſpectare exiſtimetur, bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam plerunque & finibus tuendis & propagandis, (dummodo id ſine iniuria fiat) ne-

B ceſſaria eſt militaris uirtus. Cæterum ijs, quæ diximus, conſtitutis, illud ſtatim in controuerſiam reuocari ſolet, gubernationi ciuitatis rectius've unus, an pauci præſideant, an potius uniuerſa multitudo: qualem plerique effingunt ſtatum illius, quæ propriè reſpublica uocari debeat. mihi quidem egregie ſtatutum, ſapienterq́ue dictum uideri ſolet, hominum gubernationē perperam homini cuipiam demandari, ſed diuinius aliquid eſſe oportere, cui officium iſtud incumbat: quod cognoſci facilè poteſt ex pleriſque generibus animantium. gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut boum armentum bos equus've aliquis moderatur, ſed animal quoddam longè magis eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quantum brutis antecellat, eſt omnibus compertiſſimum. Itaque non diuerſa ratione

C hominem moderari, ac regere debet quippiam homine præſtantius & diuinius, ſi ex animi ſententia res ſucceſſura ſit. Sed cùm in mundanis rebus, quæ ſenſu percipiuntur, inueniri minime poſſit melius ac præſtantius homine, ac homo uarium quoddam ſit animal, & longè diuerſis partibus conſtet: inferioribus quippe animi viribus cum belluis communionem habet, at ſupremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atq; moderatoris locum tenere debet, quod eſt in homine diuinum. id uerò omnium conſenſu eſt mens, diuini tanquam ſplendoris radius quidā à natura inſitus hominum animis. Non ergo ſatis reipublicæ conſultum erit, ſi gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ vires ſæpe perturbant, atque à recta ſemita reuocant rationis, ſed menti puræ ac motionum animi

D experti, id munus deferendum eſt. Quamobrem diuino quodam conſilio, cum alia ratione id fieri non poſſet, inuentis legibus hoc aſſequutum humanum genus uidetur, ut menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxiæ, hoc regendi hominum cœtus officium demandatum ſit. Quod ſanè deorum munus, neſcio an nullo inferius exiſtimari debeat, ſi quis accurate ſecum reputet legum cōmoda. Primo nanque in ſanciendis, plurimi ſapientes viri conueniunt, qui multarum rerum experientia docti, inuentis aliorū, exempliſq́ue veterum collatis, tandem poſt diuturnam conſultationem decernunt id, quod optimū viſum fuerit: neque odio tunc, aut amicitia, alia've animi perturbatione à uirtute deduci poſſunt, quum nullius priuati cauſa agatur in legibus conſtituendis, quod in forenſibus iudicijs ſemper accidere

ſolet. Poſt uerò leges ſancitas, ſi quis contra eas feciſſe deprehendatur, eaſque E pœnas dederit, quas leges iuſſerint, iure nullum habere odio poterit. Proindeque metuendum non erit, ne qua ſeditio aut ſimultas inter ciues contrahatur, maxima & periculoſiſſima rerum publicarum labes. Contrà plerunque cum hominum iudiciis non vi legum quiſpiam plectitur, diſcordiæ inimicitiæque graues proueniunt. Nam fieri vix poteſt, ut non male affecti in eum ſimus, qui nobis detrimentum attulerit. quo circa haud ſcio, an hominum generi à natura omnium parente nihil hac legũ inuentione maius conceſſum fuerit, quæ etiam iure dijs immortalibus fuit ab antiquitate conſecrata. quin quod magis mirum uideatur, Ariſtoteles philoſophorum facile Princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum re- F gem ſcripſit, nil aliud reperit, cui ſimilem Deum optimum faceret, præter antiquam legem, in ciuitate recte inſtituta: ut id propemodum tam magni philoſophi ſententia ſit Deus in hac rerum uniuerſitate, quod antiqua lex in ciuili ſocietate. Ac in libris, in quibus de republica tractat, legem inquit eſſe mentem ſine appetitu: perinde ac ſi diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectam, ex quibus effici illud, quod ſuperius diximus maxime opportunum atque optimum eſſe, quilibet perſpiciat homo etiam tardioris ingenii, ut ſcilicet diuinius quippiam homine cœtus hominũ moderetur ac regat. Quòd ſi huic gubernationis muneri præficiatur homo, quum rari admodum ſint & prudentia & probitate præditi, ijque plerunque ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maximè à recta ani- G mi ſententia dimoueantur, non ſine turbatione magna, ingentique periculo res proceſſura eſt. quod etiam ſi fieri poſſet, ut hominem inueniremus, adeò ſapientem atque probum, atque adeò propoſiti tenacem, ut nulla animi perturbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus eſſet pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragilique natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (vt ita dixerim) æquare poſſint. Ex his iam perſuaſum eſſe reor, ſummam imperij cõmendandam eſſe legibus, non homini: quàm pauciſſima uerò, quando legibus comprehendi non poſſunt, hominis arbitrio permittẽda. Verùm neceſſe eſt, ut cuſtos quiſpiam ac veluti vicarius & miniſter legibus conſtituatur, qui pro legis imperio rempublicam regat: &, quoniam neque legibus H comprehendi poſſunt omnia, tum quæ in iudicium ueniunt, tum quæ conſultanda ſunt, arbiter ſit huiuſmodi omnium. ruſuſque eadem controuerſia redit, quæ ex legum ſanctione ſoluta eſſe alicui uideri potuiſſet: an ſcilicet unus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diiudicandis, ad quæ ſatis eſſe leges non poſſunt, præferenda ſit. Ac, quamuis multorum ſententia regius dominatus alijs habeatur præſtantior, crediderim tamen ego, tametſi unius principatus, qui uere regiam dignitatem ac iure ſibi uindicaret, ſi res per ſe conſideretur, optimus omnium eſt, nihilominus propter ſæpius in deteriorem partem labile ingenium hominis, ac uitæ breuitatem, optimum omnium ſtatum minimè eſſe ſub regio principatu, ſed multitudi-

A titudinis gubernationem ciuili societati magis conuenire: idque experientia rerum omnium magistra luculenter docet. Nam nullum regium principatũ apud veteres extitisse unquam legimus, neque nostra tempestate conspeximus, qui non breui in tyrannidem lapsus sit. Contrà plurimas respublicas multis seculis perdurasse, ac pace & bello floruisse. Ac multitudo quidem omnis gubernationi per se inepta est, nisi in unum quodammodo coalescat: quandoquidem neque multitudo vlla esse queat, nisi unitate aliqua contineatur. Qua de re ciuilis quoque societas dissipabitur, quæ unitate quadam constat, nisi quapiam ratione multitudo unum efficiatur. Quo fit, ut præclarissimi philosophi, qui de reipublicæ institutione accurate scripserunt, tem-

B perandam rempublicam censeant ex optimatium & populari statu, eo adhibito temperamento, ut incommoda uniuscuiusque gubernationis uitentur, commoda uerò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorum summopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint mixtionem quandam, ut bene dignosci nequeat, sub qua nam gubernationis specie fuerit ea respublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd dumtaxat ad belli munera instituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atque otij, ex quo effectum esse, ut respublica illa multis & clarissimis virtutibus insignis, ubi primum in otio esse cœpit, in deterius lapsa sit, ac demum corruerit. quod etiam Romanis accidisse eadem propè causa compertum est: nec id esse euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus

C Nasica censuit Carthaginem, tametsi Romani nominis æmulam, uel potius inimicam sempiternam, minimè diruendam esse: ut semper Romanus hostem haberet, cum quo agendum armis esset: ne inimico atque æmulo sublato ea respublica instituta ad bellum, iuuentusque in armis educata in sese arma conuerteret. Quod Nasicæ consilium, quamuis à Senatu tunc repudiatum fuerit, contraque eius sententiam decretum, rerum tamen ipsarum euētus prudentissimũ fuisse ostendit. nam euersa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarsere, quibus tandem florentissima, ac potentissima omniũ, quæ unquam fuerunt, respublica concidit, ac demum in Barbarorum prædam cessit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed ut aliquando ad institutum opus ueniamus, maiores nostros, qui Venetam rempublicam insti-

D tuerunt, mira quadam sapientia atque egregia probitate præditos fuisse apparet; qui nihil prætermiserint, quod ad rectam reipublicæ institutionem pertinere uideretur. Primum namque ad vsum muneraque virtutis instituere omnem uitam, functionemque suorum ciuium, semperque eis fuere potiora studia pacis quàm belli. Et in eam curam potissimum incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis solui posset, non neglectis interea officijs bellicis, his inquam quæ nostræ ciuitati maximè conuenirent. nam is est vrbis situs, ut ualde idoneus sit maritimæ militiæ, terrestri uerò parũ aptus. Neque enim huic vrbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditum acies, ut ex his, quæ supra de vrbis situ à nobis accurate descripto diximus, perspicuè conijci potest. Eam uerò in hac repub. moderationem ac tem

peramentum adhibuere, eamque mixtionē omnium statuum, qui recti sunt, ut hæc una Respublica, & regium principatum & optimatium gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeò ut omnium formas pari quodam libramento commiscuisse uideantur, quod clarè ex operis processu liquebit. Verum, ut tandem Reipublicæ Venetæ institutionem aggrediamur, summa totius ciuitatis auctoritas, & ex cuius decretis & legibus, tum Senatus, tum magistratus omnes ius potestatemque habent, penes illud consilium est, in quod nobiles omnes ciues conueniunt, qui annum XXV excessere, nam plerique alij qui nondum id ætatis habent, ubi tamen annum XX peregerint, hoc ius sortis beneficio adipiscuntur: de cuius rei uniuersa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primum omnium statuatur, probè à maioribus nostris cautum fuisse, ne plebs admitteretur ad conuentum hunc ciuium, in quo est summa reipublicæ potestas. Deinde non minore prudentia factam fuisse ciuium hanc definitionē generis nobilitate potius quàm facultatū censu, quemadmodum fieri consueuerat in priscis rebuspub. ac plerique veteres philosophi præcipiunt esse faciendum. Ciuitas nanque ciuium societas est: nec tamen omnes hi homines, quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia vrbis habitant, sunt habendi pro ciuibus, neque iure in ciuium numero sunt collocandi. Opificibus enim cuiuis ciuitati est opus, alijsque permultis qui mercede operam suam locant, ac priuatis demum seruis. at nullus horum ciuis uere dici potest. nam ciuis liber est homo: hi uero omnes seruitutem seruiunt, uel priuatam, uel publicam. Mercenarij namque & opifices omnes veluti serui publici haberi debent. Etenim non dissimili modo à natura constitutum fuisse animal putandum est, ac ciuitatem ab hominibus cōstitui oportere. In animante uerò multæ sunt partes, quæ animatæ non sunt, illis tamen indiget animal, ut uiuat: sic in ciuium cœtu multis hominibus est opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut esse, aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem sapienter à maioribus nostris cautum est, ne uniuersus populus summam potestatem habeat in hac republica, quam longe optimam uoluerunt. Summa enim turbatio, popularesque tumultus frequenter concitantur in illis ciuitatibus, in quibus summa rerum est apud populū: quod etiam in quibusdam rebuspublicis obseruatum fuisse legimus, & à nonnullis philosophis præceptum. hoc tamen rectè se posse assequi arbitrati sunt, si ius hoc administrandæ reipublicæ definiretur censu atque copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates, nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit, ut infimæ plebis homines comparent sibi ingentes facultates: quippe qui plerunque sordidis artibus, officijsque minime liberalibus dant operam augēdæ rei, neque vnquam sibi parcunt, quin potius genium fraudant, ut opes accumulent. Contrà ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, seu aduersa fortuna, (ut frequēter accidit) seu quòd liberalibus studijs addicti uniuersam hanc augendæ rei familiaris operam negligunt. qua ratione fit ut sordidi homines, qui nil aliud sapiunt quàm lucrum, bonarum uerò artium expertes sunt, paulatim rempublicam capessant: ingenui uerò ac liberaliter educati opibus sensim deficientibus

A cientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas seditiones oriri, ac rempublicam turbari necesse est. Ideo maiores nostri sapientissimi homines, ne sua respublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri censuerunt, quàm magnitudine census: ea tamen temperatione, ne tantùm supremæ nobilitatis viri hoc ius haberent, (illud enim paucorum potentiæ fuisset, non reipublicæ) sed etiã quicunque alij ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extitere, aut virtute insignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regendæ adepti sunt. Quòd si post eum primum ciuium conuentum nobiles alij fuere, qui tum opibus, tum strenuis gestis rempublicam auxerint,
B nimirum illis omnibus ius administrandæ reipublicæ concessum fuit, id quod & temporibus nostris uidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, externique homines in hunc numerum ciuium asciti sunt, uel ob eam causam, quòd nobilissimi, uel quòd officiosi erga rempublicam fuerint, eamque insigni quopiam facinore honestarint. Vniuersus ergo hic ciuium conuentus, seu (ut dicitur) magnum hoc consilium, penes qnod summum totius reipublicæ ius est, & à quo etiam Senatus magistratuumque omnium auctoritas pendet in hac republica vicem refert popularis status. Dux uero qui præfinitum imperandi tempus non habet, sed dum vixerit, præsidet, regiam præsefert potestatem, præsertim cum regiam speciem habeat, ac grauitatem dignitatemque regis seruet. Reliqui uerò ciues regia veneratione Ducem pro-
C sequuntur, omniaque decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, sub Ducis nomine prodeunt. At Senatus, X viri, seniorumque seu præconsultorum collegiùm, qui apud nos vulgò sapientes appellantur, eorum inquam qui præconsulunt, ac de republica ad Senatum referunt, ostendunt quandam optimatium speciem. Quæ cùm sint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequã ad inferiores magistratus deueniamus, de ijs primo sigillatim dicendum est. Initium uerò sumatur à maiori consilio, à quo uniuersa pendet respublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui XX annum exegere, ad magistratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata est, coram quo constituti cum patre, aut matre, si pater decesserit, aut proximiore generis cognato, si vtroque parente orbati fuerint, adhibitis
D duobus testibus, honestis viris, sed alienis à matre, probant sese natos ex eo, quem patrem profitentur, non spurios; sed matrimonio legibus statuto & ex matre honesta muliere. Testes uero in hæc uerba iurant, sibi id compertum esse ex omnium quos nouere attestatione, atque ex omnium assensu. Deinde pater seu mater, uel consanguineus genere proximus; si fuerit is iuuenis vtroque parente orbatus, iureiurando asserit adolescentem XX annos excessisse. Quæ quum rite à scriba magistratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam mensis Decembris operiuntur: eademque die omnium horum adolescentum nomina, qui nondum sortis beneficio ius ciuis adepti sunt, nec vigesimum quintum annum excesserunt, in vrnam conijciuntur, & ad Principem deferuntur: ibique coram Consiliarijs eã vrna constituitur. Pe-

nes

nes quam est & altera, in qua tot sunt pilulæ seu globuli, quot nomina in prio- E
ri fuerint, suis quæque notata syngraphis. Pilularum quinta pars aurea est, reliquæ omnes argenteæ. Extraxit Princeps ex priori vrna nomen, mox & ex altera pilulam: quæ si aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, confestim publicæ potestatis ius habet, & in maius consilium admittitur: sin argentea, sorte decidit, ac insequentis anni sortem operitur, nisi eo temporis spatio XXV annum exegerit. nam quicunque patricius ad id ætatis peruenerit, continuò ius habet ciuis, publicæque potestatis est particeps, atque in hoc consilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iuuenum quotannis recipitur ad ius suffragij ferendi cum alijs ciuibus. Quòd si accidat ut cuiuspiam patricij pater atque auus, uel propterea quòd absentes F fuerint, uel ob aliam causam nunquam hoc iure suffragij ferendi sint vsi, eorumque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorum omnium nomina sunt descripta: ne qua fraus confici posset, ne've quispiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantum Aduocatorij magistratus eam rem constitui ac decerni: sed lege cautum est, ut hi referentibus Aduocatoribus ad XXXX viros agnationem patriciam probent, atque testibus & scripturis publicis: sicque causa cognita discrepantibus quadraginta viris decernitur, an ad ordinem patricium admittendus sit. Ne autem quispiam impune tentare huiusmodi iudicium audeat, itidem decretum est, quicunque referre de nobilitate sua uoluerit, ad eos iudices, priùs ad magistratum afferat quingentos nummos aureos, qui in G ærarium referuntur, si ille deciderit à causa. Ea fuit maiorum nostrorum diligentia, ne qua labe nobilium hic cœtus inficeretur. qua de causa etiam illi ciues, qui vigesimumquintum annum excesserunt, non prius adipiscuntur ius suffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus constituti iureiurando patris seu matris, aut proximioris consanguinei probauerint, se ad id ætatis deuenisse: ac duobus item testibus, se ex eo patricio genitos quem parentem profitentur, non spurios nec matre pudenda. Postquam omnis ferè ratio à nobis exposita est, qua ciuibus ad ius publicæ potestatis aditus fiat, illud animaduertendum existimo, maiores nostros sensisse plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium conciliandam & conseruandam conferre, si sæpius in unum conuenirent. quare tum legibus, tum veteri consuetudine inoleuit mos ille, ut H octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, Consilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus est, ut omnes magistratus creet, tum eos, qui in vrbe ius dicunt, & alijs reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoque & decem viros, tum etiam prætores, præfectos, quæstoresque oppidorū atq; vrbium, quæ in societatem Veneti imperij sunt ascitæ, necnon custodes arcium, classis Imperatorem, Legatos, item classis triremium præsides, ac demum (vt vno complectar verbo) quoscunque qui domi vel foris ius habeant publicæ potestatis. Leges item omnes, quæ ad constitutionem reipublicæ pertinent, huius consilij auctoritate sanciuntur. quod præcipuè fieri consueuit tempore interregni, cum scilicet mortuo Duce nondum alius ei

suffectus

A suffectus sit. sed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa Meridiem, quibusque ferè diebus festis consilium hoc cogitur sub amplo spatiosoque tecto, quod liceat appellare comitium. in eo decem sunt sedilia longissima, vtpote quæ longitudinem comitij penè æquent. ciues omnes, ut quisque eò loci peruenerit, sessum eunt, ut cuique libuerit. nulli enim statutus est locus in comitio, præterquam quibusdam magistratibus, qui comitijs præsunt. ij uerò sunt Dux, Consiliarij, & XXXX virorum præsides tres, qui in elatiori suggestu sedent, atque soli ius habent referendi ad magnum consilium. Post hos in mediis ferè subselliis, quæ paulò elatiora sunt ad parietes comitij posita,

B certis statutisque sedibus, Aduocatores sedent, tresque decem virûm præsides, ac demum quàm longissime à suggestu Ducis sunt subsellia Auditorum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magistratibus à nobis infrà dicetur. cæteri uerò ciues omnes (ut dicebam) promiscuè pro animi arbitrio sedent. statuta deinde hora fores comitij clauduntur, feruntur que claues ad suggestum Principis, & ad eius pedes locantur. tunc scriba primus, qui honos est non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, assurgit, atque elatiore loco constitutus voce magna pronunciat magistratus, quorum sunt eo die habenda comitia. pronunciatis magistratibus, continuo ex eo loco confert se ad suggestum, in quo est Princeps, altaque voce citat magistratus, præsides comitiorum quos supra memorauimus, ut ad Prin-

C cipem seu Consiliarios, si Princeps abfuerit, accedant. iussi confestim accedunt, ibique iureiurando interposito pollicentur operam se daturos, ut leges comitiorum seruentur, pronunciaturosque ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ac pœna legibus constituta punituros. His peractis ad sua quisque loca reuertitur, præter unum ex Aduocatoribus, ac unum ex præfectis decem virûm, qui ad extremam partem atrij se conferunt aduersam Principis suggestui, ibique destinatis sedibus consident. reliqui uero Aduocatores in dextro latere comitij, duo uerò reliqui decem virûm præsides sinistro latere è regione Aduocatorum se item locant. Consimili ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitij, quem dicimus longissimè distare à suggestu Principis, oppositis lateribus consident, dextro

D inquam ac sinistro: ut huiusmodi magistratuum consessu uniuerso ciuium consilio omni ex parte appositi custodes esse uideantur, ne quis impune quippiam agere possit, contra leges & comitiorum decreta. Magistratibus hunc in modum dispositis tres vrnæ iuxta Principis suggestum statuuntur, in quibus conduntur globuli aurei argenteique: hocque modo dispositæ, ut in medio suggestu sit una, ex vtroque latere itidem una, in quarum vtraque triginta tantum sunt globuli aurei, innumeri uerò argentei. in media uerò vrna LX. tantum globuli conduntur, quorum triginta sex aurei, argentei uerò uiginti quatuor: suntque aurei omnes globuli, certis literarum notis inscripti, quas singulis comitijs sorte educunt, ne qua posset subesse

 fraus.

fraus. Locatis vrnis tres Consiliarij cæteris iuniores è suis sedibus surgunt, ac ad extremam partem suggestus iuxta tres eas vrnas sessum eunt, ea ratione ut singulis singuli consiliarij assideant. his ita actis & dispositis sortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius sors exierit, consurgit ex vtroque comitij latere. Per atrium enim quod longum est, decem sunt sedilium ordines dispositi, in quibus pro cuiusque arbitrio considere ciues suprà diximus, unaque tantum sors duobus ordinibus inseruit, ijs scilicet qui ex vtroque latere comitij sibi respondent. is ergo ordo, cuius sors exierit, magna præconis uoce citatur, & ex utroque latere comitij, eo ordine quo sorti libuerit, consurgitur: ciuesque eo quo sederint ordine, ad eas se vrnas conferunt, quibus iuxta suggestum Principis constituti Consiliarij assident: ac manu imposita quisque globulum unum educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, vnde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim Consiliario, qui vrnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notam agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquam efferre domo secum posset aureum, quem manu furtim impositum uideretur ex vrna eduxisse, sicque per fraudem elector fieret. Is ergo cui sors aurei obtigerit continuò ad mediam vrnam se confert, indeque alium globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, impos voti reuertitur ad eundem locum unde discesserit; sin uero aureus fuerit, suggestum ascendit, atque è regione Principis destinato loco sessum it. secundus qui eadem sorte vsus fuerit, eodem etiam se recipit, ac item tertius: sicque deinceps cæteri, quotisque nouem fuerint, qui primum electorum ordinem complent, atque ita eo in ordine disponuntur, ut solius ætatis ratio habeatur, præterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minime prætereundum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta voce à scriba pronunciari solere, adeò ut omnes audiant: neque amplius facultatem vllam esse cuipiam eius consanguineo, aut affini arcta necessitudine coniuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neque etiam pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod summa prudentia maiores nostri instituere, ut scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicumque hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim haberi debet, si ex una familia sors duobus contingat, qua publicæ auctoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertatur, unde nostra diuertit oratio. primus hic ordo electorum ciuium euestigio ut completus fuerit, è comitio egreditur, simulque nouem illi se in certum conclaue recipiunt. Hic scriba vnus à secretis Reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta in magistratibus eligendis seruari debeant. leguntur item Senatusconsulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiam malâ arte & fraude eligant, uel, ut rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitores futuri sunt, ac suffragijs consilij proponendi, disponuntur

A nuntur deinde nouem illi electores, pro cuiusque ætate, seniores scilicet digniori loco, prioriq́ue sede. nullum enim aliud discrimen, præterquam ætatis, inter ciues Veneti esse uolunt, quod seditionis nullius aut simultatis vnquam id causa fuerit: neque à summis philosophis, Aristotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Persarum Regis institutione, opere longè celeberrimo, est prætermissum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in vrnam conijciuntur, numeris in quoque notatis, ab uno ad nouenarium. In pagina uerò paulolum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentur comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex vrna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicitur, ac quotus fue-

B rit numerus, in eo etiam magistratu, qui in pagina illo fuerit numero descriptus, pronunciandi quem uoluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, tertio, ac deinceps omnibus, ut scilicet ducta sorte quisque electorum proprii magistratus beneficio & arbitrio sortis sit pronunciator effectus. Postmodum is, cui primi magistratus sors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem uolucrit. Itur in suffragia à nouem electoribus. si sex suffragia, uel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magistratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magistratus omnes, quorum habentur comitia, sunt inscripti, ab uno electorum subscribitur notæ primi magistratus. quòd si pauciora quàm sex suffragia tulerit, quod rarissimè euenit, iterum alius ab eodem electore proponitur. atque eadem ratione res

C deinde peragitur, & sic deinceps, quousque aliquis proponatur, qui approbetur sex electorum iudicio. Idem eligendi modus in secundo, tertio, omnibusq́ue aliis seruatur, quoad ille electorum ordo in singulos magistratus singulos ciues elegerit. Interim uerò dum hæc in conclaui aguntur, reliqui ciues ordinem sortium in comitio cœptum non intermittunt. sed ad vrnas se conferunt, prout cuique sedilium ordini sors contingit: deinde globulos educunt, donec nouem alii sortem vtramque auream ex vrna extraxerint. hi complent secundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum est) ætatis ratione, & ipsi in conclaue destinatum seorsum secedunt: quo in loco adest & alius scriba à secretis, qui ratione nulla in re dispari à priore, tum leges ac Senatusconsulta quæ seruanda illis sunt, recitat palàm, tum suo

D quemque loco collocat: paginamq́ue defert eisdem magistratibus, eademq́ue serie, qua prior illa, quam in conclaui primi electorum ordinis delatam fuisse suprà diximus. Itidem sortes ab electoribus educuntur, ut quisque suam educit, à singulis pronunciantur ciues singuli in magistratibus, quorum comitia fiunt, prout cuiusque electoris sors tulerit. ac eodem fermè modo post hos tertii nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoque conclaue secedunt, in quo eadem adamussim obseruantur. Sic etiam quarti nouem in suum, atque hoc pacto explent numerum triginta sex ciuium. totidem enim fuerant globuli aurei in vrna medio suggestu constituta. Quamobrem ex sexaginta ciuibus, quibus ex primis vrnis sexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta sex electores fiunt, in quatuor

classes distributi: quatuor uerò & uiginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, spe frustrati sessum redeunt. Non me latet, per quam arduum esse minuta hæc à veterum Romanorum vsu longe remota, literis illustrare, sed potius inepti culpam mihi censeo subeundam, quàm parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate sanè à nobis recensebuntur, adeò ut nihil amplius etiam ab homine diligenti desiderari queat. Nunc reuertamur, unde digressa est oratio. Cùm ergo in quolibet magistratu, cuius eo die habentur comitia, à classibus quatuor electorum quatuor item ciues electi sunt, à singulis inquam singuli: nisi fortè contingat unum aliquem à duobus, aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, sed plerunque cuiusque magistratus quatuor fiunt competitores: in nonnullis tamen paruæ dignitatis, ac inferioris notæ magistratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum classes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magistratibus, cum posteriores classes eo iure sint priuatæ. postquam magistratuum omnium competitores electi fuerint, ea quam suprà exposuimus ratione, confestim electores dimittuntur, neque suffragari ea die cuipiam possunt, nec etiam comitijs interesse. ac scriba magnus, qui (ut dixi) patricius honos non est, sed tamen maximæ est existimationis, ex suggestu magna voce pronunciat competitores primi magistratus: ac sigillatim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus sit, necnon quo electorum auctore, & in quo ordine unusquisque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum existimo, legibus sancitum esse, ut elector ille, quo auctore quisque competitorum pronunciatus ac electus sit, ueluti fideiussor eius habeatur: ac si contingat pronunciatum ciuem superatis competitoribus voti compotem magistratum eum adipisci, quem petebat, ac in eo magistratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec soluendo sit, is elector, quo auctore pronunciatus est, in ærarios referatur. igitur alta voce à magno scriba pronunciatis competitoribus primi magistratus, continuò pronunciati, si affuerint, cum gentilibus quisque suis, ac maxime necessarijs cognatis è comitio egrediuntur, & in conclaue destinatum se conferunt. ibique opperiuntur, donec illius magistratus habeantur comitia. His peractis idem magnus scriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, ut ei suffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtilissimus fore uideatur: deinde primum competitorem nominat, à primo scilicet electorum ordine electum, pro quo in suffragia eundum sit. continuò iuuenes tot consurgunt, ut unicuique sedilium ordini bini inseruiant. Hi vrnas quasdam manibus gestant, miro artificio inter se coagmentatas, exterior est uiridis, interior alba, unico fornice superius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris suffragium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adsit, ac diligenter inspiciat, dignoscere queat, in vtram vrnam suffragium siue calculum conieceris. nec fabis suffragantur,

A ſed pilulis quibuſdam linteis, ne qua ratione ex ſono, quem cadentes in vrnam fabæ facturæ ſint, dignoſci poſſit, in vtram vrnam calculus ſit iactus. nam maiores noſtri maximè Reipublicæ conducere exiſtimauere, ſi libera iudicia fierent: iccircoque ſummam operam dedere, ut ſuffragia quàm occultisſima eſſent. Iuuenes ergo illi cum ſuis quiſque vrnis inuicem coagmentatis ad ſedile ſuum concedunt, ac cuique ciuium eo quo ſederunt ordine, vrnas offerunt. quilibet uero ciuis palàm oſtenſo calculo manum in fornicem imponit, ac in vtram voluerit vrnam, eum demittit: ſi ſuffragari uelit, in interiorem albam: ſi uero refragari, in exteriorem viridem. ſimul in unoquoque ſedilium hac ratione atque eo quo diximus modo, in ſuffragia itur.

B Quo fit, ut breui admodum temporis ſpatio ab uniuerſo conuentu ciuium ſuffragatum ſit. tunc vrnæ deferuntur ad ſuggeſtum Principis, ibiq́ue collecta ſuffragia effunduntur in duo vaſa patula, ea videlicet quæ fuerunt in vrnis albis, & quæ fauerint, in vas candidum. at quæ in viridibus vrnis collecta ſunt ſuffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magiſtratu, itidem in viride vas conijciuntur. Deinde ad Conſiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius ſedet Princeps. candidi vaſis ſuffragia, competitori fauentia, ab eis Conſiliarijs numerantur, qui dextro Principis latere asſident. At collecta in vaſe viridi, quæ ſcilicet refragantur, ab his qui ad læuam Principis ſederint, recognoſcuntur. ſcribæ publici Conſiliarijs adſtant, ſtatimq́ue perſcribunt numerum ſuffragiorum. Interea dum primi ſuffragia recenſen-

C tur, eadem ratione pro ſecundo in ſuffragia itur, qui à ſecunda electorum claſſe fuerit electus. deferuntur itidem ſuffragia ad Conſiliarios. numerant illi, ſcribæ autem numerum ſuffragiorum ſcriptis mandant. ſic pro tertio, ac demum pro quarto, ſi tot fuerint competitores, in ſuffragia itur. Numeratis ſuffragijs, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno ſcriba, quum peractis omnium magiſtratuum comitiis conſilium dimittendum eſt. Sin autem eius magiſtratus competitorum nullus plura ſuffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differturq́ue electio ad altera comitia. Poſt primi magiſtratus comitia peracta pronunciantur nomina electorum in ſecundo. diſcedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui con-

D cluſi erant, primorum ſcilicet competitorum gentiles atq; cognati, in comitium redeunt. Eadē ratione nulla in re diſpari à priori, eodē ordine itur in ſuffragia pro ſecundi huiuſce magiſtratus cōpetitoribus. atque item numerātur à Conſiliariis. is electus habetur, qui ſuffragiis alios ſuperauit, dūmodo plura dimidijs ſint. ſic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magiſtratibus ſeruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna voce pronunciantur à ſcriba magno, poſtea dimittitur conſilium: neque omnino ultra ſolis occaſum protrahi comitia queunt. Quòd ſi ea ſolis occaſus interceperit, ſtatim renunciatur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui reſtant, nulla ratio haberi poteſt. Itaque beneficio, quod eis cùm ſors, tum electorum claſſes attulerant, excluſi tempore, minime frui queunt. fuit-

que hoc summa ratione decretum: nam haud facile factu esset, si res in no- E
ctem protraheretur, ut tam magna ciuium multitudo à magistratibus, qui
comitijs præfecti sunt, in officio contineri posset, ut tenebris fauentibus non
aliquid contra leges agerent. idcircò maiores nostri sapientissimi viri, qui exi
mia prudentia, & animi solertia omnia prospexisse uidentur, statuêre vltra so
lis occasum comitia ne protrahi liceret; ne've vllo pacto lucernam vllam in
atrium illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc est omnis comitiorum
habendorum ratio. in qua minime est prætereundum, ita inter ciues distri-
bui magistratus, ut tamen duo eiusdem gentis, aut etiam consanguinei maxi
me necessarii, in eodem magistratu esse non possint. Quemadmodum neque
ijsdem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime necessarii, sortis beneficio F
electores esse queunt, ut suprà ostendimus. quod summa quidem ratione sta-
tutum est, ut scilicet ius publicæ potestatis ad plures pertineat, non autem ad
paucos necessarios contrahatur. nam hi potestatem adepti moliri aliquid fa-
cilè possent, rempublicamque turbare. plurimi præterea, honorum facti ex-
pertes, rempublicam oderint, rebusque nouis studeant, necesse est. Eam ue-
rò rempublicam quam pars ciuium, eaque magna non probat, diutius consi-
stere posse, non uidetur esse ualde sperandum. magis autem reipublicæ pro-
prium nihil prorsus est, quàm publicam potestatem ad plures pertinere: nam
cum Respublica ex ijs planè ciuibus constet, quos inter summa sit æqualitas,
ut in honoribus adipiscendis dispares sint, minimè conuenit. Etenim pau-
corum statum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facilè constituunt, qui ius publi- G
cum contrahunt ad paucos necessarios. Quamobrem in republica Veneta ita
magistratus inter ciues distribuuntur, ut quoad fieri possit, omnes familiæ
agnationesque honorum, munerumque Reipub. sint participes: ea tamen ra
tione, ut nō quiuis, sed hi tantùm viri, qui & probitate & prudentia excellūt,
Rempublicam administrent, ac muneribus publicis fungantur. Prior illa in-
stitutio populare quiddam sapit: altera uerò optimatium gubernationem. qua-
re luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernationes ciuitatū in hac una
Repub. esse cōmistas. nam quāuis hoc magnum consilium speciem quandā
referat popularis status, nihilominus in eo perspicitur cōmixtā esse rationē
optimatiū gubernationis cū populari. nam sorte eligi magistratus, populare
est, in eo enim statu ciuitatis iustū atq; æquū æqualitate Arithmetica metiun H
tur: atq; ita reputant, quum vnusquisque è populo unus sit ciuis, & liber, ac pa
ribus paria debeantur, unumquemque ex populo pari iure ac cōmodo frui de-
bere in Republica: neq; esse causam, cur alius minus alio magistratus conse-
qui posit. quum uerò omnes simul nequeant imperare, sed per vices, æquum
esse existimant, ut res sorti cōmittatur, vtque imperent ij, quibus illa fauerit.
Contrà in paucorum potentia, quæ aberrat à Repub. optimatium vsu venit.
quippe arbitrantur, cum imparibus imparia debeantur, diuitesque superent
alios ciues copia rei familiaris, eis quoque supremos honores deberi. in quo
vtrique falluntur, longèque à uera ratione recedunt, licet verisimili nitantur.
nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus imparia deberi, rectè sta-

tuunt

A tuunt. In eo uerò, quòd paritatem priores numero tantum, posteriores imparitatem solum diuitijs metiuntur, proculdubio perperam iudicāt. Etenim qui numero pares sunt, aliqua in parte pares sunt, non omnino pares. Et qui diuitiis impares, non omnino impares censendi sunt, sed aliqua tantùm ratione impares. Verùm cum ciuilis societas ad bene uiuendum sit instituta, virtus sola discrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præstant, tanquam imparibus ac potioribus, supremi etiam honores in republica debentur: æqualibus uerò uirtute ac ciuili industria æquales etiam honores. hic modus, hæc norma optimatium est. Sicuti ergo populare est, vti sorte in electoribus constituendis: ita est optimatium, ut is qui uirtute præstare iudicio consilij existimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulsam ferant, qui indigniores habiti sint. Qua ex re facilè perspici reor, in hac comitiorum habendorum ratione commixtam esse cum populari specie optimatium formam: eo tamen tēperamento, ut id quod est optimatium, superet rationem popularem. nam sors in electoribus tantùm constituendis dominatur: cuius potestatis nequam etiam homines reipublicæ absque detrimento compotes esse queunt, parque ius habere cum optimis ciuibus: at in mandandis honoribus nil sortis est, totùm in electione & iudicio positum est. Quo in loco non omittendum illud institutum censeo, in comitijs magistratuum, qui exigunt viros præcipua quadam bonitate ac solertia præditos, quatuor ordinibus electorum, de quibus supra memini, senatum velut quintum ordinem explere. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus destinatis eos pronunciant, quos uoluerint competitores, si fiant comitia cuiuspiam horum, quos dixi, magistratuum, cogitur Senatus in minus atrium: ibique vnicuique Senatori licet eum, quem uoluerit, in certis illis magistratibus nominare, pro quibus in suffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciatur electus Senatus scrutinio, fitque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet, præstantiorem esse in nostra Republica formam optimatium, quàm status popularis. Cæterum huiusce modi comitiorum modus, ac ratio satis hactenus diligenter à nobis exposita est. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, veluti in fidibus ad constituendam [illegible] consonantiam vox grauis proportione quadam acutæ respondet, sic etiam specie quadam regia parti populari respondeat, ac demum in unum concentum optimæ Reipublicæ, iniectis mediis magistratibus, coalescat.

LIBER SECVNDVS.

NVLLVS est, qui ignoret Principem in vrbe Veneta personam regis, ac speciem regiæ gubernationis præ- F
seferre. ideò non absque ratione, postquam is à nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamen nostra non indiligenter: sequitur ut explicare aggrediamur, qua ratione ducti maiores nostri, optimi atque sapientissimi homines, Principem unum reipublicæ præesse uoluerunt, tum uerò, quibus temporibus ac qualis fuerit huius Principis præficiendi origo. Neminem puto latere, id quod à nobis sæpius hoc toto opere est repetendum, ciuitatem ciuilem quandam societatem esse, quæ per se sufficiat ad bene beateque uiuendum. Omnem uerò societatem unitate quadam contineri, quis ambigat? contrà autem distractione solui. Quo effe- G
ctum est, ut discordia ciuilique dissidio, maximæ & opulentissimæ ciuitates breui corruerint, funditusque euersæ sint. vnitas uerò commode contineri non potest, nisi ab uno, qui multitudini ciuium ac uniuersis magistratibus, quibus certæ quædam functiones sint demandatæ, præsit, atque multitudinem quodammodo diffluentem colligat, atque in unum conciliet. quod philosophi summi ac præcipui naturæ indagatores, cum in uniuersi constitutione, tum etiam in microcosmo hoc, id est animali, animaduertêre. Nam perspexerunt in hac rerum uniuersitate multos ac difformes motus, prout scilicet uniuscuiusque natura fert, ab uno cœlesti, ac diuturno contineri: omnes etiam causas ab una prima omnium causa: demum in uno animali plurima ac longe diuersa membra, quorum fun- H
ctiones uariæ difformesque sint, una tamen amica & unico membro, corde scilicet, comprehendi, atque in unitatem quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuium ni ita fuerit legibus instituta, ut unum quempiam præsidem velit, cui bonum commune omnium, ac unionis ciuilis conseruandæ cura præcipue incumbat, quò vniuscuiusque ciuis, tum priuati, tum magistratu fungentis, actiones, tanquam ad ultimum finem & præcipuum referri debent; nimirum diutius non poterit conseruari, sed in diuersas partes distracta decidet. quod ut nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex singulorum quidem sedulitate circa proprium, priuatumque munus accidere necesse erit, cum commune bonum nulli præ-

cipuè

A cipue sit demandatum. age rem spectemus in rei frumentariæ præfectis. hi potissimum in hanc curam incumbent, ut opera sua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, sitque tritici annona vilis. At hoc fortasse publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei præsides, quod pulcherrimum habemus, nō dissimili ratione maximè studebunt, vt quamplurimas triremes ædificent, omnibusque bellicis & nauticis instrumentis exōrnent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum usum expendant: ex qua forsitan sedulitate reliqui redditus publicis,& reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & custodibus regionum satis esse non poterunt. quamobrem solutis compagibus Respublica distracta dilabitur, non

B uitio, sed studio ciuium, dum quisque perquam egregiè munus suum obire studet. quòd si hisce incommodis effici uidetur, ut operæpretium sit boni cō munis curam alicui præcipuè demādare, cuius nullum sit certum quoddam officium, sed solum moderetur, & dirigat cuiusque functionem ad commune bonum, & ad reipublicæ unionem: pluribus æquè hoc negotium committi non reor expedire ciuitati. Etenim id,quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, ut inquit Aristoteles, neque si quid perperam agatur culpa,potest in unum quendam præ aliis conferri.vt interim omittam æmulationem ac simultates, quæ inter pares plerunque esse solent. sin uerò unus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magistratum gerat, vtputa annuum aut semestrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene secum

C agi putabit, si tantisper Respublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magistratu,securus quid postmodum sit euenturum, ac quo res casura sit. Quare contigit, ut male plerunque res cedat. Id quod certissimo experimento compertum esse potest, à plerisque rebuspublicis sumpto, quæ hoc gubernationis genere nostris tēporibus vsæ sunt. Ideo à nostra ciuitate sapientissime institutum fuit, ut in hac republica constitueretur quædam species regiæ gubernationis,adeò legibus temperata,vt quouis incommodo ac periculo,quæ reipublicæ imminere possent, amotis, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere solet, ascito; nihil relictum esse uideretur, quod esset desiderandum,ac simul rempublicam liberrimam,& regem præsidem habemus. Vnus ergo Princeps eligitur,qui etiam habet Ducis nomen. is quoad

D uixerit,reipublicæ præest: præcipue curam boni communis habet; quo maxime ciuitates contineri superius à nobis efficaci ratione probatum esse reor. Huius nulla certa functio tamen est in uniuersa Republica, cuius expers esse debeat. hic cum unumquemque priuatum, tum etiam quoscunque magistratus ita debet in officio continere; atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia consonent communi bono,atque ad unionem ciuilem referantur: ne qua scilicet functio aut nimia sedulitate magis quàm opus sit intenta, aut negligentia remissa utilitati cōmuni officiat. hoc igitur est Principis munus,ut tanquam in quadam reipublicæ specula positus conspicetur, quid unusquisque rerum agat, eorum præsertim qui publica auctoritate ornati fuerint: ac si quem perspiciat, qui officio suo desit, accersitum

coram

coram uniuerso collegio uerbis primùm castiget, ac si res ita tulerit, adhibitis Aduocatoribus, seu x virûm præfectis, mandet culpam eius dignosci, ac de consilii sententia puniri. Ipse quoque Dux si uelit, tum Aduocatoris, tum præfecti x virûm auctoritate vti potest, atque de cuiusque crimine, & de mulcta infligenda ad consilium referre. Id quo more fieri soleat, infrà docebimus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim Princeps obtinet potestatem, ut in quouis ciuium collegio sese adiungere collegam possit magistratui præsidi, parque cum aliis præfectis ius habeat: ut hac potissimum ratione omnibus consulere queat. Verùm potestas hæc adeò est legibus contracta, ut nihil solus possit, aliis magistratibus adiunctus non amplius auctoritatis obtineat, quàm quiuis unus eorum, qui eo magistratu funguntur. Quin etiam magistratuum ius adeò modicum est, ut nullus quamuis summus sit, quidquam statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat, nisi de consilii sententia. sed de his suo loco luculenter dicetur. In quouis praeterea consilio Princeps unius tantùm suffragii tanquam unus ex illis ius habet. In magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magistratuum fiunt, neque gentili, neque consanguineo competitori suffragari potest, uerùm eodem parique iure cum omnibus utitur. Ex his igitur puto quemcunque facilè intellecturum, Venetorum Principi omnem ademptam esse facultatem Principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ res diuturna, vetustissimaque consuetudine, à primis originibus vrbis ad hæc usque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata est, ut nihil minus vrbi Venetæ timendum sit, quàm Principem reipublicæ libertati vllum vnquam negotium facessere posse. Verùm enimuero, cum maximos labores, atque ingentem sollicitudinem animi ni aliqua tanquam merces adderetur, uniuersi reiecturi essent, potestatis dispendium Principi repensum est, adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nam ornatus corporis regius est, purpurea enim veste aut aurea semper vtitur. Capite gestat velamen linteum pro regio Diademate: id supra gestat capitium purpureum, limbo aureo ornatum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam assurgit. sedem in suggestu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magistratum gerentes, detecto capite, ac stantes, sedentem Principem alloquuntur, honoris hac tempestate præcipuum signum. Nulli Princeps assurgit. publicæ literæ omnes sub nomine ipsius prodeunt, obsignanturque. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius, qui ad Senatum scribere uoluerit literas, ad Principem destinat: decretorum, legum, ac Senatusconsultorum promulgationes nomine Principis fiunt. Nummi omnes tam aurei quàm argẽtei cum nomine, atque imagine Principis excuduntur. Tandem ut paucis absoluam, vbique regis speciem intueri possis, potestatem nusquam. sapientissimè hoc quidem in republica Veneta, ut cætera omnia, constitutum fuisse, nullus sanæ mentis infitiari ausit. Nam hac honoris mercede laboriosum alioquin Principis munus rependitur, quod solum virtutis præmium esse vulgus prædicat, & summi Philosophi prodidere. Ex quibus Aristoteles in Ethicis inquit

A inquit. Quum hi qui rectè & sanctè magistratum gerunt, non suæ sed aliorum utilitati consulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui posse, præterquam ut honore alios antecellant. Præterea huiusce Principis dignitas in primis facit, ut omnes ciues & castigationem eius maximè uereantur, & iniuncta munera maiori sedulitate perficiāt. Adiuncti sunt Principi sex Consiliarij, ex senis tribubus, in quas diuisa est uniuersa ciuitas, delecti ex singulis scilicet singuli. hi octimestrem magistratum gerunt, perpetuoque assident Principi. omnia cum Principe audiunt, nullæ literæ publicæ exeunt, nisi ex sententia quatuor Consiliariorum, qui etiam nomina sua literis ascribunt, non his tamen quæ prodeunt, sed illis quas scribæ reipublicæ B primum scripserunt, atque post exempla edita seruāt. in qua quidem re illud haud quaquam est prætereundum, hasce literas, quæ non ex decreto consilij, sed iussu Principis & Consiliariorū datæ sunt ad quempiam, ut res parui momenti, modicæ esse auctoritatis. sanè illud sæpius nobis repetendum est, omne ius, omnemque potestatem consilijs esse duntaxat attributam: nullum uerò magistratum per se amplam potestatem obtinere. sed de Consiliarijs infrà dicetur. nunc ad Principem, seu Ducem, quidem oratio redeat. Hac igitur specie regia Principi adfixa, quoniam plerunque contigerat, ut priuatæ opes satis non essent ad tuendam eam dignitatem, atque ad eum locum honestandum, ex publico ærario constituta sunt in singulos annos Duci, tria millia & quingenti aureorum nummûm. ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rē C familiarem, neglecta dignitate atque utilitate publica, eam pecuniæ summā cōuertat, iniuncta sunt illi munera quædam, quæ suis impensis obeat, suæque ipsius dignitati & usui Reipublicæ consulat. quæ si ut pecunijs parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecuniæ mulcta est imposita, ut dum rei familiari augendæ Princeps studere uelit, & hæredibus prodesse, magnam eius iacturam faciat, si ob auaritiam dignitati suæ desit; hæreditariam quandam præterea ignominiam & dedecus posteris relicturus. Complures stipatores alit, inermes tamen: sericis uestibus semper utitur: domum habitat aulæis mirifice instructam: supellectilis argenteæ copiam habet, cæteraque id genus, quæ Principi viro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta & amplius ciuibus, laute atque opipare instructum. qua in re peruetu-D stum Lacedæmoniorum morem atque Cretensium (quorum respublicæ illustres fuere) moderatum tamen, maiores nostri in hanc nostram rempublicam transtulere. Nam quia summopere conducebat ad beneuolentiam ciuium conciliandam, conuentus ciuium frequens, conuiuia quædam publica impensis ærarij fieri uoluerunt, tum Lacedæmonij, tum Cretenses: ad quæ cum ciues conuenirent, & unusquisque facilè quemuis dignoscere poterat, & necessitudine quadam arctiori ex consuetudine illa communi inuicem vinciebantur. verùm cum omnes promiscue cōuenirent, necesse erat plerunque in conuiuiis illis turbas, ac tumultus excitari: quumque ij, quorum ea cura erat, pro se quisque ciues laute excipere uellet, pecuniæ publicæ magnam iacturam faciebant. Quapropter correctione quadam modoque adhibito

vetus

vetus illud institutum etiam ad Venetos deductum est, omneque id negocium principi demandatum. Quater ergo singulis annis ciues à Principe adhibentur, lautis sanè sed non inuidiosis epulis. nec vnusquisque promiscuè accedit, sed hi tantùm quos princeps asciuerit, præter Consiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virûm, ac x virûm præsides, qui iure quodam eorum magistratuum semper conuiuijs principum intersunt. cæteri ciues omnes inuitati accedunt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia distributa sunt, ut seniores dignioresque ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato summo mane conueniant in ædes publicas, habitationi Principum destinatas, ac solenni pompa domo Principem deducant in ædem diui Marci: simulque ibi sacris intersint, quibus peractis ad ædes suas Principem reducant, ibique simul epulentur. Aprili etiam mense die Marci Euangelistæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem patronum sibi asciuerunt, posteaquam corporis eius reliquiæ ex Alexandria, illustri vrbe Aegypti, Venetias delatæ sunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à Principe, eodē more ac pompa celebratis sacris, ad Principis prandium se conferunt. Ascensionis quoque die festo, quo die nundinæ Venetiis fiunt, adhibentur à Principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item summo mane deducunt domo Ducem, unaque cum eo nauem conscendunt quàm ornatissimè ad hos vsus constructam, quam Veneti Bucentaurum uocant: postquam uerò æstuaria sunt egressi, cum primum liberum apertumq; mare intueri licet, antiquorum Pontificum beneficio, qui hanc rem publicā pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè gestis contra communes nominis Christiani hostes, honestare uoluerunt, Princeps iacto anulo aureo in mare, inquit totidem ferè uerbis, se in signum veri perpetuique imperij eo anulo mare desponsare. his adduntur ab vrbis præsule cærimoniæ quædam, quibus peractis descendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, vetustam sanè, & quæ in littore condita est, quod mare ab æstuarijs disterminat. ibi sacra mysteria celebrantur, quibus rite peractis, conscensa rursus naui, Venetias reuersi, Principem domum reducunt, simulque conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modesto Martyribus, solenni pompa cum Principe ad eorū templum accedunt, quod quidem templum ultra riuum magnum, qui vrbem mediam diuidit, est situm, qui quidē riuus ponte iungitur supra triremes ædificato, pro temporis ratione, ne immenso ferè circuitu iter illud conficiendum sit. Templum igitur inuisunt, sacris intersunt, ac demum à Principe domum reducto lauto sanè excipiuntur conuiuio. Atque ad has epulas frequenter adhibentur saltatores, mimi, cantatores egregij, qui conuiuas oblectent: intermiscentur interdum ludi nonnulli, quibus mirifice spectatores tenentur. sic igitur vetus illud institutum in Venetam rempublicam concessit, moderatum tamen. nā hac ratione cuiuscunque ferè ordinis ciues, pares tamen cū paribus, ad epulas accersuntur, sicque cum dignitati Principis, tum etiam maximè cōciliandis inuicem ciuibus egregiè consultum esse uidetur. Cæterum, quoniā

A ciues patricij singulo quoque anno hisce epulis honestari non queunt, ne vllus præteritus uideatur, ueteri instituto ac lege constitutum est, ut hyeme unicuique ciui, qui in maiori consilio suffragandi ius habeat, à Principe mittantur quinque marinæ anates, veluti conuiuij quædam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues Duci non parum adiuuare censeri potest. hisce impensis insumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario Principi quotannis numeratur. Quo fit, ut etiam si propter auaritiam uelit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ sordibus fœdare dignitatem, atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis potestas, atque auctoritas Principis est à nobis explicata, referre operæpretium est, quo initio quibus've tempo-
B ribus Ducis huiusce creandi Venetiis consilium initum fuerit: ac demum, quænam sit ratio comitiorum in Duce eligendo. A prima statim vrbis origine cum nobilissimi quique Venetæ prouinciæ ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio, ac plerisque alijs vrbibus amplissimis atque opulentissimis, Hunnorum impetu euersis, qui rege Attila Duce maximam Italiæ cladem attulere, in ea æstuaria maris Adriatici conuenissent, in quibus postea Veneta vrbs condita est, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerant, unusquisque sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore eo, quod interiora æstuaria claudit, partim in tumulis quibusdam, qui ex æstuarijs eminebant. ac primis initijs cum ea oppida, neque per se satis munita essent, neque nauigiorum copia alicui oppi
C do tanta suppeteret, ut piratis ac prædonibus pro se quisque obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in commune consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumque omnium, quæ victui necessariæ sunt, tum maximè propriorum larium securitati: ne quam iniuriam seu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum satis oppidis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius vnumquodque oppidum præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quem Tribunum uocabant, constitutum est inter omnes, ut certis diebus tribuni hi conuenirent, ac de re communi decernerent. Paulò post vsu compertum est, cum vlli nemini præter cæteros cura hæc incumberet, ac propterea multa incommoda paterentur, commodissi-
D mam & utilissimam rem omnibus fore, si uni cuipiam communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij vti Principem agnoscerent. Itaque decretum est omnium oppidorum consensu, ut Dux seu Princeps unus eligeretur. huic principio cōstituta est sedes in oppido Heraclea nuncupato. situm id erat in intimis æstuariis, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quæ nostris temporibus alluuione fluuij continenti coniuncta est. Postmodum uerò cum locus is non satis idoneus uideretur: nam cum in recessu eo esset, sæpenumero priusquam mali fama eò peruenisset, piratæ iam intra æstuaria penetrarant, ac uel imprudentes oppidanos oppresserant, uel nauigia diripuerant: iccircò statuerunt satius fore, Principem relicta Heraclea Melamochum cōcedere, oppidum in medio littore situm, ex quo Dux facilè

Bb præ-

præsentire posset, si quid insidiarum à piratis strueretur, ac paruo negotio adesse ubicunque opus fuisset. Demum quo tempore Pipinus cladem & seruitutem initiis illis & quasi elementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riuoaltum ex omnibus oppidis concessissent, Principis etiam sedes eò loci translata est; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem, quam cernimus Venetiæ excreuere. sic igitur perpetuo quodam tenore à primis statim vrbis originibus unus Princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquanto maioris auctoritatis fuere: postea uerò usu docente paulatim sanctioribus institutis, ac legibus potestas Principis ad hanc, quã cernimus, temperationem deducta est. Ratio uerò eligendi Ducis, qui priori vita functo successurus sit, primum quidem simplex fuit, nam cum maiores nostri singulari quadam bonitate præditi, atque ab ambitione penitus alieni essent, vnusquisque pro se eam solicitudinem recusabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudentissimus haberetur, Princeps renunciabatur. Post prima ea tempora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ uisum est, si temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur. decretum itaque est, ut eligerentur XI viri omnium probatissimi, qui creandi Ducis potestatem haberent. deinde quum aliquantum simul cum imperio etiam ambitio excreuisset, instituta sunt noua quædam atque inusitata comitia, ac perplexa quædam Ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos, ne quid incœpto operi desit, paucis exponemus. Defuncto Principe ac iustis piè, honorificeque persolutis, Consiliarii, qui interregni illius tempore se in sedes publicas habitationi Principis destinatas continuo post Principis obitum receperunt, magnum consilium uocant. in eo primo post interitum Ducis conuentu, ea ratione comitiorum quàm suprà narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti Principis res gestas diligenter scrutari debeant; ac de consilij sententia, si quid ab eo contra leges ac decreta sit factum, rescindant. si à quopiam etiam munus acceperit, ac statutæ pepercerit impensæ, ea quinque hisce referentibus irrogatur hæredibus à consilio mulcta, quam leges iusserint. Pecuniaria ea est. eaque summa æris de hæreditate Principis publicatur, atque in ærarium refertur. Eisdem comitijs eliguntur quinque alij ciues, qui eodem momento quo renunciati sunt, recipiunt se in conclaue comitio adiunctum: neque inde discedunt antequam inter eos re consultata, statuant quid ipsis de potestate Principis detrahendum, aut addendum uideatur. Re inter eos discussa, iterum cogitur consilium, quo coacto egrediuntur illi è conclaui, (nam prius non licet) ac suam quisque sententiam ad consilium refert de Principis iure, atque uniuersis ciuibus disceptantibus suffragijs decernitur, id quod maximè reipublicæ vsui fore visum fuerit. Id decretũ inter leges, quas Principes seruare debeant, statim refertur. constituta Principis potestate, postridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus Princeps creari solet. conueniunt ciues omnes, qui XXX. annos excesserint. nam iuniores eaque ætate minores veteri Reipublicæ instituto ad ea comitia non admittuntur

A tuuntur. numerantur deinde uniuersi ciues, ac totidem globuli in vrnam con ijciuntur, quot ciues fuerint. ex his triginta sunt aurei, cæteri omnes argentei ea vrna statuitur ante suggestum comitii, ubi Consiliarii consident. adstat vrnæ puerulus, qui sortes educat. subsella ciuium uocantur. ad eam vrnam accedunt omnes eo, quo sederunt, ordine, nullus tamen quod in aliis comitiis fieri consueuit, in vrnam manum imponit, sed puer qui astat, pro singulo quoque globulum unum educit. Ij, quibus argenteus obtigerit, statim egrediuntur è comitio. at is cui sors fauerit, educto aureo globulo, à scriba alta voce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue secedit: eius uerò gentiles & consanguinei omnes arcta necessitudine coniuncti ex suo quisque lo-
B co assurgit: uniuersique in partem atrij concedunt. numerantur ibidem, ac totidem globuli argentei ex vrna extrahuntur: exceduntque hi ex comitio. hoc pacto triginta, quibus sortis beneficio aureus globulus obtigerit, deligũtur ex uniuerso ciuium cœtu. quo peracto consilium dimittitur. Postquam omnes discessere, triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram Consiliariis denuo sortem subeunt, ita ut nouem quibus sors fauerit electores fiant, cæterisque dimissis in conclaue secedunt, huic muneri destinatum: ibique soli concluduntur, nullo prorsus, ne ministro quidem admisso: nulli copia fit eos alloquendi, neque inde discedere possunt, priusquam xxxx viros elegerint: nullusque referri potest ab eis electus, nisi sex suffragia tulerit. quo fit, ut quatuor refragantibus nullus electus pronunciari queat. quum primum qua-
C draginta hosce viros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores Consiliarios faciunt se munus suum obijsse. euestigio Consiliarij, nisi hora diei fuerit ualde intempestiua, consilium magnum uocant. Postquam ciues omnes in curiam conuenere profertur syngrapha ex conclaui, in qua nomina descripta sunt ciuium electorum. Ac scriba primus ascenso suggestu magna uoce pronunciat xxxx designatos ciues. horum quisque si interfuerit, cum primum audierit se pronunciari, à loco ubi consederat surgit, & ad suggestum Consiliariorum, indeque in conclaue destinatum concedit. sin autem eorum quispiam absens fuerit confestim ab uno ex Consiliariis, item ex xxxx virũm præfectis, uel per totam vrbem conquiritur. Iuuentus primum ab ijsdem magistratibus in comitium, dein-
D de in conclaue ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occasio, aut aditus in his comitiis concedatur, quæ sanctissima omnium maiores nostri esse uoluerunt. hac ratione xxxx ciues designati de improuiso conueniunt, ubi conuenerint, euestigio dimittitur consilium. tunc quadraginta hi egrediuntur è conclaui, atque in atrium comitij amplissimum Consiliarios adeunt: ibique eodem sortium modo, quem suprà ostendimus, XII ex ipsis decernuntur, uiginti & octo qui supersunt ex quadraginta viris repudiatis. hi XII viginti quinque viros eligũt, quorum quisque necesse est, ut octo suffragia ferat, paucioribus nãque nullus eligi potest. re expedita Cõsiliarios per internuncium

 admo-

admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogunt, eodemque mo- E
do viginti quinque illi de improuiso coguntur. ac dimisso consilio eodem genere sortis nouem eliguntur, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, senis item suffragiis: qui pari pacto coacto consilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij sortis eiusdem beneficio rediguntur ad vndecim, qui eligunt quadraginta & unum, omnes viros ex primariis Senatoribus. qui subito ut pronunciati fuerint, secedunt in atrium destinatum: hique Ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdem familiæ, aut arcta necessitudine coniunctos in hanc electorum classem admitti leges sinũt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnibus magistratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitiorum rationem F maiores nostri viri sapientissimi, atque optimi homines esse uoluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis Ducis creandi. Nã primi ordinis electores sorte fiunt, quæ omnibus ciuibus communis est. post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamen ut electio sortem antecelleret. nulli enim fauere sors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit cõprobatus. at in postremo ordine à sorte recesserunt. statuerunt enim, qui Principem electuri essent, non esse omnes sortium temeritati cõmittẽdos. ideoq; neq; multitudo omnino expers est huiusce auctoritatis, neq; etiã prorsus ius hoc multitudini imperitæ tributum est, apud quã plerunq; plus inanis quædam aura, quàm optimorum ac sapientissimorum hominum iudicium ualet. Præterea cum nulli certi sint Principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pẽ- G deat, qui sortis beneficio vsi sint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facilè potest, ut hi nullum ius sint habituri, quos tu egregiè ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandem ratione comitiorum, ubi iam creati fuerint xxxxi viri Principis electores, statim omnes, nullo interea ciuium salutato, nedum compellato, conueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus solet. ibi primum omnium sanctè ac piè diuina mysteria celebrantur, uniuersique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo, ac Reipublicæ pollicentur, eum sese Ducem electuros, quem sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia aliis præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus, soli in curia concludũtur, neque famulo, neq; quopiam alio ministro accito. tunc tres, qui cæteros ætate antecesserint, veluti præfecti, resident ad paratam men H sam quandam ad hoc munus: super qua vrna quædam est constituta: hinc unusquisque elector notat in syngrapha nomen eius, quem Ducem pronunciat, ac notatam syngrapham in vrnam iacit. iniectis omniũ syngraphis una educitur, quæ sorte in manũ uenerit extrahentis. lecta à præfectis syngrapha, is, cuius nomen exierit, si præsens adsit, ut plerunque cõtingit, continuò egreditur è curia. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam, non fore è Republica eum Ducem esse, consurgit, ac primo modeste præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat, & quamobrem putet non

esse

A esse in rem patriæ, eum Ducē fieri. vbi finem is dicendi fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quæ ei obijciuntur, auctore tamen suppresso. nam sacramento antea omnes perpetuo silentio se obstrinxere. refellit ille obiecta ut libuerit. Deinde iterum recedit è curia. quod si prior aut alius quispiam nouis rationibus adhuc arguere & accusare hominem velit, potestatem habet. rursus accersitus ille respondet, sicque vicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit. tum demum in suffragia itur. ante hæc tempora, si is viginti quinque suffragia tulisset, nulla amplius aliorum ratio habebatur, sed statim ille Dux renunciabatur. nostra tempestate in comitiis, quibus Andreas

B Grittus, amplissimus Senator, creatus est Dux, hæc ratio immutata est. nam, tametsi nullus electus Princeps habeatur, nisi suffragia vigintiquinque tulerit; res tamen in eo non consistit, qui primus eum numerum suffragiorum expleuerit, ut antea fieri solebat: sed progreditur ad alios, ut, si quispiam eum numerum suffragiorum excesserit, non ille prior, sed hic Dux renuncietur. Postquam itum est in suffragia pro eo, cuius nomen primum exierat, alia item syngrapha ex vrna educitur, atque omnia eodem, quo antea, modo administrantur. sic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd si nullus ad eam summam suffragiorum peruenerit, nisi hora diei fuerit intempestiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur: ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde adueniat, po-

C testas sit, quàm vigintiquinque eorum in Principe eligendo conuenerint: quo renunciato confestim Consiliarij in curiam uocantur: hi omnium primi nouum Ducem salutant, ac venerantur. Post id fama per vrbem vagatur, vbique discurritur. ciues omnes gaudere, à Deo Optimo Maximo supplices petere, ut reipublicæ felix faustumque id sit. familiares ac consanguinei Ducis in curiam properant, nouo Duci gratulantur. eodem temporis vestigio nummi cuduntur, inscripto nomine Principis, atque imagine expressa: parantur omnia, quibus ad pompam opus est. interea Dux, electoresque omnes ibidem operiuntur. instructis omnibus, descendunt è curia, ædemque D. Marci ei loco propinquam adeunt, augustum templum, magnisque opibus ornatum: Deum immortalem primò religiosè uenerantur,

D & suggestum, ex porphyritide lapide confectum, omnes ascendunt. ex electoribus qui cæteros ætate anteit, is verba ad populum facit, denunciat creationem noui Ducis, eumque modestè laudat. Post illum item Dux orationem habet, ac pauca de se prudenter præfatus, seruaturum se pollicetur omnia, quæ bonum Principem deceant, bonoque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione consulturum, in primis iustitiæ munus sanctè obiturum, daturumque operam, ut æquum ius omnibus administretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parsurum, si reipublicæ suis incommodis prospici possit. demum Deum Optimum Maximum, D. Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes precatur, ut sibi faueant aspirentque læti, in tam magni muneris functione obeun-

da. Verba Ducis uniuersus populus magno plausu excipit. Postquam Dux peroraui, omnes ex eo suggestu descendunt, Ducemque ante aram maximam templi statuunt. ibi tactis euangeliis iureiurando Deo immortali ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omissurum, quæ legibus Dux Venetus præstare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum Duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitum conscendit, adscito ex consanguineis eo, quem omnium habet carissimum. Nautæ, qui in pretio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoque plausu insidentem Ducem per totum forum D. Marci deferunt. Dux uerò ex pulpito pecuniam suo nomine excusam iacit. summa nulla certa statuta est pecuniæ effundendæ, sed is modus tenetur, quē rei familiaris copia, angustia've, aut ipsius Ducis ingenium statuerit. iactam plebs studiose colligit. tandem circunlustrato foro cum ad scalas ædium publicarum Principis ventum est, pulpitum sistunt, è quo descendit Princeps. mos inualuit, ut uestes, quibus Dux est indutus, vasque argenteum, in quod populo effundenda pecunia congesta fuerat, nautis, qui pulpitum humeris sublatum gestauerunt, dono dentur. Dux scalis ascensis excipitur à Consiliariis, qui ibidem operiebantur, & capitio, quod Principis insigne suprà esse diximus, coronatur. hæc series est totius pompæ. Postridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus sit, simulque operam suam pollicetur nulli reipublicæ commodo defuturam. eiusmodi ferè orationem habet coram uniuersis ciuibus, primis statim comitiis, quæ post se creatum Ducem fiunt. Hactenus de Principe, seu Duce reipublicæ nostræ dictum sit. Illud proximum est, ut de Consiliariis pauca perstringamus, quæ tamen satis exploratam facient omnem illius magistratus auctoritatem. assident Principi Consiliarii sex, quod suprà quoque diximus, singuli inquam ex unaquaque vrbis regione. in sex enim regiones, siue tribus diuisa est uniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, tres uerò aliæ ultrà. ex unaquaque vrbis regione Consiliarius unus eligitur eadem comitiorum ratione, qua omnes magistratus creari suprà abunde satis explicuimus. est magistratus iste octimestris, simulque cum Principe omnium rerum, quæ ad rempublicam spectant, curam habet. verùm instituto admodum veteri vniuersa comitiorum ratio Consiliariis potissimum incumbit. si qua etiam de re ad magnum consilium referendum, eiusque auctoritate sanciendum sit, res tota Consiliariis referentibus decernitur, vtpote qui soli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta virûm præfecti, quibus tamen solis referendi ius non esset. nulli præterea magistratui (Ducem semper excipio) concessa est ea potestas. possunt etiam si eis libeat de re omni, & ad Senatum & ad decem uiros referre. Cæterum præconsultoribus ea præcipue cura demandata est, ut & Senatum cogant, & ad Senatum referant: quemadmodum & x virûm præfectorum officium est, & x viros cogendi, & ad eos referendi

A rendi:de quibus à nobis infrà tractabitur. At Consiliarij ampliori auctoritate sunt præditi, vtpote qui in Senatu par ius habeant cum præconsultoribus, & in Collegio decem virûm cum illius collegij præfectis. Octo mensibus Duci assident, eoque munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor uero menses intersunt, uel potius præsunt, quadraginta viris, quibus capitis grauiores causæ sunt demandatæ, eisque decernentibus iudicantur, de quibus suo quoque loco dicetur. Nunc, postquam de magno consilio, quod popularem statum in hac Republica refert, & de Principe, qui regiam personam gerit, si minus eleganter, diligenter quidem tractatum est: institutum opus poscere uidetur, ut de reliquis partibus huiusce gubernationis B referamus, quæ optimatium regimen repræsentant. huiusmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præstat, quam sequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

G

H

LIBER TERTIVS.

OMNIS hominum institutio, quæ quidem rectè se habitura sit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ totius mundi vim, rationemque omnem ita disposuit, ut res sensus intellectusque expertes, ab ijs, quæ mente præditæ sunt, gubernentur. idem igitur seruandum est in hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus: senes enim iunioribus prudentia antecellunt, perturbationibus animi non æquè obnoxij atque illi, & rerum plurimarum, quas in longiori uita experti sunt, vsu præditi. quare sapientissimè Aristoteles in Politicis ait. In unaquaque Republica, quæ naturæ solertiam & sapientiam æmulari uoluerit, senes præficiendi sunt summæ rerum: iuuenum uero officium esse debet, ea facere quæcunque iusserint senes. neque, quando hoc institutum maximè secundum naturam est, seniorum imperium iuniores detrectare possunt, aut ob hanc rem seditionem vllam concitare, quoniam in discrimine hoc, quod ætas facit, nullus inuidiæ locus est, nullaque querela esse potest, quandoquidem iuniores certò sperent sibi à minoribus vicem repensum iri. Hanc Aristotelis sententiam comprobant omnes Respublicæ, quæ quidem alicuius nominis fuerunt. in ijs enim gubernationi ciuitatis, rerumque omnium publicarum, seniorum consilium præfectum est, quem Senatum etiam à senioribus nominarunt. hoc loco leges atque instituta Romanorum proferrem; etiam Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginiensium, plurimarumque aliarum ciuitatum leges, ni res notior esset, quàm ut testibus indigeat. Pari igitur ratione in nostra Repub. institutus fuit Senatus ac Decemuirûm consilium, qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mixtam esse dixi ex regio statu, populari, & optimatium) referunt optimatium statum, ac media quædam sunt, quibus extremæ partes. status scilicet popularis, magnum consilium, ac Princeps, qui regis personam gerit, inuicem vinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elementa, terram ac ignem mediis elementis vinciri: sic in diapason consonantia, extremæ voces mediis diatessaron ac diapente vocibus, inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus centum & viginti legitimos senatores habet: multi tamen præterea magistratus obtinent ius senatorium, adeò ut nostra tempestate ducenti & viginti, & amplius ius habeant ferendi suffragium in Senatu. Senatores legitimi singulis

annis

A annis ab uniuerso ciuium cœtu (quem magnum consilium nominari sæpius est repetitum) creantur. Nec tamen hic honos uacationem vllam habet, quemadmodum omnes alii magistratus. sed ijdem, si ita sors tulerit, & magno consilio visum fuerit, quod plerunque fit, singulis quibusque annis in eo munere versari queunt. Modus & ratio electionis supra à nobis exposita est, cum formam omnem comitiorum explicaremus. Eo igitur pacto, Augusto ac Septembri mense singulis comitijs sex Senatores eliguntur, quæ decies repetita, summam sexaginta electorum explent. sexaginta reliqui adiuncti, seu adscripti sunt prioribus, omnesque hi simul proprijs quibusdam comitiis eliguntur. nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus, atque B vnusquisque Senatorum & quiuis alius, cui suffragii ius est, in Senatu unum ciuem nuncupat. Postridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt uniuersi ciues in comitium: prælectisque à scriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vrnam omnium nomina sorte educuntur. mox in suffragia pro unoquoque itur, ex omnibus his sexaginta, qui plura suffragia tulerint quàm cæteri, dummodo etiam dimidia excesserint, eo anno adscripti Senatui sunt, ea tamen lege, ne plures, quàm duo eiusdem gentis in eorum numero sint. sic in numero legitimorum Senatorum tres tantum ex eadẽ gente esse queunt: qua lege optime consultum fuisse Reipub. existimari debet. nam nulla perniciosior pestis in Rempublicam obrepserit, quàm si quæpiam eius pars cæteris præualue- C rit. vbi enim æquum ius non seruatur, fieri nõ potest, ut societas vlla concors inter ciues consistat. quod vsu euenire solet, vbicunque plura Reipub. munera in unum conueniunt. sic soluitur mixtum, si quodpiam elementorum, ex quibus corpus constat, alia superauerit: sic omnis consonantia dissonans fit, si fidem unam seu uocem plus intenderis, quàm par sit. Non impari ratione, si ciuitatem aut Rempublicam constare uolueris, necesse est in primis seruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, sed omnes, quoad fieri possit, publicæ potestatis participes sint. Quocirca perquam egregie maiores nostri sancitum esse uoluere perpetuum hoc ius in Republica nostra, non modo in Senatu, sed neque in aliis magistratibus pluribus gentilibus locum esse, quàm ad seruandam æqualitatem opus esse uideatur. Nec minus prudens D institutio eligendi Senatus habenda est, ut scilicet sexaginta Senatores more comitiorum solito, sorte inquam electioni ac iudicio admixta, eligerentur, sexaginta uerò adiuncti ratione diuersa, in qua scilicet nil esset sortis. Etenim si in omnibus par sorti locus esset, facilè accidere posset, ut aliquando præcipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu prætererentur non sine Reipublicæ detrimento. Iccircò sexaginta patres ascriptos nulla sorte, singulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hisce centum ac viginti constat, quorum sexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur, quorum comitiis integra dies consumitur. præter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum Senatoribus ueniunt, (ut Ducẽ & Consiliarios prætercam) decem uiri, quadraginta

ginta viri iudices capitalium causarum & criminum grauiorum, salis & an- E
nonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multique præterea ma
gistratus, adeò ut nostris temporibus summa omnium ducentos ac uiginti
excedat. hi omnes ius Senatorum obtinent. uniuersa gubernandæ Reipu-
blicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus auctoritate decretum fue
rit, id sanctum & ratum habetur. eo discrepante & decernente & paces fiunt,
& bella suscipiuntur. pecunia Reipublicæ, eius iussu exigitur, & impendi-
tur. si res postulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Sena-
tus, tum imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur. si quando etiam uisum
sit è Repub. esse, ut nouus quispiam magistratus pro tempore instituatur, is
à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuscunque temporibus perpetuum F
ius obtinuit eligendi oratores, qui ad Principes exteros à Republica desti-
nantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum,
& ad ipsum referendi. hos Aristoteles præconsultores nominat, nostri ho-
mines Sapientes, arrogantiore uocabulo uocant: quo interdum nobis quo-
que utendum esse duximus, ne à communi loquendi consuetudine penitus
abhorrere uideamur. Comitia tamen hæc Senatus, quibus & oratores &
præconsultores eliguntur, minus habent sortis, quàm ea quæ supra descri-
psi, magni scilicet consilii, uniuersique ciuium cœtus. vnusquisque enim Se-
natorum nominat quem uoluerit, deinde pro singulis in suffragia itur: isque
cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius summæ
excedant, electus renunciatur. Quòd si quandoque necessitas & vsus Rei- G
publicæ poposcerit, ut inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur,
vnusquisque Senatorum clàm in syngrapha eius nomen notat, quem maxi-
me idoneum duxerit: deinde in vrnam ad id paratam schedulam eam iacit.
inde à scriba extrahuntur, palàmque leguntur omnes, ac demum pro quoli-
bet itur in suffragia: isque pronunciatur electus, cui plures suffragati fuerint,
dummodo etiam sint plures dimidiis. Hic schedularum modus inuentus
est, ne quispiam ueritus inimicitias sibi alterius ciuis, aut odium parare, illum
ad aliquod munus uocando, quod probè quidem sustinere ille possit, sed ta-
men imponi sibi iniquo animo ferat, abstineat ab eo nominando: sicque pri-
uati commodi gratia Respublica detrimento afficiatur. Nunc modus no-
bis recensendus est, quo Senatus consulitur, eaque decernit & sancit, quæ fa- H
cienda sunt: & quo Senatusconsulta fieri consueuerunt. Non latuit maiores
nostros, si unusquisque Senator promiscuè tum referre ad Senatum, tum sen
tentiam dicere posset, atque hoc officium proprium nullius esset, magnam
semper in Senatu turbationem fore. Præterea ita vsu compertum esse, ut id,
quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligant. Ideo legibus no-
stris statutum est, ut à Senatu sedecim ciues eligãtur, quos vulgus, propterea
quòd maxime omnium sapere uideantur, Sapientes appellat. nos Aristote-
lem imitati, eo quòd præconsultant illa, de quibus consulendus est Senatus,
Præconsultores merito appellare possumus. hi ius habent & cogendi Sena-
tum, & ad Senatum referendi. magistratus hic semestris est. Cæterum hi Sa-
pientes

A pientes in tres ordines sunt distributi, qui longissimo interuallo inter se differunt. In primo enim ordine sex sunt Senatores, primarij ciues, qui cum vsu rerum, tum dignitate, atque existimatione alios facilè antecellunt. horũ præcipuum munus est, ut de administranda Republica, de bello, de pace, atque aliis maioribus negotijs præconsultent, atque Senatum consulant. In secundo autem ordine quinque sunt ciues, qui tametsi parem auctoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis, qui sunt primi ordinis, nihilominus sunt dignitate atque existimatione superioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum, qui Reipublicæ stipendio aluntur, & merent sub Venetarum copiarum Imperatore. Tertii quoque or-
B dinis quinque sunt, quibus demandata est rei maritimæ cura, neque ijs præterea ius est vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores nostros in pretio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, nostrorumque studiis ad continentis imperium conuersis, cœpit hic quoque magistratus non magni æstimari: adeò ut ætate nostra adolescentes, ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues sedecim, quorum conuentus apud Venetos proprio vocabulo Collegium appellari consueuit, summo mane conueniunt cum Principe ac Consiliariis: primumque ad tertiam usque diei horam priuatos homines audiunt, quibus aliquid rei est, aut cum Republica, aut cum aliquo magistratu; easque causas decernunt omnes simul, vel, si ita res poscere uideatur, ad Senatum de
C illis referunt. sub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confestimque ab aliquo scribarum, qui à secretis Reipublicæ sit, leguntur omnes epistolæ ad Senatum missæ: postmodùm, nisi ab oratore alicuius Principis, qui ad Ducem & Collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm ut in aliud tempus differri possit, interpelletur, secedunt hi Sapientes, siue præconsultores in certum conclaue consultaturi de publicis negotijs. Postquàm conuentum est, & consederunt omnes, is qui præfectus est (nam eorum vnusquisque septenos dies vicissim rerum administrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua fit consilium ineundum. Deinde singulos sententiam rogat, eò seruato ordine, ut primæ clasis præconsultores, primarij ciues, primi etiam sententiam rogentur, di-
D cántque post eos quinque illi, quos in secundo ordine constituimus. Postremi, si res proposita maritima sit, sententiam dicunt tertiæ clasis præconsultores, quibus earum rerum cura demandata est. Quòd si ea res, quæ in consultationem uenit, non spectet ad rem maritimam, hi postremi silent. in unaquaque uerò classe primus sentẽtiam dicit, qui septem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alij prout ætate præstiterint. postremus omnium, qui alios rogat, remque deliberandam proposuit, quique per eos septem dies præfectus fuerit, sententiam dicit. Re tandem inter ipsos propè discussa ac deliberata, siue omnes in eandem sententiam conuenerint, siue in duas aut tres diuersas, ut uaria sunt hominum ingenia, diuisi fuerint, Principem & Consiliarios conueniunt, priusquam Senatum cogant. Ibique

omnium

omnium sententiæ recitantur: quibus si Princeps, aut Consiliarius quispiam assentiri uoluerit, suaque auctoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandem omnium sententiæ scriptis mandantur. id muneris ad eos spectat, qui uniuscuiusque horum trium ordinum sunt scribæ. sic negotijs, quæ Senatus auctoritate decernenda sunt, consultatis, Senatum cogunt. ubi Senatores in curiam conuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius sint momenti, quæ've post dimissum proximum Senatum Principi & præconsultoribus redditæ fuerint. postea de his rebus, quæ à collegio præconsultorum deliberatæ fuerint, primum sententiæ leguntur, siue illæ concordes sint, siue inter se diuersæ, eodem ferè pacto, quo Plato significare uidetur, apud Athenienses rogationes populi fieri solitas fuisse. Nullus uerò præter eos, quos à Venetis Sapientes vocari admonui, referendi ad Senatum ius habet, suamque sententiam illius ordinis auctoritate confirmandi & sanciendi. Ducem tamen, & Consiliarios, & quadraginta virûm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in Senatu omnium sententiis, primi ordinis sapientium hebdomadæ præfectus, si uoluerit, surgit. sin minus, natu maximus, aut is, cui dicere uolenti, alij concesserint. is elatiorem suggestum ad id factum conscendens, verba ad Senatum facit: rationes omnes, quibus sententiam suam confirmet, dissidentesque refellat, in medium affert: modestè tamen & grauiter, ut Senatorij ordinis virum decet. postquam is perorauit, surgit præconsultor alius, qui à priori dissentiat, suamque ipse sententiam confirmat, priorem uerò confutat, aliasque, si quæ sunt præter priorem, quæ à sua discrepent. surgit deinde tertius, si tot sententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ secum facere uidentur: sicque deinceps res inter eos discutitur, quoad nullus eorum reliquus sit, qui verba facere velit: nulli enim senatori locus dicendi datur, quousque præconsultores omnes, qui id muneris subire uoluerint, dicendi finem fecerint. sed, postquam vltro citroque quantum visum fuerit, & orationibus & argumentis hi contenderint, aliis quoque Senatoribus dicendi facultas datur. quòd si Senatorum aliquis cuipiam ex dictis sententijs contradicere, aut earum quampiam tueri, siue nouam afferre velit, dicendi copiam habet. nullus tamen Senatorum de ea sententia, cuius ipse est auctor, ius ad Senatum referendi habet: sed plerunque contingit, si consilium eius Senatoris è Republica esse uideatur, ut aliquis ex Collegio siue Consiliarius, siue quadraginta virûm præfectus, de ea sententia ad Senatum referat. Hoc ergo pacto re bene discussa & deliberata, suffragiis omnium, qui sunt eius ordinis, Senatus decernit, quam nam sententiam potissimum probet. nō tamen pedibus in sententiam eunt, aut in contrariam partem discedunt, quem morem Romanos seruasse memoriæ proditum est, neque palàm sententiam dicunt: sed vrnis ac suffragiis rem decernunt, non dissimili ratione ab ea, quam in comitiis seruari suprà docuimus. Scribæ, qui à secretis Senatui sunt, ferunt totidem vrnas, quot fuerint sententiæ, de quibus consulitur Senatus: unamque viridem, quæ eorum suffragia excipiat, qui sententias eas omnes repudiant. præterea unam rubei colo-

A coloris, in quam iaciunt ſuffragia Senatores, quibus nondum liqueat. vnuſquiſque autem Senatorum ſuffragium in eius vrnam demittit, cuius ſententiam præ aliis probat. ſi uero omnes reijciat, in viridem vrnam. quòd ſi nondum liqueat, atque ambigatur, vrna rubea præſto eſt. Conſiliarij ſuffragia numerant. id uero pro decreto habetur, cui plures, quàm dimidia Senatorum pars fuerint ſuffragati. quòd ſi nullius ſententia dimidium ſummæ exceſſerit, primum ea reijcitur, cui paucisſimi fuerint aſſenſi: de cæteris repetuntur ſuffragia, eodem modo poſtrema ſemper reiecta, controuerſia ad duas deducitur: quarum altera neceſſe eſt, ut plura dimidijs ferat ſuffragia; in quam Senatuſconſultum factum fuiſſe pronunciatur. re una
B expedita de aliis refertur, niſi hora diei intempeſtiua fuerit, idem in omnibus aliis modus ſeruatur. Si uerò cuiuſpiam Principis orator ad Rempublicam Venetam acceſſerit, à Principe, Conſiliariis, uniuerſo Collegio excipitur, auditurque ab eis: deinde conſultandi tempus petunt. quo dimiſſo, reque à præconſultoribus eo, quem ſuprà diximus, modo deliberata, Senatus conſulitur. Princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium, qui ius referendi ad Senatum habent, ſententiæ leguntur. eadem ratione fit Senatuſconſultum, quo petitioni oratoris reſpondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, ſicque dimittitur. Hæc eſt ferè ſumma eorum, quæ tum ad Senatuſconſulta, tum ad uniuerſam rationem atque ordinem conſulendi ad Senatum pertinere uidentur. Atque hactenus quidem
C à nobis explanata ſunt cuncta membra, quæ maioris conſilij ſunt: quod in Veneta ciuitate formam habet ſtatus popularis: tum ea, quæ ad Ducem ſpectant, qui quodammodo ſpeciem quandam regiam in hac Republica præſefert: ac demum uniuerſa ratio habendi Senatus. de decemuiris deinceps dicendum uidetur. Decemuirûm hoc collegium apud Venetos ſummæ eſt auctoritatis, & à quo non immeritò quis aſſerat Reipub. incolumitatem præſtari: cuius origo, ut eius magiſtratus ratio omnis facilius intelligi posſit, longius à nobis eſt repetenda. Diuina quadam animi prouidentia maiores noſtri perſpexere, quemadmodum in corpore humano, putreſcente humore quopiam, innumeri ac periculoſisſimi plerumque morbi accidunt, qui ſæpe etiã interitum afferunt: ita etiam in Rebuſpublicis exiſtere interdum improbos
D ciues, qui negotium Reipub. faceſſant, dum potius praue imperare uolunt, quàm legibus parere, ſiue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, ſiue ære alieno oppresſi, ſeu etiam ſcelerum conſcij, pœnæque ne à ſe exigantur, metuentes: quales Romæ legimus fuiſſe, Catilinam, Syllam, Marium, ac demũ Iulium Cæſarem, qui tyrannide potitus Rempub. penitus euertit. In Græcorum etiam Rebuſpublicis & quidem illuſtribus, eiuſmodi ciues nõnullos extitiſſe memoriæ proditum eſt. Noſtris uero temporibus compertum eſt, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari ſtatu, aut etiam optimatium vtebantur, tandem in cuiuſpiam ſuorum ciuium tyrannidem deueniſſe. Quamobrem omnibus viribus maiores noſtri ſibi nitendum ſtatuēre, ne pulcherrime inſtituta Reſpubl. optimisque legibus confirmata, à quopiam huiuſ-

modi monstro vexaretur. Nihil enim magis sibi metuendum esse duxerunt, quàm intestinum hostem & ciuium inter se simultatem. quare cum animaduertissent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros summæ auctoritatis fuisse, Athenis Areopagitas, Romæ decem viros, qui etiam leges condiderunt; operæpretium se quoque facturos crediderunt, si, horum exemplum imitati, in dispari tamen causa, magistratum summæ potestatis in hac nostra ciuitate instituerent; cui prouidendi præcipuè cura esset, ne qua inter ciues discordia, quæ seditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis perniciosus ciuis Reipublicæ insidias moliretur. quòd si quispiam huiusmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, summam haberet auctoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi, ne quid Respublica detrimenti pateretur. tam magna uerò potestas, neque paucissimis sine periculo committi poterat, neque formidabilis, si multis committeretur, futura erat. quocirca, ut ab vtroque incommodo cauerent, hoc instituerunt decemuirale Collegium. annuum hi gerunt magistratum, eamque vacationem habent, ut is, qui uel per diem in eo magistratu fuerit, non tantùm eo anno, sed futuro etiam eius muneris vacationem habeat, neque fas sit eius in comitiis decemuiralibus rationem haberi. quibus decemuiris Principem quoque & Consiliarios adiunxere: ita ut uniuersum Collegium summam decem & septem ciuium expleret, quibus hæc summa potestas tributa sit. ex decem uiris, singulis mensibus tres dicuntur ab illis, quibus sors obtigerit: hi Principes Collegii sunt, maternaque lingua Capita decem uirûm appellari consueuerunt. ius habent cogendi decemuirale Collegium, atque ad illud referendi; certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam ministros, ianitores, apparitores, ac stipatores: adeò ut nullius magistratus subsellia cum maiori obseruantia adeas. adeunt uero omnes, quibus cum decemuiris negotium est. literas quoque ad Collegium scriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille consulatur, non unus tantùm ex his Principibus referendi ius habet, sed duo sint, opus est, qui referre de eadem re uelint, seu quatuor Consiliarij. ob eandem etiam causam, ne quid temere à paucissimis ciuibus immutari possit, illud institutum est, ne, si quippiam, quod iam sancitum sit, abrogare uelint, id habeatur pro rato atque decreto, nisi duæ Collegii partes suffragatæ sint. illum quoque morem obseruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi sunt, in Collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorem quempiam, qui eius causam agat: quod tamen ius, cum apud alium magistratum causam dicunt, reis concessum est. ratio autem, quam in iudiciis exercendis seruant, hæc est. à Principibus Collegij reus auditur, eiusque dicta omnia scriptis mandantur. Cùm autem causa ad Collegium defertur, ipsi Collegij Principes, aliique iudices, qui intersunt, & accusatoris & rei vicem agunt: resque decernitur maxima semper adhibita iudicii moderatione. Initio decemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid existeret, quod Reipublicæ ciuilique concordiæ posset officere. postea ue-

A ea uerò grauisſima quædam crimina & enormia facinora huiuſce iudicij ſeueritati ac cēſuræ cōmiſſa fuere,ut ſi qui rei facti eſſent,uel quòd numos adulterinos cudiſſent,vel quòd venere maſcula vſi eſſent. noſtra etiam tempeſtate additum fuit,ut ab his iudicibus conſtitueretur multa,ac iudiciū exerceretur in quoſdam ſceleſtisſimos homines, qui maledictis Deum optimum uel beatam Virginē inceſſere auſi eſſent,nonnulla etiam,quæ maxime arcana eſſent,& ad ſummam Reipub.pertinerent,ut ad decemuiros deferrentur, inſtitutum eſt,qui tamen nihil, quod maioris momenti ſit, niſi de ſentētia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipſis pleræque adminiſtrātur. quocirca ne de tot,tamq́ue arduis negotiis poteſtas paucioribus,quàm par eſſet, ciuibus permitteretur, accerſiti ſunt in hoc Collegium Sapientes primi ac ſecundi ordinis, Aduocatores quoque & Procuratores ſancti Marci, qui magiſtratus ſummæ eſt venerationis: ſuntq́ue præter hos huic Collegio aſcripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuerſi tamen hi ius ſuffragij non habent, ſed tantummodo decem & ſeptem priores, & quindecim his adiuncti, adeò ut omnes ſummam expleant XXXII ſuffragantium. Cæteri etſi omnibus negotiis interſunt, hoc iure priuati ſunt. adiuncti quindecim neque à Senatu, neque comitiis magni conſilii eligi ſolebant: ſed decemuiri, quos uoluiſſent, Senatores quindecim collegas ſibi adiungere conſueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta necesſitudine coniuncti fuiſſent. nunc uerò comitiis magni conſilij eliguntur hi quindecim adiuncti. Maximam ex decemuirali Collegio Reipub. Venetæ vtilitatem extitiſſe,ipſa experientia rerum omnium magiſtra compertum eſt. nā anno ab hinc decimo ſupra ducenteſimum, Marinus Faletrus Dux, qui tyrannidem moliebatur, magnamq́ue Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirûm auctoritate ac prudentia oppreſſus, temeritatis ſimul & ſceleris pœnas dedit: diſceptanteq́ue hoc Collegio capite mulctatus eſt unà cum pleriſque nobilisſimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conſpirauerant, perpetuaq́ue ignominiæ nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictæ ſunt imagines omnium Principum cum elogiis rerum, quas optimè pro Republica geſſerint, Marini Faletri ſedes, imagine vacua, verſiculis quibuſdam inſcripta eſt, quibus declaratur eum Ducem pro criminibus, (vt nihil immutem) ſecuri percuſſum fuiſſe. Pernicioſisſima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conſpiratio, ni decemuiralis Collegij auctoritate ſtatim oppreſſa fuiſſet. Nonnulli quoque ciues,qui ambitione ducti perniculoſas quaſdam leges promulgauerant,ut auram popularem aucuparentur, continuo decemuirûm ſeueritate oppresſi pœnas temeritatis atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum eſt Deo Optimo fauente, ut nullus huiuſmodi morbus noſtram in ciuitatem auctoritate huius Collegij confirmata inuaderet. Iam præcipuæ Reipublicæ Venetæ partes, quibus uniuerſa ferè gubernatio continetur, à nobis expoſitæ ſunt. Verum, ut omni ex

Cc ij parte

parte institutum à nobis opus perfectum sit, de reliquis quoque magistra- E
tibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicæ administrantur:necnon de gubernatoribus ciuitatum,quæ sub Veneta ditione sunt, deque clasſium,exercituumq́ue præfectis. Postremò nonnulla instituta exponam, quibus optime meo quidem iudicio cautum est,ne populus & plebs minutior ægreferat nullam sibi in hac Republica gubernationis partem esse. Docebimus item haud quaquam omissam fuisse,ut plerique existimant, publicam ad rem bellicam iuuentutis institutionem. Verum, antequam ad hanc rerum institutionem explicandam ueniam, non ab re esse existimo, si lectorem admonuero, in ea ratione, qua supra dixi Senatum consuli solere, ipsumq́ue decem virûm Collegium,apparere perspicue mixtionem,quan F
dam legum popularis status, & Reipublicæ optimatium. Nam quòd nihil possit Senatus decernere, nisi de eo prius ad ipsum Senatum à præconsultoribus relatum sit, status optimatium est. Quòd uero præconsultores nullam habeant potestatem, nisi consulant Senatum, eorumq́ue sententia illius auctoritate confirmata sit, profectò est popularis gubernationis institutum. Itaque non modò in uniuersa hac nostra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc, quam dixi, mixtionem & temperiem, qua rectæ illæ gubernandi rationes, in unam formam atque speciem Reipublicæ nostræ coaluerint. Sed illuc, unde egressa est, nostra reuertatur oratio. Omnium ergo prima ea pars nobis exponenda est, quæ ad ius dicendum pertinet. Vniuersum igitur ius, quod à magi- G
stratibus reddi solet,bifariam diuisum est. Nam aut in suppliciis cōsistit,quæ sumenda sunt de hominibus facinorosis, qui patriam aut ciuem aliquem insigni iniuria affecerint, uel in deos immortales impij extiterint; aut positum est in causis forensibus iudicandis. Icciricò etiam Venetiis duo genera iudicum sunt. horum alterum causis forensibus, alterum uerò iudiciis rerum capitalium præficitur. Primum itaque de criminosorum hominum iudicibus, mox de forensibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, uel suapte natura, uel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantium nobilitate. qua de causa duplices quoque sunt capitalium rerum magistratus instituti. ad horum alteros grauiores causæ & insigniora crimina deferun- H
tur, ad alteros uerò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia uniuersa ad eam rationem, quam proposuimus, perquam egregie diuisa atque constituta reperientur. nos de insignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præter delicta, quæ decem virûm censuræ commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referentibus,collegioq́ue quadragintauirali disceptante, discerni solent, ijsq́ue pro crimine pœna constitui, qui in eis deprehensi fuerint.quadraginta hi viri,qui criminum causis præfecti sunt,criminales vulgò appellari consueuerunt. De vtrisque tractādum,sed primo de Aduocatoribus. Aduocatorius magistratus priscis temporibus magnæ fuit

aucto-

A auctoritatis incredibilisque existimationis. præcipuum eius munus est, legũ custodia, ne aliqua scilicet in parte legibus officiatur. Quamobrem quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eam propè intercedendi potestatem habet, quam apud Romanos Tribuni plebis obtinebant: sed illi ut tuerentur libertatem plebis Romanæ, nostri uerò ut uim legum tueantur: quare non immeritò Tribuni legum uocari possent. Nos uerò, ne perspicuitati, cui præcipue operam damus, vlla in parte officiamus, à communi vsitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum seu plebem referebant, nostri uero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus causis, de maioribus ad Senatum, de maximis interdum, si ita eis visum fuerit, ad maius consilium B referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magistratus auctoritas. Nunc uerò, quoniam decem virûm potestas latius se dilatauit, ideo Aduocatorum auctoritas diminuta, existimatio obscurata est. Cæterum, quum is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatem, legumque custodia ad eum potissimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint, maximè contra leges fecisse uideantur, illustres præsertim ciues, ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conseruandæ operam dare: iccircò peculiari quodam modo huiusmodi delicta censura Aduocatorum visa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullam habeant potestatem quippiam contra reos statuendi, præter quam in paruis quibusdam causis. cætera omnia de consilii sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, si omnem iudi- C ciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi, quod sciam, modus hic seruari soleat: simulque (ut arbitror) perspicuum faciemus, quam'nam auctoritatem habeat hic Aduocatorius magistratus. Quum crimen aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, si res digna censeatur eorum censura, confestim uel ab omnibus, uel etiam ab uno tantum (nam tres ei muneri præfecti sunt) interceditur, id est, reus efficitur ille, cuius nomẽ delatum fit. deinde ab intercessore refertur de eo crimine ad consilium illud, quod maluerit Aduocator, qui intercesserit, quamuis plerumque consulatur XL virale Collegium, quod iudiciis capitalium criminum præfectum est. Ibique causa recitata, de consilii sententia decernitur, an reus sit in carcerem conijciendus, & quæstioni adhi- D bendus, an potius solutus causam dicere debeat. reus postea ex consilij decreto accersitur, uel ab apparitoribus magistratus Aduocatorum clàm deprehenditur. causam dicit uel solutus, uel ex uinculis: de crimine interrogatur: respondet, testes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit, siue sponte, siue tormentis coactus, tum quæ testes adducti coram magistratu se scire fassi fuerint, siue pro reo, siue contra reum, omnia scriptis mandantur. Hac ratione tota causa in codicem publicum relata, omnium, quæ scriptis mandata sunt, reo fit copia: constituiturque tempus, quo docere causam possit aduocatos atque oratores, quos sibi adhibuerit, illique possint omnia diligenter perspicere, quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum crimen, testimoniaque reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit a-

gitari. Hac in parte non eſt reticendus mos maiorum ad noſtra vſque tem- pora perductus. ſi enim fortè quiſpiam reus factus tam tenui rei familiari fuerit, ut ſumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes ſuas tueantur, duo oratores, qui Reipub. ſtipendio conducti, id muneris habent, ſuſcipiunt inopis illius rei partes tuendas. ſic enim lege cautum eſt, ne vllus indicta cauſa puniatur. Poſtquam uerò ſatisfactum fuiſſe reo uidetur, neque ad eius defenſionem quippiam amplius requiri, Aduocatores conſilium indicunt, diemque reo conſtituunt, quo cauſam dicturus ſit. Conſilio coacto magiſtratus hic Aduocatorius accuſatoris vice fungitur: eoſque qui in eo ſunt magiſtratu, maxime decet, ut accuſatores acerrimos agant, qualis (dum modo id aſſequi poſſunt) fuit Cicero in Verrē & in M. Antonium, ita tamen ut maledicta caueant, neque extra cauſam maledicendo vagentur. Nam is, qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officium facere, quàm Reipublicæ cauſam agere uidetur. Hac enim in parte apud Venetos longe ſecus res ſe habet, quàm apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumque quàm acerrimè accuſabat apud iudices. Venetiis uerò nemo priuatus hoc munus obire poteſt, ſed ex Reipublicæ lege officium illud eſt Aduocatorij magiſtratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, ſapientiusque concordiæ ciuium conſuluiſſe maiores noſtri uideri debent, quàm Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & Rempublicam læſit, ideoque præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magiſtratus is, qui tuendis legibus præeſt, à facinoroſo homine pœnas poſcere, atque ad id omni ſtudio eniti debet. Contrà priuati officium eſt illatas ſibi iniurias obliuiſci, facileque reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis poteſt accuſatoris perſonam ſibi ſumere abſque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facilè ſeditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incommodum à nobis perquam egregiè vitatum eſt, vniuerſo hoc accuſandi munere magiſtratui demādato, qui non priuata ſimultate ductus, ſed ex legis præſcripto id agat. quo effectum eſt, vt nunquam ferè auditum ſit Aduocatorum cuipiam vicio datum fuiſſe, quòd vehementius in reum ſit infectus, aut nimis acrem accuſatorem ſe geſſerit. immò, qui acriter in hoc officio verſatur, magnam ſibi laudem comparat apud uniuerſos ciues. Sed ad inceptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto conſilio Aduocator partes accuſatoris, orationemque in reum habet acerrimam. crimina & facinora obijcit primum, deinde teſtibus obiecta confirmat, ac veriſimilibus coniecturis corroborat. Poſtquam dicendi finem fecerit, agitur cauſa rei ab eo patrono, quem ſibi aſciuerit. deinde ſi Aduocatorum quiſpiam antequam iudices ſententias rogentur adhuc vrgere reum voluerit, locum dicendi habet: ſimiliter aduocati rei reſpondendi, & obiecta crimina diluendi facultatem habent: eaque ratione cauſa vtrinque agitatur, donec alter eorum, ſiue reus ſiue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, ſe amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata cauſa reus eiusque patroni diſcedunt è curia iudicum. cum

indi-

A iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorumque scribæ, præterea nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, sententiasque rogant, an puniendus uideatur, nulla tamen adhuc constituta certa pœna; quem morem Athenienses ferè seruabant. Athenis enim iudices duplices sententias ferebant. primis aut absoluebant reum, aut condemnabant: secundis, si prioribus condemnatus fuisset, pœna constituebatur, ut ex Apologia Socratis apud Platonem perspicue intueri licet. consimili iudiciorum ordine, & propè pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in suffragia eunt. omnia enim consilia apud Venetos res omnes suffragiis decernunt. tres vrnæ deferuntur, quarum una reus condēnatur, altera absoluitur penitus absque mulcta, tertia colliguntur suffragia eorum, quibus nondum liquet, vtrum sit statuendum. Prima vrna qua condemnatur reus, albi coloris est; secunda, qua absoluitur, viridis; tertia, rubei. vnusquisque iudicum, siue causa disceptantibus XL viris (vt plerunque) agatur, siue Senatus cōsulatur, quod raro accidit, in grauioribusque causis tantum fieri solet, siue ad magnum consilium ab Aduocatoribus relatum sit, quod rarissime accidit, grauissimisque in causis fieri consueuit, ne quis suffragium suum perspiciat, pilulam linteam in eam vrnam, quam maluerit, demittit. Postea à præfectis consilij suffragia numerantur. Quòd si plures dimidijs reum absoluerint, confestim pronunciatur absolutus: estque Aduocatorum rogatio repudiata. sin plures dimidiis damnauerint, illico pronunciant damnatum. At si neutri dimidium excedant, quòd multi sint iudicum, quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesque causam amplius discuti velle. si absoluitur, nihil amplius negotii habet, sed e uestigio liber dimittitur. si comperendinatur iudicibus, & reo dies statuitur, qua denuo causa, Aduocatoribus accusantibus, patronisque obiecta crimina diluentibus agatur. Post dictam & peroratam causam iudicum suffragia repetuntur. Quod si etiam tum nihil decernatur, quòd suffragia, quæ neutram in partem uenerint, dimidium summæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio consilium indicitur. Constituta die, qua tertio quoque causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum habetur, quibus nondum liqueat. Iccirco, nisi paria fuerint suffragia, necesse est reum uel damnari, uel absolui. si absoluatur, nihil amplius ei negotii est, ut dixi. sin pronuncietur damnatus, decernitur qua'nam pœna in eum sit animaduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tum præfecti Collegio iudicum. mos tamen est, ut Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis uideatur acerbissima. etenim huius magistratus officium est, ut ad seueritatem inclinet. Alii uerò, Consiliarii, inquam, ac præfecti quadraginta virûm, quibus ius est ad id consilium iudicum referendi, leuiores pœnas proponere consueuerunt, nisi crimen fuerit adeò atrox, ut clementiæ nullus sit locus, seu Aduocatores lenius egerint, quàm eum magistratum deceat. propositis omnium sententiis eodem fermè modo decer-

nitũr pœna, qua reus ille sit afficiendus, quo suprà diximus Senatuscõsultum B fieri solere, ubi præconsultorum sententiæ uariant. quam rationem si hoc in loco repetere uellem, importuneq; tædio afficere lectorẽ; merito ineptus haberi possem. hoc tamen dixisse satis est, eam sententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis aliis plura dimidiis suffragia tulerit. Hoc in loco mihi videor non ab re facturus, si bina instituta annotauero prudentissimè à maioribus nobis tradita. Primum est, quòd nullius rei seu iudicii quempiam magistratum ne dum ciuem sine prouocatione arbitrum esse uoluerunt, sed omni in re summum ius atque arbitrium esse Consiliis, seu Collegiis tributum. Alterum uerò superiore illo non minus utile est, idq; est tale, quòd uoluere iudices non ore sententias dicere, aut palàm statuere quid'nam sentiant, sed clàm suffragijs decernere quod maluerint. vtrumque sanè meo iudicio, prudentissime. nam, quod summa auctoritas nulli magistratui concessa sit, rectè se habet. etenim, præter quam quod periculosum est, summam alicuius rei, quæcunque ea sit, committere paucis ciuibus: tum illud cauetur, ne, si fortè res deliberata male cesserit, ciuitas de paucis ciuibus queri posfit. Vt uerò clàm decreta iudiciaque fiant, non minore prudentia sancitum est. iudices enim, huiusmodi suffragiorum instituta ratione, liberius iudicãt, quàm si palam atque ore sententiam ferrent. ex quo interdum, uel propter ambitionem ab æquitate abducerentur, uel amici ac bene de se meriti ciuis offensionem vererentur, vel potentioris indignationem extimescerent. Illud quoque prouisum est, ut quisque iudicum iudicium suum sequatur, nec ab G alterius iudicis auctoritatis pendeat: quod facilè accidere posset, si ille qui prior dixisset sententiam prudentissimus, ac scientissimus haberetur. quocirca nec etiam ab excellẽtissimis philosophis genus hoc iudiciorum omissum est. sed ad rem redeo. Postquam omnis iudiciorum ratio à nobis exposita est, ad xxxx capitalium causarum iudices, de quibus dicendum institueram, reuertar. Horum collegium à ciuitate nostra, ad quod Aduocatores de causis capitalibus referant, eoque deliberante sontes puniantur, institutũ est. Ideoque nõ nisi in causis grauissimis, ubi etiam Reipublicæ intersit, in vtram partẽ iudiciũ cesserit, Aduocatores Senatũ consulunt, rarissime uerò maius consilium. Verùm omnes capitales causæ ad hoc quadragintauirale Collegium deferuntur: cuius sententia rata est, nullusque ab ea amplius est prouocationi H locus. gerunt hi magistratum octimestrem, postquam sedecim menses expleuerint in forensibus causis iudicandis. Tria nanque Collegia in Republica Veneta sunt, quodlibet ex xxxx iudicibus constat. duo forensibus causis iudicandis præfecta sunt, tertium, de quo agitur, capitalibus. hac tamen distributa ratione sunt, ut cum primum functi fuerint magistratu capitales hi iudices, in ordine ipsi redigantur, alijque XL viri magni consilij comitiis sufficiantur. Non tamen hi suffecti confestim ad iudicandas capitales causas accedunt, sed Collegium illud xxxx virale, quod vrbanis causis decernendis octimestri eo temporis spatio præfectum fuit, subit in locum capitalium, qui iam defuncti sunt magistratu. his uerò forensibus atque vrbanis iudicibus

succedunt

A succedunt tertij xxxx viri, qui item eo octimestri interuallo exterorum causas iudicarunt, in eorumque locum illi nuper suffecti subeunt. sicque per vices ijdem iudices, & de forensibus causis tum vrbanis tum exteris, & de capitalibus decernunt, ac totum biennium in his iudicijs versantur. Tria hæc Collegia iudicum proprias habent appellationes. primum, ad quod exteræ causæ deferuntur, nouum nominatur. secundum, quod vrbanis præficitur, vetus dicitur. tertium, quod de capite sontium iudicat, criminale à criminibus nuncupatur. hi quadraginta viri criminales nũcupati, præterquam quòd in causis criminalibus, siue capitalibus summam iudiciorum habent, admittuntur etiam in Senatum, & ius suffragij in eo ordine obtinent. Habent præ-B terea triumuiros ex suo ordine, qui singuli binis quibusque mensibus sorte educuntur, ac per vices semper assident Duci & Consiliarijs, paremque illis auctoritatem ad Senatũ referendi de quacunque re voluerint, habent; itemq; ad magnum consilium, eo tamen modo quem suprà tetigi. nec absque ratione xxxx hi iuniores viri Senatoribus, qui plerunque senes esse solent, commixti sunt, ut scilicet naturalis senum frigiditas iuuenum calore tẽperetur. Non tamen iuniores hi senibus numero pares sunt, sed longe pauciores; tot tamen, ut aliquod caloris vestigium in Senatusconsultis apparere, atque inesse queat: quod quandoque in rebus agendis, perquam necessarium est. accedit etiam illud, quòd senatoria auctoritate his xxxx viris concessa, Rei-C publicæ administratio aliqua ex parte inferioris notæ ciuibus communicata uideri potest, quales plerunque hi sunt, qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores nostri vsi sunt. Nam tribus his xxxx virûm Collegiis singulis quibusque diebus, quibus conueniunt, certum ex ærario stipendium constitutum est. Ideoque raro admodum diuites ciues hunc magistratum petunt, facileque, si petierint, repulsam ferunt. verùm egenis ciuibus, probis tamen hominibus, facilis est ad hunc honorem accessus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua ex parte consulitur: tum etiam Reipublicæ administratio non solum diuitibus & insignioribus ciuibus, quod optimatium est status, & paucorum potentiæ commissa est: verùm etiam aliqua ex parte, mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad Rempublicam accessum habent: qui mos pertinet ad popularem statum. Ex D his cuilibet compertum esse potest, in omni parte Reipublicæ Venetæ temperationem illam apparere, cui plurimum studuisse maiores nostros, in huius opusculi exordio diximus, ut scilicet popularis status ratio optimatium gubernationi permixta esset: eo tamen temperamento adhibito, ut plures optimatium partes essent. satis itaque iam à nobis tum de Aduocatoribus, tũ de xxxx viris causarum capitalium iudicibus dictum arbitror, qui ideo instituti sunt, ut in crimina, seu genere peccati, seu conditione peccantiũ insigniora, animaduerterent. Nunc tẽpus postulat, ut de nõnullis inferioribus magistratibus, qui minutioribus, & genere ipso & hominũ fortuna vlciscẽdis delictis & maleficiis præsunt, pauca quædã perstringamus. Hi quoque duplices sunt. alteri ius capitis habent, alteri non habent: quorum potestas eo tantum extenditur,

tenditur, vt in vilisſimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos vel virgis cædi iubent, uel in carcerem conijci, prout quemque peccaſſe conſtiterit. Potior uerò ille magiſtratus, qui capitis iudicium ferre poteſt, rurſus bipartitus eſt. Nam nõ iidem iudices quærunt de crimine, & quæſtioni reum adhibent, ac ſententiam ferunt: ſed priores, noctis ſcilicet præfecti, totã prius cauſam reorum agitant, ac ſcriptis mandant, quæ teſtes dixerint, quæque rei vel ſponte vel coacti tormentis confesſi fuerint: demum omnem cauſam ad iudices proprietatum deferunt. diuerſus à priori hic eſt magiſtratus, hique ſentẽtiam fuerunt, ubi de cauſa capitis agitur. quòd ſi leuius fuerit delictum, vt tantum virgis cædendus, aut carcere aliquot menſes coercendus reus eſſe uideatur, noctis præfecti totam cauſam expediunt, neque Collegium quadragintauirale conſulunt, ſiue conijcere quempiam in carcerem uoluerint, ſiue quæſtioni adhibere. quod ipſum ius tamen Aduocatorius magiſtratus non habet, uerùm opus eſt, ut prius Collegium conſulat, atque auctoritate decreti illius Collegij nitatur. neque ſine magna ratione hoc ita inſtitutum uidetur fuiſſe. Nam ſi pro quolibet crimine & pro ijs reis, qui homines nullius pretij ſunt, conſilium conſulendum eſſet, incredibile negotium Reipublicæ adminiſtrationi conflaretur: ſontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur ſpe impunitatis maiore propoſita. Vt ergo iudicia huiuſmodi expeditiora eſſent ac breuiora, Præfecti nobis etiam auctoritatem, qua Aduocatores priuati ſunt, obtinent. Hi noctis præfecti ſex ſunt: ſex item in minimo eo magiſtratu, cui infimos tantum homines, leuibusque in criminibus ius eſt. Capita tribuum ciuitatis appellantur hi, qui eum magiſtratum gerunt. quoniam ex vnaquaque tribu (in ſex enim tribus tota ciuitas diuiſa eſt) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in Conſiliarijs eligendis vti ſolemus, quod ſuperius à nobis minime omiſſum fuit. Vtriuſque præterea magiſtratus officium eſt, ut nocturnas excubias per ſuas tribus agant alternis noctibus, ac vicisſim modo præfectus noctis, modo caput tribus, ſuam tribum circumeant ad gallicinium vſque, cum publicis ſtipatoribus & apparitoribus armati, prouideantque ne per nocturnas tenebras, quæ maiorem licentiam præſtare hominibus ſceleſtis ſolent, cuipiam fiat iniuria: ne've fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro vllas per vias graſſetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic magiſtratus magnæ exiſtimationis erat. poſtmodũ adiunctis nouis Reipub. magiſtratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & auctoritas eſt obſcurata: ſummaque poteſtate ad nouos magiſtratus translata, parua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum ſubſellijs reſedere. Hactenus de magiſtratibus, qui capitales cauſas decernunt, dixiſſe ſufficiat. De forenſibus in ſequenti volumine dicetur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

B MOS ille in Republica Veneta perpetuũs ſemper fuit, ne quiſquam magiſtratus in maioribus cauſis ſummam auctoritatem haberet: ſed ſummum illud ius Collegiorum ſeu conſiliorum, vt vſitatius loquar, eſſe uoluerunt. Ideo in forenſibus quoque cauſis, quæ ſummam quinquagintaquinque nummorum aureorum exceſſerint, nullius magiſtratus iudicium eſt, à quo non ſit prouocatio ad auditores vrbanarum cauſarum, qui lingua vernacula veteres appellantur, & ad Collegia quadraginta virûm, de quibus ſuprà commemorauimus. Sed, ut perſpicue tota hæc iudiciorum forenſium ratio intelligatur, ab auditoribus, qui qui dem duplices ſunt, ordiemur. noui enim ſiue recentes, atque veteres ſunt. Veteres à vetuſtate nomen ſortiti, C quòd hic magiſtratus apud Venetos multo vetuſtior ſit, quàm alter: qui non prius in hanc Rempublicam inductus eſt, quàm continentis imperium habuerit, multis ſeculis poſt vrbem conditam. Veteres hi auditores eandem fere auctoritatem obtinent in iudiciis cauſarum forenſium, quæ vrbanis iudicibus diſceptantibus diiudicantur, quam Aduocatores in pleriſque omnibus rebus, ſi qua in parte legibus officere uidentur, intercedendi, inquam, poteſtatem habent. cum ergo à iudicibus vrbanis contra aliquem ſententia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa ad eorum ſubſellia deducta, & vltro citroque agitata ab his, inter quos controuerſia fuerit, niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum nummûm, omneſque iudices in eandem ſententiam conD uenerint, poſſunt ipſi abſque quadraginta virûm Collegio rem decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint, uel unus eorum poteſt intercedere: cauſaque illa apud minimum quoddam Collegium agitatur, in quod vterque auditorum magiſtratus, treſque alii iudices conueniunt, qui præfecti ſunt iudiciis de inuentis rebus; ibique minores hæ cauſæ diiudicantur. Quod ſi uniuerſa cauſa eam ſummam excedebat, ante noſtram ætatem non poterat ad quadraginta virûm Collegium res deduci, niſi aliquis auditorum latæ à iudicibus ſententiæ intercesſiſſet, de eaque ad quadraginta viros retuliſſet. Noſtra uerò tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi, contra quem priores iudices ſententiam pronunciauerint, ut poſt tres exactos menſes, quamuis nullus auditorum interceſſerit, poſſit diem aduer-

ſario

sario dicere, & ad Collegium prouocare. qua lege auditorum auctoritas ualde est imminuta; quæ tamen, cum intercedunt, nonnihil ad causam obtinendam ualet. nam neque tres menses operiri oportet, eorumque intercessio velut prærogatiua iudicij uidetur esse. Si auditor intercesserit prioribus iudicibus diem dicit, Collegium quadraginta virûm aditur. Ante nostram ætatẽ vterque magistratus orabat coram Collegio, sententiamque vterque suam tuebatur. paulatim uerò segnitie quadam factum est, ut priores iudices, quorum sententiæ intercessum sit, non modo orent, sed ne intersint quidẽ, cum apud quadraginta viros causa agitatur, dictaque illis per tabellionem die, ut id, quod ius postulat, statuatur, respondeant. mos uerò ille, ut auditores primum referrent ad Collegium de causa, cui intercessissent, orationemque haberent, ad nostra usque tempora deductus est. Nunc uerò penitus intercedit, sed patroni tantum eorum, inter quos controuersia fuerit, hoc munus defunguntur, tuenturque suorum clientum causas: quibus rebus effectum est, ut dignitas auditorii magistratus, quæ diu illustris fuit, nostris temporibus obscura admodum & imminuta sit. Quadraginta hi vrbanarum causarum iudices eundem ferè morem seruant in iudicando, quem à iudicibus quadraginta capitalium causarum seruari solere diximus. hoc tantum discrimen est, quod in causis, in quibus de capite agitur & fortunis reorum, nullum certum orandi tempus statutum est. In his verò vrbanis litibus præscriptum est temporis interuallum, vltra quod orationem protendere nõ possunt: hora enim cum dimidia tantum cuilibet oranti concessa est. neq; in forensibus ijs causis iudicandis uariæ referuntur sententiæ, ut eam Collegium eligat, quam maluerit, quemadmodum in sumendis pœnis de nocentibus & parui pretij hominibus fieri solere superiùs dictum est: sed tantum refertur, an lata prius à iudicibus sententia confirmanda sit, uel potius abroganda. de abrogatione refertur, si auditor quis intercesserit. quod si non fuerit intercessum, sed sine intercessore causa ad Collegium fuerit deducta, præfecti Collegij perorata vtrinque causa non de abroganda, sed de confirmanda lata sentẽtia referunt. iurati iudices omnes in suffragia eunt. Tres item vrnæ deferuntur. viridi abrogatur id, de quo relatum fuerit: candida approbatur: rubea uerò eis destinata est, quibus nondum liqueat, sed uelint causam ampliari. nihil autem decretum habetur, nisi plures quàm dimidij abrogauerint, aut approbauerint. quod si iudicibus nondum liqueat, & in neutram partem iudicium factum sit, causa ampliata pronunciatur ad alteram diem, qua eadem ferè repetũtur. quòd si etiam eadem die iudicium pendeat, tertio cogitur Collegium, causa repetitur. qua perorata vtrinque itur in suffragia, neque amplius vlla eorum iudicum, quibus nõdum liqueat, habetur ratio. quare nisi paria fuerint suffragia, in alteram partem fit decretum, siue de abroganda, siue de confirmanda sententia lata. Abrogata sententia nequaquam adimitur potestas actori, quin de eadem re iudicium repetere possit. nihil enim abrogatione statuitur, sed tantum lata sententia antiquatur. confirmatione uerò & approbatione rata fit sententia, quam priores iudices pronunciauerunt, neq; amplius

prouo-

A prouocationi est locus, neque iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quippiam noui accedat. Atque satis hactenus de auditoribus veteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus perstringamus. Hic magistratus in nostra republica non fuit prius institutus, quàm in continentem æstuariis hisce finitimam Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prætorum iudiciis prouocatio est, aliorumque magistratuum, qui extra vrbem populis, qui in nostram venerunt societatem, ius dicunt. Veteres enim auditores vtrisque causis vrbanis scilicet & exteris, haudquaquam satisfacere poterant. Quamobrem eam appellationem etiam sortitus est, ut nouorum siue recentium diceretur. Nam post constitutam rempublicam imperium Vene-
B tum extendi cœpit in Venetiam oram, quæ ad veteres dominos, veluti quodam postliminio volens ac libens rediit. Etenim, ut in exordio operis ostendimus, nobilissimi quique prouinciæ Venetiæ barbarorum impetum, Italiæque totius deuastationem fugientes se in nostra æstuaria receperunt, vrbemque hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: ut posteris testatum esset, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò cõuenisse. Igitur cum breui imperium Venetum creuisset in immensum, vnus haudquaquam magistratus vrbanis & exteris causis satis esse poterat. Iccirco nouus hic institutus est, nouumque quadragintauirale Collegium. Prouocatio quoque, quæ ab aliis, qui foris ius dicunt, fit, ad horum subsellia defertur. atque hoc demum Colle-
C gio disceptante omnes eiusmodi causæ discernuntur. eadem in omnibus ratio est, parque modus huius magistratus & Collegii, quem paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & Collegio quadragintauirali, vrbanarum causarum iudice, seruari solere. illud tantum ius auditoribus recẽtibus additum est, quòd in causis, quæ summam quadraginta nummorum aureorum non excesserint latam sententiam, de qua ad eos sit prouocatũ, moderari queunt, eiusque partem, si ita ipsis uideatur, abrogare, partem uerò comprobare, dum modo omnes in eandem sententiam conueniant. quod ea de causa institutum est, ut exteri homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere summi philosophi tradidere, molestia leuarentur, & sine magno rei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure veteres priuati
D sunt. necesse enim illis est, ut aut totam sententiam approbent, aut totam rescindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere possunt reliquis non intercedere: at veteres contrà: aut enim toti intercedunt, aut uniuersam integram dimittunt. Hocque pacto exterorum lites breuiori spatio dirimuntur, quàm causæ vrbanæ: quamuis patronorum & iurisconsultorum versutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immensum quæuis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri solet, ubi non temere, sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorum ratio. superest, ut paucis perstringamus eos magistratus, qui primi in causis vrbanis ius dicunt, à quibus ad veteres aũditores prouocationes fiunt, & ad Collegiũ quadraginta virorum, quorum iudicum sex sunt subsellia pro qualitate causarum & perso

narum distributa, nam aut lites sunt de mercatura rebusque ad negotiatores spectantibus, uel de ædibus & fundis, quæ intra æstuaria fuerint: aut de possessionibus & agris, quæ in cōtinenti sunt, aut de quibusuis aliis contractibus stipulationibusque: personæ autē, quæ lites inter se conferunt, aut sunt ciues, aut exteri, iique aut alterutri inter se, aut alteri cum alteris experiuntur: denique uel cum pupillis res habetur, aut agunt viduæ fœminæ post obitum mariti de dotibus recuperādis. ne ergo inter tot diuersorum generum iudicia turbatio esset, ne've aliud alii impedimentum afferret, plura instituta fuere iudicum subsellia: ita ut quantum fieri posset vnusquisque pro ratione negotii, & litis suos iudices cognosceret. quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarum, id est in æstuariis positos pertinent, hæ omnes à iudicibus, qui proprietatum nominantur, diiudicantur, quos etiam adeunt viduæ ab hæredibus maritorum defunctorum, dotes repetere volentes. Hancque appellationem habuerunt, quòd maiores nostri ea tantum ciuium suorum propria existimarunt, quæ in æstuariis sita essent, vtpote quæ ad alienos dominos nō facile transferri possent. Cætera uerò in continenti existentia siue agri siue domus fuissent, ut quæ facile inuitis dominis possent auferri, iniuriæque magis exposita essent, mobilia dici uoluerunt. quòd si de fundis continentis oræ controuersia fuerit, iudices procuratorum sunt adeundi. iisdem iudicibus cū pupillis, qui adhuc tutores habent, contenditur. qua ex re ipsi iudices nomen obtinuerunt: nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari consueuerunt. Si item lis de mercimoniis inciderit, & ad mercaturam spectet, subsellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices, seu Consules mercatorum nominantur. hi maiori quodam compendio iudicant, quàm alii forenses magistratus: quod ea ratione institutum est, ne longioribus litibus impedimentum mora've fieret negotiis mercatorum, quæ assiduam quandam operam exigunt. At si inter exteros homines lis fuerit, uel quispiam ciuium hospiti diem dixerit, opus est ad eos iudices accedat, qui ab aduenis nomen habent. Cæteræ uerò omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiā ab alieno sibi aliquid deberi cōtendat, idque iudicio petat, iudicibus ueniunt, qui petitionū nuncupantur: hique prætoris vrbani vicem gerunt. Sunt præterea minimæ quædam, quibus diiudicandis præfecti sunt iudices mobilium dicti. Est & præter hos magistratus alius, qui si quid inuētum fuerit, aut olim reconditum aut nuper amissum, num ad ærarium aut ad priuatum quempiam, aut ad eum qui repetit, res ea pertineat, decernit, omnesque huiusmodi controuersias diiudicat. Expedita uniuersa iudiciorum ratione ad eos magistratus transcundum est, qui ærarii curam habent, quibus've pecuniæ publicæ administratio commissa est. Hi fortasse plures, quam par sit alicui, esse uidebuntur, cum pauciores uniuersæ rei pecuniariæ satisfacere possent. Verum hoc loco animaduertendum est patres nostros summam diligentiam adhibuisse, ne in administrandis pecuniis publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim sunt, ex ærario veluti alimentum uniuersis reipublicæ partibus suppeditari, quo deficiente seu imminuto deficere quoque rempublicam,

aut

A aut minui opus esse. Quocirca lege sanxerunt, ut si quis ciuis peculatus dānatus fuerit, perpetua ignominiæ nota singulo quoque anno repetita inureretur. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnium statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: ut, qui tantum scelus ausi sunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luant. Sed, ne ab instituto longius digrediamur, magistratus, qui ærarij curam habent, duorum veluti generum sunt. Qua ratione publicæ quoque pecuniæ diuisæ sunt. nam, uel ex publicis, uel ex vectigalibus in ærarium conferuntur: uel interdum, cum reditus reipublicæ impensis uidetur satisfacere non posse, à ciuibus pro cuiusque censu exiguntur. id quod non raro fieri necesse est, bellis, quibus ciuitas no-
B stra frequenter vexari solet, aut mari aut terra ingruētibus, uel cum Turcæ in nostram ditionem irruunt, quorum impetum non sine maximo detrimento complures annos sustinuimus, acerbissimumque hostem in uniuersam rempublicam Christianam sæuientem continuimus, uel cum Principes Christiani, quibus imperii Veneti amplitudo quandoque officit, in perniciem nostram conspirant: quemadmodum anno ab hinc xv accidit, cum omnes ferè Christiani Principes inito inter se fœdere in exitium imperii nostri conspirarunt. sed dijs bene iuuantibus omnes eorum impetus sunt repressi, resque pene collapsa in integrum restituta est. Duplex ergo cum sit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magistratus ei rei sunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex censu ciuium collatæ præficiuntur: alii uerò reditibus & vecti-
C galibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ex ijs, quæ exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam uerò ex ciuitatibus, quæ in societatem imperij Veneti sunt adscitæ. Vrbana porrò vectigalia, cum propter maximam mercium copiam mercatorumque conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora sunt. ac mercium quidem, rerumque vrbanarum varia sunt genera: ideo diuersi quoque magistratus sunt instituti, prout scilicet commodum uisum fuit ijs, qui his locandis atque exigendis uectigalibus præsunt: quos singulos enumerare sanè putidum est, fastidiumque potius afferret, quàm uoluptatem. quam ob causam illos etiam magistratus, qui perpetui non sunt, sed cum res postulat, tum denique creantur, prætermittendos esse duco. In
D summa, horum omnium magistratum officium illud est, ut caueant, ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuersias, quæ ad id genus pecuniæ pertinent, ipsi diiudicant. pecuniam uerò omnem, quam exegerint, continuo ad Gubernatores redituum publicorū deferunt. eam enim appellationē is magistratus obtinuit, qui huic rei præfectus est. Sed ea procuratio, quoniam magna, atq; ampla est, non nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui, ut libentius hoc munus sibi deposcerent, ne've demandatum reijcerent, oneri magno atq; graui magnum emolumentū adiunctū est, summa quoq; tributa est auctoritas. hi enim apparitores, uiatores, lictores, omneque id genus ministrorum reipublicæ creant, quibus omnibus ex ære publico stipēdium persoluitur. id uerò, quod reliquū fuerit,

ad quæstores vrbanos defertur, ad quem denique magistratum peruenit om E nis summa æris publici, à quibuscunque quæstoribus siue magistratibus, seu illi extra vrbem, seu in vrbe pecuniæ publicæ exigendæ curam habeant, allata fuerit. at vrbani hi quæstores eam pecuniam ex Senatus decreto in vsus publicos impendunt, eamque in codices accepti & expensi referunt. quod munus quum operosum sit, laborisque non exigui, ideo ciuibus iunioribus committi consueuit: qui tamen, tum nobilitate generis, tum innocētia vitæ clari sint, ne scilicet æs publicum vllo pacto in rem priuatam auertatur. Quocirca vrbanis quæstoribus ius senatorium est, idem propemodum, quod legitimi Senatores habent. pecunia uerò, quæ in reipublicæ angustiis ex censu à ciuibus confertur, quamuis tandem ad quæstores vrbanos omnis confluat, proprios F tamen quosdam magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit Senatusconsultum, ut nulla mentio habeatur, neque de restituendo eo ære, nec de aliquo emolumento ciuibus erogando, qui ex sua re priuata eam pecuniam contulerint. Quod tamen raro admodum fieri consueuit: nam plerunque, immò potius semper, nisi res cōtrarium postulet, Senatus reipublicæ ita consultum esse vult, ut priuatorum res non negligantur. Promulgato igitur Senatusconsulto, de pecunia ex censu conferenda facto, temporeque, quod commodum visum fuerit constituto, vnusquisque ciuiū intra id tempus eam summā persoluit, quā ex censu debet. exigunt autem Gubernatores redituū, deferuntq; ad quæstores vrbanos. at multo sæpius eiusmodi Senatusconsultum fit de pecunia ex censu conferenda, ut post certum G temporis spatium ciuibus, qui eam persoluerint, restitui incipiat, aliquo etiā emolumento adiuncto: certaque in eam rem delegātur vectigalia. Interdum uerò Senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostrā tempestatem, ita fieri solebat, ut de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certum tempus constitueretur, nisi id commodum reipublicæ fuisset. sed magistratus, qui præfectus mutuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab uno quoque ciuium eā vim pecuniæ in codices referebat: interimque donec restitueretur, singulo quoque anno quini nummi aurei pro centenis collatis, veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in usum multa vectigalia erant assignata. Qua ratione priscis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex censu soluebatur. neque uerò iniquum existima H ri debet, ciuibus, qui rem familiarem temporibus reipublicæ necessariis consumpserant, aut magna ex parte imminuerāt, vicissim aliquid impendi ex reditibus publicis. Nam, quemadmodum partes totius incolumitati consulere debent, ita natura comparatum est, ut totum curam habeat, ne partes magnum incommodum patiantur, sed pro viribus prouideat, ut incolumes perdurent, alimentaque illis parata sint, quibus reficiantur, & conseruentur. Verùm nostra ætate hoc æs alienum reipublicæ adeò ingens erat, ut in illud emolumentum, quod diximus ciuibus erogari, trecenta ferè nummorum aureorum millia singulis quibusque annis impenderentur. Quorum solutio proximis annis propter angustissima reipublicæ tem-

A pora quum intermissa fuisset, tandem quarto ab hinc anno, referentibus Dominico Triuisano Senatore amplissimo, atque Andrea Gritto, cuius Ducis auspiciis nunc Respublica Veneta regitur, sapientissimo atque integerrimo Senatore, factum est Senatusconsultum, ut nulla amplius emolumenti erogandi mentio fieret, neque in codicibus publicis post id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. verum, ne omnino à republica fraudati esse uiderentur, capitis restitutioni, necnon etiam emolumenti, quod ad eam diem eis debeatur, cum multa vectigalia assignata sunt, tum reipublicæ possessiones omnes in agro Rodigiensi positæ, sunt distributæ. Cuius muneris maxima parte nos functi sumus, qui illo tempore magistratum gerebamus, qui B ante nostra tempora institutus præcipue fuerat ad huiusmodi æs alienum reipublicæ minuendum, aut si fieri posset extinguendum: de quo pauca infrà dicemus. sicque magna pars ingentis, atque incredibilis ferè publici æris alieni imminuta fuit, necnon priuatorum ciuium facultatibus satis cõmode cõsultum, ita tamen, ut prior ac potior semper fuerit reipublicæ ratio, quàm priuati commodi. quod institutum à maioribus nostris ad hæc vsque tempora per manus deductum est. Vt ergo redeamus, unde diuertit oratio; Præfecti mutuis eam pecuniam exigunt, quæ à priuatis ex cẽsu in reipublicæ vsus necessarios confertur: acceptamque in suos codices referunt, ac demum vrbanis quæstoribus numerant. Iidemque præfecti curam habẽt exigendi à quæstoribus vrbanis eam summam pecuniæ, quæ quotannis erogari solebat in C vicem reditus ciuibus priuatis: eamque & acceptam, & expensam in suos codices referebant. Pecunia uerò, quæ ea lege ex Senatusconsulto erogatur, à priuatis, ut certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi, & restitui solebat. nunc vniuersum hoc munus Gubernatoribus reditus demandatum est. Alius etiam præter hos est pecuniarius magistratus minime prætereundus, qui in eam curam incumbit, ut ciues ærarios factos, eosque, qui constitutam non persoluerunt pecuniam, quam ex censu debent, inuestiget: eorumque bona publicet, & tandem sub hasta vendat. Nonnulli sunt præterea magistratus pecuniarii, à quibus ærarij ciues inuestigantur: rationesque in publicis codicibus priuatorum, ac reipublicæ diligenter inspiciuntur, ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri possit: quos con D sulto prætereo, ne tædio lectorem afficiam. neque enim momenti quippiam habent ad eam, quam potissimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem institui. Præter hos magistratus nonnulli etiam sunt, qui ad ciuitatis commodum, & ad bene, beateque uiuendum plurimum ualent, ideoque à nobis minime sunt omittendi. Primi nobis se offerunt monetæ aureæ, argenteæque præsides, qua cum externis hominibus ciuium commercia, & ipsorum inter se maximè cõtinentur: deinde annonæ triticeæ præfecti; itemque salubritati Venetæ ciuitatis præfecti, sine quibus uita constare non potest, præterea amplissimi Naualis præsides, Aediles quoque, qui viarum & pontium, & huiusmodi rerum resarciendarum curam habent, qui perquam necessarii sunt: postremo amplissimus magistratus, quem Procu-

ratorum Veneti appellant, ciuitati nostræ longè opportunissimus. De præfectis monetæ nihil est, quod plura dicamus. eius magistratus illa cura est, ne argentum aut aurum imperfectius, aut impurius cudatur, quàm lex statuit: ne've nummi sint minores pondere, quàm lex iubet. quod sanctissime apud nos obseruatum fuit. quamobrem maximo in pretio apud omnes nationes barbaras, nedum apud Christianos, Veneti nummi semper fuerunt, hodieq; sunt. Cæteri namque Principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderunt, ut facilius impensis satisfacere possent. At nostri constantissime semper hac in re dignitatem à maioribus acceptam retinuere. Magistratus uerò, qui annonæ triticeæ præfectus est, ciuitati Venetæ perquam necessarius est. etenim, cum nulla propè frumenti vis ex agro Veneto colligatur, quod omni ex parte vrbs æstuariis amplissimis continetur, ciuitasque hominum multitudine abundat, opus est rei frumentariæ magnam haberi curam: nequando populus, cuius commodo maiores nostri maximè consultum esse uoluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiaque annonæ charitate prematur. Iccirco rei frumentariæ tres sunt præfecti, qui XVI mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere, ne ciuitas vnquam frumenti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem, Sapientumque Collegium adeunt, reque inter eos discussa decernunt, quæ ad frumenti copiam comparandam vsui esse uidentur. Quandoque etiam solet certa merces ex ærario his constitui, qui ex longinquioribus prouinciis frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercantur à negotiatoribus, qui polliceantur certam vim frumenti statuto tempore, atq; ex certis etiam prouinciis se Venetias delaturos: quod nisi præstent, pecuniaria multa plectuntur: quod autem Respublica magno pretio emerit, vili vendit, vt commodo populi atque inopiæ consulatur: qua in re magnam interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ sunt leges pulcherrimaque instituta: quæ si in præsentia recensere, longius quàm par sit, ab instituto digrederer. sequitur magistratus is, cui vrbis salubritas est curæ. huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex contagione tabes in ciuitatem serpat. quòd, si clàm quandoque obrepserit, ut nonnunquam solet accidere, sedulo operam dat, ne longius vagetur. Quare ædes publicæ amplissimæ in æstuariis ædificatæ sunt, interuallo trium millium passuum ab vrbe: quibus finitimi sunt horti lætissimi. eas in ædes, si quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit, confestim cum tota familia defertur. hi uerò, qui cum ægrotante consuetudinem aliquam habuerant, opus est, ne alios inficiant, vt proprios lares deserant, concedantque ad alias ædes publicas, itidem extra vrbem in eum vsum conditas, regione à prioribus longe diuersa; ibique XXXX dies detinentur: in quibus si sani perstiterint, ciuitati ac domesticis laribus restituuntur. supellectilis quoque magna cura habetur, ne eius contagione quispiam inficiatur. hic quoque magistratus prouidet, ne quid putridũ, aut quod incolumitati ciuitatis officere possit, uendatur: demũ id sedulo curat, ut quàm saluberrime Venetiis degatur. atque hoc præfectorũ

genus

A genus non multo ante nostrã tempestatem institutum fuit: cum quidẽ antea creberrime vrbs pestilentia laboraret, adeò,ut plerique omnes vi tabis sæuiẽte proprios quandoq; lares desererent, & in continentẽ proximã secederent. sed, postquam nouo huic magistratui hæc cura demandata est, numine diuino fauente,nulla penè pestilentia fuit.interdum quidem,quod in magna hominum vndique confluentium frequentia uitari nõ potest,nonnullæ domus infectæ fuerunt, cura uero huius magistratus, Deiq́ue auxilio, latius vagari malum non potuit. Nunc de amplissimi Naualis præfectis dicendũ est:quod certè non solùm Venetæ vrbi magno est ornamento,sed etiam uniuersæ Italiæ non mediocrem dignitatem affert. immensum opus est & admiratione B dignissimũ, in ea Vrbis regione, quæ præter alias mari vicina est, & præterea maxime commoda, ædificatum, ac in tres sinus, seu, si malueris, recessus excauatum:intra quos mare recipitur vnico tantùm ostio tam lato, ut etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitum est ostium duabus turribus ex vtraque parte, suntq́ue hæ ponte sublicio iunctæ, portisq́ue cancellatis;quæ nunquam referantur,nisi quum opus sit triremes educere,seu in Nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora Naualis patet, præterquam hoc uno ostio ingredientibus. primus occurrit omnium quidem minimus, sed amplus tamen sinus,tectis circum ac contignationibus in modũ fornicis vndique extructus:huc subducuntur è mari triremes,ibiq́ue ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutæ, si ita acciderit, vt illis vtendum non sit,mul- C tos annos incolumes & illæsæ permanent. Nouas item sub eisdem tectis ædificant, veteres subducunt & resarciunt: magnum sanè opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas vtilissimum. Post hunc sinum alius est interior amplissimus, omni ex parte circum eiusmodi tectis, ut dixi, instructus: nec vllum ex eis inspicias triremibus vacuum, sed aut binis plenum, si tecta fuerint latiora; aut singulis, si angustiora. Tertius uerò non minor secundo, paulò ante nostram ætatem superioribus additus fuit, isq́ue mœnibus pulcherrimis circunseptus.in eo autem plura sunt tecta ædificata,quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: uerum summa cum diligentia opera datur, ut illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi recessus inuicem sunt peruij, atque unico muro ambiuntur nonnullis turribus distin D cto, in quibus vigiles excubias noctu agunt; ne quid detrimenti tam insigne opus vi ignis iniecti, seu dolo facinorosi cuiuspiam,seu casu quopiam, ut interdum euenire solet, accipiat. Intra mœnia tabernæ sunt armamentorum amplissimæ, uniuersæque nauticæ supellectilis fabri suas ibi omnis generis rerum,quod ad rem Naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaq́ue in vsum tormentorum vis pulueris conficitur. vt totum in pauca conferam,nihil ad rem nauticam pertinet, quod nõ in eo NaVali reperiatur. ibi uidere licet ingentem fabrorum multitudinem, quorum quisque suo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla,in quibus ingens armorũ copia, tormentorum scilicet ac telorum, ad vsus bellicos seruatur; ingens etiam velorum, remorum, armentorumq́ue

omnium, in suis quæque cellis condita est: vt cum Senatus armandam classem decreuerit, omnia, quæ requiruntur ad eam rem, prompta, atque parata habeantur. His rebus, officiisque omnibus præfectus est magistratus, de quo dicere instituueram, cuius consilio ac diligentia omnia, quæ ad Nauale pertinent, administrantur. is fabros deligit, cum lignarios, tum ærarios, cæterosq; opifices, qui ad opus faciundum admitti debẽt, ac ne quispiã desit officio suo, diligẽtissime curat. Huic magistratui pecunia ex ærario ad sustinendos sumptus Naualis numeratur, Collegio tamẽ prius cõsulto, rationibusque apud illos patres relatis. Apud maiores nostros, penes quos res maritimæ magno in pretio erãt, hic honos magnus habebatur: tẽporibus tamen nostris magistratus huius dignitas est imminuta, ac penè cecidit. itaque, si quando aliqua res extiterit, quã diligẽtius administrare oporteat, alios ciues ac Senatores, summæ dignitatis homines, Senatus Nauali præficit, qui ius in priores habeant, eisq; veluti ministris utantur. Postremo loco sunt à nobis recensendi D. Marci Procuratores, amplissimus omniũ præter Ducem magistratus: quippe, qui præfinitum tempus non habeat, sed unà cum vita terminetur. Huic honori coniuncta est perpetua Senatorii ordinis dignitas, ac ius suffragii ferendi æquum cum legitimis Senatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magistratibus obtinuerunt. nam, cum cæteris à senioribus ciuibus non cedatur, nisi certis locis, certisque subselliis, Procuratoribus vbique idem honor præstatur. quocunq; enim loco sedeatur, illis semper ceditur, digniorique sede semper honestantur: non secus, ac si quouis in loco sui magistratus munere fungerentur. horum officium est tutelam pupillorum habere, quibus propter ætatem tutela indigentibus, nullus defuncto parente ex testamento tutor est institutus. veluti ergo publici quidam tutores à Republica sunt instituti. hi D. Marci Procuratores dicuntur, quod munus cum egregiam fidem, ac sanctitatem vitæ præcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur, qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti, spectatæque sunt probitatis: in quo versantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ administrationem. Priscis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exteras nationes, huius magistratus existimatio, ut plerique exteri homines, nedum indigenæ, testamento suo hosce Procuratores hæredum suorum tutores, ac totius rei domesticæ curatores instituerint. eorum fidei magna pecuniæ vis pauperibus eroganda commissa est. adeo, ut nostris quoque temporibus ingentes opes ab hoc magistratu administrentur, ac pro eorum arbitrio in usum pauperum distribuantur. hic magistratus initio institutus fuit, ne hæreditates ciuium, qui pro tuenda, seu etiam pro amplificanda Republica apud exteras nationes decederent, aut studio rei familiaris negotiis, ac mercimonijs occupati peregrè morerentur, nullo condito testamento, per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerteretur. Qua de causa effectum est, ut ciuibus illis publice ea cura demandetur, de quorum probitate omnibus compertum sit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alii additi, hac tamen ratione distributi, vt veteres pupillorum,

qui

A qui citra riuum magnum,qui vrbem mediam interfluit, habitant, curam habeant: tres item curent eos, qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam vrbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres uerò præter hos patroni sunt amplisſimi, atque augustisſimi templi, quod D. Marco Euangelistæ dicatum est, sub cuius numine Veneta Respublica bonis legibus aucta est, in ditionemque imperij creuit. ab his postremis tanquam à nobilioribus nomen in omnes deductum est, ut D. Marci Procuratores appellentur. De huius templi structura,de marmorum, columnarumq; copia, de porphyritide ac prasio lapide,de opere tessellato atque aurato, quo tum laquearia, omnesque fornices confecti, tum uniuersum pauimentum stratum

B est,quia nemo ferè mortalium est, quin uel uisu cognouerit, uel fama perceperit, nihil mihi statui esse dicendum. huic instaurando tēplo, si qua in parte labascit,eiusque sacerdotibus,tres hi Procuratores præsunt, operamque dāt, ut pro ciuitatis dignitate, & pro amplitudine patroni D. Marci Euangelistæ Deus optimus in eo templo pie, atque magnifice colatur. hi sunt, qui præter cæteros magistratus meo iudicio perquam necessarii uideri debent ad bene, beateque uiuendum. Nam, & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda est,qua omnium commercia ciuium continentur,annonæque triticeæ copia sedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda, minimeque omittenda uiarum ac pontium, idque genus ædificiorum instauratio. hæc communia cuique ciuitati. ista uerò ad Venetias magis atti-

C nent,rei scilicet maritimæ procuratio ac pupillorū tutela,cum multi ciuium tum propter publica negotia,tum propter mercaturæ industriam peregrè profecti diem obeant. iccircò magistratus, qui his muneribus incumbant publicè, instituti sunt, vt nulla in parte maiores nostri communi bono defuisse uideantur, si quis diligenter omnem huius Reipublicæ institutionem animaduertat.

LIBER QVINTVS.

POSTQVAM omnis fere ratio gubernationis Reipublicæ à nobis exposita est, omnesque recensiti magistratus vrbani, non importunam, alienam've ab opere rem facturus uidebor, si de magistratibus exteris verba fecero: ijs scilicet, quibus ciuitates, quæ in nostram venerunt societatem, regi soleant: postea de militaribus imperiis, ac demum de muneribus aliorum ciuium, qui patricij non sunt ordinis. His etenim expositis, extrema manus commode operi instituto imposita uideri poterit. Insignioribus ciuitatibus, quæ in Veneti imperij societatem uenerunt, quatuor magistratus præficiuntur. prætor unus omnibus ius dicit, & forenses lites diiudicat, atque in sontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis proferendis assessores homines iurisperitos, quorum consilio vtitur. licet apud prætorem sit omnis auctoritas. præter hunc est præfectus, qui militibus præest, qui vrbem vel agros vrbis coluerint. in hos prætori nullum est ius, sed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumque cura præfecto est demandata, vectigalium etiam ac redituum omnium tum vrbis, tum agri totius. præter hos quæstor vnus, ac duo. hic magistratus pecuniam publicam administrat, impendit, & exigit, habetque codices rationum publicarum. nihil tamen ferè agit, nisi ex mandato præfecti. ac interdum utriusque, scilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio administrandæ utilior uisa est, quàm si penes eundem esset, & auctoritas & administratio ærarij.facilius namque liceret per fraudem ærarium peculari. id uero pecuniæ,quod reliquum fuerit ab impensis,Venetias ad quæstores vrbanos defertur, ad quos, ut suprà diximus, vndique pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus,qui in unaquaque vrbium magistratum obtineat,est custos arcium. alibi unus,alibi plures sunt: hique militibus præsident,qui arcem tuentur, curamque habent armorum,commeatus,& tormentorum, quæ ad munitionē contra hostes in arce posita sunt. neque tamen custos ita præest arci, quin præfecti imperio subiectus sit: cui quidem omne ius, omnisque potestas in huius generis rebus curandis tributum est. In minoribus uerò ciuitatibus, seu vrbibus nullus est præfectus, sed prætor vtriusque partes agit. in oppidis quoque, quæ in agris maiorum vrbium frequentia sunt, solus prætor est, qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magistratus. nam quæstores

ac præ-

A ac præfecti Principum vrbium in uniuerſo quoque agro ius obtinent. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio eſt. Aduocatores etiam quandoque ſententijs capitalibus prætorum intercedere ſolebant: ſed, quoniam vſu plerunque euenire ſolitum erat, ut iudicia protraherentur, neque ſontes criminum, ac ſcelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirûm collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in ſententiis eſſe, quæ à prætoribus aſsidentibus iuriſperitis, quos ſecum comites ducunt, ut ſuprà dixi, pronunciatæ eſſent. Et hactenus quidem ſatis de magiſtratibus, quibus Reſpublica tum domi tum foris adminiſtratur. Verum, quoniam non tantùm pacis, ſed etiam belli gerendi ratio habenda eſt, quam uniuerſam qui negle-B xere, ut inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiuerunt: ideo qui recte Reipub. inſtitutionem poſteris tradiderunt, illud in primis admonuerunt, ut ciues inſtituantur ad utrunque munus, ut ſcilicet bello gerendo idonei ſint, & domi in pace legibus ſubiecti, inſtitutisque patriis in præclara aliqua functione uiuant, ita vtramque rem amplectētes, vt virtutes arteſque bellicæ referant ad ſtudia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura inſitam vim, ut primum bonum ſibi quiſque conueniens appetat: deinde ut contrario obſiſtat, nitaturque quātum poſsit à ſe iniuriam propulſare: quæ res in animante natura omnium perfectiſsima, dilucidius dignoſcuntur. Nam vnicuique animali tributa eſt vis appetendi, qua proſequatur id, quod naturæ ſuæ conſentaneum fuerit. præter hanc unicuique ad-C iecta fuit vis iraſcendi, quam Plato in corde atque in præcordijs collocauit, ut ſcilicet animal quodcunque, eius virtutis ſtimulis actum, contrarium naturæque repugnans repelleret. Vtriuſque igitur partis uirtutes, quarum ſemina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, ſicque & belli & pacis gerendæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus noſtris non fuit neglecta, ut quibuſdam uideri ſolet: ſed, quoniam initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempſit continentis, terreſtris belli ſtudiis detineri non potuit, uniuerſam ſe ad maritimum bellum conuertit: in quo egregie operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hoſtibus vlciſcendis: multaque præclara Venetorum geſta priſcis monumentis memoriæ prodita ſunt, plurimique triumphi ex D deuictis hoſtibus, & eorum claſsibus ſuperatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe præſtitiſſe. Victa tandem poſt longum tempus ſuperioris conſilii ſententia precibus finitimorum populorum, quorum quiſque ſui reguli tyrannidem, quam diutius paſſus fuit, amplius tolerare poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium: uniuerſamque Venetiæ regionem pulſis tyrannis, ac paſſim ciuibus deditionem facientibus, veluti poſtliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad ueteres incolas, eiectis tyrannis exteris, quæ ex reliquiis barbarorum in tota regione cōſederant, duriſsimaque ſeruitute uictos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in continētem, præterquam quod bonis legibus, & pacis ſtudijs ij populi erant recreandi, qui nuper ue-

nerant

nerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit, ut tueri libertatem possent, in quam se asseruerant. Cæterum Venetæ vrbis situs, vtpote, quæ condita est in mediis æstuariis, minime patiebatur nostros ciues impensius operam dare bello terrestri, illius've studio diutius detineri, sine magno periculo seditionis ciuilis. nam ciues illos, qui terrestris belli studiis se dedissent, maiorem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terrestribus certaminibus se exercere opus fuisset: quin ut peritiores rei militaris fierent, opus fuerat, si quando domi otium ab armis fuisset, externa bella audiuissent, in ijsque animum pariter & corpora durassent, ut in ea functione cum laude uersari possent, & patriæ prodesse: secus autem si fecissent, inepti profecto non tantùm Imperatores, verum etiam milites fuissent. Hæc uero frequens consuetudo continentis, vrbanæque intermissio factionem quandam ciuium facile peperisset ab aliis ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones, ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim quàm magnos spiritus animi ciuium concepissent, cum plurimum armis potuissent, habuissentque frequentes affectatores: vt hominum natura semper ad malitiam pronior est. quæ res, ut ex priscorum monumentis facile intelligi potest, semper Romanam Rempublicam vexauit, contumacesque non paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæsarem tyrannum Romani imperij fecit. Ne ergo huiusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores nostri esse statuerunt, ut continentis imperium externo potius, ac conducto milite quàm Veneto defenderetur. stipendium uerò illis statuit ex vectigalibus totius prouinciæ. æquum enim erat eius regionis impensis militem uiuere, qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in hanc militiam plurimi socij ditionis nostræ adscripti sunt: quorum nonnulli ad summam imperii in nostro exercitu deuenere, atque ob res egregie gestas Veneta ciuitate, patricioque iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coleonij Bergomensis, viri illustrissimi & summi Imperatoris, qui multa præclara bella confecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter equestri statua in celebri vrbis loco à Republica honestatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de causa, quam retuli, terrestres militiæ gloria priuati sunt, eaque ad exteros delata est. siquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm xxv militibus præesse posse. hæc tamen lex nostra tempestate ob bella frequẽtia, quibus vexati fuimus, vi consuetudinis tanquam abrogata est. Cùm autẽ terrestre bellum ingruit, nonnulli patricij ordinis ciues in exercitum mittuntur, qui, dum bellum vrget, temporarium magistratum gerunt. quæstores hi sunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini semper adstant. neque ei quidquam aut facere aut decernere licet, nisi ex legatorum consilio. Bello finito vtrique magistratus domum reuertuntur, ac in ordinem rediguntur, nec quidquam amplius iuris habent. hæcque est belli, terrestris've militiæ ratio apud Venetos. Bello uerò maritimo, ac nauali nostra ciuitas natura magis idonea est, cuius studiis semper Veneti studuere. nam vrbs in

mari

E F G H

A mari condita parum timere poterat terrestres copias, quæ ei negotium facesserent: ac non modo iniquum, sed etiam ualde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traijcerent, ac finitimos populos bello lacesserent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quodque illatam propulsare non erat difficile, ideo uniuersa ciuitas ad studia rei maritimæ conuersa est, eoque iuuentutem legibus instituit, ac totius vitæ consuetudine firmauit. hic enim mos instituendi patricios homines semper fuit, vt à teneris annis vsque ad pubertatem sub pædagogi disciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro cuiusque captu: ab ea ætate, præter paucos quosdam, qui literarum studiis se manciparant genio naturaque ducti, omnes ferè rei maritimæ, ac familiari operam darent, ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, ubi mercaturæ industria rem domesticam augebant, simulque efficiebantur periti morum ac consuetudinis, legumque multorum hominum. plurimi conscendebant triremes armatas, atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ disciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus semper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vsque ad nostra tempora peruenit, ut in unaquaque triremi armata stipendium ex ære publico non exiguum duobus adolescentibus daretur ordinis patricii: quorum officium nullum aliud esset, præterquam imbui disciplina rei maritimæ: vtque id facilius assequerentur, quædam illis assignantur exigua munera, quibus curandis se exercentes proficiunt, & ad maiora capessenda idonei fiunt: grauibus uero triremibus siue ad classem, & rem bellicam instructæ fuerint, siue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricij quandoque attribuuntur: nec mediocre eis stipendium constituitur, uel ex pecunia publica, uel ex ære priuato, si ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis studijs in eis assuescant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impositum est ad publicam utilitatem, ut ex ære domini priuati hominis, uni seu duobus, si nauis maior fuerit, patriciis adolescentibus stipendium soluatur, quorum aliud nullum officium sit, præterquam exerceri muniis nauticis. Concessa quoque ab his adolescentibus facultas est, ut in triremibus onerariis, ac in nauibus priuatorum, quibus adscripti sunt, ferre queant certam mercium summam nullo naulo soluto: quam si non habeant, ius hoc suum aliis concedunt, ac locant. Qua lege consultum fuit non solum exercitationi iuuentutis, verum etiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui angustia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi potest, rationem instituendæ iuuentutis minime à maioribus nostris neglectam fuisse, ut nonnullis uidetur: immò in ea nauium triremium copia ducenti, & amplius nobiles adolescentes, legis istius beneficio, alienis impensis ad rem nauticam instruebantur: præterquam quod ciuili consuetudine, ac more patrio quilibet patricius iuuenis, aut literis aut studiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum sibi plurimum, tum rei do-

 mesti-

mestiex nonnihil consulebat, ac proderat. Hæ priscæ leges, & huiusmodi E instituta etiam nostra tempestate perdurant, licet plerique adolescentes ambitione, aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit, ut nostra ætate ingruentibus bellis, ac rerum domesticarum dispendiis longe plures effecti sint pauperes, quàm, ut satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namque natura comparatum est, ut nihil inter homines perpetuum esse possit: verum cuncta, quamuis initio perfecte constituta esse uideantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeò, ut quemadmodum corpus prandio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest, nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in unaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque instaurationem adhibere. Huiusmodi rationem nos F quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit, ut hac etiam in parte nihil sit in nostra Republica desiderãdum. sed de his hactenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus, qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatem obtinet, præterquam vltimi supplicij inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent, qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas, cunctaque, quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatum faciunt, diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, securamque nauigationem compressis piratis præstent viris bonis, qui res suas G agunt sine alicuius iniuria. Præter triremium præsides est totius classis legatus, qui imperium habet in uniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi, quos uelit, & dirigendi classem, quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent, ut magna classis paranda sit, tunc uniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe, tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè, quam olim in Romana Republica Dictator, retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret auctoritati Senatus, & Reipublicæ de- H cretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatos've classis, tum in prætores ac magistratus omnes, qui cum imperio sunt in locis insulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò ut, cum classis Imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, continuò ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum sileant, ab omnibus magistratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin, si ita ei libuerit, potest solus ius dicere, solus administrare pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. nullus est apud Venetos magistratus maioris auctoritatis, iccircò raro admodum classi Imperator præficitur. Non enim temere, nisi rerum necessitas ita exi-

gat

A gat, alicui conceditur tam magna potestas, vt omnia vnius ciuis arbitrio pendeant. Hoc in loco ea lex non est à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectum've clasſis vllum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam vrbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus paſſuum ab vrbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebant, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum uſum ædificata, ubi tutæ ſeruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quemadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis B ſunt omnes ferè magiſtratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, ſyndicos dicere conſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe nomine, ſed ſatis idoneo ad idem munus explicandum. Hi poſt quatuor, quinque've annos creari ſolent, ac mitti tum in continentis oram noſtræ ditionis, tum in regiones maritimas ac inſulas: recognoſcuntque geſta omnium prætorum atque aliorum, qui foris publicam poteſtatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum auctoritate, quæ Aduocatoribus tributa eſt. Nam, ut ſapienter Ariſtoteles inquit, hi, qui in poteſtate ſunt, niſi ex aliis pendeant, ægrè in officio perſiſtunt propter ingenitam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum C magiſtratus, quibus Reſpublica Veneta domi foriſque adminiſtratur: reliquum eſt, ut ea ratio à nobis referatur, qua prudentisſimi homines maiores noſtri ſemper in officio plebem, ac uniuerſum populum continuerunt, rem certè ſuprà omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam vnquam molitum eſſe, ut mutata Reipublicæ forma ipſe quoque ad ius publicum admitteretur, immò ſemper amantisſimũ atque obſequentisſimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum, ſi quis præter ſitus opportunitatem ualde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo animaduertit, comperiet populum non omnino repudiatum fuiſſe: ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſque D rei communis detrimento. Ideoque facile perſpicere poterit id in hac Republica temperamentum extitiſſe, quod cæteris hominibus tum priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, ut in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Reſpublicas euerterint. contra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum vnquam tumultum popularem, aut ſeditionem extitiſſe. etenim neceſſe fuit, ut in exordio operis dixi, ſi recte Reſpublica inſtituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores noſtri non tantùm auctoritatem ſummorum philoſophorum ac rationem ſecuti ſunt, verumetiam imitati ſunt Seſoſtrim antiquisſimum Aegyptiorum legiſlatorem. qui, ut in Politicis Ariſtoteles perhibet, genere diſtinctos vo-

luit esse eos, qui armis regionem tuerentur, qui've de bono publico consultarent, ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, mercenariam operam locãtibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissime hoc obseruatum fuit, ut omnibus æquum ius esset, neque vlli impunè liceret quenquam, ne de plebe quidem uel infima, iniuria afficere: patricium uerò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio, ac scelere maximo semper habitum fuit. Quòd si quis temerarius huiusmodi quippiam perpetrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè non abiisse: tantoque grauiores pœnas dedit, quanto maioris existimationis, dignitatis've fuit. Præterea diligenter à Senatu consulitur, tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium, & ad incolumitatem totius populi: adeò, ut magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum esse potest ex his, quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ, ac de curatoribus publicæ salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectoribus ciuitatum, ut scilicet commode uiuant in rerum copia, neque obnoxij sint iniuriæ potentissimorum ciuium: quæ cùm assecuti fuerint, res suas agunt cæterorum securi. Nihil uerò à maioribus nostris omissum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice consulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ, qui in studiis honestis Reipublicæ vtilibus versantur, aut olim versati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem ualetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ædificatæ sunt satis idoneæ, aptæque rei domesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde, quòd in Nauali amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt, seu propter senium, seu ob incommodum acceptum; cum tamen tunc cum in florenti ætate essent, suum munus in ædificandis triremibus, aut in huiusmodi quopiam munere Reipub. vtili obierint. Præterea veteri instituto in cõtractibus emptionis, venditionisque mercium pretiosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor, certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatem, quam tamen in ea functione consumpserint. Cæterum præter hæc optima instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ uideri solent, ut pro eorum hominum conditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alii uero ex infima plebe, ut artifices, & id genus hominum, quod ab

Aristo-

A Aristotele in Politicis seruorum publicorum esse perhibetur. vtrisque meo iudicio consultum est, nec incommodè nec iniquè. Nam plebeiis hominibus, qui suapte natura parum honori student, sed potius rei familiaris studio inseruiunt, sua quædam iura concessa sunt, suique honores. in tot enim classes distributi sunt, quot sunt artificia, in quibus degunt, ac vnicuique classi propriæ quædam datæ sunt leges, sub quibus sua quisque exercet officia. His præficiuntur totius clasis suffragiis ex eorum numero nonnulli, qui non incommodè artificii illius præfecti appellari possunt: horum iussu multa præscribuntur, nonnullæque leuiores lites horum arbitrio dirimuntur. Quo fit, ut plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in

B eo munere sibi placeant, putentque se non parum dignitatis esse assequutos, cum eò peruenerint, ut à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in vnaquaque classe quidam præfectis inferiores, qui tamen nonnullius existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis fit honoris cupiditati, quæ indita esse uidetur animis etiam plebeiorum hominum, atque infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam, ac propria munera sunt constituta decora atque honesta, quibus patritii ordinis viri priuati sunt, nec ad ea vlla ratione accessum habent. quorum multa sunt, ut nec patricium hominem, tum propter emolumentum, tum honoris titulum eorum pœnitere posit. Scribarum ordo honestissimus est, qui magi-

C stratibus quibusque asident. id munus plebeiis tantum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illustre non sit, est tamen honestum. eorum namque fidei & solertiæ codices, scriptaque publica, quibus res omnis priuata & publica continetur, commissa sunt. qua prouincia atque munere, qui dignus habetur, is iure optimo & probi viri & industrij nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum plerisque stipendium constitutum est, ut rei domesticæ non tantum tuendæ, sed etiam amplificandæ satis sit. Illi autem, qui sunt à secretis Senatus, omnes ex populo sunt, patricius nullus. Hic ordo superiore honestior est, iccirco illi ex populo, qui nobiliori genere orti sunt, eo munere fungi solent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatusconsultum hos

D latet. semper nanque intersunt & Collegij & Senatus consultationibus; ex qua re in magno pretio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli seliguntur, qui decemuiris ministrant, eorumque acta in codices referunt, ac conscij omnium sunt, quæ à Collegio aguntur. quo in honore versantur quoad vixerint, non per vices, quemadmodum patricij viri in suis magistratibus, quorum nullus præter Procuratorium perpetuus est. Horum qui à secretis Senatus sunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur, præterquam à Procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque sunt ei reditus ex ære Reipublicæ constituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

ri conſueuit, præterquam Duci, aut cuipiam ciui qui ſit extra aleam, ut dici E
ſolet, præterea nemini, quaſi Cancellarius Ducē ex populo referat. hic unus
creatur comitijs magni conſilij. cæteri omnes qui à ſecretis ſunt, à decemui-
ris eliguntur, atque ſubduntur eorum cenſuræ, ſi quid in functione publica,
quam habent, deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, ut artificum claſ-
ſes & cuiuſque artificii præfecti, nonnullique alii, de quibus infrà dicemus,
ex arbitrio decemuirûm pendent, atq; eorum ditioni ſubiecti ſunt: illiuſque
Collegij auctoritate & initio conſtituti fuere, & nunc continentur. quod ſa-
pientiſsime inſtitutum fuit, ut is magiſtratus prouideat, ne huiuſmodi cœ-
tus, qui ad bonum publicum ſunt inſtituti, quandoque ſimulatione officii ali
quid in Rempublicam moliantur: qui ad eius morbi cautionē initio creatus F
fuit, ne qua ſcilicet malorū ciuium conſpiratio faceſſeret negotium Reipub.
Sunt præterea Venetiis quinq; ſocietates initæ ſub diuorum quorundam no
mine & religione, in quibus innumeri homines ſunt, & plebeij & patricii or-
dinis. Harum ſuas quæque veſtes habent ſuaque inſignia, quibus tamen non
ſemper ac paſſim vtantur, ſed cum ſimul coacti prodeunt, aut ad honeſtandū
cuiuſpiam funus, aut ad ſacrum quodpiam munus. Feſtis diebus ſtatutis cun-
cti ferè in ſuam ſocietatem coguntur. ibi ſacris primum interſunt. deinde in-
uiſunt templa deorum immortalium, deumque optimum ſupplicationibus,
pompaque ſolenni venerantur. harum quæque ſocietatum propriam ædem
habent, in qua amplum atrium ædificatū eſt, quò ſtatutis diebus conueniunt,
ut exhibeant officium religioni, quod debent. Etenim celebrant quandoque G
ſacra myſteria, interdum ſimul coacti templum cuiuſpiam diui inuiſunt, ſæ-
pius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quiſpiam diem extremū
clauſerit: cuius etiam delicta expiant ſacrificio, ac precibus identidem repe-
titis. Præter ampliſsima illa atria ſingulæ deſtinatum conclaue habent, in
quod coguntur ſocietatum præfecti. qui magiſtratus eſt annuus, atque inter
plebeios non mediocris dignitatis. hi ſimul congregati de agēdis conſultant,
dantque operam, ne qua in parte deſint bono ſocietatis. eorum quoque fidei
magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commiſſa eſt. nam priſcis tempo-
ribus tam ingentis fuerunt exiſtimationis hæ ſocietates, ut plurimi, qui rem
ſuam teſtamento legauerant in vſum pauperum diſtribuendam, hos potiſſi-
mum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectum H
eſt, ut harum ſocietatum aliquæ copia facultatum, quæ in hos vſus quotannis
erogandæ ſunt, Procuratoribus D. Marci minime concedant: qui magiſtra-
tus patricius ampliſsimus eſt. Ad hunc honorem, præfecturam ſcilicet iſtam
ſocietatum, patricijs viris nullus eſt acceſſus, quāuis ſint è numero fratrū, ſed
plebeij tantum homines illius dignitatis compotes eſſe queunt, ut hac etiam
in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim ſocietatum præfecti quo-
dammodo in populo referunt Procuratoriam dignitatem. Verum, ne qua ra
tione huiuſmodi ſocietates, atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes
ſub poteſtate decemuirûm continentur, vt ne quid immutare queant, aut in
unum cogi præter tempora ſtatuta, niſi ex eorum arbitrio atque auctoritate.

Huiuſ-

A Huiusmodi honores in nostra Republica viris plebeiis vtriusque ordinis cōstituti sunt, ut omnino expertes non essent iuris publici ac ciuilium munerū, sed suæ honorum cupiditati ambitioni've hac ratione satisfacerent, neque statum nobilium aut odio haberent, aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento Respublica nostra id cōsecuta est, quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille, ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione, quæ fuerit alicuius momenti: quod adepta est non vi vlla, aut armatis satellitibus, seu munita arce, sed æquà, ac tēperata ratione regendi: adeò ut populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllam

B mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quæ res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam, cum omnes Christiani Principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fususq; noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxtà Cassanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus Pontifex, atque uniuersa penè continentis ora ab imperio Veneto desciuisset: eà rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, ut lachrymantes omnes se, suaque obtulerint ad Reipublicæ defensionem, reque ipsa præstiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propensum nullo negotio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingenti

C exercitu eam vrbem obsedisset, quàm plurimi non tantum patricii, verumetiam plebeij ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò ut Imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbis non tentata. nec maiore negotio aliæ quoque ciuitates recuperatæ sunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum, veluti ad portum tutissimum, confugientium. clarissimum certè argumentum iustæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod nō absque ratione contigisse, si quis bene attenderit, facilè comperiet. Cuique enim ciuitati, quæ in societatem Veneti imperij uenit, municipales leges relictæ sunt, multisque honoribus ciues in sua quisque ciuitate potiuntur: op-

D pida autem non pauca in agris vrbium sita à ciuibus ipsarum vrbium ibi magistratum gerentibus gubernantur. His adde, quòd prætoribus ciuitatum, qui illustres sunt, assident cum ius populo dicunt homines iurisperiti: quibuscum consultant, antequam quippiam decernant. qui honos est non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos uenit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti non possunt, sed vel ex Veneto populo, vel, vt plerunque, ex sociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuisse in hac Republica moderationem, quæ maximè uideatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore vidēdi officium, respiciendique munus solis oculis est attributum. reliqua uerò munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt, quæ vsu videndi careant, sed pareant,

nec aliquo pacto obaudiant his, quæ ab oculis ita esse nunciata fuerint, ne've E aliò ferantur, quàm quò oculi ea direxerint: sicque optime uniuersum corpus consistit & conseruatur. Nõ dissimili ratione in Republica Veneta summa rerum gubernatio patritio ordini est demandata, veluti quibusdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: sicque tanquam bene compactum corpus Veneti fœlicissime viuunt, cũ oculi Reipublicæ non sibi tantum, sed uniuersis membris perspiciant: cæteræ uerò ciuitatis partes, non tantum sui habeant rationem, verùm etiam hisce oculis, veluti potioribus membris Reipublicæ libentissime obtemperent. Quòd si in quapiam Republica eò insaniæ venerint ciues, quod in plerisque contingit, ut populus uidẽdi munere fungi velit, atque oculorum officium vsurpet, continuo vniuer- F sam Rempublicam euerti necesse est. Quòd si etiam patricij ciues sibi tãtum prospexerint, alia uerò ciuitatis membra contempserint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cùm Republica, atque adeò pessime agetur. nostri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidẽre, illamque præstitere moderationem, ut nullus, nisi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectæ, tamque legitimæ institutioni. Quam Deum optimum precamur diu seruet incolumem. si enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire est credibile, hoc præcipue diuinitus Venetæ vrbi obtigisse persuasissimum esse debet. G

GASPARIS CONTARENI S. R. E. CARDINALIS DE SACRAMENTIS CHRISTIANAE LEGIS ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

DE SACRAMENTIS CHRISTIANAE LEGIS, ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

LIBER PRIMVS.

SAEPE numero mecum ipse animo reputans, solere plerunq; accidere, vt viri probi, ac bonarum artium non ignari, præter eorum spem, & institutum vocentur ad munus Antistitum, ac Ecclesiis præficiantur Episcopi; quibus neq; otium est, neq; facultas, ut dare diutius operam possint lectioni Theologorum; & Iuris pontificij peritorum; à qui-
C bus singula quæque doceantur, quæ pertineant ad officium præsulis; nam & diuturnus labor, & multi loci perplexi deterrent politioribus studiis assuetos ab huiusmodi auctorum lectione: iccirco nō putaui rem inutilem me facturum, si præcipuam totius huius muneris partem, eam inquam, quæ versatur circa Sacramenta, compendio quodam comprehendero; ac eam leuem adhibuero, vt cuiuis non ignaro bonarum artium, absque diuturno labore, aditus non difficilis pateat ad Sacramentorum rationem intelligendam; quam perspectam habere, & aliis posse tradere præcipuum est officium Episcoporum, ut inquit Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia. Deum igitur optimum precor, ut cœptis nostris faueat, & efficiat, ut non indigne omnino pertractemus res tam magnas & diuinas. Antiqua quædam fuit opinio, iam
D ferè à mundi primis exordiis cum hominum genere nata, indigere humanum genus ad ueram pietatem, & religionem puram expiatione quadam, & sanctificatione, quam pro hominum natura, etiam existimarunt fieri verbis, & cærimoniis quibusdam: ita nanque natura institutum est humanum genus, ut ex sensibilibus rebus notionem etiam intelligibilium nanciscatur. nam veluti naturæ hominis vicem, quæ & se pollutam esse sentiebat, & maiori quadam sanctificatione indigere, ut digne ad pietatem, & puritatem religionis accederet, inuertit in plerisque omnibus hominibus astutia dæmonum; qui sicuti ueram religionem, ac unius Dei cultum peruerterunt, ac sibi pro Deo sacrificia exhiberi uoluerunt; ita etiam expiationes quædam, ac sacra, eorum fallacia adinuenta sunt, quibus magis se pollueret huma-

humanum genus, ac magis, magisque à Deo recederet, dæmonum malorum cultui emancipatum. Mansit tamen apud nonnullos homines, paucos quidem, sed optimos, & sanctissimos unius ueri Dei cultus, ac diuino instinctu, Sacramenta, & sacrificia quædam instituta; quibus ueluti signis fidei, quæ illis inerat, redemptionis nostræ per Christum, & expiabantur, & sanctificationem recipiebant. Moses his superuenit, per quem data est lex populo illi, semini, inquam, Abraham, Isaac, & Iacob, quibus promissum à Deo fuerat ex eis oriturum semen, in quo benedicerentur omnes gentes: in lege uerò à Deo instituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius significata fuit redemptio futura per Christum. In Mosaïcis Sacramentis præ aliis omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circuncisio, quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege uerò summa cum ueneratione accepta. Hæc, ut inquit Apostolus, fuit signaculũ iustitiæ fidei, quæ fuerat etiam in præputio patris nostri Abrahæ. Expiabantur infantes Circuncisione à labe peccati originalis ratione fidei, cuius signũ fuerat Circuncisio. nõ ergo Circuncisio aliquo pacto efficiebat iustitiã, quæ occulte diuinitus infundebatur, sed tantũ significabat reconciliationẽ, & expiationẽ, quæ tunc conferebatur diuina vi homini circũciso. Alias uerò expiationes, quæ lotionibus, & aspersionibus fiebant, Apostolus appellat iustitias carnis, eò quòd non pertinebant ad emundationem animæ, & spiritus purificationem, & peccatorum abolitionem; sed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis contractæ, uel ex contactu cadaueris, uel ex lepra, uel ex quapiam huiuscemodi causa, sed etiam ex peccato quopiam: significabant vtique futuram expiationem animi, & eius figuræ erant, non tamen ad eam attingebant vllo pacto; quod tamen in circuncisione factum fuisse, iam superius dictum à nobis est. Sacramenta ergo Veteris legis, proportione quadam, legi ipsi respondebant. Nam sicuti lex non ducebat ad perfectum, sed finis eius erat (quantùm ad hanc partem, de qua agimus, quæ ad cærimonias spectat) perducere homines ad cultum Dei spiritualem, per fidem Christi explicitam hoc carnali, & corporeo cultu: ita etiam Sacramenta legis, uel signa erãt expiationis animi, quæ in aliquibus fiebat diuina vi, ut in Circũcisione, uel corpus expiabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam corporea, aut ex aliquo peccato, quo impediebantur à coetu sacrorum, & populi. Post Mosem promulgato Euangelio per Christum, longe nobiliora ab ipso instituta sunt Sacramenta, quæ & significarent expiationem, & sanctificationem, & significatio[illegible] efficerent; de quibus à nobis hoc opus est institutum. Verùm, ut colligamus id, quod ex superioribus patere facilè potest, communis quædam animi conceptio semper fuit, Sacramenta ea esse, quibus spirituale quodpiam arcanum sub re sensibili contineretur: unde à Græcis appellata fuere Mysteria, id est arcana. Illud hic animaduertendum, ne decipiamur, ut quibusdam accidit. Nam apud Veteres, & in Sacris literis, sæpius Sacramentum dicitur id arcanum, quod latet; interdum uerò sensibile signum illud, sub quo latet arcanum, dictum est Sacramentum: non quòd

ipsum

A ipſum ſit arcanum,quippe quod patet ſenſui,ſed quoniam ſub ſe contineat ar canum; quod quidam ignorantes non intellexerunt locum Pauli in Epiſtola ad Epheſios, ac propterea negauerunt matrimonium eſſe Sacramentum, eò quòd Paulus dicat, poſtquam diſſeruerat de vxore,& viro: Hoc autem magnum Sacramentum eſt, dico autem in Chriſto & eccleſia; quaſi ex his Pauli verbis ſequatur, matrimonium non eſſe Sacramentum, ſed coniunctio Chriſti cum Eccleſia; verùm, ſi accuratius animaduerterent hi ſcioli, inuenirent ferè ſemper in ſacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria eſt Sacramenti ſignificatio, in qua Myſterium à Græcis appellatur. Nam apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duodecimo,Sacramentum regis abſcondere, bonum; id eſt, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro ſapientiæ de iniquis dicitur,qui irriſerunt pios, neſcierunt Sacramenta Dei. Item apud Danielem.vt quærerent miſericordiam à Deo cœli ſuper Sacramento iſto. ſic in Apocalypſi: dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanum. Verùm apud Theologos poſteriores immutata fuit huius nominis ratio,ac appellarunt Sacramentum ſignum illud ſenſibile, ſub quo latet arcanũ ſpirituale; arcanum uerò id,quod latet, appellauere rem Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramẽtis Chriſtianæ legis & Catholicæ Eccleſiæ, illud exordium eſt ſumendum,nullum humano generi polluto per peccatum originis,quo infectus unuſquiſque naſcitur,qui per ſeminalem rationem, id eſt, C paternam originem trahit ab Adam,itemque magis,ac magis polluto peccatis,quæ in ſe unuſquiſque adultæ ætatis admiſit, nullum inquam, patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam ineundam cum Deo, niſi per Chriſtum Ieſum dominum noſtrum, qui unus mediator eſt Dei,& hominum,ut ait Apoſtolus,neque aliud datum eſt nomen, in quo opòrteat nos ſaluos fieri. Verùm Chriſti redemptionem nobis applicamus per fidem in ſanguine eius, ut item ait Apoſtolus. Oportuit igitur homini,qui ex ſenſibilibus ad intellectualia peruenit, & cui contigit ſalus per hominem Chriſtum conſtantem ex corpore humano & ſenſibili, ſanctificationem, & expiationem adhiberi quibuſdam rebus ſenſibilibus; ſub quibus lateret hæc ſanctificatio,& gratia,qua ſpiritualiter à Deo per Chri D ſtum ſanctificatur; oportebat etiam acceſſum ſenſibilem, & corporeum hominis ſanctificandi eſſe ad res illas ſenſibiles,quo teſtatum faceret, ſe fide accedere ad ſuſcipiendam ſanctificationẽ, & gratiam. Qua de re B.Thomas excellentisſimus Theologus ſæpenumero appellat Sacramenta proteſtationes fidei,quamuis etiam ſint proteſtationes fidei in miniſtris,qui ex fide Eccleſiæ Sacramenta diſpenſant.His fundamentis iactis,accedamus ad inſtitutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus,quæ cum eandem vim habeat,poſterior tamen eſt priore explicatior. Prior eſt Auguſtini,qui dicit Sacramentum eſſe inuiſibilis gratiæ viſibilẽ formam.poſterior eſt Vgonis de S. Victore viri doctisſimi, qui definit Sacramentũ eſſe ſenſibile elementũ ſimilitudine repræſentãs,inſtitutione ſignificãs, & ſanctificatione cõtinẽs in-

uiſibilem gratiam. Hæc, ut dixi, poſterior, quamuis re eadem ſit cum priori, eſt tamen longe explicatior, attamen vtitur vocabulo hoc elementum pro ſenſibili re quacunque. Res ergo ſenſibilis eſt Sacramentum, quæ natura conſtat, & habeat oportet ex inſitis à natura ſimilitudinem quandam cum re, quæ ſpiritualiter agitur, ideo addidit Vgo, ſimilitudine repræſentans. Verùm, quoniam Sacramenta vim habent ex inſtitutione Chriſti, ut infra dicemus, ideo adiunxit; inſtitutione ſignificans. Nam naturalis illa ſimilitudo non ſignificaret gratiam dari per rem ſenſibilem, niſi à Chriſto ita fuiſſet inſtitutum; & quoniam, ut inferius dicemus, unum quodque Sacramentum conficitur rebus, & verbis, in quibus continetur ſanctificatio, & forma Sacramenti, ut itidem dicemus, ideo additum eſt, ſanctificatione continens gratiam ſpiritualem, qua ſanctificamur. Ex hac definitione Sacramenti, cuilibet patere poteſt, inſtitutionem Sacramentorum omnium non potuiſſe à quopiam homine fieri, præterquàm à Chriſto, qui item Deus eſt. Nam, cum Sacramenta contineant gratiam, & ſanctificent; gratiam uerò det Deus per Chriſtum, nullus homo, neque etiam Eccleſia uniuerſa potuit inſtituere, & ſanctificationem adhibere rei ſenſibili, ut per eam præſtetur accedenti, & credenti gratia, & ſanctificatio. Solus ergo Deus, qui dat gratiam, & non niſi per hominem Chriſtum potuit inſtituere Sacramenta, quæ habeant hanc vim certam. Ex hac etiam definitione exploratum eſſe poteſt ſenſibilem Sacramentorum formam, ſignum eſſe diuinæ largitionis, qua nos per ea ſanctificaret. Verùm ex parte accedentium ad ea, ſunt fidei proteſtationes. Is enim acceſſus, quo quiſpiam adit Sacramenta, proteſtatio quædam eſt illius, quod credat, non tantum articulis fidei, ſed etiam diuinæ promisſioni, & inſtitutioni, qua pollicitus eſt per ſe ea ſanctificationem traditurum. Verùm, quoniam diximus Sacramenta ſanctificari per verba, & quòd quodlibet Sacramentum conſtat ex rebus, & verbis; ideo totum illud eſt latius explicandum. Primùm explicabimus id, quod ſupra tetigimus, Sacramenta iure conſtituta eſſe in rebus ſenſibilibus, tum ex parte inſtituentis, & in eis operantis, tum ex parte hominum, qui accedunt ad Sacramenta; ex parte inſtituentis, cum in redemptione humani generis uerbum diuinum ſibi aſſumpſerit hominem, quo uti inſtrumento operaretur ſalutem noſtram, qui corpus habet, & eſt ſenſibilis, quamobrem Damaſcenus in libris de fide, appellat corpus Chriſti organum diuinitatis coniunctum, ſcilicet, ſicuti manus organum hominis eſt; inquit enim, tactu ſanabat, aliaque mira operabatur, diuinitas vtique ſanabat, ſanabat tamen tangendo, quod corporis erat, ſicuti ſerra faber facit ſcamnum ſecando, vtique forma ſcamni ab arte eſt, organum tamen eſt ſerra, cuius eſt ſecare, quia ergo ſecando facit ſcamnum faber, vtique ſerra organum eſt artis. Redeamus eò, unde ſumus digresſi. Cum organum diuinitatis fuerit humanum corpus ſenſibile, quod agendo, & patiendo, ut organum diuinitatis operatum eſt ſalutem noſtram, vtique rationi conſentaneum omnibus uideri poteſt, alia quoque organa

A organa, disiunctiora, inquam, Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. ex parte uerò hominis per ea sanctificandi, nulli dubium, quin maximè debeant Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. Nam homo ita est à natura factus, ut ex rebus sensibilibus capiat notionem rerum intelligibilium. immò in his, in quibus hæsitatio esse potest, maximè homo fit certus ex signis sensibilibus, quale est in Euangelio, cum dixissent Pharisæi, quis est hic, qui peccata dimittit: dominus noster, ut eos certos redderet, respondit, quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere surge, & ambula; ut autem sciatis filium hominis habere potestatem dimittendi peccata, conuersus ad ægrotum illum dixit, surge, tolle grabatum tuum, & ambula; ecce signo sensibili reddidit illos certos rei insensibilis, in qua hæsitabant; sic in hac sanctificatione hominum, ut omnis hæsitatio à corde nostro pelleretur, fuit necesse signo sensibili à Deo instituto animum hominis firmare; ut, scilicet, certus esset, nisi ficte accederet, se consecuturum gratiam & reconciliationem per illud signum. facile ex his cuilibet apparere potest meritò Sacramenta esse in signis sensibilibus. Verùm, quoniam Sacramenta institutione significant, & sanctificatione continent gratiam, oportuit signum Sacramenti sensibile duplex esse: alterum, in quo esset præcipua & prima vis significandi, cuiusmodi sunt uerba: alterum uerò, in quo esset naturalis similitudo repræsentans. Huius ordinis sunt res aliæ natura constantes, in quibus apparet similitudo, natura referens id, quod inuisibiliter fit interius: uerba uerò præcipuam habent vim significandi. Constat ergo unumquodque Sacramentũ ex rebus, & verbis: vnde nec res sine verbis, nec verba sine rebus perficere queunt Sacramenta. Quomodo autem in unoquoque Sacramento sigillatim id fiat, infra, cum de unoquoque per se Sacramento loquemur, liquidò explicabimus. Non enim omnium est idem modus, & eadem ratio. Cum igitur res, & verba vnum Sacramentum cõstituant, necesse fuit Theologis hoc in loco mutuare vocabula à Philosophis, unde appellarunt verba, formam Sacramenti, res uerò alias sensibiles, materiam, ea de causa, quòd materia per se indeterminata sit, terminus uerò fiat à forma. Itaque, cum res, quibus utimur in Sacramentis non ita determinatè repræsentent, & significent quid agatur, determinatio uerò fiat à verbis, dixere verba formam esse, alias res materiam.

D Verbi gratia, in baptismate aqua & ablutio diuersa possunt referre, ut scilicet, mundetur corpus, ut sanitati consulatur, aliaque huiusmodi; verba addita, scilicet, ego te baptizo in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, determinant, quid fiat ablutione illa. His expositis, restat, ut explicemus tres quæstiones, in quibus solent multum digladiari inuicem Theologi iuniores: Prima pertinet ad vim efficientem Sacramentorum, an, scilicet, sint tantum signa rei spiritualis, quæ fit; an & ipsa quippiam efficiant. Altera quæstio est, de Sacramentorum effectibus, quorum prior est in quibusdam Sacramentis character, quid nam, inquam, sit is character. Altera uerò est gratia, an, scilicet, Sacramentalis gratia sit quippiam aliud à gratia illa, quia iustificamur, & à peccatis expiamur. In ea dubitatione, quã primo loco proposuimus, inter iunio

res Theologos controuersia est, nam nonnulli, ut Ioannes Scotus, quē in hac parte secutus est Durandus, putant, Sacramenta Ecclesiæ, esse tantum signa quædam gratiæ, & sanctificationis, quam nobis Deus solus, & immediate præstat, & in anima gignit, veluti ex pacto quodam nobiscum inito, quòd quandocunque contigerit nos accedere ad Sacramenta, & eis initiari, ipse occultam nobis daturus est gratiam. huic sententiæ uidetur Psalmus adstipulari, in quo dictum est, gratiam & gloriam dabit dominus. Præterea Charitas Dei, quæ est gratia, uel inseparabilis est à gratia, datur nobis, & infunditur per spiritum sanctum; item quemadmodum nihil potest igniri, id est fieri particeps naturæ igneæ, præterquam ab igne; ita nihil potest fieri particeps naturæ diuinæ, quod nobis contingit per gratiam, præterquam à Deo. Afferunt hi præterea alias rationes, quibus ostendere conantur, impossibile esse virtutem efficientem, etiam instrumentariam contineri in Sacramentis, quæ nec diuisibilis, nec indiuisibilis in eis constitui potest commode; & in verbis, neque permanentem, cūm verba sequantur motum, neque successiuam, quæ in ultimo instanti prolationis verborum nulla esset, sicuti tunc nullus est motus, qui iam esse desit. Hæ ferè rationes potiores adduci solent à Theologis magni nominis, quas ut euitent, in eam adducti sunt sententiam, ut dicerent Sacramenta non tantum veteris, sed etiam nouæ legis, & Christianæ ecclesiæ, esse tantum signa arcanæ gratiæ, & sanctificationis, quæ in illis præstatur. Verum B. Thomas & doctissimus, & sanctissimus vir, cum animaduerteret dicta sanctorum, Augustini, inquam, qui, ut magister dicit in quarto libro, cum loqueretur de baptismate, quæ est virtus, quæ tangit corpus & abluit cor, item omnium Theologorum sua ætate superiorum, qui dixere Sacramenta nouæ legis differre à Sacramentis legis Mosis, quia efficiunt id, quod significant, non est horū sententiæ assensus; sed dixit, præsertim in summa theologiæ, quam postrema ætate composuit, in Sacramentis esse quandam causam effectricem sanctificationis, & gratiæ, non quidem primariam, sed instrumentalem. Nos quidem, quamuis non diffiteamur superiorum auctorum sententiam posse defendi, & euitare nodos earum rationum, quas attulimus; nihilominus putamus veriorem esse, & magis consonam dictis sanctorum, nec alienam à progressu rerum naturæ, Thomæ sententiam. Nam quamuis in alijs Sacramentis veteris legis dici posset non fuisse illa certa signa collatæ gratiæ, sicuti sunt Sacramenta Christiana; in Circuncisione tamen hoc dicere non possunt; ideoque Circuncisio æquari poterit Sacramentis Christianis: nisi velint dicere, quòd maior gratiæ copia traditur in baptismate, quàm in Circuncisione: quòd quamuis sit probabile, non tamen efficit in genere Sacramenti nostra esse potiora Circuncisione. Nam cūm Sacramenti ratio significatione constet, oportet nostra Sacramenta in significatione quippiam maius habere, quàm signa esse; ideo significando efficiunt id, quod significant, eo tamen modo, quo virtus efficiendi est in instrumento. tota hæc res probè declaratur ab Aristotele in secundo libro de Generatione animalium. nos paucis cu-

A rabimus hanc satis implicatam rem illustrare. Omne, quod fit, ab aliqua causa fit, quæ actu est id, quod facere debet; verùm quædam statim absque vllo medio à causa fiunt, ut ignis, qui ex ligno generatur ab alio igne; quædam uerò fiunt quibusdam organis, & instrumentis, in quibus id, quod fit, non est in actu ex propria ipsorum natura, & forma; sed tantummodo quatenus mouentur à causa mouente, & efficiente. Huius rei exemplum clarius sumi potest ab his, quæ arte fiunt: Vtique pictor, seu faber mente conceptam habent formam, quam uolunt effingere; fit ergo res illa ex potentia, actu à forma concepta, quæ est in mente artificis; verùm penicillo, & coloribus pictor, uariis ferramentis faber: ea forma in illis instru- B mentis non est actu secundum eorum naturam, ut perspicuum est, sed quatenus mouentur ab artifice, & hic motus localis est, quare magis subiectus sensui, & visui; alio namque modo mouet penicillum pictor, cum vult effingere caput hominis, alio cum pingit pedem; sic facit faber quilibet, & modus ille motus accommodatus est formæ pingendæ, seu suscipiendæ; vnde forma illa est in instrumentis per modum motus, id est, in quantum mouentur ab artifice; ideoque incompletè, ac veluti per transitum quendam, quo (vt ita dicam, gratia melius explicandi hunc locum) forma, quæ est in mente artificis, transit per modum instrumentorum in materiam illam; non est ita re uera, sed modus quidam similis est. ab arte ueniamus ad functionem naturæ, si animal generatur, vtique generatur ab animali alio actu existen- C te, sed medio semine, veluti organo, in quo fit impressio quædam, & motus ab anima generantis, non localis, ut ab arte, sed alterationis cuiusdam sensu non perceptibilis, sed ratione secundum analogiam, & proportionem artis, quo motu medio generatur aliud animal. vtique, vt inquit Aristoteles in eo loco quem adduximus supra, anima non est actu in semine; sed in animali, à quo decisum est semen; in semine uerò est motus ille impressus à generante, in quo est anima, sicuti forma artis est in motu penicilli, aut ferramentorum. Explicatis his, quæ pertinent ad artem, & naturam, ueniamus ad exponendam hanc vim efficientem, quam ponimus in Sacramentis nouæ legis; in quibus dicimus, esse vim instrumentalem, ad efficiendam sanctificationem. Verùm, quoniam primum & proximum diuinitatis instru- D mentum est homo ille, id est, natura illa humana, quam uerbum assumpsit, ut inquit Damascenus, in qua corpus est sensibile, cuius opera, ut instrumento miracula à diuinitate fiebant, sicuti tangendo sanauit leprosum, & expuendo cæcum, & uocando Lazarum suscitauit: in Christo primùm speculemur hanc vim instrumentariam, & ab eo poterimus cōmodius accedere ad Sacramenta. Sanatur leprosus tactu Christi, non potest dici tactum illum fuisse tantum signum, immò uim habuit ad sanationem illam, nec possumus dicere primam uim efficientem miracula non esse in Deo, uis igitur in tactu corporeo fuit uis instrumenti: quare quemadmodum motus ille penicilli, in quantum dirigitur ab arte pictoris, habet uim efficiendi imaginem, quæ uis nihil aliud re est, quàm motus penicilli, quatenus scilicet ab arte dirigitur, ita

in semine impressio illa, seu alteratio facta ab anima generantis est vis instrumentaria, per quam fit aliud animal, & in ea est potentia anima, non alia res ab ea impressione, sed ipsamet impressio, prout directa est, & impressa ab anima generantis; ita tactus ille corporeus Christi, qui prout dirigebatur à diuinitate, fuit vis instrumentaria, qua leprosus sanatus fuit, non alia res præter tactum; sicuti nec alia res præter motum penicilli est vis instrumentalis picturæ: tactu ergo Christi sanauit diuinitas, sicuti motu penicilli pictor pingit, & diuerso motu diuersas quoque effingit imagines. His expositis de Christo, in quo primum est diuinitatis organum, accedamus ad Sacramenta Euangelicæ legis. In Sacramentis est vis instrumentaria sanctificationis, verùm, quoniam (vt diximus) vis instrumentaria non est in instrumento secundum formam propriam, sed prout dirigitur, & mouetur ab agente: quare Aristoteles in eo, quem adduximus, loco de generatione animalium, inquit, formam rei factæ esse in motu instrumentorum; necesse est ergo vim hanc instrumentariam esse in signis sensibilibus, secundum aliquam eorum, ut ita dicam, actionem, uel actioni rem similem. hæc uerò in Sacramentis est etiam significatio; idest vis diuina, Deus ipse, sicuti vsus est tactu corporeo Christi, vt vi instrumentali ad sanationem, ita in Sacramentis nouæ legis vtitur significatione eorum, qua efficiat ipse, quod significant: significatio uerò relatio ad rem significatam, ex institutione Christi procedens, ut ex causa, & fundamento. Illa ergo Sacramenta, quæ tantum significant, & quorum significatione Deus non vtitur vt vi instrumentaria, sicuti vsus est tactu Christi, sunt tantum signa, cuiusmodi fuit Circuncisio: sic etiam fuit tactus Helisæi, quando extendit se super cadauer filij Scenamitidis: non enim tactus ille habuit vllam vim efficiendi miraculum, ut tactus Christi; eodem pacto Sacramentis nouæ legis Deus dedit; ut significando efficiant, sicuti voci Christi vim dedit, vt vocando suscitaret Lazarum. Hac re difficillima satis, vt puto, explicata, & illustrata, non est difficile soluere rationes cõtra sentientium. Nam verùm est solum Deum dare gratiam, vt agens principale, & primum, sicuti animal non generatur nisi ab animali; nihil tamen prohibet, quin Deus vtatur instrumento ad hoc efficiendum; sicuti animal semine vtitur, seu vi seminali ad generandum aliud animal. Ad ea, quæ adducuntur de vi illa, an sit diuisibilis, an indiuisibilis &c. manifestum est, quòd isti, quamuis grauissimi auctores, non bene intellexere, quid sit vis instrumentaria, quæ in quibusdam est localis motus, in quibusdam alterationis, in quibusdam similis actioni: In re igitur hac nostra, vis ista est cum significatione, quæ est relatio, quæ non semper est in re, quæ dicitur relatiue ut ei inhærens. ideo significatio, verbi gratia, sermonis, quoniam non est completa significatio, nisi in ultimo sermonis momento, quodam modo, indiuisibilis est, uerum quoniam non est in eo completa, nisi ratione præcedentium sermonis partium, quodam alio modo est diuisibilis. hi uerò putauerunt hanc vim esse quoddam accidens inhærens rebus Sacramentorum, nec bene perceperunt modum, quo res, quæ efficitur, est in instrumento, &

quam

A quam diuersis modis fit in diuersi generis instrumentis, ideo in eas angustias inciderunt. Hac explicata quæstione, ad alteram accedamus exponendam: quoniam sunt quædam Sacramenta, quibus non tantum sanctificatio, sed etiam quædam consecratio adhibetur suscipientibus, quemadmodum baptismate, confirmatione, & ordinis Sacramento, quæ iterari non possunt, vtique sancti auctores, in quibus Augustinus,& in sacris canonibus Pontifices dixere, his Sacramentis imprimi characterem suscipientibus: inde inter iuniores Theologos controuersia orta est, quid'nam sit hic character. B.Thomas putauit characterem nihil aliud esse, præterquam spiritualem quandam qualitatem, quæ pertineret ad potentiam, non natura-B lem,sed spiritualem suscipiendi,uel agendi aliquod sacrum; non tamen completam, & perfectam, sed incompletam, instrumentalem, inquam, qua spiritus sanctus, ut instrumento utatur in actionibus sacris: hanc potentiam posuit Thomas in intellectu hominis, non autem in voluntate, aut in substantia animæ. Nam, cum principium actionis, & passionis proximum sit animæ potentia, non autem essentia; ideo hæc qualitas spiritualis in essentia non erit.potentiæ autem mentis cum duæ sint,intellectus,inquam,& voluntas, subiectum huius potentiæ, seu characteris non potest esse voluntas, qua homo bene, uel male omnibus aliis utitur: non enim character efficit uoluntatem bonam, & bonum hominem: non erit igitur perfectio voluntatis, sed erit perfectio intellectus, qua tum bene, tum male homo vti po-C test. hæc Thomæ sententia. contra Scotus existimat nulla firma ratione, aut auctoritate niti hanc Thomæ sententiam; quamobrem putat ipse hunc characterem nihil aliud esse,nisi relationem quandam inhærentem essentiæ animæ,qua is deputatus est, & respectum habet ad illud sacrum,quodcunque illud sit; sicuti in calice consecrato, nihil aliud est,nisi relatio ad continendum sanguinem Christi. sic si quispiam in ciuitate fiat Consul, aut Prætor, nulla ei qualitas additur ex ea electione, sed relatio quædam noua acquiritur ad agenda illa, quæ pertinent ad Prætorem,uel Consulem,atque ad his potiundum, quæ Prætori, Consuli've debentur. Hæc Scoti opinio magis uidetur conuenire philosophiæ principiis, præterquam quòd ponit relationem necessariò esse rem quandam inhærentem ei, quod dicitur secundùm eam D relationem, confestim illi inditam, cum primùm incipit dici relatiue. Hoc meo iudicio non est satis Aristotelicum. Nam relatio aduenire potest alicui, & recedere, nulla in ipso facta mutatione. Verùm hæc omittamus,quæ non multum faciunt ad hoc opus,quod de Sacramentis instituimus;conuenit, inquam,hæc sententia philosophiæ, & principiis naturæ. Verum dictis Sanctorum mihi uidetur prior sententia magis conuenire. Inquit Augustinus sæpenumero contra Donatistas, & præcipue in libro de vnico baptismo. In hæreticis si uidero notam,& characterem Christi, reijcio id, quod est hæreseos,notam tamen domini vbicunque veneror, agnosco, & tueor. Hic sensus, & aliis fortasse uerbis expressus. Primò non satis uideo quo'nam pacto presbyter excommunicatus, suspensus, aut degradatus si consecret, uerè

conficit corpus Christi, si character est tantùm relatio, & non potius potẽtia quædã, per consecrationẽ impressa sacerdoti, qua illud sacrum agit, etiam pec cans, etiã degradatus. Non eo infitias nostris rationibus his posse responderi ab his, qui aliam sententiã uellent tueri, attamen iudicio meo magis quadrat obiectio, quàm quadret solutio. Tertia quæstio est de gratia sacramentali, quam Thomas posuit; aliqui uero posteriores nullam putant esse, præter pri mam illam gratiam, qua iustificamur. Paucis exponemus vtranque sententiam. in anima hominis ab originali peccato, veluti vitium & vulnus quoddam, relicta est infirmitas quædam, & imbecillitas, ex qua facile deficimus, & ruimus in peccatum; quoniam uero, ut superius diximus, Sacramenta instituta sunt contra peccata, ad eorumque abolitionem, uidetur probabile B. Thomæ, ex vi Sacramentorum, præter abolitionem reatus peccati, quo ad culpam, & ex gratia, qua iustificamur, quam sæpenumero habent accedentes ad Sacramenta, defendere etiam in vires animæ spiritualem quẽdam vigorem, quo finirentur vires animæ, ne adeo facile in peccatum labantur, & speciatim iuuentur ad certũ sacrũ munus obeundum. hanc appellat Thomas gratiã sacramentalẽ, ratione principij, & radicis, à qua profluit gratia, scilicet, iustificãtis. posteriores uerò auidiores fortasse gloriæ, seu acutiores, qui innituntur hoc principio, non debere induci multitudinem rerum, & entium absq; necessitate, conantur ostendere non esse necessariã hanc gratiã, sed primã illam gratiã simul cum virtutibus ab ea procedentibus, quibus vires animæ perficiuntur, satis esse ad præstandum hanc firmitatem animæ hominũ. nolo ego subtilius discutere hanc quæstionem, nullam etenim uideo cogentem rationem, ut alteri potius adhæream, quàm alteri: nihilominus, quantò plura nobis dantur à Deo optimo adiumenta, vt & bona faciamus, & à malis abstineamus, tantò mihi uidetur diuinius debere existimari, & maiores à nobis Deo optimo habendas esse gratias per Christum, per quem nobis tot, & talia bona concessit. His quæstionibus expositis, redeamus eò, unde digressi sumus. Dicebamus Sacramenta, quoniam significando agunt, constare ex sensibilibus signis duplicibus, ex rebus, inquam, & verbis; quorum verba se habeant ut forma, res aliæ, ut materia; verùm, quoniam verba primò significant conceptum, & intentionem proferentis, ideo oportet in Sacramentis esse præter ea, intentionem ministri, qui, cum sit minister Ecclesiæ, oportet, ut intendat id agere, quod Ecclesia agit, quamuis ipse putaret nihil illud esse, aut vanum, aut etiam impium. Hoc enim totum malum pertinet ad personam per se sumptam, non autem ad ministrum, quatenus minister est. cum ergo velit ipse subire personã ministri, & fungi Ecclesiæ ministerio, vtique intendit etiam id agere, quod agit Ecclesia, qualecunque existimet esse illud. Quis autem in Sacramentis minister esse debeat, exponemus, cum sigillatim agemus de Sacramento quoque; nam alius, atque alius est in Sacramento quoque. verùm primum in Sacramentis agens Deus est, Christus deinde per passionem suam, per quam meruit vim illam Sacramentorum, & potestatem habuit instituendi, unde per excellentiam quandam agit, mini-

ster

A ſter homo poſtmodum, ut organum propinquum. Numerus Sacramento-rum nouæ legis, & Chriſtianæ Eccleſiæ ſeptem continetur: quorum tria pertinent ad regenerationem, ſeu generationem ſpiritualem in Chriſto, augumentum, & nutritionem; duo ad ſanationem; item duo ad propagationem, tum ſpiritualem, tum corpoream humani generis, ſeu, ut rectius dicam, Chriſtiani populi. Omnium perfectisſimum eſt Euchariſtiæ Sacramentum, in quo continetur non gratia Chriſti, ſed Chriſtus ipſe, in quo eſt omnis gratiæ plenitudo. maximè omnium neceſſarium ad ſalutem eſt baptiſma, per quod renaſcimur in filios Dei. His addendum, quædam Sacramenta inſtituta fuiſſe tantùm ad maiorem ſanctitatem acquirendam, ut Euchariſtia, quæ in-B directè tamen peccata venialia abolet. Quædam ad expiationem peccatorum, & ſanctitatem acquirendam, ut pœnitentia, cuius veluti perfectio, & conſummatio eſt extrema vnctio. Quædam ad remedium peccati, & aliquam ſanctitatem, ut matrimonium. Quædam ad conſecrationem, & maiorem quandam ſanctitatem, ut ſacri ordines, & Chriſma. Baptiſma uero inſtitutum eſt ad expiationem peccati originalis, item aliorum, ſi qua fuerunt illi addita, inſuper ad ſanctificationem, & conſecrationem. Nam in baptiſmate inſerimur Chriſto, per quem ſanctificamur, & conſecramur in genus regale, & ſacerdotale. Hæc de Sacramentis in uniuerſum dicta ſufficiant.

LIBER SECVNDVS.

De Sacramento Baptismatis CAP. I.

NVLLVM esse hominem puto ingenij paulò perspicacioris, præsertim si ingenuè fuerit philosophatus, ac in rerum naturæ contemplatione versatus, accesseritque ad Christianam philosophiam, qui non summopere miretur Christianæ doctrinæ ac religionis progressum, in quo, veluti in speculo, facile perspicit eundem fuisse Christianæ pietatis institutorem, qui etiam naturam rerum condiderit, adeo similes inter se progressiones habet. id quod perspicuè cuiuis patere potest in hoc, quod aggressi sumus Sacramentorũ negotio. Apostolus Paulus, in prima ad Corint. c. 15. inquit: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo, cœlestis, sicuti portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginẽ cœlestis. In Euangelio dominus noster Iesus dixit Nicodemo, oportere nos nasci denuò, si simus ad regnum cœlorum peruenturi, ex aqua, scilicet, & Spiritu Sancto. sicuti ergo cum primum in hanc lucem homo prodit, seu etiam cum in vtero matris formatur, nasci dicitur homo; ita, ut fiat homo Christianus, Dei scilicet filius, oportet hominem iterum nasci; sed prior illa natiuitas corporea est, ac propterea sensu percipitur, secunda hæc spiritualis est, ideò sensu capi non potest. item in priori natiuitate cum homo non generetur ex quopiã alio animante, quod mori oporteat, ut ex eo nascatur homo; in hac posteriore nascitur homo spiritualis, & diuinus ex carnali homine, & terreno; ideo secunda hæc non tantum natiuitas est spiritualis hominis, sed etiam est interitus hominis carnalis. iccirco non tantum natiuitas, sed etiam regeneratio dicta est, item resurrectio, ut in Apocalypsi à Ioanne Apostolo nuncupatur resurrectio prima, ut præclare exponit Augustinus in libro vigesimo de ciuitate Dei. Verum, sicuti hac generatione non efficitur totus homo spiritualis; ita etiam non omnino moritur homo carnalis; sed quædam fit inchoatio huius uitæ, & illius mortis, quæ in die iudicij omnino perficietur, cum totus homo erit spiritualis, & nihil carneum remanebit, quo ad corruptionẽ, inquam, & malum, non quoad substantiam. Hoc arcanum, hoc mysterium, quod exposui, latet sub Sacramento baptismatis, quo sub aqua mergitur, ac sepelitur homo carnalis natus ex Adam, naturæ corruptæ, & carneæ, filius

iræ,

A iræ,& indignationis Dei. Gerit hæc immersio imaginem sepulturæ Christi, qua sepulta fuit non caro peccati, ut nostra, quæ nunquam fuit in Christo; sed caro habens similitudinem carnis peccati, ut inquit Apostolus, ad Rom. cap. 8. deinde emergit nouus homo sanctificatus per aquam, & inuocationem trinitatis, quod D. Petrus Apostolus in Epistola prima appellat semen incorruptibile, quo nati sumus. Vide quàm hæc generatio respondeat generationi naturæ, cum Princeps Apostolorum appellet verbum, quò baptizamur, semen incorruptibile. Hoc igitur arcanum latet sub hoc baptismatis Sacramento, generatio spiritualis, expiatio à peccatis, consecratio eius qui baptizatur, sepultura, & resurrectio Christi. Id uerò, quod subijcitur sensui, B quod patet omnibus, est ablutio, seu immersio, & emersio, aqua,& verba sacerdotis, ego, scilicet, te baptizo in nomine patris & filij & spiritus sancti; inuocatio, videlicet, trinitatis. Sacramentum baptismatis non est aqua, neque verbum, sed ipsa ablutio, & immersio sub certa hac forma verborum expressa. Materia est, aqua elementalis, & natura constans, non arte ut rosacea, seu quæuis alia huiusmodi. Nihil tamen differt, siue fuerit calida aut frigida, aut quouis alio pacto alterata, dummodo aqua sit natura constans. Formà, sunt verba à sacerdote prolata. Vis baptismatis est conferre expiationem à peccato originali, & aliis omnibus; ita quòd neque reatus vllus culpæ, nec pœnæ remaneat, sed sit veluti nouus homo genitus, & in lucem editus vir baptizatus; suscipit enim in se totam mortem Christi; in aliis Sacra- C mentis fit particeps eius. Item datur in baptismate participatio quædam diuinæ naturæ, efficimur enim in Christo Dei filij per baptisma, ut inquit Ioannes Apostolus in capite primo sui euangelij: Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Item, ut idem Ioannes in epistola prima cap. 3. Filij Dei sumus, & nondum apparuit, quod erimus. Item Paulus ad Romanos cap. 8. Dedit nobis spiritum clamantem abba pater. Innumeri alii sunt in scriptura loci idem asserentes. Præterea vi baptismatis imprimitur in mente nostra character per consecrationem, quo potentiam nanciscimur suscipiendi omnia Sacramenta, & obeundi omnia munera, quæ pertinēt ad hominem Christianum. Hæc nobis in baptismate cōferuntur. Minister baptismatis proprius, est sacerdos, nam, cum baptismate conferatur gratia, & sanctificatio, per quam præcipuè D illuminamur; ideo minister est sacerdos, ad quem in hac Ecclesiastica hierarchia pertinet illuminare, ut inquit Dionysius, sicuti Episcopi est perficere, & Diaconi purgare; ex quo fit, ut etiam præsente Episcopo Presbyter possit baptizare. Proprius enim hic minister est. Verùm, quoniam hoc Sacramentum est Sacramentum fidei, & adeo necessarium, quod sine ipso paruuli consequi salutem non possunt; ideo effectum est, ut Diaconi, si Presbyteri copia non fuerit, laici viri, mulieres, etiam infidelis posset esse huius Sacramenti minister; dummodo intendat facere id, quod Ecclesia facit, & si putet illud nihil esse, ut diximus in priori libro, nam agit ut minister Ecclesiæ, & in fide Ecclesiæ. Est tamen aduertendum, quod hoc ministerium pertinet semper ad dignio-

digniores, qui adsunt; quamobrem præsente viro, fœmina non debet fungi hoc officio; adulto præsente, puer; item laicus, præsente diacono; aut diaconus, præsente presbytero: Presbyter uerò etiam præsente Episcopo potest ritè baptizare, quia eius ministerium est. Quæ non accipi volumus in eam sententiam, ut putet quispiam, sic baptizatum, non esse uere baptizatum; est etenim uere baptizatus, sed non ritè, neque ex ordine. Narratur in historia Ecclesiastica ab Eusebio de Athanasio, qui puer in litore quosdam cathecumenos baptizauit eo ritu, quo uiderat Episcopum Alexandrinum baptizare; qui de consilio illius Academiæ Alexandrinæ celeberrimæ non fuerunt iterum baptizati, cum Athanasius fassus fuisset, se uoluisse facere id, quod Episcopus faciebat. Conferri debet hoc Sacramentum, & adultis, & paruulis; quia, sicuti per alium contraxere peccatum originale, item etiam per alium remedium, & medicinam possunt capere. Præclarè hoc tractat Augustinus, ubi agit de baptismo paruulorum, in quos gratiam, & virtutes infundi secundùm habitum, quorum postea vsum habeant, præcipui Theologi sentiunt. non tamen propterea ab infidelibus parentibus inuitis, abstrahi debent paruuli, ut baptizentur inuitis illis, nam opus Christi non debet inchoari ab iniustitia: filii autem sunt in potestate parentum, quousque ad ætatem peruenerint, qua sint compotes rationis; quòd si baptizentur, putat Durandus, eos non esse uere baptizatos. ego tamen credo verius dici, quòd sunt baptizati. sufficit enim fides offerentis, quamuis vsurpent ius alienum, ut in decretis distinc. quarta. adultis uero accedentibus ad baptisma necessaria est præteritorum peccatorum pœnitentia, non dico pœnitentiam Sacramentum, sed animi motum, quo eos pœniteat vitæ præteritæ. & necessaria est etiam fides, qua credant sibi præstari redemptionem, & remissionem peccatorum per mysterium Christi, & per baptismatis Sacramentum; quorum alterum si defuerit, ficte accedunt, nec recipiunt gratiam, seu sanctificationem; recipiunt tamen characterem, & consecrationem; vi cuius, si postea fides, aut pœnitentia accesserint, fiunt compotes gratiæ, & sanctificationis. præter hoc aquæ baptisma, à Theologis ponuntur duo baptismatum genera, spiritus, inquam, & sanguinis. spiritus baptisma, est animi, cum scilicet quis credit, & dolet de peccatis, cupit etiam baptizari, obit autem, antequam possit, baptizatus, hic obit, non aqua, sed spiritu. item, si quis nondum baptizatus, pro Christo moritur, funditque sanguinem, ne Christum neget baptizatus: hic obit, non aqua, sed sanguine. postremum hoc baptisma potius, & perfectius aliis est, nam uerè, & non per similitudinem assimilatur morti Christi; & sicuti Christus lauit nos suo sanguine, ita hic non est lotus aqua, sed sui sanguine, quem fundit. tria hæc baptismatum genera dicta sunt, tamen non omnia verè sunt Sacramenta. primum per aquā Sacramentum est absque dubio, & eam habet vim, quam diximus. secundum baptisma, spiritus, inquam, verè non est Sacramentum, neque eam vim habet, quam primum: nam, & si reatus culpæ tollitur, unde æquiualet baptismo prio-

A mo priori, non tamen necesse est, ut eo tollatur omnis pœnæ reatus; verùm, prout est in eo charitas, & contritio, & Sacramenti desiderium. Nunc paucis agendum est de his, quæ necessaria sunt ad efficiendum Sacramentum baptismatis; item, quæ sunt de præcepto. quæ si omittantur, non propterea reddunt Sacramentum inefficax. item, quæ pertineant ad solennitatem baptismatis. Necessaria ad efficiendum uerum baptismatis Sacramentum, est primum materia, aqua, scilicet, habens speciem, & naturam aquæ; item, forma, quæ est à Christo instituta, & expressa in Euangelio secundum Matthæum. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. quare di-
B cendum est, Ego te baptizo, in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. Græci uerò, ut euitarent schisma illud, de quo meminit Apostolus in prima ad Corinthios, Ego sum Petri, &c. dicunt, Baptizatur seruus Christi, in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. nec dubitandum, quòd conferunt uerum baptisma, quia maxime omnium primum, & præcipuum in baptismate est sanctificatio, & consecratio per inuocationem trinitatis. si Latinus hac forma vteretur, grauissimè eum peccaturum certò scio, quia negligeret ritum suæ Ecclesiæ. non auderem tamen dicere, quòd uerum baptisma non conferret, & quòd is rebaptizandus esset. mutatio uerò in his uerbis, si fieret ea ratione, ut nouus error introduceretur, nulli dubium, quin Sacramentum cor-
C rumperet: non enim minister seruaret intentionem agendi id, quod agit Ecclesia. si uero recta esset intentio, & fieret mutatio, quæ non tolleret significationem, qua per inuocationem trinitatis, consecratur baptisma iuxta fidem Ecclesiæ, vtique verum Sacramentum confert, ut in Decr. de consecratione, distinct. 4. à Papa Zacharia scribitur, licet peccat ob incuriam, seu contemptum. dubitatio est, an, si quis baptizaretur in nomine Christi; sicuti Apostoli leguntur baptisma contulisse in Actibus apostolorum, uerè baptisma susciperet. Ambrosius in lib. de Sacramentis, cuius locum adducit Magister sententiarum in quarto lib. videtur sentire, quòd uere esset baptizatus. Scotus ibi dubitat. B. Thomas sentit, quòd non uerè ille esset baptizatus, ni-
D xus auctoritate Pelagij Papæ ad Gaudentium Episcopum, qui locus adducitur de consecratione, distinct. 4. verùm, si diligenter animaduertat, is, quem Pelagus baptizatum in nomine Christi, præcipit rebaptizari, fuerat baptizatus ab hæreticis, in quibus fortasse non erat uera fides trinitatis, attamen Thomæ sententia est tutior. Mutatio verborum ex ignorantia proferentis, uel balbutiei, quæ sensum non mutat, quod præcipue contingit, si in fine uerborum fiat, non reddit Sacramentum irritum. De ministro baptismatis supra diximus satis. illis addendum, quòd nec se ipsum quispiam baptizare potest, ut habetur extra de baptismo. nec nisi ab uno potest conferri baptisma, non autem à plu-

Gg ribus,

ribus, de consecratione, distinct. 4. nam, sicuti unus est Christus, cuius E
uirtute consecratur baptisma; ita unum oportet ministrum esse. est enim anadochus, siue susceptor, qui baptizatus, & confirmatus esse debet, ea. distinct. cap. in baptismate, & unus ea. distinct. cap. non plures. licet nunc plures coadiutores sumantur. dicitur, quòd Ecclesia Romana non eodem anadocho vtebatur in baptismate, catechismo, & chrismate, ut habetur in Decr. distinc. 4. cap. in catechismo, vidi tamen, & re non seruari. De suscipientibus autem baptisma, supra diximus, quòd oportet voluntarie accedere ad baptisma. Voluntarium uero tollitur, uel per ignorantiam, uel per coactionem; ideo dormientes adulti, aut amentes non debent baptizari, nisi in eis apparuerit, cum erant mentis compotes, voluntas suscipiendi baptisma. vt extra de Bapt. cap. maiores in fi. in paruulis sufficit uoluntas offerentis, ut in Decr. distinct. 4. cap. illud, & extra de bapt. cap. maiores, hoc Innocentius tertius statuit. coactio etiam, in qua nihil est voluntatis, tollit voluntarium, quod requiritur in baptismate. si uerò fuerit coactio mixta, de qua dicit Aristoteles in tertio Ethicorum, vt, si minis, & pœnis cogerentur, vtique, quamuis non recte id fieret, susciperent tamen characterem baptismatis, & cogendi essent ad vitam christianam, ut in Synodo Toletana decretum fuit, extra de baptismo. Immersio una, uel trina est, secundum morem Ecclesiæ cuiusque. Hæc ferè sunt, quæ vt necessaria requiruntur in baptismatis Sacramento: quibus addimus multa, quæ sunt præcepta, & quæ, si tamen non adsunt, propterea non reddunt Sacramentum irritum, & inane. Accedamus nunc ad solennem ritum Sacramenti huius. Quantum ad materiam Sacramenti huius, solet in templis Episcoporum, ac in aliis præcipuis, die Sabbati maioris hebdomadæ, vigilia; inquam, Paschatis benedici aqua, magna cum solennitate; qua baptizandi sunt, qui ad hoc Sacramentum accedunt; inspergi etiam in ea oleum chrismatis. hac aqua ita benedicta debent baptizari, qui ad baptisma accedunt. hic ritus spectat ad solennitatem sacramenti. Apud veteres patres nostros mos erat, vt etiam in vigilia Pentecostes aqua baptismatis benediceretur; quoniam duobus his temporibus solebant catechumenos baptizare, adultos, inquam, quorum tum magna erat copia: quos etiam ante diebus viginti exorcismis purgabant, & catechismis instruebant, ut habetur in Dec. de consec. distin. 4. cap. ante viginti dies. quod ordinatum fuit ex consilio Bracarensi secundo, & Nicolai Papæ decreto. Iudæos uero etiam aliquot mensibus, ut habetur in Decr. de consecr. distinct. 4. cap. Iudæi. quod ordinatum fuit ex concilio Agathensi. Nostra uero tempestate, qua pauci baptizantur adulti, sed plerique omnes infantes, omissa est hæc benedictio baptismatis in vigilia Pentecostes: sed in totum annum sufficit aqua, quæ pridie Paschatis est benedicta. quantùm uero ad reliquum solennitatis morem, notus est mos nostræ Ecclesiæ, Romanæ inquam; nam anadochus ante fores templi, vice infantis respondet interroganti presby-

A presbytero, se fidē petere, id est fidei Sacramentum, vngitur puellus dorsum inter spatulas,& vngitur pectus oleo ad hoc munus ab Episcopo consecrato, in signū crucis, vt athleta, cui sit in vita cum dæmone perpetua lucta. sal etiā, sapientiæ simulachrum,ori eius imponitur. Leguntur exorcismi, & insufflatur dæmon.leguntur catechismi,quibus in fide christiana instruitur.nares,& aures liniuntur saliua, ut aperiantur ad audiendum, & odorem percipiēdum fidei Christi.Profitetur symbolum fidei. interro ganti sacerdoti,petit baptizari:baptizatur trina immersione.in verticem vngitur oleo chrismatis. induitur deinde veste cādida. Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia ritum describit huius Sacramenti, quod & baptismatis, & illuminationis appellat,

B quem puto etiam nostris temporibus ferè à Græcis seruari. verùm in adultorum baptismate seruari ille ritus vniuersus potest, non item in baptismate paruulorum.adultus ibi adit hominem Christianum,qui anadochus eius sit, id est veluti pronubus, is baptizandū petentē baptizari ducit ad Episcopum, cōuenit clerus, nomē baptizādi describitur, psalmi cantantur in exorcismis. versus ille,baptisma petens inquā, ad occidentē,renunciat contrariis potestatibus,deinde versus ad orientem expansis in cœlum manibus,& Christi participem se esse, & sacrarum diuinitus traditarū benedictionū profitetur. Ter hoc facit. semiexutus vngitur ab Episcopo ter signo crucis, deinde totus exutus à reliquo clero ducitur ad baptismatis fontē ab Episcopo consecratum, ter immergitur, ac emergit sub inuocatione trinitatis. induitur clara veste.

C vngitur postremò ab Episcopo, ac sacræ eucharistiæ fit particeps. Hunc ritū Græci etiam in infantibus seruant,ob dictum Euangelij secundum Ioan.c.6. Nisi manducaueritis &c.non habebitis vitā in vobis. Verùm,vt inquit Augustinus, ille manducat, qui fit particeps corporis Christi, cui inseritur per baptisma. Omnē totius huius ritus interpretationē, & mysteria præclare Dionysius exponit. Nos hic lōgiores esse nolumus, quàm postulet ratio instituti à nobis operis. Hoc tantū dicemus,ritum hunc parū à nostro differre, immò nostrum huius imaginem ualdem similem esse. Horū vtroq; manifeste significatur prioris hominis, quē cōtraximus ex Adam,mortificatio, ac veluti sepultura; ac noui hominis regeneratio seu resurrectio, qualis fuit Christi, in quo baptizamur.Quamobrē Dionysius trinā illā immersionem,ac emersio-

D nem potius signū esse vult triduanæ domini sepulturæ,quàm triū diuinarum personarū.Inquit Apost.ad Rom.c.6. quicunq; baptizati sumus,in mortē ipsius baptizati sumus,cōsepulti enim sumus cū Christo in baptismo,ut in nouitate uitæ ambulemus. Circa quæstionē illā, de pueris existentibus in utero matris,ibiq; mortuis,utrū sit pro eis orādū,& sperādū,quòd futuri sint Christi participes:sicuti nō negamus Dei potentiā, & misericordiā, quòd interdū cōtulerit,& nūc cōferat rē Sacramēti sine Sacramēto;ita putamus,quòd asserere illis pueris tribui à Deo gratiā ob nostras preces, & quòd plures eorū salutē cōsequātur,nō cōsentiat sanctorū doctrinæ,& catholicæ ueritati.De pueris,qui nōdum toti egressi uterum matris baptizātur; si caput egressum baptizatur, credimus quòd uere sint baptizati, neque iterandum esse baptisma, ut

B.Thomas dicit in tertia parte.q.66. loquens de baptiſmo paruulorum. ſi aliud mebrum præter caput egreſſum baptizetur, non credimus uere baptizatum puerum fuiſſe: quare ſi vixerit, rebaptizatur. iudicium tamen certum Dei eſt. Reliquum eſt, ut pauca quædam perſtringamus de Circunciſione, & de baptiſmate Ioannis Baptiſtæ: quo etiam dominus noſter uoluit baptizari. præceſſerunt baptiſmatis Sacramentum, quod Chriſti eſt, à quocunque miniſtro tradatur, prius Circunciſio, quæ primum Abrahæ data fuit veluti ſignaculum iuſtitiæ, quæ ei data erat per fidem, ut dicit Apoſtolus ad Rom. cap.quarto. quæ proportione quadam reſpondebat baptiſmati. licet baptiſma ſit cauſa, ut inſtrumentum inuiſibilis gratiæ, illa uerò tantum ſignum; & hoc præſtet ampliorem gratiam, quàm illa. Verùm utrunque pertinet ad abolitionem peccati originalis, & ſunt utraque profeſsiones fidei, ac per utrunque ſuſcipientes in cœtum fidelium aptantur. Quare non abſque ratione, expoliatio partis illius eſt in membro, in quo præcipue regnat concupiſcibilis vis, omnium maxime infecta, & corrupta peccato originali, ut ſcilicet ſignificaretur expoliatio corporis peccati, ut inquit Paulus ad Coloſſ.cap.2. in eo etiam membro tanquam generationis principio, totus homo continetur, mas inquam, & fœmina. Ambroſius in epiſtola ad Conſtantium aliam præterea cauſam affert. Nam, quoniam pretium noſtrum, quo à ſeruitute Diaboli, & peccati redimendi eramus, futurum erat ſanguis Chriſti, ideo ſanguinis effuſio ante Chriſtum exigebatur, ſaltem ut ſignum quoddam ſanguinis effundendi. ante Circunciſionem uerò, non eſt dubitandum à Deo humano generi datum fuiſſe remedium aliquod ad peccati originalis remiſsionem. Multi Theologorum putant fidem parentum ſatis fuiſſe. attamen, quoniam ea fide omnes infantes poterant eſſe ſalutis compotes, cum nunc defectu baptiſmatis multi pereant, eorum conditio uidetur per Chriſtum peior facta fuiſſe, quàm fuerat futura, ſi Chriſtus adhuc natus non fuiſſet; ideo ſententia Durandi mihi non diſplicet, qui putat priores ſeniores, ac etiam Abraham, quodam vſos fuiſſe ſigno ſenſibili, Deo inſpirante, ſeu orationibus quibuſdam, quo infantes Deo conſecrabantur, & in cœtum fidelium adſcribebantur. Hugo de S.Victore docuit Durandum. Auguſtinus libro 15. de Trinitate. cap.16. in dubio hanc rem ponit. nam idem dicit in libro de Sacramentis. Hæc de Circunciſione. Ioãnes Baptiſta, qui miſſus à Deo fuerat ante Chriſtum in ſpiritu, & uirtute Heliæ, Deo inſpirante baptiſma inſtituit in pœnitentiam peccatorũ, nõ autem in remiſsionem, & in abolitionem; quo & Chriſtus baptizatus fuit, ut aquas ſui corporis tactu ſignificaret ad baptiſma. ſimul etiam ea ratione fuit inſtitutum à Ioanne Baptiſta, ut eò accedentibus prædicaret Chriſtum, à quo accepturi eſſent ſpiritum ſanctum, & remiſsionem peccatorum, quam debet in adultis, (vt ſupra diximus) præcedere pœnitentia, ideo profitebatur Ioannes ſe baptizare in aqua, in medio uerò ipſorum ſtare eũ, qui baptizaturus erat in ſpiritu ſancto. Vnde etiã hoc baptiſma, eſt appellatum Ioannis baptiſma, quãuis à Deo fuiſſet inſtitutũ, quoniã nihil maius eo conferebatur, quàm id, quod eſt hominis, non Dei, prouocatio, ſcilicet ad pœniten-

A nitentiam. Accessit Christus ad Ioannis baptisma præter alias causas, ut aquam tactu corporis sanctissimi sanctificaret, ut earũ immersione consequerentur homines remissionem peccatorum, & sanctificationem, quam Ioannis Baptistæ baptisma conferre non poterat. hoc baptisma Christi à quocunque ministro detur, etiam pessimo, & impiissimo, est efficax, ipse nanque baptizat. Hæc institutio fuit baptismatis Christi, vnde in Euangelio Ioannis cap. 4. legimus, quòd discipuli Christi baptizabant, & plures quàm Ioannes. Præceptum uerò datum Apostolis fuit post resurrectionem, cum eis dixit, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

B

De Sacramento Confirmationis. CAP. II.

IMITATVR, quemadmodum supra diximus, gratiæ, & vitæ Christianæ progressus, naturæ rerum progressionem, quæ genitum animal, & in lucem editum infirmum adhuc, & imbecille prouehit ad firmiorem statum, in quo & per se gradiri possit, nec egeat fulcimento alio: item postquàm quispiam à mortuis resurrexit in lucem Christianæ vitæ, ac per baptisma renatus in hominem spiritualem, adhuc infirmis viribus, & imbecillis, quasi intra vterum matris Ecclesiæ custoditur quousque crescat, & fiat firmior; quam firmitatem accipit melius, & vtilius per Christiana Sacramenta; ideo baptismati succedit confirmationis Sacramentum, quo præsta-
C tur spiritualis vigor, & robur; quòd nec erubescentia, nec timor vllus vincat, quin palàm profiteatur nomen Christi. huius institutio sacramenti, excellentior fuit, signo magis mystico, quàm id fit, quo nunc Ecclesia vtitur. Nã quinquagesima post Pascha die missus, ac datus à Christo fuit Apostolis, & discipulis omnibus existentibus Hierosolymis, facto vehementi spiritu, & linguis flammeis apparentibus Spiritus Sanctus; quo roborati cœpere palàm prædicare omnibus Euangelium, & fidem, quæ est per Iesum Christum, in Deum. à quo spiritu docta Ecclesia ex traditione Apostolorum materiam huic Sacramento accommodauit, (non enim decet diuinam sapientiam ut semper, & ubique miracula faciat) qua maximè, & igneæ linguæ, & sonus spiritus significaretur. Nam oleo oliuarum, quod proprie est oleum, immi-
D scuit balsamum, ac benedictione Episcopi consecrauit, quo frontes accedentium vngerentur; oleum enim & facile accendi potest, & mutari in ignem; item innato quodam splendore, & claritate lumen imitatur; balsamum uero odorem fragrantem emittit, & à putredine præseruat; quo, sono illi spiritus vehementis proportione quadam respondet. Materia hæc ab Episcopo benedicitur, quod necessarium est in hoc Sacramento; nõ item in baptismate, cuius materia aqua, scilicet, sanctificata fuit tactu corporis Christi in Iordane. Materia hæc conuenit maxime vnctioni, vnctio uero sanctificationi per spiritum sanctum, vnde sæpe in sacris literis inuenitur hic vnctionis modus, ut in act. Apostolorum cap. primo: Quem Deus vnxit spiritu sancto. vnde Christus quasi vnctus, & Christiani sunt appellati. cum ergo hoc Sa-

cramento conferatur Spiritus Sanctus, id est quædam amplior ipsius gratia, iure vnctione conficitur, & materiam sumpsit vnctioni accommodam. minister uero consecrationis olei, seu chrismatis huius, est Episcopus, qui quinta feria maioris hebdomadæ, nudius quartus, inquam, ante Pascha, magna solennitate consecrat sanctum chrisma. Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia præclare tractat uniuersum eum ritum, simulque arcanos sensus exponit. Item minister Sacramenti huius, de quo agimus, confirmationis, scilicet, est Episcopus, qui in Ecclesia est princeps. nam cum hoc Sacramento constituantur accedentes, in statu perfectiori Christiani populi, vtique hoc iure spectare uidetur ad Christiani populi præsides. nihilominus ut habetur, ex iussu Pontificis etiam presbyter potest hoc Sacramentum conferre: non posset tamen alii hoc committere, quàm presbytero, cuius officium est in hac Ecclesiastica hierarchia illuminare, quod fit per gratiam, quæ traditur Sacramentis. Hæc Thomas tertia. quæst. 72. art. 2. Quamobrem sequi reor, hanc potestatem mediam esse inter potestatem ordinis, & iurisdictionis. nam quia committi potest non Episcopo, uidetur iurisdictionis esse; quia uero non cuicunque clerico committi potest præterquam sacerdoti, uideri iure potest esse ordinis potestas. Hæc de ministro. Forma uero Sacramenti huius, huiusmodi est, signo te Ioannes, seu Maria, signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. horum, neutrum est Sacramentum, sicuti diximus de baptismate, sed quemadmodum ibi ablutio est baptismatis Sacramentum, non aqua, aut uerba; ita in confirmatione iniunctio est Sacramentum, & confirmatio; indigemus tamen & materia, de qua iam dictum est, & certa ea uerborum forma. in fronte uerò fit hæc vnctio, ut significetur palàm, & coràm omnibus nullo pudore vetante, nulla formidine, datum illi esse hac vnctione, ut nomen Christi confiteatur, ubi scilicet oportet, & quando oporteat, cæterisque seruatis circunstantijs, quæ requiruntur ad seruanda præcepta affirmatiua. Accedentes ad hoc Sacramentum necesse est, ut sint abluti baptismate, secus nihil acciperent; nam potentia, qua quis potest capere Ecclesiæ Sacramenta, traditur in baptismate, neque quispiam capit id, cuius capiendi potentiam non habet. si fuerit infans, sufficit, si fuerit baptizatus; quòd si adultus accesserit, requiritur insuper, ut sit confessus, si inquam fuerit sibi conscius alicuius culpæ mortalis. nam cum hoc Sacramento tribuatur accedenti amplior mensura Spiritus Sancti, is vtique effugit fictum, neque habitat in anima subdita peccatis. In hoc Sacramento, item, est anadochus, qui sustineat cõfirmãdum, quoniam adhuc imbecillis est, & infirmus, ideo eget fulcimento, cum quo contrahitur spiritualis cognatio sicuti in baptismate. verum, de hac cognatione la'e differemus in tractatu de Sacramento matrimonij. B. Thomas tertia. q. 72. ar. 8. putat hoc Sacramentum tribui debere etiã ualde infantibus, quia ampliorem gratiam consequuntur, & ideo ampliorem gloriam si decesserint. quẽ morẽ etiã nos seruauimus, tanti viri auctoritate nixi. verùm, si maior esset habenda ratio Sacramenti, visibilis scilicet signi, sicuti renasci

non

A non poteſt, qui non natus, ita etiam, qui natura non eſt factus paulo firmior, non uideretur congrue accedere ad firmitatis, & roboris ſpiritualis Sacramentum; gratia nanque & perficit naturam, & eãdem habet progresſionem. Hæc nobis notaſſe ſufficiat,peritiores ſtatuere uerum poterunt,& melius diiudicare. Anadochus præterea in hoc Sacramento locum habet, qui veluti infirmum adhuc,& imbecillem ſuſtinet confirmandum. cum hoc etiam contrahitur ſpiritualis cognatio, ut infra dicemus. Vſus Romanæ Eccleſiæ fuit, ut patet in Decr.de conſecr.diſt.4. c.in catechiſmo, ne idem eſſet anadochus in hoc Sacramento,& in baptiſmate,neque etiam in catechiſmo. mos ille nõ ſeruatur in pluribus Eccleſiis. Hoc Sacramento largitas quædam amplior B gratiæ datur,& maioris ſanctificationis. datur item ſacramentalis gratia illa, in remedium imbecillitatis animi,ad confesſionem Chriſtianæ fidei; confertur item conſecratio, & character, quo ſtatuitur in ordine perfectiorum, & veluti adultorum in populo Chriſtiano. Sacramentum hoc eſt baptiſmate perfectius, veluti inchoatione rei, ipſius perfectio, ut habetur diſtin.v. c. de his uerò,Melchiade Papa auctore. neque iterum aſſumi poteſt hoc Sacramentum, ſicuti nec baptiſma, eò quòd conſecratio in ipſo conferatur, & character imprimatur. Hæc de Confirmatione ſint ſatis.

De Sacramento Euchariſtiæ. CAP. III.

C INSTITVTVM naturæ progreſſum nulla in parte deſerentes in ſpirituali vita,donec mortalis fuerit,& in carne peccati conſtitutã,indigemus etiã,poſtquàm robur adepti ſumus,nutrimento, & fomento,ne ad carnis deſideria defluamus; quemadmodũ in hac à natura nobis præſtita vita indigemus nutrimento,cibo,inquam, & potu, quo ſi diutius caruerimus, tendimus in corruptionem, & interitum. hoc nutrimentum, quamuis & frequens meditatio,& oratio,cæteraq; id genus nobis præſtent, opportuit tamen inſtitutum à Chriſto in Eccleſia Sacramentum, id eſt ſenſibilem rem,quæ arcanum hoc, & myſticum contineret. non defuit hac in parte Eccleſiæ ſuæ diuina bonitas. quamobrem in poſtrema cœna dominus noſter Ieſus Chriſtus hoc Sacramẽtum omnium præcipuum reliquit Apoſtolis, & in D ſui memoriam præcepit celebrari. hoc Euchariſtiæ Sacramentum ſicuti longè omnium maximum,& excellentisſimum eſt,ita in multis differt à cæteris Sacramentis. Cætera nanque Sacramenta continent gratiam imperfectè, ut inſtrumenta,ſicuti diximus in priori libro;hoc uerò continet cuiuſcunq; gratiæ fontẽ,Chriſtum,inquã Deũ,à quo omnis gratia,& hominẽ,qui nobis omnẽ gratiã meruit,& per quẽ omnẽ gratiã cõſequimur.itẽ differt ab aliis,quoniã alia perficiũtur in vſu materiæ, ſicuti,baptiſma ablutione, cõfirmatio vnctione, non antẽ in eius benedictione,ſeu conſecratione; hoc uerò Sacramentum conficitur in conſecratione materiæ. Prætereà differt ab aliis, quoniam omnia alia, ſicut vtuntur enunciatiua oratione,ita diſpenſat ſacerdos, ut ipſe perſonam miniſtri gerens ea cõficiat; in hoc uerò ſacerdos inquit perſonam

Christi, & uerba consecrantia profert ut Christus: quo fit, ut Sacramentum hoc conficiatur uerbo Saluatoris, nō uerbo sacerdotis, ut inquit Ambrosius. Sub hoc Sacramento duplex latet mysterium, seu duplex res Sacramenti, ut posteriorum more loquamur. Altera in Sacramento continetur, verum, scilicet, corpus, & sanguis Christi. Altera uerò, significatur, & non continetur, mysticum, scilicet corpus Christi, id est, fidelium Ecclesia. materia eius est panis triticeus, & vinum, quæ naturali specie significant nutrimētum. Communius nāque, & magis necessarium nutrimentum hominis constat pane, ac vino; pane inquā triticeo, & uino ex vuis expresso. nam quæcunque alia genera panis, & uini per quandam horum similitudinem, & proportionem dicuntur panes, & uina, primò uerò, & proprie triticeus panis est, & vueus humor, uinum. Hæc est propria huius Sacramenti materia, adeo, ut ex aliis confici non possit. Et quamuis esse uideantur duæ rerum species, ex his tamen conficitur, veluti ex partibus completum nutrimentum: sic in spirituali nutrimento Sacramentum unum est, quod perficitur ex duabus partibus, pane scilicet & uino, quibus Christus, prout passus est, continetur, & nobis significatur. quo fit, ut grauissime peccaret sacerdos, qui panem absque uino, aut uinum absque pane consecraret. De vsu uerò, an bene in Ecclesiam Romanam inductus fuerit hic vsus, ut, scilicet, populo sub una tantum specie, panis scilicet, dispensetur, quæstio est; de qua infra dicemus. Vino aqua misceri debet, quamuis etiam si non misceretur, conficeretur nihilominus Sacramentum. ideo miscetur, quia aqua populum Dei significat, iuxta illud: Aquæ multæ, Populi multi. & quoniam in hoc Sacramento significatio est Christianæ Ecclesiæ, quæ Christo capiti coniuncta est, & in ipsum mutata, iccirco parum ponimus aquæ, ut vi ipsius uini possit in uinum commutari. Hæc de materia Sacramenti. Forma in uerbis est, quæ proferuntur à sacerdote, scilicet, hoc est enim corpus meum; hic calix est sanguinis mei, noui & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro uobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dubitant Theologi, an uerba hæc omnia sint necessaria ad confectionem Sacramenti. Scotus putat non tantum hæc, sed etiam, qui præcedunt, ut accipite, & manducate, item, accipite, & bibite, esse summa cum attentione proferenda; nam nescire nos, quibus uerbis propriè fiat consecratio, & in corpus Christi mutatio. Theologi alii item præcipiunt omnia esse attente, & magna cum veneratione proferenda, uerùm uerba consecrationis propria dicunt esse in pane; hoc est enim corpus meum; quamuis, si quis præteriret particulam, enim; non tamen propterea non conficeret. de uerbis in consecratione calicis est etiam controuersia. Verùm assentiendum puto sentētiæ Thomæ, qui sentit omnia esse necessaria, quoniam inuenimus in Euangelio prolata fuisse à Christo in institutione huius sanctissimi Sacramenti, præter ea, quæ, ut dicit Innocentius tertius extra de celeb. missa. Ecclesia per manus tradita ab Apostolis accepit, scilicet, æterni testamēti, item, mysterium fidei; item, hic calix est sanguinis mei, non autem hic est sanguis meus; neque, hic est calix nouum testamentum in sanguine meo. hoc postremum

A mum consignificat vsum illius sanguinis, vtpote, quem bibituri sumus. cætera explicant planius sensum verborum. Testamentum nanque hoc, ad quod pertinemus per Christum, nouum est, & in æternis rebus consumatur, ut inquit Apostolus Paulus in Epistola ad Hebræos. c.8. in hoc etiam sanguine est mysterium fidei, id est, arcanum, quo innititur fides. nam, ut item inquit Paulus, ad Romanos capite tertio, per fidem in sanguine eius constituit eum Deus propitiatorem. Antequam ad ministrum huius Sacramenti, & suscipientes, aliumque ritum accedamus, soluendæ nobis sunt quædam perdifficiles quæstiones. Prima est de vi horum verborum. item an sint enunciationes, quæ prius desinant esse, quàm ibi sub specie panis sit corpus Christi, &
B sub specie vini, sanguis. est præterea maxima quæstio, quo'nam pacto corpus Christi, quod credimus ascendisse supra cœlos, sit sub paruo panis frusto, aut in paucis vini guttis. est præterea quæstio de accidentibus, quæ sentimus, eorumque actionibus. item modus, quo Christus magnus homo sub eo Sacramento contineatur, satis ab hominis intellectu comprehendi posse non uidetur. Antequàm perscrutemur vim verborum, quibus fit consecratio, & quomodo uera sint, quæ dicuntur, erigenda mens est, & cogitandum augustius quoddam, & amplius hoc Sacramento contineri, & confici; ideo excellentiori quadam vi opus esse. Sacerdos nō ministri personam, sed vices Christi sibi sumit: neque materia vtitur præter eam, in quam agit, non qua, aliud quippiam agit, ut in aliis Sacramentis, sed verbis tantùm perficit consecra-
C tionem. quæ uerba ratione significati efficiunt ex pane corpus Christi, & ex vino sanguinem. neque proferuntur à sacerdote enunciationis modo, quasi recitentur à Christo dicta: sed, sicuti ars in artifice, quæ forma est rei faciendæ, in materia formam effingit: ita in his uerbis significatum, quo significatur contentum sub illis accidentibus esse corpus Christi, ex pane efficit corpus Christi, nec significat, quòd fiat corpus Christi; hoc nanque quædam esset significatio rei inchoatæ, non perfectæ; sed quòd sit, quod est significatum rei iam perfectæ. etenim par fuit, ut in uerbis Christi perfectius fit res Sacramenti, quæ fit eius uerbis, quàm in uerbis ministri: iccirco magna de causa factum est, ut in solius huius Sacramenti consecratione, hæc forma locutionis adhibita sit, qua explicetur rem esse, quæ eius vi fiat. Accepit Ecclesia ver-
D ba hæc à Christo, & verbo eius cōficitur hoc Sacramentum. verissima etiam est hæc enunciatio, nam perfecte significatio enunciationis non est expressa, nisi in ultimo momento, & cum significando efficiat in ultimo momento, illud est corpus Christi, antea uerò, semper fuit panis. Nolo nunc eam aggredi quæstionem Aristotelicam de primo & ultimo momento rei permanentis; de qua agitur in octauo libro Physicorum; nam non multum facit ad erudiendum Episcopum; satis sit nobis hoc uerum esse, & Aristoteli consonum, in toto præcedenti, ac priori tempore ibi panem esse, in ultimo momento, non esse panem, sed corpus Christi. Secunda uerò longe difficillima quæstio est de modo, quo Christus, seu corpus Christi, cum prius non fuerit sub illis accidentibus, tunc primùm incipiat esse. Omnes Theologi conueniunt, licet

non sit proditum in sacris literis, rationis tamen ductum sequentes, quod fieri illud non queat motu locali, sed mutatione quadam substantiæ panis in corpus Christi, quam appellant Transsubstantiationem. hoc item statutum fuit in concilio generali sub Innocentio tertio. Res certe hominis captum superat. uerùm obsequendum est, & obediendum fidei; summittendusque intellectus diuinæ auctoritati, & sententiæ Ecclesiæ. Hæc mutatio, ut inquit Thomas, conuenit partim cum creatione, & naturali mutatione, partim differt ab alterutra, partim ab utraque. nam conueniunt tres hæ, quas diximus, factiones in ordine extremorum, ut, scilicet, unum sit post alterum, nec simul esse queunt, sic in creatione est ens, post non ens, neque simul esse queunt. qui enim fieri potest, ut idem sit ens, & non ens, sic neque album, & nigrum simul; ita postremò nec panis, & corpus Christi, sed ob prioris, & posterioris ordinem, dici potest ex non ente, ens; ex albo nigrum; ex pane fieri corpus Christi, differunt uerò quod in creatione, non ens, non mutatur in ens, neque fit ens. in naturali mutatione, album mutatur in nigrum, ratione subiecti, quod prius erat sub albedine, postea uerò sub nigredine, non tamen albedo, fit nigredo. in hac uerò, quam dicimus, mutatione, tota substantia panis, materia, inquam, & forma constans mutatur, & transit in corpus Christi. si quæras quomodo hoc fiat, respondebo uerbo creatoris, diuina uirtute. si item quæras, qua'nam ratione intelligere queam totam substantiam, rem, scilicet, existentem posse mutari in rem aliam existentem, fatebor ingenue me non intelligere, qua ratione queat fieri, & fiat; nihilominus certissimum mihi esse, quòd fiat. an uideor fortasse tibi rem miram dixisse: expedita res est, facilis est. innumera sunt, quæ natura fiunt, quorum ego rationem, uel minima ex parte attingere non queam; nihilominus sensu percipio, neque dubitare possum, quin fiant. cur ergo miraris, si paruus, & uilis homuncio, rei factæ diuinitus rationem intelligere non potest. Redeamus ad rem nostram. Conuenit hæc transsubstantiatio cum creatione, quia in neutra subiectum aliquod est; differt tamen, quia, ut dixi, terminus à quo, panis, inquam, mutatur in Corpus Christi, in ea neutiquam, non ens, mutatur in ens, creatio nanque, non est mutatio, sed simplex quædam emanatio rei à prima causa; uerùm cum mutatione naturali conuenit, quòd in utraque aliquid idem remanet, & constat sub utroque termino. id in mutatione naturali est subiectum, in hac uerò transsubstantiatione sunt accidentia, quæ remanent. Hæc satis sint dicta de quæstione secunda à nobis proposita, in quibus conueniunt omnes Theologi posteriores. illi uerò, qui existimant in Sacramento sanctissimo hoc, non esse corpus Christi uerum, sed esse illum uerum panem, & signum corporis Christi ueri, Hæretici habendi sunt. Hanc hæresim, ut habetur in Decretis, Berengarius excitauit, qui postea eam abiurauit. Zuinglius autem nostris temporibus, quibus prodeunt omnia monstra, instaurauit; quam sequuntur Sacramentarij in Germania. alia quædam etiam hæresis in hoc Sacramento, à Luthero fuit excitata, quæ tamen nunc mihi uidetur sopita. Nam dicebat in Sacramento altaris esse uerum corpus

Christi

A Christi,& sanguinem, simulque esse substantiam panis, & vini. Verùm vtraque hæresis confutatur verbis Christi, nam inquit Christus, hoc est corpus meum,quod pro vobis datur,hic est sanguis meus,qui pro vobis,& pro multis effundetur. Tu dicis sacramentarie,ibi esse signum corporis ueri, at Christus dixit, hoc esse corpus suum, non signum corporis, sed corpus, & verum corpus, vtpote,id,quod pro nobis tradetur,seu datur,seu frangitur. Quid expressius dici potuit Hæretice? pari pacto, hic est sanguis, & uerus sanguis, is scilicet, qui pro multis effundetur. quis tam cæcus, qui tam illustrem rem non uideat? is tantum,quem ambitio,superbia,fraternum odium excæcauit. Tu uerò Luthere inspice,an verba Christi tuam sententiam refellant. Putas B tu ibi esse uerum panem, sicuti erat ante consecrationem. Postmodum, quia à nobis comprehendi non potest modus,quo incipiat ibi esse corpus Christi, si diceres incipere ibi esse corpus Christi, modo, quem non capis, laudarem. si item diceres,te non intelligere transsubstantiationem illam,quam uidebaris irridere, quamuis infinitæ esset audaciæ irridere tot Theologorum, & totius Ecclesiæ sensum, propterea quòd non intelligeres, rogarem, ut non ita audacter reprobares ea, quæ non intelligis. at cum dicas ibi esse substantiam panis,& eum panem,qui prius erat,intolerabile est.Nam verbis Christi contradicis. non dixit Christus, hic est corpus meum, sed hoc est corpus meum. hoc ea,scilicet,substantia,id indiuiduum,quod sub eis accidentibus demonstratur, est corpus meum. ecce, quàm perspicue Christus hoc explicet, adeo, C ut nulli dubium esse queat. submittendus est fastus, curuanda ceruix, ut obediamus fidei, vt in verbis veritatis nullam suspicemur esse posse falsitatem. Sequitur non minus priori difficilis quæstio de accidentibus, quæ ibi esse, & remanere sensu percipimus, an scilicet quemadmodum erãt in pane, tanquã in subiecto,ita sint in corpore Christi,adeo ut Christus eis afficiatur. vtiq; primò certissimum sit, & exploratissimum corpus Christi non esse subiectum eorum accidentium, neq; accidẽtibus illis affici. absit hoc à Christiana mẽte, non enim fit adeo pusillus Christus,neq; formam, figuram've hominis amittit.Ex hoc sequitur nullam substantiam subiectam esse illis accidentibus. verùm animaduertendum est non esse eandem rationem omnium illorum accidentium,nam quantitas proculdubio subiectum est figuræ albedinis, sapo-D ris, odoris, omniumque aliorum, quippe, quæ substantiæ inesse non queunt, nisi media quantitate. in hisce igitur nullum est mirum: sed omne quod mirari iure possumus, redigitur ad quantitatem, quæ in hoc Sacramento per se est, & habet modum substantiæ. Mira res certe naturæ repugnans. veruntamen non est adeo aliena à rerũ natura,quin multi Philosophi(hi inquam,qui posuerunt vacuũ esse) imaginati sint fieri hoc posse,ut quantitas per se sit,nec insit cuipiam substãtiæ,immò nec sit vllis qualitatibus sensibilibus affecta. id nanque vacuum est. cur ergo mirabimur Deum id facere, quod illi rerum naturæ scrutatores putarunt esse secundum naturam. quantitas ergo habet esse per se, & modum substantiæ. nolo hoc in loco eam dubitationem tangere, an, scilicet,esse substantiæ panis,inquam,remaneat in quantitate illa,ut inquit

inquit Thomas, qui sensit esse, seu existere rei cuiuscunque distingui secundum rem ab essentia: an potius, ut inquit Ioannes Scotus, non esse de ratione accidētis, quod actu insit subiecto, sed quod sit aptum natum inesse, quare nil uideri posse impossibile, si quantitas non actu insit cuipiam subiecto, cum habeat tamen aptitudinem naturalem, qua sit apta nata inesse subiecto. nolo, ut hanc quæstionem discutiamus, quam ignorare sine crimine vllo potest Episcopus; nobis satis sit, quòd diuina virtute quantitas illa per se sit, nullique inhæreat, ac propterea habeat modum substantiæ. De actionibus uerò & passionibus, quas sentimus in illis accidentibus, supposito eo, quod modo diximus, quantitatem, scilicet, habere modum substantiæ, & per se existere, non satis difficile est, intelligere, & quòd fiant & quòd fieri sentiamus. de actionibus res perspicua est, nam, cum ea quantitas habeat modum substantiæ, ex diuina virtute, & affecta sit accidētibus, quæ sunt principia actionum, ut albedo visionis, odor olfactionis, siccitas exsiccandi; nil mirum si agat, nec mirum si alteretur ab accidentibus contrariis. magis mirum est de eius corruptione, & mutationem substantiam alteram, cum quantitas sit forma simplex, res autem generata sit composita ex materia, & forma. Hoc in loco difficillimo, & vix explicabili Innocentius 3. in libro de sacrificio Missæ, quem sequitur Alexander de Ales, putauit ante corruptionem sensibilis Eucharistiæ, & alterius substantiæ generationem, ex ea redire substantiam panis, & vini, ex cuius postea corruptione alia substantia generetur. Sed hæc opinio à posterioribus reiicitur, Thomā, inquam, & Scoto. quia donec remanent species panis, & vini, ibi est corpus, & sanguis Christi; si ergo eò redit substantia panis, simul ibi esset substantia panis, & corpus Christi. si autem cum corruptæ sunt species sacramentales, redit substantia panis, præterquàm quòd esset tunc absq; propriis accidentibus, simul etiam esset cum substātia ex ea genitā, quod esse nequit. quidam uoluerunt materiam tantum redire; de qua eadem dubitatio consurget, ac præter eam, alia, quòd materiam uidetur ponere esse sine forma aliqua. Thomas in tertia parte Summæ uidetur dicere, quòd quantitas habet vicem materiæ, & quòd in ea suscipitur forma generanda. hæc positio multas habet quæstiones, à quibus se satis explicare non potest. nam nescimus, an semper mensura sit quantitas illa pro materia in successuris innumeris generationibus, an aliquādo pro ea sit materia reuersura. Scotus vult, quòd tota substantia redit genita, scilicet ex sensibili Eucharistia. uerū nō queo ego intelligere, quo nam pacto tota substantia redeat; præsertim quæ nunquam fuerit, nisi per creationem, quam tamen vitat: ideo fortasse minus esset inconueniens, si quis diceret, quantitatem, quæ non per se existat, nisi quatenus est quantitas panis, mutatis speciebus, & accidentibus panis, cum vi consecrationis amplius per se existere nequeat, sed tendat in non esse, mutari vi diuina in substantiam rei generandæ modo propinquo illi, quo dixi substantiam panis mutari in corpus Christi. omnia hæc mira: omnia supra captum hominis sunt. Postrema quæstio est de modo, quo Christus magnus homo, & decorus supra filios hominum sit sub paruo panis frusto; an fortasse con-

globa-

A globatus, & complicatus tam paruus efficitur. absint hæc monstra à sanctissimo Christi corpore. immortalis in eo est decor, immortalis proceritas, cæteræque dotes illustrissimi illius corporis. quid ergo inquies. quo'nam pacto ibi est? paucis expediam, si attentum te exhibueris. Diximus in pane vi consecrationis mutari substantiam corporis Christi. primò igitur sub accidētibus panis est substantia corporis Christi. substantia omnis per se, id est, sua natura, non est diuisibilis, sed ob quantitatem fit diuisibilis, perspicuum est hoc cuiuis philosopho. aduertas tamen nos eò, quòd diximus substantiam per se non esse diuisibilem, noluisse tamen propterea dicere substantiam per se esse indiuisibilem; hoc nanque longe aliud est à priore. id enim, quod per se est
B indiuisibile, nequit fieri diuisibile. cum ergo substantia non sit diuisibilis per se, & mutatio sit per se, in substantiam, ideo sub accidentibus illis substantia corporis Christi non est diuisibiliter, ut ita dicam. verum in quauis particula panis, in qua fuerat substantia panis, vi conuersionis, in ea est tota substantia corporis Christi, quæ nō est indiuisibilis in se, immò procera, & magna in loco, in quo est ratione suarum defensionum. at, cum in pane hoc non sit secundum modum dimensionum suarum, sed secundùm modum substantiæ, non est hic diuisibiliter, quāuis diuisibilis sit; immò omnis eius quantitas, & proceritas sub accidentibus his est, & sub qualibet eorum particula, non diuisibiliter tamen, sed per modum substantiæ, cuius asseclæ sunt, & comites; sic est ibi anima Christi, sanguis, diuinitas, quamuis ex vi consecrationis non sit
C nisi substantia corporis Christi. ille idem igitur Christus, qui in cœlo est magnus, ac decorus præ filiis hominum, (est nanque ibi sicuti in loco ratione suarum dimensionum) ille idem, inquam, totus est in qualibet particula, ubi fuerat substantia panis, non eo modo, quo est in cœlo, ubi in loco est, ubi uideri potest, quia ratione suæ quantitatis ibi est, sed secundum modum substantiæ, quæ non est diuisibilis per se, cæteraque ibi sunt tanquam asseclæ substantiæ. quo fit, ut inquit B. Thomas, quòd Christi corpus, & sanguis, prout sunt in Sacramento panis, & vini, neque etiam ab oculo cuiuspiam beati uideri posset. nam substantia non est per se sensibilis, sed ratione accidentium sentitur, in Sacramento uerò per se est substantia, accidentia uerò sequuntur substantiam, & ibi sunt per modum substan-
D tiæ. Hæc nostro operi instituto sint satis de difficillimis quæstionibus his. Nunc pauca quædam dicenda sunt de ministro huius Sacramenti, & de accedentibus ad illud. minister sacerdos est, qui habet characterem Christi, per consecrationem Episcopi. is semper dummodo intendat conficere corpus, & sanguinem Christi, conficiet, verba ea proferens, quæ diximus supra formam esse huius Sacramenti. Hæc de potestate sint dicta. Verùm, si indigne conficiat conscius sibi mortalis culpæ, ad perniciem sui conficiet. Item, si degradatus, aut excōmunicatus, seu suspensus irregularis've confecerit, ad interitum sui conficiet. Item, si constitutus in hæresi, aut ubi interdictum loco cuipiam fuerit sacris, in caput suum conficiet. Oportet etiam, ut seruet ritum Ecclesiæ in consecratione huius Sacramēti, Missam celebrādo. Accedētes ue

rò puros esse oportet ab omni mortifera culpa.nec audiendi sunt illi,qui putant posse differri confessionem peccatorum mortalium cum intentione, ac proposito confessionem faciendi,præstituto ab Ecclesia tempore,etiã si nulla necessitas vrgeat,etiam si habuerint copiam sacerdotis,cui possint confiteri. purgandus est animus,habenda est à sacerdote absolutio, ne iudicium nobis manducemus, & bibamus, ut inquit Paulus Apostolus primæ Cor. c.vndecimo,ita dicunt omnes Theologi, quidquid imaginati sint quidam iuniores. oportet etiam non esse excommunicatum , & esse ieiunum , qui accedit. Vis huius Sacramenti est augere gratiã, & fouere,nõ dare nõ habenti, qui sibi sit conscius, immò perniciem illi affert. verùm, si quis non haberet gratiam, quam habere se putat, & dum confidit venerationi,accedit, consequitur gratiam , hoc tamen per accidens fit. valet etiam ad abolenda peccata venialia;, saltem quoad culpam, nam actus ille fidei per charitatem operantis, culpam venialium delictorum delet. præstat etiam nobis robur ad peccata vitanda, quatenus auget gratiam. non tamen institutum fuit hoc Sacramentũ ad hoc potissimum,ut peccatum deleat,sed ut augeat gratiam, ac nutriat; ex qua robur præstatur,non particulare quoddam,ut in chrismatis vnctione,ad confessionem,scilicet,fidei pertinens, sed commune quoddam ad sustinendam humanam infirmitatem ne labatur , sed hinc robur capiat.nullã cõsecrationem confert hoc Sacramentum. nam,ut supra dixi, conficitur hoc Sacramentum non vsu materiæ,sed consecratione, vsus uerò posterior est, nec Sacramentũ est,sed vsus Sacramẽti,quo nutritur,& fouetur spiritualis uita. quo fit,ut præsupponat in accedente vitam. Cum etiam significet corpus mysticum Christi, id est, Ecclesiam , supponit quoque accedentem esse in Ecclesia non ab ea excommunicatum.is ergo,qui sibi est conscius mortalis culpæ,seu excõmunicationis affingit falsitatem Sacramento; ideo grauissime peccat. Apud fideles vsus huius Sacramenti duplex est,Sacramentalis, scilicet,& spiritualis. in sumptione signorum sensibilium cõsistit sacramentalis vsus, qui bonis, & malis communis est. Spiritualis uerò est per fidem,& charitatem, qua credimus in eo contineri,ac passionem eius, qua redempti sumus,in eo referri; ac amamus, & veneramur tam magnam eius erga nos charitatem, ac vouemus eius corporis membrum esse.hic vsus solus bonorum hominum est, & angelis huius Sacramenti vsus,neq; aliquibus cõuenit, qui incorporei sunt, & inuisibiles; fruuntur attamen semper re huius Sacramenti.Christo,inquã.non Sacramento corporis aut sanguinis Christi.Laicis Ecclesia Latina dat sub specie tantum panis,ad multa vitanda scandala,sacerdos uerò pro populo,cuius personam gerit, sanguinem sumit, verùm quoniam diximus præter rem contentam in hoc Sacramento significari corpus Christi mysticum,id est Ecclesiam,quoniam tota hæc res bene intelligi nõ potest, nisi prius explicuerimus nostrum sacrificium;hoc enim Sacramentum est etiam sacrificium,& in Missa offertur Deo ab Ecclesia Catholica;qua de re à Lutheranis nostra hac tempestate tam magnæ contentiones ortæ sunt , iccirco non ab re futurum putamus , si qua altius repetemus de hoc nostro sacrificio. Verùm frustra conabi-

A conabimur de nostro sacrificio agere, nisi prius intellexerimus, quid sit sacrificium, quod uideo multos ignorare, qui tamen freque͂ter in ore habent sacrificium nostrum, & Missam. Paucos etiam inueni auctores, qui bene prodiderint scriptis suis, quid'nam sit sacrificium. ex omnibus, quos ego legi, Augustinus mihi uidetur hãc totam rem explicuisse in libro decimo de ciuitate Dei, quem auctorem potissimum sequemur. Sacrificium duplex est, interius & exterius. exterius sensibile illud signum est eius, quod Deo offerimus, & est, ut inquit August. Sacramentum sacrificij interioris. interius uerò sacrificiũ, nihil aliud est, nisi nostri ipsorum oblatio Deo, ut ei inhæreamus, cuius tantum participatione felices esse possumus. hoc est sacrificium interius, cuius B Sacramentũ est sacrificium exterius. quo fit, ut in scripturis sacris, in prophetis inquam, & in Psalmis sæpenumero dicat Deus, sibi non placere sacrificia exteriora, quibus non indiget, reprehendens scilicet illos, qui superstitiose Deum colebant, putantes se fecisse satis, si frequentia Deo sacrificia offerre͂t, exteriori, scilicet, cultu, parum solliciti interioris. hac etiam de causa Dæmones superbi, & maligni, qui diuinam sibi uenerationem appetunt, uolunt sibi sacrificia fieri, nõ ut insipientes quidam putabant, ob id, quòd delectentur nidore pecorum, aut eo vescantur, ut sæpe est apud Homerum; sed quoniam interius sacrificium, quod soli Deo debetur, in exteriori illo sacrificio sibi offerri uolunt, ut homo illis inhæreat, & non Deo. hæc est sacrificij distinctio, & definitio, quam in eo, quem citauimus libro, Augustinus optime omnium C explicat. Hoc fundamento iacto propius ad rem nostram accedamus. Cum igitur ea, quam diximus, sit sacrificij ratio, fieri non potest, ut donec sumus inimici Dei, nos Deo offeramus, ut illi tanquam summo bono inhæreamus. peccatori enim dixit Deus, ut in Psalmo 49. Quare tu enarràs iustitias, & assumis testamentum meum per os tuum: igitur oportet, ut recõciliati Deo nos ipsos illi offeramus. Cum autem hæc reconciliatio esse non possit nisi per Christum, & per sacrificium illud, quo se ipsum Deo patri obtulit Christus, immò nos omnes, & totum humanum genus, in se ipso, id est, in homine, quem assumpserat, obtulit Deo. iccirco cùm nos unum simus facti cum ipso per fidem, & charitatem diffusam in cordibus nostris, sicuti ipse in suo illo unico sacrificio, quo reconciliauit nos Deo, se ipsum, & totum humanum D genus in homine, quem assumpserat, obtulit Deo: ita nos eius, scilicet, corpus uniuersa Ecclesia offert Deo Christum repræsentans, & recolens memoriam passionis eius, & se ipsam per Christum Deo offert, ut illi inhæreat summo bono, cuius participatione fit beata, & fœlix. & quoniam nostris temporibus res est in magna controuersia, & Lutherani vrgent Catholicos, dicentes Missam esse sacrificium, tanquàm qui aboleant meritum passionis Christi, dicentes hoc nouum commentum esse, non ab re putamus esse ponere verba Augustini in capite vigesimo decimi huius libri de ciuitate Dei. inquit ibi sanctissimus hic, doctissimus, & antiquissimus auctor. Vnde uerus ille mediator, in quãtum formam serui accipiens, effectus est mediator Dei, & hominum. homo Christus Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum patre

ſumat,cũ quo & unus eſt Deus,tamen in forma ſerui ſacrificium maluit eſſe, quàm ſumere, ne uel hac exiſtimatione quiſpiam exiſtimaret cuipiam ſacrificandum eſſe creaturæ. per hoc & ſacerdos eſt ipſe offerens, & ipſa oblatio, cuius rei Sacramentum, eſſe uoluit quotidianum Eccleſiæ ſacrificium, cum ipſius corporis ipſe ſit caput, & ipſius capitis ipſa ſit corpus, tam ipſa per ipſum, quàm ipſe per ipſam ſuetus offerri. Hæc ad literam ſunt Auguſtini uerba.in quibus expreſſe eſt, quòd Chriſtus uoluit noſtrum ſacrificium,id eſt Eccleſiæ,eſſe Sacramentum,id eſt, memoriam illius ſacrificii,'quo ſicuti Eccleſia oblata per Chriſtum caput, ita ipſe per ipſam eſt ſuetus offerri. offert ergo Eccleſia in ſuo ſacrificio Chriſtum, offert etiam ſe ipſam in Chriſto. Hoc expreſſe dicit Auguſtinus in decimo illo libro capite ſexto. Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorum. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto,quòd etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Eccleſia, ubi ei demonſtratur, quòd in ipſa oblatione, quam offert, ipſa offeratur. Offert igitur in Chriſto ſe ipſam Deo Eccleſia, & hoc eſt ſacrificium Eccleſiæ. Quòd autem ita offeratur Chriſtus, ut recolatur memoria paſsionis eius, & non cœnæ, præterquàm quòd hoc euidenter oſtendi poteſt ex conſecratione panis, & vini ſeorſum,tanquam corporis, & ſanguinis ſeparati, quod fuit in paſsione, uerba Chriſti hoc ſignificant; uerba Pauli expreſſe oſtendunt. Nam apud Mat. c.26. Chriſtus dixit de ſanguine, Qui pro uobis, & pro multis effundetur, quod in paſsione factum fuit; ac ſubdit, hoc facite in meam commemorationem;& Paulus Apoſtolus primæ Cor. cap.vndecimo expreſſe hæc inquit: Quotieſcunque feceritis, mortem domini annunciabis, donec ueniat. Quid clarius?Quid illuſtrius? Verùm ignari hi dogmatis Eccleſiæ Romanæ,& uniuerſalis, ac ſuperbi impingunt nobis, quòd dicamus Miſſam eſſe ſacrificium propitiatorium, ad remisſionem peccatorum tam pro uiuis, quàm pro defunctis, quaſi opus illud operatum ſacerdotis æquiparetur Chriſti paſsioni, & quòd nobis remittantur peccata non tantum per Chriſti oblationem, & unum illud uerum ſacrificium, ſed etiam per opus operatum ſacerdotis. improbant, quòd Chriſtum offeramus tanquàm impium cultum, & non ſentiunt in ſingulis orationibus nos offerre Deo Chriſtum, cum dicimus, per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum &c. Non'ne hoc facere docemur, cum docti ſimus ſolum mediatorem eſſe Chriſtum, & quidquid Deo placet, in illo placere? vnde etiam totum canonem tanquam impium abſtulerunt. mira certe violentia eſt, magnus impetus ſuperbiæ, præſertim ſi acciderit in hominibus ſuapte natura elatis. addunt præterea inuocationẽ ſanctorũ in canone eſſe impiam.idque auſi ſunt nullius auctoritate nixi,inconſultis Epiſcopis uniuerſis Catholicis.De Romano Pontifice nihil dicam,cũ tamen præcipue de eo dicere oportuerit,vtpote,ad quem referendæ ſunt quæſtiones difficiliores de fide; de hoc nihil dicã; ne obijciant mihi, me loqui in gratiã: ſed vnuſquiſq; per ſe facile exiſtimare poteſt,cuius pudoris ſit antiquisſimũ morẽ totius Eccleſiæ propria auctoritate mutare,ut neq; uideãtur hæſitaſſe. Nos paucis reſpondebimus calũnijs horũ hominũ, qui nihil habent penſi. Primũ dicimus

mus nullum auctorem Christianum ex vetustioribus,neq; ex iunioribus,qui præcipui sit nominis, dixisse Missam esse sacrificium ex opere operantis sacer dotis, quo veluti æmulo sacrificii Christi sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum;hoc tamen inculcant hi in auribus populorum,& gētium; immò Ambrosius in libro de Sacramentis, Augustinus contra Faustum manichæum,in libro de ciuitate Dei locis,quos adduximus,dicunt,quòd in Missa fit memoria & commemoratio illius unius sacrificij,quod Christus obtulit. Quid plura? non'ne in canone dicimus,suscipe sancta Trinitas hanc oblationem,quam tibi offerimus ob memoriā passionis,resurrectionis, & ascensionis Iesu Christi domini nostri. Item, hoc facite in meam commemorationem, vnde & nos serui tui memores venerandæ passionis &c. Ecce expresse dicimus, quòd memoriam facimus passionis Christi, per quod vnum sacrificium reconciliati sumus Deo. Quòd si quæsierint, an ex Missa contingat aliqua recōciliatio,& remissio viuis,& defunctis,dicimus,quòd remissio ad duo referri potest. ad culpam,scilicet,& ad pœnam, cuius remanemus rei etiam post abolitionem culpæ. si de culpa mortali,inquam,quæratur,respondemus,quòd propitiatio facta per Christum, cuius in Missa fit memoria,existenti in peccato mortali potest prodesse, & ad ipsum attingere per modum precis;Quamobrem,in canone cum mentio fit de viuis, & de defunctis orat sacerdos,ut perspicue intueri potest,quicunque legerit canonem. nec huiusmodi peccatoribus viuis,inquam, alio modo potest applicari remissio facta per Christum. quæ preces maximam vim habere credendæ sunt, cum fiant in Missa, in qua sacerdos gerit personam totius Ecclesiæ, easque offert in sacrificio, quo Ecclesia Christum, & per se Christum Deo offert, quas orat offerri per manus sancti angeli ad sublime altare Dei. si autem loquamur de remissione pœnæ in viuis,& defunctis, seu de gratiæ augumento;in viuis dico, quòd valet. primum modo superius dicto, scilicet, ratione precum, quæ efficacissimæ esse putandæ sunt in Missa;ideo & apud Græcos,& Latinos iam à primordio Ecclesiæ institutæ fuerunt preces in Missa pro defunctis. locupletissimus testis Augustinus in Confessionum libro,cum loquitur de obitu Monachæ matris suæ, in libro de cura agenda pro mortuis; ubi de orationibus, de eleemosynis, & de sacrificio altaris loquitur, tanquam de his, quibus præcipua suffragia præstentur defunctis. item, remittitur vtrisque pœna pro deuotione, fide, & charitate vniuscuiusque, sic enim dicitur in canone, quorum tibi cognita est fides,& nota deuotio, & ita dicit B. Thomas in tertia parte, illis ualere. offerentis etiam deuotio ualet: sed hoc pertinet ad precum vim. Item, ualet speciatim his, qui sese offerunt sacrificium Deo per eum sacerdotem.Illi enim veluti propinquiores memoriæ passionis Christi, magis participes fiunt illius meriti, & satisfactionis factæ per Christum. Hoc nobis insinuat antiquus mos Ecclesiæ. nam post symbolum fidei,quicunque circunstabant, offerebant. item pro defunctis fiebant oblationes, ut ex sacris canonibus facile conijcere possumus,cum nonnullis eorum prohibeatur, ne pro quibusdam defunctis caperentur oblationes,quas omnes veluti hostiam

Deo offerebat sacerdos. Ecce, quo'nam pacto particulari, & priuato in ea Missa, præter oblationem totius Ecclesiæ, cuius sunt membra, quidam tam viui, quàm defuncti, sese offerunt Deo, & fiunt ei sacrificium. quare uerisimillimum est eos etiam participes fieri satisfactionis factæ per Christum, peculiari etiam, & priuato quodam modo. Hæc est Catholicæ Ecclesiæ doctrina, hæc continetur in canone, non nefanda illa, quam nobis impingunt, nos, scilicet, profiteri Missam, opus, scilicet, illud sacerdotis esse sacrificium, quod æmuletur passionem Christi, per quod nouum sacrificium sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum. Quis hoc dicit? Quis hoc sentit? nullus profecto sanæ mentis. at displicet eis, quòd in canone inuocentur sancti. Dicunt, quòd hoc est nouum commentum. vide quorsum progrediatur superbia. illud etiam impingunt Ecclesiæ Catholicæ, quòd inuocet sanctos, veluti alteros deos, & hoc pacto ferè decidat in idololatriam. Vide quàm nullum pudorem retineat inuidia, & maleuolentia. ab hoc postremo incipiam. Non'ne docemur in sacris literis, Deum laudari in sanctis eius, ut in Psalmo CL. Non'ne multa ostendit sæpius miracula in sanctorum suorum laudem. Certissimi, & grauissimi testes sunt Augustinus, & Ambrosius, cum vterque adesset Mediolani, inuentis corporibus Geruasii, & Protasij martyrum, cæcum illuminatum fuisse, ut innumera alia taceam. Ecclesia non colit sanctos, ut alteros Deos, sed ut Deo plenos, ut membra Christi, eorúmque precibus petit à Deo adiuuari. De priori uerò, quod dicunt nouum commentum, quòd memoria Martyrum fiat in canone, illud primò notandum nobis est: Sacrificium hoc, quod agitur in Missa, esse sacrificium uniuersalis Ecclesiæ, cuius pars adhuc peregrinatur in terris, alia uerò in cœlis fruitur Deo. Vna hæc Ecclesia est, una ciuitas Dei, ut inquit sæpius Augustinus: Cur igitur non decet in sacrificio uniuersalis Ecclesiæ mentionem facere sanctorum, sicuti fit mentio & uiuorum, & defunctorum omnium. Quàm autem vetustum sit hoc, uidere poterit, qui legerit Augustinum, qui in libro vigesimo de ciuitate Dei inquit ad hæc uerbum notata: Neque enim priorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, quæ nunc est etiam regnum Christi. alioqui nec ad altare Dei eorum memoria fieret in communione corporis Christi. idem dicit in libro vigesimo secundo eius operis. Græca etiam natio, nomini Latinorum satis infensa, non'ne in Missa composita à Basilio, & Chrysostomo, de sanctis mentionem facit, immò pro eis dicit se sacrificium offerre. Verùm, iam longius digressi sumus à negotio instituto. Cum igitur de Eucharistiæ Sacramento, & sacrificio Missæ, in qua fit eius consecratio, satis hactenus tractatum sit, finem faciamus huic secundo libro.

LIBER

LIBER TERTIVS.

De Sacramento Pœnitentiæ. CAP. I.

IN HOC libro aliud Sacramentorum genus aggrediendum est: nam ea, de quibus hactenus actum est, pertinent ad prosperum vitæ spiritualis cursum, quo progredimur à prima baptismatis gratia, ad gratiam vberiorem, seu à spirituali generatione ad incrementum, & fomentum spiritualis uitæ. verùm, quoniam, donec mortalem uitam agimus, nec adhuc peruenimus ad perfectum, & firmum statum uitæ spiritualis, retrocedere possumus facile, & à uita spirituali decedere; iccirco ab optimo uitæ Christianæ institutore præstita nobis fuere Sacramenta quædam veluti C medicamenta; quibus ægritudo animi contracta expelli queat, & perfecta sanitas instaurari. Duo sunt huiusmodi Sacramenta, pœnitentiæ, inquam, & extremæ vnctionis. prius de pœnitentia, postmodū dicemus de extrema vnctione. Pœnitentiæ Sacramentum veluti secunda tabula est post naufragium innocentiæ illius, quam baptismatis uirtute adepti fueramus. &, ne institutum ab initio huius opusculi modum deseramus, sicuti in mortali uita, in qua à Domino peregrinamur, interdum incidimus in grauissimas ægritudines; quæ certissimam nobis essent perniciem allaturæ, nisi medicamenta à Deo optimo nobis præstita fuissent, quibus mederi possemus, & opem ferre labanti naturæ; ita in hac spirituali uita, in quā per Christum, & baptismā generati sumus, antequàm (ut dixi) perueniat ad immobilē, & firmum statum, D plurimæ ægritudines mortiferæ, nostra culpa nobis accidunt, quibus sanādis institutum fuit pœnitentiæ Sacramentum. nam, quemadmodum contra peccatum originale, quod est uitium naturæ, datum nobis fuit Sacramentum baptismatis (nec refert, si in adulto vi baptismatis remittātur etiam alia quæcunque peccata, ut diximus in superiore libro, quoniam nunc loquimur de eo, quod per se est, & primum respicit baptisma) ita institutum fuit Sacramentum pœnitentiæ ad abolitionem peccati mortalis. de ueniali uero, quoniam gratiæ, & charitati non repugnat, non oportuit rationem haberi in Sacramentis instituendis. nam Sacramenta contra peccatum instituta gratiam conferunt; ideo ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. uerùm ex actu uoluntatis, quo in Deum fertur charitate incitata, & ei

displicet quidquid officere ei posit,ne tota feratur in Deum, abolentur peccata venialia. qui motus voluntatis semper in nobis fit, cum Dei charitas, & gratia diffunditur in cordibus nostris per spiritum Sanctum. sic igitur abolentur per Sacramenta peccata venialia, sed veluti per accidens, & non primò. vt ergo redeamus,vnde digressi sumus,Sacramentum pœnitentiæ institutum ad abolitionem peccati, suam habet & materiam, & formam, sicuti alia Sacramenta omnia. verùm alia est ratio materiæ in hoc Sacramento, ab ea, quæ inuenitur in aliis, præsertim hisce, de quibus hactenus tractauimus. nam in aliis omnibus & materia, & forma distinctæ quædam res sunt ab eo, qui Sacramentum suscipit;in Sacramento uero pœnitentiæ nulla est alia materia, præterquam operationes, & actus pœnitentis, qui materialis pars sunt huius Sacramenti. quòd si quis dixerit peccata etiam esse huius Sacramenti materiam, fatebimur vtique peccata esse Sacramenti huius materiam, non eam tamen, quæ sit pars Sacramenti, neque eam, quam sanet, & sanctificet; sed eam,quam destruat,& aboleat;non dissimili ratione,qua morbus est materia medicinæ, & pharmaci. actus ergo pœnitentis ad abolitionem peccati sunt materia, id est materialis pars huius Sacramenti. forma uero est absolutio, quæ fit à sacerdote. verùm, quoniam Sacramentum est visibile signum illud, sub quo arcanum latet indiuisibile, non erit ab re si prius quo ad materiam vtrunque exponamus, deinde quo ad formam. quantum ad materiam pertinet,illud in primis nobis præfandum est,quamuis peccato mortali perdamus animæ vitam,Deum,inquam, qui habitat in cordibus nostris per charitatem, quam tollit peccatum mortale, sicuti auersio à corpore lucido lucem tollit; longe etenim est diuersa ratio charitatis, & virtutum moralium: nam hæ habitus quidam animi sunt comparati actu, ideo per peccatum non tollitur virtutis habitus, at charitas veluti lumen est dependens omnino à Dei bonitate, à qua,cum primum oculos auertimus,amittimus diuinum lumen, diuinam vitam, ac recidimus in nostras, & nobis inferiores tenebras. sed de his satis. igitur ut dicebam, quamuis peccato mortali aboleatur animi vita, tamen quia sumus adhuc in Sacramentis Ecclesiæ, & Deo consecrati per baptismà, in nobis remanet & si non vita, semen tamen quoddam vitæ spiritualis,quo excitetur animus oportet ad vitæ germinationem. huius incitationis primus motor, primusque auctor est Deus,qui nisi converterit nos, viribus nostris tantùm ad eum nequimus conuerti. motus autem hic animi pœnitentis, cum fuerit completus, pertinet ad pœnitẽtiam animi virtutem, siue prodeat ab habitu, uel sine habitu fiat. non enim hoc in quæstione versari volumus, incipit igitur hic motus à peccati detestatione, siue ob timorem pœnæ, qui seruilis est timor,siue ob peccati turpitudinem, quam lumine naturali intelligere possumus. postea sequitur motus fidei, qua credimus diuinis promissis, ut scilicet paratus sit misereri ei, qui per Christum,& eius Sacramenta, ad eum conuersus fuerit. hinc rursus incipit peccator non tantum detestari peccatum, & pœnitentiam agere,quòd peccauerit; verum etiã & abstinere in futurum à peccato statuit pro virili; & insuper proponit Deo

pro

A pro modulo suo satisfacere, adeundo sacerdotem, humiliter confitendo peccata, quæ fecit, & parendo iudicio sacerdotis in satisfactione facienda, rationabili, scilicet, & possibili; nam si secus esset, iam nõ esset uoluntas ea conformis diuinæ uoluntati. Quam satisfactionem scit per se nihili futuram, sed quoniam innititur satisfactioni factæ per Christum, cui assimilatur satisfactione hac quantulacunque; ideo etiam fructiferam, & utilem sibi putat. motus hic est pœnitentiæ uirtutis, quæ pars est iustitiæ commutatiuæ, illius, inquam, quæ delet culpam mulcta, & pœna. uerum differt pœna à satisfactione, quia pœna nolenti infligitur, satisfactio uero fit à uolente, iuxta iudicium tamen, & arbitrium illius, in quem peccatum est. igitur imposita mulcta à sacerdote, qui gerit Dei personam, quam uoluntarie peccator subire paratus est, dicitur satisfactio. hic ergo pœnitentis actus est, ueluti materia in hoc, de quo agimus, pœnitentiæ Sacramento; quæ vim habet ad remissionẽ peccati ueluti secundariam. nam prima consistit in absolutione sacerdotis, quæ est huius Sacramenti forma. huius rei Sacramentum est signum sensibile, exterius actus, scilicet, pœnitentis, accessus ad sacerdotem, genuflexio, peccatorum confessio, satisfactio imposita. hæc omnia pertinent ad materiã huius Sacramenti. absolutio sacerdotis est forma, quæ habet vim, quam significant uerba prolata ad absolutionem, & remissionem peccatorum, sicuti Christus pollicitus est, cum Apostolis, & discipulis dixit, prout habetur in Euangelio Ioannis cap. 20. Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis

C peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt eis. Ex hac ergo Christi promissione, & potestate sacerdotibus tradita, absoluit sacerdos, postquam peccata ex ore confitentis cognouerit; seu retinet, si ita uisum fuerit, fungitur etenim officio iudicis. uerba uerò absolutionis enuncians profert, suntque hæc necessaria, ut multis uidetur; Ego te absoluo in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. quidam uero putant, etiam si addita non fuisset inuocatio trinitatis, absolutionem in illis uerbis cõsistere, te absoluo, seu ego te absoluo. magis tamen mihi placet priorum sententia, quæ etiam tutior est. peccata uerò ea tenemur confiteri, quæ mortalia sunt; quamuis nonnulli Theologi addant etiam uenialia, cum quispiam mortalibus caret. uerùm Scoti sententia mihi ualde probatur. non diffitemur confessionem venialium

D etiam bonam esse, & eorum culpam dimitti ex absolutione; uerùm nos ex præcepto non teneri ad confessionem venialium sentimus. Absolutioni annexus est tractatus de potestate clauium, & de clauibus, de iurisdictione, de indulgentiis, de excommunicatione, suspensione, ac de interdicto; quibus annexus est etiam tractatus de purgatorio. uerùm, antequam aggrediamur tractationem de rebus propositis, soluendæ nobis sunt nonnullæ dubitationes. prima pertinet ad institutionem huius Sacramenti, an, scilicet, sit de iure diuino, & à Christo institutum; alia de partibus huius Sacramẽti, an, scilicet, constet ex tribus illis partibus, quæ passim vulgatæ sunt esse partes Sacramenti pœnitentiæ, contritione, scilicet, confessione & satisfactione. Quantum ad priorem quæstionem, nulli dubium, quòd illi, qui putant Sacramentum pœniten-

nitentiæ quoad materiam, & formam, non esse de iure diuino, contradicunt Euangelio. nam Ioannis cap. vigesimo est locus, quē paulo supra citauimus, Christus insufflans in suos discipulos dixit: Accipite Spiritum Sãctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt eis. iccirco alij dixerunt absolutionem, quæ est forma Sacramenti pœnitentiæ, esse de iure diuino, sed neque confessionem, neque satisfactionem esse de iure diuino. verùm nunc eis respondetur de confessione, nam de satisfactione posterius dicemus: quo nam pacto potest sacerdos fungi officio, & potestate datâ sibi à Christo, nisi peccata intellexerit, nec ullũ ab alio liceat ea inquirere, aut suspicari? hoc enim pertineret potius, ut uidetur, ad forum iudicij, quàm ad forum conscientiæ. oportet ergo, ut à pœnitente ea intelligat, quòd est eius confessio. nonnulli dicunt, & Lutherani huius erant sectæ, quòd illis uerbis Christus non dedit sacerdotibus potestatem ullam, sed tantum officium; quare putant satis esse sacerdoti fateri se peccatorem esse, is uerò officium habet absoluendi. horum sententia clarius luce meridiana contradicit Euangelio Ioannis loco paulo supra citato, in quo pariter fit mentio de remissione, & retentione peccatorum. item in collatione clauium Petro, fit mentio apud Matthæum. cap. 16. Et de solutione, & de ligamento perspicuum est. igitur, illis uerbis sacerdotes iudices constitui, qui iudicium certum nullum afferre possunt, nisi sciuerint, & cognouerint, quorũ sint dimittenda, & quorum sint retinenda peccata. Nonnulli putant necesse esse, ut is, qui uoluerit subire iudicium sacerdotis, & obtinere ab eo absolutionem, ut peccata sua confiteatur. verùm, inquiunt, ex sacris literis non constat, quòd hac tantum via pateat nobis aditus ad recõciliationem cum Deo, & ad obtinendam remissionem peccatorum, sicuti de baptismate constat. nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. Scotus in quarto sententiarum conatur ostendere ex nullo sacræ scripturæ loco hoc nobis constare. tenet tamen ob auctoritatem Ecclesiæ sentiendum esse confessionem auricularem, inquam, esse de iure diuino. mihi certe subtilitas, & diligentia Scoti hoc loco non satis probatur. nollem iniecisset hunc scrupulum. B. Thomas in quarto sententiarum adducit locum unum, cum Christus, scilicet, loqueretur de his, super quos ceciderat turris Silo, inquit, nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. & interpretatur aliud esse pœnitere, & aliud pœnitentiam agere. nam agere pœnitentiam pertinet ad exteriores actus, in quibus consistit Sacramentum pœnitentiæ. pia certe est diui huius sententiæ, & à pijs mentibus amplectenda. verùm calumniari pertinax homo facile posset, & ad alium sensum trahere illum locum. iccirco his, quæ sanctissimus hic, & doctissimus uir scripsit, pauca quædam addam, illud præfatus, quòd & cuiuis perspicuum est, & patres nostri obseruarunt. non tantum existimare nos debere ea tradi in sacris literis, quæ expressa sunt in literis illis; verùm etiam ea, quæ deducuntur, & sequuntur ex his, quæ prodita sunt in literis illis; præsertim si vsus uniuersalis Ecclesiæ consenserit. ad peccati abolitionem, necessariam esse in pœnitente contritionem, & dolorem de admissis

A sis in Deum & innumeri scripturæ sunt loci, & ratio naturalis dictat, cui contradici non potest, ut in Psalmo 4. Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus uestris compungimini. & Ioelis cap. 2. Scindite corda uestra, & non uestimenta uestra. & apud Mattæum. cap. 3. Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Innumeri alii sunt loci de contritione. confessio uero quòd illi sit facienda, qui remissurus est peccata, præterquam quòd ratio naturalis hoc ostendit, & consuetudo ciuilis docet; indignus enim venia est, qui non vult fateri se in quempiam deliquisse, sacræ etiam literæ hoc testantur, ut in Psalmo 31. Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. item, ex contrario sensu dictum B est, ut in Psalmo 140. Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis. illi etiam, qui à Ioanne baptizabantur in pœnitentiam, & non in remissionem peccatorum, confitebantur peccata sua. hoc obseruant Iudæi, & Mahometani ab ipsa natura docti. confitentur etenim Deo peccata sua, à quo sperant remissionem peccatorum. ex his absque dubio sequitur confessionem, & remissionem peccatorum, veluti reciproca esse, & sibi vicissim respondentia. cum igitur Christus dederit sacerdotibus insufflans in eos potestatem remittendi peccata, simul cum Spiritu Sancto, nulli dubium, quin præceperit pœnitentibus, qui egent remissione peccatorum, ut delicta sua confiteantur sacerdotibus. reciproca hæc etenim sunt, (vt diximus.) at dixeris, non'ne potest Deus peccata dimittere absq; munere sa- C cerdotis? potest vtique, potest etiam sine baptismate gratiam conferre, & regenerationem. at dices, cur in baptismatis Sacramento dixit, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, & c. in hoc uerò Sacramento non dixit, nisi quis sacerdoti confessus fuerit. respondeo, baptismatis Sacramentum magis necessarium esse, vtpote, quo etiam infantes egeant, ideo, ut diligentes omnes faceret tum pro se, tum pro infantibus, illud fuisse expressius dictum in baptismate, quàm in pœnitentia, tum quia, cum in baptismate vtrunque expressisset, scilicet, & quod pertinet ad sacerdotes, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti; & id, quod pertinet ad suscipientes baptisma, nisi quis renatus fuerit, &c. non putauit in pœnitentia hoc repetendum; verùm expressit id, quod est potissimum, & pertinet D ad formam. illud uerò, quod reciprocum est, non ita expressit, quia reciprocum est, & quia expresserat in baptismate vtrunque reciprocum, ac par esset in hoc ratio, non putauit necessario exprimendum. hanc deductionem nostram comprobat vsus Ecclesiæ tum Græcæ, tum Latinæ, Aethiopicæ, Maronitícæ, aliarumque nationum, quæ omnes conferuntur sacerdoti peccata, vt impetrent veniam, & remissionem peccatorum. est præterea alia ratio, nã nullus inimicus Dei potest Deo reconciliari, nisi per Christum, & fidem in sanguine eius, ut Apostolus dicit in epistola ad Romanos, Sacramenta uerò operantur, & efficaciam habent à passione Christi, & per fidem passionis, ideo ei, qui eget reconciliatione, opus est post baptisma hoc Sacramento. id uerò, quod adducunt ex capitulo, Omnis vtriusque sexus de pœnitentia & re-

remisſione,quaſi ex eo loco habeatur inſtitutio confesſionis; verùm niſi fuerint omnino pertinaces,nec caruerint ſenſu communi, facile intelligent eo in canone,Innocentium.3.non inſtituiſſe confesſionem, ſed inſtituiſſe quòd ſaltem ſemel uno quoque anno omnes utriuſque ſexus cõfiterentur proprio ſacerdoti.Hac explicata quæſtione,ut potuimus,accedamus ad alteram explicandam,de partibus,ſcilicet,pœnitentiæ Sacramenti.Duæ ſunt huius Sacramenti partes,ſicuti & cuiuslibet alterius,forma, ſcilicet, & materia,forma in abſolutione eſt, & hæc eſt ſimplex vnitas, namq; maxime ſequitur formam. altera eſt materia, quæ, ut ſupra diximus, eſt actus confitentis. peccata uero ſunt materia, ut morbus,quam expellit,& deſtruit pœnitentia,non illius generis materia, de qua loquimur,quæ eſt pars Sacramenti pœnitentiæ. ex hac parte ferè omnes Theologi ponunt tres eſſe pœnitentiæ partes,cõtritionem, ſcilicet,confesſionem, & ſatisfactionem. Scotus in quarto ſententiarum videtur ferè reijcere ſatisfactionem.inquit enim,pœnitentem poſſe,poſtquam confeſſus fuerit peccata, & abſolutus à ſacerdote, recuſare ſatisfactionem, etiam impoſitam ab eo, ſecundum rectam rationem. verùm meo iudicio hoc in loco Scoti ſententia periculoſa eſt. nam, ſi in ciuili republica tenemur parere iudici procedenti ſecundum formam iuris, etiam in foro conſcientiæ, eique interroganti nos etiam de delictis capitali pœna puniendis uerum reſpondere, & iure impoſitam pœnam patienter ferre:longe plus debemus teneri ſacerdoti ſatisfactionem rationabilem imponenti parere. & ſi quis teneat poſſe nos recuſare ſatisfactionem impoſitam nobis à ſacerdote, uidetur fateri ſacerdotem non eſſe iudicem conſtitutum à Deo in foro eo, ſcilicet,in cauſa, quæ agitur inter nos, & Deum. quòd ſi quis fateretur, difficile poſſet vitare eorum ſententiam,quam ſupra reiecimus ut erroneam,ex textu Euangelii,Ioannis,c.20. ſcilicet,quòd ſacerdos in abſolutione fungitur munere quodam,& officio,ſicuti in baptiſmate conferendo; non autem agit officium iudicis, quo efficeretur, ut confesſio ſingulorum peccatorum non eſſet neceſſaria.præterea id,quod ſupra diximus,actus,ſcilicet,pœnitentis completos pertinere ad iuſtitiam punitiuam,eſſet reijciendum.nam ſi non eſt paratus pœnam ſubire pro delicto, quomodo vult ſatisfacere? neque in ſatisfactione hac ſtandum eſt iudicio ſuo, ſed eius, qui tenet locum Dei, in quem admiſſa eſt culpa omnis. his rationibus adducor, ut ſentiam longe ſaniorem eſſe aliorum Theologorum ſententiam, qui ponunt ſatisfactionem eſſe partem pœnitentiæ,quæ in propoſito antecedit abſolutionem, præſtatur autem actu poſt abſolutionem. nec audiendi ſunt illi, qui putant deleta culpa, deleri omnem pœnam, & quòd efficimur participes ſatisfactionis factæ à Chriſto, qui ſatisfecit ſatis, ſuperque pro peccatis totius mundi,& etiam ob diuinam liberalitatem mouentur hi, quam non decenter putant remittere culpam, reos tamen pœnæ eos adhuc detinere. verùm ſentiendum eſt cum vniuerſa Eccleſia,etiam poſt dimiſſam culpam, Deum à nobis poſcere pœnam, tum quia pœnæ ſunt medicinæ, ac nobis proſunt, tum etiam quia oportet conformari nos Chriſto in patiendo, ſi ſatisfactionis eius ſumus futuri participes

A ticipes, inquit Paulus ad Romanos cap. 8. Si quidem compatimur, vt & conglorificemur. in multis scripturæ sanctæ locis idem reperimus. sed apertissimus est locus in secundo Regum libro cap. 12. De Dauid, qui postquam reprehensus fuit à Nathan, quòd adulterium, & homicidium perpetrasset, & grauiter indoluisset, audiuit à Nathan, transtulit Dominus peccatum tuum, verùm is, qui tibi natus est filius, morietur. His explicatis, quoniam Sacramento huic, de quo agimus, absolutio, quæ est forma, recte intelligi non potest, nisi agamus de clauibus, & de potestate clauium, ac de cæteris, de quibus supra fecimus mentionem, aggrediendus est tractatus ille. Duæ sunt claues ordinis sacerdotalis, clauis, scilicet, scientiæ, seu iudicij, & clauis exer-

B cendi iudicii, ligandi, scilicet, & soluendi. hæ claues conferuntur sacerdoti in consecratione cum ordine sacerdotali, & pertinent ad forum hominis cum Deo. clauis scientiæ, & iudicij prior est, quæ non sic accipienda est, ut referatur ad scientiam, & disciplinam, quam habent eruditi homines, qui propterea etiam recte iudicant; sed referenda est ad potestatem iudicandi ex officio, &, ut ita dicam, ex magistratu, quem gerunt. multi sunt peritissimi Iurisconsulti; qui ex scientia recte iudicare possunt; attamen, cum non sint iudices, non habent iudicandi potestatem. econtra multi iudices imperiti habent iudicandi potestatem, carent tamen scientia. clauis ergo hæc re-

C ferenda ad potestatem, non ad scientiam. attamen censendi sunt indigni hac claue, qui ignari sunt, sicuti de iudicibus in ciuili scientia diceremus. Altera uero, quæ est clauis ligandi, & soluendi pertinet ad executionem iudicij facti, qua uel soluit, uel ligat si non soluit, si ita ei uidebitur debere fieri, uel simul soluit, & ligat, soluit vtique à culpa, & à reatu pœnæ æternæ; ligat uerò pœnæ satisfactionis, quam pœnitenti imponit. verùm; quoniam sacerdos hæc facit, ut minister Dei, & Christi, minister uerò est organum animatum, ac organum vim non habet, nisi quatenus mouetur ab auctore, & causa superiori; vtique si sacerdos non nitens diuinis legibus, & ratione soluerit quempiam, non tamen propterea solutus erit, in foro conscientiæ, inquam, eo quod subtraxerit sed regula superiori, cuius est organum. ex his etiam apparet sigillum confessionis, quod in nullo casu potest frangi; nam Deus peccata tegit, quæ peccator confitetur; ideo debent tegi, & non pan-

D di à Sacerdote; qui etiam iurare posset se nihil eorum scire, cum ea audierit, non ut homo, sed ut uel Deus, uel ut minister Dei, ut tegantur peccata, non ut pandantur. Duæ hæ claues pertinent ad ordinem; verùm actus, & vsus harum clauium, indiget præter ordinem etiam iurisdictione. non enim sacerdos potest absoluere, præterquàm subiectum sibi, non alienum. is uerò subiectus ei est, in quem iurisdictionem habet. in casu tamen necessitatis quilibet sacerdos potest confitentem absoluere, etiam non subditum, quia eo in casu efficitur sibi subditus; neque opus est, ut iterum confiteatur proprio sacerdoti, quia etiam sacramentaliter, ut ita dicam, est absolutus. hoc uerò non contingeret, si laico confiteretur. nam, cum laicus non posset sacramentaliter eum absoluere, quamuis Deo satisfiat illa confessione, si pericli-

tatus is fuerit, attamen si euaserit periculum, debet sacerdoti confiteri. hæc E de clauibus ordinis. Sequitur, ut de iurisdictione dicamus, & de clauibus iurisdictionis, quæ vtique secundæ quædam sunt claues. nam potestas ordinis est in foro hominis, ad Deum; ideo, primæ, & præcipuæ claues sunt illæ, quibus reseratur, & clauditur aditus hominis ad Deum. iurisdictionis uero potestas pertinet ad spirituale forum, quod est hominis ad Ecclesiam. iccirco claues hæ sunt secundariæ. potestas ordinis à Deo est, & quilibet sacerdos cuiuis alteri par est, non unus superior, alter inferior in sacerdotio; nec Papa maiorem vim habet in consecrando corpus Christi, quàm minimus sacerdos, similiter absoluendo in foro conscientiæ, nisi in casibus reseruatis, quod pertinet ad iurisdictionem, ut infra dicemus. at in iurisdictione magna est F imparitas, ut ex Euangelio colligi potest; nam meo iudicio potestas ordinis remittendi, & retinendi peccata data potissimum fuit post resurrectionem omnibus discipulis simul, non uni præ altero. dixit enim Iesus, postquam insufflauerat in eos, ut narratur apud Ioannem cap. 20. Accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittetur eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt eis. similiter omnibus dixit in consecratione corporis, & sanguinis sui: Hæc facite in mei commemorationem; omnibus simul, non uni præ aliis. potestas uero iurisdictionis meo iudicio potissimum data fuit in collatione clauium apud Matthæum cap. 16. Quæ primùm data fuit Petro, deinde aliis discipulis omnibus, postquam data fuerit Petro. dixit etenim Petro post grauia uerba, Dabo tibi claues regni cœlorum, &c. dixit G postea discipulis omnibus, Quæcunque ligaueritis super terram, &c. apud Matthæum cap. 18. Infra, ubi ex antecedentibus perspicuò potest colligi locutum fuisse præcipue Dominum de potestate iurisdictionis; inquit enim clare suprà, si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus, quod vim habet excommunicationis; postea statim subdit, Amen dicò uobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt alligata etiam in cœlis, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis. Ecce, quàm perspicuò ex contextu locutionis apparet, præcipue locutum hic fuisse Christum de potestate, quæ pertinet ad iurisdictionem, quæ potissimum; & primùm data est Petro; magno illo molimine uerborum; postmodum data fuit Apostolis omnibus. nec te moueat quorundam acumen, qui inquiunt tunc H non fuisse datam hanc potestatem, sed promissum à Christo, quòd daturus eis esset. nam non inquit, do tibi claues, sed dabo: hoc etenim potius subtiliter dicitur, quam uere. etenim futurum illud refertur ad usum clauium. & potestatis, qua Christo viuente vti non poterat, neque est vsus. est etiam alius locus perspicuus in Euangelio secundũ Ioãnem c. vltimo, vbi post resurrectionem cum Dominus Petrum ter rogasset, an amaret ipsum præ aliis, ac ter Petrus respondisset, ter quoque ei subdidit, Pasce oues meas, pasce agnos meos, quæ pastoris cura omnem iurisdictionem continet, id, quod sigillatim intuenti facile patere potest. de doctrina etiam fidei, quòd à Petro ad alios deduci, ac veluti deriuari deberet, est locus expressus apud Lucam cap. 22. Sathanas

A nas expetiuit, vt cribraret vos, sed ego rogaui pro te Petre, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. diuersa est ergo hæc iurisdictionis potestas à potestate ordinis sacerdotalis. hæc posterior est à Christo, & omnes sacerdotes in ea sunt pares; sic Episcopi omnes sunt pares, quoad actiones hierarchicas. sed de his infra dicemus, cum tractabimus de Sacramento ordinis. at potestas iurisdictionis tota, quantuncunque est, in Pontifice Romano collocata est, reliqui omnes sunt ab ipso, eiusque potestatis participes. vnde Cyprianus antiquissimus, & præstantissimus auctor, & martyr dicit, unum tantum esse Episcopatum, cui participes sunt singuli Episcopi. hæc uero potestas committi potest etiam non sacerdotibus. ad hanc B pertinet Excommunicatio, Interdictum, Suspensio, Depositio, Irregularitas, & Infamia, de quibus pauca quædam perstringemus potiora, quæ satis sint ad peritiam Episcopi. Excommunicatio definitur à Theologis, esse separatio à communione fidelium, quo ad suffragia, & fructus. nam pro excommunicatis non orat Ecclesia, non dico, quòd si in gratia Dei fuerint, non sint participes bonorum omnium operum, quæ in Ecclesia fiunt, sicuti quoduis membrum viuum corporis influentiam recipit ab aliis membris, ac vicissim reddit; iuxta id, quod dicitur in Psalmo 118. Particeps ego sum omnium timentium te; non hoc dico; sed cum Ecclesia publica orat pro fidelibus omnibus, excommunicati excommunicatione maiori non includuntur in his, pro quibus orat Ecclesia. ideo in hac excõmunicationis definitione dicitur, C quoad suffragia. additur, quoad fructus, id est, Sacramenta. quia excommunicatis Sacramenta non sunt administranda. neq; fideles debent conuersari cũ excõmunicatis, præterquam in quibusdam casibus, quos si vellem sigillatim recensere, longius, quàm institutum opusculum exigit, oratio nostra vagaretur. est præterea excommunicatio minor, quæ est imperfecta excommunicatio, qua quispiam tantùm arcetur à communione, & participatione Sacramẽtorum, non autem à communione fidelium, neque à suffragiis. ab excommunicatione maiori, quæ pœna est ualde grauis, absoluere potest iudex, qui eam intulit, siue eo superior, non tamen is superior, qui est superior quoad appellationem tantum, ut Archiepiscopus Episcopo superior est. quòd si non ab homine fuerit lata excommunicationis sententia, sed à iure, in eo, scilicet, ca- D su in quo lex præcipit eum, qui quippiam peccauerit, confestim ipso facto excommunicationem incurrere, potest absolui à proprio Episcopo, nisi Pontifex sibi absolutionem reseruauerit. huius generis excommunicatio cum sit pœna, non culpa, & grauissima pœna, non debet infligi, nisi pro culpa, & ea quidem graui. vnde non debet inferri nisi pro peccato mortali, & eo quidem graui. hic notandum, quòd licet ab Ecclesia pœna non possit inferri nisi uiuentibus, qui sunt in Ecclesia militanti; nihilominus in causa hæreseos excõmunicari solent etiam mortui, & eorum ossa effodi à sacro cœmeterio, non quòd illi tunc excõmunicari incipiant, sed quòd tunc manifestum sit eos fuisse excõmunicatos. & hæc pœna medicina est non eorum hæreticorum, sed aliorum, qui dedecus eorum uidentes abstinent magis à crimine hæreseos.

viui etiam quandoque inuiti possunt, & debent absolui ab excommunicatione: nam pœna est, non culpa, & medicinalis pœna, ut inquit Apostolus ad Corinthios 1.cap.5. iccirco sicuti probus, & peritus medicus abstinet à medicina, cum incipit nocere, ita etiam probus Prælatus abstinet ab excommunicatione, cum obest. ab excommunicatione uero minori, quæ contrahatur, cum quispiam versatus est cum excommunicato maiori excommunicatione, non tamen participando in crimine, pro quo fuerat excommunicatus, aut in diuinis, neque in contemptum, uel contra præceptum superioris contumaciter; ab ea ergo, quæ sic contrahitur, potest quilibet sacerdos absoluere. uerùm complures sunt casus sigillatim à Theologis, præsertim à Canonistis nominati, in quibus licet cum excommunicato conuersari. personæ etiam certæ excipiuntur. quæ omnia & B. Thomas in quarto Sententiarum, & Archiepiscopus Antoninus in tertia parte suæ Summæ collegit. nobis sufficiat lectorem admonuisse. Hoc tantum superioribus addemus, quòd communicans cum excommunicato seu à iure, seu ab homine, nisi is fuerit publice denunciatus excommunicatus, non propterea excommunicationem incurrit. excipit Antoninus unum tantum, scilicet, si excommunicatus esset ob percussum clericum, & crimen esset publicum, & notorium; sic etenim uidetur dicere Apostolus, primæ Corinth. cap. 5. Si quis nominatur auarus inter vos, cum eo nec cibum sumere, interpretatur nanque nominatum eum dici, qui sit publicatus. Hactenus de excommunicatione. Suspensio uerò nihil aliud est, quàm pœna canonica, qua clericus arcetur ab executione officii, quod ei competit; non tamen propterea est excommunicatus, immò eius consuetudo nulli prohibetur. est etiam particeps suffragiorum Ecclesiæ. exequi tamen non potest officium, quod habet. hæc pœna clericorum est, si proprie sumatur. quandoque tamen illata est etiam laicis, ut inquit Archiepiscopus Antoninus. Interdictum uero pœna est, qua plecti solet communitas. interdumque respicit locum tantum, interdum uerò etiam homines. interdicitur autem quibusdam Sacramentis, & diuinis officiis, ac sepultura Ecclesiastica. cum interdicitur loco, vtique publice diuina celebrari non possunt eo in loco: uerùm homines si alibi fuerint, possunt diuinis interesse; quòd si fuerit interdictum hominibus, nullibi possunt interesse diuinis. possunt tamen ubi est interdictum pueri baptizari, nec negatur confitentibus pœnitentia. chrismate etiam inungi queunt. aliorum Sacramentorum participatione interdictum est eis. viaticum tamen decedentibus non negatur. at negatur extrema vnctio etiam decedentibus. extra de senten. excom. c. responso, & de pœniten. ac remiss. c. quod in te. quidam tamen dies solennes excipiuntur ut Pascha, Natale Domini, dies Pentecostes, & Assumptio Virginis, de senten. excom. libro 6. c. alma. Hæc de interdicto. Depositio quid sit, ex ipsa nominis significatione facile potest intelligi. deponitur enim is, qui à suo gradu deijcitur in perpetuum. Irregularitas uero est inhabilitas quædã, quæ impedit, ne quis officium, quod habet, exercere posit, uel etiã ad illud admitti nõ posit. sæpenumero irregu-

laritas

A laritas contrahitur absque delicto, ut illegitime natus irregularis est ad ordines ecclesiasticos. bigamus etiam irregularis est. Infamiam autem incurrit Simoniacus conuictus. verùm discutere latius de his pœnis canonicis, non pertinet ad institutum opus. Omnis hic pœnarum tractatus annexus est tractationi de clauibus, & clauium potestate; ea uero pertinet ad absolutionem, quæ est forma in Sacramento pœnitentiæ. Materiam uerò diximus constare ex tribus partibus, contritione, scilicet, confessione, & satisfactione. de satisfactione tractatui annexus est tractatus de Purgatorio, & indulgentia. superius diximus, quòd dimissa culpa, & facta cum Deo reconciliatione, adhuc supererat reatus alicuius pœnæ temporaneæ. nam pœnæ æternæ reatus repu

B gnat gratiæ, & reconciliationi factæ. & hoc probauimus luce clarius ex sacris literis de Dauid, &c. nolo repetere ea, quæ supra dixeram. oportet enim socios nos esse tribulationis cuiuspiam, si futuri sumus participes gloriæ. pœna uero omnis duplicem vim habet. nam medicina quædã est, dolor etenim pœnæ facit, ut nõ recedamus ab honesto propter voluntatem, aut ob quempiam dolorem alium minorem, ut colligitur ab Aristotele in secundo Ethicorum. fit etiam per pœnam quædam recompensatio iustitiæ. nam, sicuti quispiam genio obsequens contra legem, sibi aliquid attribuit; ita oportet, ut præter uoluntatem aliquid patiatur. hæc uero temporanea pœna innititur satisfactioni factæ per Christum, sicuti primæ causæ, & respondet peccato, quatenus inordinate conuertitur ad bonum commutabile. sic etenim est con

C tra legem naturalem. vnde etiam peccatis venialibus ob inordinatam conuersionem, quamuis in ea non sit auersio à Deo, debetur tamen aliqua pœna: quòd si fuerit contra ciuilem legem illud idem peccatum, debebitur ei præterea etiam pœna statuta per legem ciuilem. hoc ergo posito, post culpæ dimissionẽ, imponitur satisfactio, quæ si fuerit imposita peccati reatui æqualis, nil amplius soluendum restat. Contritio etiam, quia dolor est, vim habet satisfaciendi; quòd si non fuerit æqualis, sed inferior, & minor, id, quod reliquum est, soluendum est post obitum, eluendæque sordes omnes, antequam perueniamus ad gloriam. Ignis, hoc, purgatorius appellatur ab omnibus. Lutherani, & quipiam alij contra cõsuetudinem, & sensum totius Ecclesiæ purgatorium ignem negarunt, eò quòd non sit expressa mentio de eo facta in sa-

D cris literis, nec verentur contradicere sententiæ uniuersalis Ecclesiæ, & antiquorum doctorum patrum nostrorum. Augustinus præter locos alios, & in confessionibus, de obitu matris, & in libro de ciuitate Dei, proprium opusculum fecit de cura agenda pro mortuis, ubi adducit locum illum Machabæorũ lib. 2. c. 12. de Iuda Machabæo, qui misit duodecim millia drachmarum Hierosolymam, cogitans, quòd pium esset orare pro mortuis. & subdit statim, quòd etiam si non esset locus scripturæ, ei sufficeret auctoritas totius Ecclesiæ. Græci non'ne orãt pro mortuis? in missis eorum compositis à Basilio, & Chrysostomo non'ne fit oratio pro mortuis? idem dicit Chrysostomus in quodam suorum sermonum. Damascenus tractatum peculiarem composuit. idem colligitur à Dionysio in libro de Ecclesiastica hierarchia.

Vide quanta sit audacia quorundam homuncionum, qui audent cristas eri- **E**
gere contra sensum Ecclesiæ uniuersalis, iam per tot secula diuulgatum. ve-
rùm in sacra scriptura sunt loci, ex quibus hoc colligi potest, si non uolumus
esse pertinaces. locus ille de Iuda Machabæo, quem supra tetigimus, in epi-
stola Pauli ad Corinth. 1. cap. 3. de eo, qui superædificat fœnum, ligna, & sti-
pulam super fundamentum, & aurum, & argentum, siue gemmas, & quod
ignis probabit, quale sit vniuscuiusque opus, est etiam locus meo iudicio ex-
pressus. scio esse aliquos doctores, Chrysostomum scilicet, qui interpretan-
tur eum locum de doctrina, deinde extorquent id, scilicet, quod ignis proba-
bit. attamen locus ille clarus est, & expressus, si quis noluerit vim interpreta-
tionis alterius ei adhibere. Præter purgatorium, & damnatorum in perpetuũ **F**
locum, est puerorum Limbus, qui decedunt tantum cum originali peccato.
hunc locum Augustinus in multis suorum operum locis non uidetur agno-
scere, licet dicat, quòd leuissima omnium pœna mulctentur. nonnulli etiam
moderni doctores uidentur assentiri huic sententiæ. in Concilio Florentino
tempore Eugenij quarti celebrato, nihil certi statutum est. verùm omnes fe-
rè posteriores, Limbum puerorum posuere. fit in scriptura præterea mentio
de sinu Abrahæ, in quo, in Euangelio Lucæ, c. 16. dicitur fuisse Lazarus pau-
per ille. fuit pater credentium Abraham, ideo qui salui erant per fidem, nec
tamen admitti poterant ad gloriam, nondum soluto peccato naturæ passio-
ne Christi, dicti sunt fuisse in sinu Abrahæ. nunc uero sinus Abrahæ est vita
æterna, ad quam gratia Dei perducat nos. Tractatui de purgatorio annexa **G**
est tractatio de indulgentijs. Vsus Ecclesiæ antiquus fuit, quæ spiritu Christi
regitur, & ideo errare non potest, indulgentias cõcedere ad abluendum rea-
tum pœnarum purgatorij. ratio uero, qua nititur hæc concessio indulgentia-
rum, est, quoniam, si qui duo fuerint, vnus vinculo charitatis efficiuntur; a-
mor etenim, ut inquit Dionysius in libro de diuinis nominibus, habet virtu-
tem vnitionis, ut ex pluribus unum faciat: potest ergo amicus soluere amici
debitum, & iustitiæ satisfacere. pœnæ igitur, non quatenus medicina est, sed
quatenus per eam satisfit culpæ, & culpa pœnæ æquatur, potest amicus pro
alio subiens pœnam satisfacere, sibique ex charitate illa, qua pro amico satis-
facit, mereri. hoc supposito, cum in Ecclesia sit satisfactio Christi, qua pro
omnibus satisfecit, & pro totius mundi peccatis; sunt etiam opera satisfa- **H**
ctoria sanctorum, qui austeram vitam egerunt, multumque laboris subie-
runt, quæ superant reatum pœnæ eorum, & in utilitatem Ecclesiæ passi
sunt, iuxta illud Pauli, ad Colossens. cap. 1. Suppleo in corpore meo, quæ de-
sunt passionum Christi, pro corpore eius, quod est Ecclesia. si quis ergo reus
pœnæ fuerit charitate his coniunctus, vtique ex iusta, & pia causa, ut San-
ctorum, & Christi seruetur intentio, poterit is, qui Ecclesiæ propositus est, sa
tisfactionem eam applicare. iccirco tria requiruntur ad concessionem indul
gentiæ, in suscipiente charitas, nam sine charitate unus non esset cum Chri-
sto, & Sanctis. in concedente, & dante auctoritas, in causa pietas. vnde non
possunt concedi pro arbitrio, & uoluntate dantis, sed ex iusta, & pia cau-

A sa. huiusce rei potestas omnis in Pontifice est; in Episcopis uerò limitata. alij uerò cum propriæ Ecclesiæ non omnino præsint, hac auctoritate carent. diximus supra, cum Sacramentum sit inuisibilis gratiæ visibilis forma, peccatum verò veniale non repugnet gratiæ, & charitati, nullum fuisse institutum Sacramentum ad abolitionem peccati venialis, ut putat Thomas; quamuis Scotus teneat extremam vnctionem institutam fuisse ad veniale peccatum delendum. verùm, cum peccatum veniale repugnet actui charitatis. etenim, quamuis in peccato veniali non sit auersio à bono incommutabili, est tamen inordinata conuersio ad bonum commutabile; ideo quædam non Sacramenta, sed sacramentalia sunt in Ecclesia instituta, quibus cum excitetur animus

B ad peccatorum detestationem, uel ad charitatem, & amorem Dei, in quo necesse est, ut nobis displiceant omnia, quæ impediunt nos, ne semper actu feramur in Deum, huiusce omnibus soluitur reatus peccatorum venialium quoad culpam, & sæpe quoad pœnam, licet hoc non sit necessarium. huiusmodi uerò sunt, confessio illa, quæ fit in hora diei prima, & in completorio, quæ ex deuotione confitentis, & ex humilitate confessionis, & ex oratione, misereatur &c. vim habet ad remissionem venialium. oratio etiam dominica, si fuerit deuote pronunciata, cum dicimus, dimitte nobis debita nostra, ad deletionem culpæ venialium valet. item aspersio aquæ Sanctæ. excitatur enim his omnibus affectus animi in Deum, & in peccatorum detestationē. Præter hanc pœnitentiam, quam diximus esse Sacramentum, est etiam pœ-

C nitentia solennis, quæ sub parte Sacramenti est, id est sub satisfactione. hac antiqua Ecclesia vti solebat, nunc uenit in desuetudinem. vtebatur longa & varia cæremonia. nam pœnitentes in exordio quadragesimæ cum suis presbyteris accedebant ad Ecclesiam ad Episcopum, ac ingrediebantur nudis pedibus sacco induti, legebantur septem Psalmi pœnitentiales, aspergebantur aqua benedicta, imponebatur cinis super eorum capita. deinde, sicuti Adam eiectus est de Paradiso, ita denunciabatur, quòd eijcerentur ab Ecclesia, & ita expellebantur vsque ad cœnam Domini; tunc recipiebantur, non tamen communicabant, neque eis dabatur pax à suis presbyteris. hocque seruabant singulo quoque anno, quousque erant pœnitentes, donec ab Episcopo iterum recipiebantur. hæcque pœnitentia semel tantum poterat iniungi. ac ta-

D les multis carebant postmodum priuilegiis. hæc nisi ab Episcopo imponi nō poterat. est præterea pœnitentia, satisfactio scilicet, non solennis, sed publica, qua nunc etiam solemus vti interdum, ut is, scilicet, qui magnum quodpiam scelus commisit, præsertim si ex eo scandalum publicum sit ortum, etiam publice satisfaciat. Hactenus in summa de Sacramento pœnitentiæ dixisse sufficiat.

De Sacramento extremæ vnctionis. CAP. II. E

POST pœnitentiæ Sacramentum institutum à Christo fuit, sed promulgatum ab Apostolis, Sacramentum extremæ vnctionis; quitiam ante obitum Christi dicuntur in Euangelio Mar. c. 6. vnxisse infirmos oleo. hoc Sacramentum veluti quidam est apex Sacramenti pœnitētiæ, quod institutum fuit ad abolendum reliquias peccati, quæ supersunt, & ad infirmitatis reliquias tollendas. hæc prima vis est huius, de quo agimus, Sacramenti. Posterior uerò prioris assecla est, curatio ægritudinis corporis, si ita expedit animi bono; sic etenim habemus, in epistola Iacobi c.v. Infirmatur quis in vobis, aduocet presbyteros Ecclesiæ, qui vngant eum oleo, & oratio fidei saluabit infirmum, & si fuerint, in peccatis dimittentur ei. Icci rco datur tantum infirmis, & per modum medicinæ. aliter uerò perituris, ut à iudicibus condemnatis, non datur hoc Sacramentum; in extremo etiam vitæ cōstitutis, solet hoc Sacramentum conferri, quando non uidetur amplius spes relicta medicinæ humanæ, his, scilicet, qui uel adhuc sanæ sunt mentis, & Sacramentum hoc petunt, uel his, qui cum sanæ fuerint mētis, habuerunt huius desiderium Sacramenti, ut superius dictum est, cum ageremus de baptismate adultorstm. pueris non datur, sicuti nec Eucharistia, quia eget deuotione. huius Sacramenti materia est oleum oliuæ, ab Episcopo in hunc vsum consecratum. forma uerò sunt uerba prolata à presbytero, qui huius Sacramenti miniuer est, proferūtur autem per modum orationis, uidelicet, Per istam sacratissimam vnctionem, & per Dei misericordiam, indulgeat tibi Dominus, quidquid per oculos deliquisti, sicque in cæteris locis, qui inungnntur. hi uerò sunt, oculi, propter visum; aures, ob auditum; nares, ob olfactum; os propter gustum; manus, propter tactum. & in his locis necessaria est vnctio de necessitate Sacramenti. quidam vngunt pedes ob vim motiuam. nonnulli etiam renes ob vim appetitiuam. hoc peculiare est in forma huius Sacramenti, quòd in ea vtimur oratione deprecatiua, non enunciatiua, ut in aliis Sacramentis, nec imperatiua, ut dicemus infra in Sacramento ordinis. ratio huius duplex adducitur à D. Thoma, primò, quoniam datur infirmis in extremo vitæ constitutis, qui uidentur maximè indigere Dei misericordia, qua oratio nititur. item, quoniam actus recipientis non est de integritate huius Sacramenti, nullaque fit impressio in materia male disposita, iccirco propter indispositionem recipientis nulla fieri potest impressio, sicque irrita esset vis Sacramenti. quamobrem utitur sacerdos oratione deprecatiua. in Sacramento autem pœnitentiæ, quoniā actus pœnitentis sunt de integritate Sacramenti, ideo enūciatiua oratione utitur in absolutione sacerdos. in baptismate uerò, etiam in ficte accedentibus, si non gratia, character tamen, & cōsecratio certa recipitur, cuius vi etiam recedente fictione, adest gratia. hæc de forma, & materia, item de ministro & recipientibus, ac institutione huius Sacramenti. Nolo in calce huius tractatus præterire, quibusdam uideri Dionysium in libro de Ecclesiastica Hierarchia, ubi loquitur de defunctis, & eorum exequijs, mentio-

F G H

A pmentionem facere de hoc extremæ vnctionis Sacramento, cum dicit corpus oleo inungi. verùm falluntur. nam illa vnctio cadaueris erat, quòd nullius capax est Sacramenti, neque vlla adhibentur verba, sine quibus veluti sine forma nulla confici, aut constare possunt Sacramenta. ideo cæremonia tantùm quædam illa erat, qua significabatur defunctum illum fuisse plurimis certaminibus aduersus Diabolum, ad quæ obeunda in baptismate vnctus fuerat. quòd si quæras qua ratione de hoc Sacramento mentionem non fecerit Dionysius: respondeo eadem propemodum, qua, neque de pœnitentiæ Sacramento, neque de Matrimonio mention em fecerat. eius etenim institutum fuit tractare de actionibus hierarchicis, in qui-

B bus hæc Sacramenta numerari non poterant. nam purgatio potius pertinet ad doctrinam, & satisfactionem, & diabolicam vexationem, quàm ad absolutionem à culpa, quam diacônus præstare non potest, cum sacerdotis sit munus, Purgatio tamen hierarchica pertinet ad diaconum. Hactenus de hoc Sacramento extremæ vnctionis. &c.

LIBER QVARTVS.

De Sacramento Ordinis. CAP. I.

HACTENVS ea Sacramenta ſunt à nobis expoſita, quæ ad ſanctificationem, & expiationem ſinguli cuiuſque Chriſtiani pertineant: uerùm, quoniam horum Sacramentorum omnium miniſtri ſunt Sacerdotes, & Epiſcopi, quorum miniſterio & regeneratur unuſquiſque in Eccleſia Chriſti ſecundum inferiorem hominem, & expiatur à contracta peccatorum labe; ideo nunc eſt à nobis agendum de ordinibus Eccleſiaſticis. illudque in primis diſcutiendum, ſacerdotium, ac reliquos ordines non conuenire unicuique Chriſtiano, ut Lutherani dicere ſolebant, nixi quibuſdam Sacræ ſcripturæ locis ab eis perperam intellectis. locus eſt G apud Petrum 1. c. 2. vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta. item in Apocalypſi c. 1. fecit nos regnum, & ſacerdotes Deo. Ex his locis nonnulli parum eruditi uolebant deduci omnibus Chriſtianis ſacerdotium conuenire, adeo, quòd etiam fœminis. verùm quàm fallantur præter vſum Eccleſiæ, & rationem, innumeraſque auctoritates ſcripturæ ſacræ, res ipſa, & loci illi eos docere poterant, aliud eſſe ſacerdotium, quod omnibus Chriſtianis conuenit, qui in baptiſmate vncti ſunt, & aliud hoc, quod nos ſacrum ordinem appellamus. ſicuti apud Hebræos, à quibus locum illum ſumpſit Petrus, quamuis omni populo dictum fuerit, vos regale ſacerdotium; attamen erat priuatus ordo ſacerdotalis, qui pertinebat ad trahentes originem ab Aaron, neque etiam omnes erant Reges, ſicuti H Dauid; quemadmodum neque Chriſtiani omnes ſunt Reges, quamuis dictum ſit omnibus regale ſacerdotium. verba B. Petri, quæ ſequuntur, indicant quo pacto ſimus omnes ſacerdotes. nam ſubdit, offerentes ſpirituales hoſtias Deo. ecce, quomodo ſumus ſacerdotes, quia offerimus Deo hoſtias ſpirituales, cordis affectum, orationes, eleemoſynas, cæteraque bona opera. nam talibus hoſtiis promeretur Deus. ecce, quo pacto omnes ſumus ſacerdotes. ſic omnes ſumus Reges, ſi prauis affectibus fuerimus dominati. ſed pluſquam par erat, morati ſumus in hac ſtulta ſententia exploranda. Veniamus ad exponendum hoc ordinis Sacramentum. Ordo eſt ſignaculum quoddam, ſeu ſacrum ſignum, quo ordinatis traditur

A ditur spiritualis potestas, & officium. Ordo hic sumitur, non pro respectu & habitudine quapiam, sed pro gradu. nam in superiori gradu supra populum constituti sunt clerici, sic dicimus senatorium ordinem. hoc Sacramentum non est institutum ad expiationem, immò expiati per pœnitentiam, tantum digne accedunt ad sacros ordines: augetur tamen gratia, & infirmitati, quæ solet contingere in exercendis sacris muneribus, remedium adhibetur. confertur præterea consecratio, siue character, sicuti in baptismate, & confirmatione, quem quidam interpretantur esse signaculũ illud, seu sacrum signũ. verum & character, & etiam visibilis illa cæremonia, qua clerici ad hunc ordinem assumuntur, recte potuit fuisse dicta signaculum, seu sacrum signum. nã B Sacramentum, est inuisibilis gratiæ, visibilis forma. consecratio hæc potissimum est in hoc Sacramento ordinis Ecclesiastici. nam institutum fuit nõ ob maiorem sanctificationẽ suscipientium ordines sacros, sed ob id potissimũ, ut consecrati ministri essent, ac medij inter Deum & populum. sunt in hoc quoque Sacramento materia, & forma, quemadmodum in aliis Sacramẽtis: nõ tamen omnino similis est in hoc, & in aliis ratio materiæ, & formæ. ideo, ut à forma incipiamus, Episcopus in conferendis ordinibus, non utitur enunciatione, sed modo imperatiuo. inquit enim, accipe potestatem &c. nam in aliis Sacramentis, cum traduntur, sacerdos seu Episcopus tantum minister est, & instrumentum: in hoc uerò, cum Episcopus tradat potestatẽ, quam habet, immò minorem, vtitur etiam modo imperandi, inquitque, accipe &c. C materiæ quoque in hoc Sacramento, aliquo pacto ratio est diuersa à materia aliorum Sacramentorum. nam in aliis materia efficientis vim habet, ut aqua in baptismate, sic oleum in chrismate. in hoc uerò Sacramento materia, sunt instrumenta, quibus utuntur in eo ordine existẽtes, ut claues, Vrcei, cæteraq; id genus. quamobrem in hoc Sacramẽto longe potior vis est in forma, quàm in materia. quo fit, ut in nonnullis Sacramentis vasa tradantur consecrata nõ ab Episcopo, sed à Diacono. minister est Episcopus, qui habeat iurisdictionem, quamuis minores ordines conferantur ab Abbatibus, & per cõmissionem Papæ possint conferri à sacerdotibus quibuscunque. Maiores uerò ordines ab Episcopo tantum conferri possunt, adeo, quòd per commissionem Papæ simplex sacerdos non posset conferre diaconatum, & sacerdotium. D item, subdiaconatum, ut inquit B. Thomas in quarto sententiarum libro. uerùm de his infra, cum agemus de Episcopatu. suscipientes uerò, primùm necesse est, ut sint baptizati. nam omnium Sacramentorum ianua est Baptisma, ut supra diximus: adeo, quòd si non baptizatus susciperet quempiam ordinem, necesse esset, ut baptizaretur, ac rursus consecraretur, quoniam baptismate confertur esse, & viuere vita Christiana, ut supra diximus, ut extra de presbytero non baptizato. oportet etiam ut sint confirmati, & ordine quodam ordines suscipiant, scilicet, ut non prius suscipiant superiorem ordinem, quàm susceperint inferiorem; quòd si secus factum fuerit, oportet, si nõ fuerint confirmati, ut confirmentur, quòd si ordine inferiori non fuerint initiati, ut initientur; non tamen propterea debent repetere consecrationem ordi-

ordinis suscepti, quòd in præterito baptismate fieri oportebat, ut diximus. E Debent etiam accedentes ad suscipiendos ordines purgati esse per pœnitentiæ Sacramentum, non tamen necessarium est, adeo quòd non purgati etiam non accipiant characterem, & ordinem sacrum. Hoc Sacramento confertur suscipienti sua sacramentalis gratia, qua magis idoneus fit ad functionem illius muneris. augetur etiam prior gratia, ac propterea adhibetur peccato remedium, & robur ad resistendum. verùm, ut supra tetigimus, magis respicit hoc Sacramentum peccata populi expianda ministerio sacerdotis, quam ipsius peccata clerici, & ideo consecratio potiorem partem habet. Ordines Ecclesiastici septem sunt. quatuor, scilicet, minores, & tres sacri, qui hoc, soli, nomine appellantur, non quòd minores etiam non sint sacri, sed quòd F his initiati non solummodo admittuntur ad tangenda vasa sacra, in quibus corpus, & sanguis Christi continetur, patenam, scilicet, & calicem. minores ordines sunt Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus. hi ordines nõ impediunt matrimonium contrahendum, immò si contrahant, erunt clerici coniugati: aduertendum tamen, quòd de cõsuetudine Ecclesiæ est, quòd donec vxorem habent, suspendantur ab executione officii, illi ordini debito. horum officia ferè manifesta sunt ex eorum nominibus. nam Ostiarius præpositus ostio tẽpli, excludit excommunicatos, & interdictos à sacris, admittit autem cæteros. item arcebat pœnitentes energumenos, & catechumenos ab aspectu sacrificij corporis, & sanguinis Christi. Lectoris officium est legere populo libros veteris testamenti, in quo Figuræ sunt, & Prophetiæ Christi. Exorcistæ G adiurabant immundos spiritus ab energumenis, qui vexabantur. Acolytus postremo, qui & ceroferarius, afferebat lumina ad Euangelii lectionem in sacris Missarum: affert etiam uinum, & aquam in vasculis, eaque offert sacerdoti Missam dicenti, unde quodammodo attingit officium subdiaconi. nam, quamuis Acolyti non attingant vasa sacra sacrificii, offerunt tamen sacerdoti materiã, & si non sanctam, quæ tamen sit sanctificanda ad sacrificium. vnde puto eos fuisse appellatos Acolytos, uel quia arceri non poterant, quin accederent ad sacerdotem, uel quia assequebantur statim subdiaconum. Acolytum, scilicet, quasi Acoluthum. priores horum actiones respiciunt uerum Christi corpus, secundariæ populum. Ostiarius admittit dignos, & excludit indignos à corpore Christi. Lector uerò in Figuris, & Prophetis Christũ, H & Christi sacrificium nunciat. Exorcista Energumenum dignum facit, expellendo Dæmones, ad communionem corporis Christi. Acolytus affert materiam sanctificandã in corpus & sanguinem Christi. Ordine solebant hæc singula fieri à suis quæque ordinibus, nunc omissa est prisca illa consuetudo. hos minores quatuor ordines, sequuntur tres maiores, qui etiã sacri appellantur, Subdiaconus, scilicet, Diaconus, & Sacerdos. dicuntur hi ordines sacri, quia accedunt ad sacra propinquius aliis, tangereque eis licet vasa sacra, quod non licet inferioribus ordinibus. hi omnes votũ faciunt castitatis solẽne; quamobrem contrahere matrimoniũ nõ possunt; &, si contraxerint, irritũ est propter votũ solenne factum. Quo in loco notandum est, Votũ castitatis quoddam

A dam ſimplex eſſe,quoddam ſolenne, & publicum. ſimplex Votum eſt, quando quis Deo vouet ſe ſeruaturum caſtitatem, & acturum vitam continentē. hoc Votum impedit matrimonium contrahendum, & reus fit, qui cōtrahit, fidei fractæ; non tamen fit irritum matrimonium,poſtquam contractum eſt. at,Voto publico, & ſolenni, quale fit in Religionis profesſione, & in ordinibus ſacris ſuſcipiendis, non tantum impeditur matrimonium contrahendū, verumetiam contractū dirimitur, ſed de hac re plura inferius, cum dicemus de Sacramento matrimonij. Redeamus ad ſacros ordines. Primus eſt Subdiaconus. huic priſcis temporibus non erat annexum Votum continentiæ. viſum poſterioribus fuit, cum tāgat vaſa ſacra Subdiaconus, pertinere etiam B ad hunc ordinem munditiam caſtitatis. Mundi eſtote,& mundamini,inquit ſcriptura,ut Eſa.c.1.qui fertis vaſa Domini. ordo hic,quantū ad corpus Domini uerum,quod primò reſpiciūt ordines Eccleſiaſtici, officium habet ſubminiſtrare Diacono vaſa ſacra, vnde etiam nomen accepit, vocatusque fuit Subdiaconus. ad corpus uerò Chriſti myſticum,ad Eccleſiam,ſcilicet, & populum Chriſtianum munus habet legere doctrinam Apoſtolicam in epiſtolis Apoſtolorum contentā,ſicuti Acolytus, & fert cereos ad lectionem Euangelij, quæ populo fit: & in miſſæ celebratione affert vrceolos, quibus continetur materia Sacramenti nondum conſecrata. poſt Subdiaconum, eſt Diaconus,qui primus miniſter eſt.huic licet tangere vaſa ſacra,cum in eis eſt materia conſecrata. vnde antiquitus Diaconi diſpenſabant populo ſanguinem C Chriſti, quando eo more utebatur Eccleſia, ut ſub utraque ſpecie communicatio fieret populo corporis & ſanguinis Chriſti. legit etiam populo Diaconus Euangelium, in quo continetur doctrina tradita à Chriſto immediate, non per Spiritum exiſtentem in Apoſtolis.Dionyſius in libro de Eccleſiaſtica Hierarchia,cum faciat mentionem de Epiſcopo,de presbytero,& de Diacono, non tamen expreſſe mentionem facit de Subdiacono, & de ordinibus inferioribus. verùm ex eius dictis colligitur fuiſſe Diaconorum, id eſt,miniſtrorum diuerſos ordines; inquit enim ſelectos miniſtros aſsiſtere ſacerdoti in Miſſarum ſolennibus, alios uerò ad fores templi, ſicque ad alia munera obeunda. poſt Diaconum eſt Sacerdos, qui ad uerum Chriſti corpus ſummā habet poteſtatem. nam conficit conſecratione corpus Chriſti, quod eſt Sa- D cramentum omnium Sacramentorum. hæ præcipuæ ſunt actiones horum trium, ſeu etiam quatuor ſuperiorum ordinum, quæ directe ſpectant ad uerum corpus Chriſti,& ad illud ordinantur. habent præterea hi ordines,ut tetigimus etiam ſupra, aliquas actiones, quæ reſpiciunt corpus Chriſti myſticum,id eſt,Eccleſiam,& populum Chriſtianum,quatenus idoneus fit ad Euchariſtiæ ſumptionem. Et, quia, ut à Philoſophis accepit B.Thomas, eiuſdem agentis eſt diſponere materiam ad ſuſceptionem formæ ultima diſpoſitione, & formam inducere, ideo ad ſacerdotem pertinet abſoluere, & remittere peccata, ut, ſcilicet, abſolutus ſit maximè idoneus ad ſumptionem corporis Chriſti, & etiam corpus Chriſti conficere; ideo, cum vtriuſque

officij potestatem accipiat in huiusmodi consecratione, characterem cum accipit in susceptione calicis, qui ei traditur cum vino, & patena, quæ datur ei, cum hostia non Sacra. Diaconus verò, quia ei non traditur in vasis sacris aliqua materia, ut sacerdoti, & vasa sacra tangere etiam Subdiacono licet, credendus est ideo accipere characterem in manus impositione, qua in re præeminet eius consecratio cōsecrationi Subdiaconi. actio secunda Diaconi spectans ad populum, est lectio Euangelij, ut diximus. Subdiaconi prima actio, est oblatio vasorum sacrorum Diacono, & per illum sacerdoti. secunda legere populo doctrinam Apostolicam, & vtriusque officij in consecratione potestatem accipit. attamen in susceptione vasorum sacrorum, vacuorum tamen, characterem, & consecrationem capit. Acolytus primam actionem habet afferendi vrceolum ad sacrificium, qui ei datur in consecratione vacuus, Subdiacono verò plenus. actio secunda est ferre cereos, & lumina, ad expellēdas animi, & mentis tenebras, ideo datur ei in consecratione Cereoferarius. consecrationem tamen accipit in susceptione vrceoli. tres alij ordines ferè distinctam non habent actionem, quæ est ad verum Christi corpus pertinēs, ab ea, quam habent ad corpus mysticum, id est, ad populum, præterquàm cum in templo, quo populus conuenit ad Missarum sacra, Ostiarius omnino expellat indignos, Exorcista certo tempore Energumenos, quibus præest, Lector verò Catechumenos, qui etiam sæpe in Conciliis appellantur audientes, & pœnitentes, quos quædam Conciliorum Decreta in nonnullis delictis coniungunt audientibus. Hæ actiones respiciunt corpus Christi, quatenus exercentur in Missarum sacris; tamen præcipue respiciunt populum, neque satis perspicue possunt distingui. hi septem sunt ordines Clericorum in Ecclesia. verùm infra minores ordines est Corona, seu Tonsura, & supra maiores est Episcopatus, Archiepiscopatus, Primas; seu Patriarcha, & Pontifex Romanus. quantum ad clericalem coronam, tenet B. Thomas in quarto, quòd non sit ordo. & recte. nam, cùm ordo sit signaculum, quo ordinatis traditur & spiritualis potestas, & officium, ac per coronam nulla tradatur potestas & officium clericis, ut patet ex his, quæ ab Episcopo recitantur, cum clericum tondet. nam asciscitur tantum in clerum, & ad diuina obsequia, spiritualemque vitam, nullum tamen officium, nec potestas ei propterea traditur. corona ergo non est ordo; sed est aditus & vestibulum ad ordines, sicut sponsalia ad matrimonium. At de Episcopatu magna est quæstio, an sit ordo necne. Magister sententiarum in quarto ponit tantum septem ordines, sacerdotemque summum facit, deinde numerat quasdam in Ecclesia dignitates ut Episcopatum, Archiepiscopatum, Primatem &c. B. Thomas, item in quarto tenet, quòd propriè capiendo ordinem, Episcopatus non sit ordo, quia potestas ordinis primò respicit corpus Christi verum, supra quod Episcopus non habet quapiam in parte maiorem potestatem simplici sacerdote; si verò ordo capiatur pro officio supra mysticum corpus, sic Episcopatus dici poterit ordo, sed impropriè: attamen contra magnam dubitationem facit, quia

potestas

A potestas spiritualis, si non est ordinis, est iurisdictionis Episcopalis, ergo potestas esset iurisdictionis: ex quo sequitur, quòd munera Episcopi possent committi exequenda non Episcopo. superius diximus de vnctione chrismatis, quòd presbyter ex commissione Papæ potest conferre chrisma; de minoribus ordinibus diximus, quòd conferri possunt ab Abbatibus; quamobrem potestas Episcopi in ea re non est ordinis, sed potius iurisdictionis. verùm, quia committi non potest nisi sacerdotibus, non autem diaconis, sicuti ea, quæ sunt tantum iurisdictionis, ut excommunicatio, indulgentiæ &c. iccirco superius diximus, esse huiusmodi facultatem mediam inter iurisdictionis facultates, & ordinis. verùm potestas illa Episcopi cõferendi sacros ordines, B nulli potest committi, neq; ab alio, quàm ab Episcopo possunt conferri, quia propinquissime respiciunt corpus Christi; sicuti ergo, ut inquit item B. Thomas in quarto, solus sacerdos, qui potest conficere uerum corpus Christi, potest etiam absoluere in foro conscientiæ, & facere pœnitentem idoneum ad suscipiendum corpus Christi; ita hi sacri ordines præsertim presbyteratus, cum habeant immediatum respectum quendam ad uerum corpus Christi, non potest committi hoc munus alteri, quàm Episcopo. ex quo uidetur sequi, quòd potestas hæc sit ordinis, & non iurisdictionis. verùm, si huic rationi concesserimus, & dicemus Episcopatum ordinem esse, & superiorem sacerdotio, ab eoque distinctum, confestim maior quædam quæstio oritur. nam si diaconus nondum presbyter consecretur in Episcopum per saltum, ut C habetur extra de presbytero ordinato per saltum, accipiet hic characterem, & consecrationem Episcopi, cum non sit presbyter: poterit igitur facere ea, quæ sunt illius ordinis; igitur poterit consecrare quempiam in presbyterum, cum tamen ipse non sit presbyter, quod uidetur ualde absurdum. nimirum quæstio hæc est ualde implicata, uerum, ut reor, Durandus in quarto optime eam soluit. putat ipse Episcopatum esse ordinem, non tamen distinctum à sacerdotio, sicuti sacerdotium distinguitur à diaconatu, sed sicuti perfectum in eodem genere differt ab imperfecto, sicuti in humano genere puer à viro, nam sacerdos est imperfectus Episcopus, & Episcopus perfectus sacerdos. nam perfecti est posse facere tale, quale ipsum est; imperfectum uerò hoc non potest; vir potest virum alium generare, quod puer non potest; ita D Episcopus potest sacerdotem consecrare, quod sacerdos non potest. ex quo sequitur, quòd is, qui non est presbyter, non possit in Episcopum consecrari; sicuti fieri non potest vir, qui prius non fuit puer; quòd si consecraretur, nullam reciperet is consecrationem, seu characterem, & ideo fungi munere Episcopi non posset, sed oporteret, ut is consecraretur prius in sacerdotem, ac postmodum iterum consecraretur in Episcopum. hæc Durandi sententia mihi summopere probatur. Canonistæ uerò tenent Episcopatum ordinem esse supra sacerdotium: & quia nõ satis acutè hæc intelligunt, eorũ complures, ut refert Abbas Panormitanus extra de presby. ordin. per saltum tenent, quod Diaconus ordinatus in Episcopum per saltum, oportet ut con-

ſecretur in presbyterum, non tamen iterum conſecrandus eſt in Epiſcopum, ſicuti de ſubdiacono diceremus ordinato per ſaltum in presbyterum, ſed in his rebus auctoritas Canoniſtarum non eſt magni facienda. Epiſcopus ſupra ea, quæ poteſt ſacerdos facere, poteſt nouem. nam poteſt Clericos ordinare, Virgines benedicere, Eccleſias dedicare, Clericos deponere, Synodos celebrare, Chriſma conficere, Veſtes, & vaſa conſecrare, Chriſmate vngere, excommunicare. Quæ omnia pertinent ad actiones Hierarchicas in hac Eccleſiaſtica Hierarchia. nec eſt vlla actio Hierarchica, quam Epiſcopus nō poſſit ex ſuo officio facere. Archiepiſcopus, Primas, & Papa habent in his iiſdem actionibus ampliorem poteſtatem, Epiſcopus magis anguſtā. quamobrem, cum Epiſcopus celebrat, decem etiam ornamenta habet ſupra ſacerdotem, caligas, ſcilicet, ſandalia, crucem, ſuccinctorium, tunicam, dalmaticam, chirotecas, mitram, annulum, bacculum. hæc de ordine Epiſcopali. nam, quòd Archiepiſcopus, Primas, & Papa nō habeant ordinem ſupra Epiſcopum, nullus ambigit. etenim, ut diximus, nullam habent actionem hierarchicam ſupra Epiſcopum, quamuis eas obtineant ampliores. Hierarchicæ uerò actiones genere tres ſunt, ut ait Dionyſius, purgare, ſcilicet, illuminare, & perficere. tres, item, ordines eas agentes tres. item, ſuſcipientes; Diaconi eſt purgare, Presbyteri illuminare, Epiſcopi perficere. Infra hos clericorum ordines, ſunt item in populo tres ordines, purgantur quidam, illuminantur alii, tertii perficiuntur, ſeu ad perfectionem tendunt. purgantur Catechumeni, Energumeni, & Pœnitentes. illuminatur reliquus populus. ad perfectionem tendunt Monachi, quorum, cum initiantur, cæremoniam exponit Dionyſius. Hierarchiæ item tres ſunt. Cœleſtis, inquam; poſtquam eſt Eccleſiaſtica hæc noſtra. poſtrema fuit Hebraici populi Hierarchia. prima tota ſpiritualis, nil corporeum, uel ſenſibile habens, ſed actionibus ſpiritualibus ſuperiores angeli, inferiores ducunt ad diuinas intelligentias, Deique imitationem. Iudaici populi Hierarchia tota ſenſibilis, & corporea, vtpote cuius fuerit ſcopus ex obſeruantijs illis, & cæremonijs diuertere populum à cultu idolorum, & adducere ad Dei cultum ſpiritualem. noſtra Hierarchia harum media vtriuſque partem habet. nam cultum ſpiritualem habet expreſſum, quo, ut ualemus, quamuis tenuiter, attingimus Hierarchiæ cœleſtis ſimilitudinem. uerùm, cum cognitio noſtra à ſenſibus pendeat, utimur etiam ſymbolis ſenſibilibus; qua in re ſequimur modum Hierarchiæ populi Hebraici. inſtitutio ſacrorum, & cæterorum ordinum, quantum ad ſacerdotium, in quo omnes continentur, expreſſe habetur in Euangelio Mat. ca. 26. nam & conficiendi corpus uerum Chriſti dedit poteſtatem diſcipulis in cœna; cum dixit, Hæc facite in mei commemorationem. item abſoluendi in foro conſcientiæ dedit diſcipulis, ut habetur in Euangelio Ioannis, c. 20. cum dixit, Accipite ſpiritum Sanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis &c. De poteſtate iuriſdictionis iam ſuprà annotauimus locos. inſtitutio aliorum ordinum non ita expreſſe habetur. uerùm;

cum

A cum omnes contineantur in sacerdotio, fuere postea explicati & distincti Spiritu Sancto docente, ab Apostolis, qui instituere Diaconos, ut manifestum est ex actibus Apostolorum, sub quibus omnes alij continentur. nam sex ordines ministrant sacerdoti, & populo, quorum alij erant potiores, alij inferiores, ut colligitur à Dionysio, quem locum supra citauimus. Hactenus dicta de sacris ordinibus satis sint.

De Sacramento Matrimonij. CAP. II.

B POSTREMVM omnium Sacramentum est Matrimonium, quo, in Christiano populo sanctificantur Vir, & Vxor, eorumque coniunctio ad generationem carnalem, naturalemque populi Christiani, sicuti per sacros ordines instituuntur ministri ad spiritualem generationem. in matrimonio primum illud est inspiciendum, quod veluti basis est Sacramenti, scilicet, quòd institutum fuit in officium naturæ ad sobolis propagationem, eaque institutio facta fuit matrimonij maxime perfecti secundum naturam hominis propriam. Nam cum naturale sit omnibus animantibus, in quibus distinctus est vterque sexus, maris, inquam, & fœminæ, sexuum coniunctio ad sobolis propagationem; non tamen idem modus est in omnibus, verùm pro cuiusque natura diuersus. Nam in animalibus illis, in quibus ad sobolis nutritionem, & tuitionem mas nihil operatur, promiscua C est coniunctio hæc, neque fœmina certum marem habet, nec mas certam fœminam, sic equorum, boum armenta, caprarum, & ouium greges venerem exercent, ut sola fœmina prolem agnoscat, & eousque, quoad egeat proles opera matris, postmodum capit eam obliuio omnis materni, filialisque iuris, nisi si quando quippiam monstri contingat, ut refert Aristoteles de equo illo, qui se se præcipitem dedit, postquàm resciuit habuisse rem cum matre. in animalibus uerò, in quibus proles indiget utriusque opera, maris, scilicet, & fœminæ, non est ita promiscua coniunctio; verùm mas, & fœmina post coitum, & conceptum, se inuicem noscunt. in compluribus auium generibus licet hoc intueri, simul laborat vterque in constructione nidi, incubant ouis vicissim, simul postquàm pulli sunt exclusi, dant operam, ut pa-D scant pullos, qui postquàm adulti fuerint, ac uolare per se, cibosque comparare poterunt, destituuntur à parentibus, utpote, qui functi sint officio eis à natura iniuncto. In homine uerò, qui rationale est animal, multarumque disciplinarum capax, & actionum effector, non tantum proles indiget nutritione matris donec adolescat, sed maximè eget institutione, itemque rei familiaris copia, pro tuenda corporis firmitate, & aliis compluribus functionibus ciuilis uirtutis, quæ à patre liberis comparantur. itemque cum homo natura ciuile sit animal, ac prius domesticum, quàm ciuile, sicuti prior est domus, quàm ciuitas, finis matrimonij, prout est naturæ officium, primus est generatio, educatio, & institutio prolis: secundus uerò est

vita domestica, tranquilla sine tumultu! ideo matrimonium secundum naturam uere perfectum debet ad vtrunque finem consentaneum institutum esse; in quo non tantum vtriusque finis assequendi habita fuisse ratio uideatur, verùm etiam ut modo maxime commodo id fieret. iccirco oportuit matrimonium maxime perfectum secundum naturam esse, non promiscuum; nam sic pater non agnosceret prolem, neque eius curam habere posset. item, domesticæ paci & gubernationi non conuenit, neque etiam educationi prolis, vt vnus vir plures vxores habeat, inter quas rixas oriri sit necesse, & pacem domesticam turbari, impedirique maxime prolis educationem, & institutionem. quo fit, ut uideamus animalia, in quibus vterque sexus curam habet prolis quandiu durant, eorum matrimonia ad adultam, scilicet, prolem, coniunctionem esse unius ad unam tantum. item gentiles Romani, & Græci, docente natura, simul unam tantum vxorem habere solitos esse Historiæ testantur. Quòd etiam vinculum matrimonij sit perpetuum, quoad vixerint, summopere pertinere uidetur ad matrimonium perfectum: nam, ubi non est certitudo perpetuæ societatis, nunquam est perfectus, & securus amor, dum vterque cogitat posse disidium fieri. pertinet item ad hominis naturam, quæ rationalis est, ut, sicuti parentes robusti filios paruulos, & imbecilles educarunt, ita filij vicissim robusti effecti, educent parentes, eisque vicem reddant; quod fieri nequit, nisi perpetuum sit matrimonij vinculum. hæc est humani matrimonij perfectio naturalis, sicque institutum fuit in Paradiso, antequam homines primi peccarent. nihil etenim nisi perfectum prima illa institutione fuit à Deo institutum. Hoc loco non erit ab re, quoniam de natura matrimonij, & de perfectione eius naturali mentionem fecimus, multisque modis dicatur quippiam secundum naturam esse, paucis hoc totum explicare, ne æquiuocatione fallamur. Dicitur ergo aliquod naturale alicui, uel secundum naturam generis, uel secundum naturam differentiæ propriæ, seu speciei: verbi gratia, vti cibo, ac rebus venereis ad propagationem sobolis est naturale homini, quatenus animal est, & ratione sui generis; sed ratione speciei, & differentiæ, quatenus homo rationis est compos, est homini naturale vti cibis coctis, & apparatu quopiam conditis, sic vti re venerea non promiscue: nam male proles educari posset, etiam institui incerto parente nata. dummodo ergo certus sit pater, & mater, proles poterit nasci, & educari, qui est primus matrimonij finis, & in hoc essentia matrimonij, quod est naturæ officium, continetur; ita, quòd si hæc conditio defuerit, nullo pacto censeri poterit esse matrimooium. & hæc est prima naturæ lex in matrimonio. attamen, cum non tantum primus finis sit secundum naturam, ac ea, quæ ad eum finem sunt necessaria, verumetiam ea sint naturalia, quæ quamuis non sint omnino necessaria, eiusmodi tamen sunt, quòd commode sine ijs consequi finem non possumus. item, cum secundus finis sit etiam naturalis, & ea, sine quibus aut finis ille haberi non potest, aut non commode haberi

A beri potest. vxores autem plures impediant exactam prolis educationem, & institutionem, impediant etiam domesticam vitam, idque etiam dissolutio matrimonij faciat, ideo horum vtrunque est naturale, non tamen primi ordinis, sed secundi. quo fit, ut matrimonium absque his esse posit, imperfectum tamen, & mancum. His constitutis redeat oratio, unde digressa est. Matrimonium prima sui institutione institutum fuit maxime perfectum, secundum naturam, ideo fuit unius ad unam, & indissolubili copula cōiunctum, quod Dominus noster in Euangelio scilicet Matth. capite decimonono excellenter interpretatur. nam in Genesi capite secundo dicitur, erunt duo in carne una; si duo, unus ergo tantum vir, & mulier una: si in B carnem unam, indissolubili vinculo coniuncti: quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. ecce matrimonium maxime perfectum. verùm post peccatum corrupta hominis natura, & præsertim corrupta vi generatiua præ aliis, immò etiam infecta, nam ex ea trahitur peccatum originale in prolem matrimonii, ratio multum decidit à naturali perfectione: unde multi etiam probi, & sancti uiri plures uxores habuerunt: non tamen propterea improbanda sunt huiusmodi matrimonia in Patriarchis, & Sanctis viris, qui intrinseco instinctu, & dispensatione Spiritus Sancti, credendi sunt plures uxores habuisse ad propagationem populi Dei, & diuini cultus. erant illa priorum matrimonia, quia non promiscui coitus, sed in quibus, certæ matris, & certi patris certa proles; attamen imperfecta, & quæ multum deciderant à C naturali perfectione. Post legem Mosis ille seruatus est mos, ut lege permittente daretur libellus repudij: paucique leguntur habuisse plures uxores. apud Romanos ueteres, & Græcos mos ille uidetur fuisse, ut unius uiri una esset uxor, poterat tamen à uiro dimitti, sicque nusquam ac nullibi gentium matrimonium fuit perfectum, sicuti ab initio fuerat à Deo institutum, ad quam perfectionem naturalem solum per Iesum Christum fuit redactum, postquam eius, & Ecclesiæ cœpit esse Sacramentum. Sed, antequam ad matrimonium, quatenus est Sacramentum, procedamus, pauca perstringemus de libello repudij, qui à Mose, teste Domino in Euangelio Matth. ca. 5. & Mar. c. 10. fuit permissus ob cordis eorum duritiam. complures Theologi putant in popolo Hebræo peccasse illos, qui, uxoribus repudiatis, alias su- D perinduxerunt, nec putant ob repudium solutum fuisse uinculum matrimonii, nisi causa fornicationis. omnes etenim eam excipiunt. Canonistæ uidentur sequi hanc sententiam. Nam opinantur, si infideles sint uir, & uxor, ac repudiata muliere conuertantur, & fiant Christiani, quòd uir debeat uxorem dimittere, quam habet, ac repudiatam ducere, præterquam si fuisset repudiata causa fornicationis; præsupponunt etenim uinculum remanere: nam illam permissionem interpretantur, sicuti mali minoris ad euitandum maius; sic ut leges ciuiles permittunt meretrices, & fornicationes ad euitandum adulteria. attamen sanctus Thomas in quarto existimat, quòd, cum perpetuum uinculum non sit legis naturalis primi, sed secundi ordinis, quòd

in

in eo potuit dispensari. & licet illud, quod diximus, inquit idem auctor, sit communius, uerius tamen est, quòd quamuis ob eorum malitiam præstita fuerit ea potestas. fuit nihilominus à lege concessa, neque illi, qui ea lege vtebantur, peccabant, aut quippiam contra legem faciebant. hæc Thomæ sententia mihi magis probatur, quam mihi persuadent uerba legis Mosis, ex quibus nihil possumus colligere de permisſione mali, ut meretricum permisſio, quia si vinculum remansisset post repudium, non uideretur satis æquè à Mose statutum, quòd vir repudiatam mulierem, in coniugem iterum sumere non posset. scio posse dici fuisse illud statutum ad pœnam viri, qui post repudiũ uxoris, nullius mulieris vir esse iure posset; sicuti de vxoricida, qui, ut infrà dicam, legibus mulctatur, ne posſit aliam uxorem ducere. hæc acute dicuntur, attamen, si quis attente legat textum Mosis, Thomæ sententiam potiorem putabit. Decretum uero Innocentij tertij extra de diuortiis c. gaudemus, quo nituntur Canonistæ, factum fuit, quia cessauit status illius populi, & leges illæ non sunt tenendæ ut cogentes, quin posſit statui con tra eas. omisso repudio redeamus ad matrimonii Sacramentum, ad pristinam illam perfectionem, quam habuerat in Eua, & Adam. verùm, antequam eius definitionem, ac proprietates inuestigemus, operæpretium erit, si clarius explicabimus id, quod tetigimus in prooemio. Lutherani nostra tempestate, qui magnos hos tumultus excitarunt in Ecclesia Dei propter alia nouæ sapientiæ inuenta, illud etiam perspicaci ingenio indagasse uidentur ex uerbis Apostoli in epistola ad Ephæsios c. 5. non posse colligi matrimo nium esse Sacramentum, immò potius non esse. Nam, cum Apostolis dixisset multa de coniunctione viri, & vxoris, significareque docuisset coniunctionem illam, coniunctionem Christi cum Ecclesia, ideoque viros diligere debere uxores, ut Christus dilexit Ecclesiam, subdit, hoc autem magnum Sacramentum est, dico autem in Christo, & Ecclesia. ecce, inquiunt, quòd Sacramentum non est in coniunctione viri, & vxoris, sed in coniunctione Christi cum Ecclesia. superius diximus in primo libro totius huius operis prooemio, Sacramentum, quod Græci dicunt mysterium, significare arcanum, quod sub re sensibili lateret, iuniores postmodum appellasse Sacramentum rem illam sensibilem; & arcanum, quod latet sub ea, uocasse rem Sacramenti. exponamus ergo Paulum, exponamus inquam, id est, iuniorum lingua audiamus eum loquentem. coniunctio viri, & vxoris similitudinem habet, seu significat, seu signum quoddam sensibile est coniunctionis Christi, & Ecclesiæ, quod magnum arcanum est, arcanum inquam, in Christo, & Ecclesia. Si ergo hoc arcanum sacrum latet sub ea re sensibili, quis ambigat iuxta iuniorum sententiam coniunctionem viri, & vxoris esse Sacramentum? Explicato hoc loco Apostoli, accedamus ad definitionem matrimonij. Magister Sententiarum in quarto, definit matrimonium esse maritalem coniunctionem viri, & vxoris inter personas legitimas, indiuiduam vitæ consuetudinem continentem. Hæc definitio est matrimo-

A trimonii perfecti secundum naturam, ad quam reductum est matrimonium in officium naturæ institutum per Sacramentum Christi. Iccirco matrimoniis infidelium, quamuis sint legitima, & uera matrimonia, non tamen conuenit ultima particula, quia possunt dissolui, remanent enim à naturali summa perfectione deficientia, eò, quòd illis deest Sacramentum Christi. non enim significare queunt coniunctionem Christi & Ecclesiæ in illis, qui sunt extra Ecclesiam, & extra Sacramenta omnia Ecclesiæ. explicemus nunc singulas particulas positas in hac definitione. Matrimonium est coniunctio viri, & mulieris, non quæcunque coniunctio, sed coniunctio maritalis. Hac particula & animorum coniunctio explicatur, & potestas, quam vterque ha-
B bet in alterius corpora, ac mutua fides. nam maritus, quatenus maritus, habet potestatem corporis vxoris, non sui; item vxor, quatenus vxor, non habet potestatem sui corporis, sed vir; fides igitur mutua, & potestas corporum includitur in hac particula, Maritalis. Potestas autem corporum pertinet ad prolem, quatenus definitio posita conuenit matrimonio instituto ad naturæ officium, quale est in infidelibus, quod tamen deciderit à summa perfectione naturali, in qua primum à Deo fuerat institutum. vltima uero particula, indiuiduam, scilicet, vitæ consuetudinem continens, pertinet ad matrimonium, quatenus est Sacramentum Ecclesiæ Christi. Nam, sicuti coniunctio Christi, & Ecclesiæ est indissolubilis, ita coniunctio maritalis, & vinculum coniugale est indissolubile. conueniret etiam matrimonio perfectis-
C simo secundum naturam, quemadmodum à Deo fuit institutum: sed, quoniam summa hæc naturalis perfectio, potest amoueri, essentia matrimonij manente, nec est ad eam redactum, ac firmatum matrimonium, nisi propter Christi Sacramentum; iccirco ea particula non conuenit matrimonio, nisi quatenus est Sacramentum. Ex hac definitione colligitur, ut Augustinus dicit in libro de nuptijs, tria esse bona coniugij, Proles, scilicet, & Fides, & Sacramentum, quæ coniugium honestant; quod non est ita intelligendum, quòd coniugium esset per se inhonestum, & honestum fiat ab his tribus bonis, veluti à quibusdam extrinsecis rebus; sed quòd hæc bona intrinseca sunt matrimonio. continentur etenim, ut diximus, in definitione matrimonii, sine quibus, coitus uerus, inquam, matrimonij esset inhonestus, quoniam
D sine his bonis matrimonium non existeret. coitus uero extra matrimonium est fornicatio, & peccatum. Quòd si conferas inter se tria hæc matrimonij bona, prout actu sunt, Sacramentum vtique maxime omnium perfectum est, tum quia pertineat ad Christi gratiam, tum quia est ultima differentia, quæ omnium uidetur perfectissima esse. amplius sine prole, & fide Matrimonium constat propter Sacramentum. verùm, si capiatur proles & fides, non prout actu sunt, sed prout sunt in suis causis. proles, scilicet, in intentione, & debitum seruandæ fidei, sic vtique sumpta sunt magis ad essentiam matrimonij pertinentia, quia ad coniugium pertinent, ut est naturæ officium; hæc uero, quæ pertinent ad naturam, sunt magis intrinseca, quàm ea, quæ

sunt

sunt gratiæ, quæ vtique superuenit naturæ. E

Hactenus de tribus bonis matrimonij. Sequitur post hæc quæstio ualde difficilis, an scilicet, ex Matrimonio, quod diximus esse Sacramentum, gratia conferatur. Magister sententiarum in quarto libro, & Hostiensis de Sacramentis non iterandis dicunt, quòd ex matrimonio gratia non confertur, sed ideò esse Sacramentum, quia est signum rei sacræ, coniunctionis, inquam, Christi, & Ecclesiæ, non tamen eo sanctificantur coniuges. Horum sententia potest vtcumque probabilibus rationibus comprobari. nam, cum Matrimonium contrahatur per uerba de præsenti, ut infra dicemus, ex quibus fit pactum inter virum, & vxorem, si hoc Sacramentum esset, quo conferretur gratia, vtique dotis pactio esset Simoniaca, cum in collatione Sacramenti, seu initiatione nulla fieri debeat pactio de pecunia. item sine verbis inter absentes potest matrimonium contrahi, vbi vir absens per internuncium contrahit cum muliere absente; nullum autem Sacramentum confertur absenti. amplius, inter fideles est uerum matrimonium, licet, non perfectum; qui nequeunt esse participes Sacramentorum Ecclesiæ Christi, qui, si conuersi fuerint ad fidem, non contrahunt de nouo, sed remanent in priori, quod incipit in eis esse Sacramentum post baptisma, cum tamen prius non esset, nullum tamen fit signum sensibile nouum. His rationibus uidetur satis perspicue probari matrimonium Sacramentum non esse, quo gratia conferatur. at contra, hoc peculiare, & proprium est Sacramentis nouæ legis, quòd gratiam conferunt. quo fit, ut omnes posteriores Theologi teneant gratiam conferri hoc Sacramento, qua coniuges secundum Deum operantur ea, quæ pertinent ad matrimonium, & diuina ope in eo adiuuantur. quod ut melius intelligatur, versabimus ex vtraque parte matrimonium, & prout accipit ab officio naturæ, & desinit in Sacramentum, & rursus ab arcano Sacramenti versus officium naturæ. Matrimonium, quod est officium naturæ, coniunctio, scilicet, maritalis, fit pactione quadam inter coniuges, quæ pactio explicatur per uerba de præsenti; verba igitur illa sensibilia sunt causa, quæ efficit coniunctionem maritalem; quæ si fuerit inter infideles, est vtique verum, & legitimum matrimonium in officium naturæ, non tamen est Sacramentum, quia coniunctio Christi cum Ecclesia bene significari non potest ab his, qui sunt omnino extra Ecclesiam. Ecce, quid primò efficiant verba, causa sunt, ac efficiunt coniunctionem maritalem in officium naturæ. at si talis coniunctio fuerit inter fideles, est etiam Sacramentum, quia recte, & rite significant coniunctionem Christi cum Ecclesia. iccirco in prima illa pactione, quæ Sacramentum non est, sed efficit Sacramentum, potest fieri pactum pecuniarium. potest etiam fieri inter absentes, nec oportet ut repetantur, cum coniuges infideles fidem suscipiunt, quia in his non est Sacramentum, sed in coniunctione maritali, quæ est inter fideles, deest tamen ei significatio,

(F, G, H margin letters)

A ficatio, ut diximus. ſed cum primum fidem ſuſcipiunt, incipit ſignificare Chriſti, & Eccleſiæ vnionem, ideoque incipit eſſe Sacramentum, gratiamque inuiſibilem nanciſcuntur ex maritali coniunctione illa. ſi rurſus incipiamus ab arcano, Chriſti, ſcilicet, & Eccleſiæ vnione, non ſignificatur illud à verbis, & à coniunctione, quam faciunt uerba, repetamus paucis omnem matrimonij inſtitutionem, & vim. Fuit primò inſtitutum in Paradiſo ante peccatum in officium naturæ, perfectum tamen: poſt Diluuium fuit inſtitutum in officium naturæ, & remedium concupiſcentiæ, cui ex matrimonio impoſiti ſunt certi fines, ne vagentur matrimonij iura: per Chriſtum in Euangelio Matthæi cap. 18. fuit matrimonium reſtitutum B ad primam illam perfectionem, addita vi Sacramenti, quam Apoſtolus explicauit in epiſtola ad Epheſ. cap. 5. in remedium etiam concupiſcentiæ, quæ adhuc in nobis multum poteſt, ut inquit Apoſtolus, prima Cor. cap. 7. Melius eſt nubere, quàm vri.

Quæ hactenus à nobis dicta ſunt de matrimonio, pro huius opuſculi compendio, ſatis eſſe uideri debent. Nunc paucis perſtringemus matrimonij impedimenta, quæ commode colligi poſſunt ex matrimonij definitione. Diximus matrimonium eſſe ſocietatem maritalem. ſocietas uerò hæc inter virum, & mulierem initur contractu, & pactione quadam; contractus uero efficiens cauſa eſt conſenſus eorum, qui inter ſe paciſcuntur: conſenſus uerò, ſi conſenſus iure dici debet, voluntarius vt ſit, neceſſe eſt; ea C igitur, quæ uoluntario aduerſantur, deſtruunt conſenſum, & per eum pactionem. voluntario autem, ut dicit Philoſophus in tertio Ethicorum, aduerſatur coactio, item ignorantia. coactio igitur, & metus, qui iure dici poteſt humanus metus, impediunt matrimonium, quia tollunt conſenſum voluntarium. item error perſonæ, ut puta, ſi vir putet Martham, eſſe Mariam, aut ſi mulier reatur Paulum, Petrum eſſe, quamuis contrahant per uerba de præſenti, matrimonium nullum eſt. item error ſtatus perſonæ, verbi gratia, ſi putat mulier eſſe liberum eum, qui ſeruus ſit, ſi mulier non fuerit etiam ipſa ſerua, matrimonium nullum eſt. Hic non eſt dicendus error quiſpiam, ſi eum putet diuitem, qui eſt pauper, aut bonum, qui eſt malus, aut ſanum eum, qui eſt æger, vtique hi errores nullo pacto matri- D monium impediunt; cuius rei ea ratio eſt, quoniam is error, qui aufert voluntarium circa ea, quæ ſe pertinent ad ſocietatem maritalem, quæ ea pactione initur, deſtruit voluntarium quo ad ſocietatem, vt puta ſi volo inire ſocietatem cum Maria, & mihi offeras Martham, vtique per accidens contraho cum Martha, per ſe autem, quo ad meam voluntatem, contraho cum Maria, ecce quòd error eſt in his, quæ per ſe pertinent ad ſocietatem, quam ineo. ſi egò item liber contraho cum ſerua, quam puto liberam, vtique fallor in eo, quod per ſe pertinet ad ſocietatem hanc. non enim cum ſerua poteſt eſſe commoda ſocietas maritalis, præſertim ad tuendam rem, & conuerſationem domeſticam, neque tradi perfecte poteſtas corporis, in quo ius habet dominus. quòd uero ſit ſana, aut ægra, ſapiens, uel inſipiens, non per ſe

perti-

pertinent ad maritalem societatem; ideo hic error non impedit matrimonium; nec etiã si libera sit, quam puto seruam, quia ea mutatio status, potiorẽ & commodiorem facit illam maritalem coniunctionem, & societatem. si itẽ seruus putet mulierem liberam, quæ est serua, error hic non facit matrimonium irritum, ratio est in promptu, quia non tenetur alter afferre meliorem & potiorem statum, quàm is sit, in quo compar est coniugium. quòd si quæras circa coactionem, cur est, quòd in susceptione baptismatis, cum coactus metu, inquam, etiam mortis, qui cadit in cõstantissimum virum, dummodo vi extrinseca non sit tractus ad fontem, si baptizatur, baptismi characterem suscipit, & cogendus est uiuere Christiane; in matrimonio uerò omnes hæ coactiones mixtæ ex voluntario, & inuoluntario impediunt matrimonium. Respondeo, quòd consensus alio modo se habet in baptismate, & alio modo in matrimonio: nam in matrimonio, causa est efficiẽs matrimonij, in baptismate uerò consensus non est causa consecrationis illius, & regenerationis; sed causa Deus est per Sacramentum exterius; consensus uerò est dispositio recipientis; ideo qualiscunque consensus, dummodo sit consensus, facit recipientem dispositum: at in matrimonio, cum consensus sit causa efficiens matrimonij, nisi fuerit perfectus, & omnino voluntarius, vim non habet efficiendi matrimonium. Quòd si iterum roges, an is, qui non coactus aliqua ratione, dolo tamen, fictis uerbis de præsenti consentit, an is matrimonium cõtrahat, & consensus ille efficiat matrimonium. Nimirum nulli dubium est, quin in foro Ecclesiæ, quæ non iudicat de occultis, sed de his, quæ apparent, matrimonium contractum censebitur. Impotentia etiam in mare, seu natura talis sit, siue accidente quopiam, adeo, quòd statuto à legibus tempore, biennio, ni fallor, nunquam à prima accubatione habuerit rem cum vxore, matrimonium soluit. ratio in promptu est. nam obligatio non ualet, si fuerit de eo facta, quod à paciscente non potest præstari. eadem ratio est de muliere, si fuerit arcta. longe tamen rarior hic casus est in muliere, quàm in viro. item Matrimonium non fit, si appositæ fuerint conditiones circa bona matrimonij superius dicta, vtpote, si quis contraxerit cum muliere hac conditione, ut abortum procreet, aut ut fornicetur cum alio quopiam, aut, ut non petat debitum à viro, vtique matrimonium nullum est, quia conditiones hæ destruunt naturam matrimonij. Quòd si fuerint appositæ aliæ conditiones, siquidem sint inhonestæ, & iniustæ, non sunt seruandæ, sed matrimonium contrahitur: sin uero fuerint iustæ, sub illis conditionibus ratum est, sine illis nõ est ratum, dummodo non fuerit antea cõsummatum. hæc omnia tractantur à Canonistis extra de conditionibus appositis. Quoniam uerò in definitione matrimonij dictum est, Matrimonium esse societatem maritalem inter legitimas personas, omnia ea, quæ faciunt personas illegitimas, impediunt matrimonium. is igitur, qui, uel quæ iunctus est alteri, vinculo matrimonij uiuente coniuge, est illegitimus ad aliud matrimonium contrahendum, quia iam obligatus est alteri. hoc manifestum est. Votum etiam solenne continentiæ, quod fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione uitæ Monasticæ, seu Religio-

A Religiosæ impedit matrimonium. hoc in loco, de voto continentiæ clarius explicabimus id, quod inceperamus in superiori tractatu de ordinibus Ecclesiasticis. Votum continentiæ duplex est, simplex, scilicet, & solenne, seu publicum. simplex votum est, quando quispiam Deo vouet vitam se ducturum continentem. solenne uero, seu publicum, quando quis coutinentiam vouet per susceptionem sacri ordinis, uel per professionem religionis. nec huiusmodi votum propterea dicitur publicum uel solenne, quia palàm fiat, sed quoniam annexum est officio; ex quo necesse est, ut in publicum prodeat, quamuis etiam non palàm, neque coràm multis, sed in cubiculo fieret. suscipiēs etenim ordinem sacrum deputatus est in Ecclesia publico muneri. item B professus religionem, ex vita monastica, quam publice est ducturus, in publicum effert legem continentiæ, quam vouit. is vero, qui simpliciter vouit, nulli huiusmodi muneri est addictus, unde in publicum prodeat votum. simplex votum continentiæ impedit matrimonium contrahendum; vnde is, qui contrahit post votum simplex, mortaliter peccat, quia fidem datam Deo frangit; attamen matrimonium illud ratū est. vt tamen multi tenent, peccat mortaliter petendo debitum à coniuge, reddendo uerò non peccat. verùm, quoniam hoc ualde periculosum est, nec ita facile imponendus est laqueus mortis perpetuæ, mihi magis placet aliorum sententia, qui tenent fractionem fidei datæ Deo per contractum matrimonium esse peccatum mortale, postmodum uerò actum, & vsum matrimonij, quod est ratum, non esse pecca- C tum. hac etenim ratione, nec laqueus imponetur, nec etiam conuictus coniugum alteri parti erit onerosus, illi inquam, cui incumberet, ut semper exigeret debitum, & fungeretur vtriusque munere. votum vero continentiæ solenne in susceptione, scilicet, sacri ordinis, & in professione religionis susceptum, non tantum impedit matrimonium contrahendum, sed etiam dirimit contractum, quoniam efficit personas illas merè illegitimas. rationem diuersæ huius rationis in voto simplici, & solenni, Scotus in quarto inuestigat, ac multis recitatis, confutatisque tandem hanc rationem aliis præfert. quoniam in voto solenni is, qui vouet, subijcit se iudicio Ecclesiæ, quæ ita statuit, & eas personas illegitimas fecit. hæc Scotus. uerum, ut puto ego, ratio B. Thomæ, si recte fuerit exposita, est efficacior; nam cum votum continen- D tiæ monachatui sit essentialiter annexum, ordini uero sacro sit annexum ex decreto, & statuto Ecclesiæ, is, qui suscipit ordinem sacrum, uel monachum se facit, iam dat Deo continentiam suam, nec tantum promittit, ut in uoto simplici, quoniam actu munus suscipit, cui annexa est continentia ipso iure, quod ius ipse non facit, sed Ecclesia, cui subest, quod munus cum ipse amplius deponere nequeat, neque possit deficere, quin illi annexa sit continentia, ideo non tantum promittit, sed actu dat Deo continentiam, & debitum ad eam seruandam, non ex promissione tantum, sed ex ordine, uel professione religionis, quam actu suscipit. hæc B. Thomæ ratio sic exposita meo iudicio est efficacissima. hoc in loco nolo præterire locum apud Augustinum in libello de bono viduitatis, quem citat Hugo de S. Victore. inquit Au-

gustinus exponens eum locum Pauli de virginibus, quæ post uotum uolunt nubere, & dānationem capiunt, quoniam primam fidē irritam fecerunt, ubi inquit Augustinus, notandū esse non propterea eas dānationem capere, quoniam contraxerunt matrimonium, quod sit irritum, in quo non possint permanere: sed quoniā priorem fidem irritam fecerunt. ex quibus Augustini dictis sequi uidetur, quòd uotum religionis impedit matrimonium contrahendum, non tamen dirimit, nec facit irritum, postquam contractum est. hæc Augustini dicta exponenda sunt in uoto religionis simplici, non in solenni. sic Hugo ea interpretatur. Votū solenne, ut diximus, continentiæ fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione religionis. verùm sacro ordini votū illud annexū est ex statuto Ecclesiæ, sed statui monachatus est essentialiter annexum; ideo Papa, qui potest dispēsare in iure positiuo, posset dispensare cum diacono, & presbytero in uoto continentiæ facto, ita, quòd possent contrahē re matrimonium, quamuis non posset facere presbyterum non esse presbyterum, aut diaconum non esse diaconum post consecrationem. at statui monachorum uotum cōtinentiæ est essentialiter annexum, unde, scilicet, Thomas tenet, quòd Papa non posset dispensare, quòd monachus professus uxorē duceret, quoniam non potest facere de monachò non monachum. ratio B. Thomæ solui nō posset, si propositio, qua utitur, esset omnino uera, scilicet, quòd monachus fieret consecratione quapiam, vti solebat tempore Dionysij; nunc uerò non ita fit, nulla accedit consecratio, nulla benedictio, qua efficiatur monachus, & religiosus, sed tantum promissio corrigendi mores, & uitam secundum regulam B. Benedicti, aut quippiam simile, quod promissionem cōtinet, non consecrationem. verùm de hac quæstione alias. Hæc de impedimento per uotum continentiæ, quod personas efficit illegitimas. præterea dispar cultus: fidelis etenim non potest contrahere matrimonium cum infideli, quòd dicit Apostolus 1. Corint. c. 7. Nubat cui vult, tantum in Domino. nam si fornicatione fit diuortium in matrimonio contracto, eo modo, quo infra dicemus, multo magis spiritualis fornicatio impediet contrahendum. neque etiam ratio Sacramenti potest seruari, ubi uterque, uel alter coniugum fuerit omnino extra Ecclesiam. fidelis namque, & infidelis magis inter se distant, quàm ut matrimonio coniungi queant. item consanguinei usque ad quartum gradum personæ sunt illegitimæ. hoc partim sumptum est à lege naturali, partim à Iure Pontificio, & à Canonibus, nam cum amor, & charitas ualde propinquorum quandam habeat venerationem, & honestatem annexam, quæ in coniugio seruari non potest; ideo lex naturalis homines docuit, ut abstineant à coniugio consanguineorum. quis non abhorreat coniugium patris cum filia, uel matris cū filio? & hoc magis quàm prius, quia filius subiectus est matri, viro autem subiacet vxor. sic inter fratrem, & sororem coniugium abominatur humanum ingenium. sunt præterea hæ rationes facientes ad ciuilē societatem ampliandam, ac inter se deuinciēdam. has rationes, quia obuiæ sunt omnibus, prætermitto: ex lege ergo naturali est hominibus insitū, ut abstineant à coniugio cōsanguineorū primi ordinis, id est, ualde propinquorum.

A quorum. lege deinde Canonica terminus fuit præfixus vsque ad quartū gradum. ratio à quibusdam excellentibus auctoribus adduci solet. quoniã cum matrimonium fuerit institutum præter alia in remedium concupiscentiæ,& ad eam coercendam, rationi consentaneum visum fuit,à spe coniugij prohibere eos, qui in eadem domo, & familia solent esse; ideo vsque ad quartum gradum prohibitio extensa fuit.priscis Christianorum temporibus,adhuc ad septimum gradum extendebatur prohibitio, quæ postea ab Innocẽtio tertio contracta fuit vsque ad quartum gradum: nunc ferè nulla ratio habetur de gradu quarto, sed passim absque alia causa dispensatio fit in eo gradu. quòd si quæras, qui sint, & quales gradus consanguineorum; consanguinei uel sunt B in eadem linea recta,quæ est ascendentium,& descẽdẽtium,patris,inquam, filij, nepotis, sicque deinceps; aut patris, aui,proaui,ataui, & sic deinceps, in his nullus est gradus matrimonio aptus, sed omnes prohibiti lege Naturali, & Pontificia, præterquam quòd ætatis ratio non permittat eos,qui ita disiuncti sunt, posse matrimonio coniungi. alij consanguinei sunt, qui originem trahunt ab eadem radice,sed diuersis inter se lineis prodeunt, semperque magis inter se distant, horum inter se gradus sumuntur per distantiam eius, qui magis distat à radice illa prima.fratres sunt in primo gradu,vnico enim vterque interuallo distant à patre, uel à matre. patrueles in secundo;sic eorum filii in tertio, eademq; ratione vlteriores efficiuntur gradus. quòd si alter quarto interuallo distans sit à prima radice,alter uerò tertio,maior distantia capi- C tur. distabunt igitur hi in quarto gradu. hic animaduertendum est, in uno,& eodem gradu latitudinem quandam esse; quamuis enim filius fratris,à fratre patris sui distet in secundo gradu,itemque in eodem gradu, scilicet,in secundo distet à patruele suo, propinquior tamen est patruo, quàm patrueli, licet idem sit vtriusque gradus.hæc de consanguineis. Affinitas etiam matrimonium impedit. est autem affinitas, & propinquitas, & cognatio, quæ non ex radice sanguinis, sed ex coniugio prouenit. nam cum per matrimonium vir, & vxor sit vna caro, necesse est, quòd consanguinei viri, sint vxoris cognati; & econtra, vt consanguinei vxoris, sint cognati, & propinqui viro. viri vero ad vxorem non est neque affinitas, neque consanguinitas,sed principium affinitatis consanguineorum, & consanguinitatis descendentium ex eo matri- D monio; sicuti amor suiipsius non est amicitia, sed principium amicitiæ, & potior amicitia; sic coniunctio viri, & vxoris est potior affinitate omni, sunt enim vna caro. gradus uerò affinitatis sumuntur ex gradibus consanguineorum, isque gradus consanguineorum, qui est viri, est gradus affinitatis vxoris, itemque is gradus, qui est consanguineorum vxoris,est gradus affinitatis viri; eademque est prohibitio, ac in eodem gradu in consanguineis, & affinibus, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. sicuti autem ex consanguineis per coniugium fiunt affines,ita coniugium affinium secundam quandam affinitatem facit, non proprie dictam,se · secundariam. item tertium coniugium faciebat tertiam affinitatem. verùm de ijs secundarijs, & tertiis affinitatibus, quibus olim impedimentum præstaba-

tur, at nunc nullam habet Ecclesia rationem, præterquam consanguineorum, & primorum affinium. ad honestatem nuptiarum aliud quoque propinquitatis genus Ecclesia exclusit à nuptijs, quod contrahitur non ex matrimonio consummato, sed ex sponsalibus matrimonio nō consummato. sunt sponsalia promissio futurarum nuptiarum. hoc impedimentum appellant iustitiam publicæ honestatis, quam definiunt esse impedimentum matrimonij proueniens ex sponsalibus, robur habens ex Ecclesiæ institutione propter spem honestatis. verùm, cum hoc non sit magnum vinculum, ex leuiori causa poterit ius hoc relaxari, & in eo dispensari. nolumus omittere id, quod suprà præteriuimus, non tantùm contrahi vinculum affinitatis ex iusto, & legitimo matrimonio, si fuerit consummatum, sed etiam ex quocunque alio coitu, in quo fiat coniunctio, seminum maris, & mulieris; nam ex coitu fiunt una caro, & unum corpus, ut expresse dicit Apostolus Paulus 1. Corinth. c. 6. qui adhæret meretrici, fit unum corpus: tollens ergo membrum Christi, efficit membrum meretricis; & cum contrahatur affinitas ex coniugio, quia sunt una caro, eadem erit ratio de coitu fornicario, in quo fiunt una caro fornicantes. est præterea cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium, & efficit personas illegitimas. contrahitur uerò hæc spiritualis cognatio ex baptismate, & confirmatione tam inter suscipientem, & susceptum, seu in confirmatione inter sustinentem, & eum, qui sustinetur, quàm inter patrem, & matrem naturalem illius, qui baptizatur, seu confirmatur, & hunc spiritualem patrem & matrem: item inter cōferentem hæc Sacramenta, & suscipientem: item inter filios naturales, & spiritualem filium, seu filiam; unde est in hac cognatione spiritualis paternitas, seu maternitas, spiritualis compaternitas, spiritualis filiatio, & spiritualis fraternitas, quæ matrimoniū impediunt. quidam præter confirmationem, & baptisma addunt etiam catechismum. alij uerò tenent; quòd in catechismo cognatio impediat contrahendum matrimonium, non tamen dirimat contractum, quòd uerum esse patet ex libro sexto per catechismum de spirituali cognatione. ex hac spirituali cognatione oritur quædam spiritualis affinitas; nā cum vir, & vxor sint una caro, illi, qui sunt cognati viri, cognatione hac spirituali fiunt affines vxoris; & ecōtra cognati vxoris fiunt affines viri, spirituali quadam affinitate, quæ etiam matrimonium impedit. Hic tamen notandum est, quòd affinitas hæc contrahitur inter illos, qui ex actu coniugis, aut vxoris post consummatum matrimoniū sunt ipsi cognati cognatione hac spirituali, quòd si cognatio hæc contrahatur ex actu alterius, non fit propterea hæc spiritualis affinitas. exemplum vtriusque si vir suscipit quempiam ex fonte baptismatis, aut sustinet in confirmatione, proculdubio is fit affinis vxoris: sic si vxor suscipiat, uel sustinet aliquem, contrahit cum ea uir spiritualem hanc affinitatem. at si uir filium habeat ex priori uxore, & postea aliam coniugem ducat, aliusque quispiam sustineat, aut suscipiat filium uiri, uxoris priuignum, fit utique is uiri compater, non tamen fit propterea compater uxoris, quia non est actu uiri, sed alterius facta est hæc compaternitas. hoc notat B. Thomas in 4. lib. sequitur

has

A has cognationes cognatio legalis, seu ciuilis vsus legis, qua constitutum fuit. hoc cognationis genus nostris temporibus in desuetudinem ferè abijt. olim fuit frequens. nam cum unusquisque naturaliter appetat nominis, & familiæ hæredē filium relinquere, si cui ualde successionis cupido liberi non fuissent, poterit alterius naturalem filium adoptare, & loco filii naturalis habere. ex adoptione contrahitur cognatio hæc legalis, quæ primo est inter patrem, seu matrem adoptātem, & filium adoptatum, ac inter personas his matrimonio iunctas. quam possumus appellare affinitatem legalem. eritque paternitas, & filiatio huiusmodi cognatio, quæ recta linea manat etiam in descendentes, & ascendētes. Est præterea cognatio legalis inter filium adoptatum, & filios na

B turales adoptātis, quæ poterit dici fraternitas. differt hæc à priori, scilicet fraternitate spirituali, quia si filius adoptiuus emancipatur à patre, nil prohibet, quin uxorem possit ducere, & habere naturalem filiā patris adoptiui. etenim ad frenandam concupiscentiā lex prohibuit connubia inter eos, quos necesse est simul habitare; adoptiuus ergo filius, quandiu est sub potestate patris, & in eius domo, iure arcetur à nuptijs sororis, cum uero emancipatus est à patre, nec in eius cōtubernio est, soluitur prohibitio, quia causa ablata est. Vxoricidæ etiam hac pœna mulctantur, nisi cum eis dispensetur, ut uxorem ducere non queant. itē incestuosi. sed si de facto contrahunt, non dirimitur matrimonium, extra de eo, qui cogno. cōsang. vxo. c. transmissæ. Adulteri etiam si cōtraxerint, aut fidem dederint contrahendi post obitum cōparis, & se pol-

C luerint coitu: itē si machinati fuerint in mortem cōiugis, ac occiderint: item si alter tantum machinatus sit, ut adultero, uel adultera frueretur coniuge, ac interim se polluerint, nequeunt contrahere. Hactenus de matrimonij impedimentis. Nunc pauca quædam de sponsalibus, & de secundis nuptiis. Sponsalia, à quibus sponsi dicuntur, sunt promissio futurarum nuptiarum. possunt contrahi post septennium. solui etiam possunt, postquam fuerint contracta, quandoque sine iudicio Ecclesiæ, quandoque iudicio Ecclesiæ. absque iudicio, ut si alteruter coniugum fuerit religionem ingressus, uel per uerba de præsenti cum alio matrimonium contraxerit, uel mox sacrum ordinem susceperit. iudicio Ecclesiæ soluuntur, ut si affinitas quæpiam superuenerit in fornicatione alterius, si lepra, cæcitas, aut quippiam simile. alij etiam sunt casus, in

D quibus spōsalia soluuntur. quòd si post sponsalia contracta, se inuicem sponsi cognouerint, interpretatur Ecclesia contractum fuisse inter sponsum, & sponsam matrimonium, eamque uxorem esse, nō sponsam, & illum uirum. secundæ autē nuptiæ, ac tertiæ, sicque deinceps nō sunt prohibitæ, vt quidam Hæretici putauerunt. ad quorum hæresim ob indignationem conceptā Tertullianus declinauit, opusculum quoq; composuit super ea re, quod inscripsit de Monogamia. suntque & ipsæ per se sumptæ Sacramentū coniunctionis Christi, & Ecclesiæ, cum sint unius ad unum. verùm, si ratio habeatur contrahentium, deficiunt à perfecta ratione Sacramenti, cum is non fuerit tantum uni iunctus, ut Christus Ecclesiæ, sed pluribus. inde est, quòd bigamus est irregularis ad ordines sacros suscipiendos. nam in ministro Sacramentorum non

debet esse quispiam Sacramētorum defectus. Post ea, quæ hactenus diximus E de matrimonio, sponsalibus, & posterioribus nuptijs, restat quæstio soluenda de beatæ Virginis, & Ioseph matrimonio, an fuit uerum, & perfectum matrimonium, cum nunquā fuerit consummatum: & quo nam pacto, cum perpetua virginitate mentis potuit matrimonium conuenire, in quo coniuges sibi inuicem tradunt potestatem proprij corporis ad generationem prolis. Ad priorem quæstionem, ut præclarè inquit B. Thomas è sententia Aristotelis in secundo de anima, quòd duplex est rei perfectio, prima, scilicet, & secunda. prima pertinet ad essentiam rei, & definitionem, secūda ad operationem: de prima perfectione matrimonij non est carnalis coniunctio, ante nanque quàm coniungantur, is maritus est, & illa vxor est, nec legitime coniungeren F tur, nisi prius coniuges essent, sed coniunctio pertinet ad perfectionem secundam matrimonij, scilicet, ad ipsius vsum. nil ergo obstat, quin beatæ Virginis, & Ioseph fuerit uerum, & perfectum matrimonium, quamuis non fuerit consummatum. alia dubitatio difficilior est. August. in lib. de Nuptijs, & Concupiscentia, quem locum Magister sentētiarum in quarto libro adducit, inquit, quòd B. Virgo votum fecit virginitatis perpetuò seruandæ, nisi aliter Deo visum fuisset, similiter in matrimonio contrahendo supposuit se Diuinæ voluntati, de qua tamen certa erat, ut quidam dicunt. Scotus enim inquit, quòd certa erat Ioseph nunquam petiturum debitum post contractum matrimonium. vterque coniugum virginitatem vouit. Postremus tractatus pertinens ad Sacramētum matrimonij est de diuortijs. Matrimonium uel est perfectū, G & ratum, ut matrimonium fidelium; uel imperfectum, quamuis uerum, & legitimum, ut matrimonium infidelium. hoc postremum non ratum, nec perfectum, si vterque coniugum conuertatur ad Religionem nostram, & Christiani fiant, efficitur Sacramentum, ut supra diximus, ac perfectum, & ratum. at si alter coniugum efficiatur Christianus, altero infideli permanente, distinguendum est. nam vel infidelis vult habitare, & degere simul cum fideli, uel non vult: aut si vult, cum iniuria fidei uidetur hoc facturus, si voluerit simul degere, vtique nullo præcepto Domini fidelis tenetur admittere societatem, & contubernium infidelis. attamen B. Paulus 1. Cor. c. 7. consilium dat, quòd habitet, ac simul degat. quòd si uoluerit simul degere, & Pauli consilium sequi, omnes Theologi tenent, quòd propterea vinculum matrimonii cum H vxore, seu viro infideli permaneat, ac propterea non posse nouum matrimonium cum alio, seu alia contrahere, nisi mulier fuisset adultera, vir verò fidem vxori seruauerit. etenim si hoc acciderit, iure posse virum vxorem dimittere infidelem, ac aliam ducere. quòd si matrimonium non tantum fuerit uerum, & legitimum, sed etiam perfectum, & firmum, cuiusmodi est matrimonium fidelium, distinguendum est. nam uel consummatū est huiusmodi matrimonium per viri, & vxoris copulam, uel nondum est consummatum: si non fuerit consummatum, potest dissolui, si alter coniugum religionem ingrediatur, & vouerit, quod potest facere etiam altero coniuge inuito. huius potestatis rationem adducit B. Thomas: nam coniunctio viri, & vxoris duplex est:

A nam & est animorum coniunctio, & corporum carnali nexu. carnalis nexus soluitur morte corporea,& naturali, animorum uerò nexus solui potest mor te spirituali. cum igitur ante consummationem matrimonij, inter coniuges sit spiritualis coniunctio animorum tantum,& ingrediens religionem priori vitæ moriatur,ac incipiat noua uitá uiuere, ideo soluitur nexus ille hac morte,& religionis voto.Canonistæ plurimi ex quadam glosa de conuers.coniugatorum c.ex publico,tenent,quòd ex legitima causa Pōtifex posit dissoluere matrimonium perfectū, non tamen consummatum, multaq; dicunt, quæ meo iudicio sunt satis leuia. ideo nunquam auderem ego dicere, quòd quos Deus coniunxit ante consummatum matrimonium in Paradiso terrestri,ho

B mo posset dissoluere. Scotus dicit rationem Thomæ non esse efficacem, sed quòd Christus in eo casu dispensauit,cum uocauit Ioannem à nuptijs, neque vnquā Ecclesia ausa hoc fuisset, nisi accepisset à Christo. post consummatum matrimonium, vinculum coniugij nunquam solui potest, donec vterque vixerit: sed obligatio soluendi debitum officium coniugij solui potest per fornicationem,seu carnalem,seu spiritualem,si alter fidem seruauerit inuiolatā. fornicatio spiritualis est,si ex Christiano quispiam efficiatur infidelis.nā,cum Christus in Euang.Math.c.19. exceperit fornicationem, ob quā soluitur ius, & potestas in corpus alterius,in eo,qui fidem frangit non minus intelligenda est spiritualis fornicatio, ut sæpe in Prophetis Deus appellat idolatriā, quàm carnalis,& corporea. Nonnulli ex verbis Euangelij apud Math. c.19. & ex au

C ctoritate Ambrosij in expositione epist.ad Cor. volunt solui vinculum coniugale ob adulterium,ita quòd vir dimissa adultera, posit aliam vxorem ducere. sed August. in lib. de adulterinis connubijs ad Polentium optime, & iure probat hoc iure fieri non posse,& ea cōnubia esse adulterina, id est adulteria, non connubia. hæc quæstio si discutienda esset, longiori tractatu indigeret, quam ratio suscepti operis exposcat; ideo satis nobis fuerit locos notasse. ob alias etiam causas,quæ tamen per se non pertinent ad matrimonium,iure separari posset vir ab vxore,seu vxor á viro. quæ quoniam non per se faciunt ad matrimonium,sed per accidens, ut iustus timor mortis,&c. nos omittimus, & Iurisconsultis, ac iuris Pontificij doctoribus dimittimus. Quāuis Nuptiæ, earumque consummatio sit Christi,& Ecclesiæ Sacramentum, nihilominus

D quoniam carnalis illa voluptas obruit animum, & distrahit summopere à rerum spiritualium contemplatione, ideo coniugalis actus, nisi ob causam necessariam uitandi lubricum, & incontinentiæ vim, peti decenter non debet diebus ieiuniorum, & festis præsertim solennibus. si petatur uerò, reddi debet seruata debita honestate, cæterisque circunstantiis,quæ seruari debent secundum rectam rationem. Neque Nuptiæ celebrari iure queunt à Septuagesima vsque ad octauam Paschæ: à Rogationibus usque ad octauam Pentecostes: ab Aduentu Domini vsque ad Epiphaniam. His nanque temporibus solennibus solebant omnes communicari corpori, & sanguini Christi. Iam peruenimus ad instituti operis calcem; Deo bene iuuante, cui sit laus sempiterna. Amen.

GASPARIS CONTARENI S. R. E. CARDINALIS, DE OFFICIO EPISCOPI.

DE OFFICIO EPISCOPI.

LIBER PRIMVS.

DEVS optimus uniuersitatis rerum conditor, sapientissimusque naturæ institutor, duplici via, tum res, quæ oculis subiectæ sunt, atque sensu comprehendi queunt, tum etiam illas, quæ cuiusq; sensus facultatem excedunt, ad propriam perfectionem deducit. nonnullæ etenim ductui naturæ obtemperantes, suos quæque attingunt fines, nullo rationis, aut electionis vsu adhibito. Res uerò mentis compotes tali natura instituit, ut se ipsis quodammodo ducibus, rationis.s.electionisque vsu, ad illam, quæ
C debetur eis, perfectionem deuenirent. qua de re excellentiori modo similitudinem suam in rationali natura expresit, quam in rationis experte. Nam quemadmodum ipsi sibi perfectio est, neque alicui fœlicitatem suam acceptam refert; pari quoque ratione, pro earum naturæ modo, rationales naturas uoluit sibi, ut essent perfectionis auctores: quod tamen nequaquam fieri absque eius influentia putandum est. nihil enim principis illius causæ ordinem euadit; cum irrationalia alieno veluti impulsu suis quæque finibus potiantur. Hæ uerò rationales naturæ, quæ suis quodammodo auspicijs, optatum à naturaque insitum finem adipiscuntur, sunt duplices. quædam enim omnino corporum sunt immunes, quales sunt Angeli: contrà aliæ corporeis rebus affines, quæ non nisi corporibus coniunctæ à primo illo omnium
D auctore in lucem prodeunt, rationales hominum animi sunt. Horum vtrisq; duo fines, duplexque perfectio debetur. quorum alterum assequi queunt innatis viribus, atque naturali facultate. Alterum uerò nequaquam adipisci possunt absque peculiari quadam ope, priuatim sibi diuinitus allata. prior finis, posteriori hoc longè inferior; verùm præparatio quædam existit ad posteriorem adipiscendum. Angeli multò excellentiorem in rerum hac uniuersitate gradum sortiti quàm homines, in primo statim rerum exordio sunt assecuti naturalem atque inchoatam, quam supra dixi, perfectionē: simulque gratiam sunt adepti, quæ tanquam seminarium quoddam est perfectissimæ atque excellentissimæ illius fœlicitatis; ad quam paulo post hi euecti sunt, qui à supremo bonorum omnium fonte non auersi, in eo potius, quàm in se

fœlices

fœlices esse uoluerunt. Hominum uerò natura, quoniam ab angelica perfe- E
ctione distat, multum temporis multumque sudoris impendit in illa fœlicitate consequenda: perfectam autem nequaquam attingit in hac mortali uita; uerùm post mortem, qui sanctè pieque uixere, diuino numine ad eam euehuntur. satis uerò habent, si, donec mortalem uitam in terris agunt, Christianis uirtutibus, præter eas, quas morales dicimus, excolant animum; quibus ueluti catenis ac uectibus trahuntur ad supremum fœlicitatis gradum. Sed, quoniam homo solus nequaquam sufficit ad ea sibi comparanda, quæ pro tuendo corpore necessaria sunt, nedum beatitudinem per se acquirat; effectum est, ut homines simul uiuerent in ciuili societate, in qua alter alterius ope, tum politicam, tum etiam Christianam adipisceretur perfectionem: ut F
non tantum propter liberam eligendi uim, sed etiam propter operã uicissim præstitam sibi ipsis essent perfectionis ac fœlicitatis auctores. cæterum, quia unusquisque maximè suum aut familiæ bonum procurat, opus fuit, ut commune bonum alicui demandaretur. quod, cum in communione quadam ciuilis cœtus præcipuè consistat, melius mandatur uni, quàm pluribus. Hinc ciuitatibus atque populis Reges atque Episcopi præsident. Regum officium præcipuum est, ut ciues bona ciuitatis institutione probos reddant, eosque euehant, qui natura capaces sunt ad politicam usque fœlicitatem. Horum gratia, externorum bonorum copiam, militaremque potentiam ciuitati, cui præsunt, nituntur omnibus uiribus comparare. Episcopus autem altiorem quendam scopum præscriptum habet. Nam fidei suæ commissam ciuitatem G
Christianis institutionibus, diuinisque legibus erudiendam, atque in officio continendam suscipit; susceptamque ad supremam eam fœlicitatem dirigit omni conatu; quam sine Christiana pietate atque institutione sperare stultum, simulque nefarium est. quò fit, ut longè maiori dignitate Episcopus præditus esse censeri debeat, quàm princeps ciuitatis. Hic namque curam habet humanæ fœlicitatis, quæ dispositio quædam est ad Christianas uirtutes supremamque beatitudinem; quarum Ducem, ac magistrum Episcopum esse diximus. ita fit, ut utrunque oporteat excellenti quodam animo esse, omnibusque uirtutibus ornato. primùm, quoniam natura comparatum est, ut unumquodque efficiens similem sibi effectum pariat; forma enim & natura propria rei, quæ agit, actionis principium est; ex quo efficitur, ut Gu- H
bernator ac Princeps, qualis ipse fuerit, talem efficiat ciuitatem. bonam ergo, & beatam nequaquam reddet is Gubernator, qui non tali ipse quoque habitu præditus fuerit. Huc adde, quod in his, quæ ad mores pertinent, unusquisque facta potius monitoris sectatur, quàm uerba; tumque sibi uerè dari uerba à præcipiente credit, si secus uiuat, ac uiuendum esse aliis præcipiat. postremò, ut inquit Plato, præfectus ciuitatis talem in urbe Reipublicæ institutionem facit, qualem prius in animi sui Republica gesserit. Nam in quouis homine ex irascibili, concupiscibilique animæ partibus, atque ex rationali, ueluti quædam Respublica constituitur. si quis ergo ita uiuit, ut eius appetitus à uirtutibus non deflectant, solamque rationem ducem in quacunque actione

sequantur;

A ſequantur; optimã hic in animo ſuo conſtituit Reipublicæ formam, & eam, ex qua in ciuitatem deriuetur optimatium, ſeu probi principis principatus. at ſi iraſcibilis animi vis ambitione, aut huiuſmodi quopiam morbo affecta, imperium in animum noſtrum exerceat, ipſique cætera pareant, quæ in homine ſunt, ambitioſam aut militarem gubernationis formam, in populo atque vrbe, cui præeſt, ſtatim parit. ſin verò libido, aut auaritia, cæteræque concupiſcibilis partis ægritudines, ac peſtes aliis omnibus præſtiterint, hinc popularis, ac tandem tyrannica ciuitas efficitur, cum maximo ciuium omnium detrimẽto. quamobrem ciuitatis Principem, Chriſtianique gregis paſtorem maximè decet, ut quàm optimam animi Rempublicam intra ſe gerant; ſi re-
B cte ciuitatem ſint adminiſtraturi, atque ad optatam beatitudinem pro viribus perducturi. longè tamen maior animi perfectio in Epiſcopo requiritur, quàm in principe: tum quia ad ſupremũ quendã finem, atque excellentisſimi virtutibus Chriſtianis inquam populus, cuius curã gerit, eſt ipſi inſtituendus: tum etiam, quòd cùm vnuſquiſque tanto oneri ferendo per ſe ſit impar, purgatisſimo animo eum eſſe oportet, atq; ad diuinas illuminationes ſuſcipiendas idoneo, qui ſe tam magnæ prouinciæ accingit. Nam cùm egregio, miroque ordine hanc rerum vniuerſitatem ſupremus ille artifex moderetur, inferioraque ſuperioribus, veluti quibuſdam inſtrumentis, perducat ad proprios naturaleſque fines; hunc tamen ordinem maximè præſtat in humano genere dirigendo, ad æternam illam fœlicitatem, quò fit, ut Angelis utatur tan-
C quam miniſtris ad purgandas, illuſtrandaſque hominum mentes: obſcurius tamen id præſtat in his, qui aliorum imperio & moderationi ſubiecti ſunt; clarisſimè verò ac lucidisſimè in illis, qui aliis curandis præſunt; dum modo ſibi ipſi non deſint, ipſumque humanum genus ſupremæ huius beatitudinis quodammodo ſibi auctor eſſe uelit. Epiſcopus autem medius eſt inter diuinos ſpiritus, & humanum genus. ex quo perſpicuum eſt, oportere Epiſcopũ tum angelicæ, tum humanæ naturæ quadam ratione participem eſſe; quod cum de ſe nullus, quanquam virtutibus ornatisſimus, polliceri posſit; iccirco Epiſcopatum optare abſque arrogantiæ crimine, aut auaritiæ, aut ambitionis, nequit vllus. abſque vllo tamen crimine quiſque optare poteſt, eam ſibi diuinitus animi excellentiã concedi, ut gerendo Epiſcopatui idoneus haberi
D posſit: ad eã tamen dignitatẽ nequaquam accedendũ eſt, niſi vocatis à Deo, & à ſummo Pontifice cooptatis, abſque vllo ipſorum ambitu; quemadmodum à Moyſe Aaron fratrẽ ad ſacerdotiũ uocatũ legimus. ex his igitur nemo, quãuis tardus ingenio, non perſpicere poteſt, quanta animi perfectione atq; excellentia præditus is ipſe eſſe debeat, quem diximus oportere ſupra humanã ſortem, ad Angelicæ vſque naturæ participationem extolli. Cæterùm, quoniam ad tam magnum animi profectum non niſi quibuſdam veluti gradibus peruenitur, nos quoque ordiemur à leuioribus, pedetentimque accedemus ad ſublimiora: idque prius generali quadam figura ac ratione; poſtmodum uero in ſpecie magis. Principio ergo, qui Epiſcopatui gerendo dignus ha-

Mm beri

beri vult, aciem mentis intendat, ut in unaquaque actione quod honestum ac decorum sit, intueri queat. multi sunt enim, qui ad honesti splendorem uel nullos, uel lippientes oculos afferant. deinde tam vehementi amore erga honestum afficiatur, ut nullis illecebris voluptatum, nullaque alia animi perturbatione ab hoc honesti sensu possit abduci. verùm, quoniam honestum rationis quoddam est bonum, multæque animi partes sunt rationis expertes, quas scilicet communes gerimus cum cæteris animantibus brutis: duæ uerò sunt appetitus vires, quæ sensibilem animi partem comitantur: quarum alteram concupiscendi vim, alteram autem irascendi appellare consueuimus: Hæ autem suapte natura rationis expertes sunt, neque appetunt honestum, quod rationis esse bonum suprà diximus: in homine mentis compote; in quo naturali quodam ordine tum corpus animæ paret, & ex imperio animæ in quascunque mouetur partes, tum ratio cæteris animæ facultatibus imperat: atque hæ tamen partes, quas ratione carere diximus, nescio quo'nam pacto factæ sunt ipsæ quoque compotes rationis, quatenus scilicet naturali quodam nexu natæ sunt menti obsequi, si interim paulatim assuescant nihil agere præter rationalis partis imperium. Hoc uerò nunquam commodè præstare poterunt, nisi virtutes morales imbiberint, quibus exuperent naturæ suæ facultatem, & rationem quo vis pacto pertingant. ex his ergo sic collectis efficitur, ut continuò ab ineunte ætate, qui probus Episcopus futurus sit, coercere has animi vires debeat, continereque intra limites à ratione præscriptas; atque his virtutibus excolere, quibus vtranque excitari, ac rationem, honestique veluti quendam sensum adipisci, & ratione, & experimento compertum cuilibet potest esse. quam viam nisi fuerit ab adolescentia ingressus, in virili ætate constitutus, id aut nunquam, aut ægre præstabit. iuxta viam suam adolescens [inquit Salomon] cum senuerit, non recedet ab ea. totis ergo viribus enitendum est, omnique conatu contendendum, vt à teneris annis, Herculis more, hæc monstra molliamus ac perdomemus, atque assuefaciamus, vt iugum rationis pati in tenera ætate discant. Sed prius compescendæ nobis erunt concupiscibilis animi perturbationes; quæ & vehementissimæ sunt, & in prima statim adolescentia bellum cient aduersus rationem acerrimum. Hæc igitur animi vis in illo ætatis lubrico temperantia est cohibenda: quæ, si propriè sumatur, compescit ac coercet voluptates ex cibo potuque, atque ex venereis rebus emergentes: sed alio modo sumpta, latè patet, atque auaritiam, inuidentiam, & ambitionem, grauissimos animi morbos, expurgat. Quid enim est liberalitas, nisi temperantia quædam à nimia pecuniarum cupiditate, immoderataque largitione? aut quid aliud est ea virtus, quæ cum sit circa mediocres honores, propria appellatione caret, nisi temperantia quædam à nimia honoris cupiditate? indignatio quoque ab inuidentia temperat, de qua infrà cum de charitate differemus. sunt etiam nonnulla concupiscibilis animi uitia,

quæ

A quæ hominum inter se consuetudinem maculant, deterioremque faciunt. Hic fictus, atque adulator; ille vrbanus, aut scurra. contra quos morbos his pharmacis est utendum; vt veritate seu viuēdi simplicitate, Christiano enim more loquar, simulationem omnem vitemus, affabilitate, turpes adulationes, atque importunas uel de minimis rebus contentiones: vrbanitate, & scurrilitatem, & consuetudinem agrestem ac morosam. his non minus quàm superioribus, temperantiæ nomen accommodari potest. Nam & uerus seu simplex, à quacunque temperat fictione, & affabilis à contentione, & vrbanus, à scurræ uerbis ac moribus. His ergo uirtutibus concupiscibilis anima est excolenda; ut discat rationem ducem in omnibus sequi, & ad quendam B honesti sensum paulatim subduci consuescat, in nulla tamen animi perturbatione sedanda, magis est euitandum, in iuuenili præsertim ætate, quàm in ea, quæ ex ardore libidinis, illiusque voluptatis illecebris excitatur. Hæc enim omnium uehementissima est, maximeque affigit humo diuinæ particulam auræ, (ut inquit Flaccus.) qua in re considerandum erit, quàm homine indignæ sint eæ voluptates, quibus in bruta animantia quodammodo degenerat; ante oculosque proponendum, quot celebres ac illustres viri res pulcherrimè ab ipsis gestas, hac labe fœdarint. maximaque cum ignominia tum superstites uixerint, tum etiam post obitum in memoria vulgi ore uersentur, in quibus satis erit Salomonis sapientissimi ac potentissimi Regis exēplum; qui post multa præclarè ac magnificè gesta, tam turpiter, huiusce voluptatis C illecebris captus, deflexit de uia; ut ad idolatriæ usque nefandissimum crimen collapsus fuerit, simulque abstinendum erit à consuetudine eorum, quæ animos iuuenum solent allicere ad huiusmodi uoluptates, nec minus parcendum erit lectioni eorum auctorum, ac præsertim poetarum, qui amorum monumenta posteris reliquerunt. qua in re non possum satis mirari nostrorum temporum consuetudinem, cum scilicet pueris (ut ita dixerim) uix bene natis, continuò legendos ac ediscendos, proponunt nonnullos poetarum libellos, amoribus ac libidinibus plenos; calcariaque addunt ætati, per se ad libidines sponte currenti. Nostrum uerò Episcopum nollem ego à teneris annis hac vulgari ratione, sed potius secreta quadam ac diuersa à vulgi consuetudine institutum fuisse. sin aliter, cum primum licebit, uellem ut ab huius- D modi poetarum studiis temperaret. sed nunc de his satis. inferius nanque fusius dicturi sumus de Episcopi studiis. A crapula uerò abstineat, quantum fieri potest, nihil enim uiro ingenuo indignius, quàm ista ciborū ac potus ingluuies. de liberalitate, quæ sequitur, pauca quædam nunc dicam; plura infra dicturus, cum de dispensatione redituum annuorum Episcopatus differam. nunc id tantùm monuisse sufficiat, nihil esse animi magis angusti, quàm hæc comparandarum pecuniarum sitis. miserāda profectò animarum ægritudo, qua homines usque eo obsequantur, ut uitæ perfectionem, summumque bonū ex diuitiarum opibus sibi cōparari posse existiment. sed ambitio, quæ tota pendet ex vulgi errore, miserrima est: quam tamen differimus ad eum usque locum, in quo de magnanimitate dicemus. Verùm, cum homo non solus

uiuat, sed aliorũ quoque commercio utatur, dandum operæ plurimum erit, ut iucundi amici simus, cæterisque hominibus non ingrati. primum igitur obseruandum est, ut quàm maximè fieri potest, in quacunque actione ueritatem quandam (vt verbis Aristotelis vtar) uel potius simplicitatem præstemus, [vt Christiano more loquar.] Hæc animi uirtus fictionem omnem, & in corporis gestu, atq; habitu, & in quacunq; alia actione prorsus excludit; neq; aliud ore præsefert, aliud corde occultat. Rei namque simplicis unica quædã est, in quacunq; eius parte, eademque habitudo. Nec etiã in cõuersatione hominũ negligenda est iocunda quædã affabilitas ac decora; ita ut neque adulationis crimine insimulari possimus, neque vlla morositate culpari: sed in con uictu quoq; hominum, ut simus faciles ac iocundi. pari ratione consuetudinis nobis vtendum est, si quãdo iocosa incidunt; ad quæ, animi reficiendi causa, plerunque homines diuertunt, ut alacriores reuertantur ad seria honestaque studia. in iocis ergo decorum quoddam seruandum erit; ne uidelicet uideamur rustici, atque agrestes, ne've contrà scurræ ac mimi. sed condienda oratio erit vrbanitate quadam ac lepore; ut simul faceta grauisque habeatur. Reprehendet aliquis fortasse diligentiam hac in parte nostram, quòd potius ciuilem virum, quàm Episcopum erudire uidear. cui responsum velim, morales ac ciuiles virtutes, quamuis non ita Episcopi sint, ut aliis quoq; non cõueniant, quemadmodum nonnullæ aliæ, de quibus infra dicturi sumus, non tamen ab Episcopo putandum est alienas esse; quin potius fundamenta sunt quædã, quibus sublatis, cæteræ quoq; Episcopo peculiares & propriæ ruant, necesse est. iccirco nobis, quibus tanquam ab incunabulis perfectum Episcopum erudire propositum fuit, nequaquam fuerunt omittendæ. Tempus nũc est, ut duram efferamque animi partem, irascendi inquam vim, non mollem quidem, sed constantem efficiamus. Huius præcipua uirtus est fortitudo, qua firmamus molle illud animæ atque effœminatum, ne penitus subsidat ac defluat. Hæc ea est uirtus, quæ uirilitatem quandã, & robur animo præstat, omnibusque mortalibus, ac humanis rebus superiorem facit: in hac plus multò elucet decorum illud atque admirandum honesti, quàm in quauis alia uirtute: unde etiam sola per excellentiam quandam, virtutis nomẽ obtinuit apud veteres Romanos. circa mortis pericula, dolorumque tolerantiam maximè uersatur hæc uirtus; in quibus ea potissimum ratione firmabimus animum, si cõstantissimè tenebimus nihil honesto præferendum esse, nullamque rem homini accidere posse, quæ intolerabilis sit; quod facilè ei persuadebitur; qui diuinitatem & excellentiam humani animi nouerit, quem turpe tantum atque inhonestum factum inficere potest: cætera uerò, quæ maxima putantur mala, dolores inquam, labores, tormenta, ac denique mors, si constanter ferantur ac fortiter, perficiunt, magisque egregium præstãt. Hic operæpretium erit cogitatione uersare plurima à maioribus nostris constantissime gesta, & cuiuscunque generis tormenta fortiter separata. Horum plerosque ante Christianam religionem, antiquitas est admirata; sed post effusam Euangelij lucem tam magnam huiusmodi exemplorum copiam Christiana religio

E F G H

A religio suppeditat, vt vix vlla cogitatione comprehendi qũeat. Nullo pacto omittenda quoque erit magni excelsique animi uirtus, cuius opera magnis etiam honoribus animus superior fit: unde eam appellationem sumpsit, dictaque est magnanimitas. Hanc Philosophi perfectionem irascibilis animæ posuerunt, quia circa arduum quoddam uersari uideretur, quod propriè ad irascendi vim pertinet. eam uerò, quæ in mediocribus quibusdam est honoribus, in concupiscente, seu desideratiua animæ parte statuerunt: quoniam nihil arduum propositum haberet. Hisce virtutibus, tanquam ad fortitudinem pertinentibus, firmatur animus, ne ab honore pendeat ex errore vulgi plerunque præstito, in quod uitium animi præstantes & egregiæ naturæ sæpe B numero incidere solent, nisi exculti prius fuerint tum recta quadam existimatione, tum etiam magnanimitate. Nam cum honor uirtutis sit præmium, virtutemque sequatur velut vmbra corpus, præstãs excellensque ingenium, si parumper ab honesto, quod uirtutis est finis, deflexerit, continuò pro uirtutis fine honorem sibi proponit, tanquam actionum omnium postremum finem: id putant excelsi, atque magni viri esse, ut uitam etiam pro laude paciscantur, hanc uerò laudem, atque gloriam (qui maximus est error) iudicio vulgi metiuntur: inde fiunt sæpe ambitiosi, & addicti penitus auræ populari. quamobrem cum locus hic tam lubricus sit præstantibus egregiisque naturis, maximè cauendum erit, illi præsertim, qui alijs regendis idoneum se esse profiteatur, & uelit, ne quandoque corruat in pernitiosam hanc ambi- C tionis voraginem. omni ergo conatu formandus ipsi animus erit hac fortitudinis specie, magnanimitate scilicet, præstabitque se magnis honoribus dignum, qui si pro meritis ipsi à vulgo non deferantur, negliget ac paruipendet; unde fit, ut difficillimum sit magnanimum esse, quia ualde arduum quoque est magnis honoribus esse dignum; ex quibus efficitur, ut ualde ridiculus, ac vanus sit habendus ille, qui, cum honoribus sit indignus, se magnanimum hisce contemnendis esse profiteri audeat. Sequitur magnificentia, quæ circa magnos est sumptus (hoc namque & ipsum arduum est) quam nolim à Christiani gregis præside in hanc partem usurpari, ut ad animi hanc, quã statuo, magnificentiam attinere arbitretur, magnos cœnarum, ac splendidos apparatus, ingentem famulorum ordinem, magnam & eximiam aulæorum ac D vasorum argenteorum supellectilem, cæterasque huiusmodi impensas, ut turpiores nunc omittam. non enim eadem quæcunque personã decent. in Principe fortasse non indecora hæc erunt, & ad magnificentiã spectabunt; at Episcopo, Christianique gregis pastori, nihil (vt existimo) magis indecẽs. verum magnificentiæ Episcopi interesse reor, primum ut erga inopes profusissimus sit, magnaque hospitia construat, in quibus pauperum, præsertim cum ægrotant, & victui & sanitati consulatur: deinde ut templa, vasa, vestes, cæteraque, quæ ad diuinum cultum pertinent, quantum fieri posit, non omisso interim erga pauperes officio, magnifica ornataque habeat. ab hisce rebus Episcopo debetur magnificẽtiæ laus. Reliqua ex uirtutibus irascibilis appetitus est mãsuetudo, qua mollitur animus, ac refrenatur, ne iracundiæ stimulis in præ-

ceps actus rationem reuocantem nequaquam audiat, sed longissimè præcurrat. nam, quemadmodum tribus superioribus uirtutibus præstatur quoddam animo robur, ne rebus arduis cedat, ne've præcurrentem rationem deserat: ita contrà mansuetudine frenatur irascendi vis, ne rationem præcurrat, eiusque mandatis obaudiat. Hæc uirtus maximè splendet in quouis præside, furere enim ualde alienum existimari debet à principe, in quo omnium maximè sapientiam optare solemus. nulla uerò animi perturbatio magis homines agit in furorem, quàm iracundia, ex qua nō tantum in animo, uerumetiā in corpore magna turbatio excitatur. licet intueri ora, gressus, omnemque habitum corporis hominis irati: nihil decorum, nihil compositum spectabis Hæ ferè uirtutes sunt à Peripateticis connumeratæ, quibus sensibilis appetitus, qui suapte natura rationis est expers, neque vllum honesti sensum habet, quodammodo ad participationem rationis assurgit. Nunc tempus poscere uidetur, ut pauca quædam, quæ ad hoc negotium pertinent, dicamus de uirtutibus partis rationalis. Nam ex hac, veluti ex radice quadam, rectitudo influit in reliquas quoque animi uires. Nisi enim hæc rectè in sua actione uersabitur, frustra reliquæ vires sequentur imperium rationis: at rectè agere non poterit, nisi propriis uirtutibus fuerit prius imbuta: huius autem animi vis altera comprehendit, ratiocinatur ac cogitat; altera uerò appetitus quidam est cogitationis affecla. huius posterioris, appetitus inquam, rationalis iustitia perfectio est. non enim in sensibili appetitu rectè hæc animi uirtus potuit collocari: nam non uersatur circa sedandas perturbationes ut reliquæ, sed tantum æquum seruat ac tenet. æquum uerò collatione discursuque rationis comprehenditur, & iccirco ad sensibilem partem pertinere non potuit, sed ad rationalem. huius namque multorum inuicem collatio propria quædā est actio. iccirco in eo appetitu, qui rationem sequitur, iustitiam collocarunt. Hæc uerò uirtus, si in genere sumatur, tam late patet, ut ad eam cæterarum omnium uirtutum actiones referri queant. quod si pressius eam sumpseris, æquitatem tantum amplectitur in externis bonis, ut non plus sibi, quam æquum sit, neque alteri minus, sed æquum omnibus tribuatur. hominum quidem commu nitati, cœtuique ciuili tam necessaria est hæc animi virtus, ut ausim dicere sine reliquis uirtutibus consistere posse hominum societatem, at nunquam ne uel temporis momentum permansuram, si quæuis iustitia auferatur. in priuato uiro satis iustitiæ esse putandum est, si ab inferenda iniuria abstinet, at in principe ac præside late patet. Nam non satis est principi, si ab inferenda iniuria temperet ipse, verum oportet, ut & illatam ab alio iniuriam pœna compenset, & ne inferatur pro uirili prouideat. qua in re tum mira prudētia, tum etiam diligentia non mediocri opus erit. Hanc igitur principum ac præsidum propriam peculiaremque uirtutem, futurum Episcopū admirari oportet, à tenerisque annis assuescere, ut non modo facere, sed ne audire quidem iniustum aliquid patiatur. Hanc & in cōmutationibus seruari curabit, & in distributionibus, quod præsidis officium est, diligentissime seruabit. Altera uirtutū rationalis animi in ea est parte cōstituta, quæ ratiocinatur & sapit. Hanc

pruden-

A prudentiam nominabimus latiori quadam significatione, quàm à Peripateticis sumatur. Hæc uirtutum omnium princeps, sine qua nullum uirtutis officium rectum esse potest. huius proprium est, quod in una quaque actione decorum, atque honestum sit intueri. quæ licet quodam modo non in ciue libero solùm, qui tum sui, tum familiæ curam habet, sed etiam in seruo esse debeat: hic tamen angustis quibusdam terminis coercetur, in principe uero ac præside, quibus alii obediunt, proprios ac latissimos fines habet. non enim huic satis erit compertum habuisse, quid certo cuidam hominum generi in ciuitate & decens, & utile sit; sed in uniuersis generibus, ut hoc norit, oportet. huius præcipua pars, quæ omnium maxime principi conuenit, est legum

B ferendarum facultas, ut scilicet leges ferat, quarum obseruãtia ciues ciuilem fœlicitatem mancam illã, quam diximus, adipiscantur; Habiles autem atque apti fiant ad Christianas uirtutes capessendas, quarum demum ope supremã beatitudinem consequantur. at enim prudentiam meo quidem iudicio difficile adipiscetur, qui philosophiæ morali nullam operam dederit; quo fit, ut ea studia pulcherrima & Principe maxime digna existimẽ. in his uellem ego Episcopum nostrum, quem instituimus, dies atque noctes uersari. Historiarum quoque cognitio non parum ad prudentiam facit, dum aliorum exemplis illustrium alioqui uirorum, quid deceat, & quid operæpretium sit, in una quaque actione facile discimus. Huic quoque uirtuti copulemus reliquarum rerum cognitionem, præ omnibus uero naturalium, diuinarumq́ue rerum

C contemplationem: quæ & per se pulcherrima est, maximeq́ue momentum præbet, ut ad earum rerum imitationẽ, atque exemplum, tum animi eorum, qui illam perceperint, tum uniuersa ciuitas illorum ductu se effingat. prudentiæ quoque officium est, ut nouas quasdam, superstitiosasq́ue artes à ueris honestisq́ue dignoscat, ne fortasse (qui multorum est error) in monstris quibusdam, & nugis magno cum dispendio tempus terat. Hactenus eas uirtutes persecuti sumus, quibus humana uita continetur; ut prius illud in Episcopo nostro caueretur, ne quandoque ex homine in brutum animal degeneraret. Nam, cum Episcopus (vt supra diximus) hominemq uodam modo excedat, nostrumq́ue institutum fuerit, de integro Episcopum ab incunabulis constituere, necesse fuit, ut prius hominem faceremus; quem postmodum

D Episcopum facturi essemus. Hucusque procedunt humanæ vires, neque vltra hominem promouent, quam ut in actionibus quibuscunque decorum, honestumq́ue seruet, ac diuina quoquo pacto attingat ex rerum sensibilium contemplatione, admirabiliq́ue in rebus omnibus naturæ ordine. Hæc manca illa, atque imperfecta fœlicitas est, ad quam supra dixi posse hominem naturali lumine peruenire. Verum non est hæc suprema illa beatitudo: quæ omni ex parte appetitum hominis compleat. sed quærenda est multo excellentior, ad quam consequendam nunquam sufficerent naturales conatus, sed opus homini est peculiari quadam gratia diuinitus impertita, nonnullisq́ue uirtutibus consestuentibus gratiam, quarum adiumento humanus animus ad quandam participatiouem diuinæ naturæ attollitur: hæ uero sunt ueluti

elementa supremæ illius fœlicitatis, quæ sola animum implere potest. nihil E enim aliud est summa hominis beatitudo, quàm Deum fieri adeptione diuinitatis, eoque bono fœlicem esse, quo semper Deus est fœlix. Hoc summum supremumque bonum sola Christiana religio præstare potest, in qua per fidem, legemque Iesu Christi Dei & hominis ad assequendam diuinitatem peruenire speramus; in quo certe tanquã in arctissimo, indissolubilique nexu queunt tam longe distantes naturæ diuina inquam, atque humana coniungi. nam cum diuina congruit, quia personam Dei gerit, nec ab homine discrepat, cum sit homo; quo fit, ut in ipso possit homo Deum comprehendere, (ut ita dicam) diuinasque actiones imitari. Hoc illud est Dei arcanum & reconditum mysterium, quod stulti philosophi non intelligentes interdum Christianam religionem derident. sed reuertatur oratio, unde digressa est. Excellentissimus hic finis, quẽ consequi expetit Christiana religio, perfecte in hac F mortali uita obtineri non potest. sed satis homini esse debet, si dum in uiuis agit, semina quædam consequatur, ad eum finem adipiscendum. id namque in quibuscunque naturæ effectibus clarissime conspicitur, si non statim debitam sibi attigerint perfectionem, priusquam absolutam obtineant, obtinere inchoatam. quamobrem oportuit hominis animum Christianis, ac diuinis uirtutibus supra se quodam modo attolli, paulatimque ad diuina progredi, ut sic affectus post obitum absolute, perfecteque beatitudinẽ consequeretur. Hi Christiani animi habitus facultatẽ intellectus nostri excedũt: quod maxime congrue, modoque in primis naturali cõtingit. euehũnt namque ho G minis animum ad eam perfectionem, à qua homo longissime distat, idem licet intueri in habitibus sensibilis appetitus, de quibus quàm plurima à nobis sunt superius explicata. illi quoque sensitiuam vim ad honestum appetendũ, quod nequaquã suapte natura sensibilis anima appetit, uerum conuenit superiori uirtuti, rationi (inquam,) mirũ ergo nulli esse debet, si Christianis, quibus proposita est diuini boni adeptio, quædã sunt propriæ peculiaresque uirtutes, quas philosophi, qui tantum naturæ lumine aguntur, nunquam perspicere potuerunt. his igitur Christianis seu diuinis virtutibus, maxime non dicam imbutus, sed ornatus, & excultus esse debet is', quem instituimus, Episcopus; adeo ut ex sua plenitudine commissam sibi impleat ciuitatem. tres H huiusmodi uirtutes Theologi numerant, quarum una, fides scilicet, pertinet ad intellectum, duæ uero, spes inquam & charitas, ad uoluntatem. harum prima est fides. absolutissima uero est charitas, sine qua nihil prosunt quæcunque aliæ uirtutes. fides quarundam rerũ diuinarum cognitionem nobis præstat; ad quas capessendas intellectus sibi ipse non est satis. Hæc omnia ea sunt, quæ in sacris literis continentur, ac certa ratione potest cuilibet compertum esse, oportuisse in huiusmodi quibusdam intellectum hominis exerceri, ut fieret diuinitatis capax. Hoc namque præcipue obseruandum his, qui in cognitione diuinorum proficere cupiunt, tum penitus uidelicet ab homine ignorari Deum, cum putatur aliqua ex parte comprehendi, quid sit. quapropter Dionysius Areopagita, summus diuinorum scrutator, Dei cognitionem

summam

A summam appellat scientiam diuinæ ignorationis. vt ergo hoc homini penitus insideret, Dei naturam lõgisſime distare ab omni eo, quod intellectus noster cogitat, necesse fuit quædam de Deo credenda his proponi, quæ omnino mentis aciem superarent; quibus tanquam finis proposita est nuda, apertaque diuinæ naturæ contemplatio. fidem spes sequitur. fieri namque non posset, ut quispiam bono illius potiundo accingeretur, quod nequaquam speraret adipisci. Hæc uirtus fortitudini quodam modo respondet, nam animum firmat, vt ne difficultate rei, ac prope desperatione terreatur. quare si rationali appetitui adhiberi posset ea differentia, quam sensitiuo adhibuimus, ut scilicet diuideretur in vim desiderandi ac irascendi; perfectionem irascibilis

B rationalis, spem vtique statueremus. Omnibus hisce virtutibus tam moralibus, quàm diuinis supremam manum imponit charitas, absolutionemque præstat. Hac uirtute tam egregie assurgit animus hominis, ut iam non in se ipso, sed in Deo uiuere incipiat. nam cum cætera omnia, tum etiam seipsum in Deo amat vir perfectus charitate. huius vi morales virtutes attolluntur ad altiorem, sublimioremque finem, uel, ut nonnulli perhibent, nouæ quædam in animum influunt excellentes, atque egregiæ magis, quàm morales. honestum namque & decorum, qui præstitutus finis erat virtuti morali, à bono diuino longisſime abest; quo tanquam fine omnium uirtutum, actiones moderatur charitas. hoc in loco non absurde puto dicemus, si actioni honestæ, ac propterea decoræ dixerimus uitam quandam præstari à charita-

C te; sine qua honestum, quod philosophi tanti faciunt, friget quodam modo ac marcescit. huius rei similitudinem ipse fingere potes, si vnquam pulcherrimi alicuius cadauer, seu marmoream statuam à Praxitele summo artifice diligentisſime cõfectam uidisti: spectabis enim in vtroque miram quandam membrorum formationem, atque egregiam harmoniam, ut nulla in parte suspicari queas prætermissum esse decorum. attamen pulchra ea statua iacet ac friget, cur? nempe, quia anima uitaque caret. pari ratione, honesta decoraque actio pulchra est, omni sibi ex parte respondet, considerantem oblectat: friget tamen, nisi à charitate uitam fuerit assecuta. Diuinæ igitur hæ uirtutes esse debent in Episcopo adeo excellentes, ut ab ipso in uniuersam ciuitatem emanent, tanquam à quodam fonte perenni. primum namque oportet non

D ea solum credere, & nosse virum Episcopũ, quæ Christianus quiuis uel mediocriter in religione eruditus nouit: uerũ etiam Theologiam Christianam callere, ut alios docere queat Christianum scilicet dogma, rationesque reddere occultarum rerum, ministeriorumque Christianorum, & impugnantes refellere, tum ea, quæ iuris pontificij sunt probe nosse. in primis autẽ vtrumque testamentum sic tenere, vt vngues, digitosque suos, atque in ea lectione oblectari, assidueque uersari; ac postremo quæcunque alia studia ad hæc referre. quod nostris temporibus omnium maxime præstandum est, cum turpe sit sacerdoti, & Episcopo non si Virgilianum carmen, aut huiusmodi quippiam non intellexerit, sed si Euangelium nunquam totum perlegerit, ac diuinæ scripturæ spiritũ non habuerit; quidque de sanctisſima trinitate, de sacro-

sancta

ſancta euchariſtia, cæteriſque Sacramẽtis ac religionis Chriſtianæ myſterijs credendum explicite ſit, non curauerit. Quod ſi in Chriſtianis omnibus ſtudium aliquod, cœleſtiumque rerum ſcientia aliqua neceſſaria eſt, quantò magis hoc in ſacerdote requiritur? uerum in Epiſcopo ſpei uirtus latius patet, quàm in priuato uiro; non enim diuinum bonum ſibi aſſequi ſolum ſperare debet, uerum etiam poſſe, Dei nomine fauente, commiſſam ſuæ fidei ciuitatem promouere ad illud bonum conſequendum. ſibi ipſe tamen deeſſe non debet, quin animum paret ad diuinas illuſtrationes ſuſcipiẽdas, omnemque diligentiam, atque operam præſtet in ſuo grege gubernãdo. Perfectio autem & abſolutio horum omnium eſt charitas, quæ cum Chriſtiano cuique, tum præcipue neceſſaria eſt paſtori Chriſtiani gregis. quæ uirtus, cum præſtantiſſima ſit, atque reliquis uirtutibus omnibus uitàm præbeat, latisſime manat, nulloque ferè termino cohibetur, ſed ad omnes ſpectat: iccircò opus erit, ne erga diſpares pari munere fungamur, ut rectus ordo ſeruetur in officiis charitatis, ſine quo nulla huiuſmodi uirtutis actio conſtabit. primum ergo Epiſcopi munus eſt, ut Deum præ omnibus amet, nihilque conferendum arbitretur, cum diuini honoris ac laudis tuitione, præ qua & uitam, & ipſam denique fœlicitatem nihil faciat, & ad hoc tanquam ad poſtremum finem referat omnes ſuas actiones. ſummopere enim & decus, & dignitatem Dei Epiſcopum ſuſtinere decet. mirabitur fortaſſe aliquis, alienumque à natura rerũ arbitrabitur hoc præceptum eſſe; cum omnibus rebus inſitum natura uideatur, ut maxime ac præ omnibus ament ſe ipſas. cæterum diligentiùs, ac interius re perſpecta cuilibet compertum eſſe poterit, nequaquam hoc eſſe à naturæ legibus alienum. nam cum omnia præcipue appetant eſſe, præ omnibus etiam naturali deſiderio cupiunt eius conſeruationem, & incolumitatem; in quo putant maxime eorum eſſe conſtare. quamobrem natura fit, ut nonnulla, quorum eſſe magis ſit in alio quopiam, quàm in ipſis, magis optent illius, quàm ſui ipſorum conſeruationem. In promptu ſunt partes, quarum eſſe conſiſtit in ipſa integritate totius, eaque ratione ſe uel certisſimo periculo exponunt pro totius incolumitate tuenda. Nullus ergo mirari debet, ſi nouerit diuinum eſſe cuiuſque alterius rei eſſe continere, & magis in ipſo conſiſtere, quàm in rebus ipſis, ſi ſecundum naturam eſſe diximus, cuius ordinem egregie Chriſtiana religio imitatur, magis oportere Deum à nobis amari, quàm noſmet ipſos; poſt Deum, quia unumquodquoque magis eſt in ſe, quàm in alio quopiam, ſalutẽ ac fœlicitatem unuſquiſque procurare debet. hoc uero ab Epiſcopo præſtabitur, ſi innocentisſime uixerit, animumque quacunque labe purgarit. poſtremo inſeruiẽdum eſt alienæ infœlicitati, ac egentibus opem ferre par eſt. qua in re ualde Epiſcopo eſt enitendum, ne huiuſmodi officio deſit. hoc nanque præcipuum munus eius eſt, & quod à paſtoribus Chriſtiani populi requiri maxime ſolet. Non poſſum hoc in loco non magnopere miſerari noſtræ tempeſtatis calamitatem, cum paucos admodum Chriſtiani populi moderatores comperias, qui degant in ciuitatibus fidei eorum commisſis. Verum ſatis officio ſuo feciſſe putant, ſi procuratori regendam

urbem

A vrbem tradiderint, ipsi uero redditibus potiantur. ac magni quidem cu iuspiam in Romana curia pompam comitantur, regnorumque tractant, ac bellorum negotia; de populo uero cui præsunt, an in Christiana religione proficiat, an deficiat, ne nuntium quidem accipiunt, egenosque gregis sui omnino negligunt & ignorant. hoccine est Episcopum gerere? hoccine discipulos Christi imitari, præceptaque Euangelica seruare? probus ergo Episcopus operam dabit, ne alteri tradat gregem suum curandum, sed quàm breuissimo tempore ab ouili aberit, nisi aliqua ratione à Pontifice euocatus alicui officio inseruiat, quod ad emolumentum Christianæ Reip. spectet. verum non hanc dari sibi occasionem optet, neque tale quid ambiat; sed ægre ac ferè in-
B uitus huiusmodi onus suscipiat. quo expedito, non aliud procuret, sed quàm citissime ad gregem redeat. In populi uero (cui præest) gubernatione æquum quoddam seruabit, certumque tenebit ordinem (nam hac in re charitas cum iustitia proportionem habet.) primum igitur sacerdotum ac cleri magnam habeat curam, his enim ministris vtatur opus est in sacris administrandis, populoque curando. quare quamoptimos sacerdotes habere, ac in Christianis rebus eruditos magni momenti instar habet ad populi gerbernationem. hos ergo erudire, ac bonos facere præcipue ad ipsos spectat. deinde bonos viros instruet & diliget. prauis tamen curandis maior opera impendi debet. non enim (ut inquit Christus) est opus medico bene ualentibus, sed ægrotis. virgines Christo dicatæ, ne vitam vllo libidinis, aut lasciuiarum genere polluãt,
C quantũ fieri potest, cauebit. Egenos, præsertim ægrotos, aut nobiles, quibus egestas ignominiæ habetur, fouebit opibus ac redditibus suis. in quo officio si cætera paria in vtroque sint, præferendum puto virum bonum iniquo. Hac viuendi norma seruata, (vt reor) optime præstabit charitatis muuera. Nam ea ratione extra se quodam modo positus alienam rem aget, quod charitati peculiare est. cupiebat Moyses pro salute Israelitici populi deleri ex libro viuentium. Paulus optabat fieri anathema pro fratribus. qui loci quo pacto sint intelligendi, nunc omittimus: in præsentia sit satis dixisse charitatem ecstasim facere, ita ut extra se diffluat, qui fuerit præditus hac virtute, potiusque in aliis, quàm in se uiuat. quod etiam Deo cõtigisse in rerum creatione Dionysius dicit. ex amore, nanque ecstasim passus in alias creaturas defluxit, ac
D eas ita condidit, nuncque in illis existens quasi extra se in aliis continet ac conseruat. quare clarissime patet nullum animi uitium charitati magis contrarium esse inuidentia ac maleuolentia. inuidus nanque tantum bonum suum vult, alienum nollet: de proximi autem amici malo gaudium concipit, de successu mœrorem. at contrà, charitas aliena procurat, sua negligit. nec tamen ignoro interdum ex charitate quoddam odij genus excitari, quo odimus iniquos, quatenus iniqui sunt, ac de eorum successibus dolemus: cupimus tamen, ut boni fiant, sicque affecti optatis fruantur. hoc odium perfectum appellat Dauid in Psalmo, Super inimicos tuos (inquit) tabescam, perfecto odio oderam illos, & inimici facti sunt mihi: hæc est ea virtus, quam indignationem Peripatetici nominant, quam in medio statuunt maleuolentiæ,

tiæ,& inuidentiæ. Satis vt arbitror hucusque generali quadam forma Episco- E
pum nostrum effinximus, dedimusque operam, ut prius hominem, deinde Episcopum formaremus. nunc quæ supersunt, in alterũ volumẽ differimus.

LIBER SECVNDVS. F

MVLTVM diuque dubitatum est apud veteres rerum scrutatores, humanum ne genus religioni, diuinoque cultui natura duce inseruiret, an potius consilio quodam, ac sapientum instituto, qui homines in officio contineri non posse arbitrati sunt, si Deorum metus ac reuerentia de medio sublata esset. verum ipsam rem paulo attentius consideranti manifestissimum esse potest, hoc minime humanum fuisse commentum, G sed ita natura comparatum esse, ut quemadmodum homines ciuilem uitam naturali quadam propensione agunt; nec non loquendi vsum (quod nulli animantium generi contigit) à natura sortiti sunt, ita etiã naturalibus quibusdã stimulis homo actus ad diuinum cultum contenderet. quod puto tũ ratione, tum reipsa facillime cõprobari. Cum enim cuiusque rei perfectio tunc penitus absoluatur, cum ad eam conuersa fuerit causam, quam substantiæ, atque esse habuerit auctorẽ; vt hac ratione veluti solitum quendã circulum faciat; hominis uero animus, quo præcipue eius substãtia constat, Deum optimum habeat auctorẽ: nihil mirum uideri debet, si naturali innataque inclinatione conuertatur ad Deum, quem colat, ac veneretur. huic rationi res ipsa firmam facit fidem. Nam neque vllis vnquam temporibus gentem aliquam fuisse, H neque hac tempestate inueniri, uel in extremis oceani littoribus, uel in insulis penitus à reliquo orbe diuisis, memoriæ proditum est; apud quem nullus esset Deorum cultus: licet de dijs alia alij sentiant; maluntque boui aut igni, aut saxeo uel æneo simulacro diuinum cultum præstare; quàm omni prorsus religione carere. quamobrem nulli dubium relinqui posse existimo, religionem naturaliter homini insitam esse, sicut & ciuilis vita & loquendi vis. verum natura, quemadmodum neque ciuiles mores & leges, neque sermonem, quæ in homine inchoauerat, perfecit, sic vtique religionem perficere non potuit. quã in re naturæ vis longius à perfectione atque absolutione abfuit, quàm in ciuilibus moribus & orationis facultate. Homo nanque vi lu-

minis

A minis naturalis paulatim pro populorum ac regionum ingenio vtrũque eorum compleuit,ut ex monumentis philosophorum,& oratorum patere cuilibet potest. At religionem ueram nisi diuina ope adiutus nullus vnquam potuit inuenire. consideranti uero penitusque discutienti quascunque religiones, quæ aut nostris, aut priscis temporibus aliæ fuerint à Christiana pietate, perspicuum erit vix vllam esse, quæ hominem contineat in munere atq; officio hominis,nedum ad altiora,sublimioraque promoueat.sola uerò Christiana religio nõ solùm hoc præstat, ut ne homo brutis appetitionibus inseruiat neglecto imperio rationis; sed etiam noua quadam vita hominem imbuit diuinæ vitæ participe.iccircò instituta sunt in Ecclesia Sacramenta, quibus ve-

B luti sensibilibus quibusdam signis, quorum cognitio de sensu pendet, nobis indicaretur,quid ex Christiana pietate inuisibiliter in animo fieret. primumque institutum fuit baptismatis seu ablutionis Sacramentum,per quod nõ solum significatur,uerum etiã efficitur,ut vetus homo deponatur, sordibusque peccatorũ ablutis, nouus ac cœlestis regeneretur. verum sicut post naturalẽ corporeamque generationem præstatur naturæ homini incrementum ac robur; ita etiam diuina gratia secundum hanc spiritualem generationem præstatur homini robur in Christiana pietate, aduersus quascunque uel hominũ uel dæmonum oppugnationes. huius rei signũ est in chrismate. deinde quẽadmodum nisi iugi alimento calor hominis foueretur; continuo ad corruptionem tenderet; pari modo ad fomentum diuini caloris institutum est san

C ctissimum eucharistiæ Sacramentum, quo uirtutes omnes fotæ, viuicaque Christi carne nutritæ hominem semper ad potiora melioraque promouent. accidũt sæpenumero ægritudines & molestæ,& perniciosæ corpori.eis pharmaci ope continuo occurrendum est.sic in Christiana uita frequenter cõtingit,ut delictorum labe omnis prorsus diuina gratia extinguatur. huic perniciosæ ægritudini pœnitentiæ Sacramentum tanquam præsentaneum remedium est institutum.Ac quem morem medici seruant, ut reliquias morbi leui quodam medicamento expurgent: eundem imitatur Christiana religio in spirituali uita hominis, ut extremam adhibeat vnctionem in exitu mortalis uitæ, tanquam in ægritudinum fine, quibus continuis donec uitam ducimus vexamur,atque affligimur. Verum cum vnusquisque Christicola, ex quibus

D tanquam ex membris cõstat mysticum corpus Ecclesiæ, cuius caput est Christus,simul non sit; sed aliis alii in uita succedant,oportuit matrimonii,coniugalisque lecti Sacramentum institui, quod ad sanctam natorum propagationem spectat. his omnibus veluti postremum accedit Sacramentum ecclesiasticorum ordinum,qui ad generationem spiritualem,vitamque ac robur,nec non pharmaca ea præstanda, de quibus supra meminimus, sunt diuinitus instituti. vt, quod in priore diximus libro, homo pro suæ naturæ modo sibi sit perfectionis ac fœlicitatis auctor. Ordinum uero omniũ supremus est sacerdotium, cui eucharistiæ conficiendæ potestas data est; insuper ligandi soluendique arbitrium. Episcopus uero tametsi non ipsius sacri ordinis causa,iurisdictione tamen est sacerdote superior.nam præterquam quod potestatem ha

bet eucharistiæ conficiendæ;in qua uerum Christi corpus continetur. In my E
sticum etiam corpus, id est in Ecclesiam iurisdictio eius longe lateque patet. horum uerò quidam tantum Episcopi sunt, qui uni dumtaxat præsunt ciuitati:quidam Archiepiscopi,qui regioni & vrbi metropoli,quibus Episcopi parere in nonnullis debent. superiores adhuc Archiepiscopis sunt Patriarchæ. Omnium uerò supremus est summus Pōtifex,qui vicem Christi in terris gerit, dictusque est Papa per excellentiam quandam vocabulo à veteribus tam Græcis quàm Latinis vsurpato, quasi pater patrum Episcoporum. Nā si quilibet princeps recte imperans paternam nuncupationem meretur; quātò magis Episcopo vrbem Christiana pietate moderanti nomen conuenit patris? Nos autem in priore libro Episcopum cum humanis tum diuinis virtutibus F instituimus. Nunc uero qua ratione sic institutus Episcopus, hisceque uirtutibus ornatus exercere se,in quibusve officiis uersari debeat, pro virili persequemur. sed quoniam actiones circa singula quædam sunt; præcepta quoque tradentur à nobis particularia magis,quàm in superiori libro fecimus.qua in re imitati pictorum solertiam uidebimur, qui prius lineis quibusdam totam figuram informant ac comprehendunt;postmodum uero singulas partes effingunt lineamentis,coloribusque aptis ac propriis.eadem ratione nos quoque cum Episcopum virtutibus omnibus veluti primis lineis adumbrauerimus; nunc explicandum ducimus, quo nam pacto in cuiuscunque virtutis munere,quod ad Episcopū pertineat,recte uersari queat. principio quia charitas, veluti princeps virtutum omnium existit, si per singula charitatis offi- G cia discurremus, nihil vtique à nobis omissum, quod ad hoc negotium spectet,iure uidebitur. primū ergo, ne à recto ordine veluti de via deflectat oratio,persequenda sunt à nobis officia,quæ pertinent ad diuinum cultum. proxima his erunt illa, quæ impendi debent in gubernatione ac curatione Christiani gregis, iuxta Christi vitam ac mores. hæc sequentur beneficentiæ officiā, & liberalitatis, quibus vti Episcopum decet in leuanda ac fouenda inopū. hominum egestate,postremo,qua ratione & exigi & impendi debeant redditus Episcopatus. his explicatis (vt reor) satis commodè ac diligenter tractatum erit de omnibus Episcopi officiis.Diuinus cultus præter interiorem animi habitum,de quo plura superius à nobis sunt dicta,primum requirit ab Episcopo, sicut à quouis sacerdote, ut quotidie diuinas laudes,ac preces, quæ in H Ecclesiastico officio cōtinentur, dicat magna in Deū animi intentione (vtor autem vsitata officij appellatione,quæ quidem ab ea re deducta est, quod præcipuum sacerdotis officium sit,quotidie diuinas eas laudes narrare) neq; aliena animo verset,cum diuinas laudes canit.verum omni conatu nitatur,ut ea, quæ uerbis promit,& intelligat, & quodam veluti animi gustu, si fieri possit, attingat. mira certe huiusce intētionis vis est,si probis ac pijs viris credimus; & ea,quam nullus,nisi experiatur, crediderit. commodius uero hoc assequetur,si nōn continenter totum diuinum officium dixerit, sed per partes,aptis, conuenientibusque diei horis,adeò ut diei partibus singulis reddantur officij portiones eæ,quæ sancto quodam instituto illis accommodatæ fuere. Nam

diutur-

A diuturnæ lectionis tædio mens affecta, plerunque potius fastidio grauatur ac deprimitur, quàm ad sublimiora attollatur; præterquam quòd sic per partes diuinas laudes dici debere, & Propheta ipse in Psalmo innuit. septies namq; in die, inquit, laudem dixi tibi, & preces atq; hymni singulis portionibus accommodati palam explicant. quamobrem vellem ego, (vt ab initio tandem ordiar diei ad exitum usq; Episcopum perducturus) ut Episcopus in ciuitate fidei suæ commissa residens (hoc namque eum præstare oportere supra diximus) antelucanis horis è cubili surgeret, matutiniq́ue laudes caneret, ei nãq; diei horæ hymni ac preces matutini fuere accommodatæ: Propheta quoque dicit, media nocte surgebam ad confitendum tibi. his accedit peropportunũ
B esse id tempus, idq́ue silentium diuinorum contemplationi; nec non etiam matutinam eam vigiliam mirifice prodesse bonæ corporis valetudini, si Aristoteli credimus in œconomicis id dicenti: post matutinas laudes cum aurora instat, ambiguaq́ue inter diem ac noctem est hora, quàm maxime optarem, quando tunc & corpus somno penitus solutum est, & mens diuinarum laudum narratione erecta, ut id temporis impenderetur orationi, quæ sine vocis vllius strepitu sola mentis erectione, meditationeq́ue in Deũ fieri solet. Nulla ratione fax maior menti adhiberi potest, quàm hac animi excitatione. ex qua perhibent uiri sanctitate, ac religione insignes interdum cordi influere tã magnam diuinorum, ac claram adeò intelligentiam, ut non amplius intelligendi modo consueto, sed aliena quadã ab homine ratione Deus menti adesse
C se sentiatur; tantumq́ue excitari in animo diuini amoris ardorem, ut nihil aliud quàm Deum mens sic affecta cogitare queat, neq; se ipsam, nedũ alia sentire, eum Deum sentiat. satis explicari oratione vlla non posset quantum intellectui luminis, quãtumq́ue uirium ac roboris menti accedet ex hac diuini radii illustratione. Nil uel abstrusissimum non intelligere, nulli quãuis arduæ prouinciæ nõ satis esse potest mẽs tali fulgore perstricta. Hoc uerò in munere humilem submissumq; animum seruet, neq; mente assequi speret diuinum illud arcanum ab omni eo remotissimum, quod mens hominũ capere possit. Nam, ut in sacris literis traditur, qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. neq; ad satietatem morari in huiuscemodi contemplatione eum velim, ex qua plerunque fastidium ac torpor animi solet oriri. quamobrem si se
D quandoque senserit ingenio ad eam orationem inepto esse, nolim ut quicquã moliatur inuita, (ut aiunt) Minerua, id est, repugnante natura: sed ea temporis hora se ad studia cõferat, quæ uel sint sacrarum literarum, uel cuiuspiam alterius, quod ad sacras literas attineat. Nam impudica quædam studia, nonnullasq́ue superstitiosas disciplinas, ut magiam, diuinandiq́ue peritiam siue ex astris, siue ex huiusmodi quopiam, non solùm aliena putet, atque aduersantia Episcopi studijs & officio: uerum etiam pro virili nitatur, ut penitus expellantur è ciuitate ea, cui præest; cum uerò iam dies illuxerit, solisq́ue radijs fuerint reserata tenebrarum inuolucra, tunc primæ diei horæ laudes Deo concinat, quibus si uoluerit tertiæ quoque laudes continenter annectere, nil puto fecerit reprehensione dignum. ab his statim eucharistiæ sacra uel

ipſe celebret, uel ſaltem ſingulis quibuſque diebus illis interſit alio ea cele- E brante ſacerdote. Non tamen committendum reor, quin frequenter, ſi minus quotidie, celebret ſacra miſſarum, ſanctiſsimumque euchariſtiæ Sacramentum, & conficiat & ſumat. Nam cum hoc cuilibet ſacerdoti faciendum incumbat; ne ſit Deo parum gratus pro ſacerdotij dignitate, ne've intermisſione tantæ oblationis viuorum, mortuorumque animas leuare ceſſet, aut parum lubenti animo dominicæ mortis memoriam colat; tum maxime ad Epiſcopum uidetur hoc pertinere, qui cum ſacerdos ſit, purgatisſimo etiam animo eſſe debet, & diuinæ illuſtrationi vndique peruio. quod maxime aſſequetur frequenti illius Sacramenti oblatione atque vſu. quo fit, ut improbandam quorundam Epiſcoporum conſuetudinem rear, qui raro F admodum ad participationem menſæ cœleſtis accedunt. Vidi ego Petrum Barocium Epiſcopum Patauinum, virum, qui nunquam ſatis pro meritis laudari queat. quotidie, cum primùm dies illuxerat, in priuato quodam ſacello miſſarum ſolemnia celebrantem eximia ſanctitate, animique intentione in Deum. idem quoque factitaſſe pleroſque probos Epiſcopos memoriæ proditum eſt, qui ex frequenti huius Sacramenti vſu aſſequebantur, ut aptisſimo perſpicacique admodum ingenio eſſent ad abſtruſisſima quæque ſcripturarum loca intelligenda, efficacique ac viuida oratione facillimè Chriſtianam quemque ad ſuſcipiendam uitam & mores Chriſtianos impellerent. Nam, ut inquit Propheta in Pſalmo, memoriam ſuauitatis tuæ eructabunt. his peractis, quæ tum ad diuinum cultum, tum etiam ad animi erectio- G nem quandam faciunt; tertia iam diei hora inſtante, conferet ſe Epiſcopus noſter ad eos excipiendos, atque audiendos, qui ipſum uel tanquam iudicem, uel tanquam conſultorem, uel tanquam adiutorem adibunt; quibus ſe facilem, benignumque præbeat, ita tamen ne à grauitate recedat. Expediat ſtatim quæ poteſt, recte, iuſteque iudicet, conſulentibus fidum conſilium det, opemque ferat quibus poterit; nec ab hoc munere ceſſet, quouſque omnes audierit. hoc enim officium quibuſcunque aliis præferendum duco; dimittat uero, quantum fieri poſſit, omnes à ſe lætos, triſtem nullum. quod ſi non poterit, conetur ſaltem humana, lenique oratione mitigare eorum triſtitiam, animique turbationem. non tamen prætereà committendum puto; ut non interdum virorum improborum ac peruicacium, quos ſi lenius tractes ma- H gis exaſperes, contumaciam retundat aſperis grauibusq; uerbis; quibus profectò parentes in filios, quos maxime amant, vti quandoque ſolent. Hæc uero omnia quam optime præſtabit, ſi uera, non autem ficta charitate præditus fuerit, ſuæque fidei commiſſos amauerit tanquam filios. probe enim in omnibus hiſce officiis ab ea erudietur uirtute. non me latet pleroſque Epiſcopos hæc munera vicario delegare: quod (vt reor) ex mollitie quadã animi faciũt: ne ſcilicet horum negotiorũ impedimentis interpellantur, ne animo queant operam dare. Vacationem hanc, rerumque procurationẽ per Vicarium nunquam ego laudauerim; niſi Epiſcopus uel incommoda corporis valetudine, aut cuiuſpiam alterius officij occupatione, quod ſine reprehenſione omitti

non

A non posſit, impeditus, operam ipſe ſuam præſtare nequeat. non tamen alienũ eſſe puto, ut Epiſcopus vicarium habeat virum aliquem doctum, ac probum, cuius opera utatur in pleriſque. Nam, ſi multitudine negotiorum oppreſſus ad omnia expedienda ſatis ipſe non eſſet; uel ſi longinqua loca eſſent adeunda, ad quæ ſatis commode nequiret ipſe accedere; in hiſce huiuſmodiq́ue officiis vicarii opera uti, & decorum & neceſſarium prope eſt. Poſt peracta negotia iterum ad diuinas laudes reuertatur, ſextamq́ue ac nonam dicat. his nanque laudibus ea propemodum diei hora conueniret. poſt id, ſi uolet, ſe ad prandium conferat: in quo ſordes non laudo, magnificum uero apparatum & vaſorum & ciborum, miniſtrorumq́ue copiam & nimiam lautitiam ſummopere uitupero. Nam per Deum quid magis alienum à natura rerum conſpici poteſt, quàm paſtorem Chriſtiani gregis, cui uita Chriſti tãquam exemplar propoſita ſit, epulis emancipatum uidere, eaq́ue ipſa facientem ac perpetrantem, quæ in aliis uituperare ac corrigere in primis ille ipſe debet? præterea quid magis indecens, quàm reditus Epiſcopatus, quos probi viri olim legarunt ad diuinum cultum augendum & ad leuandam egentium inopiam, in magnis cœnarum apparatibus, atque gulæ ingluuie profundi? erit ergo Epiſcopi prandium non ſordidum, parcum tamen, ut magis naturæ neceſsitati quàm gulæ voluptati conſultum uideatur. ſed ne illo etiam tempore cibi uoluptate penitus capiantur, magnopere laudo quorundam conſuetudinem, qui ſemper prandio cœnæ've diuinam aliquam adhibent lectionem: ex qua C duplicem fructum meo iudicio reportant. Nam primum, ut dicebam, erigitur animus, ne uoluptate cibi prematur, ſimulq́ue cauetur, ne fiat lapſus in ſcurriles iocos, quod interdum inter cœnandum accidere ſolet. quibus omnibus optime puto conſultum iri, ſi diuina lectio adhibeatur, ſi non toti prandio cœnæ've, attamen maximæ parti. poſt prandium iocari aliquantulum liceat cum familiaribus, qui aderunt, dummodo iocus neque in contumeliam alicuius, neque in obſcœnitatem labatur. verum & ſcurrilitas ſummopere uitanda, & in lepore orationis quàm maxime ſeruanda eſt grauitas. Riſus quoque immodicus cohibendus. Neque reprehenderim aliquod muſicæ genus. liberaliſsimam nanque relaxationem cenſuerim ex muſica animo adhiberi: ſed cum ualde afficiatur animus harmonia, multumq́ue ualeat & ad ſedandas, & ad excitandas perturbationes, nec non ad mores animi componendos, diligentiſsime obſeruandum duco, quod etiam inter Ethnicos Ariſtoteles philoſophorum princeps monuit in Politicis, & Plato in pleriſq; prodidit locis, ne Epiſcopi aures, ac per eas animus aſſueſcat mollibus quibuſdam cantus ac ſoni harmoniis, quibus uel robuſtiſsimi animi vigor molliri obtundi've queat, & ad libidines excitari: neque rurſus Phrygius ille harmoniæ modus eſt admittendus, quo in furorem hominum mentes plerunque aguntur; quo in genere, noſtris temporibus rarius peccatur, frequentiſsime uero in priori: ſed ſolida quædam conſtanſq́ue muſica recipienda eſt: qua animum oblectare liberalis atque ingenui eſt viri, dummodo ne tota teratur dies in huiuſmodi oblectatione. Nam iocus atque animi relaxatio ad nego-

tia, actionesque serias referenda est, ut scilicet animus alacrior factus ex ioco in quauis functione melius uersari queat. quo fit, ut, postquam id temporis iocis impensum fuerit, quod satis esse uidebitur & ad animi relaxationem, & ad bonam ualetudinem corporis, continuo ad seria redeundum sit, ac siqua negotia incumbent, danda opera est, ut conficiantur. si quid uero superest temporis: uel consuetudinibus amicorum, uel literarum studiis est id omne impendendum, colloquia uero cum amicis à tenore uitæ discrepare nequaquam debent. sint igitur de rebus Christianis, aut de re aliqua, quæ ad bonos mores, uel ad studia literarum pertineat. Hoc etenim cum eruditis ac probis viris consuetudinis genus magni studij interdum vicem gerit ac præstat. multa namque plerunque ab amicis, veluti ex viuis libris, decerpimus. quæ magis inhærere animo quandoque solent, quàm ea, quæ ex librorum discimus lectione. Nollem tamen propterea quempiam suspicari, laudare nos morosum quoddam ac graue consuetudinis genus: immò quam maxime fieri possit affabilitatem ac facilitatem adhibendam esse censemus. At cum in occasum inclinat dies, ad diuinas laudes reuertendum est: ne in postrema diei hora tanquam abortum fecisse uideamur. dicendæ ergo sunt vespertinæ laudes, dirigendaque mens in Deum. quibus si completorium, hoc est ultimam officij portionem coniunxerit; non ab re facturum puto. quod si postremam hanc partem post cœnam, cum cubile petiturus est, dixerit: satis arbitror tempestiue id faciet. Reliquum uero temporis, quod à vesperis ad cœnam vsque pertinet; vellem, ni aliud obstiterit, lectioni ac studiis impendi, quæ cuiusmodi futura sint, satis suprà à nobis est dictum. in cœna eundem morem seruet, quem in prandio seruauit; ut & parca sit cœna, & diuina lectio adhibeatur; & vrbanitate concludatur, ac musica, si lubebit. valde tamen proderit, si maiori utatur in cœna, quàm in prandio, abstinentia cibi. Nam & leniorem somnum ducet, & alacrior erit ad matutinam vigiliam. quorum vtrunque impedit stomachus nimio cibo grauatus. Hanc ferè vitæ seriem Episcopo seruandam esse arbitramur, nullum tamen propterea opinari uellem ita hunc ordinem uiuendi à nobis institui, ut & omnibus & semper seruandum esse ducamus. quin potius censemus fieri non posse, ut humanæ actiones in re quapiam certa quadam regula concludantur. sed vtendum esse remur in humanis actionibus regula Lesbia, id est, plumbea, flexili inquam, non rigida, ut scilicet pro cõditione temporum ac personarum flecti, deduci, ac reduci queat. sic igitur in hoc quoque negotio pro temporum occasione ac rerum, pro personarum ingenio, & flecti & reduci regula hæc poterit à nobis præscripta. Nihil enim prohibet, si quando rus ex vrbe secesserit, ut nonnullis honestissimis exercitationibus per aliquot dies operam det, recreandi animi causa, alium uitæ morem seruare. siqua etiam uel negotij conficiendi occasio, uel amici aduentus interuenerit, deesse vtique officio non debet, nec præscriptam uiuendi normam deserere. Difficile uero in huiusmodi officiis sese continere Episcopus poterit; nisi eam sibi familiam paret, quæ & uitæ probitate sit insignis, nec bonas artes aspernetur, quod ipsum etiam maxime spectare

A puto ad decorem Episcopi. Nam familiaris, qui prauis sit moribus, & uniuersam familiam domi perturbat, & foris maximo plerunque dedecore afficit. quare magna illi adhibenda est diligentia, ne quempiam in familiam admittat, qui probitate conspicuus non sit. Hac enim ratione tum quietam domi uitam aget, tum etiam male foris non audiet; quod maximè Episcopo cauendum est, non tantum sui commodi gratia, quantum ne ciuibus suis noceat malo exemplo. Natura enim comparatum est; ut imitatione præsulum quodcunque sibi licere cæteri homines putent; ac illud quoque non est negligendum, ne aliquem in familiam sibi adsciscat, qui malis quidem moribus non sit, sed tamen suspicionem iure afferre possit ma-

B læ cuiuspiam artis, uel de se, uel de domino, uel de quopiam alio familiari. qua in re perpulchram mehercle sententiam plane Cæsare dignam sequetur, qui cum vxorem dimisisset ex suspicione tantum stupri cum Clodio, coniugem, inquit Cæsaris non solum culpa, sed etiam suspicione culpæ, uacare oportet. Sic Episcopus ac multo magis, cum eius vita velut exemplar aliis proposita sit, non tantùm macula, uerum etiam omni uel leuissima suspicione maculæ carere debet. Danda ipsi etiam opera erit, ut familiam, quam probam elegerit, in officio contineat, atque unumquenque familiarium pro meritorum, ac uirtutum magnitudine ad maiorem promoueat dignitatis gradum. ea uerò ratione & victui & vestitui consulet domesticorum, ut nec dignitas Episcopatus neglecta, nec luxuria

C aut pompa vlla adhibita esse uideatur. familiarium uerò, cum ægrotant, magnam habeat curam, prouideatque eo pacto illorum incolumitati, ut neque impensæ, nec cuiuspiam incommodi ratio habita fuisse uideatur. memini ego, dum Patauij agerem, Petrum Barocium, de quo supra dixi, insignem Episcopum, constantissimè hoc seruasse, præterquam quod ægrotis familiaribus omnia suppeditarentur, quibus erat opus, ne vnquam Medicus sine ipso ægrotum inuiseret. aderat ipse & consultationibus Medicorum & prognosticis. Hoc uerò præstabat in singulos, ut ne postremos aut infirmos neglexisse uideretur. laudanda sanè charitas; uereque Episcopo dignum officium. Consuetudo autem cum familiaribus tum grauitate, tum facilitate condita sit, ne scilicet uel despectui uel odio habeatur: sed ea uta-

D tur dexteritate, ut & uerendum & charum sese familiaribus præbeat. Satis dictum puto pro opusculi nostri breuitate de officiis Episcopi, quibus & diuinum cultum seruare, & se ac familiam in muneribus uirtutum continere debeat. Nunc, quod secundo loco propositum erat; ea nobis officia exponenda sunt, quæ præstare Episcopum oportet in gubernatione gregis fidei suæ commissi, quantum ad uirtutes, ac uitam Christianam pertinet. Omnis ciuitatis multitudo in mares ac fœminas primo diuisa est. marium porrò quidam sacerdotes sunt, uel sacris initiati, alij prophani; mulieres item, quædam Christo virginitatem uouerunt, ac in cœnobiis uiuunt. reliquæ aliud uitæ genus elegerunt. potior cura Episcopo de mari-

bus esse debet, quam de fœminis, tum quia mares natura fœminis præstant, tum etiam, quoniam cum ordine quodam gubernatio procedat ciuitatis. fœminæ natura sunt viris subiectæ, eorumque imperio præsto esse debent. quare Episcopi regimen mediis viris veluti instrumentis quibusdam ad fœminas usque pertendi uidetur: ac virorum quoniam quidam communi uitæ Christianæ ratione funguntur, quidam uerò sacris initiati sunt, eadem ratione clerici primum spectant ad curam Episcopi. Nam eis veluti ministris utatur oportet ad gregis reliqui moderationem. In clericis uerò hi, qui sæculares laici've dicuntur, præferendi itidem sunt ijs, qui vulgo religiosi uocantur, qui propriis quibusdam ducibus parent, & à ciuitatis grege seclusi esse uidentur; clerici ergo ij adsciscuntur ad Ecclesiasticos ordines ab Episcopo, & ab eo in officio contineri debent. principio igitur magna disquisitione, nec mediocri iudicio utatur opus est in promotione clericorum ad ordines Ecclesiasticos. qua in re hac tempestate, meo quidem iudicio, grauissime ferè omnes peccant, nullo enim discrimine habito & sceleslisfimi & maximè ignari omnium bonarum artium homines ad participationem diuinæ potestatis, quæ est in sacerdotibus, admittuntur. qui postmodum pollutis manibus, inquinatissimaque mente tractant quotidie ineffabile, ac omni veneratione dignissimum corporis Christi Sacramentum. in magnis autem sceleribus deprehensi Christianæ rei maximum afferunt detrimentum. quibus tandem auctoribus præstitam sibi quoque eorum imitatione plebs licentiam putat quoduis facinus perpetrandi. quo fit, ut existimem magnam adhiberi diligentiam oportere, ne huiusmodi aliquod monstrum Episcopo, quem instituimus, auctore ad ordines Ecclesiasticos admittatur; quin potius eligentur viri & probis moribus ornati, & doctrina conspicui, ut idonei ministri Episcopo adesse queant in erudienda ciuitate Christiana religione, & bonis moribus excolenda. Hoc in loco illud quoque obiter admonere in mentem uenit, ne eos vllo pacto admittat ad ordinem Ecclesiasticum, qui potius ut impunitatem peccati habeant sacris initiandos se procurant, quàm quòd clerici esse uelint. sunt inter hos plerunque viri genere nobiles, seruili tamen ingenio: qui tanquam ad arcem scelerum, quæ animo conceperunt, ad sacra ordinesque confugiunt. Hi penitus relegandi sunt à Sacramenti huius participatione: quòd si quando accidat, ut horum aliquis in scelere deprehensus se se tutari uelit, ne debitas pœnas luat, sacri ordinis causa ope ab Episcopo implorata, nequaquam committat, me auctore, Episcopus, ut scelerum patrocinium ac iustitiæ impedimentum sacra ordinesque esse uelit. verùm, nisi omnia seruauerit, quæ is, qui sacris initiatus est, seruare debet, tum uita, tum cultu, tum etiam toto habitu corporis, illum prophano præsidi puniendum tradat. Si uero obsisteret aliqua causa, propter quam tradendus non uideretur iudici, legibusque ciuilibus, tunc iudex ipse seuerissimo utatur iudicio, ne Ecclesiam Christi, Asylum facere uideatur. Sed redeat, unde deflexit oratio. Parum

A rum quidem laboris reliquum erit Episcopo in cleri moderatione, si in electione clericorum non peccauerit. Nam facilè in officio continebit eos, qui statim ab ineunte ætate bonis artibus, probisque moribus fuerint instituti. iuniores ergo erudiendos curabit, non humanitatis, aut huiusmodi quibusdam studiis, nisi quantum sit satis; sed Christiana disciplina, Theologia inquam, nec non etiam iure pontificio, quod theologiæ illi conueniat. præferenda tamen omnibus sunt studia sacræ scripturæ, quæ absolutionem tandem imponant quibuslibet clericorum studiis. Hæc volumina semper in manibus esse debent, ut, quod Flaccus dicit de auctoribus Græcis, dicamus nos de sacris,

B *Vos ò sacerdotes volumina sacra nocturna*
Versate manu, versate diurna.

Impudici uerò poetæ, superstitiosæque nonnullæ artes procul sint omnes à clerico. Opera uerò, atque industria Episcopi hæc omnia rectè præstabit, si unumquemque nouerit clericorum, sæpiusque ad se accersiri iusserit; percunctandoque tentauerit quantum unusquisque proficiat. quod si quis non profecerit repugnante natura, saltem ne labatur in peius, procurabit: sicque iuniores erudiet, ut singulis pro ratione profectus conferat etiam dignitates. senes uerò an officio suo desint inquiret, eosque mulctabit, qui deerunt. qui uerò bene se gesserint, laudabit, premioque afficiet, si occasio dabitur. Diligentissime quoque horum iura tuebitur, ne sacrorum ministri

C habeantur ludibrio, sed sustinere queant decus & maiestatem sacerdotalis dignitatis. maiori tamen sedulitate vtatur opus est, in his sacerdotibus curandis, quibus alios regendi cura commissa est; à quibus pœnitentiæ Sacramento veluti pharmaco, populi delicta ablui purgarique solent. Ac non tantum in vrbe hoc procurabit, sed in oppidis villisque: licet non ea doctrina, neque ea studiorum ratio, quæ ab vrbano requiritur, à rustico quoque sacerdote requirenda sit. non tamen rudem omnino literarum rusticum sacerdotem esse uellem, sed tantum in literis profecisse, quantum sit satis ad erudiendos rusticos homines in his, quæ necesse est quemlibet Christianum nosse: præcipue tamen bonos mores atque integram uitam ab his requiri debere admoneo. Nihil enim magis noxium

D Christiano gregi, quam improbus, atque inhonestus sacerdos. Hactenus de clericis nulli certo ordine obstrictis. At illi, qui sub aliquo ordine familia've merent, ex prærogatiua quadam Romani Pontificis, Episcopi curæ solent non subesse, uerum duces seorsum habent, sub quibus militent. Non tamen propterea Episcopo cessandum duco, quin & hortetur præsides cœnobiorum, ut monasteria in religione contineant, & si quis eorum forte facinus quodpiam perpetrauerit, quod cedere queat in aliorum detrimentum, pro virili procuret, ut ex vrbe pellatur suæ fidei commissa, si alia ratione non dabitur manantem pestem coercere. Atque hæc quidem priuata quædam officia sunt, quibus erga clerum utendum est, Nunc uerò erga uniuersum populum communia quædam officia

ficia persequamur. Diebus solennibus, quorum plerique sunt anniuersarij, E officium Episcopi est, ut missarum solennia sacra coram uniuerso populo celebret, vesperis quoque adsit chori princeps, uestibus sacris indutus oleum Chrismatis ipse cōficiat, atq; cærimonias alias sibi cōficiendas potius quàm alijs mandandans existimet. nam,ut inquit Paulus, qui Episcopatum desiderat,opus desiderat,non quietam ac desidem uitam.illud etiam non ab re erit, ut moneam nostræ tēpestatis Episcopos,ne penitus omittant uetustissimum morem à patribus nostris diligentissime seruatum; solebant illi celebres uiri diebus festis, atque interdum quotidie inter missarum sacra orationem habere ad uniuersum populum,qua & erudiebant ignaros Christianarum rerum, & ad bene uiuendum mirifice uniuersos hortabantur. extant non solum Episcoporum, F sed etiam summorum Pontificum quamplurimæ excellentissimæque orationes ad populum habitæ; quod munus religiosi nostris temporibus usurparunt ob languorem ac segnitiem Episcoporum, cum tamen hoc onus,immò potius honor erudiēdi populi maxime proprium Episcoporum sit. vellem si non omnino, aliquo saltem pacto morem hunc instaurari, ac in pristinum restitui ab eo præside, quem erudimus. nam festis quibusque diebus,& qui aliqua insigni celebritate aguntur,sermonem ei habendum censerem,quo uel Euangelium declararetur,uel aliqua ex sacris literis, aut ex morali philosophia in medium adducerentur:si minus coram uniuerso populo, saltem præsente atq; audiente clero, nam per clerum ad omnes quoque eam orationē manaturam uerisimile est. nequaquam, ut reor, huic officio bonus G Episcopus deerit, nisi penitus se ineptum esse senserit ad id præstandum; de qua re potius aliorum quam suo iudicio credat.Proximum huic officium est, ut nōn monitu atque hortatione duntaxat, sed decretis legumque sanctione, uniuersum populum in recto religionis proposito contineat.Hoc uerò facillime assequetur,si duo contraria inter se uitia, quæ plerunque in cœtu hominum pullulare solent,medio quodam tenore deuitet.Horum alterum irreligiositatem seu impietatem nominabimus, alterum uerò superstitionē: prius uitium oritur plerunque ex quibusdam disciplinis & artibus religioni aduersantibus, quæ sapientiæ nomen præseferunt, cum tamen ueræ sapientiæ aduersentur.Huiusmodi autem artes sunt, nonnullæ scientiæ diuinandi,ut Magia & Astrologia,quas omnes sub idolatriæ genere contineri compertum esse H potest omnibus, qui norint per has artes astris seu dæmonibus id ascribi, quod tantum diuinæ naturæ est proprium: nec minus quoddam philosophandi genus, quod nostra tempestate in gymnasijs inoleuit, à religione discrepat, penitusque dissentit, deuiosque ducit ignaros adolescentes, qui cum nihil sciant,ex nesciò quibusdam figmentis magnam de se opinionem scientiæ nanciscuntur: adeo ut per se alios nihili faciant, ignarosq; rerum naturæ putet, merumque vulgus nuncupent. has omnes pernitiosissimas artes Episcopus pro uirili procul pellat à suo grege: sanciatque omnes huiusmodi artes tanquam religioni aduersantes, ab omnibus fugiendas esse atque reijciendas; idque ut fiat, & sanctionibus, ut dixi, & sermonibus hortationibusque

sedulo

A ſedulo curet. Huc pertinet illa diligentia, quam ſummam adhibere debet Epiſcopus, ne hæreſis ſerpat, neq; libri Hæreticorum latenter in ſuam diœceſim importentur. Nulla enim capitalior peſtis, nec quæ facilius atheiſmo feneſtram patefaciat, quam hæreſis eſt, quæ fundamenta fidei cum tollat, etiã omnem Reipublicæ ſtatum ſubito euertit. Alterum uerò peccatum huic cõtrarium eſt ſuperſtitio, quæ exceſſus quidam religionis eſt, ſicuti ſuperius vitiũ defectus eſt quidam. omnis itaque ſuperſtitio diligenter tollatur: ita ut cum uel ſancti, qui uitam agunt in cœlis inuocantur, uel cum eorum reliquias ueneramur: uel cum imagines Domini & beatiſſimæ virginis, aliorum've in Eccleſiis pinguntur, omnia honeſtiſſime ordinateq́ue fiãt, illamq́ue plebem B ad Dei unius cultum quemadmodum decet, quaſi per gradus manu ducant. Prudenti autem Epiſcopo, & Eccleſiaſtico facile fuerit, ſi quis in his rebus abuſus irrepſit, ſenſim abolere: ne, ſi inconſiderate, ſiue præcipites feramur, ipſum iam Dei cultum, fidemq́ue Sacramentorum, ordinem quoque Hierarchicum Eccleſiæ, ut hæretici fecerunt, tollamus. Doceatur itaque ſæpe populus in omnibus, & ſuper omnia Deum amandum atq; colendum eſſe, omnia autem propter Deum, ſine quo nihil eſt factum; ſanctiq́ue ipſi nihil eſſent. ita omnis actio, cogitatioq́ue ab ipſo proficiſcatur, & in ipſum denique, ut alpha & omega, referatur. ſi ad ſanctos cõfugiant, noſcant cur id faciant, cæteraque, quæ à ſynodis ſapientiſſime decreta ſunt, & expoſita. quod ſi quis aut ob auaritiam, aut ob aliam cauſam reliquiis, aut imaginibus ſacris abuteretur, pro- C tinus tales peſtes ab Eccleſia Dei arceantur, grauiq́ue mulcta afficiantur, ne hiſce monſtris Chriſtiana puritas inquinetur. Suſpitionis errore impietatiſq́ue ſcelere vitatis, facile in recta religione populus poterit contineri. procuret tamen, ut quilibet ſuis ſaltem temporibus Pœnitentiæ & Euchariſtiæ Sacramenta frequentet; idq́ue diligenter ſuſcitetur ab antiſtibus, qui vrbis regionibus ac vicis præſunt. Cui officio ſi quis deerit, primum nitatur ad ſe accerſitum ſuaſionibus, leniq́ue increpatione ad rectum pietatis iter, ac munus reuocare. quod ſi pertinaci mente aliquem ſceleri cuipiam adſtrictum corrigi nolle ſenſerit, tunc mulctis notisq; Eccleſiaſticis mulctatum infamẽ cæteris reddat, ne contagione peſtis illius cæteri quoq; inficiãtur. Curet præterea adoleſcentium inſtitutionem, ac pro virili non permittat ſtatim ab ineunte D ætate puerorum animos corrumpi poetarum, cœterorumq́ue huiuſmodi auctorum laſciuijs: quas ſi à teneris annis imbiberint; impoſſibile prope erit, ut in maturiori ætate ad meliorem frugem reuocentur. qua in re noſtris temporibus, ut in primo libro diximus, magnopere peccatur. præclare enim Ariſtoteles in Ethicis non parum, inquit, ſed totum differt, quomodo quis ab adoleſcentia aſſueſcat. quamobrẽ diuinus quoq; Plato in libris de Republica iure optimo execrari Poetas uidetur, & ab ea ciuitate pellere, quam optimam ipſe inſtituit. Nõ tamen propterea quempiam ſuſpicari velim nos eodem ordine Poetas omnes habere, neq; intelligere, non nunquã ſuperiorẽ quendã afflatũ Poetis ineſſe: non adeò rudes ſumus adeoque tardo ingenio, ut id nõ ſentiamus. Verum longe præferendã cenſemus animi integritatem, ac pudicitiam

uoluptati

voluptati illi, ac titillationi, quæ ex lectione poetarum huiusmodi capi solet. E paulatim nanque tabes dulci cantu perfusa, diuinoque poetæ spiritu condita repit in animum, penitusque inhæret: vt postmodum vix vnquã ablui queat. ab huiusmodi poetarum studiis abstinere debent adolescentes. si quis uerò, ut apud latinos Virgilius, uel componendis moribus studet, quod optimum est, uel bella tempestatesque canit, eum non esse legendum non pronuntio, immò laudo, si quis ita legit, ut ab eo non solum delectetur, sed etiã iuuetur. Sed interim si fieri posset, ut cũ profanis auctoribus simul aliqua Christiana lectio pueris discenda proponeretur, mirum quàm bene id fieret. Nam, ut uerum fateamur, turpissimum est Christi pietatem profitẽtibus, Romanorum gesta, cærimoniasque, atq; auguria nosse, Christianam uerò religionem penitus ignorare. vtinam nostro Episcopo auctore talis inolesceret cõsuetudo, ut F pueri cõtinuo ab infantia (vt ita dicam) Christianis lectionibus assuescerent. Sunt enim etiã apud nos auctores latini satis multi, ne fortasse aliquis vereatur, ne eloquentia latina studijs sacrarum literarum corrumpatur. sed iam satis persecuti uidemur pro nostri operis modo Episcopi officia circa virorum gubernationem impendenda: quæ ad eorum institutionem, atq; in Christiana pietate profectum pertinere uideatur. Sequitur, ut pauca quædã dicamus, quæ curare Episcopus debeat circa mulierum vitam. hæ quoniam virorum imperio subditæ sunt, generali quadam ratione gubernari debent. singula uerò eorum gesta maribus, quibus parent, moderanda linquantur. atque hoc de laicis mulieribus dictum esse intelligatur, eas uerò, quæ Deo virginitatem G vouere, atque in cœnobiis degunt; non modo communi quadam ratione ut alias, Episcopus tueri, ac regere debet; verum omnem operam adhibere, ne ignoret, uel minimam earum culpam. nam periculosum admodum est in lubrico eo sexu, parum etiam deflexisse de via. Nisi enim principiis obstiteris, frustra postmodum retinacula contrahas, cum in præceps delatæ iam retineri non possunt, quin omnino ruant. quæ res quanto dedecori sit Christianæ religioni, in quantam ciuitatis ignominiam cedat, satis explicari non potest. Nequeo hoc loco non summopere indignari, celebres nonnullas, ac principes Christianorum vrbes adeo hac peste coinquinatas esse, ut pleraque monasteria virginum olim Deo dicata lupanarium vicem præbeant. quo quid turpius, quid sceleratius excogitari potest? cur tandem ludibrio sanctissimam H Christianam religionem obnoxiam hæc culpa nõ facit apud eos omnes, qui alieni à Christi grege, aut Iudaicam, aut Maumeticam, aut hæreticam perfidiam profitentur? quamobrem in primis Episcopi officium reor prouidere, ne quod huiusmodi scelus in ea, cui præest, ciuitate contingat, diligenterque scrutetur cõmercia, ac consuetudines monachorũ: ut principiis obstare possit. Si quando uerò (quod auertat Deus) contractam alicubi hanc tabem senserit, ad viuum vsque resecet; imploret opem à principe ciuitatis, obsecret, obtestetur, imperet Dei iussu, ne hanc iniuriã patiatur fieri diuino nomini: nullo tandem in munere se magis ardentem præbeat. Non tamen propterea laudauerim, ut Episcopus, aut quiuis Episcopi minister familiaritate, ac frequẽti

mona-

A monachorum cõſuetudine utatur. Nam, præterquam quod periculoſa eſt ea familiaritas,certe plerunq; culpæ ſuſpicionẽ præbet. qua maxime carendum eſt illi,cuius uita ueluti exẽplar cæteris propoſita eſſe debet. illud adeo dicere auſim,peiorem ferè eſſe in Epiſcopo ſupicionẽ innoxiã, quàm latentẽ culpã. Nunc quando de monachis mulieribus dictũ eſt,reſtat,ut pauca quædã de laicis quoq; dicamus. Hæ cũ virorũ imperio ſint ſubiectæ:generali tantũ ac cõmuni quadã ratione ab Epiſcopo curari debent. prætereo quædã ſuperius de viris præcepta,quæ ad mulieres quoq; pertinent,ut quotannis ſcilicet pœnitentiæ,& Euchariſtiæ Sacramenta frequentent,huiuſmodi alia nõnulla. dicã quædã ſolũ,quæ ipſarũ tantũ ſunt,nequaquam uerò ſpectant ad viros. primũ

B nitendum pro viribus eſt,ut decenti,pudico moderatoq́; cultu corporis vtantur,iuxta regulã Apoſtoli Pauli; Non in tortis crinibus &c. impudicus enim, immodicuſq́; mulierũ ornatus religioni Chriſtianæ aduerſatur, & reipublicæ bono. Nã primũ eius, quæ eo vtitur cultu, mores corrumpit,dũ enim ſe, ſuamq́; pulchritudinem,atq; ornatum admiratur & diligit,tum ſui, tum Dei obliuiſcitur,ſeq́; aliis mulieribus digniorem,excellẽtioremq́; facit. menteq́; turgida nil nõ ſuperbum,nil non iniurium aliis ſapit. hæc prima eſt labes,primaq́; mentis corruptio:qua infecta facile ad impudicitiã prolabitur. Nec minus obeſt mulierũ immodicus, atq; impudicus ornatus iuuenibus viris, qui facilius immoderati cultus muliebris illecebris ad libidines alliciuntur.hinc in ſanctiſsimis templis amores exercent oculis atq; nutibus, paſsimq́; inter

C ſe de amoribus ſermones conferunt. obiter hoc in loco, quando in huius rei mentionem incidimus,admonendus nobis Epiſcopus eſt,ut ſuaſionibus,increpationibus, ſanctionibuſq́; illud cõficiat: ne Dei immortalis templis pro areis & foro ciues vtantur, per ea deambulãdo, & inter ſe de mercatura, de bellis,plerunq; uerò de amoribus diſſerendo,ſed religioſè, ſanctèq́; ĩ illis uerſentur.Nunc reuertamur ad mulierum ornatum, quẽ quidem religionis primum aduerſari inſtitutis affirmamus, ſi nimis diffluat,deinde etiam reipublicæ bono tãtum nocere,ut nihil ſupra. dum enim magni ſumptus in ornatum mulierum à viris fiunt,alteraq́; alterã ſuperare cõtendit;magna fit ciuium rei domeſticæ,totiuſq́; tandem ciuitatis opum iactura. cohibendus ergo,continenduſq́; erit iuxta præcepta Apoſtoli mulierum cultus. illud quoque præci

D piendum reor,curare Epiſcopum debere, ne impudicis ſpectaculis mulieres interſint.Corrumpunt mores bonos,mentiſq́; integritatem labefactant turpia ſpectacula,quæq́; in eis obſcœna dicuntur,atq; aguntur.Hoc idem in pueris prouidendum erit. priſcis quidem temporibus huiuſmodi ſpectaculis ac fabulis,quæ publicè recitantur,magnam operam dabant,maximiſq́; ſumptibus publicè inſtructa erant theatra,in quibus populus ad prophana ea,& impudica ſpectacula conueniebat. quod veteres ſatyrici poetæ increpant vehementer. poſtmodum uerò, cum Chriſtiana ueritas illuxit, patrum noſtrorum inſtitutis ſublata fuere. noſtra uerò tempeſtate in pleraſque Italiæ ciuitates obrepſit hic morbus, qui à præſide Chriſtiano tollendus penitus eſſet, ſi fieri poſſet; ſin minus,ſaltem hac ratione cohibendus,ut pueri, ac mulieres

ab huiusmodi spectaculis abstinerent. Cæterum, quoniam nuptæ mulieres, ac pueri, qui parentes habent superstites, minus obnoxij iniuriæ sunt, uiundique præceptores parentes habent, ac maritos: iccirco uniuersali quadam ratione ab Episcopo sunt instituendi, eisque non peculiari quodam modo, sed communi subsidium ferendum est. At pupilli, & uiduæ quæ expositæ sunt iniuriæ, neq; proprios præceptores habent, qui eos recte instituere ualeant, præcipua quadam ope tuendi sunt. Episcopus enim cōmunis quidam est pater totius ciuitatis, à quo illi, qui magis indigent, magis item subleuandi, atq; adiuuandi sunt. Hinc est, quod in sacris literis præcipue commendantur hi, qui pupillum & uiduam fouent, ab eisque propulsant iniuriam. quamobrem his vtrisque Christianum præsidem decet maiore animi cura, atque studio acriore opem ferre, ad eosque recte instituendos omnem diligentiam adhibere. satis arbitror hucusque à nobis explicata sunt officia Episcopi: quæ ciuitati, cui præest, instituendæ atque in Christiana pietate continendæ accommodata uidentur: eoque processimus ordine, quem charitatis iura præscribunt. Nunc pauca quædam dicenda restant de officiis, quæ circa opes, ac reditus Episcopatus uersantur. Eorum enim distributio ad Christiani præsidis charitatem iure optimo spectare uidetur. Nam si huiusmodi opum erogatio in sacris literis, ac præsertim in Euangelio, prophanis viris præcipitur: qui nullo religionis priuato iure sunt obstricti: quique in comparandis sibi opibus insudarunt: quanto magis censendum est fuisse hoc Episcopis præceptū, qui perfectissimum in Christiana religione ordinem profitentur: quibusque opes nō sudore partæ, sed testamentis legatæ sunt, ut cultui diuino & egenorum necessitatibus inseruirent. quā de causā uerius procuratores quidam, ac tutores bonorum, quæ pauperibus legata sunt, quàm alia quauis appellatione nuncupari debent. Non ignoro tam in theologorum libris, quàm in sacris canonibus sancitum esse, qua regula vti Episcopum oporteat, in redituum Episcopatus dispensatione. Nos uerò præcepta dabimus: quæ seruanda esse putamus Episcopo viro bono, nō autem illi, qui tanquam in foro sibi cum Deo litigandum esse putet, nihil aliud agere uelit, quàm id, quod ei sacris sanctionibus iniunctum esse appareat, quodque sine scelere præterire nō posset. hoc (mihi crede) non est agere ex charitate, sed ex mulctæ timore: qui si absit, neque illud facias, quod nunc facis. hi qui hoc pacto seruari à se oportere Episcopi munera existimant, intra præscriptos quosdam terminos liberalitatis, ac munificentiæ cōtinentur. At charitas terminum nescit, nullis finibus cohibetur. quamobrem cum illud in primis studeamus, ut Episcopus, quem instituimus, charitatis igne accēsus nil nō ex charitatis præcepto faciat: iccirco nullis præceptorum angustijs contineatur, sed omne quod ex victus parci ac modici sumptibus reliquum est, cum diuino cultui, tum maxime egenorum necessitatibus impendat. turpissimum enim ac maximè nefarium reor, velle quempiam ex inopum peculio diuitias sibi cōparare; aut bona pauperum in supellectilem domus magnificam, in longum seruorum ordinem, cæterosq; huiusmodi sumptus profundere. de quibus, quoniā supra abūde satis à nobis est di-

A est dictum, cum de vita ac victu Episcopi loqueremur, nil in præsentia amplius puto dicendum esse, nisi ut dignitatem ordinis tueatur, superfluis impensis omnino reiectis, cumque nostra tempestate in sumptibus non necessariis magis peccetur, ille ad defectum potius tendere conetur. sic enim medium tenebit: in quo est virtus constituta. Diuino igitur cultui primum id, quod necessarium est, impendat, reliquum pauperibus eroget: quod si indigentia pauperum tanta esset, ut pro eorum uita tuenda oporteret aliquid demere de sumptibus, quæ in diuino cultu de more fieri solent, censeo ego maximè secundum Christianam pietatem Episcopum facturum, si minus magnificè Deum coluerit in templis lapideis, ut resarciat, opemque ferat
B templis Dei non marmoreis & insensibilibus, sed uiuentibus, atque intelligentibus. Dei enim templum uos estis, inquit ille. quod si tanta necessitas cum non vrgeat, Deum colat ea magnificentia, quæ pro consuetudine, & vrbis dignitate satis esse uideatur. quod superest uerò pauperibus eroget, sentiatque se procuratorem, ac tutorem potius pauperum esse, quam dominum: si quid autem adhuc supererit: ad ornatum templi id omne conuertat. pauperes uerò non omnes eodem ordine habeat, sed potius opem ferat illis, qui ditioni suæ subiecti sunt, quàm externis. Nam ea uidetur etiam mens fuisse illorum, qui bona sua legarunt Ecclesiæ, cui præsidet, ut scilicet municipibus egenis potiùs quàm externis ea erogentur. Petrus Barocius, de quo supra quoque à nobis facta est mentio, diligenter hoc seruabat,
C malebatque Patauinis egenis opem ferre ex Episcopatus reditibus, quàm Venetis consanguineis suis: quòd diceret eam vim agrorum, villarumque testamentis à Patauinis ciuibus Episcopo legatam esse ea mente, ut quilibet coniectari facile potest; quo Patauinorum inopum necessitati ex his opibus subueniretur. inter inopes uerò, bonos uiros, boniique nominis mulieres aliis non probis semper præferat. Hi etenim & Christo & nobis magis proximi sunt quàm improbi, ac scelesti. scelestos tamen extrema indigentia oppressos non negligat. Deumque imitetur, qui, ut sacræ perhibent literæ, solem suum oriri æque facit super iustos & iniustos. omnibus uerò in hoc officio anteferendi sunt illi, quibus nobili genere ortis paupertas ignominiæ esse solet; neque mercenarias artes exercere sine calumnia queunt. his maxi-
D me tribuendum, neque expectandum, ut eleemosynas petant; uerum his etiam non petentibus largiendum, & quandoque insciis. post hos alios curet pauperes. verum in hac largitione, & munificentia illud cauendum est, ne inertes nonnulli, quod frequenter accidit, liberalitate hac illecti se otio dedant, segnemque ac tandem turpem uitam ducant. attinet ad hoc officium etiam illud, vti Nosodochiorum siue hospitalium (vtar enim nouo uocabulo) curam habeat, quæ Episcopo deberi uidetur. Nam pleraque omnia hospitalia suos tutores, ac præsides habere solent, quibus hæc cura præcipue debetur, quæ & singula eorum visere aliquando Episcopi debebunt. Dubitabit hic aliquis, clam ne hæc in pauperes munificentia, cæteraque virtutum officia præstari debeant, an potius aperte, ita ut omnes ea intelligant &

 sciant.

sciant. Arbitror ego in hac re, si præcep to Augustini vtatur, eũ optime factu- E
rum. ille enim inquit oportere ani mi intentionem esse in occulto, bona ue-
rò opera, si inspiciantur & luceant, ut lux coram hominibus prodesse. Non
ergo ex his officiis laudem sibi Episcopus, aut vllam nominis celebritatem,
(ambitiosum enim hoc esset) sed Dei laudẽ quærat. hac enim rati one inten-
tionem in occulto habebit, opera uerò bona, quæ lucebunt coram homi-
nibus, in laudem Dei cedent, omnibusque exemplo proderunt atque imita-
ione: ut ergo laus Dei celebrior fiat, simulque ut ciuibus suis exemplo pro-
sit, optime facturum reor, si non clam officia hæc virtutum præstiterit, sed
palam. in quo illud obseruet, ne aliquis iure suspicari queat fieri ea palam
propter ambitionem, aut aliquam improbam causam, sic enim dum exem- F
plò prodesse vellet, multum obesset: id ergo si cauerit, facturum optime arbi-
tror, si palàm, tum munificentia in egenos, tum cæteris virtutum muneribus
vtatur. Nam inquit Christus, vos estis lux mundi. vicem igitur lucis præstare
non pigeat. Hoc uero nequaquam fiet, nisi virtutum officijs veluti luce quadã
fulgentissima coram omnibus noster Episcopus luxerit. His officiis, quæ ad
impensas ac sumptus pertinere uidentur, ea attinent, quæ ad exigendos spe-
ctant reditus Episcopatus. Nam si hoc minus neglexerit, neq; erga pauperes
liberalitate vlla vti, neque diuino cultui satisfacere poterit, prouidendum er-
go pro viribus, ne reditus Episcopatus per inertiam pereant, sed adhibeat di-
ligentiam, sedulusque curet, ne procurator vrbanus, aut villicus bona paupe-
ribus eroganda dilapidet, sed fidis ministris diligentissimisque vtatur. qua in G
re illud cauendum est, ne à debitoribus, qui plerunque rustici sunt admodum
ægeni, crudeliter ea quandoque villicus exigat, quæ soluendo ipsi non sunt,
nisi à filiis totaque familia victus extorquatur. Hoc nanque maxime alienum
censeri debet à Christiana pietate, quodque in quouis prophano sit ualde re-
prehendendum, nedum in Episcopo Christiani gregis pastore, prætereà
quænam maior dementia esse potest, quam velle, dum inopum necessitati
inseruis, in egenos rusticos continuo crudelem esse, atque pietatis officium
ab impietate auspicari? medium igitur tenorem quendam seruabit: ne scili-
cet sinat per inertiam, aut cupiditatem ministrorum bona Episcopatus dila-
pidari, ne've patiatur exactione pauperibus iniuriam fieri. satis superque à no
bis exposita uidentur ea, quæ ab Episcopo in seriis rebus præstanda sunt. Cæ- H
terum, quoniam animus interdum requie indiget, quadamque curarum ua-
cuitate: iccirco laxandus honestissimis iocis quandoque erit, alicuiusque
secessus amœnitate leuandus, ubi & deambulationibus & aucupijs, venatio-
nibusque & reliquis rusticis oblectationibus relaxari poterit. Hac enim ra-
tione & animum recreabit, & valetudini consulet. Sed in iocis grauitatem
seruare oportet: neq; sumptus faciendi in venationes & aucupia. Nihil enim
magis Episcopo indecens, magisque eius officio cõtrarium existimari debet,
quàm quæ fiunt in huiusmodi res impensæ. ab vrbe uerò non secedat, nisi ijs
diebus, quibus si secesserit, officio tamen non deerit. Hæc ferè officia esse pu-
to, quæ pro operis nostri breuitate strictim colligenda censuimus. Reliqua
uerò

A uerò, quæ omissa sunt, ex horum similitudine facilè intelligi posse existimo. Hactenus nobis disseruisse sufficiat de officio viri boni, ac probi Episcopi: quales nostra hac corruptissima tempestate pauci sunt. quamobrem nequaquam in animum inducas velim, aut turpe esse hisce temporibus aliorum vita ac moribus spretis, proprium quoddam sequi viuendi genus, aut difficile esse, ac prope impossibile muneribus hisce fungi, atque hanc uitæ normam seruare. Nam illud est in primis viri Christiani, nullo pacto duci humana laude, aut hominum iudicio, sed diuina præcepta sibi seruanda esse censere, quicquid de ipso loquantur homines, charumque & honorificum sibi putare, si pro Christi nomine, ac Christiana uita dignus sit ignonimiam B pati. de qua re Christi Apostolos plurimum gauisos sacræ literæ testantur. deinde certo sciat frustra se hoc metu terreri: nam virtutis officia eo sunt præclariora, quò maiora; neque vereri debet difficultatem vllam sibi fore in hac viuendi norma à nobis præscripta, si non in se, aut in virtute sua sperauerit, sed tantum à Deo optimo auxilium implorauerit. Nullus enim, qui in eius ope confidit, uel in perquam arduis prouincijs vnquam defecit. Habes itaque Reuerendissime præsul amici munus, neque re ipsa de qua tractat, neque te dignum, sed (ni fallor) ex animi nostri erga te propensione non ingratum omnino tibi futurum.

C

GASPARIS
CONTARENI
S. R. E. CARDINALIS,
SCHOLIA IN EPISTOLAS
DIVI PAVLI.

SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

IN CAPVT PRIMVM EPISTOLAE AD ROMANOS.

QVI *prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.*] Locus hic difficilis est. nam primò, quomodo Christus sit prædestinatus filius Dei, multa dicunt Theologi recentiores. Textus Græcus habet Definitus, id est ostensus; ut etiam totum quod sequitur, referatur ad hanc ostensionem; quòd scilicet ostensus sit filius Dei propter virtutem, id est potentiam, qua per spiritum sanctum resuscitauit se ex mortuis. In Actis Apost. cap. 13. Paulus hunc sensum innuit: & versiculum Psalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, refert ad diem, quo Christus à mortuis resurrexit. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.*] Fides qua credimus, quamuis sit in intellectu, pendet tamen à voluntate. Credimus etenim, quia uolumus obedire Deo. Hoc ergo prædicabant Apostoli, Deo obediendum esse, & illi subijciendam ceruicem, qui uoluit homines iustificari per fidem, & uiuere ex fide; cui obediendum est, & recurrendum ad fidem, ut infra amplissimè ostendit. *Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum.*] Notandum, Paulum in locis innumeris, eum morem secutum; ut semper vtatur mediatore & interpellatore Christo, cùm ad Deum conuertitur. Nam nihil nostrum Deo placere potest, nisi per Christum, & in Christo; in quo nos elegit, & in quo nos gratificauit, id est, gratos, sibi fecit. *Iudæo primùm & Græco.*] Vel uoluit præferre Iudæos Græcis, id est, Gentilibus, ad retundendam superbiam Gẽtilium: uel primo loco posuit Iudæos, ut retunderet eorum superbiam, cùm dicit, primùm illis ad salutem opus esse Euangelio Christi. *Ex fide in fidem.*] Quoniã omnis Christiani vita nititur fide. Innuit ergo semper nobis, qui incipimus à fide & nitimur fide, tendendum esse ad maiorem fidei profectum. vel, ex fide, refert ad Deum, qui promisit & dedit nobis fidem. Ad fidem, uerò refert ad nos, quorum assensus & fiducia nititur promissioni diuinæ, & fidei nobis datæ à Deo. *Reuelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum detinentium veritatem Dei ex iniustitia.*] Locus hic ualde difficilis est. si uolumus reddi rationem & causam,

sam, quamobrem iustus uiuat ex fide, & quod iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem; Duobus modis reddi causa potest. Nam cùm ex Euangelio reuelatur ira Dei super omnem impietatem, & super omne peccatũ, cogimur nos (qui ex lege naturæ, quantùm ad Gentiles; & ex lege Moysi, quantùm ad Iudæos pertinet, cognoscimus nos esse peccatores) confugere ad iustitiam fidei, & ad iustitiam Dei, quæ est per fidem. Vel impietas & iniustitia, de qua fit hîc mentio, non est referenda ad quodcunque genus peccati, sed ad superbiam philosophorum Gentilium; qui cùm agnouissent Deum, à quo erant, uoluerunt tamen bonos & perfectos fieri & esse, non à Deo, sed à seipsis, ob animi tumorem. ac ideo non glorificauerunt Deum cognitum tanquam Deum: quemadmodum nec Lucifer, cum cecidit à Deo, elatus in seipso: & primi parentes, qui uoluerunt esse tanquam Dei, scientes bonũ & malum: ac propterea derelicti à Deo, traditi sunt in reprobũ sensum, & in immunditiã.

E F

CAPVT II.

CVM *iudicabit Deus occulta cordium secundum Euangelium meum per Iesum Christum.*] Sic Ioannes Euangelista; Pater non iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit filio, quoniam filius hominis est.

CAPVT III.

QVID *ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas Circuncisionis? Multum per omnem modum: primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.*] Non intelligẽdus est locus, quòd ab ipsis Iudæis fuerint credita Dei eloquia; sed quòd Deus crediderit eis sua eloquia. Nam aliis nationibus non fuit lex data, sed solis Iudæis. *Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? &c.*] Solet dici & est regula iuris, Frangẽti fidem, fides frangatur eidem. Quapropter posset aliquis suspicari, cùm pactum & fœdus fuerit factum inter Deum & nationem Iudaîcam, ac ipsi fidẽ fregerint, & recesserint à fide data. (Sic enim puto intelligendum esse, Nõ crediderunt; & significantius exprimitur in Græco textu) quòd propter hoc etiã Deus non seruaturus esset fidem datam. Hanc suspicionem remouet Apostolus dicens, quod mendacium hominum non euacuat fidem Dei; eò quòd Deus sibi ipsi debitor est, & seipsum negare non potest; ut dicit idem Apostolus in secunda ad Timotheum. *Quid ergo? præcellimus eos? nequaquam, &c.*] Videtur contradicere his, quæ paulò ante dixerat, quid, scilicet, amplius est Iudæo? Sensus est, quòd ex parte beneficiorum Dei, Iudæi præcellunt gentes, ut supra. Sed ex parte ipsorum minime præcellunt, eò quòd peccauerint, sicuti gentes. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.*] Ex textu Græco colligitur, omnes inferiores esse gloria Dei, id est, ut coram Deo iustificentur, eò quod peccauerint. *Ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum.*] Hoc in loco fere reddit causam, cur Deus gratis iustificet peccatores per fidem, in sanguine Christi; & inquit, Voluit Deus gratis dimittere peccata nostra, seruata tamen iustitia sua, quam exercuit Christi sanguine

G H

A effuso; vlciscens in eo omnia peccata nostra, ut non dimitteret peccata impunita: sicut dicit ad Corinthios. Eum, qui non fecit peccatum pro nobis peccatum fecit; ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Esaias quoque ait, Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrũ, & ideo subiungit in textu Paulus, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ suæ in hoc tempore. Sustinuit, inquit, Deus peccata, nec puniuit, ut per iustitiam ea puniret in Christo: & ita hoc in tempore ostenderet iustitiam suam; ut scilicet sit ipse iustus, peccata puniens; & tamen gratis iustificaret eum, qui est ex fide Christi.

CAPVT IIII.

B QVID *ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? &c.*] Notandum primò, Verbum illud, secundum carnem, posse referri ad patrem nostrum. Nam Apostolus Hebræus erat: & in hac parte Epistolæ potius alloquitur Iudæos, quàm Gentiles, ad quos lex nõ pertinebat; qui omnes carnali generatione descenderant ab Abraham. Vel referri potest ad Verbum, inuenisse, id est, inuenisse secundum carnem; quod & de circuncisione potest intelligi; id est, quod contulerit Abraham circuncisio; de qua infra inquit, quòd accepit illam signaculum iustitiæ, quam habuerat in præputio. Vel, secundum carnem, possumus interpretari, opera illa bona & secundum legem, quæ Abraham operatus est. Nam sæpe Apostolus utitur hoc modo loquendi, ut per carnem intelligat legem: dum essemus in C carne, infra dicit, id est, sub lege; vtpote ex qua & ex cuius operibus non trahamus spiritum, & ideò adhuc sumus in carne. Præterea notandus est & colligendus sensus Pauli totus, quid'nam sibi velit ex hoc exẽplo Abrahæ, quod adducit. Abraham, ut in Genesi legitur, vir bonus fuit, & sine iniuria cuiuspiam vixit: vnde posset facile quispiam credere, eum fuisse iustificatum & effectum amicum Dei ex suis operibus. Attamen scriptura non dicit fuisse eum iustificatum ex operibus; sed dicit. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ergo scripturæ intentio est, quod quamuis Abraham potuerit apud homines iustificari, id est, haberi & pronunciari iustus; non tamen apud Deum, cur inquies, scriptura dicit, quòd reputatum est ei ad iustitiam, quod credidit Deo? Vbi notat Paulus primò, Verbum hoc, reputatum; D quod non habet vim, nec eo vti rectè possumus, nisi cùm ex gratia prouenit reputantis, non ex meritis eius cui reputatur. Cùm igitur dicat scriptura, reputatum est ei ad iustitiam; manifestè apparet, quòd non tribuatur operibus; quia merces operum imputatur secundum iustitiam & secundum debitum, non autem secundum gratiam. Cùm ergo dicat scriptura, reputatum est, innuit gratiam, & excludit iustitiæ debitum. Notandum etiam, quòd hanc imputationem iustitiæ scriptura tribuit fidei. Credidit Abraham Deo, inquit, & reputatum est illi ad iustitiam: quod confirmat ex testimonio Dauid; qui ~~attribuit beatitudinem hominis remissioni peccatorum, & non imputationi peccati.~~ Et huic beatitudini, tanquam primæ, innituntur aliæ beatitudines, in aliis Psalmis dictæ à Dauid. *Et propterea ex fide, & secundum*

cundum gratiam sit firma promissio.] In Græco significantius, & ideò ex fide, ut E secundum gratiam, ad hoc ut sit firma promissio. quasi dicat, ideo Deus iustificat ex fide, ut iustificatio sit ex gratia Dei, & non ex nobis. Ideo autem secundum gratiam, ad hoc, ut promissio sit firma: nam si res penderet ex iustitia, ut scilicet redderetur operibus nostris, & non ex gratia Dei; promissio nullam haberet firmitatem, ob defectum nostrorum operum.

CAPVT V.

SI *enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati saluabimur in vita ipsius.*] Vltima hæc particula Saluabimur in uita ipsius duobus modis potest intelligi. vel in ui F ta ipsius, quoniam non oportet amplius Christum mori, vt, priusquam reconciliaremur, mortuus est; sed uiuēte ipso, & ideo in uita ipsius saluabimur. vel innuit id, quod dixerat in fine superioris capituli; quòd scilicet Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostrā; quia eius uita immortalis, est causa exemplaris, & efficax nostræ saluationis & uitæ spiritualis. *Propterea, sicut per unum hominem peccatum intrauit in mundum, &c.* quæ sequuntur.] Nota sensum totius huius loci, pulcherrimum scilicet Apostoli argumentum. Et est argumentum à simili, & à minori. Adam primus homo de terra terrenus, typus & forma fuit, secundi Adam de cœlo G cœlestis; in contrariis tamen rebus. Nam primus origo fuit mali, & detrimēti hominum; secundus uerò omnis boni. Igitur ab detrimento illato per primum, possumus à simili conijcere bona acquisita nobis per alterum. Immò, quoniam donum Dei superat delictum, & longè est eo efficacius: iccircò bona, quæ nobis Christus largitus est, superant mala, quæ primus Adam nobis intulit. Enumeremus nunc mala, quæ intulit nobis primus Adam. primùm per ipsum peccatum intrauit in mundum, & in omnes homines. nam in ipso omnes peccauerunt. inclinatio ergo ad malum per Adam intrauit in mundum, & reatus peccati: quoniam eius peccatum omnibus imputatur, qui ab eo originem trahunt per uirtutem seminalem: nā in eo omnes peccauerunt. & per peccatum intrauit mors: nam mors est pœna peccati. Vnde arguit Apostolus, quòd peccatū intrauit in omnes, quia omnes ab Adam vsque ad Moysem mortui sunt; ne putaret quispiam peccatum incœpisse post legem datam H à Moyse. Cùm igitur mortui sint omnes, etiam ante Moysem; in omnes intrauit peccatum. Lex autem operata est maiorem imputationē peccati propter transgressionem legis. Hæc detrimenta accepimus à primo Adam, qui est typus & forma futuri in rebus contrariis. A simili ergo computabimus bona per Christum donata nobis, immò maiora. quoniam donum superat delictum. Primò namque in locum peccati & mortis, quam contraximus ex Adam, per Christum adepti sumus gratiam & iustitiam in uitam æternam. Ex uno peccato Adam cecidimus in condemnationem. Per Christum autem non tantùm surreximus ab eo peccato, sed à multis aliis peccatis, nō tantùm in absolutionē, sed etiam in iustificationem: quia habemur apud Deum iusti

per

A per Christum dominum nostrum. quod ratione probat Apostolus. Nam si delictum unius hominis tantum potuit, multò magis poterit donum per unum hominem Iesum Christum. concludit deinde: igitur sicuti per unius peccatum, &c. quæ fuit conclusio primùm proposita. Et, quemadmodum summa totius mali, quod contraximus ex Adam, fuit ex eo, quòd omnes in eo peccauimus, & ideò multi sunt constituti peccatores; sic per obedientiam unius hominis Iesu Christi, iusti constituuntur multi; illi scilicet qui renati sunt, & inhæserint Christo per fidem & charitatem, quia scilicet in ipso obedierunt; & ita iustitia, ac propterea meritum Christi nobis applicatur.

B CAPVT VI.

QVOD *enim mortuus est, peccato mortuus est semel; quod autem viuit, viuit Deo.*] Reddit rationem, cur mors illi, scilicet Christo, vltra non dominabitur: quoniã, scilicet, semel mortuus est peccato; id est, ad destruendum peccatum. Vnica etenim oblatione consummauit in sempiternũ sanctificatos ad Hebr. 10. Vel per peccatum intelligit corpus Christi mortale, in quo præfiguratur peccatum: nam mors peccatum sequitur; & ideò Christus habuit similitudinem carnis, id est, carnẽ mortalẽ similẽ carni peccatrici. quod autẽ viuit, viuit Deo, id est, virtutẽ diuina, ex qua corpus eius est immortale, & impassibile. Iccircò & nos, qui in baptismo mortui sumus pecca-C to, id est, vitæ peccatrici, viuamus Deo, id est, in spiritu Dei, quẽ accepimus; per quẽ adipiscemur etiam corporis immortalitatem. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ.*] Dicit se dicere humanum. Nam multò magis debemus seruire iustitiæ, quàm seruiuerimus peccato. *Stipendia enim peccati mors; gratia autem Dei vita æterna, in Christo Iesu domino nostro.*] Notandum hîc, quod innuit Apostolus; ex iustitia, peccato deberi mortem. (Nomen enim stipendij uidetur hoc significare) vitam autem æternam esse ex dono Dei gratuito.

CAPVT VII.

AN *ignoratis fratres (scientibus enim legẽ loquor.) quia lex in homine dominatur, &c.*] Sensus primæ partis huius capituli uidetur satis perplexus, D explicari tamen cõmodè potest. inquit Apostolus, lex tandiu homini dominatur, quandiu viuit, id est, vel homo, vel lex. Nam si moritur homo, quis dubitat eũ nõ esse amplius sub lege? Si etiã lex moritur, verbi gratia, si cõtraria lege abrogaretur, uel consuetudine diuturna; pariter homo amplius nõ est sub lege. Hoc quod dixerat, morte, inquam, tolli & auferri seruitutẽ legis, probat exẽplo. Nã vir & mulier matrimonio coniuncti, alterque sub alterius lege & potestate constitutus, si mors alterius euenerit, alter, qui superest, soluitur à lege & potestate mortui; ac multò magis mortuus soluitur à potestate uiuentis. Hæc, quæ dixerat, applicat legi Mosayce & homini Christiano; dicitque, quòd, donec viuebat vita contracta ab Adam, cui vitæ data fuit lex, erat sub seruitute legis; quia suberat maledicto legis, & non accepto spiri-

tui, & coactus legi parebat. Postquam uerò mortuus est legi, id est, carnali vitæ, & insertus Christo; non est amplius sub lege, id est, sub legis maledicto, neque coactè obedit legi, immò sponte & alacriter. Hic mihi uidetur esse sensus huius primæ partis. *Quando eramus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.*] Apud Apostolum, esse in carne, accipitur pro, esse sub lege: non quod lex sit carnalis, immò spiritualis est: sed nos quandiu sumus sub lege, non sumus in spiritu, sed in carne. quoniam lex non potest viuificare nos, quamuis sit spiritualis, ut in Epistola ad Galatas dicitur, si data esset lex, quæ posset viuificare, ex lege esset iustitia. *Peccatum non noui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.*] Ex hoc loco colligi potest apud Apostolum, concupiscentiam esse peccatum; ut tenuit Augustinus. *Occasione autem accepta per legem operatum est in me omnem concupiscentiam.*] Etenim nitimur in vetitum. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.*] Id est, iudicio meo uiuebam, quia putabam me uiuere. *Veniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum.*] Reuixit, ut suprà diximus. Ego autem mortuus sum, quoniam sensi me mortuum esse. Nam per legem cognitio peccati. *Peccatum enim occasionem accipiens per mandatum decepit me, & per ipsum seduxit*] Quomodo decepit & seduxit? nimirum, puto, ut dicit Augustinus in libro 83. q. quoniam superbia extulit hominem, ut putaret posse se suis viribus seruare mandata: quo pacto sunt decepti philosophi & Iudæi. *Quod operor, non cognosco: non enim quod uolo, bonum hoc ago, &c. usque ad finem capituli.*] Augustinus primùm interpretatus est, dici hæc de homine nondum reparato post lapsum: postea se retractauit, & uoluit dici de Paulo ipso, & de quouis sancto viro. Meo iudicio ex literæ contextu, magis dicuntur hæc de homine post lapsum, nondum reparato: possunt tamen ad vtrumque referri; vt, scilicet, ex morbo, qui naturæ inhæret nostræ, etiam post reparationem, cognoscamus detrimentum nobis illatum per peccatum, à cuius reatu liberati sumus, per gratiam Iesu Christi.

CAPVT VIII.

NIHIL *ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundũ carnẽ ambulant, sed secundum spiritum.*] Nõ est quippiam dãnationis; tum quoniam solutus est reatus peccati originalis; tũ etiã quoniã per virtutẽ gratiæ Christi non superamur à peccato. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.*] Dixerat, quòd lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauerat eum à lege mortis: nam per fidem in Christum adipiscimur spiritum sanctum, qui nobis præstat vitam spiritus & sanctificat, soluens reatum omnem, & ita liberat nos à lege mortis, in quam incideramus per peccatum. Huius, quod dixerat, reddit rationẽ,

inqui-

A inquiens. Non quod erat imposſibile legi,in quo infirmabatur per carnem. Iam ſupra diximus, quod lex, quamuis ſpiritualis eſſet, non poterat tamen viuificare; & ideo ij, qui erant ſub lege, erant in carne. Inquit ergo, id, quod lex nõ poterat præſtare,vt,ſcilicet, transferret nos à carne ad ſpiritum; Deus mittens filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, id eſt, in carnem mortalem, quæ erat ſimilis carni, in qua eſſet peccatum, pronitas ſcilicet ad malum, quia pasſibilis & mortalis; damnauit peccatum de peccato. In carne,id eſt, patiendo & tradendo morti carnem ſuam non peccatricem; damnauit peccatum de peccato, id eſt, abſtulit vim omnem peccato in nobis exiſtenti; ne ſcilicet faceret nos reos, & ſuperaret nos: & ſic iuſtificatio legis imple-
B retur in nobis, qui ſecundum ſpiritum ambulamus, non ſecundum carnem. Et ne quis putaret, ſe poſſe eſſe in Chriſto, & liberum à peccato, quamuis ambulet ſecundum carnem, addit omnia, quæ ſequuntur, ad deſtruendum hunc errorem, *Nam expectatio creaturæ reueIationem filiorum Dei expectat, &c.*] Auguſtinus in libro 83. quæſtionum, exponit de corpore noſtro ea, quæ hîc Apoſtolus dicit de creatura,quod ſcilicet expectat liberari à mortalitate. Videtur hic ſenſus ſequi ex dictis paulò antè. Tamen ſi quis etiam adaptaret ad uniuerſam creaturam ſenſibilem, optimè, ut reor, quadraret etiam ſuperioribus. Explicat etenim, quàm magna ſit futura gloria, quam expectamus non tantùm ex nobis, ſed ex uniuerſa creatura ſenſibili. *Similiter ſpiritus coadiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus; ſed ſpiritus in-*
C *tercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*] Supra dixerat dona nobis collata per ſpiritum, liberationem ſcilicet à ſeruitute peccati & ſpem gloriæ. Addit nunc & aliud beneficium, quòd, ſcilicet, in orationibus noſtris adiuuat infirmitatem noſtram, ex qua efficeretur ferè ſemper,ut nobis noxia peteremus. at ſpiritus habitans in nobis dirigit voluntatem noſtram in Deum, ut, ſcilicet, ſemper dicamus, ſaltem in corde, cùm oramus. Non tamen ſicuti ego volo, ſed ſicut tu: quam in nobis voluntatem, factam à ſpiritu, inſpicit Deus, qui eſt ſcrutator cordium. *Scimus quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*] Subdit, ut reor, quod orationes hæ directæ à ſpiritu ſemper exaudiuntur, ad ſanctorum, in quibus eſt ſpiritus, vtilitatem. Nam omnia, quæcunque illis accidunt, cooperantur ad bonum. & ita orationes ſpi-
D ritus pro ſanctis ſemper exaudiuntur. *Quos enim præſciuit, & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij eius: vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.*] Hîc reddit rationem, & probat ijs, qui ſecundum propoſitum Dei vocati ſunt ſancti, omnia cooperari ad bonum. Nam quos præſciuit, & prædeſtinauit, id eſt, etiam prædeſtinauit. Prædeſtinatio etenim eſt ex Dei voluntate, quæ præexigit ſcientiam. Addit poſtea ea, quæ à Deo efficiuntur in utilitatem prædeſtinatorum, ut nullus relinquatur locus, ubi offendant. Et iccirco palàm eſt, omnia eis cooperari ad bonum. Egreditur poſtremò Paulus ad explicandum amorem ſuum erga Chriſtum; & quaſi ecſtaſim patitur.

CAPVT IX.

OPTABAM *ego anathema esse pro fratribus meis.*] Nulli dubium esse potest ex his, quæ dixerat Apostolus statim superiùs, quod innuit se fuisse ita animo affectum, ut Moyses, qui dixit Deo, dele me de libro tuo, & parce huic populo, ne fortè dicant, callidè eduxit Deus eos ex Aegypto. Ita hîc Paulus, ne uideretur uerbum Dei excidisse, promissionem scilicet factam patribus Iudæorum; optabat ipse anathema esse à Christo. Sed dubitationem facere poterit, cur dixerit, Optabam, & non dixerit, Opto. Puto ego ob modestiam sic fuisse locutum Apostolum: nã esse maioris perfectionis est, quàm fuisse; Ideò inquit, Optabam: ac si diceret, memini me tali fuisse animo præditum; quòd longè minus est, quàm si diceret, tali nunc sum animo præditus. *Non quod exciderit verbum Dei: non enim omnes, qui ex Israel sunt, hi sunt Israelitæ, &c.* Supra dixerat, se optasse anathemà esse pro patribus, &c. Innuit hoc loco, ob Dei amorem & honorem se hoc optasse; ne, scilicet, aliquibus uideri posset, verbũ Dei excidisse in promissionibus factis populo Israelis. Verùm, inquit, uideri poterat excidisse considerantibus tantùm carnis originem; sed non excidit verbum Dei, quod referri debet ad filios promissionis, quibus scilicet, promissum fuit ducentibus originem fidei & spiritus Abraham. deinde hanc Dei electionem, filiorum scilicet, promissionis ampliat; ut ostendat pendere ex Deo non ex operibus nostris, nec ex origine carnis. Nam & Ismaël fuit filius Abrahæ secundum carnem, ad quem tamen nõ pertinuit promissio. Magis deinde rem coarctat, ut ostendat, non fuisse promissionis Dei verbum descendentibus secundum carnem factum. Nam eadem mulier Rebecca, ex eodem viro Isaac, & eodem concubitu, concepit Esau & Iacob: tamen antequam quicquam boni facerent aut mali, dictum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; ut totum sit ex vocante & eligente Deo. *Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum?*] Reór ego totum quod sequitur, vsque ad eum locum; O homo tu quis es, qui respondeas Deo? pertinere ad dubitantem & quærentem, interpositis quibusdam uerbis respondentis Pauli, ut in familiari sermone fieri solet. Inquit ergo quærens & dubitans; si ex vocante tantùm Deo est electio, quid dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? Absit, inquit Paulus. Prosequitur ille, ut incœperat. Moysi enim dicit, miserebor, cuius misereor, &c. quæ sequuntur vsque ad eum locum. Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur? Quæ sunt Pauli verba resumentis dubitationem adductam. *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?*] Hîc Paulus dubitationi propositæ respõdet; & primùm increpans audaciam quærentis. Non enim debemus ita impudenter rationem exigere à Deo suorum operum, iuxta dictum sapientis in Ecclesiastico: & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Deinde, meo iudicio, quæstioni respondet ibi, quod si Deus volens ostendere iram, &c. Inquit ergo, nullum esse locum querelæ nobis, immò bonitatem & longanimitatẽ Dei summopere laudare, qui in multa patientia sustinuit vasa apta in interitum; Nã nõ ipse aptauit ea in interitũ,

sed

A ſed ipſa ſe aptarunt; tum ex originali peccato, tũ ex aliis additis, ut oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Nã vtiq; præparaſſet vaſa iræ in gloriam, niſi obſtitiſſent ipſi; iuxta illud Pſalmi, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Subdit poſtea vaſa miſericordiæ eſſe illos, quos Deus elegit ex gentibus & ex Iudæis. Nam prophetæ etiam hoc prædixerunt, vocandos eſſe à Deo & ex gentibus, & ex Iudæis. *Quid dicemus? quod Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, &c.* In hac poſtrema huius capituli parte, Apoſtolus colligit ſummam totius rei; cur, ſcilicet, & gentes apprehenderint iuſtitiam, & maior pars populi Iſraëlitici exciderit à iuſtitia; & totam cauſam refert ad fidem, & iuſtitiam fidei, quam ſecutæ ſunt B gentes, & Iſraël auerſus eſt, ſectando iuſtificari ex ſuis operibus.

CAPVT X.

IN hoc capitulo nihil aliud agit Paulus, niſi ut oſtendat ignorantiam Iudæorum, qui non peruenerunt in legem iuſtitiæ, ut ſupra dictum eſt: propterea quod æmulati ſunt Deum, non tamen ſecundũ ſcientiam. Nam volentes Deo placere ex ſua iuſtitia, id eſt, ex ſuis operibus, ut ſupra dixerat, noluerunt eſſe ſubiecti iuſtitiæ Dei, ut eius, ſcilicet, fieret compotes. quæ iuſtitia Dei eſt Chriſtus. Nam Chriſtus eſt finis legis ad iuſtitiam omni credenti. Hoc poſtmodum declarat ex eo, quod lex dicit, quòd qui fecerit ea, quæ lex dicit, uiuet in ea: & alibi: Maledictus, qui non permanet in verbis C legis huius. Quamobrem, ut dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas: Qui ſunt ſub lege, ſunt ſub maledicto. Adiungit poſtmodum, quid ſcriptura dicat de fide. quod, quomodo faciat ad propoſitum, dicam paulò pòſt. *Non dicas in corde tuo, quis adſcendet in cœlum, &c.*] Hoc eſt verbũ fidei quod prædicamus, ad quã fidem requiritur & actus interior, qui eſt, credere; & actus exterior qui eſt, cõfiteri. Vtriuſq; Apoſtolus meminit, & alterum alteri attribuit; vt tamen intelligendũ ſit, vtrũque debere vtriq; attribui. dicit enim, cùm dicat ſcriptura in Deuteronomio, quis adſcẽdet in cœlum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum deducere. aut quis deſcendit in abyſſum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum ab inferis reuocare. Nam uelle perſcrutari & intelligere, & incarnationẽ uerbi, qua deſcendit ad nos è cœlis, & reſurrectionem eius, qua ab inferis reſurrexit, eſt D dementis & aberrantis. *Sed quid dicit ſcriptura? prope eſt verbum in ore tuo & in corde tuo.*] Hoc (inquit Apoſtolus) eſt verbum fidei quod prædicamus. *Nam, ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum.*] Ecce applicat confeſsionem articulo de incarnatione uerbi, quæ præſupponit fidẽ cordis. Nam qui profitetur Ieſum eſſe dominum Deum, profitetur uerbum fuiſſe incarnatum. ſequitur. *Et credideris, quòd Deus ſuſcitauit eum à mortuis, ſaluus eris.*] Ecce applicat alteri articulo de reſurrectione, qui pertinet ad eam partem ſcripturæ, aut quis deſcendet in abyſſum, quod eſt Chriſtum reuocare à mortuis. *ſaluus eris.* Vtrumque tamen oportet credere, & utrumque, cùm fuerit opus, confiteri ore. Subdit. *Nam corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*] Nam iuſtificamur per fidem cordis; tamen non poſſumus per hanc cordis iuſtitiam peruenire ad ſa-

lutem: immò à stultitia decidimus nisi ore cōfiteamur vtrumque, cùm opus E fuerit. Nunc dicendum quo'nam pacto dictum in Deuteronomio, in quo Moyses loquitur de præcepto & lege Dei, applicat Apostolus ad propositum fidei, de qua agit. Puto ego noluisse Apostolum ex dicto Moysis, cùm loquitur de lege & mandato, adducere rationem, quasi Moyses esset locutus de fide. Nam haberet contradictionem ab aduersarijs manifestam; sed uoluisse vti auctoritate scripturæ secundum analogiam, & proportionem quandam; sicuti dixit Moyses de mandato Dei, quòd non repetendum nec requirendum erat, nec à cœlo, nec ab abysfis, sed propè erat. Ita nos dicimus de credendis, & de fide. Possemus etiam dicere, quòd Moyses illis uerbis innuerit, credendum esse simplici ex corde mandato illi, nec quærenda vlla ratio: sic F nos de Christo dicere, & fide in eius incarnatione, & resurrectione. Nam in his duobus articulis alii omnes continentur. Conuertit deinde se Apostolus ad Iudæos; & eos reprehendit, quòd uocati à Deo, contradixerint & restiterint. Id quod inquit etiam prophetatum fuisse in scripturis, sicuti prophetatum fuit de conuersione gentium. Hæc ferè est summa huius capitis.

CAPVT XI.

REPREHENSIS Iudæis, conuertit se Apostolus ad retundendam arrogantiam gentium, quæ Iudæis insultabant: ostenditque Deū non repulisse Iudæos: primùm quidem, quantum ad electionē, id est, ad eos, quos Deus elegerat ex Iudæis. Nam & se profitetur esse Iudæum, ex tri- G bu Beniamin, &c. aitque id accidisse hoc tempore, quod contigit sub Elia. Nā tunc cùm putaret Elias se solum relictum, accepit tamen ex diuino responso, relicta esse septem millia virorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sic etiam nunc Iudæi, qui crediderunt, electi sunt à Deo. quamobrem innuit nō rectè gentes facere, si insultarent Iudæis electis. Subdit postmodū Apostolus, uniuersæ Iudæorum genti, à Christianis gentilibus non debere insultari; quoniam is populus primùm est à Deo electus, & sanctificatus in eius patribus, Abraham, Isaac & Iacob. Nec propterea debere cōtemni arborē, quamuis quidam rami ex ea fracti sunt; nam ob incredulitatem fracti sunt. Tu antē fide stas. multaque adducit in hanc sententiam. Prodit deinde arcanū quoddam & mysterium; quòd scilicet, postquam gentes intrauerint in Christum, H etiam Israël intrabit, & saluus fiet. Definit tandem in admirationem diuinorum operum & diuinæ sapientiæ. Hæc est summa huius capituli. *Secundum Euangelium quidem, inimici propter nos; secundum electionem autem, charissimi propter patres. sine pœnitentia enim sunt gratiæ (seu dona) & vocatio Dei.*] Locus hic obscurior est. Augustinus vult, alios ex Iudæis esse inimicos, & alios charissimos. Inimicos eos, qui non crediderunt, charissimos secundum electionē, & eos qui crediderunt. Ego potius puto, vtrumque referri ad eūdem Iudæorum populum; qui, scilicet, sit & inimicus Dei, & charissimus. Inimicus quidem, quia eo tempore nondum receperat Euangelium: ex quo contigerat salus gentibus, conuersis Apostolis ad prædicandum gentibus, ut in actis Apostolorum.

A ſtolorum. Ideo hic dicit Apoſtolus, propter nos. Hic idem populus eſt Deo chariſsimus, ſecundum electionem propter patres, id eſt, quoniam eius patres electi ſunt à Deo. Nam Dei dona & vocatio ſunt ſine pœnitentia; id eſt, non reuocantur à Deo quaſi eum pœniteat ſe illos elegiſſe. *Concluſit Deus omnes in incredulitate, vt omnium miſereatur*] Ambroſius exponit incredulitatem, deſperationem; id eſt, ut ex experientia de ſe deſperantes, conuertantur ad miſericordiam Dei; & ſic omnium miſereatur, & Iudæorum & gentium: ſed magis ad textum uidetur facere, ſi infidelitatem intellexerimus, ſub qua Deus prius concluſerat gentes, nunc autem Iudæorum populum: ut tandem, vtriſque ad fidem conuerſis, omnium miſereatur.

B

CAPVT XII.

OBSECRO *itaque vos fratres per miſerationes Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, beneplacentem Deo, rationabilem latriã veſtram.*] Hoſtiam uiuentem, commodè dictum. Nam hoſtiæ ſolẽt occidi; Deus uerò exigit à nobis corpora noſtra hoſtias uiu[illegible]tes, ſanctas, & Deo beneplacentes; ſic etenim viuentes hoſtiæ erunt. addit, rationabilem latriam ueſtram, ne quiſpiam putaret, uerum Dei cultum pertinere tantùm ad corpus, & ad exteriora; iccirco addit Cultum Deo deberi ſecundum rationẽ, id eſt, ſecundum ſpiritum, vbi viget ratio. *Vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona beneplacens & perfecta.*] Vt ſcilicet experiendo cognoſcatis, quæ ſit uoluntas C Dei, id eſt, mandatum & conſilium Dei bonum perfectum & beneplacens, id eſt, in quo perſiſtentes boni eritis, Deo placentes, & perfecti. Hanc Dei voluntatem poſtmodum explicat; ut ſcilicet non altum ſapiant, ſed ſapiant ad ſobrietatem; id eſt, intra terminos eis à Deo præſcriptos, iuxta menſuram fidei; id eſt, iuxta menſuram, quam ad aſtruendam fidem acceperunt. *Siue prophetiam, ſecundum rationem, vel proportionem fidei.*] Duobus modis locus hic poteſt exponi, vel, ſcilicet, ut prophetent, id eſt, exponant myſteria & arcana ſecundum regulas fidei; ne, ſcilicet, indulgeant ingenio ſuo, & quippiam interpretentur non ſecundum regulam rectæ fidei, uel ſecundum analogiam fidei, auditorum inquam; vt ſcilicet, accommodent ſe capacitati auditorum.

D

CAPVT XIII.

SVPERIORI capite præcepit Apoſtolus, qualis unuſquiſque Chriſtianus debeat eſſe, & quo ad Deum, & quo ad ſe ipſum; ne ſcilicet ſapiat plus quàm oportet: in hoc præcepit, qualis debeat eſſe erga proximum, quod etiam in fine præcedentis capitis tetigerat; ſed ea potius pertinent ad bonitatem quandam animi: Hæc uerò pertinent ad iuſtitiam; ut ſcilicet unicuique reddatur debitum.

CAPVT XIIII.

IN hoc capite nihil aliud agit Apoſtolus, niſi ut reprimat quorundam gentilium & Iudæorum fortem arrogantiam: qui inſultabant quibuſdam infirmioribus in fide, qui adhuc detineban-

tur in obseruatione legalium; tum in delectu ciborum, tum etiam in diebus quibusdam obseruandis, sabbato scilicet, neomenijs, & eiusmodi aliis. Hos contemnebant alii firmiores in fide, qui scilicet stabilierant cor fide, non escis. Econtrà arguit hos superstitiosiores, qui condemnabant eos, qui his obseruantijs non detinebantur; dicitque iudicium non ad nos pertinere, sed ad Deum, cuius serui sumus. insuper, cauendum illis esse, ne præbeant occasionem scandali proximo, ac omnia inquit, quæ fiunt contra fidem, id est conscientiam, quamuis in se bona sint, mala tamen esse ei, qui ea facit. *Manducans non manducantem non iudicet; Deus enim assumpsit.*] Innuit his uerbis Apostolus, perfectiorem esse manducantem non manducante; vtpote qui sit assumptus à Deo. *Tu quis es, qui indicas alienum seruum? proprio domino stat, aut cadit; stabit autem. potens est enim Dominus eum statuere.*] Hic Apostolus conuertit se ad eos, qui firmiores in fide, contemnebant illos infirmiores, qui non manducabant; ac propterea etiam eos iudicabant & condemnabant, docens non pertinere ad eos hoc iudicium, sed ad eorum Dominum, qui statuet eos, id est firmiores in fide faciet. potens est enim hoc præstare. *Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur.*] Pertinet iudicium de morte & uita nostra ad Deum, non ad hominem. *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt viuorum dominetur & mortuorum.*] Multa possent subtiliter inueniri & dici; ego, crassius intelligens, puto sensum Apostoli fuisse, Christum, eò quòd & mortuus est, & resurrexit, meruisse, ut iudex esset vtrorumque; tanquam qui utrumque statum expertus esset; non quidem peccatorum, sed mortuorum: mors autem peccato debetur, & per peccatum introiuit in mundum.

CAPVT XV.

EPILOGVM facit in hoc capite Apostolus omnium ferè, quæ dixerat. scopus etenim huius Epistolæ fuerat, remouere contentiones, quæ fuerant ortæ inter Iudæos & Gentiles, qui in Christũ crediderant. sensim ergo ex his, quæ statim supra dixerat, de obseruatione ciborum & dierum, inquit firmiores debere sustinere, & ferre imbecillitates infirmorum, nec nobis ipsis placere. postmodum sensim, post controuersias has de ciborum & dierum obseruatione, descendit ad præcipuam controuersiam inter Iudæos & Gentiles exortam, hortans ut se inuicem suscipiant ex charitate; concludens Christum natum fuisse & uersatum in Iudæa ob seruandas promissiones factas à Deo patribus Iudæorum: quibus promiserat Christum ex eorum semine nasciturum; ideoque fuisse ministrum Circuncisionis; gentes uerò, quibus nihil fuerat promissum, quamuis de earum uocatione fuerit prophetatum, debere laudare misericordiam Dei: quarum sibi datum fuisse ministerium dicit; multaque addit de profectione sua ad urbem. Hæc ferè est summa. *Etenim Christus non sibi placuit; sed, sicuti scriptũ est, improperia exprobrantium tibi ceciderunt super me.*] Is sibi placet, qui non se accommodat alteri; neque à rigore discedit, ut imbecillioribus se accommodet. Hoc minime faciendum

A ciendum esse monet Apostolus; ac Christi exemplo nos hortatur. Nam Christus sibi non placuit, sed peccatoribus sese accommodabat, ac cum illis prandebat; adeò, vt fuerit appellatus vini potator, & amicus Publicanorum & peccatorum. Hoc innuit ac dicit Apostolus, cùm inquit, improperia improperantium tibi ceciderunt super me. quoniam ea opprobria, quibus solemus afficere illos, qui Deo improperant, & aduersantur, ceciderunt super Christum. *Vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*] Ille enim, qui se infirmiori accommodat, patientia vtitur: nã illius mores patitur contra genium suum. consolationem uerò capit ex scripturis, ad medelam eius modestiæ, quam patitur; legens ita etiam vixisse Christum. *Sanctificans Euan*

B *gelium Dei.*] Phrasis Paulina, qua attribuit Euangelio id, quod in nobis efficit Euangelium. Nam per Euangelium sanctificamur nos. *Repleuerim Euangelium Dei.*] Eadem ferè phrasis. nam gentes & nationes eas, quas memorat, repleuerat Apostolus Euangelio Dei.

CAPVT XVI.

EI autem qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi; secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est, & per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei, in cunctis gentibus cogniti; soli sapienti Deo per

C *Iesum Christum, cui honor & gloria, in sæcula sæculorum. Amen. Et per scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei, in cunctis gentibus cogniti.*] Videntur hæc contradicere his, quæ statim dixerat superius. quomodo namque fuit Euangelium occultum temporibus æternis, si per scripturas Prophetarum fuit cognitum? Puto Paulum velle Euangelium, cùm re proditum est, fuisse etiam cognitum per scripturas Prophetarum, quæ ante rem proditam non intelligebantur. Sic dicit Petrus, & habemus firmiorem Propheticum sermonem. Sic in Euangelio, spiritus domini super me: in actis Apostolorum, de Eunucho qui legebat Esaiam prophetam. *Cui honor & gloria in sæcula sæculorum.*] Puto subintelligi prius soli Deo gloria; deinde subdi, per Iesum Christum, cui etiam honor & gloria.

IN CAPVT PRIMVM AD CORINTHIOS.

ARGVMENTVM facile & obuium. nam primò gratias agit Deo de Corinthiorum profectu in Christo Iesu; deinde arguit schismata, quæ esse inter eos audierat, ex immoderato affectu, quo doctorem quisque suum aliis præferebat. *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro.*] Quidam diuidunt particulam illam, in omni loco, ab ea quæ sequitur, ipsorum & nostro, & coniungunt hanc postremam ijs, quæ prius dixerat, Domini nostri Iesu Christi, domini inquam ipsorum & nostri; sic etenim in Græco. vel appellauit locum ipsorum, G etiam suum; vtpote ab eo constitutum, & in quo ius habebat. *Secundum quod testimonium Iesu Christi confirmatum est in nobis.*] Testimonium Christi, accipi potest actiuè & passiuè. passiuè uidelicet, quod de Christo afferimus fideles omnes: uel actiuè, quod Christus perhibuit & de seipso, & de Deo, & de mundo. ipse namque missus fuit in mundum, ut testimonium afferret veritati, ut apud Ioannem legitur. *Fidelis Deus à quo vocati estis.*] Si fidelis, omnia bona, quæ pollicitus est nobis in Christo, proculdubio præstabit. *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ, ego Christi: diuisus est Christus.*] Vel dicit Christum diuisum esse apud eos: quoniam, quasi ab his doctoribus non idem Christus fuerit prædicatus, inter se dissident: uel, quoniam nonnulli inter ipsos erant, qui diuidebant & separabant Christum ab doctoribus, quasi H connumerandus esset cum illis, & in eorum esset ordine constitutus. *Quoniam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*] Alia deinde subdit in eundem sensum. Sapientiam Dei appellat Paulus cõstitutionem mundi, eiusque gubernationem; ex quibus omnes fatẽtur summam esse in Deo sapientiam. stultum uerò Dei appellat Paulus, redemptionem humani generis per crucem. Hoc etenim mysterium Dei uidetur sapientibus huius mundi stultitia. Inquit ergo Apostolus, quoniam mundus non cognouit Deum per sapientiam, id est, ex mundi constitutione (non quod non nouerint; nam nouerant Deum, ut in Epistola ad Romanos dicit; sed quoniam non glorificauerunt

A ut Deũ, neque sese ei subiecerint; dicuntur in hoc loco non nouisse Deum.) placuit Deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis, id est, per crucis prædicationem. Nam verbum crucis, pereuntibus stultitia est, id est, non credentibus; credentibus uerò, est Dei virtus, qua saluantur credentes. *Nos prædicamus Christum crucifixum. Iudæis scandalum, gentibus stultitiam.*] Gentes, quibus Prophetæ & lex omnino ignoti erant, putabant Christi prædicationem stultitiam quandam esse & meras fabulas: Iudæi uerò, qui & de Messia venturo, & de multis alijs pertinentibus ad Christum, ex scriptura edocti erant, in Christo offenderunt. nam ex signis cogebantur credere; & ex malitia & inuidia obcæcabantur; & ideo offenderunt. *Ex ipso autem vos estis in*
B *Christo Iesu, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio: vt, sicut scriptum est, qui gloriatur, in domino glorietur.*] Supra Apostolus, quod sicuti Deus per stultitiam crucis uoluit sanos facere credentes, non per sapientiam; ita etiam elegerat homines ignobiles, indoctos, contemptibiles, & qui tanquam non sint; ut confundat nobiles, doctos & diuites. subdit Christianos omnes natos esse ex Deo In Christo Iesu, qui est sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio nostra, quod ad duo potest referri; scilicet, quoniam ex Christo in nobis influxit sapientia, & iustitia, & sanctitas; nam de plenitudine eius omnes accepimus. subinde potest etiam intelligi, quòd sapientia, & iustitia, & sanctitas, quæ est in Christo, tanquam in capite, attribuitur à Deo nobis; ita ut qui gloriatur, non in se ipso glorietur, id est, ob vir-
C tutes, quibus ipse sit præditus; sed in domino, id est, in Christo, capite suo, cuius virtutes membris imputantur: vel, ob virtutes glorietur, quas accepit de plenitudine Christi, non autem ipse comparauit.

CAPVT II.

NIHIL aliud agit Apostolus in capite hoc, quàm ut doceat se eãdem regulam sectatum fuisse, (vt scilicet putaret inter eos nihil scire, nisi Iesum crucifixum) quæ stultitia habetur & scandalum. neque eloquentia vlla vsum fuisse, sed tantùm spiritũ ostendisse, eiusque uirtutem, ac sapientiam absconditam inter perfectos ostendisse, (Christum scilicet) quam sapientes huius mundi non nouerunt. Nouerunt uerò hi, qui habent spiritum à
D Deo. Nã spiritus Dei scrutatur Dei secreta. itaq; hi, qui acceperunt spiritũ à Deo, possunt etiã ea percipere & scire, quæ à Deo sint nobis donata, quæ animalis homo nequaquã percipit; immò stultitia sunt illi. *Testimonium Christi.*] Supra expositum est hoc testimonium. *Et sermo meus non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis.*] Sermo, quo Corinthiis vsus est Paulus, non ornatus aut comptus fuit, sed accommodatus, vt eis ostenderetur spiritus Dei per Christum & uirtutem eius. Nam ministri, ac prædicatores uerbi tantùm ostendunt: Deus autem per fidem Christi intus operatur, & spiritum infundit; & sic fides nostra nititur, non humana auctoritate, sed diuina. *Sapientiam verò, non huius mundi, neque principium huius mundi, qui destruuntur.*] Destruuntur utique huius mundi sapientes: quoniam Deus

stul.am

ſtultam fecit eorum ſapientiam, qua putarunt ſe poſſe ad fœlicitatem peruenire. *Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.*] Sapientia hæc Dei, de qua loquitur, uel Chriſtus eſt, qui ante ſæcula prædeſtinatus eſt, ut fieret homo in gloriam hominum & naturæ humanæ: uel in gloriam eorum, qui eum receperunt: vel per ſapientiam Dei, intelligit hoc Dei arcanum conſilium, quod ante ſæcula prædeſtinauit, id eſt decreuit, ut ſuis temporibus fieret. Hoc Dei conſilium nullus Principum huius ſæculi nouit. *Si enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*] Populus Iudæorum non cognouit Chriſtum. Principes & ſcribæ cognouerunt eum eſſe Meſſiam; non tamen eſſe Deum; quæ cæcitas eis contigit ob eorum ſuperbiam & inuidiam. *Quæ & loquimur in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.*] Vnaquæque doctrina ſua habet verba, ſuamque orationem ipſi accommodatam. doctrina humana habet verba docta & orationem comptam; doctrina ſpiritus, cuiuſmodi eſt Chriſti doctrina, habet orationem incomptam, verba non admodum exquiſita; ut tota præ ſe ferat ſimplicitatem quandam, quæ à doctis humana ſapientia negligatur. vſi ergo ſumus, inquit Paulus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes; id eſt, accommodantes rebus ſpiritualibus ſpiritualia uerba, & ſpiritualem orationem, quæ incompta & ſimplex eſt; ſpiritualibus, ſcilicet, rebus. *Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia ſiquidem ſunt illi. Spiritualis autem &c.*] Homo animalis non ſolum is dicitur, qui brutorum vitam agit, voluptatibus mancipatus, ſed omnis is, qui non tranſcendit humanum lumen, & ſine ſpiritu eſt. Hi in Pſalmo dicuntur filij hominum. *Spiritualis à nemine iudicatur, & ipſe iudicat omnia.*] Potentia inferior, non aſcendit ad ea iudicanda, quæ pertinent ad ſuperiorem; ſuperior uerò & ſua & inferiora diſcernit. *Sicut ſcriptum eſt, quis cognouit ſenſum Domini? aut quis inſtruxit eum? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*] Neceſſe eſt, ut is, qui aliquem intelligit, & ab eo dicta & facta, eundem ſenſum habeat cum eo, quem intelligit. Is ergo, qui intelligit facta & dicta à Deo, eundem habet ſenſum cum Deo; quem cùm prius non habuerit, oportet, uel quòd fuerit inſtructus à Deo, uel Deum ipſe inſtruxerit. inſtruere Deum nemo poteſt: oportet ergo ut ſit à Deo inſtructus. Nos, inquit Apoſtolus, habemus ſenſum Chriſti, à Chriſto inſtructi: homo uerò animalis, non inſtructus à Chriſto, ſenſum Chriſti nón habet; & ideò non poteſt intelligere.

CAPVT III.

SVPRA multa dixerat Paulus, quæ pertinent ad reprimendam hominum elationẽ, qui putant ſe eſſe præ aliis ſapientes, oſtendens hanc ſapientiam eſſe apud Deum ſtultitiam; ſicut econtrà ea, quæ habetur ab hominibus ſtultitia, eſt apud Deum ſapiẽtia; immò Dei ſapientia, qua vſus eſt ad ſalutem hominũ. Hæc autem omnia eò tendunt, ut reprimat eorũ inſolentiam, qui auctores fuerunt ſciſmatum Corinthiorum; dum quiſque ſibi

A sibi vsurpat nomen Magistri & principis suæ sectæ. Hoc autem Paulus oblique facit, ne auctores illos nimis irritaret, ac ad discipulos se conuertit, eò quòd unus infletur aduersus alterum pro hominibus; quisque scilicet pro suo præceptore: ostenditque Deum solum auctorem esse sui profectus cognoscendum, eique omnia attribuenda, homines autem esse ministros Dei, & dispensatores mysteriorum Dei; & tandem, & ministros hos, & omnia esse sua; id est, à Deo instituta & facta propter eorum vsum & vtilitatem; eos uerò esse Christi; Christum uerò Dei; ut omnes tandem sint unum in Deo. *Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi in escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis.*] Innuit hoc in loco Apostolus, nondum eos, qui se ma-
B gistros faciebant, & auctores erant schismatis, solidiorem escam gustasse in Christo; sed tantum lac, ut paruuli; tamē uelle haberi magistros. *Dei adiutores sumus; Dei agricultura estis.*] Ministri sunt adiutores, non quia dant virtutem agenti; sed ut instrumenta & organa. *Vt sapiet; Architectus fundamentum posui, alius autem superædificat, &c.*] Vt oratio consequens sit sibi, oportet hunc locum potius ad doctrinam referri, quàm ad opera; in hoc enim versatur Paulus. attamen docere, opus quoddam est doctoris, pro quo mercedem habiturus est, uel detrimentum passurus: quod tamen detrimentum, si non destruxerit fundamentum, quod est Christus, sed ædificauerit super fundamentum, non cessurum est in illius perniciem, sed ad operis destructionem. Ex quo fiet, ut ipse sit saluus, sic tamen quasi per ignem. Ex hoc loco piè, & non absq;
C ratione colligitur, proditum fuisse ab Apostolo ignem purgatorium. Verùm fideli, (vt inquit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis) sufficit Ecclesiæ auctoritas, etiamsi nullus esset scripturæ locus de igne purgatorio. *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue Apollo, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura; omnia enim vestra sunt, Vos autem Christi, Christus autem Dei.*] Cùm finis præstantior sit illis, quæ sunt ad finem; contra naturam est, si quis glorietur in eo, qui est se inferior, nullus ergo in hominibus præceptoribus, Dei ministris glorietur: quia nobis seruiunt à Deo dati: sic mundus nobis seruit, seruiunt uita & mors: nam ad utilitatem nostram cedunt, Sic præsentia nobis seruiūt, etiam cùm tribulationes patimur. faciunt enim ad profectum nostrum; sic futura nobis parata sunt, ut in ea uita fœlices simus. Nos
D autem Christi sumus, quia illi seruimus; non autem ob illius utilitatem, sicuti cætera nostra sunt; sed ut in illo simus, unum, & ut in nobis glorificetur. Sic etiam Christus est Dei, quia Deus clarificatur in ipso, & per ipsum in nobis. Sicuti dicitur in Euangelio, pater clarifica filium tuum, vt & filius tuus clarificet te. &c.

CAPVT IIII.

TOTIVS rei ac negotij, de quo instituerat agere Apostolus vsque ab initio, in hoc capite summam manum imponit; inquitque componendo se cū aliis, deberi omnes nos existimari non auctores & Dominos, sed ministros & dispensatores mysteriorum. In ministris uerò requiritur fidelitas. Is autem fidelis est minister, qui sibi non vsurpat locum Domi

 ni.

ni. Docet deinde se transtulisse omnia in se & Apollo, ne uideretur acrius illos incessere, & de se altius sentire. Ironia quadam deinceps vtitur, ac se doctoribus illis Corinthiorum confert: postremò dicit se eorum charitate motum, mittere Timotheum discipulum charissimum, Corinthum. *Mihi autem pro minimo est, vt à uobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque me ipsum iudico: nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem me iudicat Dominus est.*] Sententia lata à non iudice, nihili est facienda. Cùm ergo solus Deus sit noster iudex, aliorum hominum de nobis iudicium & condemnatio; nostræ quoque ipsius conscientiæ absolutio, minimi facienda est. quandoquidem ad solum Deum iudicium de nobis pertineat. appellat humanum diem, homines illustres, qui inter alios splendent ut dies quidam. *Quis enim te discernit? quid habes quod non accepisti?*] Discernuntur illi à populo, qui constituuntur aliorum doctores & præceptores. Hoc autem Deus constituit, nisi ipsi sibi honorem assumant. quamobrem ea de causa, non debent quicquam sibi arrogare & insolescere. *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema.*] Purgamenta ea dicuntur, in quibus sordes colliguntur: similiter peripsema, linteum est, quo corpus abstergimus; significans Apostolus in se & labores, & maledicta, & iniurias omnes confluxisse tanquam ad sentinam & purgamēta. *Si decem millia pædagogorum habeatis in Christo: sed non multos patres: nam per Euangelium ego vos genui.*] Innuit hic se meritò præferri debere à Corinthijs omnibus aliis eorum doctoribus; cùm ipse sit veluti pater, illi uero tanquam pædagogi. ob eandem etiam causam innuit, & maiorem sibi eorum curam deberi, quàm aliis. quamobrem dicit se eis missurum Timotheum. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu lenitatis?*] Hoc accommodandum est potius his, quæ dicturus est, quàm his, quæ supra dixerat. Nam nimius uideretur Apostolus contra Doctores illos, iccircò melius annectitur illis, quæ infra dicturus est de eo, qui duxerat, seu habebat uxorem patris.

CAPVT II.

REM aliam Apostolus aggreditur, & summa per se nota est. Nam acriter reprehendit & incusat Corinthium illum, qui habebat vxorē patris sui; nouercam inquam; eumq; tradit Sathanæ, in interitū carnis, ut spiritus saluus fiat. nam excommunicatio est pœna medicinalis. demū docet exercendam esse excommunicationem & iudicium contra fideles, & eos qui sunt in Ecclesia; non contra infideles, qui ad nos non pertinent. *Si is, qui frater nominatur, inter vos sit fornicator aut auarus.*] Notandum, quòd in Græco Codice deest particula, sit; & ideo intelligitur uerbū, nominatur, adaptari his quæ sequuntur. quamobrē bene adducitur hic textus, ad probandum conuersationem cum excōmunicatis non prohiberi, nisi fuerint pronunciati excommunicati. *Scripsi vobis in Epistola, non commisceri fornicarijs, &c.*] Vel aliam, uel hanc eandem Epistolam innuit, in qua hoc scribit; ut sit quidam Hebraismus. ecce prius excōmunicat fornicarium, deinde docet, cū fornicariis, &c.

non

A non esse conuersandum; fornicariis inquam fratribus & nominatis fornicariis &c. id est, publicatis & pronunciatis.

CAPVT VI.

IN duobus taxat Corinthios Apostolus in hoc capite. primũ, quòd iudicia inter fratres exercebant sub iudicibus infidelibus; deinde quod dabant operã ventri, sub prætextu libertatis & licentiæ, quod non subijciebantur legibus ciborum & ventri. Hæc summa est. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad indicandum, ad verecundiam vestram dico, &c.*] Appellat cõtemptibiles in Ecclesia per B ironiam: quoniam illi qui sub infidelibus litigabant, dicebãt imperitos Christianos esse, ac præterea minus idoneos iudices. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. esca ventri, & venter escis. Deus autem hunc & hanc destruet.*] Quoniam ab obseruantia ciborũ in libertatem Christiani uocati erant; quidam dabant se crapulæ. ob hanc libertatem dicit Apostolus, non debere nos ea omnia agere quæ licent, nulla habita ratione eius quod expedit; sed quæ expediunt eligenda & facienda. Nec propterea quod quipiam licet, debemus nos in seruitutem tradere cupiditati; quam cupiditatem appellat ventrem, quæ addicta est & famulatur cibis. Hanc inquit simul cum cibis, id est superfluis, inquã Deus destruet; quia vlciscetur & puniet. Vel dicit esse destruendam simul cum cibis post resurrectio- C nem corporum. Modus loquendi est, quo vti solemus cum actionem, seu affectum aliquem volumus improbare; vt simul quoque faciamus mentionem obiecti illius affectus seu actionis. *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.*] Simplex, vt reor, intelligentia; quoniam in fornicatione immunditiam quandã contrahit corpus, quod non contingit in aliis peccatis, vnde in lege veteri mundos legimus à mulieribus: hicque fermè est omnium gentium consensus.

CAPVT VII.

FACILIS est summa totius huius capituli. Nam ob incontinentiæ periculum consilium dat, vt vnusquisque habeat propriam vxorẽ, & vnaquæque habeat proprium virũ. Si quis, aut si qua uerò habue- D rit virginitatis donũ, summopere laudat, quod virgo seu innupta perseueret. & allicit homines ad virginitatem ex cõmodo. Nam præsentis vitæ necessitas, maritis & vxoribus multa affert incommoda. Vxorem non debere à viro separari dicit esse præceptum Domini. Ipse deinde consilium dat fideli, qui copulatus sit infideli, ne ab ea discedat: ac tandem suadet unicuique in ea manere uocatione, in qua uocatus est. Sic seruis & liberis suadet manere in sua uocatione. postmodum ob breuitatem huius uitæ asserit pro nihilo habenda esse ea omnia, quæ habemus. & existimare nos debemus, tanquam nihil eorum habeamus. repetit nonnulla, quæ dixerat de uirginibus & nuptis, ac ita definit. *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro reconciliari.*] Augustinus, de adulterinis connubijs ad Pollentium, ex hoc loco deducit, quod

etiam dimissa ob fornicationem à viro, non potest alteri nubere, neque vir aliam ducere. *In pace autem vocauit vos Dominus &c.*] Nam si, cum primùm vir aut mulier facta esset Christiana, fieret diuortium matrimonij; multæ discordiæ oriturae fuissent: ideò cùm Dominus vocauerit nos in pace, illud consilium dat Apostolus. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. pretio enim empti estis, nolite fieri serui hominum.*] Antithetis quibusdam orationem ornat: simulque docet Christianam libertatem & seruitutem. Nam qui uocatus est seruus existens, parere domino non debet in his, quæ sunt impietatis & vitiositatis: nam ab ea seruitute liberatus est à Christo. iccircò Apostolus dicit, eum esse libertum Domini. Ecótrà is, qui liber uocatus est, emptus à Christo factus est seruus Christi, sicuti seruus iustitiæ. Iccircò concludit, nolite fieri serui hominum, ea parte scilicet, qua estis liberati à peccato, & facti serui iustitiæ, idest, Christi.

CAPVT VIII.

INTER Corinthios Christi nomen professos, quidam erãt, qui peritiores cæteris sibi uidebantur. hi non abstinebant ab esu victimarũ, quæ fuerant immolatæ idolis; dicentes, & rectè, idolum nihil esse, quatenus, scilicet, idolũ est: ideoque victimas illas non infici, propterea quòd essent immolatæ idolis. Hos peritiores infirmi quidam & imperiti uidentes non abstinere ab esu talium uictimarum, putabant eos peritiores adhuc uenerari idola; & ideo scandalizabantur. Hos arguit Apostolus inquiens scientiã absq; charitate inflare, sed charitatem ædificare: docetque abstinendum esse ab his, quibus frater scandalizatur, etiamsi nobis his uti liceat. ac concludit se non comesturum nedum uictimas idolorum, sed nec etiam ullam carnem in æternum; ne proximum & fratrem scandalizet. *De his, quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.*] Apostolus se interserit illis peritioribus; dicens se cum illis scire, quod bene intelligant uictimas illas non esse infectas. sed innuit se ab illis differre, quòd sciat scientiam inflare sine charitate, charitatem uerò ædificare, scilicet & eum qui charitatem habet, & eius proximos. *Si quis autem putat se scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat scire. si quis autem diligit Deum, cognitus est à Deo.*] Duobus modis primum, quod dicit, exponi potest: uel scilicet, ut arguat imbecillitatem sciẽtiæ nostræ, ut sit sensus, ille qui putat se quippiam scire, nondum nouit quid sit scire, nã clara, certa, & stabilis cognitio rei, & eius principiorum, scientia est; quam hîc nõ habemus, præsertim rerum diuinarũ. Ignorat ergo quid sit scire, & quomodo oporteat scire, ille qui putat se aliquid scire. Vel referendum est hoc, quòd dicit, non ad scientiam, sed ad modum, quo uti debemus nostra scientia: quoniam ad ædificationem proximi ea est utendum. Ideò inquit, nondum scit, quemadmodum oporteat scire. Sequitur: qui autem diligit Deum, hic cognitus est à Deo. Meo iudicio, cognitus, hîc non significat approbatus & dilectus, sed significat figura quadam dicendi Hebraica, in cognitionem adductus; id est is, qui charitatem habet & Deum diligit, docetur à Deo, quomodo oporteat scire; id est quomodo

oporteat

A oporteat nos vti scientia nostra, quia scilicet ad proximi ædificationem. *Idolum nihil est in mundo.*] Quoniam Idolum figmentum est hominum; uel quia simulachrum est rei nullius, sed confictæ ab hominibus: uel etiam quòd numen illud, quod ei ab hominibus tribuitur, nihil est, sed merum figmentum. Vnde etiam alibi Idolum appellatur in scriptura mendacium. *Nullus est Deus nisi vnus. Nam & si sunt qui dicantur Dij, siquidem sunt dij multi, & domini multi; nobis tamen unus est Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per illum; sed non in omnibus est scientia.*] Deus non potest esse nisi unus: opinio tamen hominum confinxit Deos multos, & dominos multos; sed Christianis unus est Deus pater, ex B quo omnia, ut dicit Augustinus & Hilarius. Vnitas est in patre, & Trinitas una est propter patrem. Iccircò de patre mentionem facit, ex quo est omnis creatura per creationem, non excludendo filium & sanctum spiritum: sed & Filius & Spiritus sanctus est à patre per originem; & à patre habent, quod sunt, principium creaturæ. ideo ex patre sunt omnia, & nos in illo. Deus non tantùm est efficiens omnium causa, ex qua sunt omnia, sed etiam est causa finalis omnium. ideo subdit Apostolus, & nos in illo. Christus uerò est uerbum Dei, & eius ars, per quam facta sunt omnia, & nos sumus instaurati & reformati. Hæc est ueritas, & Christianis notissima; non tamen omnes idiotæ hanc scientiam firmam habent. *Esca nos non commendat Deo, neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deficiemus.*]

C Ostendit Apostolus ab indifferentibus omnino abstinendum esse, ob vitandum scandalum proximi. *Aedificabitur ad manducandum idolothyta.*] Hoc pacto ædificabitur, quia putabit in dolo numen esse: & ideo cum veneratione eius numinis idolothyta manducabit; & sic labetur in idolatriam. *Peccantes in fratres, & percutientes eorum conscientiam, peccatis in Christum.*] Nam fratres sunt membra Christi; vnusque est Christus cùm Ecclesia. ideo qui in fratres peccat, peccat in Christum. sic in Euangelio, Quod uni ex istis minimis fecistis, mihi fecistis.

CAPVT IX.

D LONGAM digressionem Apostolus facit, ut id, quod dixerat, communiat sui exemplo; abstinendum scilicet etiam esse ab his quæ licent, ne scandalizetur proximus; aut etiam, ut magis ædificetur. Habebat potestatem Apostolus, officij sui ratione, & victum petere ab his quibus Euangelium prædicabat; & sororem mulierem circumducendi, quæ ei inseruiret, ut alii Apostoli: abstinebat tamen ab omni huius potestatis vsu, propter Euangelium; id est, ut omnes magis ædificarentur, ac facilius allicerentur ad Euangelium. immò subdit sese omnibus accommodasse, ut omnes lucrifaceret. Hæc summa est. *Etsi alijs non sum Apostolus, vobis sum. nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*] Supra dixerat se genuisse Corinthios in Euangelio, seque esse eorum patrem, alios uerò pædagogos. idem

nunc repetit; dicitque, quamuis aliis non esset Apostolus, esse tamen se Apostolum Corinthijs, quos genuerat in Euangelio; & illos esse signaculum sui Apostolatus. translatione vtitur: Nam sicuti priuilegium munitur signaculo Principis; ita actio & potestas causæ, ex effectu dignoscitur. Cùm ergo Apostolus genuisset in Euangelio Corinthios; Corinthij vtique erant veluti signaculum sui Apostolatus. *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est, &c.*] Defensionem hîc dicit responsionem, ad eos, scilicet, qui ab illo inquirebant rationem vitæ, quam agebat. *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicit?*] Deus uniuersorum prouidentiam habet, prout eorum naturæ competit. in scriptura tamen edenda, tantùm hominum curã habuit & prouidentiam; non boum & brutorum animalium, ad quæ scripturam non instituit. *Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium Christi: vt non abutar potestate mea in Euangelio.*] Sententia clara est. Nam inquit, cùm sibi mandatum à Domino fuerit, vt Euangelium prædicet; necessariò sibi esse hoc munus obeundum; nec ob hoc, quod mandato Dei obediat, vllam sibi gloriam, vllam've ampliorem mercedem aliis deberi; sed si hoc faciat sine sumptu & impensa eorum, quibus prædicat, quod non cogitur ex mandato Christi præstare; ex hoc sibi gloriam & præ aliis mercedem deberi. ideoque semper se eam regulam seruaturum. Verba nonnulla difficilia; vt si volens fecero, si autem inuitus: quæ debent accipi in hunc sensum, vt volens dicatur eã facere, quæ hilari & prompto animo, non tantùm ex mandato & debito, sed etiam ex charitate Dei & proximi: Inuitus uerò, cùm tantùm ex mandato & debito quasi coactus agat. quod etiam addit, vt non abutar potestate meã in Euangelio; notandum quod apud Apostolum, etiam is, qui seruat mandatum, si non dirigat actionem suam ad charitatem proximi, ita quòd non vitat scandalum, & omne illud quod impedit profectum, dicitur potestate abuti. *His qui sub lege sunt, quasi essem sub lege &c. his qui sine lege erant, tanquam essem sine lege: cum sine lege non essem, sed in lege essem Christi.*] Hoc in loco Apostolus, qui sui exemplum aliis proponebat, pergit ostendere, quantoperè omnes suas actiones dirigebat ad charitatem proximi, & ad cuiusque profectum & ædificationem. ac propterea inquit sese accommodasse Iudæis, seruãdo eorum cæremonias, quæ nõdum factæ erant mortiferæ; vt eos lucrifaceret & inuitaret ad Christum: sic sese accommodasse gentilibus seruando eorum consuetudines non improbas, ac si sub nulla lege esset; vt gentiles lucrifaceret. Per parenthesim autem interponit, se tamen esse sub lege Dei & Christi, quod positum est ad remouendam obiectionem & calumniam; ne scilicet ex his verbis aliquis obijceret Apostolum esse exlegem: sicuti hi, qui putant mundum à casu gubernari; & nullum esse Deum, ideo per parenthesim ea verba interponit, Dicit etiam se factum fuisse infirmatum cum infirmis, his scilicet, de quibus mentionem fecit in Epist. ad Romanos, & paulò supra;

qui,

A qui, scilicet, adhuc detinebantur obseruantijs legalibus. *Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar.*] Cupit fieri Apostolus particeps Euangelij, non ut doceatur ipse ab alijs, sed ut alios doceat, & participes efficiat Euangelij. hebraismus enim est. vel cupit fieri particeps præmij promissi in Euangelio; ad quem sensum quæ subdit, videntur posse rectè accommodari.

CAPVT X.

PROSEQVITVR Apostolus id, quod cœperat; ac inquit, non sufficit induisse Christum, & baptizatum esse; verùm oportet in vita benè agere, & legitimè pugnare, necubi offendere. Nã & patres nostri B omnes fuerunt sub nube & in mari, ac sub Moyse baptizati. nihilominus plerique eorum omnes non fuerunt Deo accepti, sed perierunt in deserto. Eorũ autem actiones & euentus, figuræ quædam fuerunt rerum nostrarum, & nostri, in quos fines sæculorum deuenerunt. Paulatim postmodùm Apostolus redit unde fuerat digressus, ac inquit, omnia fieri debere à nobis in ædificationem, & vitanda esse scandala. Prosequitur deinde de esu victimarum idolorum, ac primò, ut reor ego, increpat Christianos, qui comedebant in idolio idolothyta, aitque illos fieri participes Dæmoniorum; quoniã edunt in idolio ea, quæ sunt Dæmonijs immolata. Deinde instruit eos, qui non comedebant in idolio, sed uel eas emebant in macello, vel inuitati à gẽtilibus eas carnes comedebant; ut in textu patet. Postremo in calce, quasi aliud agens, con- C uertit se ad eos, qui scandalizabantur, cùm uidebant Christianos doctos comedere idolothyta; ostendens eos scandalizari non debere, eò quod proximus ea edat, gratias tamen agat Deo; cuius ea animalia factura sunt, creata in vsum hominis. Hæc est summa. *Omnes sub Moyse in nube baptizati sunt & in mari.*] Plura baptismatum genera connumerat Damascenus in quarto libro: inter quæ etiam hæc: quæ non uerum baptisma sunt, sed ueri baptismatis figuræ. *Non potestis fieri participes calicis domini, & calicis dæmoniorum.*] Pars hæc ad eos pertinet, qui recumbebant in idolio, ac fiebant participes eorùm sacrorum. *An dominum æmulamur? an fortiores illo sumus?*] Sæpe in Psalmis dicit Dauid, eos qui ex Iudæis seruiunt idolis, prouocare dominum ad æmulationem & ad zelum, constituentes illi veluti riuales alios Deos. fortiorem is uidetur D se facere Deo, qui Deum negligit, eumque offendere non veretur. *Omne quod in macello venit, manducate.*] Hic alia pars incipit, in qua admonet eos, qui vescebantur idolothytis, vel domi suæ, vel apud gentiles, à quibus inuitabantur ad prandium seu cœnam. *Vt quid enim libertas mea iudicatur à conscientia aliena?*] In hac postrema parte callidè & argutè vertit se ad eos reprehendendos, qui infimi erant, & scandalizabantur de esu idolothytorum.

CAPVT XI.

HVIVS capitis principiũ est annexũ præcedẽtibus. Christus se omnibus accõmodauit, sicuti in Epistola ad Romanos inquit Apostolus, quẽ imitari se dicit. Iure ergo hortaᵗ Corĩthios, ut imitenᵗ se. Laudat

deinde quod meminissent ipsius traditionum; quas saltem nonnulli eorum E meminerant & seruabant. Præcipit postmodùm mulieribus, ut orent, & prophetent velato capite. Demũ eos reprehendit, quòd non conuenirent ad cœnam domini, ut par est & decet. Hæc summa. *Caput mulieris vir, caput viri Christus; caput Christi Deus.*] Caput, principium est, & id, à quo ea, quorum est caput, diriguntur. Hic ergo est uerus & rectus ordo, vt vir dirigat mulierem; virum Christus; Christum Deus. Icircò, cùm vir nõ habeat supra se terrenam potestatem, ut liber, non debet caput velare. Econtrà mulier, cùm sit sub viri potestate, debet uelare caput in signum subiectionis. Multa Augustinus in 12. de Trinitate. *Vir imago & gloria Dei.*] Non propterea hoc dicitur, quod mulier non sit etiam ipsa secundum mentem facta ad imaginem Dei, in qua F non differunt vir & mulier. Sed quoniam, sicuti Deus est principium & finis totius creaturæ; ita vir est principium mulieris, ex quo facta est mulier; & est etiam finis, quia propter virum facta est mulier, non propter mulierem vir.

CAPVT XII.

CVM Apostolus in initio Epistolæ arguisset Corinthios ob schismata, quæ erant inter eos, ob æmulationem præceptorum & doctorũ; ac postea quædam alia in eis respondisset, ac benignè eos admonuisset: in hoc capite iterum admonet eos, vt caueãt zelum, & æmulationem, qua laborabant ob dona spiritus sancti. Vnusquisque etenim donum sibi datum aliis præferebat. Hoc Apostolus arguit, docens omnia dona necessaria esse ad G perfectionem corporis huius mystici, quod est Ecclesia: idq; mirificè probat ex comparatione humani corporis, seu cuiusuis animalis. Verùm, quoniam tota Christiani hominis perfectio consistit in fide, & charitate, in exordio huius capitis ostendit differentiam inter Christianum habentem spiritum sanctum, & eum qui spiritum sanctum non habet; ex confessione scilicet diuinitatis Christi. Confessio etenim est posterior actus fidei, prior uerò credere: ut in Epistola ad Romanos. in sequenti uerò capitulo aget de charitate. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus: diuisiones ministrationum sunt, idem autem dominus: diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.*] Aptè singula singulis accommodauit Apostolus. Nam, cùm primum donum Dei sit spiritus; reliqua dona & gratiæ à spiritu pendent. Ministri, & ministra H tiones ad dominum referuntur: operationes uerò ad primam omnium causam, quæ operatur in omnibus. Vsque modo pater meus operatur, & ego operor, apud Ioannem. Vnus tamen atque idem Deus est, dominus & spiritus, sed distinctio hæc est secundum rationem & effectus diuersos. *Alij sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ seu cognitionis, alij fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum, alij operatio virtutem.*] Quoniam sancti doctores, & S. Thomas in prima secundæ, de gratijs gratis datis, has gratias optimè distinguunt; vnum tantùm admonebo, quod S. Thomas notat, per fidem hoc loco intelligi, non illam, qua quis efficitur Christianus; sed certiorem quandam & clariorem euidentiam. Item gratiam virtutum differre à gratia sanitatum; quòd

sanita-

A gratiates & curationes sint ex miraculis, quæ fiunt ad hominis utilitatem: uirtutes uerò miracula sunt circa res naturales alias ab homine. *Omnia corporis membra cùm sint multa, unum tamen corpus sunt: ita est Christus.*] Notandum, quòd Ecclesiam totam, & hoc corpus mysticum appellat nomine Christi. idem etenim corpus est caput cum membris. *Sed multò magis, quæ putantur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt: & quæ ignobiliora putamus, abundantiorem his honorem circundamus.*] Notandum hoc loco, quòd Apostolus tacitè arguit illos, quibus uidebantur datæ gratiæ potiores; ne scilicet, ob eam causam se extollerent & aliis præferrent: immò putarent se membra esse infirmiora & ignobiliora; & ideo maiorem sibi honorem tribui. *Aemulamini charismata me-* B *liora, & adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.*] Statuit primò, de quo posterius aget, præferens donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarum; & concludit id, in quo est summa omnium donorum, charitatem.

CAPVT XIII.

IN toto hoc capite, ut patet legenti, nihil aliud agit Apostolus, quàm ut extollat charitatem. Nam, sicuti suprà diximus, Christiani hominis uita fide cōstat & charitate: sed per fidem uenitur ad charitatem, per quam spiritus sanctus habitat in nobis. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam.*] Fidem hoc loco quidā interpretantur, gratiam miraculorum, ad fidei confirmationē. *Charitas non æmulatur, non agit perperam.*] Perperā agit, C qui inconsideratè agit, nulloque sibi fine constituto. Charitas uerò semper in Deum tendit, tanquam in finem, propter quem agit omnia; & ideò non agit perperam. *Nunc cognosco ex parte, tunc cognoscam, sicuti & cognitus sum.*] Similitudo hæc non est commoda: nā Deus perfectius nos cognoscit, ac comprehendit, quàm nos simus Deum cognituri. Sed in eo similitudo est, quod sicuti cogniti sumus absq; ullo medio à Deo, ita Deum sine medio cognóscemus.

CAPVT XIIII.

IN hoc capite Apostolus, cùm declarasset uiro Christiano potissimū incumbendū esse charitati, in qua omnis rei summa consisteret; accedit ad gratias datas gratis, ad Ecclesiæ ædificationem. Et quoniam D Corinthij magni faciebant donum linguarum, ipse præfert donū prophetiæ & interpretationis, dono linguarum; idque multis argumentis conatur ostēdere. Prophetiæ donum hîc dicitur, quo arcanus & mysticus sensus scripturæ intelligitur, & exponitur Ecclesiæ. interpretationis donū refertur ad sensum literæ. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.*] Is qui lingua loquitur, uel intelligit quid dicat, uel non intelligit. si intelligit, nec tamen habet donum interpretādi; quia fortasse ineptus est, nec scit explicandi rationem, & ideò non interpretatur, seipsum utique ædificat; non Ecclesiam, quæ non intelligit quæ dicit ille. Si non intelligit; seipsum etiam ædificat ex deuotione & motu interiori spiritus; sciēs se laudare Deum & orare; quamuis non intelligat in particulari quid oret, & quas laudes proferat.

ferat. Sic in Epistola ad Romanos, nescimus quid oremus, sed spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Quid vobis prodero, nisi loquar vobis, aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina.*] Satis difficile est quattuor hæc distinguere. Reuelatio est à Deo. scientia eorum quæ antea sciebamus, nec noua reuelatione nobis innotescunt. prophetia est sensus mystici. doctrina, ut reor, est, cùm quis non interpretatur aliena, sed ex suo profert; & docet, ea præsertim, ut puto, quæ pertinent ad mores. *Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem sine fructu est.*] Hic vtique de his loquitur Apostolus, qui nō intelligunt id, quod pronunciant: nam à spiritu impelluntur, vt orent, cùm tamen speciatim non intelligant quid dicant. mens vacat fructu; quia non intendit in ea, quæ proferuntur, cùm non intelligat. Neque etiam potest ea exponere Ecclesiæ; & iccircò etiam fructu vacat, in aliis scilicet, id est, in Ecclesia, quam non ædificat. *Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote.*] Is puer est sensibus, qui non intelligit, quæ pronunciat, ut pueri solent. *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus: Prophetia autem, non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo conueniat Ecclesia tota in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, non'ne dicent quòd insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.*] Videtur Apostolus sibi in paucis his verbis contradicere. nam, cùm primùm dixisset linguas esse in signum non fidelibus, sed infidelibus; postea dicit, quod si introierit infidelis, & audiat vos loquentes linguis, vtique dicet quod insanitis. ideò locus prior exponendus est, vt, per signum, intelligat signum perditionis & condemnationis infidelis obstinati, quem Deus non putat dignum, ut audiat sermonis sui interpretationem. postmodum autem loquitur de infideli non pertinaci, sed qui futurus sit fidelis per verbum Dei intellectum: ideò subdit, quod occulta cordis eius manifesta fiunt; & ita cadens in faciem adorabit Deum, dicens, quod Deus in nobis est. Occulta cordis, ut reor, appellat Apostolus, occultos stimulos cordis immissos à Deo, qui per uerbum excitantur, & foras procedunt. *An à vobis processit sermo Dei? aut in vos solos peruenit?*] Auctores cuiuspiam rei maiorem fidem merentur, quàm alij, qui eos sunt secuti. illi etiam apud quod solos est res quæpiam maioris sunt auctoritatis: quibus alij cedere debeant. *Si quis autem ignorat, ignoret, aut ignoretur.*] Is dicitur ignorare ab Apostolo, qui in sua ignorantia est pertinax. talis ergo, quoniam ita vult, ignoret, id est, perseueret in sua illa ignorantia: aut ignoretur, id est, à nobis habendus est vt ignotus & alienus.

CAPVT XV.

HVIVS capitis argumentum facile est, & in promptu. Nā Apostolus agit de mortuorū resurrectione. Etenim nōnulli pseudoapostoli, conati erant persuadere Corinthijs, falsam esse mortuorū resurrectionē. Hos acriter arguit Apostolus, inquiens; cùm eadem sit ratio capitis & corporis, si hi qui pertinent ad corpus Christi, non resurgunt, neque Christus resurrexit: quod si Christus nō resurrexit, destructa est prædicatio fidei in Christum.

A ſtri. Nam & falſa teſtati ſumus nos, qui prædicauimus Chriſtum reſurrexiſſe. deinde ſpes noſtra omnino inanis eſt. Etenim in hac uita mortali addicti ſumus uariis tribulationibus & anguſtijs; ſi poſt hanc uitam nihil ſperamus, miſeri magis ſumus, quàm quipiam alij homines. Poſtea multa differit de reſurrectione; quæ patebũt clarius infra. *Notum vobis facio Euangelium,&c. qua ratione prædicauerim vobis ſi tenetis: niſi fruſtra credidiſtis.*] In principio inquit, ſe uelle illis in memoriam reuocare Euangelium quod prædicauerat. deinde ut eos faceret attentiores, ſummis effert laudibus hoc Euangelium; dicens, quod in illo ſtant; ne ſcilicet cadant, &, per quod ſaluantur. ſubdit poſtmodum,ſi tenetis qua ratione prædicauerim vobis; ac ſi diceret,niſi obliti penitùs eſtis,nam longiore præceptore indigeretis. addit deinde,niſi fruſtra credidiſtis: hoc ad duo poteſt referri; ad obliuionem, ſcilicet Euangelij: nam fruſtra eo prædicante credidiſſent,ſi poſtmodum obliti eſſent:uel ad reſurrectionem mortuorum, quam pſeudoapoſtoli dicebant non eſſe. Nam ſi ita eſſet,ut infrà dicet,inanis eſt fides noſtra;quia ex ea nihil nobis eſt ſperandum. *Tradidi enim vobis quod & accepi.*] Vt reor dicit Apoſtolus ſe accepiſſe, non quidem ab aliquo homine, ſed à Deo, & per reuelationem Dei. *Si autem Chriſtus prædicatur, quod reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum non eſt?*] Vt in præfatione diximus, eadem eſt ratio capitis & corporis. *Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra: adhuc enim eſtis in peccatis.*] Mors intrauit in mundum per peccatum, ut in Epiſtola ad Romanos inquit Apoſtolus; ex quo arguit peccatum perueniſſe ad omnes:quia mors peruenit ad omnes. Sic econtra hîc argumentatur:ſi reſurrectio mortuorum non eſt, & Chriſtus non reſurrexit: ergo non deſtruxit mortem. quod ſi mortem non deſtruxit; neque deſtruxit peccatum. Sumus ergo adhuc in peccatis; & qui in Chriſto ſunt mortui, perierunt. *Vnuſquiſque in ſuo ordine. Primitiæ Chriſtus; deinde hi qui ſunt Chriſti,qui in aduentum eius ſperauerunt. deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & patri: cùm euacuauerit omnem principatum,& poteſtatem,& virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Nouiſſimè autem inimica deſtruetur mors.*] Exponit Apoſtolus ordinem, quo genus humanum, hi, ſcilicet, qui pertinent ad Chriſtum,peruenturi ſint ad uitam, deſtructa morte. Primùm inquit,uita ad Chriſtum pertinet; qui uita eſt, ut uerbum Dei, ut homo plenus gratia, nulli peccato obnoxius: deinde primus etiam reſurrexit ad uitam omnino immortalem. Deinde viuificatio hæc contigit,& continget his,qui ſunt Chriſti; qui prius incipiunt uiuere in Chriſto,vita animæ & ſpiritus viuificati per ipſum; deinde reſurgent ad ueram corporis immortalitatem,ut Chriſtus.Sed de hac reſurrectione ſpeciatim in poſtremis uerbis mentionem facit. Interponit autem, poſtea finis cùm tradiderit regnum Deo & patri: quoniam reſurrectio corporum futura eſt in fine ſæculi,& omnium ſimul. ideò antequam expreſsè de hac reſurrectione dicat; inquit, futurum eſſe finem huius ſcilicet mutabilis ſæculi, & finem omnium: quia omnes peruenient ad finem; neque dirigentur & regentur amplius. ad finem etenim adipiſcendum, directio fit; &

hoc

A dissolutionem per Christum, qui per crucem in semetipso destruxit inimicitias inter nos & Deum. Inimicitias peccata appellat, propter quæ eramus Deo inimici: peccata omnium nostrum posuit Christus in semetipso, & pro illis satisfecit amplissimè per crucem, & pro nobis efficacissimè; si dignè Deo ambulemus. Et sic in semetipso destruxit inimicitias, & nos Deo reconciliauit.

CAPVT III.

SVPRA exposuerat Apostolus, quantum Ephesij priuato nomine deberent Deo & Christo, quod uocati essent per Euangelium, & B inhæsissent Christo, in quo facti essent participes promissionis Dei, &c. In hoc capite magis hoc Dei arcanum explanat, dicitque se ministrum constitutum fuisse à Deo, in gentibus, ut eis hoc arcanum patefaceret, & uocaret eos per Euangelium ad Christum, pro quo ministerio, sibi credito, vinctus erat. Rogat deinde Deum, ut det Ephesiis indies magis corroborari in spiritu; secundùm interiorem hominem; & Christum per fidem habitare in cordibus eorum, ut possint comprehendere, quæ sit longitudo, latitudo, &c. *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus.*] Sermo pendet, multis interpositis, vsque ad eam particulam, propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus. *Quod alijs generationibus non est agnitum filijs hominum.*] Filios hominum appellat prudentes & sapientes sæculi, qui sapiunt secundum C humanam prudentiam. Sic in multis scripturæ locis. *Esse gentes cohæredes, concorporales, & comparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangelium.*] Promissio Dei facta Abrahæ, fuit, quòd in eius semine benedicerentur omnes gentes; quod semen Christus est, ut in Epistola ad Galatas superiùs. In Christo autem per Euangelium, id est, prædicationem fidei, gentes fiunt cohæredes cum Israëlitico populo, qui est in Christo: concorporales, quia simul membra eiusdem corporis; & comparticipes hæreditatis & benedictionis promissæ à Deo in Christo Iesu. *Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.*] Quoniam facti sumus diuites in illo, eò quòd diuitiæ illius nobis donatæ sunt, & nobis communicantur. *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei.*] Fuit reuelatum mysterium Christi D angelis, multa tamen particularia non fuêre eis reuelata, quæ de die in diem uidentes in Ecclesia fieri, eis nota fiebant. Hæc autem multiformia erãt: ideò dicit Apostolus, multiformis sapientia Dei innotescit principatibus, & potestatibus, per Ecclesiam. *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius.*] Hoc in loco, ut reor, Paulus explicat, quid'nam per fidem intellexerit in multis locis aliis. Nam explicat nos habere fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius, id est, Christi. Nam, quoniam credimus in Christum, id est, ad eum, per eius præcepta, credendo benéque agendo ambulamus; & ipsi fidimus, à quo nobis fuit facta promissio, & prædicatum Euangelium; habemus fiduciam ad Deum, itémque accessum ad Deum in confidentia. *Propter quod, peto ne deficiatis in tribulationibus meis probis.*] Ecce

Tt locus,

locus, cui annectitur prima huius capituli particula. Ego Paulus vinctus Iesu Christi, peto ne deficiatis, à fide scilicet; & ne despondeatis animum in tribulationibus meis. nam erat vinctus, pro eis: eò enim quòd prædicabat Euangelium in gentium utilitatem, vinctus erat. *Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.*] In Græco πατριά. significat autem cognationem & genus, ab quopiam vno deducta. Quia ergo pater in diuinis, est primum principium totius diuinitatis in personis diuinis; & ab eo, in quo primo inuenitur ratio alicuius nominis, deducitur illa ratio ad posteriora omnia; Iccircò omnis paternitas, id est, hominum uel angelorum collectio ab uno deducta; seu per originem, ut in hominibus; seu per gubernationem & directionem, ut in angelis; deriuatur à patre diuino, in quo primo huiusmodi ratio est & inuenitur. *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum.*] Aliqui hæc referunt ad crucem; quos non improbo: sed melius referuntur ad Dei potentiam, gubernationem, virtutem, & sapientiam. vt longitudo, ad temporis immensitatem, quæ sub æternitate eius concluditur: latitudo, ad omnium comprehensionem. nam sicuti nullũ est tempus, quod non contineatur ab eius æternitate; ita nulla res vnquam est, fuit, aut erit, quæ sub eius sapientia & potentia non contineatur. Sublimitas, ad excellentiam, quoniam, quantumuis excelsa, excellit. profundum contra sublimitatem; quoniam Deus demittit se sub omnibus, quantumuis infimis, & ea continet, iuxta illud: si descendero in infernum, ades. Potest etiam profundum referri ad Abyssum iudiciorum Dei, ut Augustinus exponit. *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.*] Phrasis Paulina. plenitudo Dei est, non sola eius scientia, neque sola potẽtia, aut bonitas; sed omnia hæc, & alia complura, quantum, scilicet, ad nostrum modum intelligendi. Iccircò dicit hic Paulus, vt vos impleamini in omnem plenitudinem Dei, id est, ut attingatis & miremini, non tantùm sapientiam aut bonitatem Dei, sed omnem eius excellentiam; quam insinuauimus per longitudinem, latitudinem, sublimitatem, & profundum. *Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Iesu.*] Gloria Dei nobis nota est in eius operibus, quæ percipimus maxima in rational creatura; & ea, in qua est adoptio filiorum, quæ Ecclesia est fidelium, cuius caput est Christus: ideò de Ecclesia & de Christo mentionem facit.

CAPVT IIII.

CVM fuerit constitutus à Deo Apostolus doctor gentium, & in superioribus confirmauerit Ephesios in Christo, eorum fidem laudans; nunc hortatur eos ad bona opera, quæ per viuam fidem operamur. Hunc morẽ Apostolus seruat in omnibus suis Epistolis; nequis putaret, quia Moysis legem antiquatam esse ostendit, opera Euangelicæ legis non esse obseruanda. Eos autem præcipuè hortatur ad charitatem mutuam, & pacem, in qua perfectio legis consistit. præcepta deinde particularia quædam tradit, facientia ad charitatem seruandam. Hæc summa. *Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem; dedit dona hominibus.*] In quibusdã Codicibus scribitur, accepit

dona

A dona in hominibus. Captiuitas, quam Christus captiuã duxit, est peccatum, Diabolus, & mors; quæ dicuntur captiuas, eò quòd nos tenebant captiuos. Ab horum captiuitate Christus nos liberauit, ideò triumphans de eis, & ea captiua ducens ascendit in cœlum. Inde dedit dona hominibus uaria; uel ipse accepit dona hæc in membris suis, tanta enim est vnitas Christi, cum membris suis, ut inuicem ea quæ unius sunt, alteri tribuantur. *Qui descendit ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia.*] Christus ut uerbum Dei omia implet: sed ut homo, etiam impleuit omnia; nõ per essentiam, ut Deus, sed per uirtutem & operationem uirtutis suæ. Superna implebit, instaurando & resarciendo choros angelorum, qui ob casum eorum, qui effecti sunt Dæ-

B mones, diminuti erant. Impleuit etiam inferiora, supra terram; super quam passione & resurrectione sua, tot & tam magna bona hominibus cõtulit. Infra terram etiam triumphans principatus & potestates, & spolians infernũ, animabus piorum inde deductis & liberatis: & ita adimpleuit omnia idem Christus, descendendo in inferiores partes terræ, & ascendendo super cœlos. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, quosdam verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores, ad consummationem sanctorum.*] Apostoli huc illuc ibant & mittebantur. Prophetæ dicebantur, qui exponebant arcana, & mysteria contenta in scriptura sacra: Euangelistæ qui prædicabant Euãgelium, bonum scilicet nuncium, remissionem, inquam, peccatorũ per Christum, huic obediendo. Pastores & doctores idem erant; Episcopi, scilicet, præ-

C positi singulis ciuitatibus. Nam ad Episcopos pertinet & docere populum, & dirigere ad pascua Christi, moribus, exemplo, & rectis institutis. *In ædificationem corporis Christi; donec occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*] Corpus Christi Ecclesia est, quæ ædificatur ex lapidibus viuis; non tantùm carnis uita, sed uita spiritus. Aedificatur ergo dùm noui lapides imponuntur, & hi qui iam sunt positi per bona opera, suam uocationem certam faciunt, & perfectius inhærent fundamento & capiti, quod est Christus. Perficietur autem, cùm omnes electi erimus in Christo: & tũc Deo dedicabitur, cùm tradiderit Christus regnum Deo & patri, ut inquit ad Corinthios. idem nunc dicit, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei: in hoc enim viua fides

D consistit. In virum perfectum. sicuti in vita naturæ, quidam sunt pueri, quidã adolescentes, quidam viri perfecti; sic in uita Christiana, in uita spiritus, quidam pueri & paruuli sunt, quidam augentur, quidam ad perfectionem deuenerunt; ad perfectionem uiæ nõ patriæ. Hoc est ergo quod nunc dicit, donec occurramus omnes in virum perfectum: occurramus autẽ uel inuicem, uel Christo capiti nostro & Deo. In mensuram ætatis plenitudinis Christi. implet Christum, qui perfectus est in Christo: qui autẽ imperfectus est, quamuis sit membrum Christi, nõn tamen est perfectum membrum; & ideo non implet. Persistens ergo in metaphora Paulus inquit, in mensurã ætatis, id est, in ætatem spiritualem perfectam; ut adimpleamus Christum, corpus scilicet eius, quod simul cum capite unus est Christus. Sequitur secundum ean-

dem metaphoram, vt non simus paruuli fluctuantes, &c. *Veritatem autem facientes, in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus.*] Sicuti mala opera in scriptura dicuntur mendacia, ita bona dicuntur veritas, quoniā correspondent legi diuinæ, sicuti cùm res intellecta æquatur intellectui. peccata uerò, quia discordant à lege æterna, dicuntur mendacia; sicuti cùm non est æquatio inter rem intellectam & intellectum, falsitas est & mēdacium. *Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem, in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.*] Exactè Paulus persistit in metaphora quam accepit. Nam sicuti ex capite deductis neruis, totum animalis corpus connectitur & compingitur iuncturis; ita & totum corpus Ecclesiæ & omnia eius membra connectuntur & compinguntur in unum, ex vi spiritus demissi à capite Christo in omnia membra. subministrationis secundum operationem. Non est ità copulandum ut dicamus, secundum omnem iuncturam subministrationis, sed secundum operationem subministrationis. Nam Christi operatio est, subministrare cuius membro virtutem. sequitur, in mensuram vniuscuiusque membri: non enim omnium membrorum est eadem mensura, neque conuenit omnibus eadem, ut in humano corpore; & sic facit augmentum corporis, Christus, ut reor: uel corpus ipsum facit augmentum corporis, quoniam se ipsum auget ex virtute influxa à capite. Sequitur, in ædificationem sui in charitate. si superius intellexerit, quod Christus facit augmentum, &c. hîc sui, debet referri ad Christum, quia, ut dixi, totum corpus cū capite Christus dicitur. Si referatur ad corpus, ita quod corpus seipsum auget, &c. vt diximus, sui, referendum est ad corpus. *Per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum.*] Cæcitas cordis appellatur malitia, ex qua fit, ut finis actionum nostrarum malus statuatur. Inde uerò prouenit ignorantia in actionibus nostris, iuxta illud, Omnis malus, ignarus. *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.*] In Græco textu ἀπηλγηκότες, quasi qui dolere desierint de peccatis. tradiderunt se, quasi totos se, omninò dederunt impudicitiæ, in operationem omnis immunditiæ, quocunq; scilicet libidinis genere cōtaminati. In auaritia, in Græco, πλεονεξίᾳ quæ referri potest, non tantùm ad auaritiam, sed ad libidinem, quæ fit cum alterius iniuria, ut in adulterio, raptu, &c. *Qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.*] Phrasis Paulina; in sanctitate ueritatis, id est, in uera sanctitate. *Nolite dare locum Diabolo.*] Duobus modis exponi potest locus hic; uel ut referatur ad cuiusque animum. Is enim dat locum Diabolo, qui cedit suggestionibus eius. vel ut referatur ad omnes eos, eorumque societatem. nā cum Diabolus sit seditionis stimulator, & quærat dissidiū, debemus nos colere unitatem; & nō dare hosti locum, vt diuidat vnitatem societatis nostræ.

E

F

G

H

CAPVT V.

MVLTA præcepta tradit in hoc capite; ut imitentur Deum, ut uitia fugiant, nec imitentur improbos homines; immò potius illustratione suarum virtutum, vt detegant eorum uitia. Postmodum vertit

A tit se ad mulieres & viros, qui sunt matrimonio iuncti; & exemplo Christi & Ecclesiæ eos admonet, qua uiuendi ratione inuicem vti debeant. *Ne mo vos seducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*] Variis modis homines in uitia inducuntur: spe misericordiæ Dei, spe baptismatis Christi, in quo sumus inserti. Omnia hæc, & similia appellat Apostolus uerba inania. filios diffidentiæ, id est, diffidentes & non cre dentes, scilicet, quòd, nisi simus mortui à peccato, non possumus esse inserti in Christo; & sunt sub ira Dei qui mala agunt. *Non insipientes, sed quasi sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*] Eò quòd dies huius vitæ mali sunt, nam mundus positus est in maligno; icircò oportet tempus redimere. Is redemit tempus, ut di-

B cit Augustinus, qui dat quippiam de suo, ut tẽpus habeat seruiendi Deo. Indicenti litem cedit; ut tempus illud, quod erat perdendum in causæ tuitione, Dei obsequiis impendat. Sic alia damna patitur, ut tempus redimat. *Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo & in Ecclesia.*] Sacramentum, id est, hoc magnum mysterium in Christo & Ecclesia, Ita uerò matrimonium magnum Sacramentum est, quod latet sub matrimonio viri & vxoris.

CAPVT VI.

PROSEQVITVR quæ instituerat, præcepta; filios instruit & parentes, seruos & dominos: omnes tandem adhortatur, ut sumant armaturam Dei, & fortiter pugnent aduersus Diabolum. Quoniam

C expositores satis ample exponunt omnia ea, quæ pertinent ad hanc armaturam; nihil amplius dicam. De Euangelio pacis tantùm dicam; dictum esse Euangelium pacis, quoniam annunciat nobis pacem cum Deo, & pacem inter Israëliticum populum & gentes, si in Christum credentes secundum eius sanctam legem ambulemus.

AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

LAVDAT Philippenses, quod perstiterint in puritate Euangelij; confidens quod vsque in extremum diem persistent in eo. Narrat quòd sit in vinculis pro Euangelio, & quòd vincula eius cesserunt in profectum Euangelii. Hæc huius capituli summa; & in tota Epistola ferè in ijsdem versatur. *Omnibus sanctis qui sunt Philippis, cum Episcopis & diaconibus.*] Nullam fecit mentionem de presbyteris, nam cum Episcopis eos computat. quià eo tempore, qui presbyteri erant, erant etiam Episcopi. non quod ordines non differrent, sed vterque conferebatur presbytero. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis.*] Memoria repetebat Apostolus omnes Christianos in suis orationibus; inter quos etiam Philippenses, pro quibus semper gratias agebat Deo; quoniam proficiebant magis de die in diem in Euangelio Christi. *Sicuti mihi iustum est hoc sentire pro omnibus vobis; eò quòd habeam vos in corde, in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Euangelij socios gaudij mei omnes vos esse.*] Meo iudicio particula illa, sicuti iustum est me sentire pro omnibus vobis, referenda est ad omnia quæ suprà dixerat, tam de orationibus, quàm de gratiarum actionibus, & de spe quam conceperat de ipsorum perseuerantia vsque in finem. Hæc enim omnia sunt amantis officia, quorum nec in vinculis oblitus fuerat vnquam. Sequitur, socios gaudij mei omnes vos esse. In Græco habetur, socios gratiæ mecum vos omnes existentes. Nã cùm amaret vehementissimè omnes, Apostolus, qui communicantes erant gratiæ Christi; vtique amabat vehementer Philippenses comparticipes gratiæ. *Testis est mihi Deus, quomodo cupiam vos in visceribus Iesu Christi.*] Cupiebat Apostolus Philippẽses esse maximè intimos Christo: & quoniã viscera sunt ualdè intima corpori, ideo inquit, se eos cupere in visceribus Iesu Christi esse, id est, habitare. *Repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum in laudem & gloriam Dei.*] In Græco, repleti fructibus iustitiæ, id est, bonis operibus, quæ fructificat iustitia: qui fructus sunt per Iesum Christũ, in laudẽ & gloriã Dei. Nã Deus per Christũ respicit nos & nostra opera, & per eũ & in eo sunt ei grata. *Vt plures è fratribus in domino, confidentes in vinculis meis,* abundan-

A *abundantius, &c.*] Nota primò, distinguendum esse & dicendum plures è fratribus in Domino: omnes namque sumus fratres, quia eundem Dominum patrem habemus; deinde prosequendum, cōfidentes in vinculis meis abundantius audeant. Vide quantum possit virtus, & gratia Dei. Vincula Pauli non perterrefecerunt fratres alios, immò audaciores fecerunt; excitati exemplo Pauli, & feruore fidei, quam in eo uidebant firmiorem & efficaciorem fieri in vinculis; non autem vllo pacto defereruescere, propter vincula. *Quidam quidem propter inuidiam, & contentionem, &c.*] Hi Pauli inimici, & inuidi eius gloriæ, prædicabant Christum, non sincere, sed ob contentionem; existimantes se pressuram addere vinculis Pauli. Hic locus duobus modis po-

B test intelligi: uel quòd Paulo non prædicante, putabant hi mali se in maiorem existimationem deuenturos carentes æmulo; & ita se pressuram additu-ros eius vinculis, cuius animum ex suo æstimabant; ac propterea putabant cū doliturum de eorum æstimatione. vel quia arbitrabantur, Imperatorem, aliosque primores, qui dolebant quòd Christiani crescerent, omnem culpam reiecturum in Paulum, ac magis in eam sæuiturum. *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.*] Sibi mortuus erat Apostolus, & uiuebat tantum in Christo, & in opus Christi; iuxta illud primæ ad Corinthios: Pro Christo legatione fungimur &c. Mori uerò erat ipsi lucrum, qui ad beatitudinem, exclusis molestiis per mortem venturus erat. Cætera vsque in finem capitis pertinent ad eundem sensum.

C

CAPVT II.

POSTQVAM Paulus Philippenses confirmauit in fide Christi, nunc instruit uitam ipsorum; ac præcipuè ad humilitatem hortatur, ut sibi inuicem cedant, & curent non sua sed aliena, ut Christus fecit. Postmodum dicit se missurum Timotheum, immò ipsum venturum ad eos: Interim uerò mittere Epaphroditum, de quo multa dicit. *Si qua viscera miserationis.*] Nota feruorem charitatis Pauli. putabat se miserum esse, si Philippenses in quopiam deficerent, & ideo miseratione indigere, ac si diceret; Si qua mei misericordia vos tangit, implete gaudium meum. *Per humilitatem superiores inuicem arbitrantes.*] Vt dicit S. Augustinus de verbis Apostoli, non

D admonet Paulus, ut ficta humilitate vtamur, & quod non uerè arbitremur ad inuicem superiores, sed simulemus. Hoc autē uerè fieri potest, si unusquisque consideret interiora sua mala, quæ certò scit sibi inesse; de proximo uerò, cuius cor non uidet, ut suum, potest credere, & aliqua ex illis suis malis non inesse; & quoddam sibi occultum, & ignoratum bonum. *Non rapinam est arbitratus esse se æqualem Deo.*] Omnes ferè exponunt, quòd cùm Christus de se dixerit, quòd erat Deus, non rapuit sibi honorem, quem non habebat, sed naturalem sibi honorem attribuit. Ego uerò non incongruè exponi posse credederem, quod Christus, cum esset Deus secundum naturam, non seruauit morem, quem solent seruare illi, qui non habent honorem ex natura, sed ex rapina. Hi namque superbi sunt & arrogantes; at Christus seipsum exinaniuit.

Cum timore & tremore salutem vestram operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.] Iure posset quispiam mirari de hac causa, quam affert Apostolus; cur, scilicet, debeamus operari cum timore & tremore salutem nostram; eò quòd Deus operatur in nobis, &c. Nam potius uideretur posse dici contrarium. Nam si Deus in nobis operatur, qui summæ virtutis est, & bonitatis, confidentissimè debemus salutem nostram operari. Iccircò aduertendum, quod vtrumque sequitur, ut scilicet, confidentissimè operemur nostram salutem, innixi diuina bonitate & potentia: quòd si respiciamus ad nos, qui tam peccatores fuimus, & tam fragiles sumus, debemus, ut inquit Apostolus, semper operari cum timore & tremore. *Lucetis sicuti luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.*] Verbum uitæ lux est, qua illuminati lucent, & facti sunt luminaria; & hoc cedebat in gloriam Apostoli, quod non in vanum in illis laborasset. ac propterea si immolandus erat ob sacrificium fidei Philippensium; seu gentium omnium, quibus prædicauerat, & qui obsecuti Deo crediderant; gaudebat & illis congratulabatur, hortans ipsos quoque ad idem officium vicissim, vt scilicet, sibi gaudentes, & ipsi Apostolo congratulentur.

CAPVT III.

HORTATVR in hoc capite Apostolus Philippēses, ut caueant pseudoapostolos, qui inculcabant cæremonias legis, tāquam necessarias ad salutem, præsertim circumcisionem: quos carnes Paulus appellat, dicens, quòd quamuis ipse posset habere cōfidentiam in carne, id est, in lege, ut mos eius est; tamen quo ad cæremonias, & genus, & conuersationem moralem in lege; nihilominus omnia putauit stercora, ut lucrifaceret Christum, ut inueniretur in eo particeps illius iustitiæ per fidem, & communicās eius passionibus; ut in eo ueniret etiam ad gloriam resurrectionis. Addit excelsa quædam de Christo in postremis uerbis; hæc summa. *Propter eminentem scientiam Iesu Christi.*] Nam scientia hæc qua cognoscimus Christum, & beneficia nobis in eo præstita à Deo, superat omnem aliam scientiam. *Et arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est; sed eam quæ est ex fide Iesu Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide.* Hoc in loco Paulus clarè ostendit, quàm sit negligenda & nihili facienda iustitia moralis, quæ ex nobis est, cùm dicat se arbitratum esse, præter multa alia; quæ commemorauit, etiam fuisse in lege sine querela, (Hoc etenim pertinet ad uitam moralem, & præcepta moralia legis) vt stercora, ut Christum lucrifaceret, & ut inueniretur in illo fixus, scilicet, ut illius membrum. non habens meam iustitiam, id est moralem, quam habebam ex obseruatione legis, sed eam, quæ est ex fide Iesu Christi. Hæc iustitia duplex est; altera nobis inhærens, quæ imperfecta est, & perficitur continenter. Altera quæ est in capite nostro, quæ plena est & perfecta, & nobis donatur; nam obediuimus omnes in Christo, & meruimus omnes in Christo, sicuti peccauimus omnes in Adam, & in eo mortem meruimus, ut dicit Apostolus in Epistola ad Romanos. Vt hanc iustitiam, quæ est ex fide, & est ex Deo iustitia, Apo-

stolus

A ſtolus lucrifaceret, omnia alia putauit ut detrimenta, & ſtercora. *Ad cognoſcendum eum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionum eius, configuratus morti eius, ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.*] Chriſtus reſurrexit propter iuſtificationem noſtram; Hæc eſt virtus, quam Paulus optat cognoſcere. *Et ſocietatem paſſionum eius;* Duobus modis hæc ſocietas poteſt intelligi. nam qui eſt in Chriſto, iam eſt ſocius paſsionum, quas pertulit Chriſtus: nam ei attribuuntur, ac ſi ipſe paſſus fuiſſet. uel intelligit hanc ſocietatem paſsionum, propterea quod quotidie affligebatur, & patiebatur; & ſic efficiebatur particeps & ſocius paſsionum Chriſti. Sic alibi, ut ſuppleã ea, quæ deſunt paſsionum Chriſti, in corpore meo, &c. Ideo fortaſſe ſubdit,

B configuratus morti eius: quamuis hoc poſsit referri ad mortificationem paſsionum, cui debemus ſemper intenti eſſe. *Sequar autem, ſi quo modo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu.*] Eſſe comprehenſum à Chriſto Ieſu, duobus modis poteſt intelligi: uel quoad opus & perfectionem vitæ, ad quam à Deo & Chriſto electus fuerat; vt ſit ſenſus, Sequor, non deſiſto ut aſſequar id, ad quod à Chriſto ſum electus. Hoc enim ſignificat, comprehenſus: vel quoad communicationem. nam membris Chriſti, ea quæ illis deſunt ad perfectionem iuſtitiæ, cõmunicantur ex iuſtitia & meritis Ieſu Chriſti. Ad eam ergo perfectionem aſſequendam, & comprehendendam, properabat Apoſtolus, in qua iam comprehenſus erat à Chriſto Ieſu. *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quis aliter ſentit, & hoc illi Deus reuelabit.*]

C Videtur Apoſtolus ſibi ipſi repugnans. nam ſuprà negauit ſe perfectum eſſe; non quod perfectus ſim, inquit: hîc autem dicit, quotquot perfecti ſumus, hoc ſentiamus. Auguſtinus de uerbis Apoſtoli ſoluit: Hîc non ſumus perfecti; neque erat perfectus Paulus, ſicuti ſunt illi, qui iam comprehenderunt brauium ſupernæ vocationis. nam nos adhuc ambulamus per fidem, non peruenimus ad ſpeciem. Erat tamen perfectus viator; quia perſequebatur, intẽdebat vires, vt perueniret ad brauium. Pertinet autem ad perfectum viatorem, ut cognoſcat ſe non perueniſſe, nec comprehendiſſe; ac propterea non ſiſtit in via, ſed continenter progreditur. *Veruntamen in quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula.*] In Græco Codice non eſt peruenimus, ſed præuenimus. Meo tamen iudicio idem eſt ſenſus. nam pro-

D pterea dicit ſe præueniſſe, quo peruenit, quoniam continenter ſe extendebat in vlteriora, ac ſeipſum præueniebat. Ergo hortatur Philippenſes, ne recedãt à regula in hoc proceſſu, ſed utantur regula Apoſtoli, & idem ſapiant: quod dicit propter pſeudoapoſtolos, qui conabantur eos diuertere à regula Apoſtoli, quæ erat in Chriſto Ieſu, & conuertere eos ad obſeruantiam legis; quod poſterius ſtatim probè declarat, & explicat, imitatores mei eſtote, &c. *Secundum operationem virtutis eius, qua poſſit ſubijcere ſibi omnia.*] Nam Chriſtus ſubiecit ſibi mortem, reſurgens immortalis, & nos ad eandem immortalitatem perducens.

CAPVT IIII.

SALVTAT, hortatur; & gratias agit, quòd ei miserant nescio quæ. *Etiam te rogo germane compar.*] Nonnulli ex hoc loco dixerunt, Paulum vxorem habuisse,quam nunc compellat;leui,ut reor, argumento.nam in Græco uerbum quod ponitur, quamuis ad vxorem referri possit, nihilominus significat eos,qui pariter sub eodem sunt iugo, & ad marem accõmodari melius potest, quàm ad fœminam, γνήσιε; quasi qui fuerit ei socius legitimus. *Dominus propè est,nihil solliciti sitis; sed in omni oratione, & deprecatione, petitiones vestræ cum gratiarum actione innotescant apud Deum.*] Qui habet adiutorem Dominum propè, non debet esse sollicitus cuiuspiam rei; immò, ut securus,debet in omni petitione agere primùm gratias Deo, quod semper facit Apostolus. *Refloruistis pro me sentire,sicuti & sentiebatis,sed occupati eratis.*] Mira locutio Pauli;translatio ab arbore, quæ per intermissionem temporis iterum floret. Sic Philippenses post intermissum tempus cœperunt iterum sentire pro Apostolo, id est, illius curam habere, missis ad eum muneribus, quos excusat. *Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.*] Solent quidam,eleemosynas dari consuetas ab aliquo, veluti debitum repetere.Ideo Apostolus dicit,non se ab eis quærere datum,id est, id quod alias dederint; quod fortasse detrimentum & impensam eis esset allaturum,sed quærere eorum fructum, quo abundent in rationem suam, id est, in suum compendium & vtilitatem.

AD

AD COLLOSSENSES.

B NON viderat Paulus Collossenses; audierat tantùm eorum fidem, & quod pseudoapostoli quærebant eos auertere à fiducia seu fide in Christo, ad cæremonias & obseruantias veteris legis. Ideo Apostolus cùm primùm eos laudasset, ac ostendisset quantùm deberent Deo, à quo translati essent à tenebris, in lumen dilecti filij sui, docet ne se decipi permittant, & trahi in obseruantias legis, tanquam per illas iustificandos; cùm per fidem Christi sit prima iustificatio apud Deum, & illa iam eneruata essent. Dat deinde præcepta quædam ad mores & bonam uitam pertinentia. Hoc est Epistolæ argumentum.

C

CAPVT I.

IN hoc capite nil aliud agit, prætersquam quòd confirmat Collossenses in Christo, gratias agens Deo pro eorum fide, & charitate erga sanctos; ostendens omnes nos translatos à tenebris in lumen Christi; in cuius sanguine habemus redemptionem, & remissionem peccatorum. Demonstrat deinde excellentiam Christi, qui primatum in omnibus teneat, cuius prædicationis ipse Apostolus fuerat factus minister. *Quam audistis in verbo veritatis Euangelij.*] Veritatem Euangelij, uel dicit, propterea quòd per Euangelium eis fuerat ueritas annunciata: vel, vt indicet illud, quod audierant esse uerum Euangelium, per quod euangelizatur ueritas; non autem esse ueritatis Euangelium id, quod docebant pseu-
D doapostoli. *Et transtulit in regnum filij dilectionis suæ.*] Mos loquendi Pauli, id est, in filij sui dilecti regnum. *Primogenitus omnis creaturæ.*] Non quod creatura sit à Deo genita, ut filia, & ipse sit genitus priusquam creatura, ut contingit in fratribus; nam uerbum à patre procedit, ut genitus ex eius substantia, creatura procedit, ut facta ex nihilo. Sed quoniam ipse fuit genitus ante omnem creaturam, id est, ante factionem cuiusuis creaturæ; quoniam omnia per ipsum facta sunt. *Primogenitus ex mortuis.*] Multi ante Christum resurrexerunt, ut Lazarus, quem ipse suscitauit; sed ad uitam mortalem, iterum morituri. Solus Christus suscitatus est ad uitam immortalem, cui mors non amplius dominatur; & nullus ante ipsum. Notandum in scriptura, resurrectionem dici generationem, ac si ex cadauere, tan-

quam,

quam, ex semine, ut inquit Paulus ad Corinthios prima, generetur ac nascatur immortale corpus. In regeneratione cùm sederit filius hominis, &c. in Euangelio; & Paulus in actibus Apostolorum, ad resurrectionem Christi applicat versiculum psalmi, ego hodie genui te. *Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu, in operibus malis.*] Inimicos sensu eos fuisse dicit, quoniam non bene sentiebant de ratione viuendi, addicti malis operibus. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles.*] Sic suprà ad Ephesios, vt reor, destruens inimicitias in carne sua; eò quod Deus posuerit in eo iniquitates nostras, & per mortem eius, eis satisfactione digna destructis, reconciliauit nos sibi. in corpore ergo Christi reconciliauit nos, & destructis peccatis, exhibuit nos sanctos & immaculatos, &c. *Et adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia, cuius &c.*] Non ea ratione hæc dicuntur à Paulo, quasi passiones Christi non sufficiant, quantum est ex se, ad delenda peccata; & quod illis quippiam desit, quod oporteat in nobis impleri; absit hoc: Sed quoniam debemus nos imitari Christum, & pati pro ædificatione Ecclesiæ, sicuti Christus passus est. Modus autem passionis nostræ præscriptus est à Deo, sicuti & munus nobis ab eo impositum. Ideò dicit Paulus, quod implet ea, quæ desunt in carne sua passionum Christi, id est, ut imitetur passiones Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia. In textu Græco ὑστερήματα; quidam expositores Græci exponunt, quod Paulus appellauerit passiones suas quas patiebatur, collatas passionibus Christi, eo vocabulo; ac si diceret, vestigia quædam, inferiora passionum Christi. *Vt impleam verbum Dei, mysterium, quod fuit absconditum.*] Locutio Paulina: dixit implere uerbum Dei, & mysterium, id est, in gentibus illud diffundere & prædicare. *Certando secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.*] Veretur Paulus, ne fortè lapsu linguæ uideri possit sibi attribuere, quasi ipse esset, qui ageret uirtute sua: ideo, sicuti alibi, ità etiam hic dicit, hanc operationem Dei esse, & in virtute ipsius Dei, quam Deus operabatur in ipso Paulo.

CAPVT II.

PROSEQVITVR Paulus id quod cœperat; ac præcipuè eò intendit orationem suam, ut eos instruat magnitudinem, & plenitudinem scientiæ, & perfectionis omnis, quæ in mysterio Christi continetur. Nam coniuncti illi capiti, in eo sumus repleti omni perfectione; quippe in quo habitet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & hoc mysteriũ nosse, superat omnem aliam scientiam. Quamobrem subdit, ut non sinant se à quópiam decipi, quasi ex quapiam alia obseruantia, & quopiam alio cultu, vt angelorum, possint quippiam perfectionis acquirere, quam in Christo fuerint adepti. & sic ab obseruatione veterum cæremoniarum legalium, eos quantùm potest dehortatur. *Vt consolentur corda ipsorum instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitione mysterij patris & Christi*

Iesu

A Græcum exponimus, per immutationem intelligemus, (si loquitur tantùm de bonis, non autem de omnibus tam bonis quàm malis) immutationem ad uitam gloriæ, ut suprà. Sin uerò de omnibus, tam bonis, quàm malis intellexerimus eum loqui, per immutationem accipiendum est, ad uitam immortalem seu gloriæ, seu miseriæ. Id autem quod dicit, non omnes dormiemus, uidetur fauere eorum opinioni, qui uolunt non omnes morituros; qui scilicet inuenientur uiui in hora iudicij. Sed potest dici etiam secundum aliorum sententiam, quod tam breuem mortem non putat Apostolus dicendam mortem: ideò dicit non omnes dormituros. Expositor quidam Græcus, coniungit hoc dictum cum inferioribus quæ sequuntur, scilicet, in momento, in ictu
B oculi: quoniam, ut habetur in Apocalypsi, non omnes morientur in ictu oculi & in momento, immò per interualla; omnes tamen resurgent in momento & in ictu oculi. *Ubi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus? stimulus mortis peccatum; virtus peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Iesum Christum dominum nostrum.*] Mors intrauit in mundum per peccatum. lex uerò dedit vim peccato, quia addidit transgressionem legis datæ, ut in Epistola ad Romanos plenè & cumulatè dicit Apostolus. Christus uerò vicit peccatum & mortem, & sic liberauit nos à reatu legis, & à peccato; quare etiam à condemnatione mortis. *Scientes, quòd labor vester non est inanis.*] Non est inanis labor, cui datur resurrectio & vita immortalis, vt disseruit suprà.

C

CAPUT XVI.

IN hoc postremo capite, admonet eos quædam familiaria, ut ita dicam, officia, simulque certiores eos facit, quid'nam sit ipse acturus; & de fratribus nonnulla alia, quæ satis sunt exposita legenti. *Quos probaueritis per Epistolas, hos mittam, &c.*] Vel Epistolas dicit eas, quas ad illum daturi erant Corinthij, antequam ipse Corinthum perueniret. Vel Epistolas appellat libellos & tabellas, quibus secreto notabantur nomina eorum, quos electuri erant. *Vt vos me deducatis quocunque iero.*] Figura loquendi Paulina, non reor deduci dixisse, quoniam ab illis peteret viaticum, & pecuniam, quæ suffiseret ad iter, sed deduci intelligit dimissionem, quasi ultimum vale, vt ita dicam, quo solemus vti, cùm quis lõgius est iter ingressurus. sic infrà, Deducite
D illum in pace. *Gaudeo in præsentia Stephanæ, Fortunati, & Achaici.*] Amphibologicum est. Nam referri potest præsentia ad Corinthios, quia scilicet præsentes erant Corinthiis: uel ad ipsum Paulum, quoniam aderant Paulo. nam quæ sequuntur vtroque modo commodè possunt aptari. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran atha.*] Execratur eos, qui non amant Christum: hoc enim significat, anathema. Addit deinde, Maran atha, id est, Dominus uenit vindex illius. Quod contra eos dicitur, qui non amabant Christum, eò quod non fatebantur Iesum esse dominum, & verbum Dei quod in carne uenisset.

SECVNDA AD CORINTHIOS EPISTOLA.

CPAPVT PRIMVM.

HVIVS capitis argumentum in promptu est. Nam primum facit Corinthios certiores de tribulationibus, quas passus fuerat, & de consolationibus ei à Deo præstitis; quarum vtræque in profectum eorum cedunt. Deinde excusat se, quod ad eos non uenerit, ut dixerat se venturum; ac rationem reddit, cuius pars eò pertinet, quod noluerit Corinthios contristare. *Et spes nostra firma sit pro vobis; scientes, quoniam sicuti socij passionum estis, sic eritis & consolationis.*] Ea quæ Apostolus dicit in in toto hoc contextu tria sunt; quorum duo pertinent ad Apostolum, unum ad Corinthios. Inquit ergo se multas tribulationes passum, consolatum tamen à Deo fuisse: ea de causa puto, quoniã tribulationes eas euaserit. Ex quo euentu persuadere sibi possunt etiam Corinthij, quòd si in quampiam tribulationẽ inciderint, quod parata est etiam ipsis à Deo propinqua consolatio; qua spe semper læti & tuti esse queunt. Hinc duplex Apostolo gaudium; primum, quoniã Corinthij ex hoc fiunt meliores, & magis firmi in fide: alterum, quod si in quaspiam angustias inciderint, spem firmam ipse conceperit, paratam ipsis à Deo consolationem. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.*] Hîc notandum omnia Apostolum direxisse ad gloriam & laudem Dei. Non inquit se petere adiuuari ab eis in oratione, ut facilius impetret, & ibi sistat; sed ut à multis gratiæ Deo agantur pro impetrata eius salute. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, &c.*] Dubitare quispiam potest, cuiusnam rei causam reddat Apostolus, cum inquit. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, reor ego reddere causam, quòd iure petat ab illis adiuuari in oratione, eò, scilicet, quòd eos ex corde dilexerit & diligat, sicuti & cæteros, sed abundantius Corinthios; cuius affectus testimonium habet conscientiam suam; quo nam pacto? ex synceritate cordis, qua cum eis fuerat conuersatus. subdit postea eos etiam posse testimonium afferre, cùm uiderint & cognouerint. ideò inquit; Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis: spero autem quod & vsque in finem cogno-

A cognoscetis, &c. *Quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra.*] Gloriari potest discipulus in bonitate præceptoris; similiter præceptor in probitate discipuli. *Cùm ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum? aut quæ cogito, secundum hominem cogito? vt sit apud me est, est; non, non.*] Apostolus duo à se remouet, primum, se non vsum fuisse leuitate, ut sententiam leuiter mutauerit. alterum, se non duci sua voluntate humana, sed Dei spiritu & instinctu: ideoque apud se non esse, est, est; non, non. Id est, ut persistat in ijs, quæ semel dixit se facturum: non enim suæ spontis se esse. *Fidelis Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo, est & non; sed est in illo, est.*] Veretur Apostolus, ne quis possit suspicari, ex his quæ dixerat, apud se non esse, est, est; non, non: etiam in doctrina, quam

B eos docuerat, posse mutationem fieri. Huic obiectioni statim obsistit, & inquit; Deum fidelem esse & promissis stare: iccircò etiam sermonem eius, qui nititur fide à Deo data, firmum esse, immutabilem esse, neque in eo inueniri, est, & non; sed tantum, est. *Et in ipso, Amen, Deo ad gloriam propter nos.*] Dicit promissiones à Deo factas in Christo Iesu, habere, Amen, id est, firmitatem & complementum, quod cedit Deo ad gloriam: propter nos autem, quia ad utilitatem nostram. Ea etenim, quæ habemus à Deo, in Christo, ad gloriam Dei sunt & ad nostram utilitatem. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo; & qui vnxit nos Deus; & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.*] Declarat promissiones & dona nobis fuisse à Deo præstita. *Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Corinthum:*

C *non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri. Nam fide statis.*] Apostolus, in hac postrema huius capitis parte, explicat ratione͂, qua motus, Corinthum non uenerit, quam suprà tacuerat: inquitque se ideo non uenisse, ne afficeret eos tristitia. Hæc summa. Dicit autem, parcens vobis non veni: & ne quis suspicaretur, his uerbis innuere Apostolum, uel eos parum firmos in fide haberi ab eo, uel quod uellet imperiu͂ exercere in eos; iccircò statim addit, non quòd dominemur fidei vestræ. Ad vtrunque hoc referri potest: & ad dominiu͂ Pauli, & ad exiguam eorum fidem; quod in postremis uerbis explicat, inquiens, nam fide statis. Explicat subinde causam cur non iuerit; sed adiutores sumus gaudij vestri: id est, cupimus nostra præsentia afferre vobis gaudium, non mœstitiam; quam certè uobis intulisset nostra mœstitia, quam

D fueramus co͂cepturi ex eius delicto, qui nouercam habebat in delitiis, nec pœnitentiam egerat. Hæc, quia tangit & innuit, latius explicat in capite sequeti.

CAPVT II.

IN hoc capite explicat id, quod in fine præcedentis tantùm tetigerat: rationem, scilicet, cur non prius ad eos redijsset: ne scilicet afficeret eos tristitia, tristis ipse effectus ob illum, qui in se co͂miserat id scelus, ut haberet nouercam, ne adhuc egisset pœnitentiam. de quo ad eos scripserat priori Epistola ex abundantia charitatis, qua eos prosequebatur præ cæteris. Hortatur autem, ut cùm iam eum sceleris admissi pœnituerit, nelint ei condonare hoc delictum, quod & ipse in persona Christi, eius scilicet vicem gerens, condonaret. Narrat demum iter suum Troadem primò,

deinde in Macedoniam : & quod esset bonus odor Christi, quibusdam in vitam; aliis autem indispositis in interitum. Hæc summa. *Si quis autem me contristauit, non me contristauit, sed ex parte; ut non onerem omnes vos.*] Apostolus se unum cum omnibus Corinthiis facit, eundemque affectum induit. ideo inquit se non contristatum fuisse, nisi ex parte; id est, non ex omnibus Corinthiis cœpisse tristitiam, sed tantùm ex illo, qui nouercam duxerat. Quod autem paulò supra dixit, se scripsisse per multas lachrymas, referendum est ad priorem Epistolam, nō ad hanc. Nam in hac scribit, se iam illi donasse in persona Christi, & hortatur Corinthios, ut illum consolentur, ne nimia tristitia absorbeatur, & desperans de venia, maioribus flagitiis se polluat. *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu. nam Christi bonus odor sumus, in his qui pereunt, & in his qui salui fiunt. Alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor vitæ in vitam.*] Triūphat nos in Christo, Hebraïca locutio; id est, triumphare nos facit, uel facit per nos triūphare Christū de Sathana. Quod subdit, se esse bonum odorem Christi, quamuis quibusdam sint odor mortis in mortem: nihil prohibet bonum suapte natura odorem nocere, & detrimentum quibusdam afferre, ob indispositionem eorum. *Non enim sumus, sicuti plurimi, adulterantes verbum Dei.*] In textu Græco, cauponantes, id est, lucrum nobis comparantes ex prædicatione verbi Dei, sicuti caupones soliti sunt agere.

CAPUT III.

CVM in capite superiori dixisset se non cauponam facere uerbū Dei, quòd plurimi faciebant, hic prosequitur quod cœperat. Nam pseudoapostoli, ut facilius deciperent, afferebant commendatitias literas: Apostolus uerò inquit se non indigere commendatitiis literis, aut aliorū ad Corinthios, aut Corinthiorum ad alios. Nam Corinthios esse suam Epistolam, quam ad ipsos gerebat; eò quòd deferret eam scriptam in corde suo. Item Corinthios esse suam Epistolam ad alios, cùm opere omnibus indicent se esse Epistolam Christi. aliaque addit de suo ministerio, quod dicit esse spiritus, non literæ, ut ministerium Moysi: quod, si fuit in gloria, multò magis hoc Pauli ministerium debet esse in gloria, &c. *Aut egemus commendatitijs literis ex vobis, aut ad vos? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod estis Epistola Christi, ministrata à nobis & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viuentis, &c.*] Nota, ut diximus supra, quòd Corinthij & eorum opera erant Epistola Pauli ad ipsos Corinthios, & ad alios omnes. Ad Corinthios, quatenus erant insculpti cordi Pauli: ideo cum deferret eos in corde, eius affectum Corinthij cognoscentes, nō egebant aliis commendatitiis literis ad ipsos. Item cùm Corinthij ostenderent omnibus, sese ex doctrina Pauli bonos Christianos, & habere legē Christi scriptam in cordibus suis, ministerio Pauli, erant utique apud omnes Epistola commendatitia Pauli. *Non quòd simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis, &c.*] Hoc pertinet ad ministerium, de quo suprà meminit, & paulò infrà, dicens; qui & idoneos ministros nos fecit noui Testamenti,

non

A non literæ, ſed ſpiritus. *Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata, &c.* (& infrà.) *nam ſi miniſtratio damnationis in gloria.*] Notandum quòd appellat teſtamentum vetus, miniſtrationem damnationis, & miniſtrationem mortis; non per ſe, ſed per accidens, ob infirmitatem liberi arbitrij, quod ſine gratia Chriſti, & lege noua, ſeruit peccato. *Vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, quod euacuatur* (in Græco) *in finem.*] Cùm finis legis ſit Chriſtus, vt alibi dicit Paulus, & lex fuerit pædagogus in Chriſto; Iudæi, qui non potuerunt uidere Chriſtum, non potuerunt intendere oculos in finem legis, quæ euacuatur in Chriſto; quia Chriſtus exemit nos à maledicto legis, factus pro nobis maledictũ. *Dominus ſpiritus eſt: vbi ſpiritus Domini, ibi libertas.*] Per libertatem, hîc Paulus B non intelligit libertatem à peccato, aut à miſerijs: ſed libertatem penetrandi ad interiorem ſcripturæ ſenſum, qui legitur ſub velamine literæ. *Nos uerò, reuelata facie gloriam domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini ſpiritu.*] Declarat quam libertatem ſpiritus nobis attulerit. inquit ergo, nos non velata, ſed reuelata facie gloriam domini ſpeculantes: in Græco textu hoc melius explicatur, tanquam in ſpeculo uidentes. Speculum, in quo inſpicimus Dei gloriam in hac vita, donec ambulamus per fidem, & non per ſpeciem, eſt Chriſtus; qui finis legis eſt: in quem Iudæi, velata facie, nequeunt oculos intendere. Nos uerò, in eum oculos intendentes, transformamur à claritate in claritatem; à claritate fidei ad claritatem ſpeciei, tanquam à domini ſpiritu. In Græco dicitur, ſicuti à domini ſpi- C ritu, id eſt, ſicut par eſt, nos transformari à domini ſpiritu. Et Græcus textus poteſt exponi, tanquam in ſpeculo referentes.

CAPVT IIII.

EX his, quæ ſtatim in fine præcedentis capitis dixerat, habere ſe faciẽ reuelatam, qua poteſt introſpicere ſenſum interiorẽ literæ; & Chriſtum in ea; poteſt etiam ipſe inſpici, ita ut nihil occultum afferat auditoribus ſuis; ſed animum totum ac mentem eis patefaciat; quod non ſeruabant pſeudoapoſtoli, ſed occultabãt, fictis & compoſitis verbis ac geſtu, auaritiam & intemperantiam animi. Quod ſi quibus adhuc opertum erat Euangelium Pauli, non contingebat hoc eis ob velamen, quod Paulus geſtaret, ſed D ob eorum cæcitatem. Non enim ſeipſum prædicabat Paulus, ſed Ieſum Chriſtum; cuius mortem ob varias & magnas tribulationes, quas patiebatur, circunferebat in corpore ſuo, ob ſpem futuræ reſurrectionis. nam in ea, quæ nõ uidentur & æterna ſunt, intendebat oculos, non autem in temporalia, quæ videntur. Hæc ſumma. *Ideo habentes hanc adminiſtrationem, iuxta quod miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus, ſed abijcimus occulta dedecoris: non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes verbum Dei; ſed in manifeſtatione veritatis.*] Occulta dedecoris, omnes ferè intelligunt ſcelera, quæ in occulto fiunt, ſed ego potius intelligo dolos & aſtutias, quibus animi malitia occultatur; adulterantes, in Græco, doloſè prædicantes verbum Dei. *In quibus Deus huius ſæculi obcæcauit mentes infidelium.*] Deum ſæculi, appellat Diabolum; quem amatores

sæculi, præsertim idololatræ, sibi Deum fecerunt: & ideò infideles erant; nec potérant Christum intueri. *Ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu.*] Dicit Paulus, cordibus nostris Deum illuxisse, vt illuminati sciremus quàm magna sit claritas Dei in facie Christi Iesu. quia per faciem præcipuè homo cognoscitur, ideo dicit in facie Christi Iesu, id est, in eius cognitione perspici & sciri Dei claritatem. *Ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis.*] Præter modos, quibus hic locus ab aliis exponitur, hunc addam in textu Græco verbum ἐνεργεῖται voce passiua ponitur; &, si como, odoperatur, passiuè exponamus, sensus facilis est. Nam in Apostolo ob tribulationes & angustias mors efficiebatur, id est, effingebatur in eo mors Christi; vt in Corinthiis, qui sine afflictionibus spiritualiter viuebant, effingebatur vita Christi. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est; credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod loquimur: scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.*] Supra commemorauerat afflictiones, quas patiebatur; & quòd mors Christi in eo effingebatur. Nunc subdit qua spe id faciat; inquitque ex spe fidei se ea facere, quæ erat Apostolo cum illis communis; loquebatur & docebat sciens se cum illis suscitandum esse ab eo, qui suscitauit Iesum, id est, à Deo. *Omnia enim propter vos, vt gratia abundans in gratiarum actione, per multos abundet in gloriam Dei.*] Duo nobis constituendi fines; vtilitas scilicet proximi, & gloria Dei: quorum prior referri debet ad posteriorem. Ideò dicit omnia fieri propter Corinthios, & alios eius discipulos, id est, ad eorum vtilitatem & confirmationem in finem; vt postmodum cùm gratia Dei afflictiones præterierint, abundans gratia Dei abundet in gratiarum actione ad Dei gloriam.

CAPVT V.

DIXERAT in fine superioris capituli se propter afflictiones non deijci: sed quamuis homo exterior corrumperetur, interior tamen de die in diem fiebat robustior & renonabatur, quia in nouitate crescebat: quia in æterna intentus, spiritualia scilicet, non in sensibilia temporalia. Nunc prosequitur id, quod cœperat de bonis æternis, in quibus est nostra cœlestis habitatio parata, quotiescunque terrena hæc dissoluetur; quæ non tantùm animas in se recipiet & transformabit, sed etiam corpora nostra, quæ spiritualia efficiētur, absorpta mortalitate: ut in fine prioris Epistolæ abundè disseruit. quoniā uidetur Apostolus se aliquantùm laudasse, ideo causam reddit, cur id fecerit; vt ipsi scilicet possint gloriari aduersus pseudoapostolos. Postremò dicit se omnia facere causa Christi; vt non sibi viuat, cùm mortuus sit in Christo; sed in Christo, in quo viuit, sibi ipsi mortuus. Et quoniam Christus missus à Deo fuerat, ut per eū, & in eo mundus Deo recōciliaretur; ideò inquit se pro Christo etiam, in quo uiueret, legatione fungi, ut mundus Deo reconcilietur in Christo scilicet: cuius rationem & modū exponit. Nā Deus, inquit, fecit Christum peccatum, qui tamen nullum habebat peccatum proprium, sed in eo posuit iniquitatem omnium nostrum, & ei imputauit: pro

quibus

A quibus passus est; vt nos efficeremur Iustitia Dei in ipso: nam Christi iustitia nobis donata est. Hæc summa. *Si tamen vestiti, & non mundi inueniamur.*] Hoc meo iudicio, referendum est ad animi dotes & virtutes; quibus veluti superinduitur beatitudo & fœlicitas. *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati; eò quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur, quod mortale est à vita.*] Hic, ut reor, amplificat hanc domum æternam, quam habemus in cœlis: quæ tam ampla est & efficax, ut non tantum animam absorbeat, sed etiam mortale corpus. *Audentes autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse apud Deum.*] Videtur Apostolus sibi contrarius esse. nam supra dixerat, nos ingemiscere, eò quòd nolu-

B mus expoliari, sed superuestiri. Hic uerò dicit habere se bonam uoluntatem magis peregrinari à corpore & præsens esse ad Deum. Non tamen contraria dicit, si quis rectè animaduertat. Tria namque sunt inuicem conferenda; esse in corpore mortali, peregrinus à Domino; esse separatus à mortali corpore, & præsens Deo; & esse Deo præsens superindutus corporis immortalitate. Nulli dubium est, hoc postremum esse aliis duobus præferendum; icircò etiam illud primò optamus, & hoc supra dixerat. Comparat postea duo priora adinuicem, inquitque se malle peregrinari à corpore, & præsens esse ad Deum; quàm peregrinari à Deo, & esse in mortali corpore. *Scientes autem terrorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. spero autem & in conscientijs vestris manifestos nos esse.*] Loco infiniti posuit participium, in-

C quitque, Deus nouit; hominibus autem, qui cor inspicere nequeunt, suademus scire nos timorem Domini, id est, quantoperè sit Deus timendus, coram quo præsentari nos oportet; ut paulo supra dixerat. *Siue enim mente excedimus, Deo: siue mente sobrij sumus vobis.* Reor Apostolum rationem reddere cur uelit se condemnari; & inquit ideo hoc facere, quoniam non sibi uiuat, sed Deo & proximo; dicitque siue mente excedat, penetrando & exponendo mysteria, se hoc facere ad Dei honorem: siue sobrius sit, cùm scilicet se dimittit ad paruulos; propter eorum utilitatem hoc agere, nullam sui ipsius rationem habens. *Charitas enim Christi vrget nos, existimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: Et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & re-*

D *surrexit.*] Declarat cur nullam sui habeat rationem; hocque facere dicit ea charitate Christi, qua sibi mortuus est, & uiuit Christo: quod etiam nos facere debere innuit, cùm pro nobis quoque mortuus sit Christus. *Et si cognouimus secundum carnem Christum, nunc iam non nouimus.*] Cognoscere Christum secundum carnem, est ipsum ex coniunctione carnis cognoscere. Verbi gratia, quia Iudæus & semen Abrahæ, sicut Paulus; quia consanguineus & huiusmodi alia: qualem affectum erga se Christus in Euangelio reprehendit. *Omnia autem ex Deo, qui nos sibi reconciliauit per Christum.*] Declarat à quo, & qualiter simus noua creatura, nobis mortui & creati in Christo; inquitque hoc esse à Deo, & ob reconciliationem per Christum, quam amplíat, ut patet legenti. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur*

mur iustitia Dei in ipso.] Declarat modum reconciliationis nostræ & creationis in Christo; & rationem innuit. Nam Deus Christum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, id est hostiam pro peccato, cui imputantur peccata eorum, pro quibus offertur; ita etiam Deus posuit in Christo iniquitatem nostram, ut ait Esaias, ut econtra nos efficeremur iustitia Dei in ipso; quoniam eius iustitia facta est nostra, nobis donata. E

CAPVT VI.

DIXERAT superius se pro Christo legatione fungi. Iccirco incipit in hoc capite obire munus suum, & eos hortatur, ne frustra gratiam Dei accipiant. Is autem frustra accipit, qui non eam accipit ad salutem, non benè ea vtens, neque exercens bona opera. iccirco hortatur Corinthios ad patientiam, ad charitatem, cœterasque virtutes; ac postremò reuocat eos à participatione idolorum & communicatione cum infidelibus. Hæc summa. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*] In textu Græco dicitur, cooperantes; & est sensus idem. Nam minister coopera tur Domino, veluti eius instrumentum; sic etiam adiuuat dominum: non au tem adiuuat, quia ei det aliquo pacto virtutem agendi. *Nemini dantes vllam offensionem ne vituperetur ministerium nostrum.*] Ministerium hîc appellat officium, quo ministri sumus Dei in bonis operibus; quod declarat paulò post, dicens, sed exhibeamus nos tanquam Dei ministros, &c. *In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus & c. in castitate, in scientia, in longanimitate, &c.*] Patientia coniungi debet cum omnibus quæ sequuntur, vsque ad castitatem; nã in prioribus omnibus opus est patientia, cui adiungitur castitas, & aliæ virtu tes, de quibus meminit. Longanimitas differt à patiẽtia; quia patiẽtia vtimur in malis tolerandis; longanimitate, in dilatione bonorũ. *In virtute Dei.*] Eam virtutem reor intelligere, qua fiebant miracula: vel generali nomine compre hendit particulares virtutes, de quibus fecerat mentionem. *Sicuti ignoti & cogniti.*] Viles ignoti sunt; & celebres, cogniti. *Os nostrum patet ad vos o Corinthij, Cor nostrum dilatatum est. non angustiamini in nobis; angustiamini autem in visceribus vestris: eandem autem habentes remunerationem, dilatemini & vos.*] Apostolus fun gens officio suo, legatione pro Christo, erga Corinthios dilatat os suum, docendo; dilatat cor amando. Corinthij uerò non recipiendo monita Apostoli, & communicando cum infidelibus angustiati erãt, non capientes nec admittentes quæ dicerentur. Inquit ergo angustias non esse ex parte eius docen tis & monentis, sed ex parte Corinthiorum. F G H

CAPVT VII.

PENDET huius principium à fine superioris. Nam cum dixisset nos esse Dei templum, in quo habitat per gratiam Deus, & habitaturus sit per gloriam: iccirco iam infert, mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & spiritus, ut simus dignũ Deo habitaculũ. Seipsum deinde illis proponit exẽplũ. Ostẽdit demũ quãtopere illos amet; quantũ de ipsis cõfi

dat;

A dat; quantum gauisus sit ex aduentu Titi, qui ei retulerat eorum pœnitentiam, & obedientiam, & quàm amanter fuisset ab eis exceptus & tractatus, & quantopere erga eos propterea esset benè affectus. Hæc summa. *Capite nos neminem læsimus.*] Idem ferè est quod suprà, cùm dixit dilatemini & vos, ut scilicet eius doctrinam & affectum caperent. Hoc dicit hîc, capite nos. *Multa mihi fiducia apud vos; multa mihi gloriatio pro nobis.*] Ad superiora, & ad inferiora adaptari potest hæc particula; ad superiora, quoniam eos reprehendit ob magnam fiduciam, quam habet erga ipsos. Ad infra dicenda, pro his quæ ei retulerat Titus ueniens ex Corintho. *Vestram æmulationem pro me.*] Aemulationem hîc appellat Zelotypiam. Nam zelum habebant Co-
B rinthij, ne alieniori animo Apostolus factus esset ergà eos, ob stuprum, &c. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*] Videlicet, quoniam ex reprehensione & monitis Pauli nihil passi essent detrimenti: quandoquidem illa eorum concepta tristitia eis profuisset ad salutem. *Sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*] Hæc ad diuersa sunt referenda, & ad diuersos. Defensio ad illos pertinet, qui non deerant officio suo. Indignatio in illum, qui perpetrauerat facinus illud: timor, ad Deum; quia timebant Deum vltorem sceleris. Desiderium, ut satisfieret delicto. Aemulatio, ne Paulus factus esset animo alieniori: vindicta pertinet ad satisfactionem, quam fecerat & subierat is, qui peccarat; adeo quòd omnes exhibuerant se incontaminatos in eo negotio, id est, non am-
C plius reos. *Gaudeo, quoniam in omnibus confido in vobis.*] Supra Apostolus ostenderat se magnam habere confidentiam in Corinthijs: quæ de illis opinio, ex his quæ Titus retulerat, non eum fallebat. Ideò inquit se gaudere & voluptatem capere, quod in omnibus confidentiam haberet in ipsis.

CAPVT VIII.

POSTREMA superioris capituli verba de confidentia Apostoli in Corinthijs procœmium sunt eorum, quæ hîc dicturus est; adhortationis, inquam ut pro viribus & hilariter pararent Eleemosynam, qua sanctis existentibus in Hierusalem prouideatur. ad quod faciendū prom-
D pte eos prouocat ex liberalitate Macedonum, ex imitatione Christi: ad quam rem conficiendam dicit se mittere Titum, & nōnullos alios discipulos; quos ut amanter excipiant, eos hortatur. Hæc summa. *Qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis ex anno superiore.*] Nota apud Apostolum plus significare, velle, quàm facere. Nam per, velle, promptitudo quædam animi exprimitur. Ita in superiori Epistola, quod si volens hoc fecero, merces est mihi. *Cum esset solicitior, sua voluntate profectus est ad vos.*] Eodem modo etiam hic accipit voluntatem, pro animi promptitudine. *Confidentia multa in nobis, siue pro Tito, qui socius noster est, & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi.* Figura dicēdi Hebraica. reddit causam, cur cōfidat eos quos mittit amanter recipiendos. De Tito inquit, socius noster est, & vester adiutor: reliqui

sunt

sunt fratres nostri, & missi ab Ecclesijs; vt de Luca ad hoc munus ordinato ab Ecclesijs dixerat. In quibus amanter recipiendis tribuitur etiam Christo gloria. B

CAPVT IX.

SVMMA huius capituli in promptu est. Nam sensim Paulus reuertitur ad eos hortandos, vt liberaliter agant in Elemosyna, quam parant mitti sanctis, qui Hierosolymis erant; ac variis inductionibus accendit eorum animos ad hoc agendum; quarum quædam pertinent ad gloriam Dei; partim ad præmia maiora, quæ eis deberentur, quanto magis fuerint liberales; partim ad honorem Corinthiorum, & ad vitandum infamiam, quæ in promptu sunt legentibus omnibus. *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*] Simplicitatem Apostolus appellat, innocentiam sine auaritia: quoniam auari duplices & mendaces esse consueuerunt. F

CAPVT X.

ALIAM rem incipit aggredi: cōtra pseudoapostolos se vertit, qui sui moris hominem Paulum reputantes, diuersis eum calumniis insectabantur. Hoc Paulus admonet, terret, & vndique versat. Sensus in promptu est legenti. *Absens autem confido in vobis.*] Appellat Paulus confidentiam, audaciam; quoniam per Epistolas eos reprehenderat. *Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt; sed potentia Deo ad destructionem munitionum.*] Carnalia arma sunt astutiæ, illecebræ, & humana] vis. Arma Apostoli erant potentia Deo, id est, ad Dei honorem, uel diuinitus potentia. *Qui gloriatur, in Domino glorietur. non enim qui se ipsum commendat, probatus est; sed quem Deus commendat.*] Hæc est conclusio totius postremæ partis huius capituli; in qua significat se à Christo missum esse, potestatem sibi datam à Christo, & ita à Christo probatum esse, non à seipso. Econtra uerò pseudoapostolos non missos à Deo in quo possint gloriari, & ita probari; sed à seipsis missos, elatione inquam & auaritia sua: quos etiam gloriari innuit non in Deo, in donis à Deo sibi datis, sed à seipsis; id est, potestate, & aliis huiusmodi à se ipsis vsurpatis. G

CAPVT XI.

HOC in capite prosequitur id, quod fuerat orditus de pseudoapostolo quondā, qui absente Paulo Corinthum venerat, & molitus erat eos auertere à simplicitate Christi, ad cæremonias Iudaïcas, ut cōijcere possumus. Nā pseudoapostoli hi Iudæi erant; & gloriabantur, quòd nō descendissent ab Idololatris, sed à populo, qui Deū semper coluisset; aliaque huiusmodi iactabāt. Apostolus in hoc capite zelans salutem & integritatem Corinthiorum, tanquam virginis desponsatæ Christo, ac verens ne corrumperentur, à Christi simplicitate declinantes ad Iudaïcas cæremonias; dicit cogi se esse insipientem, ut scilicet laudet seipsum. Iccircò multa de se ipso dicit; quorum pars pertinet ad eius genus, pars uerò ad labores susceptos, & pericula propter Euangelium Christi. Hæc summa. *Utinam sustineretis, &c.*] H

Sapiens

A Sapiens expectat laudem alienam, non se laudat, iuxta illud, Non te laudet os tuum, sed alienum. *Aemulor vos Dei aemulatione. despondi enim vos vni uiro virginem castam exhibere Christo.*] Sumit hîc aemulationem pro zelotypia, qua non sibi, sed Christo erat solicitus. *Ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quae est in Christo Iesu.*] Christi religio simplex est, qua per fidem & charitatem inhaeremus Deo per Christum; & est scripta in tabulis cordis, non in tabulis ligneis aut aheneis. Econtra Iudaicae caeremoniae & lex erat tantum exterior, multumque inuoluta & grauis, adeo ut nec Iudaei, nec eorum patres potuerint illam portare. *Nam si is, qui venit, alium Christum praedicat quem non praedicauimus; aut alium Spiritum accipitis, quem non accepistis; aut*

B *alium Euangelium, quod non recepistis, rectè pateremini.*] Quaeri potest. Cur ergo reprehendendus is qui uenit, si eundem Christum praedicat? &c. Dicimus reprehendendum & uitandum, quia astute, sub Christi praedicatione, Iudaicas caeremonias subinferebat. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.*] Locutio ipsa Pauli, ut dicit Hieronymus, ostendit eum non admodum fuisse peritum sermonis Graeci & Latini; non tamen erat imperitus scientia; immò adeò doctus & peritissimus; dicit autem se eis manifestum esse. *Iterum dico, ne quis me putet esse insipientem: alioquin velut insipientem accipite me.*] Longè differt insipiens ab eo, qui sciens & uolens ex causa suscipit personam insipientis. Inquit ergo Paulus. Non me putetis insipientem esse, si me laudauero; sed date veniam, & assumite me tanquam

C gerentem personam insipientis. *Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.*] Modus locutionis Paulinae, qui certè fuit imperitus sermone. Haec quae hactenus dixi; quòd sustinetis illos, qui extolluntur, qui à vobis accipiũt, qui uos in faciem caedunt; dixi, quasi ego fuerim ignobilis, quasi fuerim ego infirmus. Sic etenim de me illi significabant, & uos fortasse eratis persuasi. iccirco ex causa incipio audere, incipio esse insipiens, cogor à vobis. Quae tamen omnia faciebat Paulus, non ad astruendam suam gloriam; sed ad profectum Euangelij, quod praedicabat ipse missus à Christo. *Nocte ac die in profundo maris fui.*] Quando hoc contigerit Paulo, nescimus. Non tamen putauerim haec ab eo dici, quia uerè fuerit in profundo maris; sed quoniam in tali periculo constitutus in mari, cùm naufragium fecit, ac si fuisset

D in profundo maris. *Periculis ex genere, periculis ex gentibus.*] Pericula ex genere, suorum scilicet Iudaeorum, qui eum persequebantur.

CAPVT XII.

FACILE est cuiuis colligere summam huius capitis. Nam Apostolus coactus ut suprà diximus, seipsum laudare, narrat primò reuelationes & uisiones, quas habuit à Deo, raptum ipsius ad tertium coelum & ad Paradisum. Haec autem dicit non sua esse, non ad se pertinere, sed ad donum Dei. In se autem se non posse gloriari, nisi in infirmitatibus suis, siue propter persecutiones, quas passus est à Diabolo in tentatione carnis, & ab hominibus aliisque externis rebus; in quibus expertus est suam infirmitatem, & uirtutem sibi à Deo praestitam. Demum narrat beneuolentiam

suam

suam, quâ prosequebatur Corinthios. Monet ut pœnitentiam faciant, ne cogatur veniens acerbior esse uersus eos. *Si gloriari oportet, non expedit quidem.*] In Græco est, Non expedit vtique gloriari. Magis mihi placet Latinus textus. nã innuit se eligere id quod opus est fieri, quamuis sibi non expediat. In Græco uerò satis mancum & mutilum uidetur, si dicat, non expedit vtique gloriari. *Veniam ad reuelationes & visiones meas.*] De raptu Pauli ante annos quatuordecim cum hanc Epistolam scripsit, an tunc fuerit, cùm conuersus est prope Damascum, fulgore illo perstrictus, an aliàs, quærant diligẽtiores, nihil facit hoc ad intelligendum textum Pauli, nec ad nostram ædificationem. *Datus est mihi stimulus carnis mea* (in Græco) *carni meæ.*] Quidam putant ægritudinem quandam quam patiebatur, innuisse Apostolum; quidam putant libidinis stimulum. *Rursus putatis, quod excusemus nos apud vos? coram Deo in Christo loquimur, omnia autem propter ædificationem vestram.*] Remouet obiectionem, quam supra remouerat. Dicit itaque se non ea dixisse, ut se excusaret; ita quòd sui rationẽ habeat: sed inquit primùm se uera dicere, & Deum testatur. Postmodum dicit, omnia propter ædificationem eorum se dixisse. *Et lugeam multos, ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super fornicatione, & immunditia, & impudicitia quam gesserunt.*] Non puto hîc ab Apostolo tangi fornicarium illum, qui habebat patris vxorem: iam enim de eo dixerat, quod pœnitentiam fecerat. Alios fornicarios & impudicos tangit, ut reor.

CAPVT XIII.

IN hoc capite se venturum tertiò Corinthum pollicetur; & pro potestate sua se & iudicaturum & vlturum eos dicit: orat deinde ut cõuertantur: cupere etenim se non posse vti potestate sua, & uideri infirmus. Hoc demum hortatur ad omne virtutis genus. *An* (vel, vt in Græco) *quoniam experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei.*] Hoc est, quod suprà dixerat, quòd vita Christi operabatur seu effingebatur in Corinthiis. *Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei in vobis.*] Item supra dixerat, quod mors Christi operabatur seu effingebatur in ipso: sperare tamẽ se victurum cum Christo, ex virtute Dei, quam nunc uidemus operari in uobis. Ne cuipiam varius & sibi non constans uideatur Apostolus; quomodo namq; illos reprehendit & arguit, in quibus uita Christi effingebatur? Iccirco aduertendum alios fuisse Corinthi, quos laudat, alios quos vituperat: sed cum in vniuersum omnes compellat, attribuit illis, & id quod est laudis, & id quod est increpationis.

AD GALATAS.

CPAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM Epistolæ obuium est omnibus. Nam cùm Galatæ ab Apostolo conuersi fuissent ad Christi Euangelium, post eius inde discessum Iudaizantes quidam pseudoapostoli, in Gallatiam se cõtulerunt, ac persuaserant Ecclesiis Gallatiæ necessariam esse circuncisionem; aliosque ritus Iudaicos, fortasse, suaserant seruandos esse. Apostolus vehementior aliquanto, quia sic eorum morbus exigebat, reprehendit Galatas. ac primum personam suam statuit; inquit se non missum ab homine C quopiam, sed à Christo. eos deinde reprehendit, quòd tam citò Christi Euangelium à se prædicatum reliquerint. Postmodum narrat & priorem affectum suum erga Iudaismum, & conuersionem; & quòd à Christo doctus non contulerit Euangelium cum quopiam homine; sed post triennium profectum Hierosolymam, ac ibi fuisse cum Petro dies quindecim: aliaque in hanc sententiam. *Qui dedit semetipsum pro nobis, vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.*] Christus eripuit nos de præsenti sæculo nequam; quia liberauit nos à seruitute peccati, quo detinebamur vincti in hoc sæculo nequam. Secundum voluntatem Dei; Primariam causam salutis & liberationis nostræ, Paulus semper Deo attribuit. *Miror quod sic tam citò transferimini ab eo, qui vocauit vos in gratiam Christi, in aliud E-* D *uangelium: quod non est aliud; nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.*] Ex abrupto orditur zelo percitus. Ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi; id est, à Deo. Deus enim quos præsciuit, vocauit. in aliud Euangelium, quod non est aliud vel, quod non est aliud, quoniam unum tantùm est Euangelium Christi, quod nos prædicauimus. Vel, quod non est aliud; quoniam pseudoapostoli nihil afferunt noui ad Christum pertinens; sed perturbant synceritatem Euangelii Christi. *Modò enim suadeo hominibus an Deo?*] Adducit Deum in testem; ac si diceret, coram Deo loquor, non coram hominibus: illum adhibeo testem non homines, quod referri potest ad dicta, & ad dicenda.

Ad anteceſſores meos Apoſtolos.] Euidentius in Græco; qui fuerunt Apoſtoli E ante me.

CAPVT II.

PROSEQVITVR id quod cœperat in capite priori, aſtruens ſe non accepiſſe ab homine, neque doctum ab homine Euangelium, ſed à Chriſto. inquitque poſt primum illum congreſſum cum Petro, poſt triennium conuerſionis ſuæ, annos quatuordecim permanſiſſe, antequam ſecundò Hieroſolymam reuerteretur. Reuerſus contulit Euangelium quod prædicabat, cum Petro, Iacobo & Ioanne; vt illos certos faceret Euangelii quod prædicabat, & eorum auctoritate confirmaret etiam alios. Nam ipſe F certus erat, vtpote doctus à Chriſto. Addit Titum, qui gentilis erat, ab Apoſtolis non fuiſſe coactum circumcidi, ob libertatem quam adepti ſumus in Chriſto Ieſu; de qua proſequitur, & inquit; poſtmodum, cùm eſſet Antiochiæ, ſe reſtitiſſe Petro in faciem, qui ſimulatione, qua vſus fuerat, cogebat gentes Iudaizare. Poſtmodū in uniuerſum de lege loquens, & de fide in Chriſtum; docet homines iuſtificari per fidem, non autem per legem. *Seorſum autem his, qui videbantur eſſe aliquid.*] Seorſum accipitur pro præcipuè; vt ſcilicet eorum auctoritate confirmaret gentes in Euangelio, quod prædicabat. *Ne forte in vanum currerem, aut cucurriſſem.*] Hoc non eſt referendum ad Apoſtolum; nam conſcius ſibi erat ueritatis Euangelij, quod prædicabat doctus à Chriſto: ſed referendum eſt ad eius auditores, & gentes, quas confirmatura G fuerat apoſtolorum auctoritas. *Sed propter introductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu; vt nos in ſeruitutem redigerent: quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.*] Contulit Apoſtolus Euangelium cum Apoſtolis, ut gentes confirmaret, & argueret falſos quoſdam fratres, qui ut exploratores ſubintroierant; & ex libertate Chriſti uolebant gentes ſubijcere ſeruituti legis. *Ab his qui uidebantur eſſe aliquid, quales quondam fuerint, mea non intereſt; Deus enim non accipit perſonam hominis.*] Obſcurè loquitur Apoſtolus, taxans Petrum, ut ego reor, propter ſimulationem illam, de qua infra; vel innuens ignobilitatem & vilitatem eorum, qui ignari piſcatores fuerant: qua in re eis Paulus præſtabat. Sed ſe corrigens inquit, Deum non accipere perſonam H hominis, ſeu vilis, ſeu nobilis, ſeu docti, ſeu ignari; Ideoque nihil intereſſe ſua hoc quod quiſpiam in eis reprehenderit. *In faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat,* [in Græco] reprehenſus; & ut reor, innuit rationem Apoſtolus, cur non clam, ſeu in faciem reſtiterit Petro; quoniam audierat ſcandalizari gentiles, & eum reprehendere; inde palam reſtitit, ut ſcilicet ueritas eſſet euidentior, faſſo Petro id uerum eſſe, quod à Paulo dicebatur. *Non ex gentibus peccatores.*] Quoniam ſanctus putabatur, Iudæus populus; gentes uero nequam & peccatores. *Scientes autem quod non iuſtificabitur homo ex operibus legis; ſed ex fide Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto credimus.*] Notandum

A dum quod Paulus occasione sumpta ex cæremoniis legis Mosaicæ, amplificat sermonem suum, & extendit ad uniuersam legem, in qua etiam moralia præcepta continentur; iuxta ea quæ dixerat & tractauerat in Epistola ad Romanos, differens nullum hominem iustificari ex operibus legis, sed ex fide Iesu Christi. *Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? absit. Si enim quæ destruxi, iterum reædifico, præuaricatorem me constituo.*] Illi qui simul cum fide Christi asserebant seruandam esse legem & legalia præcepta, per eorum transgressionem peccabant; quia non seruabant legem, cui se subiecerant. Hoc autem non contingebat illis ex Christo, sed ex ipsis. Nam per Christum liberati erant ab eo legis imperio,
B cui tamen sponte ipsi se subijciebant. Ideo Christus non erat eis minister peccati, sed ipsi se peccatores subijciebant. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.*] Quoniam ex vaticiniis legis & Prophetarum prædictus fuerat Christus, qui est finis legis, & per quem liberamur à seruitute legis, à legis maledicto; Iccirco dicit Apostolus se legi mortuum esse, vt viuat Deo per Christum & in Christo: & hoc per legem, id est, per ea quæ lex dicebat, & vaticinata erat. quæ subdit, pertinent, ad eandem sententiam explicandam, antea dicta.

CAPVT III.

C ACCENSVS Paulus amore Christi, & gratia Christi; quam miseri Galatæ reiiciebant, putantes se iustificari per legem; in eos inuehitur, ob nimiam charitatem, appellatque eos insensatos & stultos: qui cùm cœperint spiritu, nunc uolunt profici carne. Supra diximus carnem Apostolum appellare legem; & qua ratione explicauimus. Multa deinde disserit, ac eadem ferè quæ in Epistola ad Romanos; vt astruat hominem iustificari per fidem, per quam inseritur Christo, sibi ipsi mortuus: vt iam non sit ipse, sed Christus in quo viuit, & qui in eo uiuat. Nam promissiones factæ Abrahæ factæ sunt semini, non seminibus; quia in uno, & non in multis, id est in Christo. In eo enim donec viuimus imperfecti & multas habentes maculas, benedicimur, iustificamur apud Deum, & Deo placemus; non in nobis.
D Interpellat nunc Christus pro nobis; quia se medium opponit inter nos & Deum, vt Deus uideat nos in ipso. Cùm autem tradiderit regnum Deo & patri, & Deus erit omnia in omnibus; tunc non interpellabit prò nobis. In primo de Trinitate Augustinus pulchrè hoc tractat. Hæc summa. *Ante quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.*] Galatæ, cùm primùm fidem acceperunt ab Apostolo prædicatam, adeo ei adhæserunt, adeo imbiberunt, vt non credere, sed uiderentur prospicere Christum ante eorum oculos crucifixum. *Sic stulti estis, vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummamini.*] Semper cõsummatio ex perfectiori fit, quàm initium. Cœperant Galatæ ex spiritu, ex fide; postmodum uolebãt perfici per legem, per cæremonias illas, præposterus certè progressus. *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.*] Laborat & pa-

titur fine caufa, qui fruftra laborat, nec affequitur finem, ad quem inftitu- E
tus eft labor: quod omen poftmodum auertit à Galatis, dicens, fi tamen
fine caufa; ac fi diceret, abfit, ut fine caufa pasfi fueritis & laboraueritis. *Chriftus nos redemit de maledicto legis; factus pro nobis maledictum; quia fcriptum eft, maledictus omnis qui pendet in ligno; vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chrifto Iefu.*] Mira commutatio, Iuftitia feruata eft, & nobis iuftè donata eft Chrifti Iuftitia; facti omnes unus in Chrifto. Sufcepit Chriftus in fe maledictum noftrum, quod incurrimus legi fubiecti, & factus eft maledictum pro nobis, ut promisfio Abrahæ, id eft, ut benedictio, quam Deus Abrahæ promiferat, fieret in gentibus in Chrifto Iefu; id eft, vt gentes per fidem infertæ Chrifto, & in fe mortuæ, in illo viuentes, fierent in Chrifto benedi- F
ctio. *Abrahæ dictæ funt promisfiones, & femini eius: non dicit in feminibus quafi in multis; fed quafi in vno, & femini tuo, qui eft Chriftus.*] Ex his verbis Apoftolus adftruit, quod dixerat fupra; nos, fcilicet, benedicendos & benedictos effe in Chrifto, & non in alio; quia dicit fcriptura Abrahæ, Et in femine tuo benedicentur omnes gentes; non dicit in feminibus, fed in femine, quafi in uno. Hoc unum femen eft Chriftus. *Quid igitur lex? propter transgresfionem pofita eft, donec veniret femen, cui promiferat; ordinata per Angelos in manu mediatoris.*] Legem pofitam effe propter tranfgresfionem. Auguftinus de verbis Apoftoli exponit, legem datam, ut efficeremur tranfgreffores; vt facti tranfgreffores, recurreremus ad Chriftum. fed magis conuenit his, quæ fequuntur, cum dicit, lex pædagogus fuit in Chrifto, ideo dictum G
ab Apoftolo, legem pofitam fuiffe propter tranfgresfionem, vt, fcilicet, timore pœnæ coërceret nos à tranfgresfione; & cùm non generaret in nobis amorem iuftitiæ, tandem nos ipfos nobis oftenderet iniuftos. ideóque asfimilatur pædagogo, qui continet puerum in officio timore pœnæ, donec adultus eadem faciat fponte, & amore decori ciuilis. Sequitur, donec ueniret femen, cui promiferat. femen hoc unum Abrahæ Chriftus eft, in quo benedicimur omnes. Ordinata per Angelos: Nonnulli interpretantur Angelos Moyfem & Aaron, tanquam Dei nuncios. Sed mihi magis placet, ut veri Angeli intelligantur, qui apparuerunt Moyfi, & ei locuti funt in perfonam Dei. in manu mediatoris, id eft, in eius poteftate, Chrifti inquam; quoniam per Chriftum impleta eft, quoad cæremonialia, & ideo abrogata: à H
Chrifto impleta eft, quoad moralia, pro nobis: eius etenim iuftitia & merita, noftra funt. Liberauit etiam nos Chriftus ab eius maledicto, & ab eius poteftate. Iccirco pofita fuit in eius manu. *Mediator autem vnius non eft: Deus autem vnus eft.*] Mediatorem non effe unius, quidam interpretantur, quafi inter duos femper mediator fit. quod quamuis fit uerum, nefcio quomodo faciat ad propofitum. Nifi fortaffe velit Chriftum dicere mediatorem, non tantùm inter nos & Deum, fed inter vetus teftamentum & nouum. Sic in Epiftola ad Hebræos: Noui teftamenti mediator eft. Et hoc pacto conueniret cum his, quæ dixerat de lege. Poffumus tamen exponere, ut ea de caufa Paulus addiderit hæc uerba: Nam cùm dixiffet legem pofitam fuiffe in

manu

A manu mediatoris, ostendit conuenire Christo esse mediatorem quatenus homo est, vnitus Deo in unitate personæ. *Lex ergo aduersus promissa Dei? absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.*] Quoniam suprà dixerat promissionem & testamentum anterius, legem posteriorem non abrogasse, sed firmum manere; ut scilicet hæc promissio, id est, benedictio promissa daretur credentibus in semine, in quo promiserat se eam daturam, posset aliquis obijcere, ex hoc sequi, legem datam esse contra promissa Dei; vtpote quæ faceret nos præuaricatores, & ideo non compotes promissorum. Hanc obiectionem remouet Apostolus, & dicit; absit. Ac de-B inde prosequitur, ostendens primò legis infirmitatem, ad iustitiam in nobis faciendam. quoniam non est data lex, quæ posfit viuificare animam. Sed quid vtilitatis nobis lex præstat? præstat hoc, quia ostendit nos peccatores, ut quoquouersum nos uerterimus, uideamus nos conclusos esse sub peccato; ut ex ea admoniti curramus ad fidem, ut scilicet credētes promissionis efficiamur compotes, & benedicamur in Christo: & per ipsum uitam accipiamus, quam lex dare non poterat. *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. At vbi venit fides, non sumus sub pædagogo*] Prosequitur id quod cœperat de lege & fide; & inquit, antequam veniret fides prolata & prædicata per Christum, custodiebamur sub lege, à qua timore pœnæ quoquomodo à C peccatis abstinebamus; conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat, per quam in Christo benediceremur, & acciperemus promissionem factam ad Abraham. Itaque concludit legem fuisse pædagogum in Christo, ut iustificemur ex fide. Cùm ergo uenit fides, non sumus amplius sub pædagogo. Nota tamē, quod prima ea uerba, quæ suprà exposuimus, Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, uerè ex lege esset iustitia. Quod, cùm Apostolus uideatur reddere causam, dictorum suprà, scilicet quòd lex nō est aduersus promissa Dei; posset etiam alio modo exponi ab eo, quem supra tetigimus. Nam Dei promissio fuit, quod in semine Abrahæ omnes gentes erant benedicendæ. Postea uerò data fuit lex, quam qui seruabat, benedicebatur: ergo uidebatur lex esse Dei promissio, cùm aliqui essent benedicendi per legem, & non in semi-D ne Abrahæ. Inquit Apostolus, absit ut lex sit contra promissa Dei: quia non est data lex, quæ posset viuificare, ac propterea posset seruari. Sed data est lex, quæ ostēderet nos peccatores, ut inuitaret nos ad fidem; & per fidem in Christum, essemus compotes benedictionis & promissionis Dei. *Omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu.* (vsque ad finem capituli.) Ex hoc loco clarè perspici potest, quo nam pacto, secundum sententiam Apostoli, iustificemur, id est, reconciliemur Deo, efficiamur filij Dei, & accipiamus Spiritum Sanctum. Nam per fidem inserimur in Christum, induimus Christum, nobis mortui, transformamur in ipsum, & omnes unus sumus in ipso, & sic sumus in semine Abrahæ, & in ipso efficimur compotes benedictionis, iuxta promissionem Dei.

E

CAPVT IIII.

PROSEQVITVR comparationem quam incœperat de pædagogo & lege. Inquitque hæredem esse sub pædagogo vsq; ad tempus præfinitum; postmodum fieri, liberum & dominum. ita nos quoq; paruulos fuisse sub lege, vsque ad temporis cõsummationem, quando Deus misit Filium suum factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret. quoniam Christus pro nobis legem impleuit; per quem liberati sumus à lege, & adoptati in filios Dei. Deinde hortatur Galatas, ut quomodo cœperant, pergant. & tandem interpretatur allegoricè filios illos duos Abrahæ, Ismaël & Isaac; & transfert ad duo testamenta: res perspicua est. *Sub Elementis mundi eramus seruientes.*] Appellat mundi Elementa traditiones legis Mosaicæ, sub quibus erudiebamur, sicuti pueri qui dicunt Elementa. *Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem Abba pater.*] Notandum, ex hoc loco Pauli posse elici, nos prius esse Dei filios, & ob id accepisse spiritum filii Dei; & non è contrà, vt scilicet, propterea simus filii Dei, quia accepimus spiritum filii sui clamantem Abba pater. *Nunc autem cùm cognoueritis Deum, immò cogniti sitis à Deo.*] Figura loquendi Hebraica, cogniti sitis à Deo, id est, in cognitionem adducti. Sic in alio loco, qui diligit Deum, cognitus est à Deo, id est, in cognitionem adductus: ut suprà notauimus in prima ad Corinthios. *Estote sicut ego, quia ego sicuti vos.*] Persecutus fuerat Paulus Ecclesiam Christi, ut seruaret cæremonias Iudaicas; postmodum conuersus ad Christum, omnes illas reliquit: quare ad idem suo exemplo hortatur Galatas.

F

G

CAPVT V.

HORTATVR Galatas, cùm Christiani sint, filij liberæ, & non ancillæ, vt persistant in ea libertate, in quam illos uocauit Christus; neque iterum se subiiciant seruituti legis. Nam qui circumciditur, debitor est seruandæ uniuersæ legis, neque Christus quicquam illi proderit. Et ne fallerentur sub hoc nomine libertatis, declarat se per libertatem intelligere, libertatem spiritus, non carnis; per quam non perficimus opera carnis, neque sequimur eius concupiscentias, quæ in nobis sunt. Narrat deinde opera spiritus, aduersus quæ non est lex: & deinde opera carnis, aduersus quæ lex est. *State & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*] In Græco textu, principium huius capituli cõnectitur fini alterius: inquit enim, qua ergo libertate liberauit nos Christus, state, & nolite iterum iugo seruitutis cõtineri. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*] Nihil prodest Christus ei, qui fide non est ei coniunctus: non est autem ei fide coniunctus, qui circumciditur; nam facto testatur Christum venturum esse. *Testificor rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.*] Nã qui circumciditur submittit se legi, & eam seruare profitetur; debitor ergo est uniuersæ legis faciendæ. *Fides quæ per dilectionem operatur.*] Græci aucto-

H

A res pasſiuè exponunt:ſic ſuprà in ſecunda Epiſtola ad Corinthios:Mors in nobis operatur,id eſt, efficitur & effingitur. *Nemini conſenſeritis.*] Id eſt, gratia nullius hominis; perſuaſio nullius hominis auertat vos ab Euangelio quod accepiſtis. *Spiritu ambulate,& deſideria carnis non perficietis,&c.*] Sanctus Augustinus notat,aliud eſſe apud Apoſtolum,facere; & aliud,perficere. qui concupiſcit,facit quod non vult:ſed ſi non conſentiat concupiſcentiæ, non perficit opera carnis. *Fructus autem ſpiritus eſt charitas,gaudium, &c.*] Quòd charitas & fides ſit fructus ſpiritus,Apoſtolus inquit; cùm tamen fides præcedat acceptionem ſpiritus,& charitas ſit ipſe ſpiritus:demum quod procedimus ex fide in fidem, & charitatem,creſcendo in Christo Ieſu.

B

CAPVT VI.

SI *ſpiritu viuimus,ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi,inuicem inuidentes,inuicem prouocantes.*]Hoc loco taxat pſeudoapoſtolos,qui,ob cupiditatem gloriæ,quærebant peruertere Galatas,ut apud Iudæos gratiam adipiſcerentur. *Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit.*] Et ideo oportet,ut quiſque probet opus ſuum,& gloriam habeat apud ſe,non apud alterū. *Per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.*] Illi crucifixus eſt mundus,qui putat mūdum,& ea quæ ſunt mundi veluti mortua, & tanquam non ſint. Et è contrà ille eſt crucifixus mundo,quē mundus nihil facit, & putat veluti mortuum.*Et quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos,& ſu* C *per Iſraël Dei.*] Ita in Epiſtola ad Romanos,iuſtificati ex fide pacem habemus ad Deum. inquit ergo quicunque ſequuntur hanc regulam, ut fiant in Chriſto noua creatura, pax ſuper illos:non enim amplius habent, cur diffidant ſe non eſſe reconciliatos Deo: & hi uerè ſunt Iſraël Dei; non autem illi qui circumcidunt ſe,ut fiant Iſraël.*De cætero nullus mihi moleſtus ſit. ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto.*] Inſinuat ſe totum in Chriſtum transformatum eſſe.Vnde etiam in corpore ferebat ſtigmata Chriſti; eò quod virgis percuſſus fuerat, & tot paſſus ob nomen Chriſti.

AD EPHESIOS.

HAEC Pauli Epistolâ grauissima est, & plena mysteriorum. Nam gratias agit Deo, quòd Ephesij crediderint, & iudicati sint in charitate erga sanctos: aperitque mysterium, docens eos, omnia hæc beneficia esse ipsis à Deo præstita in Christo Iesu; qui uocauit eos cùm gentes essent, alienati à Deo: nec tantùm uocauit, sed etiam elegit & prædestinauit ante mundi constitutionem. multaque in hanc sententiam affert; vt eis ostendat, quantum debeant Deo & Christo. In posteriori deinde parte Epistolæ, iuxta morem, quem etiam in aliis Epistolis seruat, multa eis præcepta tradit, quæ pertinent ad benè uiuendum secundum Christianam pietatem. Hæc summa. F

CAPVT I.

NIHIL ferè aliud agit in hoc capite, præterquam agere gratias Deo, G pro beneficiis collatis Ephesiis, immò omnibus Christianis, quos elegit in Christo ante mundi constitutionem; in quo omnia uoluit instaurare, quæ in cœlis, & quæ in terris; & hoc gratis, secundum propositum gratiæ suæ, nullis meritis nostris præcedentibus. *Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo; sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*] Scopus Pauli in hoc loco est, vt, gratias agens Deo, ostendat beneficia grata nobis collata, per Christum & in Christo: à quo etiam uenit, ut, facti Christiani, mereri possimus vitam æternam. Ideò bene dicit primò Deum, quem coniungit cum Christo, dicens, Pater domini nostri Iesu Christi. Subdit deinde pro quà re illum laudet, & gratias agat. (nàm tantum ualet benedictus, id est, sit Deus, &c. sicut in aliis Epistolis, gratias ago Deo meo.) & H inquit, qui benedixit nos omni benedictione spirituali. benedictio pertinet ad largitionem boni effluentis & sese multiplicantis. Sic ferè vsurpatur in omnibus scripturæ locis. Hæc autem boni largitio spiritualis est, non corporalis; & pro bonis cœlestibus, non terrenis: & hanc habemus in Christo, id est, in quantum sumus inserti Christo, cuius sumus participes: & habemus gratiam in nobis participatam, in eo uerò plenam. Et ut ostendat quàm magnum sit in hac benedictione Dei beneficium, inquit, sicuti elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Videre hinc possumus, quàm nihil sit nostrum in hac benedictione: quandoquidem ante mundi constitutionē

Deus

A Deus nos elegit in Christo; quod vbique Paulus conatur ostendere, nos per fidem & charitatem insertos esse Christo;& quod Deus respiciat nos semper per Christum; vnde suppleatur o mnibus defectibus nostris. *Vt essemus sancti & immaculati in conspectu Dei, in charitate.*] Deus non elegit nos, quia sancti eramus; sed elegit, ut nobis sanctitatem elargiretur; quam in hac vita incipimus habere, in conspectu tamen Dei, qui nobis largitur iustitiam Christi, & nos inspicit per ipsum, iam habemus,& immaculati sumus in ei us con spectu. *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ.*] Per filium naturalem in eo inserti, efficimur filij adoptiui Dei, in ipsum scilicet Deum; eò

B quòd efficiamur participes diuinæ naturæ per Christum: & est phrasis Paulina. & hanc adoptionem adipiscimur, non ex nobis, sed secundum propositum uoluntatis Dei,in laudem gloriæ gratiæ suæ; ut scilicet solus ipse laudetur,soli ipsi gloria debeatur, pro gratia quam nobis est impartitus. *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.*] Per gratiam Dei, & spiritum sanctum inserimur in Christo, & in ipso perfectè sumus grati Deo. *In quo habemus redemptionem peccatorum.*] Nam inserti Christo, redempti sunt à seruitute Diaboli, & peccati; & obtinuerunt remissionem peccatorum. *Secundum diuitias gratiæ eius: quæ superabundauit in uobis in omni sapientia & prudentia: vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum eius.*] Non potest Paulus verbis assequi id, quod mente conceperat, de beneficiis nobis à Deo collatis

C per Christum, & in Christo. Ad pleniorem boni possessionem, pertinet cognitio magnitudinis boni illius quod possidemus. Sic Petrus in secunda Epistola, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Ita hîc Paulus appellat diuitias gratiæ Dei, quòd nobis reuelauit Sacramentum, id est, arcanum voluntatis suæ; quòd, scilicet, sibi placuit instaurare omnia in Christo Iesu; & sub eo capite. (sic enim in Græco recapitulare) conciliare inuicem ea, quæ sunt in cœlis,id est,angelos,& ea quæ sunt in terris,id est,homines. Vide quãtum sit hoc beneficium; quod etiam latius patet erga gentes, quæ erant alienæ à Deo,ut infrà docet expressius. *In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ; vt simus in laudem gloriæ eius, nos qui ante sperauimus in Christo.*] Sortem hîc appel-

D lat Paulus,non casum & temeritatem,sed partem & hæreditatem; sic in aliis scripturæ locis,nam apud Græcos κλῆρος & sortem,& hæreditatem significat. Ea, quæ subdit, omnia pertinent ad expressionem gratiæ Dei; ut omnis laus & gloria ei soli debeatur,nihil autem nobis. *In quo & vos cùm audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ, in quo credentes signati estis spiritu promissionis sancto.*] Orditur id, quod postea clarius & vberius est explicaturus.Nam cum dixisset suprà; in quo nos uocati sumus; quod pertinet ad Iudæos qui crediderant; accedit ad Gentiles,in quibus erant Ephesij, & inquit, in quo & uos; scilicet,uocati estis; sicuti suprà; in quo nos uocati sumus; cùm audissetis uer bum ueritatis, appositione, Euangelium salutis uestræ. Nam fides ex auditu; auditus autem per uerbum Dei.Sequitur,in quo credentes signati estis spiritu

tu promissionis sancto; id est, in quo Christo signati estis uos credentes; quia E per fidem inserimur Christo, à quo haurimus gratiam & spiritum sanctum; ut dixit ad Galatas: ut accipiamus pollicitationem spiritus per fidem; quo spiritu signati sumus, vncti sumus, & Christiani appellati. vocat spiritum promissionis, spiritum promissum, more Hebræorum. *Qui est pignus hæreditatis ve stræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.*] Spiritus sanctus qui habitat in cordibus Christianorum, est pignus; in Græco ἀῤῥαβών, quod notat Augustinus de uerbis Apostoli. Nam pignus restituendum traditur, cùm redditum fuerit id, pro quo datum est pignus: sed arra nõ restituitur. Nam est quædam portio eius, quod est accepturus is, qui arram habet. Sic spiritus sanctus, non redditur, sed augetur, vsque ad plenam possessionem. Sequitur, in re- F demptionem acquisitionis. Hebraismus est: appellat acquisitionem, populum credentem, acquisitum à Christo: redemit nos Christus à seruitute Diaboli, à seruitute peccati. Hæc redemptio fit perfecta, cùm accipimus spiritum sanctum, & efficimur Dei participes, per spiritum sanctum nobis datum. Ideò dicit Paulus, signatos arra spiritus sancti, in redemptiouem acquisitionis. Sequitur, in laudem gloriæ ipsius. Non sibi, & affectui cordis sui satisfacere potest Apostolus in tribuendo omnem laudem & gloriam Deo. *Vt Deus domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ.*] Quidam ita distinguunt, ut Deus, domini Iesu Christi pater, gloriæ; ut scilicet, Deus coniungatur cum particula, gloriæ. Deus etenim gloriæ, est Deus gloriosus, domini Iesu Christi pater. Est enim Christus, Dei patris vnigenitus filius. Tamẽ credo, quòd etiã Deus G possit coniungi cum Christo; qui ut homo Dei est, & Deũ habet. Sic in Euangelio: Adscendo ad Deum meum & Deum vestrum. Ita Apostolus suprà secunda ad Corinthios, caput Christi Deus. est enim minor patre secundum humanam naturam, & ita Deum habet maiorem se. *Illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus, secundum operationem virtutis eius, quam operatus est in Christo Iesu, suscitans eum à mortuis.*] Maximum uitium est ingratitudo. iccircò Apostolus nos omnibus modis prouocat ad gratitudinem. gratitudo autem excitatur ex cognitione beneficij in nos collati. Ideò Apostolus orat, ut Ephesij cognoscant, sciant, illuminentur in cognitione, quæ sit spes vocationis eorum, id est, quo tendere debeat H eorum spes. Et quia spes nostra est, ut simus compotes hæreditatis; ideò addit, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis. Et quia cor nostrum magis in Deum erigitur, si, præter beneficiorum magnitudinem, perspiciat etiã magnitudinem uirtutis, qua utitur Deus conferens nobis tam magna beneficia; ideò subdit: & quæ sit magnitudo uirtutis eius in nos, qui credimus. Declarat deinde qualis sit magnitudo hæc, & dicit esse parem magnitudini operationis, qua suscitauit Christum à mortuis, & constituit ad dexteram suam in cœlestibus, super omnem principatum, &c. Etenim eadem est ratio capitis & membrorum, licet prius & excellentius sit in capite, quàm in membris. Eadem ergo virtute, qua suscitauit Christum à mortuis, & ad tam sublimem

statum

A statum euexit, vtitur Deus etiam in nobis, qui nunc secundum spiritum suscitati sumus, per fidem & spiritum Christi nobis infusum: cuius vi suscitabuntur etiam corpora nostra mortalia. Sensus hic magis conuenit, ut reor, quàm si coniungatur particula, secundum operationem virtutis eius, cum superiori uerbo, credimus, ut scilicet credamus resurrexisse Christum. *Omne nomen quod nominatur, non solùm in hoc mundo, sed etiam in futuro.*] Sicuti in futuro sæculo lõgè altior erit nostra cognitio, ita etiam erunt altiora nomina & plura. *Et in ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.*] In Græco, & ipsum dedit caput super omnia Ecclesiæ; id est, ipsum constitutum super omnia, ut suprà dixerat, dedit caput ecclesiæ. *Quæ est corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in omni-*
B *bus adimplet.*] Ecclesia est corpus Christi, cuius ipse est caput. quare, sicuti mẽbra, corpus capitis implent & conficiunt; ita Ecclesia est plenitudo Christi: est enim corpus eius capitis, & nos membra Christi; ideò plenitudo eius est. Sequitur, qui omnia in omnibus adimplet, seu adimpletur; nã in Græco uerbum medium est, quod actiuè & passiuè accipi potest. Et in vtroque sensu hìc commodè accipitur. Nam & Christus adimpletur ab Ecclesia, ut supra diximus; quia corpus eius est Ecclesia: quare tota etiam cum capite potest appellari unus Christus. & Christus implet per omnia, & in omnibus Ecclesiam & omnia eius membra; quia in ea influens perficit: & si quis in membris defectus est, in ipso euanescit & diluitur.

C

CAPVT II.

EXPLICAT in hoc capitulo Paulus illud quod suprà pressius dixerat, ostendens Ephesiis quantum debeant Christo, qui prius in peccatis & desideriis carnis vixerant, sicuti & Iudæi; nunc autẽ in Christo renati sunt. Ideò hac ratione tantum debent, quantum omnes alij. sed præter hanc communem cum aliis causam, magis adhuc Christo debent; quoniã cùm gentiles essent, erãt alieni à populo Dei, & à promissionibus factis Israëlitico populo. Nunc uerò facti unum cum Iudæis credentibus in Christo Iesu; in quo sunt dissolutæ omnes inimicitiæ inter nos & Deum, inter gentes & Israëlem; pariter in eodem spiritu habemus accessum ad Deum. Non mirum est, quòd adeò studeat Paulus, ut simus grati Deo & Christo, à quo om-
D nia bona, & sine quo nihil est factum. *Et vos cùm essetis mortui in delitijs & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filijs diffidentiæ.*] Appellat Paulus, sæculum mundi huius, durationem, & vitam eorum qui amant mundum. Hoc nomen, sæculum, seu æuum, durationem cuiuscunque rei significat: vnde & vita & medulla dorsi in qua est vita, secundum Platonem, ab Homero appellatur αἰών. Sequitur in textu, secundum principem potestatis aëris huius spiritus: Hebraïsmus, & figura locutionis Paulinæ. Secundum principem, id est, secundum instituta & exempla principis aëris huius spiritus, &c. Caliginosus hic aër habitatio est Dæmonum, qui nos exercent, & qui habent potestatem in prauos homines qui eis seruiunt. Filios diffiden

tiæ

A *Iesu, &c.*] In Græco, ut corda ipsorum consolationem capiant instructorum in charitate, Nam fides inchoat, & charitas perficit hoc spirituale ædificium. Sequitur, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus; deest uerbum, ut puta, proficiant, uel quippiam simile, proficiant, inquam, in has diuitias plenitudinis & perfectionis intellectus. Sequitur, in agnitione mysterii Dei & patris, id est, ut cognoscant arcanum Dei & Christi, quod scilicet arcanum est in Christo. Sequitur, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi; id est, in quo, uel Christo; sed melius & magis ad sensum literæ puto esse, in quo, scilicet mysterio, & arcano Dei; sunt omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ. quoniam nos in hac vita nihil melius, nihil vtilius,
B nihil amplius possumus scire, quam mysterium Christi; quod scilicet in eo radicatis, nihil desit, neque quopiam alio medio inter ipsos & Deum indigeant. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*] Collossenses imperiti erant, decepti duplicibus insidiis. nam & Iudaizantes, illos uolebantt rahere ad obseruationem cæremoniarum veteris legis, quasi necessarias præter fidem Christi. Philosophi alii uolebant eos trahere ad culturam Angelorum, à quibus putabant se purgatum iri; de qua re Augustinus in decimo de ciuitate Dei multa agit. Iccircò Apostolus admonet Collossenses, ne sinant se decipi, nec à Iu-
C dæis nec à Philosophis; quoniam in Christo est omnis plenitudo, neque quippiam aliud requiritur ad implendum, & perficiendum hominem, præter Christum; ac consequenter, quod ipse in sua Ecclesia faciendum iussit. Vnde & obseruantias veteres reijciendas esse, & cultum superstitiosum; quippe quæ eò tendunt, ut nobis persuadeant Christum, suaque nobis non sufficere, sed quippiam aliud necessarium esse, ad perfectionem & impletionem nostri: Appellat autem elementa mundi; legem Moysi, quæ cùm fuerit pædagogus, imposita illi populo, tanquam puero, continebat lex illa veluti elementa, quæ solemus docere pueros. dicit in Christo habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter; uel quia diuinitas in Christo assumpsit corpus sicuti animam; vel corporaliter, id est, non in vmbra, si-
D cuti sunt cæremoniæ legis; sed in ueritate, ut corpus habet se ad vmbram corporis. sic infra, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Sequitur, & estis repleti in illo, qui est caput omnis principatus &c. docet, quòd cum omnis plenitudo sit in Christo, repletis in illo nihil sit præterea quærendum; Immò quòd quærere quippiam, in quo repleamur præter Christum, est decidere à uera agnitione Christi. *In quo & circumcisi estis, circumcisione non manu facta.* & cætera quæ sequuntur.] Enumerat Apostolus quæ in Christo adepti sumus; ea omnia scilicet uera, quorum vmbra erat lex, ut circumcisio, &c. *Delens quod auersus nos erat Chirographum decreti, quod contrarium nobis erat, affigens illud cruci.*] Chirographum, propriè est scriptura ma-

nu nostra confecta, qua nos obligauimus ad quippiam. Icciricò Paulus hic E appellauit Chirographum, obligationem nostram ad seruandam legem, quam populus Israël susceperat, & promiserat se seruaturum, & ideò qui non seruabat eam suo proprio Chirographo, erat sub maledicto. Hoc ergo maledictum, ex Chirographo nobis debitum, deleuit, & affixit cruci, factus pro nobis maledictum. Vel Chirographum appellat Apostolus, obligationem nostram, qua sponte uendidimus nos peccato & Diabolo. vtriusque serui effecti; ut per decreta, seu in decretis, non intelligamus legem Moysi, sed communem & naturalem legem, qua quis efficitur seruus illius, sub cuius potestatem ipse posuit & uendidit. *Expolians principatus & potestates traduxit confitenter palam, triumphans in semetipso.*] Fortior fuit F Christus Diabolo, ideo ingressus in domum eius, corda scilicet hominum, diripuit vasa eius; & ita expoliauit potestates & principatus, malos dæmones, ex illis ordinibus Angelorum traduxit confidenter; transtulit enim nos de tenebris in admirabile lumen suum, triumphans illos in semetipso, eò quod nullum adiutorem habuit in hac victoria & triumpho; solus ipse calcauit torcular, ut est apud Esaiam, & inquinauit uestimenta sua sanguine, neque erat vir secum. *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut parte diei festi, aut neomenia, &c.* item *nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, &c.*] Diximus suprà, quod apostolus docens nos esse repletos omnino in Christo, propterea docet etiam nos non indigere ad expiationem nostram, seu ad perfectionem, neque obseruantiis le- G gis Iudaicæ, neque cultu bonorum Dæmonum & Angelorum, ut Porphyrius & alii Philosophi sunt opinati; de quibus Augustinus in 10. de ciuitate Dei. Horum vtrumque hîc tangit Apostolus, & primum obseruantias legis, quas dicit esse vmbram, corpus uerò esse Christi: icciricò qui tenet Christum, vmbris illis non indigere. Postmodum dicit de cultu & religione Angelorum, quem philosophi efferebant, quam uocat humilitatem; non virtutem, sed depressionem animi, qui enim perfectus est in Christo, deijcit se, si uoluerit expiari per angelos. Quæ non uidit ambulans: Addit hæc ut doceat Philosophos illos mendaces esse; quippe qui asserebant multa se uidisse ex Angelis, quæ tamen non uiderant. Sed mendax & inflatus sensu carnis suæ, id est, carnali sensu; neque tenens caput H Christum, scilicet, ex quo totum corpus connexum &c. vt suprà ad Ephesios. *Si igitur mortui estis cum Christo, ab elementis mundi, &c.*] Iterum legem Iudaicam, & obseruantias illas appellat elementa mundi, quæ pueris debentur. *Quæ sunt omnia in interitu ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*] Locutio & phrasis valdè extranea, & eius qui erat sermone imperitus. inquit ergo, cibi & potus in interitu fiunt ipso vsu, uel, ut in Euangelio dicit Christus, quod intrat per os, non coinquinat hominem;

nam

A nam in secessum vadit, &c. vt ita hîc dicat Apostolus, quod cibi & potus cum ipso ipsorum vsu intereant, non possunt nos inficere. Vel ut uelit has obseruantias nobis interitum afferre ipso vsu, seu abusu, ut in Græco; quoniam nos auertunt à Christo & à capite. Sequitur, quod rationem habent sapientiæ, id est speciem sapientiæ propter superstitionem, & humilitatem, nam superstitio uidetur multis religio; & deiectio animi humilitas. Sequitur, & non ad parcendum corpori. Aliam etiam speciem sapientiæ habent; eò quòd non indulgere corpori in cibis, & potu, videtur esse religiosi, & sapientis. Sequitur non in honore aliquo ad saturitatem carnis: Complet superiorem particulam; nam non indulgere corpori, neque in honore habere, B ea, quæ pertinent ad saturitatem carnis, præseferunt quandam sapientiæ, & religionis speciem. Omnia uerò hæc de Iudaismo intelligit, ut ait Sanctus Augustinus ad Paulum; ne quis putet sanctum Ecclesiæ ieiunium, abstinentiamque, ad cœlestia contemplanda, & ad carnem edomandam, necessariam reijci.

CAPVT III.

IN hoc capite iuxta morem suum Apostolus, Postquam statuit eos in Christo, & ea reiecit, quæ dimotura erant eos à Christo capite; docet eos ea, quæ ipsis agenda sunt, ut Christi membra, ut in- C duti nouum hominem, & mortui veteri homini cum Christo. descendit ad officium viri & vxoris, patris & filii, serui & domini. *Cùm apparuerit Christus vita vestra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.*] Mortui huic mundo sunt ueri Christiani, & viuunt in Christo. iccircò nihili fiunt in hoc mundo, quoniam eorum gloria & uita latent in Christo. Cum Christus apparuerit, eorum quoque gloria, quæ nunc latet, apparebit. *Mortificate membra vestra, &c.*] Membra correspondent corpori; mundani corporis membra sunt uitia, ex quibus quasi conflatur, quatenus mundanum est. *Auaritia quæ est idolorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super filios diffidentiæ seu inobedientiæ.*] Illi propriè seruimus, quod tanquam finem vltimum nobis constituimus; auaritia autem hoc in nobis agit, ut diuitias nobis constituamus tanquam D finem ultimum, & ita honorem, ac seruitutem Deo debitam auro intendimus, neque ex perturbatione animi; sed ex electione. hoc faciunt auari; ideò dicit Apostolus auaritiam esse idolatriam. Filij diffidentiæ seu incredulitatis sunt illi, qui carent ea fide, qua in Deum intendimus; omnes autem mali, qui non recedunt à peccatis, in hoc ordine sunt. In Græco uocabulum positum, potest etiam applicari ad inobedientiam, id est, ad filios diffidentes, seu incredulos, & inobedientes. Vocat autem filios more scripturæ, & Hebraicæ linguæ, ut filius gehennæ. *Eum qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius, qui creauit eum.*] Renouamur in cognitione Dei, id est, quando cognoscimus bonitatem nostram non esse

à nobis, sed à Deo per Iesum Christum; & infirmitatem nostram cognoscimus, tunc renouamur in nouum hominem per spiritum Christi. imago uerò & effigies huius noui hominis, quem induimus, est imago Dei, nam efficimur participes diuinæ naturæ, & imago Dei in nobis obscurata per peccatum renouatur. *Charitatem, quod est vinculum perfectionis.*] Quoniam omnes virtutes, quibus perficimur, continentur & vinciuntur in vnum, per charitatem. Necnon etiam nos omnes, ex quibus tanquam membris compingitur corpus Christi mysticum, id est Ecclesia, vincimur inuicem per charitatem. E

CAPVT IIII. F

OMNIA, quæ in hoc capite continentur, præcepta sunt ad uitam & mores pertinentia, & sunt facilia omnibusque exposita.

AD

AD THESSALONICENSES
PRIMA.

B PAVLVS fuerat Thessalonicæ, ibique docuerat Christum; passus tamen multa fuerat: unde concessit Berræam & Corinthum, ubi multa etiam passus fuerat. Quare sollicitus factus ex charitate, ne ob huiusmodi persecutiones Thessalonicenses dimouerētur à firmitate fidei, illuc destinauit Timotheum, ex Athenis; quo reuerso, illis hanc Epistolam scripsit, in qua, more suo, prius eos in fide confirmat. docet deinde quæ ad mores & uitam pertinent. deinde tractat de resurrectione mortuorum, quod simul omnium erit; tempus uerò & horam incertam esse. Vnde hortatur, ut nullam fidem præstent his, qui dicebant diem Domini instare. Hæc est summa Epistolæ huius.

C
CAPVT I.

FACILIS summa huius capitis. Gratias Deo agit pro eorum constantia in fide; laudat eos quòd imitati fuerint Apostolum, accepta fide in multis tribulationibus, prout ipse etiam multa fuerat passus. *Sustinens spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum.*] Perseuerantiam in spe, dixit sustinentiam spei, inquam, qua sperabant, certò futura, quæ Deus fuerat pollicitus per Christum.

CAPVT II.

D ARGVMENTVM Facile. in memoriam eis reducit, quàm magna charitate illis Euangelium prædicasset; ac item quàm magna charitate illi Euangelium excepissent, multis aduersantibus & persequentibus, præsertim Iudæis. *Scitis introitum nostrum ad uos; quia non fuit inanis, sed antè passi multa.*] Inanem appellat, ut reor, leuem, id est, ex quadam animi leuitate prodeuntem. Nam qui ex leuitate mouentur, facile etiam desistunt: Paulus autē multa perpessus, non destiterat tamen à prædicatione Euangelij. *Sed facti sumus paruuli in medio uestri; sicuti si nutrix foueat filios suos.*] Nutrix accommodat se infantibus, & eorum balbutiem imitatur: sic Apostolus sese accōmodauerat & demiserat, ut eos foueret in Euangelio Christi. *Aut corona gloriæ.*] Dicit Thessalonicenses esse coronam gloriæ ipsi Paulo, quoniam in profectu illorū, doctorum ab ipso, gloriabatur, & coronari à Deo expectabat;

CAPVT III.

E

NARRAT pro animi affectu se misisse ad illos Timotheum; à quo, nuper redeunte, intellexerit eorum constantiam in fide & charitate; & quanto animi affectu prosequerentur Paulum: pro quo nuncio effunditur totus in gratiarum actionem. Nihil est difficile, quod expositione egeat.

CAPVT IIII.

MVLTA in hoc capite præcipit Apostolus Thessalonicensibus; præsertim ut abstineant à fornicatione, quã gentiles non putabant esse peccatum. laudat eos, quòd charitatem habeant erga omnes; sed admonet, ut in ea proficiant. Tandem, quoniam nonnulli eorum magis dolebant, in obitu charorum, quàm par erat; sermonem facit de resurrectione mortuorum. *Scio enim quæ præcepta dederim uobis per Dominum Iesum.*] Id est, per virtutem mihi præstitam à Domino Iesu; item, per auctoritatem & officium mihi datum ab illo. *Vt sciat unusquisque uestrum uas suum possidere in sanctificationem.*] Per vas suum, vel intelligit corpus vniuscuiusque. corpus enim est veluti vas animæ. vel vas suum, id est, vxorẽ suam, quæ seruit viro vt vas. Is autem tenet vxorem in sanctificatione, qui ei fidem seruat, nec vtitur vxore lasciuè, ut meretrice. *Et ne quis superegrediatur, an circumueniat in negotio fratrem suum.*] Nonnulli referunt hoc ad auaritiam & iniustitiam, qua in commerciis inuicem vtuntur nonnulli. Mihi magis probatur, quod perstet Apostolus in his, quæ dixerat de fornicatione; in qua, vitanda est lasciuia & petulantia libidinis. Sed in primis uitanda est iniustitia; cum quispiam non veretur iniuriam & fraudem illatam proximo, ut libidini faciat satis. ideò conclu dit sermonem, non enim uocauit uos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. *Non hominem spernit, sed Deum; qui etiam dedit spiritum sanctum suum in nobis.*] Deum spernere, magnum est; sed insuper ingratissimum Deo esse, intolerabile malum. iccirco addit Paulus, qui etiam dedit spiritum suum san ctum in nobis. *Et ut nullius aliquid desideretis, &c.*] In Græco, ut nullius indigeatis; id est, ut perfecti sitis, ut viatores inquã. Ille enim qui imperfectus est, indiget aliquo quo perficiatur: is uerò qui perfectus est, nullius indi get. Quæ addit de resurrectione mortuorum, ferè sunt eadem cum his, quæ dixerat in eundem sensum, in Epistola prima ad Corinthios. Id tantùm notandum, in voce Archangeli, dictum esse, ut nonnulli exponunt, id est, in voce Christi; quem appellat Archangelum, quasi principem Angelorum omnium.

F

G

H

CAPVT V.

PROSEQVITVR sicuti certissimum est futuram resurrectionem, ita incertissimum esse tempus & horam, quæ ventura est tanquam fur in nocte. Deinde in hac noctis & diei metaphora fœliciter versatur, dicens nos non esse in nocte neq; in tenebris, sed in luce & in die; ideoque honestè nobis ambulandum. Nonnulla deinde monita subdit, sicque finit Epistolam. *Pacem habete cum eis.*] Is pacem habet cum doctore suo, qui ei paret & bene agit. in Græco potius est, inuicem habete.

AD

AD THESSALONICENSES SECVNDA.

B ARGVMENTVM Epistolæ promptum & facile. Scopus est, ut amoueat Thessalonicenses à persuasione, quòd dies domini instaret. Verùm, primùm eos laudat, quòd sint in fide radicati; & quòd ob eam rem sint facti exemplum aliis, à quibus laudentur. Docet deinde ante iudicium vniuersale venturum Antichristum, de quo multa dicit; quem detineri innuit quodam mysterió, seu arcano: ac demum multa tradit præcepta, quæ ad uitam & mores pertinent.

CAPVT I.

C GRATIAS agit Deo, & laudat Thessalonicenses pro eorum fide & charitate; in qua gloriari se dicit apud alias Ecclesias. *Quia creditum est Euangelium nostrum super uos, in die illo; in quo oramus etiam semper pro uobis, ut dignetur uos sua uocatione, &c.*] Locutio Paulina, duobus modis exponi potest; scilicet, uel quòd in die illo reuelationis Christi apparebit eorũ fides, qua crediderunt Euangelio, & testimonio Apostolorum; pro quo dicit se semper orare pro illis. Vel quod crediderint Thessalonicenses testimonio Apostolorum, de fide resurrectionis & uniuersalis iudicij: nam in eo articulo est summa fidei nostræ; pro quo indesinenter Paulus orabat. *Et impleat omnem uoluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in uirtute.*] Cùm bonitas sui ipsius sit diffusiua, is implet voluntatem bonitatis, qui maximè perfectionem & bonitatem largitur. *Et opus fidei:* Omnia etenim bona opera nostra nituntur fide. D *In virtute:* id est, uel in animi robore in tolerandis tribulationibus; vel in perfectione. Nam virtus est rei perfectio.

CAPVT II.

MONET eos ne terreantur, quasi instet dies domini; & de Antichristo multa dicit. *Nisi uenerit discessio primum.*] Discessio, Apostasia Græcè. Hæc quænam sit ignoramus: fortasse innuitur Maumethana. Certam rem meo iudicio, adferre non possumus. *Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantùm ut qui tenet nunc teneat, donec de medio tollatur.*] Noluit Apostolus intelligi. Quidam putant locutum fuisse de Romano imperio, cuius destructionem noluerit

rit palam prædicare. Ego certè non ausim certum quippiam asserere. Nam mysterium iniquitatis iam operatur; puto ego uerbum Græcum ἐνεργεῖται passiuè accipi; quasi diceret, hoc iniquitatis arcanum iam concipitur. *Eò quod ueritatem charitatis non receperunt, &c.*] Iudæos innuit. Veritatem charitatis appellat mysterium Christi: sic enim Deus dilexit mundum, &c. Vel veritatem charitatis, refert ad consortium gentilium, quibus Iudæi nolebant Euangelium prædicari. In textu Græco, charitatem ueritatis, & sensus est planus; eò scilicet quòd non fuerit affecti veritati, & reiecerunt veritatem, misit in eos Deus spiritum erroris, ut credant mendacio.

CAPVT III.

QVONIAM pleriq; pseudoapostoli otiosi homines erant, qui absq; labore volebant dilatari; Iccircò huiuscemodi homines notat Apostolus, & suo exemplo inuitat ad operandum, & uiuendum ex sudore & labore suo. *Dominus dirigat corda uestra in charitate Dei & patientia Christi.*] Christi patientiam, dicit expectationem aduentus Christi. *Vos autem fratres nolite deficere benefacere.*] Notauit superius hos otiosos: sed ne ex hac exhortatione, eorum multi pigriores fierent ad eleemosynas largiendas; addit, quòd propterea ipsi non efficerentur pigri, & deficerent in benefaciendo alijs. *Quòd si quis non obedierit uerbo nostro, per Epistolam hunc notate.*] Particula, per Epistolam, potest iungi & superioribus; verbo, scilicet, nostro per Epistolam, id est, vobis significato hac nostra Epistola: uel inferioribus; hunc, scilicet notate per Epistolam. Melius tamen iungitur superioribus meo iudicio.

AD

AD TIMOTHEVM PRIMA.

CRESCENTI vbique fidei in Christum Iudæi insidiabantur, subinferentes legem Moysi: acsi non iustificarentur B homines per fidem in Christum; sed præter fidem, tanquam per se non sufficientem, oporteret etiam addi obseruantias veteris legis. Vbique ferè struebantur hæ insidiæ fidei; contra quas acerrimus fuit fidei propugnator Paulus. Quamobrem, cùm reliquisset Timotheum Ephesi, vbi etiam inueniebantur, qui hoc pacto fidem oppugnarant; Apostolus statim in exordio redigit Timotheo hoc in memoriam. Insuper docet vsum legis legitimum, qui tendit ad hunc finem, ut nos liberos faciat à veteri lege; id est, à coactione legis. Et hoc est Euangelium, nam per Christum perducimur ad hunc legis finem: cuius erat constitutus à Deo prædicator Paulus. Subdit multa deinde, quæ pertinent ad morum correctionem; qui mos eius per- C petuus est.

CAPVT I.

REDIGIT in memoriam Timotheo, quæ præceperit ei, cùm discederet ab Epheso, in eos qui intermiscebant legem fidei, veluti per se non sufficienti. Docet vim legis: seque per Dei misericordiam, licet persecutorem & blasphemum, constitutum fidei & Euangelij prædicatorem. *Sicuti rogaui te, vt remaneres Ephesi, &c.*] Figura locutionis, in qua deest verbum principale; ideo supplendum, verbi gratia, ita facito, vel quippiam simile. *Finis præcepti est charitas, de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.*] D Multa alia quidam dicunt. Ego uerò simplicius puto intelligendum locum hunc: nam ad ueram charitatem, quæ est finis præcepti, requiritur fides uera non ficta, viuaque non mortua; & cor purum, conscientiaque bona, id est, bona intentio, quo ad finis constitutionem; & conscientia bona, quoad operis exhibitionem: quorum vtrumq; apertius tangit in fine huius capitis. *Scimus autem, quia lex bona est, si quis ea legitime vtitur; scientes hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustis, &c.*] Lex, ut ait Aristoteles in decimo Ethicorũ, de sui ratione habet vim cogendi. Iccircò qui sponte agit & amore iustitiæ ea, quæ præcipit lex, non est sub lege, sed peruenit ad finẽ legis. lex etenim ducit nos ad hoc, ut, scilicet, non simus sub lege; sicuti finis pædagogi est, perducere adolescentẽ & puerũ ad hoc, ut non sit amplius sub pædagogia. *Secundum Euangelium gloria*

ria

riæ beati Dei.] Gloria beati Dei est, quod præstet nobis ex sua bonitate per fidem in Christum, & charitatem, quæ est finis legis, & quæ nos liberat à veteri lege; id est, à coactione legis. *Sed misericordiam consecutus sum; quia ignarus feci in incredulitate, &c.*] Notandum, quòd eorum, qui longè sunt à Deo, quidam longius sunt, quidam propius. Paulus longè erat à Deo; quia tamen fallebatur sub specie boni, minus distabat; ideò minus erat per se ineptus, vt à Deo traheretur. Non ergo accipienda sunt eius verba, tanquam se excusare uoluerit; sed quod minorem quãdam ineptitudinem significarit. iccircò addit superabundasse Dei gratiam, præstando ei fidem & dilectionem; & quod Christus venerit, vt saluos faceret peccatores, quorum ipse esset primus. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias; vt milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conscientiam.*] Præcedentes prophetias (vt alias expositiones omittam) fortasse appellat benedictiones & orationes, quibus vtimur in consecratione sacerdotis; quibus & fides & bona conscientia, id est, bona vita & morum probitas continetur. Infrà hoc tanget cùm dicet, cum impositione manuum presbyterij. *Quos tradidi Sathanæ, vt discant non blasphemare.*] Hæc finis excommunicationis, correctio excommunicati.

CAPVT II.

IN hoc capite monet orandum pro principibus; docet item officia mulierum & virorum. *Obsecro vos, &c.*] Quid intersit inter orationes, postulationes, obsecrationes, & gratiarum actiones, B. Thomas in secunda secundæ declarat optimè: Sanctus Augustinus etiam in quadam Epistola ad Paulinũ, siue Probam. *Qui vult omnes homines saluos fieri, &c.*] Quomodo Deus velit omnes homines saluos fieri, in primo sentẽtiarum agitur; ubi multa ex sancto Augustino. *Qui dedit redemptionem semetipsum pro multis; cuius testimonium temporibus suis confirmatum est.*] In Græco exemplari impresso dicitur, testimonium temporibus suis. passio Christi fuit testimonium iustitiæ Dei & veritatis Dei; qui, scilicet, stat promissis, & nullum peccatum sinit impunitum; quã passionem suis & destinatis tẽporibus exhibuit. Idẽ sensus Latini exemplaris verbis adaptari potest. attamen Latino textui adaptari etiam potest, ut per testimoniũ intelligantur etiam prophetiæ, quæ præcesserant de Christo, quarum ueritas est exhibita suis temporibus. *Saluabitur autem per filiorum generationem; si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.*] Postquam inserti sumus Christo per fidem, ambulãdum est nobis in bonis operibus, ut dicit Apostolus ad Ephesios. Bona opera sunt officia, quæ cuiq; cõueniunt. Ideo hîc Apostolus cõmemorat officia mulierum. Id quod dicitur, per filiorum generationẽ, intelligendũ est, & referendum ad mulieres, ut in pluribus quæ nõ vouent castitatem, sed nubunt. (cõmũnia namque officia tangit, non gratiam paucarum) & non tantùm carnis illam generationem intelligit, sed bonam educationem liberorum; quæ est perfecta ipsorum generatio. *Et sanctificatione cum sobrietate.* Tangit hîc pudicitiam, cui annexa est sobrietas. sic ad Thessalonicẽses: Hæc est volũtas Dei, sanctificatio vestra.

CA-

A

CAPVT III.

INSTRVIT Episcopum & Diaconum, eorumque officia refert, ut patet ex textu. *Fidelis sermo*, id est fide dignus. *Non neophytum; ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.*] Is qui nouus est, & ad summum dignitatis gradum euehitur, dum id putat suæ excellentiæ attribui, facile inflatur; & sic incidit in iudicium Diaboli: nã ob superbiam præcipuè damnatus fuit Diabolus. *Oportet autem & testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt; vt non in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli.*] Laqueus Diaboli præcipuus est, exempla malorum præpositorum. Laqueus ergo hîc, vt reor, non dicitur, quo ipse capiatur à Diabolo; sed quo Diabolus alios capiat eius exem-

B plo, si malè audierit. *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.*] Arcanum fidei coniungi debet conscientiæ puræ; aliter nihil prodest. *Mulieres similiter, &c.*] Prius de mulieribus in generali locutus fuerat, nunc agit, ut reor, de his, quæ erant vxores diaconorum, de quibus tractat. *Qui benè ministrauerint, gradum bonum sibi acquirent.*] In græco significantius, βαθμὸν, nam per gradus adscendimus. Innuit hîc diaconos benè ministrantes sibi parare ascensum ad sacerdotium. *Quæ est Ecclesia Dei, columna & firmamentum ueritatis.*] Non quod Ecclesia firmet & sustineat ueritatem, sed quoniam firmatur & sustentatur à ueritate; sicuti fundamentum quoddam stabile & columna, qua qui innititur, innititur etiam ueritate. *Et manifestè magnum est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gen-*

C *tibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*] Ecclesia firmata est & innixa ueritate. Veritas Christus est; sic ad Ephesios ædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso angulari lapide Christo Iesu. Christus ergo est manifestè magnum Sacramentum, id est, arcanum pietatis, qua in ipso Deus prosecutus est mundum: quod arcanum carne manifestatum est; quia uerbum Dei arcanum, assumpta carne, factum est visibile. Tamẽ iustificatum est in spiritu; quia habitum iustum à spiritualibus, iuxta illud, & iustificata est sapientia à filiis suis. Apparuit angelis, qui Christum primi nunciauerunt pastoribus & Magis. Prædicatum est gentibus, omnibus, scilicet, populis; & sic creditum est in mundo, & assumptum in gloria post resurrectionem.

D

CAPVT IIII.

MVLTA in hoc capite præcipit, quæ manifesta sunt cuique qui textũ legerit. *Cauteriatam habentium conscientiam.*] Alibi dicit Paulus, melius est nubere, quàm vri. Is enim vritur, cuius cor perturbationibus animi penetratur & foditur. sic hoc loco. Cauteriatã habentiũ cõsciẽtiã, id est, vstam perturbationibus & peccatis. *Sanctificatur enim per verbum Dei & per orationem.*] Hòc dicit Paulus, pt probet, etiamsi aliqua ratione cibi quidã essent immundi, quòd tamẽ sanctificantur per orationẽ & verbum, quod ante mensam seu prandiũ & cœnã recitamus. *Exerce autem teipsum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est. Pietas autem ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ.*] Non possum mihi persuadere, Paulum

hîc

hic intellexisse per corporalem exercitationem, eam quæ fit labore corporis, quæ valet ad tuendam sanitatem. Sed puto per exercitationem corporis, Paulum intellexisse ieiunia, abstinentiasque cæteras à cibis, &c. Quæ quidem si fiant sine interiori pietate, parum valent, & ad modicum vtiles sunt. Sed pietas est illa, cui sunt proposita præmia in hac vita & in futura; vt patet ex nonnullis locis Euangelij. *Qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium.*] Deus vnicuique prouidet secundum propriam naturam: ita etiam hominibus prouidet, & eos saluat. Fidelibus uerò benè uiuentibus dat supernam gloriam. *Gratia quæ data est tibi per propetiam, cum impositione manuum presbyterij.*] Hoc in loco per prophetiam intelligit orationes, & verba consecrationis, cùm initiantur ordinibus sacris sacerdotes & Episcopi. suprà, secundum præcedentes de te prophetias: nam in illis continetur officium cuiusque ordinum.

CAPVT V.

MVLTA quoque præcipit in hoc capite, quæ facile patere poterunt legenti cuilibet. *Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior.*] Fundamentum virtutum omnium Christianorum est fides. iccircò in multis locis Paulus, omne ferè erratum dicit esse contra fidem. Nam omne Christianū ædificium pertinet ad fidē, tanquam ad fundamentum, quo primum nititur. *Cùm luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt.*] Illa, seu is luxuriat in Christo, qui sub habitu & prætextu religionis dat operā genio. *Sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.*] Præiudicium hic Paulus appellat consultationem & deliberationem, quæ iudicium debet præcedere. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quorundam & consequuntur. Similiter & facta bona, &c.*] Multi multa dicunt in expositione huius loci, quæ omittimus; dicā tantùm, quæ mihi uidentur. Puto hunc locū pendere ex superiori; ubi præcipitur nihil esse faciendū sine præiudicio, id est, consultatione & deliberatione & inquisitione; & nemini citò esse manū imponēdā. inquit ergo, quòd cùm incidit locus imponendi manus, quidam ita se habent, quòd eorum facta mala manifesta sunt ante inquisitionem; quædam uerò fiunt ex inquisitione, id est, ex præiudicio, manifesta. Sic etiam benefacta. Hic sensus uidetur mihi planus & uerus.

CAPVT VI.

PROSEQVITVR monita, quæ tradere cœperat. *Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidem, &c.*] Auaritia est radix malorum omnium; vel, vt inquit B. Thomas, quià præstat nutrimentū malis omnibus: nam pecuniæ omnia seruiunt. vel quoniā ob vehementiam appetitus pecuniarū innumera mala perpetramus. *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus.* In baptismate, ubi renunciamus Sathanæ & omnibus pompis & vitiis eius; & in consecratione, cum receptione ordinis. *Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.*] Christus patiendo reddidit testimonium veritati; bona, scilicet, hæc, & uitam paruipendenda esse. reddidit etiā testimonium obediendum Deo; iuxta illud: Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam, sed ut cognoscat mundus, quia diligo

A go patrem; & ficuti mandatum mihi dedit, fic facio, furgite eamus hinc. *O Timothee depofitum cuftodi, &c.*] Depofitum hic appellat, uel eos Chriftianos, qui eius fidei, ficuti depofitum, crediti erant: uel gratiam Dei & fpiritum fanctum, quem acceperat; quod Dei depofitũ eft, & cuftodiendũ omni conatu.

B

EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM.

RELIQVERAT Timotheum Paulus, & peregrinatus fuerat, comites habens nonnullos, prædicans gentibus Euangelium Chrifti. Tandem ductus fuerat vinctus. Comites Pauli pleriq; omnes timentes eius cathenam deferierant eum: nonnulli etiam pfeudoapoftoli, inferentes fe vanis C quæftionibus, fidem corrumpebant. Scribit igitur Paulus ex Roma ad Timotheum, omniaque, quæ fuprà narrauimus, ei fignificat; ac infuper inftare tempus fuæ refolutionis & obitus, ficuti Chriftus ei fignificauerat. quamobrem rogat Timotheum ut ad fe ueniat, vitetque nonnullos; ac defe rat fecum membranas & penulam.

CAPVT I.

SENSVS capituli huius per fe patet legenti. Laudat Timotheum, magnificat Dei gratiam & Euangelium, & enarrat fuas tribulationes. *Paulus Apoftolus Iefu Chrifti per voluntatem Dei, fecundùm promiffionem vitæ, quæ eft in Chrifto Iefu.*] Primis his verbis Apoftolus explicat fe D Apoftolum effe conftitutum, non ab homine, ut inquit ad Galatas, fed per uoluntatem Dei; & effe conftitutum ad hoc, ut patefaceret promisfionem Dei, qui promifit nobis uitam in Chrifto Iefu, in quo nos elegit ante mundi conftitutionē. *Quæ data eft nobis ante tempora fecularia; manifeftata autem nunc, &c.*] Ante tempora fæcularia, id eft, quæ menfurantur per fæcula, quæ conueniunt & tempori noftro continuo & quanto; & durationi angelorum, quorum duratio fæculi nomen habet. æternitas uerò, in qua eft diuina prædeftinatio, eft fupra hæc omnia fæcula, & tempora fæcularia. *Potens eft depofitum meum feruare in illum diem.*] Depofitum hîc appellat gratiam Dei ipfi infpiratam, & ei creditam, veluti quoddam depofitum. *Bonum depofitum cuftodi.*] Iterum in eadem fignificatione accipit depofitum.

CAPVT II.

E

PROSEQVITVR multa præcepta & ad doctrinam & ad uitam pertinentia: quorum quædam referuntur ad bona, quæ sunt agenda; nonnulla ad mala, à quibus est abstinendum. *Quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, &c.*] Puto Apostolum innuere, non tantùm simplicem quandam doctrinam, ab eo traditam fuisse Timotheo, sed probatam testimoniis scripturarum, & miraculorum fortasse. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.*] Verbum illud, primum, copulandum est, cum, laborantem; non autem, cum, accipere: vt sit sensus: Primum oportet laborare, deinde de fructibus accipere. *Memor esto dominum Iesum resurrexisse à mortuis, secundum Euangelium meum.*] Omnis vis fidei Christianæ consistit in resurrectione Christi, ut scilicet credamus eum resurrexisse à mortuis. Nam inde & eius diuinitas, & nostra resurrectio astruitur; cæteraque ferè omnia, quibus nititur nostra salus. *Si non credimus, ille fidelis manet, seipsum negare non potest.*] Sic in Epistola ad Romanos; nunquid incredulitas nostra fidem Dei euacuauit? Absit. quia sibi ipsi est debitor, neque potest agere contra uoluntatem suam. Non autem nobis debitor, ut ex infidelitate nostra minus nobis debeat. *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen domini.*] Dei fundamentum firmum, quod scilicet Deus constituit, & firmauit, sunt electi; quorum signaculum, quo scilicet signati sunt, primum est ex Dei præscientia, & prædestinatione: secundum ex parte ipsorum, quo eos nos possimus cognoscere, sunt bona opera. *Si quis se emundauerit ab istis, erit vas in honorem.*] Ecce, quod nisi resistamus Deo, efficiemur vas in honorem, ex vase in contumeliam fabrefacto. *Nequando det eis Deus pœnitentiam, & resipiscant, &c.*] Locutio quæ & in Euangelio; ne quando, id est, si quando à Deo ei detur pœnitentia, &c. Omnia bona nostra à Deo esse testatur.

F

G

CAPVT III.

MONET Timotheum iam prædictum esse, futuros post Christum homines improbos, sub specie pietatis peccantes, & alios decipientes: hortatur ut hos deuitet, & sequatur doctrinam, quam ab eo didicerat: demum hortatur ad studium sacrarum literarum. *Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati.*] Nomina hæc non sunt prodita in Exodo. Fortasse per manus tradita Paulus acceperat.

H

CAPVT IIII.

PROSEQVITVR monita & hortationes: suũ obitum instare prædicit: rogat demum ut ad se ueniat, cum Marco. *Testificor coram Deo & Christo Iesu.*] Idem est ac si diceret; adiuro te coram Deo & Christo; ita alibi, si rectè memini. *Increpa in omni patientia, & doctrina.*] Oportet doctorem in docendo patientem esse, & accommodare se infirmitati audientium, eosque tolerare, imitans Dei longanimitatem. *Liberabit me dominus ab omni opere malo.*] Quamuis generaliter intelligi possit, tamen, ut reor, præcipuè opus malum intelligit, recessum à uera prædicatione fidei, & morum.

EPISTOLA AD TITVM.

B SCRIBIT ex Nicopoli, vbi hyemem acturus erat, ad Titum in Creta degentem; eumque admonet, seu potius in memoriam ei redigit, quæ iam præceperat de constituendis clericis per ciuitates; de vitandis pseudoapostolis, & præsertim Iudæis; qui commiscebant ea, quæ sunt legis, cum fide in Christum. Multa deinde monet, quæ spectant ad populi institutionem: Et sic concludit Epistolam.

CAPVT I.

ADMONET Titum de constituendis per ciuitates Episcopis; vbi notandum, quòd, quem prius appellauerat presbyterum, vocat Episcopum: pro eodem enim vtrumque accipit, eò quod quicunque ordinabantur presbyteri, ordinabantur etiam Episcopi. Docet vitandos eos, qui obseruantias legis miscebant fidei in Christum. *Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem, est in spem vitæ æternæ.*] Cùm Apostolus sit missus, docet Paulus ad quid fuit missus, & secundum quidnam esset Apostolus: inquit igitur se esse Apostolum secundum fidem electorum Dei, id est, ad fidem statuendam, ad quam uocantur electi à Deo, & qua ueritas cognoscitur; quæ ueritas est secundum pietatem, quæ præcipua pars est charitatis, erga Deum scilicet, & maiores. In spem uitæ æternæ. nam fideles, & pij compotes erant uitæ æternæ. *Quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora sæcularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum, in prædicatione, quæ credita est mihi, &c.*] Dei ab æterno ordinationem, appellat Dei promissionem. Tempora uerò sæcularia, dicit, hæc nostra, quæ mensutantur per sæcula: destinato deinde tempore est manifestata. Hæc autem omnia dicit Paulus, ut ostendat prædicationem Euangelij non esse rem nouam, neque nouum inuentum, sed Dei præordinationem, ante mundi constitutionem. Alibi multa in eandem sententiam.

CAPVT II.

E

PROSEQVITVR monita quæ cœperat. *Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices seu calumniatrices.*] Notandum quod in Græco textu dicitur, in habitu qui sanctas deceat; ex quo quispiam posset credere Paulum loqui de uxoribus presbyterorum, uel de anibus, quæ se dedicauerant Deo, uiduis inquam. Sed quoniã subdit de iunioribus, fortasse melius accipietur, hîc omnes anus monitas esse. *Sobriè, iustè, & piè uiuamus in hoc sæculo.*] Sobrietas compositionem sui ipsius indicat, iustitia proximum respicit, pietas Deum. *Nemo te contemnat.*] Id est, contemptibilem iudicet ex tua uita, & moribus.

CAPVT III.

F

DISCANT *fideles bonis operibus præesse.*] In Græco, anteſtare, id est, primos & præcipuos esse, quos alii sequantur, non ut ipsi sequantur alios. *Hæreticum hominem, post primam, & secundam correptionem deuita, sciens quod subuersus est, & delinquit, cùm sit proprio iudicio condemnatus.*] Hæreticus admonitus sæpe, & non resipiens, est proprio iudicio condemnatus: quia ipse se potest iudicare pertinacem, quod constituit hominem hæreticum.

EPISTOLA AD HEBRAEOS.

B HANC Epiſtolam ab Italia ſcripſit Apoſtolus ad eos qui crediderant, Hebræos. qui, quoniam pendebant à lege, & obſeruantiis legis erant addicti, quaſi fides in Chriſtum non iuſtificaret homines credentes, ſed vmbra veteris legis: icircò primum ſtatuit dignitatem Chriſti, tum pertinentem ad diuinam naturam, tum etiam pertinentem ad naturam humanam quam aſſumpſit: ac primò præfert eum angelis, deinde Moyſi, poſtremò ſacerdotibus Leuiticis. demum definit in fidem quam definit, & fidei vim, declarans ſanctos omnes merè iuſtificatos fuiſſe, ex fide & per fidem. Hæc ſumma. *Multifariam multiſq; modis olim loquens Deus patribus in prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio.*] Quidam dubitarunt, an hæc Pauli ſit Epiſtola, nixi nonnullis argumentis, inter quæ eſt hoc,
C quod in exordio nulla eius nominis facta ſit mentio, quemadmodum mos eius eſt in omnibus aliis ſuis Epiſtolis. Nos ſequemur auctoritatem Eccleſiæ, quæ hanc Epiſtolam recognoſcit, & legit ut Pauli Epiſtolam. quòd nomen eius non ſit poſitum in exordio, præter alias cauſas, puto hanc ueram. Erat gentium Apoſtolus Paulus, non circunciſionis, ut in Epiſtola ad Galatas patet: icircò ſcribens gentibus, ſuæ auctoritatis non obliuiſcitur, & nominis ſui meminit; ſcribens autem Hebræis, quorum non erat Apoſtolus, humilitatem ſecutus eſt. Dicit Deum locutum in Prophetis, potius quàm per Prophetas, & in filio potius quam per filium, cùm tamen vtraque locutio ſit commoda; ut oſtenderet Deum ita locutum fuiſſe per Prophetas, ut tamen in eis eſſet: quamobrem putandum eſt potius fuiſſe uerba eorum
D uerba Dei, quàm Prophetarum; nam ſic rex loquitur per oratorem ſuum, ut ſit in ipſo. *Quem conſtituit hæredem vniuerſorum, per quem fecit & ſæcula.*] Nota Paulum velle adſtruere Chriſtum fuiſſe & Deum, & hominem uerum: ideò vtrunque dicit. Nam conſtitui hæredem, pertinet ad hominem; ſed per eum facta eſſe ſæcula, pertinet ad Dei verbum. *Cui enim angelorum dixit, filius meus es tu, &c.*] Auctoritates quas adducit ex ſcriptura ſacra, quibus oſtendit Chriſtum omnibus angelis prælatum fuiſſe, ſumptæ ſunt ex diuerſis ſcripturæ locis, quibus adſtruit Chriſtum ut Dei verbum, per quem facta ſunt omnia, ita angelis antecellere, ſicuti creator creaturæ. Chriſtus etiam ſecundum humanam naturam, propter plenitudinem gratiæ omnibus angelis prælatus eſt, & ab eo omnes accipiunt: licet in naturalibus puris ſit in-

ferior. Prima auctoritas est ex Psalmo, & potest ad literam accipi de Christo. **E**
Alia ex libro regum; ad literam loquitur de Dauid, qui Christi figuram gerebat. Alia est ex Psalmo 96. In quo describitur secundus aduentus Christi, in quo ueniet tanquam iudex, & tanquam regnans, ut patet ex lectione Psalmi. Alia de Angelis in Psalmo. Benedic anima mea Domino. Alia ex Psalmo 44. qui est Epithalamium Christi & Ecclesiæ, seu humanæ naturæ in beatæ virginis conceptione. Postrema ex Psalmo 101. quæ præsefert nonnullam difficultatem. Nam non uidetur posse commodè applicari ad filium, & uerbum Dei, seu ad Christum; nam totus ille Psalmus dirigitur ad Deum. Nihilominus si quis interius speculetur, cùm præmiserit; Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominum; videtur loqui ad literam de populo Christiano, & de die iudicij: quamobrem possunt ea uerba commodè attribui Christo. Postrema ex Psalmo 109. apertissima, de qua in Euangelio fit mentio à Christo. **F**

CAPVT II.

IN hoc capite prosequitur id, quod cœperat, ut scilicet Christũ Angelis præstantiorem ostendat, cùm ei Deus subiecerit omnia; quod tamen nondum apparet, in die Iudicij uerò omnibus apparebit. ac ostendit summa ratione uerbum Dei; hominem passibilem factum esse, ut homines sanctificaret, & pro eis satisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, in unitate personæ. Hæc summa. *Sic enim qui per angelos factus est sermo.*] Hinc colligitur datam fuisse legem Moysi à Deo, ministerio tamen Angelorum. *Quæ cum cœpisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo, &c.*] Ex hoc loco quidam suspicantur hanc Epistolam non fuisse Pauli, sed posterioris cuiusdam. Ego uerò putauerim Paulum, pro humilitate animi, se cum aliis miscuisse, ac si esset vnus ex Hebræis ad quos scribit. Vitat enim quantum potest uideri arrogans. *Testatus est in quodam loco dicens; quid est homo? quia innotuisti ei &c.* [vsque ad eum locum] *nondum uidemus ei omnia subiecta.*] In Psalmo octauo ea, quæ de homine Dauid dicit, meritò Paulus transtulit ad Christum, per quem humanum genus potestatẽ perditam non tantùm recuperauit, sed ampliori potitus est; & in quo humana natura, longè maiori gratia, & potioribus donis donata sit quàm Angeli; adeò ut de eius plenitudine etiam Angeli accipiant. Subdit; nunc autem non uidemus omnia ei subiecta. Hæc potestas super omnia data est Christo, statim ab exordio suæ conceptionis, tum ratione diuinæ personæ, ad quã assumpta est humana natura, tùm ratione superabundantis gratiæ. Apparuit autem Apostolis, & aliis qui uiderunt Christum post resurrectionem, cùm dixit, data mihi est potestas in cœlo & in terra. Dicitur enim in scriptura sæpius, tunc res dari, cùm apparet eius datio: apparebit autem omnibus in die iudicii. *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.*] Carnem passibilem & mortalem uerbum Dei assumpsit, ut pro omnibus nobis pœnas subiret & satisfaceret: & ideo hac in parte tunc minoratus est ab Angelis; & vicissim deinde

A de inde per resurrectionem, gloria & honore coronatus? *Decebat enim eum per quem omnia, & propter quem omnia, auctorem salutis eorum per passionem consummare. qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex vno omnes.*] Probat Apostolus iure merito uerbum Dei, carnē & naturam humanam, passibilem, & mortalem assumpsisse. Nam mediator futurus erat Christus, Dei & hominum: iccircò vtriusque naturæ particeps esse debuit, iuxtà illud, Mediator vnius non est, Deus autem unus est. Deinde oportebat eum pati & satisfacere, qui peccauerat. Peccauerat autem homo, ideò hic dicit, quod decebat Deum adducere auctorem salutis nostræ ad consummationem, id est, ad perfectionem resurrectionis, per passionem mortis. Nam qui sanctificat & qui sanctificatur ex uno

B omnes, id est, ex eadem natura, & ex eadem origine, id est, ab Adam descendente, quamuis non secundum seminalem rationem: quæ sequuntur, hinc pendent omnia. *Vt per mortem, destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum; & liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant seruituti.*] Per mortem, quæ Christo indebitè fuit à Diabolo illata, eo quod nullum haberet peccatum, & qua satisfecit pro peccatis omnium, liberati sumus nos peccatores à potestate & seruitute Diaboli; adeò ut secundum animam uiuamus, & expectemus per Christum immortalitatē corporis, adeò ut amplius non simus sub Diabolo, qui per mortem animæ nobis illatam, conduxerat etiam nos ad necessitatem mortis corporis. Item cùm omnes ferè cupiditates, referantur ad cupiditatem huius uitæ mortalis quam degimus; & omnes

C timores ad formidinem mortis, cui seruiebamus, aliam uitam & resurrectionem corporis desperantes, Christus ab hoc timore, cui eramus obnoxii, nos liberauit, per promissionem melioris uitæ: cuius arram iam dedit per spiritum suum, & per certam promissionem futuræ resurrectionis corporis. *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, vt fieret misericors, & fidelis Pontifex ad Deum: in eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.*] Concludit id quod suprà dixerat, cur scilicet oportuit filium Dei carnem assumere; Nam oportebat inuenire hostiam, & Pontificem, per quos humano generi Deus reconciliaretur; quorum vtrunque oportebat hominem esse, & Deo gratissimum; iccircò, inquit debuisse Christum assimilari fratribus, id est hominibus per omnia, id est, quæ sunt naturæ humanæ præter pec

D catum; ut esse posset Pontifex misericors, non solum quia Deus, sed etiam quia homo, qui naturalem cognationem habet cum aliis hominibus, & esset etiam fidelis tam Deo, quàm hominibus cognatis secundum naturam, & ut propitiaret delicta populi; non tantùm ut Pontifex, sed ut hostia subdit rationem. Nam in quo est passus & tentatus: potens est & eis, qui tentantur, subuenire. Hoc etenim iustitiæ est, ut is qui tanquam hostia pro omnibus passus est & tentatus, non pro delictis propriis, possit auxiliari illis, qui tentantur & patiuntur, vtpote qui pro illis iam soluerit pretium, & iustitiæ satisfecerit.

CPVT III.

CVM mentionem fecisset de Pontificatu Christi; accedit in hoc capite ut Christum conferat Moysi, & præferat. Nam in domo Dei, quæ nos sumus, Moyses versatus est tanquam famulus, Christus uerò tanquam Dominus, qui eam fabricatus est; quod maximè propriè competit Christo, prout est Deus, quamuis ut homini etiam idem posset aliquo modo, præ Moyse, ei attribui, sed Deum tantùm tangit Apostolus in textu. Postmodum declarat quod nos oporteat initium hoc substantiæ, quam habemus in Christo retinere vsque ad finem, ne incidamus in infidelitatem Iudæorum, & demus pœnas pares eis propter incredulitatem. Hæc summa. *Et Moyses fidelis erat tanquam famulus.*] Nota quod supra dixerat, ideo Christum præferendum Moysi, quoniam is qui domum fabricatur, potior est, quàm domus ipsa: ex quo infertur, quod Moyses sit pars huius domus, quam Deus ædificauit per spiritum suum in Christo. Nunc dicit in hac domo Moysem fuisse tanquam famulum; Christum uerò, tanquam filium in domo sua: famuli partes sunt domus, ministrant tamen aliis, ut ex primo Politicæ patet. Vnde non repugnat, esse partem domus, & famulum. *Ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.*] Peccatum non est nisi cum quapiam ignorantia, unde fallit nos. Est etiam cum cordis obduratione, contra Dei inspirationem interiorem.

CAPVT IIII.

PROSEQVITVR id quod cœperat, raramque figuram Iosue temporibus in populo Hebræo expressam, eorum quæ sub Christo facta sunt, explicat. Inquit ergo, figuram nostrorum temporum in factis sub Iosue cõtemplemur, & caueamus ne nobis propter incredulitatẽ idẽ accidat, quod & illis accidit; ne scilicet sicuti illi nõ potuerunt ingredi in terrã, quam Deus eis promiserat, propter incredulitatẽ & impatientiam; ita & nos quibus promissa uera in Deo requies; de qua mentio fit; quod Deus in ea requieuit die septima, propter incredulitatem; & fallaciam peccati obdurato corde, nequeamus introire in requiem Dei. Hortatur denique, ut cùm fiducia adeamus ad thronum gratiæ, talẽ Pontificem habentes, &c. *Et quidem operibus ab institutione mundi profectis. dixit enim in quodam loco de die septima sic; & requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis, & in illo rursum, si introibunt in requiem meam.*] Paulus ex scripturæ locis cõuenientibus inuicẽ ostendit, quod requies promissa fidelibus Christi, est requies ĩ Deo, æterna scilicet fœlicitas & beatitudo, cuius figura fuit requies in terra promissionis sub Iosue. Nã in Psalmo dicitur in persona Dei, Si introibunt ĩ requiẽ meã; & ĩ genesi dicitur, quod die septima requieuit Deus ab operibus suis. Ecce requies quã ĩ Psalmo meminit Dauid, cùm tamẽ loquatur de exacerbatione & obduratione Iudaici populi sub Iosue & Moyse. *Quoniam igitur superest introire quosdam, & illi quibus promissum est non introierunt; iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo*

A *cendo, &c.*] Omnibus Iudæis sub Moyse & Iosue, promissa fuerat requies, in terra promissionis, multi tamen eorum non introierunt propter incredulitatem: Icircò cùm illa, fuerint figuræ eorum, quæ nunc aguntur, Dauid in Psalmo, post tantum temporis ab Moyse & Iosue, terminat quendam diem, dicens; Hodie, qui referri debet ad præsens tempus prædicationis Euangelij, cui & illa requies, & eorum incredulitas, ac fides quorundam accommodari debent. *Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alio loqueretur posthac, die. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei.*] Subtiliter, & diuine, Paulus argumentatur, inquiens; si Dei promissio de quiete, referretur tantùm ad eã quietem corpoream, quam habituri essent in terra Cananeorum, nũquam Dauid B de alia requie post tãtum temporis locutus fuisset: sed quoniam illa fuit vmbra & figura huius; icircò Dauid de hac alia quiete mentionem facit, quæ Sabbatismus uerus relinquitur populo Dei. *Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, quemadmodum Deus à suis, &c.*] Nonnulli dicunt opera nostra, intelligi labores & molestias, à quibus quiescunt, qui quiescunt in requie Dei. Sed reor ego altiorem fuisse sensum Pauli, ut scilicet ostendat id, quod Dionysius dicit, altiorem scilicet esse nostram fœlicitatem, & cum Deo coniunctionem, & ab Deo absorptionem nostri, quàm quoduis opus, seu operatio nostra; vnde requies illa est in cessatione omnium nostrarum operationum; quia eas transcendit & supergreditur. *Viuus est enim sermo Dei & efficax & penetrabilior, &c.*] Sermo Dei, est uerbum Dei, quod factum C est caro, nam in Græco idem vtrobique verbum, eadem dictio. Hæc uerò Apostolus subdit ut reor, ut scilicet ostendat uerbo Dei Christo Iesu, & inesse vim diuinam, qua possit & sanctificare nos interius, & præstare promissa, simulque scientiam, qua simulationes & dissimulationes omnes cognoscit, ideò sincerè nobis agendum esse & cum fiducia. *Tentatum autem per omnia pro similitudine, absque peccato.*] Hortatur ad fiduciam, ex conditione Sacerdotis & Pontificis nostri, qui cùm sit filius Dei, omnipotens est; & cùm sit homo, tentatus & passus multa, quamuis absque peccato existens, sed habens tãtum similitudinem carnis peccati; icircò ex cognitione naturæ; & experimento tentationum, quæ ualidæ sunt; ex merito, quia absque peccato tentatus & passus, nostri miserebitur, & gratiam præstabit.

D

CAPVT V.

PRAETVLIT superius Paulus Christũ angelis, prætulit Moysi; nunc vult præferre Sacerdotiũ Christi, Sacerdotio Aaron, eò quod Christus cõstitutus sit Sacerdos in æternũ, secundum ordinẽ Melchisedech, & per Dei iusiurandum; de quibus inferius in hoc capite, veluti procemium facit ad ea, quæ dicturus est. Ac primò statuit qualis sit Sacerdos, & Põtifex, quod eius officiũ, & quod nullus sese ingerere debet huic muneri, sed tã tùm vocatur; sic Aaron, sic etiã Christus effecti sunt Sacerdotes. Postmodum sensim descẽdit ad Christũ, & eius Sacerdotiũ, qui est secundum ordinẽ Mel-

chi-

chisedech; de quo inquit grãdem sermonem esse, ob eorum imbecillitatem, E Hebræorum scilicet, qui nondum erant apti solido cibo, sed lacte erant nutriendi. *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quæ sunt ad Deum, &c.*] Conditiones Pontificis, quòd homo sit, quòd cõstituatur pro hominibus in his, quæ ad Deum pertinent, ut pro populo offerat munera & hostias Deo; quod sit circundatus infirmitate, ut condolere posit peccantibus; vnde & pro se debet offerre pro peccatis, sicuti pro aliis hominibus. Harum conditionum priores sunt necessariæ; vt scilicet, sit homo, ut constituatur pro hominibus ad Deum, ut offerat munera & victimas Deo: quod uerò sit circundatus infirmitate; vnde debeat & pro se ipso offerre pro peccatis; non sunt necessariæ conditiones Sacerdoti; sed consequentes F humanæ naturæ corruptionem. Vnde non fuerunt in Christo. Sed ad bene esse Sacerdotis requiritur, quòd sit etiam ipse corpore infirmus, qui pati posit, qui tentari posit, immò qui passus & tentatus sit; vt ex experientia cognoscens vim pasionis & tentationis misericors sit. Et hæc conditio fuit in Christo. Sequitur alia conditio Sacerdotis, ut sit uocatus, non ut ipse sese ingerat huic muneri. *Qui possit eum saluum facere à morte.*] Non ut non moreretur, & non pateretur, sed ut à morte non detineretur. Sic Petrus in sua Epistola, & in Psalmo; non detinebis animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem, id est corporis dissolutionem. *Et quidem cùm esset filius Dei, didicit ex his, quæ passus est, obedientiam.*] Non dicit obedientiam, quam nesciret, & cuius habitum non haberet; sed didicit experiendo, & actu obediendo: vnde eius obedientia iusti effecti sunt multi; sicuti inobedientia Adam peccatores cõstituti sunt multi. factus est enim obediens vsque ad mortem &c. ad Philippenses. *Et facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo &c.*] Idem est cibus, & lac, & solidus: lac quidem, secundum sensum quem præsefert litera: solidus uerò, secundum sensum interiorem, qui latet sub litera. Ideò Apostolus cùm interiorem sensum scrutaturus esset Sacerdotij Christi, qui constitutus est per iusiurandum à Deo Sacerdos secundum ordinem Melchisedech; Hebræi autem addicti essent cortici literæ, eique inhærerent, ac cæremonias legis ægrè relinquerent; iccircò eos Paulus hîc reprehendit, ac paruulos vocat: licet postmodum in fine dicat se de eis credere meliora; & accedit ad interiorem sensum huius Sacerdotij. *Qui exercitatos habent sensus* H *ad discretionem boni & mali.*] Lac non est cibus malus, immò bonus, sed paruulis: grandibus uerò malus est cibus; quia eis non conuenit. Sic exterior literæ sensus bonus est, sed paruulis, Iudaico scilicet populo; qui ut paruulus detinebatur sub pædagogo. At factis grandibus in Christo non est conueniens; ideo illis malus efficitur.

CAPVT VI.

REPREHENDIT Hebræos ut paruulos & ineptos ad solidũ cibũ superius, vt eos excitaret; nũc quasi excitatis loquitur, seq; intermissurũ inquit, initiũ sermonũ Christi, & ad perfectiora ascensurũ. Deinde

A de parenthesim magnam facit pertinentem ad ea, quæ supra tetigerat, ut scilicet, deterreat eos à cortice legis, & à cæremoniis Iudaicis, quibus annexi erant. & tandem in fine capitis redit ad id,quod instituerat;vt scilicet,ostendat ex interiori sensu legis, Sacerdotium Christi longè præferendum esse Sacerdotio Leuitico. Hæc summa. *Quapropter, intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur; non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.*] Sermo inchoationis Christi, sunt elementa Christianæ religionis, quæ doceri debent & solent Catechumeni; & Sacramenta,quibus inserimur Christo.Primum horum est pœ-

B nitentia à peccatis, quæ hîc appellat mortua opera. Alterùm post pœnitentia est fides ad Deum per Christum. Sequitur baptisma, quod est Sacramentum fidei. Sequitur doctrinæ. Hoc uerbum ad omnia superiora & inferiora referri potest,ut scilicet, dicamus,iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fundamentũ doctrinæ fidei ad Deum, & baptismatũ & impositionis manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Hæc enim omnia doceri solebant Catechumeni,& huiusmodi doctrina pertinet ad lac.potest etiam exponi & accipi doctrina per se,id est,iacientes fundamentum. Nam Catechumeni & docebantur, & simul præstabant ipsi omnia hæc, quæ memorat Apostolus. nam & pœnitebat eos veteris vitæ, & baptizabantur, & manus eis imponebatur, & per baptisma resurgebant à mor-

C tuis,& expectabant iudicium æternum.Dixit autem,baptismatum;quia plura sunt baptismatis genera,ut dicunt Theologi,& Damascenus meminit.Vel fortasse hîc Hebræos perstringit & carpit,quòd obseruarent cæremonias Iudaicas, inter quas in Euangelio fit mentio baptismatum. *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati &c. & prolapsi sunt rursum, reuocari ad pœnitentiam; rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.*] Diximus suprà omnia superiora,quæ sunt lactis, pertinere ad Catechumenos: nam & ea docebantur, & re præstabant, ideo docti, ad baptisma accedebant, quod iterari non potest:cum fiat in mortem Christi, qui semel mortuus est, & resurrexit, non moriturus. Ideo qui baptisma iterant,irrident Christi mortem; & quantùm in se est,profitentur eum non resurrexisse immortalem. Sicuti ergo ba-

D ptisma iterari non debet; ita quæ ante baptisma ab ijs percepta fuerant, non debebant ex eorum memoria decidere, ut essent iteranda, sine iterum inculcanda. *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, &c.*]Increpauit suprà Apostolus Hebræos, vt paruulos.Nũc uerò delinit animos eorum,laudatque eos ab operibus eorum; quibus retributionem à Deo sperandam asserit: simulque ad perseuerantiam in huiusmodi operibus Hebræos hortatur; ostendens maximã uoluisse Deum suæ promissioni adhibere firmitatem; cùm & promiserit,& iurauerit per semetipsum, ut spem nostram firmam statueret; quæ est velut anchora, quæ penetrat vsque ad interiora velaminis; id est, ad bona æterna & spiritualia, quæ latent vltra temporalia & sensibilia; quibus coniungimur & nitimur

per

per spem, donec peregrinamur à Domino. *Vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.*] Aptè reuertitur eò vnde digressus erat; ad Sacerdotium, scilicet, Christi secundum ordinem Melchisedech. Dicit autem, quòd Iesus introiuit præcursor pro nobis; quia eius introitus aditum nobis reserauit ad ea interna & spiritualia bona. E

CAPVT VII.

IN hoc capite rem aggreditur, de qua se dicturum proposuerat, distulerat tamen. dicitque primùm, quæ ex scriptura colligi possunt de hoc Melchisedech; secundum cuius ordinem est institutum, & prædictum in Psalmo, sacerdotium Christi. Huius nomen interpretatur per ea, quæ conueniunt Christo. De patre, & matre, & genealogia huius nulla fit mētio in scriptura. Sic dictum est de Christo; Generationem eius quis enarrabit? Comparat deinde ex historia Genesis, hunc Melchisedech Abraam, longeque illi eum præfert: vnde & Leui præferri ostenditur, & translationem Sacerdotii debere fieri; quare etiam legis: & hoc propter imperfectionem prioris, quæ non poterat viuificare. Multa postremò addit de excellentia Sacerdotij Christi; & quantum vtilitatis nobis attulerit, & afferat eius Sacerdotium. Hæc satis. *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum habens neque finem.*] Non vult Paulus ex his, vt nonnulli crediderunt, Melchisedech non habuisse patrem & matrem; sed quòd in scriptura, nulla fiat mentio de patre, aut de matre Melchisedech, neque de eius ortu aut obitu; vt scilicet in eo possit constitui conueniens figura filij Dei, & eius Sacerdotii. *Et amplius adhuc manifestum est: si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius Sacerdos, qui non secundum mandatum legis carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis factus est. (contestatur enim, quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.) reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem: Nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris spei, per quam appropinquamus ad Deum, &c.*] Suprà dixerat Apostolus, quòd, translato Sacerdotio à tribu Leuitica ad tribum Iuda, necesse erat fieri legis translationem: nunc uerò quantò hoc Sacerdotium sit illo præstantius. nam illo constituebant Sacerdotes mortales, & ad adipiscenda bona mortalia. Hoc enim vult Apostolus cùm ait, qui non secundum legem mandati carnalis factus est. Nam mandatum carnale, quod non viuificat, bonis sensibilibus, tanquam præmiis, allicit ad virtutem; & pœnis temporalibus deterret à vitio. Insuper ministrabatur hoc Sacerdotium ab hominibus in carne mortalibus: at de Sacerdotio Christi cùm dicitur, quòd est Sacerdos in æternum; constitui significatur Sacerdos secundū virtutē vitæ indissolubilis. infert Paulus ex his, quòd fit reprobatio prioris testamenti, tanquam infirmi: quia lex non poterat viuificare; & ideo inutilis. & fit introductio melioris spei, per quam proximamus ad Deū; vt scilicet fruamur Deo, & diuina nobis debeatur hæreditas; quamobrem & æterna. Vide quàm acutè Paulus ex æternitate Sacerdotis, F G H

A Sacerdotis, arguit æternitatē bonorum nobis promissorum. His addit, quòd hic sit factus Sacerdos cum iureiurando; nō item alii. alii plures, quia mortales; hic unus tātùm, quia immortalis. *Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo.*] Differt huius Sacerdotis oblatio, ab oblationibus Sacerdotum Leuitici generis. quia illi sæpè offerūt hostias pro peccatis, primùm suis, deinde populi: Hic uerò pro suis peccatis non opus habet, ut offerat; quippe qui innocens est & immaculatus: pro peccatis uerò populi semel obtulit seme tipsū; cuius oblationis virtus manet i æternū, quæ quotidiè per eādē hostiā nobis applicatur.

CAPVT VIII.

B NIHIL aliud agit in hoc capite, quàm quòd conatur ostendere excellentiam Sacerdotii Christi; & quòd in Sacerdotio Leuitico vmbra quædā fuit eorum, quæ sunt præstita per Sacerdotium Christi; quæ enumerat & declarat. *Capitulum super ea quæ dicuntur.*] Summa eorum quæ vult Paulus nos docere de Sacerdotio Christi, hæc sunt. *Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, Sanctorum minister, & taber naculi veri, quòd fixit Deus & non homo. Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur.*] In superiori capitulo dixerat, quòd Christus cum iureiurando est constitutus à Deo Sacerdos in æternum; quod declarauit, ac duplicem rationem reddidit. Est enim Sacerdos in æternum; quia eius Sacerdotij effectus est acquisitio, & hæreditas bonorum æternorum, non temporalium. Est etiam Sacerdos in æternum, quia semper saluare potest accedentes ad C Deum per ipsum; vnde dictus est etiam esse positus ad interpellandum pro nobis, & quod interpellat pro nobis. Cyrillus super Leuiticum dicit, duo esse sacrificia Christi figurata in sacrificiis veteris legis; vnum in terris, quasi extra castra cœlestia; ubi immolatus est pro peccatis; cuius figura erat hostia, quæ offerrebatur pro peccato. aliud autem sacrificium Christi est in cœlis, quod Cyrillus applicat Angelis; nos autem commodè possumus adaptare nobis hominibus. Nam sicuti post immolationem hostiæ pro peccato, quæ comburebatur extra castra, Pontifex cum eius sanguine introibat in Sancta Sanctorum, ibiq; septies aspergebat sanguinem versus arcam: ita Christus postquam in terris extra castra Angelorum, seipsum obtulit, in proprio sanguine introiuit in tabernaculum, non huius creationis, sed in cœlum: vbi in æter- D num manet offerens se Deo pro nobis: & hæc oblatio, proportionata oblationi Sacerdotis in Sancta Sanctorum, semper manet: & ideo est Sacerdos in æternum; & in perpetuum saluare potest accedentes per ipsum ad Deum. *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus,*] Exprimit causam cur statuere velit Deus testamentum nouum. Causa, inquit, est, quoniam Iudæi, quibus data fuit lex, non permanserunt in testamento dato eis à Deo; ac propterea fuerunt neglecti à Deo; nam lex iram operatur. iccirco Deus, propter infirmitatem illius & langorem mentis nostræ, vo luit nobis dare testamentum nouum, in cordibus nostris scriptum, quo viuificaremur. Hic sensus. *Et non docebit vnusquisque proximum suum &c. quoniam omnes scient me à minore vsque ad maiorem.*] Hoc non impletur in hac vita, sed in

patria impletur; ubi omnes per essentiam Deum uident immediatè. quamuis quantùm ad infusionem Spiritus Sancti, & luminis fidei interius, omnes immediatè, etiam nunc in hoc sæculo doceantur à Deo. E

CAPVT IX.

ANALOGIAM, ut prædiximus, Paulus proponit; ac comparat sacrificium expiationis Israëliticum sacrificio Christi, quo se obtulit Deo pro nobis. Prius narrat ritum prioris sacrificii: postmodum accommodat huic ea, quæ Christus gessit in sui immolatione, & ad Deum oblatione: simulque ostendit, in quibus præstat longè Christi sacrificium, sacrificio Leuitico: hæc summa. *Habuit quidem & prius iustificationes culturæ & sanctum sæculare.*] Iustificationes culturæ intelligit Paulus, veteris testamenti cæremonias; quibus illi iustificabantur, non secundùm cor & mentem; sed ut essent idonei ad diuinum illum cultum exteriorem; sicuti apud nos dicerentur absolutiones ab irregularitate, iustificationes; sic absolutiones ab excommunicatione. Sanctum sæculare, seu mundanum, appellat eam sanctitatem, quæ non est mentis & animæ; Sed sanctitas est mundana & in hoc sæculo, qua illi, qui in ea sunt, habentur in congregatione Sanctorum; qui, scilicet, ab ea non expelluntur propter aliquam labem, quam exterius contraxerint, ut immundi &c. *Aureum habens Thuribulum, &c.*] Magnus hîc scrupulus; nam altare thymiamatis non erat intra velum in secundo tabernaculo, sed in primo contra velum. vnde multi exponunt, vas quoddam fuisse hoc Thuribulum, in quo incensum ab altari thymiamatis ferebatur in sancta sanctorum. *Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum. quæ parabola est instantis temporis, iuxta quod munera & hostiæ offeruntur.*] Esse parabolam instantis temporis, non est sic accipiendum, quasi velit intelligere tempus noui testamenti post Christum; sed instans tempus intelligit, tempus Iudaïcorum sacrificiorum: quare inquit, iuxta quod offeruntur munera & hostiæ; ac si diceret, voluit Spiritus Sanctus per tabernaculum prius, & per velamen, post quod erat tabernaculum secundum, infra quod ingrediebatur Sacerdos; ostendere nondum fuisse propalatam Sanctorum viam Mosaïcæ legis tempore. *Per tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis.*] Tabernaculum intra quod ingressus est Christus (per quem Pontificem futura bona, æterna inquam, nobis præstantur) quod non est huius creationis, duplex est; corpus scilicet suum, quod non moreretur, neque secundum seminalem causam est formatum, ut aliorum hominum corpus; sed per uirtutem Spiritus sancti. aliud etiam tabernaculum ingressus est Christus, id est cœlum; quod non est manufactum, neque per homines, ut prius Iudaïcum; sed à Deo creatum. *Inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.*] Ecce quam emundationem præstabant veteris legis cæremoniæ, & quomodo iustificabant, exterius, scilicet; ut emundati essent idonei F G H

A idonei ad cultum illum exteriorem. vnde Apostolus alibi appellat eas iustitias carnis, & hîc ad emundationem carnis inquit. *Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento &c.*] Est hîc notandum, quòd Paulus vtitur nomine testamenti, quod aliqui accipi volunt pro fœdere, sicuti in plerisque scripturæ locis. Attamen cum agatur de hæreditate, cuius nos hæredes sumus, non incongruè Paulus accipit testamentum hîc magis propriè, & ei accommodat ea, quæ in testamentis propriè dictis solent obseruari; vt, scilicet, confirmentur per mortem testatoris, ut infra pluribus dicit. Verùm mors Christi non tantùm nobis testamentum hoc hæreditatis confirmauit, verùm e-
B tiam idoneos nos fecit capescendæ illius hæreditatis, propter redemptionem præuaricationum; quibus obuoluti, non poteramus hæreditatem adire. Hoc primum hic tangit, aliud posterius de confirmatione promisśionis & hæreditatis. *Et quemadmodum hominibus statutum est semel mori; post autem iudicium. Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.*] Ea quæ post mortem accidunt, omnia firma sunt, nihil mutabile. Sic in hominibus omnibus accidit; semel moriuntur; post mortem statim sequitur iudicium; status, in quo semper futuri sunt. Sic & Christus, qui per suam mortem nos redemit, & reliquit hæredes æternæ hæreditatis, semel mortuus est ad exhaurienda multorum peccata; pro quibus satisfecit, non tantùm sufficienter sed
C etiam efficienter; pro electis, scilicet, & compotibus hæreditatis. postmodum illis eisdem apparebit sine peccato; vel sine hostia noua pro peccato; uel sine carne mortali, quæ habet similitudinem carnis peccati: & apparebit in salutem eorum; cùm scilicet, tradet regnum Deo & patri.

CAPVT X.

PROSEQVITVR primùm id quod cœperat; ostenditque quantum iure præcellat sacrificium Christi, quo sese Deo obtulit hostiam immaculatam in cruce; sacrificiis quæ secundum legem offeruntur. Nam in his vmbra erat, non expressa imago futurorum bonorum.
D Iccircò non auferebantur peccata per ea sacrificia, sed fiebat peccatorum cõmemoratio quotannis; & erant figura & simulachra ueri sacrificij, quo ablata sunt peccata mundi: quod, quia perfectisśimum est, vnicum etiam est. vnus enim & idem Christus est, qui & nunc offertur in sanctisśimo Altaris sacrificio. Vna autem oblatione, id est, re oblata, omnes sanctificamur in Christo. Accedit deinde Paulus ad monita & præcepta iuxta morem, quem perpetuum seruat. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*] Duobus modis locus hic intelligi potest; uel ut per imaginem rerum res ipsas intelligamus; ac si diceret, faciem rerum. Nam res est redemptio nostra à peccatis; quæ præstita est, per pasśionem Chri-

sti; & eius sacrificium. Vmbra huius rei fuère sacrificia veteris legis, quibus significabatur & præfigurabatur unum illud sacrificium. vel per imaginem rerum, intelligenda ea, quæ proximè & propinquè res repræsentant; per vmbram uerò illa quæ longius distant, & à longè repræsentant. Nam, sicut dicit S. Dionysius de Ecclesiastica Hierarchia, nostra Ecclesia est media inter Hierarchiam cœlestem, & legem veterem: nam in hac nostra, nonnulla sunt figura cœlestis Hierusalem; quædam uerò figurata à lege veteri; in qua etiam sunt figuræ cœlestis hierarchiæ, sed remotæ. In passione Christi est Sacramentum, & imago nostræ mortificationis, quoad veterem hominem, & noui hominis noua natiuitas. Huius vmbra quædam longinqua est in sacrificiis veteris legis. *Non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam*] Maximum Christiani viri officium est tenere unitatem Ecclesiæ, ab unitate non separari ob vllas tentationes & molestias: Hoc admonet Paulus in hoc loco. *Voluntariè enim peccantibus vobis, post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur vlterius pro peccatis hostia: terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æterni.*] Idem repetit quod suprà dixerat, impossibile esse renouari per pœnitentiam. Nam sicuti semel tantùm mortuus est Christus; ita semel tantùm baptizamur, nec post baptisma, si peccauerimus, possumus iterùm expiari per aliud baptisma. non tamen propterea tollitur pœnitentia, & renouatio per pœnitentiam, non tamen noua natiuitas.

CAPVT XI.

SVPRA dixerat opus esse Christianis, in perseuerantia bonorum operum, patientia & fide; scilicet ut certissimè confisi promissionibus diuinis, patienter ferant & tolerent, quicquid acciderit. In hoc capite prosequitur tractare de fide; priusque eam definit. Deinde exemplis innumeris ostendit fidem esse Deo maximè gratam, & per illam antiquos patres placuisse Deo, & cùm fidem viuam habuissent consecutos fuisse mira præmia. *Est itaque fides substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium.*] Fides est qua credimus. Quia ergo res sperandæ futuræ sunt, iccircò substantiam & esse habent in credente per fidem: sic etiam cùm non appareant, neq; ex ratione colligi possunt, eis tamen assentimur ex fide: & ideò fides veluti argumentum quoddã est, per quod assentimur non apparentibus. *In hac enim testimonium consecuti sunt senes.*] Senes, patres, maiores consecuti sunt testimonium placuisse Deo, & cõpotes factos promissionum, eò quod crediderint, & firmiter confisi sint diuinis promissis. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei; vt ex inuisibilibus visibilia fierent.*] Creationem mundi & aptationẽ, seu formationẽ materiæ corporeæ per uerbum Dei, ex Genesi intelligimus per fidem. Et quantum ad hoc, fides est argumentũ non apparentiũ;

A ut ex inuisibilibus uisibilia fierent, in uerbo Dei inuisibilia erant sæcula; postmodum uisibilia facta sunt. *Fide uberiorem, hostiam Abel, quam Cain obtulit.*] De Abel & Cain sacrificiis scriptum est, quod Cain malè diuidebat; quia, ut inquit B. Augustinus, sacrificium interius cordis, Cain Deo non offerebat, obtulit autem Abel; quod cordis sacrificium maximè nitebatur fide. Quod si quis dubitauerit, an hîc Apostolus loquatur de fide in Christum, per quam iustificamur; an latius de fide, qua credimus Deo, quicquid dixerit, & eius promissis quibusuis fidimus. Crediderim ego potius Apostolum loqui de fide latius sumpta; ut ex hac adstruat, per fidem in Christum, in quo habemus promissionem remissionis peccatorum, & hæreditatis vitæ æternæ; accedendum esse nobis ad Deum, ut simus compotes promissionum. *Sine fide* B *autem impossibile est placere Deo.*] Dixerat impossibile esse placere Deo sine fide. Quod si simpliciter intelligatur, ut, scilicet, quispiam sit simpliciter gratus Deo, vtique hoc esse non potest sine fide mediatoris, uel explicita, uel implicita. Si uerò quod ad aliquid consequendum, placere Deo accipiatur, fides illa latius sumpta hîc à Paulo sumitur, cùm dicit, sine fide impossibile est placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & quod inquirentibus se remunerator sit.*] Hoc quoque ad vtramque fidem aptari potest: Si ad eam, qua Deo simpliciter placemus, referas; opus est, ut exponas sub illis uerbis (& quod inquirentibus se remunerator sit) implicitè contineri fidem in Christum; ut sit sensus, oportet credere Deum aliquo modo C nobis, etiam ignotis, prouidere, ut qui illi fidunt, salutem cõsequantur: quòd si ad fidem latius sumptam aptetur, sensus est, quòd oportet credere Deum veracem esse promissorem; & quod retribuat illis, qui quærunt ipsum, & ipsi fidunt. *Per quam damnauit mundum, & eius iustitia, quæ est per fidem, factus est hæres.*] Mos scripturæ, ut dicat, eum qui bona operatur, iudicare & condemnare eum qui operatur mala. Sic in Euangelio, regina Saba dicitur condemnatura Israëliticum populum. *Qui vocabatur Abraham.*] In Græco, vocatus Abraham, à Deo uidelicet, à quo fuit ei mandatum; Exi de domo tua & de cognatione tua. *Expectauit enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & auctor est Deus.*] Ex his uerbis Pauli facilè intelligere possumus, omnia ferè quæ hîc dicuntur de fide, quamuis de fide illa latius sumpta ad literam D exponantur; intelligi tamen in sensu mystico, qui sub litera iacet, de fide iustificante, per quam compotes iustitiæ, futura bona expectamus. *Vnde & eum in parabolam accepit, &c.*] Locus hic duobus modis exponi potest: vel, vt Isaac & immolatio illa dicatur fuisse parabola Christi; cuius diuinitas, cuius fuit parabola Isaac, non est immolata; immolatus autem fuit secundum humanam naturam, cuius parabola fuit hircus. Vel quod hircus ille fuerit parabola Isaac, quia pro eo fuit immolatus: uel potius è contra, quod Isaac fuit parabola illius hirci; unde euasit ipse, qui prius erat hostia, & hircus immolatus est. *Et adorauit fastigium virgæ eius.*] In Hebræo, fulchrum lecti. *Maiores existimans diuitias Thesauro Aegyptiorũ improperium Christi.*] Ecce sub litera latet sen-

sus mysticus, qui ad Christum pertinet, & ad bona futura, ad quæ speramus E peruenire per Christum.

CAPVT XII.

HOC caput præclarum est, plenum dulcedine charitatis; magnamque habet vim in animo cuiusque mouendo. Excitat nos, ut per fidem & patientiam (proponentes nobis exempla tot excellentissimorum hominum, de quibus meminerat supra; & præsertim Iesum Christum auctorem salutis nostræ) curramus per bona opera ad propositum nobis præmium; certissimè fidentes Deo nos id consecuturos esse. *Ideoq; tantam habentes impositam nubem testium.*] Sicuti nubes nos ab æstu solis defendit; sic F ab æstu tentationum, ne à fide diuertamus, defendit nos, veluti nubes, exemplum tot præclarissimorum hominum. *In disciplina perseuerate.*] Distinctè legendum, in disciplina; id est, existentes in disciplina & correctione Domini; perseuerate in fide, scilicet, & bonis operibus, non deficientes, ut supra dixerat. *Ad aspersionem sanguinis melius clamantem quàm sanguis Abel.*] Sanguis Abel apud Dominum clamabat vltionem aduersus Cain. Sanguis autem Christi clamat misericordiam & veniam etiam erga illos, per quos effusus est, Iudæos scilicet & gentiles. *Adhuc semel, & ego mouebo non solùm terram, sed & cœlum. quod dicit, semel, significat mobilium translationem, &c.*] Figura locutionis scripturæ, vt, semel, significet immutabilitatem quandam. Hoc Paulus exponit sumptum à Propheta Aggæo: sic in Psalmo, Semel locutus G est Deus; ut ostendat immutabilitatem diuini eloquij.

CAPVT XIII.

MEMENTOTE *vinctorum tanquam simul vincti, & laborantium, tanquam simul in corpore morantes.*] Sumus eiusdem corporis membra: ideo ad vnumquemque pertinent ea, quæ sunt alterius. *Iesus Christus heri; & hodie, ipse in sæcula.*] Christus, vtpote Deus, incommutabilis semper sit idem; nec eius potestas & bonitas sit imminuta; si imitati fuerimus priscorum fidem, poterimus etiam sperare eundem exitum. *Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. quorum enim anima- H lium, &c.* [vsque ad id:] *Exeamus ergo ad eum extra castra improperium eius portantes, &c.*] Posset quispiam ambigere, quomodò reddatur ratio superius dicti, ex eo quod dicitur, quorum enim animalium &c. Ratio sumitur ex figura: nam sicuti hostia, qua fiebat expiatio à peccato, cōburebatur extra castra, id est, extra congregationem Iudaici populi, in qua erat altare victimarum; ita Christus passus est extra portam, id est, extra Iudaicam congregationem. nos ergo accedentes ad Christum, qui passus est extra portam, eximus à congregatione Iudaici populi: & ita illi qui sunt in ea congregatione, non pertinent ad nos; & ideò non habent potestatem accedendi ad nostrum altare. Ex hoc loco colligi-

A colligitur contra Lutheranos, in missa non fieri tantùm mentionem cœnæ; sed fieri oblationem & sacrificium, cui conuenit altare, non autem conuenit cœnæ. *Non enim habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.*] Cæremoniæ Iudaicæ pertinent ad hanc mundi ciuitatem; quia sunt vmbra futurorum. Nos uerò, qui futuram inquirimus, debemus egredi extra castra. *Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij.*] Idem dicit quod suprà, in disciplina perseuerate. quia post perseuerantiam in certamine, venimus ad solatium. idem dicit hîc. Sufferre enim uerbum solatii, est per patientiam boni operis sufferre, quousque adsit solatium. Laus Deo per Iesum Christum.

EX EPISTOLA IACOBI.

C

SIC *loquimini & sic facite, tanquam per legem perfectæ libertatis incipientes iudicari. Iudicium enim sine misericordia non facientibus misericordiam. superexaltat autem misericordia iudicium.*] In hac Epistola duo potissimum agit Iacobus; prius, scilicet, vt hortetur omnes ad misericordiam erga pauperes, & humiles. Alterum uerò, ut compescat ambitionem quorundam, qui uolebant fieri magistri, & contendebant inter se. de priori locus hic est. Nam cum dixisset eum, qui contemnit pauperem, facere contra legem & charitatem, qua omnia peccata prohibentur; addit D aduertendum nobis esse, quòd constituti sumus in summa libertate; ut scilicet ex operibus nostris erga proximum, præscribamus omne nobis iudicium faciendum. Nam qui non facit misericordiã erga proximum, iudicabitur sine misericordia, ex rigore iustitiæ tantùm: sed qui facit misericordiam, dilatat & amplificat erga se iudicium; quoniam non distinctè ex rigore iustitiæ, sed misericorditer iudicabitur. *An putatis, quod inaniter scriptura dicat; Ad inuidiam concupiscit spiritus (seu spiritum) qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini sub potenti manu Dei.*] Vult Apostolus hortari eos, ad quos scribit, ad pœnitentiam, & humilitatem, sine qua nequit esse pœnitẽtia; & adducit scripturã idẽ innuentem. inquit ergo: An putatis, quod scriptura inaniter dicat? Deinde se-

quitur. Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus,ſeu ſpiritum,qui eſt in uobis.Duobus modis legitur,ſpiritus,uel ſpiritum;& duobus modis exponitur. Primo, quod hic ſit textus ſeu ſententia ſcripturæ citata ex Eſaia. Deus noſter, Deus zelator eſt; & ideo quia zelat, non patitur quicquam aliud ſibi præferri aut conferri; vt maiorem det nobis gratiam, ſi non prouocauerimus eum ad æmulationem.Spiritus ergo Dei,qui habitat in nobis,cōcupiſcit ad inuidiam, id eſt,ad zelum.Maiorem tamen dat gratiam. Propter id etiam dicit ſcriptura,quod Deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autem dat gratiam. Humiliamini ergo; quæ eſt ultima concluſio,quam intendit. Vel alio modo legitur & exponitur; putatis quòd ſcriptura dicat inaniter,& ad inuidiam? id eſt,ut uobis inuideat; quaſi dicat, Minime. Sed concupiſcit ſpiritum, qui eſt in uobis; id eſt, concupiſcit gratiam ſpiritus, ut ſit in vobis; ut maiorem gratiam ſemper habeatis.Sequitur deinde,quod dicat ſcriptura,Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus autem dat gratiam.Concluſio poſtrema.Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei. *Qui iudicat fratrem,iudicat legem.*] Id eſt, facit contra legem, & quaſi eam damnat, quæ præcipit fratrem amari & non condemnari. *Exemplum accipite fratres, exitus mali laboris & patientiæ prophetas.*] Exitus mali, id eſt, euaſionis à malo, ut de Iob exemplum ponit. *Aurum & argentum veſtrum æruginauit,& ærugo eorum erit vobis in teſtimonium; & comedet animas veſtras, ſicut ignis.*] Aerugo erit in teſtimonium contra vos, auaritiæ & crudelitatis erga proximum, cuius non miſerti eſtis; cùm inde aurum & argentum collectum à vobis contraxerit æruginem.

GASPARIS

GASPARIS
CONTARENI
S. R. E. CARDINALIS.

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ
SIVE CHRISTIANA INSTRVCTIO.

INTERROGATIO PRIMA.

QVID est esse Christianum?

Responsio.

Esse Christianum, est esse membrum Christi, ei incorporatum per fidem, & fidei Sacramenta.

Interrogatio Secunda.

Membra omnia Christi sunt, ne unius tantum modi?

C *Responsio.*

Minime. Nam quædam in Christo uiuunt, quædam uero non uiuunt; licet quodammodo possint dici esse in Christo, & esse membra Christi.

Interrogatio Tertia.

Quæ sunt membra quæ uiuunt in Christo?

Responsio.

Christiani illi, in quibus per fidem, & charitatem inhabitat spiritus sanctus, spiritus Christi, per quem accepimus adoptionẽ filiorum, & in quo clamamus Abba, Pater: quæ dona pretiosa & excelsa promeruit nobis Christus.

Interrogatio Quarta.

Quæ nam sunt membra in Christo, mortua tamen?

D *Responsio.*

Christiani illi qui per baptisma, consecrationem & characterem Christi acceperunt, sed Spiritu Sancto carent, vel ob fictionem, cum qua accesserunt ad baptisma, & in qua perseuerant, nam Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet dolum; uel quia illum ob prauitatem amiserunt.

Interrogatio Quinta.

Quid sentiendum de Sacramentis Ecclesiæ secundum fidem orthodoxam, & catholicam?

Responsio.

Sacramenta esse sensibilia signa & causas inuisibilis gratiæ; quæ in eorũ susceptione infunditur per fidẽ passionis Christi, per quã nobis remittũtur peccata,

cata, & datur Spiritus ſanctus, datusque fouetur, & augetur iuxta dictum Apoſtoli ad Romanos cap. 3. Quem Deus poſuit Propitiatorem per fidem in ſanguine eius. item ad Rom. cap. 8. per quem accepiſtis Spiritum adoptionis filiorum Dei. item ad Gal. cap. 3. vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. item; ut in ipſo creſcamus. Hæc omnia expreſſe dicuntur à B. Thoma in ſua Summa. E

Interrogatio Sexta.

Quot ſunt Sacramenta? viſibilia inquam ſigna?

Reſponſio.

Septem; quæ dicis in ſumma, quamuis non eadem penitus ratione dicantur omnia hæc Sacramenta. ſed hæc quæſtio non eſt nunc diſcutienda. F

Interrogatio Septima.

Quæ nam ſunt hæc ſeptem Sacramenta?

Reſponſio.

Baptiſma, Chriſma, Euchariſtia, Pœnitentiæ Sacramentum, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium.

Interrogatio Octaua.

Quid ſentiendum de Baptiſmate, ſecundum finem orthodoxam?

Reſponſio.

Baptiſma eſſe ablutionem corporis exteriorem, quæ perficitur aqua ſimplici, & verbo, inuocatione ſanctæ Trinitatis, iuxta formam traditam in Euangelio, Mat. cap. 28. baptizantes eos, in nomine patris, & filii, & ſpiritus ſancti. & Apoſtolus ad Epheſios cap. 5. Mundans eam, id eſt, Eccleſiam lauacro aquæ in verbo. interior uero gratia, eſt conſecratio, ſeu character quo baptizatus inſeritur Chriſto, ac deinde Spiritus Sanctus, ſeu gratia, qua adoptamur in filios Dei, iuxta illud Apoſtoli ad Gal. cap. 4. Miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda ueſtra clamantem, Abba. in adultis per fidem Chriſti, & eius virtutis. & conſecratio, & Spiritus eius recipitur, præcedente pœnitententia veteris uitæ, quòd ſi ficte accedant; intendant tamen baptizari, recipiunt vtique conſecrationem, ſed non recipiunt Spiritum Sanctum. à pueris uerò per fidem Eccleſiæ, à qua offeruntur, vtrunque recipitur. G

Interrogatio Nona.

Quid ſentiendum de Chriſmate ſecundum fidem orthodoxam? H

Reſponſio.

Eſſe vnctionem exteriorem, quæ fit in fronte oleo mixto, balſamo. ſub præſcripta forma verborum, cùm inuocatione ſanctæ Trinitatis. hoc Sacramentum colligitur ex nonnullis ſcripturæ locis aperte; licèt non fiat mentio vnctionis, & olei. quoniam cœlitus in igne viſibili Spiritus Sanctus deſcendebat per impoſitionem manuum Apoſtolorum, quo deficiente ex diuina prouidentia, ne vileſcerent miracula, & fruſtra fierent, iam fide diffuſa, Apoſtoli, iuxta Chriſti mandatum, olei vnctione vſi ſunt. Hoc Sacramento omnes Eccleſiæ vtuntur. ſed Græci ſtatim poſt baptiſmum vngunt Chriſmate baptizatum. ideo Dionyſius de hanc vnctione mentio-

A mentionem facit, cum tractat de baptiſmate, interior effectus huius Sacramenti eſt conſecratio primo, qua deputatur Chriſmate vnctus inter perfectos Chriſti profeſſores, qui non egent lacte, ſed ſolido cibo, & palam Chriſtum profiteantur. datur itē deuote, & cum fide accedentibus ſpiritus robur.

Interrogatio Decima.

Quid ſentiendum de Euchariſtia?

Reſponſio.

Duplici ſigno hoc Sacramentum conſtare, pane triticeo, ſcilicet, & vino ex vuis confecto, quæ vtraque ſimul conficiunt unum corporis nutrimentum. conſecratur autem vtraque ſpecies certa forma verborum, de qua non B eſt nunc dicendum. neque rite altera ſpecies ſine altera poſſet conſecrari. ſumitur autem, ut ſpirituale animæ nutrimētum, ſi cum fide perfecta, per charitatem ſumatur. quòd ſi indigne ſumatur, ſumitur ad iudicium, ut inquit Paulus ad Corint. 1. cap. 11.

Interrogatio Vndecima.

Poſt conſecrationem, eſt ne ſub ſenſibilibus illis ſignis, ſubſtantia panis, an uerum corpus Chriſti?

Reſponſio.

Poſt conſecrationem non eſt ſub ſenſibilibus illis ſignis ſubſtantia panis, ſeu vini, ſed uerum corpus Chriſti, & eius ſanguis: quod perſpicuum eſt, & ſenſu totius Eccleſiæ, & doctorum omnium. Item ex declaratione facta in C Concilio Lateranenſi ſub Innocentio tertio. Sed iſta omittantur. Verba Chriſti hoc aperte adſtruunt, qui cum dixit, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur, & ſanguis qui pro vobis fundetur, oſtendit ſubſtantiam eam, quæ digito demonſtrari poteſt ratione accidentium ſenſibilium eſſe corpus, & ſanguinem Chriſti, non autem panem, ſeu vinum. Ex Græcis & Latinis doctoribus antiquis idem clare percipitur.

Interrogatio Duodecima.

Signa ſenſibilia in Euchariſtiæ Sacramento, aliud ne ſignificant præter corpus, & ſanguinem Chriſti, quæ continent vere?

Reſponſio.

Vtique: præter uerum corpus, & ſanguinem Chriſti, quæ continentur, ſignificant etiam corpus Chriſti myſticum: vnitatem ſanctæ Eccleſiæ. quod D cum à quibuſdam doctoribus quandoque dicatur, ſumpſerunt nonnulli ſeditioſi occaſionem, ut dicerent, corpus Chriſti myſticum tantum ſignificari hoc Sacramento, non autem uerum contineri.

Interrogatio Tertiadecima.

Poſt conſecrationem, in Euchariſtia, eſt ne Chriſti diuinitas?

Reſponſio.

Vtique; Nam quis dubitare queat, cum ibi ſit corpus Chriſti uere, quin ſit eo modo, quo exiſtit, exiſtit autem in uerbo Dei, vnica perſona exiſtente Deo, & homine. quare nemo niſi inſipiens diceret, ibi non eſſe diuinitatem & ſanguinem, cæteraque omnia, quæ in Chriſto ſunt. ex vi tamen conſecra-

 tionis

tionis tantum corpus in pane est, & in vino sanguis. E

Interrogatio Quartadecima.

Remanet ne corpus Christi, & sanguis in Eucharistia, donec species illæ remanent?

Responsio.

Quis sanus mente posset de hoc ambigere? nam vis consecrationis semper durat donec res consecrata durauerit. & ideo nihil consecratum, denuo consecratur. Vnde Baptisma, sanctum Chrisma, & ordinis Sacramentum, quibus consecratio confertur, nunquam iterantur, si sciantur rite tradita esse.

Interrogatio Quintadecima.

Adorandus ne est Christus in Eucharistia existens? F

Responsio.

Quis ambiget Regem terrenum, ubicunque fuerit, honorandum esse, ut Regem decet? ita quis ambiget, vbicunque Christus Deus, & homo fuerit, ibi esse adorandum?

Interrogatio Sextadecima.

Quid sentiendum de Missa, an sit sacrificium?

Responsio.

Missa, ut omnes doctores Antiqui & Iuniores dicunt, est sacrificium.

Interrogatio Septimadecima.

Quo nam modo Missa sacrificiũ est? cum multa sint sacrificiorum genera.

Responsio. G

Missa est sacrificium laudis. est sacrificium gratiarum actionis. est sacrificium, quia est memoria unici illius sacrificii, quo Christus se pro nobis obtulit patri, per Spiritum Sanctum. est etiam sacrificium, quia est oblatio, qua offerimus Christum, eiusque passionem, ut inquit Augustinus in decimo de ciuitate Dei, & totam Ecclesiam per Christum Deo omnipotenti, ut ei inhæreamus per Christum, tanquam supremo omnium bono.

Interrogatio Octauadecima.

Quem nam fructum percipiunt in Missa hi qui adsunt, & illi pro quibus fit oblatio?

Responsio.

Hic animaduertendum, oblationem illam sacerdotis, & opus illud, esse H sacrificium propitiatorium, non aliquid addens propitiationis, præter propitiationem factam nobis per Christum. sed credendum est, ut tota Ecclesia sentit, quòd ex oblatione sacerdotis, illi omnes, qui sunt viua membra Christi, qui ei inhærent per fidem, & charitatem, aliquid virtutis spiritualis capiunt ex participatione, seu influxu, meriti passionis Christi: & illi præsertim, qui adsunt, & deuote intersunt, & illi pro quibus offertur, si fuerint uiua membra Christi, qui omnes offerunt Christum, & se per Christum Deo, ut illi inhæreant per ministerium, & in persona sacerdotis.

Interrogatio Decimanona.

Quid prodest Missa illis, qui non sunt viua membra Christi?

Responsio.

A *Responsio.*

Ex vi oblationis expertes sunt fructus omnis, ut dicit B. Thomas, sed credendum est iuuari ex orationibus in Missa dictis à sacerdote in persona Ecclesiæ, & ipsius etiam, si fuerit gratus Deo.

Interrogatio Vigesima.

Quid prodest Missa defunctis?

Responsio.

Defunctis, qui ad felicem in Deo uitam deuenerunt, quoniam pertinent ad Ecclesiam, & ciuitatem Christi, & hoc sacrificium est uniuersalis Ecclesiæ, ac ideo eorum fit commemoratio, ut dicit Augustinus in vigesimo libro B de ciuitate Dei, nihil melius fit ex Missa: sed laus, & honor tribuitur, & nos, qui adhuc iactamur mundanis fluctibus, oramus in eorum consortium admitti. ac interim communicantes cum eis votis nostris, ut summo bono inhæreamus, per fidem ambulamus ad speciem. aliis uero, qui nondum ad eam felicitatem peruenerunt, attamen dum uiuerent, meruerunt, ut eis prodessent sacrificia Missarum, orationes & eleemosynæ, prosunt, ut dicit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis. frustra namque fierent pro eis orationes in Missa ab uniuersa Ecclesia tam Græca quam Latina, nisi profuturæ eis essent. pium quoque est credere, quoniam membra sunt Christi uiua, cum tota Ecclesia fieri participes satisfactionis, & sacrificij Christi, illos præsertim quorum fit priuatim commemoratio.

C *Interrogatio Vigesimaprima.*

Est ne in Missa necessaria communicatio corporis & sanguinis Christi?

Responsio.

Vtique necessaria est communicatio per fidem, & charitatem, si quibus profutura est Missa, & sacramentalis: sed sacerdoti tantum, qui gerit personam totius Ecclesiæ, & præsertim astantium. quòd si qui præsentium communicarent, etiam sacramentaliter, laudandi essent, dummodo non sumerent indigne.

Interrogatio Vigesimasecunda:

Est ne laícis cõmunicandũ sub una tantum specie, uel sub vtraque specie?

Responsio.

D Cum Sacramentum sit propter rem, quam confert, non autem res propter Sacramentum, iccircò cum sub vtraque specie simul, & sub altera seorsum, vtrauis fuerit specie, totus Christus cõtineatur, ut supra diximus, ac per huius Sacramenti sumptionem quæramus coniungi Christo, ut spirituali nutrimento, nihil refert, siue sub una, siue sub vtraque sumatur. sed mos Ecclesiæ suæ seruandus est cuique. Græci sumant à suis sacerdotibus sub vtraque specie: Latini sub una tantum, donec aliter sit statutum. ob multa namque scandala uitanda, Ecclesia Latina, eum morem suscepit. sacerdos autem pro populo calicem sumit.

Interrogatio Vigesimatertia.

Quid sentiendũ de Sacramento pœnitentiæ secundum fidẽ orthodoxam?

Responsio. E

Sacramentum pœnitentiæ cuius forma, & perfectio est absolutio sacerdotis, secunda tabula est, qua membra Christi mortua resurgunt ad spiritualem uitam, næm per baptisma generantur, & inseruntur Christo, per pœnitentiam resurgunt, & reuiuiscunt.

Interrogatio Vigesimaquarta.

Vnde vim habet Sacramentum pœnitentiæ?

Responsio.

A fide passionis Christi, ut dicit B. Thomas. Nam, sicut dicit Apostolus in pluribus locis, ut in Epistola ad Ephes. c. 1. remissio peccatorum, & reconciliatio cum Deo, non fit nisi per Christum, & eius merita: cui cōiungimur per F fidem, ut accipiamus spiritum, per quem, uel noua creatura efficiamur, ut in baptismate, uel resurgamus, & reuiuiscamus, ut in Sacramento pœnitentiæ.

Interrogatio Vigesimaquinta.

Quæ sunt necessaria pœnitenti, ad assequendam absolutionem sacerdotis, ac per eam ex meritis Christi spiritualem uitam?

Responsio.

Vtique necessarium primum est, vt eum veteris vitæ vere pœniteat, ac deinde, ut mortalia peccata, quorum sibi est conscius, confiteatur, discussis diligenter suis actionibus. Nam Christus constituit, in absolutione sacerdotem iudicem, non tantum ministrum, ut in baptismate, cum & remittendi, & retinendi peccata ei auctoritatem dederit, ut legitur in Euangelio Ioannis cap. G 20. quod iudicio quodam faciat oportet. iudicare autem nemo potest quæ ignorat: à confitente, igitur necesse est, ut ea nouerit. requiritur etiam propositum imitandi Christum, vt scilicet, suo modo satisfaciat. Quæ tamen satisfactio nitatur Christi satisfactione. secus autem nihil esset. Christianus enim Christum imitari debet pro suo modo, ut simul patiatur pro peccatis quisque suis, pro quibus etiam Christus passus est, ut cum Christo perueniat ad resurrectionem ex mortuis, & ad uitam æternam.

Interrogatio Vigesimasexta.

Cur in baptismo suscipiendo non imponitur satisfactio? in absolutione uero sacerdotis requiritur?

Responsio. H

Quoniam ei, qui peccauit, & post peccatum idem remanet, aliqua satisfactio debetur, ut Christum imitetur, & aliqua iustitiæ species seruetur; quòd si is, qui peccauit, non remaneat, sed moriatur, ac nouus homo generetur, satisfactio locū non habet: sed sicuti ad nouā generationem. per quam fit membrum Christi, sufficit Christi meritum, ita sufficit satisfactio Christi, nec ab eo vlla requiritur, ut aliquo modo species iustitiæ seruetur: non enim amplius est secundum imputationem homo, qui peccauit, sed nouus homo. at in reuiuificatione mēbri Christi mortui, is remanet viuificatus, qui prius fuerat mortificatus. ideo diuerso modo, meritum, & satisfactio Christi, huic, & illi applicatur. quem diuersum modum ostendunt diuersa Sacramentorum

torum

A torum genera. nam si eodem præcise modo fieret applicatio Christi passionis pœnitenti, & baptizato, eodem vtique Sacramento vti in vtroque deberemus. Sacramentum etenim est visibile signum inuisibilis applicationis, seu infusionis gratiæ. ex diuersitate ergo signi conuincitur diuersus infusionis, & applicationis modus. Hanc diuersitatem ex diuersitate Sacramenti compertam,& perspicuam, nonnulli nostris temporibus, non intelligentes, putauerunt eodem modo,hominem renasci per pœnitentiam, sicuti per baptisma renascitur.ex quo ausi sunt improbare sensum uniuersalis Ecclesiæ in hoc articulo. Quos monitos velim,ut bene attendant quæ diximus. Nam sicuti impium esset iterum baptisma pœnitenti conferri, ita erroneum existi B mare debent, eundem esse in vtroque, baptizato,scilicet, & pœnitenti applicationis modum.

Interrogatio Vigesimaseptima.

An confessio laico facta, & absolutio à laico præstita, ualeat, & vim habeat Sacramenti.

Responsio.

Quamuis in casu necessitatis Deo sit grata ea confessionis humilitas, nihilominus laicus non debet, neque potest absoluere. orare tamen Deum potest, ut confitentem absoluat. isque si euaserit, ad sacerdotem ut accedat necesse est,& ab eo absolutionem impetret, prius peccata mortalia, quorum sibi conscius est, confessus.

C *Interrogatio Vigesimaoctaua.*

An confessio facta sacerdoti non proprio ualeat, & is sacerdos possit absoluere confitentem?

Responsio.

In casu necessitatis,quæ diuersis modis contineri potest, ualet:& confitēs est absolutus. secus non ualet, neque absolutus est; quoniam cum sacerdos iudex sit in Sacramento pœnitentiæ, necesse est, quòd confitens sit eius curæ subditus, ut in eum possit iurisdictionem exercere. Canones idem præcipiunt, & consuetudo uniuersalis Ecclesiæ semper hoc admisit.

Interrogatio Vigesimanona.

An absolutio facta à sacerdote proprio, peccatore & indigno, ualeat: si-D militer administratio aliorum Sacramentorum?

Responsio.

Ea quæ sunt tantum ordinis facta à sacerdote,quantùmuis indigno,& peccatore,semper ualent.nam uirtus,& meritum Christi non inquinatur,& imminuitur à malis ministris. ea uerò quæ sunt iurisdictionis, uel iurisdictionem annexam requirunt, item ualent, nisi habeat sacerdos impedimentum canonicum, ut suspensionis, & huiusmodi.

Interrogatio Trigesima.

An aliqui defuncti in Christo, non statim admittantur ad felicem uitam, sed purgentur per ignem à maculis peccatorum, & à pœnæ reatu,quam sunt meriti?

Responsio. E

Ex superius dictis, iam cōperta potest esse solutio huius quæstionis. nam si in Missa fit oratio ab Ecclesia pro defunctis, si in pœnitente aliqua requiritur satisfactio, manifestū est aliquos post obitū detineri, ut per ignē salui fiāt.

Interrogatio Trigesimaprima.

An sancti statim euolent ad cœlos, uel omnes expectent resurrectionem corporum, antequam admittantur ad æternam uitam?

Responsio.

Qui ex hac uita decedunt, soluti à vinculis peccati, & abluti in sanguine Christi peccatorum maculas, nullique reatui pœnæ obnoxij, confestim ad beatitudinem perueniunt animo, & spiritu, donec Sanctorum, & Electorum F numero completo, cum corporibus immortalibus integra facta natura, perfecta omnino beatitudine perfruantur. Hic est Ecclesiæ sensus in Euangelio Lucæ cap. 23. Dixit Christus latroni, hodie mecum eris in paradiso. item Paulus 2. Cor. cap. 5. nunc donec sumus in corpore peregrinamur à domino, melius multo est peregrinari à corpore, & esse cum domino. item ad Philip. cap. 1. cupio dissolui & esse cum Christo. item 2. Cor. c. 5. scimus enim, quòd si terrestris nostra domus huius tabernaculi destruatur, ædificationē ex Deo habemus, æternam domum non manufactam in cœlis.

Interrogatio Trigesimasecunda.

Quid sentiendum de extrema vnctione?

Responsio. G

Extrema vnctio signum visibile est, cuius materia est oleū, in hunc vsum consecratum, sub præscripta forma verborum, in orationis modum, ad tollendas peccati reliquias, seu etiam, ad abolenda peccata venialia, vt quidam Theologi dicunt. Iacobus in Epistola sua c. 5. huius Sacramenti mentionem facit. valet etiam ad tollendas ægritudines corporis, si ita ad salutem ægroti expediens fuerit. vtriusque commodi Iacobus meminit.

Interrogatio Trigesimatertia.

Quid sentiendum de Sacramento ordinis, cum ex dictis Petri Apostoli in Epistola 1. cap. 2. & Ioannis in Apocalypsi, c. 1. omnes Christiani uideantur esse sacerdotes?

Responsio. H

Omnes Christiani per baptisma consecrationem, & characterem consequūtur, qui est character sacerdotij Christi, unde efficiuntur participes illius sacerdotii, ut scilicet, offerant spirituales hostias Deo per Iesum Christum. hoc sacerdotium non pertinet ad Sacramentum ordinis, de quo agimus. Nā ordo, de quo tractamus, est spiritualis potestas, & spirituale officium, seu signaculum, & consecratio, qua traditur priuata alia quædam potestas ordinatis, & super corpus Christi uerum, & super corpus mysticum, sicuti sacerdoti consecrandi corporis Christi, & absoluendi subditum sibi gregem à peccatis in Sacramento pœnitentiæ. Sed de sacris ordinibus tam maioribus, quàm minoribus tractare, non est præsentis negotij.

Interro-

A *Interrogatio Trigesimaquarta.*

Quid sentit Ecclesia de Matrimonio?

Responsio.

Sensus Ecclesiæ de matrimonio, non tantùm legitimo, quod in infidelibus esse potest in naturæ officium: sed de perfecto, quod est in Christianis hominibus, Matrimonium esse Sacramentum, quia est visibile signum coniunctionis Christi & Ecclesiæ, ut dicit Apostolus in Epistola ad Ephesios cap.5. Nec obstat id quod quidam scioli dicunt Apostolum, scilicet, dixisse esse magnum Sacramentum, dico autem in Christo, & Ecclesia. Nam Græce Apostolus scripsit mysterium, id est, arcanum, innuens sub hoc visibili ma-B trimonio, tanquam sub signo sensibili arcanum illud contineri. multa discutiuntur à Theologis circa hoc Sacramentum, quæ non pertinent ad præsens negotium.

Post Sacramenta, & fidem, quibus uiuimus in Christo, tanquam membra unius corporis, cuius caput est Christus, restat, ut quædam discutiamus instituto modo, quæ pertinent ad corpus hoc misticum, quo ad ipsius uitæ cultum, & gubernationem. Partes unius Ecclesiæ, sunt defuncti in Christo, & qui in hac uita peregrinantur siue grana, seu paleæ sint. nam, ut inquit Augustinus in libro de vnitate Ecclesiæ, omnes Christiani baptizati, sunt in eisdem Sacramentis Ecclesiæ, Christo per baptisma consecrati.

Interrogatio Trigesimaquinta.

C Quid sentiendum de ratione uiuendi, & cultus Ecclesiæ, an scilicet, vnusquisque Christianus sit liber cæremoniis, & aliis humanis legibus, & ritibus, sicuti Paulus uidetur dicere, ad Gal. c.4. in libertate igitur, qua Christus vos dotauit state.

Responsio.

Christus Christianos omnes liberauit à cæremoniis, & iudicialibus præceptis legis Mosaicæ; quia soluto statu eius populi, abrogatæ etiam sunt leges, quibus is populus continebatur, & quæ illi populo tantum datæ erant. item cæremoniæ, quibus Christus venturus significabatur, abolitæ sunt post Christi resurrectionem. Christianis etiam data est libertas in huiusmodi cæremoniis, ritibus, & legibus: non tamen accipere debemus datam esse Chri-D stiano populo libertatem, ut nullo ordine, nullo ritu, nulla cæremonia communi utamur, sed ut uiuamus more cyclopum, ut inquit Homerus, ut scilicet pro arbitrio quisque sibi cæremonias constituat, rationem uiuendi pro arbitrio sequatur. Nam hæc uitæ ratio, potius pertinet ad Babylonem, quàm ad Ecclesiam Christi, quæ est eius corpus distinctum, & compaginatum per membra in unitate spiritus. Hæc ergo à Christo nobis data libertas (præter libertatem à seruitute peccati) ita est accipienda, quod Christus nihil præscripsit, neque quoad uitam ciuilem terrenam in iudicialibus præceptis, neque quoad uitam politicam Christianam, sed reliquit hæc ut iuniora, & quæ pro ratione locorum, & temporum, sæpe mutari possint, & debeant, arbitrio Principum, & Episcoporum. nam cum humana uita, sine his duci

non possit, neque seruari unitas queat, nisi in communi seruetur, vtique seditiosi hominis, & parum sani esset velle Christianam Ecclesiam facere Babylonem, & cyclopum Ecclesiam. Principibus uerò in legibus quas statuunt, parere debemus, dummodo non discrepent à lege diuina, & naturali. scriptũ est, 1. Pe.c.2. Obedite Regibus, & Principibus. Episcopus in legibus, & ritibus pertinentibus ad Christianam politiam. nam itidem scriptum est, ad Hebræos, c. 13. Obedite Præpositis uestris, & subiacete eis, ipsi enim vigilant pro animabus vestris tanquam rationem reddituri. Seruandi sunt ergo à viro Christiano Ritus, cæremoniæ, & obseruantiæ, à maioribus nostris instituta, & ab uniuersali Ecclesia receptæ. Quarum quædam, ut dicit Augustinus ad Ianuarium, sunt receptæ ab uniuersali Ecclesia, neque memoria superest earum institutionis, quæ credendæ sunt fuisse institutæ ab Apostolis. Quædam uero priuatæ Episcopatus alicuius, quæ in eo sunt seruandæ, & qui eas non seruat peccat contra iustitiam, ad quam pertinet obedientia præstanda Præpositis nostris; & contra charitatem, vtpote qui quantum in se est, scindit Ecclesiæ unitatem: quemadmodum in uita ciuili, ciuis peccaret, si vellet immutare rationem uiuendi, iam à ciuitate receptam, & institutam. E contra si obedit, humiliter, & ex corde; Christianè, & ex charitate operatur, & uiuit, cuius vitæ merces, copiosa est in cœlis. Neque tamen propterea dicimus hos cultus esse, quibus mereamur remissionem peccatorum, quæ solum est nobis per Christum, in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum, ut inquit Apostolus ad Ephesios c. 1. & est clare expositum à beato Thoma.

Interrogatio Trigesimasexta.

Ecclesiæ uniuersalis, est ne aliquod caput, à quo dirigatur in uita Christiana.

Responsio.

Vtique, nam & caput est Christus, à quo infunditur sensus, & motus, & vita spiritualis unicuique Christiano, qui uiuit in Christo, & interius eam dirigit, & sanctificat. item, inferiori ratione & modo, caput Ecclesiæ est Vicarius Christi, Petri successor, Pontifex Romanus, qui non interius ei fundit uitam, sed exterius eam regit, & gubernat. Nam impossibile est multitudinem in unum conuenire, & contineri, nisi ab uno. Ecclesiam uerò Christianam maxime unam oportet esse, vtpote, quæ non ciuitas una, sed unum corpus dicta sit in sacris literis. iccirco ab uno capite contineri debet. sunt huius rei expressa testimonia in Euangelio, & euidentissima est sententia doctorum omnium Antiquorum, & Modernorum. Post Pontificem Romanum sunt ciuitatum Episcopi, post hos alii curati Sacerdotes, de quibus non est instituti negotij sigillatim agere.

Interrogatio Trigesimaseptima.

An in Ecclesia Christiana, quæ sui gubernatione gradibus quibusdam distincta est, laicorum scilicet, & clericorum, & in cleris, sacerdotali, episcopali, & pontificali ordine, sit admittendus religiosorum status, & qualis sit,

&

A & quæ sint vota supererogationis?

Responsio.

Ciuitas Dei, Christiana, scilicet, Ecclesia nullo perfectionis statu inferior esse debet ciuitate terrena, in qua, ut philosophi produnt, duplex est hominũ uita; eorum scilicet, qui versantur in actionibus, & negotiis ciuilibus, & eorum qui se manciparunt speculationi; ita decet in Ecclesia Dei esse statum quorundam, qui, contemptis omnibus actionibus, intendant charitati Christianæ, & sint veluti perfecti viatores, qui, abiectis omnibus impedimentis, contendant omnibus viribus, vt magis, ac magis accedant ad destinatum sibi locum, sic hi contendant ad perfectionem charitatis, abiectis impedimen-
B tis uitæ ciuilis, quæ cursum huiusmodi tardiorem efficere solent. ideo re ipsa compertum omnibus esse potest; fuisse semper in Ecclesia Dei horum hominum statum. legat Christianorum historias, qui hoc non credit nobis. pleni sunt libri. in Aegypti solitudine adhuc extant vestigia monasteriorum celeberrimorum, vitæ Antonij, Hilarij, Pauli heremitæ, & aliorum literis mandatæ sanctissimorum, & doctissimorum hominum opera. Dionysius antiquissimus auctor meminit huius ordinis monastici. Basilius uiuendi normam suis monachis conscripsit, qui adhuc frequentissimi in Græcia florent. de votis monasticis in suis asceticis meminit Benedictus apud Latinos celeberrimus, & antiquissimus monasticæ uitæ auctor. Horum status, exercitium est, à quo etiam apud Græcos dicuntur ascetæ, id est exercitatores. &
C B. Thomas in secunda secundæ dicit frequentissime, religiones monachorum esse exercitia tendentium ad perfectionem charitatis. neque opera supererogationis ob id dicuntur, quia superent præcepta charitatis: sed quoniam in exercitiis quibus ad charitatis perfectionem tenditur, plus erogent quàm communis hominum Christianorum uita, qui tantum exercitantur, quantum est necessarium, & sine quo uita Christiana consistere non posset. Neque audiendi sunt seditiosi quidam, qui impingunt Ecclesiæ, quod sentiamus per huiusmodi exercitia nos consequi uitam æternam, & non per Christum: & quòd ponimus opera, quæ excedunt præcepta charitatis. minime omnia hæc dicuntur nisi ab imperitis. minora sunt consilia de Religione tradita, quàm præcepta charitatis; immò illis deseruiunt minora, inquam,
D immò nec conferenda cum gratia, & spiritu, per quem habemus per Christum: sed illi inseruiunt, ut scilicet, amoueantur ea, quibus solemus amoueri à uia Christi, uel saltem retardari, & in eis uersari, quibus magis, ac magis proficiamus in gratia Christi. Hæc est sententia Ecclesiæ, & doctorum hominum, non superior illa, quã nobis uolunt impingere. omitto consilia data in Euãgelio, & à Paulo de hac uita, & de hoc statu perfectiori, quia vulgata sunt.

Interrogatio Trigesima octaua.

Quid sentiendum de cultu, & inuocatione sanctorum; qua Ecclesia utitur, id est, cum dicimus, sancte Petre ora pro nobis.

Responsio.

Sancti sunt uiuissima, & nobilissima membra Christi, quos Christus adeo uoluit

uoluit exaltare, ut in Euangelio Mat. c. 19. & Lucæ c. 22. dicat in fine sæculi E ipsos quoque mundum iudicaturos esse sedentes super sedes. ideo nulli dubium esse debet, quin institutum Ecclesiæ sanctissimum sit in ueneratione sanctorum, & eorum inuocatione, ut pro nobis orent. neque timendum ne non audiant nos, ut sapientes quidam nostra hac tempestate dicunt, eò quòd non sint vbique sancti. etenim dicimus sanctos in Deo uidere nos, & ea quæ hic geruntur, ea inquam tantum, quæ Deus vult illis reuelare. Angeli superiores natura hominibus vi naturæ hoc assequuntur. homines beati ex diuina tantum reuelatione. de Angelis in Apocalypsi, in Thobia, in Actis Apostolorum, & frequentissime in sacris literis sunt testimonia. de animabus sanctis, expresse in Apocalypsi est textus, de uigintiquatuor senioribus præcipuis, scilicet, sanctis hominibus, ut ibidem patet, qui odoramenta Deo offerebant, quæ sunt orationes sanctorum, id est Christianorum, qui omnes solent ab Apostolo appellari sancti, quasi sanctificati in Christo. indoctorum ergo est, & seditiosorum velle hoc in controuersia ponere. F

Interrogatio Trigesimanona.

Quid sentiendum de imaginibus, & picturis sanctorum?

Responsio.

In septima Synodo sub Constantino, & Irene, decretum fuit imagines, tanquam libros idiotarum, ut aspectu etiam doctos moueant, & excitent ad uenerationem, & imitationem optimorum hominum, in Ecclesia admittendas, & uenerandas esse: non quidem ut eis ueneratio deferatur, sed sanctis per G eas. quamobrem non probandum censemus eorum vsum, qui in picturis, & imaginibus sanctorum, ut artificis peritia ostendatur, & delectatio, vel vana, vel turpis, ex earum aspectu uidentibus offeratur, nullam habent rationem institutionis Ecclesiæ, in imaginibus admittendis; immò ea abutuntur in lasciuiam, uel inanem oblectationem.

Interrogatio Quadragesima.

Quæ nam ueneratio adhibenda est sanctis?

Responsio.

Non ea, qua Deum ueneramur, tanquàm primum principium omnium, & supremum bonum, cui inhæreamus, & cuius participatione felices simus, quæ latria dicitur. nec ueneratio quæ debetur Christo, qui solus uerè mediator est Dei, & hominis, sed inferior quædam, quæ amicis Dei, & membris Christi conueniat. in quorum ueneratione pium, & Christianum est illud seruare ut semper in eis venerandis, recordemur Christi, cuius sunt membra, & Dei, cuius sunt amici, & filij. nam si propterea eis honorem deferimus, quia sunt membra Christi, & amici Dei, mirum in modum consentaneũ est, ut in eis venerandis, nõ obliuiscamur Dei, & Christi Domini nostri. H

Interrogatio Vltima.

Quid sentiendum de orationibus, quæ fiunt à viris idiotis, qui eas non intelligunt?

Responsio.

Sentiendum

A Sentiendum ualere ex affectu animi, & intentione, qua intendunt Deum orare, & sanctos, licet non intelligant quid petant. carent tamen eo fructu, quem perciperent, si orationes eas, quas ore proferunt, etiam intelligerent, nam & speciatim intenderent animum, & mentem in Deum, ut ab eo impetrarent, etiam speciatim ea, quæ ore petunt; & magis ædificarentur ex sensu pio earum orationum, quas ore proferunt. carent ergo hoc fructu. Non tamen frustra orant. nam ut inquit Apostolus Paulus ad Romanos capite sexto. spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quatenus dirigit orationes nostras ad Deum, & animum nostrum sursum erigit. item ad Corinthios prima, capite quatuordecimo, spiritus orat. subdit postea, mens autem B fructu uacat, eo scilicet, quem caperet, ut supra diximus, si intelligeret is, qui orat, ea quæ dicit. iccirco hortandi sunt idiotæ, ut orent, etiam si non intelligunt. Melius tamen orarent, si discerent sensum orationum, quibus frequenter vtuntur, vt orationis dominicæ, & salutationis Angelicæ; quæ in ore omnium solent esse. Nam & spiritu orarent, & eorum mens non careret eo fructu, de quo supra diximus.

CONCILIORVM
MAGIS ILLVSTRIVM
SVMMA
AD PAVLVM. III. PONT. MAX.

F

NVLLI mirum uideri debet beatisſime Pater, ſi Eccleſiaſtica Hierarchia, quin potius omnis Ciuilis ſocietas, rerum naturæ conſtantium modum, ac ingenium imitetur. nam cum idem ſit, auctor, & cauſa naturæ rerum, ac humanarum huiuſmodi ſocietatum, quæ à natura hominum originem trahunt, eique ſummopere conueniunt (Homo etenim natura ciuile eſt, & ſociale animal) vtique conſentaneum eſt, vt vtrunque genus ſui auctoris imaginem præſeferat, ac propterea inter ſeſe etiam conſentiat, alterumque alterius ſimile ſit. Enimuero in rebus natura conſtantibus omnibus uidemus luce clarius, G vnitate quadam multitudinem quandam contineri; Deus etenim ſolus, ſicuti uere eſt, ita etiam uere eſt unus: inferiora uerò omnia, quoniam non ſunt Deus, multitudinem quandam habent, neque uere ſunt una: at quoniam ſunt à Deo; & habent pro ſui natura vnitatem, & vnitate ea multitudinem ſuam colligunt, & continent. ea verò vnitas tanto eſt maior, &, ut ita dicam, vnitior, quanto natura perfectior fuerit. Linquam nunc cœleſtes illas mentes, quæ ratione quadam inexplicabili & ſe in multitudinem ſuam pandunt, atque explicant: itemque circunquaque multitudinem illam ſuam ita continent vnitate, vt omnia vnum ſint. Venio ad res, quæ ſenſu percipi poſſunt. in rebus innanimatis, quæ imperfectisſimæ omnium ſunt, minima quædam apparet unitas, in plantis maior; nam princi- H pium vitæ in quadam ſui parte habent, à quo & radices infra, & rami in ſuperna mittuntur. id tamen uitæ principium diuiſibile eſt, ac propterea non ualde unum, quod ex eo liquet: nã quamuis ſurculus ex planta decerptus ſit, ſi deffoſſus fuerit in terram, & radices emittit, & truncum, in ramosque ſe fundit, ac tandem creſcit in arborẽ. imperfectisſima animalia, quæ ab inciſuris, inſecta appellari conſueuere, principium hoc uitæ habent plantis ſimile, quare diſſecta etiam aliquo temporis ſpatio viuunt. At in animalibus perfectis, & abſolutis principium hoc vitæ magis eſt unum, à quo ſi qua animantis eius pars diuiſa fuerit, ſtatim interit, eoque principio quauis ratione extin

cto

A ĉto, confestim animal totum perit. in homine uerò omnium perfectissimo animalium, anima, quæ est vitæ humanæ principium, est maxime una, vtpote, quæ omnino indiuisibilis existat; verum à se in corpus multas vires diffundit, suique vnitate eas continet, corpusque totum humanum, totque eius humores, ac membra cōpescit in unum, ne diffluant, sed unum animal omniū pulcherrimum, ac excellentissimū conficiant. Hoc rerū natura constantium ingenium, ac vniuersam rationē humanæ societates imitantur, & referunt, vtpote, quæ ab eadē causa auctore existant. id quod, ut alias rationes omittā, Philosophorumque sententias, apertissime testatur Apostolus Paulus. qui in Epist. ad Ephesios c. 3. inquit, huius rei gratia flecto genua mea ante Patrem

B Domini nostri Iesu Christi, à quo est omnis paternitas: seu ut Græce significantius scribitur, omnis πατριά, id est, tribus seu familia, & cōuentus in cœlo, & in terra, ut Chrysostomus interpretatur. & ex Psalmo vigesimoprimo euidēter colligitur. ecce quòd omnis hominū societas à Deo est, nā linquimus nunc Angelos, & cœlestes mētes. In his autē hominū Cōuentibus, & multitudo hominū est, & vnitas, qua Cōuentus cōtinetur, & constat. imperfectiores minore quadam unitate continentur, ut popularis Gubernatio. meliores maiori unitate, ut Principatus Optimatium. optima uerò omniū constitutio est ea, quæ ab optimo Principe gubernatur: sicque maxime omnium est una. Huiusmodi, & rationis præ aliis omnibus Christus Deus, & saluator noster Ecclesiasticam hanc Hierarchiam constituit, tanquam bene compactum homi

C nis corpus, in qua, ne qua vnquam fieret ex natura constitutionis scissura, unū Principem esse uoluit, seu potius, Patrem, & Caput. non capud illud, à quo difflueret uita in corpus, id etenim Christus est: ut inquit Apostolus Paulus, ad Col. c. 1. sed à quo Gubernatio, & iurisdictio in hanc Hierarchiam vniuersam influeret, ab eoque penderet. Verum, sicuti hominis anima multis indiget viribus, multisque mēbris, ut in totū corpus operetur, plurimasque functiones agat, quibus homo eget ut uiuat, & bene uiuat; sic Pontifex Ecclesiasticæ Hierarchiæ caput multis eget potestatis huius participibus: quibus Ecclesia dirigi cōmode queat ad supernam illam beatitudinem, quam nobis ipse cōparauit. præcipui omnium Episcopi sunt Christiani populi Doctores, ac Præsides. & quemadmodū, si qua humanæ menti difficilia occurrunt inuesti

D ganda, vtitur viribus inferioribus, cogitatiua, inquam, & rememoratiua potētia, ac interdum exteriori sensu, ut in cōmentationibus Mathematicis, quæ omnes pro sui quæque natura in id intentæ mirifice opem ferunt intellectui, & menti; cuius solius quāuis sit iudicare, & discernere, id tamen cōmode facere nō posset, nisi in unū, ut ita dixerim, Concilium, & Conuentū inferiores vires secum conuocasset, non illas, quæ nullo pacto sunt rationis participes, sed superiores, quæ sunt menti proximæ. simili, ac propemodum eadē ratione in Ecclesia Christi, quā omniū perfectissimā societatē, quis negare ausit? Princeps est, & caput Pontifex Maximus unus, sub quo inferiores Episcopi, eius tamen potestatis participes in gubernatione Ecclesiæ sunt, sicut vires quædā sensitiuæ rationalis cognitionis participes. si quādo ergo quispiā no-

dus incidat, si quá in hoc Ecclesiæ corpore ægritudo contingat, officium Pon- E
tificis est in unum uocare Episcopos Christiani populi, simulque Concilium
inire, qua ratione & nodus dissoluendus sit, & curanda ægritudo; idque de-
cernere, quod ex consultatione illa, & inuestigatione maxime ad rem facere
uideatur. Hoc natura duce semper seruatum fuit in omnibus hominum con-
uentibus, non tantum ciuitatibus, sed etiã vicis & pagis. Hoc Ecclesia Christi
semper seruauit, edocta à spiritu Dei: qui naturam hominis nullo pacto im-
minuit, sed prouehit ad altiora, & diuiniora: dicit hoc Christus in Euangelio
Mat. c. 18. si fuerint duo, aut tres congregati in nomine meo, in medio illorũ
sum. item si duo, aut tres in oratione consenserint &c. item dicit in Euange-
lio Mat. c. vltimo, vobiscum sum, id est, in Ecclesia vsque ad consummationẽ F
sæculi. item in eodem Euangelio Mat. c. 18. si nõ audierit, dic Ecclesiæ. quam
si non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus. Paulus etiam Apostolus
in Epistola prima ad Timotheum c. 3. appellat Ecclesiam columnam, & fir-
mamentum veritatis. Nec mirum, nam si Ecclesia corpus est Christi, & nos
sumus inuicem membra eiusdem corporis, cuius Christus est caput, à quo vi-
ta, & directio manare in corpus totum nulli dubium esse potest, proculdubio
id, in quo Ecclesia consenserit, à Christo est, à veritate est, quæ falli nõ potest.
Hoc, quod ratio, & auctoritates Scripturæ canonicæ persuadent, ac Apostoli-
ca doctrina nobis tradidit, Apostoli primum, alii deinde patres nostri sanctis-
simi ac sapiẽtissimi pleni diuino spiritu factis ipsis nos docuerunt. nã & Apo-
stoli Hierosolymæ præterquàm quòd in pluribus rebus simul Concilia iniis- G
sent, simulq; orasse legũtur in Actibus Apostolorum c. 15. in quæstione ea an
Gentes, quæ ad Christi gratiam ueniebãt, cogendæ essent ad seruandas legis
Mosaicæ cæremonias, istum Concilium fecerunt: in quo Petrus primus om-
nium sententiam dixit. quam subinde secutus Iacobus, cæterisque commu-
ni nomine significarunt Gẽtibus, & Discipulis Antiochiæ morantibus. quos
secuti eorum successores, quamuis non potuerint indicere vniuersale Oecu-
menicum Concilium ante tempora Constantini Imperatoris, ob potentiam
Regum, & Principum, qui sæuiebant in Christianos omnes, fuere tamen an-
te Nicenum Concilium prouincialia Concilia plurima: quæ obscurata sunt
vetustate. prodita tamen memoriæ sunt Ancyritanum & Neocæsariensẽ, an-
te Concilium Nicenum fuisse celebrata. Hos tu Pater Beatissime imitatus, H
& à spiritu Dei edoctus, his temporibus difficillimis Christianæ Reipubli-
cæ, quibus præter alia incommoda humana, & bellis intestinis consumi-
mur, & Ecclesia Christi tuæ curæ commissa vexatur tot Schismatibus, tot
Hæresibus, conuocasti uniuersale, & Oecumenicum Concilium. quod certo
spero, incolumis celebrabis, & instaurabis Ecclesiam Dei, adeo ut cum Apo-
stolo 2. Cor. c. 5. canere poterimus, recedant vetera; omnes, inquam veteris
hominis mores, & corruptelæ, ac noua sint omnia, fruerisque tu hac pace,
hac sanctimonia, quam inducturus es in Christi Ecclesiam. Verum, quo-
niam in his negotijs Concilij non inutile est memoria tenere, quæ quotque
& qualia fuerint Concilia celebrata retro actis temporibus, eorumque san-
cita

A cita, & decreta, dedi ego lectioni eorum operam mensibus his hybernis, & à Græcis, Latinisque auctoribus Summã quandam collegi: quam si legendam traderem Sanctitati tuæ, non putaui rem ingratã me tibi facturum, mihique non summopere debitam. Nam cum occupatissimus sis, integrosque dies omnes consumas in negotiis grauissimis, curisque distinearis ingentibus, nostri ordinis hominum officium esse dico, qui vicem membrorum gerimus huius Ecclesiæ, cuius es caput, ut tibi laboremus, & ocium nostrum tibi dicemus: adeo ut si qua tibi detrahunt tua negotia; in ocio nostro resarciantur. Videbis igitur paucis à nobis comprehensam Summam Cõciliorum magis illustrium, quæ Patrum nostrorum temporibus celebrata fuerunt, simulque

B Hæreses ab eis damnatas: ac si quid etiam decreuerint memoria dignum, id quoque breuiter, & dilucide explicare conabimur. Rem ergo aggrediamur. Post ea, quæ Apostolica doctrina fuere nobis tradita in scripturis canonicis, inueniuntur Decreta, & Canones Apostolorum. Ysidorus collegit quinquaginta: uerum in Græcis Codicibus canonũ inueniuntur octuagintaquinque. trigintaquinque hi canones, quos desideramus, in Ysidoro, & in Græcis Codicibus reperiuntur, quorum duos vidi, Vaticanum, scilicet, & Venetum alterum; in latinam linguam versi sunt à Germano quodam, & impressi in Germania post Auctenticorũ librum Iustiniani Imperatoris. in quibus id notandum, quòd in canone, quo maxime damnatur Simonia, ac fit mentio de Simone Mago, qui damnatus fuit, in Græcis Codicibus addita inuenimus hæc

C uerba, scilicet à me Petro: in latino apud Ysidorum desiderantur. Illud etiam non prætereundum, quòd in postremo canone Apostolorum in Græcis Codicibus uidelicet, in octuagesimoquinto, fit mentio de quibusdam aliis canonibus missis per Clementem. Hos sexta synodus reprobat, quoniam fuerunt corrupti ab Hæreticis. Horum quadraginta septem colligit Ysidorus. Post hos canones Apostolorum, antiquissima omnium, quæ sunt memoriæ proditæ, fuit Synodus Ancyritana prouincialis, non uniuersalis: quamuis sit recepta, & approbata in sexta synodo. ignoratur quibus temporibus fuerit. id tamen constat fuisse parum ante synodum Nicenam, & Ancyræ celebratam, quæ est ciuitas Galatiæ. edidit canones vigintiquinque, quos collegit Ysidorus. sequitur hanc synodus Neocæsariensis Neocæsareæ coacta,

D quæ sita ciuitas est in Ponto Cappadociæ. Hæc paulòpost Ancyritanam fuit celebrata. Nam vtrique interfuit Basilius, qui sub Licinio Cæsare martyrium meruit, anno domini trecentesimo vigesimotertio, ut refert Eusebius de temporibus. concludit quatuordecim canones, in quorum postremo cauetur, ne in vlla ciuitate quantumuis magnã plures quàm septem Diaconi constituantur, quemadmodum fecere Apostoli, ut legimus in actibus Apostolorum. Hic canon reuocatus fuit in sexta synodo. Has synodos memoria proditum est fuisse ante Nicenam Synodum. sequitur has Nicena omnium celeberrima, quæ est prima OEcumenica. Hoc loco non duco prætereundum esse à Græcis illas synodos appellatas Oecumenicas, in quibus Græci, Latinique pariter conuenere. Hæc synodus sub Constantino

Imperatore, anno eius imperij vigesimo coacta fuit, tempore Beatissimi, Syl- E
uestri Pontificis, anno domini tricentesimo vigesimo quinto. quidam volũt
sub Iulio Pontifice hanc synodum fuisse. verisimile putauerim ego fuisse, sy-
nodum indictam sub Syluestro, decreta uero fecisse, & dimissam sub Iulio.
Ysidorus refert missos à Syluestro ad eandem fuisse Victorem, & Innocentiũ
Romanos presbyteros, qui Pontificis nomine interessent. interfuit etiã Ho-
sius Episcopus Cordubensis, tunc habitus sanctissimus vir, quem nonnulli
scribunt simul cum Victore à Syluestro missum. nam postea Sirmi declinauit
ad Arrium, ut dicit Hilarius in libro de synodis. Valde quoq; celebris est me-
moria Paphnutij Aegyptij Episcopi, quẽ Cõstantinum ferunt maximis fuisse
honoribus prosequutum. in summa trecentum & decem, ac octo Episcopi F
sanctissimi, & doctissimi viri conuenerunt in hoc Concilium. damnata fuit
Hæresis Arrij Alexandrini presbyteri, qui inani ambitione elatus contra Ale
xandrum Episcopum suum, cœpit dicere filium Dei & uerbum, per quod fa-
cta sunt omnia, esse minorem patre, creaturamque non creatorem, neque ge-
nitum de substantia patris, sed factum ex non existentibus: & quòd fuit quan
do non erat Dei filius. Huius blasphemias Episcopus Alexander cum dis-
simulare non posset, à communione Arrium separauit, expulitque ab Eccle-
sia. Hæc Arriana labes peruagata per Christianum orbem plurimos infecit,
inuenitque sectatores complures homines doctos, ac in Platonica Philoso-
phia præsertim enutritos. Qui cum legissent apud Platonem in Timæo, pri-
mum rerum omnium principium vsum fuisse in constribuendo hoc, quem G
uidemus, orbe, quodam exemplari, quod etiam animal perfectissimum ap-
pellat, cuius imaginem hoc uniuersum gerat, longe perfectius omnibus aliis,
vtpote per quod facta sint omnia, infra Deum tamen existens, quod poste-
riores Platonici mundum intelligibilem, ens etiam appellauerunt; itemque
cum legissent in Euangelio Ioannis c. 1. per verbum facta esse omnia, nõnul-
losque alios scripturæ locos, qui fauere uidebantur ei sententiæ, confestim
ex humana Philosophia Euãgelicam, & Christianam doctrinam de filio Dei
composuerũt. arbitratique sunt causam illam exemplarem Platonis, quæ est
infra Deum, esse Dei filium, & verbum, de quo Euangelia, & doctrina Apo-
stolica meminissent. ex hac Hæresi cum maximus in Christiano populo tu-
multus concitatus fuisset, indicta fuit hæc synodus in Nicea ciuitate Bithy- H
niæ. cui interfuit Constantinus, ac, vt diximus, tercentum & decem octo Epi
scopi. interfuit etiam Arrius. affuit etiam Athanasius, qui tunc diaconus erat
Alexandrinæ Ecclesiæ, cum Alexandro Episcopo suo. damnata fuit post diu-
tinam inquisitionem & consultationem, Hæresis hæc Arriana, confectum-
que symbolum, in quo fuit dictum uerbum, & filium Dei esse patri homou-
sion, id est, consubstantialem. Compositi etiam fuere Canones: viginti
tantum reperiuntur collecti ab Ysidoro; quidem perhibent fuisse longe
plures. attamen in Concilio sexto Carthaginiensi legitur, quòd cum Pa-
tres illi scripsissent Attico Episcopo Constantinopolitano, ut ad eos mit-
teret integros Canones Concilii Niceni; respondit Atticus mittere se ad

A eos per Marcellum subdiaconum Canones integros synodi Nicenæ, qui subinserti essent, nec aliquis alius reperitur præter hos viginti. in quibus ille scitu dignus, quo iubetur in diebus Pentecostes, id est, quinquaginta diebus post Pascha, & diebus dominicis non flectenda esse genua ad orationem dominicam scilicet. de hac re mentionem etiam facit Augustinus in epistola ad Ianuarium, ut scilicet erectione corporis testemur Christum uere surrexisse à mortuis. fuit etiam in hac magna Nicena synodo constitutio facta de Paschatis celebratione, de qua magna fuerat controuersia, præcipuè cum Asiaticis Episcopis, qui quartadecima luna, quicunque is fuisset dies, sacratissimum Pascha celebrabant; quique ob eam rem appellati fuere Quartadecimani. Statutumque est in hoc Concilio, primo mense, id est, ea luna, cuius plenilunium fuisset post æquinoctium vernum, quod tunc erat vigesima prima die Martij mensis, diem dominicam, post plenilunium illud, solemnem esse, Paschaque à Christianis ea die celebrandum, qua Christus resurrexit, qui est Pascha nostrum; nec seruandum morem Iudaicum, ut quartadecima luna à Christianis fiat Pascha, quæcunque ea fuerit. Hoc præter alios auctores Augustinus refert in Epistola ad inquisitiones Ianuarij. postea autem melius fuit res distincta, decretumque ne memoria passionis Domini celebretur ante lunam quartamdecimam: ideoque si plenilunium contigerit esse die dominica, aut die sabbati, qui à meridie inchoaretur, trãsfertur Paschatis solennitas ad proximam diem dominicam, post octo, scilicet, dies. de hoc Ambrosius in Epistola ad Episcopos Aemiliæ. Hæc solennitatis Paschalis forma ad hanc diem perseuerat, ac si nostris temporibus vigesimaprima dies Martij esset dies æquinoctij verni, cum tamen nunc retrocesserit ad diem decimam. Hæc dicta de Nicena synodo sufficiant. Iisdem temporibus Syluestri scilicet Pontificis, Ysidorus refert celebratas fuisse synodos prouinciales Arelate, quæ ciuitas insignis est in Prouincia; sita iuxta fluuium Rhodanum. mirum tamen, quòd in secunda fit mentio de statutis Nicenæ synodi, quam uerisimile est, sub Iulio dimissam fuisse. id etiam notandum, quòd in prima Arelatensi synodo statutum fuit, ut persuaderi debeat adolescentibus, quorũ vxores se adulterio polluissent, ne eis uiuẽtibus alias ducerent vxores. ex quo uidetur colligi posse, ea ætate quosdam fuisse, qui existimarent sibi licere dimissa vxore fornicationis causa aliam ducere. quod Ambrosius in expositione epistolæ ad Corinthios tangit. licet Magister sententiarum dicat illum locum Ambrosij fuisse à falsariis corruptum. Duo præterea fuere Arelate celebrata Concilia, quorum postremum coactum fuit sub Martiano Principe, sub quo fuit synodus Chalcedonensis, quarta, scilicet, Oecumenica. Post Nicenam synodum reperiuntur, & in Græcis canonibus, & apud Ysidorum fuisse nonnullæ synodi prouinciales; de quibus non constat quibusnam temporibus fuerint: sed uerisimile est, quoniam de eis fit mentio ab auctoribus statim post Nicenum Concilium, fuisse etiam paulopost coactas. harum prima est Gangrensis, coacta in Gangre ciuitate Paphlagoniæ. de qua vrbe meminit Stephanus Græcus auctor in libro quem scripsit de Vrbibus.

bibus. in hac damnata fuit Hæresis Eustathianorum, qui nuptias damnabāt. E
constitutique sunt viginti Canones, qui extant tam apud Græcos, quàm apud Latinos. nihil in his egregium annotaui. Huic proximus fuit conuentus Antiochenus, coactus Antiochiæ, quæ sita est apud Orontem. interfuere huic synodo Formilianus, & Gregorius mirabilium effector nuncupatus. vigintiquinque canones fuere in hac constituti. sequitur synodus habita Laodiceæ: quæ vrbs est Phrygiæ Captianæ, in qua editi fuere Canones quinquaginta nouem, nihil in his memoratu dignum reperi. in sexta synodo omnium horum Conciliorum canones approbantur. Post obitum Constantini Imperatoris anno duodecimo, ut refert Socrates in historia tripartita, cum post Nicenam synodum Arriani maximos vbique tumultus cōcitassent, expulsusque ob eā F
causam Athanasius Episcopus Alexandrinus à sua Ecclesia fuisset ab Arrianis, quibus Constantius Imperator Orientis magni Constantini filius summopere fauebat, ac uenisset in Italiam ad Pontificem Iulium, atque ad Constantem Imperatorem Occidentis perrexisset, qui frater erat Constantij; indicta fuit Synodus Sardicensis. Sardice Metropolis est Dacorum sita iuxta Danubium. quidam dicunt esse in Illyrico, cuius fortasse fines hi auctores ad Danubium vsque extendebant. fuit hæc synodus indicta literis Constantij Imperatoris ob metum fratris Constantis piissimi principis, fratrisque Constantij longe dissimilis. conuenere in hanc synodum omnes ferè occidentales Episcopi, tercentum inquam; inter quos Hosius Cordubēsis. magna pars fuit illius Concilij, orientalium circiter septuaginta: cæteri nanque, quorum G
plurimi erant infensi Athanasio, & fauebant partibus Arrianis, causas dixere, quare non possent accedere ad eum conuentum. hi etiam septuaginta, qui cō uenerant, postquàm uiderunt agi de restitutione Athanasij Episcopi Alexandrini, & Pauli Constantinopolitani, aliorumque quorundam; qui pulsi fuerāt ab Arrianis, quibus ipsi quoque fauebant, recessere à Sardica, & conuenerunt in Philippopoli, nonnullaque decreuere contra Athanasium: fuere hi omnes damnati à synodo Sardicensi: simulque restitutus Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ, & Paulus Constantinopolitanæ. scripsit Constans fratri Cōstantio pias, ac Imperatore Christiano dignas literas in cōmendationem Athanasij. paruit Cōstantius fratris literis, & restituit Athanasium: ideoque repressa aliquantulum Arrianorum rabies. constituti fuerunt in hac Synodo Canones H
vnus & viginti. in quibus illud puto nō esse prætereundum, ex quo facile colligi potest Romani Pōtificis auctoritas, quòd in quinto, sextoque canone statutū est: quòd si quis Episcopus accusatus, fuerit ab Episcopis suæ illius prouinciæ depositus, isque uoluerit appellare Romanū sanctissimum Episcopū, ut ab eo eius causa audiatur, vtique conuocandi sunt proximæ prouinciæ Episcopi, qui iudicent de illius causa. qui si priorū sententiā secuti fuerint, isque rursus appellet Romanū Pontificem, Pontifex Romanus, si uoluerit, mittat duos presbyteros à latere; qui simul cum Episcopis illis in prouincia ea, vbi melius causa discuti potest, & intelligi, auctoritate fungentes eius, à quo sunt missi, rē diiudicēt. quòd si etiā uoluerit ratam habere Episcoporū priorū sen-

A tentiam,nullumque à latere mittere, id vtique faciat,quod pro prudentia sua melius fore putauerit.Hoc nolui prætermittere. quo in loco neque est silentio prætereundum,ante hanc Sardicensem synodum fuisse ab Arrianis synodum in Antiochia coactam: quæ decreuit Athanasium Alexandrinum, & Paulum Constantinopolitanum Episcopum pelli à suis Ecclesiis; qui ut supra diximus ad Iulium Romanum Pontificem se contulerunt. à quo impetratum fuit ab orientalibus Episcopis,vt vtrumque sedi suæ restituerent: vbi in libro quarto Tripartitæ Historiæ auctores illi Græci inquiunt Antiochenum illud Concilium nullius habitum existimationis,eo quòd fuerit coactū absque Romani Pontificis auctoritate, eiusque nomine nullus Antiocheno B illi Concilio interfuisset. Hæc, quæ pertinent ad Romani Pontificis auctoritatem sumpta ab antiquissimo Concilio Sardicensi, & ab auctoribus Græcis illustribus omittere nolui. Redeamus iam vnde digressi sumus. Decreto Sardicensis Concilij restituto Paulo Constantinopolitano, & Athanasio Alexandrino Episcopo suis sedibus, diem obijt Constans pius Imperator, & Niceni Concilij obseruantissimus,ac ideo infestus Arrianis. Rerum potitus Constantius frater, postremus ex filiis magni Constantini, fautor hæreseos Arrianæ,cui orientales Episcopi complures fauebant: cum cuperet Constantius occidentales etiam Episcopos traducere à Niceni Cōcilij fide ad Hæresim Arrianam, simulque damnare Hæresim Photini, qui dicebat Christum tantum ex Maria natum,indixit Concilium Sirmij. ciuitas hæc sita est prope C fluuium Drauam,non longe à Danubio,à qua nostris hisce temporibus prouincia ea uniuersa, appellatur Serimia: ibique constitutum Symbolum, quo damnatur Photini Hæresis.Nam fatentur se in Iesum Christum credere filiū Dei vnigenitum,natum ante omnia sæcula,&c.Attamē nulla fit mētio,quòd sit patri consubstantialis.Verum cum duo symbola Sirmij cōfecta referat historia Tripartita,in altero nulla fit mentio de eadem, aut simili substantia patris,aut filii:in altero filius dicitur similis patri, nulla facta de substantia mentione. post Sirmiense hoc Concilium fuit aliud Cōcilium coactum Mediolani: & tandē tertium Arimini. in quibus demum eo deuentum ut Homousion aboleretur à Symbolo, deceptis Catholicis Arimini; ut auctor est Rufinus: uel contradicentibus, ut memoriæ proditum est in historia Tripartita. D Rufinus scripsit fuisse hac versutia deceptos patres Arimini,quòd interrogati fuere,an mallent credere in Christum,an in Homousion:at illi nouitate nominis moti respondere se malle in Christum credere, quam in Homousion. postea cum nihilo secius tumultus sedarentur, iterum decreuere Orientales Arriani Concilium facere in Nicea ciuitate Bithyniæ, ut Niceni Concilij nomine prolato possent facilius decipere rudes homines: nam non multo antea coëgerant Concilium in Nicea Thraciæ. non tamen potuerunt illudere Catholicis. Hanc fraudem diuina prouidentia remouit: nam magno terræmotu concussa, ac penè diruta vrbe Concilium cogi non potuit. translatum fuit postmodum in Seleuciam Isauriæ. illud omnibus his Cōciliis Sirmiensi inquam, Mediolanensi, Ariminensi, & hoc Seleuciensi confecere, ut hi, qui

dicerent

dicerent filium patri dissimilem anathematizarentur, id est, diris execrati essent. nec tamen propterea dicendum esse filium eiusdem substantiæ cum patre, cum hoc nō inueniretur in scripturis canonicis fuisse scriptum, ideo que non Homoiusion, id est, similis substantiæ, sed filium tantum similem patri, quòd si quem delectaret nomen substantiæ, diceret potius filiū Homoiusion, id est, similis substantiæ. Hoc etenim mediū esse inter Homousion, & ἀνόμοιον. id est, consubstantialem, & dissimilem. Hæc Concilia omnia damnata sunt, ut Hæresi Arrianæ fauentia: quæ sicuti non fuere coacta auctoritate Romanæ sedis: ita etiam confestim ab ea damnata sunt. Adhuc flamma Arrianæ pestis Ecclesiam deuastante, orta est alia seditio inter Homousianos, id est, eos qui asserebant filium esse eiusdem substantiæ cum patre, & alios nonnullos, qui sanctissimum spiritum blasphemabant, eumque dicebant seruum patris, & filii, puramque creaturam. hi quamuis diuersis fuerint nominibus, tandē omnes dicti sunt Macedoniani à Macedonio Episcopo Constantinopolis: consentiebant synodo Ariminensi, & Seleuciæ de filio Dei, quòd scilicet esset Homœousios, id est, similis substantiæ. de Spiritu Sancto autem profitebantur eum esse ἀνόμοιον. id est, dissimilē, patrisque, & filii ministrū, & seruum: quæ Hæresis cum inualesceret, ac principatu potitus fuisset Theodosius senior, vir pietate & religione illustris anno Domini trecentesimo trigesimo octauo, sub Damaso Pontifice Romano congregata fuit synodus Constantinopoli centum & quinquaginta patrum. in qua damnata fuit Hæresis Macedonij: editumque symbolum, in quo magis exprimitur diuinitas Sancti Spiritus, quàm in symbolo edito à synodo Nicena: in qua non contigerat dubitatio, præterquam de filio Dei, de Spiritu Sancto nulla. hocque symbolo Constantinopolitanæ synodi utitur Ecclesia ad hanc diem vsque. addita tamen est particula illa de Spiritu Sancto, filioque. Nam in Cōstantinopolitano symbolo scriptum fuerat, qui à patre procedit. Hinc maximæ exortæ controuersiæ fuere inter Ecclesiā Romanā, & Cōstantinopolitanam, ut inferius latius dicturi sumus. Constituti fuere in hoc Concilio pauci quidam canones: sex apud Ysidorum, in Græco Codice duo præterea reperiuntur. nihil in his notatu dignum, præterquam in postremo Græco Canone modus statuitur, quo recipi debent hi, qui ab Hæresi ad catholicam Ecclesiam ueniunt: quorum nonnulli tantum oleo inunguntur. quorundam uerò Hæresum sectatores, post multas cæremonias etiam baptizantur: vtpotè quibus non traditum fuisset baptisma iuxta ritum Ecclesiæ catholicæ Orthodoxæ. in historia Tripartita memoriæ proditum est Damasum Pōtificem rogatum fuisse, ut ipse cum Episcopis Occidentis, qui iam Romæ conuenerant, confederent Constantinopolim, ubi simul decernerentur, quæ ad fidem Christianam pertinerent. excusauit se Damasus, multasque causas attulit, cur eò uenire nequiret. celebrauit tamen synodum Romæ: in qua eadem sancita sunt contra Macedonium, quæ & Constantinopoli à centum & quinquaginta illis patribus. Hæc secunda OEcumenica synodus. his duobus Conciliis Niceno, scilicet, & Constantinopolitano statuta sunt ea, quæ Apostolica traditione, ca-

tholica

A tholica Ecclesia fuit edocta, de unitate substantiæ supereminentissimæ Trinitatis, & distinctione hypostaseon, seu personarum. Hanc synodum sequitur tertia OEcumenica synodus, quæ coacta fuit sub Theodosio Iuniore filio Arcadij, anno domini quatercentesimo & trigesimo. & sub Pontifice Cœlestino primo conuenere in Epheso ducenti patres, inter quos fuit Cyrillus Alexandrinus Episcopus, qui etiam locum, & vices tenuit Cœlestini Romani Pontificis, & maxima pars fuit huius Concilij Ephesini. damnata fuit hæresis Nestorij Episcopi Constantinopolitani: qui cum omnino non consentiret hæresi Photini, & Pauli Samosateni, qui asserebant Christum fuisse purum hominem, neque extitisse ante Mariam, id quod Ebion, & Chærinthus præ-

B dicauerant longo prius tempore, uidelicet Ioannis Euangelistæ; huic ergo hæresi Nestorius non plane assentiens, posuit in Christo duo supposita seu duas personas: quæ charitate in tantum fuere unitæ, ut quodammodo vnus dici potuerint. Itaque apud Nestorium, ille, qui fuit filius hominis, non fuit ille, qui est filius Dei, nisi vnione charitatis, & vinculo amoris. quamobrem negabant etiam dici posse Mariam matrem Dei, vtpote quæ hominem illũ, non autem Deum genuisset. Hæc Nestorij hæresis ab hac synodo Ephesina damnata est: atque decretum, credendum nobis esse uerbum Dei à patre ante sæcula genitum, patrique consubstantialem, factum hominem ex muliere, assumpta non alia persona hominis, sed hominis natura perfecta, ita, quòd ille, qui semper fuit Deus, factus sit nouiter homo. sicque uere dici Mariam

C matrem Dei, secundum humanam naturam, quam ex ea verbum Dei assumpsit. Epistolam in synodo Cyrillus recitauit scriptam Nestorio ab eo, & synodo prius Alexandriæ coacta. quam Concilium approbauit. hanc Ysidorus nobis legendam tradidit. in qua continentur omnia Decreta huius synodi Ephesinæ; & in qua illud annotandum est in calce Epistolæ fuisse à Cyrillo conscriptum de Spiritu Sancto, quòd προχεῖ, seu profluit à filio, sicut à patre. item non est prætereundum id, quod in Codice Græco legitur. cum in synodo lectum fuisset symbolum fidei compositum à Theodoro Mupsesthiæ, & Carisio presbytero Philadelphiæ: in quo blasphemiæ hæreticorum damnatorum continebantur, fuit à synodo statutum nulli licere aliam fidem proferre, aut scribere, aut componere ab ea, quam tercentum & decem octo pa

D tres in Nicea composuerãt. Hoc adnotaui; quoniam Græci vsque à tempore Petri Lombardi magistri sententiarum contra Latinos afferunt hunc canonẽ synodi Ephesinæ ob particulam, filioque, additam symbolo; ac si contra illud factum esset. quæ obiectio quàm sit friuola, perspicuum est ex illius decreti ratione, ob quam, scilicet, editum fuit. quam propterea à Græcis acceptam inserendam huic opusculo putaui, ut pateat quàm inique Græci nos calumnientur, tanquam qui fecerimus contra hũc canonem. Hactenus de tertia synodo OEcumenica Ephesina. hanc sequitur quarta synodus OEcumenica, vigesimo sexto anno post Ephesinam celebrata, anno inquam quatercentesimo quinquagesimo sexto à Domini natiuitate, sub Imperatore Martiano, & Pontifice Romano Leone primo viro præstantissimo. coacta fuit Chalce-

done

done in Bithynia sita iuxta Bosphorum Thracium ferè contra Constantinopolim. sexcentum & triginta patres ibi conuenere. qua de causa appellatur hæc synodus à Græcis magna synodus. cur uerò hæc synodus facta fuerit, Nicephorus Ecclesiasticæ historiæ scriptor luculenter nos docet in commentariis suis. habuit vxorem Theodosius minor Imperator fœminam animi impii, ideoque in peiorem partem procliuis; cum ergo post sublatum errorem Nestorij alius fuisset error exortus, cuius auctores præcipui fuere Dioscorus Episcopus Alexandrinus, & Euthices Abbas Constantinopolitanus, hi confitentes unam esse Christi personam, negauere tamen in Christo duas esse naturas, humanam, scilicet, & diuinam, quarum vtraque perfecta esset; sed docebant duas naturas, diuinam, scilicet, & humanam in unam naturam, ualuisse in Christo. ex quo sequebatur uel Christum non fuisse uerum Deum, uel non fuisse uerum hominem, uel neque hominem uerum, neque Deum uerum. His vxor Theodosij Eudocia fauit summopere, ideoque dedit operam ut synodus Ephesi cogeretur. coacta synodus per vim hæresim Euthicetis, & Dioscori approbauit. Hæc synodus secunda Ephesina damnata est, & reproba statim habita. Nam post obitum Theodosij soror eius pulcherrima mulier, ualde pia, cum eius opera Marcianus Imperio fuisset potitus, ab Imperatore impetrauit ut synodus OEcumenica cogeretur Chalcedone. itaque coacta fuit synodus Chalcedonensis quarta OEcumenica. in qua damnatus fuit error Euthicetis, explicatumque, fuisse in Christo unam personam uerbi diuini in duabus perfectis naturis, diuina, scilicet, & humana, ita ut idem sit perfectus Deus, & perfectus homo. fuit etiam damnata hæresis Apollinaris Episcopi Antiocheni, quo Hieronymus præceptore usus fuerat: qui negauerat prius in Christo fuisse animam, sed corpus tantum humanum. animæ uero vicem gessisse diuinum uerbum. postmodum fassus in Christo animam sensitiuam fuisse, negauit Christum habuisse rationalem animam. ex quo sequebatur non fuisse Christum uerũ hominem, neque assumpsisse mentem humanam; ad quam purgandam, & sanctificandam præ omnibus aliis in mundum venerat. constituit hæc synodus Chalcedonensis vigintiseptem Canones. in quibus nõ prætermittendum reor morem illorum temporum, qui colligitur ex canone huius synodi, quo decernitur Diaconissam fieri non posse, nisi postquam exegisset quadraginta annos. quæ nulli postea nubat. at uero si cuipiam nupserit, vterque, ipsa, inquam, & maritus deuotus sit diris, & execrationibus. id enim interpretor anathema esse, seu anathematizari. statutum etiam, quòd si qua virgo se Deo dicauerit, aut quispiam monachus factus fuerit: neutrum posse matrimonio iungi cuipiam. quòd si fecerint, sint excommunicati. Episcopus tamen loci illius possit vti misericordia erga illos. quod non est in eum sensum accipiendum, ut scilicet queant perseuerare in matrimonio eo adulterino, quod contraxerunt; sed ad remissionem, seu imminutionem pœnæ. statutum quoque, ut in quauis prouincia bis in anno fierent Concilia Episcorum prouinciæ. Huic Cõcilio interfuere Pascasinus, & Lucinius Episcopi, Bonifaciusque presbyter locum tenentes Romanæ se-

dis.

A dis.itemque horum patrum auctoritate confirmatum fuit Decretum synodi Constantinopolitanæ.quo Archiepiscopus Constantinopolis fuerat post Romanũ, aliis prælatus. Diuus Gregorius in epistolis plurimis refert in Chalcedonensi synodo fuisse concessum Romano Pontifici, ut OEcumenicus vocaretur, quo tamen titulo ob modestiam, inquit, nullum fuisse Romanum Pontificem vsum ad sua vsque tempora. Tempus est, ut accedamus ad synodos Africanas, quæ fuerunt celebratæ ante hanc quartam synodum, tẽpore, scilicet, Arcadii, & Honorij, itemque sub Honorio, & Theodosio iuniore, cui successit Martianus. nihilominus quia ex secunda synodo Ephesina damnata originem trahit quarta hæc synodus Chalcedonensis, ut supra exposui-
B mus, satius visum nobis est, ne series rei gestæ disrumperetur, Chalcedonensem synodum Carthaginiensibus præferre. synodi hæ Africanæ octo fuere, septem Carthagine celebratæ: una Mileueti. Quibus Augustinus interfuit omnibus ferè, ut reor. quòd uero aliquibus interfuerit, compertissimum est. facti sunt in his synodis Africanis multi Canones. quorum quidam in Decretalibus sunt notati: in quibus est Canon de Continentia Clericorum, qui ad sacros ordines accedunt. Quem ex hac synodo colligere possumus fuisse antiquissimum. illud etiam minime prætereundum est, quòd in sexta synodo Africana legitur missos fuisse à Zosimo Pontifice Romano Faustinum Episcopum, Philippum, & Asellum presbyteros ob id, quòd quidam Africanus presbyter Faustinus damnatus ibi prouocauerat ad Romanum Pontifi-
C cem. mandatum hi Pontificis Zosimi obtulerunt: in quo adducebatur statutum fuisse à Nicena synodo, posse à sententia Episcopi sui presbyterum, & etiam Episcopum à sententia synodi prouocare ad Pontificem Romanum. quæ statuta sunt Sardicensis Concilij, ut superius diximus. Carthaginienses Episcopi ob eam rem scripsere Cyrillo Episcopo Alexandriæ, & Attico Cõstantinopolis Episcopo, ut eis mitterent integra, & incorrupta Decreta synodi Nicenæ. miserunt illi viginti Canones, qui extant. in quibus nulla de ea re fit mentio: quibus acceptis noluerunt tunc Carthaginiẽses admittere prouocationem illius Faustini presbyteri ad Romanum Pontificem. Quinimò statuerunt, quòd si quispiam prouocaret vltra mare, nec acquiesceret iudicio Conciliorum Africanorum, quòd nullus in Africa ei communicaret, statuit
D hæc synodus Carthaginiẽsis, & Mileuitana. Hæc inter Africanam, & Romanam Ecclesiam discordia initium sub Zosimo Pontifice habuit. sub Bonifacio deinde, & Cœlestino decreta fuere hæc, quæ narrauimus contra Apostolicæ sedis auctoritatem. durauit hæc rebellio vsq; ad Bonifacium posteriorem Pontificem, sub quo Carthaginiensis Ecclesia damnans Decreta facta à præcessoribus suis, Aurelioque tunc Africæ Primate, & Episcopo Carthaginiensi; se Romano Pontifici Bonifacio submisit, & ad unitatem Ecclesiasticam redijt. id Bonifacius hic posterior significauit Eulalio Episcopo Alexandrino, inseruitque Africani Episcopi literarum exemplum. Quæ omnia Ysidorus collegit. Mileuitanum Concilium celebre est ob Hæresim Pelagij; quæ in eo Concilio fuit damnata. negabat hic Pelagius gratiam Dei ad salutem

necessa-

necessariam esse. sed posse hominem liberi arbitrij viribus legem implere: B
itemque negauit peccatum originale. in hanc Hæresim plurima scripsit Augustinus. Hæc magis illustria, & notatu digna comperi in Conciliis Carthaginiensibus. Post hæc Concilia, fuere pleraque Hispana. fuit etiam iisdem temporibus quinta synodus Constantinopoli celebrata sub Iustiniano Imperatore. De qua prius, posteà de Hispanis Cõciliis. Cum post Ephesinã, & Chalcedonensem synodos OEcumenicas: in quibus fuere damnati Nestorius, & Dioscorus, ac Eutyches, à sequacibus earum Hæresum plurimis annis vexata fuisset Ecclesia, ac tandem cũ sub Theodosio Iuniore, Proclo Episcopo Constantinopolis terræmotus ingentes per quatuor menses fierent, ac uniuersus populus cum Episcopo per campos fusus summis precibus Deum optimũ F
oraret ut terræmotibus, & ruinis parceret, & clamarent omnes kyrie eleison: contigit ut diuina uirtute adolescentulus quidam in aëra raperetur coram omnibus, circa horam diei tertiam. Hic in aëra sublatus monitus à Deo est, ut Episcopo, & uniuerso populo nunciaret loco kyrie eleison, ut dicerent sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus, & immortalis. Quas preces cum vniuersus populus ad Deum fudisset, quieuerunt terræmotus. Huius historiæ auctor Nicephorus. Damascenus etiam meminit. igitur cum præter hæreses, quibus Ecclesia turbabatur, Petrus Alexãdriæ Episcopus, Anthimus Trapezontius, Seuerus, & Zonora huic Trisagio, quod modo narrauimus, doctum fuisse populum à Deo per adolescentulum in aëra raptum, addidere, Qui crucifixus est pro nobis. quæ particula si separata intelligatur à Trisagio, innuit G
quartam in Deo personam, quæ pro nobis sit crucifixa: si uero coniungatur; innuit uel Spiritum Sanctum passum, uel diuinã naturã passam. quamobrem appellati etiam hi fuere Theopassani. Horum noua hæc inuētio magnopere turbauit Ecclesiam. ideo sub Iustiniano Imperatore, & Vigilio Pontifice indicta fuit Constantinopoli hæc quinta synodus, anno domini quingentesimo quinquagesimo tertio: nonaginta tribus fere annis post Chalcedonensem quartam synodum: damnati fuere illi omnes, qui aduersabantur Ephesinæ, & Chalcedonensi synodis, & negabãt uel unã tantum personã in Christo fuisse, vel Mariam Dei genitricem fateri nolebant: uel aliquo pacto diuinã, aut naturam humanam perfectã in Christo fuisse diffitebantur. damnati sunt etiam hi, qui Trisagio addiderant, Qui pro nobis crucifixus est. damnata præterea H
fuit positio Origenis de reditu animorum ad corpora, secundum Gentilium fabulas. insuper Euagrium, & Didymum, Ibæque Epistolam damnauerunt. hæc ferè sunt gesta synodi quintæ OEcumenicæ: in qua fuere centum sexaginta quinque patres. Nulli canones editi sunt ab hac synodo. Iisdem ferè tẽporibus in Hispania celebratæ fuerunt complures synodi prouinciales. quarum quædam præcessere quintam, & fortasse quartam synodum: vt Toletanum primum. quod fuit temporibus Honorij, & Arcadij. nonnullæ temporibus Theodorici. posteriores uerò longe post ea tempora. ne tamen disiungamus unius prouinciæ Concilia; paucis tractabimus ea, quæ arbitramur scitu digna. fuere collecta ab Ysidoro tredecim Concilia Toletana. in quorum

tertio

A tertiò traditum est Recaredum Regem Hispaniæ, Gothorum Principē, Reginamque Baddam, simul cum proceribus gentis eius, ac uniuerso Gothorum populo renunciasse hæresi Arrianæ, & fidem suscepisse, quam catholica Ecclesia per orbem diffusa prædicat, & profitetur. Gens hæc Gothorum sub Imperatore Valente, à quo præstita ei fuerant auxilia aduersus alteram factionem eiusdem gentis, Christianam religionem suscepit, simulque Hæresim Arrianam: cui Valens Imperator omnibus viribus fauit: quam labem vsque ad tempus Regis Recaredi retinuit: cui renunciauit Rex in hac tertia synodo Toletana palàm coram uniuerso populo. Quamobrem acclamatum ei fuit ab omnibus, salus Regi catholico. vnde verisimile est Hispaniæ Reges
B hoc honoris titulo vsos fuisse. Arriani enim catholicis erāt aduersi, simulque catholici Arrianis. relicta ergo labe Arriana Recaredus, quia ad catholicos accessisset, appellationē meruisse Catholici satis credibile existimari potest. In quarto uero Concilio Toletano, capite tertio, traditur modus, & ordo celebrandorum Conciliorum prouincialium. quem reor hoc in loco silentio prætereundum, ne lectori tædium faciam in re non magni momenti. poterit is, quem delectauerit cognitio huiusmodi, locum citatum apud Ysidorum inquirere in quarto Concilio Toletano capite tertio. item Decretum in hoc Concilio, quòd Iudæi illi, qui etiam coacti fidem Christi receperant, cogerentur, ut in ea perseuerarent. in decimo Cōcilio capite tertio, grauis mulcta indicitur Episcopis: qui ob sanguinis coniunctionem uel fauore quopiam con
C ferunt Monasteria, & Ecclesias. Hæc ferè notatu digna comperi in Conciliis Toletanis. in Concilio Illibertino, Illiberi, scilicet, celebrato, quam vrbem quidam putant Granatam esse, scitu dignum, quod in quadragesimo octauo capite cauetur, ne à sacerdotibus, uel clericis lauentur pedes eorum, qui baptizantur. quem morem in multis Ecclesijs seruatum fuisse comperimus ab Ambrosio in libro de Sacramentis: nam Mediolani Ecclesia tempore Ambrosij eo more vtebatur in baptismate: Ecclesia Romana nunquam est vsa, ut colligitur ex his, quæ narrat Ambrosius in eo opere. Braccarensis quoque Cōcilii, ea vrbs Metropolis fuit Gallitiæ, decreta collegit Ysidorus, ex quibus multa sumi possunt pertinentia ad sedis Apostolicæ auctoritatem. statutum etiā fuit capite trigesimo sexto ne in Ecclesiis quispiam sepeliretur. in desue-
D tudinem abijt decretum hoc non irrationabile, ut reor. item non prætereundum morem hunc salutandi populum à sacerdotibus, & Episcopis, quo nūc vtuntur dicentes, Dominus vobiscum, & respondendi, cùm spiritu tuo, & Apostolis traditum Ecclesiæ fuisse. multa quoque fuere decreta contra Priscilianistas: quorum hæresis serpebat per Hispaniam. Hi secuti Manichæos bonum, & malum Deum asserebant, nonnullaque à Gnosticis accepere. collegit præterea Ysidorus Tarraconense Concilium, Gerundense, Ilerdense, Valentinum, nonnullaque Hispalensia, in quibus nihil ferè comperi, quod eximium putem; ideo eis omissis accedam ad sextam synodum. Sexta OEcumenica synodus coacta fuit Constantinopoli, tempore Constantini Imperatoris, qui dictus est Pogonatus, & Agathonis Pontificis anno Do-

 mini

mini sexcentesimo septuagesimo quarto. conuenere centum & septuaginta Patres. Hanc Ysidorus totam collegit. damnata fuit in hac synodo hæresis Theodori, & Macarij Antiocheni Episcopi, qui prope sentientes cum Eutychete posuere in Christo domino nostro unam tantum fuisse voluntatem, & unam operationem. vnde etiam nomen habuere Monothelitarum. huic hæresi fauit Honorius Episcopus Romanus, ut Græci auctores perhibent. ideoque reor nomen huius Honorij non fuisse descriptum in Catalogo Pontificum. Hi omnes eorumque sectatores à synodo damnati sunt. Hi patres, tunc, tempore, videlicet, Cōstantini nullum canonē ediderunt; itaque nullum canonem habemus statutum neque à quinta, neque à sexta synodo. Verum paucos post annos defuncto Constantino, cum Iustinianus filius in Imperium successisset, illi ferè ijdē patres iterum conuenere Constantinopoli, edideruntque centum & duos canones: quos appellare consueuit Gratianus, & alii Canones sextæ synodi. Nonnulli hanc synodum appellant πενθέκτην, quasi quæ satisfecerit quintæ, & sextæ synodis: in quibus nulli fuerunt editi canones. in primo huius synodi capite repetuntur sex priorum synodorum Decreta contra hæreses, quæ damnatæ in eis fuerant. in secundo uero capite, recepit, & approbauit prouincialia quædam Concilia, à quibus plurima accepit uniuersalis Ecclesia, necnon monumenta nōnullorum sanctorum, qui ca tractauerint, quæ à nobis credenda sunt. illud notandum, quòd in fine huius capitis uidetur approbari Concilium illud vetustissimum Africanū celebratum sub Cypriano martyre, in quo patres illi habentes zelum Dei, non tamē secundum scientiam, ut inquit Paulus, statuerunt rebaptizandos omnes eos, qui ab hæreticis baptizati ad Ecclesiam catholicam ueniebāt. quod certe erroneum esse nullus est Christianus qui ambigat, si quidem ab hæreticis baptizati fuerunt secundum formam Ecclesiæ catholicæ. Verùm patres hi in sexta synodo seruare uolentes, ut reor, quantum fieri poterat Ecclesiæ vnitatem, mentionem fecere de hoc Concilio, non aspere improbantes, sed veluti excusantes errorem, dixere in hoc loco statutum illud Concilij Africani fuisse secundum morem, qui in ea gente inualuerat. Est præterea canon prohibens Episcopum, postquàm ad Episcopatum euectus fuerit, habitare cum vxore, si habuerit, quāuis asserat, se abstinenter uiuere, ne det offendiculum, & scandalum. prohibuit etiā hæc synodus, ne accedētes ad sacros ordines cogantur polliceri abstinentiā à propriis vxoribus, quem morē seruari dicit à Romana Ecclesia. quod est intelligendū Orientali Ecclesiæ præceptum, quæ nunquā recepit Romanā hanc sanctimoniā. id ex eo colligitur, quod paulo post præcipit synodus in Ecclesiis Barbaris, clericos non habitare simul cum vxoribus ob scandalum, quod de Episcopis in uniuersum prius præceperat. item præcipit, ne soluatur ieiunium quinta feria maioris Hebdomadæ, quod quidam soluebant, ut Iudaicum Pascha imitarentur. inuenitur quoque in hac synodo fuisse sedes Patriarcharum pro dignitate cuiusque ordine collocatas, prima Romana, secunda Constantinopolitana, tertia Alexandrina, quarta Hierosolymitana. de Antiochena nulla mentio. Notandum etiā in cōtrahendis ma-

trimo-

A trimoniis prohibitos fuisse quosdam gradus secūdæ affinitatis,ne scilicet pater & filius duceret matrem, & filiam,item duas sorores. sic neque duos fratres matrem,& filiam,duasque sorores.mos hic nunc abolitus est,habitaque est ratio tantum primæ affinitatis,non secundæ,aut tertiæ.illud quoque non prætereundum, in quinquagesimo quinto capite horum Canonum, prohibitum fuisse more Romanæ Ecclesiæ in ieiunio sabbati, vtpote, quod antiqui patres etiam prohibuerint. Hoc nunquam receptum fuit ab Ecclesia Romana, neque auctoritate Pontificum Romanorum sancitum. pari quoque ratione non fuit receptum, quòd tota hebdomada paschatis esset celebris, & dicata psalmodiæ in templis. omnes ludi alii, & spectacula his diebus minime possent celebrari. prohibetur item,ne,nisi necessaria causa cogat, quispiā linquat propriam Ecclesiam tribus dominicis, anathematis pœna iniuncta. fuisse hunc antiquissimū,& optimum morem alibi etiam legimus. quis non laudet Canonem alium, quo prohibetur, ne quis pingat tabulam, aut quippiam tale fingat, imaginibus, quibus excitari possit turpitudinis libido, sub pœna excommunicationis? Nostris uero temporibus, ut omittā priuatas & publicas ædes, templa Dei Optimi,& sanctorum monumenta, altaria etiam ornare putamus huiusmodi picturis, & statuis; quod certe abusus est magnus. in vltimo Canone, in quo agitur,in constituendis pœnitentijs non tantùm habendam esse rationem delicti,sed etiam conditionis personæ,contritionis, &c. posset ratio elici de confessionis Sacramento: quamuis pertinax C referre etiam Canonem eum ualeret ad pœnitentias publicas.sed mos vetustissimus totius Græciæ omnibus aliis argumentis huius ordinis antecellit. Hactenus de canonibus sextæ synodi. collegit Ysidorus Romanas synodos tertiam, quartam, quintam, & sextam, in quibus nihil memoratu dignum comperi. desunt prima,& secunda. primam fuisse reor sub Damaso Pontifice, tempore Theodosij senioris,& Constantinopolitanæ primæ synodi contra Macedonium celebratæ. in qua idem error fuit damnatus. Nos superius de hac synodo mentionē fecimus ex Tripartita historia. sub Innocentio tertio Romæ in Laterano magna fuit synodus celebrata: in qua fuere Constantinopolitanus,& Hierosolymorum Patriarchæ,Metropolitæ multi,Episcopi quadrigenti. innumeri Canones facti sunt in hac synodo,ut patet in Decre D talibus. ac abolitus Canon de affinitatibus secūdi,& tertii generis. & à septimo consanguinitatis gradu ad quartum redacta prohibitio de matrimoniis contrahendis.Hæc de Romanis,quamuis hæc fuerit posterior his,de quibus sumus acturi. Sequitur septima synodus OEcumenica. Hæc fuit celebrata in Nicea ciuitate Bithyniæ,vbi prima uniuersalis illustris illa,& celebris coacta fuit sub Cōstantino, & Irene matre anno Domini septingētesimo nonagesimo tertio,& sub Adriano primo Pōtifice Romano,cuius nomine duo interfuere,Petrus Cardinalis,& Abbas sanctæ Sabbæ.conuenere tercentum & sexaginta sex Patres. in hac synodo damnati sunt impugnatores sanctarū imaginum,quos Christianocategoros appellarunt.& præter alia adductus Athanasij libellus, qui extat de imagine Christi, quæ Beryti relicta à Christiano in

domo,quam conduxit Iudæus, ibique cum à Iudæis uariis tormentis illude- E
retur in hanc Christi imaginem,cœpit ex ea sanguis fluere in maxima copia;
multisq; miraculis, & insignibus eius sanguinis tactu à Deo factis,innumeri
Iudæi scelus palam fatentes Christianam pietatem amplexi sunt. sanguis hic
diuisus fuit inter Christianas omnes Ecclesias.Nos Venetiis in tẽplo D.Mar-
ci vase ex crystallo confecto habemus huius sanguinis portionem, & maxi-
ma veneratione colimus. Beatus etiã Thomas mentionẽ facit huius sangui-
nis in tertia parte Summæ. Edidit hæc synodus vigintiduo Canones; in qui-
bus nil propemodum cõperi eximiũ, nisi,quis notaret morem eum sepone n-
di in Episcopatu omnia hæreticorum monumenta. Nã cauetur à synodo, ut
omnia monumenta impugnatorum imaginum,seu Christianocategororum F
ob omnibus sub pœna anathematis traderentur, ut possint in Episcopatu cũ
aliis deliramentis hæreticorum collocari. Itẽ sublatæ reliquiæ sanctorum ab
hæreticis sunt templis restitutæ: cautumque ne vllum tẽplum cõsecraretur
absque sanctorum reliquiis.Post hanc septuaginta quinque annis fuit octaua
synodus OEcumenica Constantinopoli sub Imperatore Constantinopolis
Basilio, & Adriano secundo Pontifice, anno domini octingentesimo sexage-
simo Octauo. nulla Hæresis in causa fuit,ut hoc Cõcilium cogeretur,sed sce-
lus Michaëlis Imperatoris, cui Basilius successit, & ambitio Photij. Nã cum
sub Michaële Imperatore,cui successit Basilius,sedem Cõstantinopolitanam
teneret Ignatius vir sanctissimus,auunculus Imperatoris ausus est dimissa v-
xore,quã habebat,nurum ducere in vxorem. Hoc facinore cognito Ignatius G
admonuit auunculum Imperatoris sceleris, quod in se admiserat, simulque
præcepit ut relicta nuru,& incestis nuptiis,priorem vxorem ad se accerseret:
recusauit ille.quamobrem fuit ab Ignatio excõmunicatus.Is non pœnitentia
tam magni sceleris, sed ira percitus, persuasit Imperatori, ut pulso Ignatio,
Photium tunc Patriarcham Constantinopolis faceret,obsecutus est Impera-
tor auunculo. sicque per scelus potitus est Photius sede Cõstantinopolitana.
Nicolaus primus Pontifex Maximus cum hoc resciuisset,Photium excõmu-
nicauit. Hic furore percitus cum nulla alia ratione & causam suam tueri, &
Pontificem vlcisci posset,cœpit dicere Pontificem Romanum, & Romanam
Ecclesiam esse hæreticos, & excõmunicatos, quoniam in symbolo addidis-
sent Spiritum Sanctũ à filio procedere contra statuta antiquorum Concilio- H
rum.inde orta seditio maxima inter Græcos,& Latinos,quæ Græciam mise-
ram tandem perdidit. successit Michaëli Basilius, & Nicolao primo Adria-
nus secundus. is tres Cardinales misit Constantinopolim, coactaque synodo
Photium à sede expulit,& Ignatium restituit.Non destitit Photius à maledi-
cẽtia,& quantum potuit,fouit seditionẽ inter Latinos,& Græcos. Hæc octa-
ua synodus nullũ canonem insignem edidit. Gratianus sexagesima tertia di-
stin.capitulo Adrianus: in primo de hac meminit, ac dicit statutum fuisse in
hac synodo, ne quis laïcus in electione Episcoporum ius haberet, nec inter-
esset, nisi uocatus, tuncque humiliter susciperet, quæ clerus statuisset. Post
hanc octauam synodum, seditionem inter Latinos, & Græcos, cuius auctor
fuit

A fuit Photius, ut diximus, quamuis sopita potius quàm extincta fuit aliquot annis, nihilominus Constantinopolitani Imperatores, & Græca natio ægre ferentes nostratum rerum amplificationem, suarumque imminutionẽ, pro temporis occasione excitarunt:ac rursus,prout expedire suæ rei uidebant,sedarunt. in 6.Decretalium lib.cap. 1. legitur sub Gregorio decimo in Concilio Lugdunensi,quo Palæologus Imperator venerat,cõuenisse inter Græcos, & Latinos,ibique Decretum de processione Spiritus Sancti. postmodũ iterũ excitata est seditio,adeo,vt vsque ad tẽpora Eugenij quarti Põtificis, & Ioannis Palæologi Græcorum Imperatoris,deducta fuerit: sub quibus coacta fuit synodus OEcumenica. Verũ ante hanc synodum sub Eugenio,celebrata fuit B synodus Constantiensis tempore magni schismatis: quo tres Pontifices erant Benedictus,Gregorius,& Ioannes vigesimus tertius.opera Sigismundi Imperatoris,qui multum laboris,& industriæ impẽdit,ut schisma illud tolleretur, fuit coacta synodus Cõstãtiæ,in qua depositis Pontificibus,qui fuerunt electi per seditionẽ Cardinalium (quamuis Gregorius,& Ioannes vigesimus tertius prius renunciassent suis iuribus) electus fuit Martinus Columna vir egregius,& pius. post Cõstantiense Cõcilium,ut seruaretur Decretũ de congregatione Conciliorum,indictum fuit Concilium,quod fuit Basileæ coactum,postea uero ab Eugenio Ferrariã translatum,qui eodẽ tẽpore vocatis ad OEcumenicum Cõcilium Græcis Ferrariæ synodum indixit. Venit ex Constantinopoli Imperator Palæologus,ac Patriarcha Constantinopolis,coacta syno-C do,ob multa incõmoda,& pestẽ,ex Ferraria Florentiam translata fuit,ibique post diutinas disputationes tandẽ conuenere Græci ac Latini. Armeni quoq; in ea synodo ad vnitatem catholicæ Ecclesiæ sub Romano Pontifice venere; magnaque omnium lætitia synodus dimissa fuit,creatique Cardinales Bessarion Nicenus Episcopus, & Ruthenus Græci homines. quorum prior ualde illustris & doctrina,& probitate. attamen post Imperatoris reditum in Græciã Marcus Ephesinus Episcopus,alter Photius Concilio rebellis non desistit calumniari Cõcilium,simulque Nicenum Cardinalem,& Ruthenum; quòd ambitione corrupti rem Græciæ,& religionis Latinis prodidissent. sicq; iterum exarsit seditio apud plerosque Græcos, quæ tãdem Græciã miserã perdidit. Post hãc synodum Florentinã nonam OEcumenicã temporibus nostris D sub Iulio,& Leone Pontificibus fuit synodus Lateranensis: cui quoniã sanctitas tua interfuit,nihil mihi est amplius dicendum. Hæ beatissime Pater fuere illustres synodi,quarum summam ut potui literis mandandam duxi, tibique legendam trado. Tu pro tua humanitate,si nõ rem,officium tamen, & animi nostri propensionem læto animo accipito. Nam tum personæ,qua abs te honestatus fui, officium esse arbitratus sum his temporibus, iam indicto per te Concilio hæc colligere,atq; otii nostri fructũ tibi in maximis,& frequentissimis negotiis occupatissimo reuerenter offerre: tum pro tuis erga me meritis putaui maxime debere à me præstari,ut saltẽ testimoniũ quodpiã animi grati haberes, quandoquidẽ certo scio nihil vnquã à me his dignũ rependi posse. Vale in Domino,qui diu te nobis, ac Ecclesiæ suæ incolumen seruet.

CONFVTATIO ARTICVLORVM SEV QVAESTIONVM LVTHERI.

F

CVM summopere cupiam adeoque cupiam, ut nihil prius ac potius habeam quam rem tibi gratam facere, ac studia tua promouere, quantum possum; id quod à me proximis literis enixè petijsti, præstare conabor; ac paucis horis hisce, quas mihi à publicis negotiis surripui, ad te perscribam, sed paucis omninò verbis, quæ mihi dicenda uidentur, super articulis seu quæstionibus Lutheranorum, de quibus in Conuentu Augustæ habito, cum Cæsare actum est; ac ne te pluribus morer, ad rem deueniam.

Primus articulus, in quo Lutherus se plurimum iactat, hic est, hominem iustificari ex fide, non ex operibus. Hac in re scias velim iustificationem G hominis apud Christianos nihil aliud esse quàm fieri participem diuinæ iustitiæ, quæ scilicet homini suapte natura non conuenit, sed ei tribuitur ex diuina liberalitate ac bonitate; qua iustitia homo supra hominis statum eleuatur, ac fit particeps & consors diuinæ naturæ, ut inquit B. Petrus, quòd maxima & pretiosa nobis promissa donauit, ut per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ. Cùm ergo iustificatione hac nouam quandam naturam, & nouum quoddam esse acquiramus diuinum, participatione quadam, noua etiam natiuitate indigemus. Natiuitate etenim animalia ac uiuentia naturam, ac esse suum acquirunt. Ac quoniam hoc esse spirituale est, non animale ac sensibile: ideò natiuitas hæc non est sensibilis, sed spiritualis; quod exactissimè Christus Dominus in Euangelio Nico- H demo legis Mosaicæ peritò declarauit dicens, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum cœlorum. Quam natiuitatem cùm Nicodemus putaret esse Cardinalem, neque intelligeret, quid'nam dictum esset à Domino, subdit Christus per comparationem spiritus seu venti qui flat, & non uidetur unde ueniat, aut quò uadat, eiusmodi esse eum, qui natus est ex Spiritu Sancto. Paucis ergò concludamus, nihil aliud esse iustificationem hanc nisi spiritualem generationem, per quam efficimur consortes diuinæ naturæ, & in filios Dei adoptamur. Hæc iustificatio seu hæc generatio, manifestum est, quòd non fit ex operibus, id est, quòd ex operibus nostris mereamur adoptari in filios Dei, antequam

regene-

A regenerati ſimus; hoc ratione probatur: nullius opera poſſunt excedere naturæ limites, illius inquam, quæ eſt eorum operum principium. Sed ante regenerationem operum noſtrorum principium eſt natura hominis ex peccato, etiam deprauata. Iccirco operibus noſtris, quantumuis bonis nunquam hæc excellentia veluti merces debebitur, ut excedamus hominem, ac eleuemur ad diuinæ naturæ participationem. Hoc igitur pacto uerisſimum eſt, & maximè conſentaneum religioni Chriſtianæ, nullum ex operibus propriis iuſtificari. Verùm formaliter iuſtificamur, ideſt, efficimur diuini per gratiam. quæ eſt quædam ſpiritualis qualitas in animam à Deo optimo infuſa, ac participatio quædam eſt diuinæ naturæ, ſicuti virtutes morales ſunt perfectio-

B nes partis ſenſitiuæ, quibus pars ſenſitiua attollitur ſupra ſe, ac fit particeps rationis. Sicuti ergo temperatus temperantia eſt temperatus, & liberalis liberalitate liberalis, ſic iuſtificatus hac gratia, & hac animi perfectione, formaliter iuſtificatus eſt. Verùm, quoniam (vt perhibent Philoſophi, ratioque naturalis ſuadet) actus non fit niſi in patiente diſpoſito; diſpoſitio animæ ad hanc gratiam ſuſcipiendam, per quam renaſcimur, eſt fides, qua tendimus in Chriſtum & in Deum: fidem hîc appello non habitum atque virtutem intellectus, ſed actum, quo intellectus à Deo mouetur, ut in eum credat, & quem miſit Ieſum Chriſtum. Hic ergo credulitatis motus, quo Deus animam mouet ad Chriſtum, & ad ſe Deum, diſpoſitio illa eſt, qua tendimus ad iuſtificationem. Hoc docemur in ſacris literis, nam in Euangelio inquit Ioan-

C nes, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, ſed Deo nati ſunt. Idem dicit Paulus in Epiſt. ad Romanos: hoc ergo pacto iuſtificamur per fidem. Sed quoniam fides & credulitas hæc non eſt ea tantùm, qua credimus Deum eſſe, & qua credimus uera eſſe, quæ dicit Deus; hæc etenim eſt etiam in Dæmonibus, ac perditisſimis hominibus, ſed eſt ea credulitas, qua in Deum tendimus, ab hac autem neceſſe eſt bona opera prouenire. Ideo hac ratione & hoc ſenſu poſſumus dicere, hominem iuſtificari ex operibus, non autem ex ſola fide. Non propterea quidem quod operibus noſtris mereamur iuſtificari, hoc etenim ſupra eſt improbatum, ſed quoniam fides illa, quæ eſt ſine operibus, non eſt fides, qua tendimus in Deum; & qua diſponimur ad gratiam recipiendam, & iccircò

D mortua eſt, ut inquit Iacobus Apoſtolus: & hoc ſenſu dicit idem Apoſtolus in eodem loco, quod Abraham Iuſtificatus ex operibus, quia obtulit Iſaac filium in holocauſtum, non autem ex ſola fide, quod tamen Paulus negare uidetur in Epiſtola ad Romanos: cùm tamen non hoc neget in eo ſenſu, in quo dictum eſt à Iacobo, ſed in illo ſenſu, quem ſupra improbauimus, quoniam ex operibus noſtris mereri non poſſumus gratiam ac iuſtificationem. Hæc ſatis de prima Lutheri quæſtione.

Secuudus Lutheranorum articulus eſt, de bonis operibus, quæ facienda eſſe perhibent, ut deſtruamus corpus peccati, quod contraximus ex Adam, non tamen ualere inquiunt ad id, ut mereamur per ea fœlicitatem ac vitam beatam, æternamque conſequi. Hæc Lutherani. Poſitionis huius priorem

partem approbandam esse censeo. Nam ex operibus bonis, eorumque consuetudine virtutes comparamus, quibus perturbationes inferioris animæ partis sedantur, omnesque ægritudines sanantur, quod pertinet ad animi purificationem, ut, purificato ab omni labe animo, pura mente possimus attingere purum, quod dicit Plato in locis pluribus. Idem etiam affirmat Paulus Apostolus. Secundam uerò partem sic discutiendam esse reor, opera nostra bona ac laudabilia duplicia esse, ea inquam, quæ gratiam & iustificationem præcedunt, & ea quæ fiunt ab homine. Iam renato per gratiam Dei, & in filiũ Dei adoptato; prioribus operibus nequaquam nos posse mereri beatam vitam nullus est, qui ambigere queat; quia eorum operum quantumuis bonorum principium est natura hominis, quæ etiam adhuc est per peccatum deprauata. Iccircò eis neutiquam deberi potest bonum illud & ea vita, quæ Deo optimo maximo conuenit per naturam, ac in infinitum excedit naturæ humanæ limites. Si uerò accipiantur bona opera, quæ sequuntur gratiam ac adoptionem in filios Dei: sic dicendum iudico, huiusmodi opera considerari posse, prout sunt ab animo hominis eiusque viribus, ac etiam prout sunt à gratia ac virtutibus diuinis gratiam consequentibus priori modo sumpta eadem ratione, quam suprà attuli, perspicuum est opera non eiusmodi esse illius diuinæ vitæ meritoria. quia non possunt excedere naturæ humanæ limites. Quod si illa opera considerentur, prout sunt à gratia ac ab esse diuino per gratiam nobis dato, atque à virtutibus diuinitus in animam nostram infusis, rectè dici potest, ea opera beatæ vitæ esse meritoria, quod ratione probatur. Nam unaquæque natura suum bonum attingit propriis actionibus & operibus. Natura ergò diuina nobis per gratiam tributa suis actionibus & operibus attinget bonum diuinum, fœlicitatem inquam ac uitam æternam. Prout ergo opera bona sunt à gratia & ab esse diuino, cuius facti sumus participes ex diuina liberalitate & bonitate, attingunt bonum ac fœlicitatem diuinam, quod nihil aliud esset, quàm eis meritò deberi uitam æternam & diuinæ fœlicitatis participationem. Nam in Euangelio secũdum Matthæum Christus Adolescenti respondit: Si vis vitam ingredi, serua mandata, quasi diceret, seruatione mandatorum vitam æternam deberi. Item in eodem Euangelio postquam in monte præcipiens Apostolis multa, quæ seruari atque operari deberent, concludit, ac perorat hoc Epilogo, qui intellexerit quæ præcepi, ac ea fecerit, adsimilabo eum viro sapienti, qui ædificauit domum suã super petram; qui non fecerit, adsimilabo eum viro, qui ædificauit domum super arenam. Item in Euangelio secundum Matthæum, cùm diem supremi iudicij describit, inquit beatis, quod ueniant benedicti in regnum eis paratum ante sæcula, reddit deinde rationem, adducens opera, quæ operati fuissent ex charitate. Item in eodem Euangelio præcipit Christus nos ad Cœnam inuitare non debere diuites, sed pauperes, eisque benefacere, à quibus vicissim nihil sperare possumus, ut fiat nobis retributio in resurrectione iustorum. Itẽ in Euangelio dicit, qui accipit discipulum in nomine discipuli, habebit mercedem discipuli; merces uerò, ut inquit Paulus, est secundum debitum, non secun-

A ſecundum gratiam; Item dicitur in Euangelio, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Paulus etiam dicit, Bonum certamen certaui, fidem conſummaui, in reliquum repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam retribuet mihi dominus iuſtus iudex: Ecce eò quod certauit certamen bonum fideliter, dicit ſibi repoſitam coronã iuſtitiæ, fœlicitatem ſcilicet æternam, quam iuſtus Iudex Dominus, id eſt ſecundum iuſtitiam ipſi redditurus eſt, quod idem eſt, ac ſi diceret, ex merito fidelis certaminis. Quæ enim dantur ex gratia, non traduntur ſecundum iuſtitiam ſententia Paul. Item in Pſalmo, Et ſecundum puritatem manuum mearũ retribuet mihi, quia cuſtodiui vias Domini. Item alio etiam Pſalmo inquit, Semel loquutus eſt Deus, duo hæc audiui, quia pote-
B ſtas Dei eſt, & tua Domine miſericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua. Ecce retributio datur operibus. Longè plures alios locos adducere poſſem, ex ſacris literis, ſed ne te afficiam tædio, hæc ſint ſatis. Tertius Lutheranorum articulus eſt de peccato originis. Inquiunt enim illi ex Lutheranis, qui melius ſentiunt, quod peccatum originis, in quo omnes naſcimur, eſt eſſe ſine timore Dei, ſine lege ad malum procliues, adeo ut non poſſimus bona opera, neque quippiam boni facere; ſed omnia quæ facimus, peccata ſunt, legemque tum Moſaicam, tum etiam naturæ eſſe nobis à Deo datam, ut per eam cognoſcamus ægritudinem noſtrã, ac propterea recurramus ad gratiã Dei, quam, non operibus, ſed fide conſequi poſſumus. Hæc Lutherani, hi inquam, qui melius ſentiunt Lutheranorũ. Hæc ſententia ſi paucis in ver-
C bis corrigatur, & ſecundum rectum ſenſum intelligatur, non eſt repudianda, quod ut rectius intelligatur, pauca quædam præfabor. Peccatum originis nihil aliud eſt quàm carentia Iuſtitiæ, & gratiæ Dei; quam optimus Deus dederat Adam eiusque natis, & prognatis omnibus, qui cùm ex inobedientia peccaſſet, tum ſibi, tum etiam poſteris ab eo naſcituris maximum attulit detrimentum. Nã & gratia Dei priuatus reus factus eſt æternæ mortis, ex amiſſa iuſtitia illa, quam ex Dei liberalitate acceperat, ex qua vires omnes inferiores animi ad nutum rationi parebant, corpusque immortale poterat ab anima ſuſtentari; poſteri uerò eius ex gratiæ priuatione vitæ æternæ compotes eſſe non poterant, ex priuatione uerò iuſtitiæ, tùm corpus omninò morti obnoxium ſortiti ſunt, tùm etiam deprauationem in viribus animi, quæ ad vitia
D peccataque procliues, nec rationi obſequentes, animum ſemper ad deteriora trahunt, qui licet cogi non poſſit, infirmus tamen ac æger ex carentia gratiæ facile in malum deducitur. Hunc igitur animi defectum, quem contraximus ex origine Adam, appellare ſoliti ſunt Chriſtiani peccatum non mortale, aut veniale; ea namque peccata actus quidam ſunt praui illius, cui imputari ſolent; ſed dixerunt peccatum originis, ideſt, defectum animi eũ, quem deſcripſimus, qui nobis ineſt imputaturque, eò quod prognati ſumus, ac veluti ſoboles quædã inhæremus primo parenti, qui opere eo, actuque inobedientiæ peccauit. Hæc breuis eſt deſcriptio peccati originis, cuius rei exempla in ciuili hac noſtra ſocietate euidentisſima comperiri poſſunt. Donetur quiſpiam aduena vir non noſtri ordinis, cui iure, & ex genere ius patricij ordinis

non

non conuenit, liberalitate Senatus nostri Ciuitate hac Veneta, & iure patri- E
cio, hæc donatio idque Ius, tum ad eum, tum etiam ad prognatos eius pertinet. Hic si postquàm fuerit hoc iure donatus, quippiam moliatur in Rempublicam ac donato iure priuetur, in exiliumque mittatur, certè detrimentum hoc ad posteros eius perueniet, qui, etsi nihil in nos peccauerint ipsi, sed quod soboles sint radicis, ut dicam, illius, qui in nos peccauit. Hæc satis sint pro descriptione peccati originis.

Defectus hic animi, maximè uerò deprauatio virium animæ, eiusque ad malum procliuitas in sacris literis præcipuè à Paulo Apostolo peccatum solet appellari, iuxta illud in Epistola ad Romanos: Iam non ego facio illud, sed inhabitans in me peccatum; sicuti etiam hostiæ, quæ pro peccatis offerri so- F
litæ sunt in lege Moysi, peccata appellantur in sacris literis, ut apud Oseam prophetam, Sacerdotes comedent peccata populi, id est, hostias oblatas pro peccatis, & Paulus Apostolus loquens de Christo; qui oblatus est pro peccatis populi inquit, Deus fecit ipsum peccatũ, id est, hostiam pro peccatis oblatam. His, quæ de peccato originis sentienda sunt, ex sacris literis, ut reor, non difficilè accommodari possunt ea, quæ Lutherani dicunt. Nam, si in his, quæ de peccato originis dicunt, censeant actum quempiam nostrum esse peccatũ originis, falluntur, adhuc etiam falluntur, si post baptisma susceptum, quamuis sanati non simus, à deprauatione virium animæ inferiorum, & à procliuitate ad malum, propterea nos adhuc esse obnoxios peccato originis, ac illius reos arbitrentur; Nam habita gratia per baptisma, seu lauacrum regene- G
rationis, ut inquit Paulus, non amplius sumus peccato obnoxij, quod per Christum deletum est. Sed si uolunt peccatum appellare pœnam peccati, quæ relicta est in inferiori parte animi, uerum dicent, ac iuxta Pauli sententiam, ut supra dixi, qui etiam appellat corpus peccati, quod nobis summo studio ac diligenti opera mortificandum est. Quæ uerò addunt de operibus nostris, quod non quimus bona opera facere &c. mox à nobis dicetur, cùm de libero arbitrio agemus.

Quartus Lutheranorum articulus est, de libero arbitrio, non uidi ego librum Lutheri, quem inscripsit, ut accepi, de seruo arbitrio. Verum quæ ex nonnullis intellexi, ac collegi ex opusculo Erasmi, qui Lutheri sententiam confutare conatur, ac tueri arbitrii libertatem, cùm Lutherus ex nonnullis H
sacræ scripturæ locis collegisset, nos sine diuina ope nihil posse boni agere, neque cogitare, neque velle, conspiceretque Pelagianos hæreticos habitos, qui sine Dei ope putarunt propter arbitrii libertatem nos posse bona opera facere, in eam sententiam incidisse uidetur, ut auferat à nobis arbitrii libertatem, adeò, ut si credimus Erasmo, & ego rectè recolo, quæ legi, & bona & mala opera nostra redigat in Deum auctorem, dicatque Deum optimum, & sua bona in nobis præmio adficere, suaque mala in nobis vlcisci. Hæc Lutheri positio adeò aduersatur rationi naturali, & sacris literis, ut nihil magis absonum inueniri possit. Quis etenim sanæ mentis diceret Deum esse auctorem malorum nostrorum operum? Malum namque quod est pœna, à

Deo

A Deo est, qui est iustus; huiusmodi malum pœnæ scilicet facere, bonum est facere, quia est opus iustitiæ. At mali, quod peccatum est, dicere Deum auctorem, certè est hominis dementis; Aduersatur hoc naturali rationi. Nam cùm natura cuiusque rei sit principium actionis, quam ea res agit, conuenit naturæ propriæ cuiusque actio. Deus autem bonus est per naturam, nec habet bonitatem aduentitiam. Iccircò non potest esse auctor mali operis, per se inquam. Item, cùm peccatum ea ratione sit peccatum, quia deficiat, iccircò non habet per se causam efficientem, ut inquit Augustinus: sed habet causam deficienrem. Iccircò referri debet ad causam, in qua est defectus, non autem ad primam causam supra omnem cogitationem indelectabilem. Pars etiam B altera quam tangit, quod ideò in nobis non est liberum arbitrium, quia sine ope diuina nihil possumus boni facere, non satis à Luthero intelligitur. Ideò paucis hanc totam rem comprehendam, vt quisque intelligat libertatem arbitrii non officere diuinæ gratiæ, neque opem Dei nobis præstitam libero arbitrio quippiam officere. Animaduertendum est primò illud, Deum supremum nō esse causam determinati cuiusdam generis, scilicet necessariam aut cōtingentem, naturalem've, aut cuiuspiam alterius modi, qualem cogitatio humana assequi potest, sed esse supremam omnium causam; quæ moderetur & temperet pro cuiusque natura, tùm causas necessarias, tùm contingentes, necnon naturales, & uoluntarias liberas, & non liberas: Hanc primæ causæ excellētiam, uniuersitatem omnium complectentem nequaquam possumus C mente concipere, quia nihil mens nostra capere potest, quod non sit cuiuspiā determinatæ naturæ. Tamen esse eiusmodi supremam causam, ratione naturali & sacræ scripturæ auctoritatibus facilè probare possemus, quas omitto ne te afficiam tædio. Non enim puto à quopiam hoc negatum iri. liberum uerò arbitrium nihil aliud est, nisi de eligendis iudicium liberum ac optio libera: quæ non ex impresione formæ conceptæ procedit, sed ex consultatione & iudicio mentis nostræ, quæ excellentia ideò menti nostræ tributa est, quia mens nō est à natura addicta cuipiam particulari bono, ac certi cuiuspiā generis, quemadmodum addictæ sunt vires sensitiuæ, sed uniuersali bono, à natura addicta fuit. Ideo secundum impresionem formæ particularis alicuius boni non conuincitur, ut in illud feratur, sed conferre cum alio bono il- D lud potest, & quatenus bonum est eligere, quatenus etiam particulare bonum in quo necesse est esse alterius boni defectum, reijcere. Liberum ergo à natura ipsa mens nostra iudicium habuit, liberamque optionem. Non tamen propterea nisi peccet, & deficiat, poterit quantumuis liber velle, optare, eligere, ac operari præter vim primæ causæ, à qua omnes aliæ pro sua cuiusque natura mouentur & temperantur. His hactenus discusis, dicendum est, opera nostra, quæ liberè agimus, uel eiusmodi esse, quod meritoria sint vitæ æternæ supremæque fœlicitatis, uel esse humana tantum, & hæc duplicia, bona inquam seu mala opera; à secundo hoc membro ordiemur. Opera nostra mala à libero arbitrio sunt, & quatenus sunt mala, sunt tantum nostra,

&

& à nobis, non autem à Deo. Deus etenim, ut supra ostensum est, nequit esse malorum, id est, peccatorum causa per se; ut supra ostensum est: à nobis tamen sunt & à libero arbitrio, quia ex nobis deficere possumus; imperfecti namque sumus, & deficientem naturam habemus, quæ adhuc ex peccato ægritudinem contraxit; factaque est magis deficiens; & hoc dicitur ab Osea Propheta, Perditio tua Israël, tantummodò in me auxilium tuum; sic Iac. in Epistola, Deus intentator malorum est, sed unusquisque tentatur à concupiscentia sua. Bona uerò opera nostra humana à libero arbitrio sunt; non tamen sine ope primæ causæ & primi mouentis. Nam ut prætercam Philosophorum rationes, sic dicitur in Psal. Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione, auertente autem te facie turbabuntur; & in puluerem suum reuertentur. Quod si accipiantur bona opera nostra, quibus fœlicitas suprema debetur, manifestum est, quod præter uniuersalem illam vim, qua naturaliter, secundum tamen nostræ naturæ captum, mouemur à causa prima, requiritur priuatus quidem, & particularis propriusq; motus, quo in Deum per fidem conuertamur, & conuersi per gratiam iustificemur, adoptemurque in filios Dei: neque tamen hoc tollit libertatem arbitrij; immò magis liberos nos facit, nullique deest hic motus à Deo, dummodo quis nõ officiat, ac per defectum malæ voluntatis reijciat diuinum hunc adflatum. Nam quæ per alios possumus dummodò velimus, seu dummodò non reijciamus bonum oblatum, nostri esse arbitrii dicimus; & hoc in tertio Ethicon dicit Aristoteles, nullusque propterea à Deo reprobatur, si ipse sibi non defuerit: possumus ergò per nos peccare & perire, non tamen possumus salui fieri, nisi per gratiam Dei; quæ, ut dixi, non aufert arbitrii libertatem, sed perfectiorem eam reddit. Ideo, quod supra adduximus, dicit Osea Propheta, Perditio tua Israël, tantummodò in me auxilium tuum, ac si diceret, per te perire poteris, nec Deo sed tibi ascribenda est tua perditio, auxilium autem tuum tantummodò est à me, quia neque humana bona sine diuina vi facere possumus, neque diuina illa, quibus beatitudo debetur, sine motu mentis ad Deum, quo ad Deum mouemur per fidem, & sine gratia, quam ad Deum conuersi consequimur. Ideo dicebat Apostolus Paulus, Non sumus sufficientes à nobis, tanquam à nobis, aliquid facere, aut velle, sed omnis sufficiẽtia nostra à Deo est; & in Euangelio dicit Christus, sine me nihil potestis facere, ego sum vitis, vos palmites; sicuti palmes non potest quippiam à se facere nisi manserit in vite, sic nisi in me manseretis, nihil potestis facere. Item, non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri est, qui in uobis loquitur. Item, Experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus. Item viuo ego, iam non ego, sed in me Christus. Item, Aperi os tuum & implebo illud. Item factus sum tanquàm iumentum apud te, & ego semper tecum; Ex quibus omnibus auctoritatibus facilè colligitur id, quod dicebam, nos non posse quippiam boni facere ad salutem, sine diuina gratia. Legemque Mosaicam, per quam non iustificamur, datam nobis propterea esse, ut per eam cogno-

scamus

A scamus peccatum ægritudinemque nostram,& ad gratiam recurramus.Hæc mihi uidetur esse sententia Pauli perspicua in Epistola ad Romanos, per legem, inquit, cognitio peccati; multaque in hanc sententiam dicit, quæ non oscitanti lectori compertissima esse poterunt. Satis de hoc articulo.

Quintus Lutheranorum articulus est de Sacramento confessionis. inquiunt Lutherani confessionem retinendam esse, non autem omnium peccatorum, sed eorum duntaxat, quæ conscientiam mordent. Nam cætera propè impossibile est intelligere, ac nosse, quod etiam perhibent in Psalmo dici, Delicta quis intelligit? Peccatorum ergò, quæ vrgent nos, ac sui grauitate premunt conscientiam, confessionem dicunt retinendam propter vim B absolutionis, cui fides est adhibenda, Christoque sine hæsitatione vlla credendum, qui inquit, quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis; ob eamque potissimum causam nobis peccata remitti, quia credimus verbis Christi, nosque absolutos propterea esse nequaquam dubitamus. Neque negant Lutheeani contritionem peccatorum inesse oportere ei, qui absoluendus est, cæterùm negant post absolutionem habitam vlli nos satisfactioni esse obnoxios. Non enim inquiunt, par est Deum maximè bonum, maximeque liberalem non omnino omnia condonare illi, quem gratia impartitur, sibique ex inimico amicum facit, sed pœnam æternam ac supplicium nunquam desiturum condonare, poscere uerò ab eo temporariam mulctam. Quocirca negant Sacramenti huius tertiam partem, quæ scilicet Sacramen-C tum & absolutionem consequitur, satisfactionem uidelicet. Quarè negant etiam purgatorium ignem. Hæc Lutherani. Huius eorum sententiæ primam partem, retinendam scilicet confessionem propter absolutionem, non censeo ego esse improbandam. Verùm, quod addunt grauia tantùm delicta, quæ conscientiam vrgent, Sacerdoti dicenda, alia uerò minimè, quia nullus delicta intelligit, reor posse ad rectum sensum reduci. Nam peccata mortalia sunt ea, quæ conscientiam premunt. Hæc uerò sunt explicanda pro virili. Reliqua verò venialia inquam, generali quadam confessione si explicentur, satis esse; nec insistendum esse quibusdam scrupulis, quos Sathanas plerumque viris probis ac religionis obseruantia præcipuis obijcit, incredibilibusque stimulis eos agit. Sensus iste meo iudicio non est improbandus. Quod si enor-D mia tantùm peccata exponenda Sacerdoti esse censeant, reliqua uerò, si mortalia fuerint, reticenda, aut generali tantùm confessione explicanda, longè errant, suisque se ipsi rationibus conuincunt. Non enim Sacerdos ea remittere peccata poterit, quæ ignorat, neque iudicare in quempiam debet, aut malum de quopiam suspicari, aut scrutari. Hoc namque ab officio viri Christiani maximè est alienum. Confiteri ergo is debet, qui absolutionem petit. Quod si dicant sufficere generalem confessionem; cur etiā in enormibus peccatis eam sufficere non credunt? Cognoscat ergo necesse est Sacerdos eam lepram, quam absolutione est sanaturus. Præterea ignarus & idiota Christianus, suique amore corruptus, quonam pacto rerum iudicium ferre de se suisque

gestis poterit, ut discernat, in quibus grauiter, & in quibus leuiter deliquerit. Retinendus est mos antiquus Catholicæ Ecclesiæ, quam seruant non tantùm sectatores Romanæ Ecclesiæ, verùm etiam Christianorum nationes, quæ maximè dissident à Romana sede. Græci, inquam, Armeni, Maronitæ, Coptæ, ac nonnullæ aliæ Christianorum sectæ, lingua, moribus, & institutis maximè alieni à Pontifice Romano. Ex quo certissimam coniecturam facere possumus traditum hunc confessionis morem à Christo & Apostolis Christiano populo, ad nos vsque deuenisse: nam & de baptismate Ioannis, quo homines uocabantur ad pœnitentiam, dicit Euangelista, Baptizabantur omnes confitentes peccata sua. Quo fit, ut existimem priore sensu non improbando, Lutheranos primam huius sententiæ ac dogmatis sui partem protulisse. Quòd uerò inquiunt credendum esse absolutioni præstitæ, minimeque hæsitandum se absolutos esse propter uerba Christi id dicentis; non credimus esse reijciendum, immò summoperè nos etiam fidem, qua in Deũ tendimus, commendamus, cui, ut perueniamus ad gratiam, maximè innitendum esse fatemur, secundum sententiã Pauli sæpissime id asserentis, & Christi in Euangelio in compluribus locis, quos nunc citare non est opus. Id uerò quod addunt de satisfactione, inanem scilicet esse post absolutionem, quia Deus ex infinita liberalitate ac misericordia, qua vtitur erga nos, totam mulctam dimittit, non autem partem adhuc retinet, cuius sumus rei, & quæ satisfactione compensanda sit; reor ego alienum esse à ratione naturali, ac dissentiens à locis quibusdam sacræ scripturæ, quos infra citabo. Primò rationem adducam; in quolibet peccato mortali, ut inquiunt nostri Theologi, est auersio à summo & immutabili bono, & est inordinata conuersio ad bonum commutabile, quod est infra Deum. Ex auersione ab infinito modo, rei efficimur æterni & infiniti supplicij. Ex conuersione uerò ad bonum commutabile inordinata pœnæ etiam sumus obnoxij, sed temporariæ. Prior absolutione remittitur per gratiam Dei, cui reconciliamur; posterior satisfactione diluenda est. Ridebunt, ut solent, hanc nostrorum Theologorum distinctionem Lutherani; dicentque figmenta esse, quæ nec ratione nitantur, nec sacris literis. Iccirco minime à nostrorũ sententia dissidẽtes alia via aggrediamur. In nobis est lex naturæ, quam Deus ex naturali lumine cuiuscunque hominis indidit, iuxta id quod dicitur in Psalmo, Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine: supra hanc est lex diuina nobis tradita in sacris literis, infra uerò legem naturalem est lex ciuilis, quam scilicet ciuiles societates hominum constituêre. Hæc quidem à nullo sanæ mentis negari queunt. Fundamento hoc iacto dictis illud addimus, vnũ idemque peccatum esse posse contra leges has omnes, Diuinam scilicet, Naturalem, & Ciuilem, verbi gratia, homicidium, & furtum est contra legem diuinam, quia homicidia & furta Deus sacris literis prohibuit: Est etiam contra naturalem legem nobis inditam, cuius rei vnusquisque in se periculum poterit facere, adhuc est contra legem ciuilem: præuaricatio autem legis

vtriusque

A vtriusque iniustitia & iniquitas est, quæ pœnam seu mulctam, quam lex iubet, ad æquitatem reducit. Sicuti ergò homicidæ, quia contra legem diuinam egit, statuta mulcta est, ita etiam statuta est ei pœna, quia egit contra legem naturæ; & adhuc mulcta alia statuta, quia egit contra legem ciuilem. Quemadmodum ergo non est dicendum homicidam, qui contritus est, & à Sacerdote absolutus, ac propterea Deo reconciliatus, neque obnoxius amplius gehennæ, absolutum etiam esse à pœna, quam iubet lex ciuilis, neque debere ciuitati pœnas homicidij perpetrati dare, quoniam Deo reconciliatus, neque amplius reus æterni supplicii: sic etiam non est negandum hunc homicidam Deo reconciliatum, remanere adhuc obnoxium pœ-

B næ, quæ ei luenda est, quod egerit contra ordinem rationis & legem naturalem. Et sic est inordinata illa conuersio ad bonum commutabile, quam dicunt nostri Theologi temporaria pœna diluendam esse, cuique aiunt satisfactionem deberi. Nisi quis ergo uoluerit esse pertinax, ut reor, facile intelliget, hæc quæ de satisfactione dicta sint, maximè esse dicta secundum rationem naturalem, idemque propemodum esse, si quis dicat ei, qui reconciliatus sit Deo, cuique non imputetur amplius quod egerit contra legem diuinam, nullam amplius pœnam deberi, quia transgressus est legem naturalem, ac si quis diceret, nullam etiam pœnam ei deberi, si pariter transgressus fuisset legem ciuilem, ac ideo iniustus iudex censendus esset, qui homicidam iam Deo reconciliatum aliqua pœna afficeret, quod homicidium

C perpetrasset. Hactenus ratione disputatum sit: hoc uerò comprobatur exemplis Sanctorum omnium, qui pro peccatis quæ fecerunt, se ipsos sunt vlti, & sponte pœnas dederunt. Sic Niniuitæ veniam meruerunt, sic rex Ezechias, sic Dauid rex; Ioannes Baptista hortatur in Euangelio, ut faciant dignos fructus pœnitentiæ. Item in Euangelio Christus inquit, væ tibi Capharnaum, væ tibi Corasim, quia si in Sodomis & Gomorra fuissent uirtutes. quæ factæ sunt in te, iam dudum in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Item apud Danielem notissima est auctoritas, Peccata tua elemosinis redime. Multa præterea in hanc sententiam adduci possent, quæ prætereo breuitati præcipuè studens.

Sextus Lutheranorum articulus est de inuocatione sanctorum, eorum-

D que cultu: inquiunt enim, cùm ex sacris literis unus sit Mediator Dei & hominum Christus Iesus, qui etiam, ut inquit Paulus, interpellat pro nobis, Sancti mediatores esse non poterunt, neque inuocari debent, ut orent pro nobis. nam etiam Ioannes in Epistola sua inquit, Filioli nolite peccare, quod si peccauerimus, Aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum, qui est propitiatio pro peccatis nostris. Hæc Lutherani; qui si negant Sanctos orare pro nobis, aut intercessionibus eorum nullam nobis comparari vtilitatem, ac propterea inuocandos non esse, proculdubiò maximè errant. Nam cum sancti ciues sint ciuitatis Dei, & Christi membra præcipua, cuius nos etiam sumus ciues, & pariter Christi membra, ac egregia præditi sint charitate erga nos, quis ambigere potest, quod

pro nobis adhuc periclitantibus orent? Valet autem eorum oratio. Nam, E
si,ut inquit Iacobus, assidua iusti oratio multum ualet, multò magis ualebit Sanctorum oratio; quis etiam vertere in dubium debeat, quod non frustra à nobis inuocantur, eorumque gesta nobis imitanda proponuntur? Nec obstant auctoritates,quas adducunt. Nulli namque dubium est, Christum solum Mediatorem esse Dei & hominum. Solus namque meruit gratiam & gloriam his, qui in ipsum credunt. Hoc pacto nullus Sanctorum est mediator; immò contra eos, qui secus sentiunt, exclamat Paulus in Epistola ad Corinthios, inquiens, An Paulus pro vobis crucifixus est? Sic etiam est aduocatus, & interpellat pro nobis, cuius orationes efficaciam habeant, ut efficiant id, quod Christus uoluerit. Sancti ergo mediatores sunt & aduo- F cati, sicuti conserui nostri, sed domino chariores & propiores nobis; inuocandi ergo sunt, non ut Christus, sed ut membra Christi, orentque pro nobis, ut ex pluribus sacræ scripturæ locis probari posset, quos consultò prætereo. Verùm, quia in hac Sanctorum inuocatione potest irripere abusus, cùm ita quis ad superstitionem declinaret, ut obliuisceretur Dauidicum illud, Vacate & uidete quoniam ego sum Deus. & alibi, videte quod non sit alius præter me; censerem ego interesse plurimum bonorum præsulum, huiusmodi abusus cohibere, ea tamen moderatione, ac dexteritate, ut nihil vi fieret, sed pro temporum ratione ac moribus nationum in melius paulatim mutarentur.

Septimus Lutheranorum articulus est, de votis Monasticis, & cœli- G batu Sacerdotum. inquiunt Lutherani: Vota Monastica perpetuæ præsertim continentiæ esse reiicienda: tùm quia sunt contra mandatum Dei, qui in Genesi dixit ad Adam, & ad Noë post diluuium, Crescite & multiplicamini, ac implete terram. Item de re impossibili votum fieri, est contra rationem. Sed seruare perpetuam continentiam est res impossibilis: vt experimento compertum esse potest sumpto à Monachis, qui vouerunt cœlibatum,& à Sacerdotibus. igitur talia vota tollenda sunt. Hæc in summa Lutherani.

Quantum ad priorem partem pertinet, scilicet de votis Monasticis, dicimus, nulli dubium esse, vitam cœlibem perfectiorem esse, magisque aptam rerum diuinarum contemplationi, quàm vitam eius, qui vxorem habeat. H Nam & rei domesticæ cura distrahit animum hominis à contemplatione:& voluptas venerea adfigit humi diuinæ particulam auræ, adeò ut nihil serium in eà homo cogitare possit, ut dicit Philosophus in Ethicis. Auerroës etiam in septimo Physicorum idem dicit fere. Inquit enim, perturbationum sedatio ad contemplationem summoperè facit: sed præcipue omnium castitas. Paulus etiam idem adserit: Qui vxorem habet, quærit ea quæ sunt vxoris, & diuisus est. Item, Qui dat virginem suam nuptui, bene facit, & qui non dat, melius facit. Item, De virginibus præceptum non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam à Domino consecutus. Innumera huiusmodi possem adducere ex sacris literis. Nulli ergo dubium esse debet, quin

Vita

A Vita cœlibum ſit præſtantior uita eorum, qui vxores habent. Quod ſi melior ac excellentior eſt vita Cœlibum, nullus ambigere poteſt, quin etiam in hac Eccleſiaſtica Hierarchia eiuſmodi hominum perfectiorum ſtatus eſſe debeat; quæ, ſi hoc ſtatu careret, imperfecta eſſet: vtpote cui deeſſet perfectior ſtatus hominum. Status autem firmitatem dicit, qua firmatus is qui eſt in eo ordine, deſcendere non queat ab eo uiuendi gradu ad inferiorem ordinem. Sic dicimus Sacerdotum ſeu clericorum ſtatum, ſic ſtatum eorum qui vxores habent, ſtatum: Quem ſtatum Cœlibum ſi concedere debemus Eccleſiæ Chriſtianæ, neceſſe eſt, ut firmitas hæc adſit. Firmitas autem hæc ex voto comparari ſolùm poteſt; quo quiſpiam ſe, vitamque ſuam B vniuerſam diuinis obſequiis contemplationique offerat, ac veluti holocauſtum faciat. Niſi ergo velimus perfectiorem hunc hominum ſtatum ab Eccleſia remouere, manifeſtum eſt Cœlibatus vota improbanda non eſſe, Immò ad decorem & perfectionem Eccleſiæ maximè facere. Hoc ex ſacris literis comprobatur. Nam Chriſtus in Euangelio inquit, diuerſa eſſe Eunuchonorum genera, eorum ſcilicet qui deprauata natura nati ſunt, & eorum qui manu arteque hominum facti; & eorum demum qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Sed omnes non capiunt hoc uerbum. Ex quo colligi poteſt, eſſe genus hominum maximè probandum, qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Hi, qui ſine voto cœlibes ſunt, non propterea dici queunt caſtrauiſſe ſe propter regnum Cœlorum. Nam Eunuchi non C dicuntur tantum, quoniam non generant, ſed quia impotentiam habent generandi. Ij ergo tantùm, qui ex voto caſtitatis ſibi ademerunt potentiam generandi, poſſunt dici uerè ſeſe Eunuchos feciſſe propter regnum cœlorum. Paulus item Apoſtolus, cùm loqueretur de viduis, quæ ſe diuino obſequio mancipa rent, admonet viduas iuniores admittendas non eſſe, quia cùm luxuriatæ fuerint, in Chriſto nubere volunt, damnationem habentes, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, nubentes autem non poſſunt mereri damnationem, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, niſi quoniam vouerant, & fidem Deo dederant, ſeſe nulli amplius nupturas. Rationes quas afferunt Lutherani, non eſt difficile ſoluere. Nam priorem rationem de mandato Dei in Geneſi, niſi velint aſſerere contra dictum Apoſtoli Pauli, virgi-D nitatem eſſe peccatum, & eſſe contra Dei præceptum, illis quoque nobiſcum ſoluenda eſt ea ratio contra Iouinianum, dicendumque, præceptum illud Adæ datum & Noë, tanquam parentibus humani generis, ac humano generi in illis exiſtenti: non tamen datum, ut quilibet homo id mandatum ſeruet; generatio enim eſt propter bonum ſpeciei, ut ſpecies ſcilicet perſeueret; ſicuti agricultura, ut cibum habeamus, quo nutriri poſſimus: non tamen propterea quilibet homo dare operam debet agriculturæ; ſic neque quilibet homo dare debet operam liberis procreandis. Immò, cùm homo ciuile ſit animal, nimiaque ciuium multitudo officiat bono ciuitatis, ut philoſophi probant, multum confert bonæ & fœlici hominum vitæ nónullorum hominum cœlibatus. Quod poſtea dicũt, ſeruare caſtitatẽ eſſe impoſſibile: quonã

pacto asserere possunt id esse imposſibile, quod tam multa hominum, virorum & mulierum millia seruauere, & in monumentis patrum nostrorum Christianorum memoriæ proditum est? Plenæ fuere ingentes eremi Monachorum cœnobiis. Innumeræ virgines, quæ vitam cum morte commutarunt, ne vlla in parte semel animo conceptam virginitatem macularent. Nō tamen inficias eo, nostris temporibus ad hunc vitæ statum perfectorum hominum & virginum temerè ac pasſim paruo, aut nullo discrimine plures sæpe admitti; quo fit, ut etiam eorum multi in maxima labentur scelera; cæterosque illius ordinis & status, probos alioqui homines infament. Quamobrem maiorem diligentiam adhiberi oportere, nec abbates cæterosque, qui monasteriis præsunt, ita faciles esse, ut plerique eorum sunt ad Monachos recipiendos. De Cœlibatu Sacerdotum, quæ secunda pars erat, nulli dubium, quin hoc sit institutum Ecclesiæ. Verùm hoc institutum maximè puto conuenire Sacerdotis ministerio, qui semper ferè addictus esse debet diuinis rebus; vt qui vxorem habet, diuisus est, ut inquit Paulus. Non tamen probandum censeo hunc morem, qui iam inualuit in Ecclesiis multis, ut quiuis pasſim admittatur ad Ecclesiasticos ordines, etiam primæ lanuginis adolescentes, & homines inopes, ignarique rerum omnium, & sæpenumero viri praui, quamobrem abusus hic etiam esset corrigendus.

Octauus Lutheranorum articulus est de Canone missæ, quem summopere improbant; eò quod ex eo uideamur nouum sacrificium Deo offerre, ac propterea aperte contradicamus Pauli sententiæ in Epistola ad Hebræos; vbi inquit, Christum unico Ablato sacrificio sanctificasse omnes ad se accedentes, neque reliquam nobis esse nouam hostiam pro peccatis offerendam: Immò si Christus, inquit, inter nos esset Pontifex, non haberet amplius hostiam, quam offerret. Hæc igitur Pauli expressa sententia improbare uidetur Canonem missæ, quo uidemur Deo nouam hostiam offerre, nouumque sacrificium de manibus Sacerdotis. improbant deinde vehementisſima oratione hanc Missarum, quæ pasſim dicuntur, multitudinem & frequentiam, vnamque tantum sufficere asserunt in tēplo uno dici singulis quibusque diebus, præsentesque Eucharistiam è manibus Sacerdotis sumere debere dicūt, si non omnes, maiorem tamen eorum partem. Hæc Lutherani. Vtinam Christiani homines qui Christum sequi, & in eum quàm maximè credere profitētur, charitatem seruarent ac humilitatem: quas Virtutes tanquam omnium præstantisſimas Christus commendat, facile namque esset controuersias omnes de medio tollere. Nunc uerò, cùm arrogantia & superbia elati, verbis tantùm profitemur charitatem erga Deum & proximū, & animi humilitatē: dū vnusquisque sapientior fuisse videri vult, ac non sine causa proximum arguisse; fit ut pertinacia obcæcati, nihil potius nobis sit quàm sententiam nostrā tueri, & aduersarij refellere. Teneamus animi humilitatem, facileque erit nostram hanc controuersiam componere. Christum dominum nostrum sese patri Deo hostiam & holocaustum obtulisse pro peccatis omnium quotquot vnquam fuerūt & futuri sunt, ac vnica ea hostia sanctificari & perfectos reddi

A di quoscunque, qui per fidem & charitatem adhæserint, nullus Christianorum est qui dubitet. Nullus etiam ambigere potest, in Eucharistia & Calice, quos offerimus, esse verum corpus & sanguinem Christi sub specie vini & panis, eum inquam sanguinem idque corpus, quod in cruce oblatum fuit. His addatur id, quod Christus dicit in Euangelio: Hoc facite in mei commemorationem: postquam dixerat: Hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur: in holocaustum scilicet & hostiam. Item Paulus Apostolus in Epistola ad Corinthios inquit: Hoc quotiescunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec ueniet. Ex his quiuis colligere potest, in Missa Deo patri sacrificium & hostiam offerri, non nouam, sed eam quæ oblata est. Nam B id quod offertur, est Corpus Christi verum & sanguis verus; idem numero cum eo quod ipse obtulit: est etiam idem sacrificium, quia fit in memoriam ipsius, & in annunciationem mortis domini: & est repetita memoria vnius illius sacrificij, quod semel à Christo oblatum est. Nouitas uerò est non ratione sacrificij, (Illud namque idem offertur,) sed ratione modi. Nam tunc oblatum est sacrificium illud specie hominis, in qua filius Dei apparuit; nunc uerò offertur sub specie panis & vini. Est etiam nouitas, quia veteris sacrificij est noua memoria. Ea ergo quæ dicuntur in canone Missæ, sunt uera; quia offertur hostia Christus, & sacrificium quod Christus obtulit: non tamen offertur noua hostia; sed ea, quæ oblata fuit sub specie hominis, offertur sub specie panis & vini: nouaque fit memoria veteris rei. Quam oblaC tionem præuidens spiritus sanctus, sacerdotium Christi dicit esse secundum ordinem Melchisedech: qui, cùm esset sacerdos Dei altissimi, protulit panem & vinum; quia scilicet sub huiusmodi speciebus Patri offerendum esset uerum holocaustum, Christus inquam, in memoriam oblationis eius, qua seipsum obtulit in ara crucis sub specie & forma hominis. Sic interpretandus est canon Missæ, eaque sententia intelligendus, quæ ex uerbis in eo positis, si rectè animaduertantur, manifestè elicitur. Non ergo offerimus nouam hostiam, neque nouum sacrificium facimus; nulla enim est hostia Deo accepta præter Christum: sed sub speciebus nouis eum offerimus in memoriam oblationis illius, qua se ipse in cruce obtulit. Et hæc est oblatio munda, de qua Malachias meminit, locutus in persona Dei, Nomen meum maD gnum est in gentibus, inquit, & vbique offertur mihi oblatio munda. Quod autem Lutherani reprehendant hanc Missarum frequentiam, tanquam, quæ contemptum pariat, fortasse non omninò reijciendum est, quod dicunt: beneque forsan religionis maiestati consuleretur, si non tam temerè ac passim à sacerdotibus præsertim ignaris aut malis, Missæ dicerentur, nec in priuatas ac prophanas ædes inducerentur. Hæc satis.

Nonus Lutheranorum articulus pertinet ad abstinentiam institutam ab esu carnium die Veneris & Sabbathi, item diebus quadragesimæ, cæteris'que huiusmodi, prout Christiani omnes seruare solent; dicuntque hæc instituta praua esse, & multum officere libertati, quia, ut inquit Paulus, liberauit nos Christus, id est, in quam nos asseruit ab obseruationibus & cæremonijs legis

Mosaicæ; inquiuntque sufficere fidem in Deum & Christum, cui debeatur regnum cœlorum: huiusmodi uerò dierum obseruantias nihili existimandas esse. Nam, ut item inquit Paulus, regnum cœlorum neque est cibus neque potus, sed pax & gaudium in Spiritu Sancto, &c. Improbant etiam ritum Ecclesiæ, in qua Eucharistia laicis hominibus datur sub specie panis tantùm, & non vini, multosque ex Euangelio locos adducunt, ex quibus conantur colligere, præceptum Christi esse, vt vtraque species laicis detur. Huiusmodi dicunt Lutherani in obseruantias & ritus Ecclesiæ. His paucis respondebimus. Fatemur primùm horum quædam instituta & obseruantias non esse diuini iuris, sed à patribus nostris & ab Ecclesia statutas; contra quas Ecclesia etiam statuere posset, si fore in rem communem hoc uideretur. Non tamen propterea sequitur instituta hæc bona non esse & seruari non debere. Nam, cùm Paulus præcipiat omnem animam subiectam esse debere potestatibus sublimioribus, (omnis enim, ut inquit, potestas à Deo est, & Qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit:) nulli dubium, quin sit contra iustitiã & præcepta Pauli, hæc inobedientia: præsertim, cùm maximè sint hominum naturæ accommodatæ huiusmodi obseruantiæ. Nulli etenim etiam gentilium philosophorum fuit vnquam dubium, quin abstinentia à carnibus & ieiuniũ mentem euehat ad superna: è contra, crapula, delicatæque mensæ animum grauent, ne quippiam sublime sapiat. Cur ergo improbandum est Ecclesiæ institutum, quo præcipitur huiusmodi abstinentia, his qui sine detrimento bonæ valetudinis ea vti possunt? quem morem vetustissimum, à temporibus Apostolorum, in Ecclesiam deductum ad nostra vsque tempora cuiuscunque nationis & ordinis Christiani seruauerunt ac seruãt, quibus nihil est commune cum institutis Romanæ Ecclesiæ. Græci hunc morẽ seruant, Maronitæ, Iacobitæ, Abisseni, Armeni, moribus, lingua, ac institutis aliis inuicẽ longissimè diuersi. At, inquiunt, Christus hæc facienda non præcepit. Si non scriptum est, præcepisse, non tamen propterea colligi posset quod non præceperit. Nam multa dixit & fecit Iesus, quæ non sunt in Euangelio scripta, ut testatur Ioannes Euangelista. Multa per spiritum sanctum datum Apostolis, eos docuit, & palàm fecit, quæ antea non præceperat; inquit enim ipse Apostolis: Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Paracletus autem spiritus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit, &c. Verùm, quãuis à Christo & ab Apostolis non fuerint hæc instituta, an propterea non sunt seruanda patrum nostrorum sanctissimorum hominum antiquissima instituta? quæ ratione naturali nituntur? quibus Christum imitamur, qui quadraginta diebus & noctibus ieiunauit? quæ prodesse tantùm, obesse uerò minimè queunt? Si etiam quippiam obessent, non tamen propter hæc rumpenda erat Christiana charitas, & Ecclesiæ vnitas. Fatemur nos quoque cum Paulo Apostolo, regnum Dei non esse cibum aut potum, & Quod intrat per os, non coinquinare hominem, ut Iudaizantes dicebant, qui cibos quosdam mundos, nonnullos immundos faciebant, quibus infici conscientiam, mentemque hominis prædicabant, qui eis vesceretur. Contra hos exclamat

Aposto-

A Apostolus, & Christus in Euangelio, hancque discretionem ciborum improbant. Præterea fatemur, etiamsi huiusmodi etiam apud nos instituta abstinentiæ superstitiosè seruentur,ut nonnulli faciant, & contra rationis regulam, qui de charitate erga Deum & proximum parum curant: si inuidi sint, aut superbi, nihil cogitant, dummodò in huiusmodi obseruantiis non delinquant:quas etiam ægritudine pressi minimè omitterēt:superstitiosæ hæ obseruationes addictæ exteriori cultui tantùm,de interiori uerò ne somniantes quidem,non prosunt Christiano viro.Non tamen propterea censendum est. huiusmodi obseruantias esse omninò reiiciendas, cùm sint maximè vtiles,& magnoperè faciant ad interiorem cultum excitandum & augendum: neque

B desciscendum est ab ea obedientia, quam debemus Ecclesiæ eiusque præpositis,ac summo Pontifici. De Eucharistia quod addunt, debere scilicet tribui laicis sub vtraque specie:nimirum,cùm ipsi fateantur Lutherani uerum corpus & sanguinem Christi per concomitantiam esse sub specie panis tantùm, sicuti sub specie vini verum sanguinem, & verum corpus per concomitantiam: mirum est, cur improbent institutum hoc Ecclesiæ, quæ ob euitanda innumera scandala,& plurima quæ fœditatem adferebant huic Sacramento, cum præbebatur laicis sub vtraque specie, statuerit sub specie tantum panis laicis præberi, cùm nulli dubium sit, quod & sanguis & corpus Christi assumitur sub una tantùm panis specie: & in actibus Apostolorum fiat mentio tantùm de pane,ubi dicitur de Apostolis,quod perseuerātes erant in fractio-

C ne panis:sub specie namque panis & corpus Christi comeditur & sanguis bibitur,& cuilibet satis compertum esse potest. Quæ addunt de potestate Pontificis & Episcoporum, nulli dubium, si ratione nitamur, & sacræ scripturæ auctoritate,quin in Ecclesia Catholicā debeant esse præsides, qui potestatem habeant in spiritualibus iudicandi,& coërcendi; puniendi denique,si qui deliquerint: qua vti debent ad ædificationem Ecclesiæ, non ad destructionem, ut inquit B.Paulus. Nisi enim in spiritualibus in Ecclesia essent præsides,qui & docerent populum Christianum, & coërcere possent eos, qui secus fecissent, aut dicerent, nimirum Ecclesia Christianorum pastoribus carcret, peiusque haberet quàm societas ciuilis, quæ rectores habet & pastores. Aliter enim humanum genus,non hominum more,sed more ferarum degeret.Ea-

D que libertas, quam prædicant, maxima efficeretur seruitus. Quod Plato adnotauit in libris de legibus. In ea,inquit,ciuitate,in qua libertas hæc esset, vt vnusquisque id ageret,& eo,quo vellet,viueret modo,maximam seruitutem efficeret, cùm probis viris contra improbos nullum esset publicum auxiliū. Absit ergo, ut hæc perturbatio sit in Christiana Ecclesia, quam optimè omnium institutam esse oportet, ita vt hierarchiam quandam præseferat, quod Dionysius in libris de Ecclesiastica hierarchia pulcherrimè ostendit. Hoc idem inquit B.Paulus: Vultis in virga veniam ad vos,an in lenitate? Tradere etiam Sathanæ eum qui peccauerat, potestatis fuit. Sic in actibus Apostolorum Petrus Saphyram & Ananiam mulctatus est, eò quòd uoluissent fraudē facere Spiritui sancto. Innumera adduci possent ex sacris literis,& ex sanctissimis

ſimis patrum noſtrorum monimentis, quæ quia expoſita ſunt & obuia om- E nibus,ſilentio prætereo. Sic etiam nulli Chriſtiano,qui nouit ex ſymbolo Eccleſiam unam eſſe,ſicut una eſt fides,vnumque baptiſma,vna vocatio. Denique ſicuti eſt unum Chriſtianorum corpus,cuius nos membra ſumus, ita etiam eſſe in Eccleſia unum Pontificem, à quo hæc vnitas contineatur in terris. Nam multitudo principatus mala,& quæ vnitati valdè officiat.Nec ſatis eſt vnicum eſſe Chriſtum Eccleſiæ caput,quandoquidem ita diuinitùs eſt hominum genus inſtitutum, ut præter diuinum ſpiritalem afflatum, egeat etiã ſenſibili quodam diſpenſatore, qui ſit homo,à quo dirigatur in viam rectam: quod partim adſcribendum eſt imperfectioni humani generis, quod à ſenſibilibus pendeat, partem etiam eius dignitati: nam hoc pacto quodammodo F pro ſuæ naturæ imbecillitate ipſe ſibi auctor eſt fœlicitatis, cùm per hominẽ diſpenſatorem myſteriorum Dei & rectorem, humanum genus ad fœlicitatem dirigatur.Proprium namque rationalis naturæ eſt,ut ex ſe agat,quod pro diuina bonitate naturæ humanæ inditum, voluit etiam Deus, quantum fieri poterat,ſeruari etiam in hac ſuprema fœlicitate adipiſcenda. Vnius ergo Eccleſiæ unum caput, vnuſque rector. De eius uerò poteſtate quia multi multa dicunt, ac nonnulla, quæ longiori oratione indigerent, quàm ſuſcepti huius opuſculi breuitas patitur; iccircò nihil amplius dicam de hac re. Illud uerò quod primo, medio, ac poſtremo tandem loco dicunt Lutherani de abuſu multimodo & ingenti,qui inductus eſt in Eccleſiam Chriſti,qua de re tantopere exclamant,tot grauamina protulerunt, non eſt quod aliud dicam,niſi ut G precer primùm Deum optimum maximum patrem Domini noſtri,eiuſque vnigenitum filium, qui ſemper interpellat pro nobis, & Sanctum Spiritum quo vncti ſumus Chriſtiani omnes per gratiam Dei & Sacramentum Baptiſmatis, vt velit reſpicere labantem Eccleſiam ac certè periclitantem, moueatque animum prælatorum Eccleſiæ,ut tandem pauliſper amore hoc ſui omnium pernicioſiſſimo depoſito,ea quæ maniſeſta ſunt,corrigant,ſeque ipſi caſtigent. Hæc ego ſentio. In omnibus tamen quæ ſcripſi, ſi quippiam minus rectè dictum eſſet, me ſemper, cùm admonitus fuero, profiteor auctoritati Eccleſiæ Catholicæ Romanæ, immò etiam cuiuſuis alterius cum illa ſentientis, pariturum, ac ſine mora obtemperaturum.

DE

DE POTESTATE PONTIFICIS, QVOD DIVINITVS SIT TRADITA,

Ad Nicolaum Theupolum.

CVM hoc vesperi tecum in eum sermonem incidissem, an auctoritas illa, & potestas, qua Pontifex Maximus fungitur, sit ei consensu quodam hominis tributa, an potius diuinitus ei tradita, qua de re nostris hisce temporibus maximos tumultus excitatos esse perspicimus; neque etiam veriti sint quidam asserere, hoc ius Pontificis humanum esse, dixi confestim me ab horum hominum sententia maxime dissentire, ac compertum habere diuinitus concessum esse Pontifici ius C illud, eamque potestatem, qua regit, ac moderatur Christianum gregem. in qua sententia cum te quoque esse constantissime assenerares, neque commodè tamen posses per tuas occupationes familiares, quibus adeo te implicitum esse noui, vt vix habeas liberam spirandi facultatem, nunc memoria repetere rationes illas, quibus iampridem inductus in hanc sententiam deuenisses: rogasti me hominem minus occupatum, ut breui commentariolo eas colligerem rationes, quibus mihi persuasum est à Deo Optimo potestatem hanc datam esse Romano Pontifici, neque à consensu hominum vllorum pendere. Respondi paratum me esse morem tibi gerere in quacunque re opera mea vti velles, posseque te amicitiæ nostræ iure mihi quod volueris munus iniungere, neque diffiteri me minus occupatum, D quàm te esse, longe tamen magis inertem. Quamobrem ea me tibi conditione hanc operam præstiturum, ut mihi necesse non sit vllum auctorem videre, verum ea tantum colligere, quæ memoria repetere possum, neque ab aliorum pendere commentis, sed ea tantum in medium afferre, quæ mihi uideantur. tuum uerò fore, ut omnia acerrimo illo ingenio tuo discutias, ac diiudices, quæ recte, item, quæ perperam dicta tibi uidebuntur. nam cum doctissimus sis, pariterque mihi amicissimus, nimirum neque te aliquid præteribit, quod minus recte prolatum sit; atque pro amicitiæ nostræ iure illud ipsum quidquid erit mihi ingenue significabis. verùm ne te amplius morer, deueniam ad discutiendam quæstionem propositam. Dico ex Euan-

Euangelii dictis perspicue colligi à Christo Dei filio tributam fuisse Petro, eiusque successoribus hanc potestatem: ex epistolis Pauli colligi etiam potestatem hanc eandem diuinitus ei datam fuisse. item assero ratione euidentissima hoc idem probari, adeo ut si quis negare non audeat diuinam prouidentiam gubernationi Ecclesiæ non defuisse, nec deesse, à ratione nostra dissentire non ualeat. Docebo postremo, sed paucis, rerum euentu comprobari clarissime id, quod auctoritates sacræ paginæ, & ratio astruunt. Potestas omnis, quam non tantum Romanus Pontifex Petri successor, verum etiam Episcopi, sacerdotesque omnes habent, non ea, inquam, qua Sacramenta conficiant, sed qua vtantur in populo Christiano ad beatitudinem perducendo, & in Christiana vita erudiendo, cui veluti Architectonicæ, & Principi ciuilis quæcunque potestas inseruit, cum inferiores quosdam fines habeat, qui omnes ad supremum illum referri debent, colligitur, quantùm memoria repetere possum, ex his Euangelij locis. Apud Ioan. c. 20. postquam Christus à mortuis surrexisset, discipulisq; apparuisset, insufflauit in eos, & dixit: Accipite Spiritum Sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt: & quorumcunque retinueritis peccata, retenta sunt. item apud Matth. c. 18. inquit: Quæcunque ligaueritis super terram, ligata sunt, &c. Item apud Matth. cap. 16. post Petri cōfessionem, quòd Christus sit filius Dei, inquit Christus, quia tu es Petrus, super hanc Petram ædificabo Ecclesiā meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. tibique dabo claues Regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum, & in cœlis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis. item alibi dicitur in Euangelio apud Lucam c. 22. Petre Sathanas expetiuit, ut cribraret uos, ego autem pro te oraui, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. itē alibi in Euāgelio Ioan. c. 21. dicitur: Petre amas me? cui Petrus, Domine, tu scis, quia amo te. & rursus Christus: Pasce oues meas. iterumque interrogat: Petre amas me plus his? cui Petrus: Domine tu scis, quia amo te. Pasce, inquit, agnos meos. sicque tertio Petro iniunxit, ut pasceret oues suas. Ex his Euangelij locis, ut reor, quadruplex quædam potestas perspicuo colligitur tributa à Christo, discipulis omnibus una plene. item altera nō tamen omnino neque plene. Petro uero soli posterior hæc, quam diximus aliis etiā tributam, sed non plene, plenissime, ut ita dixerim, tributa est. itemque duæ aliæ. Omnibus tributa est potestas remittendi peccata per insufflationem, & largitionem Spiritus Sancti. hac potestate quilibet sacerdos in confessionis Sacramento vtitur, soluitque à peccatis confitentem curæ ipsius subiectum. hæcque potestas sequitur ordinem, & characterem sacerdotalis ordinis, & à Spiritu Sancto dependet; sicuti etiam operatio baptismatis, confirmationis, aliorumque huiusmodi Sacramentorum, quorum ministri sunt sacerdotes. Diuina uerò uirtus agens est. sicuti enim solus Christus baptizat, ita solus Christus, qui & Deus est, solus peccata dimittit, & gratiam confert. hoc certissimis argumentis, & Sacræ paginæ locis comprobatur à Theologis Christianis.

A ſtianis. quæ te non latere probè intelligo. ſed præter alia hoc, quod adduximus ex Euangelio Ioan.c.20. euidenter id adſtruit. inquit enim Chriſtus: Accipite Spiritum ſanctum, quorumcunque remiſeritis peccata, remittuntur eis. quaſi expreſſe dixerit. Poteſtas hæc remittendi peccata ex Spiritu ſancto eſt, quem vobis trado. licet ergo collatio ordinis fiat à Pontifice, ſeu ab Epiſcopo, poteſtas ea tamen ſequitur characterem, & participationem Spiritus ſancti, nõ autem eſt participatio quædam poteſtatis, quam primò, & perfecte habeant Pontifex, Epiſcopus've; ſicuti quamuis baptiſmus conferatur à ſacerdote, non eſt tamen participatio aliqua ſanctitatis ſacerdotis, ſed à Deo tantum eſt. hæc prima poteſtas omnibus data, & nulli præ alijs; nullibi B namque in vniuerſa ſacra pagina comperies alicui præcipuè, ac præ aliis tributam fuiſſe hanc poteſtatem. Altera poteſtas omnibus item Epiſcopis tributa eſt, ſed præcipue, ac præ alijs Petro. Poteſtas, eſt ligandi, ac ſoluendi, quam reor ego non eſſe priorem illam, de qua fecimus mentionem, qua ſcilicet remittuntur peccata, ſed eſſe poteſtatem infligendi Eccleſiaſticas mulctas, & ab eis ſoluendi (an vero etiam comprehendatur ſub hac poteſtate ſolutio à purgatorij ignis pœnis, nolo ut in præſentia diſcutiamus; ea namque, quæ pertinent ad vitam aliam, omnia mihi nunc omittenda eſſe duxi) opus eſt proculdubio, vt quicunque gubernationi aliquorum præeſt, aliquam poteſtatem habeat coercendi contumaces, tum vt facilius metu pœnæ corri-C gantur, tum ne eorum ægritudo, ſi libere, & impune vagari poſſent, alios, gregemque totum inficiat, iccircò vocis illius diuinæ oraculo data hæc poteſtas præcipuè, & cum prærogatiua quadam ſoli Petro, deinde diſcipulis omnibus. hac ego ratione præcipue adducor, vt credam poteſtatem hanc ligandi, & ſoluendi non præcipuè pertinere ad peccatorũ abſolutionem, ſed ad mulctas, quas infligit Pontifex contumacibus, & peccantibus. vt alias omittam. quoniam, ſicuti prior illa poteſtas primum reſpicit peccatorum remisſionem, per accidens uero, & oblique retentionem; ita econtra poteſtas hæc coercendi primum reſpicit pœnarum inflictionem, deinde ſolutionem. item prior illa ſequitur characterem ordinis, & à Spiritu ſancto eſt per ſacerdotem miniſtrum, ita hæc poſterior iuriſdictionis cuiuſdam eſt, non ordinis, aut D characteris. ideo in danda priori illa inquit Chriſtus, Accipite Spiritum ſanctum. ſubdit deinde, quorumcunque remiſeritis peccata, remiſſa ſunt eis. addit poſtremo, quorum retinueritis, retenta ſunt. in hac uero poſteriori non facta mentione de datione Spiritus ſancti, confeſtim, & primum tradit poteſtatem ligandi, cui ſubdit poteſtatem ſoluendi. idem & illuſtrius oſtenditur ex eo Matthæi loco, in Euangelio ca.18. vbi omnibus diſcipulis inquit, quæcunque ligaueritis in terris, erunt ligata in cœlis; & quæcunque ſolueritis, erunt ſoluta. nam poſteaquam præcepit fratrem corrigendum eſſe ſi peccauerit primum ſolum, deinde adhibitis teſtibus: poſtremo dicit, quòd ſi in peccato perſeuerauerit, ſit tibi ſicuti Ethnicus, & Publicanus; hoc uero nihil eſt aliud quàm eum ablegare à cœtu fidelium, ſicuti Ethnici, id eſt, Gentiles ſeparati ſunt, quod vim obtinet excõmunicationis; confeſtim ſubdit, amen di-

co vobis. quæcunq; ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlis,& quæcunque solueritis, erunt soluta; ac si diceret: erunt vere hi sicuti Ethnici, nã vobis hanc potestatem trado ligandi, & soluendi, idque, quod agetis, ratum habebo. ecce quàm luculenter apparet ex hoc loco potestatem hanc pertinere ad pœnas Ecclesiasticas infligendas. hæc ergo potestas quamuis discipulis omnibus tributa sit,nihilominus,si quis non cõniuentibus oculis legerit Euãgelium,luce clarius perspiciet præcipue, ac præ omnibus aliis tributam fuisse Petro:per quem,scilicet,ad alios deuentura esset. nam,si nihil magis auctoritatis in hac ligandi, & soluendi potestate uoluisset Christus Dei filius,à quo nihil temere, nihil inconsiderate actum vnquam fuit, (quo namque pacto à diuina sapientia quippiam temere?) Petro concedere, quàm aliis omnibus, cur ergo magna ea verborum mole vsus ad Petrum inquit: Simon Bariona, amẽ dico tibi,quoniam caro, & sanguis non reuelauit tibi, scilicet, quòd sim Dei filius,sed pater meus,qui est in cœlis: & quoniam tu es Petrus super hãc petram ædificabo Ecclesiam meam,& portæ inferi nõ præualebunt aduersus eam,sed tibi dabo claues Regni cœlorum,ut quodcunque ligaueris super terram,sit ligatum & in cœlis,& quodcunque solueris,sit solutum.videat vnusquisque tam magnã præfationem,consideret datas claues Petro soli,aliis nequaquam.Potestas uerò clauiũ,ut omnes Theologi dicunt in quarto sententiarum,est potestas iudicandi. & hæc est una clauis. altera potestas ligandi,& soluendi.cum ergo hæ sint claues,nullaq; mentio eas aliis datas fuisse,sed soli Petro:quis sanæ mentis negare audeat in hac ligandi, & soluendi potestate principem esse Petrum, cui plene & perfecte sit data,aliis uero per participationem quandam huiusce potestatis, quæ tota est in Petro, ac ideo posterius datam,Hoc uero magis comprobatur ex his,quæ infra dicturi sumus.Duæ aliæ sunt potestates; de quibus non fit mentio in Euãgelijs, quòd datæ sint alij vlli præterquam Petro. prior est pascendi Christianum gregem; altera discutiendi,& confirmandi dogmata ea,quæ pertinent ad Christianã fidem. Quantum ad priorẽ, soli Petro dictũ est à Christo non semel, sed ter, qui numerus maxime perfectionẽ ostendit,magnaq; continet Sacramenta,quẽadmodum etiã philosophi testantur,ut prætaeream tot,& tam magnos Christianos auctores. obtestatur ergo Christus Petrum per eum amorẽ,quo præ aliis omnibus ab illo amabatur,ut pasceret oues suas,ut pasceret agnos suos.Potestas hæc pascendi oues domini nulli data præterquam Petro, volue totum Euangeliorũ codicem, neq; uerbum comperies, sed fortasse quispiã ridebit, huiusmodiq; potestatẽ nihil esse existimabit,ideo erit operæpretium,si paululum in hac re morabimur,& perscrutabimur,quæ nam,& qualis sit hæc potestas. Potestatẽ dedit Christus pascendi oues suas,igitur absq; dubio Petrus cõstitutus est pastor Christiani gregis.nam quisnam alius officium habet oues pascendi præterquam pastor?proportio igitur Petri,eiusq; successorum ad populum Christianum, est proportio pastoris ad oues. Non reor posse quempiam in hac re ambigere, adeo perspicua est. ex hoc duo sequuntur, prius, quòd Petrus sit Christi vicarius, seu Christi vicem gerat in terris:alterum,quòd,quemadmodum

A dum omnia,quæ pertinent ad ſanitatẽ, ad curationẽ, ad directionem ouium, ſeu intra ſepta detinendæ eſſe uideantur, ſeu ducendæ ad paſcua,ſiue flumine perfundendæ,uel curandæ, necnon acie ferri vlcus quarundã reſcindendum ſit, ſeu potius à grege reliquo relegandæ nonnullæ fuerint, paſtoris muneris ſunt:ita etiã quæcunq; pertinẽt ad inſtitutionẽ Chriſtiani gregis in uita Chriſtiana,quæcunq; ad gubernationem,ad curationem, cæteraq; huiuſmodi ſpectant ad Petrum,& ſucceſſores Petri. ex quo elicitur,quòd etiã poteſtas ligandi. & ſoluendi præcipue, & præ aliis data ſit Petro. quòd prius ſequatur vicarium,ſcilicet Chriſti eſſe Petrum,cõpertum omnibus eſſe poteſt,qui locũ illum annotauerint Euangelij Io.c. 10. vbi inquit Chriſtus,ego ſum Paſtor bo-
B nus,& cognoſco oues meas:aliasq; oues habeo, quæ non ſunt de hoc ouili. ſi Chriſtus Paſtor ſuarum ouium, conſtituerit Petrum item paſtorem ouium non Petri,ſed ſuarum;non enim inquit,Paſce oues tuas,ſed paſce oues meas, item paſce agnos meos: cui non exploratum fuerit Chriſtum paſtorem eſſe, & dominum ouium,Petrum paſtorem tantum non dominum,à domino tamen cõſtitutũ. vicem ergò gerit Petrus Chriſti domini ouium. alterũ quoq; abſq; dubio euidenter ſequitur. nã cuicunq; aliquod munus iniunctũ fuerit, vtiq; omnia etiã, quæ pertinent ad id munus,iniuncta illi fuiſſe uideri debẽt. ſi ergo munus paſtoris datum eſt Petro, quæcunq; pertinent ad paſtorẽ, omniſq; poteſtas illa tradita ſunt Petro.quamobrem cum coercere,mulctaſque imponere præcipue ſpectet ad eum,cui cõmiſſa eſt gubernatio,præ aliis ergo
C data eſt Petro ligandi & ſoluendi poteſtas; cui rationi adſtipulatur locus ille Euãgelij,de quo à nobis ſuperius eſt facta mentio, & per Petrum aliis Epiſcopis participatione quadã,ſicuti & ouium regimen;ſeſe etenim conſequuntur regimen,& poteſtas coercendi,puniendi'ue eos,qui cõtumaces fuerunt.Præter has poteſtates,alia item poteſtas data eſt Petro tantum declarandi,ſcilicet & diſcutiendi ea, quæ pertinent ad fidei Chriſtianæ dogmata, eiuſq; ſententiæ parere cæteri debent. Nolo nunc adducere in hac parte innumeras ſanctorũ auctoritates. ſatis nobis ſint Chriſti verba. inquit ipſe apud Luc. c.22. Sathanas expetiuit, ut cribraret uos, ſi aliqua uidelicet poſſet ratione vos dimouere à uera fide,ego.uerò oraui pro te Petre,ut non deficiat fides tua. nititur ergo fides Petri Chriſti orationi : quæ inefficax nulla ratione eſſe poteſt.
D ſubdit deinde,Et tu cõuerſus cõfirma fratres tuos. ecce quòd cura cõfirmandi alios,non oues, non puſillos,ſed fratres ſuos, tradita eſt Dei oraculo tantũ Petro non aliis. luce meridiana illuſtrius oſtenſum puto ex diuinæ ſapientiæ vocibus ius hoc Romani Põtificis nullo hominum conſenſu,ſed diuinitus ei tributũ eſſe. de induſtria præteriui locum illum in Euãgelio Matth.c. 18. qui à pleriſq; notatur,ad aſtruendã noſtrã hanc ſententiã,ubi,ſcilicet, Petrus dominũ rogauit,quoties dimittendũ eſſet à ſe peccatũ fratri, an vſq; ad ſepties? quoniã mihi uidetur potius eò ſpectare ille locus, ut ſemper ſit danda venia peccanti in ſe fratri,ſemperq; acceptas iniurias obliuiſcẽdas,quàm ad vllã poteſtatẽ Petro cõceſſam.Hac itẽ poteſtatẽ conceſſam fuiſſe diuinitus Paulo, ex pleriſq; locis Epiſtolarum eius colligi certiſsime poteſt:& primo ex Epiſtola

prima ad Cor.c.5. Nam tradere hominem Sathanæ ad interitũ carnis, ut lucrifaceret spiritum, potestatis fuit. venire etiã in virga, vt ex eadẽ epistola c.4. est potestatis. item in epistola 2. ad Cor.c.10. inquit, iuxta potestatẽ, quæ data est mihi in ædificationẽ. Episcopos instituere, ut instituit Paulus Timotheũ, & Titum, & per eos item alios, potestatis fuit. hos locos notasse tantũ, & innuisse sit satis. tute per te alios quoque in memoriam tibi rediges. vereor ego ne noster hic libellus modum excedat. iam satis auctoritatibus probatum est diuinitus, non hominum consensu Pontifici Romano Petri successori hanc fuisse auctoritatem attributam. nunc paucis explicemus, an idem etiam ratio nobis persuadeat. Multitudinẽ omnem, quæ una sit, nequaquam posse vnam esse perseuerare, nisi contineatur ab uno, & philosophi omnes prodidere, & tantum nõ voce ipsius rerum naturæ docemur. nam suapte natura multitudo omnis in plura dilabitur; aliunde uerò una est, & una esse perseuerat. id uerò à quo est una, & in unione cõtinetur necesse est, ut sit unũ, alioqui ipsum quoq; aliena opera indigebit, ut unum sit. vnde illud Homericum ab Aristotele, ut notissimum prolatũ in duodecimo lib. primæ Philosophiæ, Multitudo principatus mala, vtpote, quæ inepta sit ad continendam vnitatem multitudinis subditorum hominũ. cum ergo Ecclesia Christiana una sit, (sicuti enim vna fides est, vnum baptisma, una uocatio; ita una Ecclesia, quin potius omnes vnũ corpus sumus, inuicemq; membra, ut perhibet Apostolus Paulus, sed cur amplius moror? in symbolo ab omnibus Christianis prædicatur se credere vnam esse sanctam catholicam, & Apostolicam Ecclesiam.) indiget ergo uno principe, à quo cõtineatur. si secus fit cõfestim dissipati unitatem necesse fuerit; uni ergo eius gubernationem demandatam fuisse oportuit. nec vllo pacto satis esse potest id, quod Lutherani dicunt, ut hanc rationem uitent, Christum unum esse, à quo cõtineatur Ecclesia: nam & si Ecclesia primo contineatur à Christo Deo optimo, quemadmodũ etiam uniuersa rerum natura, est tamen à summa illa bonitate institutũ, ut cuiq; rei pro eius natura prouideatur. cum ergo hominum genus à sensu maxime pendeat, à sensibusq; hauriat & disciplinam, & institutionẽ omnem, indiget ergo homine, quem sentiat, gubernatore, & principe. quin quòd maius uideri potest, Sacramenta, quibus gratia nobis diuina confertur, in rebus sensibilibus constituta sunt; sic enim natura humana est à Deo facta. vni ergo homini hanc gubernationem demandari oportuit, quòd partim pertinet, ut dixi, ad hominis imperfectionẽ, qui à sensu pẽdet, partim etiam ad eius perfectionem, & præstantiã. nã hoc pacto ipse sibi quodãmodo felicitatis suæ est auctor, pro naturæ suæ imbecillitate. vnus ergo homo vni Ecclesiæ præerit, ut ratio à natura nobis indita vnicuiq; facile suadet. is uero hanc potestatẽ habere non potest à quouis hominum consensu, seu cœtu, sed diuinitus habeat, necesse est. nam constituere vicarium Domini, qui prope fungatur munere domini, nõ pertinet ad quempiã aliũ, nisi ad dominum. Ecclesia uero Christũ habet dominũ, tum quia Deus est, cuius sunt omnia, tũ quia empti sumus magno pretio, eius, scilicet, sanguine, ut ait Apostol. 1. Cor. 3. ad ipsum ergo pertinet instituere vicarium sibi, ad nos minime

A nime.nisi ergo nelimus fateri defuisse, deesse've diuinā prouidentiā guberna tioni,ac unitati Ecclesiæ, cuiuis ratio persuaserit diuinitus Pōtifici Petri successori hanc potestatē collatā fuisse. quo fit, ut si nullus esset sacræ paginæ locus,ex quo id astruere possemus, piū tamen esset credere diuinitus datā fuisse Petro hanc potestatem;sicq; per manus,non per præscriptionē ad nos deuenisse.sed cū tam euidentia sint Christi oracula,quæ supra tetigimus,quis amplius in dubiū verterit rem tam claram,& omnibus obuiam?At dixerit quispiam fortasse rerū euentus,quæ res tertio loco à nobis proposita fuerat, huic sententiæ nō adstipulatur:quin potius nihil magis.nā confestim post Christi ascensionem, cum adhuc Petrus Hierosolymis esset, cuius Vrbis Episcopus

B erat Iacobus,inquit Paulus in epistola ad Galat. cap.2. qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis,operatus est mihi inter gentes.Iacobus erat Hierosolymitanæ vrbis Episcopus, Petrus tamen erat à Deo Apostolus circuncisionis,id est,Iudæorum,quibus tunc præerat, nōdum enim Romam uenerat:ecce à Deo traditam Petro potestatem quandam,qua Episcopum superabat.non'ne illis temporibus,tum Petrus,tum Paulus Episcopos instituebant.de Paulo diximus. Petrus non'ne Prosdocimum creauit Episcopum Patauinum,cum Romam uenisset.dicerem etiam alios,si per inertiam meā possem libros euoluere,in quibus eorum temporum historia continetur.vterq; postea Romā uenit,ibiq; sub Nerone Imperatore in vrbe vniuersi orbis principe martyrio coronati sunt. quibus suffectus Linus, deinde Clemens, cæte-

C rique sanctissimi viri,à quibus plurimos Episcopos creatos fuisse cōperies, si eorum vitas perlegeris.itaq; semper à probis omnibus Christianis Romanæ sedi,sedi,inquam Petri,summa veneratio,summa auctoritas est delata.Iactata fuit magnis procellis cū Imperatorū Constantinopolis arrogantia,interdū eiusq; vrbis Antistitum,tum Gothis,ac Longobardis res Italiæ,ac præsertim Romanæ vrbis turbantibus, qui etiam Arianam hæresim sectati sunt, tamen semper eminuit, ac pristinā dignitatē paulopost recuperauit. nec obstat his, quæ diximus;quòd Cōstantinopolis Imperatores Pontifices Romanos cōfirmabant,quasi ab Imperatoribus potestatē haberent,nō à Deo.nā nullus sanæ mentis putauerit potestatē Pōtificis, qua gerit vicem Christi, ab Imperatore pendere. sed quoniā Pōtifices ab Imperatoribus habuerant urbis Romæ Im-

D perium, quo res Italiæ maxime nitebantur, ideo præter clerum Romanum, & populum,requirebatur etiam Imperatoris suffragium ad Pōtificem eligēdum,eius tamen auctoritas,quatenus Pontifex est,non princeps Romanus,à Deo est non ab homine aliquo. Cū ergo historia,ratio,& euidentissima Christi oracula nobis ostendant à Christo Dei filio datam esse Romano Pontifici auctoritatem, & potestatem hanc, qua uicem Christi gerit, nullus nisi pertinax, & qui partes, quas temere suscepit,tueri uelit, inficias iuerit, Christiani hominis esse fateri, & credere Pontificis potestatem non ab hominum consensu pendere,sed diuinitus prodiisse. longius quàm putaram processit Commentariolus hic,quem unico spiritu conscripsi. tuum erit corrigere,ac summam manum ei imponere. Mihi satis sit hucusque laborasse. Vale.

DE IVSTIFICATIONE.

Hic tractatus ante Concilium Tridentinum editus fuit, nunc verò post commemoratum Concilium expurgatus prodit.

F

QVONIAM in omni disputatione primùm oportet disquirere, ac planè percipere, quidnam significant vocabula, quibus utimur in disputatione, præsertim cùm eorum multiplicitas & æquiuocatio facile possit confundere, ac inuertere totius rei significationem: iccircò primùm explicabimus quidnam significet iustificatio, deinde quid significet fides, quoniam tota huiusce causæ disputatio pendet ex illustratione horum nominum. Iustificari igitur nihil aliud est, quàm iustum fieri, ac propterea etiam haberi iustum. Iustitia autem multis modis sumitur. Nam & particularis quædam uirtus, quæ dirigit operationes ac actiones nostras ad alios quoscunque, qua tribuitur vnicuique quod suum est, iustitia appellatur; cuius obiectum est iustum & æquum. Item iustitia est uniuersalis quædam uirtus, quæ dirigit actiones uniuscuiusque ad bonum cōmune, quod præcipuè cōtinetur in legibus seruandis, quamobrem appellata est etiam iustitia legalis. De vtraque iustitia amplè & diffusè Aristoteles tractat in quinto Ethicorum. Verùm nos hîc non loquimur de duabus his iustitijs, cùm dicimus hominem iustificari, amplius quiddā dicimus & augustius. Præter hos duos iustitiæ modos, est quoq; aliud iustitiæ genus, de qua amplissimè tractat Plato in decē libris, quos inscripsit de iusto, qui etiam Politia Platonis dici solent. Aristoteles uerò tangit tantùm hoc iustitiæ genus in quinto Ethicorum, quam appellat iustitiam metaphoricè dictam. Hæc iustitia constituta est in animi nostri uiribus, quæ quamuis sint eiusdem animi, ac propterea in eis nequeat esse iustitia propriè dicta, quæ est virtus ad alterum: quoniam tamen aliæ inter se sunt hæ animi uires, & unicuique earum debetur certus quidam modus ad alias sui compares vires, qui si peruertatur, iam non tribuitur unicuique animi partium quod suum est; ac ideò iustitiæ inuicē se habent, tunc iustitia in eis erit, cùm vnaquæque perstiterit in modo sibi à natura præstituto, vt scilicet ratio imperet, inferiores uerò animi uires pareant rationi, ac ratio recta sit. Hæc iustitia parens est uirtutum omnium, & ampliori modo virtus quàm priores duæ. Hæc est animi sanitas, ex hac uirum bonum appellare solemus iustum. Hic modus iustitiæ est humanus, facit hominem bonum, ut homo est, ut rationalis est, & iccircò in nostra inquisitione iustificationis, de qua loquimur,

G

H

non

A non tantùm duo illi priores iustitiæ modi non satisfaciunt, sed neque hic tertius satis est, amplius quippiam quærimus. Nam non quærimus iustitiam illam, quæ tantùm deceat homines, sed quærimus iustitiam & bonitatem, quæ deceat filios Dei, cuius adoptionem assequimur per Christum, vt vocemur & simus filii Dei, ut simus consortes diuinæ naturæ. Hæc ergo bonitas, hæc animi iustitia, quæ filios Dei deceat, appellatur iustitia Christiana; hac iustificamur in conspectu Dei, prioribus illis iustificamur corã hominibus. Huius rei exemplum commodè possumus capere ex hominum vita, & consuetudine. Sit quispiam rusticus, cuius genus vixerit semper ruri, habeat hic filios, eosque erudiat vt rusticus moribus ruris, ac bene & diligenter instituat, vtique si adolescens ita institutus fiat ciuis, fiat principi familiaris, & aulicus in B gratiam regij filij, mores vtique priores illi pertinent ad vrbanitatem & ingenuitatem rustici, longè tamen inferiores sunt, & degenerant à moribus, qui exiguntur à ciue, ac præsertim à familiari regis. Sic humanæ illæ iustitiæ, quæ homini conueniunt, longè inferiores sunt hac iustitia, quæ exigitur à filiis Dei, à consortibus diuinæ naturæ. Hactenus sufficiant ea, quæ diximus de iustitia. Nunc accedamus ad aliud uocabulum, quod includitur in nomine iustificationis, quod est fieri iustum. Dicamus ergo quod fieri & facere, quo ad propositum negotium pertinet, duobus modis accipitur. Nam dicimus albedinem facere parietem album, dicimus etiã linitionem pictoris facere parietem album: Eadem propemodum ratione dicimus sanitatem facere hominem sanum, Item dicimus medicationem facere hominem sanum. Differunt C hi duo modi, nam albedo facit parietem album, vt forma inhærens parieti, & sanitas facit hominem sanum, vt forma corpori inhærens. Quare dicemus hanc, ut ita dicam, factionem esse formalem, & dicemus formaliter facere; Linitio uerò facit parietem album, ut actio pictoris, ideoque efficienter; Sic dicemus medicationem efficienter facere hominem sanum. Accedamus his expositis de iustificatione ad fidem. Fides quoque multipliciter dicitur; Nam quandoque id quod creditur, appellatur fides iuxta id, quod continetur in Symbolo Athanasij: Hæc est fides Catholica, quã nisi quisq; crediderit, &c. Quandoq; habitus ille, quo credimus his, quæ tradita sunt à Deo, appellatur fides: Interdum actus ipse, quo credimus, consueuit appellari fides; qui actus, D quamuis sit elicitus ab intellectu, est tamen imperatus à voluntate; Iccircò Apostolus dicit; Ad obediendum fidei. Credimus etenim, quia volumus Deo obedire. Fides etiã quãdoq; appellatur fiducia, quia confidimus promissioni nobis factæ à quocunque. Hoc modo dicimus, fidem seruare & fidẽ frangere. Hanc Cicero in primo de officijs inquit dictã fuisse, quasi qua fiat quod dictũ est, & ponit fidem hanc partem iustitiæ. Sic inter tria matrimonij bona ponitur maritalis fides, qua vterque coniugum sibi inuicem dant fidem, promissioni alterius vicissim credit & confidit. verùm nos contrahamus hanc fidẽ ad promissionem diuinam, quæ est in Deo, quatenus promissa seruat; Sic in Psalmo: Fidelis Deus in omnibus uerbis suis. sic apud Paulum: Nunquid eorum iniquitas fidem Dei euacuauit? In nobis uerò est hæc fides, prout fidi-

mus promissioni diuinæ. Hæc fidei significatio pro fiducia, coniuncta est significationi spei,quamuis spes propriè respiciat futura,fiducia verò etiã præsentia & præterita,attamen propinqua est hæc fiducia spei. Quamobrem sæpenumerò una pro altera sumitur.Damascenus in quarto libro inquit,fidem duobus modis accipi, quorum alterum dicit esse assensum, alterum uerò dicit esse spem eorum,quæ sunt nobis promissa.Ex Apostolo Paulo in pluribus locis habemus hanc acceptionem fidei pro confidentia. sufficiat nunc vnus in Epistola ad Romanos, cùm loqueretur de Abraam, cuius exemplo maximè nititur Apostolus; inquit:Non infirmatus est diffidentia,sed confortatus est fide. Ecce opposuit diffidentiæ fidem, id est,confidentiam. His discussis, quæ si quispiam non benè intellexerit, totam hanc, quam agimus, rem, non rectè percipiet,addamus, quod iustificari seu iustum fieri; sumptum etiã efficienter (vt suprà diximus) potest adhuc accipi duobus modis, propriè scilicet, cùm quis ex iniusto efficitur iustus; minus etiam propriè, cùm quispiam fit iustior,& ex minori iustitia proficit in maiorem iustitiam; qua ratione dicimus etiam duobus modis quippiam calefieri. Nunc tempus est,ut accedamus ad explicationem iustificationis,ac primùm de iustificatione ea,qua impius adultus ex iniusto fit iustus.Hæc iustificatio,si quæritur de causa eius efficiente,nulli dubium est,quin fit à spiritu sancto,Nã Deus solus remittit peccata, Deus dat gratiam, Deus iustificat impium. Modus autem, quo spiritus sanctus hoc efficit,est motus etiam inspiratio, qua eius intellectum illustrat, & voluntatem mouet.hic etenim est modus,quo homo agit quippiam ut homo est, ut scilicet id agat sponte & voluntariè. Mouet autem spiritus sanctus hominis voluntatem,conuertendo eam ad Deum,& hac ratione præparatur cor à Domino, & homo præparat se, quatenus ea conuersio est voluntaria, nullo pacto coacta; verùm, quoniam nequit ad Dominum quispiam voluntariè conuerti; nisi auertatur ab impietate, & à peccato, sicuti contingit in quocunque motu, nam in quouis receditur à contrario,ut perueniat ad alterum contrarium: iccircò primùm hominis voluntas recedit à peccato,relinquit impietatem,per detestationem impietatis & peccati, erigit deinde se ad Deum,ad quem reuertitur.Primus hic animi motus,ut inquit B.Thomas,& ratione euidentissima colligi potest,est motus fidei,quem motum seu actum appellamus fidem.Hic autem motus incipit à voluntate, quæ obediens Deo & fidei, efficit, ut intellectus assentiatur absque hæsitatione traditis à Deo, & ideo promissionibus diuinis confidat, & concipiat ex illis firmam fiduciam, quæ pertinet ad voluntatẽ, vt quasi circulo quodam incipiat à voluntate hæc fides,& desinat in uoluntatem. Promissio autem Dei,cui firmiter credit, ac propterea fiduciam concipit, est (vt inquit B.Thomas in prima secundæ.) Quod Deus remittat peccata,& iustificet impium per mysterium Christi. Ipse enim est factus auctor salutis omnibus credẽtibus in eum. Motus ergo hic fidei post detestationem peccati erigit mentem ad Deum, atque animum ad ipsum conuertit, quem conuersum, Deus, infundens spiritum suum, sanat, sanctificat, iustificat, adoptat in filium per spiritum filij sui, per quem diffusum

A sum in cordibus nostris clamamus, Abbà pater. Insuper donat nobis cum spiritu Christi, Christum ipsum, & omnem iustitiam eius gratis ex ipsius misericordia nostram facit, nobis communicat, qui induimus Christum. Interim uerò, dum animus ita præparatur à Domino, & se ipse præparat, quando hæc præparat, quando hæc præparatio non fiat momento temporis, præterquam miraculo quodam, ut accidit Paulo Apostolo, si adsit occasio, operatur bona, & cauet à malo is, qui conuertitur. Nihilominus non redditur iustificatio, & sanctificatio operibus, ut Paulus inquit: Ei uerò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ Dei. ad Rom. 4. Sic ergo & in hoc tempore reli-
B quiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. ad Rom. 11. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. ad Titum 3. quod in locis innumeris dicit B. Augustinus. Sed ut de re, quæ agitur, potius loquamur ad frangendam atque deijciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ Dei, & audentium gloriari de meritis suis ista commemorantur. quum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent, bonum aut malum, non ex operibus, sed ex uocante dictum est, quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo gratia; percipientis uerò gratiam consequenter sunt opera bona, nec quæ gratiam pariant, sed quæ gratia pariantur. Nemo propterea bene operatur, ut accipiat gratiam, sed quia accepit.
C quomodo enim potest iustè uiuere, qui non fuerit iustificatus? quomodo sanctè uiuere, qui non fuerit sanctificatus? Iustificat autem gratia, ut iustificatus possit uiuere iuste. Prima est igitur gratia, secunda opera bona. ad Simplicianum, lib. 1. quæst. 2. Item de gratia & libero arbitrio ad Valent. fermè per totum, sed potissimum 5. cap. & 6. quod sic incipit, His & talibus testimonijs Diuinis probatur gratia Dei non secundū merita nostra dari; quandoquidem non solum nullis bonis, uerumetiam multis meritis malis præcedentibus uidemus datam; & quotidie dari uidemus. sed planè quum data fuerit, incipiunt esse etiam merita nostra bona, per illam tamen. & Thomas in prima secundæ expressè, Donum gratiæ cōsiderari potest dupliciter; uno modo secundum rationem gratuiti doni, & sic manifestum est, quod omne me-
D ritum repugnat gratiæ. Alio modo potest considerari secundum naturam ipsius rei, quæ donatur; & sic etiam non potest cadere sub merito non habentis gratiam, tum quia excedit proportionem naturæ, tum etiam quia ante gratiam in natura peccati homo habet impedimentum promerendi gratiam scilicet ipsum peccatum. 1. secundæ q. 114. ar. 5. c. Sed debetur fidei, nō quod mereamur iustificationem per fidem & quia credimus, sed quia accipimus eā per fidem. Sic enim inquit Apostolus in Epistola ad Galatas: Accipientes pollicitationem spiritus per fidem. Item in Epistola ad Romanos, per quem habemus accessum in hanc gratiam per fidem. In Epistola ad Hebræos, Accedē tem ad Deum oportet credere, eò quod credendo accedimus ad hunc acces-

sum.

sum. Hanc acceptionem ab Apostolo dictam B. Thomas in tertia parte ap- E pellat applicationem inquiens passionem Christi esse veluti medicinam communem, quam quisque sibi applicat per fidem, & Sacramenta fidei. Hi protestantes appellant apprehensionem non ea significatione, quam tu in literis ad me datis arbitraris, quæ scilicet pertinet ad cognitionem intellectus, sed significatione superius dicta, qua scilicet illud dicimus apprehendere quo peruenimus, & quod post motum nostrum attingimus. Quod autem Deus donauerit nobis Christum & omnia cum eo, est textus Apostoli expressus in Epistola ad Romanos, Qui filio suo non pepercit, nonne omnia uobis donauit cum illo? Item, Filius natus est nobis, & filius datus est nobis. In Missa, cùm Christum Deo offerimus, nonne dicimus in canone, Tibi F offerimus de tuis donis & datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Beatus pater Augustinus in pluribus locis, sed unus nunc in mentem uenit, nescio an sit in Soliloquiis, aut in Meditationibus: Quicquid mihi deest, inquit bonus ille pater, vsurpo mihi ex visceribus Domini mei. His hactenus discussis, quibus reor nullum posse contradicere, discutiamus propositionem propositam. Fide iustificamur, non formaliter, quòd scilicet fides inhærens nobis efficiat nos iustos, sicuti albedo efficit parietem album, aut sanitas hominem sanum. Nam hoc pacto charitas & gratia Dei nobis inhærens, & iustitia Christi nobis donata efficit nos iustos, neque per fidem intelligimus habitum, ut superius diximus, sed actum. Sed vera est propositio, si capiatur efficienter, sicuti linitio effecit parietem al- G bum, & medicatio efficit sanum; sic, uel non dissimili ratione, fides efficit hominem iustum, & iustificat, quia per fidem attingimus iustitiam: & quoniam motus omnis est imperfectus, nisi perueniat ad terminum, iccircò etiam motus fidei, nisi perueniat ad charitatem, quam adipiscimur, est imperfectus. Iccircò fides, quæ iustificat, est fides formata per charitatem, seu efficax per charitatem, ad quam nisi peruenerit, est inefficax ad iustificationem, sicuti si diceremus, ea medicatio efficit sanitatem, quæ peruenit ad sanitatem, & illa est efficax per sanitatem, quamobrem potest etiam appellari sanatio. Hactenus dicta satis esse uideri possunt quoad iustificationem nostram, quæ mihi adeò perspicua esse uidentur, ut nihil reliquum sit, in quo quis hæsitare queat. Verùm, quoniam diximus ad iustitiam nos per- H uenire per fidem, iustitiam inquam inhærentem nobis, & charitatem, ac gratiam, qua efficimur consortes diuinæ naturæ, & iustitiam Christi nobis donatam, quoniam inserti sumus Christo, & induimus Christum. Hac ergò sola, certa, & stabili nobis nitendum est, & ob eam solam credere, nos iustificari coram Deo, id est, iustos haberi & esse iustos. Hic est pretiosus ille Christianorum thesaurus, quem qui inuenit, vendit omnia quæ habet, ut emat illum. Hæc est pretiosa margarita, quam qui inuenit, omnia linquit, ut eam habeat. Dicit Apostolus Paulus, Omnia alia detrimenta putaui, ut Christum lucrifacerem, non habens iustitiam meam, sed eam, quæ est per

fidem

A fidem Christi: Illis uerò, qui nituntur Sanctitate sua, dicitur in Apocalypsi: Quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo; dicis enim, diues sum, nullius egeo, & non vides nuditatem tuam, &c. & alibi. Item in Apocalypsi: Dabo tibi calculum nouum, in quo est nomen scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Hoc nomen est nomen Christi, & vere nullus scit, nisi qui accipit. Inde est, quod experimento videmus viros sanctos, qui quantò magis in sanctitate proficiunt, tantò minus sibi placent: ac propterea tantò magis intelligunt se indigere Christo, & iustitia Christi sibi donata, ideoque se relinquunt, & soli Christo incumbunt. Hoc non ob eam accidit causam, quod facti sanctiores minus videant, quàm prius, neque quoniam facti sint animo

B dimissiori, & viliori, immò quantò magis in sanctitate proficiunt, tantò maiori sunt animo, tantò sunt perspicaciores. Repetamus exemplum, quod supra adduximus de Rustico, qui in gratiam filij Regis, factus sit ciuis, & aulicus regis, & qui iam cœperit imbui moribus regijs: vtique hic cùm in eo maneant vestigia ruris, quamuis cœperit institui moribus regiis, nihilominus regi non placet, multa in eo sunt, quæ Regem offendant, nihilominus habet eum ut aulicum & familiarem ob gratiam & merita filij; quæ rustico illi donauit. Dicit B. Thomas, cùm loquitur de baptismatis Sacramento, quod eo abluuntur omnia peccata, & omnis reatus culpæ & pœnæ cuiuscunque, & reddit rationem, eò quod vnusquisque baptizatur in mortem Christi, & cum eo sepelitur, ut inquit Apostolus. Iccircò ita se habet baptizatus,

C acsi ipse gerens personam Christi mortuus fuisset, passus, & consepultus cum Christo, & cum Christo resurrexisset in nouam uitam. Ecce, quàm præclarè dicit doctissimus pariter ac sanctissimus vir, mortem Christi, passionem ac meritum nobis donari, nobis communicari in baptismate, quod est fidei Sacramentum. Credo satis illustratum fuisse hactenus locum de iustificatione apud Deum, utra debeamus niti; niti inquam, an iustitia nobis inhærente, an iustitia Christi nobis donata, & communicata. At dices, quod auctoritates illæ, quas adduxi in meis literis, huic uidentur sententiæ obstare. Prima est Dauid in Psalmo decimo septimo: Iudica me domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam, secundum puritatem manuum mearum, quia custodiui vias domini,

D nec impiè gessi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me. Ecce, quàm clarè inquiunt hi, qui ad pauca respiciunt, quod Dauid innititur suæ iustitiæ & innocentiæ suæ. Certè, si Dauid ea intellexisset, quæ hi intelligunt, ita quod propterea putasset se iustificatum coram Deo, non tantum hæc, quæ dicit, essent dicta arroganter & superbè, ac propterea magis reprehendenda, quàm oratio Pharisæi in Euangelio, qui longè minora de se dicit, sed essent mera mendacia. Quo etenim pacto (vt relinquam quotidiana peccata) is, qui fuerat adulter, qui propinquissimum sibi amicum interfecerat, ut uxore eius potiretur, potuit uerè dicere, quod non impiè gessisset à Deo suo, quod habuerit omnia iudicia eius

in

in conspectu suo, & cætera quæ ibi dicuntur. Ideò ne impingamus hanc arrogantiam, hæc mendacia mansuetissimo & mitissimo regi, propius accedamus, & benè eius sensum perspiciamus. Psalmum illum decimum septimum Dauid composuit & cecinit, ut ex titulo Psalmi comprehenditur, post debellatos eius hostes, quorum præcipui fuerunt Saul & Absalon, quos Dauid semper humaniter tractauit, nihil vnquam contra ipsos est machinatus, quin potius in potestatem eius traditos seruauit, vtriusque interitum magno animi dolore accepit. Iccircò omnia quæ dicuntur in eo Psalmo ad hos eius hostes sunt dirigenda, id est, ad eius benemerita, & ad omnia eius opera erga ipsos, non autem ad suam iustitiam inhærentem ipsi coram Deo, & in conspectu oculorum eius. Hæc sententia plana est, in qua nullus hærere potest. At cùm secùm ipse loquitur Dauid, & ad animam suam verba facit, aduerte quid dicat: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui coronat te in miserationibus, qui replet in bonis desiderium tuum, quoniàm miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quantò distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras, &c. Confer hæc, te oro, cum his, quæ adducis de Psalmo decimoseptimo, & videbis quantum distant. Amplissima ergò est sententia, in qua conuenerunt. Alius locus qui citatur, Hæc erit iustitia nostra, si custodierimus præcepta hæc omnia; nihil facit contra nostram sententiam. Nam verum est quod iustitia nostra, humana inquam, & quæ est iustitia legalis, de qua diximus suprà, est custodire præcepta legis, & quamuis, ut suprà diximus, augustiorem quandam quæramus, quæ deceat filios Dei; nihilominus, vt inquit Paulus Apostolus, cùm nullus seruet omnia præcepta legis, quantum pertinet ad iustitiam legis, omnes sumus sub maledicto, iuxta illud; Maledictus qui non permanet in omnibus verbis legis huius, quia nullus seruat omnia præcepta legis, præsertim præceptum de charitate quantum ad motum animi interiorem, ac ideò omnes indigemus Christo, per quem adipiscimur gratiam & charitatem, qua quodam modo incipimus legem seruare; ac insuper omnis eius iustitia attribuitur nobis, quicunque Christum induimus. Alius locus, quem adducis, erat, Habebitur pro iustitia coram Domino reddere pauperi depositum. Nulli dubium, quin pertineat ad iustitiam virtutem illam particularem, de qua diximus superius, reddere depositum non tantùm pauperi, sed cuicunque. Sed quoniam pauper magis indiget, si nō reddatur, maior fit iniuria, & iniustitia maior est; ac propterea hortatur nos spiritus sanctus ad illam iustitiam. Non ob id tamen sumus iustificati coram Deo, secundum eam rationem & modum, quem supra attulimus. Nam si reddere depositum pauperi sufficeret ad eam iustificationem, multi Iudæi, complures Mahumetani essent iustificati coram Deo; Etenim eorum multi ita sunt instituti, quod nunquam detinerent depositum sibi creditum. Sic de Phinees dicendum. Mihi videntur hi loci addu-

A cti esse adeò perspicui, quod nullam dubitationem facere posſint in ſententia ea, in qua Catholici & proteſtantes conuenerunt, & quod non ſatis rectè intelligantur ab his, qui eis nituntur. Abundè reor hucuſque dictum à nobis fuiſſe de iuſtificatione illa, qua ex impio quiſpiam adultus efficitur iuſtus. Verùm, quoniam eſt & alius iuſtificationis modus, quo quiſpiam ex iuſto fit iuſtior, ſicuti calefieri etiam is dicitur, qui ex minus calido fit calidior, ſecundũ quem modum dicitur in Apocalypſi: Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc; iccircò, ut uniuerſa ratio iuſtificationis intelligatur, pauca addemus de hoc iuſtificationis genere. Vnumquodque animal ſeu planta, quam natura edit in lucem ac generat, quamuis generatione ſpeciem quampiam ſeu naturam ſortita

B ſit, non tamen in eo gradu ſiſtit, in quo ſortita eſt naturam & ſpeciem animalis, ſed progreſſum quendam habet, donec perueniat ad perfectum illius naturæ ſtatum. Sic homo, ſic aues, ſic terreſtria & aquatica animalia non ſiſtunt in ea magnitudine & infirmitate membrorum, in qua nata ſunt, ſed continenter feruntur ad perfectionem, quam eius natura præſtituit, aut obeant, neceſſe eſt. Pari ratione qui per fidem adeptus eſt charitatẽ & ſpiritum Chriſti, & factus eſt noua creatura in Chriſto Ieſu, ſi uoluerit ſiſtere in eo gradu, in quo ſpiritualiter natus eſt, nec vlterius progredi: nulli dubium, quin breui tẽporis ſpatio relabatur in deterius, ac perdat ſpiritum quẽ acceperat, ac vtranque iuſtitiam amittat. Nam nullus ſibi vſurpare poteſt iuſtitiam Chriſti, qui non habeat ſpiritum Chriſti, & non uiuat in Chriſto. Progrediendum eſt er-

C go nobis omnibus, ac in anteriora tendendum; nam ſi brachia forte remiſit, atque illum in præceps prono rapit alueus amni. Progreſſus hic fit per bona opera interna & externa, quæ cùm ſint à charitate & à ſpiritu Dei, augent etiã charitatem. Etenim ſicuti principium generationis vniuſcuiuſque rei eſt extrinſecum; nihil etenim ſeipſum generat, ita augmenti principium eſt extrinſecum, omne namque animal ab anima ſua augetur. Charitas ergo inhærens, ſpiritus Chriſti, gratia quæ ab eo ſemper fouetur, & emanat à plenitudine gratiæ eius; Chriſti inquam, otioſa eſſe non poteſt. ſed vel internis meditationibus atq; orationibus ſe exercet, uel externis operibus pijs. Hinc augetur charitas & gratia, quæ etiam augent fidem, nam magis credimus & fidimus ei quem magis amamus, ſicque magis ac magis iuſtificamur. Iccircò,

D ut ſuprà citauimus, in Apocalypſi dicit ſpiritus ſanctus: Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc. Hæc iuſtificatio poteſt dici fieri ex operibus, & poteſt appellari iuſtificatio operum. Prior uerò, quia quis efficitur noua creatura in Chriſto, non debetur operibus noſtris, ſed ſpiritui ſancto, qui mouet corda noſtra, remouendo ea à vita peccati, & per fidem erigendo ad Deum per Chriſtum, donec fiat compos charitatis & gratiæ, ut ſuperius latè expoſuimus. Ex operibus tamen quæ ſequuntur, oſtenditur hæc iuſtificatio, & hæc fides perfecta, ſeu formata & efficax per charitatem, ut dicit Iacobus in ſua Epiſtola. Nam ſi opera bona non ſequantur, imperfecta fuit fides illa & inanis. In his ergò bonis operibus ambulamus, ut inquit B. Paulus, & ſic fit certa noſtra vocatio, ut inquit Petrus. Quoniam eis magis iuſtificamur, & ad perfectum

tendimus, quæ si intermittimus, regredimur. Nam in uia domini non progre- E
di est regredi, & tandem præcipitem labi. Ideò ex operibus qui dicunt nos iustificari, uerum dicunt, & qui dicunt nos iustificari non ex operibus, sed per fidem, uerum etiam dicunt. Sed ut rectè intelligatur vtrumque, oportet rem totam benè explicare & illustrare: est etenim satis inuoluta & obsita. Dedimus nos operam in hac Epistola, quantam potuimus adhibere, vt ea euolueremus & illustria efficeremus. An uerò assecuti fuerimus, cùm reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Mantuani patroni tui, quem scis quantoperè obseruem, tùm etiam tuum erit iudicium. Benè vale in domino.

Ratisponæ. XXV Maij. F
M. D. XLI.

DE LIBERO

DE LIBERO ARBITRIO.

QVANDO & tu literis, & Aloysius noster tui nomine obnixè mecum verbis egit, vt scripto tibi explicem, quid de vulgata hac quæstione sentiam, quæ de arbitrij libertate, tot diuersorum dissentientibus sententiis, & uariis disputationibus agitatur: malui cum petitioni tuæ satisfecero desiderari in me doctrinam, quam si non obtemperauero, gratificandi tibi uoluntatem: & quamuis nec rem ipsam, quàm ardua sit, & grauior, quàm vt virium mearum tenuitate ferri queat, ignorem, & te maiore ingenij acumine esse intelligam, quàm ut facilè à me satisfieri tibi posit: Tamen vt, quantum in me est, morem tibi geram, dicam de hac re, quæ mihi sese offerent in præsentia. Ac primò quidem ea dicam, quæ natura duce ex philosophiæ doctrina de libero arbitrio cognoscimus: tum quæ sit Catholica, & in Christiana religione recepta de hac re sententia exponam. Neque verò te philosophiæ nomine commoueri velim. Non enim vanam illam, quæ à Diuo Paulo repudiatur, adhibebimus; sed veram, quæ à naturali & à Deo nostris mentibus impresso lumine nata; earum nos omnium rerum veritatem docet, quæ intellectui subijciuntur. Atque hoc quidem lumen aliud nihil quàm riuulus quasi & pars quædā est diuini splendoris naturæ nostræ inserti, neque penitus ob peccatum extincti. vt autem disputationem hanc nostram aggrediamur, ad liberi vim naturamque cognoscendam, quid Liberi primò nomine significetur, quæque sit illius verbi vis, intelligamus necesse est: tum uerò ad liberum arbitrium explicandum ueniemus. Vt igitur seruus ille est, qui sui iuris non est, quique in ijs actionibus, quæ serui sunt, non sponte sua, sed domini imperio & voluntate mouetur, ita liber dicitur esse is, qui & sui, non alieni iuris est, & sua non aliena voluntate ad agendum excitatur. quare quò quippiam longius ab alieno imperio abest, magisque suapte sponte mouetur, eò etiā à seruitute cum longius absit, ad libertatem propius accedit. Verum communi hoc omnibusque notissimo principio constituto, rebus id singulis accommodemus, atque ab inanimis, qualis sunt terra, lapides, aliaque generis eiusdem, ordiamur. Terræ glebam, aut lapidem, uel in superna, uel ad ima mouere possumus: atque horum quidem alter naturalis motus est, nempe cum ad ima vergit; violentus alter, cum ad superna. quare quo motu sursum fertur, seruum omnino esse dico; quo vero deorsum, non liberum quidem omnino esse, ad libertatem tamen magis accedere confirmo, quàm cum violenter sursum ferebatur, motu namque naturali, insitæ sibi grauitatis propensione gleba terræ, aut lapis ille

mouetur, violento uerò non insitæ alicuius rei impulsu, sed contra potius insitam sibi propensionem fertur, impellentis violētia coactus: quare in hoc motu omni prorsus libertate caret: in motu uerò naturali, quoniam ab innato principio mouetur, à seruitute longius discedit, atq; ad liberi conditionē accedit propius: non tamen liber omnino est, cum grauitatis impressione moueatur, cuius nec terra nec lapis auctor ipse sibi est; sed eidem illam causæ acceptam referre debet, à qua ortus sui principiū accepit. Quamobrē ad præscriptam etiam sibi ab ea legem mouetur. Vnde non modo liberum esse non dicimus: sed philosophorum etiam sententia, quæ huiusmodi sunt, non à seipsis, sed à generante causa mouentur: & inter ea, quæ alterius impulsu agitantur, numerari debent. Hinc iam ad bruta animantia progrediamur, quæ à seipsis auctore Aristotele citentur, quoniā propria sensus sui mouentur cognitione, quam appetitionis etiam ipsorum propensio sequitur ad ea, quæ cognoscunt, vel persequenda, uel fugienda: quare cum ea appetitus propēsione moueantur, quæ à cognoscendi facultate generatur, ad libertatem propius accedunt, quàm quæ sensus omnis sunt expertia: nā quæ in naturali illorum motu est propensio, non ex seipsis est, sed à generāte causa. Bruta igitur animantia à seipsis non, vt de ijs quæ sensu carent diximus, ab alio mouentur: atq; in his arbitrium cognoscere incipimus, nec liberum tamen. in Brutis enim eatenus arbitrium est, quatenus cognitio quædam in ipsis inest, & certa rerum, quas comprehendunt, existimatio. neq; tamen liberū dici debet, quoniam ab ipsis non est, sed à natura ex obiecti nimirum quod comprehendunt impressione: vnde nec motuum suorum finem, qua ratione finis est, & ut natura finis cogosci debet, agnoscunt; neq; etiam quæ mediorum est cum fine ad quē tendunt, proportionem intelligunt: sed naturam ducem non aliter sequuntur, quàm qui ad prima literaria elementa perdiscenda, nutrice aut pædagogo duce in scholas proficiscitur puer: is enim quamuis propriis pedibus incedat, viamque qua ingreditur, & gymnasium etiam quo tendit cōspiciat, nescit tamen disciplinam, quam in gymnasio discit, finem esse, cuius causa illud iter suscepit: nec quæ sit confecti itineris proportio ad gymnasium intelligit, sed ducem tātum sequitur nutricem. Idem planè brutis animantibus vsu venire solet, quæ ob ipsarū cognoscendi, atq; adeò etiam appetendi facultatis imbecillitatem, nec finem qua ratione finis est, nec mediorum finisque cognationem agnoscunt: sed à natura duce, atq; insita cognitione & appetitione statis definitisq; mediis ad finē impelluntur. & quidē Bruta à natura, non proprio ferri iudicio, Auscultationis Physicæ lib. 2. Arist. hoc argumento demōstrat. eorū enim inquit, quæ sunt eiusdē speciei, vna est atq; eadē agendi ratio: quo fit, ut non à proprio peculiariq; iudicio singula brutorum animantium genera, tanquam à principio moueantur, (quod non posset in diuersis speciebus esse idem) sed ab aliquo superiore, quo ducantur atque impellantur omnia. Hoc igitur statuamus, à se moueri, & liberiore proinde motu ferri bruta, quàm quæ sensu carent, & arbitrio quidem suo ferri, non libero tamen. quòd si huius etiā rei causam audire velles, eā tibi paucis exponam, atq; hoc quasi

A vestibulo tandem deueniemus ad liberi hominis arbitrij, eiusque originis cognitionem. quæ igitur paulo ante dicta sunt hoc loco repetamus. in brutis diximus animantibus ideo liberum arbitrium non esse, quod angustior in illis & debilior sit cognoscendi atque appetendi vis. Nam, ut quid arbitrij ac iudicij libertate sit præditum, necesse est, vt res omnes, eorumque naturam, & quam inter se habeant proportionem, bonitatem denique siue minor ea sit, siue maior comprehendere possit. quod in nullam cognoscendi vim cadit; quæ non uniuersi boni naturam, & inde singula intelligat, quæ uniuersi boni amplitudine continentur. Atque illud etiam oportet non tenuem atque angustam, & certo aliquo boni genere definitam, sed amplam & bonorum omnium ipsiusque boni vniuersi capacem appetitionem habere. quare cum hac B boni uniuersi comprehendendi facultate bruta careant animantia & bona tantum quædam particularia sibi apta & congruentia cognoscant, & appetitionem etiam angustam, ipsarumque cognitioni accommodatam habeant, libero præditi arbitrio dici nulla ratione possunt. & vt qui carcere, aut alio quouis loco clausus detinetur, liber esse non dicitur, sed eius voluntati subiectus est, qui illum conclusit: ita bruta quoque animantia arbitrium non liberum, sed terminatum & certis quibusdam angustisque limitibus circumseptum habent. Iam uerò cum contrariorum alterum ex altero cognosci facilè possit, ad hominem ipsum accedamus; quem suapte natura arbitrij libertate præditum esse planè intelligemus. Nam cum sit hominis voluntas, facultas C quædam & appetendi vis, quæ intellectum sequitur, & ad omnia se extendit, ad quæ ipse se extendit intellectus, cumque intellectus amplissimus sit, quoniam intelligit omnia; voluntas etiam ipsa amplissima est, seseque ad omnia bonorum genera, atq; ad bonum ipsum uniuersum extendit, quare præcedente cognitione in finem ut finis est, fertur & media, quæ sibi accommodata fini uidentur, eligit. Spontanea ergo voluntate homo, proprio, neque vllo termino circumscripto sed amplo, ac libero mouetur arbitrio, quod tum ad singula, tum ad uniuersum bonum extenditur. En tibi liberum arbitrium quid sit, curque in solis hominibus, non in brutis etiam animantibus reperiatur. verum progrediamur in humana voluntate vlterius, & quo modo liberum hoc arbitrium conseruetur & perficiatur; quo contra pacto imminuatur, D & in seruitutem tandem redigatur, videamus. Vnum tamen prius addamus, quo finem imponamus ijs, quæ ante à nobis de voluntate & libero arbitrio dicta sunt. Hactenus uoluntatis nostræ ac liberi arbitrij naturam in genere exposuimus. Sed quoniam omnium humanarum actionum, quæ circa singula fiunt principium est & origo, uoluntas, quæ supra uniuersim diximus, ad res singulas accommodare iam oportet. Hanc igitur quæ ad uniuersum bonum est, uoluntatis propensionem, ad singula ab ipsa accommodari necesse est. quoniam uerò finis appetitio prima est, & reliquarum appetitionum moderatrix: voluntatis nostræ finis uniuersum illud bonum est, quod reliqua bona omnia complexu suo continet, quodque nunc beatitudinem, nunc uerò felicitatem appellamus. quoniam uerò intellectus in huius quem

hic degimus uitæ statu, ubi hæc felicitas & beatitudo nostra collocata sit, intueri non potest, & propensio deprauata est, ut postea dicturi sumus, diuersæ propterea & uariæ diuersorum hominum de felicitate ac fine ultimo sententiæ fuerunt, atque in aliis alii rebus, hominis constituunt felicitatem: Cum uerus tamen, & omnia in se bona ineffabili modo complectens finis unicus sit, æternus ille Deus. quare tunc demum rectè homo libero vtitur arbitrio, cum ut uniuersum, ita particulare illud bonum propositum habet, quo non modo reliqua bona continentur, sed ipsius etiam boni natura dici debet, atque ad id cunctas suas actiones dirigit. Quæret hoc loco à me quispiam, ad liberi ne arbitrii facultatem spectet, ut ab hoc fine qui Deus est, deflectere quis possit, & aliud quippiam ultimi finis loco sibi constituere? Hunc ego scire velim, non esse liberi arbitrii facultati tribuendum, quod à uero quis fine ad alium declinare possit, immò impotentia potius & imbecillitati ascribendum, cum eo ipso à libertate discedens incidat in seruitutem, quod ex his, quæ ante dicta sunt intelligi facilè potest. Expositum iam à nobis est libertatem à voluntatis amplitudine, seruitutem autem ab eiusdem angustijs & imbecillitate pendere. An non uides tantum esse voluntatis motum quantus est finis ultimus qui reliquis actionibus moderatur? Si à Deo igitur discesseris, qui bonum est maximo uniuersum ac generale, quod rerum omnium in se complectitur naturam, atque finem tuum vltimum in re quauis alia collocaueris; relicta amplitudine in angustias te deduces, cum cætera omnia angustiora infinitis partibus sint Deo, atque ita te à libertate transferes in seruitutem. posse itaque à Deo declinare, non facultatis est aut potentiæ, quemadmodum ex Philosophorum etiam sententia, nec claudicare aut lædi posse potentia est, sed impotentia magis, neque ad libertatem hoc spectat, cum libertatem eripiat potius, eamque in seruitutem pertrahat. ex his igitur quæ hactenus dicta sunt, planum iam euasit, quod in hunc vsque locum antea distulimus. quæ nimirum sit, & quo conseruetur modo uera libertas, quæque illius perfectio dicenda sit. qua contra ratione imminui, & in seruitutem redigi tandem possit; conseruatur enim voluntatis libertas, si in boni amplitudine contineatur, neque à Deo ad angustiorem alium finem deflectat. perfectio autem eius est remota ea, quæ quamuis potentia nominetur, uere tamen imbecillitas est, atque impotentia, non posse ab illa amplitudine declinare. Imminui uerò libertatem aliud nihil est quàm ab uniuerso bono, ad particulare aliquod & singulare deflectere, in eoque finem ultimum collocare. in quo si paulo diutius voluntatem fixam teneas, seruam efficis. Redeundi autem facultate priuari & à non uerò fine sese referre non posse, id demum est uerā libertatem penitus amittere, & seruam omnino reddere voluntatē. Manet tamen liberum arbitrium, sed in seruitutem redactum. manet enim illa naturalis animi facultas, manet cognitio, & ad bonū uniuersum propensio. quare qui in ea seruitute cōstitutus aliquid agit, nō à natura quemadmodum bruta animantia, sed proprio iudicio mouetur. Hactenus ueram ac naturalem voluntatis libertatem, atque eius ex aduerso seruitute perspeximus. quoniam

autem

A autem hucusque Philosophos egimus, libet paulo vlterius Philosophorum adhuc more disputando progredi, ut rem hanc sanè difficillimam, quàm fieri planissime possit, explicemus. experientia quæ rerum magistra iure uocatur philosophos ipsos ueræ, quãuis causæ ignaros docuit hominẽ à primo statim ortu, ad malum esse suapte natura pronum, nõ ob sensus tantum & carnis appetitum, sed ob ipsius etiã uoluntatis propensionem. Nã ad superbiã, inuidiã, auaritiam, qui spiritales morbi sunt, nõ corporei esse propensum animaduerterunt. vnde Aristoteles sexto Politicorum, è re esse docet, ut quisque, sit quãtauis in Republica nobilitate, amplitudine, & publici muneris auctoritate insignis, rerum à se gestarum rationem populo reddat. cuius rei rationem subB ijcit his ferè uerbis. Nã si omnibus quæ libet agendi facultas concedatur, nõ potest ea, quæ innata hominibus est malitia comprimi & coërceri: nõ uides, quàm expressis uerbis eum, qui nobis simul cum natura ingenitus est, defectum ostendat. Plato uerò, & qui eius familiam sequuntur, ut Porphyrius, expiationes etiam nescio quas, ut Diuus Augustinus, auctor est. excogitarunt, sed hactenus de voluntate disputatum sit, in qua liberum consistit arbitrium, quod ab ipsa postea in sensibilem hominis appetitum deriuatur, quem natura rationis quodammodo participem effecit, cum ad obtemperandum rationi aptum reddiderit, atq; hinc etiam libertas hæc manat ad membrorum corporis motus, atque ad cæteras humanas actiones, quæ eatenus humanæ sunt, quatenus à uoluntate proficiscuntur. Verum satis iam sit philosophatum. ad C Catholicæ fidei ueritatẽ propius accedamus, ubi perspicue uidebimus, quæ philosophi obscura tantum & adumbrata cognitione perceperunt, & ueram certamque, quàm ipsi somniarunt, expiationem intelligemus. Diuinis est nobis literis reuelatum hominem, qui à Deo rectus procreatus esset, Diaboli inuidia impellente in labyrinthos sese inextricabiles coniecisse. neque uero mortis auctor Deus fuit, sed aditus ei ad hominem patuit per peccatum. Hæc autem in qua primum conditus est homo rectitudo, originalis iustitia fuit, in qua uera est hominis libertas constituta. Voluntas enim non in uniuersum modo bonum propendebat, sed in Deum maxime tanquam in ultimum finẽ ferebatur, atq; ad eius nutum omnes suas actiones conformabat. Atq; hinc factum est, ut nullis angustiis adstricta, aut certis limitibus occlusa teneretur, D sed libere per omnia bonorum genera, totiusq; naturæ amplitudinẽ in summa tranquillitate constituta, nulloque impedimento remorata spatiaretur. quemadmodum enim res omnes creatæ, earumq; bonitas & essentia tota in Deo ineffabili simplicitate sunt unita, nullã ut naturæ uel bonitatis repugnãtiam vel contrarietatẽ admittant, à Deo autẽ vbi processerint, & in res creatas à sese diffuderint, quia angustior cuiusq; redditur natura, sibi inuicẽ opponi, & cõtrariis pugnare naturis incipiunt. ita enim res una ab altera diuisa est, vt plura simul vniri nequeant, neq; idem homo simul & equus esse possit, aut Archangelus idem & seraphinus. cum uerò in maiores deueneris rerum angustias, tanta oritur contrariarum rerum lis & contentio, ut una alteram corrumpat, ut in rerum quæ sensibus obiecta sunt ortu, & interitu cerni potest,

cum tamen in infinita illa diuinæ naturæ amplitudine eadem sint, & omni ca E
reant repugnantia. eodem prorsus modo humana voluntas, quandiu vere in
Deo solo libere defixa fuit omnis expers repugnantiæ, summa tranquillitate
fruebatur, ut recte cecinit regius Propheta. pax multa diligentibus legẽ tuã,
& non est illis scandalum. In hac itaque rectitudine & uera libertate condita
voluntas est. at cum non eam vim sit consecuta, vt pelli dimouerique à recti-
tudine ac libertate non posset: sed ea quam supra diximus à bono uniuerso &
vltimo fine, qui Deus est, ad alia deflectendi, particulariaq; bona sectandi im-
potẽtia comitata dæmonis impulsu & promissa felicitate incitata, bono vni-
uerso quod Deus est relicto, ad particulare se bonum, id est, ad se ipsam sese
conuertit, in se suaque gloria & commodis, non in Deo vltimum cõstituens F
finem, unde miserum in modum flexa est & pernicioso vulnere sauciata. hinc
enim intellectus maxime agens ita obcæcatus est, ut cum ad agendum deue-
nerit, discursus sui principium à praua propensione voluntatis accipiat. nam
ex philosophorum etiam placitis sensitiuæ partis propensio finem in agendo
intellectui constituit, ut paulò pòst plenius attingemus. In illa uero originali
iustitia sensitiuus appetitus rationis imperio omnino erat subiectus & crea-
tarum rerum angustiis liberatus, magna libertate fruebatnr, nec dissimili ra-
tione corpus animæ obtemperabat. Verum ne à proposita de libero arbitrio
disputatione lõgius aberremus, cæteras iustitiæ originalis cõditiones missas
hoc loco faciamus. vt igitur sensitiuus appetitus rationis quasi particeps fue-
rat effectus: ita cũ à Deo volũtas ad se ipsam defecit, appetitus spreto rationis G
imperio sui iuris esse cœpit atq; hinc innumeræ cupiditates, innumeri timo-
res, atq; morbi. ex quo etiã factũ est, ut cum in primo actionũ suarũ principio
obcæcatus sit intellectus, & in particulari bono vltimũ finẽ collocarit, & suæ
dignitatis ignarus, in corpus sese & sensum demerserit, & in corporis naturã
degenerarit in corporis voluptatibus assequendis & fugiendis doloribus finẽ
suum constituerit; atq; hæc illa corruptio est, quã Christiani, originale pecca
tum postea nuncuparunt: de quo nihil est sub peccati ratione nobis hoc loco
dicendũ, aut subtilius perscrutandum, sed ut animi tantum ægritudo quædã
est, & ad præsentem spectat de libero arbitrio quæstionem. cum hæc igitur hu
manæ naturæ corruptio atq; ægritudo esset, eamque, ut dictum antea est, phi-
losophi tum natura duce tum experientia cognouissent, quibus posset reme- H
diis ac pharmacis sanari indagarunt. cumque deprauatam propensionem esse
animaduerterent, & mutari eam, bonarumq; actionum consuetudine dirigi
posse crederent: in morali philosophia, atq; in virtutis studio, cuius habitu ad
bona inclinamur, desudarunt. Sed cum esset ægritudo hæc in primo huma-
narum actionum principio, id est, in vltimo fine, à quo voluntas deflexerat, &
intellectus quoties ad agendum accedebat, quoniam appetitus propensionẽ
in ultimum finem sequitur, obcæcabatur, nec posset ægritudo hæc (quemad-
modũ nec ij quoq; corporis morbi, qui primũ vitæ principium & humorem
quem uocant radicalem, inficiunt) vlla vel artis vel naturæ curatione tolli:
iccircò vehementer philosophi aberrabãt. Quare docet primo Ethicor. Ari-
stoteles

A stoteles eum non esse satis idoneum philosophiæ moralis auditorem,qui nō ante sit bene educatus,& probis moribus institutus. Cum enim animaduerteret ægritudinem hanc,quæ primum principium occupauit,ex ijs quæ in nobis natiua insunt, sanari non posse; ab extrinseca causa, & bona institutione remedium petere uoluit. Tum uerò ut apparet,adhuc anceps,nec satis esse iudicans quæ dixisset,dubitare cœpit à fortuna ne,an casu, an consuetudine, an diuino aliquo munere felicitas homini contingeret. Affirmatque siquod à Deo aliud datū munus hominibus est, consentaneum esse felicitatem etiam datam esse à Deo: nos tamen multum uel bene agendi cōsuetudine,uel scientia præstare potuisse, longeque melius diuiniusque futurum, si etiam nos felicitatis nostræ auctores essemus. in sexto uerò politicæ ea dicit, quæ ante à nobis allata sunt. Plato uerò multis locis scribit, diuina effici benignitate, ut quis bonus euadat. Qui uerò consecuti sunt Platonici, ut de Porphyrio dictū est, cum vlterius progrederentur, longe turpius errarunt. affirmarunt enim eius generis expiationem hominibus esse necessariam,quam Porphyrius angelis bonis've dæmonibus ascribit. Iam ni fallor perspicue intelligis quo nos natura, & tum naturalis, tum moralis philosophia perducat, non inanis illa quam D. Paulus statutos prætergressam terminos, & contra præscriptas ab auctore suo leges superbe exultantem respuit, sed quæ suis cōtenta finibus diuina opera contemplatur. Nam hæc quasi ad ueri nos cognitionem inducit,accedente enim diuino lumine,& splendore fidei,qua uerum perfectè intelligimus, hoc nobis defuisse statim confitemur, cuius obscuram quandam, & adumbratam cognitionem philosophia nobis antea ingenerauerat. sed ad Catholicam ueritatem redeamus,ex qua planum est externo nos neque alio, quàm diuino egere auxilio, ut ab hac, quæ suapte natura curari minime potest, ægritudine liberemur. solus enim Deus est, qui secretos mentis nostræ recessus perscrutari potest, internaque spiritus sancti, quem infundit, agitatione mutatam voluntatis nostræ propensionem, ad se ipsum conuertit; eatenus itaque expiatione indigemus,quatenus peccatum hoc culpæ rationem habet. ad eam autem purgationis gratiam per Christum, & quæ in Christi sanguine est, fidem charitate formatam peruenitur. Atque ita fide & Sacramentis ab ægritudine ista liberati, Deum nobis, non ipsos nos vltimum finem proponimus; carnis concupiscentiis, & lubrica appetitus infirmitate conculcata. manent tamen in nobis quædam huius ægritudinis quasi reliquiæ, quandiu peccatorum immunditijs obnoxij corporis huius carceribus detinemur. Hæc est quam Ecclesia nobis Catholica præscribit de arbitrij libertate sententia; ad quam parum abest, quin nos naturale lumen adducat. Atque hæc tibi hac de re difficillima scripsisse satis. in qua vereor, ne plus æquo fuerim molestus; sed obsequendi studium efficit, ut longius sæpissime transueharnur, estque in imperantem potius, quàm in obtemperantem culpa transferenda. Quæ uerò à me hoc loco disputata sunt,tuo atque adeo cuiusuis iudicio subiecta esse volo, qui acutius de his & rectius sentire uideatur. Bene vale, meque semper tuis precibus apud Deum adiuua.

DE PRAEDESTINATIONE.

INCREDIBILI me dolore affecerunt literæ tuæ; ex quibus patriæ tuæ, ciuitatis multis nominibus mihi charissimæ, perturbationem intellexi. Atque eò maiorem concepi animo dolorem, quòd non de terrenis & caducis; sed de ijs agi bonis animaduerti, quibus omnis nostra felicitas cōtinetur. Crescit uerò & augetur magis, ac magis meus iste mœror; quòd ex optima causa tam grauem morbum erupisse uideā; quodque tartarei hostis fraude factum esse sciam, ne illud in ea ciuitate frumentum nasceretur, cuius causa semen istud à Christo est institutum: sed infelix illud lolium pullularet, quod humani generis hostis opera, bonum etiam semen corrupit. Itaq; ardentissimo animi zelo ex concepto dolore proficiscente inflāmatus, uariis licet distractus occupationibus, temperare mihi nō potui, quin arrepto calamo de hac difficillima quæstione, ea scribere conarer, quæ benignissimus Deus spiritus sui gratia suggerere dignaretur: non minima spe nixus, fore, ut per me quædam proponeret, quæ nec aliena ab immensa diuinæ maiestatis amplitudine, nec nobis ipsis essent inutilia futura. Atque ut ab imis quasi fundamentis rem hanc ordiamur, Animaduertere nos oportet, in duas iam sectas Christi Ecclesiā dæmonis astutia esse dissectam, quæ suum potius quàm Christi negotium agentes, ac priuatæ magis gloriæ, quàm Dei honori ac proximorum vtilitati studentes; pertinaci dissidentium opinionum defensione, incautos & imperitos homines in præcipitium deducunt. Alij enim Catholicæ sese religionis titulo venditantes, & Lutheranorum aduersarios iactantes, dum arbitrii libertatem nimium astruere conantur; Christi se gratiæ plurimum detrahere non intelligunt: & nimio Lutheranos oppugnādi studio, maximis Ecclesiæ Christianæ luminibus, primisque Catholicæ veritatis doctoribus aduersantur, in Pelagij hæresim plus æquo declinātes. Alij contrà, vbi in D. Augustini scriptis nonnihil versati, sanctissimique illius viri verbis tincti fuerint, ab eius tamen animi modestia, atque in Deum amore longè alieni; difficillima è suggesto, & quæstionum labyrinthis intricatissima dogmata populo proponunt, quæ neque ipsi intelligunt, nec sine paradoxis explicare possunt. quo fit ut ex optimo semine, illorum superbia, & populi imperitia concepto non frumentum, sed

Infelix

A *Infelix lolium & steriles nascantur auenæ.* sed de his postea fusius. Vt autem quæ cœpimus, planiora fiant; notandum diligenter est, & philosophorum, & Christianorum theologorum sententia, infinitam, simplicissimã, maximeque unam bonitatem, maiestatemque diuinam, omnia sua amplitudine causarum genera, naturasque complecti. Earum autem nonnullæ cõtingentes sunt, necessariæ uerò aliæ; atque aliæ arbitrii libertate præditæ, expertes aliæ, nonnullæ fortuitæ, quæ casu, non vlla certa naturæ lege, effectum cõsequuntur. Hæc inquam causarum genera à prima illa causa comprehenduntur, ab eaque reguntur omnia; cùm illa tamen nullo earum genere contineatur, sed una atque simplicissima efficiendi vi, qua cæteris præstat, illas omnes B produxit, dirigit, continetque causas, quæ certis (vt diximus) naturæ alicuius terminis concluduntur. Id uerò regni nobis exemplo, perspicuum esse facilè potest: in quo alij iudices sunt, alij vectigalium & ærarij publici quæstores, alii equitum peditum've duces: his tamen omnibus certis regni muneribus præfectis, vnus rex præest: qui cùm neque prætor ipse sit, neq; quæstor, neq; dux, vnica tamẽ regali potestate, illos omnes, certis quibusdam regni muneribus destinatos, cõstituit, & regit; neq; illorum cuiquam ab hac simplici regiæ potestatis amplitudine discedere vllo pacto licet. Hinc statuũt philosophi, Christianique doctores, omnes efficientium, inferiorumque causarum actiones, quod actionis habent, non defectus, id à Deo ut prima earum efficiente causa accipere. Secundas uerò & certis quasi limitibus circunscriptas causas, quasi C Dei quædã instrumenta esse; qui eas (vt dictũ est) simplici sua, & vnica, nullisque definita terminis actione producit: à quo effecta quoque omnia, ita ut illorum postulat natura, per inferiores causas, huiuscemodi effectis accommodatas, tanquã per instrumenta producuntur. Quamobrem necessaria effecta, per necessarias etiã causas, simplex illa causa, qui Deus est, effecit, ac necessariò: cõtingẽtia uerò per cõtingẽtes: libera per liberas; fortuita uerò per incertas, nulliusq; certæ naturæ legibus terminatas. Ipse uerò naturis his omnibus longè præstat, eiusque efficiendi ratio, suapte natura, res omnes longo superat interuallo, neque nostra capi intelligentia potest: cui ea tantum percipere datum est, quæ ad certam sunt speciem redacta. Quo fit, ut nec diuinæ causæ amplitudinem angustiis suis comprehendere queat, neque quidquam de ea D aliud scire, quàm eiusmodi eam scire, quam comprehendere ipsa non possit. His autem, quæ de diuina efficiendi vi, causarum omnium; in cunctis earum actionibus præcipua, dicta sunt, addi hoc etiam debet: diuinam bonitatem, in earum quæ toto uniuerso continentur, productione rerum; quibusdam fines illarum naturis congruentes præscripsisse, atque instrumenta etiam largitam esse, quibus naturaliter ad præscriptos sibi fines peruenire possint; neque id tamen sine vi & efficacia à prima causa profluente, ut suprà est à nobis expositum. Aliis uerò rebus concessit præter naturales illarum fines, ut ad quorundam bonorum fines, illarum naturam excedentes, extolli possent: ut in aëre, & in aqua cerni potest: quæ præter aëris & aquæ formam, atque operationem; illam etiam qualitatem habent, per quã transparentia, & luminis

capacia

capacia efficiuntur: quod tamen lumen, cùm portio quædam sit lucis, quæ E cœlestium corporum qualitas est, illarum naturis longe præstat. auium etiã nõnullis, vis ea data est à natura; qua hominum uerba & addiscere possint, & firmare. equos uero, canes, atque elephantes ita ad nutritionem capessendam natos uidemus, vt multa admiratione digna efficiant. Hi uero fines & elemẽtorum, & animalium naturas longè superant: sed à Deo ita efformata sunt, ut ad fines, eorum naturis superiores, perduci possint. Atque hæc quidem suis viribus, nec ad superiores illos fines peruenire, nec etiam eò sua sponte moueri possent: sed præter cõmunem illam vim à prima causa diffluentem; particulari etiã quadam externæ causæ actione opus habent: vt aër & aqua splendẽtis alicuius corporis præsentia. aues autem, canes, equi, atque id genus alia F hominibus egent, à quibus edoceantur. Duobus autem his principiis ita cõstitutis, tertium addamus: rerum nempe creatarum naturas, interdum integras, beneque constitutas esse; interdum uerò ægras, & aduersæ valetudini obnoxias: ab integra incorruptaque natura, integræ atque incorruptæ, illarumque naturæ accommodatæ actiones manant; ex corrupta uerò & ægra, actiones etiam corruptæ atque infectæ proficiscuntur. quod tum inductione patet, tum etiam rationibus planissimum ijs est, qui ægritudinis ac sanitatis vim probè intelligunt. Verũ non molestum tibi sit, si ijs, quæ de diuinæ causæ efficiendi ratione diximus, pauca quædam adijciam. Illud ergo sciendum, Deum Opt. Max. primum rerum omnium principium, quemadmodum simplici & vnica actione, quæ cum ipsius substantia eadem est, (si tamen substan- G tiam appellare licet,) omnes effectus producit: ita nullo etiam tempore, aut temporis parte aliqua, actionem eius contineri: sed omne tempus excedere, non quod tempore prior, aut posterior dici debet, vt vel illum, quo natus Christus est, annum, hunc annum præcedere; vel eum, quo venturus est Antichristus, annum hunc subsequi, eoque posteriorem esse dicimus, in quam loquendi atque intelligẽdi ratione, intellectus nostri imbecillitas nos inducit. nam eius operatio, quia cum imaginandi facultate coniuncta & copulata est, difficilè à tempore, & cõtinua quantitate adducitur: sed omni tempore superior actio Dei, omne tẽpus excedit; atq; omnis expers vicissitudinis, omnes in se rerum vicissitudines cõprehendit. neq; aut fuisse, aut futura dici potest, sed, ut in Timæo scripsit Plato, esse tantũ. neque uerò diuinũ illud, est, nostro H præsenti tẽpori simile iudicari debet, de quo esse fuisse, & futurũ esse affirmamus. Verũ, ut in libro super Gen. ad literã D. Augustinus testatur, Diuinitas rebus omnibus & antiquior est & iunior. atque antiquior quidem, non quod fuerit: sed quia est ante res omnes. iunior uerò, quia est, non erit post res omnes, & post extremum vltimi iudicij diem. Hac via & quasi methodo, eam, qua Deus in operando vtitur rationem explicabimus: quã tantam, adeoque amplam esse certo scimus, vt quantumcunque intellectus nostri aciem intendamus, atque à rerum inferiorum naturis abducamus; quæcunque tamen de ea mente conceperimus, infinitis partibus angustiora, humiliora, magisq; cõposita sunt, quàm ea in seipsa sit: cum omnem, quæ sub intellectũ cadere po-

A test naturam, longo illa superet interuallo. His ita constitutis, quæ ab ijs intelligi necesse est, qui hanc quæstionem aggrediuntur, ad gratiam modo, prædestinationem, atque ad arbitrij libertatem ueniamus. Produxit Deus hominē omni naturalium rerum perfectione absolutum, cui, præter diuinam gratiā, eam quoque largitus est iustitiam, quæ originalis appellari vulgò solet, cuius beneficio, ut Deo uoluntas, ita inferiores animi facultates, omni procul repugnantia, rationis imperio subiectæ obtemperabant: neque tantum eorū, quæ naturæ humanæ debētur bonorum cumulo, & naturali veluti felicitate, perfecit; sed etiam diuinæ felicitatis, quæ humanæ naturæ vim immenso superat interuallo, capacem effecit; qua etiam conditione procreati sunt angeli & naturæ omnes intellectuales. B Iam suprà à nobis explicatum est, diuinam bonitatem, cùm rerum à se factarum naturas, quantum fieri potest, vellet extollere; earum nonnullis potestatem fecisse, qua ad fines propria natura longe superiores, peruenire possent: quemadmodum aërem luminis capacem effecit. item & quidem homini gratiam, quæ diuinæ naturæ participatio quædā est, largitus iam fuerat, quo quasi iacto semine, ad diuinæ felicitatis communionem paulatim deduci posset. Homo itaque ita perfectus à Deo, atque absolutus, humani generis hostis fraudibus, in superbiam elatus, præscriptam sibi à Deo legem violauit, & virium potius suarum confidentia, quàm debita demissi animi obedientia, bonorum malorumq́ue cognitionem adipisci, creatoriq́ue suo similis effici uoluit. Qua quidem arrogantia factum est, ut diui- C na gratia, & originali iustitia priuatus, carnis continuò contra rationis imperium rebellionem experiri cœperit, ut obcæcata sit hebeti & ignauo mentis cognitio, debilitatus atq; exhaustus animi vigor, vt aduersos propulsare impetus non possit; quin & voluntas quoque à Deo, qui summum bonum est, alienata, & ad se, suamq́ue dignitatem conuersa; ægritudinem quandam contraxit, qua à Deo auersus in improbo suiipsius amore sit, qui omnium illi malorum radix extitit, & origo: vnde voluntatis illa ad male agendum propensio remansit, cuius diuinæ literæ, & ipse in Politicis Aristoteles sæpe meminit, & in se quisque experientia satis dignoscit. Quoniam uerò Deus, ut dictū est ante, in simplici illa sua vnitate, quæ eadem, & ipsius operatio est, res inferiores omnes quamuis multiplices, admodumq́ue uarias regit, easq́ue ad eorum D naturis accommodatos fines, perducit; suaq́ue impulsus bonitate, humanam quoque naturam uoluit, à deprauata, in quam incideret, ægritudine liberare: neque ad accommodatum modo illi finem, sed ad illum etiam, qui humanam naturam longe superat, & in diuinæ felicitatis communicatione consistit, reuocare: cumq́ue homo naturaliter præditus esset arbitrij libertate & uoluntate, quæ non externi tantū motoris, sed interna quoque suiipsius vi cietur, eam, quam habet rerum cognitionem sequuta: nec suis viribus, etiā in naturali integritate constitutus, ad enm qui naturæ suæ vim superat, finem extolli posset: illa fuit ad hoc præstandum ratio necessaria, de qua postea dicemus, nempe ut naturæ propensionem, hoc est uoluntatem, ipse naturæ auctor interiore motu impelleret: cum præsertim ad naturæ ipsius imbecillita-

tem, ægritudo quoque accesſiſſet, ex Adami ſuperbia contracta; & in omnem eius poſteritatem propagata; ex qua natus eſt error quidam voluntatis in vltimo fine conſtituendo. Namque à Deo ad ſeipſam conuerſa; non ad eũ tantum finem, qui eius naturam ſuperat, non excitari; ſed ne ad eum quidem, qui naturalis illi eſt, ſuis viribus reduci vlla ratione potuiſſet. Id uerò præterquã quòd ſacrarum literarum teſtimoniis confirmatur, naturalibus etiam rationibus demonſtrari poteſt. Etenim defectus erroreſque omnes, ſiue ægritudines appellare velis, quæ primum actionum principium non inficiunt, illius principii integritate corrigi curarique poſſunt. vt, ſi quis artis alicuius principiis optime inſtructus, in eius aliqua cõcluſione falleretur, per ſe principiorum præſidio, & mentis ſuæ cogitatione ſeſe ab illo concluſionis errore liberare poſſet: ſi uero in artis alicuius principiis labatur, nec ſuperiora, ad quæ confugere poſſit, principia ſuppetant, fieri non poteſt, ut per ſe ab illo errore vnquam liberetur. quod idem in corporis tum ſanitate, tum morbo, quoties humor (quem radicalem appellant) inficitur, vſu venire ſolet. & vt breuiter dicam, aliarum quoque rerum omnium conſimilem rationem eſſe uidemus. Cum igitur uoluntas ægrotaret, atque ab ea propenſione aberraſſet, quæ in finem vltimũ, qui cæteris omnibus operationibus moderatur, ferri debet; humanis viribus ægritudo iſta curari non potuit. Neque uerò ſatis erat finẽ cognouiſſe: cum propenſio ad finem, ex innata quadam erga finem affectione, & inſita animis noſtris affinitate, potius dependeat, quàm ex eius cognitione: quinetiam rerum quoque agendarum cognitio, ex appetitus ac uoluntatis propẽſione proficiſcitur. Quocirca dixit Ariſtoteles eum non ſatis idoneum eſſe moralis philoſophiæ auditorem, qui non ſit antè bene educatus, & probis moribus inſtitutus. Neque uerò naturalem liberi arbitrij facultatem perdidiſſe dici debemus, ob hanc improbitatis ægritudinem; & voluntatis in malum propẽſionem: corruptam tamen negare non poſſumus. Libero namque arbitrio agere cenſetur is, qui non alieno impulſu, ſed ſuo ipſius iudicio operatur. Ac licet vni tantum fini, hoc eſt ſoli bono, quemadmodum angeli, beatique omnes addictam & infixam voluntatem habeant; non ideo tamen arbitrii libertate præditos eſſe angelos negandum eſt, etiam ſi à bono deflectere, à Deoque recedere nequeant: quin potius perfectiſsimũ, liberrimumque arbitrium habent, quippe qui proprio iudicio ac propenſione ad agendum impelluntur. Eodem plane pacto & qui damnati ſunt, in malo fixam voluntatem habent & deſtinatam, eademque de cauſa arbitrij ſunt libertate præditi, licet corrupta & deprauata. Vtrique uerò finibus ſuis, ſiue bono, ſiue malo conſtitutis liberum arbitrium habent: cum ex multis ac uariis finẽ conſequẽdi rationibus quam probet quiſque, eam maximè conſectetur. Homo igitur hac originalis culpæ ægritudine corruptus, & à Deo ad ſeipſum, atque iccirco etiã ad malum conuerſus, liberum quidem habebat arbitrium, ſed ægrum tamen, corruptum, atque imbecillum. Quocirca, ut antè dictum eſt, non modo ad eum, qui eius naturam ſuperat, viribus ſuis ſeſe extollere non poterat; ſed ne in naturali quidem fine conſiſtere. Quare cum clementiſsimus ille pa-

rens

A rens misero homini opem afferre, eumque ratione aliqua naturæ ipsius accommodata altius extollere constituisset: necesse fuit, ut in suæ illum ægritudinis cognitionem primum induceret: quo medicum sibi quæreret, & illius imperio subiectus curaretur. Cum uerò summè arrogans, suique amore captus homo esset, suam ægritudinem facilius cognoscere non potuit, quàm si, sui iuris factus, sua ipse se sapientia atque arrogantia gubernaret. Ita enim in idololatriam incidit, animalibus omnibus, arboribus, & inferioribus seipso creaturis diuinum exhibuit honorem, atq; in impia & nefaria scelera lapsus est. Deus itaque cum suam vellet homini insipientiã ostendere, qui cum seipsum regeret, suoq; uiueret arbitratu insanisset, & in omnium mentibus in-B sculptam à Deo naturæ legem obscurasset, scriptam illi legem tradidit: non quod eam posset homo suis tantum nixus viribus obseruare; sed ut hinc propositam sibi ob oculos vitæ regulam cernens, illinc actiones suas legi cõtrarias animaduertens, in peccati sui, & ægritudinis cognitionem inductus, ad medium sese conferret, & suarum virium abiecta confidentia, animum submitteret, & in Deo Opt. Max. spem omnem collocaret: cui per Christum vnicum & verum inter Deum & homines mediatorem terrestri Adamo mortuus, à quo secundum carnem est propagatus, in nouo illo, cœlestiq; Adamo spiritali generatione nasceretur: atque in Christo renatus, cœlestem ac spiritalem uitam uiuere inciperet, terrena penitus repudiata: eaque præstaret opera, quibus (quatenus ex diuini spiritus per Christum animis nostris inser-C ta gratia manant) sempiternã felicitatem mereretur. Et quoniã dum hic uiuimus, principium quoddã habemus, & quasi semen cœlestis vitæ, ex spiritali, quo in Christo nascimur ortu, & spiritus sancti gratia animis nostris à Deo infusa: manet nihilominus maxima illius corruptionis portio, quæ ex peccato contracta est, in inferioribus animi partibus, in appetitu inquã sensitiuo; manent in uoluntate prauitatis reliquiæ, & in intellectu obcæcatio; neq; omni prorsus morbo caremus, sed conualescimus potius; confugiendum sæpe nobis ad medicum est, multa spiritalia pharmaca sumenda, confirmanda in dies valetudo, debilitanda ægritudo, quo integrã tandem ac perfectam in cœlesti uita ualetudinem consequamur. Hæc in Christiana Ecclesia recepta doctrina est: hoc est uerè Christianum esse, suam imbecillitatem probè nosse, &
D ad Christum per fidem confugere, in eoque spem omnem collocare, propria diffisum imbecillitate: atq; ad hoc impellendi Christiani sunt, hoc præcipuè edocendi. Hac doctrina plenæ sunt D. Pauli Epistolæ, plena Euangelia, plenæ sacræ omnes literæ. Nõ liberum nostrum arbitrium, quod ægruminfirmumque est, atque in peccati seruitutem redactum, non nostra ipsorum opera; sed solus qui potest Christus, arbitrium ex hac eripit seruitute. Nã in Euangelio ipse Christus ait: Qui fecit peccatum, seruus est peccati: quod si filius vos liberauerit, uerè liberi eritis. At uerò, ut ad id, quod initio propositum à nobis est, ueniamus. Quoniã qui ducẽ Lutherũ sequuti sunt, arrogantia nescio qua, & superbia impulsi, paradoxis quibusdam propositionibus, arbitrium nostrũ non liberum, sed seruituti obnoxium esse affirmarunt, eaque esse à Deo præ-

cepta,quæ seruari à nobis non possunt, aliaq́ue huiusmodi,quæ ueram,quam E
exposuimus paulo ante doctrinam fallaciter imitantur: exorti quidam sunt,
qui se Lutheranorum hostes atq; aduersarios, catholicæq́ue veritatis patronos
esse profitentur;qui statim atque de humanæ naturæ imbecillitate,de arbitrij
ægritudine, de gratia, de fide, qua erga Christum affici debemus, verba
apud populum fieri audiunt,Lutheranorum doctrinam esse clamant, & cum
pertinaciter arbitrij libertatem asserere uolunt,hominem paulatim extollũt,
diuinam gratiam deprimunt, ipsi ex catholicis Pelagianos sese faciunt, & ne
quod in Christiana religione caput & radix est,propagetur, & latiùs diffunda
tur impediunt:imperitam uerò multitudinem multis modis offendunt,mul
tarumq́ue seditionum ac dissensionum telas ordiuntur. F

De priori quæstionis huius parte hactenus dictũ sit, quæ ad eos pertinet,
qui superbia inflati,rerumq́ue omnium ignari,dum se Lutheranorum hostes
profitentur, Catholicos se dici uolunt,cum Pelagiani potius quàm Catholici
dici debeant. Ad eos nunc uenio,qui ubi aliquod D.Augustini opus perlegerint,ut
ea,quæ cæteros latent,sibi cognita esse demonstrent,multitudinem
multis ineptijs circunueniunt, eaq́ue docent, quæ nec ipsa capere possit, nec
ipsi fortè probè intellexerint:atque ita optimã illam docendi multitudinem,
populisq́ue concionandi consuetudinem, in turpissimum abusum, atque in
summam insaniam conuertunt,vt,diuina fauente gratia,luce clarius perspectorum
te confido. Quod ut facilius intelligatur,à primis rei radicibus exordiar.D.igitur
Pauli ætate,cum à Iudæis fere repudiata, inter Gentiles propa- G
gari Christiana religio cœpit, cœpit & humani generis aduersarius varia
quoq; zizania suo more disseminare, ex eo superbiæ semine occasione sumpta;
quod in hominum animis primum consequutum est peccatum, quod
per carnis originem, in omnem est humani generis propagationem deriuatum.
Ac gentiles quidem ob excellentem,qua floruerunt,philosophiæ cognitionem,
Iudæorumq́ue tum alia multa, tum maximè in Christum nefaria facta,
diuini huius iudicii rationem explicare primum uoluerunt: quasi gentes
Deus ad se vocasse,Iudæos autem repulisse uideretur,aut illorum meritis,aut
horum flagitiis prouocatus. Ex aduerso Iudæi, illi inquam, qui Christo nomen
dederant, suo ipsorum amore impulsi, & nimio in tuenda populi Hebræi
dignitate ardore adducti, gentibus insultabant,genusq́ue suum summis H
laudibus extollebant, tanquam Deo præcipuè carum: cui nimirum lex data,
missi Prophetæ, multaq́ue summæ beneuolentiæ signa demonstrata essent:
cum omnes, vt sacrarum literarum verbis vtar, promissiones atque
fœdera cum Hebræorum natione inita fuissent; quippe quæ Abrahæ semen
esset, atque ab Israële manaret, cui semper in diuinis literis promissiones
factæ dicuntur. Quin & hæ quoque promissiones nonnullos postea offenderunt,
cùm suis Deus pollicitis minime stetisse uideretur. atque ita paulatim
Deum non modo tacite, verum etiam palam atque aperte, fraudulenter
atque impie minime veracem, minimeq́ue constantem vocitare
cœperunt. Ac huiusmodi quidem seditiones Romæ præcipue ortæ sunt,

A qua in vrbe plurimi fuerunt, diuites Iudæi; Gentiles quoque multi ad Christianam conuersi religionem; vtrique uerò Romani nominis splendore ac dignitate arrogantes. Tum D. Paulus, qui quasi vas quoddam, quo Christi nomen & gratia toto diffunderetur orbe, delectus à Deo fuerat, Christiani nominis amore inflammatus, eaque occasione inuitatus, pulcherrimam & difficillimam, quæ ad Romanos est, Epistolam scripsit: in qua propositum illi est, vtriusque gentis superbiam comprimere, suam ipsorum illis imbecillitatem ob oculos ponere, &, quod ante dictum à nobis est, probare non nostris nos meritis, cum merita in nobis nulla, peccata uerò quamplurima sint; sed diuinæ tantum bonitatis, ac misericordiæ beneficio, per nouam quæ in Chri-
B sto facta est spiritus generationem, diuinam nos gratiam esse consecutos: & ad Dei iussa obseruanda, & bene beateque viuendũ, neque naturalem legem, neque philosophiæ moralis cognitionem, neque ipsa etiam Mosaicæ præscripta quidquam prodesse: cum hæc alioqui suapte natura bona, nobis ob naturæ corruptionem noceant, & violata lege maiori peccato obnoxios reddant: atque hoc unum nobis præstitisse legem, ut in peccati cognitionem veniamus, quò nostræ nobis conscij ægritudinis, quam sæpe D. Paulus peccatũ appellat, ad medicum, hoc est ad Christũ per fidem confugiamus. Hanc cùm Epistolæ initio copiosissimè doctrinam tradidisset D. Paulus: nono deinde capite quod Hebræos multos, qui à Christi gratia, & salutari uita discessissent, multis offendiculo esse animaduerteret, quibus Deus quod promisisset,
C minimè præstitisse uideretur: velletque Hebræorum cõpescere arrogãtiam, qui auitam nobilitatem iactabant, eiusque nomine obstrictum sibi Deum iudicabant, ut & benigne illis prouideret, & ad sempiternam quoque salutem perduceret: hæc inquam cum Paulus animaduerteret, instituta præfatione immensi quo populum illum cõplectebatur amoris, quem tantum esse profitetur, vt vel suo ipsius anathemate ipsum saluare desideret, quod in maiorem diuinæ bonitatis gloriam, & honorem uniuersæ illius gẽtis, quã suam ipsius salutem redundare arbitraretur. hæc inquam præfatus statim ad eorum se calumnias dissoluendas conuertit, qui Deum quasi mendacẽ, aut certe ad promissa sua exequenda infirmum accusabant. Ac primum quidem eorum errorem redarguit, qui ijs tantum qui ab Abrahamo atque Israële secundum
D carnem originem ducerent, diuinas promissiones factas esse arbitrarentur, ijsque factas esse docet, qui à patriarchis illis spiritali essent generatione propagati, atq; Abrahami fidem imitarentur, siue Hebræi illi fuissent, siue gentiles. atque his quod Deus promisisset, fixum esse ac stabile, cum & verissimus Deus sit, & quæ promisit omnia infinita sua potentia præstare queat. Deinde verò D. Paulus quo promissionis firmitatem patefaceret, coactus est rerum humanarum circulum transcendere, in quo & humanarum actionum causæ, atque ipsæ etiam actiones, earumque fines cõtingentes sunt, atque à contingentibus pendent causis, à nobis videlicet, qui nõnulla necessitate operamur, sed liberè & contingenter, rerum & Cõciliorum mutationi subiecti: & multa quoque frequenter interueniunt, quæ omnem ex rebus humanis stabilita-

tem adimunt, & constantiam. Harum inquam rerum ambitum D. Paulus E transcendere coactus est, & maxima, ut uidebimus, reuerentia, ad diuinum illum simplicissimum, omnique fine carentem circulum sese conuertere, qui, ut initio dictum est, nulli peculiari causarum naturæ, aut efficiẽdi rationi addictus est; sed unica & simplicissima operatione, quæ ipsius eadem diuinitas est, omnes complectitur causas inferiores, earumque vim naturamque conseruat, neque vlla in hoc orbe vicissitudo, neque fuit, neque erat, sed est tantũ simplicissimum reperitur, quod omne tamen præteritum futurumque tempus continet, & diuturnitate sua infinito spatio excedit. Iccircò in hoc diuino orbe neque indefinita est vllius effecti, etiam contingentis scientia, ut apud homines; neque voluntas, quæ prima est omnium effectuum contingentiũ F causa, (defectus semper excipio) vel indefinita est vel inconstans, sed certissima semper & constantissima. Proinde D. Paulo ut Deum & veracem esse, & quæ promisisset reddere posse probaret; ex hoc nostro qui facile mutatur, ad diuinum illum orbem conscendere necesse fuit: atque ita subiungit firmissimas esse promissiones, Deumque ijs quos elegit, & ad Abrahami hæreditatem ac benedictionem destinauit, non propter carnis affinitatem, aut quæ diuinam gratiam præcesserint merita, sed sua tantum bonitate inductum, quod promisit, præstare contendit. Duo itaque simul conficit. primùm enim cõtra eorũ opinionẽ, qui & instabilem Deum, & imbecilliorem esse affirmabant, quàm ut promissa sua adimplere posset, diuinarũ promissionum firmitatem ostendit: hominis deinde comprimit superbiam, qua ille inflatus quidquã in G nobis esse cogitaret, quod æternam illam electionẽ, & diuinam gratiam antecederet: vt hac vana mentis commentatione deturbati, magis, magisque in diuino nos conspectu submitteremus; & ne tantæ bonitatis, atque immensi erga nos beneficii immemores aliquando uideremur, summo studio caueremus. Quoniam uerò his auditis homo arrogantia elatus, (cum tamen tantã diuini huius orbis amplitudinem, atque admirabilem simplicitatem capere non possit) præfracta statim temeritate percunctari potuisset, cur hunc potius Deus, quàm illum ad æternam vitã destinarit; Paulus diuini numinis ardore inflammatus, in hanc contrà superbiam, & intolerandam arrogantiam insurgit, eamque iusta reprehensione compescens, Tu (inquit) quis es, qui respondeas Deo? An non habet potestatem figulus, &c. & paululum postea de- H lapsus, ad rerum humanarum orbem, atque ad eam etiam rationem, qua vitam nostram, operationes, & eas qui consequuntur effectus, vel inuitis etiam nobis, institui necesse est: in fidei nos viam inducit, non in operum nostrorũ superbiam, aut legis cognitionem. Ex quo manifestè nobis ostendit, quæ causa Hebræorum populo extitit tantæ ruinæ, qui contempta Christi fide, cùm operibus suis, & legis obseruatione niti voluissent; gentibus ansam præbuerunt, vt eorum æmulatione fidem complecterentur. & Iudæos pari modo docet, gentium tandem exemplo prouocatos, fidei Euangelicæ ceruicem submissuros. Denique eorum quæ ingenio humano obuia sunt, ambitum transiliens, & ad rerum diuinarum orbem sese conuertens, non arroganter & stu-

pidè,

A pidè, ut hi solent, qui imperitæ atque insanie̍ti multitudini doctrinæ opinione imponunt, sed magna animi reuerentia exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiæ Dei: quàm incomprehēsibilia sunt iudicia eius, & quàm ininuestigabiles viæ eius. Scribit uero insignis gentium doctoris insignis discipulus, Dionysius in cœlesti sua hierarchia, adducto illo Esaiæ testimonio, vbi Deū se uidisse dicit sedentem super thronum; & post pauca verba seraphinos duos senas alas singulos habentes, quarum binis obuelabant facies suas; docet inquam vir ille sanctissimus, alis vultum obtegere aliud nihil esse, quàm summum illum primæ hierarchiæ ordinem, in ea præcellentia, qua ineffabili ratione diuinā intelligit naturam, maximam exhibere reuerentiam; eaq́ue con B tentum præstātia, quam Deus illi largitus est, aliud præterea nihil scire velle: eoq́ue propterea habitu, atque obuoluta facie prophetæ apparuisse, & infinitam Dei naturam admirantes cecinisse, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sabaoth; pleni sunt cœli & terra, &c. videmus itaque seraphinos, quid in diuinum orbem cōuersi agant: videmus item inter homines D. Paulū qui in similem admirationem prorumpens exclamet, O altitudo diuitiarū scientiæ Dei, &c. Nos uerò miseri vermes, atq; in nobis maximè imperiti, eò prorumpunt audaciæ, aut insaniæ potius, ut scrutari velint, & causam inuestigare qua Deus certissima & scientia & voluntate res omnes disponit secundum eam, quæ vniuscuiuscunque naturæ attributa est rationem: in quibus causarum effectorumq́ue contingentium orbis est, cuius ambitu humanæ quoque C actiones continentur. O miseros homines, & communi naturæ sensu carentes: At longe est, quod colligunt acutius & subtilius. voluptatibus enim, inquiunt, indulgeamus, quippe prædestinati cum iam simus, salutem omnino consequamur necesse est. audierunt enim ex suis doctoribus, delectari etiam Deum prædestinatorum peccatis: sin autem (aiunt) reprobi sumus, quid in bene beateq́ue uiuendo laboramus, cum bona quoque reproborum opera Deum offendant? Verùm antequam horum tibi stultitiam quanta sit explico, & manibus velnti attrectandam exhibeo: legit fortasse imperitorum hoc hominum genus ex D. Augustini scriptis nonnulla, quæ non sano hausta sensu, superbiæ illis ansam præbuerunt: quo fit, vt hisce paradoxis suam præ aliis scientiā ostentare velint. Fuit igitur Augustini & Hieronymi ætate vir qui- D dam cui Pelagio nomen erat, vita & moribus, quantum intelligi potest, minime improbis, hic cum magnam sibi apud omnes honestæ vitæ opinionem conciliasset, ea est dæmonis fraude deceptus, quæ vt illi consueta, ita & nobis vehementer periculosa, ac ijs præsertim perniciosa est, quorum vita insigni probitate relucet. Sua nāque ipsius bonitate plus æquo delectatus, cœpit humanæ naturæ plurimum tribuere, & arbitrij libertatem, supra quàm par erat efferre: nosq́ue ea quam à Deo accepimus, arbitrij libertate, omnes virtutis partes absoluere, legiq́ue per nos parere posse affirmauit. hinc originale peccatum inficiatus, non dubitauit asserere, bonum Christianum posse se à minimis etiam peccatis immunem perpetuo conseruare: quòd peccatū voluntarium diceret, & arbitrium nostrum in nostra situm potestate. Diuinam ve-

rò gratiam se minime negare; sed prædicare potius ac promulgare prætexe- E
bat. Etenim diuino nobis munere hanc concessam naturam esse dicebat, ut quidquid liberet, id agere possemus; quare & bene agere nos nostra omnino sponte posse. Addebat etiam ea, quæ in Euangeliis scripta sunt, atq; etiam humilitatis, & charitatis Christi exemplum, viam nobis ad rectè agendum manifestè commonstrasse. Hæc Pelagij doctrina fuit; in quam præstantissimi illi patres, & Christianæ religionis zelo ardentissimi Hieronymus & Augustinus multa scripserunt. Sed Hieronymum hoc loco prætermitto, de Augustino tantum loquor, qui plura multo, quàm Hieronymus in Pelagianos scripta reliquit, atque ab his egregiis Euangelij concionatoribus frequēter est lectitatus. D. igitur Augustinus, cum animaduerteret, hāc, quæ à Pelagio profecta F
est doctrinam, in eam Christianos inducere sententiam, quæ longè est à proposito nobis fine aliena, atq; eiuscemodi esse, quæ plurimum Christi gratiæ, cuius beneficio peccati curatur ægritudo, derogaret, atq; eas denique, quæ ex peccato originis in nobis remanserunt, superbiæ radices foueret: multa scripsit, quibus Pelagianorum hæresim opprimeret, & apertissimis sacrarum literarum testimoniis demonstraret, tum originale peccatum, tum etiam quæ nobis per Christi fidem data est, medicinam, qua liberi arbitrij ægritudo sanatur, atque, ut paucis complectar, omnia quæ à nobis in prima huius disputationis parte dicta sunt. Diuinam uerò gratiam, de qua Pelagius loquebatur, concessam affirmauit, uel ad efformandam naturā, uel ad legis cognitionem, qua peccata nostra deteguntur, ut iam ante de naturali & Mosaica lege diximus: at non eò spectasse, ut naturæ mederetur, eamque ad diuinæ sobolis di- G
gnitatem extolleret. Ac D. quidem Augustinus, cum incidisset in sermonem de diuina gratia, quæ omnem hominis & actionem, & voluntatem, & cognitionem antecedit, ita ut non glorietur omnis homo coram Deo: disputationem de prædestinatione suscipere coactus est; quæ aliud nihil censenda est, quam hominum quædam ad beatitudinem consequendam designatio: quæ destinatio quidem nominari posset: verùm, quoniam in diuina illa æternitate facta est, quæ omnem temporis mensuram longè excedit, nostro more, nobisque accōmodata loquendi ratione, prædestinationem, quasi ante factam destinationē, appellauit. Quæ quidē vox præteritum tempus designat, quod tamen, ut ante diximus, in diuina æternitate minime reperitur, neque hoc vo- H
cabulo in reliquis rebus contingentibus, etiam bonis, siue humanæ illæ sint, siue ab humanis alienæ, vtimur, quamuis & harum quoque diuina voluntas causa sit, atque in omnibus certissima, in qua nihil non definitum. eo tamen vtimur, cum in excellenti aliquo gradu quippiam collocamus. tunc enim id nos, ad illum dignitatis gradum destinasse dicere solemus. In hanc igitur D. Augustinus de prædestinatione disputationem ingressus, cum vellet amplitudinem explicare diuinæ gratiæ, quæ non merita tantum, sed actiones etiam cogitationesq; nostras omnes antecedit: causam inuestigare necesse illi fuit, cur non omnibus hanc gratiam Deus largiatur. Ac primo quidem, sæpe diuina iudicia, Paulum auctorem sequutus, nobis quidem iguota, iustissima tamen

men

A men esse affirmauit. Deinde uerò ad specialem, magisque propriam rationẽ declarandam, aduersariorum improbitate impulsus est. mihi tamen, si in generali illa causa perstitisset, longè facilius suam cõprobasset sententiam. Itaq; cum homines (inquit Augustinus) ob originale peccatum optimo iure perpetuis suppliciis essent obnoxij, (à quibus ille nec infantes absque baptismate vita functos, immunes esse censet) placuit diuinæ bonitati nõnullis, in quibus suæ misericordiæ magnitudinem declararet, opem ferre; hisque tantum gratiam largitur, atque ad summam beatitudinem perducit, seu ad diuinæ felicitatis communionem. reliquos uerò, ut iustitiæ æquitas postulabat, ijs quæ peccato debentur, pœnis obnoxios reliquit: atque hi sunt, qui reprobi nominantur. B Atque huius discriminis rationem, vt nobis occultissimam, ita in se iustissimam esse tradit. Hæc D. Augustini sententia, præter eius postremã partem, his optimis concionatoribus, eorumque paradoxis sententiis materiam suppeditauit. verũ de his postea. Nunc uerò liceat mihi, quanta decet animi reuerentia, de eo viro loquenti, (cui ego tantum tribuo, quantũ ab vllo est homine tributum vnquam) sed liceat tamen ignorantiæ mihi meæ specimen præbere. hæc mihi sententia omnino non placet. Primò enim originale peccatum ignis damnationi hominem non addicit, & quamuis illum diuino conspectu, & ea quæ supra naturam est, felicitate priuet, in eo tamen fine, eaque cognitione relinquit, cuius capax est, eorum hominum natura, qui in originali peccato sine baptismate decesserunt. Sed hoc quidẽ dogma D. Au- C gustini ætate nondum erat in Ecclesia definitum, vt neque ea, quæ de animi origine magna olim cõtẽtione agitata est quæstio, ut ex ipsius scriptis manifeste apparet. Deinde uero planum est, id quod à D. Augustino offertur, nos omnes filios iræ nasci, ut supra diximus, reprobationis satis idoneam causam non esse. hoc enim si verum esset, vbicunque reprobatio esset, ibi ea quoque reprobationis causa reperiretur. Hoc uerò ita sequi, & natura ipsa docet, & in post. analyticis Aristoteles. at in angelis, quorum nullus vel originali peccato obnoxius, vel iræ filius natus est, nonnullos tamen prædestinatos, alios rursum reprobatos videmus: vera igitur D. Augustini ratio reprobationis esse non potest: quæ diuinæ quoque bonitati nõnihil detrahere uidetur, quasi per illam stet, quo minus omnes, qui reprobi sunt, erigantur. quo fit, ut hanc D. D Augustini loquendi rationem qui audiunt, offendãtur. Quare doctores complures, atq; inter alios D. Thomas, qui D. Augustino plurimum tribuit, non in aliis quidem operibus, sed certè in præstantissimo illo, quem cõtra gentes conscripsit libro, ijs quæ ab Augustino dicuntur, minime contentus, affirmat Deum cordis ianuam perpetuò pulsare, eiusque duritiem perfringere: verùm eos ad salutem perducere, qui aperuerint, eos uerò qui cor illi recludere recusarint, in sua cæcitate & ægritudine permanere, suaque culpa, non illa originali, sed actuali hac, qua pulsanti Deo cordis ianuam recludere noluerunt, in perpetuam damnationem detrudi. Sed quoniã cordis ianuam aperire nostrum est, suspicari posset forte quispiam, diuinam gratiam subsequentia nostra opera non anteire. Quocirca exemplum excogitaui, meo quidẽ iudicio,

ad

ad hanc D. Thomæ opinionem intelligendā aptisſimum, illo ſemper ſeruato E principio, & uerisſimo fundamēto, prædeſtinationis ſalutisq́ue noſtræ, Deū; damnationis uerò nobis noſipſos eſſe auctores: non ob originale peccatum; ſeu ob actualem culpam, qua nos Deo naturalē peccati noſtri duritiem mollire, penitusq́ue frangere uolenti, maiorem duritiem opponimus: quo fit, ut non ex gratiæ ipſius efficacitate, ſed ex noſtra voluntate pendeat, quo minus illa cordis noſtri obſtinatio perrumpatur. Hoc uero generaliter dictum eſſe velim; non de peculiari quadam gratia, quam ſi minus omnes aſſequuti ſunt, nullus tamen eſt, qui iure queri posſit. Verùm, ut ad rem noſtram ueniamus, proponendum exemplū eſſe cenſeo, quo faciliùs quæ dicimus, intelligantur. Fingamus igitur homines, (quorum natura cum cœleſti felicitate compara- F ta humillima eſt, ut de peccato interim taceā, quo natura eſt corrupta,) lateribus eſſe ſimiles, qui nulla in ſublime propenſione feruntur, in ima uerò maxima: noſtramq́ue non ſecus ſe habere felicitatem, ac ſi laterum felicitas in eo eſſet, ut in excellentis alicuius ædificij faſtigio collocarentur. Planum uerò eſt, lateres ſuapte natura, nō modo ad faſtigium peruenire nullo modo poſſe, ſed ne tantillum quidem humo excitari, ut in ſuprema moueantur, cum natura in cōtrarium motum propendeant. Iam uerò fingamus eam eſſe lateribus innatam poteſtatem, ut præter naturalem grauitatem, aliam adhuc nouam, quotieſcunque liberet, adiungere poſſent: atque id quoque illis à natura inſitum, ut & in ſublime tollere uolenti, noua hac grauitate, & in imum propenſione, non reſiſtant, naturali tamen grauitate nulla ex parte imminuta. ſi quis G igitur extrinſecus motor accederet, (de ijs loquor, quæ cōmuniter fiunt, peculiari, quæ quibuſdam rarius contingit, gratia prætermiſſa) qui ſatis cōmodam facultatē ſuppeditaret, qua in ſublime lateres ferri poſſent: atque eorum nōnulli, nouā ei qui ſurſum impellit, grauitatem, & ad ima propenſionem opponerent; alii uerò minime: dubium nō eſt quin ij, qui noua grauitate nō reſtitiſſent, ad ædificij faſtigiū tollerentur, nō propria quidē tantum, ſed extrinſeci etiam motoris vi & facultate. cæteri uerò qui eo ſublati non eſſent, ſed nouæ grauitatis accesſione, magis, magisq́ue ad ima deprimerentur; non motorē, ſed ſe potius ipſos accuſare debuiſſent; quod cum à motore ſatis ad ſeſe extollendos accepiſſent auxilij, eius tamen motui contrariam vim oppoſuiſſent. ita dicendum de Deo eſt. ille enim omnium hominum corda eo motu H mouet, qui eorum duritiem mollire, eaq́ue ad ſe conuertere posſit: nonnulli tamen nouam ſponte duritiem opponunt. Quare ſua ipſorum culpa perpetuis obnoxij ſupplicijs præſciuntur, & iuſto Dei iudicio reprobantur, cuius rigorem ſentiunt, qui malitia ſua diuinā experiri miſericordiam noluerunt. Alij uerò contrà ad ſalutem deliguntur, non ob eorum, uel opera, uel uoluntatem, uel cogitationem vllam, quæ diuinam in illis gratiam antecedat, & ad præſcriptum ſpectet finem; ſed diuinæ tantum miſericordiæ beneficio, quæ omnes illorum cogitationes, ac voluntates anteuertit. hæc mihi ratio magis quàm vlla alia probatur: ſed nec ea tamen diuinæ erga electos miſericordiæ; eiusq́ue erga roprobos iuſtitiæ, ſatis idoneam cauſam affert. electis enim priuantem

A uantem saltem actum tribuit, qui diuino motui anteire uidetur, nempe, quòd nouam illi duritiem nullam opponant: quamuis hoc minime absurdum fortè uideatur, cum actus ille in bonis numerari non possit, sed in ijs tãtum, quæ sese cohibent à perpetrando malo; quod in improbis etiam hominibus cernere licet, cum eorum plerique à nonnullis prauis actionibus abstineant. De reprobis autem ambigere fortasse quispiam posset, quamuis leuior subsit dubitandi ratio, diuinam uidelicet uoluntatem minus in illis iuuandis videri efficacẽ. qua se difficultate ut explicaret Damascenus, hanc distinctionem excogitauit, esse nimirum in Deo, si nostram loquendi consuetudinem sequamur, unam uolũtatem, quæ antecedens appellatur, qua omnes homines vult

B saluos esse; ut per uoluntatem intelligatur diuinæ gratiæ operatio, quæ in nobis sufficiens est ad salutem consequendam. Alteram deinde tribuit Deo voluntatem consequentem, qua scilicet eos condemnat, qui spiritus sancti suggestiones contumaciter repudiant; atque eos contrà seruat, qui oblatam sibi gratiam humiliter admittunt, nec peruicaci obstinatione reluctantur. Multa in hũc sensum ex sacris literis afferri possent; at nolo hac nos uia incedamus: sed diuinorum potius iudiciorum celsitatem in æternitate illa constitutam agnoscentes, atque in unico illo & simplici causarum principio positam confitentes; (quod non modo nostram, sed angelicam etiam intelligendi vim, & secundum D. Dionysium, ipsam quoque intelligibilem naturam, infinito superat interuallo) imitemur D. Paulum, seraphinos sequamur, nec sublatis cõ-

C tra diuinam simplicitatem alis, & impudenter erecto vultu, præscriptos infirmæ huic naturæ terminos transgredi conemur. verum defixis in terram oculis, reuerenter cũ electionis uase exclamemus, ô altitudo scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius; & velata facie cum seraphinis, in laudem & admirationem prorumpamus, alterna voce hymnum illum concinentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sabaoth; pleni sunt cœli & terra gloria eius. Hãc ergo à cõcionatoribus rationem teneri vehementer optarem, si quãdo occasio postularet, ut de sublimibus hisce & arduis rebus ad populum uerba facerent; si quando (inquam) postularet occasio. nam insignis profecto superbiæ, & non paruæ (meo quidem iudicio) temeritatis argumentum est, si quis vltro isthæc in vulgus proferre

D studeat. Quanquam uideatur alicubi D. Augustinus, eorum studia laudare, qui palam ista plebi concocionantur. sed tum fortasse necessaria erant ob Pelagij errorem, qui multorum animos occuparat: & Augustinum etiã constat expressis postea uerbis statuisse, nulla prorsus ratione cuiquam fas esse, æternam prædestinationem, & gratuitam electionem impugnare, nisi quis ueritati simul bellum indicere auderet. Hactenus, quantum passa est rei difficultas, conati sumus causam differentiæ huius inuestigare, qua ab electis reprobi distinguuntur. Hæc uerò, quamuis ad obscurissimæ quæstionis explicationem, non inutilia fore uideantur; non tamen eiuscemodi sunt, ut manifeste satis detegere statim queant, quorundã hominũ imperitiam, qui eo insaniæ prolapsi sunt, ut effutire nihil erubescant, stultum omnino esse, continentiæ,

&

& sobrietatis legibus anxiè sese torquere, ac non potius omnes effrenatæ libidini habenas relaxare, cum definitus iam à Deo sit, & certus electorum atque reproborum numerus: nec quicquam ab electis, quantumuis peruersum fieri possit, quod Deo displiceat; nec à reprobis tam sanctum, & honestum, quod gratū esse queat. Ex quo insolentissimè concludunt, si electi, inquiunt, sumus, saluari necesse est, si reprobi uerò, damnari; nec alterutram in partem piis nos, aut sceleratis operibus iuuari, uel lædi credendum est. Hic cardo præcipuus est, quo res tota versatur. Hoc lethale poculum, quod salutis nostræ aduersarius nobis porrigit, pestifero plenum veneno, quod ille ex purissimis illis oraculis suxit, quæ cælitus sunt nobis eo consilio reuelata; ut, patefacta diuinæ maiestatis excellentia, nostræque sortis humilitate, ad opem illius implorandam excitemur; atque ut cuncta illi accepta referentes, & ex illius prouenire gratia agnoscētes quidquid volumus, sentimus, cogitamus, quoad eius fieri posset, fugeremus ingrati animi crimen. Vide obsecro, qua arte modo, in contrarium omnino sensum ista detorsit callidissimus ille serpens, ma le quorundam hominum arrogantia abusus, & inscitia, ad fraudem suam imperitæ multitudini persuadendam. ego uerò diuinæ opis adminiculo effecturum me confido, vt luce clarius appareat, in quantas inciderint errorum tenebras, in re omnium maxima. Quem sane furorem, si in cæteris quoque vitæ functionibus præseferrent, necesse omnino uideretur, publico magistratus decreto, tanquam mente captos, tutoribus cōmittere gubernandos. In eo igitur insaniæ huius summa consistit, quod cum in vnica illa, & simplici diuinitate definita sit omnium salus, & condemnatio; non amplius contingentem, sed plane necessariam esse putant; nec humano consilio, aut prouidentiæ locum superesse: cum sapientis non sit, de rebus necessarijs, & ineuitabili lege constitutis deliberare. His addunt, præclarū illud ingenij sui dogma; nec improba electorum opera Deo displicere, nec grata esse reproborum opera bona. Sed de his postea. Nunc uerò remoto ignorantiæ velo demonstremus, quàm leui sibi fallacia grauiter imponi sinant. Ac primum quidem, respondeant mihi velim, qui falsa doctrinæ opinione tantopere gloriantur; num in diuina illa æternitate, electorum tantum, & reproborū numerum certa contineri lege arbitrentur; an aliarum quoque rerum omnium rationem, quæ ad tuendam vitam, & Rempub. ciuiliter administrandam pertinēt; quorum nihil non fortuitum uidemus & contingens: ut sunt, uerbi causa, uniuscuiusque uita, mors, diuitiæ, paupertas, sanitas, ægritudo, agrorum fructus, & ne plura commemorem, quæcunque ex casu fortuito cōtingunt: cum ipsa nihilominus æterna lex præcipua sit earum rerum effectrix, quæ ex fortuita causa proficiscuntur: excipio tamen defectus. Hoc certè nemo sanæ mentis inficias ire audebit. Nā cum purissimus sit, & simplicissimus sempiternæ mentis actus, nihil in eo non definitū cogitari potest. Age uero & illud mihi respondeant. Cùm æterno sit decreto constitutum, prandere ne debeant, aut cœnare; hoc ne, an illo apparatu; quid causæ est, quod tanta solicitudine curent, ne œconomus in cibis emendis, & coquus in præparandis, atque eleganter condiendis

A dis officio desit suo? Ac non eadem potius ratiocinatione nituntur, nimirum cum alterutrum sit à Deo constitutum, necesse esse, illud eueniat, quod certò est determinatū. Quid igitur aduersa valetudine afflicti, medicos accersunt, & præscriptam ab ijs viuendi regulam tam diligenter obseruant? cum de salute, aut interitu prorsus sit definitum? cur semina terræ mandare iubent? cum fato destinatum sit, quos fructus sint percepturi. Dubium ne cuiquam esse potest, quin insanus omnium iudicio uideretur, qui hāc rationem sequi vellet in vita ciuili instituenda? Quin magistratus interdicto, bonorum illi procuratio, ut dementi adimetetur? vsque adeo tamen naturæ nostræ superbia, altis radicibus ex primi parentis delicto infixa, abusus est humani generis hostis, ut arrepta occasione, ex ijs, quæ à spiritu sancto ideo sunt reuelata, ut stabilem nobis diuinæ maiestatis præcellentiam, omni rerum natura, omniq́ue intelligendi capacitate infinitè superiorem demonstraret, ut in eius laudes raperet & admirationem, ut fortis nostræ humilitatem nobis, & vilitatem ob oculos poneret; quo cum Christo demissi, & uera nostri cognitione deiecti, diuinæ naturæ, immortalis vitæ & æternæ felicitatis communione tolleremur; ex his, inquam, maximè salutaribus mysteriis sumpta occasione, eò nos superbiæ euexit versipellis ille dæmon, vt non modo humanatum causarum ambitum excedere nos posse operibus nostris putemus; sed infinitos quoque diuini orbis terminos transilire, sapientiam fallere, voluntati resistere insipientissimè speremus. atque eò cæcitatis, seu furoris potius vanam hominum astutiam perduxit, vt impijssima hac cogitatione animum suum oblectare audeant nonnulli: valeant precor omnes vitæ anxietates, securè mihi licet voluptatibus meis inseruire, & pulsa procul molestia, corpori indulgere. omnino enim saluari me necesse est, si æterni cōsilij decreto sum electus. At ergo contrà, constanter affirmare tibi non dubito, fore ut in æterni carceris supplicia detrudaris; cum non salutis sit, sed mortis perpetuæ via, quam flagitiose es ingressus. Nā ut metere non potes, quin prius semina sulcis inijcias, aut nisi medicum adhibeas, ex morbo conualescere; ita nisi pedem retuleris, fieri non potest, ut propositum pijs omnibus salutis scopum attingas. Quòd si respondeas, esse te de salute tua securū, si modo electus es, nec perire posse; ego vicissim ex te quæro, sit ne messis tua definita, & quid, quantū metere debeas? sit ne tibi vitæ terminus, mortisq́ue tempus destinatum? cur ergo non eandem sequeris rationem, in rerum ciuiliū administratione, qua ad vitæ felicitatem consequendam, & euitandas inferni miserias vti velis? Vide in quantam nos insaniam perduxit tartareus ille dæmon? Sed iam promissi mei memor, diuina fauente clementia, rationis huius, quæ euidētissima esse uidetur, & fortissima, fallaciam detegere conabor. Operæpretium ergo fuerit, paulò diligentius notare, & memoria iterum repetere, quæ suprà sunt à nobis disputata, de ea, quæ in Deo est, efficiendi ratione; quam simplicissimā, immutabilem, & propterea definitam esse diximus: quæ cum in æternitate sua operetur, nec fuit, nec erit vllum admittit; sed, est, solo continetur, quod tempus omne immenso spatio excedit. Hoc igitut ante diluuium, esse, non,

fuisse, & post Antichristum similiter, esse, non, fore, dico. & illud quoque à nobis est prius explicatum, æternum hoc, est, omnes in se complecti causarum differentias, necessarias videlicet, fortuitas, liberas, coactas, &c. Iam verò intellectus nostri acumen, quantumuis se se extollat, fieri non potest, ut ad, est, illud diuinum vnquam pertingat; sed ijs, quæ cogitando finguntur imaginibus affixum, (in singularium præsertim rerum intelligentia) nunquam se à tempore, & particularium causarum ordine diuellit. Quo fit ut diuinum illud, est, cum est suo temporali mens nostra confundat, & ita diuinam efficiendi vim intelligat, non in immensa ipsius latitudine, quæ omnem superat intellectus capacitatem, sed in ingenij nostri angustijs, & infirmitate, atque in eo causarum ordine, qui ad certum quendam est naturæ affectum definitus. Atque hinc nobis oritur fallax illa cogitatio, qua in altissimo prædestinationis mysterio, tam misere decipimur. Quod ut manifestius appareat: cedo mihi respondeant isti sapientes. Primum, an Petri aut Ioannis determinatam omnino putent salutem, uel damnationem? Non dubito, quin certum esse alterutrum confiteri velint. & hactenus quidam rectè, si ad, est, illud diuinum, in quo nihil non immutabili consilio fixum est, & ratum, meã referant quæstionem. Sin uerò percunctando pergam, Num Petrum, aut Ioannem, vel saluos iam, cœlestis regni voluptatibus frui, vel damnatos, inferni suppliciis torqueri existiment? Negaturos certò scio; cum tamen est, illud diuinum, (in quo salus istorum, aut interitus, non erit dico; sed est, decretus) quidquid apud nos futurum est complectatur. Ex his perspicuum est, priori meæ interrogationi ita esse responsum, vt quamuis verba prima fronte, ad est, illud diuinum spectasse uiderentur; si quis tamẽ paulò diligentius animum aduertat, de hoc nostro est, enunciata fuisse, & intellecta comperiet: ante quod & ea fuerunt, quæ præterita dicuntur, & post sequentur quæ futura. Verùm, quia prædestinationis nomen, si cum effectu conferatur, quandam, significatione sua, prioritatem (vt vocant) seu prioris rationem includit: non eo quidem modo, quo præsens tempus, tempore futuro superius esse dicimus; sed quo causam effectu priorem enunciamus; perdocti isti viri, in prima illa interrogatiuncula, eam quæ in prædestinationis vocabulo latet, prioris rationem intelligentes, Petrum aut Ioannem prædestinatum esse vltro concesserunt. At cum longissimo sit discrimine hoc nostrum, est, ab illo diuino separatum, & percunctanti propterea mihi, saluus ne iam esset Ioãnes, an damnatus, id est, an ad destinatum adhuc finem perueniisset; hoc inquam percunctanti, cum inficias ire cogerentur, confestim detecta est ambigui sermonis fallacia: atq; manifestum euasit, cum definitam esse hominum salutẽ, aut interitum vulgo dicimus, non diuinum illud, est, designari, sed temporis nostri instantis differentiam, in qua nihil est de futuris contingentibus certò constitutum. Simili prorsus errore, & prædestinationem, nostro intelligendi modo, ut causam quandam concipimus, temporis successione effectu suo superiorem: cumque hac imprudentia ad rerum humanarum angustias, diuinæ efficientiæ amplitudinem restringimus, quæ causarum omnium naturam complexu suo

A xu suo cōtinens, omnibusque longissime antecellit, & cum animo eam percipimus, ut causam quandam certis terminis circunscriptam, & effectu suo, temporis successione, superiorem; hac inquam inscitia decepti, nulla ratione comprehendere possumus effectorum contingentium naturam, vtpote, quibus contingentia quoque omnia, necessitate quadam prouenire uidētur. Nam in causis illis, quæ fixis naturæ cuiusdam limitibus inclusæ sunt, is demum effectus necessarius omnino est, non contingens, qui in causa sua iam definitus existit. & effecta quoq; contingentia ideo cōtingentia sunt, quia in causis suis, esse (vt dici solet) determinatum non habent. En tibi fallacia, qua tam miserè nobis imponimus, quæ inde est (vt vides) profecta, quod intelle-B ctus nostri tenuitate, & loquendi consuetudine, immensam Dei amplitudinem, in earum rerum angustias coarctemus, quæ ingenij nostri debilitate comprehendi possunt. Quæ cum ita sint, restat ut inclinata ceruice, diuinorum mysteriorum excelsitatem suspicientes, (quæ non modo nostræ sortis humilitatem, sed omnem quoque naturæ capacitatem exsuperat) rerum humanarum actiones, causas, euentus contingentes esse fateamur, nec certæ vllius naturæ finibus terminatos. Atque ita tutissimam illam fidei in Christum viam, non lubricam liberi arbitrij semitam ingressi, non nostris operibus, sed illius misericordia nixi, eum ducem forti animo sequamur, & (quoad diuinæ gratiæ subsidio fieri potest,) sedulò conemur, vt magis quotidie, magisque refrænatis ac imminutis peccati reliquiis, & prauæ cupiditatis affe-C ctibus, perpetua in dies accessione, cœlestis in nos gratiæ, & diuinæ (vt inquit D. Petrus) naturæ participatio augeatur, in qua per lauacrum spiritalis generationis nati sumus. Neque enim dubium est, quin si hoc iter teneamus propositam electis omnibus salutem, electi tandem consequemur. At si post impias cogitationum nostrarum præstigias insipienter diuagemur, fieri non potest, ut sempiternæ perditionis præcipitia euadamus. Plurima in hanc sententiam ex sacris literis afferre possem, quæ quotiescunque nobis viuendi normam præscribunt, de salute & damnatione nostro more verba faciunt: nihil adhuc definitum affirmantes; sed non obscurè insinuantes, quam sint incerta omnia: vt dubio procul sese res habet; non secus quam in cæteris omnibus, quæ contingentia vocantur. Hac nos opinione animis nostris pe-D nitus defixa, non aliter Christianam vitam (quod ad rerum certitudinem spectat,) instituere debemus quam ciuilem. & si quando de æterno Dei Decreto, mentionem fieri contigerit; diligenter cauendum ne ad nos illud pertinere arbitremur, aut intellectus nostri viribus percipi posse: sed ideo tantum arcanum hoc diuini consilij mysterium patefactum nobis putemus, vt in immensæ amplitudinis, & ineffabilis Dei simplicitatis admirationem raperemur, & summam denique amplecteremur bonitatem, quæ præuenientis gratiæ auxilio, omnes actiones nostras moderatur. Hic fructus est, quem ex reuelata prædestinatione percipere oportuit; nec eò audaciæ & arrogantiæ efferri, vt præscriptos à Deo rerum humanarum terminos, vesana temeritate transgredi velimus. Sed de his suprà. Paulò iam longius prouecta est ora-

tio nostra, petulantiæ huius indignitate; sed temperabo iam mihi, & vnde digressus sum reuertar. Nolo igitur ex sacris eloquiis innumera proferre testimonia, ad sententiam nostram confirmandam, ne nimia prolixitate tædio te afficiam. Hoc tamen breuiter dicam, de execrando illo furiosorum hominum dogmate, qui mala etiam electorum opera Deo placere; reproborum uerò facta quantumuis honesta odiosa esse docent: Mirari me, quod non pudeat imperitissimum hoc, & impijssimum hominum genus, tam ineptè ista effutire, quæ patrum fortasse aliquis non absurdè pronunciauit, si quis benignè interpretetur. At si in eum quispiam sensum detorqueat, quem verba præseferunt, nihil absurdius, aut à veritate alienius, dici aut cogitari potest. Neque enim in controuersiam vocare fas est, quin Deo maxime displiceant, quæcunque contra ipsius præscripta ab electis perpetrantur. Non fauet Deus hominum sceleribus, quæ funditus delere summo studio contendit. Verum quidem est, solere probos & electos, ex peccatorum cœno emergentes, non minimam inde percipere vtilitatem: cum imbecillitatis suæ conscij, animū & fastum demittant, & ad deuitandas delictorum occasiones, cautiores efficiantur. Qua tamen ratione, non electorum maleficia, sed ipsimet electi, qui ex maleficijs resipiscentes, meliores euadunt, placere dicuntur. Ita & reproborum rectè facta, magnoperè Deo grata sunt & accepta, nec aliud quidquam offendit, quàm quòd bene agendo non perseuerent. Quo fit, ut in ingrati animi crimen delapsi, maiorem in se diuinæ iustitiæ indignationem prouocare non desinant. Hoc sensu à veteribus dicta sunt, & à nobis intelligi debent, quæ indocti isti, & præfracti iudicij homines, paradoxa & mirabilia populo proponunt. Quæ cum non explicentur, non modo nullam pariunt vtilitatem; sed pios omnes summoperè offendunt: imperitos uerò in perniciosissimos perducunt errores. Iam finem scribendi faciam, vbi prius fuero ciues tuos exhortatus, vt procul ex Repub. sua pellant pestifera isthæc dogmata, quæ ad fallendam plebeculam dæmonis fraudibus excogitata sunt, & à temerarijs hominibus in Ecclesiam inuecta. Primi generis arrogantia vt retundatur, quoad eius fieri potest maximè, Dei gratia, & fides in Christum extollatur, repressa ex aduerso operum, scientiæ & arbitrij nostri confidentia. Altera uerò opinio ut funditus tollatur, danda est opera diligenter, ne de præ destinatione, & præscientia Dei, quidquam à concionatoribus proferatur; & ne hoc præsertim modo, populum vlla ratione doceant, quo in manifestam adiguntur homines insaniam, cauendum. Sin uerò res aliquando postularit, vt de hisce rebus verba faciant, non ad plebis perniciem referant sermonem; sed eum semper vtilitatis scopum propositum sibi habeant, qui sæpius est à nobis antea declaratus. Deus Optimus Max. Rempub. vestram incolumem conseruet, & gressus vestros in semitis suis dirigat. Bene vale in Domino.

IN PSAL-

IN PSALMVM,

AD TE LEVAVI OCVLOS MEOS.

B

QVARE tristis es anima mea,& quare conturbas me?Reuera si benè perspexeris, nihil aliud te conturbat, ac mœstam facit, nisi peruersus animi affectus; cuiuscunque uerò affectus principium est amor, qui est etiā omnium affectuum animi primus. is si iratus fuerit,alij quoq; affectus irati sint oportet.Sin uerò peruersus fuerit amor,statim affectus reliquos inficit,ac animam conturbat. Ac is rectus est amor, quo tendimus in eum,à quo uita nostra & nostra perfectio est,Deum inquam optimum & maximū;Is enim animæ uita est,ut anima corporis uita.Peruersus amor ille est,
C quo anima à uita sua degenerat,& à creatore ad creaturam cōuertitur.Immò plerunq; à se ipsa degenerat,cùm tendit in ea,quæ longè sunt animo imperfectiora & viliora; in voluptates,inquā,corporis brutas ac ferinas,quibus brutescit homo,& comparatur iumentis insipientibus,ac similis illis fit.Item in cupiditatem pecuniæ,aut ambitionem honoris,ac huius generis reliquā.Hic peruersus est amor,hic affectus omnes inficit,animamq; cōturbat,ac tristem reddit. quare anima mea,si eruere tristitiam volueris, necesse est,ut amorem mutes, ac ex præpostero rectum, ex malo bonum efficias. Sed quis hominis voluntatem mutare potest nisi Deus,in cuius manu omnium sunt corda?cet tè à nobis neq; facere,neq; cogitare aliquid ualemus. Præterea maximū Dei donum est charitas & amor, quo Deum plus quàm omnia diligimus, in quo
D quiescimus, per quem supra corpoream omnem creaturam, ac supra mentē nostram conscendimus vsq; ad areolas aromatum,vsq; ad summi boni ac bonorum omnium fontis gustum quendam,supra quàm dici aut explicari possit,suauisśimum.Sed anima mea si quæras,quomodo amorem hunc à domino impetrare queas,cùm sis in peccatorum profundo submersa, conuerte oculos tuos ad dominum,de profundis ad ipsum clama, exaudiet te procul dubio.Nam etsi in profundis es tu,Deus autem in altisśimis,non tamen abest à profundis,qui vbique est. Clama ergo ad dominum de profundis,& dic cum Propheta Dauid. *Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis.*] Leua, attolle primùm oculos corporeos, suspice cœlos, intuere stellas,lunam ac solem. Hæc omnia fecit dominus Deus tuus. magna certè est virtus domini, & ineffabi-

lis potentia est altisſimi. Hanc eius potentiam cœli ſanis omnibus enarrant ac prædicant, ſurdi ſunt, qui tam illuſtres voces non exaudiunt. Magnus ergo dominus qui tam magna de nihilo creauit, non tamen deterreberis magnitudine, ſi bonitatem cogitabis, ſi tecum putabis quantum te dilexerit. Hæc tam magna propter te facta ſunt, ut tibi ſeruiant cæteriſque animantibus, & plantis, quæ omnia ſubiecit tibi, omnia namque ſubiecit ſub pedibus hominis, oues & boues uniuerſas, inſuper & pecora campi. Demum propter te hic immenſus omnium creator verbum Dei, per quod facta ſunt omnia, factus eſt homo, inter homines verſatus, ac tandem ab impijs pro ſalute omnium hominum crucifixus. Cur ergo vereberis adire eum, qui tantùm te amat; tam magna propter te fecit? Quamobrem, poſtquã eleuaſti oculos corporeos ad cœlum, attolle oculos mentis ad Deum, & dic, ad te leuaui oculos meos, ad te inquam, Deum verum & viuum, Non ad aliquam creaturã, quam mihi vt Deum meum conſtituerim, ſed ad te qui habitas in cœlis, domicilium tuum ſunt cœli, non quod domicilio aliquo egeas, qui in te ſolo es, & omnia contines, ſed ea appellamus habitacula tua, in quibus peculiaris quidam fulgor bonitatis tuæ præ aliis apparet. Cœli iſti viſibiles domicilium tuum ſunt, ut tu dicis apud Prophetam, Cœlum ſedes mea, & terra ſcabellum pedum meorũ. Sublimiora tamen habitacula tua ſunt cœli cœlorum, cœli qui te ſemper laudant, ſupernæ inquam Hieroſolymæ ciues angelicæ mentes, ac beatorum ſpirituũ chori; in quibus adeò manes, vt tuæ diuinitatis participatione facti ſint Dij, eiuſdemque fœlicitatis compotes, qua tu in æternum es fœlix. qui habitas ergo in hiſce cœlis, ad te leuaui oculos mentis, ut me adiuues, ut me liberes ab æſtibus cogitationum prauarum, ut me in profundis iacentem erigas & attollas, ſtillamque dulcedinis ac amoris tui inſtilles, curret poſt te anima mea Deus meus, ſi vel pauxillum ſenſerit, quantum ſis dulcis redemptor meus. Nunc, quia ægrota eſt, dulcisſimum te non ſentit, tuo ſplendore non capitur, immò voluptates huius ſæculi amaras, dulces iudicat. Memoria repeto redemptor meus, cùm olim tuo amore capiebar, omnia mihi alia nihil facienda viſa eſſe, tu ſolus animum occupabas, implebas ac posſidebas, necnon erigebas ſupra hanc corpoream molem, immò ſuprà ſeipſum, ut penè ſe non ſentiret, qui tuo amore totus tenebatur. Nunc uerò ſua ignauia domine mî, redemptor mî, ſalus animæ meæ, ſpes mea, vſque ad profundum abysſi deſcendit, innumeris laqueis detinetur, curuatus eſt vſque in finem, oblitus tui eſt, oblitus ſui, ſimilis factus eſt iumentis inſipientibus. Sed amator mî, ſeruator meus, qui infinities me de innumeris tribulationibus liberaſti, quem nunquam fruſtra inuocaui, exaudi ſeruum tuum, libera captiuum, ſuſcipe impulſum ne corruat, ſuppone manum tuam Deus meus. Ad te enim leuaui oculos meos, *ſicuti oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum, ità oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum.*] Vellem domine te amare ut filius, quem gratia tua per fidem Ieſu Chriſti in filium adoptaſti. Verùm ingratus ac tam magni beneficij immemor, cecidi à gratia tua, amare te non posſum. Sed pro te vilem quampiam creaturam amo. Iccircò timebo te ut ſeruus, tor-

menta

A menta gehennæ verebor, quæ parata sunt vasis iustitiæ tuæ, quæ quia misericordiam tuam neglexêre, inciderunt in iustitiam tuam: timor hic seruilis est, fateor, non ingenui animi, concedo, nō tamen negligendus. Nam initium sapientiæ est timor domini; hunc timorem consequetur charitas, & amor ille suauis omni melle dulcior, cùm mei misertus eris, donec tamen miserearis nostri. *Sicuti oculi seruorum in manibus dominorum suorum, ita erunt oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.*] Quod si quando serui ob virilem sensum proterui sunt, pertinaces sunt, cōtumaces dominis suis sunt; *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum.*] Pauent ancillæ, vel nutum dominæ suæ verentur; quòd si quando errauerint, muliebri gemitu ac vlulatu, promptisque lachrymis veniam petunt. Ita oculi mei ad te domine, iniquitatem meam agnosco, fateor, veniam peto, ac gemitibus ab intimis cordis visceribus adductis te oro, ut mei miserearis, ut subleues me de luto fecis, & de profundis aquarum, vt æstus cogitationum prauarum, quæ me vehementer infestant, mitiges ac sedes; quot aspera sunt in anima mea? quot distorta & luxata membra? quos fluctus imaginationum sentio? O domine mi, spes mea, in qua confido ab vberibus matris meæ, pone torta in directa, & aspera in vias planas, confirma luxata & debilia, amoue imaginationes prauas; & conuerte mentem meam ad te altissimum & optimum, ut me pudeat terrenæ cuiuspiam voluptatis, dum nectare tuo perfundor, conuerte interiorem sensum meum ad Iesum filium tuum crucifixum, illius imaginem imprime in memoriam meam, eius me signo inure, ut nihil aliud imaginari queam nisi Iesum Christum; ille via est, qua ascendimus ad patrem, per hominem Deum quem imaginari queo, ascendam ad Deum meum, quem nullus intellectus capere ualet. Reminiscar domine per gratiam tuam vulnerum domini, reminiscar flagellorum, sputorum, & acerbissimæ mortis, quam pro me subijt; intuear hominem Deum in cruce pendentem pro me, ac ex eo gloriam capiam. Nihil sapiebat Apostolus Paulus nisi Iesum, & eum crucifixum, Absit, inquit idem Paulus, ut glorier nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo: ita quoque spes mea & refugium meum in omnibus tribulationibus meis, sit per illum mundus crucifixus mihi, & ego mundo. Si homo hic D terrenus, quem mecum gero, qui me premit, fuerit crucifixus cum Christo & mortuus mundo, resurgam domine cum Christo mundo spiritu, ac à terrenis affectibus purgato. Hæc magna misericordia tua domine, immò omniū maxima, fac me, oro te, participem huius misericordiæ tuæ. Semper ergò oculi mei erunt ad dominum nostrum, donec misereatur nostri. *Miserere nostri domine,* iterum dico, *miserere nostri.*] Nam uniuersæ uiæ domini misericordia & veritas, id est iustitia, opera iustitiæ tuæ immensa sunt, infinita est iustitia tua, sed infinita quoque est misericordia tua, & in omnibus operibus tuis opera misericordiæ præcedunt opera iustitiæ. Iustitiæ opus est, unicuique debitum reddere, quid autem debitum alicui rei erat, antequam ea

ex nihilo faceres; prius ergo ex bonitate & misericordia tua fuerunt, quàm E eis aliquid deberetur. Ecce quomodo misericordia præcedit iustitiæ opera. Ergo domine si misereberis mei, si eriges sensum animæ meæ ad inferos vsque incuruatum, si attolles ad te Deum viuentem, saluabis postea me per iustitiam tuam. Misertus es mei semel, fateor, misertus iterùm, concedo; eruisti me sæpius ex abysso peccatorum & tribulationum. Non diffiteor. Tamen domine miserere nostri adhuc; donec viuimus in mundo, indigemus ope tua, cespitamus sæpius, cadimus frequenter, quia in mundo sumus. Tu autem non es in mundo; quando autem etiam nós per gratiam tuam non erimus in mundo, non aberrabimus, non cademus; Nunc uerò peregrinamur abs te, in mundo sumus innumeris laqueis impliciti. Memento quod ad te F patrem dixerit filius tuus Iesus, Pater serua eos, quia in mundo sunt. Videbat pius Iesus mundi stimulos, infirmitatem nostram sciebat, quare nouerat continuo quodam somento nos indigere, iccircò ante obitum orat te pater omnipotens pro nobis, vt serues nos, quia in mundo sumus. Orauit etiam pro nobis, cum pro se dixit, Pater glorifica filium tuum, ut filius tuus glorificet te. Scio domine quod effectus perfectio ad gloriam causæ attinet, nos miseri figmentum sumus manuum tuarum, vt ergo in nobis sanctificetur, ac glorificetur nomen tuum, sanctifica & glorifica nos. Tunc enim euidens in nobis erit imago tua, ad quam facti sumus, quam deformem adeò vitijs ac peccatis nostris fecimus, vt deformati ab imagine tua ad Diaboli imaginem videamur. Sanctifica ergò nos domine, ac instaura imaginem tuam, Diaboli uerò imaginem destrue. Pudet me domine imaginis Diaboli, pudet me G prauarum cogitationem ac affectuum quibus distrahor. Miserere ergo nostri. *quia multum repleti sumus despectione, multum repleta est anima nostra.*] Externa laus, & externa despectio animam nostram non implet. Si qui vani humanis laudibus ducuntur atque extolluntur, aut vituperijs deprimuntur; non tamen eorum anima impletur laude aut despectione: laus & despectio quæ implent animam, à propria vniuscuiusque conscientia proficiscitur: qui sibi peccati conscius est, licet vbique sentiat se laudibus celebrari, quamuis admiratione dignus habeatur, quia tamen se ipse negligit ac despicit delicti conscius, anima eius non externa laude, sed propriæ conscientiæ despectione repleta est; Omne namque negligendum ac despiciendum est, à quo Deus H procul est. Sibi uerò delicti conscius, sentit Deum procul à se esse, quare se despicit. Itidem à Deo despicitur, cui factus sua culpa ex filio inimicus, à cœlestibus etiam mentibus ac angelorum choris vituperatur: quamobrem fit *opprobrium abundantibus,* abundant illi, ac superaffluunt veris bonis, diuino lumine perfusi, ac diuinitatis compores. vituperant illi ac improperant peccatori, non tamen despiciunt; sed pótius miserentur, ac pro eius salute altissimum orant. At superbi, mali inquam, spiritus ac nequam homines despiciunt, conculcant & conterunt. Sic ergò fit *opprobrium abundantibus ac superbis despectio.*] Tu uerò Deus omnipotens gratiis affluens ác misericordia illu-

stris

A ſtris proteges hunc miſellum ſeruum tuum ád te clamantem, ad te ſuſpirantem, opem tuam implorantem, illi porriges dexteram, ac de luto fecis ad flagrantiam ac lumen tuum eriges; ſperat in te, confidit in te, liberabis eum procul dubio, quia in te ſperat. Tu namque dixiſti in Pſalmo per prophetam, Quoniam in me ſperauit, liberabo eum; clamauit ad me, exaudiam eum. Nullam aliam liberationis cauſam affers, niſi quia in te ſperauit, & ad te clamauit. Noli ergo eſſe triſtis anima mea, ne conturbes me, ſpera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, licet interpellatus aliquantiſper fuerim ab eius confeſſione, nihilominus confitebor illi adhuc. Ne deſperes, citò B me eriget miſericordia eius, qui eſt benedictus in ſæcula ſæculorum.

RERVM AC VERBORVM,

QVAE HOC VOLVMINE CONTINENTVR, INDEX COPIOSISSIMVS.

A

Auerrois

D

INDEX.

INDEX.

nam

partes

Procu-

 re-

Senatores

Venetam

F I N I S.